Dostoievski

Opere în 11 volume

Editura pentru

Dostoievski

Volumul 3

Traducere de
Nicolae Gane

Aparatul critic de
Ion Ianoși

București — 1967
Literatură Universală

Coperta de *V. Socolinc*

După ediția
Ф. М. ДОСТОЕВСКИЙ
Собрание сочинений
Том Третий
Гослитиздат
Москва 1956

UMILIŢI ŞI OBIDIŢI

Roman în patru părţi cu epilog

PARTEA ÎNTÎI

CAPITOLUL I

Anul trecut, la douăzeci şi două martie, seara, mi s-a întîmplat ceva foarte ciudat. Cutreierasem toată ziua prin oraş în căutarea unei locuinţe. Cea veche era prea igrasioasă şi de cîtva timp mă chinuia o tuse urîtă. Intenţionasem să mă mut încă din toamnă, dar am tot tărăgănat-o aşa pînă în primăvară. Cu toată alergătura din ziua aceea, nu mi-am găsit nimic potrivit. Aş fi vrut, în primul rînd, să fie o locuinţă separată şi nu subînchiriată ; m-aş fi mulţumit, pînă la urmă, chiar şi cu o singură cameră, dar negreşit spaţioasă şi, bineînţeles, cît mai ieftină. Am observat că într-o încăpere prea strîmtă pînă şi gîndurile ţi le simţi înghesuite. Iar mie, cînd meditam la viitoarele mele romane, îmi plăcea întotdeauna să mă plimb prin odaie de la un capăt la celălalt. Şi pentru că veni vorba de scrierile mele, nu ştiu de ce, dar mi-a fost mult mai drag să le gîndesc, închipuindu-mi cum le voi scrie, decît să le aştern pe hîrtie ; şi nu din lene, vă asigur. Atunci, de ce oare ?

Încă de dimineaţă nu mă simţeam în apele mele, iar spre seară mi s-a făcut foarte rău şi mă scuturau frigurile. Unde mai pui că după atîta alergătură eram frînt de oboseală. Ultimele raze ale soarelui m-au găsit străbătînd Bulevardul Voznesenski. Îmi place nespus soarele de martie la Petersburg, mai cu seamă în asfinţit, bineînţeles la sfîrşitul unei zile senine şi geroase. Vezi cum strada întreagă se învăpăiază

deodată, scăldată într-o lumină sclipitoare. Casele toate parcă răsfrîng scîntei. Atunci, culorile lor mohorîte, cenușii, galbene sau de un verde-murdar se înviorează pentru o clipă; ai senzația că sufletul ți se însenînează și te pomenești tresărind ca de un ghiont cu cotul venit de alături fără veste. Privirea ți se schimbă, gînduri noi te copleșesc... E uimitor ce poate face o rază de soare cu sufletul omului!

Dar raza de soare se stinse curînd; gerul se înteți și da să te piște de nas; umbra înserării se lăsa tot mai deasă; din magazine și localuri țîșniră fîșii de lumină albă de gaz aerian. Ajungînd în dreptul cafenelei Miller, mă oprisem deodată, încremenit locului, cu privirea ațintită spre partea opusă a străzii, ca și cum o vagă presimțire mi-ar fi șoptit că în momentul acela avea să mi se întîmple ceva neobișnuit; și exact în aceeași clipă, pe celălalt trotuar, l-am zărit pe bătrîn împreună cu nelipsitul său cîine. Îmi amintesc foarte bine că inima mi s-a strîns sub impulsul unei senzații dintre cele mai neplăcute, fără să-mi pot da seama însă de ce natură era acea senzație.

Nu sînt mistic și nu cred aproape de loc în presimțiri sau preziceri; mi s-a întîmplat, totuși, cum li se întîmplă și altora, probabil, să trec prin niște peripeții aproape inexplicabile. Dînd cu ochii de acest bătrîn, de pildă, de ce oare am avut presentimentul că în seara aceea mi se va întîmpla ceva neobișnuit? E drept că eram bolnav, iar senzațiile omului cuprins de febră sînt aproape întotdeauna înșelătoare.

Gîrbovit, abia tîrîndu-și picioarele țepene ca niște catalige și lovind ușor cu bastonul în lespezile trotuarului, bătrînul înainta încet, cu pași nesiguri, spre ușa cafenelei. N-am văzut de cînd sînt un om cu o înfățișare mai bizară, cu totul de neînchipuit. Și înainte de această întîlnire, ori de cîte ori îl zăream în cafeneaua lui Miller, înfățișarea lui îmi producea o impresie penibilă. Statura-i înaltă, spatele încovoiat, chipul lui de octogenar de o paloare cadaverică, paltonul ros de vreme și deșirat pe la cusături, pălăria turtită, veche de cel puțin două decenii, de pe capu-i despuiat de orice urmă de păr, avînd doar la ceafă un biet smoc de fire albe-gălbii; apoi, mișcările lui aproape automate se iscau așa, fără nici o noimă, parcă sub impulsul unui resort nevăzut — toate acestea izbeau privirile, stîrnind uimirea oricui îl vedea pentru întîia oară. Era, într-adevăr, surprinzător să dai cu ochii

de un bătrîn care-şi trăise de mult veleatul, rătăcind singuratic la voia întîmplării, cu atît mai mult cu cît după înfăţişare părea a fi un nebun scăpat dintr-un ospiciu. Era înspăimîntător de slab ; trupul lui deşirat fusese de mult secătuit de orice vlagă, iar pielea-i părea încleiată pe oase. Ochii mari, stinşi, înţepeniţi în fundul găvanelor încercănate, te priveau totdeauna ţintă în faţă, niciodată în lături, fără a vedea însă nimic, lucru de care sînt absolut încredinţat : chiar dacă privirea îi era aţintită asupra ta, continua să înainteze de-a dreptul spre tine, ca şi cum ar fi avut în faţă un loc gol. Am observat acest lucru în mai multe rînduri. Pe la cafeneaua lui Miller bătrînul se înnădise de curînd, ivindu-se aşa, din senin, nu se ştie de unde şi apărea întotdeauna însoţit de cîinele lui. Nimeni dintre muşteriii cafenelei nu cuteza să intre în vorbă cu el ; dar nici dînsul nu s-a arătat vreodată doritor să schimbe măcar un cuvînt cu vreunul din ei.

„De ce-o fi venind la Miller, oare ce caută acolo ? mă întrebam eu, stînd nemişcat pe partea cealaltă a străzii, mînat irezistibil de dorinţa să-l observ. Un fel de ciudă — care nu putea fi decît o consecinţă a bolii şi a stării de oboseală — începu să clocotească în mine. La ce s-o fi gîndind oare ? continuam eu să-mi deşir întrebările. Ce-o fi acum în capul lui ? Dar o mai fi capabil oare să se gîndească la ceva ? Faţa îi e atît de lipsită de viaţă, încît nu mai exprimă nimic. Şi de unde şi-o fi pripăşit el cîinele ăsta dezgustător, care-l urmează pas cu pas, ca şi cum ar face cu stăpînul său un tot inseparabil şi care îi şi seamănă atît de mult ?“

Cîinele acela nenorocit părea să numere şi el vreo opt decenii ; nici nu-mi închipui să fi fost altfel. Mai întîi, arăta atît de bătrîn, cum nu s-a mai pomenit să fie vreodată un cîine şi, în al doilea rînd, de cum îl văzui, aşa, din senin, mă fulgeră gîndul că nu era ca toţi cîinii, că avea, desigur, ceva neobişnuit, ceva fantastic, de domeniul vrăjitoriei ; cine ştie, era poate un soi de Mefisto în chip de cîine, al cărui destin misterios e legat prin cine ştie ce fire necunoscute de soarta stăpînului său. Oricine, privindu-l, ar fi convenit că trebuie să se fi scurs pe puţin douăzeci de ani de cînd mîncase pentru ultima oară. Era îngrozitor de slab, numai pielea şi osul, arăta ca un schelet sau (nici că se putea un exemplu mai potrivit) ca şi stăpînu-său. Ogîrjit la culme, năpîrlise aproape

tot, pînă în vîrful cozii, care-i spînzura ca un vrej uscat, şi pe care o ţinea mereu strînsă între picioare. Capul, cu urechile lungi, pleoştite, îi atîrna jalnic. Pe scurt, n-am mai întîlnit de cînd sînt un cîine atît de respingător. Cînd trecea pe stradă, stăpînul înainte, iar cîinele urmîndu-l, botul cotarlei atingea pulpana paltonului său, de parcă ar fi fost lipit de ea. Şi umbletul, şi înfăţişarea lor păreau a spune la fiece pas :

Of-of-of, că tare bătrîni mai sîntem, Doamne! tare bătrîni!...

Ţin minte că într-o zi m-a ispitit chiar gîndul că bătrînul şi cîinele lui s-au desprins cumva dintr-o pagină a cărţilor lui Hoffmann [1], ilustrată de Gavarni [2], şi continuă acum să rătăcească prin lume ca nişte afişe ambulante ale ediţiei. Traversai strada şi intrai, pe urmele bătrînului, în cafenea.

Aici, comportarea lui era atît de ciudată, încît Miller, nelipsit de la tejghea, începuse de la o vreme să-şi arate vădit nemulţumirea, ori de cîte ori apărea în local acest musafir nedorit. Mai întîi că muşteriul acesta ciudat nu comanda niciodată nimic. Mergea întins spre colţul din fund şi se aşeza lîngă sobă. Iar de se întîmpla să-şi găsească locul ocupat, rămînea un timp într-o nedumerire tîmpă în faţa aceluia ce-i ocupase scaunul, după care se întorcea, contrariat parcă, îndreptîndu-şi paşii spre colţul opus, de lîngă fereastră. Acolo-şi alegea un scaun, se aşeza încetişor, îşi scotea pălăria, o punea pe duşumea, cu bastonul alături, apoi se rezema de spetează scaunului şi rămînea aşa, nemişcat, timp de trei-patru ore. Nu s-a întîmplat niciodată să ia în mînă un ziar, să spună o vorbă, să scoată un oftat sau măcar un geamăt; stătea cu ochii aţintiţi în gol, cu o privire atît de inexpresivă şi de absentă, încît ai fi putut jura că nu vede şi nu aude nimic din ceea ce se petrece în jur. Iar cîinele, după ce se rotea de două-trei ori pe loc, se trîntea la picioarele stăpînului său, îşi vîra botul între cizmele acestuia, suspina din adînc şi rămînea aşa lungit pe duşumea, la rîndu-i nemişcat toată seara, de parcă ar fi fost mort. Ai fi zis că aceste două fiinţe, după ce au zăcut toată ziua amorţite undeva într-un ungher ascuns, înviau deodată după asfinţitul soarelui numai şi numai pentru a se prezenta la cafeneaua Miller, întru împlinirea cine ştie cărei tainice îndatoriri, de nimeni cunoscută. După ce stătea aşa trei-patru ore în şir, bătrînul se ridica de pe

scaun, își lua pălăria și bastonul și pleca undeva acasă. Cîinele se scula și el de jos și, cu coada între picioare, cu botul în pămînt, îl urma automat pe bătrîn, tîrîndu-și picioarele. Mușteriii obișnuiți ai cafenelei începură în cele din urmă să-l ocolească pe bătrîn, ba chiar evitau să se așeze alături de el, ca și cum le-ar fi inspirat repulsie. Dar omul nu observa nimic din toate astea.

Mușteriii de toate zilele ai cafenelei erau în majoritate nemți, jupîni ai unor întreprinderi și ateliere de pe Bulevardul Voznesenski: lăcătuși, franzelari, vopsitori, pălărieri, curelari — adică tot oameni cu deprinderi patriarhale în accepțiunea germană a cuvîntului. De altfel, însăși cafeneaua lui Miller se distingea printr-o atmosferă patriarhală. Îl vedeai adesea pe patron așezîndu-se la cîte o masă cu mușterii mai cunoscuți și, bineînțeles, cu acest prilej se mai consuma o anumită cantitate de punci. Cîinii și copiii cei mici ai patronului veneau uneori și ei pe la mesele consumatorilor care-i mîngîiau și pe unii, și pe alții. Aici toți se cunoșteau între ei și-și purtau respect reciproc. Iar în timp ce mușteriii se cufundau în lectura ziarelor nemțești, din odaia de alături a locuinței patronului răsuna melodia *„Mein lieber Augustin"* cîntată la un pian hodorogit de fata lui cea mare — o nemțoaică bălăioară cu părul buclat care semăna mult cu un șoricel alb. Și toată lumea asculta valsul cu plăcere. Mă duceam pe la Miller regulat în primele zile ale fiecărei luni, cînd îi soseau revistele rusești.

Intrînd acum în cafenea, l-am găsit pe bătrîn instalat lîngă fereastră, iar cîinele, ca de obicei, zăcea tolănit la picioarele lui. M-am așezat tăcut într-un colț, gîndindu-mă: „De ce-oi mai fi intrat, cînd n-am de loc ce căuta aici, cînd sînt bolnav și cînd, de fapt, ar trebui să mă duc cît mai repede acasă, să beau un ceai și să mă așez în pat? Intrasem oare numai ca să-l pot observa pe acest bătrîn?" Simțeam cum mă cuprinde un fel de ciudă. „Dar ce mă interesează omul acesta, îmi ziceam, gîndindu-mă la senzația aceea stranie, bolnăvicioasă, pe care o încercasem zărindu-l adineauri în stradă. Și ce-mi pasă mie, în definitiv, de toți nemții ăștia plicticoși? De unde și pînă unde predispoziția aceasta de a bănui peste tot ceva fantastic? Ce rost are această frămîntare minoră pentru niște lucruri mărunte care mă obsedează în ultimul timp, îmi tulbură viața și mă împiedică să văd clar realitatea,

cum foarte prezumțios semnala într-o zi un critic, analizînd plin de indignare ultimul meu roman?" Dar cugetînd și necăjindu-mă mereu, am rămas mai departe pe scaun, fără a mă urni din loc; simțeam cum boala mi se încuibă tot mai mult în mădulare, pînă cînd, în cele din urmă, n-am mai avut nici un chef să ies în frigul de afară. Am luat un ziar proaspăt sosit din Frankfurt și, parcurgînd cîteva rînduri, am ațipit. Nemții nu mă stinghereau cîtuși de puțin. Ei citeau, fumau și doar din cînd în cînd, la cîte o jumătate de oră, își comunicau unul altuia, în fraze abrupte și cu glas scăzut, vreo știre din Frankfurt, vreun *Witz* sau *Scharfsinn* * de ale vestitului mucalit german Saphir[3]; după care, cu o și mai sporită mîndrie națională, se cufundau din nou în lectură.

M-am trezit cam după o jumătate de ceas, scuturat de frisoane puternice. Hotărît lucru, trebuia să mă ridic și să plec cît mai repede acasă. Dar o scenă mută care se petrecu în clipa aceea înaintea ochilor mei mă țintui iarăși locului. Am spus că bătrînul, după ce se așeza pe scaun, avea obiceiul să-și ațintească numaidecît ochii asupra unui punct oarecare și să rămînă toată seara așa, cu privirea fixă, fără să și-o mai treacă asupra vreunui alt obiect din sală. Mi se întîmplase și mie să fiu ținta acelei priviri stăruitoare, dar lipsite de orice expresie, o privire cu totul absentă, și de fiecare dată mă încerca o senzație atît de neplăcută, penibilă chiar, încît mă grăbeam să-mi schimb locul. De data aceasta, victima bătrînului se nimeri să fie un neamț mic de stat, grăsun, spilcuit, cu ștaif țeapăn la gît și cu fața stacojie, un negustor — după cum am aflat mai pe urmă — de fel din Riga, aflat în trecere prin Petersburg, pe nume Adam Ivanîci Schultz, bun prieten cu Miller, dar care n-avea încă de unde să-l cunoască pe bătrîn și nici pe mulți dintre vizitatorii obișnuiți ai cafenelei. Absorbit de știrile din „*Dorfbarbier*"[4] și savurîndu-și punciul, el își înălță la un moment dat capul și ochii i se izbiră de neclintita uitătură a bătrînului. Rămase foarte contrariat. Ca orice neamț „onorabil", Adam Ivanîci era foarte susceptibil. I se păru ciudat și jignitor faptul că bătrînul îl fixează cu o stăruință atît de insolentă. Stăpînindu-și mînia, neamțul nostru își feri mai întîi ochii de privirea indiscretă a clientului necuviincios și, mormăind ceva

* Glumă sau vorbă de duh (germ.).

pe sub nas, se ascunse în dosul gazetei. Dar nu-l mai răbdă mult inima, şi după vreo două minute, scoţîndu-şi bănuitor capul de după gazetă, se izbi iar de aceeaşi uitătură îndărătnică şi fără noimă. Adam Ivanîci se stăpîni şi de data aceasta. Cînd însă jocul se repetă şi pentru a treia oară, neamţul, indignat la culme, se simţi obligat să-şi apere în faţa publicului select din local onoarea lezată, precum şi prestigiul falnicului său oraş de baştină — Riga, al cărui reprezentant se considera, de bună seamă. Aruncă, deci, cu un gest nervos, ziarul, izbind zdravăn cu rama de lemn în masă, apoi, pătruns de sentimentul propriei demnităţi, roşu de ambiţie şi de punciul băut, îşi aţinti la rîndu-i ochii mici şi injectaţi asupra acestui bătrîn enervant. Părea că amîndoi, şi neamţul, şi adversarul său, încercau să se înfrunte cu forţa magnetică a privirilor, aşteptînd fiecare deopotrivă ca să se tulbure celălalt şi să-şi întoarcă privirea altundeva. Zgomotul produs de izbitura în masă a ramei ziarului ca şi atitudinea extravagantă a lui Adam Ivanîci atraseră atenţia tuturor vizitatorilor. Toţi îşi părăsiră pentru cîteva clipe îndeletnicirile pentru a urmări cu o curiozitate gravă, mută, pe cei doi adversari. Scena lua o întorsătură de-a dreptul comică. Căci magnetismul ochişorilor sfidători ai stacojiului Adam Ivanîci nu-şi produse efectul aşteptat. Bătrînul continua să-l fixeze pe domnul Schultz, fără să-i pese de furia acestuia şi nici de faptul că devenise obiect de curiozitate pentru cei din sală, ca şi cum ar fi plutit cu capul undeva printre nori, şi nu pe pămînt. În cele din urmă, Adam Ivanîci îşi pierdu răbdarea şi explodă :

— Ce mă tot priviţi cu atîta insistenţă ? strigă el în nemţeşte, cu glas ascuţit, strident şi ameninţător.

Dar adversarul său continua să tacă mîlc, ca şi cum nici n-ar fi înţeles şi nici n-ar fi auzit întrebarea. Atunci Adam Ivanîci se hotărî să-i vorbească pe ruseşte.

— Eu întrebat la tumneata, te ce privit la mine cu atît stăruinţ ? ţipă el, ieşindu-şi din fire. Eu cunoscut la curte, tumneata nu cunoscut la curte ! mai adăugă apoi, sărind de pe scaun.

Bătrînul nu schiţă însă nici de data aceasta vreo mişcare. Peste mesele nemţilor se rostogoli un murmur de indignare. Atras de zgomot, Miller intră şi el în sală să vadă ce se în-

tîmplă. Cînd, în sfîrşit, înţelese cum stau lucrurile, îşi zise că bătrînul era probabil surd şi se aplecă la urechea lui :

— Tomnul Schultz rugat la tumneavoastră, cu mult stăruinţ, nu mai priviţ la tumnealui aşa, răspica el vorbele cît mai clar şi mai tare, fixîndu-l pe ciudatul său musafir.

Bătrînul căta absent la Miller, apoi deodată faţa lui, pînă atunci cu desăvîrşire încremenită, trădă semnele unui gînd neliniştit, ale unei tulburări. Începu să se agite, se aplecă gemînd, îşi apucă înfrigurat pălăria şi bastonul, se ridică de pe scaun şi cu un zîmbet jalnic, zîmbet umil de om sărac, izgonit de pe un loc pe care se aşezase din greşeală, dădu să iasă. Graba aceasta umilă şi supusă a bietului bătrîn era atît de mişcătoare, inspira atîta milă şi compătimire, încît toţi cei de faţă, începînd chiar cu Adam Ivanîci, îşi schimbară numaidecît atitudinea. Era limpede că bătrînul n-ar fi fost în stare nu numai să jignească în vreun fel oarecare pe cineva, ci dimpotrivă, el îşi dădea bine seama că poate fi în orice clipă alungat de pretutindeni, ca un cerşetor.

Miller era om bun la suflet şi milos de felul lui.

— Ba nu, grăi el bătîndu-l încurajator pe umăr, este voie stat aici ! *Aber* * Herr Schultz rugat la tumneavostr, cu mult stăruinţ, nu mai privit la tumnealui. El tomn binecunoscut la curte.

Dar bietul om nu se dumeri nici de data aceasta. Agitîndu-se şi mai mult, se aplecă să-şi ridice batista, o batistă albastră ponosită, care-i căzuse din pălărie, apoi îşi strigă cîinele, care sta întins fără mişcare pe duşumea, cu botul între cele două labe dinainte, şi părea să doarmă dus.

— Azorka, Azorka ! fonfăi stăpînul moşnegeşte cu vocea tremurătoare. Azorka !

Azorka rămînea nemişcat.

— Azorka, Azorka ! repetă jalnic moşneagul şi-l atinse uşor cu bastonul, dar cîinele nu se clintea.

Bătrînului îi scăpă bastonul din mînă. Se lăsă în genunchi şi cu mîinile tremurînde apucă botul cîinelui şi-l săltă în sus. Bietul Azorka ! Era mort. Murise în somn, pe nesimţite, la picioarele stăpînului său, poate de bătrîneţe, poate chiar de foame. Bătrînul îl privi o vreme uluit, ca şi cum nu-i venea a crede că Azorka al lui era mort, apoi se aplecă încet şi-şi

* Dar (germ.).

lipi fața palidă de botul fostului său paznic și prieten. O tăcere adîncă se așternuse în sală... Bietul moșneag se ridică în cele din urmă. Alb ca varul, tremura, ca scuturat de friguri.

— Se poate făcut paiat, sări compătimitor Miller să-l consoleze într-un fel pe bătrîn. („Paiat" ar fi vrut să însemne împăiat.) Se poate foarte bine paiat, Feodor Karlovici Krieger mare maister la paiat, repeta într-una Miller, ridicînd de jos bastonul și întinzîndu-l bătrînului.

— Da, eu știi bun paiat, confirmă modest Herr Krieger, ieșind în primul plan.

Herr Krieger era un neamț virtuos, înalt și deșirat, cu o chică bogată de păr roșcovan și cu ochelarii încălecați pe nasu-i coroiat.

— Feodor Ivanovici Krieger talent colosal paiat splentit orice animal, adăugă Miller, încîntat de ideea lui.

— Da, am talent colosal pentru paiat splentit orice animal, întări din nou însuși Herr Krieger, și eu paiat gratis la tumneavostr chine, se oferi el sub imboldul unei dărnicii pline de abnegație.

— Nu, eu platit la tumneavostr pentru paiat ! strigă exaltat Adam Ivanîci Schultz, și mai roșu la față, năpădit la rîndu-i de un acces subit de mărinimie, poate pentru că se credea pe nedrept singurul vinovat de toată nenorocirea întîmplată.

Moșneagul părea a nu înțelege nimic din ce i se spunea și continua să tremure din tot corpul.

— Așteptaț puțin ! Trebuie băut un păhărel coniac bun ! strigă Miller, văzînd că ciudatul lui oaspe dă să plece.

I se aduse coniac. Cu un gest mașinal bătrînul luă păhărelul, cum însă mîinile îi tremurau, vărsă pe jos jumătate din conținut înainte de a-l duce la gură ; de altfel, îl depuse înapoi pe tavă, fără să fi sorbit măcar o înghițitură. Schițînd apoi un zîmbet cu totul nepotrivit împrejurărilor, ieși din cafenea cu pași pripiți, șovăielnici, lăsîndu-și cîinele pe loc. Toți rămaseră uluiți ; se auziră exclamații.

— *Schwerenot ! Was für eine Geschichte!* * făceau nemții holbîndu-se unul la altul.

* Al naibii să fie ! Ce întîmplare ! (germ.)

M-am repezit în stradă după bătrîn. La cîţiva paşi de cafenea, cotea la dreapta o ulicioară îngustă şi întunecoasă, străjuită de două rînduri de case enorme. Un fel de intuiţie mă aviză că bătrînul a luat-o într-acolo. A doua casă pe partea dreaptă se afla în construcţie şi era înconjurată de schele. Gardul ce împrejmuia schelăria se întindea aproape pînă-n mijlocul ulicioarei ; un podeţ de scînduri fusese ridicat pentru trecători. L-am găsit pe bătrîn într-un colţ întunecos între capătul gardului şi zidul clădirii. Şedea pe marginea podeţului cu capul proptit în mîini şi coatele sprijinite pe genunchi. M-am aşezat lîngă el.

— Ascultă, i-am zis, neştiind cum să încep, nu-ţi face inimă rea din pricina lui Azorka. Să mergem, te duc eu pînă acasă. Linişteşte-te ! Chem îndată un birjar. Unde stai ?

Bătrînul tăcea. Nu ştiam ce să întreprind. Pe stradă nu se vedea ţipenie de om. Deodată el se crispă, căutînd să-mi prindă mîna.

— Mă sufoc, hîrîi cu vocea sugrumată, mă sufoc !

— Să mergem acasă la dumneata ! strigai eu, ridicîndu-mă în picioare şi încercînd să-l trag şi pe el — bei un ceai şi te culci în pat... Uite, aduc numaidecît o trăsură. Chem şi un medic... am eu un medic cunoscut...

Nu-mi aduc bine aminte ce i-oi mai fi spus. El făcu sforţarea să se ridice, dar se prăbuşi iar greoi pe jos, bolborosind ceva, cu acelaşi hîrîit sugrumat. M-am aplecat spre el cît mai aproape, ca să pot desluşi ce vrea să spună.

— Vasilievski Ostrov, horcăi bătrînul abia răsuflînd. Strada a şasea... strada a şa-sea...

Apoi amuţi.

— Locuieşti pe Vasilievski ? Păi, n-ai luat-o bine, trebuia să apuci la stînga, nu la dreapta. Te duc eu într-acolo numaidecît...

Dar bătrînul rămase nemişcat. Îl apucai de braţ : braţul i-a căzut moale, fără viaţă. I-am privit încordat faţa, i-am atins-o cu mîna — era mort. Aveam senzaţia că trăiesc un vis urît.

Toată întîmplarea aceasta mi-a dat multă bătaie de cap şi nici n-am simţit cum, în toiul grijilor ce mă năpădiseră, îmi dispăru ca prin farmec şi febra. Pînă la urmă s-a aflat şi unde avea locuinţa bătrînul. Nu stătea însă pe Vasilievski Ostrov, ci la doi paşi de locul unde murise, în casa lui Klu-

gen, la etajul al patrulea, chiar sub acoperiș, unde ocupa o locuință separată compusă dintr-un antreiaș și o cameră mare, scundă, cu trei crăpături înguste în chip de ferestre. Trăia într-o mizerie cumplită. Ca mobilier, n-avea decît o masă, două scaune și un divan vechi, dărăpănat, tare ca piatra, care lăsa din toate părțile să-i atîrne șomoioage de paie ; de altfel, și aceste obiecte aparțineau, după cum s-a dovedit ulterior, proprietarului. Se vedea bine că în sobă nu se mai făcuse de mult focul ; de asemenea, nu s-a găsit nici urmă de lumînare. Îmi vine să cred acum că bătrînul luase obiceiul să treacă seara pe la Miller numai și numai ca să mai stea la lumină și să-și dezmorțească puțin trupul la căldură. Pe masă nu se vedea decît o cană veche de lut și o coajă de pîine uscată. De bani, nici pomeneală, nu s-a găsit nimic. N-avea nici măcar un singur schimb de rufe, ca să poată fi primenit de înmormîntare ; a trebuit să vină cineva cu o cămașă de dar ca să-l îmbrace. De la sine înțeles că nu se putea să fi trăit el chiar așa, singur-cuc ; trebuie să fi existat totuși cineva care-l vizita din cînd în cînd. În sertarul mesei s-a dat peste actul lui de identitate. Se numea Ieremia Smith, străin de origină, dar de cetățenie rusă, mecanic, în vîrstă de șaptezeci și opt de ani. Se mai aflau pe masă două cărți : un manual de geografie elementară și Noul Testament, în traducere rusească, plin de însemnări marginale în creion și nenumărate semne făcute cu unghia. Le-am reținut pentru mine pe amîndouă. Încolo, nici locatarii ceilalți, nici proprietarul n-au știut să spună nimic despre bătrîn. În casă erau foarte mulți chiriași, în majoritate mici meșteșugari și nemțoaice care închiriau camere mobilate cu pensiune și serviciu. Administratorul, un nobil scăpătat, nu prea avu nici el să adauge mare lucru la cele știute de noi despre chiriașul lui, atîta doar că încăperea pe care o deținuse era închiriată cu șase ruble pe lună, că răposatul locuia acolo de patru luni și că pe ultimele două întîrziase cu plata chiriei, încît urma să fie dat afară din casă. Și nimeni nu s-a priceput să ne deslușească dacă venea măcar cineva să-l vadă din cînd în cînd. Casa unde stătuse era o clădire imensă cu locuințe de închiriat, în care mișuna multă lume, încît era cu neputință ca administratorul să-i știe pe toți cei care intrau și ieșeau din acea arcă a lui Noe. Portarul, care îngrijea de imobil de vreo cinci ani încoace și care poate că

ar fi fost în măsură să dea lămuriri mai ca lumea plecase în urmă cu vreo două săptămîni să-şi viziteze rudele la ţară, iar nepotu-său, rămas în locul lui, nu apucase a cunoaşte nici jumătate din locatarii casei. Nu ştiu pînă unde anume s-a ajuns cu aceste informaţii, dar în cele din urmă bătrînul a fost înmormîntat. În zilele acelea, m-am rupt o dată de la treburi şi m-am repezit pînă la Vasilievski Ostrov, dar după ce am ajuns la strada a şasea, mi-am dat seama cît de naivă şi ridicolă era încercarea mea : ce altceva speram să găsesc acolo, decît un şir de case obişnuite ? Şi totuşi, de ce bătrînul, mă întrebam eu, înainte de a-şi da sufletul, pomenise de strada a şasea şi de Vasilievski Ostrov ? Să nu fi fost decît rodul delirului din ultimele clipe ?

Am cercetat fosta încăpere a lui Smith, rămasă liberă. Mi-a plăcut şi am reţinut-o pentru mine. Era într-adevăr o cameră spaţioasă, ceea ce m-a atras în primul rînd, deşi părea atît de scundă, încît la început aveam senzaţia că risc tot timpul să mă lovesc cu capul de tavan ; curînd însă m-am obişnuit şi cu asta. Altceva mai bun, cu şase ruble pe lună, nici nu se putea găsi. Mi-a convenit mai ales faptul că locuinţa era cu totul separată ; trebuia să-mi angajez însă pe cineva care să-mi ducă grija serviciilor zilnice, întrucît nu m-aş fi putut descurca acolo fără servitor. Pentru început, am obţinut făgăduiala portarului să treacă măcar o dată pe zi pentru treburi mai urgente. „Cine ştie, mă gîndeam eu, poate că se abate totuşi pe aici cineva care i-a fost mai apropiat, ca să se intereseze de bătrîn", deşi în cele cinci zile scurse de la moartea lui nu-i călcase nimeni pragul.

CAPITOLUL II

În perioada aceea, mai exact acum un an, colaboram încă pe la diferite reviste, publicînd articole scurte şi aveam convingerea fermă că voi ajunge să scriu şi o operă interesantă, valoroasă. Lucram pe atunci la un roman mare ; realitatea a vrut însă ca totul să decurgă altfel, căci iată-mă ajuns acum pe un pat de spital şi, după cît se pare, aproape vecin cu

ceasul morţii. Iar dacă e vorba că tot va trebui să mor în curînd, ce rost mai au însemnările acestea ?

Nu mă părăseşte o clipă amintirea acestui an greu, zbuciumat, anul cel din urmă al vieţii mele. Aş vrea să aştern acum pe hîrtie totul şi am credinţa că, dacă nu m-aş supune acestui imbold, aş muri de amărăciune. Uneori, întreg noianul întîmplărilor trecute îmi trezeşte în suflet o tulburare sfîşietor de dureroasă. Poate că, din vîrful condeiului, ele se vor rîndui mai închegat, vor apărea în tonuri mai atenuate şi poate că vor semăna mai puţin cu un delir, cu un coşmar. Cel puţin aşa îmi vine să cred. Dacă ar fi să nu mă gîndesc decît la efectele mecanismului propriu-zis al scrierii, şi tot m-aş socoti îndreptăţit s-o fac ; scrisul m-ar calma, mi-ar răcori capul înfierbîntat, mi-ar trezi vechile deprinderi literare, mi-ar reînvia amintirile şi bolnăvicioasele visări în întruchipare vie, într-o îndeletnicire plăsmuitoare... Excelentă idee ! Unde mai pui că va avea şi felcerul ce moşteni după mine, ca să-şi lipească cel puţin la iarnă ferestrele cu filele însemnărilor mele.

Dar văd că mi-am început povestirea, nu ştiu de ce, tocmai de pe la mijloc, şi de fapt, dacă-i vorba să notez totul, s-ar cădea s-o iau de la capăt. Aşadar, s-o luăm de la capăt. De altfel, autobiografia nu-mi va fi prea lungă.

Nu sînt originar din Petersburg, ci dintr-o gubernie foarte depărtată de capitală. Părinţii mei au fost, mi se pare, nişte oameni foarte de treabă, dar m-au lăsat orfan de mic copil şi am fost crescut în casa lui Nikolai Sergheici Ihmenev, un mic proprietar de moşie, care mă luă în casa lui de milă. N-avea decît un singur copil, o fetiţă, Nataşa, cu trei ani mai mică decît mine. Şi am crescut împreună, ca frate şi soră. O, dulcea mea copilărie ! E absurd să te regret şi să-ţi duc dorul de pe acum, neavînd încă nici douăzeci şi cinci de ani împliniţi, şi să nu am a-mi aduce aminte cu încîntare şi recunoştinţă, în ceasul morţii, decît de tine ! Cerul era pe atunci atît de senin, şi soarele atît de deosebit de cel de aici, din Petersburg, iar inimioarele noastre zglobii băteau atît de tare ! În jurul nostru nu vedeam decît lanuri şi păduri, nu ca azi, doar îngrămădiri de piatră neînsufleţită. Ce minunate erau livada şi parcul moşiei de la Vasilievskoe, pe care o administra Nikolai Sergheici ! Ne plimbam adesea, Nataşa şi cu mine, prin livada aceea la capătul căreia începea pădurea

mare şi umbroasă, care se întindea pînă hăt-departe şi prin care ne-am şi rătăcit o dată. Neuitate zile de aur! Pentru întîia oară se dezvăluia în faţa noastră viaţa, cu chipul ei atrăgător şi tainic, şi era atît de dulce şi îmbietoare pătrunderea misterelor ei! Ni se părea că după fiecare tufiş, după fiecare copac se ascund fiinţe misterioase, necunoscute nouă; lumea basmelor se îngîna cu lumea reală şi adeseori, cînd prin adîncurile văilor se învolbura pîcla înserării, agăţîndu-şi cîlţii plutitori de tufărişul prizărit de pe coastele pleşuve, pietroase, ale rîpei noastre, eu şi cu Nataşa, stînd în picioare pe margini de prăpăstii şi ţinîndu-ne strîns de mînă scrutam genunea cu o curiozitate plină de teamă, aşteptîndu-ne să apară dintr-o dată din neguri ori să ahuie din adîncuri o fiinţă misterioasă, ca o adeverire năprasnică a minunatelor basme auzite din gura dădacei noastre. O dată, mult mai tîrziu, îi adusei aminte Nataşei de ziua cînd cineva ne dăruise cartea de „Lecturi pentru copii" şi cum ne refugiarăm degrabă cu ea în livadă, pe malul eleşteului, unde, sub un arţar bătrîn cu frunza deasă ne găsisem ascunzişul preferat — o bancă verde — pe care ne aşezarăm prinzînd a citi fermecătoarea poveste a lui Alfons şi a Dalindei [5]. Şi astăzi, de cîte ori îmi aduc aminte de acea povestire, încerc o emoţie adîncă, iar anul trecut, cînd i-am reamintit Nataşei cele dintîi două rînduri cu care începea cartea: „Alfons, eroul povestirii mele, se născuse în Portugalia; tatăl său, don Ramiro..." lacrimile îmi înceţoşară privirea. Eram, probabil, tare caraghios în clipa aceea, de vreme ce Nataşa nu-şi putu stăpîni un zîmbet straniu care-mi reteză tot avîntul. Ea însă băgă de seamă acest lucru (mi-aduc foarte bine aminte) şi, ca să mă împace, încercă, la rîndul ei, să evoce trecutul, pentru ca, în cele din urmă, s-o văd şi pe ea tulburată. Ce seară frumoasă am petrecut atunci, depănînd amintiri! Am retrăit şi momentul plecării mele la liceul internat din capitala guberniei. Dumnezeule mare, pe ce hohot de plîns s-a pornit ea atunci! Mai tîrziu am reînchegat din frînturi ziua despărţirii noastre din urmă, cînd am plecat pentru totdeauna din Vasilievskoe. Absolvisem liceul şi mă pregăteam să mă înscriu la Universitatea din Petersburg! Împlinisem şaptesprezece ani, iar ea păşise într-al cincisprezecelea. Nataşa zicea că eram pe vremea aceea înalt, deşirat şi atît de colţuros şi neîndemînatic, încît oricine mă vedea nu-şi putea

stăpîni rîsul. Cînd să ne luăm rămas bun, am tras-o deoparte ca să-i spun ceva foarte important; dar limba îmi rămase mută, parcă se lipise de cerul gurii. Îşi mai amintea Nataşa că eram tare emoţionat. N-am reuşit, bineînţeles, să ne spunem nimic. Eu nu ştiam cu ce să-ncep, iar ea poate că nici nu m-ar fi înţeles. Ştiu doar atît: că m-au podidit lacrimi amare şi am plecat fără să fi rostit un singur cuvînt. Nu ne-am revăzut decît mult mai tîrziu, de-abia acum doi ani, la Petersburg. Bătrînul Ihmenev venise să facă unele demersuri în legătură cu un proces, iar eu tocmai făceam primii paşi în literatură.

CAPITOLUL III

Nikolai Sergheici Ihmenev cobora dintr-o familie bună, însă demult scăpătată. De pe urma părinţilor săi se alesese totuşi cu o moşioară frumuşică, cu vreo sută cincizeci de suflete. La vîrsta de douăzeci de ani, se hotărî să îmbrăţişeze cariera de husar. Totul părea că merge strună. Dar într-al şaselea an de serviciu, avu ghinionul să piardă într-o seară la cărţi întreaga-i avere. Nu dormi toată noaptea. În seara următoare, se înfiinţă din nou la masa de joc şi miză singurul avut ce-i mai rămăsese — calul. Cîştigă. Miză iar, şi iar cîştigă, şi tot aşa, după o jumătate de ceas norocul făcu să-şi redobîndească Ihmenevka, un sătuc ce număra, după ultimul recensămînt, cincizeci de suflete — a treia parte din ocina lui. Refuză să mai continue jocul şi chiar a doua zi demisionă din armată. Restul de o sută de suflete rămaseră pentru totdeauna pierdute. Peste două luni de la înaintarea demisiei, fu pus în retragere cu gradul de porucic şi se grăbi să plece în sătucul său. Nimeni nu-l mai auzi după aceea pomenind vreodată despre partida aceea teribilă de cărţi şi, cu toată bunătatea lui sufletească, ajunsă proverbială, s-ar fi certat negreşit cu omul care şi-ar fi îngăduit să aducă vorba despre întîmplarea cu pricina. Retras la ţară, se înhămă cu toată rîvna la carul gospodăriei, iar mai tîrziu, la vîrsta de treizeci şi cinci de ani, se căsători cu Anna Andreevna Şumilova, o fată de familie nobilă, dar fără zestre, care îşi făcuse studiile

la Institutul gubernial pentru domnişoarele nobile, condus de emigranta Mont-Revêche, lucru cu care Anna Andreevna s-a mîndrit toată viaţa, deşi nimeni n-ar fi ştiut să spună vreodată în ce anume constau acele studii. În puţină vreme, Nikolai Sergheici se dovedi cu adevărat un gospodar de frunte, de la care moşierii vecini începură să ia pildă. Se scurseră astfel cîţiva ani, cînd, într-o bună zi, descinse în satul Vasilievskoe, fiind în trecere de la Petersburg, prinţul Piotr Alexandrovici Valkovski, proprietarul moşiei învecinate care număra nouă sute de suflete. Sosirea lui produse prin partea locului o impresie puternică. Prinţul era un om încă în putere, deşi lăsase demult în urmă anii primei tinereţi, avea un rang destul de important şi relaţii de vază ; era un bărbat frumos, bogat, ba şi văduv, ceea ce avu darul să stîrnească un şi mai sporit interes din partea doamnelor şi domnişoarelor de prin întreg judeţul. Umblau zvonuri despre strălucita primire pe care i-o făcuse în capitala guberniei însuşi guvernatorul, cu care se afla, de altfel, şi într-un grad oarecare de rudenie depărtată, şi se mai povestea că la acea recepţie prinţul fusese atît de curtenitor, încît „zăpăcise toate doamnele" etc., etc... Într-un cuvînt, era unul dintre acei reprezentanţi străluciţi ai înaltei societăţi din Petersburg, care catadicsise să onoreze foarte rar provincia şi a căror apariţie stîrneşte de obicei o mare fierbere şi vîlvă. Totuşi, prinţul nu era de loc curtenitor, mai ales faţă de cei de care socotea el că n-o să aibă niciodată nevoie şi pe care, în sinea lui, îi rînduia pe trepte cît de cît inferioare rangului său. Pe vecinii săi de moşie nici nu catadicsi a-i cunoaşte, atrăgîndu-şi astfel pe loc destulă ostilitate. Iată de ce toată lumea se arătă extrem de surprinsă, cînd deodată prinţului îi căşună să-l viziteze pe Nikolai Sergheici. Ce-i drept, Nikolai Sergheici era unul dintre vecinii săi cei mai apropiaţi. Pe soţii Ihmenev vizita prinţului i-a impresionat profund. Amîndoi rămaseră pur şi simplu încîntaţi : Anna Andreevna mai ales era entuziasmată la culme. Curînd, Piotr Alexandrovici Valkovski deveni unul din obişnuiţii casei ; venea zilnic, îi invita la rîndul său la el la moşie, făcea spirite, spunea anecdote, cînta acompaniindu-se la pianul lor hodorogit. Ihmenevii păreau nedumeriţi : cum de s-au putut scorni atîtea vorbe pe seama acestui om încîntător şi amabil cum că ar fi mîndru, trufaş şi egoist (cel puţin, aşa

pretindeau în cor absolut toţi vecinii săi). Se vede treaba că-i plăcuse mult Nikolai Sergheici — fire simplă, sinceră, nobilă şi dezinteresată. De altfel, totul se lămuri în curînd. Prinţul venise la Vasilievskoe ca să se descotorosească de administratorul moşiei, un neamţ venetic, cu ochelari, cu părul cărunt care îţi impunea respect, şi cu nasul coroiat, agronom de meserie, dar ambiţios, un om care, în pofida tuturor acestor însuşiri avantajoase, jefuia ca în codru, fără nici un pic de ruşine, ba trimisese chiar pe lumea cealaltă cîţiva ţărani, stîlcindu-i în bătăi. În cele din urmă, prins asupra faptului, Ivan Karlovici se indignă la culme şi ţinu un discurs întreg despre cinstea nemţească ; cu toate acestea, fu alungat de pe moşie, chiar destul de compromis. Prinţul avea, aşadar, nevoie de un administrator nou şi alegerea sa căzuse asupra lui Nikolai Sergheici, un gospodar excelent, un om de o cinste ireproşabilă, în privinţa onestităţii căruia nu încăpea nici o îndoială. Prinţul ar fi preferat probabil ca Nikolai Sergheici să-şi ofere singur serviciile, venind cu propunerea de a prelua administrarea treburilor moşiei ; cum însă acesta nu manifestă în nici un fel o asemenea intenţie, într-o dimineaţă prinţul îi propuse chiar el acest lucru, în termeni de o prietenească şi cît se poate de îndatoritoare rugăminte. În primul moment, Ihmenev încercă să refuze, dar remuneraţia apreciabilă o ispiti pe Anna Andreevna, iar amabilităţile sporite ale prinţului risipiră şi ultimele ezitări, încît, pînă la urmă, acesta îşi văzu ţelul atins. E de presupus că se pricepea foarte bine la oameni. În timpul scurt de cînd îl cunoştea pe Ihmenev îşi dăduse perfect de bine seama cu ce fel de om are de-a face, înţelegînd că omul acesta nu poate fi cîştigat decît numai dacă ţi-l apropii prieteneşte, prin relaţii cordiale, şi că, în asemenea cazuri, aspectul băneşc al chestiunii joacă un rol mai puţin important. Avea nevoie de un administrator în care să aibă deplină încredere, o încredere nelimitată ; un administrator pe care să se poată bizui întru totul, încît să nu mai fie niciodată nevoie să se mai deplaseze la Vasilievskoe, cum ar fi dorit să-şi rînduiască treburile pe viitor. Cucerit de farmecul prinţului, Ihmenev crezu realmente în prietenia acestuia. Nikolai Sergheici părea a fi un om nespus de bun şi romantic pînă la naivitate, unul din acei oameni admirabili cum întîlneşti la noi în Rusia, orice s-ar spune despre ei, şi care, o dată ce au îndrăgit pe

cineva (uneori te şi miri pentru ce), i se dăruie din tot sufletul, împingîndu-şi cîteodată devotamentul pînă la comic.

Au trecut mulţi ani. Moşia prinţului ajunsese într-o stare înfloritoare. Nici o neînţelegere nu tulburase raporturile dintre proprietar şi administrator, iar legăturile lor se limitau numai la corespondenţa de rigoare privind gospodărirea moşiei. Totuşi prinţul, care nu se amesteca de fel în dispoziţiile pe care găsea cu cale să le dea Nikolai Sergheici, îi trimitea adeseori scrisori cu sfaturi ce-l uimeau pe Ihmenev prin justeţea lor şi prin extraordinara utilitate practică a soluţiilor. Se vădea nu numai că nu-i erau pe plac orice fel de cheltuieli inutile, dar şi că se pricepea să-şi asigure chiar şi noi venituri. Astfel, după vreo cinci ani de la vizita lui la Vasilievskoe, îi trimise o procură prin care îl împuternicea să cumpere încă o moşie în aceeaşi gubernie, o proprietate mare, cu patru sute de suflete. Nikolai Sergheici era încîntat. Succesele prinţului, orice veste despre izbînzile lui îl bucurau nespus, de parcă ar fi fost vorba de propriul său frate. Dar entuziasmul lui Ihmenev ajunse la culme, cînd, într-o anumită împrejurare, prinţul dovedi faţă de administratorul moşiei sale o încredere cu adevărat nemaipomenită. Lucrurile se petrecură în felul următor... Aci însă găsesc cu cale să dau mai întîi cîteva amănunte deosebit de importante din viaţa acestui prinţ Valkovski, deoarece el este întrucîtva unul din principalele personaje ale povestirii mele.

CAPITOLUL IV

Am spus mai înainte că prinţul era văduv. Se însurase de tînăr şi o făcuse pentru bani. Părinţii lui, care se ruinaseră cu desăvîrşire la Moscova, nu-i lăsaseră decît moşia de la Vasilievskoe, şi aceea grevată de mai multe rînduri de ipoteci care nu veneau să adauge decît un alt şir de grele datorii. Aşa că, la douăzeci şi doi de ani, lipsit de orice alte resurse băneşti şi nevoit să intre în viaţă ca un „pîrlit descendent al unei familii de viţă veche", tînărul prinţ se văzu silit să-şi ia o slujbuliţă într-o cancelarie oarecare din Moscova. Ieşirea din impas şi-a aflat-o însă în căsătoria cu fata

mult prea trecută a unui negustor otcupciu. Acesta avu, bineînțeles, grija să-l păcălească la zestre ; prințului i se deschise totuși posibilitatea de a-și răscumpăra cu banii neveste-si moșia părintească și de a se redresa întrucîtva materialiceşte. Fiica de negustor care-i picase în mînă aproape că nici nu știa să scrie, era urîtă, incapabilă să lege două vorbe ; în schimb avea o mare calitate : era blîndă și supusă. Prințul se folosi din plin de aceste însușiri importante : după un an de căsătorie, își lăsă nevasta, care între timp născuse un fiu, în grija lui socru-său otcupciul, la Moscova, și plecă să preia în gubernia X un post important obținut după multe stăruințe, prin intermediul unei rubedenii ilustre din Petersburg. Ardea de dorința să avanseze, era setos de măriri, rîvnea la o carieră strălucită, și, socotind că din pricina soției sale nu era chip să trăiască nici la Petersburg, nici la Moscova, se hotărî, pînă una, alta, în așteptarea unor vremi mai bune, să-și înceapă cariera undeva în provincie. Umbla vorba că se purtase atît de brutal cu nevastă-sa, încît din primul an de căsnicie era cît pe ce s-o bage în mormînt. Zvonurile acestea îl revoltau întotdeauna pe Nikolai Sergheici, care-l apăra cu foc, susținînd că prințul nu este capabil de fapte josnice. În sfîrșit, după vreo șapte ani, prințesa răposă și, rămas văduv, prințul se mută pe dată la Petersburg. Apariția sa în capitală fusese remarcată. Tînăr încă, bărbat chipeș, dispunînd de o avere frumoasă, înzestrat cu o mulțime de însușiri strălucite, vesel, spiritual, rafinat în gusturi și plin de energie clocotitoare, se introduse în societate nu ca un solicitant de sprijin și protecție în goană după noroc, ci cu siguranța omului ce se bucură de o situație destul de independentă. Se spune că împrăștia într-adevăr în juru-i un farmec irezistibil, un aer de forță și dominare. Plăcea mai cu osebire femeilor și legătura cu o frumoasă din lumea selectă îi aduse faima unui scandal monden. Risipea banul fără părere de rău, deși spiritul său înnăscut de economie îl împingea pînă la zgîrcenie ; știa să piardă la joc, dar numai cînd simțea că e în folosul lui să piardă și o făcea cu atîta calm și naturalețe, încît fața lui nu trăda nici cea mai mică tulburare, oricît de mare ar fi fost suma sacrificată. Dar nu pentru a vîna distracții venise el la Petersburg, ci ca să-și consolideze cariera și să-și deschidă drum spre posturi mai înalte. Și, în cele din urmă, izbuti. Contele Nainski, rubedenia

sa ilustră, care n-ar fi catadicsit să-i acorde nici cea mai mică atenție dacă l-ar fi văzut prezentîndu-se în postura unui simplu solicitator, fu plăcut surprins văzînd succesele lui în societate. Socotind compatibil cu poziția sa de a-i acorda o atenție deosebită, îi făcu excepționala favoare de a se ocupa personal de creșterea și educația copilului său, pe atunci în vîrstă de șapte ani, luîndu-l în casa lui. Era tocmai perioada în care prințul întreprinsese călătoria sa la Vasilievskoe și-i cunoscuse pe Ihmenevi. În cele din urmă, prințul obținu prin intermediul contelui un post de vază pe lîngă una din cele mai importante ambasade ale noastre și plecă în străinătate. De aci încolo, zvonurile ce nu încetaseră să circule pe seama lui căpătară tonuri oarecum mai sumbre ; se vorbea, astfel, de niște lucruri neplăcute ce i s-ar fi întîmplat în străinătate, dar nimeni n-ar fi știut să spună despre ce anume era vorba. Cert era însă că, între timp, își sporise averea cu încă patru sute de suflete, achiziție despre care am și amintit mai înainte. După o ședere de mai mulți ani în străinătate, prințul se reîntoarse în țară cu un grad înalt în diplomație și ocupă imediat un post foarte important la Petersburg. La Ihmenevka se șoptea că are de gînd să se recăsătorească, înrudindu-se astfel cu familia bogată, de viță veche, a unor nobili influenți. „Țintește sus ! Ca mîine o să-l vedem mare demnitar !“ spunea Nikolai Sergheici, frecîndu-și mîinile de mulțumire. Pe vremea aceea îmi urmam studiile la Universitatea din Petersburg, și îmi aduc aminte că Ihmenev mi-a scris anume să mă interesez dacă zvonurile cu privire la căsătorie erau sau nu întemeiate. De altfel, i se adresase și prințului să mă ia sub protecția lui ; dar scrisoarea aceea rămăsese fără răspuns. Am putut afla doar atît : că fiul prințului, crescut mai întîi în casa contelui Nainski, și mai tîrziu la un institut nobiliar superior, tocmai își isprăvise studiile la nouăsprezece ani. Îl vestii despre toate acestea pe Ihmenev și adăugai în scrisoarea mea că — desigur — prințul își iubea mult fiul, că-l răsfăța și-și făcea de pe acum în privința lui strălucite planuri de viitor. Toate acestea le aflasem de la colegii mei, studenți la universitate, care-l cunoșteau pe tînărul prinț. Nu mult după aceea, într-o bună dimineață, Ihmenev primi de la prinț o epistolă care-l uimi peste măsură...

Prințul care pînă atunci, după cum am mai spus, se mărginise în raporturile cu Nikolai Sergheici numai la o corespondență rece, de afaceri, îi scria acum sincer și amănunțit, ca unui bun prieten, despre treburile sale de familie: se plîngea de fiul său, a cărui purtare îi pricinuia multă amărăciune; că deși nu trebuiau luate în seamă ștrengăriile unui băiețandru (vădit lucru, încerca să-l scuze), se hotărîse totuși să-l pedepsească, să-l mai sperie, trimițîndu-l să stea cîtva timp la țară, sub supravegherea lui Ihmenev. Mai scria că se bizuie pe deplin „pe bunul și nobilul Nikolai Sergheevici și, mai cu seamă, pe Anna Andreevna" și-i ruga pe amîndoi să-l primească pe zănaticul său fiu în familia lor, să-l îndemne și să-l povățuiască a asculta, meditînd în singurătate, glasul cumințeniei; iar dacă le era cu putință — să-l iubească, dar mai ales să-i îndrepte firea ușuratică și „să-i insufle reguli de comportare severe și salutare, fără de care omul nu poate răzbi în viață". Firește, bătrînul Ihmenev conveni încîntat să îndeplinească rugămintea prințului. Tînărul prinț fu primit în casa lui ca un fiu și în scurt timp Nikolai Sergheici îl îndrăgi aproape la fel ca și pe Natașa. De altminteri, chiar și mai tîrziu, după ce rupsese orice legătură cu prințul Piotr Alexandrovici, continua să-și aducă aminte cu drag de al său Alioșa, cum se obișnuise el să-i spună tînărului Alexei Petrovici. Și într-adevăr, Alioșa era un băiat încîntător: frumos, delicat și sensibil ca o femeie, plin de exuberanță și de candoare, sincer și însuflețit de cele mai nobile simțăminte, cu o inimă iubitoare, dreaptă și recunoscătoare, el deveni idolul familiei Ihmenev. Cu toate că păși se în al douăzecilea an al vieții, era încă tot copil. Anevoie și-ar fi lămurit cineva motivele ce-l determinaseră pe tatăl său, care — așa se spunea cel puțin — îl iubea nespus de mult, să-l surghiunească atît de nemilos. Se zvonea că tînărul ar fi dus la Petersburg o viață trîndavă și ușuratică, că ar fi refuzat cu încăpățînare să ocupe o slujbă, ceea ce îl amăra mult pe părintele său. În discuțiile cu Alioșa, Nikolai Sergheici se feri să aducă vorba despre asta, deoarece era evident că în scrisoarea sa prințul Piotr Alexandrovici preferase să treacă sub tăcere adevărata cauză pentru care-și surghiunește fiul. De altfel, circulau tot felul de zvonuri despre o nesocotință de neiertat a lui Alioșa și despre legătura lui cu o doamnă, despre nu știu ce provocare la duel, despre o pierdere fan-

tastică la un joc de cărți, ba unii mergeau și mai departe, pomenind despre însușirea unei sume de bani ce nu-i aparținea și pe care tînărul o cheltuise în scopuri frivole. Iar după părerea altora, hotărîrea prințului de a-și îndepărta fiul nu se datora vreunei vini a acestuia, ci era determinată de considerații cu substrat pur egoist, în vederea unor combinații personale. Nikolai Sergheici respingea cu indignare această alegațiune, mai ales că-și dădea seama cît îl adora Alioșa pe tatăl său. Cu toate că nu-l cunoscuse nici în copilărie, nici în adolescență, vorbea despre tînărul prinț cu o admirație entuziastă, de unde se vedea limpede că se afla cu desăvîrșire sub influența acestuia. În flecărerile sale, Alioșa pomenea uneori de o contesă, căreia îi făcuseră curte și tatăl, și fiul, și la care el, Alioșa, s-ar fi bucurat de mai mult succes, fiind cel preferat, pentru care motiv tatăl se supărase cumplit pe el. Întîmplarea aceasta o povestea totdeauna încîntat la culme și făcînd mare haz, cu o candoare aproape copilărească; dar Nikolai Sergheici căuta întotdeauna să-l împiedice a mai continua istorisirea acestei întîmplări. Alioșa confirmă de asemenea zvonul că tatăl său ar avea de gînd să se recăsătorească.

Împlinise astfel aproape un an de surghiun; la anumite intervale, trimitea cu regularitate tatălui său scrisori cuminți și respectuoase; în cele din urmă, se obișnuise atît de bine și-i plăcuse atît de mult la Vasilievskoe, încît îl imploră pe tatăl său, cînd acesta veni la moșie în timpul verii (anunțîndu-și sosirea din timp) să-l lase la Vasilievskoe cît mai mult cu putință, susținînd că este născut pentru viața la țară. Toate hotărîrile lui Alioșa, toate pornirile lui se datorau receptivității sale excesive, firii nervoase, inimii învăpăiate, nechibzuinței sale care mergea uneori pînă la absurd ca și neîngrăditei sale înclinări de a se supune oricărei înrîuriri dinafară din pricina lipsei totale de voință. Prințul însă primi rugămintea fiului său cu oarecare suspiciune... În general, Nikolai Sergheici își recunoștea cu greu *„prietenul"* de odinioară; prințul Piotr Alexandrovici părea acum cu totul schimbat. Găsea numai cusururi în tot ce făcea Nikolai Sergheici, iar la verificarea scriptelor privind administrarea moșiei se arătă de o lăcomie și de o zgîrcenie dezgustătoare, manifestînd o neîncredere de neînțeles. Toate acestea îl mîhniră profund pe bunul Ihmenev, care mult timp nu știu

ce să mai creadă. Acum, toate mergeau de-a-ndoaselea, absolut contrar felului cum decurseseră lucrurile la prima vizită a prinţului, cu paisprezece ani în urmă ; prinţul căută să-şi cunoască vecinii, pe cei mai de seamă, bineînţeles, iar pe Nikolai Sergheici nici nu-l vizita şi-l trata ca pe un subaltern. Apoi deodată, ca din senin, surveni ceva cu totul neexplicabil ; fără nici un motiv aparent, între prinţ şi Ihmenev se produse o ruptură violentă. Cei din spatele uşii biroului înregistraseră un schimb de cuvinte grele şi jignitoare rostite de ambele părţi. Ihmenev părăsi indignat Vasilievskoe, dar lucrurile nu se opriră aci. Prin tot judeţul se răspîndi fulgerător un val de bîrfeli infame. Se spunea cum că Nikolai Sergheici, ghicind firea tînărului prinţ, îşi pusese în gînd să-i speculeze slăbiciunile ; că fiica lui, Nataşa (care împlinise şaptesprezece ani), ştiuse să-l prindă în mreje pe tînăr, şi că părinţii ei, prefăcîndu-se a nu băga de seamă, încurajaseră această iubire ; că Nataşa, vicleană şi „imorală", îl vrăjise, pur şi simplu, pe acest tînăr de douăzeci de ani, care, din pricina manevrelor ei perfide, nu mai putuse vedea, vreme de un an, nici o tînără cu adevărat nobilă, deşi prin casele onorabile ale moşierilor din împrejurimi se pîrguiau atîtea fete. Se mai da ca precis faptul că tinerii îndrăgostiţi hotărîseră să se cunune în satul vecin, Grigorievo, la cincisprezece verste depărtare de Vasilievskoe, chipurile, fără ştirea părinţilor fetei, care însă erau la curent cu toată istoria, pînă la cele mai mici amănunte, călăuzindu-şi fiica, pas cu pas, cu sfaturile lor interesate. În sfîrşit, un volum întreg n-ar fi de ajuns să cuprindă tot ce au putut să născocească în această privinţă cumetrele de ambe sexe din judeţ. Mai surprinzător era însă faptul că însuşi prinţul dădu crezare tuturor acestor scorneli ajunse la cunoştinţa lui printr-o scrisoare anonimă trimisă din provincie şi că se grăbise să vină tocmai din această pricină de la Petersburg direct la Vasilievskoe. Fără îndoială că toţi cei care-l cunoşteau cît de cît pe Nikolai Sergheici ar fi avut toate temeiurile să nu creadă nici un cuvînt din învinuirile ce i se aduceau ; dar cum se întîmplă de obicei în astfel de împrejurări, fiecare îşi dădea frîu liber curiozităţii, comenta pe larg şi cu subînţelesuri cele auzite, clătina din cap şi rostea cuvinte grele de reprobare. Ihmenev era prea mîndru ca să încerce reabilitarea reputaţiei fiicei sale în ochii cumetrelor şi-i interzise

categoric soției sale să încerce vreo explicație cu vecinii. Cît despre Natașa, defăimată atît de josnic, aproape un an întreg ea n-a știut nimic despre toate aceste bîrfeli și calomnii ; i se ascunsese cu grijă toată istoria aceasta și fata continua să fie veselă și inocentă ca un copil de doisprezece ani.

Între timp cearta își adîncea rădăcinile. Binevoitorii zeloși nu-și pierdeau timpul de pomană. Se găsiră denunțători și martori care izbutiră să-l facă pe prinț a crede că felul cum Nikolai Sergheici îi administrase moșia ani de-a rîndul era departe de a putea fi socotit drept un model de onestitate. Mai mult, se străduiră a-l convinge că la vînzarea unei păduri, cu vreo trei ani în urmă, Ihmenev ar fi tăinuit douăsprezece mii de ruble, lucru care putea fi dovedit prin probe incontestabile în fața judecății, dat fiind că Ihmenev procedase la această vînzare fără vreo procură legală din partea prințului ; o vînduse din proprie inițiativă, așa cum îl tăiase capul, reușind să-l convingă abia mai tîrziu pe prinț de utilitatea vînzării și făcînd venit în casă o sumă mult mai mică decît aceea pe care o primise în realitate. Bineînțeles, toate acestea nu erau decît pure calomnii, după cum se și dovedi mai tîrziu, dar prințul le dădu crezare și în fața unor martori îl învinui pe Nikolai Sergheici de hoție. Nemaiputînd suporta o asemenea insultă, Ihmenev îi răspunse pe același ton ; se petrecu atunci o scenă groaznică, după care urmă procesul. Nikolai Sergheici, care nu știuse să-și asigure din timp o serie de probe scrise, absolut indispensabile, dar mai ales lipsit cu desăvîrșire de protecție și de orice experiență în astfel de treburi, se văzu curînd în situația de a pierde procesul, pomenindu-se într-o bună zi cu moșia pusă sub sechestru. Exasperat de întorsătura pe care o luau lucrurile, bătrînul părăsi totul și se hotărî să se mute la Petersburg, spre a întreprinde personal demersurile necesare pentru a i se face dreptate. Încredință apărarea intereselor sale în proces unui avocat cu experiență și se stabili în capitală. Se pare că prințul își dădu în curînd seama că-l învinuise pe nedrept. Dar jignirile de ambele părți fuseseră atît de grave, încît nu mai putea da înapoi ; îndîrjit la culme, el depuse toate eforturile ca să obțină cu orice preț cîștig de cauză în acest proces, adică, de fapt, să ia ultima bucată de pîine de la gura fostului său administrator.

CAPITOLUL V

Aşadar, Ihmenevii se mutară la Petersburg. N-am să descriu revederea mea cu Nataşa după o despărţire atît de lungă. Trebuie să mărturisesc însă că în cei patru ani n-o uitasem o clipă. Desigur, nici eu însumi nu-mi dau prea bine seama de sentimentul cu care îmi aminteam de dînsa ; dar cînd ne-am revăzut, am înţeles imediat că îmi era hărăzită de soartă. La început, vreau să spun, în primele zile după sosirea lor, am avut mereu impresia că în toţi anii aceştia cît am stat departe de ei, Nataşa nu se dezvoltase cine ştie ce mult, nu se schimbase aproape de loc, şi rămăsese aceeaşi fetiţă de odinioară, aşa cum o cunoscusem altădată. Treptat însă, pe măsură ce se scurgeau zilele, descopeream la ea mereu ceva nou, ce nu cunoscusem încă, lucruri care-mi rămăseseră parcă înadins ascunse, ca şi cum fata ar fi căutat să-şi ferească sufletul de mine ; o, dar cu cîtă desfătare gustam încercarea aceea de a-i ghici sufletul ! La începutul şederii sale la Petersburg, bătrînul Ihmenev era nervos şi înveninat. Treburile mergeau prost ; se indigna, îşi ieşea din fire, îl vedeam tot timpul preocupat de actele şi hîrtiile lui şi nu-i ardea de loc de noi. Anna Andreevna, pe de altă parte, părea cu totul descumpănită şi la început nu era în stare să înţeleagă nimic. Petersburgul o înfricoşa. Ofta într-una, tremura, tînjea necontenit după viaţa de la ţară, fugind mereu cu gîndul la Ihmenevka ; se perpelea cumplit pentru că Nataşa ajunsese la vîrsta măritişului şi că n-avea pe nimeni care să se gîndească la soarta ei ; în atare clipe, negăsind pe altcineva mai demn de încrederea ei, se apuca să-mi facă mie felurite destăinuiri ciudate.

Era chiar perioada cînd, cu puţin înainte de sosirea lor, isprăvisem primul meu roman, acela cu care începe cariera mea literară ; ca debutant ce eram, la început nu prea ştiam ce-aş putea face cu el. Ihmenevilor nu le spusesem nimic, deşi mă dojeneau într-una şi erau gata să se certe cu mine pentru că mă complac a sta fără nici o ocupaţie şi nu mă învrednicesc să-mi caut o slujbă. Bătrînul îmi reproşă acest lucru cu destulă asprime şi amărăciune în glas ; o făcuse cu gînd bun, bineînţeles, în grija părintească ce-mi purta. Mie însă îmi era ruşine să mărturisesc natura ocupaţiilor mele.

Cum era să le spun așa, de-a dreptul, că nu mă ispitește cariera de funcționar și că vreau să scriu romane? De aceea, căutam deocamdată să tărăgănez lucrurile, asigurîndu-l că nimeni n-a vrut pînă acum să mă angajeze, dar că mă zbat totuși să-mi găsesc o slujbă. Ihmenev n-avea timp să-mi controleze spusele. Într-o zi însă Natașa, după ce ascultase toată discuția noastră pe această temă, m-a tras misterios deoparte, și, implorîndu-mă cu lacrimi în ochi să mă gîndesc la viitorul meu, a încercat să mă iscodească, doar-doar o afla cu ce anume mă ocup; văzînd totuși că nu izbutește, m-a pus să jur că n-am să mă nenorocesc pentru toată viața trîndăvind și umblînd ca un pierde-vară. E drept că m-am ferit a-i destăinui ceva despre preocupările mele, dar tot atît de adevărat este că un singur cuvînt de aprobare din partea ei cu privire la lucrarea mea (e vorba de primul meu roman) aș fi preferat-o tuturor laudelor pe care mi-a fost dat să le aud mai tîrziu din partea criticilor și a cunoscătorilor. Dar iată că-mi apăru, în sfîrșit, și romanul. Cu mult înainte de publicarea lui, se stîrnise în lumea literară zarvă mare. B. s-a bucurat ca un copil[6], citindu-mi manuscrisul. Și totuși, dacă e vorba să afirm că am fost vreodată fericit, nu m-aș gîndi la primele clipe ale acelui succes îmbătător, ci mai curînd la perioada cînd încă nu citisem și nu arătasem nimănui manuscrisul meu; la nopțile acelea lungi, petrecute între nădejdi și visări exaltate; la nopțile de pasionată dragoste pentru lucrarea mea; la nopțile acelea cînd mă înfrățisem cu plăsmuirea mea, cu personajele mele dragi, ca și cum ele ar fi existat aievea; cînd îmi împărțeam cu ele bucuriile și necazurile; ba uneori vărsam lacrimi sincere de compasiune pentru sărmanul meu erou. Nici n-aș putea descrie cît de mult s-au bucurat bătrînii de succesul pe care l-am obținut, deși la început se arătară foarte mirați — atît de ciudate li se păreau toate acestea! Anna Andreevna, de pildă, nu voia să creadă nici în ruptul capului că proaspătul, mult lăudatul scriitor este acel Vanea, care etc., etc, și tot da mereu din cap neîncrezătoare. Bătrînul păstră îndelung o rezervă circumspectă; rezistă mult timp pe poziții; ba la început, cînd prinseră a se răspîndi prin oraș zvonurile, se arătă chiar foarte alarmat. Ținu să-mi vorbească despre cariera de funcționar pierdută, și, în general, despre viața dezordonată a mai tuturor scriitorilor. Dar veștile soseau neîntrerupt la

urechile lui, o dată cu anunțurile de prin reviste, și, în cele din urmă, cuvintele de laudă, pe care le auzise despre mine din gura unor persoane în care avea încredere nelimitată, îl făcură să-și schimbe părerea despre cele scriitoricești. Iar cînd a văzut că mi s-au plătit și bani și a aflat ce onorarii se pot încasa pentru o lucrare literară, ultimele lui îndoieli se risipiră cu totul. Trecînd repede de la îndoieli la încredere deplină, entuziastă, bucurîndu-se ca un copil de norocul ce dăduse peste mine, se lăsă deodată captivat de cele mai nestăvilite speranțe, de cele mai ispititoare visuri privind viitorul meu. Nu era zi să nu făurească pentru mine noi și noi proiecte și planuri de viitor, și cîte și mai cîte nu găseai închipuite în ele! Începuse chiar a-mi arăta și o considerație cu totul neobișnuită pentru relațiile noastre de pînă atunci. Și totuși, mi-aduc aminte, se întîmpla ca îndoielile să-l asalteze din nou; de multe ori, în plin elan al fanteziei, îl vedeam alunecînd iar în păienjenișul incertitudinii.

„Scriitor, poet! Mi se pare cam ciudat, nu știu cum... Nu prea am auzit ca poeții să se aleagă cu vreun cin, să ajungă și ei în rîndul oamenilor. Ia, niște scribi nenorociți, oameni pe care nu te poți bizui niciodată!"

Am observat că stările acestea de îndoială și reflecții sceptice îl cuprindeau de cele mai multe ori pe înserat (țin foarte bine minte orice amănunt din acea perioadă minunată!). Către seară, bătrînul nostru devenea întotdeauna extrem de nervos, sensibil și neîncrezător. Nataşa și cu mine știam acest lucru și ne distram anticipînd ceea ce va urma. În asemenea clipe, ca să-i mai ridic moralul, îi povesteam fie anecdote despre accesele de grandomanie ale lui Sumarokov[7], după ce i se acordase gradul de general, fie despre înalta prețuire de care s-a bucurat Derjavin, căruia i s-a trimis în dar o tabacheră plină cu monezi de aur, fie despre memorabila vizită pe care împărăteasa însăși o făcuse lui Lomonosov; i-am povestit și despre Pușkin, și despre Gogol.

— Am auzit, frățioare, am auzit despre toate astea, încerca să obiecteze bătrînul, care auzea poate pentru prima oară în viața lui istoriile acestea. Hm! Știi, Vanea, aș vrea, totuși, să-ți fac o mărturisire: mă bucură mai ales faptul că toate compunerile astea ale tale nu sînt scrise în versuri. A scrie versuri, dragul meu, nu-i o treabă serioasă; nici nu încerca să mă contrazici, crede-mă pe mine, că-s bătrîn și

nu-ţi doresc decît binele ; versurile-s neghiobie curată, pierdere de vreme, şi atîta tot ! N-au decît să le scrie şcolarii, poate că lor le şade bine. Versurile astea îi duc pe alde voi, tinerii, de-a dreptul la balamuc... Mă rog, Puşkin e mare, nu zic ba ! Şi totuşi, nişte stihuleţe, şi nimic mai mult ; ceva nebulos. De altfel, nici nu prea l-am citit pe Puşkin... Pe cînd proza e cu totul altceva ! Aici, autorul are cum să şi povăţuiască, vorbind, bunăoară, despre dragostea de patrie, ori, în general, despre virtuţi... Hm ! Eu, frăţioare, nu mă ştiu exprima, dar sper că mă înţelegi : ţi-o spun, fiindcă te iubesc. Ia să-ţi auzim compunerea ! încheie el cu un aer oarecum protector, cînd în sfîrşit am adus cu mine cartea şi ne-am instalat cu toţii după ceai în jurul mesei. Citeşte-ne, să aflăm şi noi ce-ai zmîngălit acolo ; ai stîrnit o vîlvă, de-ţi merge fala în tot oraşul ! Să vedem ! Să vedem !

Am deschis cartea ca să încep lectura. În seara aceea tocmai ieşise de sub tipar romanul meu şi, reuşind să pun mîna pe un exemplar, am alergat într-un suflet să-l citesc Ihmenevilor.

Ce necăjit şi amărît am fost că n-am avut cum s-o fac mai înainte ! Unicul exemplar de manuscris îl predasem editorului ! Natasa a şi plîns de ciudă, m-a certat, mi-a reproşat că alţii vor citi romanul înaintea ei... Dar iată-ne, în sfîrşit, adunaţi în jurul mesei. Bătrînul luă o înfăţişare rezervată şi solemnă. Era hotărît să privească lucrurile cu toată seriozitatea, deci pornit pe o critică aspră. „Vreau să mă conving personal", spusese el. Anna Andreevna arboră şi ea o mină festivă ; doar că nu-şi pusese o scufiţă nouă anume pentru asta. Observase ea de mult că mă uit la nepreţuita ei Natasa cu infinită dragoste ; că mi se taie respiraţia şi mi se tulbură privirea cînd stau de vorbă cu dînsa şi că, la rîndul ei, Natasa mă săgetează cu priviri mai scînteietoare decît altădată. Da ! Sosise, în sfîrşit, momentul acesta ; sosise într-o clipă de izbîndă, de speranţe ameţitoare, de fericire deplină — toate sosiseră dintr-o dată. Mai observase bătrînica şi că soţul ei începuse de la o vreme să mă laude cam peste măsură şi să ne privească, pe mine şi pe fiică-sa, într-un chip deosebit... Şi, deodată, o cuprinse teama : nu eram totuşi nici prinţ, nici conte, nici nobil latifundiar, nici măcar consilier de colegiu cu studii juridice, un tînăr cu pieptul plin de decoraţii

și frumos ca în povești ! Visurile Annei Andreevna nu cunoșteau jumătăți de măsură.

„Îl laudă lumea, gîndea ea despre mine, dar pentru ce — nu se știe. Cică-i scriitor, poet... Ce-i aia... scriitor ?"

CAPITOLUL VI

Cartea le-am citit-o într-o singură seară. Am început numaidecît după ceai și am stat pînă pe la două după miezul nopții. La început, bătrînul își cam încruntase sprîncenele. Se așteptase, probabil, la ceva neînchipuit de măreț, la ceva care, poate, să nu-i fie nici lui tocmai pe înțeles, dar negreșit foarte elevat și măreț, bineînțeles ; cînd colo, nimic din toate astea ; nu auzea decît lucruri prea obișnuite și atît de cunoscute, mă rog, exact ceea ce vezi întîmplîndu-se zilnic în jurul nostru. Și barem de-ar fi fost eroul cine știe ce om mare sau interesant, sau măcar subiectul să-l fi luat din istoria țării, ca în „Roslavlev", să zicem, sau în „Iuri Miloslavski" [8] ; aici însă era vorba de un biet slujbaș mărunt, umil și prăpădit, ba și cam sărac cu duhul, se pare, care nici măcar nasturii de la uniformă nu-i avea la locul lor — și toate acestea erau scrise într-o limbă atît de simplă, cu nimic deosebită de felul obișnuit al nostru de a vorbi între noi... Ca să vezi ! Bătrînica se uita întrebătoare la Nikolai Sergheici, cu o mină puțin bosumflată, ca și cum s-ar fi simțit jignită. „Nu, zău, ce rost avea să se tipărească asemenea fleacuri, ba să le și asculți citindu-ți-se, și unde mai pui că pentru toate astea, auzi, s-au plătit și bani !" părea că-i citeai gîndurile pe față. Natașa era foarte atentă ; asculta cu înfrigurare, nu-și lua privirea o clipă de pe chipul meu, îmi urmărea încordată mișcarea buzelor, felul cum pronunț fiecare cuvînt, mișcîndu-și, la rîndul ei, fără să-și dea seama, după mine, buzele încîntătoare. Și poate n-o să mă credeți, dar înainte să ajung cu lectura la jumătatea cărții, ochii ascultătorilor mei erau plini de lacrimi. Anna Andreevna plîngea sincer, compătimindu-mi eroul și cu o mișcătoare naivitate ar fi voit să-i fie de folos măcar cu ceva în nenorocirile ce-l loviseră ; cel puțin așa am înțeles eu, din scurtele ei exclamații. Bătrînul renunțase, se

vede treaba, la pretenţia de a i se oferi o plăsmuire cu un conţinut măreţ, înălţător : „Chiar de la primul pas sare în ochi că nu-i cine ştie ce operă grozavă, ia, o istorioară oarecare ; în schimb, te înduioşează mult, zise el, începi să-ţi dai prea bine seama ce se petrece în jurul tău şi lucrurile astea nu le mai poţi uita ; vezi că şi omul cel mai umil, cel mai bătut de soartă este şi el totuşi un suflet de om şi ţi-e frate!" Nataşa asculta, plîngea şi pe ascuns, sub masă îmi strîngea mîna cu putere. Lectura luă sfîrşit. Nataşa se ridică ; obrajii îi ardeau şi avea ochii înlăcrimaţi ; deodată, îmi luă mîna, mi-o sărută şi fugi din odaie. Părinţii ei se priviră îndelung.

— Hm ! Ca să vezi cît e de exaltată ! făcu bătrînul, uimit de gestul fiicei sale. De altfel, nu-i nimic rău în asta, adăugă el ; dimpotrivă, e o pornire frumoasă ! Are o inimă minunată, copila asta... continuă el să metecăie prin vorbe, privindu-şi pieziş nevasta, vrînd parcă s-o scuze pe Nataşa şi totodată să mă scuze şi pe mine.

Dar Anna Andreevna, cu toate că în timpul lecturii se arătase destul de tulburată, mă privea acum ca şi cînd ar fi vrut să spună :

„Mă rog, că Alexandru Machedon e un erou, nu mai încape vorbă dar de ce să se fărîme din pricina asta scaunele ?" [9] etc.

Nataşa se întoarse curînd, veselă şi fericită, şi, trecînd pe lîngă mine, mă ciupi pe furiş. Bătrînul se apucă iarăşi să-mi judece „serios" povestirea, dar nemaiputîndu-şi stăpîni bucuria, îşi dădu drumul :

— Ei bine, frăţioare, să ştii că mi-a plăcut, e foarte-foarte frumos ! Ce să mai vorbim, mi-ai făcut o mare bucurie! O bucurie la care nici nu m-aş fi aşteptat. Bineînţeles nu e ceva înălţător, grandios, e limpede ca lumina zilei... Uite, am pe măsuţa mea *Eliberarea Moscovei* [10]. La Moscova a şi fost scrisă cartea. Acolo se vede dintr-o dată, de la cele dintîi pagini, că omul se avîntă spre culmi în zbor de şoim, ca să zic aşa... La tine însă, Vanea, totul apare mai simplu şi mai pe înţeles. Şi tocmai de aceea îmi place mai mult, că e mai pe înţeles ! Ce ai scris tu acolo îmi pare atît de cunoscut, ca şi cum totul mi s-ar fi întîmplat chiar mie. La urma urmei, cui folosesc acele cărţi înălţătoare ? Nici chiar eu nu le-aş fi înţeles. Ce-i drept, s-ar cuveni să-ţi mai netezeşti ici, colo, stilul : te laud eu, da orice s-ar spune, prea puţin înălţătoare

sînt toate astea... Ei, dar acum n-aî ce să-i faci : cartea e gata tipărită. Poate că la ediția a doua mai schimbi cîte ceva. Cred că apare și într-o a doua ediție, nu-i așa ? Ce zici, apare ? Și mai capeți niște bani... Hm !

— Ți-au dat și bani pentru asta, Ivan Petrovici ? întrebă Anna Andreevna. Mă uit la dumneata, și nu-mi vine să cred. Dumnezeule, ca să vezi pe ce dă lumea astăzi bani !

— Știi, Vanea, continuă bătrînul înflăcărîndu-se tot mai mult, treaba asta, chiar dacă nu e la fel cu o slujbă, e o carieră, totuși. Cartea aceasta o vor citi, probabil, și persoane sus-puse. Uite, spuneai că Gogol primește în fiecare an ajutoare, e trimis și prin străinătăți. Poate c-o să ai și tu parte de așa ceva. Sau e prea devreme încă ? Trebuie să mai compui și altceva ? Atunci, dă-i zor, băiatule ! Așterne pe hîrtie cît mai repede ! Nu te culca pe lauri ! Nu-i vreme de pierdut.

Bătrînul le spunea toate astea cu atîta convingere și bunătate, încît nu mă înduram să-l opresc, să-i curm zborul fanteziei.

— Sau le vine, să zicem, să-ți dea o tabacheră... Tot ce se poate. Favorurile nu au un calapod anume. Așa, un semn de încurajare... Sau, de... poate că ai să nimerești chiar la Curte, adăugă el cu înțeles, aproape în șoaptă, arborînd un aer solemn, mijind ochiul stîng. Sau nu-ți vine a crede că ai putea ajunge și la Curte ? Ar fi și cam prea devreme... nu-i așa ?

— Ei, și tu, la Curte ! îl domoli Anna Andreevna cu un aer oarecum ofensat.

— N-a rămas mult să mă faceți și general, am răspuns eu rîzînd din inimă.

Bătrînul rîse și el. Părea tare mulțumit.

— Excelență, poftim la masă ! strigă zglobie Natașa, care între timp pregătise de cină.

Rîzînd în hohote, ea alergă către tatăl ei și-l cuprinse duios cu brațele ei fierbinți.

— Bunul meu tătic !

Bătrînul era emoționat.

— Bine, bine, să lăsăm asta ! Am spus-o așa, într-o doară. Pînă una, alta, să trecem mai bine la masă. Tu, sentimentalo ! adăugă el, mîngîind-o pe Natașa pe obrăjorul parfumat, cum îi plăcea lui să facă la orice prilej. Să știi, Vanea, că ți le-am spus toate astea fiindcă mi-ești drag. Cu toate că nu ești ge-

neral (mai ai mult pînă acolo !), ei, da oricum, s-ar putea spune că acum eşti un om cunoscut, un alcătuitor de cărţi !

— Azi, tăticule, nu se mai spune alcătuitor, ci scriitor.

— Cum ? Nu se mai spune alcătuitor ? Ei, uite că n-am ştiut. Bine, să-i zicem atunci scriitor. Altceva am vrut să spun : şambelan, firește, n-au cum să te facă numai pentru că ai scris un roman ; la aşa ceva nici nu trebuie să ne gîndim, dar poţi să-ţi croieşti un drum ; să ajungi, de pildă, ataşat la o ambasadă. S-ar putea să te trimită în străinătate, Italia, să zicem, ca să-ţi cauţi sănătatea sau să te perfecţionezi într-ale ştiinţelor ; te vor ajuta cu bani. Şi din partea ta, bineînţeles, totul trebuie să fie cît se poate de onorabil ; orice sumă de bani sau orice distincţii vei primi să fie pe merit, pentru muncă cinstită, ca o răsplată binemeritată şi nu aşa, pentru te miri ce, prin protecţii...

— Vezi să nu ţi se urce la cap atunci, Ivan Petrovici, şi să nu vrei să mai ştii de noi, adăugă în glumă Anna Andreevna.

— Fericeşte-l încalte pe loc cu o decoraţie, tăticule, că numai ataşat nu-i cine ştie ce mare rang.

Şi Nataşa mă ciupi iar de mînă.

— Uită-te la ea cum rîde de mine ! se burzului bătrînul, privindu-i fericit faţa îmbujorată, cu ochişorii strălucind ca două steluţe. Poate că aveţi dreptate, dragii mei, mi se pare că am mers cam prea departe, de parcă aş fi Alnaskar [11] ; de altfel, cam aşa am fost eu întotdeauna... şi totuşi, mă uit la tine, măi Vanea, şi mi se pare că eşti atît de simplu...

— O, Doamne, Dumnezeule ! Şi cum ai fi vrut să fie, tăticule ?

— Nu, nu, nu m-am exprimat tocmai bine. Voiam să spun, Vanea, că înfăţişarea ta nu are nimic de poet... Se zice că poeţii sînt palizi la faţă, poartă părul nu ştiu cum, aparte, şi au o expresie a ochilor, ca la Goethe, de pildă, sau la altcareva... Am citit eu despre de-alde astea în *Abbaddonna*. [12] Ce, nu-i aşa ? Sau vi se pare că iar am luat-o razna ? Uitaţi-vă la strengăriţa asta, cum rîde de mine ! Eh, dragii mei, nu prea am eu învăţătură multă, dar ştiu să pricep cu inima. Hai să zicem că faţa n-are nici o importanţă şi n-ar fi cine ştie ce mare nenorocire ; mie şi faţa ta mi-e dragă şi-mi place mult aşa cum este... Dar nu la asta m-am gîndit... Lucrul cel mai

de seamă, Vanea, e să rămîi un om cinstit, să duci o viaţă onestă, să nu ţi se urce fumurile la cap ! Ai înaintea ta un drum deschis. Urmează-l cu inima neîntinată ; acesta mi-a fost gîndul, da... da... şi chiar asta am vrut să spun !

Ce zile minunate ! Toate ceasurile de răgaz, toate serile mi le petreceam la ei. Îi aduceam bătrînului, cînd veneam din oraş, ştiri din lumea literelor, despre literaţi, pentru care, nu ştiu de ce, prinsese dintr-o dată interes ; ba începuse chiar să citească şi articolele de critică ale lui B., despre care îi vorbisem atîta şi pe care abia îl înţelegea ; totuşi, îl lăuda cu entuziasm, tunînd şi fulgerînd împotriva adversarilor acestuia care scriau la *Severnîi Truten* [13]. Dar şi bătrînica veghea cu străşnicie la ceea ce se petrecea între mine şi Natalia ; nu reuşi ea, firește, să vadă chiar totul ! Noi ne şi spusesem cuvîntul hotărîtor şi mi-a fost dat, în sfîrşit, să văd cum Natalia, plecîndu-şi sfioasă căpşorul, rostise aproape şoptit, cu buzele-i întredeschise, cuvîntul *da*. În curînd, aflară şi bătrînii hotărîrea noastră : căzură pe gînduri, mai chibzuiră, iar Anna Andreevna clătină mult timp din cap. Totul îi părea ciudat şi înfricoşător. Nu-i prea inspiram multă încredere.

— Ţi-a surîs norocul, Ivan Petrovici, îmi spuse ea, dar dacă n-o să-ţi mai meargă la fel şi în viitor, sau dacă se mai întîmplă cine ştie ce, cum va fi atunci ? De-ai avea cel puţin o slujbă !

— Uite ce vreau să-ţi spun, Vanea, hotărî bătrînul după un timp, am băgat şi eu de seamă că e ceva între voi, am priceput şi, mărturisesc, m-am bucurat că tu şi cu Natalia... Ei, dar ce mai atîta vorbă ! Amîndoi sînteţi încă tineri şi Anna Andreevna cam are dreptate. Să mai aşteptăm puţin ! Să zicem că tu ai talent, ba încă mult talent... Ce-i drept, nu eşti chiar un geniu, cum s-a scris atîta despre tine la început, ci pur şi simplu ai talent. (Uite, chiar astăzi am citit o critică, aceea din *Truten,* în care te cam ia în răspăr. Ei, dar ce să mai vorbim, că doar ştim noi ce fel de gazetă-i asta !) Aşadar, îţi dai şi tu seama : talent încă nu înseamnă bani depuşi la Muntele de Pietate [14]. Amîndoi sînteţi săraci. Să mai aşteptăm un an şi jumătate, hai să zicem numai un an : de ţi-o merge tot aşa, ai să calci şi tu mai cu temei pe drumul tău şi atunci a ta să fie Natalia ; de nu izbuteşti însă, judecă şi tu !... Că doar eşti un om cinstit, gîndeşte-te !...

S-a hotărît, prin urmare, să mai aşteptăm. Iar peste un an, iată ce s-a întîmplat.

Da, aproape exact la un an după aceea! Într-o zi senină de septembrie, către seară, vin la bătrînii mei, bolnav, cu inima strînsă şi, de cum intru, mă prăbuşesc pe un scaun, aproape leşinat; oamenii se îngroziră văzîndu-mă în ce hal eram. Dar nu din pricina asta mi se învîrtea capul şi mi se strîngea inima de durere, încît înainte de asta poate că de zece ori încercasem să mă apropii de uşa lor şi tot de atîtea ori mă întorsesem înapoi, fără a mă hotărî să bat; şi nici pentru că nu mi-a reuşit cariera pe care o îmbrăţişasem şi nu aveam nici glorie, nici bani; nici pentru că nu izbutisem să ajung „ataşat" şi nu-mi surîsese nici pe departe norocul de a fi trimis în Italia, ca să-mi caut sănătatea; ci pentru că omul poate să trăiască într-un singur an cît în zece, şi tot aşa se întîmplase şi cu Natasa: în anul acela trăise cît în zece. Se săpase între noi o prăpastie de netrecut... Mi-aduc aminte că şedeam tăcut în faţa bătrînului şi-mi frămîntam distrat pălăria, care şi aşa era destul de mototolită; şedeam pe scaun şi aşteptam, nu ştiu nici eu pentru ce, să iasă Natasa. Hainele mele erau într-o stare de plîns, aveam faţa suptă, gălbejită şi cu toate astea nu semănam nici pe departe cu un poet şi nici privirea mea nu trăda nimic din acea măreţie pe care ar fi vrut s-o vadă reflectîndu-se în ea bunul meu Nikolai Sergheici. Bătrînica mă privea cu sinceră compasiune, dar prea grăbită ca să-i poată ascunde gîndul nemărturisit: „Şi cînd te gîndeşti că ăsta era cît pe-aci să-i fie Natasei logodnic, ajută-ne Doamne, şi ne miluieşte!"

— N-ai vrea o ceaşcă de ceai, Ivan Petrovici? (Samovarul clocotea pe masă.) Ei, cum o mai duci, maică? Pari tare bolnav, îmi spuse dînsa pe un ton compătimitor. Parcă o aud şi acum.

Şi parcă o văd aievea: cum îmi spune toate astea, şi cum îi tremură în ochi o altă grijă, care-l făcuse şi pe bătrîn să se întunece la faţă şi sub povara căreia stătea acum tăcut lîngă ceaşca lui de ceai, pradă gîndurilor. Ştiam prea bine că în clipele acelea îi neliniştea mult procesul cu prinţul Valkovski, proces care luase o întorsătură nu tocmai favorabilă pentru ei şi că, pe deasupra, mai surveniseră în viaţa lor şi alte necazuri care l-au zdruncinat pe Nikolai Sergheici atît de tare, încît aproape să-l trîntească la pat. În urmă cu vreo cinci luni,

fiul prințului, din pricina căruia se iscase toată zarva cu procesul, găsise prilejul să-i viziteze pe Ihmenevi. Bătrînul, care-l îndrăgise aproape ca pe propriul său copil, încît mai că nu era zi să nu-și amintească de el, îl primi cu multă bucurie. Anna Andreevna își aduse iar aminte de Vasilievskoe și, bineînțeles, o podidiră lacrimile. Alioșa începu să vină pe la ei tot mai des, fără știrea tatălui său. Fire deschisă, dreaptă și cinstită, Nikolai Sergheici respinse cu indignare orice măsuri de precauție. Dintr-o nobilă mîndrie, el nici nu voi să se gîndească la ceea ce va spune prințul cînd va afla că fiul său este primit iarăși în casa Ihmenevilor și în sinea lui disprețuia toate suspiciunile absurde ale potrivnicului său. Nu se gîndi însă bătrînul dacă va avea destulă putere să îndure și alte jigniri. Tînărul prinț venea aproape zilnic. Petrecea în casa lor seri întregi, pînă tîrziu după miezul nopții. Prezența lui îi înviora și-i înveselea pe bătrîni. Natural, părintele său află curînd totul. Noi clevetiri, dintre cele mai dezgustătoare, făcură ocolul orașului. Prințul trimise lui Nikolai Sergheici o scrisoare groaznică, reeditînd jignirile de altădată, iar fiului său îi interzise categoric să mai calce pragul Ihmenevilor. Toate astea s-au întîmplat cu vreo două săptămîni înainte de vizita mea la ei. Bătrînul Ihmenev era nespus de îndurerat. Cum? Natașa lui, suflet neprihănit și nobil, să fie tîrîtă din nou în această cloacă! Numele ei curat să fie rostit în chipul cel mai infam de același om care îl mai jignise o dată!... Și el să treacă toate astea cu vederea fără a cere satisfacție? La început, bătrînul căzu pur și simplu la pat, bolnav de disperare. Toate astea le știam și eu. Îmi parveniseră pînă în cele mai mici amănunte, deși timp de trei săptămîni nu trecusem de loc pe la ei, ci zăcusem zdrobit și bolnav la mine acasă. Dar mai știam și altceva... Ba nu! Pe atunci presimțeam numai, adică... știam, de fapt, dar nu-mi venea încă să cred că, afară de această supărare, ei mai aveau și un alt necaz, mult mai mare, care-i frămînta mai rău decît orice, și aceasta mă făcea să-i observ cu o privire chinuită. Ce chin mistuitor! Mă tortura dorința de a afla adevărul și teama de a crede, și căutam din răsputeri să îndepărtez cît mai mult clipa fatală. Și totuși, venisem anume pentru a înfrunta această clipă. Nu știu nici eu ce impuls inexplicabil mă îndemnase să vin la ei în seara aceea.

— Ce-i cu tine, Vanea? întrebă deodată bătrînul, revenindu-și puțin. Ai fost bolnav? N-ai mai dat pe la noi de atîta

vreme ! Mă simt vinovat față de tine : de mult voiam să trec să te văd, dar nu știu cum s-a făcut că... Și iarăși tăcu îngîndurat.

— Am fost cam bolnav, am răspuns.

— Hm, bolnav ! repetă el după vreo cinci minute. Nici nu mă mir. Ți-am spus doar, te-am prevenit și n-ai vrut să mă asculți ! Hm... Ei da, frățioare, se vede treaba că soarta muzei, de cînd lumea, e să stea tot prin mansarde, flămîndă, și așa va fi de-a pururi. Asta-i !

Da, tare indispus mai era bătrînul. De nu era durerea lui care-i sfîșia inima, nu deschidea el vorba acum despre muza cea flămîndă. Îi scrutai fața : era suptă-gălbejită, ochii exprimau o profundă nedumerire, încărcată de un gînd întrebător pe care înțelegeai că nu e în stare să-l dezlege. Contrar felului său de a fi obișnuit, se arăta impulsiv și caustic. Anna Andreevna clătina din cap îngrijorată. Prinzînd un moment cînd bătrînul era întors cu spatele la noi, ea îmi făcu semn cu capul, arătînd către dînsul.

— Cum se simte Natalia Nikolaevna ? E acasă ? o întrebai văzînd-o atît de neliniștită.

— E acasă, maică, e acasă, răspunse cam încurcată. Vine îndată, vrea și ea să te vadă. Doar nu e glumă, de trei săptămîni n-ai mai dat de loc pe aici ! Nici nu știu cum să-ți spun : se petrece ceva cu dînsa, dar ce anume — nu pricep ; nu mai știu dacă e bolnavă sau sănătoasă ; numai Dumnezeu știe !

Și aruncă o privire sfioasă spre soțul ei.

— Ce să aibă ? N-are nimic ! răspunse Nikolai Sergheici tăios, aproape în silă. E bine sănătoasă. A crescut, acum e domnișoară, ce vreți, nu mai e copil, asta-i tot. Cine să le mai înțeleagă, aceste tristeți și capricii de fată ?

— Ei, asta-i acum, capricii ! făcu Anna Andreevna cu un glas ofensat.

Bătrînul nu mai spuse nimic, ci începu să bată mărunt darabana cu degetele pe masă. „Doamne, e cu putință să fi intervenit ceva între ei cu adevărat ?“ mă gîndii eu îngrozit.

— Ei, dar pe la voi cum mai merg treburile ? începu iar bătrînul. Ce face B., tot mai scrie critică ?

— Scrie, răspunsei eu.

— Ce să mai vorbim, Vanea ! încheie dînsul, dînd din mînă. De critică ne arde nouă acum ? !

Ușa se deschise și intră Natașa.

CAPITOLUL VII

Își scosese pălăriuța din cap și, după ce o lăsă pe pian, se apropie de mine și-mi întinse în tăcere mîna. Buzele i se mișcară ușor, ca și cum ar fi vrut să-mi adreseze un salut; nu rosti însă nici un cuvînt.

Nu ne mai văzuserăm de trei săptămîni. O priveam cu nedumerire și cu teamă. Ce mult se schimbase în aceste trei săptămîni! Mi se strînse inima de durere, văzîndu-i obrajii supți și palizi, buzele arse ca de friguri și, sub genele-i negre, ochii mistuiți parcă de o hotărîre nestrămutată.

Și totuși, o, Doamne, cît era de frumoasă! Niciodată mai înainte sau după asta nu mi-a fost dat s-o văd atît de fermecătoare ca în ziua aceea fatală. Să fie oare ea, aceeași Natașa, aceeași fetiță care de-abia acum un an nu-și mai lua ochii de la mine și frămîntîndu-și buzele în tăcere, mă asculta citindu-mi romanul; care făcuse haz și glumise cu atîta voioșie cu tatăl ei și cu mine, în seara aceea, cînd stăteam în jurul mesei? Să fie oare aceeași Natașa, care, acolo, în odaia aceea, plecîndu-și căpșorul, îmi spusese îmbujorată *da*?

Se auzi dangătul grav al unui clopot, de vecernie. Ea tresări. Bătrîna își făcu semnul crucii.

— Vroiai să te duci la biserică, Natașa? Se aud clopotele de vecernie, o întrebă bătrîna. Du-te, Natașenka, du-te de te roagă lui Dumnezeu, doar biserica nu-i departe! Faci și o plimbare. De ce să stai mereu în casă? Ia te uită ce palidă ești, parcă te-ar fi deocheat cineva!

— Poate... să nu mă mai duc azi, rosti Natașa rar și încet, aproape în șoaptă. Eu... nu prea mă simt bine... adăugă ea pe urmă și se făcu albă ca varul.

— Du-te mai bine, Natașa, că doar ai vrut să te duci mai adineauri. Îți luaseși și pălăriuța. Și roagă-te, Natașenka, roagă-te să-ți dea Dumnezeu sănătate, o îndemna Anna Andreevna, privind-o sfioasă, aproape cu teamă.

— Chiar așa, du-te; ai să faci o plimbare, adăugă bătrînul, privind-o și el îngrijorat. Are dreptate maică-ta, du-te. Îl vom ruga, uite, pe Vanea să te însoțească.

Avui impresia că un zîmbet amar flutură pe buzele Natașei. Ea se apropie de pian, își luă pălăriuța și o puse pe cap; mîinile-i tremurau. Părea că se mișcă în neștire, ca și cum

nu şi-ar fi dat seama de tot ce face. Tatăl şi mama îi urmăreau fiece mişcare cu o nelinişte încordată.

— Rămîneţi cu bine ! rosti dînsa abia auzit.

— Vai, îngeraşul meu, ce să-ţi mai iei atîta rămas bun, doar nu-i cine ştie ce cale lungă ! Mai iei şi tu puţin aer... Nu vezi ce palidă eşti ? A ! uitasem cu totul (uitucă mai sînt !)... Ţi-am pregătit o amuletă ; am pus în ea o rugăciune, îngeraşul meu ; o călugăriţă din Kiev m-a povăţuit s-o fac încă de anul trecut ; rugăciunea-i binefăcătoare, am cusut-o acum cîteva zile. S-o porţi cu tine, Nataşa ! Poate că o să-ţi dea Dumnezeu sănătate... Că noi doar numai pe tine te avem.

Şi bătrînica a scos din sertarul măsuţei sale de lucru cruciuliţa de aur a Nataşei, de a cărei panglicuţă era prinsă şi amuleta.

— S-o porţi sănătoasă ! adăugă ea, punîndu-i cruciuliţa la gît şi binecuvîntînd-o ; a fost o vreme cînd în fiecare seară te binecuvîntam aşa, la culcare ; rosteam o rugăciune, iar tu o repetai după mine. Acuma însă te-ai schimbat şi nu-ţi mai dă Domnul Dumnezeu linişte sufletească. Ah, Nataşa, Nataşa, ai ajuns să nu-ţi mai fie de ajutor nici rugăciunile mele de mamă ! Şi bătrîna începu să plîngă.

Nataşa îi sărută mîna şi, fără să scoată un cuvînt, se îndreptă spre uşă ; apoi, deodată, se întoarse şi se apropie de tatăl ei. Pieptul îi tresălta ca de o frămîntare lăuntrică.

— Tăticule ! Binecuvîntează-ţi şi dumneata fata, se rugă ea cu un glas sugrumat şi îngenunche în faţa tatălui său.

Rămaserăm cu toţii înmărmuriţi în faţa acestei comportări, atît de solemne, a Nataşei. Cîteva clipe bătrînul o privi pierdut.

— Nataşenka, fetiţa mea, odorul meu, viaţa mea, dar ce-i cu tine ? strigă el în cele din urmă, podidit de lacrimi. De ce te frămînţi atîta ? De ce plîngi zi şi noapte ? Că doar eu văd, văd totul ; nu dorm nopţile, mă scol şi ascult la uşa odăiţei tale ! Spune-mi tot, Nataşenka, deschide-ţi sufletul în faţa bătrînului tău tată, şi noi...

Înainte de a putea sfîrşi, o cuprinse în braţe şi o strînse cu putere la piept. Ea se lipi înfrigurată de pieptul tatălui său şi-şi sprijini capul pe umărul lui.

— Nu-i nimic, o să-mi treacă, nu prea mă simt bine... îngînă ea cu glasul înecat în lacrimi cu greu stăpînite.

— Dumnezeu să te binecuvînteze, așa cum te binecuvîntez eu, copila mea dragă și scumpă ! o mîngîie Ihmenev. Harul Domnului să pogoare pacea în sufletul tău și să te păzească de orice durere. Roagă-te lui Dumnezeu, copila mea, ca ruga mea nevrednică să ajungă la dînsul.

— Și eu, și eu te binecuvîntez ! întări bătrînica, izbucnind în hohote de plîns.

— Adio ! șopti Natașa.

Ajugînd la ușă, ea se opri iarăși, să-i mai privească o dată ; ar fi vrut, poate, să le mai spună ceva, dar neizbutind, ieși repede din odaie. Am urmat-o, cuprins de presimțiri rele.

CAPITOLUL VIII

Mergea grăbită, fără un cuvînt, cu capul în piept, ferindu-și ochii. După ce străbăturăm însă strada și ajunserăm pe chei, se opri brusc și mă apucă de mînă.

— Mă înăbuș ! îngînă ea, mi-e inima pierită... Mă înăbuș !

— Întoarce-te acasă, Natașa ! strigai îngrozit.

— Oare nu pricepi tu, Vanea, că am plecat *de tot,* că i-am părăsit și că n-am să mă mai întorc la ei niciodată ? îmi răspunse privindu-mă cu o durere nesfîrșită în ochi.

Inima mi se strînse. Toate acestea le presimțisem, încă de pe drum, mergînd spre casa lor ; toate acestea mi le închipuisem ca prin ceață, cine știe dacă nu chiar cu mult înainte de a fi venit ziua aceea ; și totuși, cuvintele ei mă loviră ca trăsnetul.

Pornirăm triști de-a lungul cheiului. Nu eram în stare să scot o vorbă ; chibzuiam la ceea ce aveam de făcut, dar îmi lipsea cu desăvîrșire puterea să-mi limpezesc gîndurile. Capul mi se învîrtea. Totul îmi părea monstruos și de neînchipuit.

— Mă condamni, Vanea ? mă întrebă ea într-un tîrziu.

— Nu, dar... dar mintea mea refuză să creadă că ar fi cu putință, am răspuns fără să știu ce spun.

— Nu, Vanea, nu mai e nimic de făcut ! I-am părăsit pe ai mei și nu știu ce-o să se întîmple cu dînșii... De altfel, nici cu mine nu știu ce-o să se întîmple !

— Te duci la *el,* Natașa ?

— Da, răspunse ea.

— Dar e cu neputinţă ! strigai în culmea deznădejdii, nu-ţi dai seama că aşa ceva nu trebuie să se-ntîmple, sărmana mea Natașa ? E o nebunie ceea ce vrei să faci ! Asta o să-i omoare. Şi pe tine te nenoroceşti ! Nu-ţi dai seama, Natașa ! ?

— Ba da, însă nu pot altfel, nu mai e în voia mea, o auzii răspunzîndu-mi, şi cuvintele ei trădară atîta disperare, de parcă era dusă la moarte.

— Întoarce-te, întoarce-te cît mai e timp, o implorai eu, şi cu cît stăruiam mai mult, cu atît îmi dădeam mai bine seama că toate străduinţele mele sînt zadarnice şi absolut de prisos în clipa aceea. Te-ai gîndit oare la ceea ce se va întîmpla cu tatăl tău ? Te-ai gîndit la asta ? Tatăl *lui* e doar duşmanul tatălui tău ; prinţul ţi-a jignit grav părintele, l-a învinuit de necinste, l-a făcut hoţ. Sînt în proces... Se judecă... Ce să mai vorbim ! Asta n-ar fi încă nimic, dar ştii tu oare, Natașa... (o, Doamne, că doar le ştii toate astea, cum să nu le ştii !) ştii tu oare că bătrînul prinţ îl bănuieşte pe tatăl tău şi pe maică-ta tocmai de faptul că ei ar fi pus la cale anume o apropiere între tine şi Alioşa încă de pe cînd stătea la voi, la ţară ? Gîndeşte-te, închipuie-ţi numai cît a suferit tatăl tău de pe urma acestei calomnii ! Doar îl vezi bine că a încărunţit în aceşti doi ani ! Adevărul este însă că tu, Natașa, le ştii foarte bine toate astea, o, Doamne ! Ce să mai vorbim de ceea ce va însemna pentru ei amîndoi să te piardă pentru totdeauna pe tine, comoara lor, tot ce le-a mai rămas la bătrîneţe. Nici n-ar mai trebui să vorbesc despre asta. S-ar cădea s-o înţelegi singură ; adu-ţi aminte că tatăl tău te crede şi azi ponegrită şi calomniată pe nedrept de către oamenii aceştia trufaşi ; că meriţi să fii răzbunată ! Acum, toate astea au răbufnit din nou, cu mai multă furie ; duşmănia, adunată de atîta vreme în sufletul amîndorura, din cauză că l-aţi primit pe Alioşa, s-a înteţit şi mai tare. De curînd, prinţul l-a jignit iarăşi pe tatăl tău. Bătrînul mai clocoteşte încă de această nouă obidă. Şi iată că, dintr-o dată, toate aceste învinovăţiri se vor găsi întemeiate ! Toţi acei la urechile cărora a ajuns cunoscut acest caz îi vor da acum dreptate prinţului şi îl vor învinui pe tatăl tău, şi te vor învinui şi pe tine. Ce-o să se întîmple acum cu el ? Asta o să-l doboare, o să-l distrugă definitiv ! Ruşine, dezonoare şi... din pricina cui toate astea ? Din pricina ta. Tu, fiica lui, singurul şi nepreţuitul lui copil, îi vei da

această lovitură mortală ! Dar la maică-ta, la ea, nu te-ai gîndit ? Crezi că ea va mai supraviețui bătrînului... Natașa, Natașa ! Ce faci, Natașa ? Întoarce-te acasă ! Trezește-te !

Natașa tăcea ; apoi mă privi cu niște ochi, care, prin dojana mută ce se cerea înțeleasă, trădau atîta durere, atîta suferință mistuitoare, încît nu mi-a fost greu să înțeleg cît de chinuită îi era inima, chiar și fără aceste vorbe ale mele. Am înțeles cît de scump o costase hotărîrea luată și ce chin însemna pentru dînsa să mă audă vorbindu-i astfel, vorbe, de altminteri, cu totul tardive și inutile ; îmi dădeam seama de toate astea, dar nu mă puteam opri :

— Chiar adineauri îi spuneai Annei Andreevna că *poate* n-ai să ieși din casă, că n-ai să te duci la vecernie. Înseamnă că voiai să rămîi acasă ! Înseamnă că nu ești cu totul hotărîtă ?

Drept răspuns, Natașa surîse amar. Oare mai era nevoie să-i pun și această întrebare ? Nu era greu de înțeles că hotărîrea ei era nestrămutată. Dar ajunsesem să-mi pierd cu desăvîrșire cumpătul.

— Îl iubești atît de mult ? strigai eu cu sufletul la gură, privind-o țintă în ochi, aproape fără să-mi dau seama de ceea ce întreb.

— Ce-aș putea să-ți răspund, Vanea ? Vezi bine doar ! Mi-a poruncit să vin, și iată-mă, sînt aici, și-l aștept, îmi răspunse ea cu același surîs amar.

— Dar ascultă-mă, ascultă-mă, te rog, începui eu din nou s-o implor, încercînd să mă agăț de un pai, toate astea, situația asta nu sînt încă total iremediabile. Lucrurile se pot aranja și într-alt fel, în cu totul alt fel ! Ai putea să nu pleci de acasă. Îți spun eu cum trebuie să faci, Natașenka. Uite, mă leg să am grijă să vă aranjez totul, și întîlnirile voastre, într-un cuvînt, totul... Numai să nu pleci de acasă ! Am să vă duc scrisorile ; de ce n-aș face-o ? Oricum, e mai bine așa decît ceea ce vrei să faci tu acum. Voi ști eu să aranjez totul ; veți fi amîndoi mulțumiți... și nu vei merge la pierzanie, Natașenka, ca acum... căci te pierzi, te pierzi... Fă așa cum îți spun, Natașa, și ai să vezi că totul va fi bine și veți fi fericiți amîndoi, și o să vă iubiți după vrerea inimii voastre... Iar cînd părinții voștri vor înceta să se mai dușmănească (negreșit vor trebui să sfîrșească odată !) atunci...

— Ajunge, Vanea, nu te mai frămînta atîta, mă întrerupse ea, strîngîndu-mi cu putere mîna și zîmbind printre lacrimi.

Tu eşti bun, tare bun ! Eşti atît de bun şi de cinstit ! Şi nu pomeneşti un cuvînt despre tine ! Că doar mai întîi şi-ntîi pe tine te-am părăsit, iar tu — iată ! mi-ai iertat totul, nu te gîndeşti decît la fericirea mea. Ba... vrei să ne porţi şi scrisorile...

O podidiră lacrimile.

— Eu ştiu, Vanea, cît de mult m-ai iubit, ştiu că mă iubeşti şi acum, şi nu mi-ai spus niciodată, nu-mi spui nici în clipa asta un singur cuvînt amar de dojană ! Iar eu, eu... o, Doamne, cît sînt de vinovată faţă de tine ! Ţi-aduci aminte de vremea cînd eram împreună ? Ah, mai bine să nu-l fi cunoscut de loc, să nu-l fi întîlnit pe *el* niciodată ! Aş fi rămas lîngă tine, Vanea, bunul şi dragul meu Vanea !... Nu, hotărît, eu nu sînt demnă de tine ! Vezi cum am ajuns ? În astfel de clipe, îţi mai amintesc despre trecuta noastră fericire, deşi tu şi fără de asta suferi îndeajuns ! Uite, de trei săptămîni n-ai mai dat de loc pe la noi : îţi jur, Vanea, că totuşi în aceste trei săptămîni nici nu mi-a trecut vreodată prin cap că tu ai putea să mă blestemi şi să mă urăşti. Ştiam de ce ai plecat : n-ai vrut să ne stai în cale, ca o mustrare vie. Ştiam că ţi-era greu să ne vezi împreună. Şi totuşi, cum te-am aşteptat, Vanea, cum te-am aşteptat ! Mă auzi, Vanea, chiar dacă îl iubesc nebuneşte pe Alioşa, pe tine, să ştii, te iubesc poate şi mai mult : ca pe un prieten scump. Presimt, ştiu bine că fără tine îmi va fi cu neputinţă să trăiesc ; am nevoie de tine, am nevoie de inima ta, de sufletul tău minunat... Ah, Vanea ! Ce vremuri de restrişte, ce vremuri grele ne aşteaptă !

Şi iarăşi o năpădiră lacrimile. Da, într-adevăr, era la grea cumpănă !

— Ah, cît de mult doream să te văd ! continuă ea stăpînindu-şi plînsul. Ai slăbit, eşti palid, ai fost bolnav, Vanea ; ai fost, nu-i aşa ? Vezi, am şi uitat să te întreb ! Vorbesc numai de mine. Ce mai zic publiciştii tăi ? Cum merge noul tău roman ? Ai mai lucrat la el ?

— Nu-i timpul acum să vorbim despre romane şi nici despre mine, Nataşa ! Treburile mele, nimic de zis, merg bine. Dar să lăsăm asta ! Spune-mi, Nataşa : ţi-a cerut chiar el să te duci la dînsul ?

— Nu, nu numai el, mai mult eu am ţinut. E drept că a pomenit şi el despre asta, dar mai mult eu... Vezi, dragul meu, trebuie să-ţi spun totul : vor să-l însoare cu o fată bogată, de

familie mare, cu rude influente. Tatăl lui ține neapărat să-l căsătorească cu dînsa ; îl cunoști pe tatăl lui cît e de meșter în tras sforile ; a pus în mișcare toate relațiile sale ; nu prea se-ntîmplă a doua oară să aibă omul o asemenea ocazie. Relații, bani... se spune că și fata e tare drăguță ; e cu studii și are și un suflet bun, în sfîrșit, e bine de tot ; se pare că lui Alioșa îi place mult. Mai ales că tatăl său ar vrea să scape de el cît mai repede, ca să se însoare și dînsul ; de aceea, caută cu orice preț să rupă legătura noastră. Se teme de mine și de înrîurirea mea asupra lui Alioșa...

— Vrei să spui, am întrerupt-o eu surprins, că tatăl lui a și aflat despre dragostea voastră ? Pînă acum, mi se pare, n-avea decît vagi bănuieli, fără să știe ceva precis.

— Acuma însă știe totul.

— Și cine i-a spus ?

— Chiar Alioșa, nu demult. Mi-a mărturisit el însuși că i-a povestit tatălui său totul.

— Doamne, Dumnezeule ! Ce se petrece la voi ! S-a apucat să-i spună totul tatălui său și încă ce moment potrivit și-a găsit s-o facă !

— Să nu-l învinuiești, Vanea, mă întrerupse Natașa, și să nu rîzi de el ! Ar fi nedrept să-l judeci ca pe oricare altul. Că doar el nu-i ca alții, ca mine, ori ca tine, de pildă. E încă un copil, a fost crescut altfel decît noi. Parcă el își dă seama de ce face ? Cea dintîi impresie, cea dintîi înrîurire străină poate să-l facă să uite toate jurămintele făcute cu cîteva clipe înainte și să-l îndepărteze de tot ce-i păruse neprețuit pînă atunci. N-are caracter. Uite acum se jură în fața ta, și în aceeași zi, cu tot atîta sinceritate, se dăruie altei inimi și altor pasiuni ; ba chiar vine singur să ți-o spună. E în stare și de o faptă urîtă ; dar n-ai cum să-l învinuiești și nu știi dacă trebuie să-l plîngi ori să-l dojenești. E capabil chiar și de sacrificii, și încă ce sacrificii ! Toate astea însă pînă cînd vreo nouă și puternică impresie îi copleșește sufletul, atunci iar e în stare să uite de orice, de tot. *Așa mă va uita și pe mine, dacă nu voi căuta să fiu mereu lîngă dînsul.* Așa e firea lui !

— Ah, Natașa, gîndește-te, poate că toate astea nu sînt adevărate, ci numai simple zvonuri fără nici un temei. Cum vor, adică, să-l căsătorească ? E încă un băiețandru.

— Are taică-său socotelile lui, îți spun.

— Dar de unde știi că logodnica lui e frumoasă și-i place ?

— Păi, mi-a spus-o chiar el.

— Cum ? Vine chiar el să-ți spună că ar putea să iubească pe alta și în același timp îți cere un asemenea sacrificiu ?

— Nu, Vanea, nu ! Tu nu-l cunoști bine ; l-ai văzut numai în treacăt ; trebuie să-l cunoști mai îndeaproape ca să-l judeci. Nu există pe lume o inimă mai sinceră și mai curată ca a lui ! Oare ar fi mai bine să mă mintă ? Iar dacă a început să-i placă alta, e de ajuns să nu mă vadă o săptămînă ca să mă uite cu totul și să se îndrăgostească de cealaltă ; dar așa, văzîndu-mă din nou, va cădea iarăși la picioarele mele. Nu ! E foarte bine că știu totul, că el nu-mi va ascunde nimic : altminteri, aș muri din pricina bănuielilor. Da, Vanea ! Sînt hotărîtă : *dacă nu voi fi totdeauna lîngă el, mereu, în fiece clipă, va înceta să mă iubească, mă va da uitării și mă va părăsi.* Așa-i el : oricare alta îl poate vrăji. Ce m-aș face atunci ? Nu mi-ar rămîne altceva decît să mor... Dar ce să vorbim de moarte ! Aș fi chiar bucuroasă acum să mor ! Dar viața fără el ar fi mai groaznică decît moartea, decît oricare suferință ! Ah, Vanea, Vanea ! Gîndește-te că trebuie să fie ceva, că se întîmplă ceva cu mine, dacă mi-am părăsit chiar și părinții pentru el ! Să nu mă întrebi nimic, sînt hotărîtă ! El trebuie să fie lîngă mine mereu, în orice clipă ; nu m-aș mai putea întoarce din drum. Știu că sînt pierdută și că i-am nenorocit și pe ceilalți. Dar... Vanea, ah, ah ! strigă ea deodată cutremurîndu-se, dar dacă într-adevăr el nu mă mai iubește ? Dacă ceea ce ai spus tu adineauri despre el este adevărat, că mă înșală (nu-i vorbisem nimic despre așa ceva) și că se preface numai sincer și cinstit, pe cînd în realitate e rău și vanitos ? Poate că în clipa asta, cînd eu îl apăr în fața ta, el e alături de alta și-și rîde în sinea lui de mine... În timp ce eu, nemernica, am părăsit totul și umblu pe străzi căutîndu-l... Ah, Vanea !

Geamătul acesta țîșnise atît de dureros din pieptul ei, că-mi simții tot sufletul sfîrtecat. Înțelesei atunci că Natașa își pierduse cu desăvîrșire cumpătul și nu mai era stăpînă pe ea. Numai gelozia oarbă, nesăbuită putea s-o împingă spre cea mai nebunească hotărîre. Și-nțelesei că și-n mine începu să fiarbă gelozia. Nemaifiind în stare să mă stăpînesc, m-am lăsat tîrît de acest sentiment dezgustător care mă împiedica să raționez lucid.

— Natașa, îi spusei eu, nu pot pricepe un singur lucru : cum de-l mai poți iubi, după atîtea cîte mi-ai spus tu însăți despre el ? Nu-l respecți, te îndoiești de dragostea lui, și totuși te duci la el, fără nici o putință de întoarcere, iar o dată cu tine îi duci pe toți la pierzanie pentru un astfel de om. Ce-nseamnă asta, Natașa ? Ai să te chinui cu el toată viața, ai să-l chinui și pe el. Îl iubești, Natașa, desigur, prea tare îl iubești ! Dar eu unul nu sînt în stare să pricep o asemenea dragoste !

— Așa e, așa e, îl iubesc nebunește, răspunse pălind ca săgetată de o durere. Pe tine niciodată nu te-am iubit așa, Vanea. Văd bine că mi-am pierdut mințile și că nu-l iubesc așa cum ar trebui să fie dragostea. Știu că n-ar fi trebuit să-l iubesc atît... Ascultă-mă, Vanea, doar am știut-o de mult ; chiar în clipele noastre cele mai fericite am avut presimțirea că nu mă pot aștepta de la el decît la suferințe fără sfîrșit. Dar ce-aș putea face cînd pînă și durerea pe care mi-o pricinuiește e o adevărată fericire pentru mine ? La ce bucurii m-aș putea aștepta ducîndu-mă la el ? Știu dinainte ce mă pîndește și cîte voi avea de îndurat de pe urma lui. Mi-a jurat că mă iubește, mi-a făgăduit cîte în lună și-n stele, dar nu cred în nici una din făgăduielile lui, nu pun pe ele nici un preț și n-am pus nici pînă acum, deși știam că nu mă minte, fiindcă nici nu e în stare să mintă. I-am spus că nu vreau să-l încurc în nici un fel. Față de el, așa e mai bine : nimănui nu-i place să se simtă legat ; nici mie nu mi-ar plăcea. Și totuși, aș fi fericită să-i fiu roabă, să fiu sclava lui de bunăvoie : să îndur din partea lui totul, numai să-l știu cu mine, numai să-l pot privi mereu ! Nu m-aș împotrivi chiar dacă ar iubi o altă femeie, dar să-l am lîngă mine... Ce josnicie, nu-i așa, Vanea ? mă-ntrebă ea deodată căutîndu-mi privirea cu ochii înfrigurați, încît avui la un moment dat impresia că aiurează. Sînt niște porniri dezgustătoare, așa-i ? Simt eu însămi cît de adînc m-am prăbușit și totuși dacă mă părăsește, sau chiar dacă mă va respinge și mă va alunga, sînt gata să alerg după el pînă la capătul lumii. Uite, tu mă îndemni acum să mă întorc acasă, dar la ce bun ? Chiar dacă m-aș întoarce, mîine aș pleca iar. E de ajuns să-mi spună un singur cuvînt, să-mi facă doar un semn, și plec din nou ; să mă cheme, să mă fluiere ca pe un cățeluș, m-aș învîrteji să-l urmez... Suferințele ! Hm ! Dacă vin de la el, nu mi-e teamă de nici un fel de suferințe. Fiindcă știu

că le îndur de la *el*... Ah, Vanea, cum să fac, cum să fac să înțelegi...

„Dar tatăl tău, dar mama?" mă gîndii eu. Natașa parcă uitase cu desăvîrșire de ei.

— Va să zică, nici nu se căsătorește cu tine, Natașa?

— Mi-a făgăduit, mi-a făgăduit totul, doar pentru asta mă cheamă acum, să ne căsătorim mîine, pe ascuns, undeva afară din oraș: numai că nici el singur nu știe ce face. Poate că nici nu știe ce înseamnă cununia? Și cum i-ar sta lui ca soț? E ridicol, zău! Și dacă se-nsoară, se va simți, desigur, nefericit și atunci vor începe reproșurile... Ah, tare aș vrea să nu aibă ce să-mi reproșeze vreodată. I-aș da totul, fără să aștept nimic de la el. Căci dacă într-adevăr căsătoria l-ar face nefericit, de ce să fiu tocmai eu cauza nefericirii lui?

— Iartă-mă, Natașa, dar acum îmi vine să cred că treci printr-un fel de rătăcire a minții, i-am zis eu. Și acum ce ai de gînd să faci, te duci direct la el?

— Nu, m-a încredințat că vine el aici să mă ia; așa ne-am înțeles...

Cu o privire nerăbdătoare, Natașa scrută depărtarea, dar pe chei nu se zărea nimeni.

— El nici gînd să vină încă, iar tu ai venit *cea dintîi!* izbucnii eu revoltat. La vorbele mele, Natașa se clătină ca sub greutatea unei lovituri. Durerea îi răvăși chipul.

— Nu știu, poate că nici n-o să mai vină, zise apoi cu un zîmbet amar. Alaltăieri mi-a scris că dacă nu-i dau cuvîntul că vin, va fi nevoit să-și amîne hotărîrea de a mai merge să ne cununăm, și atunci taică-său îl va duce la logodnica pe care i-a ales-o. Și atît de simplu, atît de firesc îmi scrie toate astea, ca și cum nici n-ar fi fost cine știe ce mare lucru. Vanea, dar dacă între timp a plecat la *ea* cu adevărat?

Nu i-am răspuns. Natașa îmi prinse mîna cu putere, ochii îi scăpărau ca niște cărbuni aprinși.

— Să știi că e la ea, îmi șopti abia auzit. A sperat că n-am să vin, pentru ca să poată pleca la dînsa, iar pe urmă să poată spune că tot el are dreptate și că m-a prevenit din timp; că numai eu sînt de vină, pentru că n-am venit. S-a plictisit de mine și acum uite că dă îndărăt... O, Doamne! Nătînga de mine! Păi, nu mi-a spus-o chiar el, ultima dată cînd ne-am întîlnit, că-l plictisesc?... De ce-l mai aștept oare?!

— Iată-l ! strigai eu în aceeaşi clipă, căci îl zărisem de departe venind de-a lungul cheiului.

Nataşa tresări, scoase un ţipăt, privi îndelung neîncrezătoare şi deodată, recunoscîndu-l pe Alioşa, îmi lepădă mîna din mîinile ei şi alergă spre dînsul. La rîndul său, Alioşa grăbi pasul şi în clipa următoare Nataşa i se lipi de piept. Pe stradă, afară de noi, nu mai era nimeni. Ei se sărutau, rîdeau ; Nataşa amesteca rîsul cu plînsul, ca şi cum l-ar fi reîntîlnit după o lungă despărţire. Obrajii ei, palizi pînă atunci, dogoreau ca focul ; părea că nici nu ştie pe ce lume se află ! Văzîndu-mă, Alioşa se îndreptă îndată către mine.

CAPITOLUL IX

Îl cercetam cu priviri lacome, deşi-l mai văzusem de atîtea ori pînă atunci ; îi scrutam adîncul ochilor, ca şi cum privirea lor mi-ar fi putut da vreun răspuns la toate nedumeririle mele, ori dezvălui ceea ce singur nu reuşeam să înţeleg : cum anume, prin ce putere, izbutise acest copilandru s-o farmece pe Nataşa ca să-l iubească nebuneşte, cu o dragoste mergînd pînă la totala uitare a celei dintîi îndatoriri, pînă la sacrificarea nesăbuită a tot ceea ce fusese pînă atunci pentru ea lucrul cel mai sfînt ? Tînărul prinţ îmi strînse mîinile cu multă căldură ; privirea lui blîndă şi senină îmi merse drept la inimă.

Am simţit atunci că mă puteam înşela judecîndu-l altfel de cum era, fie chiar şi prin faptul că vedeam în el un rival. E adevărat că nu-l aveam la inimă şi, mărturisesc, mi-a fost peste puteri să-l îndrăgesc vreodată, poate singurul dintre toţi cei care l-au cunoscut. Multe nu-mi plăceau la prinţ, nici chiar înfăţişarea lui elegantă, ba poate tocmai pentru că era prea elegantă. Am înţeles mai tîrziu că şi în această privinţă judecasem cu totul subiectiv. Era înalt, slab, zvelt ; avea faţa uşor alungită, totdeauna palidă ; părul blond, ochii albaştri, blînzi, mari şi visători, săgetaţi uneori brusc de cea mai naivă şi copilărească voioşie. Buzele mici, roşii, cărnoase, frumos conturate, păstrau aproape întotdeauna o cută de seriozitate ; cu atît mai surprinzător şi mai plin de farmec era zîmbetul

naiv și pur ce se ivea deodată pe la colțurile gurii, încît oricine îl privea, în orice dispoziție sufletească s-ar fi aflat, simțea de îndată nevoia să-i răspundă printr-un zîmbet. Se îmbrăca elegant, dar fără pretenții excesive; se vedea că această eleganță pe care o păstra în toate nu-l costa nici un efort, că-i era înnăscută. Avea, ce-i drept, unele apucături nesuferite, deprinderi proaste de bonton: superficialitatea, mulțumirea de sine și o impertinență mascată de politețe. În schimb, era atît de senin și atît de sincer, încît el însuși, cel dintîi, își mărturisea cu părere de rău defectele, bătîndu-și joc de ele. Cred că niciodată, nici chiar în glumă, acest copil n-ar fi fost în stare să spună o minciună, iar dacă ar fi făcut-o, apoi — negreșit — fără să-și dea seama că săvîrșește ceva rău. Pînă și egoismul lui părea adorabil, poate tocmai prin faptul că era sincer, nedisimulat. Într-adevăr, tînărul prinț n-avea în el nimic ascuns. Avea o inimă slabă, încrezătoare, sfioasă și era cu totul lipsit de voință, încît ar fi fost cu adevărat păcat să-l jignească, să-l înșele cineva, așa cum e păcat să jignești sau să înșeli un copil. Cu toți anii lui, era neînchipuit de naiv și nu se pricepea aproape de loc să se descurce în viața de toate zilele; de altfel, cred că nici la patruzeci de ani n-ar fi ajuns să învețe din viață ceva. Oameni ca el sînt osîndiți parcă să rămînă de-a pururi niște nevîrstnici. Cred că nu există om care, întîlnindu-l, cucerit de firea lui de copil, să nu-l îndrăgească. Natașa avusese dreptate: sub înrîurirea altora, împins de o mînă străină, era în stare și de o faptă urîtă, dar cred că ar fi murit de remușcare în clipa în care și-ar fi dat seama de urmările ei. Natașa simțise instinctiv că-i va fi stăpînă, regină, că el va fi doar o victimă a ei. Adulmeca voluptatea de a iubi fără preget și de a-l chinui pînă la durere pe acela care-i era drag, numai pentru că îl iubea și poate că tocmai de aceea Natașa se și grăbise a se jertfi, dăruindu-i-se cea dintîi. Dar și ochii lui scînteiau de dragoste; Alioșa o sorbea din ochi într-un nesfîrșit extaz. Transfigurată, Natașa îmi aruncă o privire triumfătoare. În clipa aceea își uitase totul: părinții, plecarea de acasă, bănuielile ei... Era fericită.

— Vanea! strigă ea, l-am nedreptățit și nu-s vrednică de el! Am crezut că n-o să mai vii, Alioșa. Uită-mi gîndurile rele, Vanea! Am să caut să-mi îndrept greșeala! adăugă ea

apoi, privindu-l pe Alioșa cu nemărginită dragoste. El zîmbi, îi sărută mîna și, reținîndu-i-o îndelung, îmi spuse :

— Nu mă judeca nici pe mine prea aspru. De mult voiam să te îmbrățișez ca pe un frate bun ; Natașa mi-a vorbit atîta de dumneata ! Ne cunoșteam doar de mai multă vreme, dar nu știu cum se face că nu ne-am apropiat. Să fim prieteni și... iartă-ne, adăugă el cu jumătate glas, înroșindu-se, dar cu un zîmbet atît de fermecător, încît inima mea n-a putut rămîne indiferentă la chemarea aceea.

— Da, da, Alioșa, reluă Natașa, el e ca un frate pentru noi, ne-a și iertat ; fără el, nici n-am putea fi fericiți. Ți-am mai vorbit eu despre toate astea... Ah, ce copii cruzi sîntem, Alioșa ! Dar de acum încolo vom fi împreună tustrei... Vanea ! urmă ea cu un tremur în glas, ai să te întorci acum la *ei*, acasă. Ai o inimă de aur, și chiar dacă nu mă vor ierta, văzînd că tu m-ai iertat, poate că se vor îndupleca și se vor îmbuna și dînșii. Spune-le tot, cu vorbele *tale*, pornite din inimă ; încearcă să găsești asemenea vorbe... Apără-mă, salvează-mă ! Fă-i să înțeleagă ce m-a făcut să plec, așa cum tu însuți ai înțeles. Poate că nici nu m-aș fi hotărît să fac *asta*, dacă nu se întîmpla să fii tu azi cu mine ! Tu ești salvarea mea ; mi-am pus numaidecît toată speranța în tine, simțind că tu ai să știi să le explici în așa fel, ca să le alini cel puțin primele clipe de groază și durere. O, Doamne, Dumnezeule ! Spune-le, Vanea, din partea mea că, pentru mine, îmi dau seama, nu poate fi iertare : căci dacă ei m-ar ierta, Dumnezeu nu mă iartă ; și de mă vor blestema, eu tot am să-i binecuvîntez și am să mă rog pentru ei cît voi trăi. Sînt cu toată inima alături de ei ! Ah ! De ce nu-i cu putință să fim fericiți cu toții ? De ce, de ce ? Dar ce-am făcut ! O, Doamne ! strigă ea deodată, venindu-și parcă în fire și, tremurînd toată de groază, își acoperi fața cu mîinile. Alioșa o îmbrățișă și o strînse la pieptul lui fără a scoate o vorbă. Trecură astfel în tăcere cîteva clipe.

— Cum ai putut să-i pretinzi acest sacrificiu ? spusei eu privindu-l cu dojană.

— Să nu mă judeci prea aspru ! repetă el. Te asigur că acum toate aceste nenorociri, deși îmi dau seama că sînt grave, nu vor mai ține decît un moment. Sînt încredințat că-i ușor. Nu e nevoie decît de puțină tărie ca să putem trece prin acest moment ; Natașa gîndește la fel. Știi, eu cred că totul se

trage de la mîndria aceea de familie, de la certurile şi pîrile acelea cu totul inutile !... Dar... (m-am gîndit mult la asta, crede-mă), toate astea trebuie să înceteze. Ne vom uni şi vom fi iarăşi cu toţii împreună, şi atunci bătrînii noştri, văzîndu-ne atît de fericiţi, se vor împăca şi ei între dînşii. Cine ştie, poate că tocmai căsătoria noastră va prilejui începutul împăcării lor ! Cred că nici nu poate fi într-alt fel. Dumneata ce zici ?

— Te aud vorbind de căsătorie, dar cînd aveţi de gînd să vă cununaţi ? îl întrebai întorcîndu-mi ochii spre Nataşa.

— Mîine sau poimîine ; în orice caz, poimîine — sigur. Să vezi, de fapt nici eu nu ştiu prea bine încă şi, drept să-ţi spun, n-am întreprins nimic în această privinţă. M-am gîndit că, poate, Nataşa nu va veni astăzi. Şi-apoi, tatăl meu voia neapărat să mă ducă astăzi la logodnică (cred că Nataşa ţi-a spus : vor să mă însoare, eu însă nu vreau). Şi uite aşa se face că n-am apucat încă să meditez asupra chestiunilor de amănunt. Totuşi, cred că ne vom cununa negreşit poimîine. Cel puţin aşa mi se pare, pentru că altfel nici nu s-ar putea. Chiar mîine pornim pe şoseaua Pskovului. Am eu un prieten într-un sat, nu departe de aici, mi-a fost coleg de liceu, un om foarte de treabă ; poate că am să-ţi fac vreodată cunoştinţă cu el. În satul acela trebuie să fie şi preot, deşi nu prea sînt sigur dacă există ori ba. Ar fi trebuit, firește, să aflu dinainte, dar n-am avut timp... De altfel, toate astea nu sînt decît nişte nimicuri. Important este să nu pierdem din vedere esenţialul. S-ar putea, presupun, să chemăm un preot dintr-un sat vecin, nu-i aşa ? Or mai fi şi alte sate pe acolo ! Îmi pare rău că nu i-am scris încă nimic prietenului meu ; ar fi trebuit să-l anunţ. Te pomeneşti că acum nici n-o fi acasă... Ei, dar nu-i nimic ! Principalul e să fim hotărîţi, încolo toate se vor aranja de la sine, nu-i aşa ? Pentru moment, pînă mîine sau poimîine, Nataşa o să rămînă la mine. Am închiriat un apartament, în care vom locui după ce ne întoarcem. Nu mă mai întorc în casa tatălui meu ; nu-i aşa ? Ai să vii să ne vezi, am aranjat o locuinţă foarte drăguţă. O să primim vizitele foştilor mei colegi ; o să organizăm serate...

Îl priveam nedumerit, cu o strîngere de inimă. Nataşa mă implora cu privirea să nu-l învinuiesc, să fiu mai îngăduitor. Îl asculta cu un zîmbet trist şi în acelaşi timp părea să-l admire, aşa cum admiri un copil drăgălaş şi zburdalnic, ascul-

tîndu-i sporovăiala naivă şi fermecătoare. Am privit-o cu dojană. Simţeam în suflet o grea apăsare.

— Dar tatăl dumitale ? îl întrebai eu. Eşti convins că te va ierta ?

— Fireşte. Ce-ar mai avea de făcut ? La început, bineînţeles, mă va blestema, de asta sînt încredinţat. Aşa e el cu mine : foarte aspru. Ba s-ar putea chiar să încerce vreo intervenţie pe la autorităţi. Într-un cuvînt, va recurge la prerogativele lui de părinte... Dar toate astea nu vor dura mult. Mă iubeşte nespus ; va fi supărat o vreme, apoi mă va ierta. Şi atunci, toată lumea se va împăca şi vom fi cu toţii fericiţi ; şi tatăl ei de asemenea.

— Dar dacă nu te va ierta ? La asta te-ai gîndit ?

— Nu se poate, trebuie să ne ierte. Poate că nu chiar aşa de repede. Ei, şi ? Am să-i dovedesc că am şi eu caracter. Prea mă ceartă într-una că sînt lipsit de caracter şi fluşturatic. Să vadă acum, să se convingă, dacă sînt sau nu fluşturatic. Că doar nu e lucru de glumă să devii familist ; n-am să mai fiu băieţandrul de azi... vreau să spun că atunci am să fiu şi eu ca toţi ceilalţi... ca orice om căsătorit. Voi trăi din munca mea. Nataşa zice că aşa e mai bine, decît să trăieşti pe spinarea altuia, cum facem noi toţi. Dacă ai şti cîte lucruri frumoase îmi spune ea ! Eu, unul, nu m-aş fi gîndit niciodată la toate astea, pentru că am fost crescut altfel. E drept, şi-mi dau seama de acest lucru, că sînt cam uşuratic şi că nu mă pricep aproape la nimic ; dar să ştii că zilele trecute mi-a venit o idee grozavă. Deşi poate nu-i acum momentul să vorbim despre asta, aş vrea totuşi să ţi-o spun ca să audă şi Nataşa, iar dumneata să ne ajuţi cu un sfat. Iată la ce m-am gîndit : vreau să scriu, ca şi dumneata, romane pe care să le dau la reviste. Ai să mă ajuţi să intru în legătură cu cei de pe la redacţii, nu-i aşa ? Mi-am pus toată nădejdea în dumneata şi ieri, toată noaptea, m-am gîndit la un roman, aşa, ca o încercare şi, să vezi, cred că ar putea să iasă un lucru tare drăguţ. Subiectul l-am luat dintr-o comedie a lui Scribe... Lasă c-am să-ţi povestesc totul mai tîrziu. Principalul e că în felul ăsta am să cîştig bani... Şi dumneata capeţi bani pentru ceea ce scrii, nu-i aşa ?

Nu mi-am putut ascunde un zîmbet.

— Dumneata rîzi, îmi spuse el, zîmbind de asemenea. Şi totuşi, adăugă el cu o candoare dezarmantă, să nu te iei după

aparențe ; să știi că am mult spirit de observație ; ai să te convingi mai tîrziu. De ce n-aș încerca, adică ? Cine știe, poate că izbutesc... Și totuși mi se pare că ai dreptate ; căci nu cunosc nimic din viață ; asta mi-o spune și Natașa ; dar nu numai ea, mi-au spus-o și alții ; ce fel de scriitor ar putea să iasă din mine ? Rîzi, rîzi de mine, dar ajută-mă să mă îndrept ; că doar o faci pentru dînsa, iar dumneata... știu că dumneata o iubești. Am să-ți spun drept : nu sînt vrednic de ea ; simt asta ; îmi vine greu să recunosc și nici nu știu să-mi explic pentru ce m-o fi îndrăgit atîta ? În ceea ce mă privește, parcă mi-aș da și viața pentru ea ! Și ca să vezi, pînă acum nu mi-era teamă de nimic, acum însă încep să mă înspăimînt : ce-am făcut, pe ce drum ne avîntăm ? ! Doamne, Dumnezeule, e cu putință oare ca un om dornic să-și împlinească cinstit îndatoririle să nu aibă destulă tărie și pricepere pentru a și le împlini ? Ajută-ne dumneata, căci ești singurul nostru prieten. Ce-aș putea face singur ? Iartă-mă că mi-am pus toată nădejdea în dumneata, dar te consider un suflet ales, un om infinit mai bun decît mine. Mă voi strădui totuși să mă schimb, fiți siguri că voi ajunge să fiu demn de voi amîndoi.

Spunînd acestea, Alioșa îmi strînse iarăși mîna și ochii săi minunați se luminară de un sentiment cald, generos. Îmi întindea mîna cu atîta încredere și era atît de sigur de prietenia mea !

— Natașa îmi va ajuta să mă îndrept, urmă el. În definitiv, să nu-ți închipui cine știe ce grozăvii despre mine, și nici să nu te necăjești prea tare din pricina noastră. Sînt plin de speranțe, iar cît privește partea materială, vom fi asigurați. Bunăoară, dacă nu-mi va reuși romanul (chiar adineauri m-am gîndit c-ar fi poate o prostie să mă apuc a scrie un roman și dacă ți-am vorbit despre asta, am făcut-o doar așa, ca să-ți aud părerea), zic, dacă nu-mi va reuși romanul, aș putea, în cel mai rău caz, să dau lecții de muzică. Poate că nici n-ai știut pînă azi că mă pricep la muzică ? Nu mi-ar fi de loc rușine să mă întrețin și dintr-o astfel de muncă. În privința asta, am idei foarte înaintate. Mai am apoi acasă o mulțime de bibelouri scumpe și de obiecte de toaletă : la ce-mi folosesc ? Am să le vînd și nici nu-ți închipui cîtă vreme am putea să trăim din ele ! În sfîrșit, în cel mai rău caz, poate că, într-adevăr, aș putea să-mi iau și o slujbă. Tatăl meu ar fi

chiar bucuros să mă vadă ocupînd un serviciu ; mereu mă îndeamnă s-o fac, eu însă îl amîn într-una spunîndu-i că nu prea stau bine cu sănătatea. (De altfel, mi se pare că am şi figurat pe statul unei instituţii oarecare.) Şi cînd va vedea că însurătoarea mi-a fost de folos, că m-a făcut om de treabă şi am acceptat să iau un post, se va bucura şi mă va ierta...

— Te-aş întreba însă, Alexei Petrovici, dacă te-ai gîndit ce se poate întîmpla între tatăl dumitale şi tatăl ei ? Cum îţi închipui dumneata că se vor petrece lucrurile diseară la ei acasă ?

Spunînd asta, i-am arătat-o cu privirile pe Natașa, căreia în clipa aceea, la auzul cuvintelor mele, îi pieri tot sîngele din obraz. Eram neîndurător.

— Da, da, ai dreptate, e groaznic ! răspunse el, m-am gîndit la asta şi sînt tare mîhnit... Dar ce-i de făcut ? Dumneata ai perfectă dreptate : măcar părinţii ei de ne-ar ierta ! Şi dacă ai şti cît îi iubesc pe amîndoi ! Mi-au fost ca nişte părinţi adevăraţi şi iată cum îi răsplătesc !... Ah, certurile şi procesele astea ! Nici nu-ţi închipui cît de penibile sînt acum pentru noi toate astea ! Şi de ce se ceartă ei, mă rog ? Ne iubim cu toţii atîta, şi totuşi ne certăm ! De s-ar împăca şi ei odată ! Zău, în locul lor, aşa aş face... Cuvintele dumitale mă înspăimîntă. Natașa, dar e groaznic ceea ce facem noi amîndoi ! Ţi-am spus-o şi înainte... Tu ai stăruit însă... Şi totuşi, Ivan Petrovici, eu cred că toate s-ar putea schimba în bine, dumneata ce părere ai ? Că doar trebuie să se împace şi părinţii noştri odată şi odată ! Îi vom împăca noi. Aşa va fi, negreşit ; nu se vor putea împotrivi dragostei noastre... Lasă-i să ne blesteme, noi totuşi o să-i iubim, şi atunci nici ei n-au să poată rezista şi au să cedeze. Nici nu-ţi închipui ce inimă bună are uneori bătrînul meu ! S-a obişnuit el să se uite aşa, pe sub sprîncene, dar de multe ori e un om foarte cumpănit. Dacă ai şti cu cîtă blîndeţe mi-a vorbit azi, încercînd să mă convingă ! Şi uite chiar azi, tot azi, fac un pas împotriva voinţei lui ; asta mă întristează. Şi cînd te gîndeşti că toate acestea se datorează numai şi numai unor mizerabile prejudecăţi ! E curată nebunie ! Ar fi fost de ajuns numai să se uite la Natașa mai atent, să stea cu ea de vorbă vreo jumătate de ceas, şi după aceea totul ar fi fost altfel. Şi-ar fi dat negreşit consimţămîntul ! Spunînd aceste cuvinte, Alioşa o învălui pe Natașa cu o privire mîngîietoare şi plină de pasiune.

— Mi-am închipuit de nenumărate ori, cu negrăită bucurie, își continuă el trăncăneala, cum are s-o îndrăgească tatăl meu, cînd o va cunoaște, și ce plăcut surprinși vor fi cu toții atunci ! Nimeni n-a văzut vreodată o fată ca dînsa ! Tata e convins că e o intrigantă. Datoria mea este să-i reabilitez onoarea și asta am s-o fac ! Ah, Natașa ! Te vor îndrăgi ei toți, toți ; nu există om pe lume, care să nu te îndrăgească ! urmă el extaziat. Cu toate că eu nici nu te merit, tu, însă, Natașa, tu să mă iubești ; cît despre mine... mă știi doar ! mă știi. Ne trebuie atît de puțin ca să fim fericiți ! Și totuși, eu cred, cred că seara asta e menită să ne aducă tuturor și fericire, și pace, și bună înțelegere ! Binecuvîntată fie această seară ! Nu-i așa, Natașa ? Dar ce-i cu tine ? O, Doamne, ce-i cu tine ?

Peste chipul Natașei se așternuse paloarea morții. În tot timpul cît a perorat Alioșa, ea nu l-a slăbit din ochi ; însă privirea ei devenea tot mai tulbure, mai fixă, iar fața din ce în ce mai palidă. La un moment dat am avut impresia că încetase să-l mai asculte, căzînd într-un fel de uitare. Apoi strigătele lui Alioșa o dezmeticiră. Își reveni numaidecît, privi în jur și deodată se repezi spre mine. Înfrigurată, grăbindu-se parcă, dar și ferindu-se de Alioșa, scoase din buzunar o scrisoare și mi-o întinse. Scrisoarea, pregătită din ajun, era adresată părinților ei. Mi-o vîrî în mînă, privindu-mă țintă, neputînd parcă să-și dezlipească ochii de la mine. Deslușeam în ochii ei o deznădejde fără margini ; nu voi uita niciodată privirea aceea înfricoșătoare. Mă cuprinse și pe mine spaima : înțelesei că de-abia acum ea începe să-și dea pe deplin seama de toată grozăvia faptei sale. Se sili să-mi spună ceva, dar puterile o părăsiră, nu mai putu rosti nici un cuvînt și-și pierdu cunoștința. Avui doar timpul s-o prind în brațe înainte să se fi prăbușit la pămînt. Alioșa păli, îngrozit. Încerca să-i frece tîmplele, îi săruta mîinile, buzele, pierdut ; după vreo două minute, ea își reveni. În apropiere, aștepta cupeul de piață cu care venise Alioșa ; la semnul lui, trăsura se apropie. Urcînd, Natașa se agăță ca înnebunită de mîna mea și o lacrimă fierbinte îmi arse degetele. Cupeul porni. Am rămas multă vreme țintuit locului, urmărindu-l cu privirea pînă nu se mai văzu. În clipa aceea toată fericirea mea se năruise și-ntreaga mea viață se frînse în două. Simțeam asta, o simțea inima mea însîngerată... Am pornit îndărăt, pe același drum pe care venisem, spre casa bătrînilor ei părinți. Nu știam nici

cum am să intru, nici ce-am să le spun. Gîndurile îmi amorţiseră, abia îmi tîram picioarele.

Iată, dar, toată povestea fericirii mele; aşa s-a încheiat dragostea mea. Acum să reluăm firul întrerupt al povestirii noastre.

CAPITOLUL X

La vreo cinci zile după moartea lui Smith, m-am mutat în locuinţa lui. O tristeţe nemărginită a pus stăpînire pe mine în ziua aceea. Vremea se urîţise şi se făcuse frig; cădea lapoviţă. Tîrziu, spre seară, şi doar pentru o clipă, o rază de soare, pasămite din pură curiozitate, se strecură discret în odaia mea. Începea să-mi pară rău că-mi căşunase să mă mut în hruba asta. Camera era încăpătoare, dar atît de joasă, afumată şi pătrunsă de un miros stătut, părea atît de goală, încît bruma de lucruşoare pe care le adusesem n-o putuseră înveseli cu nimic. Mă gîndii atunci că într-o astfel de vizuină îmi voi pierde şi puţina sănătate ce-mi rămăsese. Şi chiar aşa s-a întîmplat.

Dimineaţa mi-am tot făcut de lucru, punîndu-mi în ordine hîrtiile, pe care, din lipsă de servietă, le cărasem într-o faţă de pernă; se mototoliseră şi se învălmăşiseră groaznic. Apoi m-am apucat de scris. Continuam să lucrez la marele meu roman, însă treaba nu mergea: altele-mi umblau vîrtej prin cap...

Am aruncat condeiul şi m-am aşezat la fereastră. Se lăsa amurgul şi mă simţeam din ce în ce mai deprimat. Mă asaltau tot felul de gînduri apăsătoare. Mereu îmi părea că la Petersburg, în cele din urmă, îmi este dat să mă prăpădesc. Se apropia primăvara şi îmi ziceam că aş deveni un alt om, aş renaşte, dacă aş scăpa din găoacea asta la aer, la soare, dacă aş sorbi mireasma proaspătă a cîmpiilor şi a pădurilor, care mi-au lipsit atîta, căci de mult nu mai fusesem în mijlocul naturii!... Mi-aduc aminte că mă ispiti un alt gînd: ce frumos ar fi dacă aş putea, printr-o minune, să uit de tot ce s-a petrecut, de toate cele prin care am trecut în ultimii ani; să uit de toate, să-mi limpezesc mintea şi s-o pornesc din nou,

cu alte forțe. Pe atunci mai visam încă, și mai speram într-o astfel de renaștere. „Să mă internez poate într-o casă de nebuni, hotărîi în cele din urmă, ca să mi se răstoarne cumva tot creierul pentru ca, reașezîndu-se, să mi se rînduiască într-alt fel ; apoi să mă vindec." Eram încă setos de viață, plin de încredere !... Dar în același timp mi-aduc aminte că am și rîs. „Ce-ar fi urmat, va să zică, să fac după ce ieșeam din casa de nebuni ? Să mă apuc iar de scris romane ?..."

Și tot așa visam și mă frămîntam într-una, iar timpul își urma mersul implacabil. Se înnopta. Pentru seara aceea fusese hotărît să mă duc la Natașa ; îmi scrisese în ajun un bilețel în care mă ruga să trec neapărat pe la dînsa. Am sărit deci și am început să mă îmbrac în grabă. Oricum, simțeam nevoia să ies, cu orice preț, chiar și pentru a o lua razna pe străzi, prin ploaie și lapoviță.

Pe măsură ce se lăsa întunericul, interiorul camerei mele devenea parcă mai larg și mai încăpător. Mă bătu gîndul că, noapte de noapte, din fiecare colț al ei, o să-mi apară Smith : o să-l văd stînd pe scaun, cu privirea fixă ațintită asupră-mi așa cum o avea ațintită la cafenea asupra lui Adam Ivanovici, cu Azorka tolănit jos, la picioare. Și chiar în clipa aceea a intervenit acel fapt neobișnuit care m-a zguduit atîta.

De altfel, trebuie să vă mărturisesc sincer că, fie din cauza nervilor mei zdruncinați, fie datorită noilor impresii din locuința cea nouă, sau poate numai din pricina stării de ipohondrie ce mă năpădise în ultima vreme, cădeam încet-încet, pe nesimțite, de cum începea a se însera, în acea stare sufletească răvășitoare, care-mi ajunsese atît de familiară în nopțile de cînd sînt bolnav, stare pe care eu am numit-o *groază mistică*. Era o senzație de teamă, cea mai cumplită și chinuitoare teamă de ceva ce n-aș putea să definesc, ceva de neînțeles și care nu se află în rînduiala lucrurilor, dar care, negreșit, ar putea să se adeverească în orice clipă, devenind realitate, și ca o sfidare aruncată tuturor argumentelor rațiunii, îmi va apărea în fața ochilor ca un fapt incontestabil, înspăimîntător, monstruos și implacabil. De obicei, teama aceasta crește și devine din ce în ce mai puternică, în pofida oricărei logici, încît, în cele din urmă, mintea, deși în asemenea momente capătă poate și mai multă luciditate, este totuși neputincioasă de a se împotrivi senzațiilor care te năpădesc. Rațiunea se simte inutilă, iar dedublarea aceasta face

să sporească şi mai mult apăsarea înfricoşatei aşteptări. Mi se pare că, întrucîtva, aceasta e senzaţia pe care o încearcă cei ce se tem de morţi. Dar în ceea ce simţeam eu incertitudinea şi neputinţa de a sesiza natura primejdiei ce părea să mă împresoare îmi făcea chinul şi mai de nesuportat.

Ţin minte că stăteam în picioare cu spatele la uşă şi cu mîna întinsă ca să-mi iau pălăria de pe masă, cînd îmi fulgeră prin minte gîndul că dacă m-aş întoarce, l-aş vedea negreşit în spatele meu pe Smih, care va deschide mai întîi uşa, încet, apoi se va opri în prag şi-şi va roti privirea prin cameră ; apoi, aplecînd uşor capul, va intra fără zgomot, se va opri în faţa mea, aţintindu-şi privirea tulbure asupra ochilor mei şi va izbucni într-un rîs prelung, fără glas, dezgolindu-şi gingiile ştirbe, în timp ce tot corpul îi va tresălta îndelung de cutremurarea acestui rîs neauzit. Îmi apăru în închipuire absolut limpede imaginea nălucirii mele şi în acelaşi timp senzaţia tot atît de clară că toate acestea au să se întîmple neapărat, că se şi întîmplă, poate, în momentul acela, atîta doar că încă nu le văd eu, şi numai pentru că stau cu spatele către uşă ; că, în aceeaşi clipă uşa poate că s-a şi deschis. Întorsei brusc capul... şi, într-adevăr, uşa începuse să se crape încet, neauzit, întocmai cum îmi închipuisem cu o clipă mai înainte. Am scos un ţipăt. Un timp, care mi s-a părut că durează cît o veşnicie, nu s-a văzut nimeni, de parcă uşa s-ar fi deschis singură ; apoi, deodată, răsări în prag o făptură ciudată ; doi ochi, pe cît am putut distinge în întuneric, mă cercetau atent. Un fior de gheaţă îmi trecu prin mădulare. Spre marea mea spaimă, am văzut că e un copil, o fetiţă, şi dacă ar fi fost chiar Smith în persoană, fantoma lui nu m-ar fi îngrozit atît cît această apariţie neaşteptată a unui copil necunoscut, în odaia mea, la ora aceea şi pe o vreme atît de cumplită.

V-am spus că uşa s-a deschis fără zgomot şi foarte încet, ca şi cum copila s-ar fi temut să intre. Oprindu-se în prag, mă privi lung, nespus de mirată, şi rămase aşa, aproape încremenită ; în sfîrşit, făcu doi paşi înainte şi se opri în faţa mea, nehotărîtă, fără să spună un cuvînt. O vedeam acum mai de aproape. Era o fetiţă de vreo doisprezece-treisprezece ani, puţintică la trup, slabă şi palidă, de parcă atunci s-ar fi ridicat după boală. Cu atît mai scînteietori păreau ochii ei mari, întunecaţi. Cu mîna stîngă îşi strîngea la piept colţurile unui şal vechi, găurit, ca să-şi apere trupşorul de frigul

serii. Îmbrăcămintea ei era aproape numai zdrenţe ; părul ei, des şi negru, era nepieptănat, zbîrlit. Ne privirăm astfel, nemişcaţi, cîtva timp, fără să ne slăbim din ochi.

— Unde-i bunicul ? întrebă ea în cele din urmă cu glas răguşit şi slab, de parcă ar fi durut-o pieptul sau gîtul.

Groaza mea mistică se risipi la auzul întrebării aceleia. Se interesa de Smith : cu totul neaşteptat, se reînnoda firul întrerupt al urmelor lui.

— Bunicul tău ? Păi... a murit ! scăpai eu deodată, nepregătit a răspunde la asemenea întrebare şi numaidecît îmi păru rău de brutalitatea răspunsului meu. Ea rămase mai departe nemişcata şi deodată fu zguduită de un tremur puternic, ca înaintea unei crize grave de nervi ce ameninţă să izbucnească din clipă în clipă. Mă repezii s-o sprijin, ca să nu cadă. Peste cîteva minute îşi reveni şi o văzui căznindu-se din răsputeri ca să-şi ascundă emoţia.

— Iartă-mă, iartă-mă, fetiţo ! Iartă-mă, copila mea ! mă neliniştii eu. Ţi-am spus şi eu aşa, într-o doară, poate că nici nu-i vorba de el... sărmana mea !... Pe cine cauţi ? Pe bătrînul care locuia aici ?

— Da, şopti ea cu vădit efort, privindu-mă cu nelinişte şi cu teamă.

— Îl chema Smith ? Da ?

— Da-a !

— Păi... el... ei da, el a murit... Dar nu fi tristă, copila mea... De ce n-ai mai venit pe aici de atîta timp ? De unde vii acum ? L-au înmormîntat ieri ; a murit, ştii, aşa, deodată, într-o clipă... Îi eşti nepoată ?

Fetiţa nu răspunse nimic la întrebările mele precipitate şi fără şir. Se întoarse în tăcere şi părăsi încet camera. Uluit, n-am mai făcut nici o mişcare ca s-o reţin sau s-o mai întreb ceva. Totuşi, în prag, ea se opri o dată şi, cu faţa întoarsă numai jumătate, mă întrebă :

— A murit şi Azorka ?

— Da, a murit şi Azorka, răspunsei eu, deşi întrebarea mi se păru din capul locului ciudată : era sigură, s-ar fi zis, că Azorka trebuia să moară negreşit o dată cu bătrînul.

Auzindu-mi răspunsul, fetiţa ieşi din cameră şi închise binişor uşa după ea.

La un minut după asta, alergam s-o ajung, necăjit că o lăsasem să plece. Ieşise atît de încet, încît nici n-am auzit-o

deschizînd uşa antreiaşului ce da pe scară. Mă gîndii că nu avusese încă timp să coboare şi mă oprii în antreu, atent la orice zgomot. Se aşternuse însă o linişte adîncă şi nu auzii nimic. Undeva, la unul din caturile de jos, se închise o uşă, după care se făcu iarăşi linişte.

O luai repede pe scară în jos. De la locuinţa mea, de la etajul patru, pînă la etajul trei scara era în spirală. De la etajul trei, treptele coborau drept. Scara era neagră, murdară şi întotdeauna întunecoasă, cum sînt de obicei scările în casele de raport cu mai multe apartamente mici. La ora aceea pe scară domnea un întuneric de nepătruns. Ajungînd pe dibuite la etajul trei, mă oprii, reţinut parcă de un imbold neînţeles care îmi spunea că aici, pe palier, trebuie să fie cineva care se ascunde de mine. Căutai bîjbîind de jur împrejur şi, într-adevăr, fetiţa era acolo ; ghemuită într-un colţ, cu faţa la perete, plîngea fără glas.

— Ascultă-mă, de ce ţi-e frică ? începui eu. Te-am speriat, recunosc, şi mă simt vinovat. Bunicul tău, înainte de a muri, mi-a vorbit de tine. Au fost ultimele sale cuvinte... Cărţile lui sînt la mine, probabil îţi aparţin. Cum te cheamă ? Şi unde stai ? Bunicul tău mi-a spus că undeva pe strada a şasea...

Nu apucai să-mi termin vorba. Copila scoase un ţipăt de spaimă, poate pentru că aflasem unde locuieşte, mă împinse la o parte cu mînuţa ei slabă şi osoasă şi coborî în goană scara. Mă luai după dînsa ; îi auzeam paşii depărtîndu-se undeva, dedesubt, departe. Şi deodată nu mai auzii nimic... Ajunsei în stradă. Nu i-am mai dat de urmă. Alergai pînă la Bulevardul Voznesenski, dar căutările mele au fost zadarnice ; dispăruse... „S-a ascuns pe undeva, ca să nu dau de ea, îmi zisei, s-o fi pitit pe cînd cobora scara."

CAPITOLUL XI

Neaşteptat, în clipa cînd păşii pe trotuarul ud şi murdar al bulevardului, mă lovii de un trecător, care mergea cu totul absorbit de gînduri, cu capul plecat şi probabil tare grăbit. Mare mi-a fost surprinderea, constatînd că era bătrînul Ihmenev ! Era, se vede, pentru mine o seară hărăzită întîl-

nirilor neprevăzute. Îl ştiam pe bătrîn bolnav de vreo trei zile, aşa că m-a mirat mult să-l văd pe stradă pe o vreme atît de urîtă. Şi-apoi nici mai înainte nu prea avusese el obiceiul să iasă la ore tîrzii, iar de cînd plecase Nataşa, adică de vreo jumătate de an încoace, aproape că nu ieşea de loc din casă. S-a arătat nespus de bucuros să mă vadă, ca omul care dă pe neaşteptate de un prieten cu care ar putea sta de vorbă de la suflet la suflet; mi-a prins mîna, mi-a strîns-o cu putere şi, fără să mă întrebe încotro am drum, mă luă cu el. Părea preocupat, zorit, agitat. „Pe unde o fi umblat?" mă întrebam nedumerit. N-ar fi avut nici un rost să-l mai descos: devenise în ultima vreme foarte bănuitor şi atît de susceptibil, încît pînă şi cea mai simplă întrebare ori remarcă ar fi fost în stare s-o ia drept aluzie ofensatoare sau chiar jignire.

Mergînd alături, îl privii pe furiş; avea faţa suptă, bolnăvicioasă; slăbise şi era nebărbierit cel puţin de o săptămînă. De sub pălăria turtită, i se vedea părul cu desăvîrşire încărunţit, atîrnînd neîngrijit, în smocuri lungi, peste gulerul paltonului vechi şi ros. Observasem şi mai înainte că uneori rămînea cu totul absent; uita, de pildă, că nu se află singur în odaie şi vorbea cu el însuşi, gesticulînd; îţi venea greu să-l vezi într-un asemenea hal.

— Ei, ce mai faci, Vanea? deschise el vorba, în cele din urmă, încotro te duceai? eu, uite, am ieşit de-acasă după nişte treburi. Eşti bine, sănătos?

— Dar dumneata cum te simţi? i-am întors eu întrebarea; în ultima vreme te ştiam cam suferind. Dar văd că ai ieşit...

Bătrînul îmi ocoli vorbele, ca şi cum nici nu m-ar fi auzit.

— Cum se simte Anna Andreevna? continuai.

— A! e bine sănătoasă... Dar parcă nici ea nu e în toate apele ei. O văd cam mîhnită... M-a întrebat de tine: de ce nu mai vii pe la noi? Unde te duceai acum? Nu cumva la noi? Ori mergeai altundeva? Te pomeneşti că te-am împiedicat eu să-ţi vezi de treburi! făcu el deodată, cercetîndu-mă cu privirea neîncrezătoare, pornit pe bănuială. Devenise atît de susceptibil, sensibilitatea i se ascuţise pînă într-atît, încît, de i-aş fi spus că nu mă duc la ei, ci în altă parte, l-aş fi jignit, desigur, şi s-ar fi îndepărtat îndată de mine. De aceea m-am grăbit să-i răspund că într-adevăr mă duceam s-o văd pe

Anna Andreevna, deşi îmi dădeam seama că am să întîrzii sau poate chiar nici n-o să mai am timp să ajung la Natașa.

— Bine, dacă-i așa, spuse bătrînul, pe care răspunsul meu îl liniști, e foarte bine... şi tăcu numaidecît, copleşit iarăşi de gînduri.

— Da, e foarte bine! repetă el automat, după cîteva minute, revenindu-şi parcă din îngîndurarea-i adîncă. Hm... să vezi, Vanea, tu ai fost totdeauna pentru noi ca un fiu; Dumnezeu n-a vrut să ne binecuvînteze, pe mine şi pe Anna Andreevna, cu un fiu... Dar ni te-a trimis pe tine; sînt încredinţat de asta. Şi bătrîna mea gîndeşte la fel... Da! şi ai fost întotdeauna respectuos faţă de noi, ca un adevărat fiu recunoscător. Dumnezeu să te binecuvînteze pentru asta, Vanea, așa cum te binecuvîntăm şi cum te iubim şi noi... Da!

Vocea îi tremură; tăcu o clipă.

— Da... așa! Ia spune... nu cumva ai fost bolnav? Că n-ai mai dat pe la noi de un car de vreme.

I-am povestit întîmplarea cu Smith, scuzîndu-mă că din pricina asta n-am venit pe la ei, că, în afară de aceasta, era cît pe ce să mă îmbolnăvesc şi că grijile din ultimul timp mă împiedicaseră să merg tocmai pînă la Vasilievski Ostrov (unde locuiau ei pe atunci). Cît pe-aci să-mi scape mărturisirea că găsisem totuşi răgazul trebuitor ca să mă abat pe la Natașa, dar m-am oprit la timp.

Întîmplarea cu Smith avu darul să-i stîrnească interesul şi bătrînul deveni mai atent. Iar după ce află că noua mea locuinţă e igrasioasă, ba poate chiar şi mai proastă decît cea veche, şi că totuşi plăteam şase ruble pe lună, se aprinse de-a binelea. În general, devenise nerăbdător şi irascibil. În asemenea clipe, singură Anna Andreevna dacă mai reuşea să-l potolească, şi încă nu întotdeauna.

— Hm... asta-i tot din pricina literaturii tale, Vanea! strigă el aproape supărat; ea te-a cocoţat la mansardă, tot ea te va vîrî şi în mormînt! Ţi-am spus-o de mult, ţi-am prezis-o!... Şi B. tot mai scrie critică?

— Nu mai scrie, a murit de oftică. Credeam că v-am spus.

— A murit! Hm... A murit! Se putea altfel? Ei, da le-a lăsat ceva copiilor, soţiei? Spuneai, mi se pare, că e căsătorit... De ce s-or mai fi căsătorind oamenii ăştia?!

— Nu, n-a lăsat nimic, am răspuns eu.

— Ei, vezi ! strigă Ihmenev cu atîta înfocare, de parcă toată afacerea l-ar fi privit pe el însuşi, iar răposatul B. i-ar fi fost cel puţin frate. Auzi tu : nimic ! Ce ţi-am spus eu ? Am prevăzut eu că ăsta are să-i fie sfîrşitul, ţi-aduci aminte încă de cînd mi-l tot lăudai. E uşor să spui : n-a lăsat nimic. Hm... şi-a cîştigat glorie. Hai să zicem, poate chiar o glorie nemuritoare, dar gloria nu astîmpără foamea. Şi pe tine, Vanea, ţi-am spus tot atunci cam ce te aşteaptă. Nu m-am înşelat ! De lăudat, te-am lăudat, e adevărat, dar ştiam unde ai să ajungi. Şi zici că B. a murit ? Păi, cum să nu moară ! O viaţă ca asta... într-un loc ca ăsta, priveşte !

Şi cu un gest nestăpînit, aproape involuntar, îmi arătă cu mîna priveliştea ceţoasă a străzii, luminată slab de felinarele pierdute în pîcla umedă şi deasă, casele murdare şi lespezile ude, lucioase ale trotuarelor, trecătorii mohorîţi şi plouaţi, tabloul acesta adăpostit sub bolta neagră, ca de cerneală a cerului petersburghez. Ieşisem în piaţă ; în faţa noastră se înălţa, prin negura nopţii, monumentul luminat de jos cu felinare de gaz aerian, iar mai departe se profilau contururile întunecate şi masive ale catedralei Isaakievski.

— Spuneai că era un om bun, mărinimos, simpatic, un om de inimă şi de adîncă simţire. Uite, să ştii de la mine că toţi oamenii aceştia simpatici şi de inimă, toţi oamenii tăi nu ştiu să facă altceva decît să sporească numărul orfanilor ! Hm... Îmi cam închipui eu, cum se simţea el înainte de a muri... Of, of, of, ! Tare aş pleca de aici undeva, departe, poate chiar în Siberia !... Ce-i cu tine, fetiţo ? întrebă bătrînul deodată, văzînd pe trotuar un copilaş care cerşea.

Era o fetiţă pricăjită, slăbuţă, de vreo şapte-opt anişori, acoperită cu cîteva zdrenţe murdare ; picioruşele ei mici, goale, erau vîrîte în nişte pantofi rupţi. Se silea să-şi acopere trupşorul îngheţat de frig în nişte rămăşiţe de capot vechi, din care crescuse de mult. Îşi întoarse spre noi feţişoara palidă, trasă, bolnăvicioasă, sfielnică şi tăcută, ne privi cu o teamă supusă, aşteptîndu-se parcă dinainte la un refuz, şi-şi întinse spre noi mînuţa tremurătoare. Bătrînul fu zguduit la vederea ei şi se răsuci atît de brusc spre ea, încît era aproape s-o sperie. Ea tresări şi se dădu înfricoşată înapoi.

— Ce-i fetiţo ? strigă el. Cerşeşti ? Da ? Ei uite... ţine !

Înfrigurat şi tremurînd de emoţie, se scotoci prin buzunare şi scoase doi sau trei bănuţi de argint. Apoi, părîndu-i că era prea puţin, îşi scoase portofelul şi găsind o hîrtie de o rublă, tot ce avea la el, de altminteri, o puse în mînuţa micuţei cerşetoare.

— Cristos să te aibă în paza lui, micuţo... copilaş drag ! Îngerul Domnului să te călăuzească !

Şi cu mîna tremurătoare o binecuvîntă de cîteva ori cu semnul crucii ; deodată, însă, aducîndu-şi aminte că sînt şi eu de faţă şi că-l privesc, se încruntă şi porni înainte cu paşi grăbiţi.

— Nu pot să văd, Vanea, vorbi el după o lungă şi grea tăcere, nu pot să văd aceste făpturi nevinovate dîrdîind de frig pe străzi... din vina blestemaţilor de părinţi. De altfel, ce mamă crezi că ar putea să-şi trimită copilul la o asemenea grozăvie, dacă nu o disperată, ajunsă în cea mai neagră mizerie !... Probabil că undeva, într-un ungher, mai are şi alţi orfani, iar firimitura asta de copilă e cea mai mare. Poate că mama ei e bolnavă, hm !... nu sînt copii de prinţ ! Sînt mulţi copilaşi pe lume, Vanea... care... deh, nu sînt copii de prinţ ! Hm !

Tăcu un minut, ezitînd.

— Să vezi, Vanea, i-am făgăduit Annei Andreevna, începu el încurcat şi nehotărît, i-am făgăduit... adică ne-am înţeles noi amîndoi, dînsa şi cu mine, să luăm o fetiţă orfană, una săracă şi mititică, s-o luăm, adică, de suflet, s-o înfiem, înţelegi ? Că tare ne e urît, aşa bătrîni şi singuri cum sîntem, hm... numai că, să vezi : în ultima vreme, Anna Andreevna se arată cam potrivnică. Încearcă tu să vorbeşti cu ea, ştii... aşa, ca să pară că nu vine de la mine, ci ca din partea ta. Caută s-o convingi... pricepi ? De mult vreau să te rog... adică s-o îndemni să-i fie şi ei cu voie ; mie îmi vine prea greu să-i cer una ca asta... Ei, dar ce să ne pierdem vremea cu fleacuri ! Cît despre mine, ce nevoie aş avea eu de o asemenea fetiţă ? Doar aşa... ca să se audă prin casă glas de copil... că, de fapt n-aş face-o decît pentru bătrîna, să-i fie ei mai uşor, s-o mai înveselească, pentru că numai cu mine s-o fi plictisind. La urma urmei, toate astea sînt nişte prostii !

Nu crezi, Vanea, că așa, pe jos, n-o să mai ajungem niciodată ? Eu zic să luăm mai bine o birjă ; îmi închipui că Anna Andreevna și-a pierdut răbdarea tot așteptîndu-ne...

Bătuse șapte și jumătate cînd ajunserăm acasă la Ihmenevi.

CAPITOLUL XII

Bătrînii țineau mult unul la altul ; îi lega o dragoste trainică și obișnuința statornicită de curgerea vremii. E drept că Nikolai Sergheici și nu numai de la o vreme încoace, dar și înainte, chiar și în anii cei mai fericiți ai căsniciei lor, era prea puțin comunicativ cu Anna Andreevna lui, ba cîteodată se arăta chiar aspru, mai cu seamă de față cu străinii. Există firi sensibile și de o netăgăduită delicatețe, care preferă totuși cu îndărătnicie, cu o pudică rîvnă, să nu-și deschidă sufletul nici chiar celei mai scumpe ființe, să nu-și dezvăluie dragostea și gingășia nu numai în fața altora, dar nici măcar atunci cînd se află singure, între patru ochi : dimpotrivă, adeseori într-o asemenea intimitate ele devin mai stăpînite, lăsînd doar arareori să apară la suprafață toată gingășia sentimentelor lor, și-atunci sentimentele acelea răbufnesc, se revarsă cu atît mai puternice cu cît mai îndelung au fost reținute. Așa era întrucîtva și firea bătrînului Ihmenev, care se purta astfel cu Anna Andreevna încă din întîia lor tinerețe. O respecta și o iubea nespus, cu toate că dînsa nu era decît o femeie tare blîndă și iubitoare, lucru pe care, în naivitatea sa, Anna Andreevna, sinceră și cu sufletul deschis, nu-l știa ascunde cîtuși de puțin față de el, ceea ce de multe ori îl cam supăra. După plecarea Natașei însă deveniseră mai grijulii unul față de altul și se apropiaseră mai mult ; erau îndureraţi că rămăseseră singuri pe lume. Și cu toate că nu arareori se întîmpla ca Nikolai Sergheici să fie din cale afară de ursuz, orice despărțire, fie chiar și numai de o oră-două, o resimțeau amîndoi dureros. Printr-o înțelegere tacită, se fereau de mult de a mai vorbi despre Natașa, ca și cum ea nici n-ar fi existat pe lume. Anna Andreevna nu și-ar fi îngăduit să amintească nici măcar printr-o vagă aluzie de dînsa, în fața soțului ei, deși, ca mamă, îi venea

tare greu. Inima ei iertase demult. Şi se stabilise între noi deprinderea ca de fiecare dată să-i aduc veşti despre copila ei scumpă şi dragă.

De se întîmpla să nu aibă veşti mai multe zile la rînd, bătrînica era pur şi simplu bolnavă; de aceea, ori de cîte ori îmi făceam drum pe la ei, căuta să mă descoasă, să afle cele mai mici amănunte, şi întrebîndu-mă cu înfrigurare tot felul de nimicuri, îşi mai astîmpăra aleanul cu cele ce-i puteam spune. Iar într-o zi, cînd i-am şoptit că Nataşa e bolnavă, cît pe ce să moară de spaimă; de-abia am convins-o să nu se ducă s-o vadă. Aceasta nu s-a întîmplat însă decît o singură dată. La început, nu îndrăznea să-şi destăinuie nici chiar faţă de mine dorul care o mistuia. De obicei, după ce stăteam de vorbă şi-i spuneam tot ce ştiam, găsea de cuviinţă să-şi închidă îndată inima şi să se prefacă nepăsătoare, lăsînd a se înţelege că, deşi se interesează de soarta fiicei sale, Nataşa este totuşi o criminală de neiertat. Toate astea însă numai de ochii lumii. Pentru că adesea, nemaiputîndu-se stăpîni, Anna Andreevna izbucnea în lacrimi amare şi-mi vorbea cu nesfîrşită dragoste despre Nataşa ei, alintînd-o cu numele cele mai duioase, şi mi se plîngea de Nikolai Sergheici; iar de faţă cu el se limita doar la unele *aluzii* prudente privind mîndria şi asprimea oamenilor acelora care nu ştiu ierta greşelile altora şi spunînd că Dumnezeu nu-i izbăveşte pe cei neiertători, dar numai atît, neîndrăznind să spună nimic răspicat şi precis. În astfel de clipe, bătrînul se posomora şi se închidea pe dată în carapacea lui; părea nesimţitor la tot ce se vorbea: asculta cît asculta, încruntat, apoi brusc şi vădit forţat, poate chiar cu glas prea tare, aducea vorba despre cu totul altceva, sau, în sfîrşit, se retrăgea *la el*, lăsîndu-ne singuri şi dînd astfel posibilitatea Annei Andreevna să-şi verse tot amarul în lacrimi şi tînguieli. Mai tîrziu, de cîte ori veneam eu, nu mai zăbovea aproape de loc cu noi; de obicei schimba cu mine un salut şi se retrăgea numai-decît, îngăduindu-mi astfel să-i spun Annei Andreevna tot ce mai aflasem nou despre Nataşa. Tot aşa procedă şi de data aceasta.

— Sînt ud leoarcă, pretextă el de-abia intrînd, mă duc dincolo la mine; tu, Vanea, rămîi aici. Să vezi ce i s-a întîmplat cu locuinţa; povesteşte-i, Vanea. Mă întorc şi eu îndată...

Şi bătrînul Ihmenev ne părăsi în grabă, ferindu-şi privirea şi oarecum stingherit de faptul că încerca astfel să ne lase singuri. În asemenea cazuri, şi mai ales cînd revenea mai tîrziu între noi, era de obicei oţărît şi morocănos ; tuna şi fulgera pentru orice, furios parcă din pricina propriei lui slăbiciuni.

— Uite-aşa face totdeauna, îmi zise bătrînica, după ce rămaserăm singuri, căci în ultimul timp renunţase la orice fel de rezervă faţă de mine ; şi doar ştie bine că-i înţelegem toate şiretlicurile. Atunci ce rost mai are să se ferească de mine ? ! Îi sînt oare străină ? Aşa şi cu fie-sa. Ar fi putut s-o ierte, ba poate chiar şi vrea s-o ierte ; Dumnezeu să-l mai înţeleagă ! Noaptea, pe ascuns, plînge ; l-am auzit doar. Numai că nu vrea să aflu. Asta e ! Mîndrie, de... Hai, spune, Ivan Petrovici, spune-mi repede : unde a fost ?

— Cine ? Nikolai Sergheici ? Păi, nu ştiu, tocmai asta vroiam să vă întreb şi eu.

— Era cît pe-aci să leşin cînd l-am văzut că iese. Bolnav, pe vremea asta urîtă, şi încă în prag de noapte ; mi-am închipuit că trebuie să fie ceva foarte important. Dar ce poate fi mai important decît ceea ce ştii şi dumneata ? Mă tot gîndeam la asta, dar nu îndrăzneam să-l întreb. De la o vreme încoace nu mai cutez să-l întreb nimic. O, Doamne ! Mi-a fost teamă şi pentru el, şi pentru ea. Dar dacă se duce la dînsa, acolo ? Să se fi hotărît s-o ierte ? Căci acum a aflat totul despre Natalia ; cel puţin aşa cred, că ştie negreşit ; şi nu mă pot dumiri de unde le-o fi aflînd. Ieri şi azi a fost tare trist şi necăjit. Dar de ce taci, Ivan Petrovici ? Spune, băiatule, spune-mi ce s-a mai întîmplat acolo ? Te-am aşteptat ca pe Dumnezeu, să vii să-mi spui. Mi se pare că becisnicul acela vrea s-o părăsească pe Natalia. Aşa e ?

I-am povestit într-un suflet Annei Andreevna tot ce ştiam. Nu-i ascundeam niciodată nimic. I-am spus că în ultimul timp Natalia şi Alioşa nu se prea înţeleg şi că pare inevitabilă ruptura între ei, că de data asta situaţia e mai serioasă decît altă dată ; că primisem cu o seară în urmă de la Natalia un bileţel în care mă ruga să trec pe la ei astă-seară, la ora nouă ; că nici n-aş fi venit pe la ei, dacă nu-l întîlneam pe Nikolai Sergheici, care m-a adus aici. I-am explicat Annei Andreevna amănunţit cît de gravă este situaţia : că tatăl lui Alioşa, întors acum două săptămîni dintr-o călăto-

rie, nici nu vrea să audă de Natașa și că l-a luat de scurt pe fecioru-său ; dar ceea ce este mai grav, nici Alioșa, după cît se pare, nu e împotriva căsătoriei puse la cale de taică-său, ba pare chiar îndrăgostit de acea logodnică. Am mai adăugat că, judecînd după bilețelul primit, Natașa trece printr-o mare frămîntare, deoarece îmi scrie că totul se va hotărî în seara asta, dar ce anume nu-mi spune : și mi se pare ciudat că-mi scrie de ieri, rugîndu-mă să fiu la ea astăzi exact la ora nouă ; de aceea trebuie să mă duc acolo neapărat, iar pentru asta va trebui să plec de la dînșii cît mai repede.

— Păi, du-te, maică, du-te, du-te negreșit ! mă zori bătrînica. Cum iese dînsul, bei un ceai și te duci... Da ce-i cu Matriona, de ce o fi întîrziind cu samovarul ? Matriona ! Hai, adu mai repede samovarul ! Nerușinato... Așa, maică, bei un ceai, spune-i lui ceva, scornește un motiv mai potrivit, și pleacă. Iar mîine să vii, să-mi povestești totul ; dar vezi să vii cît mai devreme. Doamne ! să nu i se fi întîmplat vreo nenorocire ! Și cînd te gîndești, ce poate fi mai rău decît acuma ! Sînt sigură că Nikolai Sergheici a aflat totul, a aflat, inima nu mă înșală. Mai aflu și eu cîte ceva prin Matriona, care se duce din cînd în cînd pe la Agașa ; Maria Vasilievna, nașa Agașei, stă în casa prințului. Asta o știi și tu. Of, tare ursuz a mai fost astăzi Nikolai al meu... Începusem să-i spun ba de una, ba de alta, știi... adică de nevoile casei, și ce s-a mai burzuluit la mine ! Pe urmă, se vede treaba că i-o fi părut rău, și a întors-o, zicînd că nu prea avem noi bani, chipurile. Ca și cum din pricina banilor ar fi zbierat. După-masă s-a dus să se culce. Dar cînd m-am uitat prin crăpătura ușii (că e o crăpătură în ușă, de care dînsul nici nu știe), l-am văzut stînd în genunchi în fața icoanelor și rugîndu-se. Cînd l-am văzut așa, mi s-au muiat picioarele. Nici ceai n-a băut, nici de dormit n-a dormit ; și-a luat pălăria și a ieșit. Asta a fost pe la cinci. N-am mai cutezat să-l întreb încotro, că s-ar fi răstit la mine. De la o vreme încoace a cam început să țipe tot mai des la noi — și la mine, dar mai mult la Matriona ; și cînd începe să țipe, mă și zăpăcesc, de nici nu mai știu pe ce lume mă aflu. Îmi dau seama că o face numai așa, ca să-și ușureze inima, dar mie tot mi-e frică. M-am rugat lui Dumnezeu un ceas încheiat, de cum a plecat el, să-i hărăzească gînduri bune...

Da ia să văd şi eu bileţelul pe care zici că ţi l-a trimis Natașa, arată-mi-l !

I-am arătat bileţelul. Ştiam că Anna Andreevna nutrea un gînd al ei, tăinuit adînc, sperînd că Alioşa, pe care-l numea cînd nemernic, cînd băieţandru prost şi lipsit de suflet, în cele din urmă se va căsători totuşi cu Natașa şi că tatăl său, prinţul Piotr Alexandrovici, îşi va da şi el consimţămîntul. Gîndul acesta tainic mi-l împărtăşise şi mie în cîteva rînduri, deşi după aceea căuta într-una să mă facă a crede că nici nu-mi vorbise despre aşa ceva. Faţă de Nikolai Sergheici însă pentru nimic în lume n-ar fi îndrăznit să-şi mărturisească speranţele ascunse, cu toate că îşi dădea seama că bătrînul le bănuieşte, ba, de multe ori prin vorbe spuse pe ocolite, îi şi reproşase acest lucru. Cred că el ar fi blestemat-o pentru totdeauna pe Natașa, că şi-ar fi smuls-o cu totul din inimă, dacă ar mai fi aflat şi despre eventualitatea realizării acestei căsătorii.

Aşa credeam cu toţii în zilele acelea. Îşi aştepta fata cu toată nerăbdarea, dorea s-o revadă din adîncul inimii lui de tată ; dar o aştepta să se întoarcă singură, pocăită, după ce-şi va fi smuls din suflet pînă şi amintirea lui Alioşa. Era unica condiţie a iertării lui, care, deşi nemărturisită, privindu-l mai atent, părea neîndoielnică, lesne de ghicit.

— E un băieţandru fără pic de caracter, şi lipsit de suflet, am spus-o întotdeauna, reluă Anna Andreevna. Nici n-au ştiut să-l crească cum trebuie, de aceea a ieşit un zăpăcit ; cînd te gîndeşti cît îl iubeşte şi el vrea s-o părăsească, Doamne, Dumnezeule ! Ce-o să se întîmple de aci încolo cu ea, sărmana ! Şi ce-o fi găsit la cealaltă, nu pricep !

— Am auzit, Anna Andreevna, că logodnica lui e totuşi o fată fermecătoare ; de altfel, însăşi Natalia Nikolaevna spune acelaşi lucru...

— Să nu crezi, mă întrerupse bătrînica. Cum, adică, fermecătoare ? Pentru voi, mîzgălitorii de hîrtie, oricare e minunată, numai fustă să fie. Iar Natașa, dacă o laudă, o face pentru că are un suflet nobil. Asta-i ! Nu ştie ea să-l reţină lîngă dînsa ; îi iartă totul, şi suferă în tăcere. De cîte ori n-a înşelat-o ! Oameni cruzi şi fără inimă ! Ştii, Ivan Petrovici, mă apucă groaza cînd mă gîndesc la mîndria care a pus stăpînire pe ei toţi. Măcar omul ăsta al meu de s-ar îmblînzi, s-o ierte pe porumbiţa mea dragă, şi s-o cheme înapoi acasă.

Cum aş îmbrăţişa-o, cum aş primi-o ! A slăbit, zici ? A slăbit — aşa e ?

— Da, Anna Andreevna, a cam slăbit...

— Draga mamei, dragă ! Şi să vezi, Ivan Petrovici, ce necaz pe capul meu ! Toată noaptea şi toată ziulica de azi am plîns într-una... Ce să mai vorbim ! Ţi-oi povesti pe urmă ! De cîte ori n-am dat să aduc vorba de departe, ca s-o ierte cumva ; pentru că nici nu îndrăznesc să-i spun de-a dreptul, încerc şi eu, aşa... pe ocolite... Şi o fac cu atîta frică, de mi se strînge inima : mă tem să nu se supere mai rău şi să n-o afurisească ! Nu l-am auzit încă blestemînd-o, slavă Domnului... Dar uite, mă tot frămînt, ca nu cumva s-o afurisească. Căci blestemul părintesc e pedeapsa Domnului. Da, uite aşa o duc zi de zi şi noapte de noapte, cu frica în sîn. Ţie însă, Ivan Petrovici, să-ţi fie ruşine : că ai crescut doar în casa noastră şi am fost pentru tine ca nişte părinţi şi, poftim, ce-ţi dete prin cap : că aia e fermecătoare ! Ia, numai s-o auzi pe Maria Vasilievna a lor ce spune ! (M-a împins păcatul de am chemat-o o dată, într-o dimineaţă, la cafea, cînd al meu era plecat după treburi.) Mi-a povestit ea toate dedesubturile. Prinţul avea, cică, legături nepermise cu contesa ceea şi contesa îi scotea ochii că nu vrea să se însoare cu dînsa, iar prinţul găsea mereu altă pricină s-o amîne. De altminteri, încă de pe cînd trăia soţul ei, contesa asta avusese purtări cam deşucheate. Iar după ce l-a îngropat, a pornit-o haihui prin străinătăţi : italieni, franţuji, baroni, cîţi bărbaţi n-au trecut prin mîinile ei ! Ei, uite, cam tot pe acolo l-a prins în gheare şi pe prinţul Piotr Alexandrovici. Primul ei bărbat, otcupciul, avusese o fată dintr-o altă căsătorie ; între timp fata a crescut. Contesa şi-a risipit curînd toată averea ; dar Katerina Feodorovna, cu anii, se făcu mare şi crescură şi cele două milioane de la Muntele de Pietate, puse acolo pe numele fetei de către tatăl ei, otcupciul. Se zice că ar avea acum vreo trei milioane. Şi ce şi-a spus prinţul atunci : hai să-l însoare pe Alioşa cu dînsa ! (Că-i şiret ! Nu-i scapă nimic...) Contele, nobilul acela de la curte, ţi-aduci aminte, ruda aia a lor, e şi el de acord : că doar trei milioane nu-i o sumă de lepădat. Bine, zice, vorbiţi cu contesa. Prinţul îi spune contesei dorinţa lui. Ea sare la el : cică e o femeie dată naibii, o scandalagioaică — mamă-mamă ! Cică, pe aici au cam început să n-o mai primească, nu mai merge ca în

străinătate... Nu așa, prinţe, zice ea, mai bine te căsătorești tu cu mine, cît despre fiică-mea vitregă nici să nu te gîndești c-am s-o dau după Alioșa ! Iar fata doar că nu se roagă la ea ca la icoana Maicii Domnului, atît de mult o iubește și nu-i iese din cuvînt, supusă ca o mieluşică. Așa e, se spune că-i tare blîndă, înger, nu alta ! Cînd a văzut că n-o scoate la capăt cu maică-sa, prinţul îi spuse : vezi-ţi de treabă, contesă. Averea ţi-ai păpat-o și ai intrat în datorii pînă în gît. Dacă o dai pe fiică-ta vitregă după Alioșa, va fi o pereche potrivită : fata e blajină, Alioșa al meu — prostănac : îi ţinem pe lîngă noi, sub tutela noastră : și să vezi atunci că ai să ai și tu bani ; altminteri, ce mare folos că o să te măriţi cu mine ? Mare vulpoi ! Ce mai încolo, încoace — mason ! Asta s-a întîmplat acum vreo jumătate de an și pe atunci contesa, zice-se, că nu se putea hotărî, dar acuma, cică, au plecat amîndoi la Varșovia și acolo ea s-a învoit. Asta am aflat. Mi le-a povestit toate, de-a fir-a-păr, Maria Vasilievna, care le-a auzit de la un om vrednic de toată încrederea. Ca să vezi unde-i buba : banii, Vanea, milioanele — asta-i ! Nu că ar avea sau n-ar avea farmec !

Cele auzite de la Anna Andreevna mă uluiră. Se potriveau întru totul cu ceea ce aflasem și eu în ultimele zile chiar din gura lui Alioșa. Povestindu-mi, el se străduia să-mi arate că e ferm hotărît să nu se însoare pentru bani : totuși, Katerina Feodorovna îl tulburase și-l fermecase. Tot de la Alioșa am mai auzit că și tatăl său umblă să se însoare, deși deocamdată respinge categoric aceste zvonuri, ca să n-o înfurie înainte de vreme pe contesă. V-am mai amintit și cu alt prilej că Alioșa ţinea tare mult la tatăl său, că-l admira și credea în tot ce spune el ca într-un oracol.

— Precum vezi, nu-i nici ea din cine știe ce neam mare de conţi, mult lăudata ta frumuseţe ! urmă Anna Andreevna, întărîtată la culme că-mi găsisem s-o laud pe viitoarea logodnică a tînărului prinţ. Natașa e o partidă mult mai bună pentru el. Aia-i fată de negustor, pe cînd Natașa noastră coboară dintr-un vechi neam de nobili, e o fată de familie bună. Aseară, bătrînul meu (uitai să-ţi spun) și-a deschis sipetul acela bătut în fier — îl cunoști ? — și toată seara a scotocit prin actele de familie, preocupat și grav. Împleteam la ciorap, și nu îndrăzneam să-l privesc. Cînd a văzut că tac mîlc, numai ce-l simt că începe să se supere, că mă strigă și

că se pornește să-mi explice străvechea obîrșie a neamului nostru. Familia Ihmenev se trage încă de pe vremea lui Ivan Vasilievici cel Groaznic, din boieri de viță veche, iar spița mea, a Șumilovilor, urcă pînă-n zilele lui Alexei Mihailovici [15] : despre asta avem și hrisoave, și-n istoria lui Karamzin [16] se pomenește despre neamul nostru. Și uite așa, maică, nici stirpea noastră nu-i mai prejos decît a altora în această privință. Și de cum a început bătrînul să-mi spună toate astea, am priceput pe dată ce gînduri îl frămîntă. Îl doare și pe el, se vede treaba, că ei o disprețuiesc pe Natașa și cu ce-s mai grozavi decît noi, mă rog ? Numai pentru că sînt mai bogați ? N-au decît ! Tîlharul acela de Piotr Alexandrovici nu se gîndește decît la avere : cine nu-l cunoaște ? Suflet hain și lacom. Cică s-a dat în taină cu iezuiții, cînd a fost la Varșovia. Să fie oare adevărat ?

— Zvonuri deșarte ! am zis eu, surprins totuși de persistența acestor zvonuri. Faptul însă că Nikolai Sergheici s-a apucat să-și cerceteze actele de familie dădea de gîndit. Altădată nu i-ar fi trecut prin cap să-și etaleze genealogia.

— Sînt fiare, nu oameni ! spuse în continuare Anna Andreevna. Și ce s-o mai fi frămîntînd acum biata mea porumbiță ! Dar e timpul să pleci, să te duci la ea ! Matriona, Matriona ! Ce nerușinată ! Spune-mi, Vanea, n-au jignit-o cumva pe Natașa ? De ce taci ?

Ce era să-i spun ? Bătrîna începu să plîngă. O întrebai de ce necazuri vroise să-mi vorbească adineauri.

— Of, păcatele mele, of ! Nu ne-au fost de ajuns nenorocirile de pînă acum, a trebuit să mai vină una ca să umple ochi paharul amărăciunilor noastre. Ți-aduci aminte, dragul meu, dar poate că tu nu-ți aduci aminte, aveam un mic medalion, montat în aur, suvenir : țineam în el portretul Natașei, de cînd era ea copilă : pe atunci îngerașul meu n-avea decît opt anișori. Îl comandasem împreună cu Nikolai Sergheici unui pictor aflat în trecere pe la noi, cred că nici de el nu-ți mai aduci aminte. Era un pictor tare bun. A zugrăvit-o pe Natașa ca pe un cupidon : părul blond, numai cîrlionți, îmbrăcată cu o cămășuță străvezie de voal, prin care i se ghicea trupșorul roz, era așa de drăguță, că nu te mai săturai privind-o. L-am rugat eu pe pictor să-i pună și două aripioare, dar n-a vrut. Mai deunăzi, după toate grozăviile care mi s-au întîmplat, am scos medalionașul din sipet și

mi l-am agăţat de un şnur la gît, lîngă cruciuliţă, ferindu-mă ca nu cumva să-l vadă bătrînul. Că doar poruncise atunci să aruncăm afară sau să ardem tot ce ne-ar fi amintit de dînsa. Eu însă vroiam să am portretul Nataşenkăi la îndemînă, ca să mă pot uita la el din cînd în cînd : şi cum îl priveam, mai vărsam cîteva lacrimi şi mă simţeam parcă mai uşurată ; alteori, cînd rămîneam singură, îl sărutam, ca şi cum aş fi sărutat-o pe dînsa şi-i spuneam tot felul de vorbe frumoase, ba uneori, noaptea, o şi binecuvîntam, îi vorbeam cu glas tare, o mai întrebam cîte ceva, mi-o închipuiam că răspunde şi iar o întrebam. Ah, dragul meu Vanea, mi se strînge inima de durere şi acum, cînd îţi povestesc ! Închipuie-ţi, eram fericită că el nu ştie nimic de medalion. Cînd colo, ieri dimineaţă iau seama că şnurul se rupsese şi medalionul ia-l de unde nu-i ! Să mor, nu altceva. Dau să-l caut, cotrobăiesc peste tot — nimic ! Caut eu mai cu grijă încă o dată, medalionul nicăieri. Unde să fie ? S-o fi desprins noaptea în aşternut, îmi zic ; răscolesc prin tot aşternutul, nu-i nici acolo. Şi totuşi, desprinzîndu-se de şnur, medalionul nu putea să cadă decît undeva prin casă şi l-o fi găsit tot careva de-al casei : şi cine altul putea să-l găsească în afară de *el* sau de Matriona ? Dinspre partea Matrionei n-am nici o bănuială, mi-e devotată trup şi suflet... (Hai, Matriona, vino odată cu samovarul acela !) Dar ce mă fac dacă l-a găsit *el* ? Stau singură, mă frămînt şi plîng într-una, nu-mi mai pot stăpîni lacrimile. Iar pe Nikolai Sergheici îl văd că e din ce în ce mai bun cu mine : mă tot priveşte cu o tristeţe duioasă în ochi, ca şi cum ar şti de ce plîng, şi-i pare rău. Îmi vine atunci un gînd : de unde ar putea şti ? Nu cumva l-a găsit chiar el şi l-a aruncat pe fereastră ? Iute cum este la mînie, putea s-o facă şi pe asta : l-a aruncat, şi gata ! Acum îi pare şi lui rău, dar degeaba. M-am dus cu Matriona să-l caut pe afară, sub fereastră, dar nu l-am găsit nici acolo. Parcă a intrat în pămînt ; toată noaptea m-am perpelit aşa. A fost cea dintîi noapte în care n-am mai binecuvîntat-o pe Nataşenka înainte de a mă culca. Of, nu-i a bine asta, nu-i a bine, Ivan Petrovici ! Tare mi-e teamă că trebuie să ne aşteptăm la ceva foarte rău ; de ieri dimineaţă bocesc într-una. Te-am tot aşteptat, dragul meu, ca pe un înger salvator... să-mi descarc sufletul.

Şi bătrînica se porni iarăşi pe plîns cu lacrimi amare.

— Vai de mine, cît pe-aci să uit! reîncepu ea ceva mai pe urmă, înviorîndu-se deodată la bucuria aducerii-aminte, nu ţi-a pomenit nimic despre o fetiţă orfană?

— Ba da, Anna Andreevna, mi-a spus că v-aţi gîndit să luaţi de suflet o fetiţă săracă, orfană. E adevărat?

— Da de unde, dragul meu, nici prin gînd nu-mi trece! Eu nu vreau nici un fel de orfană! Ce rost ar avea? Să-mi aducă aminte mereu, văzînd-o, de nenorocirea noastră?! Afară de Natașa, eu nu vreau pe nimeni. O fiică am avut, una singură vreau să-mi rămînă. Păi, ce treabă-i asta, dragul meu, să iei un copil străin în casă? Tu ce zici, Ivan Petrovici? Vrea să-mi dea o mîngîiere, văzîndu-mă cum plîng într-una, ori vrea ca să-şi scoată de tot de la inimă propriul copil, îndrăgind un altul? Ce crezi? Ce ţi-a vorbit pe drum despre mine? Cum ţi s-a părut? Aspru, necăjit? Sst! că vine! ai să-mi spui pe urmă, pe urmă ai să-mi spui! Nu uita să vii mîine la noi...

CAPITOLUL XIII

Intră bătrînul. Cu o curiozitate pe care n-avusese tăria să nu şi-o dea în vileag, oarecum jenat, el ne privi, apoi se încruntă şi se aşeză la masă.

— Ei, ce-i cu samovarul acela? întrebă dînsul. Nici pînă acum nu v-aţi învrednicit să serviţi ceaiul?

— Îl aduce îndată, tăicuţule, îl aduce; uite că l-a şi adus, se agită Anna Andreevna.

Şi într-adevăr, Matriona, de cum îl văzu ivindu-se pe Nikolai Sergheici, sosi cu samovarul, ca şi cum atîta aşteptase. Era o slugă veche, cinstită şi devotată, cunoscătoare într-ale stăpînilor, ceea ce nu o împiedica însă a fi totodată şi cea mai bodogănitoare slugă de pe pămînt. Avea o fire îndărătnică şi era de neclintit în încăpăţînările ei. De Nikolai Sergheici îi era teamă şi, de obicei, în prezenţa lui, se cam ferea să-şi dea drumul la gură. În schimb, cînd rămînea numai cu Anna Andreevna, îşi scotea paguba din plin, spunîndu-i obrăznicii la fiece pas, cu o făţişă pornire de a-şi domina stăpîna, deşi, în sinea ei, o iubea cu strășnicie, după cum o iubea

din toată inima şi pe Natașa. Am avut prilejul s-o cunosc pe această Matriona încă de pe cînd eram la Ihmenevka.

— Hm... Nu-i prea plăcut cînd te pătrunde ploaia, iar dumnealor *nu se gîndesc* să-ţi ofere măcar o ceaşcă de ceai... mormăia bătrînul.

Anna Andreevna îmi făcu semn cu ochiul arătînd către dînsul. Ihmenev nu putea suferi aceste semne misterioase şi, cu toate că în clipa aceea părea a-şi feri ochii de noi, după expresia feţei lui se putea totuşi ghici că Anna Andreevna tocmai în momentul acela îmi făcuse cu ochiul pe seama lui, şi că el ştia acest lucru.

— Am fost după nişte treburi, Vanea, mi se adresă el apoi. E o mîrşăvie ceea ce se petrece. Nu ţi-am spus ? Dumnealor mă găsesc vinovat şi vor să mă condamne cu orice preţ. Pretind că n-aş avea dovezi : că-mi lipsesc hîrtiile trebuitoare : adeverinţele, cică, nu întrunesc condiţiile legale... Hm...

Se referea la procesul său cu prinţul : procesul se prelungise şi lua acum o întorsătură cu totul defavorabilă lui Nikolai Sergheici. Tăceam, neştiind ce să-i răspund. Mă privi bănuitor.

— Ei, şi ? reluă el deodată, enervat parcă de tăcerea noastră : eu cît mai repede, cu atît mai bine. Ticălos, escroc tot n-au să reuşească ei să mă scoată vreodată, chiar dacă vor decide că trebuie să plătesc. Am, de partea mea, o conştiinţă nepătată, n-au decît să hotărască ce vor. Cel puţin se va sfîrşi odată : scap de toată sîcîiala asta. Or să mă aducă la sapă de lemn... ei, şi ? Las totul baltă şi plec în Siberia.

— Doamne, ce-ţi mai trăsneşte prin cap ! Da ce să mergem atît de departe ? n-o răbdă inima pe Anna Andreevna să nu intervină.

— Dar aici cine şi ce anume ne este aproape ? se oţărî brutal bătrînul, bucuros parcă să întîmpine obiecţiuni.

— Oricum, sîntem printre oameni, încercă Anna Andreevna, privindu-mă îndurerată.

— Care oameni ? izbucni el, plimbîndu-şi privirea înfrigurată de la mine la dînsa şi invers. Care oameni, te întreb ? De tîlhari, clevetitori şi trădători ? De nemernici e plin pămîntul, îi găseşti peste tot, să n-ai nici o grijă : îi vom găsi şi în Siberia. Iar dacă nu vrei să mergi cu mine, poţi să rămîi, n-ai decît, eu nu te silesc.

— Nikolai Sergheici, scumpul meu ! Cum aş putea să rămîn fără tine ? ! strigă biata Anna Andreevna. Afară de tine, ştii bine că nu am pe ni...

Aci vorba i se curmă. Anna Andreevna îşi întoarse speriată privirea spre mine, implorînd parcă ajutor şi ocrotire. Bătrînul era întărîtat, gata să se lege de orice : şi n-ar fi fost nimerit să-l contrazic.

— Lăsaţi, Anna Andreevna, intervenii eu. Nici în Siberia nu-i chiar atît de rău cum s-ar părea. De-o să se întîmple... nenorocirea să vindeţi Ihmenevka, apoi ideea lui Nikolai Sergheici e chiar foarte bună. În Siberia se poate găsi un serviciu particular foarte bun şi onorabil, şi atunci...

— Bine, în sfîrşit, că barem tu, Ivane, judeci sănătos. Chiar aşa m-am şi gîndit. Lepăd totul şi plec.

— Ei, la una ca asta nu m-aş fi aşteptat ! exclamă uluită Anna Andreevna, plesnind din palme. Tocmai tu, Vanea, să-i ţii isonul ! Uite, de la tine, spun drept, chiar că nu m-am aşteptat, Ivan Petrovici. Pe cît ştiu, afară de vorbă bună, din partea noastră nu ţi s-a tras niciodată vreun rău, şi cînd colo...

— Hahaha ! Dar tu ce-ai fi poftit ? Din ce mijloace crezi că am mai putea trăi noi aici, te-ai gîndit la asta ? Bani nu mai avem. Ultimele părăluţe le cheltuim acum ! Ai vrea, poate, să mă tîrăsc pînă la uşa prinţului Piotr Alexandrovici, să-i cer iertare ?

Auzind pomenindu-se numele prinţului, bătrîna înmărmuri de frică. Linguriţa de ceai pe care o ţinea în mînă clincăni tremurat, lovindu-se de farfurioară.

— Ba nu, zău, continuă Ihmenev, aprinzîndu-se de o bucurie îndărătnică şi răutăcioasă : Tu ce zici Vanea, să mă duc, ai ? Să mă duc ? La ce bun să mai plec în Siberia ? Mai degrabă îmi pun mîine dimineaţă haina neagră, mă ferchezuiesc, Anna Andreevna îmi pregăteşte un plastron nou, bine scrobit (că de, nici nu se cade să te prezinţi într-alt fel înaintea unei feţe atît de simandicoase !) ; ca să fie în bonton, îmi mai cumpăr şi nişte mănuşi şi mă prezint frumuşel la excelenţa-sa : „Excelenţă, părintele şi binefăcătorul meu ! Iartă-mă ! Iartă-mă şi miluieşte-mă cu o bucată de pîine, că am nevastă şi copii mici !" Ce zici, aşa să fac, Anna Andreevna ? Asta ai vrea tu ?

— Dragul meu... dar eu nu vreau nimic ! Am spus-o doar așa, în prostia mea : iartă-mă dacă te-am necăjit cumva, numai rogu-te, nu striga așa, îngăimă bătrîna, tremurînd toată.

Sînt convins că în clipa aceea sufletul bătrînului era adînc răscolit și îndurerat văzînd lacrimile și spaima sărmanei sale tovarășe de viață ; sînt convins că suferea mai mult chiar decît dînsa, dar nu se putea stăpîni. Așa se întîmplă uneori cu oamenii cu inimă bună s-o pui la rană : ieșindu-și din fire, cu toată bunătatea lor, încearcă momente de adevărată voluptate scormonind propria lor nenorocire și amărăciune, în speranța să-și descarce astfel necazul, chit că-și fac rău lor înșile, ba cîteodată chiar cu prețul jignirii ce-ar putea-o aduce vreunui nevinovat, la care de obicei se întîmplă să țină mai mult decît la orice pe lume. Femeile, de pildă, trebuie cînd și cînd să se simtă nenorocite, nedreptățite, chiar dacă n-au îndurat vreo nedreptate și nu li s-a întîmplat nici o nenorocire. Și există destui bărbați care seamănă în această privință cu femeile, deși nimeni n-ar putea susține că fac parte din categoria bărbaților cu firi slabe ori cu o structură psihică feminină. Bătrînul simțea nevoia să se certe, cu toate că se vedea cît colo că el, cel dintîi, suferea cel mai cumplit.

În clipa aceea, mi-aduc aminte, mă străfulgeră un gînd : nu cumva o fi întreprins, într-adevăr, în ziua aceea, vreun pas în sensul celor presupuse de Anna Andreevna ? ! Oare nu l-o fi povățuit cumva un gînd fericit să se ducă la Natașa, pentru ca, răzgîndindu-se pe drum, ori ivindu-i-se în cale vreo piedică, să nu-și mai poată realiza intenția, cum era de altminteri și firesc să se întîmple ? Și iată-l acum întors acasă, furios pe el însuși, zdrobit, rușinîndu-se de propria lui pornire și de sentimentele care-l împinseseră la acest pas, căutînd să-și verse amarul pe altcineva pentru *slăbiciunea* sa, și alegîndu-și victima, se înțelege, chiar dintre apropiații lui, la care bănuia aceleași simțăminte și dorinți ? Poate că, în sinea lui, vrînd să-și ierte fiica, își închipuise ce încîntată și fericită va fi sărmana lui Anna Andreevna și, *bineînțeles*, de vreme ce el nu izbutise, tot bătrînica se cuvenea să sufere cea dintîi de pe urma necazurilor lui.

Văzînd-o însă atît de nenorocită, tremurînd de frică în fața lui, i se făcu milă de dînsa. Rușinat parcă de mînia ce-l cuprinsese doar o clipă, Ihmenev căută să se stăpînească. Tă-

cerea se aşternu între noi. Căutam să nu mă uit la el. Dar această clipă bună, din păcate, nu dură mult. Omul simţea nevoia să se descarce cu orice preţ, fie chiar şi printr-o izbucnire sau printr-o imprecaţie.

— Înţelegi, Vanea, mi se adresă el deodată, îmi pare rău, n-aş fi vrut să deschid vorba despre asta, dar lucrurile s-au întors în aşa fel, încît trebuie să vorbesc pe faţă, fără ocolişuri, aşa cum i se cere oricărui om cinstit şi drept. Înţelegi cum vine asta, Vanea ? Mă bucur că te afli la noi şi vreau s-o spun aici, cu glas tare, să mă auzi şi tu, şi să mă audă şi *alţii,* că m-am săturat de toate mofturile astea, de toate lacrimile, suspinele şi nenorocirile astea. Ceea ce am smuls odată din inima mea, cu preţul sîngelui poate şi cu durere cruntă, nu vreau să se mai întoarcă vreodată. Asta-i ! O spun, şi am s-o fac. Pricepi ? Vorbesc despre cele întîmplate cu o jumătate de an în urmă. Şi o spun categoric şi pe faţă, pentru ca nu cumva să mă înţelegi greşit, adăugă el aţintindu-şi asupra mea privirea aprinsă, dar ferindu-se de ochii îngroziţi ai soţiei. Repet : toate astea sînt mofturi, şi eu nu le accept ! Mă înfurie mai ales faptul că *toţi* mă consideră un prost şi un om de nimic, crezînd că aş fi capabil de asemenea şovăieli şi slăbiciuni... Ei îşi închipuie că sînt nebun de durere. Prostii ! Mi-am smuls din inimă şi am uitat toate simţămintele de pînă acum ! Nu mai am nici un fel de amintiri. Da ! Aşa să ştiţi !

Ihmenev sări de pe scaun şi izbi cu pumnul în masă atît de tare, încît ceştile săltară cu un clinchet jalnic.

— Nikolai Sergheici ! Dar nu vă e milă de Anna Andreevna ? Uitaţi-vă în ce hal aţi adus-o, strigai eu indignat, neputîndu-mă stăpîni. N-am făcut însă altceva decît să torn gaz pe foc.

— Nu mi-e milă ! răcni el pălind şi tremurînd din tot trupul. Nu ! Pentru că nici altora nu le e milă de mine ! Nu mi-e milă, pentru că pînă şi aici, în casa mea, se pun la cale uneltiri împotriva mea, sînt ponegrit pentru destrăbălata de fie-mea, pentru una care nu merită decît blestemul şi pedeapsa cea mai cumplită !

— Tăicuţule, Nikolai Sergheici, nu blestema !... Tot ce vrei, dar numai să nu-ţi blestemi fiica ! imploră Anna Andreevna.

— Ba am s-o blestem ! zbieră bătrînul şi mai tare, pentru că văd cum toată lumea arde de nerăbdare să mă vadă ducîndu-mă la netrebnica asta ca să-i cer iertare, eu, cel obidit şi cel ponegrit ! Da, da, asta vor de la mine. Pentru asta sînt chinuit zi de zi, din revărsat de zori şi pînă noaptea şi de seara pînă dimineaţa, aici, chiar aici, în casa mea, prin lacrimi, smiorcăieli, suspine, aluzii neroade ! Vor, adică, să mă înduioşeze... Poftim, citeşte, Vanea, adăugă el, scoţînd grăbit cu o mînă tremurătoare din buzunarul interior al hainei nişte hîrtii, am aici extrase din dosarul meu ! Din ele reiese că sînt hoţ, şarlatan, că mi-am jefuit binefăcătorul !... Sînt calomniat, defăimat, supus oprobriului obştesc din pricina ei, a ei ! Poftim, uită-te, priveşte !... Agitat, începu să scoată din buzunar, rînd pe rînd, o mulţime de hîrtii şi, punîndu-le pe masă, căuta nerăbdător actul pe care voia să mi-l arate. Ca un făcut însă, documentul trebuincios nu apărea. Enervat la culme, deşertă din buzunar tot ce reuşi să cuprindă o dată cu mîna şi atunci un obiect greu căzu cu zgomot pe masă. Anna Andreevna scoase un ţipăt. Era medalionul pe care-l pierduse.

Nici nu-mi venea să-mi cred ochilor. Bătrînul tresări şi tot sîngele îi năvăli în obraz. Anna Andreevna rămase ca încremenită, cu mîinile încrucişate pe piept şi într-o nesfîrşită rugă îl privea drept în ochi. Chipul i se luminase de speranţă. Roşeaţa bătrînului ca şi stinghereala pe care o trăda întreaga lui înfăţişare erau mai grăitoare decît orice cuvînt ; bătrîna nu se înşelase : înţelegea acum în ce fel pierduse medalionul !

Pricepea că Nikolai Sergheici dăduse peste el şi, bucuros de această întîmplare, ba poate chiar tremurînd de fericire, îl ascunsese în buzunar, ferindu-l cu grijă de privirile celorlalţi ; că, probabil, pe ascuns, se uita cu dragoste nemărginită la chipul fetiţei sale dragi, îl privea cu nesaţ şi poate, aidoma sărmanei mame, se încuia în odaie, ca să poată sta de vorbă cu nepreţuita lui Natalia, să-i răspundă la întrebări, iar noaptea, cu inima sfîşiată de durere, cu lacrimi înăbuşite în piept, mîngîia şi săruta acea imagine scumpă, şi în loc de blesteme găsea cuvinte de iertare, binecuvîntînd-o pe aceea despre

care, de față cu alții, zicea că nu vrea nici să mai audă de dînsa și o trimitea în focul gheenei.

— Dragul meu, și tu o iubești încă, și tu! strigă Anna Andreevna, pierindu-i orice teamă de tatăl acesta neîndurător, care doar o clipă mai înainte își blestemase fata.

I-a fost însă de ajuns bătrînului să audă acele vorbe, pentru ca o furie nebunească să i se aprindă în ochi. Apucă medalionul, dădu cu el de pămînt și se năpusti furios să-l calce în picioare...

— De-a pururi, de-a pururi afurisită să fie! hîrîia el, sufocîndu-se. De-a pururi, de-a pururi!

— Doamne! gemu bătrînica. Pe dînsa! Dumnezeule, pe dînsa! Pe Natașa mea, chipul ei îl calcă în picioare! În picioarele lui!... Tiran ce ești! Om trufaș și fără inimă...

Dezmeticit de strigătul deznădăjduit al soției sale, bătrînul se opri îngrozit de ceea ce făcuse. Apoi deodată se repezi, ridică de jos medalionul și dădu să iasă repede din cameră, dar făcînd numai vreo doi pași, se poticni, căzu în genunchi, duse brațele înainte, se sprijini, și astfel proptit de divanul din fața lui, își înclină capul istovit.

Plîngea ca un copil, ca o femeie. Suspinele îl înecau, îi apăsau pieptul, sălbatice, de parcă ar fi vrut să-l sfarme. Cumplitul bătrîn devenise într-o clipită mai slab decît un copil. Nu mai era în stare să blesteme, nu mai putea; acum, nu-i mai era rușine de noi și, într-o înfrigurată dezlănțuire de dragoste, acoperi cu sărutări chipul fetiței lui, pe care abia cu un minut înainte îl călcase în picioare. Părea că toată gingășia, toată dragostea pentru fiica cea adorată, înfrînate și tăinuite de atîta amar de vreme, răzbăteau acum la lumină cu o putere nestăvilită și puterea aceasta năprasnică îi copleșise întreaga făptură.

— Iart-o, iart-o pe Natașa! îl implora, plîngînd, Anna Andreevna, aplecată deasupra lui și îmbrățișîndu-l cu negrăită duioșie. Cheam-o înapoi în casa ei părintească, dragul meu, și atunci Dumnezeu însuși, la judecata lui cea mare, o să țină seamă de milostivirea ta smerită!...

— Nu, asta nu! Niciodată! se încăpățîna bătrînul cu glas sugrumat. Asta niciodată! Niciodată!

CAPITOLUL XIV

Am ajuns la Natașa destul de tîrziu, abia pe la zece seara. Locuia acum pe Fontanka, lîngă podul Semionovski, în casa prost îngrijită a negustorului Kolotușkin, la etajul al treilea. La început, în primele zile după plecarea ei de-acasă, ea și cu Alioșa au stat într-o locuință mică, dar frumoasă și confortabilă, la etajul doi, pe Liteinaia. Curînd însă, băierile pungii tînărului prinț strîngîndu-se din cale afară, viața lor luă o altă întorsătură. Profesor de muzică, firește, nu se făcuse, dar în schimb se apucase să se împrumute de la oricine se nimerea, și era plin de datorii. Banii și-i cheltuia pentru înfrumusețarea locuinței sau copleșind-o pe Natașa cu cadourile. Zadarnic se împotrivea ea acestei risipe, îl certa, ba și plîngea din pricina aceasta. Gingaș și sensibil, chibzuind uneori săptămîni în șir ce anume cadou să-i facă Natașei, savurînd anticipat plăcerea surprizei și găsind în asta, de fiecare dată, un nou prilej de adevărată sărbătoare, Alioșa, care îmi destăinuia dinainte bucuriile la care se aștepta, întîmpinînd reproșurile și lacrimile ei, părea atît de abătut, încît ți se făcea milă de dînsul ; mai tîrziu, din cauza acestor daruri, se iscau adesea între ei chiar și certuri grave. Pe de altă parte, Alioșa cheltuia mulți bani chiar și fără știrea Natașei, influențat de prieteni, înhăitîndu-se cu ei și înșelînd-o cu vreo Josefina sau Mina oarecare. Totuși, o iubea mult... Era însă o dragoste chinuitoare : venea adeseori la mine, abătut și trist, să-mi spună că e nevrednic de iubirea Natașei, că el nu face nici cît vîrful degetului ei cel mic, că e brutal, și rău, și incapabil s-o înțeleagă. Într-un anumit fel, avea dreptate : ei nu se potriveau nici pe departe ; se simțea ca un copil față de dînsa și adevărul e că și Natașa îl socotea la fel. Cînd trecea pe la mine, îmi mărturisea cu lacrimi în ochi despre aventurile lui cu vreo Josefină, dar mă implora totodată să nu-i spun nimic Natașei ; iar cînd, după toate aceste spovedanii, sfios și vinovat, mergea împreună cu mine la dînsa (neapărat cu mine, spunînd că altminteri se rușinează s-o mai privească în ochi după nesăbuințele săvîrșite și că numai eu îi pot fi de ajutor în asemenea momente), Natașa ghicea pe dată, dintr-o singură privire, tot ce se întîmplase. Era foarte geloasă și nu-mi explic cum ajungea totuși să-i

treacă cu vederea toate isprăvile de acest fel. De obicei, lucrurile se petreceau cam așa: intram amîndoi, Alioșa deschidea sfios vorba și o privea drăgăstos drept în ochi. Ea ghicea numaidecît că-i vinovat, dar nu lăsa să se bage de seamă; nu-l întreba niciodată nimic și nu căuta să-l descoasă, ci, dimpotrivă, se străduia parcă anume să fie și mai tandră, mai afectuoasă și mai veselă; și n-o făcea ca în joacă, sau ca vreun șiretlic femeiesc. Nicidecum! Pentru ființa aceasta minunată, putința de a ierta și de a mîngîia însemna o bucurie fără margini, ca și cum iertarea însăși ar fi avut pentru dînsa un farmec aparte, rafinat. E drept că pe atunci toate escapadele lui Alioșa se rezumau la cîte o Josefină. Văzînd-o pe Natașa atît de blîndă și de iertătoare, nu se mai putea ascunde și-și mărturisea pe loc greșeala fără a mai fi întrebat, numai ca să-și ușureze sufletul, „ca să fie totul la fel ca mai înainte", cum obișnuia să spună. După ce îi obținea iertarea, se entuziasma la culme, ba uneori, plîngînd de bucurie și de înduioșare, o îmbrățișa și o săruta. Apoi, cuprins de o veselie nebună, se apuca să descrie de-a fir-a-păr, cu o sinceritate copilărească, escapadele cu Josefina; rîdea în hohote, se întrecea în cuvinte de laudă și de admirație pentru Natașa, și astfel seara se încheia în dragoste și fericire. Cînd isprăvi însă toți banii, Alioșa începu să-și vîndă lucrurile. La insistențele Natașei, descoperi o locuință mică și ieftină pe Fontanka. Se întrețineau din ceea ce obțineau pe lucrurile vîndute; în cele din urmă, Natașa își vîndu pînă și rochiile, apoi începu să-și caute de lucru; aflînd despre asta, Alioșa păru în culmea disperării: își blestema zilele, striga că se disprețuiește, dar nu întreprindea nimic pentru îndreptarea situației. În perioada despre care este vorba acum, se pare că epuizaseră pînă și aceste ultime resurse; o singură posibilitate le mai rămînea, să lucreze, dar cîștigul acesta ar fi fost aproape infim.

Încă de cînd venise Natașa la el, se iscase o ceartă serioasă între Alioșa și tatăl său. Intențiile prințului de a-și însura băiatul cu Katerina Feodorovna Filimonova, fiica vitregă a contesei, erau pe atunci doar un proiect, dar prințul acționa stăruitor pentru realizarea lui; îl prezentase pe Alioșa viitoarei logodnice, îndemnîndu-l prin sfaturi și apeluri la înțelepciune să se comporte în așa fel, încît să-i placă fetei; dar planurile lui au fost zădărnicite chiar de contesă.

După aceea, prințul nu se mai interesă prea mult de legătura fiului său cu Natașa, lăsînd totul în seama timpului și sperînd — cunoștea firea nestatornică a lui Alioșa — că pasiunea tînărului se va sfîrși în curînd. Începuse să nu mai creadă în eventualitatea unei căsătorii între Alioșa și Natașa, și nu-și mai bătea capul cu asta pînă aproape în ultimul moment. Întrucît îi privește pe cei doi îndrăgostiți, ei amînară chestiunea căsătoriei pînă la împăcarea formală dintre tată și fiu și, în general, pînă la o schimbare în mai bine a împrejurărilor. De altfel, Natașa, pe cît se pare, n-avea de gînd să deschidă vorba despre așa ceva. Alioșa îmi spuse o dată, în taină, că tatăl său ar fi chiar întrucîtva bucuros de întreaga întîmplare : îi plăcea mai ales faptul că Ihmenev apărea astfel într-o situație umilitoare. Aparent, prințul continuă să-și manifeste nemulțumirea, micșoră suma și așa destul de redusă cu care își subvenționa fiul (era tare zgîrcit față de Alioșa), ba îl mai și amenință că îl va lipsi de orice ajutor bănesc. Curînd însă, plecă în Polonia împreună cu contesa, care avea niște treburi pe acolo și în călătoria aceea nu încetă o clipă să stăruie asupra proiectului său de încuscrire. Ce-i drept, Alioșa era încă prea tînăr pentru însurătoare, dar logodnica pe care i-o găsise prințul avea prea multă avere, așa că nu voia să-i scape un asemenea prilej. În cele din urmă, prințul își atinse scopul. Curînd ne-a ajuns la ureche vestea că planul său avea sorți de izbîndă. Ceea ce relatez acum se petrecea tocmai după întoarcerea lui la Petersburg. Își întîmpinase fiul cu afecțiune, dar trăinicia legăturii acestuia cu Natașa îl surprinsese extrem de neplăcut. Începu să se îndoiască de reușita planului său, ba chiar îl cuprinse și oarecare teamă. De aceea îi ceru lui Alioșa cu toată hotărîrea s-o rupă cu Natașa ; curînd însă găsi cu cale să folosească un mijloc mai sigur de a obține acest lucru : îl duse pe Alioșa la contesă. Fiica vitregă a acesteia putea fi socotită o adevărată frumusețe : foarte tînără, aproape un copil încă, de o bunătate rară, cu sufletul senin, neîntinat, era veselă, deșteaptă și plină de gingășie. Prințul socotise că în cele șase luni care se scurseseră, Natașa va pierde pentru fiul său farmecul noutății și că Alioșa va privi acum cu alți ochi pe viitoarea lui logodnică. Socotelile sale se adeveriră numai în parte. Într-adevăr, Alioșa se îndrăgosti de tînăra fată. Aș vrea să mai adaug că prințul

devenise pe neașteptate deosebit de atent și de bun față de el (deși tot nu-i dădea încă bani). Dar Alioșa simțea că bunătatea aceasta a tatălui său ascunde o hotărîre nestrămutată, și de aceea era cam trist, dar nu chiar atît cît ar fi fost dacă n-ar mai fi văzut-o zilnic pe Katerina Feodorovna. Știam că nu mai fusese de cinci zile pe la Natașa. De aceea, în drum spre casa ei, după ce am plecat de la Ihmenevi, mă gîndeam cu neliniște la ceea ce avea să-mi spună. Am zărit de departe lumină la fereastra ei. Ne înțelesesem încă mai demult că, dacă va avea nevoie neapărat să mă vadă, să lase o lumînare aprinsă la fereastră, pentru ca, dacă s-ar întîmpla să trec pe acolo (și lucrul acesta mi se întîmpla să-l fac în fiecare seară), să pot ghici după acea lumină neobișnuită din fereastră că sînt așteptat și că ea are nevoie de mine. În ultimul timp, Natașa lăsa deseori lumînarea aprinsă la fereastră...

CAPITOLUL XV

Natașa era singură. Măsura odaia de la un capăt la altul, cu pași neauziți, cu brațele încrucișate la piept, adînc îngîndurată. Samovarul de pe masă, aproape stins, mă aștepta de mult. Natașa zîmbi și îmi întinse mîna în tăcere. Avea fața palidă. Zîmbetul ei trăda suferință, duioșie și o îndelungă răbdare. Ochii ei albaștri, senini îmi părură și mai mari ca de obicei, părul parcă și mai des, și aceasta, fără îndoială, din pricină că slăbise și era bolnavă.

— Credeam că n-ai să mai vii, zise ea dîndu-mi mîna; mă gîndisem chiar s-o trimit pe Mavra să afle ce-i cu tine; mă temeam să nu te fi îmbolnăvit iarăși.

— Nu, nu sînt bolnav, dar am fost reținut în altă parte, o să-ți povestesc îndată. Dar ce-i cu tine? Ce s-a întîmplat?

— Nu s-a întîmplat nimic, îmi răspunse ea avînd aerul că este surprinsă. De ce mă întrebi?

— Păi, mi-ai scris... nu mi-ai scris ieri să vin? Mi-ai fixat și ora: să nu vin nici mai devreme, nici mai tîrziu. Asta mi s-a părut cu totul neobișnuit.

— Așa e! Îl așteptam ieri pe *el*...

— Cum ! N-a mai fost de atunci pe la tine ?

— De-atunci ! Şi mi-am zis că dacă nu vine, să stăm puţin de vorbă noi doi ; vreau să mă sfătuiesc cu tine, adăugă ea după o scurtă tăcere.

— Dar în seara asta nu-l mai aştepţi ?

— Nu, nu-l aştept : în seara asta e *acolo*...

— Tu ce crezi, Natașa ? N-o să mai vie chiar de loc ?

— Ba o să vie, firește, răspunse ea pe un ton deosebit de grav, privindu-mă drept în ochii mei.

Îi displăcea graba cu care îi puneam aceste întrebări. Tăcurăm o bucată de vreme continuînd să ne plimbăm prin cameră.

— Ştii cum îmi treceam timpul aşteptîndu-te, Vanea ? Mă plimbam prin odaie, recitind nişte versuri ; îţi mai aduci aminte ? Clopoţelul, drumul de iarnă : „Cîntă vesel pe masă vechiul meu samovar...", le-am citit noi odată, demult, împreună :

Vijelia a stat ; drumu-i iar luminat [17]
Cu puzderii de ochi noaptea cată în sus...

Şi pe urmă :

Pătimaşă se-aude o voce cîntînd,
Clopoţelul o-ngînă uşor :
„Dragul meu va veni, va veni în curînd
Şi-l voi strînge la pieptu-mi cu dor !
Şi mi-e cuibul un rai — abia zorii apar
Că pe geamuri argintul şi-l lasă zălog ;
Cîntă vesel pe masă vechiul meu samovar,
Focu-n soba încinsă trosneşte arar
Luminînd patul-nalt cu polog..."

— Ce frumos ! Ce versuri răscolitoare, Vanea, şi ce tablou feeric, cu cîte rezonanţe... Totul e doar o canava, pe care desenul e abia schiţat, poţi broda ce-ţi place. Două simţăminte se întîlnesc : unul de demult şi altul de acum. Samovarul, pologul, totul îţi pare atît de familiar, atît de apropiat... Parcă te-ai afla într-o căsuţă din capitala noastră de judeţ ; întrevăd aievea căsuţa aceea mică, nouă, ridicată

din bîrne și neîmbrăcată încă în căptușeala de scînduri... Iar pe urmă tabloul următor :

Iar se aude o voce duioasă cîntînd,
Clopoțelul suspină ușor :
„Dragul meu de demult de-o veni într-un rînd
Dezmierda-mă-va trist, gînditor.
Și mi-e viața un chin, frig în casă-i și strîmt,
Suflă vîntul prin geam ; glas de vifor ascult...
Doar un vișin stingher stă în ninsu-i veșmînt
Însă poate nici el nu mai e pe pămînt
Și-a murit sub fereastră demult.
Prăfuit, în ungher stă pologul uitat,
Prin odaie, bolnavă, mă plimb nencetat
Și-aș pleca la ai mei, în zadar îl aștept...
O ocară cerșesc, ori un sfat înțelept...
N-are cine să-mi dea... Doar un glas sugrumat —
O bătrînă mai bombăne...“

— „Prin odaie, bolnavă, mă plimb nencetat“... cît e de adevărat ! „O ocară cerșesc, ori un sfat înțelept“ — cîtă gingășie, cît alean se ascunde în aceste versuri, și cîtă suferință de pe urma amintirilor, suferință pe care tu singur ți-ai pricinuit-o, pentru ca să te desfeți acum cu ea... Doamne, cît e de adevărat ! Așa se întîmplă uneori !...

Stăpînindu-și parcă un spasm în gît, Natașa tăcu...

— Vanea, dragul meu !... își reveni ea într-un tîrziu, dar se opri deodată, parcă uitînd ce voia să-mi spună, sau poate fiindcă n-avea ce-mi spune și nu vorbise decît într-o doară, fără un gînd anume, la îndemnul cine știe cărui simțămînt neașteptat.

Plimbarea noastră prin cameră continuă fără întrerupere. Băgai de seamă că avea candela aprinsă în fața icoanei. În ultima vreme, un tot mai puternic sentiment de evlavie pusese stăpînire pe Natașa, deși nu-i plăcea să i se vorbească despre asta.

— Ce-i mîine, sărbătoare ? Văd că ai candela aprinsă.

— Nu, nu e sărbătoare... Dar, stai jos, Vanea, trebuie să fii tare obosit... Vrei un ceai ? În seara asta n-ai băut încă ceai, nu-i așa.

— Să ne așezăm Natașa. Ceai am băut.

— De unde vii tu acum ?

— De la *ei*.

Cînd vorbeam cu Natașa, așa obișnuiam totdeauna să-i numim pe ai ei de acasă.

— De la ei ? Păi, cînd ai avut vreme să treci și pe acolo ? Te-ai dus singur, sau te-au chemat ei ?...

Întrebările ei curgeau precipitate, una după alta. Pălise și mai tare la față de emoție. I-am istorisit de-a fir-a-păr întîlnirea cu bătrînul, convorbirea cu mama ei, scena cu medalionul, totul, întocmai cum se petrecuse, fără să-mi scape cel mai mic amănunt, căci nu-i ascundeam niciodată nimic. Mă asculta, prinzînd cu nesaț fiecare vorbă. Ochii i se încețoșară. Scena cu medalionul o tulburase peste măsură.

— Ia stai, Vanea, stai puțin, mă pomeneam că mă întrerupe adesea, vreau să-mi povestești cu de-amănuntul tot, să nu-ți scape nimic, fiindcă nu prea le spui tu pe toate !

I-am repetat încă și încă o dată cele întîmplate, răspunzînd mereu la nenumăratele întrebări, care se stîrneau din dorința de a afla noi și noi amănunte.

— Crezi într-adevăr că a vrut să vină la mine ?

— Nu știu, Natașa, nu mi-am făcut încă nici o părere despre asta. Că-i e dor și că te iubește mult e limpede. Dar că avea de gînd să vină să te vadă, sau nu — asta... asta...

— Și zici că a sărutat medalionul ? repetă ea întrebarea. Și ce spunea cînd îl săruta ?

— Vorbe fără șir, exclamații : te striga pe numele cele mai duioase, te chema...

— Mă chema ?

— Da !

Natașa începu să plîngă încet.

— Sărmanii ! o auzii. Nu mă mir că știe totul, întregi ea după o scurtă tăcere. A aflat o mulțime de lucruri și despre tatăl lui Alioșa.

— Natașa, îndrăznii după o clipă de ezitare, să mergem la ei...

— Cînd ? întrebă ea, pălind și săltîndu-se puțin de pe fotoliu. Își închipuise că țin să mergem numaidecît. Nu, Vanea, adăugă apoi, lăsîndu-și mîinile pe umerii mei cu un zîmbet plin de tristețe, nu, dragul meu ; e dorința ta de totdeauna, însă... mai bine să nu-mi mai vorbești de asta.

— Şi nu va avea niciodată, niciodată sfîrşit această îngrozitoare neînţelegere? strigai întristat. Eşti oare atît de orbită de mîndrie, încît nu vrei să faci tu primul pas? Căci ar trebui să-l faci tu cea dintîi... Poate că tatăl tău atît aşteaptă, ca să te poată ierta... El e tată: l-ai făcut să sufere! Respectă-i cel puţin mîndria: e firească, legitimă! Ai datoria s-o faci; încearcă, şi el te va ierta, fără nici un fel de condiţii...

— Fără nici un fel de condiţii! E cu neputinţă; şi să nu-mi reproşezi, Vanea, ar fi zadarnic. M-am gîndit la asta şi mă gîndesc mereu zi şi noapte. După ce am plecat de la ei, aproape că n-a fost zi de la Dumnezeu să nu mă gîndesc. Dar a cîta oară vorbim noi iar şi iar despre asta?! Doar ştii şi tu că aşa ceva este cu neputinţă!

— Încearcă totuşi!

— Nu, dragă prietene, nu se poate. Dacă încerc, n-am să-l fac decît să se înverşuneze şi mai mult împotriva mea. Ceea ce este iremediabil n-ai cum să mai îndrepţi; şi vrei să ştii ce anume este aci iremediabil? Nu se mai pot întoarce fericitele zile ale copilăriei, pe care le-am trăit alături de ei. Chiar şi iertîndu-mă, aşa cum sînt astăzi, tata tot nu m-ar mai recunoaşte. Mă ştia o fetiţă, un copil mai mărişor. Mă iubea şi se bucura de naivitatea mea copilărească, mă dezmierda. Pînă în ultima clipă, înainte să fi plecat eu de la ei, tot mă mai mîngîia pe cap, de parcă aş fi fost tot ca la şapte ani, cînd, aşezată pe genunchii lui, îi cîntam cîntecele mele de copil. Din fragedă copilărie pînă în ziua plecării mele, n-a fost seară în care să nu fi venit lîngă patul meu, să mă binecuvînteze la culcare. Cu o lună înainte de nenorocirea noastră, îmi cumpărase, în taină, nişte cercei (de care eu aflasem însă) şi se bucura ca un copil, închipuindu-şi ce bucuroasă voi fi de acest dar; şi cît de necăjit a fost şi cît de supărat pe noi toţi, mai întîi şi-ntîi pe mine, firește, cînd i-am spus că ştiam de mult ce dar îmi pregătise. Cu trei zile înainte de plecarea mea, băgase de seamă că sînt tristă; îl năpădise şi pe el mîhnirea, de era cît pe-aci să se îmbolnăvească; şi ce crezi? Ca să mă distreze, cumpără nişte bilete de teatru. Sărmanul, cu asta vroia el să mă lecuiască! Repet, Vanea, tata mă ştia şi mă iubea ca pe o copiliţă, nici n-ar fi vrut să se gîndească vreodată că voi deveni femeie... Pentru nimic în lume nu-i trecea aşa ceva prin cap. Dacă m-aş întoarce acum acasă, nu

m-ar mai recunoaşte. Chiar iertîndu-mă, zic, pe cine o să întîmpine? Nu mai sînt fetiţa de altădată, am trecut prin atîtea în răstimp! Şi de i-aş intra în voie, n-ar înceta să ofteze gîndindu-se mereu le fericirea noastră de altădată, cu părerea de rău că nu mai sînt aceeaşi care am fost odinioară, cînd el mă iubea ca pe un copil; căci trecutul pare întotdeauna mai frumos. Iar amintirile sînt dureroase! Ah, ce frumos e trecutul, Vanea! exclamă ea, furată de gînduri, dar se întrerupse o dată cu rostirea acestor cuvinte, ţîşnite din străfundul inimii şi al durerii.

— E adevărat ce-mi spui, Natasa, şi asta înseamnă că el va trebui să te cunoască din nou, aşa cum eşti acum, şi să te îndrăgească iarăşi. Ar trebui mai ales să te cunoască şi te va îndrăgi negreşit aşa cum eşti. Nu-ţi închipui, cred, că nu se va strădui să te cunoască şi să te înţeleagă şi într-altfel, tocmai el, omul cel mai bun, cu o inimă atît de minunată!

— Ah, Vanea, nu fi nedrept! Ce lucruri deosebit de complicate ar avea de înţeles la mine? Nu la asta mă gîndeam. Vezi tu, dragostea părintească îşi are şi ea geloziile ei. Îl doare mai ales faptul că tot ce-a fost între mine şi Alioşa s-a înfiripat şi s-a petrecut fără ca el să se fi gîndit la o asemenea eventualitate. Că n-a ştiut să vadă la timp. Şi-o fi dînd seama, în sinea lui, că nici nu bănuise această posibilitate, iar nefericitele urmări ale dragostei noastre, fuga mea — toate acestea le trece numai pe seama firii mele ascunse şi „nerecunoscătoare". Nu m-am dus la el, chiar de la începutul începutului, să-i destăinui tot ce aveam pe suflet, întreg vălmăşagul frămîntărilor mele din clipa în care am simţit că iubesc; dimpotrivă, mi-am zăvorît simţămîntele, mi le-am ascuns de dînsul şi crede-mă, Vanea, toate astea el le socoate mai jignitoare decît urmările propriu-zise ale dragostei mele, adică decît faptul că am plecat de la ei şi m-am dăruit cu totul celui pe care-l iubeam. Să zicem că m-ar primi ca un tată iubitor, cu bunătate şi căldură; şi totuşi, gîndeşte-te, sămînţa duşmăniei nu va dispărea. A doua sau a treia zi după întoarcerea mea, au să înceapă amărăciunile, îndoielile, reproşurile. De altfel, nici nu m-ar ierta, cum îţi închipui tu, aşa, fără nici un fel de condiţii. Să presupunem că am să-i spun cu toată sinceritatea că-mi dau seama cît de mult l-am jignit, cît de vinovată sînt faţă de el, şi, cu toate că mă va durea mult dacă n-o să priceapă cît

m-a costat întreagă *fericirea* asta cu Alioşa, nici prin ce suferinţe am trecut, eu firește că am să-mi stăpînesc durerea, că am să rabd orice ; dar toate acestea pe el nu-l vor mulţumi. El îmi va cere o compensaţie pe care n-aş putea să i-o dau ; îmi va pretinde să-mi reneg trecutul, să mi-l smulg din inimă, să-l blestem pe Alioşa şi să regret dragostea pe care am avut-o, pe care o am pentru el. Îmi va pretinde imposibilul : reîntoarcerea zilelor senine de odinioară şi uitarea desăvîrşită a celor trăite în ultima jumătate de an. Iar eu, eu n-am să pot blestema pe nimeni, şi nici să regret, şi nici să am mustrări de cuget... Se vede că aşa a fost să fie, că aşa o fi trebuit să se întîmple... Nu, Vanea, e cu neputinţă să mă întorc acum la ei. Nu-i încă vremea.

— Şi cînd o să vină acea vreme ?

— Nu ştiu... Trebuie să ne răscumpărăm dinainte fericirea viitoare ; s-o plătim cumva, prin noi suferinţe... Da, da, suferinţa purifică totul ! Ah, Vanea, cîtă durere îi este dat omului să îndure în viaţă !

O priveam mut, copleşit de gînduri.

— De ce te uiţi aşa la mine, Alioşa, adică nu, iartă-mă, Vanea ? La ce te uiţi ? mă întrebă surîzînd de greşeala pe care o făcuse.

— Mă uit la zîmbetul tău, Nataşa. De unde îl ai ? Altădată surîdeai altfel.

— Şi ce găseşti tu în zîmbetul meu ?

— E drept că i-a mai rămas ceva şi din naivitatea copilărească de odinioară... Totuşi, acum, cînd zîmbeşti, am impresia că văd cîteodată răzbătînd pe chipul tău durerea. Ai slăbit, Nataşa, iar părul ţi s-a făcut parcă mai des... Ce fel de rochie e asta pe tine ? O aveai încă de-acasă ?

— Ce mult ţii tu la mine, Vanea ! şopti ea, privindu-mă cu duioşie. Şi tu, ce faci tu acum ? Cum îţi mai merg treburile ?

— Cu mine, nici o schimbare ; scriu mereu la roman, deşi nu prea merge, mi-a secat inspiraţia ! Să scriu aşa, la nimereală, cine ştie, poate c-ar ieşi la fel de interesant, însă n-aş vrea să compromit o idee frumoasă. E una din ideile cele mai scumpe mie. Totuşi, romanul trebuie predat la termen. Mă bate gîndul să mă las de el şi să scriu mai bine o nuvelă, ceva uşor şi graţios, fără tendinţe sumbre... Dar absolut fără nici una... Toată lumea să fie veselă şi fericită !...

— Sărmanul meu truditor ! Şi cu Smith cum a rămas ?

— Păi, Smith e mort.

— Nu ţi s-a arătat ? Îţi vorbesc serios, Vanea, eşti bolnav, ai nervii zdruncinaţi, trăieşti într-o lume de năluciri. Toate astea le-am observat cînd mi-ai povestit despre locuinţa ta cea nouă. Cum e locuinţa ? E umedă, nesănătoasă, nu-i aşa ?

— Da ! Şi mi s-a mai întîmplat o ciudăţenie în seara asta. Lasă că-ţi povestesc altă dată.

Nataşa nu mai auzea ce-i spuneam, se adîncise într-ale ei.

— Nu pricep, cum am putut să plec atunci de la *ei*. Eram ca în delir, adăugă ea într-un tîrziu, aţintind asupră-mi o privire care nu aştepta răspuns.

În clipele acelea, chiar dacă i-aş fi spus ceva, Nataşa tot nu m-ar fi auzit.

— Vanea, îmi zise apoi în şoaptă. Te-am chemat ca să-ţi spun ceva.

— Ce anume ?

— Că... mă despart de el.

— Te-ai şi despărţit, ori ai de gînd s-o faci de acum înainte ?

— Trebuie să sfîrşesc odată cu această viaţă. Pentru asta te-am chemat, ca să-ţi spun tot ce am pe suflet şi tot ce ţi-am ascuns pînă azi. De obicei începea astfel cînd vroia să-mi încredinţeze gîndurile şi dorinţele ei ascunse şi aproape întotdeauna ştiam dinainte — şi de cele mai multe ori tot de la dînsa — cam ce avea să-mi spună.

— Ah, Nataşa, de o mie de ori am mai auzit toate astea de la tine ! Firește, nu mai puteţi trăi aşa cum vă găsiţi ; legătura voastră e ciudată, tare ciudată, de fapt, nu vă leagă nimic. O întrebare, însă : vei avea destulă tărie ca să te desparţi de el ?

— Ceea ce ai auzit, cum spui, de la mine pînă acum, n-a fost decît frămîntarea intenţiei, Vanea ; acum însă m-am hotărît. Îl iubesc nespus, şi totuşi, parcă i-aş fi în acelaşi timp şi cel mai mare duşman ; îi distrug viitorul. Trebuie să-i redau libertatea. Cu mine nu se poate căsători ; nu e în stare să-l înfrunte pe tatăl său. Şi nici eu n-aş vrea ca el să se simtă legat de mine. De aceea sînt aproape bucuroasă că s-a îndrăgostit de logodnica pe care i-au găsit-o. Aşa îi va fi

mai lesne să se despartă de mine. Trebuia să mă hotărăsc odată la asta! E de datoria mea... De vreme ce-l iubesc, trebuie să sacrific totul pentru el, ca să-i dovedesc dragostea mea; e de datoria mea, nu-i așa?

— Și totuși, n-ai să-l poți convinge, Natașa...

— Nici n-am să încerc. Voi continua să fiu față de el ca și pînă acum, chiar de-ar fi să apară în clipa asta. Dar trebuie să aflu un mijloc care i-ar putea îngădui să mă părăsească fără remușcări. Asta mă obsedează și mă chinuie, Vanea: ajută-mă, sfătuiește-mă, ce să fac?

— Există doar o singură cale: să încetezi a-l mai iubi și să îndrăgești pe altcineva. Nu știu însă, dacă ar mai ajuta la ceva. Altminteri, îi cunoști firea... Uite, n-a mai venit pe la tine de cinci zile, așa e? Închipuie-ți că te-a părăsit de tot; e de ajuns însă să-i scrii că-l părăsești chiar tu, și ai să vezi cum o să alerge într-un suflet la tine.

— De ce nu-l poți suferi, Vanea?

— Eu?!

— Da, tu, tu! Îl dușmănești și în față, și pe ascuns! Nu ești în stare să rostești o vorbă despre el, fără s-o încarci de răzbunare. De nenumărate ori am băgat de seamă că-ți face o adevărată plăcere să-l umilești, să-l ponegrești! Da, chiar așa: să-l ponegrești, nu greșesc cînd o spun!

— Am auzit-o de nenumărate ori de la tine. Ajunge, Natașa, hai să vorbim despre altceva.

— Aș vrea să mă mut într-o altă locuință, îmi spuse ea după o scurtă tăcere. Nu fi supărat, Vanea...

— La ce ți-ar folosi? Te va găsi și acolo... Cît despre mine, nu mă supăr, crede-mă!

— Dragostea e puternică: iar dragostea lui cea nouă poate că-l va reține. Chiar dacă s-ar întoarce la mine, n-ar fi decît numai pentru cîteva clipe, ce zici?

— Nu știu ce să-ți spun, Natașa... totul la el, tot ce face este lipsit de logică elementară. Vrea să se însoare cu cealaltă, și să te iubească în același timp și pe tine. Nu mi-e lămurit cum reușește el să le împace toate astea.

— Dacă aș ști sigur că o iubește cu adevărat, m-aș hotărî de îndată... Vanea! Să nu-mi ascunzi nimic! Poate că știi ceva ce nu vrei să-mi spui?

Mă iscodea înfrigurată.

— Nu, nu știu nimic, draga mea, îți dau cuvîntul meu de onoare că nu știu. Am fost întotdeauna sincer cu tine. De altfel, uite ce-aș mai crede : poate că nici nu-i îndrăgostit de fiica vitregă a contesei, cum ne închipuim noi. S-ar putea să fie doar o pasiune trecătoare...

— Crezi, Vanea ? Doamne, dacă aș ști cu certitudine ! Ah, cît aș vrea să-l văd acum, o clipă doar. Aș afla, după fața lui, totul ! Dar nu vine ! Nu vine !...

— Îl aștepți, Natașa ?

— Nu ; știu că e la *ea*... am trimis pe cineva să afle. Tare aș vrea s-o văd și eu... Ascultă, Vanea, poate să-ți pară că vorbesc prostii, dar n-aș putea oare s-o văd ? Nu s-ar putea să ne întîlnim undeva ? Ce părere ai ?

Îmi aștepta, neliniștită, răspunsul.

— S-ar putea s-o vezi. Dar va fi oare de ajuns s-o vezi numai ?

— Mie mi-ar fi suficient și atîta, căci aș ghici îndată totul, dintr-o singură privire. Ascultă, nici nu știi ce proastă m-am făcut în ultima vreme ; mă învîrtesc prin odaie, singură, mereu singură, cu gîndurile mele ; gîndurile mi se învălmășesc în cap, și mi-e atît de greu ! Și, uite, ce mi-a trecut prin minte, Vanea : n-ai putea să faci cunoștință cu ea ? Te auzeam parcă o dată spunînd că mama logodnicei lui, contesa, ți-a lăudat romanul ; mi se pare că te duci din cînd în cînd pe la seratele prințului R... ; vine și ea pe acolo. Fă în așa fel, ca să-i fii prezentat. Sau ar putea să te prezinte chiar Alioșa. Caută s-o cunoști. Și ai să-mi povestești totul despre dînsa.

— Natașa, scumpa mea, să lăsăm deocamdată, vom mai vorbi noi de asta. Dar uite ce te-aș ruga să-mi spui : oare crezi cu adevărat că ai să afli destulă tărie în tine ca să te desparți de el ? Gîndește-te ce se petrece cu tine numai în clipa asta : ai putea să pretinzi că ești acum liniștită ?

— Voi găsi în mine tăria necesară ! răspunse ea tărăgănat, aproape în șoaptă. Pentru el aș face orice. Viața mea i-am dăruit-o lui ! Dar nu mă rabdă inima, Vanea, să-l știu acum la dînsa, uitînd cu totul de mine, că stă lîngă ea, îi spune fel de fel de lucruri, rîde... ți-aduci aminte cum se întîmpla să stea aici, lîngă mine... îi caută privirea... întotdeauna se uită așa, în adîncul ochilor ; și nici nu se gîndește că eu sînt aici... cu tine.

Se întrerupse și mă privi disperată.

— Cum vine asta, Natașa, nu mai înțeleg nimic! Chiar adineauri, cu cîteva clipe mai înainte, mi-ai spus chiar tu că...

— Uite așa! Toți deodată, ne despărțim cu toții deodată! mă întrerupse ea, cu ochii scăpărători. Chiar eu am să-l binecuvîntez. E mai bine ca despărțirea să pornească de la amîndoi. Mi-e atît de greu, Vanea, să mă gîndesc, numai să mă gîndesc că el, cel dintîi, mă va uita! Ah, Vanea, de-ai ști ce-nseamnă chinul ăsta! Nici eu nu mai înțeleg ce-i cu mine: rațiunea îmi spune că așa trebuie să se întîmple, iar cînd e vorba ca lucrurile să se întîmple cu adevărat, atunci e cu totul altfel! Ce să mă fac!?

— Lasă, Natașa, lasă, nu te mai gîndi la asta, liniștește-te!

— De cinci zile, în fiecare oră, în fiecare minut... În veghe și prin somn, tot la el mă gîndesc, mereu la el! Ascultă Vanea, mergem acolo. Te rog condu-mă!

— Liniștește-te, Natașa...

— Ba nu, ba nu, să mergem. Pentru asta te așteptam. De trei zile mă frămîntă gîndul acesta. Pentru ce crezi că te-am chemat? Trebuie să mă însoțești pînă acolo: nu-mi refuza rugămintea... Te-am așteptat... De trei zile... într-una... Acum e serată la ei... El e acolo... Să mergem!

Părea în delir. În clipa aceea, auzii în antreu un zgomot: mi se păru că Mavra se ceartă cu cineva.

— Ia stai, Natașa, cine o fi? întrebai, ascultă!

Un zîmbet de neîncredere i se zugrăvi pe obraz, ascultă și deodată păli.

— Doamne! Cine-i acolo? murmură ea aproape neauzit.

Ar fi vrut să mă rețină, însă eu ieșisem repede în antreu, la Mavra. Da, presimțirea n-o înșelase! Era el, Alioșa. Tocmai o întreba ceva pe Mavra, care nu-l lăsa să intre.

— De unde-mi vii în halul ăsta? se răstea ea. Cum, ce-i? Pe unde tot umbli? Ei, hai, fie, intră! Pe mine să știi că n-ai să mă împaci cu una, cu două! Intră; să te văd acu ce-o să-i mai îndrugi?

— Nu mi-e teamă de nimeni! Și uite că am să intru! își făcea curaj Alioșa, oarecum încurcat.

— Ei, hai, intră! Te văd eu, cît de grozav ești!

— Și ce, crezi că n-am să intru?! Ah, ești și dumneata aici! exclamă el, zărindu-mă. Ce bine-mi pare că te aflu aici! Ei, uite... am venit și eu; nici nu știu ce să fac...

— Intră, şi gata, îl îndemnai, de ce te temi?

— Ba nu mă tem de loc, te-asigur, pentru că, zău, nu sînt vinovat cu nimic. Dumneata crezi că am vreo vină? Poftim, ai să vezi pe dată cum mă justific. Natașa, îmi dai voie să intru? strigă el cu un curaj forțat, oprindu-se șovăitor în fața ușii închise. Nu se auzi însă nici un răspuns.

— Ce-i asta? mă întrebă el neliniștit.

— Ce poate să fie, chiar acum era acolo; poate doar...

Alioșa împinse ușa încetișor, aruncînd o privire sfioasă prin odaie. Nu se vedea nimeni.

Apoi o zări într-un colț, între dulap şi fereastră. Stătea acolo, ca şi cum ar fi vrut să se ascundă, mai mult moartă decît vie. Cînd mi-aduc aminte de momentul acela, nici acum nu pot să nu zîmbesc. Alioșa se apropie privind-o îngrijorat.

— Natașa, ce-i cu tine? Bună seara, Natașa! rosti el cu sfială, privind-o temător în ochi.

— Nu-i... Nu-i nimic, ce vrei să fie? răspunse ea peste măsură de tulburată, ca şi cum ea ar fi fost cea vinovată. Să-ți fac un ceai?

— Natașa, ascultă-mă, bîigui Alioșa cu totul zăpăcit. Mă crezi poate vinovat, dar n-am nici o vină, ți-o jur, nu sînt de loc vinovat! Să vezi, îți povestesc îndată.

— Dar pentru ce? murmură Natașa, nu-i nevoie... Dă-mi mai bine mîna şi... gata... ca de obicei... Cu aceste vorbe, ieşi din colțul ei; obrajii începuseră să i se îmbujoreze.

Avea privirea lăsată în jos, ca şi cum i-ar fi fost frică să se uite în ochii lui.

— O, Doamne! explodă el entuziasmat. Dacă aş fi vinovat, nici n-aş fi îndrăznit să mă uit în ochii ei. Priveşte-o, priveşte-o! se întoarse el către mine. Mă consideră vinovat, totul vorbeşte împotrivă-mi, toate aparențele sînt în dezavantajul meu, de cinci zile n-am mai fost pe aici, circulă fel de fel de zvonuri că sînt la logodnică şi uite că ea m-a şi iertat! Îmi spune: „Dă-mi mîna, şi gata!" Natașa, dragostea mea, îngerul meu! Să ştii, să ştii că nu-s de loc vinovat! Nici un pic, nici atîtica! Dimpotrivă! Dimpotrivă, Natașa!

— Bine, dar... dar tu la ora asta trebuia să fii *acolo*. Ai fost invitat, nu?... Cum se face că eşti aici? Cît... e ceasul?

— Zece şi jumătate! Păi, da... am fost acolo, dar am pretextat că mă simt rău şi am plecat. E pentru întîia oară, în aceste cinci zile, că sînt liber şi pot să scap pentru un mo-

ment, ca să vin la tine, Natașa. Adică, la drept vorbind, adică... aș fi putut veni și mai curînd, dar n-am venit anume! Mă-ntrebi de ce: anume? O să afli îndată, o să-ți explic; de aceea am și venit, ca să-ți spun numai, ca să știi; zău, de data aceasta nu sînt cu nimic vinovat față de tine, cu nimic! Înțelegi? Cu nimic, Natașa!

Natașa ridică ochii și-l privi... Era atîta sinceritate în privirea lui, avea fața atît de radioasă, de cinstită, de pură și plină de bucurie, încît nu puteai să te îndoiești de spusele lui. Mă așteptam să-i văd izbucnind în strigăte de bucurie, repezindu-se unul în brațele celuilalt, ca de obicei. De data aceasta însă, Natașa, copleșită parcă de fericire, își lăsă capul pe pieptul lui și, pe neașteptate... izbucni încet în plîns. Alioșa nu se mai putu stăpîni. Căzu la picioarele ei: îi săruta mîinile, rochia, ca în delir. Natașa se clătină, gata să cadă. Împinsei fotoliul mai aproape și Natașa se lăsă în el sleită de puteri.

CAPITOLUL I

După un minut rîdeam cu toţii ca nebunii.

— Dar lăsaţi-mă, lăsaţi-mă să vă povestesc, ne acoperea rîsul Alioşa cu vocea-i răsunătoare. Ia te uită la ei, îşi închipuie că... şi acum ca-n alte dăţi... am venit să îndrug vorbe goale... vreau să vă vorbesc serios. Ei, gata, tăceţi odată!

Ardea de nerăbdare să se destăinuiască. După înfăţişarea lui, se vedea că are noutăţi importante. Dar aerul acela grav, pe care încerca să-l afişeze, alături de naiva lui mîndrie de a se fi întors cu asemenea veşti, o făcu din nou pe Nataşa să pufnească în rîs. Fără să vreau, rîsei şi eu după ea, neputîndu-mă stăpîni. Şi cu cît se arăta Alioşa mai supărat pe noi, cu atît mai tare ne prăpădeam de rîs. Necazul şi disperarea lui copilărească ajunseseră să ni se pară atît de caraghioase, încît era destul să ni se arate numai degetul, pentru ca — aidoma micimanului din piesa lui Gogol [18] — să ne pufnească numaidecît rîsul. Venind de la ea din bucătărie, Mavra se oprise în pragul uşii, cîntărindu-ne cu o neînduplecată mînie, nemulţumită de faptul că Alioşa nu căpătase de la Nataşa o săpunească zdravănă, pe care ea o aşteptase cu atîta plăcere în cele cinci zile, ci, dimpotrivă, ne vedea pe toţi veseli şi plini de voie bună.

În cele din urmă, Nataşa, văzînd că rîsul nostru aproape că-l jigneşte pe Alioşa, se stăpîni şi-l întrebă:

— Ce vrei să ne povesteşti?

— Să pun samovarul? sări atunci Mavra, oprindu-l fără nici un fel de respect pe Alioşa.

— Mavra, pleacă! pleacă! o goni Alioşa, dînd din mîini şi zorind-o să iasă din cameră. Am să vă povestesc totul: tot ce a fost, tot ce este, şi tot ce va fi de aci înainte, pentru că acum ştiu absolut totul. Văd, dragii mei, că aţi vrea să ştiţi pe unde am umblat în aceste cinci zile; ei, tocmai despre asta vreau să vă vorbesc, şi voi nu mă lăsaţi să încep. În primul rînd, să ştii, Natalia, că în tot timpul acesta te-am cam minţit; te mint de mult şi ăsta este lucrul cel mai important.

— M-ai minţit!

— Da, de o lună de zile te tot mint! Am început prin a te minţi încă dinainte de a fi sosit tatăl meu; acum însă, acum e vremea să-ţi destăinuiesc totul. Cu o lună în urmă, am primit de la el o scrisoare foarte lungă, despre care nu v-am spus nici unuia nimic. Simplu şi clar şi, băgaţi de seamă, pe un ton atît de grav, că mă şi speriasem — mă anunţa că problema căsătoriei mele este ca şi hotărîtă, că logodnica este întruchiparea perfecţiunii şi că, deşi eu n-o merit, trebuie totuşi să mă însor neapărat cu ea; aşadar, să mă şi pregătesc şi să binevoiesc a-mi scoate din cap toate prostiile etc., etc... Bineînţeles, vă daţi seama cam unde vroia el să bată. Şi uite, tocmai scrisoarea asta eu v-am ascuns-o...

— Dar n-ai ascuns nimic, îl întrerupse Natalia, ţi-ai şi găsit cu ce să te lauzi! De fapt, ne spuseseşi totul. Mi-aduc aminte că pe-atunci te-ai făcut deodată atît de cuminte şi de drăgăstos, nu te mişcai de lîngă mine, de parcă te-ai fi simţit vinovat faţă de mine şi ne-ai povestit, puţin cîte puţin, întregul cuprins al scrisorii.

— Cu neputinţă! Sînt sigur că nu v-am povestit ceea ce era mai important acolo. Se prea poate să fi ghicit şi voi cîte ceva, asta-i treaba voastră, eu însă nu v-am povestit. V-am ascuns-o şi de aceea am şi suferit groaznic.

— Ba, după cîte mi-aduc eu aminte, Alioşa, dumneata te sfătuiai mereu cu mine şi... azi puţin, mîine puţin, mi-ai povestit fragmentar pînă la urmă totul, bineînţeles în chip de supoziţii, adăugai, uitîndu-mă la Natalia.

— Ce mai vorbă, ne-ai povestit tot! Nu te mai împăuna atîta! reluă ea. Ai fi în stare să ascunzi ceva? Ţi-ai găsit cine

să mintă! Pînă şi Mavra a aflat totul, de atunci. Nu-i aşa, Mavra, că şi tu ai ştiut?

— Asta-i bună, cum să nu ştiu! răspunse Mavra, vîrîndu-şi capul pe uşă. Chiar în primele trei zile mi-a povestit totul. Ce mai tura-vura, nu-i de dînsul să facă pe pişicherul!

— Tiii! N-are cum să mai stea omul de vorbă cu voi! Ştiu, toate astea numai în ciudă mi le faci, Nataşa! Iar tu, tu, Mavra, află că te înşeli amarnic. Mi-aduc aminte că eram atunci ca nebun; ţii minte, Mavra?

— Cum să nu ţin minte? Păi, şi acuma, tot ca un nebun eşti.

— Stai, nu despre asta-i vorba. Ţi-aduci aminte? N-aveam nici o leţcaie şi te-am trimis să-mi pui amanet portţigaretul de argint; pînă una, alta, însă, dă-mi voie să-ţi atrag atenţia, Mavra, că de la un timp încoace ţi-ai cam luat nasul la purtare faţă de mine. E de vină şi Nataşa, că te-a învăţat aşa. Şi acum, hai să zicem că într-adevăr v-am povestit cîte puţin totul, chiar de atunci (mi-am amintit şi eu acum). Dar ceea ce nu ştiţi voi e tonul, tonul scrisorii, că doar într-o scrisoare tonul e lucrul cel mai de seamă. Tocmai despre asta vreau să vă vorbesc.

— Ei şi, cum era, mă rog, tonul scrisorii? întrebă Nataşa.

— Ascultă, Nataşa, tu mă întrebi aşa, de parcă într-adevăr ar fi vorba de o glumă. *Nu glumi!* Te asigur că toate astea sînt de foarte mare însemnătate. Tonul, înţelegi? era de aşa manieră, că m-a făcut să-mi pierd cu desăvîrşire curajul. Niciodată, pînă atunci, tatăl meu nu-mi mai vorbise astfel. Adică, mai curînd să se dărîme Lisabona [19] decît să nu i se împlinească vrerea; ăsta era tonul lui, poftim!

— Ei, hai, istoriseşte-ne; ce nevoie aveai să-mi ascunzi toate astea?

— O, Doamne! Păi... ca să nu te sperii... Speram să aranjez totul singur şi uite aşa, după acea scrisoare, îndată ce s-a întors tatăl meu, a şi început calvarul cel mare. M-am pregătit să-i răspund răspicat, clar, cu toată seriozitatea, dar nu ştiu de ce, nu-mi prea reuşea. El însă, abil, nu mă întreba; nu mă întreba nimic. Avea, dimpotrivă, aerul că parcă totul fusese hotărît între noi de cînd lumea, şi nici nu mai încape vorbă de vreo rezistenţă sau de vreo nelămurire, oricît de mică. Auzi, *nici nu mai încape vorbă!* Cîtă siguranţă la el...

Şi era faţă de mine atît de drăguţ, atît de binevoitor ! Pur şi simplu mă uluise. Dacă ai şti, Ivan Petrovici, ce om deştept e ! Toate le ştie, a citit grozav de mult. O singură dată e de ajuns să-ţi ridici ochii spre el, că îţi şi află toate gîndurile. De aceea, probabil, îi şi spune lumea iezuitul. Natașei nu-i prea place cînd mă aude că-l laud. Natașa, te rog, nu mi-o lua în nume de rău. Şi uite aşa... ce vream să spun, va să zică ? Apropo, ştiţi că în ultimul timp nu-mi dădea nici un ban ? Acum însă văd că a început să-mi dea iar ; chiar aseară mi-a dat. O, Natașa ! Îngerul meu ! S-a isprăvit cu sărăcia noastră ! Iată, priveşte, priveşte ! Tot ce-mi reţinuse drept pedeapsă în aceste şase luni, mi-a restituit ieri. Uitaţi-vă cît ! Nici n-am apucat să-i număr pînă acum. Mavra, ia te uită, ce de bănet ! De azi încolo nu mai e nevoie să amanetăm linguri şi butoni !

Alioşa scoase din buzunar un teanc destul de voluminos de bancnote, vreo mie cinci sute de ruble, şi-l depuse pe masă. Mavra privi încîntată banii şi-l lăudă pe Alioşa. Natașa însă îl îndemna de zor să povestească mai departe.

— Şi uite aşa, stăteam şi mă perpeleam, gîndindu-mă cum şi ce să fac, urmă Alioşa. Să merg împotriva voinţei lui ? Să nu merg ?... Adică, v-o jur, amîndorura, de-ar fi continuat să se poarte rău faţă de mine, de nu se arăta atît de bun cum îl vedeam acum, puţin mi-ar fi păsat. I-aş fi spus de-a dreptul că nici nu vreau să aud, că sînt acum coşcogea om de capul meu — şi gata ! Şi, vă rog să mă credeţi, aş fi izbutit să rămîn la punctul meu de vedere. Dar aşa — ce-i puteam spune ? Să nu mă învinuiţi. Te văd că eşti cam nemulţumită, Natașa. Ce tot schimbaţi priviri între voi ? Aha, vă gîndiţi, probabil : poftim, l-a şi dus de nas, n-are în el pic de tărie... Ba am tărie. Mai mult chiar decît vă închipuiţi voi ! Dovadă că, în pofida situaţiei care se crease, mi-am zis de îndată : e de datoria mea să-i spun tatii totul ; şi i-am spus, iar el mi-a dat ascultare.

— Şi ce anume i-ai spus ? întrebă îngrijorată Natașa.

— I-am spus că nu vreau o altă logodnică, că am o logodnică şi aceea eşti tu. Adică, firește, chiar aşa de-a dreptul nu i-am vorbit încă, dar l-am pregătit ca să se aştepte la aşa ceva, iar mîine am să i-o spun ; în privinţa asta, sînt hotărît. Mai întîi, i-am arătat că e ruşine să te însori pentru bani, o mare ruşine, şi că e dezonorant şi o prostie ca noi să ne

credem cine ştie ce mari aristocraţi (îi vorbesc totdeauna deschis, ca unui frate). I-am explicat după aceea că eu sînt *tiers état* şi că *tiers état c'est l'essentiel* * ; pe urmă, i-am mărturisit că e o mîndrie pentru mine să fiu la fel cu toţi ceilalţi şi că nici nu vreau să mă deosebesc întru nimic de ei... I-am vorbit cu pasiune, cu înflăcărare, de mă miram eu însumi de mine. În sfîrşit, i-am demonstrat că şi din punctul lui de vedere... Adică i-am spus-o pe faţă : ce fel de prinţi sîntem noi ? ! Aşa, din naştere doar, căci altfel ce noblеţe avem ? În primul rînd, nu sîntem cine ştie ce avuţi ; or, averea este lucrul cel mai de seamă. În zilele noastre, prinţul prinţilor este Rotschild... În al doilea rînd, acolo, în adevărata lume mare de mult nu se prea aude vorbindu-se de noi. Ultimul mai de faimă din neamul nostru a fost unchiul meu, Semion Valkovski, dar şi acela nu era cunoscut decît la Moscova şi numai prin faptul că-şi tocase şi bruma de avere ce-i mai rămăsese — o moşioară cu trei sute de suflete. Dacă tata n-ar fi izbutit să cîştige prin strădania lui ceva bani, apoi se prea poate că nepoţii lui, cu toate titlurile lor de prinţi, ar fi trebuit, probabil, să treacă la coarnele plugului. Şi atunci, ce rost are să ne fudulim atîta ? Într-un cuvînt, i-am spus tot ce aveam pe inimă, deschis, cu înflăcărare, nu i-am tăinuit nimic, ba am mai adăugat, mi se pare, încă ceva. Şi să vedeţi că nu m-a contrazis de loc ; doar atît, mi-a reproşat că nu mă mai duc pe la contele Nainski, pe urmă mi-a sugerat că trebuie să-mi cîştig bunăvoinţa prinţesei K., naşa mea, şi mi-a dat de înţeles că, dacă reuşesc să fiu primit la ea, înseamnă că după aceea toate uşile îmi vor fi deschise şi voi avea cariera asigurată. Şi tot aşa, dă-i, şi dă-i... Dar toate vorbele lui nu erau decît aluzii la faptul că, de cînd sînt cu tine, Nataşa, i-am cam neglijat pe toţi ceilalţi ; cu alte cuvinte, că în toate acestea se simte înrîurirea ta. E drept, în ultima vreme nu se referă direct la tine, ba, dimpotrivă, se pare chiar că evită s-o facă. Şi uite aşa, umblăm cu şiretlicuri amîndoi, dar fii sigură că în cele din urmă va fi sărbătoare şi pe uliţa noastră, a ta şi a mea.

— Bine, bine, spune mai departe ! Vreau să ştiu cum s-au terminat toate astea ; el ce-a hotărît ? Asta contează. Of ! că tare flecar mai eşti, Alioşa...

* Starea a treia... starea a treia este esenţialul (fr.).

— Ce a hotărît el ? Dumnezeu să-l înţeleagă... Nici n-ai avea cum şti ce a hotărît ; dar eu nu vorbesc aiurea, vă spun lucruri foarte importante : n-a hotărît nimic. Doar zîmbea, aşa, de parcă, ascultîndu-mă, i-ar fi fost milă de mine. Îmi dau seama că asta-i cam umilitor pentru mine, dar nu mi-e ruşine să v-o spun. „Sînt absolut de acord cu tine, a zis el la un moment dat, dar acum să mergem la contele Nainski. Vezi însă, nu te apuca să-i turui despre toate astea. Eu te înţeleg, firește, însă ei nu sînt în stare să te înţeleagă." Mi se pare mie că nici nu e prea bine primit acolo, sînt cam supăraţi pe dînsul. Şi în general în societate, cel puţin în ultimul timp, tata nu prea este agreat. La început, contele a fost cam rece cu mine şi m-a tratat foarte de sus, părînd a uita de tot că am crescut în casa lui, şi se făcu de-abia atunci că începe a-şi aduce aminte de mine, zău ! Ce-i drept, îmi poartă pică pentru nerecunoştinţa mea. Dar vă jur că din partea mea n-a fost nerecunoştinţă, zău ! E atîta plictiseală în casa aceea, încît nu mă trage de loc inima să mă duc pe acolo. Iar faţă de tatăl meu contele este prea puţin prevenitor şi atît de indiferent, încît nici nu-l pot înţelege pe tata de ce-i mai calcă pragul. Toate astea m-au revoltat. Bietul meu tată ajunge aproape să se umilească înaintea lui... Înţeleg, oarecum, că o face pentru mine, dar nu e nevoie, n-am eu trebuinţă de aşa ceva ! Am vrut să i le spun toate acestea tatălui meu, dar m-am stăpînit. Ce rost ar fi avut ? ! Convingerile lui n-am să i le schimb, ci numai am să-l supăr ; are el destule pe cap şi fără asta. Ei bine, îmi zic, ia să fac eu pe şiretul şi să-i duc pe toţi de nas, silindu-l pe conte la o bunăvoinţă plină de stimă faţă de mine ; şi ce credeţi ? Am reuşit ! Da, am reuşit îndată şi într-o singură zi am făcut ca lucrurile să se schimbe ! Contele Nainski nici nu ştie cum să se mai poarte acum cu mine. Şi toate, toate astea trebuie să ştiţi că le-am aranjat de unul singur, numai prin iscusinţa mea, aşa încît taică-meu aproape că a rămas cu gura căscată !

— Ascultă, Alioşa, vorbeşte mai bine despre ceea ce ne interesează pe noi ! se rugă nerăbdătoare Natalia. Am crezut că despre asta ai să ne povesteşti, cînd colo, tu te apuci să ne înşiri succesele tale la contele Nainski... Ce mă priveşte pe mine contele tău ?

— Cum, ce te priveşte ? Auzi, Ivan Petrovici, cică n-o priveşte ! Păi tocmai ceea ce îţi spun eu interesează în primul rînd pentru că aci e miezul chestiunii. Ai răbdare şi în cele din urmă ai să înţelegi totul. Lăsaţi-mă numai să vă povestesc. Ei, dar la urma urmei (de ce să nu v-o spun sincer !), uite ce-i, Natașa, şi dumneata, Ivan Petrovici : poate că, într-adevăr, uneori sînt şi eu cam nesăbuit, hai să zicem (s-a întîmplat să fie şi aşa) uneori sînt un prost. Dar de data aceasta, vă rog să mă credeţi, am dat dovadă de foarte multă şiretenie. Ba... dacă vreţi... şi de isteţime, încît eram sigur că o să vă bucuraţi totuşi că nu sînt totdeauna... redus.

— Vai, Alioşa, cum poţi să spui aşa ceva, dragul meu ! ?...

Natașa nu putea suferi ca Alioşa al ei să fie considerat un om redus. De cîte ori nu s-a întîmplat să se supere foc pe mine, fără s-o spună, bineînţeles, atunci cînd îi arătam lui Alioşa, fără menajamente, că a mai făcut vreo prostie ! Era acesta unul din punctele foarte sensibile şi dureroase ale inimii ei. N-ar fi îndurat să-l ştie pe Alioşa umilit, poate tocmai fiindcă în sinea ei îşi dădea bine seama că e cam mărginit. Se ferea însă a-i face în această privinţă vreo aluzie cît de neînsemnată de natură a-i răni amorul propriu. Iar Alioşa, în asemenea cazuri, dădea dovadă de o deosebită perspicacitate şi reuşea întotdeauna să-i ghicească gîndurile cele mai tăinuite. Natașa vedea şi înţelegea toate acestea şi se întrista, dar căuta repede să-l împace cu mîngîieri şi laude. Iată de ce, de data aceasta, resimţise atît de dureros vorbele lui...

— Lasă, Alioşa, că nu eşti de loc aşa cum vrei să ne spui, atîta doar că te porţi cam uşuratic, adăugă ea, dar n-ai de ce să te subestimezi ?

— Bine, lăsaţi-mă atunci să vă spun mai departe. După recepţia de la conte, tatăl meu se arătă cam supărat pe mine. Lasă, lasă, mă gîndeam eu, să vezi pînă la urmă ! Tocmai mergeam la prinţesă. Auzisem mai demult că la bătrîneţe prinţesa dăduse în mintea copiilor : unde mai pui că o pocnise şi surzenia !... Dar mai ştiam că-i plac grozav căţeluşii. Ţine o sumedenie de căţeluşe în casă şi nu mai poate după ele. Cu toate acestea, se bucură de o mare influenţă în societatea înaltă, încît pînă şi contele Nainski,

le superbe *, face *antichambre* ** la ea. Mi-am făcut deci pe drum un plan de acțiune și pe ce credeți că mi l-am întemeiat? Pe faptul că toți cîinii mă iubesc, zău așa, am băgat de seamă acest lucru. Și numai pe asta am contat. Nu știu ce-oi fi avînd, de fapt, vreun magnetism special, sau din pricină că iubesc animalele, habar n-am pentru ce. Fapt e că absolut toți cîinii mă iubesc! Apropo de magnetism, nu ți-am spus încă, Natașa; zilele trecute am făcut o ședință de spiritism la unul care se ocupă cu asemenea experiențe. Ei, bine, ce să vă spun? M-a impresionat profund. Să vezi, Ivan Petrovici, am chemat spiritul lui Iuliu Cezar.

— O, Doamne! Ce nevoie aveai să-l chemi tocmai pe Iuliu Cezar? strigă Natașa, rîzînd în hohote. Asta-ți mai lipsea!

— Adică, de ce nu?... Ce sînt eu?... De ce n-aș avea, la urma urmelor, dreptul să chem spiritul lui Iuliu Cezar?! Ce, i se poate întîmpla ceva din pricina asta? Ia te uită la ea, cum rîde!

— Sigur că nu i se întîmplă nimic... Ah, dragul meu! Ei, și ce ți-a spus Iuliu Cezar?

— Păi, nu mi-a spus nimic. Doar am ținut în mînă creionul care se plimba singur pe hîrtie și scria. Mi s-a spus că scrie Iuliu Cezar. Eu însă nu cred...

— Și ce anume a scris?

— Ce să scrie, ceva tare caraghios, ca la Gogol. Dar ajunge, gata, nu mai rîde atîta!

— Hai, spune mai departe cum a fost cu prințesa!

— Păi, dacă mă tot întrerupeți... Ajungem la prințesă și mă apuc să cochetez cu Mimi. Mimi, ca să fiți în subiect, e o cățelușă bătrînă și urîcioasă, iar pe deasupra și tare încăpățînată. Se repede mereu să muște. Prințesa e nebună după ea, se pare că sînt de-o seamă amîndouă. Am început, așadar, prin a o îndopa pe Mimi cu bomboane, încît nu trecură nici zece minute și o învățasem să dea laba, lucru pe care nu reușise să-l facă nimeni pînă atunci, deși se căzniseră mult și mulți cu ea. Prințesa era pur și simplu entuziasmată, cît pe ce să plîngă de bucurie; „Mimi! Mimi! Mimi, dă lăbuța!" Cum apărea un nou musafir, o auzeai

* Superbul, strălucitul (fr.).
** Anticameră (fr.).

fălindu-se: „Mimi a mea știe să dea lăbuța! Uite, finul a învățat-o!" La un moment dat, intră și contele Nainski; „Mimi a mea știe să dea lăbuța!" și mă învălui cu niște priviri atît de duioase... Are un suflet bun bătrînica; ți-e și milă s-o privești. Cum nu sînt prost, m-am și apucat pe loc s-o lingușesc. Avea pe capacul tabacherei un portret din tinerețe, de pe cînd era încă mireasă, acum vreo 60 de ani. S-a întîmplat să scape tabachera pe jos; eu o ridic repede și spun așa, ca și cum n-aș fi știut nimic: *quelle charmante peinture*!* Ce frumusețe ideală! Ei, cu asta am dat-o gata. Ea mă întreabă de una, de alta, că unde mi-am făcut studiile și pe cine frecventez și că ce păr frumos am, și așa mai departe... Vorbesc și eu ce vorbesc, o fac să rîdă, îi spun apoi și o istorioară cam deocheată; îi plac năzbîtiile astea... Mă amenință, e adevărat, cu degetul, dar se prăpădea de rîs. La plecare, m-a sărutat, m-a binecuvîntat cu semnul crucii pe frunte și m-a pus să-i făgăduiesc, negreșit, că am să trec în fiecare zi pe la ea, s-o distrez. Contele, nici nu-l mai cunoșteai, îmi strînge și el mîna și mă privește cu niște ochi mieroși. Cît despre tatăl meu, ce să vă spun, cu toate că e un om tare bun, de treabă și cinstit, un suflet ales, vreți ori nu vreți să mă credeți, doar că nu plîngea de bucurie; cînd am ajuns amîndoi acasă, m-a îmbrățișat, s-a apucat să-mi spună chiar și niște istorii intime din viața și din cariera lui, despre tot felul de relații, bani, căsătorii — o mulțime de lucruri pe care nici nu le-am înțeles prea bine. Cu acest prilej, mi-a dat și banii. Asta a fost ieri. Mîine mă duc iar la prințesă. Tatăl meu e totuși un om nobil — să nu vă închipuiți cine știe ce; și cu toate că încearcă să mă depărteze de tine, Natașa, n-o face decît pentru că e orbit și ar vrea grozav să pună mîna pe milioanele Katiei. Tu n-ai așa ceva, iar milioanele, dacă vrea să le aibă, tot pentru mine le vrea; față de tine e nedrept numai pentru că nu te cunoaște. Care tată nu ține ca fiul lui să fie fericit? Nu e vina lui că s-a obișnuit să vadă fericirea în bogăție. Așa-s ei toți; nici nu se cade privite altfel lucrurile, cînd e vorba de el, și atunci iese că din punctul lui de vedere, în felul lui, el are dreptate. De aceea m-am și grăbit să vin la tine, Natașa, ca să ți le spun toate astea,

* Ce pictură încîntătoare! (Fr.)

pentru că știu că tu ți-ai format o părere greșită despre dînsul, fără să ai, bineînțeles, vreo vină. Și nu ți-o spun ca un reproș.

— Va să zică... numai atît s-a întîmplat cu tine ; că ai reușit să-ți faci drum cînd îți poftește inima la prințesă ? În asta constă tot șiretlicul tău ? îl întrebă Natașa.

— Da de unde ! Cum îți închipui ? ! Ăsta-i doar preludiul... Ți-am povestit despre prințesă numai ca să-ți dai seama că prin intermediul ei o să-l am la mînă pe taicămeu ; altminteri, ceea ce vreau să vă spun de fapt, adevărata poveste, nici n-a început încă.

— Ei, ce mai stai atunci ? ! Spune mai departe !

— Mi s-a întîmplat însă ceva foarte ciudat azi și nici pînă acum n-am reușit încă să-mi revin, urmă Alioșa. Trebuie să vă spun că, deși tatăl meu și contesa s-au și înțeles asupra căsătoriei mele, în mod oficial ei n-au anunțat încă nimic, așa că putem desface totul oricînd, fără nici un fel de scandal ; numai contele Nainski știe despre asta, însă el ne e rudă și ocrotitorul nostru. Mai mult, cu toate că în aceste două săptămîni m-am apropiat mult de Katia, pînă în seara asta totuși noi n-am schimbat o singură vorbă despre viitor, adică despre căsătorie, ori... despre dragoste. Pe deasupra, a rămas hotărît că trebuie mai întîi de toate să-și dea consimțămîntul și prințesa K. de la care ai noștri speră să le vină în viitor fel de fel de protecții și o mină de aur. Ce va spune ea — va fi lege pentru toată lumea ; are, cică, niște relații... or, pe mine neapărat vor să mă introducă în societate și să mă facă om, mai ales așa insistă contesa, mama vitregă a Katiei. Chestiunea e că, pentru toate isprăvile pe care contesa le-a făcut în străinătate, prințesa nici n-are să vrea poate s-o primească, iar dacă prințesa n-o primește, apoi te pomenești că nici ceilalți n-ar mai primi-o ; și atunci s-au gîndit ei să găsească un prilej minunat pentru împăcarea lucrurilor, prin logodna mea cu Katia. Iată de ce contesa, care înainte vreme se opunea căsătoriei noastre, s-a bucurat grozav pentru succesul meu de azi de la prințesă ; dar să lăsăm, să lăsăm și asta la o parte. Important este altceva ; am cunoscut-o pe Katerina Feodorovna de anul trecut, dar pe atunci eram încă copil și nu prea vedeam lucrurile limpede, încît nici n-am putut s-o cunosc mai bine...

— Ba, pentru că pe atunci mă iubeai mai mult, îl întrerupse Natașa, de aceea n-ai putut s-o cunoști mai bine, iar acum... acum...

— Nici un cuvînt mai mult, Natașa, strigă Alioșa, cu însufleţire, greșești profund și mă jignești !... Nici nu vreau să-ţi răspund la asta ; ascultă mai departe și ai să vezi... Ah, dacă ai cunoaște-o tu pe Katia ! Dacă ai ști ce suflet delicat are, senin și nevinovat ca de porumbiță ! Dar o să vină momentul și ai s-o cunoști ; dar ascultă-mă pînă la capăt ! Acum două săptămîni, imediat după întoarcerea lor de la Varșovia, tatăl meu m-a dus la Katia, și chiar de atunci am căutat s-o cunosc mai îndeaproape ; am văzut că și ea se uită la mine cu multă luare-aminte, ceea ce mi-a stîrnit curiozitatea. Hotărîrea de a o cunoaște mai bine o luasem încă de la primirea scrisorii aceleia din partea tatălui meu, despre care v-am spus că mă consternase. N-am să vă dau nici un detaliu, nimic ; nici n-am să v-o laud, să știţi doar atît : că este o ființă cu totul deosebită de cei din cercul ei. Are o fire aparte, un suflet curat și drept, care-i dă puterea să domine ; de aceea, deși Katia nu are decît șaptesprezece ani, mă simt în fața ei ca un băieţandru, ca un frate mai mic. Dar am observat în purtarea ei o tristeţe tăinuită : nu e de loc vorbăreață, acasă tace mereu, ai zice că veșnic s-ar teme de ceva... Pare-se că o frămîntă nu știu ce gînduri. Tatăl meu mi se pare că-i inspiră teamă, și, după cîte am înţeles, nu-și iubește mama vitregă. Numai contesa, cine știe în ce scop, răspîndește zvonul cum că fiica ei vitregă o iubește nespus ; adevărul e altul ; atîta doar : Katia o ascultă supusă, de parcă s-ar fi înţeles amîndouă în privința aceasta. Acum patru zile, după ce mi-am adunat toate aceste observaţii, m-am hotărît să pun în aplicare planul pe care mi-l făurisem, iar astă-seară am și făcut-o. Îmi propusesem să-i spun totul Katiei, să-i destăinuiesc adevărul despre noi și să încerc s-o atrag de partea noastră, pentru ca, în felul acesta, să terminăm odată cu toată istoria asta...

— Cum, adică ? ! Să-i spui — ce ? despre ce destăinuire vorbești ? întrebă Natașa neliniștită.

— Să-i spun totul, absolut totul, răspunse Alioșa, și mulţumesc lui Dumnezeu că mi-a dat acest gînd ; dar ascultaţi, ascultaţi numai ! Acum patru zile m-am decis să mă înde-

părtez de voi și să termin eu totul, de unul singur. Dacă aș fi rămas împreună cu voi, aș fi ezitat, m-ar fi pus în cumpănă sfaturile voastre și nu m-aș fi hotărît niciodată. Singur însă, aflîndu-mă în situația de a putea să-mi repet în fiecare clipă că trebuie s-o termin și că *sînt dator* să termin, mi-am luat în sfîrșit inima în dinți și am terminat! Hotărîsem să mă întorc la voi cu o situație clară și uite că m-am întors cu rezultatul dorit.

— Dar ce-a fost? Cum s-a întîmplat? Spune mai repede!

— Foarte simplu! M-am dus la ea cinstit, cu inima deschisă și plin de curaj. Dar aș vrea să vă povestesc mai întîi o întîmplare petrecută ceva mai înainte și care m-a impresionat mult. Chiar înainte să plecăm spre casa lor, tatăl meu a primit o scrisoare. Tocmai intram în cabinetul lui și m-am oprit neobservat în ușă. Nu mă văzuse încă și era atît de uluit de acea scrisoare, încît vorbea singur, plimbîndu-se agitat prin cameră și, în cele din urmă, izbucni în hohote de rîs, ținînd plicul în mînă. M-am temut întîi să intru, am așteptat puțin și abia după aceea am îndrăznit. L-am găsit pe tata foarte fericit, primise o veste care-l bucurase nespus; îmi vorbi într-un chip oarecum ciudat, apoi curmă vorba și îmi porunci să mă îmbrac îndată, ca să mergem la contesă, deși era încă prea devreme. Altcineva nu mai era așteptat în afară de noi, așa încît, Natașa, degeaba ai crezut tu că acolo are loc în seara aceasta o sindrofie. Te-au informat greșit...

— Haide, Alioșa, n-o mai lungi atîta, spune-ne, te rog, ce-ai vorbit cu Katia!

Norocul meu a fost că am rămas aproape două ceasuri singur cu ea. Și i-am spus deschis că deși ai noștri țin să ne luăm, căsătoria asta nu e posibilă; că am pentru ea multă simpatie și că numai ea m-ar putea salva. Iar o dată ajuns aici, i-am mărturisit tot adevărul. Închipuie-ți, nu știuse nimic de povestea noastră; despre mine și tine, Natașa! Dacă ai fi văzut cît de mișcată a fost; dintîi se cam speriase. O paloare bruscă îi învălui chipul. I-am depănat povestea noastră de la început pînă la sfîrșit: cum ți-ai părăsit casa părintească pentru mine, cum am stat amîndoi, singuri, cum suferim acum și ne temem de orice, așa încît de aceea și numai de aceea apelăm la ea (vorbeam și în numele tău, Natașa) ca s-o fac să treacă de partea noastră

şi să-i spună mamei sale vitrege că nu vrea să se mărite cu mine. I-am subliniat că salvarea noastră, a amîndorura, depinde de înţelegerea ei şi că din altă parte nu mai avem de aşteptat nici un ajutor, de nicăieri. M-a ascultat cu multă luare-aminte şi simpatie. Ce ochi avea în clipa aceea, ce ochi ! Părea că tot sufletul i se oglindeşte în priviri. Are nişte ochi albaştri ca bolta cerească. Mi-a mulţumit că n-am avut îndoieli în ceea ce o priveşte şi mi-a făgăduit să facă tot ce-i va sta în putinţă ca să ne ajute. Apoi m-a întrebat despre tine, spunîndu-mi că ar vrea să te cunoască ; m-a rugat să-ţi spun că te iubeşte de pe acum ca pe o soră a ei şi că s-ar bucura să ţii şi tu la dînsa tot ca la o soră ; iar cînd, după aceea, a aflat că de cinci zile nu te-am mai văzut, a stăruit ca să mă duc imediat la tine...

Natasa părea mişcată.

— Şi ai putut să-mi îndrugi atîtea şi atîtea, despre isprăvile tale pe la o oarecare prinţesă surdă, cînd aveai să-mi spui un lucru atît de important ! Vai, Alioşa ! făcu ea, privindu-l cu mustrare. Şi Katia ? Era veselă, fericită, cînd te-a trimis la mine ?

— Da, era fericită pentru fapta ei nobilă, dar a şi plîns totodată. Pentru că doar şi ea mă iubeşte, Natasa ! Mi-a mărturisit că începuse a mă îndrăgi, că nu prea vede în jurul ei oameni şi că i-am plăcut de mult ; mi-a spus cum dintr-o dată m-a deosebit dintre ceilalţi, fiindcă în jurul ei nu vede decît minciună şi viclenie, pe cîtă vreme în mine a găsit un suflet cinstit şi sincer. Pe urmă s-a ridicat şi a spus : „Atunci, Dumnezeu să te ocrotească, Alexei Petrovici, iar eu îmi închipuisem..." Dar n-a mai sfîrşit, ochii i s-au umplut de lacrimi şi s-a retras. A rămas hotărît ca ea să-i spună chiar mîine mamei sale vitrege că nu vrea să se mărite cu mine, iar eu, tot mîine, să-i aduc la cunoştinţă tatălui meu totul, cu hotărîre şi curaj. Katia mi-a şi reproşat de ce nu i-am spus asta mai demult : „Un om cinstit nu trebuie să se teamă de nimic !" Are un suflet atît de nobil... Nici dînsa nu-l poate suferi pe tatăl meu ; zice că e viclean şi lacom de bani. Am căutat să-l apăr, dar nu m-a crezut. Iar dacă eu nu voi izbuti mîine să-l conving (Katia este sigură că n-am să izbutesc), atunci a căzut şi ea de acord să recurgă la protecţia prinţesei K. Pentru că, în cazul acesta, nici unul dintre ei nu va îndrăzni să i se împotri-

veacă. Ne-am făgăduit să rămînem între noi ca frate şi soră. O, dacă ai cunoaşte şi viaţa ei, cît e de nefericită, cu cît dezgust priveşte traiul pe care-l duce la mama sa vitregă şi la tot ce e în jurul său... Nu mi-a spus deschis, de parcă se temea şi de mine, dar am ghicit-o, după unele cuvinte ale ei. Natașa, iubita mea ! Ce mult te-ar admira Katia, dacă te-ar vedea ! De ai şti ce inimă bună are ! Alături de dînsa, te simţi atît de uşor ! Voi două parcă aţi fost făcute una pentru alta, să fiţi surori şi să vă iubiţi. Tot timpul nu m-am gîndit decît la asta. Şi, zău, tare aş vrea să vă fac cunoştinţă, să vă pot vedea împreună, iar eu să stau lîngă voi, să mă uit şi să vă admir. Să nu-ţi închipui însă ceva rău, Natașecika. Dă-mi voie să-ţi vorbesc despre ea, uite, simt nevoia să vorbesc despre ea tocmai cu tine, iar despre tine — cu ea. Tu ştii doar că pe tine te iubesc mai mult decît pe oricine, mai mult decît pe ea... Pentru mine, tu eşti totul, totul !

Natașa îl asculta tăcută şi îl privea blînd, dar cu ochii plini de tristeţe. Cuvintele lui păreau s-o mîngîie, dar s-o şi rănească totodată.

— Mai de mult încă, de acum două săptămîni, am început s-o preţuiesc cu adevărat pe Katia, continuă el. Mă duceam doar pe acolo în fiecare seară... Şi cînd mă întorceam acasă, mă gîndeam tot timpul la voi amîndouă, la tine şi la ea, comparîndu-vă.

— Şi... care din noi îţi părea mai bine ? întrebă surîzînd Natașa.

— Uneori tu, alteori ea. Însă pînă la sfîrşit, tot tu erai aceea care-mi stăpîneai gîndul din urmă ! De cîte ori stam de vorbă cu Katia, mă simţeam parcă mai deştept, mai nobil. Dar mîine, mîine se va hotărî totul !

— Şi nu-ţi pare rău de dînsa ? Că doar te iubeşte ; tu însuţi ai spus că ai observat acest lucru !

— Îmi pare rău, Natașa. Dar o să ne iubim tustrei, şi atunci...

— Şi atunci, adio ! murmură aproape în şoaptă Natașa, ca şi cum ar fi vorbit gîndurilor ei. Alioşa o privi nedumerit.

Dar conversaţia noastră fu curmată brusc, în chipul cel mai neaşteptat. La bucătărie — căci bucătăria servea în acelaşi timp şi de antreu — se auzi un zgomot uşor, de parcă ar fi intrat cineva. Peste o clipă, Mavra deschise în-

cetinel ușa, făcîndu-i pe furiș semn din cap lui Alioșa, să iasă afară. Ne întoarserăm cu toții spre ea.

— Întreabă cineva de tine, hai vino, șopti Mavra cu un glas oarecum misterios.

— Cine poate fi? se miră Alioșa, privindu-ne. Să văd...

La bucătărie îl aștepta valetul tatălui său, care îi spuse că la întoarcere prințul și-a oprit careta în dreptul locuinței Natașei și l-a trimis să afle dacă nu cumva Alioșa este la dînsa. După aceste cîteva cuvinte, valetul se înclină și ieși numaidecît.

— Ciudat! E nemaipomenit, zise Alioșa, uitîndu-se neliniștit la noi, ce-o fi vrînd să însemne și asta?

Natașa îl privea îngrijorată. Deodată, Mavra deschise din nou ușa.

— Vine dumnealui, prințul! șopti ea repede și într-o clipă dispăru.

Natașa se ridică, palidă. Ochii ei se aprinseră dintr-o dată. Rămase astfel în picioare, proptindu-se ușor de masă și privind tulburată către ușa prin care trebuia să intre oaspetele neașteptat.

— Să nu-ți fie teamă, Natașa, atîta timp cît ești cu mine! N-am să îngădui să te jignească, murmură Alioșa cam tulburat, dar fără a-și pierde cumpătul.

Ușa se deschise larg și-n prag apăru prințul Valkovski în persoană.

CAPITOLUL II

Ne cuprinse într-o privire fugară, scrutătoare. Din acea privire nu se putea ghici dacă vine ca prieten ori ca dușman. Dar să-i descriu detailat înfățișarea. În seara aceea, mai ales, prințul mi-a produs o impresie cu totul deosebită.

Îl mai văzusem și înainte. Era un bărbat de vreo patruzeci și cinci de ani, cred, nu mai mult, cu trăsături regulate și foarte frumoase, cu expresia feței schimbătoare, după împrejurări. Schimbările acestea se produceau instantaneu, cu o iuțeală uluitoare, uneori trecînd brusc de la expresia cea mai agreabilă pînă la cea mai urîcioasă ori nemulțumită,

ca prin declanşarea scurtă a unui resort nevăzut. Ovalul clasic al feţei sale, întrucîtva smeadă, dinţii superbi, buzele-i destul de subţiri, armonios conturate, nasul drept, poate puţin prea lung, fruntea înaltă, pe care nu se vedea urmă de zbîrcitură, apoi ochii destul de mari, cenuşii — toate alcătuiau un chip de bărbat frumos; şi totuşi faţa lui nu producea o impresie plăcută. Dimpotrivă, te respingea parcă tocmai prin expresia aceea convenţională, calculată, care părea să nu fie a lui, ci una de împrumut, încît rămîneai cu o convingere nestrămutată că niciodată nu vei reuşi să afli expresia ei cea adevărată. Cercetînd-o mai atent, începeai să bănui sub masca aceasta permanentă multă răutate, viclenie şi o fire extrem de egoistă. Atrăgeau îndeosebi luarea-aminte ochii săi, încîntători la prima vedere, nişte ochi mari, cenuşii, singurii care păreau că nu reuşesc să i se supună cu desăvîrşire. Poate că omul ar fi vrut să privească cu mai multă bunătate şi blîndeţe, dar săgeţile căutăturii sale se dedublau, şi printre undele blînde ori mîngîioase răzbăteau sclipiri reci, iscoditoare şi pline de răutate... Era destul de înalt, zvelt, poate puţin prea slab, părînd însă mult mai tînăr decît în realitate. Păru-i moale, de un blond-închis, aproape că nici nu începuse să încărunţească. Contururile urechilor, mîinile şi conformaţia picioarelor sale erau superbe. Incontestabil, te aflai în faţa unei frumuseţi de rasă. Ştia să se îmbrace cu o eleganţă distinsă, cu mult bun-gust şi în pas cu cerinţele modei, ceea ce vădea oarecari înclinaţii de întinerire şi asta-l prindea foarte bine. Părea un frate mai mare al lui Alioşa. În orice caz, nimeni n-ar fi spus că este tatăl unui fiu atît de vîrstnic.

Intrînd, el merse direct la Natasa şi-i spuse, privind-o cu fermitate:

— Vizita mea la dumneata, la această oră, fără a mă fi anunţat, e cam ciudată şi, desigur, contrară oricăror reguli de bună-cuviinţă, totuşi am speranţa că-mi vei da crezare, dacă îţi voi spune că sînt în măsură să-mi dau seama de excentricitatea purtării mele. Cunosc, de asemenea, cu cine am de-a face; ştiu că eşti înzestrată cu multă perspicacitate şi mărinimie. Acordă-mi doar zece minute, şi sper că voi reuşi să mă fac înţeles şi că mă vei scuza.

Rosti toate acestea foarte politicos, dar cu fermitate şi hotărîre.

— Luați loc, îl îndemnă Natașa, care nu izbutise încă să se smulgă unui simțământ de stinghereală amestecat cu oarecare teamă, ce pusese din primele clipe stăpînire pe ea. Prințul se înclină ușor și se așeză.

— Înainte de toate, începu el, arătînd către fiul său, cer îngăduință să-i adresez cîteva cuvinte lui Alioșa. De-abia plecaseși, fără să mă aștepți pe mine și fără a-ți lua rămas bun de la noi toți, care ne găseam acolo, cînd i s-a adus la cunoștință contesei că fiica ei, Katerina Feodorovna, se simte rău. Contesa tocmai se repezise spre odaia Katerinei Feodorovna, în clipa cînd aceasta apăru cu fața descompusă, pradă unei adînci tulburări. Ea declară categoric că nu-ți va putea fi soție ; că se va retrage la mănăstire și că tu însuți i-ai cerut ajutorul, mărturisindu-i dragostea pe care i-o porți Nataliei Nikolaevna. Destăinuirea aceasta surprinzătoare a Katerinei Feodorovna, într-un moment cînd nimeni nu s-ar fi așteptat la așa ceva, era, firește, rezultatul explicației extrem de ciudate pe care ai avut-o cu dînsa. Aproape că își ieșise din fire. Înțelegi, de asemenea, ce uluit și speriat am fost eu însumi. Trecînd prin fața locuinței dumitale, am văzut ferestrele luminate, continuă el, adresîndu-se de data aceasta Natașei. Și atunci, un gînd care mă urmărise de mult a pus deplină stăpînire pe voința mea, încît, nemaiputîndu-mă opune forței care mă îndemna, am hotărît să intru la dumneata. Pentru ce ? Voi arăta îndată, dar pînă atunci te rog să nu te miri de brutalitatea explicației mele. Toate acestea au survenit atît de neașteptat...

— Nădăjduiesc să pot înțelege și să apreciez așa cum se cuvine tot ceea ce veți spune, ezită oarecum Natașa.

Prințul o privea atent, ca și cum s-ar fi grăbit, în răstimpul celor cîteva clipe, s-o *studieze* amănunțit.

— Și eu îmi pun nădejdea tocmai în perspicacitatea dumitale, își urmă el firul, iar dacă mi-am permis a trece acum pe la dumneata, e numai pentru că am știut cu cine am de-a face. Te cunosc de mult, deși într-o vreme am fost atît de nedrept și de vinovat față de dumneata. Ascultă-mă, dar : dumneata știi că între mine și tatăl dumitale există niște vechi neînțelegeri. Nu vreau să mă justific aici ; poate că, într-adevăr, sînt mult mai culpabil în fața lui decît crezusem pînă acum, și aceasta, numai pentru că eu însumi, la rîndul meu, am fost indus în eroare. Sînt bănuitor din

fire, ţi-o mărturisesc. Sînt înclinat să văd înainte de toate răul, trăsătură deplorabilă a inimilor aspre. Dar nu-mi stă în obicei să-mi ascund defectele. Am dat crezare tuturor şoaptelor neroade şi cînd dumneata ţi-ai părăsit părinţii, m-am îngrozit, gîndindu-mă la soarta lui Alioşa. Pe atunci însă eu nu te cunoşteam. Informaţiile pe care le-am cules între timp mi-au dat curaj. Am urmărit atent, am studiat situaţia sub toate aspectele şi, în cele din urmă, m-am convins că bănuielile mele n-aveau temei. Mai apoi, am aflat că dumneata te-ai certat cu familia ; ştiu de asemenea că tatăl dumitale este categoric împotriva căsătoriei dintre dumneata şi fiul meu. Şi chiar faptul că dumneata, care ai o influenţă atît de puternică asupra lui Alioşa, n-ai profitat pînă acum de netăgăduita dumitale putere şi nu l-ai silit să te ia în căsătorie, este de ajuns ca să te recomande în ochii mei într-o lumină extrem de favorabilă. Totuşi, pe atunci, o mărturisesc cu toată sinceritatea înaintea dumitale, vrerea mea a fost să mă opun cu hotărîre acestei căsătorii şi să fac tot ce-mi va sta în putinţă pentru a o împiedica. Ştiu, mă exprim cu o francheţă cam brutală, dar socot că în clipa de faţă sinceritatea din partea mea este absolut necesară discuţiei ; vreau să cred că şi dumneata o să te declari de acord cu mine, în această privinţă, că vei avea răbdare să asculţi pînă la sfîrşit ceea ce vreau să-ţi spun. Curînd după ce ţi-ai părăsit casa părintească, a trebuit să plec din Petersburg ; plecam însă liniştit, fără a-mi fi teamă de soarta lui Alioşa. Îmi puneam nădejdea în mîndria sufletului dumitale nobil, mă bizuiam pe dumneata. Înţelesesem că nici dumneata nu doreai să te căsătoreşti mai înainte de a fi luat sfîrşit neplăcerile noastre familiale ; că te-ai ferit să tulburi armonia dintre mine şi Alioşa, pentru că eu nu i-aş fi iertat niciodată căsătoria cu dumneata ; totodată, ai evitat să dai lumii prilejul de a spune că dumneata ai umblat să prinzi în mreje un prinţ, urmărind să pătrunzi astfel în familia mea. Dimpotrivă, mi-ai arătat chiar că mă desconsideri şi poate că ai aşteptat clipa cînd o să vin eu însumi să te rog să-i acorzi mîna fiului meu. Totuşi continuam să-ţi rămîn ostil. N-am să caut a mă justifica, totuşi pricinile, motivele mele, pe acelea nu ţi le voi ascunde. Iată-le : dumneata nu eşti nici nobilă, nici bogată. Eu, pe de altă parte, deşi am o avere considerabilă, simt totuşi

nevoia de mai mult. Familia noastră este pe cale să decadă. Avem nevoie de relații și de bani. Fiica vitregă a contesei Zinaida Feodorovna, deși nici ea nu se bucură de cine știe ce relații, este totuși o fată bogată. Cea mai mică întîrziere din partea mea — și ar fi apărut alți candidați, care ne-ar fi luat-o înainte ; o asemenea ocazie nu era deci de pierdut și, cu toate că Alioșa este încă prea tînăr, m-am hotărît să-l însor. Vezi, prin urmare, că nu-ți ascund nimic. Poți să-l tratezi cu dispreț pe tatăl care recunoaște singur că și-a îndemnat fiul, din motive venale și dintr-o serie de prejudecăți, la o faptă rea ; pentru că a părăsi o fată mărinimoasă, care și-a jertfit totul pentru el și în fața căreia el este vinovat, ar fi fost — doar n-o să mă contrazici — o faptă rea. Totuși, nu voi căuta să mă justific. Un alt motiv, după aceea, care mă mai îndemna să doresc căsătoria lui Alioșa cu fiica vitregă a contesei Zinaida Feodorovna, era faptul că fata aceasta merită în cel mai înalt grad de a fi iubită și stimată. Are o educație aleasă, un caracter admirabil care îi dă distincție, este frumoasă și sclipitor de inteligentă, deși, în fond, nu este încă decît o copilă. Alioșa e un om slab din fire, lipsit de voință ; ușuratic, nechibzuit, la vîrsta de douăzeci și doi de ani se poartă copilăros și nu se remarcă, poate, decît printr-o singură calitate : are o inimă bună ; e o însușire demnă de relevat, dar care, în prezența atîtor defecte, poate deveni de-a dreptul primejdioasă. Am observat mai de mult că încep să pierd influența asupra lui ; înflăcărarea și elanul tineresc își spun cuvîntul, ba capătă chiar întîietate față de adevăratele obligațiuni și îndatoriri. Îl iubesc... Poate că-l iubesc prea mult și, pe zi ce trece, mă conving tot mai mult că îndrumarea mea nu-i este de ajuns. Or, el trebuie să se afle neapărat sub permanenta și binefăcătoarea influență a cuiva. Are o fire înclinată să se supună voinței altora, o fire slabă și drăgăstoasă care preferă să iubească și să asculte decît să fie ascultat. Și așa o să rămînă toată viața. Poți prin urmare să-ți închipui cît de mult m-am bucurat văzînd în Katerina Feodorovna idealul de fată pe care aș fi dorit s-o aibă de soție fiul meu. Dar bucuria mea venise prea tîrziu : se răsfrînsese asupră-i de mai înainte, puternic și dominant, influența unei alte persoane — a dumitale. L-am observat atent, îndelung și cu multă grijă, acum o lună, după reîn-

toarcerea mea la Petersburg și am remarcat la el cu surprindere o schimbare vădită în mai bine. Superficialitatea, naivitățile lui au rămas desigur aceleași, dar văd la el și unele îndemnuri nobile : nu-l mai interesează doar nimicurile, rîvnește spre lucruri înalte, alese, demne. Ideile lui sînt ciudate, șovăielnice, absurde uneori, dar pornirile, dorințele, inima sa au devenit mai generoase și constituie o temelie pentru dezvoltarea celorlalte însușiri. Iar tot ce am găsit la el schimbat în mai bine vine, fără îndoială, de la dumneata. Dumneata ești aceea care l-ai redat lui însuși, încît m-am gîndit că, poate, mai lesne decît oricine dumneata ai fi în stare să-l faci fericit. Dar am alungat repede acest gînd, n-am vrut să mi-l ascult. Trebuia să-l îndepărtez cu orice preț de dumneata, asta vroiam ; de aceea am și început să acționez în acest sens și aproape ajunsesem a crede că mi-am atins țelul. Chiar acum o oră eram convins că izbînda e de partea mea. Dar întîmplarea din casa contesei mi-a răsturnat dintr-o dată toate planurile și, în primul rînd, m-a uimit un fapt cu totul neașteptat : seriozitatea lui Alioșa, constanța și îndărătnicia sa, puterea atașamentului său față de dumneata. Repet, dumneata l-ai redat lui însuși, l-ai înălțat. Mai mult, mi-am dat seama că schimbarea de care-ți vorbesc este la el mult mai adîncă decît crezusem. Astăzi Alioșa a dat dovadă de multă inițiativă și de o inteligență pe care nu i-o bănuisem, dar în același timp și de o cu totul neobișnuită putere de comprehensiune și extraordinară finețe a intuiției. Astăzi el a izbutit să aleagă drumul cel mai sigur pentru a ieși dintr-o situație ce părea fără ieșire. A știut să trezească și să-și alieze calitățile cele mai nobile ale sufletului omenesc : capacitatea de a ierta, sporită cu mărinimia răsplătirii prin bine a unui rău suferit. El s-a lăsat cu desăvîrșire în voia ființei pe care o obidise, implorînd-o să-l înțeleagă și să-l ajute. A știut să folosească toată mîndria unei femei care-l iubea, mărturisindu-i deschis că ea are o rivală, smulgîndu-i în același timp simpatia tocmai pentru acea rivală, iar el obținînd pentru sine iertarea și făgăduiala de a rămîne prieteni dezinteresați. A risca o asemenea explicație, fără jigniri și fără obidă, n-ar fi în stare s-o facă mai cu succes nici cei mai înțelepți dintre înțelepții lumii ; în schimb, sînt capabile de așa ceva inimile curate, neprihănite și bine îndrumate de sincerele lor porniri, așa cum s-a întîmplat cu

Alioșa. Sînt convins, Natalia Nikolaevna, că n-ai fost părtașă nici cu vorba, nici cu sfatul la întîmplarea de azi. Poate că n-ai aflat nici dumneata decît acum cele întîmplate. Așa-i că nu mă înșel ?

— Nu vă înșelați, e adevărat, îl încredință Natașa, aprinsă la față și cu ochi strălucitori, stranii, aproape transfigurată. Era clar că dialectica prințului începuse să-și producă efectul. De cinci zile nu-l mai văzusem pe Alioșa, adăugă ea. Toate acestea le-a conceput și le-a înfăptuit singur, din proprie inițiativă.

— Negreșit, e așa cum spui, încuviință prințul, și totuși atît agerimea cît și hotărîrea lui, atît conștiința datoriei cît și, în sfîrșit, fermitatea lui demnă de toată lauda, toate acestea sînt, incontestabil, urmările înrîuririi pe care dumneata ai avut-o asupra lui. Mi-am dat seama de asta imediat și chibzuind, pe cînd mă întorceam acasă, am găsit în mine puterea necesară de a lua o hotărîre definitivă. Proiectele de înrudire cu familia contesei s-au spulberat, în privința asta nu se mai poate face nimic ; și chiar de s-ar mai fi putut reveni, totuși nu e cazul. Sînt pe deplin convins că numai dumneata îl poți face fericit, că numai dumneata ești în stare să-i îndrumi pașii pe calea cea bună și că în această privință ai și pus temelia viitoarei lui fericiri ! Nu ți-am ascuns nimic, după cum nu-ți voi ascunde nici faptul că țin mult la carieră, la bani, la titluri de nobleță, chiar la ranguri ; sînt conștient că, în bună parte, toate acestea sînt prejudecăți, dar țin la ele și, fără îndoială, n-aș vrea să-mi lipsească. Sînt însă în viață împrejurări în care e mai bine să lași loc altor considerațiuni, împrejurări în care precumpănesc alte criterii... Afară de aceasta, eu îl iubesc mult pe Alioșa. Într-un cuvînt, am ajuns la concluzia că nu e nicidecum potrivit ca el să se despartă de dumneata, pentru că fără dumneata Alioșa va fi un om pierdut. Să-ți mai fac și o altă mărturisire ? Toate astea le hotărîsem poate cu vreo lună în urmă, dar abia în momentul de față mi-am dat perfect de bine seama că hotărîrea mea a fost cu totul îndreptățită. Firește, puteam să vin și mîine ca să ți le spun toate acestea, să nu te deranjez la o oră atît de tîrzie. Am convingerea însă că graba o să aibă poate darul să-ți arate cu cîtă căldură și mai ales cu cîtă sinceritate sînt hotărît să-mi duc pînă la capăt gîndul. Nu-s un băiețandru ; nu mi-ar fi îngăduit, la vîrsta mea, să întreprind un singur

pas necugetat. În momentul în care intram la dumneata, totul fusese dinainte hotărît și îndelung chibzuit. Simt însă că va trebui să mai treacă mult pînă să te pot încredința de sinceritatea mea. Dar să lăsăm asta deocamdată! Știți de ce am venit în seara aceasta? Ca să-mi împlinesc datoria față de dumneata, Natalia Nikolaevna. Și să te rog solemn, cu un nemărginit respect, să-mi faci fiul fericit, acordîndu-i mîna dumitale. O, să nu te gîndești că apar aici cu aerul unui tată aspru, care, călcîndu-și pe inimă, s-a decis în sfîrșit să-și ierte copiii și să-și dea binevoitorul consimțămînt la realizarea fericirii acestora. Nicidecum. M-aș simți înjosit dacă m-ai bănui de asemenea gînduri. Și nici să nu-ți închipui cumva că am venit dinainte convins de consimțămîntul dumitale, plecînd de la importanța sacrificiului pe care dumneata l-ai făcut pentru fiul meu; o, nu! Voi recunoaște cel dintîi, în auzul tuturor, că de fapt Alioșa e nevrednic de dumneata... (el e bun și are inima curată), ți-o va confirma și singur. Dar nu numai atît, m-am grăbit mai ales să intru la ora aceasta destul de tîrzie și dintr-un alt motiv. Am venit aici (și cu multă cuviință, amestecată cu oarecare solemnitate, prințul se ridică de pe scaun), am venit aici pentru că vreau să-ți devin prieten! Știu, n-am nici un drept să-ți solicit prietenia. Dimpotrivă! Dar îți cer îngăduința de a nădăjdui că voi merita odată acest drept!

Înclinîndu-se adînc în fața Natașei, el aștepta răspuns. Tot timpul cît vorbise, îl urmărisem cu atenția încordată — lucru pe care-l băgase de seamă și prințul.

Cuvîntarea și-a rostit-o rece, cu oarecari pretenții de dialectică, iar pe alocuri chiar cu multă dezinvoltură. Atîta doar că tonul său nu corespundea uneori elanului care-l îndemnase să vină — era prima lui vizită — la o oră atît de nepotrivită și mai ales raporturilor de pînă atunci dintre ei. Unele din expresiile sale erau vădit căutate, iar pe alocuri ciudat de lunga-i cuvîntare trăda dorința de a părea un tip original care caută să-și ascundă un simțămînt puternic sub o mască de nepăsare, de umor și predispoziție pentru glumă. Despre toate acestea însă nici eu nu mi-am dat seama decît abia mai tîrziu; cîtă vreme îl ascultasem, m-am aflat sub puterea unei alte impresii. Mai ales că ultimele cuvinte le rostise cu atîta căldură și emoționantă simțire, cu un respect atît de sincer față de Natașa, încît ne cucerise pe toți. Pînă și pe genele lui

tremura un bob de lacrimă. Inima nobilă a Natașei fusese cu desăvîrșire cîștigată. Ridicîndu-se de pe scaun o dată cu prințul, îi întinse mîna în tăcere, adînc mișcată. El îi luă afectuos mîna și-o sărută cu multă căldură. Alioșa era nebun de fericire.

— Ce ți-am spus, Natașa ? Ei, ce ți-am spus eu ?... strigă el, și n-ai vrut să crezi ! Nu mă credeai că tata este omul cel mai nobil din lume. Și ai văzut, te-ai convins acum ?...

Alergă spre tatăl său și-l îmbrățișă cu efuziune ! Îi răspunse și prințul cu o îmbrățișare tot atît de caldă, grăbindu-se totuși să scurteze această scenă duioasă, rușinat parcă de a-și manifesta pe față sentimentele.

— Ajunge, urmă dînsul luîndu-și pălăria, trebuie să plec. Ți-am cerut, Natalia Nikolaevna, să-mi acorzi numai zece minute, și văd că am stat o oră întreagă, adăugă surîzînd. Mă retrag însă cu o arzătoare dorință de a te revedea pe cît se poate mai curînd. Îmi îngădui să te vizitez mai des ?

— O, da, desigur ! răspunse Natașa, cît vreți, cît se poate de des ! Eu aș vrea cît mai repede... să ajung cît mai repede... să vă îndrăgesc... sfîrși ea încurcată.

— Ce suflet sincer și curat ! exclamă prințul, zîmbind la auzul acestor vorbe. Dumneata nu vrei să admiți nici măcar un pic de convenință politicoasă. Însă sinceritatea care te caracterizează e mai de preț decît orice politețe ipocrită. Într-adevăr, îmi dau seama că va trebui să treacă mult timp încă, pînă ce voi ajunge să merit dragostea dumitale !

— O, lăsați, nu mă mai lăudați atîta... ajunge ! șopti stingherită Natașa. Dar cît de fermecătoare era în clipa aceea !

— Fie ! hotărî prințul. Dar aș vrea să nu uit încă două-trei cuvinte în chestiunea care ne interesează. Nici nu vă puteți închipui cît de nefericit mă simt ! Pentru că nici mîine, și nici poimîine n-am să mă pot abate pe la voi. Astă-seară am primit o scrisoare de o importanță deosebită pentru mine (o scrisoare care cere neapărat prezența mea în legătură cu niște afaceri), încît n-aș putea evita în nici un caz această plecare. Mîine dis-de-dimineață trebuie să o pornesc din Petersburg. Te rog însă să nu-ți închipui cumva că am venit la dumneata tocmai pentru că, întîmplîndu-se să plec, mîine ori poimîine n-aș mai fi putut s-o fac. Fără îndoială, dumitale nici n-o să-ți treacă prin cap așa ceva ; ca să vezi numai halul meu de susceptibilitate, despre care ți-am mai

vorbit ! Totuşi, de ce mi s-o fi năzărit că dumneata, negreşit, ar fi trebuit să-ţi închipui aşa ceva ? Da, într-adevăr, mult mi-a mai stricat această nefericită meteahnă a firii mele. De fapt, poate că toate neînţelegerile mele cu familia dumitale nu sînt decît urmările păcătoasei mele firi. Azi e marţi. Miercuri, joi şi vineri voi lipsi din Petersburg. Sîmbătă, în schimb, sper să mă întorc neapărat şi tot sîmbătă voi căuta să fiu aici. Spune-mi, aş putea rămîne toată seara ?

— Negreşit, negreşit ! strigă Natalia, sîmbătă seara vă aştept ! Vă aştept cu nerăbdare !

— Ei bine, în cazul acesta, nici nu ştii cît de fericit mă simt ! Am să te cunosc astfel din ce în ce mai bine ! Dar acum... plec ! Totuşi, n-aş vrea să vă părăsesc fără a avea plăcerea de a-ţi strînge mîna, continuă el, adresîndu-mi-se deodată mie. Iartă-mă ! Acum toţi vorbim cam incoherent. Am avut de vreo cîteva ori plăcerea să te întîlnesc, ba o dată am şi fost prezentaţi unul altuia. Nu m-aş retrage însă, fără să-mi fac eu însumi imputări, dacă nu ţi-aş spune cît de plăcută mi-ar fi reînnoirea cunoştinţei cu dumneata.

— Da, ne-am mai întîlnit, într-adevăr, răspunsei strîngîndu-i mîna, îmi pare rău însă că nu-mi amintesc precis cînd şi unde ne-am cunoscut.

— La prinţul R., anul trecut.

— Ah, da ! Iartă-mă, uitasem. Te încredinţez însă că de data aceasta memoria nu mă va mai înşela. Pentru mine, e o seară cu totul memorabilă.

— Ai dreptate, nici eu n-am s-o uit vreodată. Ştiam de mult că eşti un bun şi sincer prieten al Nataliei Nikolaevna şi al fiului meu. Sper să fiu între voi cel de al patrulea. Nu-i aşa ? ceru el încuviinţarea Nataşei.

— Da. Vanea este prietenul nostru bun şi trebuie să fim cu toţii mereu împreună ! grăi ea tulburată. Sărmana ! Era atît de fericită, văzînd că prinţul nu uitase să-mi adreseze şi mie cîteva vorbe... Ce mult ţinea la mine !

— Mi-a fost dat să întîlnesc mulţi admiratori ai talentului dumitale, continuă prinţul, şi cunosc chiar două dintre cele mai sincere admiratoare ale dumitale. Ele vor fi bucuroase să te cunoască personal. Mă refer la contesă, cea mai bună prietenă a mea şi la fiica ei vitregă, Katerina Feodorovna Filimonova. Îngăduie-mi să sper că nu-mi vei refuza plăcerea de a te prezenta acestor două doamne.

— Mă simt măgulit de propunere, deşi momentan duc o viaţă foarte retrasă...

— Sper totuşi că o să-mi dai adresa dumitale ! Unde stai ? Aş dori să am plăcerea...

— Nu primesc pe nimeni acasă, cel puţin deocamdată.

— Deşi n-am dreptul să pretind ca faţă de mine să faci această excepţie, totuşi...

— Mă rog, dacă insişti dumneata, şi mie îmi va face plăcere. Locuiesc în stradela N... casa Klugen.

— În casa Klugen ? strigă el surprins parcă. Ei, cum aşa ? De mult... locuieşti acolo ?

— Nu. Chiar foarte de curînd, răspunsei, observîndu-l însă mai atent. Ocup locuinţa numărul patruzeci şi patru.

— Patruzeci şi patru ? Şi stai... singur ?

— Absolut singur !

— Mda ! Am întrebat... ştii, pentru că... pare-mi-se, cunosc această casă. În sfîrşit, cu atît mai bine... Voi trece neapărat pe la dumneata ! Am avea multe de vorbit şi mă aştept ca din conversaţia noastră să capăt lămuriri în multe privinţe. Îţi voi rămîne, pentru aceasta, foarte îndatorat. Poftim ! După cum vezi, chiar de la început vin a-ţi formula o cerere. Şi acum, la revedere ! Încă o dată, mîna dumitale !

Ne strînse mîinile, mie şi lui Alioşa, sărută încă o dată mînuţa Nataşei şi ieşi, fără a-l invita pe Alioşa să-l urmeze.

Am rămas tustrei aproape perplecşi. Totul se petrecuse atît de brusc, atît de neaşteptat ! Ne dădeam cu toţii seama că într-o clipită s-a schimbat totul şi că începe ceva absolut nou, încă necunoscut. Alioşa se aşează tăcut lîngă Nataşa şi-i sărută duios mîna. Din cînd în cînd, ridica spre ea capul, căutîndu-i privirea : aştepta parcă să audă ce spune.

— Alioşa, dragul meu, chiar mîine să te duci pe la Katerina Feodorovna, rosti ea în cele din urmă.

— Mă gîndisem şi eu la asta, răspunse el, am să mă duc negreşit.

— Dar poate că o să-i vină greu să te vadă... ce-i de făcut ?

— Nu ştiu, scumpa mea, nu ştiu. Şi la asta m-am gîndit. Am să văd eu... Mai chibzuiesc... Şi, pînă la urmă, voi şti ce am de făcut. Ei, ce zici, Nataşa ? Pare-se că în ceea ce ne priveşte, toate s-au schimbat acum, nu-l răbdă inima pe Alioşa.

Ea surîse, învăluindu-l într-o privire nesfîrşit de duioasă.

— Şi ce delicat a fost... A văzut şi el ce locuinţă sărăcăcioasă ai, dar n-a spus un cuvînt...

— Cum, adică ?

— Să fi spus, adică, să-ţi schimbi apartamentul... Sau... sau ceva în acest sens, adăugă el roşindu-se.

— Cum se poate, Alioşa ? N-avea nici un rost !

— De-aia zic, tocmai de-aia, că a fost foarte delicat. Şi ce te-a mai lăudat ! Ţi-am spus eu doar... Să ştii că e în stare să înţeleagă şi să simtă totul ! Cît despre mine, a vorbit ca despre un copil : toţi mă consideră aşa. Ei, dar ce să mai vorbim ! Poate că şi sînt...

— Eşti un copil, dar mai clarvăzător decît noi toţi. Ce bun eşti tu, Alioşa !

— L-ai auzit însă, l-ai auzit ce-a spus că din pricina inimii mele bune mă aleg numai cu răul. Cum vine asta ? Nu pricep ! Ştii ceva, Natașa, n-ar fi mai bine să mă duc la el chiar acuma ? Mîine, dis-de-dimineaţă, mă întorc la tine.

— Du-te, dragul meu, du-te ! Bine te-ai gîndit. Caută neapărat să vă vedeţi ! Iar mîine dimineaţă, întoarce-te cît mai devreme. Acum n-ai să mai dispari de lîngă mine cîte cinci zile în şir ? adăugă ea şăgalnic, mîngîindu-l din ochi. Eram cu toţii cuprinşi de o bucurie molcomă, dar deplină.

— Vii cu mine, Vanea ? îmi strigă Alioşa ieşind.

— Ba nu, el rămîne ! Noi mai stăm puţin de vorbă. Să nu uiţi, Alioşa, mîine dis-de-dimineaţă !

— Dis-de-dimineaţă, sigur ! Rămîi cu bine, Mavra.

Mavra era tare emoţionată. Auzise tot ce spusese prinţul, ascultînd la uşă, deşi nu înţelesese chiar tot. Ar fi vrut să afle şi să întrebe mai cu de-amănuntul. Dar deocamdată sta gravă şi privea cu un aer de mîndrie. Îşi dăduse şi ea seama că multe schimbări se petrecuseră în seara aceasta.

Rămaserăm singuri. Natașa îmi luă mîna şi o bucată de vreme nu scoase nici un cuvînt, căutînd parcă să vadă ce-ar putea să spună.

— Mă simt obosită, îmi destăinui ea în cele din urmă, cu o voce slabă. Ascultă, Vanea, ai să te duci mîine pe la ai mei, nu-i aşa ?

— Neapărat !

— Mamei să-i spui, *lui* însă nu.

— Chiar şi fără să-mi atragi atenţia, cu el nu vorbesc niciodată despre tine.

— Te rog să nu-i spui. Va afla el şi aşa. Şi să fii atent la ce-ai să auzi că zice el şi cum primeşte vestea. Doamne, Dumnezeule ! Crezi tu, Vanea, că într-adevăr tata are să mă blesteme pentru căsătoria asta ? Mie nu-mi vine a crede !

— Astea toate trebuie să le aranjeze prinţul, răspunsei grăbit. El are datoria să se împace cu orice chip, şi după aceea toate au să se aranjeze.

— O, Doamne ! Dacă ar fi aşa... dacă ar fi ! exclamă aproape rugătoare Natalia.

— N-ai nici o grijă, Natalia, toate au să se aranjeze. E limpede că spre asta merg lucrurile.

Ea mă privi ţintă.

— Vanea ! spune-mi drept, ce părere ai tu despre prinţ ?

— Dacă a vorbit sincer, cred că e un om admirabil.

— Dacă a vorbit sincer ? Ce vrei să spui cu asta ? Cum se poate să nu fi fost sincer ?...

— Şi mie mi se pare că nu se poate, răspunsei. „Va să zică o munceşte un gînd, îmi zisei eu. Ciudat !"

— Tu l-ai privit într-una... foarte atent...

— Da. Fiindcă mi s-a părut puţin cam ciudat.

— Şi mie. Prea vorbeşte nu ştiu cum... Mă simt tare obosită, dragul meu. Ştii ceva ? Du-te şi tu acasă. Iar mîine vino cît mai devreme, după ce treci pe la ei. Dar, mai întîi, spune-mi : nu l-am jignit spunîndu-i că aş vrea să-ncep a-l îndrăgi cît mai repede ?

— Nu... Ce vezi tu jignitor în asta ?

— Şi... nu arătam, vorbindu-i astfel, ca o proastă ? Pentru că asta a însemnat că deocamdată nu mi-e drag, nu-i aşa ?

— Dimpotrivă, Natalia. Ai spus-o atît de frumos, de spontan şi de naiv ! Şi erai atît de fermecătoare în clipa aceea... Ar fi un neghiob, dacă n-ar înţelege asta aşa cum trebuie, orbit de convenţionalismul vieţii.

— Mie îmi face impresia, nu ştiu de ce, că eşti cam pornit împotriva lui, Vanea ; vai, ce rea, ce bănuitoare şi vanitoasă sînt ! Nu rîde, dar m-am obişnuit să nu ascund nimic faţă de tine. Ah, Vanea, prietenul meu drag şi bun ! Ştiu că dacă ar fi să mă încerce din nou nefericirea, ori să mă năpăstuiască amărăciunile, tu ai fi iarăşi aici, alături de mine ;

poate că numai tu singur, dintre ei toți! Cum să-ți mulțumesc pentru toate acestea? Tu să nu mă blestemi niciodată, Vanea!...

Ajungînd acasă, mă grăbii să mă dezbrac și să mă culc. În cameră era frig și întuneric beznă, ca într-o pivniță. Multe gînduri ciudate și simțăminte tulburi mă frămîntau, încît n-am putut să adorm decît într-un tîrziu.

Cu cîtă poftă rîdea, probabil, în acele clipe un anumit domn, înainte de a-l fura somnul în patul lui confortabil, și asta numai dacă a găsit că merită osteneala să ne onoreze măcar cu un surîs batjocoritor! Cred însă că nici favoarea aceasta nu ne-a acordat-o...

CAPITOLUL III

A doua zi, pe la zece dimineața, tocmai cînd ieșeam din casă, grăbit să ajung pe Vasilievski Ostrov la Ihmenevi, pentru ca de acolo s-o pornesc cît mai repede către casa Natașei, m-am ciocnit chiar în ușă cu vizitatoarea mea de aseară, mica nepoată a lui Smith. Venise la mine. N-aș putea spune de ce, dar țin minte că m-am bucurat mult, văzînd-o. N-apucasem în ajun s-o văd prea bine, așa încît acum, la lumina zilei, m-a mirat și mai mult înfățișarea ei. De altfel, ar fi fost și greu să întîlnești o ființă mai ciudată și mai originală, mai ales în ce privește înfățișarea. Micuță, cu ochi negri, scînteietori, de o tăietură care n-avea în ea nimic rusesc, dogorind sub fruntea încununată cu o claie de păr tot negru, des și răvășit, cu privirea ei enigmatică, mută și stăruitoare, ar fi oprit locului pe oricare trecător. Mai cu osebire atrăgea luarea-aminte uitătura sa în care sclipirile de inteligență se amestecau cu scăpărări de neîncredere, și chiar de suspiciune pînditoare. Rochița ei veche și murdară, acum, la lumina zilei, semăna și mai mult cu o zdreanță. Părea că suferă de o boală lentă, îndărătnică și pentru totdeauna cuibărită în ea, mistuindu-i încet, dar neîndurător, făptura plăpîndă. Fața-i oacheșă și suptă avea o paloare nefirească, gălbuie, ca turta

de ceară. Şi totuşi, în pofida acestor semne hidoase ale mizeriei şi bolii arăta destul de drăguţă. Avea sprîncenele subţiri, frumos arcuite, fruntea superbă, înaltă şi nu prea boltită, buzele admirabil conturate purtînd pecetea mîndriei şi îndrăznelii, dar palide cu o nuanţă de roz abia perceptibilă.

— Aaa, tu eşti ? exclamai. Eram sigur că ai să vii. Hai, intră !

Păşind încet peste prag, la fel ca în ajun şi rotindu-şi neîncrezătoare privirile în jur, copila intră. Odată aflată înăuntru, s-a uitat atentă prin camera în care locuise bunicul ei, ca şi cum ar fi vrut să-şi dea seama cît de mult se schimbase, ocupată acum de un alt chiriaş. „Cum a fost bunicul, aşa e şi nepoata, mi-am zis. N-o fi cumva nebună ?" Copila continua să tacă ; eu aşteptam.

— Am venit să-mi iau cărţile ! şopti în cele din urmă, cu ochii în pămînt.

— A, da ! Cărţile tale, aşa e ; uite-le, poftim, ia-le ! Le-am păstrat anume.

Se uită cu oarecare curiozitate la mine, cu o strîmbătură bizară a gurii, de parcă ar fi încercat să schiţeze, neîncrezătoare, un zîmbet. Dar licărul surîsului se stinse tot atît de brusc şi pe faţa ei reveni expresia severă şi enigmatică de mai înainte.

— Cum, bunicul v-a vorbit despre mine ? întrebă măsurîndu-mă ironic de sus pînă jos.

— Despre tine nu, nu mi-a vorbit nimic, dar...

— Dar de unde aţi ştiut, atunci, că am să vin ? Cine v-a spus ? se interesă, întrerupîndu-mă repede.

— Mi-am închipuit că nu se putea ca bunicul tău să fi rămas singur pe lume, părăsit de toţi. Era atît de bătrîn şi de neputincios ; şi mi-am zis că tot trebuie să fie cineva care venea şi pe la dînsul. Poftim, aşadar, ia-ţi cărţile. Înveţi cumva după ele ?

— Nu.

— Atunci, la ce-ţi fac trebuinţă ?

— Bunicul mă punea uneori să învăţ din ele cînd veneam pe la dînsul.

— Şi pe urmă n-ai mai venit pe la bunicul ?

— Pe urmă n-am mai venit. Mă îmbolnăvisem, adăugă ea dezvinovăţindu-se parcă.

— Dar tu, cu cine stai ? Ai familie, mamă, tată ?

Copila își încruntă deodată sprîncenele și mă privi aproape speriată. Apoi își lăsă capul în piept, se întoarse și, fără nici o vorbă, dădu să iasă încetișor din cameră, întocmai cum o făcuse și ieri. O urmăream mirat la culme... În prag însă se opri.

— Dar de ce a murit ? întrebă ea scurt, întorcînd puțin doar capul spre mine. Repeta aidoma gestul și mișcarea din ajun, cînd, oprindu-se tot așa, în ușă, mă întrebase despre Azorka.

Mă apropiai de dînsa și începui să-i povestesc pe scurt cele întîmplate. Mă asculta tăcută și atentă, cu fruntea plecată, dar tot cu spatele la mine. N-am omis a-i aminti nici că bătrînul, înainte de moarte, pomenise despre strada a șasea. „Și atunci mi-am dat seama, adăugai eu, că pe-acolo stă, probabil, cineva scump inimii lui, din care pricină am și așteptat să apară acel cineva, care să se intereseze de el. Se vede că ținea mult la tine, de vreme ce nu te-a uitat nici în ultimele clipe."

— Nu, șopti parcă fără să vrea, nu ținea la mine.

Era tare emoționată. În timp ce-i povesteam, m-am aplecat de cîteva ori să-i văd mai bine fața. Se străduia din răsputeri să-și biruie tulburarea, parcă din mîndrie. Tot sîngele îi fugise din obraz și de încordare își înfipsese dinții în buza de jos. Ceea ce m-a uluit însă erau bătăile inimii ei. Se succedau puternice, tot mai puternice, încît la un moment dat se puteau auzi de la doi-trei pași, ca la cei cu anevrisme. Am crezut atunci că va izbucni în plîns, cum o făcuse și cu o zi înainte... dar nu, de data aceasta a reușit să se stăpînească.

— Și unde-i gardul ?

— Gardul ? Care gard ?

— Gardul sub care a murit el.

— A... am să ți-l arăt... cînd ieșim. Dar ia spune-mi, cum te cheamă ?

— Nu trebuie...

— Ce nu trebuie ?

— Nu trebuie nimic... Nu mă cheamă nicicum, termină ea scurt și cam răstit, dînd să iasă. Am oprit-o.

— Aşteaptă, copil ciudat ce-mi eşti ! Eu nu-ţi doresc decît binele ; m-a cuprins mila de tine încă de ieri, de cînd te opriseşi pe scară, în colţ, şi plîngeai. Pe mine mă doare cînd îmi aduc aminte cum îţi curgeau lacrimile. Bunicul tău a murit doar în braţele mele şi poate că de tine îşi adusese el aminte, cînd mi-a vorbit de strada a şasea ; e ca şi cînd te-ar fi lăsat în grija mea. Îl văd uneori în vis... uite, ţi-am păstrat şi cărţile ; şi, cînd colo, tu fugi de mine ca o sălbatică, de parcă te-ai teme de mine. Trebuie să fii tare săracă, poate şi orfană, cine ştie unde vei fi stînd, prin străini, nu-i aşa ?

Îmi dădeam silinţa să fiu cît mai convingător ; nu ştiu prin ce anume, copila mă atrăgea ; simţămîntul pe care-l încercam însă nu era numai milă. N-aş putea spune dacă împrejurările misterioase în care se petreceau toate acestea, sau impresia pe care mi-o produsese moartea lui Smith, sau, poate, propria mea stare de spirit neobişnuită erau de vină ; e cert însă că o forţă inexplicabilă mă atrăgea către ea. Se pare că vorbele mele izbutiseră s-o mişte ; mă privi oarecum nefiresc, dar nu tot aşa de aspru ca mai înainte, ci mai blînd şi îndelung, pentru ca pe urmă să-şi plece uşor capul, gînditoare.

— Elena, şopti apoi pe neaşteptate şi aproape nedesluşit.

— Elena te cheamă ?

— Da...

— Şi-mi promiţi că ai să mai vii pe la mine ?

— Nu se poate... Nu ştiu... Am să vin, îngăimă frămîntată, într-un murmur amestecat de nehotărîre şi gînduri. În clipa aceea răsunară undeva bătăile unui orologiu. Fetiţa tresări şi privindu-mă cu durere mută, mă întrebă în şoaptă : Cît să fie ora ?

— Probabil zece şi jumătate.

Un ţipăt izbucni din pieptul ei.

— Doamne ! rosti speriată şi-n aceeaşi clipă o rupse la fugă. Am oprit-o însă pentru a doua oară în antreu.

— Stai, n-am să-ţi dau drumul chiar atît de uşor. De ce ţi-e frică ? Ai întîrziat ?

— Da, da, am plecat pe ascuns ! Lăsaţi-mă, vă rog ! Altfel, dînsa o să mă bată ! strigă ea, lăsînd să-i scape aceste vorbe şi smucindu-se din mîinile mele.

— Stai, ascultă-mă întîi, nu te mai smuci așa : tu trebuie să mergi pe Vasilievski, tocmai acolo am și eu treabă, pe strada a treisprezecea. Și fiindcă sînt în întîrziere, iau o birjă. Vii cu mine ? Te duc pînă aproape de casă. Tot ajungem mai repede decît pe jos...

— Pînă la mine nu se poate, nu se poate să veniți, strigă ea și mai speriată, iar fața i se schimonosi la gîndul că aș putea afla unde stă.

— Îți spun că vreau să ajung cît mai repede în strada a treisprezecea, căci acolo am treabă, nu la tine ! N-am să mă iau pe urmele tale. Doar atît că ajungem mai repede cu birja. Și acum, să mergem !

Am coborît în fugă scara și am luat primul birjar întîlnit, cu o droșcă hodorogită. Se vede că Elena era tare zorită, de vreme ce a primit să meargă în birjă cu mine. Mai ciudat era însă faptul că nici nu îndrăzneam s-o mai întreb ceva... Iar cînd am încercat totuși să aflu de cine se teme atîta, fata dădu înspăimîntată din mîini și era cît pe-aci să sară din trăsură. „Ce mister o fi la mijloc ?“ mă gîndeam.

Trăsurica era foarte incomodă. La orice zdruncinătură, ca să nu cadă, copilița se agăța de pulpana paltonului meu cu mînuța ei stîngă, murdară, plină de bubulițe. Cu dreapta strîngea la piept cărțile ; se vedea că-i sînt tare scumpe. Pe drum, căutînd să se așeze mai bine, lăsă la un moment dat să i se vadă piciorul și spre mirarea mea am constatat că n-avea ciorapi și era încălțată cu niște ghete găurite. Cu toate că mă hotărîsem să n-o mai întreb nimic, nu m-am putut stăpîni :

— Cum, n-ai nici măcar ciorapi ? Se poate să umbli cu picioarele goale în ghete, pe o vreme ca asta, umedă și rece ?

Răspunsul veni scurt :

— N-am.

— Ah, Dumnezeule, doar stai într-o casă de oameni ! De ce n-ai cerut să-ți dea careva din ei o pereche de ciorapi, cînd a fost să pleci.

— Așa vreau eu.

— Păi... te îmbolnăvești și mori...

— Las-să mor.

Era limpede că nu vrea să-mi răspundă şi că întrebările mele o sîciiau.

— Uite, colo a murit el, îi arătai casa lîngă care murise bătrînul.

Ea se uită cu multă luare-aminte în direcţia arătătorului meu şi deodată se întoarse rugătoare către mine :

— Dar vă rog, pentru Dumnezeu, nu veniţi după mine. Am să trec eu pe la dumneavoastră, am să vin, vă făgăduiesc ! Îndată ce pot, vin, sigur că am să vin !

— Bine, ţi-am spus că n-am să merg să văd unde stai. De ce te temi aşa ? Trebuie să fii tare nenorocită ! Mă doare inima, cînd te văd aşa...

— Nu, nu mă tem de nimeni, răspunse ea, cu o vădită iritare în glas.

— Păi, n-ai spus chiar tu adineauri că... „dînsa are să mă bată !"

— Da, las-să mă bată ! Las-să mă bată ! repetă ea amarnic şi buza de jos i se ridică puţin dispreţuitoare, însă cuprinsă de tremur.

În sfîrşit, ajunserăm pe Vasilievski Ostrov. Ea opri birjarul la capătul străzii 6 şi sări iute, scrutînd neliniştită împrejurimile.

— Plecaţi ! am să vin eu, vă spun că am să vin... mă încredinţă, rugîndu-se febrilă de mine să n-o urmăresc. Hai, plecaţi, plecaţi, vă rog, mai repede !

Am îndemnat birjarul să mîie mai departe. După ce am mai mers puţin pe chei, i-am dat drumul, şi am luat-o pe jos. La capătul străzii a şasea m-am oprit şi am trecut repede pe cealaltă parte a străzii.

Cu toată sprinteneala ei, nu apucase să se depărteze prea mult ; am văzut-o cum mergea grăbită, uitîndu-se mereu înapoi ; o dată s-a oprit pentru o clipă, să vadă mai bine · nu cumva o urmăresc ? Eu însă m-am ascuns într-un gang, aşa că nu m-a văzut. Iar după ce a pornit mai departe, m-am luat pe urmele ei şi am traversat strada.

Curiozitatea îmi crescuse la culme. Deşi eram hotărît să nu intru după ea, am vrut totuşi să aflu casa unde locuieşte, asta pentru orice eventualitate. Mă apăsa o impresie grea şi ciudată, asemănătoare aceleia pe care mi-o produsese la cafeneaua nemţească bunicul fetiţei cînd murise Azorka...

Am mers așa, în urma ei, multă vreme pînă aproape de Bulevardul Malîi. Ea doar că n-alerga, așa de grăbită era ; apoi deodată intră într-o prăvălioară. Mă oprii, s-aștept. „Nu cred să locuiască într-o prăvălie", mi-am zis.

Și într-adevăr, după cîteva clipe ieși, dar fără cărți. În locul lor ținea în mînă un castronaș de lut. După ce merse încă puțin, dispăru după poarta unei case prea puțin arătoase. Era o clădire cu etaj, veche, dar de zid, zugrăvită într-un galben-murdar. La una din cele trei ferestre ale primului cat sta expus un mic sicriu, vopsit în roșu — firma unui meșter dricar. Ferestrele catului de sus erau mici și pătrate. Prin geamurile verzui, năclăite și crăpate, se zăreau anevoie niște perdelușe de stambă roz. Trecui strada și apropiindu-mă de casă, citii pe tăblia de la poartă : „Casa tîrgoveței Bubnova".

De-abia apucai să descifrez inscripția, cînd deodată din curtea Bubnovei răsună un țipăt strident, un glas de femeie, urmat de-un potop de ocări. Mă uitai prin portița întredeschisă ; pe treptele de lemn de la intrare ale uneia dintre locuințe stătea o femeie grasă, îmbrăcată ca o tîrgoveață, cu o scufie pe cap și cu un șal verde pe umeri. Avea fața hidoasă, roșie-vînătă ; ochii mici, înfundați în grăsime, acum injectați de mînie, îi sclipeau de răutate. Se vedea cît colo că băuse, deși era încă înainte de amiază. Țipa la biata Elena, care încremenise în fața ei, cu castronașul în mînă. Pe scară, în spatele femeii grase, se zărea o altă făptură femeiască cu obrajii fardați țipător și cu părul vîlvoi. În clipa aceea se deschise și ușa scării ce ducea la subsol, iar de acolo răsări, atrasă, probabil, de larma din curte, o a treia femeie, sărăcăcios îmbrăcată, cam între două vîrste și cu o înfățișare modestă, dar îngrijită. Prin crăpătura ușii se zăreau capetele unor locatari ai subsolului — un bătrîn și o fată. Un vlăjgan mătăhălos, probabil rîndașul, se oprise în mijlocul curții, cu o mătură în mînă și urmărea nepăsător toată scena.

— Blestemato ! Puturoaso ! Păduche ce ești ! zbiera muierea, dînd drumul unui potop de ocări, fără virgule, fără puncte, pe nerăsuflate ; asta ți-i recunoștința pentru grija ce ți-o port, dezmățato ? ! Am trimis-o după castraveți și, atîta

i-a trebuit, că a şi luat-o din loc ! Simţisem eu de cînd am vrut s-o trimit că are s-o apuce razna. Îmi spunea mie inima, mi-o spunea ! Aseară i-am mai tras o păruială tot pentru aşa ceva şi, na, că astăzi iar mi-a fugit ! Unde-mi tot umbli, stricato, unde umbli mereu ? La cine te duci, idol afurisit, jivină bulbucată, otravă ce-mi eşti, la cine ? Vorbeşte, putoare, că de nu, te sugrum aici !

Împroşcînd-o cu toate aceste vorbe, huiduma de muiere, înfuriată la culme, se repezi la biata fetiţă ; dînd însă cu ochii de femeia între două vîrste de la catul de jos, se opri deodată şi întorcîndu-se spre ea, se apucă să zbiere şi mai tare, dînd din mîini, ca şi cum ar fi luat-o martoră la monstruoasa crimă a bietei sale victime.

— Maică-sa a crăpat ! Că doar ştiţi şi voi, oameni buni, rămăsese singură pe lume ca un ciuhurez. Am văzut-o pe la voi, oameni săraci, povară tuturora, că nici voi singuri n-aveţi ce mînca, şi ce mi-am zis atunci ? Să mă ostenesc în cinstea sfîntului Nicolae, făcătorul de minuni, s-o iau sub aripa mea pe biata orfană. Ei, şi am luat-o, da, am luat-o. Şi ce credeţi, oameni buni ? Uite, de două luni, de cînd stă la mine, o hrănesc pe degeaba şi mi-a supt tot sîngele, îmi topeşte trupul meu alb ! Lipitoarea dracului ! Balaur fioros ! Diavol încăpăţînat ! Tace mîlc, o vedeţi ? Poţi s-o zvînţi în bătaie, că ea tot tace, de parc-ar avea apă-n gură, o vorbă nu scoate ! Mie mi se sfîşie inima, şi ea tace ! Dar cine crezi că eşti tu, şarpe veninos, maimuţă verde ? Păi, dacă nu eram eu, fă, crăpai de foame în stradă. Şi picioarele ar trebui să mi le speli, şi apa din lighean s-o bei, dihanie, sabie neagră franţuzească. De nu eram eu, crăpai în drum !

— La ce te-i fi necăjind aşa, Anna Trifonovna ? Ce ţi-a făcut ? o întrebă cuviincios femeia căreia îi vorbise meghera zgîlţîită de furii.

— Cum, ce mi-a făcut, soro dragă, cum, ce mi-a făcut ? Nu pot răbda să-mi iasă din voie ! Nu-mi trebuie să-mi faci ceea ce ai bun de făcut, să faci ce-ţi cer eu, chiar dacă e rău, aşa să ştii... Păi, era cît pe-aci să mă bage azi în mormînt, cît pe-aci ! Am trimis-o la prăvălie, după nişte castraveţi, şi poftim, de-abia după trei ceasuri îmi vine acasă ! Mi-a spus mie biata mea inimă, cînd am mînat-o ; că mă rodea, mă rodea, mă rodea, mă rodea ! Unde ai fost ? Pe unde mi-ai umblat ? Ce oblăduitor ţi-ai găsit ? Nu i-am fost eu binefă-

cătoarea ? Nu i-am iertat eu, păcătoasei de maică-sa, o datorie de paisprezece ruble şi n-am îngropat-o pe cheltuiala mea ?... şi nu i-am luat plodul să-l cresc, pe stîrpitura, pe jivina asta ? Că doar ai văzut şi dumneata ! Păi, după toate astea să n-am nici un drept asupra ei ? În loc să se simtă şi să-mi fie recunoscătoare, se ridică împotriva mea ! Eu îi doresc fericirea. Am vrut s-o îmbrac în rochiţe de muselină, lepădătura dracului, şi i-am cumpărat ghetuţe la Gostinîi Dvor, am împodobit-o ca pe o păuniţă, de să-ţi fie mai mare dragul, privind-o. Şi ce credeţi, oameni buni ? În două zile şi-a făcut rochia ferfeniţă, a rupt-o bucăţele şi acum umblă aşa cum o vedeţi ! Înadins a făcut-o, nu vă mint, am văzut-o eu, cu ochii mei, că adică : în zdrenţe vreau să umblu, nu în rochii de muselină ! Ei, şi mi ţi-am scărmănat-o atunci în voie, de-a trebuit să chem doftorul pe urmă, să-i dau şi lui bani. Ar trebui să te strivesc de-a binelea, păduche ce-mi eşti, că doar n-o să mi se cuvină pentru tine cine ştie ce pedeapsă — cel mult o săptămînă de post, şi gata ! Am pus-o, drept pedeapsă, să frece duşumelele. Ei, şi ce credeţi ? Freacă, afurisita ! Freacă, putoarea dracului, freacă ! Îmi zgîndăreşte inima, freacă ! Să ştii, îmi zic : o s-o ia razna de la mine ! Şi-ntocmai cum vă spun, mi-a fugit şi aseară ! Aţi auzit şi dumneavoastră, oameni buni, ce bătaie i-am tras aseară, că mă dureau pe mine mîinile ; i-am luat ciorapii şi ghetele, că n-o fi nebună să plece în picioarele goale ; cînd colo, iar a spălat putina ! Unde ai fost ? Vorbeşte-mi ! Unde te-ai dus să te plîngi, sămînţă de urzică ce-mi eşti, la cine m-ai pîrît ? Vorbeşte, ţiganco, mască franţuzească, dar vorbeşte odată !

Turbată de furie, bolovănoasa se năpusti asupra fetiţei pierită de spaimă, o înhăţă năprasnic de păr şi o izbi cu toată puterea de pămînt. Castronaşul cu castraveţi zbură cît colo, şi se făcu ţăndări, ceea ce mări şi mai mult furia megherei cherchelite... Îşi lovea victima şi peste obraji, şi în cap ; dar Elena tăcea cu îndărătnicie fără să scoată un sunet, un strigăt, un geamăt. M-am repezit atunci în curte şi nemaiputîndu-mi înfrîna revolta, am strigat la muierea beată.

— Ce faci ? Cum îţi permiţi să te porţi aşa cu o biată orfană ? şi am apucat-o de mînă.

— Ce vrei ?! Cine eşti tu ?! urlă ea, lăsînd-o pe Elena şi proţăpindu-se în faţa mea, cu mîinile în şolduri. Ce te amesteci nepoftit ? Ce cauţi în casa mea ?

— Ce caut ? De ce mă amestec ? Pentru că eşti o femeie fără suflet ! strigai la ea. Cum poţi să-ţi baţi joc în halul ăsta de un biet copil ? ! Nici măcar nu-i copilul dumitale ; te-am auzit cînd spuneai că e orfană şi că ai luat-o la dumneata...

— Doamne, Dumnezeule ! se dezlănţui din nou furia. Dar cine eşti tu de-ţi bagi nasul unde nu-ţi fierbe oala ? Nu cumva îi fi venit cu dînsa ? Acum mă reped pînă la pristav. Păi pe mine mă cunoaşte şi mă cinsteşte ca pe o nobilă Andron Timofeici în persoană. Nu cumva la tine aleargă ea mereu ? Cine eşti, mă ? Ai venit în casă străină să faci scandal ? Săriţi, ajutor !

Şi se repezi la mine cu pumnii ridicaţi. Dar în aceeaşi clipă un ţipăt strident, neomenesc, străpunse aerul. Elena, care împietrise locului, scoase deodată un strigăt nefiresc, căzu la pămînt şi începu să se zbată în convulsii groaznice. Faţa i se schimonosi. Era un acces de epilepsie. Fata cea cu părul dezmăţat şi boită peste măsură şi femeia între două vîrste de la subsol alergară la dînsa, o ridicară şi o duseră repede în casă.

— Poţi să crăpi, blestemato ! zbieră în urma ei muierea cea grasă. E pentru a treia oară în luna asta că o apucă... Afară, samsarule ! se repezi ea din nou la mine.

— Ce stai, rîndaşule ! Tu pentru ce primeşti simbrie ?

— Hai, cară-te ! Cară-te ! Aştepţi cumva să-ţi netezesc gulerul, mă îndemnă domol, cu o voce groasă, mai mult de mîntuială, paznicul. Unde se ceartă doi, al treilea să nu se bage. Fă cale-ntoarsă şi pe-aci ţi-e drumul !

N-am avut încotro : am ieşit pe poartă, dîndu-mi seama că intervenţia mea a fost absolut inutilă. Clocoteam de indignare. M-am oprit pe trotuar, în faţa porţii, continuînd să privesc prin portiţa rămasă deschisă. Văzînd că am ieşit în stradă, muierea se repezi sus, iar rîndaşul, după ce-şi făcu astfel datoria, dispăru şi el. Peste cîteva clipe, femeia care ajutase s-o ducă pe Elena înăuntru coborî din cerdac şi se îndreptă spre locuinţa ei. Zărindu-mă, se opri şi mă privi curioasă. Faţa ei blîndă îmi dădu curaj. Am intrat din nou în curte şi, ducîndu-mă de-a dreptul la ea, am spus :

— Dă-mi voie să te întreb. Ce-i cu fetiţa asta aici, de ce se poartă aşa cu ea muierea asta ticăloasă ? Să nu-ţi închipui, cumva, că întreb aşa, numai ca să mă aflu în treabă. Am mai

avut prilejul s-o întîlnesc pe copila asta, şi, din anumite motive, ea mă interesează în mod deosebit.

— Păi, dacă te interesează, mai bine ai lua-o la dumneata, ori i-ai găsi vreun loc pe undeva, decît să se prăpădească aici, spuse femeia ezitînd oarecum şi dădu să plece.

— Bine, dar dacă n-ai să-mi spui ce trebuie să fac, cum s-o pot ajuta ? Repet doar : nu ştiu nimic despre ea. Femeia aceasta o fi Bubnova, stăpîna casei ?

— Da, chiar dînsa e, proprietăreasa.

— Şi cum de-a nimerit fetiţa asta nefericită la ea ? Mama ei a murit aici ?

— Uite aşa, a nimerit... şi gata ! Asta nu-i treaba noastră să ştim... Şi dădu iar să plece.

— Dar, te rog, fii bună şi spune-mi, că mă interesează foarte mult. Poate că aş putea să fac ceva pentru ea. Cine-i ? De unde-i ? Cine a fost mamă-sa, dumneata ştii, nu-i aşa ?

— O străină, mi se pare, mamă-sa, venită de prin alte părţi ; locuia la noi, jos ; era bolnavă rău ; a murit de oftică...

— Va să zică era tare săracă, de vreme ce stătea într-un ungher la subsol ?

— Săracă lipită pămîntului ! Mi se rupea inima numai privind-o. Şi noi de-abia o scoatem la capăt, dar ne-a rămas datoare şi nouă şase ruble în cele cinci luni cît am găzduit-o. Tot noi am şi îngropat-o ; bărbatul meu i-a făcut sicriul.

— Păi... o auzeam adineauri pe Bubnova spunînd că ea a îngropat-o ?

— Da de unde !...

— Şi cum o chema ?

— Nici n-aş şti cum să spun, domnule ; un nume cam încîlcit, nemţesc parcă.

— Smith ?

— Nu, nu chiar aşa. Şi atunci Anna Trifonovna a luat-o pe orfană la dînsa, ca s-o crească, zice-se... Dar nu-i bine de loc să stea copila la dînsa.

— Nu cumva a luat-o numai cu un anumit scop urît ?

— Se cam ţine de treburi murdare, răspunse femeia încet, nehotărîtă : să spună, ori să nu spună. Ei, dar nu-i treaba noastră să ne amestecăm.

— Ia mai tacă-ţi fleanca ! se auzi în spatele nostru o voce de bărbat. Era un om în vîrstă, în halat, îmbrăcat pe deasupra cu un caftan şi avînd o înfăţişare de tîrgoveţ sau de meseriaş ;

după cîte am înţeles numaidecît, era bărbatul femeii cu care vorbeam.

— N-are ea de ce să stea de vorbă cu dumneata ; nu-i treaba noastră... sublinie el, uitîndu-se chiorîş la mine. Tu du-te-n casă ! Bună ziua, domnule ; noi sîntem meşteri dricari. Dacă aveţi nevoie de ceva, poftim, vă servim cu dragă inimă... Cît despre alte cele, n-avem ce vorbi...

Am ieşit în stradă, adînc îngîndurat şi nespus de tulburat. Nu putusem fi de folos cu nimic. Simţeam totuşi că nu trebuie să las lucrurile aşa. Mai ales unele cuvinte ale soţiei meşterului dricar îmi provocaseră o profundă revoltă. Presimţeam că aici se ascundea o afacere urîtă.

Şi cum mergeam aşa, cu capul în piept, îngîndurat, aud deodată pe cineva strigîndu-mă pe nume cu o voce pătrunzătoare. Ridic capul : în faţa mea stătea, clătinîndu-se uşor pe picioare, un om cam băut, îmbrăcat destul de curăţel, însă cu mantaua destul de ponosită, iar pe cap cu o şapcă slinoasă. Faţa lui mi se păru cunoscută. Încercai să-mi aduc aminte. Omul îmi făcu cu ochiul şi zîmbi ironic :

— Nu mă recunoşti ?

CAPITOLUL V

— Ia te uită ! Masloboev, tu eşti, băiatule ? exclamai eu, recunoscîndu-mi deodată un vechi coleg de şcoală, de pe timpul cînd învăţam amîndoi la liceul gubernial, phiii... ce întîlnire !

— Ei, ce întîlnire ! De vreo şase ani nu ne-am mai văzut. Adică, la drept vorbind, ne-am mai izbit noi unul de altul, dar excelenţa-voastră n-a catadicsit niciodată să mă onoreze măcar cu o privire. Că de, voi generalii ăştia, adică generalii din literatură, vreau să zic, de... (şi toate acestea le spuse cu ochii plini de un surîs ironic).

— Uite ce-i, Masloboev, în privinţa asta te înşeli amarnic, îl întrerupsei eu... În primul rînd, pentru că generalii, cum spui tu, fie chiar şi cei din literatură, nu prea arată ca mine ; iar în al doilea rînd, dă-mi voie să-ţi spun că-mi aduc şi eu aminte cum te-am întîlnit pe stradă, însă te-ai cam ferit să dai ochii cu mine. Ce era să fac atunci ? Ce rost avea să

încerc a-ți vorbi, de vreme ce tu căutai să mă ocolești. De altfel, ca să fiu sincer, cred că nici acum nu m-ai fi strigat, dacă nu se întîmpla să te nimeresc cu chef. Ce zici, am sau nu am dreptate ? Ei, hai să trăiești ! Nici nu știi ce bine îmi pare că te văd...

— Să fie oare adevărat ce-aud ? Nu cumva te compromit... *cu înfățișarea mea netrebnică* ? Și, la urma urmei, de ce te-oi mai fi întrebînd, că doar n-are nici o importanță ! Eu, măi Vanea, n-am să uit niciodată ce băiat de treabă ai fost. Ți-aduci aminte cum te-au bătut cu nuiaua din pricina mea ? Și ai tăcut mîlc, nu m-ai trădat, iar eu, în loc de mulțumire, mi-am bătut joc de tine o săptămînă încheiată. Suflet neprihănit ce ești ! Să trăiești, frățioare, să-mi trăiești ! (Ne îmbrățișarăm.) Uite, de atîta amar de ani rătăcesc răzleț prin lume, timpul zboară, dar anii pe care i-am petrecut noi împreună n-am să-i uit niciodată. Și tu ? Tu ce mai faci ?

— Păi... ce să fac ? Mă canonesc și eu de unul singur...

Masloboev mă privi lung, înduioșat, ca omul cu sufletul muiat de băutură. De altfel, a fost întotdeauna un om tare bun la inimă.

— A ! nu, Vanea, tu nu ești ca mine, zise el în cele din urmă, pe un ton tragic. Am citit doar ; te-am citit, Vanea, te-am citit... Dar, ia ascultă, hai să stăm puțintel de vorbă mai pe îndelete ! Te grăbești ?

— Da, sînt cam grăbit ; ba trebuie să-ți spun că am și un mic necaz. Mai bine dă-mi adresa ta.

— Ți-o dau. Dar să știi că, așa cum spui tu, nu-i de loc mai bine ; vrei să știi cum e mai bine ?

— Ei, cum e mai bine ? Spune.

— Uite cum e mai bine : Vezi colo ? și-mi arătă spre o firmă, la vreo zece pași de locul unde ne opriserăm. Acolo unde scrie cafenea și restaurant, de fapt e numai restaurant. Dar să știi că e un local pe cinste. Te asigur eu că e pe cinste ; cît privește votca, să n-ai nici o grijă ! Sosită pe jos de-a dreptul de la Kiev ! Am trecut de mai multe ori pe aici ; de altfel, mie nici n-ar îndrăzni să-mi dea de băut ceva de proastă calitate. Mă cunoaște toată lumea aici, toți știu cine-i Filipp Filippîci. Că așa mi se spune : Filipp Filippîci ! Ce ? Ai început să strîmbi din nas ? Lasă-mă numai să-ți spun : acum e unsprezece și un sfert, știu eu, m-am uitat chiar adineauri la ceas ; ai cuvîntul meu de onoare că exact la unspre-

zece și treizeci și cinci de minute îți dau drumul. Între timp, îi tragem cîte o dușcă. Douăzeci de minute, numai douăzeci, cred că ai putea să sacrifici pentru un vechi prieten, ce zici ?

— Dacă-i vorba numai de douăzeci, mă-nvoiesc ; crede-mă, dragul meu, am o chestiune urgentă.

— Bine, bine, așa să fie, n-am să te reții. Dar aș vrea mai întîi să auzi două vorbulițe de la mine : nu-mi place de fel cum arăți, ai o față... nici nu-ți mai spun cum ! Pun rămășag că te-a necăjit cineva chiar adineauri, și te-a necăjit tare de tot. Este ?

— Exact.

— Păi, vezi că te-am ghicit pe moment ? Mă pasionează acum fizionomistica. Straşnică îndeletnicire ! Să mergem, așadar, să mai stăm niţeluş de vorbă. În douăzeci de minute, am tot timpul să iau mai întîi contact cu amiralul Ceainski [20], apoi dau pe gît o *beriozovka*, apoi o *zornaia*, apoi o *pomerantevaia* [21], apoi un *parfait-amour* și pe urmă... he, o să văd eu ce se mai poate lua... Asta-i frate, beau ! Numai în zilele de sărbătoare, pînă-n liturghie ce mai stau treaz. Tu, dacă nu vrei, nu bea. Sînt mulțumit și cu atîta : să pot sta de vorbă cu tine. Iar dacă mai iei și tu cu mine un păhărel, o să-mi facă mare cinste și plăcere. Haidem ! Schimbăm un cuvînt, două din toată inima, și ne despărțim iar pentru vreo zece anișori. Ce mai, Vanea, nu-s eu de tine.

— Ia nu mai trăncăni, ci calcă mai repede ! Cele douăzeci de minute sînt ale tale, după aia îmi dai drumul să plec.

Ca să ajungem în localul care se găsea la al doilea cat, trebuia să luăm în piept o scară de lemn cu o platformă la mijloc. Pe trepte ne-am întîlnit cu doi domni băuți în toată legea, care, văzîndu-ne, s-au dat la o parte, clătinîndu-se.

Unul din ei era tînăr, cu o mutră de prostănac, căruia de-abia începuse a-i miji mustața ; era îmbrăcat fercheș cu pretenții de-o eleganță ridicolă ; aveai impresia că luase pe el haine străine ; o mulțime de inele îi înzorzonau degetele, afișa un ac de cravată cu piatră scumpă și o pieptănătură caraghioasă, terminată cu un coc tîmpit. Zîmbea ori se hlizea prosteşte tot timpul. Însoțitorul lui arăta de vreo cincizeci de ani ; era gras, burtos, îmbrăcat destul de neglijent, dar și el cu un ac mare la cravată. Altminteri, aproape complet chel, cu o față puhavă și ciupită de vărsat, și cu niște ochelari pe un nas cît nasturele... Judecînd după față, era un om rău și

senzual. Iar ochii, niște ochi antipatici, răi și bănuitori, i se cuibăriseră în grăsime și priveau de acolo ca prin niște crăpături. Se vedea cît de colo că amîndoi îl cunoșteau pe Masloboev, dar burtosul, de cum ne zări, schiță o grimasă de nemulțumire, în timp ce tînărul luă o înfățișare prevenitoare, dulceagă, cu un zîmbet silit. Se descoperi, luîndu-și într-o mînă șapca.

— Să ne fie cu iertare, Filipp Filippîci, bolborosi el, privindu-l înduioșat pe Masloboev.

— Ce se întîmplă ?

— Scuzați... noi am cam luat-o... (și-și dădu un bobîrnac peste guler). E Mitroșka dincolo. Află că-i un ticălos...

— Dar ce s-a întîmplat ?

— Nimic. Uite așa... Să vezi, din cauza lui Mitroșka ăsta, dumnealui (și arătă din cap spre însoțitorul său), dumnealui, săptămîna trecută, într-un local deocheat, i-a cam mînjit botul cu smîntînă... îhi-hî !

Cel mai în vîrstă, înciudat, îi făcu un semn cu cotul.

— Nici nu știi, Filipp Filippîci, ce chef aș mai avea să luăm cu toții o baterie la Dussot, dar știi... o baterie cu tot dichisul ei. Fă-mi, te rog, plăcerea...

— Acum nu se poate, nenișorule, refuză Masloboev. Acum am treabă.

— Hî-hî ! Și eu aș avea să-ți propun ceva... Dar din nou prietenul îl înghionti cu cotul.

— Îmi spui pe urmă, acum nu pot !

Masloboev părea să caute dinadins a nu-i băga în seamă. Însă după ce intrarăm în prima încăpere, unde, pe toată lungimea unui perete, se întindea un bufet destul de îngrijit și rînduit cu fel de fel de gustări, pateuri, plăcinte, piroști etc., garafe cu lichioruri de toate culorile, Masloboev mă trase repede într-un colț și mă lămuri :

— Tînărul e feciorul cunoscutului negustor de făină Sizobriuhov. I-a rămas moștenire de la tătîne-său o jumătate de milion de ruble și de atunci se ține numai de chefuri și dandanale. A fost și pe la Paris. Ce de bănet a mai cheltuit și pe-acolo ! Ba poate că risipea totul, pînă la ultima lețcaie, dar i-a mai picat o moștenire și de la unchiu-său. S-a întors de la Paris și acum se căznește să toace și ce i-a mai rămas din averea asta. Peste vreun an cred că ajunge cerșetor. E prost de dă în gropi : zi și noapte umblă prin localuri de lux,

prin cîrciumi, prin taverne, pe la tot felul de actriţe ; i-a căşunat să se facă husar, a şi înaintat o cerere. Celuilalt, mai bătrîn, îi zice Arhipov, e un fel de negustor şi el, sau poate administrator pe undeva, care a fost şi otcupciu ; e o bestie, o canalie nemaipomenită, actualmente tovarăşul de petreceri al lui Sizobriuhov ; un Iuda altoit cu Falstaff — asta e ! A dat pînă acum de două ori faliment, şi e o dihanie libidinoasă, cu fel de fel de apucături scîrnave. A fost încurcat şi într-o afacere penală tare murdară, dar mi se pare că a reuşit să scape. Într-o privinţă, îmi pare bine că l-am întîlnit aici ; mă aşteptam să-l văd prin locurile astea. Arhipov, bineînţeles, îl fură din gros pe Sizobriuhov. El cunoaşte toate locurile deocheate de prin oraş, din care pricină se bucură de mare trecere la toţi fecioraşii ăştia de bani gata. De mult îl pasc eu, doar-doar mi-o cădea în mînă. Nu-l prea are la inimă nici Mitroşka, flăcăul ăla chipeş cu podiovcă, uite cel de colo, de lîngă fereastră, cu faţa de ţigan. E geambaş de meserie şi-i cunoaşte pe toţi husarii de pe aici. Un şmecher fără pereche ; în faţa ta, îţi fabrică o bancnotă falsă pe care, cu toate că ai văzut cu ochii tăi, i-o schimbi, aşa de bine ştie să te ducă. Nu te uita că umblă în podiovcă ; e drept că-i de catifea şi că-i dă puţin un aer de slavofil (de altfel, am impresia că-l prinde de minune), dar şi într-un frac elegant dacă l-ai îmbrăca şi l-ai prezenta la clubul englez drept conte, să zicem, drept contele Barabanov, nimeni nu s-ar îndoi o clipă de identitatea lui : poate face şi o partidă de wist, cînd vrea ştie să se poarte ca un conte — şi pe toţi îi păcăleşte. Nu-l prea văd să termine bine. Mitroşka are pică pe Arhipov, pentru că i l-a suflat pe Sizobriuhov, şi asta tocmai acum, cînd afacerile-i merg cam prost şi înainte de a fi apucat să-l jumulească bine pe fecioraş. Dacă-i vedem pe tustrei adunaţi aci, în locantă, înseamnă că s-a petrecut ceva neobişnuit din cale afară. Cam bănuiesc eu ce poate fi, ba chiar îmi vine a crede că Mitroşka este acela care m-a înştiinţat cum că Arhipov şi Sizobriuhov vor fi aici, fiindcă umblă amîndoi după nişte treburi murdare. Iar eu, măi frăţioare, vreau să profit de această ură a lui Mitroşka faţă de Arhipov, căci am şi eu socotelile mele ; de altfel, pentru aceasta am şi venit încoace. Dar nu vreau ca el să ştie ce m-aduce, aşa că te rog şi pe tine să te faci că nu-l vezi. Iar la plecare, sînt sigur că Mitroşka mă va opri singur ca să-mi spună ceea ce mă interesează. Deocamdată, hai să

trecem, Vanea, uite, în camera aceea. Stepane, continuă el, adresîndu-se ospătarului, ai înţeles cam ce vreau eu de la tine ?

— Înţeles.

— Şi ai să mă serveşti după tabietul meu ?

— Vă servesc.

— Ei, atunci dă-i drumul cît mai repede ! Ia loc, Vanea, uite aici. De ce te uiţi aşa la mine ? Văd că mă priveşti cam mirat. Să nu te mire nimic. Cîte nu i se întîmplă omului în viaţă ! Uneori chiar şi ceea ce nici prin gînd nu i-a trecut vreodată, dar mai ales într-o vreme ca... hai, să zicem, chiar ca în zilele acelea cînd toceam împreună din Cornelius Nepos! Un lucru însă te rog să mă crezi, Vanea dragă : în pieptul lui Masloboev, chiar dacă omul şi-a greşit drumul, continuă să bată aceeaşi inimă — doar împrejurările s-au schimbat. Chiar dacă m-oi fi mînjit niţeluş, nu-s cu nimic mai rău decît toţi ceilalţi. Am urmat şi medicina, am vrut să fiu şi profesor de literatură rusă, am scris şi un articol despre Gogol, am vrut să ajung şi proprietarul unei mine de aur, şi să mă însor am vrut ; că de, doar sînt şi eu om din carne şi oase, iar *ea* primise, cu toate că în casă la mine era atîta belşug, de n-aveai cu ce ademeni o pisică pînă afară. Mă pregătisem chiar şi de ceremonia nupţială, împrumutasem de la cineva o pereche de cizme mai tefere, deoarece ale mele de mai bine de un an şi jumătate erau numai cute şi găuri. Dar la căsătorie n-am mai ajuns. Fata s-a măritat cu un învăţător, iar eu m-am angajat funcţionar la un birou ; nu era un birou comercial, ci pur şi simplu un birou. De aci încolo însă lucrurile au mers mai altfel. S-au scurs ani şi ani şi, cu toate că n-am nici un serviciu, cîştig frumuşel, fără prea multă bătaie de cap ; iau şperţ şi lupt pentru dreptate ; viteaz faţă de nevolnici, nevolnic în faţa celor viteji. Am şi principii : ştiu, de pildă, că unde-i unul nu-i putere şi mă ţin serios de treabă. Meseria mea priveşte mai mult viaţa particulară, intimă a oamenilor, adică dedesubturile ei... pricepi ?

— Nu cumva eşti detectiv ?

— Chiar detectiv nu sînt, dar de unele treburi de acest soi mă ocup şi oficial, şi din proprie iniţiativă, adică din pasiune. Să-ţi spun drept, Vanea : îmi place băutura, asta-i. Întrucît n-ajung însă niciodată să-mi tulbur minţile, aş putea spune că-mi şi cunosc viitorul. S-a dus vremea mea, iubitule !

geaba ai mai încerca să faci din coadă de cîine sită de mătase. Un lucru pot să-ți spun, Vanea : dacă nu m-aș fi simțit încă om, nu te-aș mai fi strigat astăzi pe stradă. Este adevărat ceea ce spuneai adineauri, te-am mai întîlnit și altădată, ba chiar de mai multe ori, și am vrut să te opresc, dar n-am îndrăznit și am tot amînat. Nu merit eu să stai de vorbă cu mine. Dar tot pe atît de adevărat este că dacă nu eram cu chef, nu intram nici acum în vorbă cu tine. Toate astea însă nu-s decît prostii și aș zice să isprăvim cu simandicoasa mea persoană. Mai bine, hai să vorbim despre tine. Ei, da, să știi că pe scumpul meu prieten l-am citit ! Ca să vezi, pînă și eu ți-am citit cartea ! Vorbesc, amice, despre progenitura ta, despre întîiul tău născut. Iar după ce am terminat de citit, măi frate, cît p-aci să mă fac om de treabă ! Cît p-aci, spun, fiindcă după ce am mai chibzuit nițeluș, am preferat să rămîn așa cum sînt și să nu mă mai fac om de treabă. Asta-i...

Și tot așa, cîte și mai cîte nu mi-a mai spus Masloboev... Băutura pornise să i se urce la cap și-l înduioșase nemaipomenit, aproape pînă la lacrimi. Îl știam dintotdeauna că era un băiat bun, care totodată știa el ce vrea și evoluat cam prea peste măsură ; altminteri șiret, descurcăreț și șmecher încă de pe băncile școlii ; în fond însă, era un om de inimă, un ratat, de altfel. Întîlnești mulți oameni din aceștia printre ruși. Oameni adesea foarte înzestrați, dar nu știu cum se face că toate la ei se încîlcesc, se amestecă într-o harababură nemaipomenită ; unde mai pui că de multe ori sînt în stare să acționeze în mod deliberat împotriva propriei lor conștiințe dintr-o implacabilă slăbiciune în anumite privințe, și nu numai că merg inevitabil la pieire, dar își dau seama și ei înșiși, dinainte, că se duc la pierzanie. De altfel, Masloboev a sfîrșit prin a se îneca în băutură.

— Acum, prietene, încă o vorbă, se întoarse el. Am auzit la început de răsunetul gloriei tale, mi-au căzut apoi în mînă fel de fel de critici despre tine (zău că le-am citit, să nu-ți închipui că eu nu mai citesc de loc) ; te-am văzut însă, după aceea, umblînd prin noroi, în niște cizme scîlciate, fără galoși, cu o pălărie uzată și m-am dumirit eu îndată cum devine cazul. Acum faci publicistică, pare-mi-se ?

— Așa este, Masloboev.

— Înseamnă că eşti în situaţia de mîrţoagă la căruţa poştei.

— Cam aşa ceva...

— Păi, dacă-i aşa, ascultă ce-ţi spun : e mai bine să bei ! Uite, eu, de pildă, mă îmbăt turtă, mă întind pe divan (am un divan fain, pe arcuri) şi-mi închipui că sînt... că sînt, să zicem, un Homer sau un Dante, sau chiar un Frederic Barbarosa, orice-şi poate închipui omul, nu-i aşa ? Pe cînd tu n-ai cum să-ţi închipui că eşti Dante, nici Barbarosa, în primul rînd pentru că vrei să fii tu însuţi, iar în al doilea rînd, pentru că orice vrere personală îţi este interzisă, tu nefiind altceva decît un cal de poştă. La mine e vorba de închipuire, la tine — de realitate. Fii, aşadar, sincer şi spune-mi-o ca unui frate (altminteri pentru zece ani de aci încolo m-ai jigni şi m-ai umili) : n-ai cumva nevoie de bani ? Să ştii că eu am bani. Lasă, lasă fasoanele. Ia de la mine, lichidează cu antreprenorii tăi, scapă de căpăstru, asigură-ţi un an de viaţă independentă şi apucă-te de scrie cu adevărat, scrie-ţi opera ta cea mare. Ai ? Ce zici ?

— Ascultă, Masloboev. Preţuiesc mult propunerea ta frăţească, căreia n-aş putea acum să-i răspund cu nimic ; de ce ? asta mi-ar cere ceva timp de povestit. Aşa e situaţia însă. Dar îţi promit să-ţi istorisesc altă dată totul, ca unui frate. Iar pentru generoasa ta ofertă îţi mulţumesc şi-ţi făgăduiesc, de altfel, să vin cît mai des pe la tine. Şi acum, în altă ordine de idei, ai fost sincer cu mine şi asta-mi dă curajul să-ţi cer un sfat, mai ales că tu, pe cît se pare, te pricepi în astfel de afaceri ; eşti, cum s-ar zice, un specialist.

I-am relatat de-a fir-a-păr toată întîmplarea cu Smith şi cu nepoata lui, începînd din momentul cînd îl văzusem intrînd la cafeneaua aceea nemţească. Lucru curios, pe cînd îi vorbeam, mi s-a părut deodată, după expresia ochilor lui, că nu i-ar fi necunoscută istoria asta. Ca să mă verific, l-am întrebat.

— Nu, mi-a răspuns el, e altceva. Nu-ţi ascund, am mai auzit eu ceva despre un bătrîn cu numele de Smith, care ar fi murit într-o cafenea. Cît despre madam Bubnova, de ea aş putea spune că ştiu precis unele lucruri. De la cucoana asta am ciupit acum două luni un şperţ. *Je prends mon bien où je le trouve* [22], în această privinţă semăn cu Molière, dar numai într-asta. De altfel, cu toate că i-am stors un sutar, chiar

atunci, pe loc, mi-am dat cuvîntul s-o mai oftic o dată şi nu numai cu o sută de ruble, ci cu cinci. Ticăloasă muiere ! Se ţine de afaceri nepermise. Şi asta n-ar fi cine ştie ce grav, dacă uneori n-ar întrece măsura. Să nu-ţi închipui, te rog, de mine, că-l fac pe Don Quijote. De fapt, s-ar putea întîmpla să am şi neplăceri, iată tocmai de ce eram aşa de bucuros cînd m-am brodit adineauri nas în nas cu Sizobriuhov. Pe cît se pare, el a fost ademenit anume încoace şi l-a adus, firește, burduhănosul ; ştiind însă ce treburi învîrteşte acesta, îmi închipui că... Dar las-că-l prind eu cu ocaua mică ! Îmi pare foarte bine că am aflat din gura ta despre fetiţa asta ; pasămite, am mai dat de-o urmă. Trebuie să-ţi spun, frăţioare, că mă ocup cu fel de fel de comisioane şi cunosc nişte persoane destul de simandicoase ! Mai zilele trecute, am trepădat să lămuresc o chestie a unui prinţ, dar să vezi, măi frate, ce chestie, ti-i-i ! Nici nu-ţi trece prin gînd aşa ceva despre un prinţ... sau poate preferi să-ţi spun o istorioară nostimă despre o femeie măritată ? Vino, treci pe la mine, frăţioare, te servesc eu cu nişte subiecte pe care, dacă le descrii, nici nu te crede nimeni.

— Cum ziceai că-l cheamă pe prinţul acela ? l-am întrebat eu, îndemnat de o vagă presimţire.

— De ce te interesează ?! poftim : Valkovski îl cheamă.

— Piotr ?

— Da... Îl cunoşti ?

— Foarte puţin. Ei bine, Masloboev, să ştii că în privinţa acestui domn am să te mai deranjez şi eu şi poate nu o singură dată, îi spusei ridicîndu-mă de la masă. Ceea ce mi-ai pomenit mă interesează grozav.

— Aşa, dragul meu. Vino oricînd ! Am să-ţi răstorn ca în palmă fel de fel de întîmplări ; bineînţeles, pînă la o anumită limită — pricepi ? Altminteri, e în joc propriul meu credit, ca om de afaceri, probitatea mea profesională şi... şi aşa mai departe.

— Bine, firește că numai atît cît îţi va îngădui cinstea ta profesională.

M-am simţit tulburat şi lui nu i-a scăpat acest lucru.

— Şi acum, te rog să-mi spui ce părere ai despre întîmplarea pe care ţi-am relatat-o adineauri. Te-ai mai gîndit ?

— Despre întîmplarea aceea ? Aşteaptă-mă numai cîteva clipe, să fac plata.

Masloboev porni spre bufet şi, ca din întîmplare, se pomeni lîngă flăcăul îmbrăcat în podiovcă, pe care-l chema simplu : Mitroşka. Îmi făcu impresia că-l cunoaşte chiar mult mai intim decît avusese aerul să-mi dea a înţelege. Se vedea, în orice caz, că nu pentru întîia oară se întîlneau acolo. Mitroşka avea o înfăţişare destul de originală. Îmbrăcat cu podiovcă şi cu o cămaşă de mătase roşie, faţa lui scotea în relief trăsături accentuate, dar plăcute şi era încă destul de tînăr, oacheş, cu privirea îndrăzneaţă şi scînteietoare, ca să producă o impresie plăcută şi să atragă atenţia. Gesturile lui trădau siguranţa unui om foarte activ şi în momentul acela se silea parcă să-şi dea aere de om preocupat de nişte afaceri foarte importante.

— Uite ce este, Vanea, îmi spuse Masloboev întorcîndu-se, treci pe la mine diseară la şapte, se prea poate că voi fi în măsură să-ţi dau cîteva informaţii. Personal, nu prea am cine ştie ce trecere, altădată aveam, dar acum nu-s decît un beţivan, care s-a lăsat pe tînjală. Totuşi mi-am păstrat vechile relaţii şi aş putea să aflu ceva, după ce mai stau de vorbă cu anumite persoane care sînt la curent cu de-alde astea ; numai aşa mai reuşesc să fac faţă ; e drept, că o fac în orele libere, adică atunci cînd nu-s beat, înţelegi, mai mişc şi eu cîte ceva, dar tot prin alţii... şi mai mult pentru a strînge informaţii... Ei, dar ce să mai vorbim... Uite, ţine adresa mea, mă cauţi în strada Şestilavoşnaia. Pentru că, asta e, acuma sînt fleşcăit. Mă duc să mai trag o duşcă şi pe urmă o şterg acasă, să m-aştern pe un pui de somn. Să vii la mine, îţi fac cunoştinţă cu Alexandra Semionovna, iar dacă vom mai avea timp, vorbim şi despre poezie.

— Dar despre...

— Poate şi despre asta.

— Dacă-i aşa, vin. Vin sigur...

CAPITOLUL VI

Anna Andreevna mă aştepta de mult. Ceea ce-i spusesem seara trecută despre bileţelul Nataşei îi aţîţase curiozitatea la culme şi nădăjduise să mă vadă în ziua aceea mult mai de-

vreme, cel mai tîrziu pe la zece dimineaţa. Cînd am apărut abia la două după-amiază, chinurile aşteptării ajunseseră la limita puterilor sărmanei bătrîne. Iar pe deasupra, ardea de dorinţa să-mi împărtăşească noile ei speranţe, care o cuprinseseră încă din ajun, precum şi cîte ceva despre Nikolai Sergheici, care de aseară nu prea se simţise bine, era mai ursuz şi în acelaşi timp deosebit de duios faţă de dînsa. La început, bătrînica m-a primit încruntată, cu un aer de nemulţumire şi răceală, abia lăsînd să-i scape printre dinţi cîteva vorbe şi fără să manifeste nici un fel de interes, ca şi cum ar fi vrut să-mi spună : „Ei, şi ce-ai mai venit acum ? Te-ai înnădit să răsari la uşă aproape în fiecare zi." Era supărată, pentru că venisem aşa de tîrziu. Eu însă eram grăbit şi de aceea, fără prea multă zăbavă, i-am povestit toată scena petrecută aseară la Nataşa. De cum auzi de vizita prinţului şi de cererea lui solemnă, bătrînica lepădă îndată masca de nemulţumire, pe care şi-o impusese. Greu s-ar putea găsi cuvintele care să descrie cît de bucuroasă era ; aproape că nici nu mai ştia ce să facă : se închina, plîngea, se lăsa în genunchi şi bătea mătănii în faţa icoanei ; în cele din urmă, mă îmbrăţişă şi dădu să se repeadă la Nikolai Sergheici în odaie, ca să-i împărtăşească şi lui bucuria cea mare.

— Crede-mă, Vanea, că numai de-atîta umilinţă şi obidă îşi face el gînduri negre ; ia să afle acum că Nataşa a primit deplină satisfacţie, şi ai să vezi cum îşi uită omul de toate necazurile.

De-abia am reuşit s-o conving să nu-i sufle bătrînului nici o vorbă. Biata de ea, cu toate că trăiseră împreună aproape douăzeci şi cinci de ani, n-ajunsese încă să-l cunoască bine. Ar fi vrut, de asemenea, să meargă îndată, împreună cu mine, la Nataşa. Mă străduii s-o conving că Nikolai Sergheici n-are să încuviinţeze un asemenea pas şi nu este exclus că, în felul acesta, în loc să dregem, mai mult am strica lucrurile. În sfîrşit, se răzgîndi, dar mă mai ţinu aşa vreo jumătate de oră, ca să-şi descarce sufletul. „Cu cine rămîn eu acum, se jelui ea ; cu atîta bucurie în suflet, să mă învîrtesc singurică între patru pereţi ?" În cele din urmă, am convins-o totuşi să mă lase să plec, spunîndu-i că Nataşa mă aşteaptă cu sufletul la gură. Bătrînica mă binecuvîntă cu semnul crucii de mai multe ori, şi mă însărcină anume să-i transmit Natašei binecuvîntarea ei ; era cît pe-aci să izbucnească în lacrimi, cînd am refuzat

categoric să-i promit că o să mai trec în seara aceea pe la ei, bineînțeles, în afară de cazul cînd Natașei i s-ar întîmpla ceva neobișnuit. Pe Nikolai Sergheici nu l-am mai văzut de data aceasta ; nu închisese ochii toată noaptea, se plîngea de dureri de cap, de frisoane și acum dormea în biroul lui.

Natașa mă așteptase și ea toată dimineața. Am găsit-o ca de obicei, plimbîndu-se prin cameră, cu mîinile încrucișate, cufundată în gînduri. Chiar și astăzi, cînd îmi aduc aminte de ea, nici nu mi-o închipui altfel decît așa : mereu singură, în cămăruța aceea sărăcăcioasă, mereu îngîndurată, părăsită, într-o veșnică așteptare, cu mîinile cruce la piept, cu ochii în pămînt, umblînd de colo pînă colo prin cameră, fără încetare și fără nici un rost.

Mă întrebă încet, fără să-și întrerupă mersul, de ce am întîrziat. I-am însăilat pe scurt toate peripețiile mele, dar mi-am dat seama că ea aproape nici nu mă ascultă. Era vizibil preocupată de gînduri neliniștitoare. „Ce mai e nou ?" întrebai eu. „Nimic nou", răspunse, dar după expresia feței ei mi-am dat seama că, de fapt, are noutăți și doar atîta așteptase, să vin eu cît mai repede, ca să mi le împărtășească ; însă, după cum îi era obiceiul, n-avea s-o facă decît înainte de plecarea mea. Întotdeauna cam așa se petreceau lucrurile între noi. Mă obișnuisem și de aceea așteptam.

Discuția noastră se concentră, bineînțeles, în primul rînd asupra celor petrecute în ajun. M-a surprins îndeosebi faptul că impresiile noastre despre prinț coincideau întru totul ; categoric, prințul îi displăcuse și impresia aceasta, după trecerea unei nopți încheiate, i se întărise și mai mult. Iar după ce analizarăm amănunțit vizita lui, Natașa îmi spuse :

— Ascultă, Vanea, mi se pare că de obicei cam așa se întîmplă : dacă un om nu-ți place de la început, e aproape sigur că o să-ți placă neapărat mai tîrziu. Cel puțin cu mine cam așa a fost întotdeauna.

— Deie Domnul, Natașa. Acum însă aș vrea să-ți spun și părerea mea definitivă ; am chibzuit bine și am ajuns la concluzia că, admițînd chiar că, în general, prințul e cam fățarnic, totuși nu încape îndoială că de data aceasta el acceptă cu adevărat și consimte cu toată seriozitatea la căsătoria voastră.

Natașa se opri în mijlocul camerei și mă privi încruntată. Se schimbă brusc la față, pînă și buzele îi tresăriră ușor.

— Dar cum ar fi putut el, într-un caz ca *acesta*, să umble cu viclenii şi minciuni ? întrebă ea cu o nedumerire trufaşă.

— Asta zic şi eu, mă grăbii să-i întăresc gîndul.

— Firește că n-a minţit. Cred că nici nu poate fi vorba de aşa ceva. N-ar avea motiv nici pentru cel mai mic vicleşug. Şi apoi, cum ar trebui să mă considere ca să-şi bată joc de mine în halul ăsta ? E cu putinţă oare ca un om să fie capabil de asemenea jigniri ?

— Firește că nu ! mă grăbii s-o aprob iarăşi, zicîndu-mi în sinea mea : „Mi se pare că tocmai asta gîndeşti tu acum, în timp ce te plimbi prin cameră, sărmana mea, şi poate că mai mult chiar decît mine te frămîntă şi pe tine îndoiala".

— Ah, cît de mult aş vrea ca el să se întoarcă mai repede ! adăugă ea. Zicea că ar dori să stea la mine o seară întreagă şi atunci... O fi avînd chestiuni foarte importante, dacă a trebuit să plece într-un moment ca acesta. Ştii cumva despre ce este vorba ? Ţi-a ajuns la ureche, în privinţa asta, ceva, Vanea ?

— Dumnezeu ştie... Aleargă mereu să cîştige bani. Am auzit că acum se dă în vînt după o antrepriză, aici, la Petersburg. Ce ştim noi, Natașa, ce sînt afacerile ?

— Nu ne pricepem, aşa e. Alioşa amintea aseară despre nu ştiu ce scrisoare...

— Se poate ; vreo comunicare. Alioşa a trecut pe la tine ?

— Da...

— De dimineaţă ?

— Pe la douăsprezece ; ştii, ii place să doarmă mult dimineaţa. A stat puţin şi l-am trimis la Katerina Feodorovna ; nu se poate aşa, Vanea, trebuie să se ducă.

— Altfel, n-avea de gînd să treacă pe acolo ?

— Ba da, şi el era hotărît să meargă...

Vru să mai adauge ceva, dar se opri. O priveam, aşteptînd să aud ce mai spune. Părea abătută. Aş mai fi întrebat-o, poate, ceva, dar ştiam că uneori nu-i place să fie descusută.

— Ce băiat ciudat, rosti ea în cele din urmă, încreţind uşor colţul gurii şi ferindu-şi privirile de mine.

— Dar de ce ? S-a întîmplat ceva între voi ?

— Nu, nu s-a întîmplat nimic ; zic şi eu, aşa... De altfel, a fost foarte drăguţ... numai că...

— Ei, acum toate grijile şi necazurile lui au luat sfîrşit, spusei eu.

Natașa mă privi atentă, iscoditoare. Ar fi vrut poate să-mi răspundă chiar ea : „Lasă, că nu prea a avut el cine știe ce griji ori necazuri nici pînă acum" ; dar întrucît i s-a părut probabil că deslușește în vorbele mele același gînd, se bosumflă.

Curînd însă deveni iarăși prietenoasă și amabilă. De data aceasta ea mi s-a părut mult mai blîndă și potolită. Am zăbovit la ea mai bine de o oră. Era evident că o frămînta un gînd. Prințul o speria. După unele din întrebările ei, am înțeles că ar fi vrut să știe sigur ce impresie îi făcuse ea prințului în ajun. Dacă avusese sau nu o ținută potrivită ? Dacă nu cumva își manifestase prea vizibil bucuria ? Sau, poate, fusese prea rigidă ? Sau, dimpotrivă, prea îngăduitoare ? Ce și-o fi închipuind el despre dînsa ? N-o fi luat-o în rîs cumva ? N-o disprețuia ?... La gîndul acesta, obrajii i se aprinseră ca focul.

— Dar cum se poate să te frămînți atîta, numai pentru că un om rău ar putea gîndi despre tine într-un fel sau altul ? Lasă-l să gîndească ce vrea ! zisei eu.

— Dar de ce spui că e rău ? mă întrebă.

Natașa era sinceră și cinstită, dar avea o fire bănuitoare. Bănuielile ei proveneau dintr-o sursă curată. Era mîndră și noblețea acelei mîndrii nu i-ar fi permis să treacă ușor peste batjocorirea a ceea ce pentru dînsa era mai presus de orice. Disprețul unui om josnic nu s-ar fi izbit la ea, desigur, decît tot de dispreț ; ar fi durut-o însă orice batjocură pentru cele socotite de ea lucruri sfinte, indiferent din partea cui ar fi venit batjocura. Și nu din pricină că inima ei n-ar fi avut suficiente resurse de tărie, ci numai pentru că nu cunoștea îndeajuns lumea și nu era deprinsă cu societatea, numai pentru că era prea izolată în colțișorul ei. Stătuse izolată aproape toată viața, nu-și părăsise niciodată colțul. Și, în sfîrșit, însușirea oamenilor buni la inimă, moștenită, poate, de la tată-său, de a socoti mereu pe fiecare mult mai cumsecade decît este în realitate, de a-i exagera calitățile, de a se înflăcăra în aprecierea lor — însușirea aceasta se resimțea la dînsa în cel mai înalt grad. Cît de greu le vine unor astfel de oameni să suporte mai tîrziu deziluziile ! Dar și mai greu le este cînd își dau seama că ei înșiși sînt vinovați. De ce, la urma urmelor, ai așteptat de la oameni mai mult decît sînt ei în stare să-ți dea ? Nu-i de mirare, așadar, că ase-

menea făpturi suferă decepții la fiece pas. Mult mai bine le-ar prii să stea liniștite prin colțurile lor și să nu apară niciodată în societate ; am observat chiar că țin realmente la ungherele prin care s-au cuibărit și că nu le displace să se izoleze în ele pînă într-atîta, încît aproape că ajung să se sălbăticească. De altfel, Natașa avusese de suferit multe nenorociri și ofense. Aș fi putut spune că am în fața mea o ființă aproape bolnavă, cu toate că nu i se putea face nici o vină din asta, dacă în cuvintele mele s-ar întrezări cumva o umbră de învinuire.

Eram grăbit și de aceea m-am ridicat, cu intenția să plec. Natașa s-a mirat mult, și era gata să izbucnească în plîns, deși tot timpul cît stătusem cu dînsa nu-mi acordase nici un fel de atenție deosebită ; dimpotrivă, fusese poate chiar mai rece decît de obicei ; totuși, în clipa aceea mă sărută afectuos și privindu-mă indelung drept în ochi, îmi spuse :

— Știi, Alioșa a fost atît de caraghios astăzi, încît am rămas foarte mirată. Era drăguț, părea foarte fericit, dar a trecut pe aici ca un fluturaș, ca un filfizon, se învîrtea mereu prin fața oglinzii. A început să se poarte, nu știu cum, parcă nu se mai sinchisește de nimic... și n-a stat aproape de loc la mine. Închipuie-ți : mi-a adus bomboane.

— Bomboane ? Ei, și ! chiar dacă e un gest oarecum naiv, totuși e foarte drăguț din partea lui. Vai, ce oameni mai sînteți și voi amîndoi ! V-ați și apucat să vă suspectați, să vă spionați, să vă studiați expresiile feței pentru a descifra cine știe ce gînduri tăinuite (cînd, de fapt, nici unul, nici celălalt nu sînteți în stare să pricepeți nimic din ele !). Hai să zicem că la el mai merge. Este copilăros și flușturatic, așa cum a fost întotdeauna. Dar tu, tu !

Ori de cîte ori se întîmpla ca Natașa să-și schimbe tonul obișnuit și să vină lîngă mine, fie plîngîndu-se de Alioșa, fie pentru ca să-i dezleg cine știe ce nedumeriri complicate, fie numai să-mi spună vreun secret sau vreo dorință, pe care vroia să i-o ghicesc după cîteva aluzii, mi-aduc aminte că întotdeauna mă privea răsfrîngîndu-și buzele și dezvăluindu-și dințișorii, cerîndu-mi parcă să-i dau o soluție neîntîrziată, să-i iau odată greutatea de pe inimă. Mi-aduc de asemenea aminte că în astfel de cazuri adoptam și eu de obicei un ton aspru și tăios, ca și cum aș fi admonestat pe cineva, și asta, nu știu cum, *îmi reușea* întotdeauna. Gravi-

tatea și asprimea mea erau, pare-se, necesare, și impuneau mai mult, pentru că, nu știu de ce, omul simte adeseori nevoia imperioasă de a fi admonestat. Cel puțin, în privința Natașei, aș putea spune că metoda aceasta reușea de obicei s-o liniștească.

— Să vezi, Vanea, continuă ea lăsîndu-și mîna pe umărul meu, iar cu cealaltă strîngîndu-mi-o pe a mea, în timp ce ochii mă priveau rugători, să vezi, mi s-a părut că Alioșa era prea puțin pătruns de... adică arăta ca un adevărat *mari* * ; știi, semăna cu un om căsătorit de cel puțin zece ani, dar care continuă încă să fie amabil cu nevastă-sa. Nu crezi că își ia prea devreme aerul acesta ?... A rîs, s-a învîrtit pe aici, dar am avut impresia că toate nu erau decît în parte pentru mine și nu ca înainte... se grăbea parcă să plece la Katerina Feodorovna... Eu îi vorbeam, dar el nu prea mă asculta sau aducea vorba despre cu totul altceva, știi, după obiceiul urît al celor din societatea aleasă, de care noi amîndoi ne-am străduit atîta să-l dezvățăm. Într-un cuvînt, mi s-a părut așa... aproape indiferent... Dar ce spun eu ! Poftim, iar am luat-o razna ! Ah, cît de pretențioși sîntem noi, Vanea, ce despoți năzuroși ! Abia acum îmi dau seama ! Nu sîntem în stare să iertăm omului fie și cea mai mică schimbare în expresia feței, indiferent din ce cauză s-ar produce schimbarea ! Ai avut dreptate, Vanea, să mă certi adineauri ! Numai eu sînt de vină de toate acestea ! Noi înșine ne scornim amărăciuni și apoi tot noi ne văicărim... Mulțumesc, Vanea, că m-ai consolat. Ah, dacă ar veni el azi ! Da de unde ! Te pomenești că s-a și supărat pentru cele întîmplate adineauri...

— Nu cumva v-ați și certat ? strigai eu mirat.

— Nici pomeneală ! Atîta doar, că eu am fost puțin cam tristă, și asta l-a făcut și pe el să rămînă îngîndurat și mi s-a părut cam rece cînd și-a luat rămas bun. Dar nu-i nimic, o trimit pe Mavra să-l cheme... Vino și tu, Vanea, diseară.

— Vin neapărat, dacă n-are să mă împiedice o anumită afacere.

— Ei asta-i ! Ce afacere mai ai și tu ?

— Uite că mi-am găsit și eu una ! Totuși, cred că am să vin negreșit.

* Soț (fr.).

CAPITOLUL VII

La şapte fix eram la Masloboev. Locuia într-o aripă a unei case din strada Şestilavoşnaia, unde ocupa un apartament compus din trei camere, nu prea curat ţinute, dar destul de frumos mobilate. Se ghicea chiar o oarecare îndestulare, dar totodată şi lipsa unei mîini gospodăreşti. Uşa mi-a deschis-o o fată tare drăguţă, ca de vreo nouăsprezece ani, îmbrăcată modest dar cu destul gust, cu o înfăţişare foarte îngrijită şi cu privirea blîndă, plină de voioşie. Mi-am dat imediat seama că nu putea fi altcineva decît acea Alexandra Semionovna, despre care-mi amintise în treacăt prietenul meu, poftindu-mă s-o cunosc. Fata mă întrebă cine sînt şi auzindu-mi numele, îmi spuse că Masloboev mă aşteaptă, dar că deocamdată s-a culcat în odaia lui, aşa că mă conduse acolo. Masloboev dormea pe un divan confortabil, acoperit cu mantaua lui murdară, cu capul rezemat pe o pernă de piele slinoasă. Avea, se vede, un somn uşor, fiindcă de îndată ce am intrat m-a şi strigat pe nume.

— A ! tu eşti ? Te-aşteptam. Tocmai te vedeam în vis că intri şi mă trezeşti. Înseamnă că e timpul. Să mergem !

— Încotro ?

— La cucoana aceea.

— Care cucoană, omule ? Pentru ce ?

— La madam Bubnova, ca să-i venim de hac cum se cuvine. De-ai şti ce frumuseţe ! spuse adresîndu-i-se Alexandrei Semionovna şi sărutîndu-şi vîrful degetelor, la imaginea Bubnovei.

— Ei, gata, ţi-ai şi dat drumul să născocească ! bombăni Alexandra Semionovna, socotind că e de rigoare să se cam supere puţin.

— Nu vă cunoaşteţi ? Faceţi cunoştinţă, frăţioare : Alexandra Semionovna, poftim, ţi-l recomand pe acest general din literatură ; gratis nu-l poţi vedea decît o singură dată pe an, restul timpului — pe bani.

— Ei, asta-i, mă crezi chiar aşa de proastă ? Să nu-l asculţi, te rog, domnule, aşa-i place lui să mă necăjească. Ce fel de general e dumnealui ?

— Păi, tocmai asta ţi-o spun şi eu ; e un general mai aparte. Iar ţie, excelenţă, să nu ţi se năzare cumva că sîntem cam

sărăcuți cu duhul, căci zace-n noi mai multă deșteptăciune decît s-ar părea la prima vedere.

— Nu-l asculta ! Uite, așa mă face mereu de rîs în fața oamenilor de treabă, nerușinatul... Și barem de m-ar duce odată la teatru...

— Ba să-ți iubești, Alexandra Semionovna, pe ai casei... n-ai uitat ce anume trebuia să iubești ? Mai ții minte cuvîntul ? Știi, cuvîntul acela care te învățasem eu...

— Îl țiu, vezi bine. Dar cine știe ce prostie o fi însemnînd.

— Ei, haide, spune, ce cuvînt ?

— Cum să nu, să mă fac și de rușine în fața oaspetelui ! Poate că-i ceva de rușine. Nu-l spun, nici în ruptul capului !

— Asta înseamnă că l-ai uitat, așa-i ?

— Uite că nu l-am uitat de loc : penați ! Iubește-i pe ai casei penați... Ca să vezi ce i-a trăsnit prin cap ! Poate că nici nu există așa ceva : penați ; și pentru ce să-i iubești ? Gărgăuni de-ai lui, da-da !

— În schimb, la madam Bubnova...

— Ia mai slăbește-mă cu Bubnova ta ! și Alexandra Semionovna, indignată la culme, fugi din odaie.

— E timpul ! Să mergem și noi ! Adio, Alexandra Semionovna !

Am ieșit.

— Prin urmare, Vanea, vom lua în primul rînd această trăsură. Așa... În al doilea rînd, află că dimineața, după ce mi-am luat rămas bun de la tine, am mai aflat cîte ceva, dar nu așa, pe dibuite, ci lucruri absolut precise. Am întîrziat atunci pe Vasilievski Ostrov încă o oră în cap. Burtosul acela e un mare ticălos, o stîrpitură, o canalie gata să se dedea la tot felul de scîrnăvii și cu gusturi dintre cele mai perverse. Iar Bubnovei de mult i-a mers faima că se ține de niște treburi de același soi. Zilele trecute, era cît p-aci să cadă în mîinile poliției cu o fetiță dintr-o casă onorabilă. Rochițele de muselină cu care o îmbrăca pe nenorocita aceea de orfană (despre care mi-ai povestit tu dimineața), nu mi-au ieșit din cap tot timpul, pentru că și înainte mai auzisem eu cîte ceva despre asta. Acum am mai aflat însă și alte lucruri, e drept, cu totul întîmplător, dar mi se pare că-s absolut sigure. Cîți ani spui că are fetița aceea ?

— Arată cam de vreo treisprezece...

— Dar e micşoară de statură. Tocmai ce-i trebuie Bubnovei : poate s-o dea şi drept una de unsprezece, şi drept una de cincisprezece. După caz... Şi deoarece bietul copil n-are nici familie, nici apărare, ce şi-o fi zis...

— Cum ? Crezi că ar fi în stare ?

— Ba bine că nu ! Îţi închipui cumva că madam Bubnova numai din milă a oploşit-o pe biata orfană pe lîngă dînsa ? Dacă şi burtosul s-a înnădit să vină pe la ea, înseamnă că nici nu poate fi altfel. Ştiu precis că dimineaţa a fost la ea. Iar dobitocului de Sizobriuhov i s-a făgăduit pentru azi o femeie frumoasă, căsătorită, nevastă de ofiţer superior. Odraslele negustoreşti petrecăreţe sînt mari amatori de aşa ceva şi au slăbiciunea gradelor şi cinurilor. Ştii, exact ca la gramatica latină, îţi mai aminteşti, Vanea ? sensul primează, terminaţia vine în al doilea rînd. De altfel, trebuie să ştii că eu încă nu mi-am revenit deplin şi mai am în mine băutura de dimineaţă. Dar n-am s-o las pe Bubnova să se ocupe cu astfel de treburi. Ea caută să înşele poliţia, însă n-o să-i meargă ! Mai întîi şi întîi, am s-o fac să tragă un pui de spaimă, mai ales că ea mă cunoaşte încă de pe cînd... he-hei, şi aşa mai departe, înţelegi ?

Am rămas uluit. Cele spuse de el m-au tulburat profund. Începuse să-mi fie teamă că o să venim prea tîrziu şi îndemnam într-una birjarul să mîie cît mai repede.

— N-ai nici o grijă ; mi-am luat eu toate măsurile, mă linişti Masloboev. Mitroşka e acolo. Sizobriuhov o să-i plătească în bani, dar burtosul nemernic în natură. Aşa s-a luat hotărîrea încă de dimineaţă. Pe Bubnova o iau eu în primire... Ca să se-nveţe minte şi să nu mai îndrăznească...

Ne oprirăm în faţa restaurantului : dar tînărul care răspundea la numele de Mitroşka nu se vedea. Poruncirăm birjarului să ne aştepte în faţa localului şi o pornirăm spre casa Bubnovei. Mitroşka era acolo şi ne aştepta la poartă. Ferestrele erau scăldate în lumină şi din dosul lor răzbătea rîsul gălăgios, de om beat, al lui Sizobriuhov.

— De un sfert de oră sînt cu toţii înăuntru, ne spuse Mitroşka, cred că e tocmai timpul.

— Dar cum intrăm ? îl întrebai.

— Intrăm ca musafiri, spuse Masloboev. Meştereasa asta mă cunoaşte ; îl cunoaşte şi pe Mitroşka. E drept că uşile sînt încuiate, dar nu şi pentru noi.

Masloboev ciocăni încet la poartă şi poarta se deschise cît ai clipi. Rîndaşul schimbă cîteva priviri pline de înţeles cu Mitroşka. Am pătruns în casă fără să ne audă nimeni. Rîndaşul ne conduse pe scară şi bătu la uşă. La întrebarea cuiva dinlăuntru răspunse că era singur şi că „musai să deschidă". Uşa se deschise şi în aceeaşi clipă năvălirăm cu toţii înăuntru. Rîndaşul o şterse pe scări în jos.

— Aoleu, cine-i ? strigă Bubnova beată, cu părul în dezordine şi cu o lumînare în mînă, barîndu-ne intrarea într-un mic antreu.

— Cum, cine ? sări Masloboev. Păi, se poate, stimată Anna Trifonovna, să nu-ţi recunoşti musafirii ? Cine altul decît noi, Filipp Filippîci ? !

— Ah, Filipp Filippîci ! Dumneata adică eşti... Ce oaspeţi dragi... Dar cum se face... Eu... adică nu, nimic... Poftiţi încoace !

Muierea se zăpăcise de-a binelea.

— Unde ? Păi aici e o despărţitură. Aaa, nu merge aşa, dacă ne primeşti, atunci primeşte-ne cum se cuvine. Vrem să bem şi noi la dumneata ceva rece, poate că ai şi niscai fetiţe drăguţe ?

Stăpîna casei prinse pe dată curaj :

— Pentru nişte oaspeţi dragi ca dumneavoastră găsesc eu, chiar de-ar fi să le comand din Împărăţia Chitailor.

— Numai două vorbe, scumpă Anna Trifonovna : Sizobriuhov e aici ?

— A... aici.

— Păi, tocmai de el am nevoie. Cum a îndrăznit, ticălosul, să se aştearnă la chef fără mine ?

— Eu aşa cred că nu te-a uitat nici pe dumneata. Vedeam eu că tot aşteaptă pe cineva, pesemne că pe dumneata !

Masloboev împinse uşa şi ne trezirăm într-o cameră nu prea mare, privind în noapte prin două ferestre cu muşcate la geam şi avînd nişte scaune vieneze şi un pian hodorogit, pe scurt, cam tot ce trebuia în asemenea ocazii. Înainte de a intra noi acolo însă, pe cînd încă mai discutam în antreu, Mitroşka se şi făcuse nevăzut. Mai tîrziu, am aflat că el nici nu intrase cu noi, ci rămăsese de pază la uşă. Lui avea cine să-i deschidă mai pe urmă. Femeia sulemenită şi cu părul răvăşit, pe care în dimineaţa aceea o zărisem în spatele Bubnovei, îi era cumătră.

Pe Sizobriuhov l-am găsit tolănit pe o canapeluță, lucrată dintr-o imitație de mahon, în fața unei mese rotunde, acoperite cu o față de masă, pe care tronau două sticle de șampanie aproape caldă, o sticlă de rom de calitate proastă, mai multe farfurii cu bomboane și prăjituri de cofetărie, cu nuci și cu alune. În fața lui Sizobriuhov, ședea la masă o făptură dezgustătoare, ca de vreo patruzeci de ani, ciupită de vărsat, într-o rochie neagră de tafta, cu brățări și broșe false ; era așazisa ofițereasă, evident falsă și ea. Sizobriuhov era beat și plin de mulțumire. Însoțitorul lui, burtosul, lipsea.

— Păi, treabă-i asta ! zbieră dintr-o dată Masloboev. Și cînd te gîndești că mă invitai la Dussot !

— Filipp Filippîci, ce fericire ! bolborosi Sizobriuhov cu o mutră radioasă, ridicîndu-se de pe locul lui.

— Și... chefuiești, ai ?

— Scuzați ...

— Nu te mai scuza, ci fă-ți datoria și poftește-ți oaspeții la masă. Am venit să petrecem împreună. Uite, ți-am mai adus un musafir ; e un bun prieten de-al meu ! și Masloboev arătă spre mine.

— Bucuros, adică... mă simt onorat... fericit... Hî-hî !

— Și asta se cheamă șampanie la tine ? Poșircă ! E ca o zeamă de varză acră.

— Ne ofensați.

— Se vede că n-ai nas să te arăți pe la Dussot ! Ce tot îi dădeai zor cu invitația ? !

— Mi-a povestit chiar acum că a călătorit pe la Paris, se amestecă ofițereasa, dar cred că-s gogoși.

— Fedosia Titîșna, mă ofensați... Am fost, așa să știți... Am călătorit.

— Un țărănoi ca dumneata, la Paris ?

— Dacă am fost ! uite, na, că s-a putut... Și ce isprăvi n-am făcut eu pe-acolo cu Karp Vasilici, o-ho ! Pe Karp Vasilici îl cunoașteți ?

— Da ce nevoie am eu să-l cunosc pe Karp Vasilici al dumitale ?

— Păi, uite așa... Din politică. Cu el împreună, în tîrgul Parisului, la *madame* Joubert, am spart o oglindă englezească...

— Ce-ați spart ?

— O oglindă... englezească... acoperea tot peretele, pînă-n tavan ; Karp Vasilici se îmbătase rău de tot şi începuse a vorbi cu *madame* Joubert pe rusește. Şi tot bodogănindu-i aşa, se sprijini de oglinda aceea. Joubertoaia strigă atunci la el pe limba ei, adică : „Şapte sute de franci costă, vezi să n-o spargi !“ Karp Vasilici se holbă la mine, care stăteam în faţa lui, pe canapea, cu o damă alături, nu o pocitanie ca asta, ci o păpuşică. Într-un cuvînt, îmi strigă : „Stepan Terentici, auzi tu, Stepan Terentici ! Ce zici, merge pe din două ?“ „Merge !“ zic. Atunci el — poc ! odată cu pumnul în oglinda aia şi... zang ! Numai ţăndări s-a făcut... Măi, şi cînd a ţipat odată Joubertoaia, să-nnebunești, nu alta, şi cînd a sărit să-şi înfigă ghearele în obrajii lui : „Ce faci, tîlharule, zice, unde crezi că te afli ?“ (adică, pe limba ei). Iar el, de colo : „*Madame* Joubert, zice, fă bine şi ia-ţi banii, uite-i, dar lasă-mă să-mi fac damblaua“. Şi pe loc îi şi numără şase sute cincizeci de franci. Căci după puţină tocmeală a mai lăsat ea cincizeci de franci.

Ultimele cuvinte fură acoperite de un ţipăt înspăimîntător care veni deodată de undeva, de după uşi, din adîncul odăilor. Tresării, şi la rîndul meu scosei un ţipăt. Recunoscusem glasul Elenei. Îndată după acel ţipăt jalnic se auziră şi alte strigăte, un potop de înjurături, zgomotul unei încăierări şi, în sfîrşit, ecoul clar al unor palme plesnite peste obraz. Intervenise, probabil, Mitroşka şi acţiona potrivit misiunii lui. Uşa se deschise şi palidă, cu priviri tulburi, îmbrăcată cu o rochie albă de muselină, acum toată mototolită şi sfîşiată, cu părul dichisit, dar văzînd semnele hărţuielii, Elena pătrunse în cameră. Eram în dreptul uşii şi fata alergă drept la mine, cuprinzîndu-mă cu braţele. Toţi săriră în picioare, agitaţi. La apariţia Elenei se auziră răcnete şi ţipete. În urma ei se ivi în uşă şi Mitroşka, tîrîndu-l de păr pe burduhănosul său duşman, care arăta într-un hal fără hal. Îl trase astfel pînă în prag, apoi, dintr-un brînci, îl aduse în mijlocul odăii.

— Iată-l ! Luaţi-l, spuse Mitroşka cu un aer de supremă satisfacţie.

— Ascultă ! mi se adresă Masloboev calm, lovindu-mă peste umăr, ia fetiţa de aici, urcă-te în birja noastră şi du-o la tine acasă ; tu nu mai ai ce căuta aici. Mîine aranjăm noi şi toate celelalte.

N-am mai așteptat să mi se spună a doua oară. Am luat-o de mînă pe Elena și am scos-o din această speluncă. Ce s-a mai întîmplat acolo după aceea, nu știu. Pe noi nu ne-a oprit nimeni; gazda era speriată peste măsură. Totul se petrecuse atît de repede, încît nici n-a fost în stare să schițeze o singură mișcare. Birjarul ne aștepta și peste douăzeci de minute am ajuns la locuința mea.

Pe Elena am adus-o acasă aproape în nesimțire. I-am desfăcut copcile de la rochiță, am stropit-o cu apă și am culcat-o pe divan. Avea febră și aiura. Mă uitam la fața ei palidă, la buzele decolorate, la părul negru strîns într-o pieptănătură complicată, pomădat, însă acum răvășit, mă uitam la întreaga ei toaletă, la fundulițele roz care-i mai atîrnau ici-colo agățate de rochie, și mi-am dat seama atunci de toată mîrșăvia acestei istorii îngrozitoare. Sărmana de ea! Se simțea din ce în ce mai rău. Am rămas tot timpul lîngă dînsa, hotărît să nu mă mai duc în seara aceea la Natașa. Uneori o vedeam ridicînd genele lungi și privindu-mă stăruitor, cu încordare, ca și cînd m-ar fi recunoscut. Adormi tîrziu de tot, abia pe la unu noaptea. Am adormit și eu lîngă dînsa, jos, pe dușumea.

CAPITOLUL VIII

M-am sculat dis-de-dimineață. Toată noaptea, aproape din jumătate în jumătate de oră, mă duceam la căpătîiul nefericitei mele musafire și-i cercetam îngrijorat chipul. Avea febră și accese de ușor delir. Spre ziuă se mai liniști parcă și putu să adoarmă. Semn bun, mă gîndii. Trezindu-mă însă dimineața, hotărîi să mă reped încă înainte de a se trezi ea și să chem un doctor. Cunoșteam unul prin apropiere, un bătrînel bun și săritor, care se stabilise mai demult în cartier și ducea o viață singuratică de holtei în căsuța lui gospodărită de o menajeră nemțoaică. Doctorul îmi făgădui să treacă pe la mine pe la ora zece. Cînd m-am dus la el, nu era încă opt. Tare aș fi vrut să mă abat în drum și pe la Masloboev, dar mă răzgîndii îndată; după cele întîmplate, probabil că mai dormea încă; în afară de aceasta, nu era exclus ca Elena să se fi trezit și văzîndu-se singură în locuința mea, putea să-și închi-

puie cine știe ce și să se sperie. Bolnavă cum era, nu și-ar fi dat seama cum și în ce împrejurări ajunsese acolo.

Ea se trezi chiar în clipa cînd intram în cameră. Mă apropiai de pat și o întrebai cu grijă cum se simte. Nu-mi răspunse, dar mă privi lung cu ochii ei negri și expresivi. Din privirile sale ghicii că înțelege totul și-și dă seama de tot ce se întîmplă. Iar faptul că nu-mi răspunde se putea explica prin firea ei nu prea comunicativă. Și ieri, și alaltăieri, cînd fusese la mine, tot așa, nu-mi răspunsese nici un cuvînt la unele din întrebările pe care i le pusesem, ci doar se uitase la mine fix, cu niște ochi a căror privire — vădind întrucîtva nedumerire și o curiozitate nestăpînită — lăsa totodată să răzbată afară scînteierile unei stranii mîndrii. Acum însă, observai în uitătura ei oarecare asprime, ba și neîncredere. Îi pusei mîna pe frunte, ca să văd dacă mai are febră ; cu o mișcare blîndă, dar hotărîtă, ea îmi îndepărtă palma cu mînuța ei slabă și se întoarse la perete. Mă retrăsei încet, ca să nu-i mai tulbur liniștea.

Aveam pe vremea aceea un ceainic mare de aramă. Mă obișnuisem să-l folosesc în loc de samovar și-mi fierbeam în el apă. Aveam în odaie lemne ; mi le căra o dată pentru cinci zile rîndașul. Aprinsei focul în sobă, adusei apă și pusei ceainicul pe foc. Iar pe masă pregătii cele trebuincioase pentru ceai. Elena se întoarse cu fața la mine, urmărindu-mi intrigată mișcările. Am întrebat-o dacă nu vrea ceva, dar la auzul vorbelor mele, se întoarse iarăși la perete și iarăși nu-mi răspunse nimic.

„Dar pe mine de ce s-o fi supărînd ?“ mă întrebam nedumerit. „Ce copil ciudat !“

Bătrînul doctor sosi, după cum promisese, la zece. El examină bolnava cu o meticulozitate curat nemțească și mă încredință că, deși are puțină febră, nu vede nici o primejdie și că starea pacientei nu este gravă. Mai adăugă apoi că nu este exclus ca fetița să sufere de o altă boală, congenitală, deoarece se pare că inima nu-i funcționează normal, dar că „acest punct cere observații speciale, încolo ea este în afara oricărei primejdii“. Prescrise o mixtură și niște prafuri, mai mult pentru că așa se obișnuiește în asemenea împrejurări și se interesă cum a ajuns fetița la mine. Totodată îmi examină cu mirare locuința. Bătrînelul era tare vorbăreț.

Elena îl uluise ; cînd încercase să-i ia pulsul își smulsese mîna și refuzase să-i arate limba. Se încăpățînă apoi să nu răspundă nici un cuvînt la întrebările lui și tot timpul nu-și luă ochii de pe ordinul Stanislav ce atîrna enorm la gîtul doctorului. „Probabil că o doare tare capul, observă bătrînelul ; dar ce privire ciudată are !" N-am socotit cu cale să-i povestesc toate cele întîmplate, motivînd că ar fi prea mult de istorisit.

— Să-mi dai totuși de știre, dacă va fi nevoie, mă sfătui el la plecare. Acum însă e în afară de orice pericol.

Hotărîi să rămîn în casă lîngă patul ei toată ziua și, pe cît se va putea, s-o las cît mai puțin timp singură, pînă se va restabili complet. Știind însă că Natașa și Anna Andreevna mă așteaptă nerăbdătoare, mă gîndii să-i comunic Natașei prin poștă că azi nu mai vin la ea. Annei Andreevna n-aveam cum să-i scriu. Mă rugase o dată pentru totdeauna să nu-i trimit scrisori prin poștă, după ce se întîmplase cîndva s-o înștiințez astfel despre boala Natașei. „De altfel și bătrînul se cam încruntă, cînd vine vreo scrisoare de la tine, îmi atrăsese ea atenția atunci, căci vrea să știe și el, sărmanul, ce scrie în scrisoare, dar nu-l lasă inima să se încumete a mă întreba, iar asta-l indispune pentru toată ziua. Iar pe deasupra, măicuță, scrisorile tale nu mă pot mulțumi. Ce pot afla eu, din cele cîteva rînduri ? ! Vreau să te întreb cît mai multe, și n-am cum, fiindcă lipsești." De aceea îi scrisei numai Natașei și cînd m-am dus cu rețeta la farmacie, am pus și scrisoarea la cutie.

Între timp, Elena adormi iar. Gemea și tresărea mereu prin somn. Doctorul ghicise întocmai : o durea tare capul. Uneori scotea cîte un țipăt de groază și se trezea. Mi se păru că mă privește cu necaz, ca și cum i-ar fi venit greu să vadă că mă ocup de ea. Trebuie să mărturisesc că acest lucru m-a durut.

Pe la ora unsprezece a picat Masloboev. Avea un aer preocupat și părea cam distrat ; venise numai pentru cîteva minute și se grăbea să plece cît mai repede.

— Să-ți spun drept, măi frate, mi-am cam închipuit eu că nu stai cine știe ce grozav, remarcă el cercetîndu-mi încăperea ; dar te rog să mă crezi că nu m-am așteptat să te găsesc într-o ladă ca asta. Cred că ești de acord, că seamănă mai mult a ladă decît a locuință omenească. Ei, dar să lăsăm asta, nenorocirea e că toate grijile care s-au abătut peste tine or să

te sustragă de la lucru. Şi aseară m-am gîndit la asta, în timp ce birja ne ducea la Bubnova. Aşa sînt eu : prin firea mea şi prin situaţia mea socială fac parte din categoria oamenilor care, deşi ei înşişi nu-s capabili să facă ceva ca lumea, se dovedesc totuşi mari meşteri de dat sfaturi altora, cum şi ce au de făcut. Şi acum, ascultă-mă : poate că am să mai trec mîine sau poimîine pe la tine, dar tu vino neapărat duminică dimineaţa la mine. Pînă atunci, cred că problema acestei fetiţe se va lămuri complet ; tot atunci am de gînd să stau de vorbă cu tine mai serios, deoarece văd că trebuie să mă ocup puţin şi de tine. Nu se mai poate să trăieşti în halul ăsta de acum încolo. Ieri am aruncat doar o aluzie, dar azi am să-ţi demonstrez cu argumente imbatabile că nu mai merge. La urma urmei, ia să-mi spui, te rog : socoţi cu adevărat o mare dezonoare să te împrumuţi cu ceva bani de la mine ?

— Ei, lasă, nu mă mai certa ! îl întrerupsei. Spune-mi mai bine cum s-a terminat aseară acolo, la voi ?

— Păi, cum era să se termine ? Cum nu se poate mai bine ; scopul, în definitiv, ni l-am atins, înţelegi ? Acum însă, nu mai am timp. Am trecut pentru o clipă, ca să-ţi spun că n-am timp să stau prea mult de vorbă cu tine, şi să aflu totodată ce ai de gînd să faci cu fata. O aranjezi undeva sau o ţii la tine ? Pentru că şi la asta trebuie să ne gîndim şi să facem totul cum e mai bine.

— Drept să-ţi spun, încă n-am luat nici o hotărîre şi, mărturisesc, te aşteptam pe tine, ca să ne sfătuim împreună. Cu ce drept, de pildă, aş putea-o ţine la mine ?

— Ei, asta-i acum, poţi s-o ţii, să zicem, ca pe un fel de slujnică...

— Te rog, ai grijă, vorbeşte mai încet. Cu toate că-i bolnavă, e pe deplin conştientă şi am observat că a şi tresărit parcă, adineauri, cînd te-a văzut intrînd. Înseamnă că şi-a adus aminte de întîmplarea de aseară...

I-am povestit în cîteva cuvinte tot ce observasem cu privire la caracterul ei. Cuvintele mele stîrniră interesul lui Masloboev. Am adăugat că poate reuşesc s-o aranjez la nişte buni cunoscuţi ai mei şi i-am povestit despre bătrînii Ihmenev. Spre surprinderea mea, el cunoştea întrucîtva şi cazul Nataşei, şi cînd îl întrebai de unde ştie toate astea, îmi răspunse :

— Uite așa, mi s-a întîmplat mai demult, cu prilejul unei afaceri, să aud cîte ceva despre toate astea. Ți-am spus doar că-l cunosc pe prințul Valkovski. Mi se pare că e foarte nimerit s-o trimiți la bătrînii aceia. Altminteri, vei avea prea multă bătaie de cap cu dînsa. Și încă ceva : copila are nevoie de un act de identitate, dar să n-ai nici o grijă, treaba asta o iau asupra mea. Ei, rămîi așadar cu bine, să vii pe la noi cît mai des. Ce face fata acum, doarme ?

— Mi se pare că doarme.

Dar îndată ce se închise ușa în urma lui, Elena mă și strigă :

— Cine-i ăsta ? întrebă ea. Vocea îi tremura, dar se uita la mine cu aceeași privire insistentă și oarecum sfidătoare. Nu reușesc s-o calific altfel.

I-am spus cum îl cheamă pe Masloboev și am adăugat că el mă ajutase s-o smulg din ghearele Bubnovei și că Bubnova tare se teme de dînsul. Obrăjorii i se aprinseră deodată, probabil din cauza vreunor amintiri.

— Și de acum încolo ea n-are să vină niciodată aici ? mă mai întrebă Elena privindu-mă cercetător.

Mă grăbii s-o asigur că nu, n-o să mai vină niciodată. Tăcu, îmi prinse pentru o clipă mîna cu degetele ei fierbinți, dar mi-o respinse îndată, reluîndu-și atitudinea de mai înainte. „Și totuși, nu se poate să simtă într-adevăr o repulsie față de mine, mi-am spus. E poate felul ei de a fi sau... de unde a avut de suferit sărmana de ea atîtea în viață, nu mai are încredere în nimeni."

La ora fixată m-am dus să iau doctoria și am trecut totodată pe la un birt din apropiere, unde luam uneori masa și unde mă bucuram de credit. De data aceasta, luasem cu mine și sufertașul și am adus acasă o porție de supă de găină. Dar Elena n-a vrut să mănînce și supa a rămas neatinsă în cuptor.

După ce i-am dat doctoria, m-am așezat la masa de lucru. Crezusem că doarme, dar aruncîndu-mi întîmplător privirea spre ea, văzui că-și ridicase capul și mă urmărea atentă cum scriu. Mă prefăcui că n-o observasem.

Într-un tîrziu adormi și, spre marea mea mulțumire, dormi liniștită de data aceasta, fără delir și fără gemete. Pe mine mă covîrșiră gîndurile. Neștiind ce mă reținuse, Natașa putea nu numai să se supere pe mine că nu trecusem toată

ziua pe la ea, dar şi să-şi închipuie, sărmana, pe bună dreptate, că o neglijez tocmai în momentele cînd avea mai mult ca oricînd nevoie de mine. N-ar fi fost exclus ca între timp să aibă nevoie de ajutorul meu şi, cînd colo, tocmai acuma întîrziam de a mă duce s-o văd.

Cît despre Anna Andreevna, nici nu ştiam cum voi reuşi să mă justific a doua zi faţă de ea. Chibzuind puţin, mă hotărîi atunci să mă reped şi pînă la Natașa, şi pînă la bătrîni. Lipsa mea de acasă nu putea dura mai mult de două ore. Elena dormea şi n-avea să ştie că am plecat. Mă ridicai în grabă de pe scaun, îmi luai paltonul pe umeri, îndesai şapca pe cap, dar tocmai cînd eram gata să ies, o auzii că mă strigă. Am rămas surprins : se putea oare să se fi prefăcut numai că doarme ?

Aici aş vrea să adaug că Elena, deşi părea că nu vrea să-mi vorbească, totuşi prin repetatele chemări pe care mi le adresa, prin nevoia pe care o simţea de a-mi împărtăşi nedumeririle ei, îmi demonstra contrariul şi, mărturisesc, îmi făcea chiar o anumită plăcere.

— Unde, cui vrei să mă dai ? întrebă ea, cînd mă apropiai. În general, întrebările şi le formula nu ştiu cum brusc şi de-o manieră cu totul surprinzătoare pentru mine. De data aceasta, aproape că nici n-o înţelesei din primul moment.

— Adineauri ai vorbit cu prietenul dumitale că vrei să mă dai în casa unor cunoscuţi. Eu nu vreau să mă duc nicăieri.

Mă aplecai asupra ei, avea iarăşi febră ; era vizibil că se afla în preajma unei crize. Încercai s-o liniştesc, asigurînd-o că dacă vrea să rămînă la mine, n-am s-o dau nicăieri. Spunînd toate astea, mi-am scos paltonul şi şapca, căci nu puteam s-o las singură în starea în care se afla.

— Ba nu, du-te ! făcu numaidecît, observînd că intenţionez să rămîn. Tot vreau eu să dorm ; om să adorm pe dată.

— Dar poţi să rămîi singură ? exclamai nedumerit. De altfel nici n-aveam de gînd să stau acolo mai mult de două ore.

— Atunci, du-te. Ce, dacă eu am să zac un an întreg bolnavă, dumneata să nu ieşi un an întreg din casă din pricina mea ? şi schiţă un zîmbet, privindu-mă într-un fel ciudat, ca şi cum în sufletul ei s-ar fi dat o luptă cu nu ştiu ce sentiment bun ce i se trezise deodată. Sărmana de ea ! Inimioara ei bună

şi gingaşă se revela în ciuda înverşunatei sale străduinţe de a se zăvorî cu străşnicie.

Mă dusei întîi la Anna Andreevna. Mă aştepta cu o nerăbdare febrilă şi, bineînţeles, mă întîmpină cu o ploaie de reproşuri. Era tare neliniştită ; Nikolai Sergheici plecase de acasă îndată după-masă, fără să-i spună unde. Am ghicit că pe bătrînă n-o răbdase inima şi-i povestise totul, ca de obicei, prin *aluzii*. De altfel, aproape că-mi mărturisi pe loc ea singură, recunoscînd că nu putuse rezista dorinţei de a-i împărtăşi şi lui bucuria, dar că Nikolai Sergheici, după cum se exprima ea, se făcuse mai întunecat la faţă decît un nor aducător de furtună, fără să scoată însă o singură vorbă. „Tăcea şi nu-mi răspundea nimic la nici una din întrebările mele." Apoi, deodată, după-prînz, dispăru de acasă. Povestindu-mi toate astea, Anna Andreevna aproape tremura de frică şi mă implora să aştept cu ea reîntoarcerea lui Nikolai Sergheici. Am refuzat însă categoric, vestind-o că poate nici mîine n-am să pot veni şi că tocmai de aceea trecusem în grabă pe la ei, ca să-i previn. De data aceasta era cît pe-aci să ne certăm cu adevărat. Bătrîna izbucni în plîns, îmi reproşă că-s crud şi numai în clipa cînd dădui să ies pe uşă, se repezi deodată să mă îmbrăţişeze şi mă rugă să nu mă supăr pe ea, „părăsita", şi să nu-i iau în nume de rău vorbele pe care mi le spusese.

Pe Nataşa, contrar aşteptărilor mele, am găsit-o iarăşi singură şi, ceea ce era mai ciudat, am avut impresia că nu prea era bucuroasă să mă vadă, ca în ajun sau în alte rînduri. Ca şi cum venirea mea i-ar fi provocat încurcături sau vreun necaz. Întrebînd-o dacă în ziua aceea fusese Alioşa pe la dînsa, îmi răspunse că... bineînţeles, dar că nu stătuse mult. „Mi-a promis să vină diseară", adăugă ea cam îngîndurată.

— Dar ieri l-ai văzut ?

— Nnnu. A fost reţinut de ceva, adăugă ea repede. Ei, dar spune-mi, Vanea, ţie cum îţi merg treburile ?

Mi-am dat seama că vrea să schimbe subiectul şi să vorbim despre altceva. Atunci m-am uitat la ea mai atent : pricepui pe dată că e indispusă. De altfel, băgînd de seamă că o privesc stăruitor, îmi aruncă o căutătură mînioasă, care mă săgetă. „Are iar necazuri, îmi spusei, dar nu vrea să mi le împărtăşească."

Ca să răspund la întrebarea ce mi-o pusese, i-am povestit toată întîmplarea cu Elena, cu de-amănuntul. Povestirea păru să o intereseze mult și o pasionă.

— Doamne ! Și cum ai putut s-o lași singură, așa bolnavă cum este ? strigă ea.

Îi explicai că la început mă gîndisem să nu trec de loc pe la dînsa, dar închipuindu-mi că are să se supere sau că putea să aibă nevoie de mine, venisem.

— E adevărat, murmură ea pentru sine, dar tot îngîndurată, aș avea multă nevoie de tine, Vanea, dar să lăsăm asta pentru altădată. Ai mai fost pe la ai mei ?

I-am povestit și despre vizita la bătrîni.

— Așa e, cine știe cum va primi tata veștile astea... De altfel, cred că nici nu prea are ce să primească...

— Cum așa ? o întrebai eu, ce-i schimbarea asta ?

— De... Unde s-o fi dus iar ? Data trecută, tu și cu mama ați crezut că a venit la mine. Am să te rog, Vanea, dacă poți, să treci mîine pe aici. Poate că am să-ți spun ceva... Mi-e rușine să te tot deranjez ; acum însă du-te repede la musafira ta. Îmi închipui că au și trecut două ore, de cînd ești plecat de acasă.

— Așa e, au trecut. Rămîi cu bine, Natașa. Cum spui că s-a purtat azi Alioșa ?

— Bine, cum să se poarte... Mă surprinde curiozitatea ta.

— La revedere, prietena mea dragă.

— Mergi cu bine. Îmi întinse oarecum neglijent mîna, ferindu-și ochii de privirea mea de bun rămas. Am plecat de la Natașa cam nedumerit. „Și ce m-oi fi mirînd atîta, gîndii eu, parcă n-ar avea și ea de ce să se frămînte ? Doar nu-i glumă. Mîine o să-mi spună poate singură ce are pe suflet."

M-am întors acasă trist și am fost tare surprins de starea în care am găsit-o pe Elena. Afară se întunecase. Elena ședea pe divan, cu capul în piept, într-o adîncă îngîndurare. Nici nu mă privi cînd am intrat, parcă nici nu mă auzise. Mă apropiai de ea și o auzii că-și șoptește ceva. „N-o fi delirînd cumva ?" mă gîndii.

— Elena, draga mea, ce-i cu tine ? o întrebai, așezîndu-mă lîngă ea și cuprinzîndu-i umerii cu brațul.

— Vreau să plec de aici... Mă duc mai bine la ea, murmură fără să-şi ridice capul.

— Unde ? La cine ? întrebai uluit.

— La ea, la Bubnova... Tot spune că-i datorez mulţi bani, că a înmormîntat-o pe mămica cu banii ei. Nu vreau s-o vorbească de rău pe mămica mea... Vreau să lucrez la dînsa şi cu tot ce-am să cîştig eu să-i plătesc datoria... După aceea plec singură. Acum însă, vreau să mă întorc la ea.

— Linişteşte-te, Eleno, acum nu se poate să te duci, îi spusei eu. Are să te chinuiască îngrozitor, are să te nenorocească...

— Ce dacă mă chinuieşte ? Las-să mă nenorocească, strigă ea ca scoasă din fire, n-am să fiu eu cea dintîi ; sînt alţii şi mai buni ca mine, şi tot se chinuiesc. Asta mi-a spus-o pe stradă o cerşetoare. Eu sînt săracă şi vreau să rămîn săracă. Toată viaţa mea am să rămîn săracă ; aşa mi-a spus mama, înainte de a muri. Şi-am să muncesc... Nu vreau să port rochia asta.

— Mîine îţi cumpăr altă rochie... Îţi aduc şi cărţile tale. Ai să stai aici, la mine. N-am să te dau nimănui, dacă nu vrei ; linişteşte-te.

— Am să mă angajez slujnică...

— Bine, bine ! Linişteşte-te numai, culcă-te şi dormi !

Biata fetiţă izbucni în plîns. Şi treptat-treptat, lacrimile ei se transformară în hohote nestăpînite. Nu ştiam ce să fac. I-am dat apă, i-am udat tîmplele, capul. În cele din urmă, se prăbuşi pe divan complet istovită şi fu cuprinsă din nou de frisoane. Am învelit-o cu ce am avut la îndemînă şi într-un tîrziu a cuprins-o un somn agitat, cu tresăriri şi zvîcnete care-o deşteptau într-una. Deşi în ziua aceea nu umblasem cine ştie ce mult, m-am simţit tare obosit şi am hotărît să mă culc mai devreme. Griji chinuitoare îmi roiau prin cap. Presimţeam că voi avea mult de furcă cu fetiţa asta. Mai abitir însă mă îngrijora Natasa cu starea ei de acum. În general, mi-aduc aminte şi astăzi, rareori mi se întîmplase să mă aflu într-o dispoziţie atît de apăsătoare ca în seara aceea.

CAPITOLUL IX

M-am trezit tîrziu, cam pe la zece dimineaţa. Mă durea capul îngrozitor şi simţeam cum îmi vin mereu ameţeli. Mă uitai spre patul Elenei, era gol. În acelaşi timp, din odăiţa de alături auzii nişte zgomote, ca şi cum cineva ar fi hîrşîit cu o mătură pe duşumele. Mă dusei să văd ; Elena mătura pe jos, ferindu-şi cu o mînă rochiţa de muselină, pe care încă n-o scosese de pe ea din seara aceea memorabilă. Lemnele pregătite pentru sobă erau aranjate frumos în colţ ; pe masă — toate puse în ordine, ceainicul strălucea ; într-un cuvînt, Elena făcea pe gospodina...

— Ascultă, Eleno, strigai, cine te-a pus, copila mea, să mături pe jos ? Eu nu-ţi dau voie, tu eşti bolnavă ; ce crezi, ai venit la mine să-mi fii slujnică ?

— Dar cine are să mături duşumeaua ? răspunse ea, îndreptîndu-se de şale şi privindu-mă drept în ochi. Nu mai sînt bolnavă.

— Păi, crezi că eu te-am luat ca să-mi lucrezi ? Încep să presupun că te temi ca nu cumva să-ţi reproşez şi eu, ca Bubnova, că stai la mine de pomană. Şi de unde-i fi luat mătura asta prăpădită ? Ştiu că n-am avut nici o mătură, adăugai privind-o cu mirare.

— E a mea... Eu am adus-o aici... Că tot eu îi măturam şi bunicului podelele. O pusesem uite aici, în firida sobei.

M-am întors în odaia mea îngîndurat. Păcătuiesc poate, dar nu ştiu de ce aveam sentimentul că ospitalitatea mea o cam apasă şi că fata încearcă să-mi dovedească într-un anumit fel că nu stă la mine degeaba. „Dacă e aşa, mi-am zis, înseamnă că e o fire tare înrăită." Peste cîteva clipe, Elena intră şi se aşează tăcută pe locul ei de pe divan, urmărindu-mi iscoditoare mişcările. Între timp, am pus ceainicul să fiarbă, am pregătit ceaiul, i-am turnat şi ei o ceaşcă şi i-am oferit-o împreună cu o felie de pîine albă. Primi în tăcere, fără să se împotrivească. Nu mîncase nimic de 24 de ore.

— Uite, ţi-ai murdărit şi rochiţa cea frumoasă cu mătura, îi arătai, observînd o dungă murdară pe poala rochiei.

Ea se examină şi deodată, spre nemărginita mea surprindere, puse încetişor ceaşca pe masă, apucă după aceea cu amîndouă mînuţele rochiţa de sus, de la gît şi cu o mişcare

violentă — hîrşt ! o sfîşie în două, de sus pînă jos. Făcînd asta, îşi aţinti în ochii mei privirea scînteind de înverşunare. Era mai palidă ca oricînd.

— Ce faci, Elena ? strigai eu, convins că am în faţa mea o nebună.

— E o rochie murdară, bolborosi ea aproape înecată de emoţie, murdară... De ce spui că-i frumoasă ? Nu vreau s-o port ! îmi strigă sărind de la locul ei. Am s-o fac ferfeniţă. N-am rugat-o să mă îmbrace cu ea. Ea singură s-a apucat, cu de-a sila, să mă gătească. Am mai sfîşiat eu o rochie ca asta. O sfîşii şi pe asta ; da, da, o sfîşii, o sfîşii !...

Şi se năpusti furioasă asupra sărmanei rochiţe. Într-o clipă o făcu bucăţele, coarde şi aţe. După ce-şi vărsă năduful se făcu albă ca varul şi de-abia se mai ţinea pe picioare. Îi urmăream stupefiat clocotul acela de răzbunare. Ea mă înfrunta sfidătoare, ca şi cum aş fi fost şi eu vinovat cu ceva. Pentru mine însă era clar ; ştiam de acum înainte ce aveam de făcut.

Hotărîi să-i cumpăr chiar în dimineaţa aceea, fără nici o amînare, o rochiţă nouă. Această făptură sălbăticită, în care ţipa înverşunarea cu fiecare gest, trebuia îmblînzită prin bunătate. Ea privea la lumea toată, ca şi cum niciodată în viaţă nu i-ar fi fost dat să vadă şi oameni de inimă. Dacă nu-i lipsise curajul, cu toată aspra pedeapsă ce avea s-o aştepte, să-şi sfîşie în bucăţi, şi mai înainte, o rochie la fel cu asta, apoi cu cîtă ură trebuie să fi privit ea rochia asta nouă, care-i amintea îngrozitoarele clipe prin care trecuse.

La tîrgul de vechituri se putea cumpăra destul de ieftin o rochiţă simplă şi drăguţă. Nenorocirea era că tocmai atunci n-aveam de loc bani. Îmi spusesem însă din ajun, înainte de a aţipi, să mă reped de cu zori pînă într-un loc unde aveam speranţa să capăt ceva bani şi locul acela era tocmai în direcţia tîrgului de vechituri. Îmi luai deci pălăria. Elena mă urmărea cu o privire iscoditoare.

— Iar ai să mă încui aici ? mi se adresă ea, cînd pusei mîna pe cheie să încui uşa după mine, aşa cum procedasem în ultimele două zile.

— Drăguţa mea, rostii eu apropiindu-mă de dînsa, nu te supăra pentru asta. Eu te încui, ca să nu vină cineva în lipsa mea. Cum eşti tu bolnavă, te poţi speria. Şi-apoi, mai ştii

cine poate pica ? te pomenești că îi trăsnește Bubnovei prin cap să te caute pe aici...

Despre Bubnova îi spusesem înadins. De fapt, o încuiam pentru că n-aveam încredere într-însa. Mi se părea că i-ar putea veni în gînd să plece de la mine. De aceea mă hotărîsem să procedez deocamdată mai prudent. Elena tăcu, iar eu încuiai ușa și de data aceasta.

Cunoșteam un editor care se apucase de vreo trei ani să publice un uvragiu în mai multe volume. Mi se întîmplase de mai multe ori să găsesc la el cîte ceva de lucru, cînd aveam neapărată nevoie de bani. Plătea corect. M-am dus la dînsul și, obligîndu-mă să mă întorc peste o săptămînă cu un articol înjghebat din material de compilație, am primit drept avans douăzeci și cinci de ruble. Speram în schimb să recuperez timpul, lucrînd mai intens la romanul meu. Așa procedam de cîte ori ajungeam la ananghie.

Cu banii primiți m-am dus la tîrgul de vechituri. Acolo am dat de o băbuță cunoscută, care vindea fel de fel de articole de îmbrăcăminte. I-am spus cam ce vîrstă și statură are Elena, iar bătrînica mi-a ales o rochiță de stambă în culori deschise, aproape nouă, spălată o singură dată, la un preț foarte convenabil. I-am cumpărat și un fular. Iar în timp ce achitam, m-am gîndit că trebuia să-i fi luat și un paltonaș sau o jacheță ori altceva în genul ăsta. Vremea era rece și fetița n-avea de loc ce îmbrăca. Am amînat însă cumpărătura asta pentru altă dată. Prea era mîndră și susceptibilă. Numai Dumnezeu știe cum avea să primească și rochița ce i-o luasem, deși am căutat anume să-i aleg ceva simplu de tot. Totuși, nu m-am putut opri să nu-i cumpăr și două perechi de ciorapi de bumbac, pe lîngă o pereche de lînă. Ciorapii puteam s-o conving să-i primească pe motiv că e bolnavă și că odaia mea e friguroasă. Îi trebuia și ceva rufărie, dar toate astea le-am amînat pentru mai tîrziu, cînd aveam să ne împrietenim mai bine. În schimb, am tîrguit niște perdelușe vechi pentru pat, lucru care, credeam eu, are s-o bucure pe Elena.

M-am întors cu toate lucrurile astea în brațe, cam pe la amiază. Ușa de la intrarea mea se deschidea aproape fără zgomot, de aceea Elena nici nu mă auzi intrînd. Am surprins-o lîngă masa mea de lucru, răsfoindu-mi cărțile și hîrtiile. Auzindu-mi însă pașii, ea închise repede cartea pe

care tocmai o citea și se depărtă de masă, roșind pînă la urechi. Mi-am aruncat ochii să văd anume ce carte citea; era primul meu roman, publicat într-un volumaș separat și purtînd pe prima pagină numele meu.

— În lipsa dumitale a bătut cineva la ușă, mi-aruncă ea pe un ton care voia parcă să mă zgîndăre; cu alte cuvinte: ai văzut, adică, dacă te-ai apucat să încui ușa?

— Să fi fost cumva doctorul? Nu l-ai strigat?

— Nu...

N-am mai spus nimic, am desfăcut legăturica și am scos rochița cumpărată.

— Uite, dragă Elena, începui eu apropiindu-mă de dînsa. În zdrențele astea care-s pe tine acum nu mai poți umbla. Așa că m-am gîndit să-ți cumpăr o rochiță simplă, ieftină de tot, de toate zilele; să nu-ți faci din asta sînge rău sau vreo închipuire, că nu costă decît o rublă și douăzeci de copeici. S-o porți sănătoasă!

Și am pus rochia lîngă dînsa. Ea se aprinse la față și mă privi un timp cu ochii larg deschiși.

Se vedea că e tare mirată și avui totodată impresia că-i era nespus de rușine. Ceva gingaș și cald licări însă între genele ei. Văzînd-o că tace, m-am întors la masă. Gestul meu se vede că o uimise. Dar cu un efort grozav se stăpîni și rămase așa, cu ochii plecați.

Capul mă durea și parcă tot mai mult se învîrtea odaia cu mine. Aerul curat nu-mi folosise la nimic. Și era și timpul să mă duc la Natașa. Neliniștea mea în privința ei crescuse. Deodată însă mi se păru că Elena mă strigă. Mă întorsei.

— Cînd pleci, poți să nu mai încui, îmi vorbi ea ferindu-și privirile și răsucind pe degete franjurile cuverturii de pe divan, de parcă ar fi fost cine știe ce preocupată de această treabă. N-am să plec nicăieri de la dumneata.

— Bine, Elena, sînt de acord. Dar dacă vine cineva străin, ce te faci? Poate veni cine știe cine!

— Atunci lasă-mi mie cheia și mă încui eu pe dinăuntru. Dacă bate cineva la ușă, spun că nu ești acasă. Și mă privi șireată, ca și cum ar fi vrut să adauge: „Poftim, ai văzut ce simplu e!"

— Cine-ți spală rufele? mă întrebă apoi, deodată, mai înainte de a fi apucat să-i răspund ceva.

— E o femeie aici în casă care-mi spală.

— Știu și eu să spăl rufe. Dar mîncarea de ieri de unde ai luat-o ?

— De la birt.

— Mă pricep și eu la gătit. Am să-ți fac eu mîncare.

— Lasă, Elena ! Ce mîncare știi tu să faci ? Lasă, drăguță, nu-i nevoie de asta...

Ea tăcu și-și plecă fruntea. Se vede treaba că vorbele mele o întristaseră. Se scurseră așa cam vreo zece minute în tăcere.

— Supă, izbucni ea deodată, fără să ridice capul.

— Cum supă ? Care supă ? întrebai eu mirat.

— Știu să gătesc supă. Cînd mama era bolnavă, i-am pregătit supă. Mă duceam și la piață.

— Ei vezi, Elena, vezi cît ești de mîndră ? spusei eu venind lîngă ea și așezîndu-mă alături, pe divan. Eu mă port cu tine așa cum mă îndeamnă inima. Acum ești singură, fără rude și căzută în nenorocire. Aș vrea să te ajut. Tot așa m-ai ajuta și tu, dacă mi s-ar întîmpla o nenorocire. Tu însă nu vrei să judeci la fel și uite, de aceea îți vine greu să primești de la mine chiar și cel mai mic și mai simplu dar. Ții morțiș să-mi plătești pe loc sau să-mi lucrezi în vreun fel, pentru tot ce fac eu pentru tine, de parcă aș fi Bubnova, care-ți scotea ochii că-i mănînci pîinea de pomană. Dacă-i așa cum spun, e mai mare rușinea, Elena.

Tăcea. Buzele-i tremurau. Părea că vrea să-mi răspundă ceva, dar se stăpînea, și continua să tacă. Mă ridicai să plec la Natașa. Îi lăsai de data aceasta cheia, rugînd-o ca, dacă bate cineva la ușă, să întrebe cine e. Eram convins că Natașei i se întîmplase ceva foarte neplăcut și că deocamdată ea-mi ascundea adevărul, așa cum a mai făcut și în alte dăți. În orice caz, eram hotărît să trec pe la dînsa măcar pentru un minut, fără să risc a o indispune cu insistența mea.

Exact așa s-a și întîmplat. Natașa mă întîmpină iarăși cu o privire nemulțumită, aspră. Poate că ar fi trebuit să mă retrag imediat, dar simțeam că nu mă mai țin picioarele.

— Am trecut pe la tine doar pentru o clipă, Natașa, începui nesigur, să mă sfătuiești și tu ce pot face cu mica mea protejată. Și mă grăbii iarăși să-i spun totul despre Elena. Natașa mă asculta în tăcere.

— Nu știu ce sfat aș putea să-ți dau, Vanea, îmi răspunse în cele din urmă. Pe cît se pare, e o ființă cam ciudată.

Poate că a fost grozav de obidită și speriată pînă acum. Las-o deocamdată să-și revină și să se facă bine. Ai de gînd s-o duci la ai noștri ?

— Ea îmi spune mereu că nu vrea să plece nicăieri, de la mine. Și-apoi, ce să mai zic și eu, mă întreb cum au s-o primească acolo ; încît, vezi, nici nu mai știu ce să fac. Ei, dar cu tine, draga mea, ce mai e ? Ieri, cînd te-am văzut, mi s-a părut că nu prea te simți bine ! o întrebai sfios.

— Da... și azi mă mai doare capul, îmi răspunse ea cam distrată. Pe ai mei i-ai văzut ?

— Nu, mîine mă abat pe acolo. Că doar mîine-i sîmbătă...

— Și ce-i dacă e sîmbătă ?

— Păi nu era vorba ca mîine seară să vină prințul ?

— Ei, și ce ? N-am uitat.

— Bineînțeles, ziceam numai așa...

Natașa se opri în fața mea și mă fixă îndelung drept în ochi ; privirea ei exprima o hotărîre îndîrjită, ceva febril și disperat.

— Te-aș ruga ceva, Vanea, îmi spuse ea. Fii bun și lasă-mă singură, simt nevoia să rămîn singură...

Mă ridicai de pe fotoliu, uitîndu-mă la ea cu o mirare nesfîrșită.

— Natașa, draga mea ! Spune-mi, ce-i cu tine ? Ce s-a întîmplat ? am strigat, cuprins de teamă.

— Nu s-a întîmplat nimic ! Mîine, mîine ai să afli totul ; acum însă vreau să fiu singură. Auzi, Vanea ? Pleacă, uite, chiar acum. Altfel îmi vine greu, nespus de greu să te privesc !

— Dar spune-mi cel puțin...

— Nu. Mîine vei afla totul, mîine ! O, Doamne ! Dar de ce nu pleci odată ?

Am ieșit. Eram atît de uluit, încît nu-mi dădeam seama ce se întîmplă cu mine. Mavra veni repede din urmă, ca să mă ajungă înainte de a ieși din antreu.

— Ce, e supărată ? mă întrebă ea. Eu barem nici nu îndrăznesc să mă mai arăt prin cameră.

— Dar ce s-a întîmplat cu ea ?

— Ce să se întîmple ? Al *nostru,* iaca, de trei zile încheiate n-a mai dat pe la noi.

— Cum, de trei zile ? întrebai uluit. Păi a fost doar ieri, mi-a spus chiar ea că de dimineaţă Alioşa a fost şi că voia să vină seara iar...

— Care seară ? ! N-a fost nici de dimineaţă ! Dacă-ţi spun eu : de trei zile n-a mai călcat pe aici... Cum ? Ţi-a spus ea ieri că a fost de dimineaţă pe aici ?

— Sigur că da, aşa mi-a spus.

— Ei, asta-i bună ! făcu Mavra încurcată ; tare a mai durut-o pesemne, de vreme ce se ascunde şi în faţa matale... Halal om, ce să zic !

— Dar ce-o fi însemnînd toate astea ? strigai eu.

— Uite, asta înseamnă, că nici nu ştiu cum s-o mai scot la capăt cu ea, continuă Mavra, desfăcîndu-şi braţele a neputinţă. Ieri mă trimisese la dînsul, dar de două ori m-a întors din drum. Iar azi nici nu vrea să mai stea de vorbă cu mine. Ce-ar fi să încerci dumneata să-l vezi şi să-i vorbeşti. Eu nici nu îndrăznesc s-o mai las singură.

Tulburat la culme, mă repezii pe scară în jos.

— Diseară mai vii pe la noi ? încercă, de sus, Mavra să afle.

— O să văd, răspunsei, continuînd să cobor. Poate c-o să trec numai pe la tine, să te întreb ce mai e nou ? Asta, dacă oi mai trăi pînă diseară...

Pentru că simţeam chiar în acea clipă un fel de lovitură drept în plinul inimii.

CAPITOLUL X

Am plecat de-a dreptul la Alioşa. Locuia la tatăl său, pe Malaia Morskaia. Prinţul, deşi stătea singur, ocupa o locuinţă încăpătoare, în care îi rezervase lui Alioşa două camere minunate. Pînă atunci, nu mi se întîmplase să trec decît o singură dată pe la el. În schimb, el venea pe la mine mai des, mai ales la început, cînd de-abia se înfiripa legătura lui cu Nataşa.

Alioşa nu era acasă. Intrai în camera lui şi-i lăsai aceste rînduri :

„Alioșa, am impresia că ai înnebunit. După cum știi, marți seara tatăl dumitale a rugat-o pe Natașa să vă facă onoarea de a accepta să-ți fie soție. Iar dumneata, după cîte mi-a fost dat mie să înțeleg, erai fericit. Față de toate acestea, cred că ai să fii de acord că purtarea dumitale ulterioară pare destul de ciudată. Îți dai seama ce faci cu Natașa? În orice caz, biletul meu îți va aduce aminte că o astfel de purtare față de viitoarea dumitale soție este extrem de nedemnă și de nesocotită. Știu foarte bine că nu am nici un drept să-ți fac morală, dar în cazul de față puțin îmi pasă de asta.

P. S. Natașa nu știe nimic despre această scrisoare și nu de la ea am aflat despre purtarea dumitale."

Am vîrît bilețelul într-un plic și i l-am lăsat pe masă. Feciorul mi-a spus însă că Alexei Petrovici nu venea mai de loc pe acasă și că se va întoarce, probabil, abia către ziuă.

De-abia m-am putut tîrî pînă acasă. Capul îmi vîjîia, nu mă mai puteam ține pe picioare. Am găsit ușa camerei mele deschisă. Venise Nikolai Sergheici Ihmenev și mă aștepta. În clipa cînd am intrat, l-am găsit stînd tăcut lîngă masă și uitîndu-se nedumerit la Elena, care, nu mai puțin mirată, îl cerceta în tăcere pe acest oaspete neașteptat. „Îmi închipui, gîndii eu, cît de ciudată i s-o fi părut ea."

— Te aștept de aproape un ceas, frățioare, și, crede-mă, nu mi-aș fi închipuit de loc... să te găsesc astfel, urmă el rotindu-și privirea de jur împrejur prin cameră și făcîndu-mi discret cu ochiul spre Elena. Ochii lui exprimau uimire. Observîndu-l mai atent, băgai de seamă că e trist și îngrijorat. Avea fața mult mai trasă ca de obicei.

— Stai jos, spuse el preocupat. Trebuie să-ți vorbesc într-o chestiune care nu suferă amînare; dar ce-i cu tine? Arăți foarte prost.

— Nu prea mă simt bine. Încă de dimineață îmi vîjîie capul.

— Ia, bagă de seamă, nu te neglija. Ești răcit, poate?

— Nu... Cred că e mai degrabă o criză nervoasă. Mi s-a mai întîmplat... Dar dumneata cum te simți?

— Nimic de zis, bine! M-am înfierbîntat fiindcă mă frămîntă o chestiune... Ia șezi.

Am tras un scaun și m-am așezat în fața lui, lîngă masă. Bătrînul se aplecă spre mine și începu aproape în șoaptă.

— Vezi, nu te uita la ea, fă-te că vorbim cu totul despre altceva. Ce-i, măi Vanea, cu fetica asta la tine ?

— Am să-ți explic pe urmă, Nikolai Sergheici. E o copilă nenorocită, orfană de părinți, nepoata bătrînului aceluia, Smith, care a locuit aici și despre care ți-am spus eu că a murit plecînd de la cafenea.

— A, va să zică avea și o nepoată ! Ei, ce să zic, frățioare, e tare ciudată ! Uită-te numai ce căutătură are ! Drept să-ți spun, dacă mai întîrziai vreo cinci minute, n-aș mai fi răbdat să zăbovesc aici. I-a trebuit mult pînă s-a lăsat convinsă să-mi deschidă și uite, pînă acuma n-a scos o vorbă ; te sperie, nu altceva, parcă nici n-ar semăna a ființă omenească. Dar cum de-a ajuns aici ? A, înțeleg : a venit la bunicul său, fără să știe că el între timp murise.

— Da. A fost tare nefericită. Bătrînul, înainte de a închide ochii, mi-a vorbit despre dînsa.

— Așa ! Va să zică, nepoțica îi seamănă bunelului... Dar las-că-mi povestești totul mai pe urmă. Poate că am putea s-o ajutăm cu ceva, dacă e într-adevăr atît de nenorocită... Acum însă, nu-i cumva chip să-i spunem să plece în altă parte, că aș vrea să discut cu tine unele chestiuni între patru ochi.

— Păi, unde să se ducă ? N-are unde. Locuiește aici, la mine.

I-am explicat bătrînului Ihmenev cum și ce-am putut în grabă, subliniind că putem vorbi și față de dînsa, pentru că ea e încă un copil.

— Ei, da... sigur că-i un copil. Numai că să știi, frățioare, că m-ai uluit pur și simplu. Stă aici, cu tine, Dumnezeule ? !

Și bătrînul o mai privi mirat încă o dată. Elena, simțind că vorbim despre dînsa, ședea tăcută, cu capul plecat și răsucea pe degete franjurile cuverturii. Își pusese rochița cea nouă, care îi venea bine. Părul și-l pieptănase mai îngrijit decît de obicei, poate tocmai fiindcă avea o rochie nouă. În general, dacă n-ar fi fost privirea ei sălbatică, ar fi putut trece drept o fetiță tare drăgălașă.

— Pe scurt, uite ce este, începu bătrînul, mă aduce la tine o chestiune încurcată și de mare importanță...

Nikolai Sergheici sta cu privirile în pămînt, grav și gînditor, și cu toată graba ce-l rodea, cu toată dorința lui de a fi cît mai scurt și mai clar, nu știa cum să înceapă. „Oare ce-o să-mi fie dat să mai aflu acum?" mă întrebam.

— Am venit, Vanea, la tine cu o mare rugăminte. Dar mai întîi... îmi dau seama acum că trebuie să-ți explic, știi unele împrejurări... niște împrejurări foarte delicate...

El tuși, privindu-mă pe furiș; mă privi și se roși; se roși și se înfurie pe sine însuși, pentru atîta lipsă de îndemînare; se înfurie, și, în sfîrșit, se hotărî:

— Ei, da ce mai e nevoie de explicații! Cred că ai să mă înțelegi. Pur și simplu, vreau să-l provoc pe prinț la duel, asta e! Iar pe tine te rog să aranjezi chestiunea în amănunt și să-mi fii martor.

M-am tras înapoi uluit, rezemîndu-mă de speteaza scaunului, și privindu-l aproape năuc.

— Hm, ce te uiți așa la mine? N-ai grijă, n-am înnebunit încă!

— Dar, dă-mi voie, Nikolai Sergheici! Pe ce motiv, cu ce scop? Și, la urma urmei, cum se poate așa ceva?...

— Motiv! Scop! strigă bătrînul, asta-i bună, poftim!

— Bine, bine, știu ce-o să-mi spui; dar la ce-ar ajuta gestul dumitale? Ce rost ar avea un asemenea duel? Mărturisesc, nu înțeleg nimic.

— Mi-am închipuit eu că n-ai să înțelegi nimic. Ascultă: procesul nostru s-a terminat (adică se va termina zilele astea; au mai rămas doar ceva formalități de îndeplinit); sînt condamnat. Trebuie să plătesc vreo zece mii de ruble; așa s-a hotărît. Banii ăștia grevează asupra Ihmenevkăi. Prin urmare, omul acesta mîrșav este asigurat de plata banilor, iar eu, punîndu-i la dispoziție Ihmenevka, înseamnă că m-am achitat, redevin un om liber. Ei, uite, o dată ajuns aici, am dreptul să înalț capul. Cu alte cuvinte: așa și așa, onorate prinț, dumneata m-ai jignit timp de doi ani, mi-ai terfelit numele, ai călcat în picioare onoarea familiei mele, iar eu am fost silit să le rabd pe toate! Atunci n-am avut cum să te provoc la duel. Mi-ai fi spus-o drept în față: „A, om viclean ce ești, vrei să mă omori, ca să nu-mi mai plătești banii pe care știi dinainte că o să trebuiască mai devreme sau mai tîrziu să mi-i plătești! Ei, uite că nu merge chiar așa; să vedem mai întîi ce hotărăște judecata și pe urmă, dacă vrei, provoa-

că-mă." Acum însă, onorate prinț, procesul s-a isprăvit, dumneata ești asigurat, nu mai există, prin urmare, nici o piedică, așa că binevoiește să accepți provocarea și poftim... la întîlnire afară din oraș... Asta-i. Ori crezi că eu nu am dreptul să mă răzbun, în sfîrșit, pentru toate cîte le-am îndurat?

Ochii îi scînteiau. L-am privit mult timp în tăcere. Încercam să-i pătrund ascunzișul gîndurilor.

— Nikolai Sergheici, îi răspunsei în cele din urmă, hotărît să rostesc cuvîntul-cheie, fără de care n-ar fi fost chip să ne înțelegem. Poți să fii cu desăvîrșire sincer față de mine?

— Pot! răspunse el ferm.

— Atunci, spune-mi drept: vrei să-l provoci la duel numai din răzbunare, sau mai urmărești și alt scop?

— Vanea, răspunse el, știi foarte bine că n-aș îngădui nimănui să atingă în discuțiile cu mine unele chestiuni delicate; dar de data aceasta fac o excepție, pentru că tu, cu mintea ta ageră, ai ghicit îndată ceea ce nu poate fi ocolit: Da, mai urmăresc și alt scop. Și anume: vreau să-mi salvez fiica pierdută și s-o abat de pe drumul primejdios pe care este tîrîtă acum, după ultimele întîmplări.

— Cum vei putea s-o salvezi prin acest duel?

— Împiedicînd tot ce se pune acum la cale. Ascultă-mă, să nu crezi că în mine vorbește acum ceea ce se cheamă duioșie părintească ori alte asemenea slăbiciuni. Toate astea sînt fleacuri! Nimeni n-are să afle vreodată ce se petrece în adîncul inimii mele. N-ai s-o știi nici tu. Fiică-mea m-a părăsit, a plecat din casa mea cu amantul ei și eu mi-am smuls-o din inimă pentru totdeauna, de atunci, din seara aceea, ții tu minte. Dacă m-ai văzut atunci plîngînd în hohote, deasupra portretului ei, apoi să nu-ți închipui că sînt gata s-o iert. Nu, nici atunci n-aș fi iertat-o. Am plîns în clipa aceea fericirea pierdută, visul meu spulberat, dar nu *pe ea*, așa cum o știu acum. Poate că mai plîng încă și azi, da, plîng adeseori, nu mi-e rușine s-o mărturisesc, după cum nu mi-e rușine să spun că mi-am iubit înainte vreme copilul mai presus de orice pe lume. Toate astea s-ar părea că sînt în contrazicere cu gestul meu de acum, și te vei simți ispitit să mă întrebi: dacă e așa, dacă nu-ți pasă de soarta aceleia pe care n-o mai consideri fiica dumitale, atunci de ce te amesteci în tot ce se pune la cale acolo? Răspund: în primul rînd, pentru că nu vreau să îngădui unui om perfid și josnic să triumfe deplin; în al doi-

lea rînd, din cel mai simplu sentiment de omenie. Chiar dacă ea nu mai este fiica mea, este totuși o ființă slabă, neajutorată și înșelată, pe care oamenii răi o amăgesc din ce în ce mai mult, ca s-o ducă la pierzanie. N-am posibilitatea să intervin în această chestiune direct, dar indirect, pe calea duelului, o pot face. Dacă voi fi omorît sau rănit, va fi oare posibil ca ea să treacă peste această opreliște sau poate chiar peste cadavrul meu și să meargă la cununie cu fiul ucigașului meu, aidoma fiicei împăratului (ți-aduci aminte, am avut noi o cărticică, după care învățai tu să citești, despre o fiică de împărat care a trecut în carul nupțial peste trupul neînsuflețit al tatălui ei)? Și afară de toate acestea, dacă vom ajunge la duel, apoi prinților noștri cred că n-o să le mai ardă de cununie. Într-un cuvînt, sînt împotriva acestei căsătorii și voi face tot ce-mi stă în puteri ca ea să nu aibă loc. M-ai înțeles acum?

— Nu. Pentru că, dacă îi dorești Natașei binele, atunci cum de te împotrivești căsătoriei ei, cum se poate adică să nu dorești tocmai ceea ce ar putea să-i redea bunul renume? Căci viața ei abia începe, ea mai are mult de trăit și are nevoie de această reabilitare.

— Puțin îmi pasă, Vanea, de părerea lumii selecte; tot așa nu trebuie să-i pese nici ei! Ea trebuie să-și dea seama că rușinea cea mare pentru dînsa va fi tocmai căsătoria asta, legătura cu acești nemernici, cu lumea lor ticăloasă. Mîndrie, da, dar plină de noblețe — iată răspunsul ei cel mai demn, pe care ar trebui să-l dea acestei lumi netrebnice. Atunci poate că și eu m-aș învoi să-i întind mîna și să vedem cine o să mai cuteze, pe urmă, să-mi calomnieze copilul!

Acest idealism disperat m-a uimit. Dar mi-am dat îndată seama că bătrînul își ieșise cu totul din fire și era pornit la culme.

— Ceea ce pretinzi acum îmi pare prea ideal, răspunsei, și deci prea crud. Dumneata, Nikolai Sergheici, îi ceri Natașei atîta forță și hotărîre, cîtă nu i-ai dat poate din leagăn. Consimțind la această căsătorie, crezi că o face numai pentru că ar vrea să devină prințesă? Vezi bine că nu, ci pentru că îl iubește pe Alioșa; e dragoste la mijloc, e pasiune; o fatalitate. Dumneata îi mai pretinzi să se pătrundă de dispreț față de părerea lumii selecte, în timp ce dumneata însuți te ploconești înaintea aceleiași păreri. Prințul te-a jignit, expri-

mîndu-şi în mod public bănuiala care-ţi atribuia josnica intenţie de a te înrudi prin înşelăciune cu familia lui ; şi atunci, care-i raţionamentul dumitale : dacă ea respinge acum cererea lor în căsătorie, acum, după ce această cerere a fost făcută formal de însuşi prinţul, refuzul ei va însemna, desigur, cea mai deplină şi categorică dezminţire a afirmaţiei calomnioase anterioare. Iată ce urmăreşti dumneata, fără să-ţi dai seama că prin aceasta te ploconeşti în faţa părerii aceluiaşi prinţ, urmărind a-l sili să-şi recunoască greşeala. Pentru satisfacţia dumitale personală, pentru a-l face de rîs şi a te vedea răzbunat, eşti gata să sacrifici fericirea propriului dumitale copil. Cum se poate numi o asemenea atitudine altfel decît egoism curat ?

Bătrînul rămase posomorît şi încruntat şi mult timp nu scoase o vorbă.

— Eşti nedrept cu mine, Vanea, spuse într-un tîrziu şi o lacrimă îi străluci pe gene ; îţi jur că eşti nedrept, dar să lăsăm asta ! Nu mă simt în stare să-ţi dezvălui inima mea, continuă el ridicîndu-se şi luîndu-şi pălăria ; am să-ţi spun totuşi un lucru : mi-ai vorbit chiar acum despre fericirea fiicei mele. În mod categoric, eu nu cred în această fericire, fără să mai adaug că, chiar şi fără intervenţia mea, această căsătorie tot nu se va face.

— Cum adică ? De ce spui asta ? Ştii poate ceva în această privinţă ? strigai surprins.

— Nu, de ştiut, nu ştiu nimic deosebit. Dar sînt convins că vulpoiul acela blestemat nu s-ar fi putut hotărî în mod sincer la aşa ceva. Toate astea-s numai amăgiri, tertipuri şi uneltiri de-ale lui. Sînt convins de ceea ce ţi-am spus şi ai să-ţi aduci aminte de vorba mea, căci aşa se va întîmpla cum îţi spun. În al doilea rînd, căsătoria aceasta, chiar dacă ar avea loc, adică în cazul că ticălosul acela ar urmări aici cine ştie ce interes ascuns, nebănuit de nimeni, care l-ar face s-o considere convenabilă, deşi eu unul nu-mi pot imagina ce fel de interes ar fi acesta ; dar şi de-ar avea loc, ziceam, judecă şi tu, apleacă-ţi şi tu puţin urechea la propria ta inimă şi spune-mi : oare tot mai crezi că Nataşa ar putea fi fericită într-o astfel de căsătorie ? Aluzii ofensatoare, umilinţe, soţia unui băieţandru care şi acuma se simte prea împovărat de această dragoste, darămite cînd s-o însura ! Curînd va începe să n-o mai respecte, s-o jignească, s-o umilească ; în acelaşi

timp, pasiunea ei va crește pe măsură ce a lui va scădea ; vor veni gelozia, suferințele, iadul, divorțul, poate chiar și crima... Nu, nu, Vanea dragă ! Dacă voi toți puneți așa ceva la cale, iar tu cauți chiar să-i ajuți, apoi ține minte ce-ți prezic eu : că vei avea de dat socoteală în fața lui Dumnezeu, dar va fi prea tîrziu ! Adio !

L-am oprit.

— Ascultă-mă, Nikolai Sergheici, aș zice să mai așteptăm puțin. Fii convins că nu o singură pereche de ochi urmărește această chestiune, care poate că se va rezolva în chipul cel mai favorabil, de la sine, fără nici o intervenție forțată și artificială, ca de pildă acest duel. Timpul rezolvă cel mai bine încurcăturile omenești ! Și, la urma urmei, dă-mi voie să-ți spun că tot proiectul dumitale ar fi irealizabil. Cum ți-ai putut închipui măcar o singură clipă că Valkovski va accepta provocarea dumitale ?

— Să n-accepte ? Dar ce-i cu tine, măi băiete, vino-ți în fire !

— Ți-o jur că n-are să primească și, crede-mă, va găsi pentru asta un motiv plauzibil ; ba o va face cu un aer atît de grav și impunător, încît de-abia atunci vei rămîne cu adevărat de rîsul lumii...

— Ia stai, frate, cum se poate ! Cu asta chiar că m-ai omorît ! Cum adică, să nu-mi primească provocarea ? Nu, Vanea, tu faci din toate astea un fel de poezie ; chiar așa : tu faci poezie. Adică de ce-ar fi, după tine, inacceptabil pentru prinț să se bată cu mine în duel ? Nu-i sînt cu nimic mai prejos. Sînt un om bătrîn, un tată ofensat ; tu, la rîndul tău, un scriitor rus, deci tot o persoană onorabilă, care poți fi cu cinste martor și... și... eu nu te mai înțeleg, în definitiv, ce-ai mai vrea...

— O să vedem. El o să găsească cine știe ce pretexte, încît dumneata cel dintîi vei fi de acord că în nici un caz nu-ți este permis a te bate cu el.

— Hmm... Bine, dragul meu, bine, las-să fie cum spui tu ! Am să mai aștept o vreme, să vedem ce are să hotărască și timpul. Un lucru te rog însă, dragul meu, dă-mi cuvîntul tău de onoare că nici acolo, nici Annei Andreevna, n-ai să-i spui nimic despre ceea ce am vorbit noi astăzi.

— Îți dau cuvîntul meu de onoare.

— Şi încă ceva, Vanea, te rog să nu mai aduci niciodată vorba despre ceea ce am discutat.

— Îţi făgăduiesc.

— Şi, în sfîrşit, încă o rugăminte ; ştiu eu bine, dragul meu, că te plictiseşti poate cînd vii pe la noi, dar te rog totuşi, vino mai des, numai dacă poţi, bineînţeles. Biata mea Anna Andreevna ţine aşa de mult la tine şi-i e tare urît, cînd lipseşti cu zilele... Mă înţelegi, Vanea ?

Şi spunînd asta, el îmi strînse cu putere mîna. I-am făgăduit din toată inima.

— Ei, şi acum, Vanea, o ultimă chestiune delicată. Tu ai bani ?

— Bani ! repetai mirat.

— Da (şi bătrînul roşind îşi plecă ochii) ; că mă uit, măi frate, la locuinţa asta a ta... cum stai, adică... şi cînd mă gîndesc că poate să ai şi cine ştie ce alte cheltuieli mai urgente (mai ales acum s-ar putea ivi mai multe), te rog, frăţioare, să iei, uite, deocamdată, de la mine o sută cincizeci de ruble...

— O sută cincizeci de ruble ! şi încă *deocamdată*, cînd ştiut este că ai pierdut procesul ?

— Tu, Vanea, văd că nu vrei să mă pricepi de loc ! Poate că va fi nevoie *urgentă*, omule, te rog să înţelegi. În unele cazuri, banii ajută omului să-şi păstreze o poziţie independentă a lui, să ia hotărîri libere. Poate că n-ai nevoie chiar acum de ei, dar dacă o să ai nevoie într-un viitor apropiat ? În orice caz, eu ţi-i las aici. E tot ce am putut aduce. Dacă nu-ţi vor face trebuinţă, mi-i dai înapoi. Iar acum, rămîi cu bine ! Dumnezeule, da ce palid eşti ! Tu eşti bolnav, măi băiete...

Nu m-am mai opus şi am primit banii. Era limpede de tot cu ce scop mi-i lăsa.

— De-abia mă pot ţine pe picioare, îi răspunsei.

— Vezi, nu te neglija, Vanea, flăcăule. Nu te neglija ! Să nu te mai duci azi nicăieri. Am să-i spun eu Annei Andreevna în ce hal te-am găsit. N-ar fi nimerit, cumva, să chemi un doctor ? Mîine trec să te văd ; în orice caz, voi căuta neapărat să vin, dacă oi mai fi în stare să-mi tîrîi picioarele. Acum însă ar fi bine să te culci, dragul meu... Aşa, rămîi cu bine. Rămîi cu bine, fetiţo ; uite, că a întors

capul! Ascultă, dragă Vanea! Ţine, ia şi aceste cinci ruble pentru ea. De altfel, să nu-i spui că ţi le-am dat eu, cheltuieşte-le pentru dînsa; vezi şi tu, poate că are nevoie de papucei sau de ceva lenjerie... în sfîrşit, cîte nu-i trebuiesc! Adio, dragul meu...

L-am condus pînă jos. Voiam să-l rog pe portar să-mi aducă ceva de mîncare de la vreun birt. Elena nu mîncase încă nimic în ziua aceea...

CAPITOLUL XI

De-abia ajunsei sus, la mine, şi simţii deodată că începe să-mi vîjîie şi să mi se învîrtă capul, apoi mă prăbuşii în mijlocul camerei. Mi-amintesc doar atît că am auzit strigătul Elenei, care plesni din palme şi se repezi să mă susţină cu braţele ei slăbuţe. A fost ultima frîntură din imaginea pe care am mai putut s-o reţin...

Cînd mi-am revenit, eram culcat. Elena mi-a povestit mai tîrziu că împreună cu portarul, care tocmai atunci îmi adusese prînzul, se căzniseră să mă culce pe divan. De două-trei ori am deschis ochii pentru cîteva momente şi de fiecare dată am văzut aplecată asupra-mi faţa îngrijorată şi compătimitoare a Elenei. Dar toate acestea îmi jucau înaintea ochilor ca în vis, ca prin ceaţă, iar chipul drag al sărmanei fetiţe mijea printre genele mele ca o nălucire, ca desprinsă dintr-un tablou; ea îmi dădea de băut, îmi îndrepta perna sau şedea înaintea mea tristă, speriată, mîngîindu-mi părul cu degetele-i firave. Mi-aduc aminte că o dată i-am simţit chiar sărutul sfios pe obraz. Cînd mi-am revenit pentru o clipă în simţiri, am putut întrezări la lumina lumînării care ardea alături, pe măsuţa trasă lîngă divan, că Elena îşi înfundase faţa în perna mea şi dormea un somn agitat, cu buzele palide întredeschise, sprijinindu-şi în palmă obrăjorul fierbinte. Mi-am revenit pe deplin abia spre ziuă. Lumînarea arsese pînă la capăt; o rază purpurie a zorilor sclipea jucăuşă pe un perete. Elena stătea pe un scaun în faţa mesei, cu căpşorul obosit rezemat pe mîna stîngă pe care şi-o întinsese pe masă, furată de un somn greu; ţin minte

că atunci n-am mai putut să-mi iau mult timp ochii de pe chipul ei de copil adormit cu o expresie de tristeţe gravă, de om mare ; avea o frumuseţe stranie, bolnăvicioasă ; faţa ei palidă, cu gene lungi, ce-i adumbreau obrajii traşi, se desprindea din cadrul părului ei negru ca abanosul, legat într-o cosiţă ce-i alunecase acum neglijent într-o parte. Cealaltă mînă sta întinsă pe perna mea. I-am sărutat încet, ca să n-o trezesc, mînuţa subţirică ; continua să doarmă şi numai pe buzele-i palide înflori parcă un zîmbet. Am privit-o aşa îndelung, pînă cînd m-a furat un somn liniştit, adînc, regenerator. De data aceasta am dormit pînă la prînz. Cînd m-am trezit, eram aproape vindecat. Numai slăbiciunea şi greutatea pe care o simţeam în mădulare îmi mai aminteau de boala din care ieşisem. Asemenea scurte crize nervoase mi se mai întîmplaseră şi altădată ; le cunoşteam bine. De obicei, procesul se consuma aproape cu desăvîrşire în douăzeci şi patru de ore, ceea ce, de altfel, nu împiedica boala să se manifeste în acest interval cu o violenţă necruţătoare.

Era pe la amiază. Primul lucru pe care l-am zărit au fost perdeluţele întinse pe o sforicică, în colţ ; erau cele cumpărate de mine în ajun. Elena făcuse pe gospodina casei şi îşi despărţise un colţ al ei în cameră. Acum stătea în faţa sobei şi prepara ceaiul. Observînd că m-am trezit, îmi zîmbi voioasă şi veni fuga la mine.

— Copila mea dragă, spusei luînd-o de mînă, toată noaptea ai vegheat la căpătîiul meu. Nici nu-mi închipuiam că eşti atît de bună.

— Dar de unde ştii că am vegheat ? Poate că n-am făcut altceva toată noaptea decît să dorm ? întrebă ea privindu-mă blînd şi sfios, dar totodată roşind de şiretlicul acesta.

— Mă trezeam din cînd în cînd şi vedeam totul. N-ai aţipit decît spre ziuă...

— Vrei să-ţi torn ceai ? mă întrerupse stingherită parcă de această conversaţie, cum se întîmplă de obicei, cînd li se adresează laude, cu toţi cei care au inima neprihănită şi profund cinstită.

— Toarnă-mi, răspunsei eu. Dar ia spune-mi, tu ai prînzit ieri ?

— N-am prînzit, dar am cinat. A adus portarul ceva. Să ştii că nu ai voie să vorbeşti, trebuie să stai liniştit în pat ;

încă nu te-ai făcut bine, adăugă ea aducîndu-mi o ceaşcă de ceai şi aşezîndu-se pe patul meu.

— Liniştit în pat! De unde! Hai să zicem că pînă-n amurg rămîn aşa, în pat, dar după aceea trebuie să plec. Trebuie, Lenocika, înţelegi, neapărat.

— Ei, asta-i, trebuie! Unde vrei să te duci? Nu cumva la musafirul acela de aseară?

— Nu, la altcineva.

— Ei, uite, atunci e bine că nu te duci la el. Că din cauza lui ţi-a venit rău. Sau poate la fiica lui te-i fi ducînd?

— Dar de unde ştii şi ce ştii tu despre fiica lui?

— Aseară am auzit tot ce-aţi vorbit, răspunse ea lăsîndu-şi ochii în pămînt.

Faţa i se posomorî. Sprîncenele i se uniră.

— E un bătrîn rău, o auzii adăugînd într-un tîrziu.

— Ba nu, să ştii că nu-l cunoşti bine. Dimpotrivă, este un om tare bun la suflet.

— Nu-i adevărat, este rău; l-am auzit eu, răspunse dînsa pătimaş.

— Şi, mă rog, ce-ai auzit?

— Nu vrea să-şi ierte fiica...

— Dar o iubeşte. Deşi ea e vinovată, el îi poartă totuşi de grijă şi suferă.

— Atunci, de ce n-o iartă? Şi chiar dacă ar vrea s-o ierte, fata nu trebuie să se mai ducă la el.

— Cum aşa? De ce?

— Pentru că el nu merită ca fata lui să-l iubească, răspunse ea cu foc. Mai bine să plece de la dînsul pentru totdeauna... şi mai bine să cerşească pe stradă, ca să vadă şi el că fiică-sa a ajuns cerşetoare şi să se chinuiască din pricina asta.

Ochii îi scînteiau, obrăjorii i se aprinseseră. „N-o fi vorbind ea degeaba aşa", mă gîndii.

— La el ai vrut să mă trimiţi să stau? mă iscodi după o scurtă tăcere.

— Da, Elena.

— Nu, mai bine mă tocmesc slujnică undeva.

— Vai, cît e de urît tot ceea ce spui tu acum, Lenocika. Ce înseamnă toate prostiile astea? La cine vrei să te tocmeşti?

— La oricare țăran, răspunse ea repezit, îmbufnîndu-se din ce în ce mai mult. Se vedea că e iute la mînie.

— Păi, țăranii n-au nevoie, copila mea, de o lucrătoare ca tine, spusei zîmbind.

— Ei, atunci, la vreun boier.

— Și, cu firea ta, vrei să servești la boieri?

— Da, cu firea mea! Cu cît se enerva mai tare cu atît îmi răspundea mai răstit.

— Păi, n-ai să reziști.

— Ba am să rezist. Ei au să mă certe, iar eu am să tac înadins. Au să mă bată, eu tot am să tac, tot am să tac, las-să mă bată. N-am să plîng, nici în ruptul capului. Tot ei o să crape de necaz că nu vreau să plîng.

— Dar ce-i cu tine, Elena? De unde atîta înrăire și atîta mîndrie la tine? Se vede că ai suferit mult...

Mă ridicai din pat și mă dusei la masa de scris. Elena rămase pe divan, uitîndu-se gînditoare în lungul dușumelei și răsucind franjurile cuverturii. Continua să tacă. „Te pomenești că s-o fi supărat pentru cele ce i-am spus!" reflectai.

Stînd în picioare lîngă masă, începui să răsfoiesc mecanic volumele alese de cu seară pentru articolul promis și, încetul cu încetul, mă lăsai prins de lectură. De multe ori mi se întîmplă să mă apropii de masă, să deschid o carte, în care caut ceva la repezeală, ca apoi să rămîn cu ea în mînă, uitînd de tot ce se petrece în jur.

— Ce tot scrii acolo? mă întrebă Elena, zîmbindu-mi cu sfială și apropiindu-se încet de masă.

— Scriu și eu, Lenocika, fel de fel de lucruri. Pentru asta capăt bani...

— Jalbe?

— Nu, nu jalbe. I-am explicat, pe cît am putut, că scriu felurite întîmplări despre tot felul de oameni, că din de-alde-astea se alcătuiesc volume, care se cheamă nuvele sau romane. Elena mă asculta cu atenția încordată.

— Și este adevărat ceea ce scrii dumneata aici?

— Ba nu, sînt născociri.

— Atunci, de ce scrii lucruri neadevărate?

— Uite, dacă vrei, citește cartea asta; te-ai mai uitat o dată prin ea. Cred că știi să citești, așa e?

— Știu.

— Foarte bine : ai să vezi ce scrie acolo. E o carte pe care am scris-o eu.

— Dumneata ? Am s-o citesc...

Ar mai fi vrut să-mi spună ceva, dar se vedea că nu îndrăznește și părea tare tulburată. Întrebările ei aveau însă rosturi ascunse, care-mi scăpau deocamdată.

— Și primești mulți bani pentru astea ? se hotărî să întrebe, în sfîrșit.

— Păi, după cum se întîmplă. Uneori mulți, alteori de loc. Atunci cînd n-am dispoziție de lucru... E o treabă grea, Lenocika.

— Va să zică... dumneata nu ești un om bogat ?

— Nu, nu sînt.

— Atunci, o să lucrez și eu, ca să te ajut...

Îmi aruncă o privire scurtă, se îmbujoră toată, își lăsă ochii în pămînt și, făcînd doi pași spre mine, mă cuprinse deodată cu amîndouă brațele, lipindu-și strîns fața de pieptul meu. O priveam uluit.

— Eu te iubesc... Nu sînt mîndră, cum crezi, îngăimă ea. Dumneata ai spus ieri că sînt mîndră. Dar nu e adevărat... Nu sînt așa cum zici... Eu te iubesc. Dumneata ești singurul om pe lume care mă iubește...

O înecară lacrimile. În clipa următoare plîngea cu hohote, ca în ajun, în timpul crizei. Apoi, căzînd în fața mea în genunchi, începu să-mi sărute mîinile, picioarele...

— Dumneata mă iubești !... repeta ea, numai dumneata, singur dumneata !...

Îmi cuprinsese genunchii cu brațele și-i strîngea convulsiv. Tot ce simțise de atîta vreme răbufnise deodată, într-un elan de nestăpînit. Și în clipa aceea am înțeles ciudata îndîrjire a acestei inimi care pînă atunci se ascunsese sfioasă și de aceea acum, cu atît mai puternic, cu atît mai de nestăvilit, se cerea manifestată, ajungînd în cele din urmă la acea izbucnire tumultoasă, inevitabilă, cînd întreaga făptură simte nevoia de a se abandona unei imperioase cerințe de dragoste, de recunoștință, de lacrimi și de mîngîieri...

Elena a plîns pînă cînd, în cele din urmă, a trecut la o criză de isterie. Cu greu am izbutit să-i desfac mîinile, care mă înlănțuiseră. Am ridicat-o și am culcat-o pe divan. A mai suspinat mult timp așa, cu fața ascunsă în pernă, ca și cum

i-ar fi fost ruşine să se uite în ochii mei, dar apăsîndu-mi cît putea de tare, cu mînuţa ei, palma lipită de inimă.

Încetul cu încetul, se potoli, fără însă să-şi ridice capul din pernă. O dată sau de două ori, totuşi, privirea ei lunecă pe faţa mea, cu o blîndeţe de negrăit şi cu un sentiment sfios, care însă părea că din nou caută să se retragă în ascunzişuri. În sfîrşit, o văzui roşindu-se şi zîmbind.

— Te simţi mai bine? o întrebai. Eşti prea sensibilă, draga mea Lenocika, fetiţa mea bolnavă.

— Nu, să nu-mi spui Lenocika... şopti ea, continuînd să-şi ascundă faţa.

— Să nu-ţi spun Lenocika? Şi cum vrei să-ţi spun?

— Nelli.

— Nelli? Dar de ce neapărat Nelli? Bine, dacă vrei tu aşa, e un nume de altfel foarte drăguţ. Da, de azi înainte am să-ţi spun aşa, dacă ţii neapărat.

— Aşa îmi spunea mămica... Şi nimeni nu mi-a mai spus aşa... Nici n-aş fi îngăduit altcuiva să-mi spună cum îmi spunea mămica mea... Dar pe dumneata te rog să-mi spui Nelli; aşa vreau eu... Şi am să te iubesc totdeauna, totdeauna...

„O inimă mîndră şi iubitoare, gîndii eu, dar cît mi-a trebuit ca să merit, în sfîrşit, ca tu să vrei să devii pentru mine Nelli." Acum ştiam bine că inimioara ei îmi va rămîne veşnic devotată.

— Ascultă, Nelli, o întrebai eu de îndată ce se linişti. Uite, mi-ai spus acum că nu te-a iubit nimeni, în afară de mămica ta. Dar bunicul tău nu te-a iubit şi el?

— Nu, el nu...

— Păi, doar ai plîns, totuşi, nu ţi-aduci aminte, atunci, pe scară, cînd ai aflat de moartea lui?

Nelli rămase o clipă dusă pe gînduri.

— Nu, el nu m-a iubit... Era rău. Şi pe faţa ei se desenă un sentiment dureros.

— Dar ce mai puteai pretinde de la dînsul, Nelli? Se pare că în ultimul timp se scrîntise de tot. Aşa a şi murit. Ţi-am povestit doar cum a sfîrşit-o.

— Da, însă numai în ultima lună ajunsese să fie aşa. Stătea nemişcat toată ziua şi dacă n-aş fi venit eu pe la dînsul, ar fi încremenit aşa, fără să bea şi fără să mănînce zile în şir. Altădată era însă mult mai bine.

— Cînd altădată?

— Cînd mai trăia mămica.

— Va să zică, tu îi aduceai de mîncare?

— Da, îi aduceam şi eu.

— Şi de unde o luai? De la Bubnova?

— Ba nu, n-am luat niciodată nimic de la Bubnova, răspunse ea dîrz cu vocea vibrînd de emoţie.

— Atunci, de unde o luai, că doar tu n-aveai nimic?

Nelli păli şi tăcu un timp: pe urmă se uită lung la mine şi răspunse:

— Mă duceam pe stradă să cerşesc. Cînd adunam vreo cinci copeici, îi cumpăram pîine şi tabac.

— Şi el îţi dădea voie să faci asta? Nelli! Nelli!

— La început, m-am dus singură, fără să ştie el. După ce a aflat însă, mă trimitea chiar el la cerşit. Mă opream la capătul podului şi cerşeam de la trecători, iar el se plimba prin apropiere şi aştepta; cînd băga de seamă că mi se dădea ceva, se repezea la mine şi-mi smulgea din mînă banii, ca şi cum aş fi putut să-i ascund, ca şi cum nu i-aş fi adunat pentru el. O spuse cu un zîmbet cumplit de amar.

— Toate astea au fost de-abia după ce a murit mama, cînd nu mai era în toate minţile, adăugă ea.

— Înseamnă că o iubea mult pe mămica ta? De ce n-au stat împreună?

— Nu, nici pe ea n-o iubea... Era rău şi nu vroia s-o ierte... Ca şi bătrînul cel rău de ieri, îngăimă Nelli aproape în şoaptă, pălind din ce în ce mai tare la faţă.

Tresării. Intriga unui roman îmi licări în închipuire. O biată femeie care moare în subsolul unui dricar; fetiţa ei orfană — care îşi vizitează din cînd în cînd bunicul, după ce el îşi blestemase fiica; un bătrîn ciudat cu mintea zdruncinată, care moare într-o cafenea, curînd după moartea cîinelui său nedespărţit...

— Ştii că Azorka fusese al mamei, spuse deodată Nelli, ca şi cînd ar fi surîs unei amintiri. Bunicul, mai înainte, o iubise mult pe mama, iar cînd mămica a plecat de la el, Azorka a rămas cu dînsul. De aceea ţinea el atît de mult la Azorka... Pe mămica n-a vrut s-o ierte; şi cînd Azorka a murit, a murit şi el, adăugă de data aceasta aspru, iar zîmbetul îi dispăru de pe buze.

— Nelli, ce a fost bunicul tău mai înainte? mă interesai după o pauză.

— Mai înainte a fost un om bogat... Nu știu prea bine ce a fost el. Se pare că a avut o fabrică... Am auzit de la mama. Ea credea, la început, că sînt prea mică și nu-mi spunea totul. Mă lua în brațe, mă săruta și doar cît repeta: „Lasă că ai să afli tu; vine vremea și afli totul, sărmana, nefericita mea fetiță". Din sărmană și nefericită nu mă scotea. Iar noaptea, cînd credea că dorm (dar nu dormeam, ci mă prefăceam doar că dorm), tot plîngînd o vedeam la căpătîiul meu; mă săruta și mă căina mereu: „Sărmana, nefericita mea fetiță!"

— Dar de ce a murit mămica ta?

— De oftică; acum șase săptămîni a murit.

— Și tu mai ții minte vremea cînd bunicul era bogat?

— Păi, nici nu mă născusem eu pe atunci. Mămica plecase de la dînsul înainte de a mă naște eu.

— Cu cine plecase?

— Asta nu știu, răspunse Nelli încet, îngîndurîndu-se din nou. A plecat în străinătate, acolo m-am născut eu.

— În străinătate? Unde?

— În Elveția. Am fost prin multe locuri, și prin Italia, și la Paris.

O privii mirat.

— Și tu, Nelli, ții minte toate astea?

— Țin minte multe.

— Dar cum se face că știi atît de bine rusește?

— Mămica m-a învățat încă acolo să vorbesc rusește. Ea era rusoaică, pentru că și mama ei fusese rusoaică, iar bunicul era englez, dar era ca și rus. Cînd ne-am întors aici, mămica și cu mine, acum un an și jumătate, am învățat rusește bine de tot. Mămica era însă bolnavă. Iar aici, după ce ne-am întors, am sărăcit rău. Ea plîngea mereu. La început, a tot căutat să-l găsească pe bunicul la Petersburg, și mereu spunea că e vinovată în fața lui, și mereu plîngea... Oh, cum plîngea, Dumnezeule, cum mai plîngea! Iar cînd a aflat că bunicul sărăcise și el, lacrimile nu i s-au mai oprit. I-a și scris deseori, i-a scris foarte multe scrisori, dar el niciodată nu i-a răspuns.

— Și de ce s-a întors mama ta aici? Numai ca să-l găsească pe tatăl ei?

— Nu știu. Acolo ne-a fost tare bine, și ochii fetiței scînteiară. Trăiam singure, numai mămica și cu mine. A avut acolo și un prieten, un om bun ca dumneata... El o cunoștea încă de aici. Dar el a murit pe acolo și mămica s-a hotărît să se întoarcă...

— Va să zică, din casa bunicului cu el a plecat mămica ta?

— O! Nu, nu cu el. De la bunicul mămica a plecat cu altcineva, dar acela... vezi, a părăsit-o...

— Și cu cine a plecat, Nelli?

Fata mă privi lung, dar nu-mi răspunse. Știa, probabil, cu cine anume plecase mămica și cine era tatăl ei, dar pînă și mie i-a venit greu să-mi spună numele lui...

N-am vrut s-o chinuiesc cu întrebările. Avea o fire ciudată, inegală și aprinsă, dar știa să-și înfrîngă pornirile; o fire plăcută, dar obișnuită să se retragă în sine la adăpostul unei mîndrii inaccesibile. Tot timpul cît am cunoscut-o, m-a iubit profund. Era o dragoste senină, luminoasă, aproape pe măsura sentimentului pe care-l nutrise față de măicuța ei despre care nu putea să-și aducă aminte fără durere; cu toate acestea, rareori s-a mai întîmplat să fie față de mine atît de sinceră ca în ziua aceea și rareori a mai simțit nevoia de a sta cu mine de vorbă despre trecutul ei; dimpotrivă, căuta mereu să se retragă într-o singurătate a ei, aspră și de nepătruns. Dar în ziua aceea, timp de cîteva ore, printre suspinele convulsive din care răzbea suferința și care-i sugrumau vorbele, în ziua aceea îmi mărturisi tot ce o chinuia și o frămînta mai tare din noianul amintirilor ei; și n-am să uit niciodată această zguduitoare poveste. Partea principală a povestei urmează de aci înainte...

Era o poveste înspăimîntătoare; povestea unei femei părăsite, care a supraviețuit fericirii sale năruite; bolnavă, istovită de suferință și părăsită de toți; respinsă pînă și de singura ființă pe care s-ar mai fi putut sprijini, de tatăl ei, pe care-l jignise cîndva, și care, la rîndu-i, pierduse harul înțelepciunii în urma suferințelor și umilirilor insuportabile pe care le îndurase. Povestea unei femei ajunse la disperare; a unei mame rătăcind cu fetița ei, pe care o socotea încă un copil, pe străzile reci și murdare ale Petersburgului, cerșind; povestea unei femei care a zăcut apoi luni de

zile într-un subsol umed, roasă de o boală necruțătoare și pe care tatăl ei nu se înduplecase s-o ierte pînă în ultima clipă a vieții, pentru ca de-abia în acea ultimă clipă, dezmeticit din sminteala lui, să alerge să-i aducă iertarea, dar să nu mai găsească decît trupul neînsuflețit al făpturii pe care o iubise mai mult decît orice pe lume. Povestea ciudată a unor raporturi pline de mister, aproape de neînțeles, dintre un bătrîn cu mintea rătăcită și micuța sa nepoată, care începuse să-l înțeleagă, și care înțelegea, în ciuda vîrstei ei, și multe lucruri pe care mintea atîtor altor ființe nu izbutește să le pătrundă nici după ani îndelungați de viață tihnită, lipsită de griji. Era o poveste sumbră, una din acele povești sumbre și chinuitoare care se petrec atît de frecvent și neobservat, aproape în chip tainic, sub cerul apăsător al Petersburgului, în ungherele întunecoase și ascunse ale acestui imens oraș, în tumultul haotic al vieții, într-o atmosferă de egoism feroce, de interese ce se ciocnesc la fiece pas, de sinistru dezmăț și crime tăinuite, în iadul acesta înspăimîntător al unei vieți absurde și nefirești...

Dar istorisirea acestei povești e încă mult înaintea noastră...

PARTEA A TREIA

CAPITOLUL I

Amurgul coborîse demult, se aşternuse şi întunericul serii, cînd izbutii, în sfîrşit, să mă dezmeticesc, smulgîndu-mă de sub apăsarea acestui coşmar sinistru ca să revin la realitate.

— Nelli, îi vorbii atunci, văd bine că eşti bolnavă şi îndurerată, şi totuşi va trebui să te las singurică, aşa tulburată şi înlăcrimată cum te afli. Scumpa mea! Nu mă învinovăţi, şi caută să pricepi că mai există o altă fiinţă dragă şi lipsită de iertarea celor ce-i sînt apropiaţi, o făptură fără de noroc, părăsită şi cu inima plină de obidă. Ea mă aşteaptă. De altfel, eu însumi, acum, după povestirea ta, simt un îndemn lăuntric atît de puternic, încît mi se pare că n-aş putea îndura să n-o văd chiar acum, în clipa asta...

Nu ştiu cît a înţeles Nelli din tot ce i-am spus. Eram tulburat de povestirea ei şi de recenta-mi boală, şi totuşi am alergat în starea aceea la Natalia. Era tîrziu, aproape orele nouă, cînd am intrat la ea.

Încă de departe am zărit la poarta casei o trăsură care mi s-a părut a fi a prinţului. La Natalia se intra prin curte. De cum am început să urc scările, am auzit, cu un palier deasupra mea, paşii unui om ce urca treptele pe dibuite, precaut, pentru că, desigur, nu cunoştea topografia locului. Mi-am închipuit că este prinţul; curînd însă, a trebuit să-mi schimb părerea. Necunoscutul de deasupra mea bodogănea

şi blestema urcuşul şi, pe măsură ce înainta, lăsa să-i scape înjurături tot mai energice şi mai violente. Scara era, bineînţeles, îngustă, murdară, aproape pieptişă şi n-avea niciodată lumină, dar înjurături de felul celor ce răsunau de la etajul al doilea cu nici un chip n-aş fi putut să le atribui prinţului, căci individul de deasupra mea înjura ca un birjar. De la etajul al doilea treptele începură să fie luminate, căci la uşa Nataşei ardea un mic lampion. L-am ajuns din urmă pe necunoscut chiar în faţa uşii şi am rămas înmărmurit, recunoscîndu-l pe prinţ. Se pare că această întîlnire nas în nas cu mine, neprevăzută şi dezagreabilă, l-a contrariat profund. În prima clipă nu mă recunoscu; deodată însă, se schimbă la faţă. Privirea, la început răutăcioasă şi ostilă, pe care mi-o aruncase, deveni ca prin farmec amabilă şi veselă, şi, cu un fel de bucurie ieşită din comun, prinţul îmi întinse amîndouă mîinile.

— A, dumneata eşti! Cît despre mine, era cît pe-aci să cad în genunchi implorînd cerul să-mi salveze viaţa. Nu mi-ai auzit înjurăturile?

Şi cu o candoare nemaipomenită se porni pe un hohot de rîs voios, pentru ca apoi, dintr-o dată, să ia o mină serioasă şi grijulie.

— Şi Alioşa, poftim! şi-a găsit s-o instaleze pe Natalia Nikolaevna tocmai într-o asemenea locuinţă! izbucni el, clătinînd din cap. Să ştii că tocmai aceste aşa-numite *nimicuri* caracterizează omul. De aceea Alioşa îmi inspiră grijă. E bun, are o inimă de aur, dar iată pilda: să iubeşti la nebunie şi s-o duci pe aceea pentru care îţi freamătă inima într-o asemenea cocioabă! Ba am auzit că uneori nu aveau nici pîine, adăugă el în şoaptă, bîjbîind după coarda clopoţelului. Îmi plesneşte capul de durere, cînd încep să mă gîndesc la viitorul lui şi mai ales la viitorul *Annei* Nikolaevna, după ce-i va deveni soţie...

Fără să-şi dea seama, prinţul îi greşi numele, vădit înciudat că nu poate găsi clopoţelul. Clopoţel însă nici nu exista. Am zgîlţîit uşor de clanţă şi Mavra ne deschise îndată, întîmpinîndu-ne agitată. Prin uşa întredeschisă se vedea că în bucătărie, despărţită de micul antreu printr-un perete subţire de scînduri, se făceau unele pregătiri; totul arăta într-alt fel decît de obicei — îngrijit, şters şi lustruit; în sobă duduia focul; pe masă strălucea o veselă nouă. Era

ușor de înțeles că sîntem așteptați. Mavra se repezi să ne scoată paltoanele.

— Alioșa-i aici? o întrebai.

— Nu, n-a mai fost, îmi șopti ea oarecum misterios.

Intrarăm la Natașa. În camera ei însă n-am avut a remarca nici un fel de pregătiri deosebite; totul se afla, ca și mai înainte, la locul său. De altfel, în mod obișnuit la ea întotdeauna găseam totul atît de curat și de plăcut, încît nici de data aceasta, firește, nu fusese nevoie de alte dereticări. Natașa ne întîmpină din ușă. Am fost uimit, văzînd-o cît de slăbită pare și ce culoare bolnăvicioasă, de o extraordinară paloare a luat chipul ei, deși, pentru o clipă, dar numai pentru o singură clipă, pe obrajii săi stinși se mai aprinseră parcă petalele unui bujor. Ochii îi străluceau febrili. Fără a scoate un cuvînt, ea-i întinse grăbită prințului mîna, vădit tulburată, gata-gata să se zăpăcească. La mine însă nici nu se uită. Am rămas deoparte, tăcut și atent.

— Am venit, după cum ne-a fost înțelegerea! deschise vorba, prietenos și vesel, prințul; m-am înapoiat doar de cîteva ore. Cît am lipsit, te-am avut mereu vie în minte (el îi sărută mîna curtenitor) și cît de mult m-am gîndit la dumneata! Cîte nu mi-am propus să-ți spun, să-ți vorbesc... Ei, dar în sfîrșit, ne vom spune de toate! În primul rînd, flușturaticul meu, care, după cum văd, încă n-a venit...

— Iertați-mă, prințe, îl întrerupse Natașa încurcată, roșind pînă la urechi, îngăduiți-mi să-i spun numai două cuvinte lui Ivan Petrovici. Vino, Vanea, numai două vorbe...

Și, apucîndu-mă de mînă, mă conduse după paravan.

— Vanea, îmi șopti, tîrîndu-mă în cel mai întunecat ungher, mă vei ierta, sau nu?

— Lasă asta, Natașa!

— Nu, nu, Vanea, tu mi-ai trecut-o prea de multe ori cu vederea... mi-ai iertat prea multe; orice răbdare are și margini. Știu că dragostea ta față de mine n-o să înceteze niciodată, însă ai să ajungi să mă crezi o ingrată, căci ieri și alaltăieri m-am purtat față de tine într-adevăr ca o ingrată, am fost crudă și egoistă...

Lacrimile îi îmbrobonire ochii și ea se lipi cu fața de umărul meu.

— Ei, lasă, Natașa, mă grăbii s-o smulg din starea aceea, lasă, am fost și eu foarte bolnav toată noaptea; chiar și

acum, de-abia mă mai ţin pe picioare, de aceea nici aseară, şi nici astăzi n-am venit să te văd, iar tu crezi că m-aş fi supărat... Buna şi draga mea prietenă, îţi închipui cumva că eu nu ştiu ce se petrece acum în sufletul tău?

— Ei, bine... înseamnă că m-ai iertat, ca-ntotdeauna, spuse ea surîzînd printre lacrimi, şi strîngîndu-mi mîna cu putere. Restul, mai pe urmă. Ah! Multe am să-ţi mai spun, Vanea. Acum însă, să mergem la el.

— Mai repede, Nataşa, că l-am lăsat aşa, deodată, singur.

— Lasă, ai să vezi tu, ai să vezi ce o să fie, îmi mai şopti ea din fugă. Acum ştiu totul, am ghicit totul. *El* e vinovat de toate. În seara asta multe se vor hotărî. Să mergem!

Nu înţelesesem nimic, dar nu mai era timpul să cer lămuriri. Nataşa reapăru cu faţa senină înaintea prinţului, care încă mai sta cu pălăria în mînă. Plină de voioşie, îi ceru scuze, îi luă pălăria, ba-i apropie şi scaunul şi luarăm loc tustrei în jurul mesuţei.

— Vorbeam despre fluşturaticul meu fiu, reluă firul prinţul; l-am văzut un singur moment, şi asta pe stradă, tocmai cînd se urca într-o birjă să plece la contesa Zenaida Feodorovna. Părea grozav de grăbit şi, închipuiţi-vă, nu voia nici măcar să se dea jos din trăsură ca să intre cu mine în casă, după ce de patru zile nu ne văzusem. Şi, pare-se, Natalia Nikolaevna, că numai eu sînt vinovat de faptul că pînă acum el încă n-a sosit la dumneata şi că noi ne aflăm aici înaintea lui; ce să spun, am profitat de ocazie şi dat fiind că singur nu putusem fi astăzi la contesă, i-am dat lui o însărcinare. Dar o să vină numaidecît.

— V-a promis sigur că vine astăzi? îl întrebă Nataşa, privindu-l cu aerul cel mai nevinovat.

— Ah, Dumnezeule, dar cum ar putea să nu vină? Mai încape vorbă?! exclamă el vădit surprins, privind-o atent. A, de altfel, înţeleg, eşti supărată pe el. Într-adevăr, nu-i prea frumos din partea lui să vină mai tîrziu decît noi ceilalţi. Repet însă că vinovat de asta sînt doar eu. Aşa că supără-te numai pe mine. El este un uşuratic, un zăpăcit; nu-l apăr, totuşi, acum anumite împrejurări îi cer nu numai să nu renunţe la vizitele în casa contesei şi la alte cîteva legături cu societatea, ci, dimpotrivă, să apară cît mai des pe acolo. Ei, şi dat fiind că Alioşa e probabil în permanenţă

lîngă dumneata şi a uitat totul pe lumea asta, eu te rog să nu fii necăjită, dacă ţi-l voi răpi din cînd în cînd cîte un ceas-două, nu mai mult, pentru unele treburi ale mele. Sînt convins, bunăoară, că din seara aceea n-a mai dat de loc pe la contesa K., şi-mi pare rău că n-am avut timp adineauri să-l întreb despre toate acestea!...

Mă uitai la Natașa. Îl asculta pe prinţ cu un surîs uşor ironic. Dar prinţul vorbea atît de deschis, atît de firesc, încît s-ar fi părut că buna lui credinţă e în afara oricăror îndoieli.

— Cum, dumneavoastră n-aţi ştiut într-adevăr că Alioşa n-a mai trecut de loc pe aici în ultimele zile? întrebă Natașa cu o voce domoală şi calmă, de parcă ar fi vorbit despre cel mai obişnuit lucru din lume.

— Cum aşa, să nu mai treacă de loc? Dă-mi voie, oare am auzit bine? spuse prinţul vădit surprins.

— Dumneavoastră aţi fost la mine marţi seara tîrziu, a doua zi dimineaţă a venit el pentru o jumătate de oră, şi de atunci nu l-am mai văzut nici o singură dată.

— Dar e de necrezut! făcu prinţul din ce în ce mai uimit. Îmi închipuiam, dimpotrivă, că el e toată ziua la dumneata. Scuză-mă, e foarte ciudat ceea ce-mi spui, aproape neverosimil...

— Şi cu toate acestea e adevărat. Îmi pare atît de rău: vă aşteptasem anume, crezînd că măcar de la dumneavoastră am să aflu pe unde îşi poartă paşii...

— Ah, Dumnezeule! Păi, trebuie să vină din moment în moment. Ceea ce am auzit însă de la dumneata mă uimeşte pînă într-atît, încît... mărturisesc... m-aş fi aşteptat la orice de la el... dar la asta... la una ca asta!

— Păreţi atît de surprins! Şi eu îmi închipuisem nu numai că nu vă veţi mira, dar că dumneavoastră aţi ştiut dinainte cum aveau să se întîmple lucrurile.

— Am ştiut? Eu?! Dar te asigur, Natalia Nikolaevna, că nu l-am văzut decît o clipă, astăzi, şi n-am vorbit cu nimeni despre el; mi se pare ciudat să observ că ai aerul de a nu mă crede, făcu el privindu-ne pe amîndoi.

— Ferească Dumnezeu, afectă Natașa, sînt pe deplin convinsă că mi-aţi spus adevărul.

Şi din nou zîmbetul de mai înainte îi înflori pe obraz, dar acum părea ca şi cum i-ar fi rîs prinţului în nas, ceea ce îl făcu să se simtă atins.

— Te-aş ruga să te explici, ceru el încurcat.

— Nu-i nimic de explicat aici. Vorbesc cît se poate de simplu. Dumneavoastră doar îl ştiţi cît e de uşuratic şi de uituc. Şi iată că, de îndată ce s-a simţit cu totul liber, s-a lăsat antrenat.

— Dar nu-i este îngăduit să se antreneze asfel ; trebuie să fie altceva la mijloc şi de îndată ce va sosi, am să-l oblig să explice totul. Mai mult decît orice mă miră însă că dumneata parcă m-ai învinui şi pe mine de acest lucru, cu toate că zilele acestea nici măcar n-am fost aici. De altfel, Natalia Nikolaevna, văd că eşti foarte supărată pe el, şi asta-i lesne de înţeles ! Dumneata ai tot dreptul şi... şi... se înţelege de la sine, eu sînt cel dintîi vinovat, fie şi numai pentru că mi s-a întîmplat să cad cel dintîi pradă mîniei dumitale ; oare nu-i ăsta adevărul ? mi se adresă el cu un surîs nervos.

Natașa roşi ca para focului.

— Dă-mi voie, Natalia Nikolaevna, continuă el cu demnitate, sînt de acord că am o vină, dar numai pe aceea de a fi plecat a doua zi după ce ne-am cunoscut, iar dumneata, cu suspiciunile care te stăpînesc, după cîte am observat, ai şi reuşit să-ţi schimbi părerea despre mine, cu atît mai mult cu cît la asta au contribuit şi împrejurările. Dacă n-aş fi plecat, m-ai fi putut cunoaşte mai bine, iar sub supravegherea mea nici Alioşa n-ar mai fi luat-o razna ; dar ai să auzi chiar azi cîte am să-i spun...

— Cu alte cuvinte, veţi proceda în aşa fel, încît el se va simţi stingherit de prezenţa mea. Cu inteligenţa dumneavoastră, e de presupus că nu puteţi crede cu adevărat că un asemenea mijloc mi-ar ajuta la ceva.

— Nu cumva vrei să insinuezi că aş urmări dinadins să aranjez lucrurile de aşa manieră, încît Alioşa să se simtă stingherit de dumneata ? În cazul acesta mă jigneşti, Natalia Nikolaevna.

— Mă străduiesc a folosi cît mai puţine aluzii, cu oricine aş vorbi, răspunse Natașa, şi de a căuta, dimpotrivă, întotdeauna într-o discuţie calea cea mai deschisă ; iar dumneavoastră veţi avea prilejul să vă convingeţi, poate, chiar astăzi de acest lucru. Nu e dorinţa mea să vă jignesc, şi ar

fi, de altminteri, o încercare de-a dreptul inutilă, mai ales că dumneavoastră nu v-aţi putea simţi ofensat de cuvintele mele, orice v-aş spune. De aceasta sînt pe deplin încredinţată, pentru că îmi dau prea bine seama de caracterul relaţiilor noastre, pe care dumneavoastră, nu este aşa? — nu le puteţi privi cu toată seriozitatea. Dacă însă eu v-am jignit într-adevăr, apoi sînt gata să vă cer scuze, ca să-mi îndeplinesc astfel în faţa dumneavoastră toate obligaţiile... ospitalităţii.

Deşi rostise aceste cuvinte pe un ton lejer, chiar uşor glumeţ, cu zîmbetul pe buze, n-o mai văzusem niciodată pînă atunci pe Natalia într-un asemenea hal de iritare. De-abia în clipa aceea am înţeles cît de mult îndurase inima ei în cele trei zile. Cuvintele sale enigmatice din care reieşea că ea ştie şi a înţeles totul, mă speriară, mai ales că loveau direct în prinţ. Era evident că Natalia îşi schimbase părerea despre el şi-l privea ca pe un duşman personal. Se vede treaba că ea atribuia influenţei lui toate dezamăgirile sale în legătură cu Alioşa şi poate că avea în acest sens unele motive. Mi-era însă teamă să nu izbucnească din moment în moment vreo scenă între ei. Tonul ironic al Nataşei era prea străveziu. Mai ales ultimele cuvinte adresate prinţului, care subliniau că el n-ar putea privi relaţiile lor cu toată seriozitatea, fraza referitoare la scuzele ce era gata să i le prezinte, ameninţarea voalată pe care o strecurase în promisiunea de a-i dovedi, în chiar acea seară, că ea ştie să vorbească şi fără ocolişuri — toate acestea fuseseră rostite atît de nedisimulat şi usturător, încît nu mai era de nădăjduit să-i fi scăpat cumva prinţului vreunul din înţelesuri. Am văzut cum se schimbă la faţă, dar ştiu să rămînă stăpîn pe sine. Luînd numaidecît aerul că n-a remarcat înţepăturile şi că n-a înţeles sensul adevărat al cuvintelor, întoarse, cum era de aşteptat, totul în glumă.

— Ferit-a sfîntul! Cum o să mă gîndesc a-ţi pretinde scuze? ripostă el rîzînd. Nu urmăream de loc aşa ceva, fiindcă nici nu-mi stă în obicei să pretind scuze de la o femeie. Încă de la prima noastră întîlnire, te-am prevenit întrucîtva în privinţa caracterului meu şi de aceea probabil că nici nu te vei supăra pe mine pentru o singură observaţie pe care aş îndrăzni-o, cu atît mai mult cu cît ea se referă în general la toate femeile; şi cred că şi dumneata vei fi de

acord cu observația mea, continuă el adresîndu-mi-se cu amabilitate. Am observat anume că în caracterul femeii predomină înclinarea ca atunci, bunăoară, cînd e vinovată de ceva, să dorească mai degrabă a-și îndrepta greșeala ulterior printr-o mie de drăgălășenii decît să și-o recunoască pe loc și să-și ceară iertare chiar în momentul în care cele mai zdrobitoare dovezi pledează împotriva ei. Așadar, dacă am presupune numai că am fost jignit de dumneata, înadins nu vreau ca acum, în clipa asta, să mi se ceară scuze ; le voi prefera mai tîrziu, cînd, recunoscîndu-ți singură greșeala, vei dori s-o repari față de mine... printr-o mie de drăgălășenii. Și știu că ești atît de bună, atît de curată, atît de sinceră și fără ascunzișuri, încît clipa cînd te va cuprinde căința (și asta o presimt) va fi minunată. În loc de scuze însă spune-mi mai bine acum : oare nu pot să-ți dovedesc prin ceva, chiar astăzi, că sînt mult mai sincer și mai cinstit cu dumneata decît îți închipui ?

Natașei îi năvăli tot sîngele în obraz. Și mie mi se păru că răspunsul prințului lăsa să se întrevadă destul de străveziu un ton de superficialitate neglijentă, mergînd chiar pînă la o nuanță de glumă cam deplasată.

— Doriți să-mi dovediți că sînteți sincer și cinstit față de mine ? îl întrebă Natașa, privindu-l provocător.

— Da.

— Dacă este așa, îndepliniți-mi o dorință.

— Îți dau cuvîntul meu, anticipat.

— Iată dorința mea : să nu-l sîcîiți pe Alioșa cu un cuvînt măcar și să nu-i faceți nici azi, și nici mîine, vreo aluzie privitoare la mine. Nici un singur reproș, pentru faptul că m-a uitat ; nici cea mai mică dojană. Vreau să ne reîntîlnim ca și cînd nimic n-ar fi intervenit între noi, fără ca el să observe ceva. Am nevoie de acest lucru. Îmi dați cuvîntul ?

— Cu cea mai mare plăcere, răspunse prințul, și îngăduie-mi să adaug din tot sufletul că rareori mi-a fost dat să întîlnesc la cineva un mod mai înțelept de a trata în asemenea chestiuni... Dar... mi se pare că și vine Alioșa.

În antreu se auzi într-adevăr zgomot de pași. Natașa tresări pregătindu-se parcă să înfrunte ceva. Prințul arboră o mină gravă și aștepta ce-o să urmeze. El n-o slăbea din ochi pe Natașa. În clipa aceea, ușa se deschise și Alioșa dădu buzna înăuntru.

Întocmai : năvăli pe uşă cu faţa strălucind de bucurie, senin şi vesel. Se vedea că petrecuse cele patru zile în desfătări şi fericire. Îi citeai pe chip că vrea negreşit să ne comunice ceva.

— Iată-mă, în sfîrşit ! exclamă el cu voce tare. Cel care ar fi trebuit să ajungă primul aici. Acum însă veţi afla totul, totul, totul ! Mai deunăzi, tată, n-am reuşit să schimbăm nici două cuvinte, deşi aveam multe să-ţi spun. Numai în momentele lui bune îmi permite să-i spun *tu*, se întrerupse el, ca să-mi explice mie tonul pe care-l folosea. Zău ! Altminteri, mi-e interzis ! Şi ştii ce fel de tactică foloseşte tata ? Începe prin a-mi spune el întîi *dumneata*. Începînd însă de astăzi, vreau ca el să aibă întotdeauna momente bune şi mă voi strădui să i le ofer. În general, eu m-am schimbat cu desăvîrşire în aceste patru zile, m-am schimbat definitiv, definitiv ; vă voi povesti totul. Aceasta însă mai pe urmă. Acum însă principalul e altul : iat-o ! Iat-o din nou ! Natașa, draga mea, bună seara, Natașa, îngeraşule, îngerul meu, explodă el, aşezîndu-se lîngă ea şi sărutîndu-i cu nesaţ mîna ; ce dor mi-a fost de tine în toate aceste zile ! Dar ce vrei, n-am putut ! N-a fost chip s-o scot la capăt ! Draga mea ! Parcă ai şi slăbit puţin şi te-ai făcut aşa... nu ştiu cum... mai palidă...

El îi acoperea exaltat mîinile cu sărutări, o privea în extaz cu ochii săi minunaţi ca şi cînd nu s-ar mai fi putut sătura. Mi-am întors o clipă ochii către Natașa şi din expresia chipului ei am ghicit că aveam amîndoi acelaşi gînd : Alioşa era cu totul nevinovat. De altfel, cînd şi cum s-ar fi putut face vinovat acest *nevinovat* ? Bujori vii colorară deodată obrajii palizi ai Natașei, de parcă tot sîngele adunat în inimă i s-ar fi revărsat acum în cap. Ochii îi scînteiau şi, privindu-l mîndră pe prinţ, îl întrebă pe Alioşa cu voce stăpînită, întretăiată :

— Dar unde... ai fost... atîtea zile ? Respira greu şi inegal. Doamne, cît îl mai iubea !

— Vezi tu, în realitate par a fi vinovat faţă de tine ; adică ce zic eu : *par* a fi vinovat ! Fireşte că sînt vinovat, o ştiu bine, îmi dau prea bine seama ! Katia îmi spunea şi ieri şi astăzi

că o femeie nu poate ierta asemenea neglijenţe din partea unui bărbat (fiindcă ea ştie tot ce-a fost marţi, la noi, aici; i-am povestit chiar eu, a doua zi). Am discutat însă cu ea mai îndelung, i-am demonstrat că nu e vorba de o femeie oarecare, ci de aceea care se cheamă *Nataşa,* fiinţa cu care n-ar putea fi asemuită pe lume decît una singură: Katia! Şi pe urmă am venit aci, ştiind, bineînţeles, că în disputa cu Katia eu ieşisem învingător. Parcă un înger ca tine ar fi în stare să nu ierte? „Da, a fost negreşit ceva care l-a împiedicat, nu înseamnă nicidecum că nu mă iubeşte" — iată cum ştiam că va gîndi Nataşa mea! Şi cum aş putea să nu te mai iubesc? Parcă aşa ceva e cu putinţă? Am strîns atîta dor în inimă! Şi cu toate acestea sînt vinovat. Atunci cînd vei afla însă totul, îmi vei da cea dintîi dreptate! S-o iau de la început, trebuie să-mi descarc sufletul în faţa voastră, a tuturor; pentru asta am şi venit. Am vrut astăzi (nu aveam decît o jumătate de minut la dispoziţie) să trec în goană pe la tine, ca să te sărut din zbor, însă am avut iar ghinion; m-a chemat Katia să mă duc imediat la ea, pentru unele chestiuni extrem de importante. Asta, tăticuţule, era pînă să mă urc în trăsura în care m-ai văzut tu; atunci, mă duceam la Katia în urma unui alt bileţel. La noi aleargă acum curierii toată ziua cu scrisori. Scrisoarea dumitale, de pildă, Ivan Petrovici, n-am reuşit s-o citesc decît ieri noaptea şi din ea mi-am dat seama că ai perfectă dreptate în tot ceea ce ai scris acolo. Dar ce era să fac în faţa unei imposibilităţi fizice! La asta m-am şi gîndit: mîine seară o să mă justific de toate; pentru că în seara aceasta mi-ar fi fost imposibil să nu vin la tine, Nataşa.

— Dar despre ce fel de scrisoare e vorba? întrebă Nataşa.

— Ivan Petrovici m-a căutat pe acasă şi se înţelege că nu m-a găsit. Mi-a lăsat o scrisoare în care mă mustra că nu mai apar pe la tine. Şi are perfectă dreptate. Aceasta a fost ieri.

Nataşa îmi aruncă o privire.

— În schimb, aveai destul timp s-o vizitezi de dimineaţă pînă seara pe Katerina Feodorovna... începu prinţul.

— Ştiu, ştiu ce vrei să spui, îl întrerupse Alioşa. Că... „dacă puteai să te duci la Katia, apoi de două ori pe-atîtea motive îţi reclamau prezenţa aici". Sînt cu totul de acord

cu tine, ba mai adaug : nu de două ori mai multe motive, ci un milion de motive în plus. Dar, uite că se întîmplă să se ivească în viaţă împrejurări ciudate şi de neprevăzut, care vin să răstoarne totul încîlcind lucrurile. Ei bine, şi cu mine s-a petrecut ceva asemănător. Vă repet, doar, că în aceste zile m-am schimbat cu totul, pînă în măduva oaselor ; înseamnă, deci, că au intervenit nişte împrejurări importante !

— Ah, Dumnezeule, dar spune odată ce s-a întîmplat cu tine ! Nu mă chinui, te rog, îi strigă Natașa, surîzînd totuşi de înflăcărarea lui Alioşa.

Într-adevăr, el părea puţin ridicol ; se zorea, cuvintele ţîşneau necurmat şi haotic, gonind şi încălecîndu-se în zbor agitat. Era plin de dorinţa arzătoare să vorbească, să ne istorisească tot, tot, tot. Dar, povestindu-ne, nu părăsea o clipă mîna Natașei, ducînd-o mereu la buze, ca şi cînd nu s-ar mai fi putut sătura sărutîndu-i-o.

— Tocmai în ceea ce s-a întîmplat cu mine e miezul chestiunii, continuă Alioşa. Ah, dragii mei ! Cîte mi s-au perindat prin faţa ochilor, cîte n-am avut de făcut, ce fel de oameni n-am întîlnit ! Mai întîi pe Katia ; ce fiinţă desăvîrşită este Katia ! N-o cunoşteam de loc, de loc pînă acum. Atunci, marţi seara, Natașa, cînd îţi vorbeam despre ea, ţi-aminteşti, încă de atunci vorbeam cu mult entuziasm, cînd încă aproape că nici n-o cunoşteam. Ea însăşi se ascunsese şi s-a ascuns de mine mereu, pînă mai de curînd. Acum însă ne-am cunoscut bine amîndoi. Ne tutuim. Dar s-o iau de la început : în primul rînd, Natașa, de-ai fi auzit numai ce frumos mi-a vorbit despre tine, cînd a doua zi, miercuri, i-am povestit ce se întîmplase aici... A, dar pentru că veni vorba, mi-amintesc ce stupid am fost faţă de tine, cînd am trecut atunci, miercuri dimineaţa, să te văd ! Tu mă întîmpini fremătînd, întreaga ta fiinţă e pătrunsă de noua întorsătură a vieţii noastre, ţii să stai cu mine de vorbă despre toate astea, eşti tristă şi în acelaşi timp faci pe ştrengăriţa şi glumeşti cu mine, iar eu — nimic ; mă încăpăţînez să par grav şi serios ! O, imbecilul, imbecilul de mine ! Vroiam să-mi dau importanţă, să mă laud, că de ! în curînd voi fi soţ, om cu greutate şi prestanţă, şi-mi găsisem, într-adevăr, înaintea cui să mă laud, înaintea ta ! Ah, cît trebuie să fi rîs tu atunci de mine şi cum mai meritam eu aceasta !

Prinţul sta fără să scoată un cuvînt şi-l privea pe Alioşa cu un zîmbet ironic şi triumfător, ca şi cum ar fi fost bucuros că fiul său se manifestă cu atîta neseriozitate şi e atît de ridicol. Întreagă seara l-am urmărit atent pe prinţ şi m-am convins că nu-şi iubeşte de loc fiul, deşi se vorbea prin oraş despre duioasa lui dragoste părintească.

— De la tine, am plecat la Katia, îşi reluă Alioşa istorisirea. V-am spus totuşi, parcă mai adineauri, că noi de-abia azi de dimineaţă ne-am putut cunoaşte perfect unul pe celălalt, şi să vedeţi cît de ciudat a fost... nici nu-mi amintesc deslușit... Cîteva cuvinte înflăcărate, un schimb cald de impresii, cîteva gînduri împărtăşite... şi cu astea ne-am apropiat pe vecie. Tu, Natașa, trebuie s-o cunoşti negreşit. Cum mi-a explicat ea esenţa firii tale, cum te-a descifrat! Şi cum mi-a arătat ce comoară eşti tu pentru mine! Încetul cu încetul, mi-a pus în lumină toate ideile ei şi întreaga ei concepţie asupra vieţii; este o fată atît de serioasă, atît de entuziastă! Mi-a vorbit despre datorie, despre misiunea noastră, despre necesitatea de a sluji cu toţii omenirea şi, pentru că ne înţeleseserăm deplin în numai cinci-şase ore de conversaţie, am terminat prin a ne jura unul altuia prietenie eternă, făgăduindu-ne că de-a lungul întregii noastre vieţi nu vom înfăptui nimic unul fără ştirea celuilalt.

— Dar ce să înfăptuiţi? întrebă mirat prinţul.

— Tată, eu m-am schimbat într-atîta, încît toate acestea, desigur, ar putea să te mire; prevăd chiar de pe acum toate obiecţiile tale, răspunse Alioşa solemn. Voi toţi sînteţi nişte oameni practici, aveţi atîtea principii verificate, severe, riguroase; voi priviţi cu ironie, cu neîncredere, cu duşmănie, orice suflu proaspăt, tot ce este nou, tot ce este tînăr. Eu însă nu mai sînt acelaşi pe care-l ştiai tu cu cîteva zile în urmă. Sînt un altul; pot privi curajos în ochii tuturor şi la orice pe lumea asta. Dacă ştiu că am dreptate în convingerea mea, o voi urma pînă la ultima ei consecinţă; şi dacă nu mă voi abate niciodată de pe drumul meu, mă voi socoti un om onest. Ce vreţi mai mult? Puteţi spune despre asta orice doriţi, eu am încredere în mine.

— Oho! făcu prinţul ironic.

Natașa ne privi cu neliniște. Se temea pentru Alioşa. Ştia că i se întîmpla adeseori să se avînte în discuţii care îl deza-

vantajau, şi n-ar fi vrut ca el să apară într-o postură caraghioasă faţă de noi, dar mai ales faţă de tatăl său.

— Dar ce-i cu tine, Alioşa?! Am impresia că te-ai apucat să filozofezi, interveni ea. Ţi-o fi băgat careva în cap asemenea idei... mai bine ne-ai povesti aşa cum începuseşi.

— Păi, eu ce fac, nu vă povestesc?! strigă Alioşa. Să vedeţi, Katia are nişte rude îndepărtate. Doi verişori: Liovinka şi Borinka. Unul e student, celălalt — un tînăr fără ocupaţie. Ea se întîlneşte cu dînşii; sînt nişte oameni extraordinari! Aproape că nu calcă pe la contesă, din principiu. În cursul conversaţiei mele cu Katia despre misiunea omului, despre vocaţie şi despre cîte şi mai cîte, ea mi-a vorbit despre ei şi mi-a dat tot atunci o scrisoare către cei doi veri; iar eu am alergat cît ai clipi la dînşii ca să-i cunosc. Chiar din prima seară mi-am dat seama că ideile noastre se potrivesc de minune. Am întîlnit acolo vreo douăsprezece persoane — tot oameni diferiţi: studenţi, ofiţeri, pictori; a fost şi un scriitor... te cunosc cu toţii, Ivan Petrovici, adică vreau să spun că ţi-au citit scrierile şi aşteaptă încă multe de la dumneata pe viitor. Aşa i-am auzit vorbind. Le-am spus că te cunosc şi am promis să le fac şi lor cunoştinţă cu dumneata. M-au întîmpinat cu toţii frăţeşte, cu braţele deschise. Eu nu le-am ascuns, de la început, că în curînd voi fi un om căsătorit. Şi m-au luat drept atare. Locuiesc undeva la etajul al patrulea, sub acoperiş; se adună cît se poate de des, mai ales miercurea, la Liovinka şi Borinka. Toţi sînt nişte tineri entuziaşti şi nutresc o dragoste înflăcărată pentru întreaga omenire; am discutat despre prezentul nostru, despre viitor, despre ştiinţe, despre literatură şi ne-am împărtăşit gîndurile atît de frumos, deschis, simplu... Mai vine pe acolo din cînd în cînd şi un licean. O, ce frumoase sînt relaţiile dintre ei, ce limbaj ales folosesc şi ce suflet nobil au! N-am mai întîlnit pînă acum asemenea oameni! De fapt, unde m-am dus eu pînă azi? Ce-am văzut? În ce idei am crescut? Numai tu singură, Nataşa, numai tu mi-ai vorbit uneori cîte ceva în genul acesta. Ah, Nataşa, trebuie să faci negreşit cunoştinţă cu dînşii; Katia îi cunoaşte de mult. Să-i auzi vorbind despre ea... Vorbesc aproape cu veneraţie; Katia a promis lui Liovinka şi Borinka să doneze imediat ce intră în drepturile sale un milion din averea ei, spre a fi cheltuiţi în interes obştesc.

— Iar administratorii acelui milion vor fi Liovinka şi Borinka, desigur, cu întreaga lor companie? interveni prinţul.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat; e ruşine, tată, să vorbeşti astfel! strigă Alioşa înfierbîntat, bănuiesc eu la ce te gîndeşti! Cu privire la acel milion, noi am stat într-adevăr mult de vorbă şi am chibzuit îndelung în ce fel să fie folosit! Şi, în cele din urmă, am convenit că, în primul rînd, el trebuie cheltuit pentru instrucţiunea publică.

— Ai dreptate, pînă în prezent n-am cunoscut-o destul pe Katerina Feodorovna, observă ca pentru sine prinţul, arborînd acelaşi surîs ironic. De altfel, mă aşteptam la multe de la dînsa, dar chiar la una ca asta...

— Cum, chiar la una ca asta! sări Alioşa, ce ţi se pare atît de ciudat? Pentru că e vorba de ceva ce iese întrucîtva din cadrul rînduielilor cu care v-aţi obişnuit? Pentru că pînă acum nimeni n-a donat încă un milion, iar ea o să-l doneze? Asta ai în vedere? Şi ce-i dacă ea nu vrea să trăiască pe socoteala altora. Pentru că a trăi din aceste milioane nu înseamnă altceva decît a trăi pe socoteala altora (abia acum am aflat acest lucru). Katia vrea să fie de folos patriei şi tuturor oamenilor şi să-şi aducă obolul la binele obştesc. Despre obol învăţăm încă din abecedare, dar de cum începe să miroasă a milioane, apoi, adio, nu mai e obol va să zică? Şi pe ce se sprijină, mă rog, această mult trîmbiţată înţelepciune, în care am crezut atît pînă acum? De ce te uiţi aşa la mine, tată? Ca şi cînd ai vedea în faţa ta un măscărici ori un nătărău! Ei şi ce-i dacă sînt un nătărău? De-ai fi auzit tu, Nataşa, ce spunea Katia despre asta: „Nu inteligenţa este principalul, ci caracterul, sufletul, însuşirile nobile, educaţia şi cultura care o dirijează"! Dar revelaţia cea mai extraordinară în această privinţă a fost expresia genială a lui Bezmîghin. Bezmîghin este un cunoscut de-al celor doi veri ai Katiei şi, fie vorba între noi, un cap... într-adevăr, un cap genial! Nu mai departe decît ieri, în timpul unei conversaţii, a spus: „Un prost care şi-a dat seama că e prost, încetează de a mai fi prost!" Ce adevăr! Aruncă la tot pasul asemenea maxime. Bezmîghin e un torent de aforisme.

— Hm... într-adevăr genial, bombăni prinţul.

— Iarăşi rîzi, tată. Dar de la tine n-am auzit niciodată nimic în genul acesta; n-am auzit aşa ceva nici de la întreaga voastră societate. La voi, dimpotrivă, toate acestea-s lucruri

oarecum ascunse, vă tupilaţi cu toţii cît mai aproape de pămînt, ca să vă potriviţi negreşit statura şi nasul unor măsurători şi norme prestabilite şi imuabile, ca şi cînd aşa ceva ar fi cu putinţă. Ca şi cum acest lucru n-ar fi de o mie de ori mai absurd decît ceea ce discutăm, şi decît ceea ce gîndim noi, cei pe care ne consideraţi utopici ! Să-i fi auzit tu cum îmi vorbeau ieri...

— Dar despre ce discutaţi şi ce vă preocupă ? Povesteşte-ne, Alioşa, că pînă acum aproape că n-am înţeles nimic, făcu Natalia.

— Despre ce ? În general, despre tot ce duce la progres, la umanitate, la iubire ; toate acestea sînt puse în legătură cu problemele contemporane. Vorbim despre publicitate, despre reformele în curs, despre dragostea faţă de omenire, despre militanţii zilelor noastre ; analizăm, citim, disecăm. Ceea ce contează, însă, e că noi ne-am făgăduit reciproc să fim cu totul sinceri între noi şi să ne spunem unii altora deschis totul, fără sfială, despre noi înşine. Numai sinceritatea, numai francheţea ne vor ajuta să ne atingem ţelul. Asupra acestui lucru insistă cu deosebire Bezmîghin. Eu i-am povestit Katiei despre asta şi ea este întru totul de acord cu Bezmîghin. Iată de ce noi toţi, sub conducerea lui Bezmîghin, ne-am dat cuvîntul de onoare să acţionăm corect şi fără nici un fel de ascunzişuri toată viaţa şi indiferent de ceea ce s-ar vorbi despre noi, ori de modul în care am fi judecaţi, să nu ne descurajăm şi să nu ne abată nimic din drumul nostru, să nu ne ruşinăm nici de elanurile, de pasiunile noastre, nici de erorile noastre şi să mergem drept înainte. Dacă vrei să fii respectat, în primul rînd — şi aceasta este principalul — respectă-te pe tine însuţi ; numai astfel, numai prin respectul faţă de tine însuţi îi obligi şi pe alţii să te respecte. Asta o spune Bezmîghin, şi Katia este întru totul de acord cu el. În general, convingerile noastre ale tuturora se află acum la unison şi ne-am propus să ne studiem fiecare pe sine însuşi, iar cînd ne reîntîlnim să ne explicăm între noi şi să ne spunem părerea unii despre alţii.

— Ce aberaţii ! exclamă prinţul alarmat, cine-o mai fi şi acest Bezmîghin ? Nu, asta nu poate să rămînă aşa...

— Ce nu poate să rămînă ? interveni grăbit Alioşa. Dar ascultă, tată, de ce spun toate acestea acum şi anume în prezenţa ta. Pentru că vreau să sper să te introduc şi pe tine în

cercul nostru. Mi-am şi dat cuvîntul, în numele tău. Tu rîzi, da, ştiam eu că vei rîde ! Dar ascultă-mă ! Eşti un om bun, nobil, şi vei pricepe. Deocamdată doar nu-i cunoşti, nu i-ai văzut niciodată, nu i-ai auzit expunîndu-şi ideile. Este adevărat că tu le ştii toate astea pentru că eşti grozav de învăţat : şi totuşi, întrucît încă nu i-ai văzut cum sînt şi n-ai stat de vorbă cu dînşii, cred că nici n-ai putea să-i judeci cum se cuvine ! Tu doar îţi închipui că ştii ceva despre ei, de fapt, însă, nu ştii nimic ; du-te la ei, ascultă-i şi pe urmă, pe urmă îţi garantez că vei fi alături de noi ! Esenţialul este că vreau să folosesc toate mijloacele ca să te pot salva de la pieire smulgîndu-te din societatea ta, de care tu te-ai lipit atîta, din menghinea convingerilor tale.

Prinţul ascultă tirada lui Alioşa fără să spună un singur cuvînt, dar cu un aer de batjocură veninoasă. Pe faţa lui se putea citi răutatea. Nataşa îl urmărea cu un dezgust făţiş. Nu se putea ca prinţul să nu vadă acest lucru, deşi se prefăcea a nu observa nimic. Dar de îndată ce Alioşa sfîrşi, prinţul izbucni într-un hohot de rîs nestăpînit. Ba se lăsă chiar pe speteaza scaunului, ca şi cînd n-ar mai fi avut putere să se reţină. Categoric însă, era un rîs prefăcut : rîdea numai şi numai cu intenţia de a-şi ofensa fiul, de a-l înjosi cît mai mult. Într-adevăr, Alioşa se indispuse ; o adîncă amărăciune i se întipări pe faţă. Aşteptă însă răbdător ca veselia tatălui său să ia sfîrşit.

— Tată, începu Alioşa mîhnit, de ce rîzi de mine ? Am venit înaintea ta cinstit şi sincer. Dacă socoţi că spun prostii, îndreaptă-mă, dar nu rîde de mine. Fiindcă, în felul acesta, îţi baţi joc de ceea ce a devenit pentru mine o cauză sfîntă şi nobilă. Să presupunem că am apucat pe un drum greşit, că toate ideile mele calcă pe-alături de adevăr, că sînt eronate, ori că eu nu sînt decît un imbecil, aşa cum mi-ai spus-o de atîtea ori ; şi chiar dacă am o rătăcire, de ce să nu cugeţi că rătăcirea mea este sinceră, cinstită ? Eu nu mi-am pierdut onestitatea. Toate aceste idei înalte şi generoase mă entuziasmează. Să admitem că ar fi eronate, dar temelia lor este sacră. Ţi-am spus, de altminteri, că tu şi toţi ai voştri nu mi-aţi vorbit niciodată nimic interesant, care să-mi arate un drum, să-mi stîrnească interesul, să mă preocupe. Contestă părerile lor, spune-mi ceva mai de temei decît spun

dînşii şi te voi urma ; dar nu rîde de mine, pentru că asta mă amărăşte profund.

Alioşa rosti toate acestea cu multă distincţie şi cu o demnitate sobră, aproape severă. Nataşa îl învăluise tot timpul într-o privire încărcată de simpatie. Iar prinţul îl ascultă cu uimire şi-şi schimbă numaidecît tonul.

— N-am vrut cîtuşi de puţin să te ofensez, dragul meu, dimpotrivă, te compătimesc. Tu te pregăteşti pentru un pas atît de important în viaţă, încît ar fi timpul să încetezi de a mai fi un copil uşuratic. Acesta mi-i gîndul. Am rîs fără să vreau şi n-am avut de loc intenţia să te jignesc.

— Atunci, de ce mi s-a părut totuşi că ai vrut să-ţi baţi joc de mine? continuă Alioşa cu amărăciune. Şi de ce încă de mult mi se pare că tu mă priveşti cu duşmănie, că ai mereu faţă de mine o atitudine de un rece sarcasm, adică altfel decît s-ar cădea să fie un tată cu fiul său? De ce am mereu impresia că, dacă eram în locul tău, nu-mi zeflemiseam atît de necruţător fiul, cum ai făcut-o tu acum cu mine? Te rog să mă asculţi, să ne explicăm cu tot curajul, sincer, o dată pentru totdeauna, în aşa fel, ca pe viitor să nu mai existe nici un fel de neînţelegere între noi. Şi... eu vreau să-ţi spun tot adevărul : cînd am intrat adineauri, mi s-a părut că şi aici a intervenit o oarecare neînţelegere ; nu v-am găsit aşa cum m-aş fi aşteptat eu să vă întîlnesc laolaltă. Aşa este, ori ba? Dacă este aşa, atunci nu-i oare mai bine ca fiecare să-şi exprime sentimentele adevărate? Cît rău nu se poate îndrepta prin sinceritate!

— Vorbeşte, vorbeşte, Alioşa! îl îndemnă prinţul. Ceea ce ne recomanzi tu este foarte inteligent. Poate că, de fapt, cu asta ar fi trebuit să şi începem, adăugă el aruncînd o privire spre Nataşa.

— Să nu te superi, prin urmare, că am să fiu cît se poate de sincer, începu Alioşa. O ceri chiar tu şi singur ai provocat-o. Aşadar, ascultă-mă. Ţi-ai dat consimţămîntul la căsătoria mea cu Nataşa ; ne-ai îngăduit această fericire şi ca s-o faci, te-ai biruit pe tine însuţi. Ai fost mărinimos şi ţi-am apreciat cu toţii noblеţea gestului. Atunci, de ce insinuezi continuu şi nu fără o anumită bucurie, că eu încă nu sînt decît un copil ridicol şi necopt pentru căsătorie ; ba mai mult, te porţi ca şi cînd ai dori să mă ridiculizezi, să mă înjoseşti, chiar să mă ponegreşti în faţa Nataşei. Tu eşti totdeauna

foarte mulțumit cînd mă poți prezenta sub un aspect caraghios ; n-am observat-o numai acum, ci de mai multă vreme. Parcă ai căuta înadins să ne demonstrezi, nu știu de ce, că mult visata noastră căsătorie e ridicolă, absurdă și că Natașa și cu mine nu ne potrivim. Zău, parcă n-ai crede nici tu în ceea ce ne hărăzești ; parcă ai lua toate lucrurile acestea în glumă, parcă le-ai privi ca pe o născocire amuzantă, ca pe un vodevil vrednic de a stîrni doar hazul... Și asta n-o deduc numai din cuvintele tale de astăzi, nu. În aceeași seară în care ne-am mai întîlnit aici pentru întîia oară, adică marți seara, îndată după ce ne-am întors de aici la tine, te-am auzit spunînd cîteva lucruri ciudate, care m-au uimit, ba chiar mi-au încărcat sufletul de mîhnire. Iar miercuri, la plecare, ai făcut de asemenea cîteva aluzii cu privire la situația noastră actuală, ai aruncat și unele vorbe la adresa ei — nu ceva insultător, dimpotrivă, dar oarecum nu așa cum aș fi dorit eu să aud de la tine ; era, în termenii folosiți, ceva prea ușor, prea lipsit de dragoste și de respect față de ea... Așa ceva ar fi greu de redat, dar sensul mi-e clar : inima simte, aude. Spune-mi că greșesc. Fă-mă să-mi schimb părerea ; încurajează-mă și... încurajeaz-o și pe ea, pentru că și pe ea ai mîhnit-o... Am ghicit asta din prima privire, de cum am intrat aici...

Alioșa își descărcă sufletul cu foc și fermitate. Cu un aer solemn și, tulburată toată, Natașa îl asculta, aprinsă la față, iar în vreo două rînduri o auzii rostind ca pentru ea : „Da, da, așa este ?“ Prințul se fîstîci.

— Dragul meu, răspunse el, desigur, nu-mi pot reaminti totul ; e ciudat însă că tu ai atribuit spuselor mele sensul acesta bizar. Sînt gata să te fac să-ți schimbi părerea prin tot ce-mi stă în puțință. Iar dacă adineauri am rîs, apoi și această atitudine este explicabilă. Îți voi mărturisi, de altfel, că prin rîsul meu am dorit să-mi acopăr un sentiment amar. Cînd mi te imaginez acum pregătindu-te să devii mîine-poimîine soț, mi se pare ceva de-a dreptul absurd, irealizabil, scuză-mă, aproape comic. Îmi reproșezi că am rîs, iar eu susțin că am făcut-o numai din cauza ta. Am și eu o vină aici ; se prea poate ca în ultimul timp să nu te fi supravegheat îndeajuns, de vreme ce abia acum, în seara asta, am aflat de ce poți fi capabil. Mă cutremur gîndindu-mă la viitorul tău cu Natalia Nikolaevna ; îmi dau seama că m-am grăbit,

că în realitate sînteţi foarte nepotriviţi unul pentru altul. Orice iubire trece, nepotrivirea însă rămîne pentru totdeauna. Nu mai vorbesc de soarta ta, dar gîndeşte-te singur (fireşte — numai dacă ai intenţii cinstite) că o dată cu tine o distrugi şi pe Natalia Nikolaevna, o distrugi categoric! Ai vorbit pînă acum o oră încheiată despre dragoste faţă de omenire, despre nobleţea unor convingeri, despre nu mai ştiu ce oameni capabili şi demni pe care i-ai fi cunoscut, şi aşa mai departe; întreabă-l însă pe Ivan Petrovici ce i-am spus eu mai adineauri, cînd urcam la etajul al treilea, pe scara aceasta oribilă ce duce pînă aici, şi cînd ne-am oprit amîndoi la uşă mulţumind lui Dumnezeu că am scăpat teferi dimpreună cu picioarele noastre? Ştii tu ce gînd mi-a venit atunci, pe dată, fără să vreau? M-a cuprins mirarea întrebîndu-mă cum de ai putut, cu toată marea ta dragoste pentru Natalia Nikolaevna, să accepţi ca ea să stea într-o locuinţă ca asta? Cum nu ţi-o fi trecut prin minte că, dacă n-ai mijloace, dacă n-ai posibilitatea de a-ţi îngădui nişte obligaţii elementare, nu ai nici dreptul de a fi soţ şi nici de-a-ţi asuma îndatoriri? Dragostea singură nu ajunge; ea se dovedeşte prin fapte; iar tu judeci aşa: „Chiar dacă suferi lîngă mine, vreau să rămîi cu mine" — ceea ce nu mai e uman, şi nici nobil! A vorbi despre dragostea universală, a te entuziasma de problemele întregii umanităţi, dar în acelaşi timp a comite o crimă împotriva iubirii şi a-ţi trece cu vederea propria ta crimă — este ceva de neînţeles! Nu mă întrerupe, Natalia Nikolaevna, lasă-mă să termin; mi-e sufletul prea îndurerat ca să nu mi-l deschid. Tu, Alioşa, spuneai că te-ai lăsat furat zilele acestea de tot ce este nobil, frumos, cinstit, mi-ai reproşat mie că în societatea noastră nu există preocupări pentru asemenea probleme, ci doar o cumînţenie rigidă. Dar judecă singur: pe de o parte, entuziasm pentru lucrurile înălţătoare şi frumoase, pe de altă parte, după cele ce s-au întîmplat aici marţi seara, cum ai putut s-o neglijezi patru zile la rînd pe fiinţa care s-ar părea că trebuie să-ţi fie mai scumpă decît orice pe lume? Ai recunoscut chiar în discuţia avută cu Katerina Feodorovna că Natalia Nikolaevna te iubeşte atît de mult şi este atît de generoasă, încît te va ierta. Dar cu ce drept te bizui pe o asemenea iertare şi mergi pînă la a paria în legătură cu un asemenea lucru? Cu ce drept? Oare nu te-ai gîndit nici o clipă cîte gînduri negre,

cîte îndoieli, cîte bănuieli i-ai pricinuit Nataliei Nikolaevna în cursul acestor din urmă zile ? Oare era de ajuns faptul că pe tine te-au atras acolo niște idei noi, ca să ai latitudinea de a-ți neglija principala obligație ? Iartă-mă, Natalia Nikolaevna, că mi-am călcat cuvîntul. Dar chestiunea de acum este mai serioasă decît cuvîntul dat ; dumneata mă vei înțelege, desigur... Știi tu oare, Alioșa, că pe Natalia Nikolaevna am găsit-o într-un asemenea hal de suferință, încît e lesne de înțeles ce infern au fost pentru ea aceste patru zile, care, dimpotrivă, ar fi trebuit să fie cele mai minunate din viața ei ? Pe de o parte asemenea comportare, iar pe de alta — vorbe, vorbe și iar vorbe... oare n-am dreptate ? Și după toate acestea, vii să mă acuzi pe mine, cînd de fapt ești unicul vinovat.

Prințul sfîrși. Se lăsase furat de propria-i elocință și nu-și putea ascunde de noi satisfacția triumfului. Auzind de suferințele Natașei, Alioșa o privi copleșit de durere, dar hotărîrea ei fusese luată dinainte.

— Lasă, Alioșa, nu te mai necăji. Sînt alții mai vinovați decît tine. Ia loc și ascultă ceea ce-i voi spune acum tatălui tău. E timpul să terminăm !

— Explică-te, Natalia Nikolaevna, interveni prințul, te rog stăruitor! Sînt aproape două ore de cînd tot ascult nu știu ce enigme. Astea-s de nesuportat, și, mărturisesc, nu mă așteptam la o asemenea primire.

— Se prea poate ; pentru că v-ați gîndit, probabil, că, fermecați de cuvintele dumneavoastră, nu vom observa intențiile dumneavoastră ascunse. Ce să vă mai explic ! Știți și singur și înțelegeți prea bine despre ce este vorba. Alioșa are dreptate. Cea mai arzătoare dorință a dumneavoastră este de a ne despărți. Știați dinainte aproape tot ce se va întîmpla aici în zilele ce aveau să urmeze acelei seri de marți și ați calculat cu sînge rece și cu de-amănuntul toate consecințele. V-am mai spus chiar adineauri că dumneavoastră priviți fără pic de seriozitate atît relațiile dintre mine și dumneavoastră cît și proiectul de logodnă pe care l-ați imaginat. Glumiți cu noi ; jucați teatru și urmăriți un scop premeditat. Jocul dumneavoastră merge la sigur. Alioșa avea dreptate, reproșîndu-vă că pentru dumneavoastră toate acestea sînt un fel de vodevil. În loc să-l mustrați pe Alioșa, ar fi trebuit, dimpotrivă, să vă crească inima de bucurie, de-

oarece, fără a bănui nimic, v-a îndeplinit întru totul planul şi aşteptările ; ba poate chiar mai mult.

Încremenisem de uimire. Presimţisem că în seara aceea avea să se întîmple o catastrofă. Dar sinceritatea atît de tăioasă a Nataşei precum şi tonul dispreţuitor nedisimulat al cuvintelor ei m-au uimit peste măsură. Aşadar, ea ştia într-adevăr ceva, reflectai eu, şi iat-o că s-a decis, fără şovăire, la ruptură. Probabil că îl aşteptase cu nerăbdare pe prinţ, ca să-i spună dintr-o dată totul pe faţă. Prinţul păli uşor. Chipul lui Alioşa exprima o teamă naivă şi o chinuitoare aşteptare.

— Aminteşte-ţi de ce m-ai învinuit acum ! sublinie răspicat prinţul, şi cîntăreşte-ţi măcar puţin cuvintele... nu mai înţeleg nimic.

— A ! Prin urmare, deocamdată nu vreţi să înţelegeţi din două cuvinte, făcu Natasa. Pînă şi el, iată, pînă şi Alioşa v-a înţeles la fel ca şi mine, iar noi doi n-aveam cum să ne înţelegem, deoarece nici nu ne-am văzut. Totuşi, chiar şi lui i s-a părut că dumneavoastră jucaţi cu noi o comedie, un joc nedemn şi jignitor, iar Alioşa vă iubeşte, crede în dumneavoastră, vă divinizează. Dumneavoastră n-aţi considerat necesar, cel puţin faţă de el, să încercaţi a fi ceva mai prudent, ceva mai dibaci, scontînd faptul că Alioşa va fi lipsit de suficienta perspicacitate pentru a vă pricepe. Cum însă el are o inimă simţitoare, delicată, şi e foarte impresionabil, cuvintele dumneavoastră, *tonul* lor, după cum spune el, i-au rămas la inimă...

— Nu înţeleg nimic, absolut nimic ! repetă prinţul încercînd să pară profund consternat şi adresîndu-mi-se de data aceasta mie, ca şi cum m-ar fi luat de martor. Era însă surescitat şi clocotea tot. Dumneata eşti bănuitoare şi alarmată, continuă apoi adresîndu-se Nataşei, adică nu, eşti pur şi simplu geloasă pe Katerina Feodorovna, de aceea pari gata să acuzi întreaga lume (şi în primul rînd pe mine) şi... şi permite-mi să-ţi spun totul ; află că despre caracterul dumitale oricine ar putea să-şi facă o părere destul de ciudată... În ceea ce mă priveşte, nu sînt de loc obişnuit cu asemenea scene şi n-aş mai întîrzia un singur moment aici, după toate aceste demonstraţii, dacă n-ar fi în joc interesele fiului meu... Totuşi mai aştept încă ; vei avea oare bunăvoinţa să te explici ?

— Va să zică dumneavoastră, chiar și în urma celor auzite vă încăpățînați a nu înțelege din două cuvinte ceea ce, de fapt, știați prea bine ? Doriți neapărat să spun totul, fără înconjur ?

— Nu-ți cer nimic altceva.

— Fie... Ascultați atunci, strigă Natașa cu ochii scăpărînd de mînie, vă voi spune totul deschis, totul pe față !

CAPITOLUL III

Ea se ridică și începu să vorbească stînd în picioare, nedîndu-și seama de asta din pricina tulburării ce-o cuprinsese. Prințul ascultă cît ascultă, apoi se ridică și el. Scena devenea mult prea solemnă.

— Reîmprospătați-vă cuvintele dumneavoastră de marți, începu Natașa. Ați spus cam așa : am nevoie de bani, de căi netede, fără riscuri, de un nume de vază în societatea înaltă, vă amintiți ?

— Da, îmi amintesc.

— Tocmai pentru a putea obține acești bani și toate aceste succese, care altminteri v-ar fi scăpat din mînă, tocmai pentru aceste motive ați și venit aici marți seara, născocind logodna și calculînd totul în așa fel, ca să puteți prinde cu ajutorul acestei glume prada ce vi se strecura printre degete.

— Natașa, strigai eu, gîndește-te ce spui !

— Glumă ! Calcul ! Eu ? repeta prințul cu un aer profund jignit.

Zdrobit de durere, Alioșa privea aproape buimac.

— Da, da, nu mă întrerupeți, am jurat că voi spune tot ce am pe inimă, continuă Natașa iritată. Dumneavoastră n-ați uitat, desigur, că Alioșa refuzase să vă asculte. O jumătate de an v-ați tot trudit în zadar cu el, încercînd să-l îndepărtați de mine. Nu i-ați obținut însă supunerea. Apoi, dintr-o dată, intervine un moment critic, în care nimic nu mai e de amînat. A scăpa acest moment însemna a pierde printre degete și logodnica, și banii, dar mai ales banii, trei milioane în cap... Mai rămînea un singur lucru : ca Alioșa să ajungă a o îndrăgi pe aceea asupra căreia dumneavoastră v-ați oprit alegerea.

V-aţi făcut bine socoteala : dacă s-ar îndrăgosti de ea, s-ar putea să mă părăsească pe mine...

— Natașa, Natașa, exclamă Alioșa copleșit de durere. Ce spui, ce tot spui tu ?

— Iar după aceea dumneavoastră aţi procedat în consecinţă, continuă ea fără a se sinchisi de lamentarea lui Alioșa ; dar s-a mai repetat o dată aceeași istorie ! Totul ar fi mers ca pe roate, dar eu — iarăși eu — vă stau în cale ! O singură speranţă vă mai rămăsese : experimentat și viclean cum sînteţi, aţi observat, pare-se, încă de pe atunci, că Alioșa lăsa uneori să se vadă că-l împovărează oarecum vechea lui legătură, îl cam stînjenesc sentimentele lui faţă de mine. Firește, dumneavoastră n-aţi fi putut să nu observaţi că a început să mă cam neglijeze, să se plictisească, să nu mai dea pe aici cîte cinci zile în șir. Vă veţi fi spus, poate, că într-o bună zi se va plictisi definitiv și mă va părăsi, cînd, dintr-o dată, marţi, maniera francă de a proceda a lui Alioșa v-a lovit ca un trăsnet din senin. Ce vă mai rămînea de făcut ? !...

— Dă-mi voie, strigă prinţul, dimpotrivă ! Dimpotrivă, acest fapt...

— Ziceam, îl întrerupse dîrz Natașa, că în acea seară dumneavoastră v-aţi pus imediat unica întrebare : „Ce e de făcut acum ?“ și v-aţi hotărît să-i îngăduiţi căsătoria cu mine, dar nu faptic, ci doar așa, *de formă*... numai ca să-l potoliţi. Data oficierii căsătoriei — gîndeaţi în sinea dumneavoastră — poate fi amînată la nesfîrșit ; între timp, înmugurește o dragoste nouă ; nu v-a scăpat lucrul acesta. Și iată, tocmai pe acel mugure de dragoste nouă v-aţi și propus să clădiţi totul.

— Romane, romane, rosti prinţul cu jumătate de glas, ca pentru sine ; consecinţe ale solitudinii, ale reveriilor, ale romanelor citite !

— Da, tocmai pe această nouă iubire v-aţi propus să clădiţi totul, repetă Natașa, fără să audă ori să acorde vreo atenţie cuvintelor prinţului, în aceeași stare de emoţie incandescentă. Și încă ce șanse pentru noua dragoste infiripată în sufletul lui Alioșa ! Ea s-a zămislit chiar înainte ca el să fi cunoscut prea multe din virtuţile acelei fete ! Încă din clipa în care Alioșa se hotărîse să-i destăinuie că n-o poate iubi, deoarece îl opresc simţul datoriei și o altă iubire, fata, dintr-o dată, prin înţelegerea ei, știuse să reverse atîta noblețe și atîta simpatie faţă de el și de rivala sa ! Și o făcuse cu o

atît de caldă putere de iertare, încît Alioşa, chiar dacă şi pînă atunci crezuse în frumuseţea ei sufletească, nu-şi închipuise niciodată că ar putea fi chiar atît de frumoasă ! El a venit atunci şi pe la mine, e adevărat, dar nu mi-a vorbit decît numai şi numai de dînsa ; findcă îl uimise, îl uluise. Negreşit, după o asemenea scenă, chiar de a doua zi trebuia să simtă dorinţa neînfrînată de a o vedea încă o dată pe fiinţa aceea sublimă ce-l impresionase într-atîta, chiar dacă n-ar fi fost decît dintr-un îndemn de simplă recunoştinţă. De ce, prin urmare, nu s-ar fi dus la dînsa ? De ce, cînd bine ştia că vechea lui iubită nu mai suferă, soarta ei fiind lămurită ; doar acesteia, ca soţ, el i se dăruia pentru totdeauna, iar cu noua lui dragoste nu zăbovea decît o clipă oarecare din viaţă... Şi cît de ingrată ar fi fost Natașa, dacă s-ar fi arătat geloasă pe o fărîmă dintr-o viaţă întreagă... Deşi, în realitate, astfel i se răpeşte pe neobservate acestei Natașe în loc de o clipă — o zi, două, trei... între timp, fiinţa aceea admirabilă îi oferă atîta inedit, îi apare într-o lumină nouă atît de neașteptată, împrăştie din plin atîta nobil entuziasm şi totodată atîta naivitate copilărească — apropiindu-se aci de felul lui de a fi. Şi-şi jură unul altuia prietenie, frăţietate, jură să nu se mai despartă cît vor trăi. „În numai vreo cinci-şase ore de conversaţie" sufletul lui se deschide pe de-a-ntregul unor noi simţăminte, inima lui i se dăruie ei toată... Va sosi în cele din urmă timpul, v-aţi gîndit şi dumneavoastră, cînd el însuşi va compara noile şi proaspetele sale emoţii şi simţăminte cu iubirea de mai înainte ; acolo totul este cunoscut, obişnuit ; acolo îl aşteaptă scene de gelozie, reproşuri, lacrimi... Acolo, chiar dacă iubita lui se joacă ori glumeşte cu el, parcă n-o face totuşi ca de la egal la egal, ci-l tratează ca pe un copil... şi mai ales tot ce-i acolo e atît de cunoscut, totul este o cărare bătătorită... pe cînd dincoace !...

O sugrumau lacrimile şi un nod de amară durere, dar Natașa făcu o sforţare şi se stăpîni cîteva clipe.

— Şi după aceea ? Ei, mai departe, timpul îşi va face datoria ; că doar nu pentru acum, imediat, e fixată căsătoria cu Natașa. Între timp, ar putea interveni multe schimbări... Pe de altă parte — cuvintele dumneavoastră, aluziile, interpretările, elocinţa... Ba s-ar putea strecura pe nesimţite şi ceva clevetiri pe socoteala acestei nesuferite Natașa ; ar putea fi

înfățișată într-o lumină atît de nefavorabilă și... cum se vor mai rezolva toate acestea — nu se știe, dar victoria va fi de partea dumneavoastră ! Alioșa, dragul meu, nu mă învinui ! Să nu-mi spui că nu ți-am înțeles dragostea sau că n-o prețuiesc de ajuns. Știu că tu mă mai iubești și acum și că în clipa asta poate că nici nu pricepi rostul destăinuirilor mele. Mai știu că am făcut foarte, foarte rău, spunînd toate acestea. Dar ce pot face, dacă le înțeleg prea bine și dacă te iubesc din ce în ce mai mult... nesfîrșit... pînă la nebunie !

Ea își acoperi fața cu mîinile, se prăbuși în fotoliu și izbucni într-un plîns disperat ca un copil. Cu un strigăt de durere, Alioșa alergă la ea. Nu era în stare să îndure fără lacrimi lacrimile ei.

Dar hohotele de plîns ale Natașei i-au fost, pare-se, de mare ajutor prințului. Toată pornirea pătimașă cu care vorbise ea în timpul acestei explicații lungi, toate ieșirile aspre împotriva lui, de care prințul, fie și numai în virtutea unei elementare bune-cuviințe, ar fi trebuit să se simtă grav ofensat, toate acestea acum, evident, puteau fi atribuite unui nestăpînit acces de gelozie, unei iubiri rănite, ba chiar unei stări maladive. Ba se și cuvenea să manifeste o înțelegătoare compasiune...

— Liniștește-te, calmează-te, Natalia Nikolaevna, o consolă prințul, folosind prilejul, toate acestea sînt rezultatul exaltării dumitale, al viselor și singurătății în care te-ai zbătut... Te-a tulburat atît de mult purtarea ușuratică a lui Alioșa... Asta nu-i însă decît o condamnabilă neprevedere din partea lui. Dar lucrul cel mai important, asupra căruia dumneata ai insistat în chip deosebit, rămîne întîmplarea de marți seara, care se cădea să-ți demonstreze mai curînd întregul și nețărmuritul lui atașament față de dumneata, în timp ce — dumneata ai crezut, dimpotrivă, că...

— O, nu-mi mai vorbiți, nu mă mai chinuiți, măcar în clipa asta, vă rog, vă rog ! îl întrerupse Natașa plîngînd amarnic ; mie inima mi-a spus de mult totul, de mult ! Credeți oare că eu nu înțeleg că iubirea de altădată a lui Alioșa s-a dus iremediabil ?... Aici, în această cameră, singură... ori de cîte ori mă lăsa să-l aștept, ori de cîte ori mă uita... le-am trăit toate acestea... și la toate am reflectat. Dar ce aveam de făcut ? ! Nu te învinuiesc, Alioșa... Dar de ce dumneavoastră căutați să mă înșelați ? Vă închipuiți cumva că

n-am încercat să mă amăgesc singură?... O, de cîte ori, de cîte ori! Parcă nu m-am căznit să pătrund fiecare vibrație a vocii lui? Parcă n-am învățat să citesc pe chipul și în ochii lui? Totul, totul s-a dus, totul e înmormîntat... Oh, nefericita de mine...

Alioșa, în genunchi în fața ei, plîngea.

— Da, da, numai eu sînt vinovat. Totul pornește de la mine! repeta el printre lacrimi.

— Nu, pe tine nu te învinui, Alioșa... între noi sînt alții... sînt dușmanii noștri! Da, ei... ei!

— Te rog, la urma urmei, se agită prințul impacientat, pe ce bază îmi atribui dumneata toate aceste... crime? Căci tot ce spui nu sînt decît presupuneri, cu nimic dovedite...

— A, dovezi! strigă Natașa, ridicîndu-se repede din fotoliu, doriți dovezi, om perfid ce sînteți! N-ați fi putut, n-ați fi avut cum să acționați altfel decît venind aici cu propunerea dumneavoastră! Trebuia să-l împăcați cumva pe fiul dumneavoastră cu el însuși, să-i adormiți remușcările, pentru ca să se dăruiască mai ușor, mai fără griji, pe de-a-ntregul Katiei. Altminteri, s-ar fi gîndit mereu la mine și nu s-ar fi lăsat înrîurit de dumneavoastră, pentru că v-ați cam plictisit tot așteptînd. Sau poate vreți să spuneți că nu-i adevărat?

— Mărturisesc, răspunse cu un zîmbet sarcastic prințul, că dacă aș fi vrut să te înșel, într-adevăr, calculam așa cum presupui dumneata. Ești foarte... ingenioasă, dar toate acestea se cuvin a fi dovedite mai întîi, înainte de a arunca în obrazul cuiva asemenea insulte.

— Vreți dovezi? Dar întreaga dumneavoastră comportare anterioară, încercările de a-l îndepărta de mine nu sînt oare tot atîtea dovezi? Părintele care își învață fiul să neglijeze și să batjocorească astfel de obligații, scontînd tot felul de avantagii mondene și bani, își pervertește copilul. Ce tot vorbeați mai adineauri de scară și de mizera mea locuință? Cine altul dacă nu tot dumneavoastră ați refuzat să-i mai dați bani de cheltuială, pentru a ne sili astfel să ne despărțim, constrînși de lipsuri și de foame? Mulțumită dumneavoastră ne aflăm în această locuință, la care se ajunge pe scara pe care ați urcat; așadar, de ce-i atribuiți acum tot lui o vină inexistentă, om fățarnic ce sînteți? Și

de unde vor fi venit, cum de v-a năpădit dintr-o dată, atunci, în acea seară, o asemenea înflăcărare şi nişte convingeri atît de nepotrivite firii dumneavoastră? Ce v-a făcut să aveţi atîta nevoie de mine? În răstimpul acestor patru zile am măsurat mereu, în lung şi în lat camera pe care o vedeţi; am chibzuit totul, am cîntărit fiecare cuvînt al dumneavoastră, m-am gîndit la expresia feţei cu care aţi venit în seara aceea şi m-am convins că toate acestea n-au fost decît prefăcătorie, farsă, o comedie jignitoare, josnică şi nedemnă... Căci vă cunosc doar mai de mult, cum să nu vă cunosc! De fiecare dată cînd Alioşa se întorcea de la dumneavoastră îi ghiceam pe chip tot ceea ce i-aţi vorbit, aţi căutat să-i strecuraţi în suflet; am studiat cu atenţie toate semnele înrîuririi pe care aţi avut-o asupra lui! Nu, nu mă mai puteţi înşela! Poate că mai aveţi şi alte calcule, pe care nu le-aţi pus încă în aplicare — nimic nu este exclus; poate că nici nu v-am spus încă lucrul principal, dar astea nu mai au acum nici o importanţă! Important este că tot timpul acesta dumneavoastră aţi urmărit să mă înşelaţi, iată adevărul! Şi acest adevăr trebuia să vi se spună în faţă!

— Atîta tot? Astea sînt toate dovezile dumitale? Dar gîndeşte-te, femeie apucată, că prin această prefăcătorie (cum numeşti dumneata propunerea mea de marţi) eu mă angajam prea tare. Un asemenea demers, dacă ar fi fost vorba de un calcul oarecare, ar fi însemnat o prea mare imprudenţă din partea mea.

— V-aţi fi angajat prea mult? Cum şi prin ce v-aţi legat dumneavoastră? Ce v-ar fi împiedicat, adică, să mă înşelaţi? Ce contează pentru dumneavoastră obijduirea unei fete! Mai ales cînd este o biată fugară, repudiată de părintele ei, lipsită de orice apărare, *care şi-a pătat cinstea*, adică o *imorală!* Merită oare să mai ţii cont de dînsa, cînd o asemenea *farsă* poate aduce un profit oarecare, fie el cît de mic?

— Dar în ce situaţie te pui, pe dumneata însăţi, Natalia Nikolaevna, gîndeşte-te numai! Văd că susţii cu tot dinadinsul cum că ţi-aş fi adus o ofensă. Dar ofensa e atît de gravă, atît de umilitoare, încît nici nu concep cum de a fost posibil să ţi-o imaginezi măcar şi, cu atît mai mult, să stărui atît asupra ei. Trebuie să fii prea obişnuită cu fel de fel de situaţii echivoce, pentru a putea admite cu atîta uşurinţă acest lucru, iartă-mă că trebuie să ţi-o spun. Mă simt

însă îndreptățit să-ți fac atare reproșuri, pentru că dumneata îl înverșunezi pe propriul meu fiu împotriva mea ; și chiar dacă el nu s-a ridicat încă împotrivă-mi, în apărarea dumitale, inima lui mi-e ostilă...

— Nu, tată, nu ! strigă Alioșa. Nu m-am ridicat împotriva ta, pentru că nu te cred în stare să ofensezi și nici nu-mi pot închipui că s-ar putea aduce cuiva asemenea ofense.

— Ai auzit ? ! strigă prințul.

— Natașa, numai eu sînt vinovat de toate, nu-l învinui pe el. E păcat, e îngrozitor !

— Auzi, Vanea ? Acum și el e împotriva mea ! strigă Natașa.

— Destul, zise prințul, trebuie să punem capăt acestei scene penibile. Stupidul și furibundul dumitale acces de gelozie, prelungit dincolo de orice limite, îți dezvăluie caracterul într-o lumină cu totul nouă pentru mine. Sînt, în sfîrșit, prevenit. Ne-am pripit, într-adevăr, ne-am pripit. Dumneata nici nu-ți dai seama cum m-ai jignit ; pentru dumneata, asta nu-i mare lucru. Ne-am pripit... ne-am pripit... firește, cuvîntul dat trebuie să fie sfînt, dar... sînt tată și trebuie să veghez la fericirea fiului meu...

— Va să zică, vă retrageți cuvîntul ? strigă Natașa indignată. N-ați așteptat decît un prilej ! Bine, dar țin să știți că, încă înainte de asta, acum două zile, stînd uitată aici, mă hotărîsem eu însămi să-l eliberez pe fiul dumneavoastră de orice obligație, iar acum v-o confirm tuturor celor de față. Eu sînt aceea care renunț !

— Cu alte cuvinte, dumneata încerci, poate, să reînvii în el toată frămîntarea de mai înainte, sentimentul datoriei, toate „mustrările de conștiință pentru obligațiile asumate" (după cum te-ai exprimat singură mai adineauri), pentru ca astfel să-ți-l apropii la fel ca mai înainte. E o concluzie care se impune chiar după propria dumitale teorie ; de aceea îți și vorbesc astfel ; dar, în sfîrșit, ajunge ; timpul va hotărî totul. Am să aștept un moment mai calm ca să mă explic cu dumneata. Sper că nu ne vom întrerupe definitiv relațiile. De asemenea, trag nădejde că vei învăța să mă apreciezi mai bine. Astăzi voiam tocmai să-ți destăinui proiectul meu în legătură cu părinții dumitale, din care ai fi văzut... dar ajunge ! Ivan Petrovici ! adăugă el, apropiindu-se de mine,

acum, mai mult decît oricînd, mi-e de mare preţ a te cunoaşte îndeaproape, ca să nu-ţi mai spun şi cît de veche e dorinţa aceasta a mea. Sper că mă vei înţelege... Zilele acestea am să te vizitez ; îmi permiţi ?

Eu m-am înclinat. Mi se părea şi mie că acum nu mai puteam evita intenţia lui de a ne cunoaşte. Prinţul îmi strînse mîna, o salută fără cuvinte pe Natașa, apoi ieşi cu aerul demnităţii jignite.

CAPITOLUL IV

Cîteva momente nimeni n-a scos o vorbă. Pe Natașa o frămîntau gîndurile, apăsătoare şi triste, şi sta frîntă de durere. Întreaga ei energie o părăsise dintr-o dată. Cu privirea pierdută, părea cu totul absentă. Ţinea încă între degetele ei mîna lui Alioşa ; acesta îşi plîngea încet durerea, uitîndu-se la ea din cînd în cînd cu teamă şi curiozitate.

În sfîrşit, începu s-o consoleze cu sfială, căutînd s-o liniştească. O implora să nu se supere, se învinuia pe sine, dar ghiceai că ţine foarte mult să-l disculpe pe taică-său şi că asta îl preocupa cu deosebire. În cîteva rînduri aduse vorba despre asta, dar nu se încumetă să se exprime clar, de teamă să nu redeştepte mînia Natașei. Îi jura dragoste eternă, nestrămutată şi se străduia cu înflăcărare să-şi justifice atașamentul faţă de Katia ; repeta fără încetare că o iubeşte pe Katia numai ca pe o soră, ca pe o soră dragă şi bună, pe care însă n-ar putea-o părăsi de tot, că aşa ceva ar fi şi brutal, şi crud din partea sa şi repeta mereu că din clipa în care Natașa o va cunoaşte pe Katia, ele se vor împrieteni pentru totdeauna şi vor rămîne nedespărţite, şi astfel vor dispărea cu desăvîrşire toate neînţelegerile. Această idee îl încînta cu deosebire. Bietul băiat nu minţea de loc. Temerile Natașei erau străine înţelegerii lui, după cum în general nu pricepuse bine cam ce-i spusese ea mai înainte lui taică-său. Înţelesese doar atît : că ei se certaseră şi aceasta îl apăsa ca o piatră pe inimă.

— Tu mă învinuieşti pentru tatăl tău ? îl întrebă Natașa.

— Cum aş putea să te învinuiesc pe tine, răspunse cu mîhnire în glas Alioşa, cînd eu însumi sînt vinovat de toate? Eu sînt cel ce te-a împins la o asemenea mînie, iar tu în supărare l-ai învinuit şi pe el, pentru că voiai să mă dezvinovăţeşti pe mine: tu-mi dai totdeauna dreptate, deşi nu merit aceasta. Trebuia căutat vinovatul şi — poftim! te-ai gîndit la el. Cu toate că, într-adevăr, într-adevăr el nu e vinovat! exclamă Alioşa, reînsufleţindu-se. Parcă pentru asta a venit el aici?! Asta oare aştepta el?!

Văzînd însă că Nataşa îl priveşte cu tristeţe şi mustrare în ochi, îşi pierdu dintr-o dată curajul.

— Bine, bine, nu mai insist, la ce să mai insist? iartă-mă, rosti el. Numai eu sînt vinovat de toate!

— Da, Alioşa, rosti Nataşa cu o sfîrşeală în glas. El a trecut acuma printre noi şi ne-a distrus întreaga linişte, pentru tot restul vieţii noastre. Tu ai crezut întotdeauna în mine mai mult decît în toţi; dar de azi înainte el ţi-a strecurat în inimă o anumită bănuială în ceea ce mă priveşte, o anumită neîncredere, ai ajuns să mă învinuieşti şi asta înseamnă că tatăl tău mi-a răpit jumătate din inima ta. *O umbră* a trecut printre noi.

— Nu vorbi aşa, Nataşa. De ce spui: *„o umbră"*. Expresia aceasta îl indispuse pe Alioşa.

— El te-a atras, simulînd bunătatea, o falsă mărinimie, continuă Nataşa, şi, de acum încolo, te va monta din ce în ce mai mult împotriva mea.

— Îţi jur că nu! o asigură Alioşa cu şi mai mare ardoare. Era supărat, desigur, tata, cînd a spus acel „ne-am pripit", dar te vei convinge şi singură, chiar mîine sau zilele acestea, că-şi va reveni; iar dacă el s-a supărat pînă într-atîta încît să se opună căsătoriei noastre, îşi jur că n-am să-l ascult. Poate că voi avea puterea s-o fac. Şi ştii cine ne va ajuta? exclamă Alioşa entuziasmat de propria sa idee, Katia ne va ajuta! Ai să vezi ce fiinţă minunată e ea! Ai să vezi tu că ea nu vrea să-ţi fie rivală şi să ne despartă! O, cît de nedreaptă ai fost mai adineauri, cînd spuneai că eu sînt dintre cei care pot să-şi piardă dragostea chiar a doua zi după nuntă! O, cît m-au durut aceste cuvinte! Nu, să ştii că nu sînt cum ai crezut, iar dacă o vizitam adeseori pe Katia...

— Ajunge, Alioşa, te rog, poţi s-o vizitezi cît doreşti şi cînd doreşti. Nu despre asta a fost vorba adineauri, n-ai în-

ţeles bine. Fii fericit cu cine-ţi place. Doar nu pot pretinde inimii tale mai mult decît îmi poate da.

Intră Mavra.

— Ce fac, vă servesc ceaiul, ori ba? Auzi, de două ore clocoteşte samovarul! Ceasul e unsprezece.

Vorbise pe un ton pornit şi grosolan, ceea ce lăsa să se priceapă cît de colo ce supărată-i, bineînţeles, mai întîi şi-ntîi pe Natașa. În ultimele zile, începînd adică de marţi, Mavra plutise de bucurie într-al nouălea cer că domnişoara ei (pe care o iubea foarte mult) se mărită şi trăncănise despre asta peste tot, printre locatarii imobilului, prin cartier, şi la prăvălie, îi şoptise şi portarului. Mavra se lăudase şi povestise triumfătoare în stînga şi-n dreapta că prinţul este un om cu vază, că e şi general, şi grozav de bogat, că venise el însuşi să ceară consimţămîntul domnişoarei ei şi că dînsa, Mavra, auzise totul cu urechile ei... pentru ca acum praful să se aleagă de toate. Prinţul plecase supărat, ceaiul nu fusese servit şi, se înţelege de la sine, că numai domnişoara era vinovată. Doar o auzise Mavra cum îi vorbise ea prinţului, fără pic de respect.

— Bine... Serveşte-l! răspunse Natașa.

— Dar cu gustarea, ce fac, s-o servesc ori nu?

— Serveşte şi gustarea, răspunse Natașa încurcată.

— Bine că ne-am pregătit şi ne-am tot pregătit! bombăni Mavra, de ieri nici nu-mi mai simt picioarele. Am alergat după vin tocmai la Nevski, cînd colo... Şi ieşi furioasă trîntind uşa.

Natașa roşi, jenată, şi-mi căută privirea. Între timp s-a servit ceaiul, iar o dată cu el gustarea: vînat, peşte şi două sticle cu vin excelent, de la Eliseev[23] „Şi la ce toate aceste pregătiri?" mă gîndeam.

— Vezi, Vanea, aşa sînt eu, spuse Natașa apropiindu-se de masă, jenată chiar şi faţă de mine. Presimţisem doar că toate se vor petrece aşa cum s-au petrecut, dar îmi ziceam că ar fi posibil şi altfel. Că Alioşa o să vină, că o să caute să ne împăcăm, că ne vom împăca şi că toate bănuielile mele se vor dovedi neîntemeiate, că-mi voi schimba părerea şi... pentru orice eventualitate, vezi, de aceea am pregătit această gustare. Ce vrei, crezusem că o să stăm mai mult de vorbă, că vom mai întîrzia şi noi...

Sărmana Natașa ! Cît de tare se îmbujorase spunîndu-mi toate acestea ! Alioșa se entuziasmă.

— Ei vezi, Natașa ! strigă el, n-ai crezut nici tu că se va întîmpla așa ; acum două ore nu dădeai crezare bănuielilor tale ! Nu, acestea toate trebuie îndreptate ; eu sînt singurul vinovat, cauza tuturor relelor, dar voi îndrepta totul, totul. Permite-mi numai, Natașa, să merg chiar acum la tata ! Trebuie să-l văd. El se consideră jignit ; trebuie consolat. Îi voi spune eu totul, totul, ca de la mine, numai ca din partea mea ; n-o să fii amestecată aici cu nimic. Și am să aranjez așa cum trebuie... Nu te supăra pe mine că stărui atît de mult să merg la el și că vreau să te las. E cu totul altceva la mijloc : mi-e milă de dînsul ; o să vină o clipă cînd se va disculpa în fața ta ; ai să vezi... Mîine dis-de-dimineață voi fi iar la tine și voi rămîne toată ziua aici ; la Katia n-am să mă duc.

Natașa nu-l opri, ba îl sfătui chiar să meargă. Îi era grozav de teamă ca nu cumva Alioșa să stea de acum încolo la dînsa *în silă*, zile întregi, plictisindu-se astfel de ea. Îl rugă doar ca să nu vorbească nimic în numele ei și căută să-i zîmbească mai cu voioșie la despărțire. Alioșa se pregătise să plece, cînd deodată se apropie de ea, îi luă amîndouă mîinile într-ale lui și se așeză lîngă dînsa. O privea cu negrăită duioșie.

— Natașa, draga mea, îngerul meu, nu te supăra pe mine și să nu ne certăm niciodată. Făgăduiește-mi că întotdeauna vei crede tot ce-ți spun, iar eu te voi crede pe tine. Uite, îngerul meu, ce-ți voi istorisi acum : o dată am fost noi doi certați, nu-mi mai amintesc de ce ; vinovat eram eu. N-am mai vorbit unul cu altul. N-am vrut să cer eu cel dintîi iertare, deși mi-era sufletul cătrănit. Umblam prin oraș, hoinăream peste tot, mă duceam pe la prieteni, dar mi-era atît de greu, ah ! atît de greu... Și atunci mi-a venit un gînd îngrozitor : ce s-ar fi întîmplat, dacă tu, de pildă, te-ai fi îmbolnăvit din cine știe ce motiv și ai fi murit ? O, cînd mi-am închipuit una ca asta, m-a cuprins deodată o disperare atît de adîncă, de parcă te-aș fi pierdut în realitate și pentru vecie. Gîndurile mi se învălmășeau, tot mai apăsătoare și mai întunecate. Și atunci, încetul cu încetul, am început să-mi imaginez că venisem la mormîntul tău, că m-am prăbușit peste el în neștire, că l-am îmbrățișat și am încremenit acolo,

doborît de durere. Îmi imaginam cum aş fi sărutat acel mormînt, cum te-aş fi strigat din adîncurile lui să apari măcar pentru o clipă, cum i-aş fi cerşit lui Dumnezeu o minune, ca să te învie cel puţin pentru o clipă în faţa ochilor mei. Mă vedeam aruncîndu-mă să te îmbrăţişez, strîngîndu-te la piept, o! cum te-aş fi sărutat şi aş fi vrut, mi se pare, să mor acolo de fericire; eram înnebunit că am putut încă o dată să te îmbrăţişez la fel ca mai înainte fie şi pentru o singură clipă. Iar în timp ce-mi năvăleau în minte toate aceste gînduri, m-am pomenit deodată zicîndu-mi: te-aş cere lui Dumnezeu pentru o clipă, cînd tu de fapt ai fost lîngă mine şase luni în sir, şase luni în care de atîtea ori ne certaserăm şi atîtea zile nu vorbisem unul cu altul! Au fost zile întregi cînd stătuserăm îmbufnaţi şi în care dădusem cu piciorul fericirii, iar acum, în închipuirea mea, vream să te strig să reapari din mormînt pentru o singură clipă, în schimbul căreia aş fi fost gata să-mi dau şi viaţa!... De îndată ce am cugetat la toate acestea, nemaiputînd suporta, am alergat repede la tine, am venit aici; tu mă aşteptai şi cînd ne-am îmbrăţişat, după cearta aceea, îmi amintesc bine că te-am strîns atît de tare la pieptul meu, ca şi cînd într-adevăr eram pe cale să te pierd. Să nu ne mai certăm, Natașa, niciodată! Sufăr atît de mult... Şi cum poţi, Doamne! cum poţi tu să te gîndeşti că eu aş fi în stare să te las!

Natașa plîngea. S-au îmbrăţişat afectuos şi Alioşa i-a jurat iarăşi că nu o va părăsi niciodată. După aceea alergă la taică-său. Era ferm convins că va aranja şi va împăca lucrurile cum e mai bine.

— S-a terminat! Totul e pierdut! murmură Natașa, strîngîndu-mi spasmodic mîna. El mă iubeşte şi poate că nu mă va uita niciodată; dar o iubeşte şi pe Katia şi după un timp oarecare pe ea o va iubi mai mult decît pe mine. Iar vipera asta, prinţul, nu doarme, şi atunci...

— Natașa! Şi eu cred că prinţul nu procedează tocmai corect, dar...

— Cum! Te mai îndoieşti de ceva din toate cîte i le-am spus? Aşa mi s-a părut după chipul tău schimbat. Dar aşteaptă puţin şi o să-ţi dai singur seama dacă am avut sau nu dreptate! Şi încă am vorbit numai în general, dar Dumnezeu ştie cîte nu mai are de gînd! E un om groaznic! Cît

m-am zbuciumat, în aceste patru zile, umblînd prin cameră, şi toate mi s-au limpezit în minte. Lui nu-i trebuie decît un mijloc prin care să-l elibereze pe Alioşa, să-i uşureze inima de o tristeţe ce l-ar împiedica să trăiască şi de obligaţiile dragostei lui faţă de mine. A născocit această căsătorie şi ca să se insinueze între noi cu influenţa lui nefastă, şi ca să-l farmece pe Alioşa cu mărinimia şi nobleţea sufletească de care e în stare. Acesta-i, Vanea, adevărul adevărat! Alioşa oferă din acest punct de vedere un caracter potrivit. Alioşa s-ar fi liniştit în privinţa mea. Îngrijorarea pentru mine i-ar fi trecut. S-ar fi gîndit, probabil: acum, Natașa mi-e soţie, e a mea pe veci şi, fără să vrea, şi-ar fi îndreptat mai mult atenţia către Katia. Prinţul a studiat-o, desigur, foarte bine pe această Katia — a mirosit că ea-i poate fi o pereche nimerită şi că-l poate atrage mai mult decît mine. Ah, Vanea! Toată speranţa de acum încolo mi-o îndrept către tine; din anumite motive, prinţul vrea să-ţi devină prieten. Nu-l respinge şi caută, dragul meu, pentru Dumnezeu, să nimereşti cît mai curînd la contesă. Fă cunoştinţa acestei Katia şi spune-mi ce este ea în fond? Am nevoie să pătrund acolo cu ochiul tău. Nimeni nu mă poate înţelege ca tine, iar tu ştii de ce am eu nevoie. Caută să afli, de asemenea, în ce măsură s-au împrietenit, ce este între ei, despre ce vorbesc, ce-şi spun! Dar mai ales, da, mai ales, caută s-o cunoşti mai bine pe Katia... Dovedeşte-mi iarăşi, şi de astă dată, dragul meu, scumpul meu Vanea, întreaga ta prietenie! Căci de acum înainte tu eşti singura mea nădejde!...

. . . . . .

Cînd m-am înapoiat acasă era aproape unu noaptea. Nelli mi-a deschis uşa cu faţa somnoroasă. A zîmbit şi m-a privit cu ochi luminoşi. Era tare necăjită, sărmana, că o furase somnul. Ar fi vrut să mă aştepte. Mi-a spus că trecuse cineva care întrebase de mine, că stătuse cu ea de vorbă şi-mi lăsase un bileţel. Bileţelul era de la Masloboev. Mă ruga să trec pe la el a doua zi, între orele douăsprezece şi unu. Aş fi vrut s-o mai întreb despre multe, dar am amînat pentru a doua zi, stăruind ca ea să se ducă neapărat la culcare; sărmana şi aşa obosise destul aşteptîndu-mă, căci adormise numai cu o jumătate de oră înaintea sosirii mele.

CAPITOLUL V

Dimineaţa, Nelli mi-a povestit mai pe larg despre vizita din ajun şi astfel mi-a fost dat să aflu lucruri destul de ciudate. De altfel, ciudat era însuşi faptul că Masloboev s-a gîndit să se abată în acea seară pe la mine; doar ştia sigur că nu voi fi acasă, deoarece îl prevenisem chiar eu, cu ocazia ultimei noastre întîlniri, după cum îmi aduceam foarte bine aminte. Nelli mi-a spus că la început, de frică, nu voise să deschidă; bătuse de opt seara. El însă a rugat-o de dincolo de uşă, asigurînd-o că, dacă nu-mi va lăsa biletul chiar în acea seară, a doua zi, din nu ştiu ce motive, va fi foarte rău pentru mine. Cînd fata i-a dat drumul, el a şi aşternut pe dată acel bilet, apoi s-a apropiat de ea şi s-a aşezat alături pe divan. „Eu m-am ridicat şi n-am vrut să stau de vorbă cu dînsul, îmi spuse Nelli, mi-era tare teamă; dar el a început să-mi vorbească de Bubnova, cît e de mînioasă, că nu mai îndrăzneşte acum să mă ia de aici şi apoi s-a pornit să te laude pe dumneata; zicea că sînteţi buni prieteni şi că te cunoaşte de cînd erai copil. Abia atunci i-am răspuns şi eu. Pe urmă a scos bomboane şi m-a rugat să iau şi eu; n-am vrut; atunci a început să-mi spună că dînsu-i om bun, că ştie cîntece şi dansuri, a sărit şi s-a pus pe joc. Pe mine m-a pufnit rîsul. Apoi a zis că nu va mai sta decît puţin — «să-l aştept pe Vanea, poate că se întoarce» şi m-a rugat mult să nu-mi fie teamă şi să stau lîngă el. M-am aşezat; dar de vorbit, n-am vrut să-i vorbesc nimic. Atunci mi-a spus că o cunoştea pe mama şi pe bunicul meu şi... aci am început din nou să-i răspund. Iar el, pe urmă, a mai stat mult."

— Şi despre ce aţi vorbit?

— Despre mama... despre Bubnova... despre bunicul... A stat cu mine cam vreo două ore.

Nelli parcă n-avea chef să-mi destăinuie ce anume vorbiseră. Nici eu n-am întrebat-o, sperînd să aflu totul de la Masloboev. Numai că în sinea mea mi se păru că Masloboev venise dinadins în lipsa mea ca s-o găsească pe Nelli singură. „Dar de ce i-o fi trebuind lui asta?" mă întrebai.

Ea îmi arătă trei bomboane, pe care i le dăduse el. Erau caramele, în hîrtiuţe verzi şi roşii, foarte proaste şi probabil

cumpărate de la vreo dugheană cu zarzavaturi și dulciuri. Arătîndu-mi-le, fata începu să rîdă.

— Și de ce nu le-ai mîncat? o întrebai.

— Nu vreau, îmi răspunse cu un aer grav, încruntîndu-și sprîncenele. Nici nu le-am luat de la dînsul; le-a pus singur pe divan...

Aveam de făcut multe drumuri în ziua aceea, așa că-mi luai rămas bun de la Nelli.

— Te plictisești singură? o întrebai cînd eram gata să plec.

— Și da, și nu. Mă plictisesc cînd lipsești prea mult. Și mă privi cu atîta dragoste, rostind aceste cuvinte. Mă privise toată dimineața cu aceeași duioșie și păruse atît de vioaie, atît de gingașă și nu știu ce suavă pudoare și sfiiciune îi învăluiau întreaga ființă, de parcă i-ar fi fost teamă să nu mă supere cu ceva, lipsindu-se astfel de atașamentul meu... Dar descifram totodată la ea și grija de a nu-și da prea mult în vileag simțămintele, ca și cînd s-ar fi rușinat de ele.

— Și... prin ce anume nu te plictisești? o întrebai zîmbindu-i fără să vreau, căci îmi devenise neprețuită și scumpă. Deoarece așa am înțeles că... și te plictisești, și nu te plictisești.

— Știu și eu prin ce... îmi răspunse cu un surîs ghiduș și n-am înțeles pentru care motiv se rușină din nou. Vorbeam din pragul ușii deschise. Nelli stătea înaintea mea cu ochișorii în pămînt, ținîndu-se cu o mînă de umărul meu, cu cealaltă ciupindu-mi mîneca hainei.

— Cum așa, ceea ce te întreb eu e o... taină?

— Nu... eu am... am început să citesc din cartea dumitale cînd lipseai, rosti ea cu jumătate de glas și mă învălui din nou într-o privire caldă, adîncă, îmbujorîndu-se toată.

— Mi-ai citit cartea? Ei, și ți-a plăcut? Simțeam tulburarea unui autor pe care l-a elogiat cineva în față, însă Dumnezeu știe ce n-aș fi dat în clipa aceea ca s-o sărut. Totuși, cum să spun, nu se cădea s-o sărut. Nelli tăcu.

— De ce, de ce a murit el? mă întrebă cu adîncă tristețe, dar nu mai înainte de a-mi fi aruncat o privire fugară; apoi, brusc, își lăsă ochii în jos.

— Cine să moară?

— Cum! Păi, tînărul acela ofticos... din carte?

— Deh!... Ce să-i faci, a trebuit să moară, Nelli.

— Ba nu trebuia de loc, răspunse ea aproape în şoaptă, oarecum brusc, aproape tăios, indignată, bosumflîndu-şi buzişoarele şi înţepenindu-şi privirea în podea, cu o şi mai încăpăţînată stăruinţă.

Mai trecu un minut.

— Dar ea... adică nu, ei... fetiţa şi bătrînelul, şopti din nou, ciupindu-mi şi mai avan mîneca, se înţelege că vor trăi la un loc? N-au să fie săraci?

— Nu, Nelli, fata va pleca departe; se va mărita cu un moşier, iar el va rămîne singur, răspunsei eu pradă unei compătimiri adînci, parcă regretînd într-adevăr că nu-i pot spune altceva mai liniştitor.

— Vai... aşa! Uf, cum eşti!... Nu, de aici încolo nici nu mai vreau să citesc!

Şi-mi împinse supărată mîna, se întoarse repede, se apropie de masă, iar acolo se opri cu faţa spre ungher şi încremeni cu ochii în pămînt. Tot sîngele îi năvălise în obraji, respira greu; părea să sufere groaznic.

— Ei, lasă, Nelli, te-ai supărat degeaba! Mă apropiai de ea. Toate acestea doar nu sînt adevărate, ceea ce se scrie e născocire; de ce să te superi dintr-atîta! Ce fată sentimentală!

— Nu mă supăr, rosti ea sfioasă, ridicînd spre mine ochii luminoşi, plini de dragoste; apoi, dintr-o dată, îmi apucă mîna, îşi lipi faţa de pieptul meu şi, fără să-mi explic de ce, o podidi plînsul.

În clipa următoare, începu să rîdă: plîngea şi rîdea totodată. Îmi venea şi mie să rîd şi mi-era oarecum şi plăcut. Nelli însă nu voia pentru nimic în lume să-şi ridice capul, să se uite la mine, şi cînd am încercat să-i desprind faţa de umărul meu, ea se lipi şi mai strîns, şi mai tare, şi se porni pe un rîs din ce în ce mai puternic.

În sfîrşit, această scenă afectuoasă se termină. Ne-am luat rămas bun, căci mă grăbeam. Nelli, îmbujorată toată şi parcă ruşinată încă, dar cu ochişorii licărind ca două steluţe, ieşi în fugă după mine pînă la scară şi mă rugă să mă înapoiez cît mai curînd. I-am promis să mă întorc neapărat acasă la ora prînzului, iar dacă se va putea, chiar şi mai devreme.

Am pornit-o mai întîi spre bătrînii Ihmenev. I-am găsit pe amîndoi bolnavi. Anna Andreevna era cu totul sfîr-

şită. Pe Nikolai Sergheici însă l-am găsit în biroul său. Mă auzise intrînd, dar ştiam că, potrivit obiceiului, nu va veni să mă vadă mai devreme de un sfert de oră, lăsîndu-ne astfel să vorbim în voie. Mă feream s-o mîhnesc prea tare pe Anna Andreevna şi de aceea mai îndulceam pe ici pe colo, după cum se nimerea, relatarea întîmplărilor de aseară, însă de spus, i-am spus adevărul; spre surprinderea mea, chiar dacă a fost îndurerată, bătrînica primi oarecum fără mirare ştirea despre o eventuală ruptură.

— Crede-mă, nici nu m-am încumetat să-mi închipui că va fi altfel, spuse ea. Cînd am rămas atunci singură, după plecarea dumitale, m-am tot gîndit, şi am chibzuit şi mi-am zis în sinea mea că asta nu e cu putinţă. N-om fi meritat noi aşa ceva de la Dumnezeu, dar şi omul ăsta e tare hain; parcă te poţi aştepta la ceva bun de la el? Auzi dumneata: să se lăcomească la zece mii de la noi, pe degeaba, şi doar ştie bine că pe degeaba, dar uite-l că se lăcomeşte totuşi... Ne ia ultima bucăţică de pîine; Ihmenevka va fi scoasă la mezat. Iar Nataşecika are dreptate şi este cuminte din partea ei că nu i-a crezut. Dar să vezi că nici nu ştii, continuă dînsa, coborînd vocea, omul ăsta al meu nici nu vrea să audă de căsătorie. A început să mai scape cîte o vorbă; nu vreau, zice! La început, am crezut că-l face pe mofturosul... da de unde, e de-adevăratelea. Ce-o să se întîmple atunci cu ea, cu scumpa noastră? Că are s-o blesteme atunci, fără doar şi poate. Dar dînsul, Alioşa, ce spune?

Şi m-a tot descusut aşa oftînd şi tînguindu-se potrivit obiceiului său, la fiecare răspuns al meu. Mi-am dat seama îndeobşte că în ultima vreme se pierduse aproape de tot cu firea. O zguduia orice noutate. Cît despre chinurile din pricina soartei hărăzite Nataşei, acestea îi sfîşiau inima şi îi ruinau sănătatea.

La un moment dat, intră şi bătrînul, în halat şi papuci. Se plînse de febră; îşi privi însă drăgăstos soţia şi o dădăci tot timpul, căutîndu-i privirea cu o sfială stranie. În ochii lui strălucea o dulce şi nesfîrşită duioşie. Boala ei îl speriase; simţea că dacă o pierde şi pe ea, va pierde totul în viaţă.

Am stat la dînşii cam vreo oră. Cînd m-am ridicat să plec, Nikolai Sergheici mă urmă în antreu şi aduse vorba despre Nelli. Bătrînul se gîndea în chip serios s-o ia la ei în casă, ca

pe-o fiică a lor. Îmi ceru sfatul cum s-o înduplece şi pe Anna Andreevna să-şi dea consimţămîntul. Apoi, mînat de curiozitate, încercă să afle de la mine cît mai multe detalii despre Nelli şi dacă n-am mai aflat cumva ceva nou de la ea. I-am povestit totul în grabă şi relatarea mea l-a impresionat adînc.

— Vom mai vorbi despre asta, spuse el hotărît, deocamdată să... de altfel, nu-i nevoie, trec eu pe la tine de îndată ce mă restabilesc puţin şi atunci vom vedea ce-i de făcut.

La ora douăsprezece fix eram la Masloboev. Spre marea mea surprindere, primul om peste care am dat intrînd la el a fost prinţul. Îşi punea tocmai paltonul în antreu, iar Masloboev îl ajuta foarte prevenitor, întinzîndu-i totodată şi bastonul. E adevărat că Masloboev îmi vorbise chiar din prima zi despre cunoştinţa sa cu prinţul şi totuşi întîlnirea aceasta mă surprinse extraordinar.

Văzîndu-mă, prinţul păru oarecum jenat.

— A, dumneata ! exclamă înflăcărat din cale afară. Ca să vezi, ce întîlnire ! De altfel, am aflat chiar acum de la domnul Masloboev că vă cunoaşteţi. Sînt bucuros, foarte bucuros, tocmai doream să te văd şi sper, cît de curînd, să-ţi fac o vizită ; îmi permiţi ? Am însă o rugăminte, ajută-mă, lămureşte-mă : care-i situaţia noastră în momentul de faţă ? Îţi închipui, probabil, că mă refer la întîmplările de aseară... Dumneata eşti considerat acolo prieten, doar ai urmărit cum au decurs lucrurile ; cuvîntul dumitale contează... Ah, îmi pare grozav de rău că nu pot chiar acum, împreună cu dumneata... Dar mă aşteaptă treburile !... Peste cîteva zile, poate chiar mai curînd, voi avea plăcerea să trec să te văd. Şi acum...

Îmi strînse mîna cam prea tare, schimbă priviri cu Masloboev şi ieşi.

— Spune-mi, pentru Dumnezeu... începui intrînd în cameră.

— Nu-ţi spun absolut nimic, mi-o luă înainte Masloboev, apucînd grăbit chipiul şi îndreptîndu-se spre antreu. Am şi eu treburi ! Şi eu, frăţioare, sînt nevoit să fug, am întîrziat !...

— Dar nu mi-ai scris chiar tu că la ora douăsprezece...

— Şi ce-i dacă ţi-am scris ? Ieri ţi-am scris eu ţie, iar astăzi mi-au scris alţii mie, ba încă în aşa fel, că m-au găsit toţi dracii... Ce să-i faci ? Treburile ! Sînt aşteptat. Scuză-mă, Vanea. Tot ce pot să-ţi ofer drept satisfacţie, este să mă sno-

peşti în bătaie pentru că te-am deranjat degeaba. Dacă vrei satisfacţie, trage-mi o bătaie zdravănă, dar, pentru Dumnezeu, fă-o mai repede, nu mă reţine, că am treburi, sînt aşteptat...

— Bine, dar de ce să te bat? Dacă ai treburi, grăbeşte-te! Oricui i se poate întîmpla ceva neprevăzut. Numai că...

— Gata, nici vorbă, despre *numai că* am să-ţi spun eu altădată, mi-o reteză el, repezindu-se în antreu şi punîndu-şi grăbit mantaua. (În urma lui începui şi eu să mă îmbrac.) Am ceva şi cu tine; o chestiune foarte importantă, de aceea te-am şi chemat; e un lucru care te priveşte direct pe tine şi interesele tale. Întrucît însă acum, pe moment, n-aş putea să-ţi spun, făgăduieşte-mi, te rog, dă-mi cuvîntul că ai să vii la mine diseară, la ora şapte precis, nici mai devreme, nici mai tîrziu. Am să fiu acasă.

— Cum! chiar astăzi? făcui ezitînd, păi bine, frate, diseară aş avea...

— Du-te, drăguţule, acuşica, acolo unde aveai de gînd să mergi diseară, iar seara să vii la mine. Pentru că, Vanea, nici nu-ţi trece prin minte ce lucruri am să-ţi spun.

— Bine, bine! Am să vin; dar ce-ar putea să fie? Mărturisesc, m-ai făcut tare curios.

Între timp, am ajuns jos, în faţa casei, pe trotuar.

— Prin urmare, vii? insistă el.

— Ţi-am spus că da, ce mai vrei?

— Nu aşa, dă-mi cuvîntul tău de onoare!

— Măi, ce om! Bine, uite, îţi dau şi cuvîntul...

— Frumos şi onorabil din partea ta. Acum, spune-mi încotro o iei.

— Încoace, răspunsei arătînd la dreapta.

— Iar eu încolo, spuse Masloboev, arătîndu-mi la stînga. Adio, Vanea. Şi nu uita: ora şapte!

„Ciudat", reflectai, uitîndu-mă în urma lui.

În seara aceea voiam să fiu la Nataşa. Făgăduindu-i însă acum lui Masloboev să-l văd, mă gîndii să trec imediat pe la ea. Eram sigur că acolo o să dau de Alioşa. Şi într-adevăr, era la Nataşa. S-a bucurat mult cînd am intrat.

Era curtenitor şi foarte delicat cu Nataşa, iar venirea mea îl înveseli. La rîndul ei, Nataşa voia să pară şi ea veselă, dar înfăţişarea ei trăda îngrijorare. Era palidă, de o paloare bol-

năvicioasă ; dormise prost noaptea. Şi totuşi cu Alioşa era deosebit de duioasă.

Alioşa, deşi vorbea mult, vrute şi nevrute, cu dorinţa evidentă s-o mai înveselească şi să smulgă măcar un zîmbet de pe buzele ei strînse într-o cută amară, avea totuşi grijă să evite a pomeni ceva de Katia ori de tatăl său. Încercarea lui de reconciliere se dovedise probabil zadarnică.

— Ştii, Vanea, îl simt că-i tare nerăbdător să plece de la mine acum, îmi şopti grăbită Natalia, cînd Alioşa ieşi la un moment dat din cameră pentru a-i spune ceva Mavrei ; dar se teme. Nici eu nu îndrăznesc să-i spun să plece, pentru că te pomeneşti că tocmai de aceea o să se încăpăţîneze să nu mă lase singură ; dar mai mult mă îngrozeşte gîndul că dacă rămîne, o să se plictisească de moarte, şi asta o să-l îndepărteze de mine ! Sfătuieşte-mă : ce să fac ?

— Doamne, în ce situaţie vă puneţi singuri ! Ce bănuitori sînteţi şi cum vă mai observaţi unul pe altul ! N-ar fi mai simplu dacă v-aţi spune fără ocol gîndurile ? Îmi vine a crede că tocmai din cauza acestei situaţii ar putea Alioşa să se plictisească.

— Şi ce mă povăţuieşti să fac ? mă întrebă ea speriată.

— Lasă că aranjez eu totul... şi mă furişai în bucătărie, pretextînd că vreau s-o rog pe Mavra să-mi spele un galoş plin de noroi.

— Fii cu băgare de seamă, Vanea ! îmi strigă ea din urmă.

De cum am intrat la Mavra, Alioşa s-a repezit spre mine, ca şi cum m-ar fi aşteptat.

— Ivan Petrovici, dragul meu, spune-mi : ce-i de făcut ? Sfătuieşte-mă ; aseară mi-am dat cuvîntul să fiu astăzi, chiar la ora asta, la Katia. Cum aş putea să nu mă ţin de cuvînt şi s-o neglijez ? ! O iubesc pe Natalia, nici nu ştiu cum să-ţi spun, aş fi gata să mă arunc în foc pentru ea, dar gîndeşte-te şi dumneata, nici pe cei de acolo nu pot să-i neglijez cu totul.

— Nimic mai simplu, Alioşa ! Ia-ţi rămas bun şi du-te...

— Dar cum s-o las pe ea, pe Natalia ? O să fie mîhnită. Te rog, Ivan Petrovici, ajută-mă cumva...

— Socot că e mai bine să pleci. Doar ştii cît de mult te iubeşte ; altminteri, o să i se pară că te plictiseşti cu ea şi că rămîi aici împotriva vrerii dumitale. Ar fi mult mai bine

să procedaţi deschis. De altfel, aş putea să te ajut, să mergem dincolo.

— Dragă Ivan Petrovici, ce bun eşti !

Intrarăm ; peste cîteva clipe mă adresai lui :

— Ştii că l-am văzut adineauri pe tatăl dumitale ?

— Unde ? tresări el speriat.

— Întîmplător... pe stradă. S-a oprit şi a stat cîteva minute de vorbă cu mine, a repetat stăruitor că ar vrea să ne cunoaştem mai bine. A întrebat şi de dumneata : dacă nu ştiu cumva unde te poate găsi. Voia să te vadă ca să-ţi spună ceva.

— Ah, Alioşa, du-te la el, reluă firul Natașa, care înţelesese unde vreau să ajung.

— Dar... dar unde aş putea să-l găsesc acum ? O fi acasă ?

— Ba nu, mi-a spus, mi se pare, că se duce la contesă.

— Atunci... ce să fac ? se bîlbîi naiv Alioşa, privind întristat către Natașa.

— Cum, ce să faci, Alioşa ? răspunse ea. Nu cumva îi fi avînd într-adevăr de gînd să renunţi la aceste cunoştinţe, numai pentru ca să nu mă neliniştești pe mine ?... Ar fi o copilărie. În primul rînd, pentru că aşa ceva este inadmisibil ; în al doilea rînd, pentru că ar fi pur şi simplu o purtare nedemnă faţă de Katia. Sînteţi doar prieteni ; cum să rupi atît de grosolan asemenea legături ? Unde mai pui că mă şi jigneşti, dacă-ţi închipui că aş putea fi atît de geloasă. Du-te, pleacă numaidecît, te rog eu ! Şi tatăl tău are să fie liniştit.

— Natașa, eşti un înger şi nu sînt vrednic de tine ! strigă Alioşa entuziasmat şi cuprins de căinţă. Vai, eşti atît de bună, iar eu... eu... ei bine, află, aşadar, că chiar adineauri l-am rugat acolo, la bucătărie, pe Ivan Petrovici să mă ajute să plec de la tine. Să ştii că toate acestea el le-a născocit. Dar să nu mi-o iei în nume de rău, Natașa, îngerul meu ! Nu-s chiar atît de vinovat şi te iubesc de o mie de ori mai mult, decît orice pe lume ; de aceea, m-am şi gîndit să-i mărturisesc Katiei totul şi să-i arăt cinstit situaţia noastră, să-i spun tot ce s-a întîmplat aseară. Sînt sigur că ea va găsi o cale de salvare pentru noi, că doar ţine la noi din tot sufletul.

— Du-te, dar, îl îndemnă Natașa zîmbind. Şi nu uita, dragul meu, tare aş vrea să fac şi eu cunoştinţă cu Katia. Cum s-ar putea oare ?

Alioșa se înflăcără la culme. Se și apucă să facă fel de fel de planuri ca să aranjeze această întîlnire. Își imagina că totul va decurge foarte ușor; Katia, spera dînsul, va găsi negreșit o soluție. Își dezvoltă această idee cu multă convingere și înflăcărare și sfîrși prin a promite că peste două ore, chiar în aceeași zi, va aduce răspunsul și va rămîne apoi toată seara la Natașa.

— Vii sigur? îl întrebă Natașa conducîndu-l.

— Se poate să te mai îndoiești? Adio, Natașa, adio, iubita mea, dragostea mea de totdeauna! Adio, Vanea! Ah, Dumnezeule, din greșeală ți-am spus Vanea; ascultă, Ivan Petrovici, te iubesc atît de mult, de ce oare nu sîntem încă *per tu*? Hai să ne spunem de azi înainte *tu*.

— Bine, să ne spunem *tu*.

— În sfîrșit! De o mie de ori mi-am dorit asta, dar nu știu cum... n-am îndrăznit să ți-o spun dumitale. Poftim, și acuma tot *dumneata* ți-am spus. Și cînd te gîndești, totuși, că e așa de greu să-i spui altuia *tu*... La Tolstoi mi se pare că există undeva un astfel de moment foarte bine zugrăvit: doi inși au luat hotărîrea și și-au dat cuvîntul să-și spună tu, dar nereușind nici unul, nici altul, caută amîndoi să evite frazele cu pronume personale. Ah, Natașa! Trebuie să recitim o dată *Copilăria și adolescența*[24]; e atît de frumos!

— Hai, du-te, du-te! îl îndemnă Natașa rîzînd, de bucurie nici nu mai știi ce spui...

— Adio, peste două ore sînt înapoi!

Îi sărută mîna și ieși grăbit.

— Ai văzut, ai văzut, Vanea? îngînă Natașa izbucnind în plîns.

Am stat cu ea vreo două ore, încercînd s-o consolez, și, în cele din urmă, am reușit să-i readuc liniștea. Firește, Natașa avea perfectă dreptate în toate temerile ei. Inima mi se strîngea de durere cînd mă gîndeam la situația în care se afla și mi-era teamă pentru ea. Dar ce puteam face?

Pe de altă parte, și Alioșa mi se părea ciudat; el o iubea ca și înainte, poate chiar mai mult, mai chinuitor, cu remușcări și cu recunoștință. Dar în același timp dragostea cea nouă îi cuprindea tot mai mult inima. Era greu de prevăzut cum aveau să se termine toate astea. La rîndul meu, eram tare curios s-o văd pe Katia. De aceea i-am promis încă o dată Natașei că voi încerca s-o cunosc.

În cele din urmă, parcă s-a mai înveselit puțin. Am antrenat-o, între altele, înșirîndu-i peripețiile cu Nelli, cu Masloboev, cu Bubnova, i-am vorbit despre întîlnirea avută în dimineața aceea, la Masloboev, cu prințul și despre cealaltă întîlnire, care-mi fusese fixată pentru diseară la ora șapte. Le ascultă cu mult interes. Despre bătrîni însă nu i-am spus prea multe, iar vizita lui Ihmenev am trecut-o deocamdată sub tăcere ; duelul plănuit de Nikolai Sergheici ar fi putut s-o sperie. Dar am văzut că și ei i s-au părut ciudate, foarte ciudate relațiile dintre prinț și Masloboev și mai ales stăruitoarea dorință a celui dintîi de a mă cunoaște mai îndeaproape, deși toate acestea își puteau găsi o explicație în situația intervenită între ea și Alioșa în momentul de față...

Am ajuns acasă pe la trei. Nelli mă întîmpină senină.

CAPITOLUL VI

Seara, la ora hotărîtă, eram la Masloboev, care mă primi cu efuziuni zgomotoase, cu brațele larg deschise. Bineînțeles, era cam afumat. Dar ceea ce m-a surprins au fost pregătirile care se făcuseră în așteptarea vizitei mele. Pe o măsuță rotundă, acoperită cu o țesătură scumpă, aburea un samovar elegant. Cristalurile, argintăria și porțelanurile serviciului de ceai străluceau de-ți luau ochii. Pe o altă masă, acoperită cu o față de masă tot atît de scumpă, erau o mulțime de farfurii și platouri cu bomboane de cea mai bună calitate, cu dulcețuri de Kiev bine sau mai puțin legate, cu marmelăzi, pistil, jeleuri, dulcețuri franțuzești, portocale, mere, nuci și alune de trei sau patru feluri — într-un cuvînt, o întreagă prăvălie de fructe. Pe o a treia masă, acoperită cu o față albă ca zăpada, erau rînduite tot felul de gustări : icre, brînzeturi, pateu, salamuri, jambon afumat, pescărie și o baterie întreagă de garafe dintr-un cristal excelent, cu rachiuri de toate felurile și de cele mai încîntătoare culori — verzi, rubinii, roșietice, cu sclipiri aurii. În sfîrșit, mai la o parte, pe o mescioară acoperită și ea cu o față de masă albă tronau două frapiere cu șampanie. În fața divanului se mai afla o masă pe care străluceau trei sticle : Sauterne, Lafitte și Cognac —

tot licori de preț, de la Eliseev. Îmbrăcată simplu, dar cu mult gust, la măsuța de ceai ședea Alexandra Semionovna. Se cunoștea dintr-o dată că își dă seama cît de bine o prinde toaleta și e mîndră de asta ; la intrarea mea, ea se ridică să mă întîmpine oarecum ceremonios. Chipul fraged îi radia de plăcere și citeai pe el multă voie bună. Masloboev, cu picioarele vîrîte în niște papuci chinezești de toată frumusețea, gătit cu un halat de zile mari, și cu o cămașă ultraelegantă dedesubt, ședea într-un fotoliu. De cămașă erau agățate la întîmplare o puzderie de butoni și de năsturei la modă. Părul îl avea pieptănat cu grijă, pomădat și cu cărare într-o parte, după ultima modă.

Am rămas țintuit locului în mijlocul camerei și priveam cu gura căscată, cînd la Masloboev, cînd la Alexandra Semionovna, pe care o vedeam că nu mai putea de mulțumire.

— Păi bine, Masloboev, ce-i asta ? Ai cumva vreo recepție, frate ? mă arătai eu îngrijorat.

— Da de unde... Nu te așteptăm decît pe tine, îmi răspunse el grav.

— Dar ce înseamnă toate acestea (arătai spre masa cu gustări), ar putea să se satură un regiment întreg.

— Să se și îmbete, nu numai să se satură. Ai uitat esențialul ; să se și îmbete ! întregi Masloboev.

— Vrei să spui că toate pregătirile astea sînt, adică... numai pentru mine ?

— Nu, și pentru Alexandra Semionovna. Dumneaei a pus totul la cale.

— Ei, asta-i ! știam eu că are să spună așa ceva... strigă Alexandra Semionovna roșind pînă-n vîrful urechilor, dar fără să i se șteargă mulțumirea întipărită pe față. Vrei și tu să primești cum se cuvine un oaspete și, poftim, te mai scoate și vinovată !

— Dis-de-dimineață, închipuie-ți și tu, mă lămuri el, dis-de-dimineață, de cum i-a fost dat să afle că vii diseară, a și început să se vînzolească ; se zbătea ca-n chinurile facerii...

— Iar minți ! Și mai întîi că nu de dimineață, ci de aseară. De aseară, de cînd ai venit și mi-ai spus că dumnealui va fi oaspetele nostru pentru toată seara asta...

— Ți s-a părut.

— Ba nu mi s-a părut de loc, ci chiar așa a fost. Eu nu mint niciodată. Adică de ce n-am primi și noi un oaspete cum

se cuvine? Stăm aici singuri-singurei, nimeni nu ne calcă pragul, cu toate că avem de toate. Cel puţin să vadă oamenii care ţin la noi că ştim şi noi să trăim ca lumea.

— Şi mai ales să afle ce straşnică gospodină eşti dumneata, o-nţepă Masloboev. Dar ia spune-mi, te rog, prietene, de ce a trebuit să sufăr eu în toată chestia asta? M-a îmbrăcat în olandă, mi-a agăţat la cămaşă butoni, a fost musai să-mi iau papucii, să-mi pun halatul ăsta chinezesc, apoi ea cu mînuţa ei mi-a ticluit cărarea şi mi-a dat pe păr cu briantină Bergamot; a vrut să mă şi parfumeze cu Crème-brulée; hei, la aia n-am mai rezistat şi m-am răzvrătit făcînd uz de autoritatea mea de soţ...

— Ba nu-i de loc Bergamot, uite-aşa! uite-aşa! ci e cea mai bună briantină franţuzească, dintr-un borcănaş de faianţă cu floricele! spuse, îmbujorîndu-se toată, Alexandra Semionovna. Judecă şi dumneata, Ivan Petrovici, nici tu teatru, nici tu dans, nicăieri nu mă lasă, atîta doar că-mi dăruieşte mereu alte rochii, la ce mi-or fi folosind atîtea rochii? Mă îmbrac şi umblu singurică prin casă. Mai deunăzi l-am convins şi eram aproape gata să plecăm la teatru; dar într-o clipă, cît am zăbovit să-mi prind o broşă, el s-a şi strecurat la bufet; a dat pe gît un păhărel, încă unul, şi s-a afumat. Şi n-am mai plecat la teatru. Nimeni, nimeni, dar absolut nimeni nu ne intră în casă; numai dimineaţa se perindă pe la dînsul fel de fel de oameni, dar cînd apar şi eu, mă alungă, să nu fiu de faţă. Şi cînd te gîndeşti că doar avem şi samovare, şi servicii, şi ceşti frumoase — ce vrei şi ce pofteşti, toate primite în dar. Ni se aduc şi de-ale mîncării, noi numai atîta trebuie să cumpărăm: ceva vin, niscai dulciuri, cît priveşte gustările astea — pateu, şuncă, bomboane le-am cumpărat pentru dumneata... Barem de-ar veni cineva să ne vadă cum trăim! Un an întreg am tot aşteptat; poate că se-ndură să vină şi pe la noi un musafir mai de seamă, ca să-i arătăm ce avem, să-l ospătăm; şi dacă el are să fie mulţumit, o să ne facă nouă plăcere; parcă merita el, prostul, să-i dau cu briantină pe păr? De-ar fi după el, zău că ar umbla murdar toată ziua. Vezi halatul ăsta? E cadou; crezi că merită aşa ceva? Nu aşteaptă decît să se îmbete. Uite, ai să vezi că-ţi oferă votcă înainte de ceai.

— Că bine zici ! Ia, să luăm, Vanea, cîte un păhărel din acesta auriu, apoi din cel argintiu şi după aceea, cu sufletul înviorat, am putea trece lesne şi la alte întăritoare.

— Aha, ştiam eu că aşa ai să faci !

— Nu te necăji, Saşenka, pe noi ; vom bea şi ceai cu coniac în sănătatea dumitale.

— Da, ca să vezi ! strigă ea împreunîndu-şi mîinile. E un ceai grozav, costă şase ruble. Acum cîteva zile ni l-a dat un negustor, şi uită-te dumneata la el, că vrea să-l bea cu coniac. Nu-l asculta, Ivan Petrovici, îţi torn eu îndată... Ai să vezi, ai să vezi ce fel de ceai !

Şi începu să se foiască în jurul samovarului.

Era limpede că oamenii intenţionau să mă reţină pentru toată seara. De un an întreg, Alexandra Semionovna aştepta musafiri şi acum se pregătise să-şi răcorească odată sufletul, ospătîndu-mă pe mine. Deşi toate astea îmi cam încurcau socotelile.

— Ascultă, Masloboev, spusei aşezîndu-mă, doar n-am venit la tine ca oaspete ; ci după treburi, frate ; tu însuţi mă invitaseşi să-mi comunici ceva...

— Bineînţeles, vine şi rîndul treburilor, dar putem să mai stăm puţin şi la taifas, aşa, prieteneşte.

— Nu, dragă prietene, nu conta pe mine. La opt şi jumătate trebuie să plec. Am obligaţii ; mi-am dat cuvîntul...

— A, nici nu vreau să ştiu nimic... Cum aşa, te-ai gîndit în ce situaţie mă pui pe mine ? Dar la Alexandra Semionovna te-ai gîndit ? Uită-te numai la ea : a rămas stană de piatră. Cum îţi închipui, degeaba mi-a dat cu briantină ? Notează bine : cu briantină Bergamot ! Aşa că... ia seama.

— Îţi arde de glumă, Masloboev. Îi promit Alexandrei Semionovna solemn, mă jur dacă vrei, că săptămîna viitoare, hai să zicem pe vineri, viu să iau masa cu voi ; acum însă, frăţioare, mi-am dat cuvîntul, sau, mai bine zis, trebuie să mă duc neapărat într-un loc. Aşa că mai bine explică-mi, ce-ai vrut să-mi spui !

— Vai, numai pînă la opt şi jumătate ! îngînă Alexandra Semionovna cu voce sfioasă şi tînguită, de-abia stăpînindu-şi lacrimile şi întinzîndu-mi o ceaşcă de ceai minunat.

— N-ai nici o grijă, Saşenka, toate astea-s prostii, interveni Masloboev. Ai să vezi tu că rămîne ; aiurează el. Spune-mi mai bine, Vanea, ce tot alergi atîta ? Unde-mi

tot umbli? Aş putea să ştiu şi eu? Te văd că pleci, că dispari zilnic... umbli nu se ştie pe unde; nu lucrezi...

— Ce nevoie ai avea să ştii? Totuşi, poate că am să-ţi spun odată, mai tîrziu. Vrei să mă lămureşti însă de ce ai venit ieri la mine, cînd doar îţi spusesem, ţii minte, că n-am să fiu acasă?

— Pe urmă mi-am adus aminte şi eu, vezi... ieri însă uitasem. Vream să discut cu tine o chestiune, dar mai ales s-o liniştesc pe Alexandra Semionovna. „Uite, mi-a zis, ai şi tu un cunoscut, un om de treabă, ţi-e prieten, pentru ce nu-l inviţi la noi?" Şi de patru zile mă sîcîie şi mă tot sîcîie. Bineînţeles, pentru Bergamotul ăsta, or să mi se ierte cel puţin patruzeci de păcate pe lumea cealaltă. M-am gîndit totuşi: de ce n-am petrece o seară împreună, aşa, prieteneşte? Ei, şi atunci, am recurs şi eu la o stratagemă; ţi-am scris că adicătelea am o treabă urgentă şi că, dacă nu vii, ni se vor îneca toate corăbiile.

L-am rugat să renunţe pe viitor la asemenea procedee şi altă dată să mă anunţe dinainte cu exactitate despre ce este vorba. De altminteri, explicaţia lui nu mi-a căzut bine de loc.

— Şi rîndul trecut ce te-a făcut să fugi de mine? îl întrebai.

— Rîndul trecut? Păi, într-adevăr, eram tare ocupat, nu te mint, zău că nu.

— Poate ceva în legătură cu prinţul?

— Îţi place ceaiul nostru? mă întrebă cu glas dulce Alexandra Semionovna.

De cinci minute mă tot aştepta să-i laud ceaiul, iar eu nu mă dumiream.

— O, e un ceai minunat, Alexandra Semionovna, ce să spun: excelent! N-am mai băut un ceai atît de bun.

Alexandra Semionovna se împurpură de plăcere şi se grăbi să-mi toarne încă o ceaşcă.

— Prinţul! strigă atunci Masloboev. Prinţul ăsta, măi frate, e un coţcar, un potlogar cum nici nu-ţi închipui tu... Ţi-aş mai spune eu, frăţioare, una şi bună: oi fi şi eu un potlogar, nu zic ba, dar mi-ar fi ruşine să umblu în pielea lui! Atîta deocamdată. Hai să nu mai vorbim! Nu-mi cere să-ţi spun altceva despre el.

— Iar eu venisem la tine ca să te întreb şi în privinţa lui, printre altele. Dar să lăsăm asta pentru mai tîrziu. Acuma

aș mai vrea să știu ce ți-a venit aseară să-i aduci Elenei mele acadele și să dansezi înaintea ei? Și ce ați avut de vorbit timp de aproape o oră și jumătate?!

— Elena-i copila ceea de vreo doisprezece sau unsprezece ani care stă deocamdată la Ivan Petrovici, îi lămuri el Alexandrei Semionovna. O vezi, Vanea, ai văzut-o, continuă după aceea, arătîndu-mi cu degetul spre dînsa, cum s-a aprins toată la față, numai ce a auzit că i-am dus unei fetișcane necunoscute cîteva acadele? A roșit ca para focului și s-a înfiorat din creștet pînă-n tălpi, de parcă am fi tras amîndoi deodată cîte un foc de armă... Privește cum îi scînteiază ochii, ca niște tăciuni încinși! Ei, haide, nu te mai ascunde, Alexandra Semionovna, la ce te mai ascunzi? Ești geloasă, ce mai încoace-încolo. De n-aș asigura-o că e vorba de o fetiță de unsprezece ani, ar fi vai de frizura mea, nici Bergamotul nu mi-ar ajuta la nimic!

— Și așa crezi că o să-ți ajute?

Spunînd acestea, Alexandra Semionovna ajunse dintr-o săritură de lîngă măsuța ei de ceai în fața noastră și, mai înainte ca Masloboev să-și poată feri capul, ea-și înfipse degetele în chica lui, zgîlțîindu-l destul de tărișor.

— Na, poftim! Să nu-ți mai permiți să spui față de un musafir că sînt geloasă, să nu-ți mai permiți, să nu-ți permiți, să nu-ți permiți!

Fața îi dogorea și, deși rîdea, cred că Masloboev a încasat-o binișor.

— N-are pic de rușine! adăugă pe un ton serios Alexandra Semionovna adresîndu-mi-se mie.

— Ei, Vanea, te-ai convins ce fel de viață duc? Acum am tot dreptul să ard un răchiuaș! hotărî Masloboev, netezindu-și părul și zorindu-se spre măsuța cu garafe. Însă Alexandra Semionovna i-o luă înainte; într-o clipită fu lîngă măsuță, turnă un păhărel și i-l oferi ca de la dînsa, mîngîindu-l duios pe obraz. Masloboev, mîndru, îmi făcu cu ochiul, plescăi și, oarecum ceremonios, îl dădu de dușcă.

— În ceea ce privește acadelele, ce-aș putea să spun, începu el așezîndu-se lîngă mine pe divan. Le-am cumpărat de alaltăieri, fiind beat, dintr-o dugheană de zarzavaturi. Nici nu știu pentru ce. Se prea poate că, pentru a contribui la dezvoltarea comerțului și industriei naționale, precis nu-mi amintesc; atîta țin minte, că mergînd pe stradă beat, am

căzut în noroi ; îmi smulgeam părul din cap şi plîngeam că nu-s în stare de nimic. Acadelele, bineînţeles, le-am uitat în buzunar şi n-am dat peste ele decît ieri, cînd m-am aşezat la tine pe divan şi le-am simţit în haină. Cu dansul, dacă am dansat, de vină-i tot starea aceea de aseară, eram cam pişcat, iar cînd sînt pişcat şi mă simt foarte mulţumit de ce mi-a hărăzit soarta, îmi vine uneori să joc. Asta-i, pe scurt ; ţi-aş mai spune, poate, că tare mi s-a făcut milă de orfana asta ; de altfel, ea nici n-a vrut să stea de vorbă cu mine, parcă era supărată şi, ca s-o mai veselesc, am zis şi eu s-o tratez cu acadelele acelea şi să-i fac o demonstraţie de dans.

— Nu cumva ai vrut s-o cîştigi în felul acesta, ca să afli ceva de la ea ? Te rog să-mi spui sincer ; nu-i aşa că ai venit înadins la mine, ştiind că n-am să fiu acasă, să vorbeşti cu ea între patru ochi şi s-o descoşi ? Am eu dreptate, Masloboev, sau nu ? Ştiu că ai stat mai bine de o oră şi jumătate şi ai asigurat-o că o cunoşteai pe răposata ei mamă, încercînd s-o iscodeşti.

Masloboev îşi îngustă pleoapele şi zîmbi şiret.

— De, ideea n-ar fi fost rea, spuse. Însă nu, Vanea, nu-i asta. Adică, de ce n-aş întreba-o, dacă ar fi cazul ? Dar nu-i asta. Ascultă-mă, vechiul meu prieten, deşi acum, ca de obicei, sînt destul de criţă, un lucru află de la mine : cu *gînd rău* Filipp niciodată n-o să te înşele, da, cu *gînd rău*...

— Şi fără gînd rău ?

— Deh... Nici fără gînd rău. Dar să lăsăm asta, să bem şi să trecem la ceea ce ne interesează ! Chestiunea e simplă, continuă el, dînd pe gît încă un păhărel. Bubnova nu are asupra fetiţei nici un drept ca s-o poată reţine ; am aflat totul. Nici n-a înfiat-o, şi nici alt fel de drepturi nu are. Mama fetiţei îi datora nişte bani şi pentru asta Bubnova a luat fetiţa la dînsa. Bubnova asta cu toate că-i o păcătoasă, o canalie, a rămas pînă la urmă tot o muiere proastă, cum sînt toate muierile. Răposata avea acte în regulă. Prin urmare, totul e limpede şi curat. Elena poate sta la tine, deşi era mult mai bine dacă reuşeai s-o dai într-o familie de oameni de treabă, care s-o crească. Deocamdată însă, ţine-o la tine. N-ai nici o grijă, aranjez eu totul ; n-are să îndrăznească Bubnova să spună nici pîs. Cît despre răposata ei mamă, n-am reuşit să aflu aproape nimic precis. E văduva unuia pe care-l chema Salzmann.

— Exact ; și Nelli mi-a spus la fel.

— În cazul acesta, totul e limpede. Acu... Vanea, începu el oarecum solemn, am să-ți fac o rugăminte. Iar tu să mi-o împlinești. Explică-mi, cît se poate mai cu de-amănuntul, ce fel de treburi te preocupă, unde-mi tot umbli, pe unde stai zile întregi ? Am auzit și eu cîte ceva, dar aș vrea să știu precis de la tine.

Aerul lui grav m-a surprins și m-a neliniștit chiar.

— De ce vrei să știi ? Ce-ți trebuie să știi ? Mă întrebi cu un aer atît de solemn...

— Ascultă, Vanea, fără multă vorbă, uite ce e ; vreau să-ți fac un serviciu. Gîndește-te, prietene dragă, că dacă mi-era mie să umblu cu șiretlicuri te-aș fi descusut eu și fără aerul ăsta solemn. Mă bănuiești că umblu cu șiretlicuri ; degeaba ai pomenit adineauri despre acadelele acelea ; crezi că n-am priceput ? Dacă te-am întrebat solemn, înseamnă că nu în interesul meu te-am întrebat, ci e vorba de interesul tău. Așadar, să n-ai nici o bănuială și mie să-mi spui fără ascunzișuri adevărul adevărat...

— Dar despre ce serviciu vorbești ? Ascultă, Masloboev, de ce nu vrei să scoți o vorbă despre prinț ? Trebuie să aflu neapărat unele lucruri despre el. Îmi vei face un serviciu.

— Despre prinț ! hm... Bine, să-ți spun atunci fără ocol : ceea ce te întreb acum e în legătură cu prințul.

— Cum așa ?

— Uite cum : am observat, măi frate, că el s-a cam amestecat în treburile tale ; de altfel, m-a și întrebat despre tine. Cum a aflat el că noi doi ne cunoaștem asta e altă poveste. Reține însă că tu trebuie să te ferești de el. E un adevărat Iuda, un trădător, ba poate și mai mult. De aceea, cînd am văzut că afacerile lui se încrucișează cu necazurile tale, m-a cuprins teama. Asta pentru tine. De fapt, nu știu nimic ; și tocmai de aceea te rog să-mi povestești ca să pot judeca mai bine... Iată, ca să știi de ce te-am chemat azi la mine. Asta-i problema cea importantă despre care am vrut să-ți vorbesc.

— Dar să-mi spui barem de ce anume trebuie să mă feresc de prinț ?

— Fie... Eu, măi frate, după cum știi, mă ocup cu unele chestiuni particulare și intime ale oamenilor. Judecă și tu : nu-i așa că dacă vin să-mi încredințeze secretele lor, o fac tocmai pentru că știu să-mi țin gura ? Păi atunci, cum vrei,

omule, să-ţi spun ţie ce nu spun la nimeni ? Nu, nu te supăra, dar n-am să-ţi pomenesc decît în linii generale cîte ceva, pentru ca să vezi şi tu de ce este prinţul un nemernic. Prin urmare, întîi să-mi spui tu ce te preocupă.

M-am socotit că n-aş avea nimic de ascuns faţă de Masloboev. Cazul Nataşei nu era de loc o taină ; iar pe deasupra, mi-am zis, Masloboev ar fi putut să-i fie întrucîtva şi de folos. Bineînţeles, povestindu-i, m-am ferit să-i dezvălui unele lucruri. Masloboev m-a ascultat cu foarte multă atenţie, mai ales cînd mă refeream la prinţ ; de cîteva ori m-a oprit ca să-mi ceară amănunte, încît, pînă la urmă, mi-am dat seama că-i spusesem totul, destul de amănunţit. Destăinuirea mea a ţinut cam o jumătate de oră.

— Bravo ! Deşteaptă fată, hotărî Masloboev. Chiar dacă nu i-a ghicit pînă în străfunduri toate intenţiile, e bine cel puţin că şi-a dat seama din capul locului cu cine are de-a face şi a rupt legăturile cu acest prinţ. Bravo, Natalia Nikolaevna ! Beau în sănătatea ei ! (Şi bău.) Aci nu-i de ajuns să scormoneşti numai cu mintea, trebuie să simţi şi cu inima, ca să nu te laşi dus. Şi uite că inima ei n-a înşelat-o. Fireşte, cauza sa e pierdută ; prinţul va şti să-şi atingă ţelul şi Alioşa o va părăsi. Îmi pare rău numai de bietul Ihmenev că va trebui să achite zece mii de ruble acestui nemernic ! Dar pe cine-o fi avut apărător în proces ? Probabil că s-a apărat singur ! Eh ! Aşa păţesc toţi cei ca el, oameni cinstiţi şi iuţi din fire. Oamenii ăştia nu-s buni de nimic. Împotriva prinţului trebuia altfel procedat. I-aş fi recomandat lui Ihmenev un avocăţel de mai mare dragul, eeeeh ! şi Masloboev izbi necăjit cu pumnul în masă.

— Ei, şi acum, spune-mi : ce ştii tu despre prinţ ?

— Tot la prinţ ţi-e gîndul ? Păi, ce să-ţi spun despre el ? Aproape că-mi pare rău de promisiunea pe care ţi-am făcut-o. De fapt, Vanea, n-am vrut decît să te previn că trebuie să te păzeşti de escrocul acesta, ca să zic aşa... să te feresc de influenţa lui. Oricine are de-a face cu el se află în mare primejdie. Aşa că te sfătuiesc să fii cu băgare de seamă, atîta tot. Iar tu ţi-ai închipuit, probabil, că am să te pun pe urma cine ştie căror mistere ale Parisului. Se vede cît de colo că eşti romancier. Ce poţi spune despre un ticălos ? Ticălosul e ticălos — şi atît... Hai să-ţi povestesc, de pildă, despre o afacere de-a lui, bineînţeles n-am să pomenesc nici locuri,

nici oraşe, nici nume, adică n-am să dau o precizie calendaristică. Ai auzit, poate, că în tinereţe, cînd era nevoit să se limiteze la leafa lui de slujbaş, prinţul s-a căsătorit cu o fată de negustor bogat. Nu s-a purtat prea frumos cu ea; de altfel, nu-i vorba de ea acum; vreau să-ţi spun însă, dragă Vanea, că toată viaţa lui nu s-a complăcut decît în asemenea afaceri. Sau, uite, un alt caz. A plecat în străinătate. Acolo...

— Ia stai, Masloboev, despre ce călătorii vorbeşti? În ce an?

— Exact acum nouăzeci şi nouă de ani şi trei luni. Ei, şi acolo a sedus pe fiica unui tată şi a dus-o cu el la Paris. Dacă ai şti în ce fel a procedat! Tatăl fetei era proprietarul unei fabrici sau era numai părtaş la această întreprindere. Nu ştiu exact. Pentru că şi ceea ce-ţi îndrug eu acum e prin deducţie din alte serii de date. Prinţul a reuşit, nu ştiu cum, să intre pe sub pielea tatălui fetei, hotărîndu-l să-l ia părtaş la întreprindere. Apoi s-a împrumutat de la el cu nişte bani. Pentru banii daţi cu împrumut bătrînul avea acte. Prinţul însă şi-a pus în gînd să ia banii în aşa fel, încît să nu-i mai restituie, sau, cum se spune pe la noi — pur şi simplu să-l jefuiască. Bătrînul avea, auzi? o fată foarte frumoasă, iar fetei îi făcea curte un om de treabă, un poet, frate cu Schiller şi totodată şi negustor, un tînăr cu vise, pe scurt, ceea ce se cheamă un neamţ sadea; Pfefferkuchen mi se pare că-l chema.

— Aşa-l chema, Pfefferkuchen?

— Poate că nici nu era Pfefferkuchen, naiba să-l ia, n-are nici o importanţă. Fapt e că prinţul a reuşit să intre în graţiile fetei şi s-o facă să se îndrăgostească nebuneşte de el. După aceea, şi-a propus să obţină două lucruri: în primul rînd, fata, iar în al doilea rînd, actele pe care le avea bătrînul drept dovadă a banilor împrumutaţi. Cheile de la sertarele bătrînului erau în păstrarea fetei. Bătrînul îşi iubea grozav fata, nici nu voia s-o mărite. Serios îţi spun. Era gelos pe orice peţitor. Şi nu-i dădea pace gîndul că într-o zi va trebui să se despartă de odrasla lui. De aceea i-a făcut vînt neamţului, lui Pfefferkuchen; un englez ciudat, bătrînul...

— Englez zici? Da unde se petreceau toate acestea?

— Ei, am spus aşa, într-o doară, că era englez, pentru a face o comparaţie; tu eşti gata să crezi că a fost într-ade-

văr englez. Iar de petrecut se petrecură toate astea în orașul Santa-Fe de Bogota, ba poate chiar la Cracovia, mai mult ca sigur însă că în *Fürstentum* * -ul Nassau, uite tocmai cum scrie aici, pe sticla asta de apă minerală, exact la Nassau, ești mulțumit acum? Așadar, prințul prinde fata în mreje și o răpește din casa bătrînului, iar la insistențele lui, fata ia cu dînsa și o serie de acte. Ca să vezi ce dragoste se întîmplă să fie și pe lumea asta, măi Vanea! Și cînd te gîndești, frate, că era o fată cinstită, virtuoasă, un suflet nobil. Admit că poate nu prea se pricepea la acte. Singura ei grijă era să n-o blesteme tată-său. Dar prințul s-a priceput să-i adoarmă neliniștile, amăgind-o cu o promisiune formală, în scris, că se va căsători cu ea după lege. A reușit astfel s-o convingă că mai întîi vor face o călătorie pentru un timp oarecare, și că, de îndată ce mînia tatălui său se va mai potoli, au să se întoarcă și ei acasă, cununați și vor trăi fericiți tustrei laolaltă, în liniște și pace pînă la sfîrșitul vieții. După fuga fetei, însă, bătrînul a dat faliment și a afurisit-o. Pe urmele lor a plecat la Paris și Frauenmilch, lăsînd baltă și negoț, și bruma de afaceri ce-i mai rămăseseră; era îndrăgostit nebun.

— Ia stai! Care Frauenmilch?

— Păi, ăla, cum îi zice! Feuerbach ăla... Ptiu! blestematul: Pfefferkuchen vreau să zic! Ei, dar prințului, bineînțeles, nu-i prea convenea o asemenea căsătorie; ce-ar fi spus contesa Hlestova sau ce părere ar fi avut baronul Pomoikin? Și atunci nu era decît o singură soluție: s-o tragă pe sfoară. Și a tras-o pe sfoară urît de tot! Mai întîi și întîi, pare-se că o ținea în bătăi; în al doilea rînd, îl pofti la el pe Pfefferkuchen, care venea în casă ca prieten și rămînea cu dînsa serile, ascultîndu-i văicărelile și lamentările și plîngîndu-și împreună nenorocirile; suflete neprihănite, ce să le faci! Prințul însă ticlui totul de așa fel, încît să-i găsească într-o seară tîrziu singuri pe amîndoi și să născocească o istorie întreagă; cum că adieă a surprins cu propriii lui ochi semnele unei legături de dragoste între ei. Și i-a dat binișor afară, iar el a șters-o la Londra. Femeia era în ultima lună, încît îndată ce a fost alungată născu o fată... Adică nu o fată, ci un băiat, exact un băiat. L-au botezat Volodka, iar Pfefferkuchen i-a fost naș. Și uite așa a rămas ea cu Pfefferkuchen.

* Ducat (germ.).

Acesta avea ceva bănișori, cu care călătoriră prin Elveția, prin Italia... umblară prin toate acele locuri poetice, așa cum scrie la carte. Femeia plîngea mereu, iar Pfefferkuchen se smiorcăia și el alături de dînsa și astfel trecură ani, pînă ce fetița se făcu măricică. Toate astea prințului îi conveniră de minune, afară de un singur lucru : că angajamentul lui de căsătorie, făcut și în scris, rămăsese la dînsa. „Om josnic ce ești, îi spusese ea la despărțire, m-ai jefuit, m-ai necinstit, și acum mă părăsești. Adio ! Dar angajamentul scris nu ți-l dau. Nu pentru că aș vrea să mă mărit cu tine, ci numai pentru că știu că ți-e frică de acest document. De aceea am să-l păstrez la mine." Cu alte cuvinte, și-a cam ieșit femeia din fire, dar asta nu l-a împiedicat pe prinț să doarmă liniștit. În general, toți ticăloșii de teapa lui preferă să aibă de-a face cu asemenea ființe superioare, cu sufletul atît de cinstit, încît e foarte ușor să le înșeli... iar pe de altă parte răspunsul lor la orice ticăloșie ia întotdeauna forma unui nobil dispreț, în care dînsele preferă să se complacă, în loc să recurgă la drepturile pe care le au prin lege, chiar atunci cînd ar putea face uz de ea. Să luăm, bunăoară, pilda acestei mame : ea s-a mulțumit să-l sfideze, cu toate că și-a păstrat documentul. Prințul știa bine că ea mai curînd s-ar omorî decît să facă uz de hîrtia pe care o avea la mînă ; așa că, pînă una, alta, nu s-a prea sinchisit. Iar femeia, deși îl scuipase pe ticălos în obraz, a rămas cu Volodka în brațe și nici n-a mai gîndit ce-o să se întîmple cu copilul, dacă ea moare. Pe de altă parte, nici Bruderschaft n-a prea judecat chestiunea prin prisma aceasta și s-a mulțumit numai s-o mîngîie și s-o consoleze ; astfel au continuat amîndoi să-l tot citească pe Schiller, pînă cînd, în cele din urmă, Bruderschaft, nu se știe cum și de ce, se amărî și dădu ortul popii...

— Vrei să zici Pfefferkuchen ?

— Așa să fie, dracul să-l ia ! Iar dumneaei...

— Ia stai ! Cîți ani zici că au călătorit ?

— Exact două sute în cap. Și uite așa se face că ea s-a întors la Cracovia. Tată-său n-a vrut s-o primească, ci a blestemat-o ; apoi ea muri, iar prințul își făcu cruce de bucurie. Ei, și încălecai pe-o șa și-ți spusei povestea așa... Acum, să bem ceva, măi Vanea !

— Bănuiesc, îi spusei, că tocmai în chestiunea asta umbli să afli cîte ceva, Masloboev.

— Vrei neapărat să fie așa ?

— Nu înțeleg însă ce rost ai tu în toată afacerea asta ?

— Păi, să vezi, cînd ea s-a întors la Madrid, după o lipsă de zece ani, sub un alt nume, prințul a căutat să afle și despre Bruderschaft, și despre bătrîn, și dacă e adevărat că ea s-a întors, și despre pui, și dacă ea mai trăiește sau nu, și dacă nu cumva a rămas vreun document și așa mai departe, la nesfîrșit. Îi mai poftea lui inima să afle și altceva. E un om rău și mîrșav, măi Vanea, să te ferești de el, îți spun ; iar despre Masloboev ține minte un lucru : nu va merita niciodată să spui despre el că e un ticălos ! Și dacă e ticălos (după părerea mea, nu există om pe lume care să nu fie ticălos), în orice caz nu-ți va fi niciodată vrăjmaș. M-am cherchelit eu, e adevărat, dar ascultă-mă ce-ți spun : dacă se va întîmpla vreodată, acum sau mai tîrziu, aici sau în altă parte, să crezi că Masloboev te-a dus pe tine (și te rog să nu uiți acest cuvînt : *te-a dus*), apoi să știi că a fost în stare să facă așa ceva, dar fără nici un gînd rău. Masloboev veghează asupra ta. De aceea, lasă dracului orice bănuieli și vino mai bine la Masloboev, spune-i tot ce ai pe suflet, deschis, frățește. Și acum, ce părere ai, bem ceva ?

— Nu.

— O gustărică iei ?

— Nu frate, iartă-mă, dar...

— Atunci, cară-te, e opt și patruzeci și cinci de minute și ești cam fudul. E vremea să pleci.

— Ce ? Cum adică ? Te-ai îmbătat și-ți alungi musafirul ? Uite, totdeauna faci așa ! Vai, ce nerușinat ești ! îi strigă aproape cu lacrimi în ochi Alexandra Semionovna.

— Cel ce merge călare nu-i bun tovarăș de drum pentru cel care umblă pe jos. Așa că, Alexandra Semionovna, vom rămîne iar singuri-singurei și n-o să ne mai săturăm privindu-ne. Că ăsta, nu-l vezi ? e un general ! Nu, Vanea, mint, nu ești general, eu sînt un nemernic ! Uită-te la mine, în ce hal arăt ! Ce sînt eu pe lîngă tine ? Iartă-mă, Vanea și nu mi-o lua în nume de rău, lasă-mă să-mi descarc sufletul...

Masloboev mă îmbrățișă și izbucni în plîns. Mă pregătii să plec.

— Ah, Doamne, Dumnezeule ! Avem și cina pregătită ! spuse Alexandra Semionovna disperată. Dar vineri cel puțin ai să vii la noi ?

— Am să vin, Alexandra Semionovna, îţi dau cuvîntul meu de onoare !

— Poate că nu-ţi face plăcere să-l vezi aşa... beat. Dar nu-l judeca aspru, Ivan Petrovici, că e un om bun, tare bun la inimă şi ţine mult la dumneata ! Zi şi noapte, mereu îmi vorbeşte numai de dumneata. Mi-a cumpărat şi cărţile pe care le-ai scris, ca să le am ; n-am apucat încă să le citesc ; dar de mîine, încep. Şi de-ai şti ce bine m-aş simţi dacă ai veni la noi ! Eu nu văd pe nimeni cu anii, nimeni nu ne calcă pragul. Avem de toate, dar sîntem mereu singuri. Uite acuma, stăteam aşa şi ascultam, vă ascultam cum vorbiţi şi mă simţeam atît de bine... Aşadar, pe vineri...

CAPITOLUL VII

Zoream spre casă, să ajung cît mai repede ; cele auzite de la Masloboev mă zguduiseră. Mi se învălmăşeau în cap fel de fel de gînduri... şi, ca un făcut, acasă mă aştepta o altă întîmplare, care mă zgudui ca un şoc al unei maşini electrice.

La poartă, în faţa casei unde locuiam, străjuia un felinar. Cînd dădui să intru pe poartă, se desprinse deodată de lîngă stîlpul felinarului o siluetă ciudată şi se repezi atît de neaşteptat spre mine, încît nici nu-mi putui opri un strigăt de mirare ; o fiinţă speriată la culme, aproape înnebunită de spaimă, ţipînd şi tremurînd se agăţă de mîinile mele. Mă îngrozii : era Nelli !

— Nelli ? Ce-i cu tine ? exclamai. Ce cauţi aici ?

— Acolo, sus... e el... la noi...

— Cine el ? Să mergem, draga mea ; vino cu mine.

— Nu vreau, nu vreau ; o să aştept pînă pleacă... aştept în antreu... Nu vreau.

Am urcat scările cu o presimţire stranie şi, deschizînd uşa, l-am văzut pe prinţ. Şedea pe un scaun lîngă masă şi-mi citea romanul. În orice caz avea cartea deschisă în faţă.

— Ivan Petrovici ! mă întîmpină el bucuros ridicîndu-se de pe scaun. Sînt atît de fericit că în sfîrşit te-ai întors. Eram aproape gata să plec. Te aştept de o oră. Promisesem, la cererea insistentă a contesei, să trec pe la dînsa în seara asta

împreună cu dumneata. M-a rugat mult să i te prezint. Or, bazîndu-mă pe promisiunea dumitale, m-am gîndit să trec pe la dumneata mai devreme, pînă nu pleci de acasă și să te invit să mergem împreună. Închipuie-ți dezamăgirea mea: sosesc, și slujnica dumitale îmi spune că nu ești acasă. Ce să fac? Îmi dădusem cuvîntul că vin cu dumneata; iată de ce m-am hotărît să te aștept un sfert de oră. Dar sfertul de oră a trecut demult, aproape neobservat, deoarece, deschizînd cartea dumitale, am fost captivat. Ivan Petrovici, dar e o capodoperă! Dumnealor pur și simplu nu sînt capabili să te înțeleagă! Cartea aceasta mi-a smuls lacrimi. Am plîns, de ce să-ți ascund? Și trebuie să știi că plîng foarte rar...

— Ai vrea, prin urmare, să te însoțesc? Crede-mă însă că acum... deși n-aș avea nimic împotrivă, dar...

— Te rog să nu mă refuzi, vino cu mine! Cum oare aș putea să mă arăt acolo fără dumneata? Unde mai pui că te-am așteptat aproape o oră și jumătate! Afară de aceasta, ar trebui să mai stăm de vorbă și despre alte lucruri, înțelegi despre ce? Dumneata cunoști mai îndeaproape toată povestea... Poate că ajungem să luăm o hotărîre, să găsim împreună o soluție, mai gîndește-te! Și te rog foarte mult să nu mă refuzi.

Chibzuii că odată și odată tot trebuia să merg. E drept că o știam pe Natașa singură și înțelegeam că are nevoie de prezența mea. Dar îmi adusei aminte că și ea îmi ceruse să caut un prilej de a o cunoaște cît mai curînd pe Katia. Pe de altă parte, nu era exclus să-l găsesc și pe Alioșa acolo... Și pe lîngă toate acestea, îmi dădeam seama că Natașa n-avea să se liniștească pînă nu-i aduc știri despre Katia, ceea ce mă făcu să accept invitația prințului. Nu știam însă cum să procedez cu Nelli.

— Așteaptă-mă o clipă, îi cerui prințului, ieșind repede pe scară. Pe Nelli o găsii ghemuită într-un colț întunecos.

— De ce nu vrei să vii înăuntru, Nelli? Ce ți-a făcut el? Ce ți-a spus?

— Nu, nimic... nu vreau, nu vreau... repetă copila, mi-e frică...

Și cu toate insistențele mele, Nelli refuză cu încăpățînare să intre în casă. Ne-am înțeles, în cele din urmă, că, de îndată ce voi ieși cu prințul, ea va intra și va încuia ușa.

— Dar să nu mai dai drumul la nimeni înăuntru, Nelli, oricît ar stărui.

— Şi... dumneata pleci cu el ?

— Da, cu el.

Ea tresări şi-mi încleştă mîinile, ca şi cum ar fi vrut să mă roage să nu plec, dar nu scoase o vorbă. Hotărîi s-o întreb mai amănunţit a doua zi ce-a vrut să spună.

Cerîndu-i prinţului să mă scuze, începui să mă îmbrac. El încercă să mă convingă că nu era nevoie de o ţinută anume. „Îţi pui o haină mai curăţică, şi atîta tot ! adăugă, măsurîndu-mă de sus pînă jos cu o privire de inchizitor ; apoi îşi sfîrşi gîndul — ştii, convenienţele astea mondene... Ce să-i faci, n-ai cum să te dispensezi cu totul de ele. Perfecţiunea aceasta în lumea noastră nu vei găsi-o încă mult timp", încheie, constatînd cu plăcere că am frac.

Am ieşit. L-am lăsat pentru cîteva clipe pe scară, am reintrat repede în cameră, unde se strecurase Nelli şi mi-am luat încă o dată rămas bun de la ea. Era tare tulburată. Se învineţise la faţă. Mă temeam pentru ea şi mi-era tare greu s-o las singură.

— Ai o slujnicuţă cam ciudată, îmi spuse prinţul, pe cînd coboram scările. Fetiţa aceea e slujnica dumitale, nu-i aşa ?

— Nu... stă aşa... e provizoriu la mine.

— Curioasă fiinţă ! Sînt convins că e nebună. Închipuie-ţi, la început mi-a răspuns ca lumea ; pe urmă m-a cercetat un timp cu privirea, apoi, deodată, scoase un ţipăt, se repezi la mine, tremurînd toată, îşi înfipse degetele în haina mea... voia parcă să spună ceva, dar nu reuşi să scoată o vorbă. Ţi-o mărturisesc, mi se cam făcuse frică şi am vrut s-o şterg, dar, slavă Domnului ! a luat-o ea la fugă înaintea mea. Am rămas uluit. Cum poţi s-o ţii în casă ?

— E epileptică, răspunsei.

— Ahaaa ! Atunci, nu-i de mirare...

Mi-a trecut prin gînd, nu ştiu de ce, că vizita de ieri a lui Masloboev la mine, la o oră cînd ştia foarte bine că nu sînt acasă, vizita mea de astăzi la Masloboev, cele ce-mi povestise tot astăzi el (oarecum fără să vrea, fiind cam afumat), după aceea, invitaţia lui pentru ora şapte la dînsul, ca şi toate asigurările lui cum că nu mi-ar ascunde nimic, în sfîrşit, această vizită a prinţului care mă aşteptase timp de o oră şi jumătate, ştiind poate că sînt la Masloboev, precum şi fuga lui Nelli

din casă din pricina vizitei lui — toate acestea au oarecare legătură între ele... Erau lucruri care-mi dădeau de gîndit.

În faţa porţii ne aştepta caleaşca prinţului. Ne urcarăm şi pornirăm spre locuinţa contesei.

CAPITOLUL VIII

Pînă la Torgovîi most nu era departe. Un timp tăcurăm amîndoi. Eram curios să văd cum va angaja conversaţia. Mă aşteptam să înceapă a mă iscodi tatonînd şi căutînd să mă tragă de limbă. Însă prinţul trecu de-a dreptul, fără ocolişuri, la obiect.

— În clipa de faţă mă preocupă în mod deosebit un lucru, Ivan Petrovici, începu el ; un lucru despre care aş vrea să-ţi vorbesc în primul rînd şi să-ţi cer sfatul ; am hotărît mai demult să renunţ la procesul în care avusesem cîştig de cauză şi să cedez lui Ihmenev cele zece mii de ruble în litigiu. Ce mă sfătuieşti, cum să procedez ?

„Nu se poate să nu ştii tu ce ai de făcut, mă gîndii eu. Vrei să-ţi baţi joc de mine ?“

— Nu ştiu, prinţe, i-am răspuns cu un aer cît se poate de naiv ; în orice altă chestiune, ce ar privi-o, de pildă, pe Natalia Nikolaevna, îţi stau la dispoziţie în tot ce ţi-ar putea folosi şi dumitale şi nouă tuturora. Dar în cealaltă problemă dumneata cunoşti, desigur, mai bine situaţia.

— O, nu, dimpotrivă, te asigur că nu. Dumneata îl cunoşti bine pe Ihmenev ; şi apoi, cred că Natalia Nikolaevna ţi-a împărtăşit părerea ei în această chestiune, ceea ce mi-ar putea servi drept criteriu de orientare. Dumneata m-ai putea ajuta foarte mult ; e o chestiune foarte delicată. Sînt gata să fac concesii ; m-am hotărît neapărat să cedez, indiferent de întorsătura pe care o vor lua toate celelalte — pricepi ce vreau să spun ? Dar cum anume, sub ce formă aş putea s-o fac, nu ştiu. Bătrînul e mîndru, e încăpăţînat ; n-ar fi exclus să mă expun astfel la jigniri, pentru că el ar fi în stare, nesocotind bunăvoinţa mea, să-mi arunce banii în obraz...

— Permite-mi să te întreb, banii aceştia cum îi consideri : că sînt ai dumitale sau ai lui ?

— Procesul a fost cîştigat de mine, deci sînt ai mei.

— Dar lăsînd procesul deoparte, conştiinţa dumitale ce-ţi spune ?

— Fireşte că-i consider ai mei, răspunse prinţul, întrucîtva şocat de francheţea mea, mi se pare însă că dumneata nu cunoşti fondul procesului. Nu-l acuz pe bătrîn de înşelăciune intenţionată ; şi-ţi mărturisesc că niciodată nu-mi trecuse prin gînd aşa ceva. Ce vină am dacă el a găsit cu cale să se simtă jignit ? A fost vinovat de neglijenţă şi de lipsă de prevedere în treburile pe care i le-am încredinţat, iar potrivit înţelegerii existente între noi, pentru unele din acele treburi urma să răspundă. La drept vorbind, n-a fost nici asta propriu-zis adevărata cauză a procesului ; procesul este urmarea ofenselor reciproce pe care ni le-am adus ; într-un cuvînt, consecinţa amorului propriu lezat al fiecăruia dintre noi. De fapt, poate că n-aş fi dat atunci nici o atenţie acestor nenorocite zece mii de ruble ; dar dumneata ştii bine cum şi din ce cauză s-a iscat procesul. Sînt de acord că am fost prea bănuitor, poate chiar şi nedrept (vreau să spun : atunci), dar nu-mi dădeam seama de acest lucru şi, în toiul supărării, jignit de grosolăniile lui, n-am vrut să scap prilejul şi-am dat curs procesului. E foarte posibil să ţi se pară că o asemenea atitudine nu prea cadra cu demnitatea mea. N-am să caut justificări ; aş vrea doar să-ţi spun că mînia şi mai ales amorul propriu nu înseamnă şi lipsă de noblеţe sufletească ; nu, ele ţin de firea omului, şi-ţi fac din nou mărturisirea că de fapt eu nici nu l-am cunoscut cum trebuie pe Ihmenev, fiind pe deplin încredinţat că zvonurile cu privire la Alioşa şi la fata lui sînt adevărate, putînd ca atare să cred că tot pe atît de adevărată ar fi şi intenţionata însuşire a banilor... Dar să lăsăm asta. Important este să ştiu ce am de făcut de aci înainte. Să renunţ la bani ? Dar, dacă voi continua să susţin că acţiunea mea e justă, va însemna că banii aceştia i-i dăruiesc. Mai ales ţinînd totodată seama şi de situaţia delicată în legătură cu Natalia Nikolaevna... nici vorbă că Ihmenev îmi va zvîrli aceşti bani în faţă...

— Observ că dumneata spui : *îmi va zvîrli ;* prin urmare, îl consideri un om cinstit şi deci poţi fi pe deplin convins că nu ţi-a furat bani. Iar dacă este aşa, de ce nu te-ai duce să i-o spui fără înconjur : că ai ajuns la convingerea netemeiniciei acţiunii îndreptate împotriva lui ? Ar fi şi un gest nobil

din partea dumitale, și atunci poate că nici Ihmenev n-ar ezita să-și ia înapoi banii *săi*.

— Hm... banii *săi* ; păi, aici e buba. În ce situație mă pui ? Ar însemna să mă duc să-i declar că recunosc netemeinicia acțiunii mele. Atunci de ce am mai pornit judecata, dacă știam că plîngerea mea este nefondată ? Oricine mi-ar putea-o spune în față. Eu însă nu socot că aș merita o asemenea situație, pentru că, de fapt, pretențiile mele au fost drepte ; niciclnd și nicăieri n-am scris negru pe alb că el m-a furat ; că a fost însă neglijent și nechibzuit în ceea ce privește interesele mele și averea mea, de asta sînt convins și acum. Banii aceștia, deci, sînt incontestabil ai mei ; iată de ce mi-ar fi greu să iau o asemenea vină asupră-mi, cînd la urma urmei — repet — bătrînul și-a născocit singur această obidă. Iar dumneata vii să mă obligi ca, în numele ofensei imaginare pe care i-aș fi adus-o, să merg să-i cer iertare ; ei, află că-mi pretinzi prea mult.

— Mi se pare că dacă doi oameni vor cu adevărat să se împace...

— E ușor s-o facă, nu-i așa ?

— Da.

— Ba de loc ; uneori e foarte greu, cu atît mai mult...

— Cu atît mai mult, cu cît sînt la mijloc și alte considerente. Aici, prințe, sînt de acord cu dumneata. Chestiunea Nataliei Nikolaevna și a lui Alioșa trebuie să fie rezolvată de dumneata în toate punctele care depind de dumneata, ba încă rezolvată cu totul satisfăcător pentru Ihmenevi. Numai atunci vei putea avea o explicație absolut sinceră cu bătrînul asupra procesului. Acum însă, cînd nu este încă nimic hotărît, nu-ți rămîne decît o singură cale : să recunoști netemeinicia plîngerii dumitale și să-i mărturisești lucrul acesta franc, și, dacă va fi nevoie, chiar și public, iată părerea mea ; ți-o spun fără ocol, pentru că așa mi-ai cerut, ceea ce mă face să cred că doreai să fiu sincer. Aceasta îmi dă la rîndul meu dreptul să te întreb : de ce te preocupă atîta problema restituirii banilor lui Ihmenev ? Dacă dumneata consideri că fondul procesului a fost drept, de ce să-i dai lui Ihmenev banii înapoi ? Iartă-mi curiozitatea, dar chestiunea aceasta are o strînsă legătură cu altele...

— Dumneata ce părere ai ? mă întrebă deodată, ca și cum nu mi-ar fi auzit întrebarea, crezi că bătrînul Ihmenev mi-ar

refuza cele zece mii de ruble chiar dacă i le-aş înmîna fără nici un fel de rezerve... şi fără nici un fel de atenuări de acest fel ?

— Firește că i-ar refuza !

Tot sîngele îmi năvăli în obraz şi tremuram de indignare. Această întrebare, sceptică pînă la impertinenţă, a avut asupra mea efectul unui scuipat primit drept în ochi. La insulta pe care mi-a adus-o se mai adăuga maniera grosolană de om din lumea mare, de a nu-mi răspunde la întrebare, ca şi cum n-ar fi auzit-o, şi de a mă întrerupe cu o altă întrebare, a lui, pentru a-mi da a înţelege că m-am cam întrecut cu măsura şi am devenit prea familiar cu dînsul îndrăznind să-i pun asemenea întrebări. Nu puteam să sufăr, ba chiar uram această manevră proprie oamenilor de lume şi depusesem destule eforturi mai înainte pentru a-l dezbăra pe Alioşa de asemenea deprinderi.

— Hm... eşti prea înflăcărat, dar pe lumea asta unele afaceri nu se pot rezolva chiar aşa cum îţi închipui, observă prinţul calm, drept răspuns la exclamaţia mea. De altfel, cred că în această privinţă ar putea decide într-o măsură Natalia Nikolaevna ; transmite-i acest lucru. Ea mi-ar putea da un sfat.

— Nici vorbă, răspunsei grosolan. Dumneata n-ai binevoit să asculţi ceea ce începusem adineauri şi m-ai întrerupt. Natalia Nikolaevna va interpreta că dacă dumneata vrei să restitui banii dintr-o pornire nesinceră şi fără nici un fel de *atenuări*, cum ai binevoit să spui, înseamnă că aceşti bani reprezintă plata făcută tatălui pentru fiică, iar fiicei pentru Alioşa, cu alte cuvinte, o despăgubire bănească...

— Hm... Va să zică aşa mă înţelegi, bunul meu Ivan Petrovici, şi prinţul rîse. De ce o fi rîs oare ? Şi totuşi, continuă el, am avea încă atîtea de vorbit ! Acum însă timpul nu ne mai îngăduie. Te-aş ruga numai să înţelegi *un lucru* : chestiunea aceasta se referă direct la Natalia Nikolaevna, iar viitorul ei şi în general totul depinde în bună parte de felul în care vom rezolva noi această chestiune şi de ceea ce vom hotărî. Intervenţia dumitale este absolut necesară, ai să-ţi dai seama şi dumneata de ce. Iar dacă mai ţii la Natalia Nikolaevna, nu-mi vei putea refuza o explicaţie, oricît de puţin m-ai simpatiza. Dar iată că am ajuns... *À-bientôt !**

* **Pe curînd ! (fr.)**

CAPITOLUL IX

Contesa avea o locuinţă admirabilă. Deşi cîtuşi de puţin luxos, mobilierul sugera confortul şi gustul. Totul însă purta pecetea vizibilă a unui provizorat ; era de fapt o locuinţă acceptabilă în care se stă numai vremelnic, nu una din acele case în care o familie bogată se instalează pentru totdeauna, etalîndu-şi într-însa toate semnele ei de boierie, cu toate dichisurile socotite drept necesităţi. Se spunea că pentru vara ce urma, contesa pleacă la moşia sa (ruinată şi ipotecată de mai multe ori), în gubernia Simbirsk, unde ar însoţi-o şi prinţul. Auzisem despre acest lucru şi mă gîndeam cu inima strînsă ce va face oare Alioşa, cînd Katia va trebui să plece cu contesa ? Natašei m-am ferit deocamdată să-i aduc această ştire ; după unele semne însă, aveam motive să cred că zvonurile ajunseseră şi la urechile ei. Dar Nataşa nu deschidea vorba asupra acestei chestiuni şi suferea în tăcere.

Contesa m-a primit foarte amabil, mi-a întins zîmbitoare mîna şi mi-a confirmat că într-adevăr de mult dorea să mă vadă la dînsa. Turna ceai singură, dintr-un superb samovar de argint, în jurul căruia ne aşezaserăm eu, prinţul şi încă un domn din lumea mare, destul de în vîrstă, cu o decoraţie pe piept, ţeapăn şi cu alură de diplomat. Oaspetele acela, pe cît se pare, se bucura în casă de o consideraţie deosebită. Abia întoarsă din străinătate, contesa nu avusese în iarna aceea cînd să-şi facă la Petersburg cine ştie ce legături şi să-şi creeze o poziţie aşa cum ar fi dorit şi s-ar fi aşteptat ea, de altfel. Aşa încît, afară de acel oaspete, n-au mai fost alţi musafiri, şi toată seara n-a mai venit nimeni. O căutam cu privirea pe Ekaterina Feodorovna ; era în camera de alături, cu Alioşa, dar, aflînd de sosirea noastră, apăru şi ea de îndată. Prinţul îi sărută amabil mîna, iar contesa îi arătă cu capul către mine. Prinţul făcu îndată prezentările. Cu o nerăbdătoare atenţie căutai s-o cercetez cît mai amănunţit ; era o blondă de constituţie delicată, fragilă, îmbrăcată într-o rochie albă, o fată potrivită de statură, cu un chip care împrăştia blîndeţea şi calmul, cu ochii de un albastru pur, aşa cum ne spusese şi Alioşa, de o frumuseţe şi o prospeţime tinerească, dar atîta tot. Mă aşteptasem să întîlnesc o frumuseţe desăvîrşită, însă nu putea fi vorba de aşa ceva. Un oval fru-

mos conturat, gingaș, o față cu trăsături armonioase, părul bogat, într-adevăr un păr minunat, dar strîns într-o pieptănătură de toate zilele, o privire blajină, dar concentrată ; dacă aș fi întîlnit-o altundeva, probabil că aș fi trecut pe lîngă ea fără să-mi atragă în mod deosebit atenția ; dar nu era decît o impresie de moment, căci abia mai tîrziu reușii s-o cunosc mai bine în seara aceea. Atîta doar că, la început, felul cum mi-a întins mîna, cu o atenție naiv încordată, privindu-mă drept în ochi, fără a-mi spune însă nici un cuvînt, felul acela puțin obișnuit mă surprinse și, fără să vreau, i-am zîmbit. Poate că simțisem imediat înaintea mea o ființă cu sufletul curat. Contesa o supraveghea, n-o slăbea o clipă din ochi. După ce îmi strînse mîna, Katia se depărtă oarecum grăbită de mine și trecu tocmai în capătul opus al încăperii, lîngă Alioșa. Iar Alioșa, cînd dădui mîna cu el, îmi șopti : „Nu mai rămîn aici decît cîteva clipe, plec *dincolo*".

„Diplomatul" — nu-i cunosc numele, de aceea am să-l numesc astfel — pentru a spune totuși ceva, vorbea rar și grav, dezvoltînd o idee oarecare. Contesa îl asculta cu interes. Prințul îl aproba din cap cu un surîs lingușitor ; vorbitorul i se adresa deseori lui, socotindu-l probabil un ascultător demn de atenție. Mi s-a oferit ceai și am fost lăsat în pace, ceea ce m-a bucurat foarte mult. Între timp, căutai s-o examinez mai bine pe contesă. Recunosc că, la început, fără să vreau, mi-a plăcut destul de mult. Poate că în realitate nu era chiar așa de tînără, dar mie mi s-a părut că n-are mai mult de douăzeci și opt de ani. Avea o față fragedă, care cîndva, în prima tinerețe, trebuie să fi fost și foarte frumoasă. Părul ei castaniu era încă destul de bogat ; privirea extrem de blîndă avea sclipiri de cochetărie ușuratică și era în răstimpuri jucăușă și ironică. Se cunoștea însă că se lupta să pară mai reținută. Căutătura ei exprima de asemenea și agerimea minții, dar mai ales multă bunătate și veselie. Mi s-a părut că trăsătura dominantă a firii sale trebuie să fie o oarecare frivolitate, setea de plăceri și un fel de egoism blajin, poate chiar destul de pronunțat. Se vedea că e subordonată personalității prințului, care avea o mare influență asupra ei. Știam că există între ei vechi relații de ordin sentimental și că prințul nu fusese chiar un amant prea gelos în timpul șederii lor în străinătate ; am avut însă impresia — de altfel, am păstrat aceeași impresie pînă astăzi — că dincolo de acea veche le-

gătură dintre ei, îi mai apropie şi altceva, oarecum misterios, ceva de natura unor obligaţii reciproce, bazate pe anumite calcule... într-un cuvînt, era la mijloc ceva de acest gen. Mai ştiam că, în momentul de faţă, prinţul se plictisise de ea, fără ca totuşi relaţiile dintre ei să se întrerupă. Nu este exclus ca pe atunci să-i fi legat mai ales planul pe care şi-l făceau cu privire la Katia, plan care se datora, firește, iniţiativei prinţului. A fost probabil şi motivul pentru care prinţul a căutat să evite căsătoria cu contesa care-şi făcuse unele socoteli în această privinţă, convingînd-o în schimb, în cele din urmă, să ajute la realizarea căsătoriei dintre Alioşa şi fiica ei vitregă. Acestea le-am dedus pe baza celor ce mi le spusese mai înainte, în sinceritatea lui, Alioşa, care, oricum, era totuşi în stare să observe cîte ceva în această privinţă. Am avut de asemenea impresia, în parte sub influenţa aceloraşi mărturisiri ale lui Alioşa, că, deşi contesa era cu desăvîrşire subordonată prinţului, acesta avea motive serioase să se teamă de ea. Pînă şi Alioşa observase acest lucru. Am aflat mai tîrziu că prinţul tare ar fi vrut s-o mărite pe contesă cu altcineva şi că în acest scop o şi trimitea în gubernia Simbirsk, în speranţa că va descoperi acolo, în provincie, un soţ potrivit.

Stăteam şi ascultam, neştiind cum să fac ca să pot sta de vorbă între patru ochi cu Katerina Feodorovna. Diplomatul răspundea la o întrebare a contesei asupra situaţiei actuale, asupra reformelor în curs de înfăptuire [25] şi dacă trebuie sau nu să le fie teamă de aceste reforme. Vorbea îndelung, degajat şi calm, cu siguranţa omului ce deţine puterea. Îşi dezvolta ideea inteligent şi cu pricepere, ideea lui însă era respingătoare. Căuta să demonstreze că spiritul acesta de reforme şi îndreptări va aduce în curînd anumite roade ; că văzîndu-se acele roade, oamenilor le vor veni minţile la cap şi nu numai că din societate (bineînţeles, dintr-o anumită pătură a societăţii) va dispărea acest spirit nou, dar că din experienţă se vor vedea greşelile şi atunci, cu o energie îndoită, toţi vor începe să pledeze pentru rînduielile de altădată. Iar experienţa aceea, chiar şi aşa tristă cum va fi, va avea totuşi avantajul că va servi de învăţătură prin datele necesare pe care le va furniza cum trebuie menţinută această veche rînduială salvatoare ; de aceea este cazul să dorim chiar să se ajungă mai repede pînă la ultimul grad al impru-

denţei. „Fără *noi* nu se poate, conchise el, fără noi nici o societate n-a putut exista. Noi nu vom avea de pierdut, ci dimpotrivă vom avea numai de cîştigat ; vom ieşi la suprafaţă, în orice caz, şi deviza noastră în clipa de faţă trebuie să fie : *„Pire ça va, mieux ça est"* *. Prinţul îi zîmbi cu o simpatie dezgustătoare. Vorbitorul se simţea pe deplin mulţumit de sine. Era cît pe-aci să fac prostia de a interveni. Clocoteam. Mă opri însă privirea veninoasă a prinţului ; privirea aceea piezişă mă făcu să înţeleg instantaneu că prinţul atîta aştepta din partea mea : o ieşire năstruşnică, juvenilă, ba poate că ar fi vrut chiar să se producă o atare scenă, pentru a avea astfel plăcerea de a mă vedea compromiţîndu-mă. Totodată eram ferm convins că, fără îndoială, diplomatul s-ar fi făcut că nu observă obiecţiunea mea şi, poate, că nu mă observă nici pe mine. Mi se făcu scîrbă să mai stau lîngă ei, cînd în ajutorul meu veni Alioşa.

El se apropie încet, îmi puse mîna pe umăr şi mă chemă mai la o parte ca să-mi spună două cuvinte. Am înţeles că era o solie din partea Katiei. Nu mă înşelasem. Peste cîteva clipe, şedeam alături de ea. La început, mă cîntări din ochi cu atenţie, de sus pînă jos, în acelaşi timp spunîndu-şi parcă : „Va să zică, aşa arăţi". Însă nici eu, nici ea nu prea găseam cuvinte pentru a încropi o conversaţie. Eram totuşi convins că va fi de ajuns ca ea să-şi dezlege limba, ca să nu ne mai oprim pînă la ziuă. Cele „vreo cinci-şase ore de conversaţie", după cum se exprimase Alioşa, îmi reveniră în minte. El era lîngă noi, aşteptînd cu nerăbdare spargerea gheţii.

— De ce tăceţi ? făcu, uitîndu-se zîmbitor la noi. V-aţi întîlnit şi tăceţi.

— Ah, Alioşa, vezi cum eşti !... Aşteaptă puţin, răspunse Katia. Doar avem să ne spunem atît de multe, Ivan Petrovici, încît nici nu ştiu de unde să încep. Socot că ne-am cunoscut cu prea multă întîrziere ; era cazul s-o facem mai demult, deşi, la drept vorbind, aş putea spune că te cunosc de multă vreme. Şi doream grozav să te văd. M-am gîndit chiar, la un moment dat, să-ţi scriu o scrisoare...

— Despre ce ? întrebai eu, zîmbind fără să vreau.

— Cîte nu se pot cuprinde într-o scrisoare, îmi răspunse ea grav. Uite, de pildă, ţi-aş fi scris ca să te întreb dacă este

* Cu cît merge mai rău cu atît e mai bine (fr.).

adevărat ceea ce spune el despre Natalia Nikolaevna, cum că ea nu se supără cînd el o lasă singură în astfel de clipe ? Oare e admisibil ceea ce face el ? Spune-mi, te rog, de ce te afli aici la ora asta ? se întoarse ea către Alioșa.

— Of, Doamne, plec îndată ! Ți-am spus doar că nu rămîn aici decît cîteva clipe, să vă văd cum stați de vorbă împreună și pe urmă plec într-acolo.

— Păi ce ai de văzut ? Uite, acum sîntem împreună, ai văzut ? Poftim, așa face totdeauna, adăugă ea, roșindu-se puțin și arătînd cu degețelul către Alioșa. „Cîteva clipe, zice, numai cîteva clipe", și, cînd colo, îl vezi că stă pînă la miezul nopții, cînd e prea tîrziu ca să se mai ducă. „Natașa, zice el, nu se supără, că-i tare bună", ca să-l vezi cum judecă ! Spune și dumneata, dacă e bine și frumos să se poarte astfel ?

— Am să plec, firește, răspunse pe un ton tînguitor Alioșa, numai că tare aș fi vrut să mai stau puțin cu voi...

— Ce nevoie ai să stai cu noi ? Dimpotrivă, noi am vrea să rămînem singuri, ca să putem vorbi. Te rog să nu te superi. Așa trebuie, pricepi ?

— Dacă așa trebuie, plec îndată... De ce să mă supăr ? Trec numai pentru un minut pe la Liovinka și de acolo alerg la dînsa. Uite ce este, Ivan Petrovici, continuă el, luîndu-și pălăria, dumneata ai aflat că tata vrea să renunțe la banii pe care i-a cîștigat în procesul cu Ihmenev ?

— Am aflat ; mi-a spus și mie.

— Ce frumos din partea lui... Katia însă nu crede că ceea ce face el e frumos. Vorbește cu dînsa, te rog, despre asta. La revedere, Katia, și să nu te îndoiești că o iubesc pe Natașa. Parcă v-ați înțeles cu toții să-mi puneți condiții, să mă dojeniți, să mă urmăriți ce fac, ce spun, ca și cînd aș fi sub supravegherea voastră ! Ea știe cît de mult o iubesc și are încredere în mine, sînt convins că nu se îndoiește de dragostea mea. O iubesc fără nici un fel de condiții și obligații. Nu știu pentru ce o iubesc. Pur și simplu o iubesc. De aceea n-are nici un rost să fiu mereu descusut ca un vinovat. Uite, întreabă-l pe Ivan Petrovici, că e aici și are să-ți confirme că Natașa este geloasă și cu toate că mă iubește mult, în dragostea ei e și destul egoism, pentru că nu vrea să facă nici un sacrificiu pentru mine.

— Cum vine asta ? îl întrebai eu mirat ; nu-mi venea să-mi cred urechilor.

— Ce spui Alioșa? strigă și Katia, plesnind din palme.

— Ei, da; ce vă miraţi? Ivan Petrovici știe. Ea tot îmi cere să stau cu dînsa. Chiar dacă nu mi-o cere, se vede cît de colo că asta vrea.

— Cum de nu ţi-e rușine? se revoltă Katia aprinsă de mînie.

— De ce să-mi fie rușine? Vezi cum eşti și tu, zău, Katia! Păi, eu o iubesc mai mult chiar decît îşi închipuie ea, dar dacă m-ar iubi și ea cu adevărat, așa cum o iubesc eu, nici vorbă că ar renunța la plăcerea de a mă avea mereu lîngă dînsa. E drept că ea mă lasă să plec întotdeauna, uneori mă îndeamnă chiar, dar îi citesc pe față că-i vine greu, iar asta pentru mine e totuna ca și cînd n-ar vrea să-mi dea drumul.

— Să știi că e ceva la mijloc! strigă Katia, adresîndu-mi-se mie și apoi, cu o privire plină de mînie, către el: Spune drept, Alioșa, mărturisește-ne îndată, toate astea ţi le-a vîrît în cap tatăl tău? Cînd? Astăzi te-a dăscălit? Te rog, nu încerca să-mi ascunzi nimic, deoarece eu am să aflu totul, pe loc! Este așa cum presupun, da, sau nu?

— Da, el mi-a vorbit, răspunse încurcat Alioșa, dar ce importanță are? Mi-a vorbit azi cu atîta bunătate și prietenie, iar pe Natașa mereu o lăuda, încît am rămas chiar surprins: după ce ea l-a jignit atît de grav, el s-o laude!

— Iar dumneata, dumneata l-ai și crezut, intervenii eu, dumneata, pentru care Natașa a sacrificat totul, dumneata, căruia i-a dat tot ce i-ar fi putut da, ba chiar și acum, chiar și azi toată grija și neliniștea ei a fost ca dumneata să nu te plictisești, să nu te împiedice ea cumva s-o vezi pe Katerina Feodorovna! Mi-a spus-o doar singură. Iar dumneata dai crezare acestor vorbe perfide! Mă mir că nu ţi-e rușine...

— Ingratule! Dar ce să mai lungim vorba, lui de nimic nu-i e niciodată rușine! întări Katia, dînd din mînă a lehamite, ca și cînd ar fi fost vorba de un om pierdut cu desăvîrșire.

— Dar nu-nțeleg ce v-a apucat! bîigui Alioșa cu glas tînguitor. Tu, Katia, așa eşti întotdeauna! Nu vezi la mine decît tot ce-i rău... Ce să mai spun despre Ivan Petrovici! Credeţi voi că eu n-o iubesc pe Natașa? N-am vrut să spun că ea este egoistă. Am vrut să spun numai că mă iubește prea mult, peste măsură de mult și din cauza asta ne vine greu și mie, și ei. Tata însă n-are să mă ducă de nas, oricît ar vrea el, că

nu mă las eu așa cu una, cu două. De fapt, el nici n-a spus că este egoistă în sensul rău al cuvîntului ; am înțeles eu foarte bine ce-a vrut. A spus-o exact așa cum v-am relatat eu acum : că, adică, mă iubește atît de mult, peste măsură de mult, încît dragostea ei pare egoism ; încît și mie, și ei, din pricina aceasta, ne vine greu, iar mai tîrziu, desigur, îmi va fi și mai greu. Nu-i nimic rău în asta, că doar n-a spus decît un adevăr și mi l-a spus din dragoste ; de aici nu trebuie dedus nicidecum că el ar obijdui-o pe Natașa ; dimpotrivă, el consideră că ea mă iubește mult, peste măsură de mult, pînă dincolo de limitele posibile...

Aici însă Katia îl opri categoric și nu-l mai lăsă să termine. Aproape clocotind, ea începu să-l dăscălească, să-i demonstreze că tatăl lui o laudă pe Natașa și îmbracă masca unei aparente bunătăți ca să-l orbească, că adevăratul lui țel este să-i despartă și pe nesimțite să-l atîțe pe Alioșa împotriva ei. Cu multă ardoare și subtilitate Katia îi demonstră că Natașa îl iubește nemărginit și că nici un fel de dragoste din lume nu scuză modul de a se purta, adevăratul egoist fiind chiar el, Alioșa. Încetul cu încetul, Katia stîrni într-însul remușcări amare ; Alioșa stătea lîngă noi, cu ochii în pămînt, fără să răspundă ; părea tare nenorocit. Dar Katia era de neînduplecat. O priveam cuprins de o curiozitate extremă. Aș fi vrut să descifrez cît mai repede firea acestei fete neobișnuite. Era aproape un copil, dar un astfel de copil, un copil *convins*, cu principii bine conturate și cu o pasionată dragoste, înnăscută parcă, pentru înțelegerea binelui și a dreptății. Dacă într-adevăr se putea spune că-i încă un copil, apoi aparține categoriei aceleia de copii *gînditori*, atît de numeroși în familiile noastre. Se vedea că are o viață interioară. Aș fi dat mult să pot pătrunde cu privirea în căpșorul ei frămîntat de gînduri, să văd cum se amestecau acolo idei și noțiuni pur copilărești cu impresii și observații serioase din viață (pentru că era clar : Katia intrase deja în contact cu viața) și totodată cu alte idei, încă nelămurite de ea, dar care își făcuseră loc în mintea ei, venind din cărți sau din cunoașterea abstractă a oamenilor, idei ce păreau a fi foarte multe și-i lăsau impresia că i-ar aparține de drept, ca rezultate ale propriei sale experiențe de viață. În seara aceea, la care s-au mai adăugat ulterior și alte prilejuri de a-i fi în preajmă, cred că am izbutit s-o cunosc destul

de bine. Avea o inimă înflăcărată și simțitoare. Uneori părea că nu-și mai dă silința să se stăpînească, luptînd în primul rînd pentru adevăr și orice înfrînare în raporturile de toate zilele cu societatea socotind-o convențională, lucru cu care, pare-se, se mîndrea chiar, ceea ce li se întîmplă multor oameni prea expansivi, chiar la o vîrstă mai înaintată. Dar tocmai asta o făcea să fie și deosebit de fermecătoare. Îi plăcea să gîndească și să caute adevărul, dar toate acestea le făcea fără nici o pedanterie și atît de copilăros, încît o îndrăgeai pe dată, așa cum era, cu toate curiozitățile ei. Mi-am adus aminte de Liovinka și de Borinka și mi s-a părut că tot ce aflasem despre ei și despre Katia era în firea lucrurilor. Și încă ceva : chipul ei, care la prima vedere nu-mi făcuse o impresie deosebită, chiar în seara aceea dobîndi pentru mine un farmec și-o frumusețe care-mi scăpaseră la început. Dedublarea aceasta : naivă, copil și femeie rezonabilă, setea ei inocentă, pe deplin sinceră, pentru adevăr și dreptate, alături de o nezdruncinată credință în propriile-i năzuințe, toate acestea îi învăluiau chipul într-o aureolă luminoasă — aceea a francheței, dublată de un spirit ales, încît abia atunci observai cît de greu era de înțeles și de pătruns întreaga semnificație a acestei frumuseți care nu se lăsa surprinsă dintr-o dată de un ochi superficial, rece. Și atunci mi-am spus că ar fi fost imposibil ca Alioșa să nu se atașeze de ea cu toată pasiunea. Cum nu era în stare să cugete și să judece singur, el îndrăgea pe acei care cugetau pentru el și chiar doreau acest lucru ; or, Katia îl și luase sub tutela ei. Inima cinstită și înflăcărată a lui Alioșa se simțea irezistibil subjugată de tot ce era nobil și frumos, iar Katia îi dezvăluise îndeajuns sufletul său cu toată sinceritatea sa de copil și cu toată simpatia pe care i-o purta. El n-avea nici un pic de voință ; ea, în schimb, dovedea o voință puternică, dîrză și înflăcărată. În mod firesc, Alioșa nu putea să se atașeze decît de cineva care-l putea domina, ba-i putea chiar porunci. Așa se explică în parte faptul că Natașa izbutise la începutul legăturii lor să-l apropie pe Alioșa de ea. Katia însă era avantajată în comparație cu Natașa prin aceea că era ea însăși un copil și, pe cît se pare, avea să rămînă încă mult timp așa. Copilăroasă, înzestrată cu o minte limpede și sclipitoare, observai la ea în același timp o anume insuficiență de judecată matură — și toate acestea erau mult mai aproape de Alioșa, mai pe potriva lui. Simțise asta și de aceea Katia îl atrăgea

din ce în ce mai mult. Sînt convins că atunci cînd vorbeau între patru ochi, în discursurile serioase, „propagandistice", pe care i le ţinea Katia, se întreţesea şi hîrjoana, căci ajungeau — cred — şi la joacă. Şi deşi Katia, probabil, îl dojenea de multe ori, neslăbindu-şi autoritatea asupra lui, totuşi, pe cît se pare, Alioşa se simţea mult mai bine cu dînsa decît alături de Natașa. Într-un cuvînt, erau mult mai *potriviţi* unul cu altul — şi aceasta era esenţialul.

— Ei bine, Katia, bine, ajunge ; totdeauna se dovedeşte că pînă la urmă ai tu dreptate. Pentru că sufletul tău e mai curat decît al meu, conchise el, ridicîndu-se şi întinzîndu-i mîna, să-şi ia rămas bun. Plec la ea îndată, nu mă mai duc nici la Liovinka...

— Nici n-ai ce căuta la Liovinka ; şi e foarte drăguţ din partea ta că ne-ai ascultat şi pleci chiar acuma la Natașa.

— Iar tu eşti de o mie de ori mai drăguţă decît toată lumea, o răsplăti Alioşa, continuînd să fie trist ; Ivan Petrovici, îmi zise apoi, aş vrea să-ţi spun două vorbe.

Ne-am depărtat la cîţiva paşi.

— M-am purtat astăzi revoltător, îmi şopti el, m-am purtat ca un mizerabil, sînt vinovat faţă de toţi, dar mai ales faţă de Katia şi de Natașa. În după-amiaza acestei zile tata mi-a făcut cunoştinţă cu Alexandrina (o franţuzoaică), o femeie încîntătoare ! M-a fermecat şi... ei, ce să mai vorbim, nu sînt demn să stau lîngă nici una din ele... Adio, Ivan Petrovici !

— El e bun şi are un suflet nobil, începu repede Katia, după ce mă aşezai din nou lîngă dînsa, dar despre Alioşa avem de vorbit multe, mai pe urmă ; acum trebuie să cădem de acord : ce părere ai despre prinţ ?

— Îl consider un om foarte rău.

— Şi eu la fel. Prin urmare, în această privinţă sîntem de acord, de aceea o să ne fie mai uşor a aprecia situaţia. Şi acum, despre Natalia Nikolaevna... Ştii, Ivan Petrovici, deocamdată eu bîjbîi ca prin întuneric şi te-am aşteptat ca pe o rază de lumină. Explică-mi dumneata totul, pentru că, în ce priveşte fondul problemei, eu n-am posibilitatea să judec decît după cele ce-mi spune Alioşa. Alte surse îmi lipsesc. Spune-mi, aşadar, în primul rînd (de altminteri, acesta-i esenţialul) ce crezi : vor fi Alioşa şi Natașa fericiţi împreună, sau nu ? Trebuie să aflu precis, ca să iau o hotărîre definitivă, să ştiu ce-mi rămîne de făcut.

— Cine s-ar putea pronunța cu precizie într-o chestiune ca aceasta ?

— Firește, nu neapărat precizia o cer, mă întrerupse ea, dar care este impresia, părerea dumitale ? Pentru că dumneata ești un om foarte deștept.

— Părerea mea este că nu pot fi fericiți.

— Da de ce ? !

— Fiindcă nu se potrivesc.

— Și eu am gîndit la fel ! și Katia își împreună mînuțele ca într-o durere profundă. Povestește-mi mai amănunțit. Ascultă, tare vreau s-o văd pe Natașa, pentru că aș avea multe să-i spun și sînt încredințată că am putea hotărî totul împreună. Acum însă mi-o închipui cam așa : probabil foarte deșteaptă, serioasă, cu un suflet cinstit și drept și tare frumoasă. Așa e ?

— Întocmai.

— Eram convinsă. Dar dacă e așa, cum de a putut să-l îndrăgească pe Alioșa, un copilandru cum e el ? Explică-mi ! M-am gîndit de multe ori la asta.

— Nu se pot explica toate, Katerina Feodorovna ; e greu să-ți închipui cum și pentru ce poate fi iubit un om. Ai dreptate, el este încă un copil. Dar oare știi dumneata cum poate fi iubit un copil ? (Mă înduioșai privind-o pe ea și privindu-i ochii ațintiți cu o gravă, profundă și nerăbdătoare atenție asupra mea.) Și cu cît Natașa este mai puțin copil, continuai eu, cu cît e mai serioasă, cu atît mai mult s-a putut îndrăgosti de el. Alioșa e cinstit, sincer, foarte naiv, ba uneori adorabil de naiv. Nu este exclus să-l fi îndrăgit — cum să spun ?... dintr-un fel de milă pentru dînsul. O inimă generoasă poate iubi și din milă... De altfel, simt că n-am să fiu în stare să-ți explic nimic, în schimb am să te întreb : dumneata îl iubești, sau nu ?

Îi pusesem întrebarea hotărît, simțind că bruscheța n-ar putea să tulbure puritatea nemărginită și copilărească a acestui suflet neîntinat.

— Încă nu știu, răspunse Katia încet, cu o căutătură senină, și totuși mi se pare că-l iubesc mult...

— Ei, vezi ! Dar ai putea să-mi explici pentru ce-l iubești ?

— El nu știe ce-i aia minciună, răspunse dînsa după ce se gîndi puțin, și cînd mă privește drept în ochi și-mi vorbește, îmi place mult... Ascultă, Ivan Petrovici, uite eu, o fată, îți vorbesc despre asta dumitale, bărbat ; oare e bine ceea ce fac ?

— Dar ce poate fi rău în asta ?

— Firește, ce poate fi rău în asta ? Ei însă (și mă arătă din cap spre grupul din jurul samovarului), sînt convinsă, ei mi-ar fi spus că nu fac bine. Au dreptate, sau nu ?

— Nu ! Fiindcă dumneata, în inima dumitale, nu simți că faci ceva rău, deci...

— Exact așa procedez întotdeauna, mă întrerupse Katia grăbindu-se probabil să mi se destăinuie cît mai mult, cînd am vreo îndoială, îmi cercetez numaidecît inima, mi-o întreb și dacă inima mi-e liniștită, rămîn și eu liniștită. Cred că așa trebuie să faci întotdeauna. Discut acum cu dumneata atît de deschis, de parcă aș vorbi numai cu mine însămi, în primul rînd pentru că pe dumneata te cred un om minunat și cunosc sentimentele pe care le-ai avut pentru Natașa, înainte de a fi apărut Alioșa ; am plîns mult, cînd mi s-a vorbit despre asta.

— Dar cine ți-a vorbit ?

— Alioșa, cine altul ? Plîngea și el, cînd îmi povestea ; era frumos din partea sa și mi-a plăcut mult. Am impresia că el ține la dumneata mai mult decît ții dumneata la el, Ivan Petrovici și uite, lucrurile astea îmi plac la el. Ei, și în al doilea rînd, ți-am vorbit deschis, așa cum mi-aș fi vorbit mie însămi, pentru că dumneata ești un om foarte inteligent și ai putea să-mi dai sfaturi și să mă înveți.

— Și de ce-ți închipui că-s atît de inteligent, încît aș putea să te învăț ?

— Ei, asta-i acum ! Cum poți să mă întrebi așa ceva ? Apoi adăugă gînditoare : Mi-a venit să ți-o spun așa, fără nici un gînd anume ; să discutăm mai bine despre ceea ce ne interesează. Învață-mă ceva, Ivan Petrovici ; uite, mă simt ca și cum aș fi rivala Natașei, îmi dau seama de asta, dar ce aș putea, ce-ar trebui să fac ? De aceea te-am și întrebat, dacă vor fi ei fericiți împreună. Zi și noapte mă gîndesc numai la asta. Situația Natașei este îngrozitoare ! Alioșa a încetat s-o mai iubească, iar pe mine mă iubește tot mai mult și mai mult. Nu ți se pare și dumitale ?

— Cred că da.

— Și totuși n-o înșală. El încă nu-și dă seama că n-o mai iubește ; Natașa însă probabil că o simte. Îmi închipui cît trebuie să sufere.

— Şi ce ai de gînd să faci, Katerina Feodorovna ?

— Mă frămîntă o mulţime de planuri, răspunse ea grav, dar nu ştiu la care din ele să mă opresc. De aceea te-am aşteptat cu atîta nerăbdare, ca să-mi rezolvi toate astea. Dumneata cunoşti mai bine situaţia. Ştii cum eşti acum pentru mine ? Ca un Dumnezeu. Să vezi, întîi am judecat aşa : dacă ei se iubesc, trebuie neapărat să fie fericiţi şi atunci urmează ca eu să mă sacrific şi să-i ajut. Nu ?

— După cîte ştiu, aşa ai şi procedat.

— Da, m-am sacrificat ; dar pe urmă, cînd el a început să vină din ce în ce mai des pe la noi şi să-mi arate din ce în ce mai multă dragoste, am început să mă îndoiesc de mine şi să mă întreb : e cazul să mă jertfesc, sau nu ? Şi-i rău ceea ce fac, nu-i aşa, Ivan Petrovici ?

— Ba e foarte firesc, răspunsei eu ; normal era să fie aşa... dumneata nu ai nici o vină.

— Nu cred asta ; o spui numai pentru că eşti prea bun. Aş crede mai degrabă că inima mea nu-i chiar neprihănită. De-ar fi neprihănită, aş şti ce am de făcut. Dar să lăsăm asta ! Pe urmă am aflat ceva mai mult despre raporturile lor, de la prinţ, de la *maman*, de la Alioşa şi mi-am dat seama chiar şi eu că nu se potrivesc unul cu altul ; iar dumneata vii acum să-mi confirmi asta. Şi atunci, iar am căzut pe gînduri : ce să fac acum ? Îmi spuneam : dacă e vorba să fie nefericiţi, poate-i mai bine să se despartă ; şi, în sfîrşit, m-am decis să te întreb pe dumneata cît mai amănunţit despre toate şi să mă duc la Natalia, pentru ca, împreună cu dînsa, să hotărîm totul.

— Hm... aici e miezul problemei, cum să hotărîţi ?

— Am să-i spun aşa : „Dumneata îl iubeşti mai mult decît orice pe lume, deci trebuie să ţii mai mult la fericirea lui decît la fericirea dumitale ; prin urmare, trebuie să te desparţi de el".

— Da, dar cum se va simţi ea la auzul acestor cuvinte ? Şi chiar de-ar fi de acord cu dumneata, o să aibă oare destulă putere s-o facă ?

— Uite, tocmai asta mă frămîntă zi şi noapte şi... şi...

Katia izbucni în plîns.

— Nici n-ai să mă crezi, dacă ţi-aş spune ce rău îmi pare de Natalia, şopti ea cu buzele tremurătoare, printre suspine.

Ce mai puteam adăuga la aceasta ? Tăceam, simţind cum mă încearcă şi pe mine lacrimile numai privind-o ; poate şi de

drăgul ei. Ce copil încîntător ! N-am mai întrebat-o de ce credea că ar fi capabilă să-l facă pe Alioşa fericit.

— Îmi închipui că-ţi place muzica ? mă întrebă într-un tîrziu, după ce se mai linişti puţin, dar tot pe gînduri sub păienjenişul lacrimilor de adineauri.

— Îmi place, răspunsei oarecum mirat.

— Dacă am mai avea timp, ţi-aş cînta concertul al treilea de Beethoven. Îl studiez acum. Numai acolo mai simţi toate astea... Exact aşa cum le simt eu acum. Cel puţin aşa mi se pare mie. Dar şi despre asta vom vorbi altă dată ; deocamdată să vedem ce facem.

Am discutat cum ar putea să se întîlnească cu Nataşa şi cum ar fi mai bine de aranjat totul. Mi-a spus că este supravegheată şi, deşi mama ei vitregă e foarte bună şi o iubeşte, totuşi crede că n-are să-i dea voie să facă cunoştinţă cu Natalia Nikolaevna ; de aceea e hotărîtă să recurgă la un şiretlic. Dimineaţa iese uneori la plimbare, însă mai întotdeauna împreună cu contesa. Cîteodată totuşi contesa n-o mai însoţeşte, ci o lasă să plece cu franţuzoaica ; acum însă, franţuzoaica e bolnavă. Aceasta se întîmplă cînd contesa are nevralgie ; de aceea, urmează să aştepte momentul cînd o apucă durerile de cap. Între timp se va căzni s-o convingă pe franţuzoaică (o bătrînică rămasă în casa lor drept damă de companie) şi crede că are să reuşească, deoarece franţuzoaica are o inimă de aur. Din toate spusele Katiei reieşea că în nici un caz nu se putea stabili dinainte ziua vizitei sale la Nataşa.

— N-are să-ţi pară de loc rău că ai să faci cunoştinţă cu Nataşa, îi spusei eu. Căci şi ea vrea să te cunoască. Şi apoi ar mai fi nevoie de asta fie chiar şi pentru ca Nataşa să ştie în mîinile cui îl lasă pe Alioşa. Iar în ceea ce priveşte fondul chestiunii, nu trebuie să te frămînţi prea mult. Timpul, şi fără voi, va hotărî totul. Doar dumneata pleci la ţară...

— Da, în curînd, poate chiar peste o lună, îmi răspunse. Ştiu că prinţul insistă foarte mult asupra acestui proiect.

— Crezi că va pleca şi Alioşa cu voi ?

— La asta m-am gîndit şi eu ! îmi mărturisi dînsa, uitîndu-se ţintă în ochii mei. Să ştii că are să plece !

— O să plece, desigur.

— Doamne Dumnezeule, ce-o să iasă din toate acestea, nu ştiu. Ascultă, Ivan Petrovici, am de gînd să-ţi scriu despre

toate, am să-ţi scriu mult, mult şi cu regularitate. Precum vezi, am şi început să te chinui. Ai să vii mai des pe la noi ?

— Nu ştiu, Katerina Feodorovna, depinde de împrejurări. Poate că n-am să mai vin de loc.

— Dar de ce ?

— Depinde de multe, dar mai ales de felul cum vor evolua raporturile dintre mine şi prinţ.

— Prinţul este un om necinstit, afirmă categoric Katia. Ştii ceva, Ivan Petrovici, ce-ar fi dacă aş veni eu la dumneata ? Ar fi bine, sau rău ?

— Dumneata ce crezi ?

— Eu cred că ar fi bine. Aş veni să-ţi fac o vizită... adăugă ea zîmbind. Spun asta pentru că, în afară de faptul că te stimez mult, te şi iubesc... Şi aş putea să învăţ multe de la dumneata. Te iubesc... Nu este ruşine, nu-i aşa, să-ţi spun toate astea ?

— De ce să fie ruşine ? Şi dumneata îmi eşti tare dragă.

— N-ai vrea să fim prieteni ?

— O, ba da, ba da ! răspunsei eu.

— Firește, ei ar fi spus neapărat că ceea ce fac eu este ruşinos şi că o fată tînără nu trebuie să procedeze astfel, remarcă ea, arătîndu-mi-i din nou cu privirea pe cei din jurul mesei. E de notat aci că, pe cît se pare, prinţul ne lăsase într-adins singuri, ca să stăm de vorbă în voie.

— Înţeleg prea bine, adăugă ea, că prinţul vrea să pună mîna pe banii mei. Ei îşi închipuie despre mine că sînt un copil cu totul nepriceput, ba nu se sfiesc să mi-o şi spună în faţă. Eu sînt de altă părere. Am încetat de a mai fi copil. Ce oameni curioşi... nici nu văd că, de fapt, ei sînt ca nişte copii. De ce s-or fi zbătînd atîta ?

— Katerina Feodorovna, am uitat să te întreb : cine sînt Liovinka şi Borinka la care se duce atît de des Alioşa ?

— Nişte rude de departe ale mele. Sînt foarte inteligenţi şi de o cinste rară, dar le cam place să vorbească vrute şi nevrute... Îi cunosc.

Şi zîmbi.

— Este adevărat că dumneata intenţionezi să le donezi cîndva un milion ?

— Uite, chiar şi cu milionul acesta, ce rost are să trăncănească atîta despre el, de ţi se face şi silă ? Eu, firește, l-aş dărui bucuroasă pentru un scop folositor, la ce-mi trebuie

atîţia bani, nu? Dar cînd o să se întîmple asta... iar ei se şi apucă de pe acum să-l împartă, şi discută, şi strigă, şi se ceartă, fiecare arătînd cum să fie folosit cît mai raţional, ba uneori se înfierbîntă pînă ajung să se supere, încît începe să-mi pară oarecum ciudat. Prea se grăbesc. Şi totuşi, totuşi sînt cinstiţi în cugetul lor şi-s... băieţi deştepţi. Toţi studiază, ceea ce e mai bine decît aşa cum trăiesc alţii. N-am dreptate?

Şi despre multe altele am mai discutat noi. Ea mi-a povestit aproape toată viaţa ei şi a ascultat la rîndu-i, cu nesaţ, istorisirile mele. Mereu insista să-i spun cît mai multe despre Natăşa şi Alioşa. Bătuse miezul nopţii, cînd prinţul veni lîngă noi şi-mi dădu a înţelege că e timpul să plecăm. Mi-am luat rămas bun de la Katia. Ea îmi strînse mîna cu multă căldură şi mă privi cu înţeles. Contesa mă invită să mai vin; apoi ieşii împreună cu prinţul.

Nu mă pot opri de a nota un lucru, deşi poate nu are vreo legătură cu povestirea mea. Din convorbirea de aproape trei ore cu Katia m-am ales, între altele, cu convingerea oarecum ciudată, dar absolut neîndoielnică în acelaşi timp, că ea este încă atît de copilăroasă, încît nu cunoaşte întreaga taină a raporturilor dintre bărbat şi femeie. Ceea ce făcea ca unele din judecăţile şi raţionamentele sale, precum şi tonul grav cu care vorbea despre atîtea lucruri foarte importante să pară nespus de comice...

CAPITOLUL X

— Ce-ar fi, îmi propuse prinţul, aşezîndu-se alături de mine în caleaşcă, dacă am merge acum să luăm undeva masa împreună? Ce zici, ai ceva împotrivă?

— Ştiu şi eu, prinţe? ezitai eu, nu prea obişnuiesc să iau masa seara...

— Lasă, lasă, o dată merge! *Vom putea sta şi de vorbă* mai pe îndelete, adăugă el, uitîndu-se şiret drept în ochii mei.

Era clar! „Vrea să-mi spună totul, mă gîndii, iar eu nu aştept decît asta." Aşadar, consimţii.

— E în regulă. Du-ne pe Bolşaia Morskaia, la B., porunci surugiului.

— Cum, la restaurant? întrebai oarecum încurcat.

— Şi de ce nu ? De obicei, nu prea cinez acasă. Cred că-mi dai voie să te invit ?

— Am spus doar că seara nu obişnuiesc să mănînc.

— Hai, ce importanţă are o singură dată ! Şi apoi, eşti invitatul meu...

Asta însemna că vrea să plătească pentru mine ; sînt convins că adăugase ultimele cuvinte înadins. Îi îngăduii să mă ducă la restaurant, dar eram hotărît să-mi plătesc singur consumaţia. Sosirăm. Prinţul ceru un separeu şi comandă, alegînd cu multă pricepere, două-trei feluri de mîncare. Aveau să fie scumpe, ca şi sticla de vin select de masă pe care a cerut-o. Nimic nu era pe potriva pungii mele. Cercetai deci, la rîndul meu, lista de bucate şi cerui o jumătate de sitar şi un pahar de Lafitte. Prinţul protestă.

— Văd că refuzi să fii invitatul meu ! Dar e ridicol... *Pardon, mon ami* *, eşti de o susceptibilitate întrucîtva revoltătoare. E o ambiţie nelalocul ei. Am impresia că aici s-au amestecat anumite prejudecăţi de castă şi mă tem că nu greşesc. Te rog să mă crezi că toate astea sînt de natură să mă jignească.

Am rămas totuşi ferm în hotărîrea mea.

— În sfîrşit, cum vrei, atunci, completă el. Eu nu te silesc... Spune-mi, Ivan Petrovici, îţi pot vorbi prieteneşte ?

— Te rog chiar.

— Ei, uite, părerea mea este că o astfel de susceptibilitate mai mult îţi strică. Tot aşa cum le strică tuturor celor de profesia dumitale. Eşti scriitor, ai nevoie să cunoşti lumea mare, şi totuşi fugi de ea. Nu e vorba aici de sitari, dar am impresia că eşti gata să refuzi orice contact cu cercul nostru şi asta, ţi-o spun categoric, nu e bine. În afară de faptul că ai mult de pierdut, te asigur, căci faptul acesta îţi periclitează cariera, în afară de asta, zic, dumneata ai nevoie să cunoşti personal ceea ce descrii, căci în povestirile voastre aveţi şi conţi, şi prinţi, şi buduare... Dar ce spun eu ? În operele voastre de acum nu găseşti decît mizerie, decît mantale pierdute, revizori, ofiţeri încrezuţi, funcţionari, vremuri apuse şi viaţă de rascolnici ; vă cunosc, cunosc această literatură [26].

— Greşeşti, prinţe ; nu frecventez „cercul înalt" cum îi spui dumneata, pentru că, în primul rînd, e tare plictisitor ;

* Iartă-mă, amice (fr.).

iar în al doilea rînd, pentru că n-aș avea ce vedea acolo ! De altfel, mi se-ntîmplă din cînd în cînd să merg totuși și în mediul acesta...

— Știu, la prințul R., o dată pe an ; acolo mi se pare că te-am și cunoscut. În restul anului, voi vă complaceți într-o atitudine de superioritate democratică și preferați să vă ofiliți într-o mîndră izolare prin mansarde, deși nu toți confrații dumitale procedează astfel. Există printre voi și niște specimene de aventurieri care pînă și mie îmi provoacă greață...

— Aș prefera, prințe, să schimbăm subiectul și să lăsăm mansardele noastre în pace.

— Ah ! Doamne, uite că te-ai și ofensat. De altfel, parcă dumneata însuți îmi permiseseși să-ți vorbesc deschis, prietenește. Dar e adevărat, nu ți-am meritat încă întru nimic prietenia. Vinul este destul de bun. Gustă-l.

Mi-a turnat o jumătate de pahar din sticla lui.

— Firește, dragul meu Ivan Petrovici, îmi dau foarte bine seama că e cam insolent din partea mea să te asaltez cu pretențiile mele de prietenie. Dar nu sîntem chiar toți grosolani și impertinenți cu voi, cum vă place să vă închipuiți ; înțeleg de asemenea foarte bine că dumneata stai în momentul acesta la o masă cu mine nu pentru că asta te-ar încînta, ci numai pentru că ți-am promis *să stăm de vorbă*. Nu-i așa ?

Și izbucni în rîs.

— Și întrucît dumneata veghezi asupra intereselor unei anumite persoane, e firesc să vrei să auzi ceea ce am să spun. Așa-i ? completă el, zîmbind malițios.

— N-ai greșit de loc, îl întrerupsei nerăbdător (mi-am dat seama că făcea parte din acea categorie de indivizi, care văzîndu-l pe om cît de cît în mrejele puterii lor, îl fac s-o simtă neîntîrziat. Or, în clipa aceea eu eram la cheremul lui ; nu puteam pleca fără să aud tot ceea ce intenționa să-mi spună și el știa bine acest lucru ; de aceea tonul i se schimbase brusc, căpătînd o nuanță din ce în ce mai impertinent familiară și mai ironică). N-ai greșit de loc, prințe, repetai ; n-am venit aici decît pentru asta, căci altminteri, crede-mă, n-aș fi stat... atît de tîrziu.

Îmi venea să-i spun : altminteri n-aș fi stat în nici un caz cu dumneata ; dar nu i-am spus-o și am întors vorba nu din teamă, ci din blestemata mea sfiiciune și delicatețe. Într-adevăr, cum să-i arunci omului o grosolănie drept în față, cu

toate că o merita şi cu toate că dorinţa mea ar fi fost tocmai de a-i spune o astfel de grosolănie ? Pare-mi-se că şi prinţul observase, după expresia ochilor mei, acest lucru, căci mă măsură ironic tot timpul cît rostii cuvintele de mai sus, satisfăcut parcă de stinghereala mea şi zădărîndu-mă cu privirile lui, care păreau a spune : „Vezi că n-ai îndrăznit şi că ai înghiţit-o ? Aşa, frăţioare !" Nu m-am înşelat, cred, deoarece de îndată ce terminai, el izbucni într-un rîs cu hohote şi cu un gest protector mă bătu pe genunchi.

„Mă faci să rîd, frăţioare", desluşii în ochii lui. „Stai că-ţi arăt eu !" mă îndîrjii la rîndu-mi.

— Astăzi sînt foarte bine dispus ! strigă prinţul, şi nici nu înţeleg de ce. Da, da, dragul meu, da ! tocmai despre persoana la care ne gîndim amîndoi am vrut să-ţi vorbesc. Trebuie să ne pronunţăm o dată pentru totdeauna, *să găsim o soluţie* şi nădăjduiesc că de data aceasta dumneata ai să mă înţelegi pe deplin. Adineauri am adus vorba despre banii aceia şi despre acel tată nerod, despre copilul acela sexagenar... Ei, dar acum ce să mai pomenim de asta ! Am spus-o aşa... *într-o doară* ! Ha, ha, ha... dumneata, ca scriitor, trebuia să ghiceşti...

Mă uitam la el uluit. Părea totuşi că nu era încă beat.

— Cît despre fata asta, drept să-ţi spun, o respect, o iubesc chiar, te asigur ; e puţin capricioasă, dar „nu există trandafir fără ghimpi", după cum se spunea cu cincizeci de ani în urmă şi pe bună dreptate ; ghimpii te înţeapă, este adevărat, dar tocmai aceasta mi se pare mai ispititor ; şi cu toate că Alexei al meu e un prost, în bună parte l-am şi iertat, fiindcă totuşi are gust. Pe scurt, fetele de felul ei îmi plac şi aş avea în privinţa ei (el îşi strînse buzele semnificativ) chiar anumite intenţii speciale, dar despre asta ceva mai pe urmă, dragul meu...

— Ascultă, prinţe, strigai eu, nu pot înţelege această schimbare atît de subită pe care o văd la dumneata, dar... te poftesc să trecem la alt subiect.

— Iar te enervezi ! Ei bine, bine... să schimbăm subiectul ! Un lucru însă aş vrea să te întreb, bunul meu amic : o stimezi mult ?

— Firește, răspunsei cu o nerăbdare brutală.

— Şi... şi o iubeşti chiar ? rînji el dezgustător, îngustîndu-şi ochii.

— Văd că te cam întreci cu gluma ! izbucnii furios.

— Bine, bine, atunci încetez ! Domolește-te ! Sînt într-o dispoziție extraordinară astăzi. Mai vesel ca niciodată. Ce-ar fi să bem cîte un pahar de șampanie ? ! Ai ceva împotrivă, dragul meu poet ?

— N-am să beau nimic, nu vreau !

— Ei, nu admit așa ceva ! Dumneata trebuie să-mi ții astăzi neapărat tovărășie. Mă simt admirabil și deoarece sînt un om bun pînă la sentimentalism, nu pot fi fericit de unul singur. Cine știe, poate că ajungem să bem la sfîrșit și *Bruderschaft*, ha, ha, ha ! Dumneata, tînărul meu amic, dumneata încă nu mă cunoști ! Sînt sigur însă că, cu timpul, vei începe să mă iubești. Vreau ca dumneata să-mi împărtășești astăzi și durerea, și bucuria, și veselia, și lacrimile, deși sper cel puțin că nu eu voi fi acela care o să plîngă. Hm, ce zici, Ivan Petrovici ? Îți închipui, desigur, că dacă nu mi se va împlini dorința, atunci toată inspirația mea din acest moment o să dispară, o să se evapore, și dumneata n-ai să mai auzi nimic de la mine ; dar pe cît mi-e dat să pricep, dumneata numai pentru asta ai venit : să poți afla măcar ceva de la mine. Nu-i așa ? se asigură el, făcîndu-mi din nou, insolent, semn cu ochiul ; așadar, alege !

Amenințarea era serioasă. Consimții. „Nu cumva vrea să mă îmbete ?“ mă gîndii. Aș vrea, fiindcă e locul potrivit, să amintesc aici despre niște zvonuri care circulau pe seama prințului și care de mult îmi ajunseseră și mie la ureche. Se spunea că lui, care în societate este atît de decent și de distins, îi place uneori să chefuiască noaptea și că se îmbată criță și se dedă la un desfrîu respingător... Auzisem despre el lucruri îngrozitoare... Alioșa știa pare-se că tatăl său obișnuia să bea uneori, dar căuta să ascundă acest lucru, mai ales față de Natașa. Mi-aduc aminte că într-o zi începuse să-mi spună ceva în această privință, dar a schimbat repede vorba și a refuzat să răspundă la întrebările mele. De altfel, nu auzișem asta de la el și, mărturisesc, la început nici nu-mi venise să cred ; acum însă așteptam să văd ce-o să se întîmple.

Se servi șampania ; prințul umplu două cupe, pe-a lui și pe-a mea.

— O fetișcană foarte drăguță și nostimă, cu toate că s-a cam oțărît la mine ! continuă, savurîndu-și vinul, dar asemenea ființe drăgălașe tocmai în clipele acelea și tocmai prin îndîrjirile și mîniile lor sînt deosebit de atrăgătoare... Numai

cînd mă gîndesc, de pildă, că ea probabil își închipuie că m-a dat gata, știi, în seara aceea, cînd m-a făcut cu ou și cu oțet! Ha, ha, ha! Și ce bine-i stă îmbujorată! Dumneata te pricepi la femei? Uneori o roșeață de-asta bruscă este încîntătoare pe niște obraji palizi, ai observat? Ah, Dumnezeule! am impresia că dumitale iar îți sare mustarul...

— Da, sînt foarte revoltat! strigai fără să mă stăpînesc, și nu vreau să te aud vorbind acum despre Natalia Nikolaevna... vreau să spun, să nu te aud vorbind pe tonul acesta. Căci... eu nu admit așa ceva!

— Oho! Ei bine, poftim, îți fac plăcerea asta, schimb subiectul. După cum vezi, sînt conciliant și maleabil ca aluatul. Să vorbim despre dumneata. Îmi ești simpatic, Ivan Petrovici și dacă ai ști ce mult te apreciez, ca pe un adevărat prieten!...

— Prințe, n-ar fi mai bine să revenim la chestiune, îl invitai eu.

— Adică la *chestiunea noastră*, vrei să spui. Te-nțeleg dintr-un singur cuvînt, *mon ami*, dar nici nu bănuiești cît de aproape sîntem de chestiunea noastră, discutînd despre dumneata; dacă, bineînțeles, n-ai să mă întrerupi. Așadar, să-mi continuu firul; am vrut să-ți spun, scumpul meu Ivan Petrovici, că a duce o asemenea viață cum duci dumneata înseamnă pur și simplu să te distrugi. Dă-mi voie, te rog, să ating această problemă delicată; n-o fac decît din prietenie. Ești sărac, iei de la editorul dumitale avansuri din care plătești datoriile, iar cu restul te ții o jumătate de an hrănindu-te doar cu ceai și tremurînd în mansarda dumitale, în așteptarea romanului care urmează să-ți apară în revista aceluiași editor; așa e?

— Să zicem că ar fi așa, totuși...

— Totuși e mai onorabil decît să furi, decît să te ploconești, să iei mită, să faci intrigi etc., etc. Știu, știu ce vrei să spui; despre toate acestea s-a scris de mult.

— Ceea ce înseamnă că n-are nici un rost să-mi vorbești despre treburile mele. Nu cumva ar fi cazul să-ți dau lecții de delicatețe, prințe?

— Firește că nu dumneata. Dar ce-i de făcut, dacă sîntem nevoiți să atingem tocmai această latură delicată? N-o mai putem evita. Dar bine, hai să lăsăm mansardele în pace. Nici mie nu-mi prea plac, decît poate în anumite cazuri (și

rîse dezgustător). Ceea ce mă surprinde, însă, este faptul că te poți împăca să joci rolul unui personaj secundar. Firește, careva dintre scriitorii voștri, după cîte mi-aduc aminte, a și spus-o undeva că poate isprava cea mai formidabilă a unui om este de a ști să se mulțumească în viață cu rolul de personaj secundar...[27] Sau cam așa ceva, mi se pare ! În privința aceasta am mai auzit și altundeva o discuție asemănătoare. Gîndește-te : Alioșa ți-a suflat logodnica, doar o știu prea bine, iar dumneata ca un fel de Schiller te omori pentru ei, îi servești, ești un fel de om de alergătură... Te rog să mă ierți, dragul meu, dar am impresia că aci e vorba de un joc dezgustător de-a mărinimia... Cum de nu te plictisește asta, zău așa ? ! E de-a dreptul rușinos. Eu, în locul dumitale, aș muri de necaz ; dar mai ales e rușinos, rușinos !

— Prințe ! Încep să cred că dumneata m-ai poftit aici anume ca să mă jignești ! strigai eu în culmea indignării.

— O ! nu, dragul meu, nici gînd de așa ceva ; în momentul de față, eu nu sînt decît un om de afaceri și nu-ți doresc decît binele. Într-un cuvînt, vreau să limpezesc toată chestiunea asta. Dar să lăsăm pentru o clipă *chestiunea propriu-zisă ;* te rog să asculți pînă la sfîrșit, caută să nu te mai aprinzi măcar următoarele cîteva minute. Ce-ai zice dacă ți-aș propune să te însori ? După cum vezi, acum vorbesc *despre cu totul altceva ;* de ce te uiți la mine atît de mirat ?

— Aștept să văd unde vrei să ajungi, răspunsei privindu-l într-adevăr cu mirare.

— Păi nici nu prea am cine știe ce mult de spus. Am vrut să văd ce-ai zice, dacă dintre prietenii dumitale careva care-ți dorește o fericire adevărată, trainică și nu o fericire efemeră, ți-ar propune o fată tînără, drăguță, care... e drept... a trebuit să treacă prin oarecare experiență în viață ; încerc să vorbesc alegoric, dar dumneata ai să mă înțelegi. O fată, să zicem, ca Natalia Nikolaevna, bineînțeles cu o remunerație consistentă... (observi, am abordat o cu totul altă chestiune, nu mai e vorba de chestiunea noastră) ; ei, ce-ai zice de asta ?

— Ți-aș spune că dumneata... ai înnebunit.

— Ha, ha, ha ! Domol, domol ! Mi se pare că ești gata să mă iei la bătaie ?

Într-adevăr, eram gata să sar la el. Mai mult nu mai puteam rezista. Îmi făcea impresia unei lighioane dezgustătoare, a unui păianjen imens, pe care aveam o poftă nebună să-l

strivesc cu piciorul. Îi făcea o plăcere nespusă să-şi bată joc de mine, îl vedeam ; mă juca aşa cum se joacă pisica cu şoarecele, socotind că sînt cu totul la discreţia lui. Aveam impresia (asta o înţelegeam eu) că simte plăcere, o adevărată voluptate chiar de a se arăta atît de josnic şi de impertinent, atît de cinic, apărînd în sfîrşit în faţa mea despuiat de orice mască. Vroia să guste din plin imensa satisfacţie de a mă vedea uluit, îngrozit. Mă dispreţuia profund şi-şi bătea joc de mine.

De la început încă, am avut presentimentul că toate acestea le face precugetat şi cu un anumit scop ; dar eram într-o situaţie care îmi impunea să-l ascult pînă la capăt, cu orice preţ. O cereau interesele Natașei şi trebuia să fiu gata să îndur orice, pentru că în clipele acelea se rezolva poate întreaga chestiune. Dar cum puteam să-i îndur ieşirile atît de cinice şi de murdare pe seama ei, cum îi puteam suporta cu sînge rece toate necuviinţele ? ! Unde mai pui că şi el înţelegea prea bine că, neavînd încotro, trebuia să rabd pînă la capăt, ceea ce făcea obida şi mai insuportabilă. „Totuşi, are şi el nevoie de mine", mi-am zis, şi am început să-i răspund brutal şi arţăgos. Prinţul pricepu asta.

— Uite ce este, tînărul meu prieten, reluă el privindu-mă grav, n-are nici un rost să mai continuăm aşa, de aceea să ne înţelegem. De fapt, îmi propusesem să-ţi spun unele lucruri, iar dumneata trebuie să fii amabil şi să accepţi a le asculta, indiferent de ceea ce îţi va fi dat să auzi. Intenţionez să vorbesc aşa cum vreau, cum îmi place şi, de fapt, aşa şi trebuie. Ei, ce zici, tînărul meu amic, o să ai răbdare să mă asculţi ?

Hotărîi să mă stăpînesc şi nu-i răspunsei nimic, cu toate că el mă privea cu o ironie atît de usturătoare, de parcă ar fi vrut să trezească în mine cel mai violent protest. Totuşi a înţeles că am acceptat să rămîn mai departe şi de aceea a continuat :

— Nu te supăra pe mine, dragul meu. Pentru că, la drept vorbind, ce anume te-a iritat pînă acum ? O simplă aparenţă, nu-i aşa ? De fapt, în ce priveşte chestiunea noastră, nici dumneata nu te aşteptaseşi la altceva de la mine, oricum aş fi căutat să-ţi vorbesc, fie cu o politeţe parfumată, fie aşa cum ai văzut. Deci, oricum aş fi procedat, sensul rămînea acelaşi. Dumneata mă dispreţuieşti, nu-i aşa ? Ca să vezi

numai cu cîtă simplitate drăgălaşă, cu cîtă sinceritate, cu cîtă *bonomie* îţi vorbesc. Îţi voi mărturisi totul despre mine, am să-ţi pomenesc chiar şi despre capriciile mele de copil. Da, *mon cher,* da, mai multă *bonomie* şi din partea dumitale, şi cred că vom reuşi să aranjăm lucrurile, să fim întru totul de acord, şi, în cele din urmă, ne vom înţelege definitiv. De mine să nu te miri : m-am plictisit pînă într-atîta de toate aceste nevinovăţii, de toate pastoralele acestea ale lui Alioşa, de toată atmosfera schilleriană, de toate sentimentele acestea sublime pe care le văd în legătura lui afurisită cu această Nataşa (care, de altfel, e o fetiţă foarte nostimă), încît, fără voia mea, ca să zic aşa, sînt bucuros de orice ocazie ca să-mi bat joc de ele. Şi iată, ocazia s-a ivit. Iar pe deasupra, am vrut pur şi simplu să-mi descarc sufletul în faţa dumitale. Ha, ha, ha !

— Mă uimeşti, prinţe, aproape că nu te recunosc. Tonul dumitale mă face să mă gîndesc la *Polichinelle ;* ce confidenţe neaşteptate...

— Ha, ha, ha ! să ştii că în bună parte n-ai greşit ! E o comparaţie tare drăguţă ! Ha, ha, ha ! Eu *chefuiesc,* dragul meu, *chefuiesc,* sînt fericit şi-s mulţumit, iar dumneata, dragă poete, trebuie să-mi arăţi toată îngăduinţa dumitale. Dar hai mai bine să bem, hotărî el într-adevăr pe deplin mulţumit de sine, umplîndu-şi cupa. Uite ce este, dragul meu, dacă luăm numai seara aceea idioată de la Nataşa, ţii minte, seara aceea a fost de ajuns ca să mă dea gata definitiv. E drept că fata a fost atunci extrem de drăgălaşă, eu însă am plecat de acolo înfuriat la culme şi asta n-aş vrea s-o uit. Nici să uit, nici să ţi-o ascund. Firește, va veni şi vremea noastră, ba poate că nici nu-i prea departe, dar deocamdată să lăsăm asta. De altminteri, n-am vrut decît să-ţi explic o trăsătură a firii mele, pe care dumneata n-aveai de unde s-o cunoşti ; urăsc toate naivităţile şi pastoralele neroade, iar unul dintre deliciile mele a fost totdeauna să mă prefac, să adopt tonul respectiv, să-l încurajez şi să-i cînt în strună vreunui Schilleraş d-ăsta veşnic june şi pe urmă, dintr-o dată, să-l las cu gura căscată ; să-mi smulg deodată masca extatică în faţa lui şi să-l uluiesc cu o strîmbătură, să-i arăt limba exact în clipa în care s-ar fi putut aştepta mai puţin ca oricînd la aşa ceva. Cum ? Vrei să spui că dumneata nu înţelegi, că ţi se pare josnic, absurd, oribil ? Asta vrei să spui ?

— Firește.

— Ești sincer. Ei, dar ce să fac, dacă și pe mine mă chinuiesc alții! E o tîmpenie, dar sînt și eu sincer, așa mi-i firea. De altfel, aș vrea să mă opresc puțin asupra unor momente din viața mea. Dumneata m-ai putea înțelege mai bine; de altfel, socot că vei găsi în ele lucruri interesante. Într-adevăr, astăzi poate că semăn întrucîtva cu un Polichinelle; dar acest personaj a fost sincer, nu-i așa?

— Ascultă, prințe, e tîrziu și, zău...

— Cum? Dumnezeule, cîtă intoleranță! De ce te grăbești? Hai să stăm, să discutăm prietenește, deschis, știi, ca la un pahar de vin, ca doi buni prieteni. Dumneata crezi că sînt beat; nu-i nimic. E mai bine așa. Ha, ha, ha! Nu, zău, aceste întîlniri amicale rămîn pe urmă mult timp în memorie și-ți face o mare plăcere să ți le amintești. Ești un om rău, Ivan Petrovici! N-ai nici un pic de sensibilitate, de vibrație sentimentală. Ce te costă să pierzi o oră pentru un prieten ca mine, ai? Unde mai pui că și asta are o legătură cu chestiunea noastră... Cum de nu înțelegi? Și încă mai spui că ești scriitor; ar fi trebuit, dimpotrivă, să-mi fii recunoscător că-ți ofer un asemenea prilej. Ai putea să creionezi, după mine, un tip în scrierile dumitale, ha, ha, ha! Doamne, ce înduioșător de sincer sînt astăzi!

Desigur, prințul era din ce în ce mai beat. Expresia feței i se schimbă și deveni răutăcioasă. Era limpede că avea poftă să muște, să înțepe, să batjocorească. „Dintr-un punct de vedere e mai bine chiar că s-a îmbătat, îmi zisei în gînd, omul beat e mai slobod la gură." Mă înșelam însă; știa ce face.

— Amice dragă, începu el, vădit încîntat de sine; ți-am făcut acum o destăinuire nelalocul ei, poate, cum că am o dorință nestăpînită, în anumite cazuri, să scot limba la cîte cineva. Pentru această sinceritate a mea, naivă și nevinovată, ai binevoit să mă compari cu Polichinelle, ceea ce m-a amuzat grozav. Dar dacă ai de gînd să-mi reproșezi sau să te miri că am devenit brutal, ba poate și necuviincios, ca un țărănoi, într-un cuvînt, că am întors dintr-o dată foaia, cred că ești nedrept. În primul rînd, fiindcă așa îmi place, în al doilea — fiindcă nu sînt la mine acasă, ci cu *dumneata*... Cu alte cuvinte, vreau să spun, că acum *chefuim*, ca doi buni prieteni, iar în al treilea rînd — pentru că îmi plac grozav ca-

priciile. Ştii dumneata, că odată, dintr-un capriciu numai, am fost chiar metafizician şi filantrop şi aproape ajunsesem să mă scald în aceleaşi sfere de idei ca şi dumneata? De altfel, asta a fost tare demult, în zilele de aur ale tinereţii mele. Mi-aduc aminte că pe atunci sosisem la moşia mea cu capul plin de aspiraţii umanitare şi, firește, m-am plictisit groaznic; nici n-ai să mă crezi cînd îţi voi spune ce mi s-a întîmplat. De plictiseală, am căutat să cunosc nişte fetişcane drăguţe... Nu cumva ai început să strîmbi iar din nas? O, tînărul meu prieten! Sîntem doar la o reuniune prietenească, frate... Nici nu se poate un prilej mai bun să stăm amîndoi la un pahar de vin şi să ne destăinuim ca doi prieteni! Oricum, eu am o fire de rus autentic, de patriot, îmi place să-mi deschid sufletul şi, afară de asta, trebuie să ştii să nu pierzi o clipă şi să guşti viaţa din plin. Mîine-poimîine o să murim, şi cu ce ne alegem? Şi, uite, ziceam, m-am apucat atunci de berbantlîcuri. Mi-aduc aminte că o adorabilă păstoriţă avea un bărbat tînăr şi chipeş. L-am pedepsit crunt şi am vrut să-l trimit la armată (ale vieţii valuri, dragă poete!). Dar nu l-am mai trimis. A murit în spitalul meu... Trebuie să ştii că înfiinţasem în satul meu un spital cu vreo douăsprezece paturi; excelent utilat, parchet, curăţenie ideală. Da. De altfel, l-am desfiinţat demult. Pe atunci însă mă mîndream cu el; eram filantrop; şi uite, pe ţăranul acela tînăr mai-mai să-l omor în bătaie, nu altceva, din pricina neveste-si... Iar începi să te strîmbi! Ţi-e silă s-asculţi? Sentimentele dumitale nobile se revoltă, da? Ei, bine, bine, linişteşte-te! Acum, toate astea aparţin trecutului. Le-am făcut pe cînd eram încă romantic, pe cînd voiam să fiu un binefăcător al omenirii, să fondez o societate de binefacere... Aşa îmi căşunase mie pe atunci. Şi tot pe atunci îi snopeam pe ţărani în bătăi. Acum n-aş mai face aşa ceva; acum, omul trebuie să joace teatru; acum noi toţi nici nu facem altceva decît să jucăm teatru, aşa-s timpurile... Ei, dar cine mă face să mă prăpădesc de rîs... e prostul acela de Ihmenev. Sînt convins că el cunoştea bine cazul cela cu ţăranul cel tînăr... Dar ce crezi? În bunătatea sufletului său mălăieţ şi, dat fiind că pe atunci Ihmenev mă admira grozav, fiindcă îşi vîrîse în cap că aş fi un om de structură superioară, s-a hotărît să nu creadă nimic rău în privinţa mea, şi nici n-a crezut; adică nici faptelor vii n-a vrut să le dea crezare, şi, timp de doisprezece ani,

mi-a fost devotat cu trup și suflet, pînă cînd mi l-am atins și pe el unde-l doare. Ha, ha, ha! Ei, dar toate astea sînt fleacuri! Să bem, tînărul meu amic. Ascultă, îți plac femeile?

N-am răspuns. Mă mulțumeam să-l ascult. Începuse o a doua sticlă.

— La masă, simt o plăcere grozavă să vorbesc despre femei. Ți-aș face cunoștință, după cină, cu una, *mademoiselle* Philiberte, ai? Ce zici? Dar ce-i cu dumneata? Nici nu vrei să te uiți măcar la mine... Hm!

Rămase cîteva clipe pe gînduri. Deodată înălță capul, mă privi cu înțeles și continuă...

— Uite ce este, dragul meu poet, aș vrea să-ți dezvălui o taină a naturii, care, pe cît se pare, dumitale îți este cu desăvîrșire necunoscută. Sînt convins că în clipa asta dumneata mă socoți un păcătos, poate chiar un nemernic, un monstru al desfrîului și al viciului. Dar ascultă! Dacă s-ar putea (ceea ce, din pricina firii omului, e cu neputință), dacă s-ar putea ca fiecare dintre noi să-și descrie toate dedesubturile și intimitățile, dar în așa fel, încît să nu-i fie teamă a arăta nu numai ceea ce s-ar fi ferit să spună și n-ar fi spus în ruptul capului față de oameni, nu numai ceea ce s-ar fi ferit a mărturisi chiar și celor mai buni prieteni, dar și ceea ce de multe ori se sfiește să-și mărturisească lui însuși, s-ar stîrni, cred, în lumea asta o duhoare, de ne-am sufoca cu toții. Iată de ce, vorbind în paranteză, sînt atît de bune convenințele noastre sociale. Ele își au o rațiune a lor, o rațiune adîncă, n-aș spune morală, ci pur și simplu profilactică, preventivă, de comoditate, ceea ce firește e și mai bine, pentru că morala nu este altceva decît tot un fel de comoditate, adică a fost, vreau să spun, inventată numai și numai pentru comoditate. Dar să lăsăm convenințele pentru mai tîrziu; am impresia că mă cam încurc, să-mi aduci aminte de ele mai pe urmă. Iată, așadar, concluzia mea: dumneata mă acuzi de vicii, de desfrîu, de imoralitate, iar eu în realitate nu sînt vinovat acum poate decît de faptul că sînt mai *sincer* decît alții, și asta-i tot; că nu ascund ceea ce alții se străduiesc să ascundă chiar de ei înșiși, cum spuneam adineauri... Rău fac, știu, dar așa vreau eu în clipa asta. De altfel, n-ai nici o grijă, adăugă el cu un zîmbet batjocoritor, chiar dacă m-am recunoscut *vinovat* nu înseamnă de loc că am de gînd să-ți cer iertare. Și mai notează ceva: eu nu încerc să te pun

în încurcătură şi nu te întreb dacă nu cumva ai şi dumneata vreo taină dintr-asta, încît, prin secretele dumitale, să caut a mă justifica pe mine... După cum vezi, procedez absolut cuviincios şi onorabil. În general, procedez întotdeauna onorabil...

— Dumneata nu ştii ce vorbeşti, îi spusei privindu-l cu dispreţ.

— Nu ştiu ce vorbesc ? Ha, ha, ha ! Vrei să-ţi spun la ce te gîndeşti dumneata acum ? Dumneata te întrebi acum ce mi-o fi venit să te aduc aici şi, nitam-nisam, să mă apuc a-mi da drumul, dezvăluindu-mă în faţa dumitale cu atîta sinceritate. Aşa e ?

— Da.

— Ei bine, asta ai s-o afli mai pe urmă.

— Adevărul este că, pînă una-alta, ai băut aproape două sticle de vin şi... te-ai cam afumat.

— Zi-i mai bine că m-am îmbătat. Se prea poate să fie şi aşa. „Te-ai cam afumat !" este ceva mai delicat, decît să spui : „Te-ai îmbătat". O, întruchipare a delicateţii ! Dar... am impresia că iar începem să ne ciondănim, şi totuşi ne apucaserăm a vorbi despre o chestiune atît de interesantă... Da, dragul meu poet, dacă într-adevăr mai există ceva cu adevărat agreabil pe lumea aceasta, apoi asta sînt femeile.

— Ştii, prinţe, eu totuşi nu pot pricepe, ce ţi-a venit să mă alegi neapărat pe mine drept confident al secretelor şi predilecţiilor dumitale... amoroase.

— Hm... Păi, ţi-am mai spus că vei afla mai pe urmă. N-avea grijă ; deşi, poate am făcut-o aşa, fără nici un motiv ; dumneata, ca poet, ai să mă înţelegi ; de altfel, ţi-am şi vorbit despre asta. Există o voluptate cu totul aparte în această smulgere neaşteptată a măştii, în acest cinism cu care omul începe deodată să se înfăţişeze înaintea altuia în posturi care îl dispensează de orice jenă sau ruşine faţă de omul acela. Să-ţi povestesc un caz : trăia la Paris un funcţionar nebun ; mai tîrziu, l-au închis într-un ospiciu, după ce s-au convins că e într-adevăr nebun. Şi funcţionarul acela, cînd îl apucau pandaliile, ce crezi că născocise ca să-şi facă plăcere ? Se dezbrăca la el acasă în pielea goală, rămînea numai în costumul lui Adam, dar îşi păstra încălţămintea ; apoi se învăluia într-o pelerină largă şi lungă, lungă pînă la pămînt, şi cu un aer maiestuos ieşea în stradă. Dacă te uitai aşa la el, din-

tr-o parte, era un om ca toţi oamenii cărora le face plăcere să se plimbe în pelerină. De cum însă i se întîmpla să întîlnească undeva, într-un loc mai singuratic, vreun trecător, se îndrepta către el cu o mină foarte gravă şi preocupată, apoi se oprea în faţa lui, îşi desfăcea pelerina şi se expunea în deplină... sinceritate. Totul nu dura decît un minut, apoi se înfăşura din nou şi, fără să scoată o vorbă, fără să-i tresară măcar un muşchi al feţei, trecea pe lîngă spectatorul său uluit, trecea grav, maiestuos ca umbra din „Hamlet". Aşa proceda cu oricine se întîmpla — fie bărbat, fie femeie sau copil şi într-asta consta toată plăcerea lui. Uite, o părticică dintr-o astfel de plăcere s-ar putea să guste omul, uluindu-l pe neaşteptate pe vreunul din Schiller-ii aceia despre care ţi-am vorbit şi scoţîndu-şi limba la el tocmai în momentul cînd acela se aşteaptă mai puţin ca oricînd la aşa ceva. „Uluindu-l" — ce zici de vorba asta? Am citit-o undeva, într-o carte de literatură contemporană de-a voastră.

— Bine, dar acela era nebun, pe cînd dumneata...

— Un om care ştie ce vrea?

— Da.

Prinţul rîse cu hohote.

— Judeci sănătos, dragul meu, adăugă el cu mina cea mai impertinentă.

— Prinţe, spusei întărîtat de atîta obrăznicie, dumneata mă urăşti şi pe mine alături de ceilalţi şi acum te răzbuni pe mine pentru toţi şi pentru toate. Şi o faci dintr-un orgoliu de cea mai josnică factură. Eşti rău, rău pînă la meschinărie, pînă la abjecţie. Noi te-am înfuriat şi poate că nu greşesc cînd afirm că eşti furios mai ales pentru seara aceea. Se-nţelege că n-ai fi putut să-mi răspunzi cu nimic mai bine decît cu acest dispreţ total cu care te-ai manifestat faţă de mine; de data aceasta, te-ai dispensat chiar de cea mai elementară şi obligatorie politeţe, pe care ne-o datorăm cu toţii unii altora. Vrei să-mi arăţi fără nici o jenă că nu-mi acorzi nici măcar onoarea de a te ruşina de mine, smulgîndu-ţi atît de făţiş şi pe neaşteptate de pe chip dezgustătoarea mască pe care o porţi, expunîndu-te cu atîta cinism moral...

— Pentru ce mi le spui toate astea? întrebă el, brutal, privindu-mă cu răutate. Pentru a-mi demonstra perspicacitatea dumitale?

— Ca să-ţi arăt că te înţeleg prea bine şi ţi-o declar că te înţeleg.

— *Quelle idée, mon cher !* *, urmă el schimbînd deodată tonul şi trecînd din nou la conversaţia amabilă, veselă şi flecară de mai înainte. N-ai reuşit decît să mă abaţi de la subiectul nostru. *Buvons, mon ami !* **, dă-mi voie să-ţi torn. Şi cînd te gîndeşti că tocmai voiesem să-ţi povestesc o aventură încîntătoare şi deosebit de interesantă... Dar să ţi-o spun în linii generale. Am cunoscut odată o cuconiţă ; nu mai era la prima tinereţe, să tot fi avut vreo douăzeci şi şapte-douăzeci şi opt de ani, o frumuseţe cum rar întîlneşti : ce bust, ce ţinută, ce mers ! Cu o privire pătrunzătoare ca o acvilă, mereu severă şi gravă ; avea o prestanţă maiestuoasă şi era inaccesibilă. Avea reputaţia de femeie rece, rece ca gerul Bobotezei. Îi speria pe toţi prin aerul ei distant, prin austeritatea şi virtuţile ei strivitoare. Exact aşa, ăsta-i cuvîntul : strivitoare. Nu exista în tot cercul ei alt judecător mai neîndurător ca dînsa. Condamna nu numai viciile, dar şi cel mai mic semn de slăbiciune la alte femei, şi condamna irevocabil, fără drept de apel. Înlăuntrul grupului său, avea o influenţă enormă. Cele mai trufaşe, cele mai virtuoase bătrîne o respectau şi ţineau cont de părerea ei. Se uita la toţi cu o asprime impasibilă, ca stareţa unei mănăstiri medievale. Femeile tinere tremurau sub privirea ei, de teama judecăţii sale. O singură observaţie, o singură aluzie de-a ei ar fi fost de ajuns ca o reputaţie să fie iremediabil compromisă — aşa se impusese în societate ; se temeau de ea pînă şi bărbaţii. În cele din urmă, coniţa se afundă într-un fel de misticism contemplativ, de altfel tot atît de calm şi distant... Şi, ce crezi ? N-a existat o desfrînată mai desfrînată decît acea femeie, iar eu am fost cel care am avut fericirea să-i cîştig încrederea. Într-un cuvînt, am fost amantul ei tainic şi misterios. Întîlnirile noastre erau aranjate cu atîta abilitate şi iscusinţă, încît nimeni din casa ei n-ar fi putut avea nici pic de bănuială ; numai camerista, o franţuzoaică delicioasă, îi cunoştea toate tainele, dar pe această cameristă ne puteam bizui deplin, deoarece lua şi ea parte la combinaţie, în ce fel ? Acum am să trec peste asta. Cuconiţa mea era

* Ce idee, dragul meu ! (Fr.)

** Să bem, dragă prietene ! (Fr.)

atît de senzuală, încît însuşi marchizul de Sade ar fi avut ce învăţa de la dînsa[28]. Dar voluptatea cea mai mare, cea mai puternică şi mai răscolitoare se datora caracterului misterios şi cinic al înşelăciunii. Această bătaie de joc la adresa a tot ce profesa contesa public în societate ca fiind sublim, inefabil, intangibil şi inviolabil, în sfîrşit, acel diabolic rîs lăuntric şi acea voită călcare în picioare a tot ce nu era îngăduit să fie terfelit — toate acestea, fără nici o reţinere, toate împinse pînă la ultima limită a excesului, pînă acolo unde nici cea mai aprinsă şi bolnăvicioasă imaginaţie n-ar fi putut ajunge, erau de fapt caracteristica esenţială şi cea mai surprinzătoare a acestei supreme voluptăţi. Da, da! Într-adevăr, femeia era un diavol încarnat, dar un diavol de o irezistibilă seducţie. Nici astăzi nu-mi pot aduce aminte de ea fără să mă entuziasmez. În focul celor mai arzătoare voluptăţi, deodată izbucnea într-un hohot nebun şi eu o înţelegeam. Înţelegeam foarte bine acel hohot al ei şi la rîndul meu hohoteam nebun... Pînă şi acum mi se taie răsuflarea, numai cînd îmi aduc aminte de toate astea, deşi au trecut de atunci mulţi ani. Peste un an însă m-a schimbat cu altul. Şi chiar dacă aş fi vrut, nu i-aş fi putut face nici un rău. Într-adevăr, cine, dar cine m-ar fi crezut? Ei, ce zici despre un asemenea caracter, dragul meu prieten?

— Ce josnicie! răspunsei ascultîndu-i cu greaţă mărturisirea.

— N-ai fi fost tînărul meu prieten, dacă îmi răspundeai într-alt fel! Nici nu mă îndoiam că ai să-mi răspunzi aşa, ha, ha, ha! Dar mai aşteaptă puţin, *mon ami*, vei mai trăi şi vei înţelege; deocamdată însă mai ai nevoie de ceva turtă dulce. La naiba, ce fel de poet mai eşti după asta! Femeia aceea, într-adevăr, înţelegea viaţa şi ştia s-o trăiască.

— Dar ce nevoie era să ajungă la asemenea bestialitate?

— Care bestialitate?

— La care a ajuns femeia aceea cu dumneata împreună.

— Aaa, dumneata numeşti asta bestialitate? E un semn că n-ai ieşit încă de sub tutelă. Admit, firește, că independenţa se poate manifesta şi într-o direcţie absolut contrarie, dar... ca să vorbim mai simplu, *mon ami*... recunoaşte că aşa ceva ar fi o absurditate.

— Şi ce nu este absurditate după dumneata?

— Nu este absurditate numai propria mea personalitate, eu însumi. Totul e făcut pentru mine și lumea toată există numai pentru mine. Auzi, prietene, mai cred că pe lumea asta s-ar putea duce o viață frumoasă. Și este cea mai frumoasă credință, pentru că fără ea nu s-ar putea trăi nicicum, nici chiar prost de tot; altminteri, nu i-ar rămîne omului decît să se otrăvească. Se zice că un imbecil a și făcut-o. Tot filozofînd, a ajuns să nege totul, totul, pînă și legitimitatea tuturor îndatoririlor normale și firești ale omului și a mers pînă acolo, încît a desființat totul; constatînd însă că în ultimă instanță nu s-a ales decît cu un zero, nu i-a mai rămas nimic altceva de făcut decît să proclame că în viață lucrul cel mai bun este acidul cianhidric. Ai să-mi spui poate că în cazul de față este vorba de un Hamlet, de o cumplită deznădejde, într-un cuvînt, ceva atît de magnific, încît nouă nici prin vis nu ne-ar trece; dumneata ești însă poet, iar eu nu sînt decît un muritor de rînd. Iată de ce îți voi spune că lucrurile trebuie privite dintr-un punct de vedere simplu și practic. Eu, de pildă, de mult am reușit să mă eliberez de orice lanțuri și chiar îndatoriri. Nu mă socot obligat decît atunci cînd asta mi-aduce un folos. Voi, bineînțeles, nu puteți privi lucrurile astfel; aveți picioarele împiedicate și gustul deformat. Tînjiți după idealuri, după virtuți. Dar, dragul meu prieten, și eu sînt gata să recunosc tot ce ai să-mi spui dumneata: ce să fac însă, dacă sînt dinainte convins că la baza tuturor virtuților omenești zace egoismul cel mai feroce! Și cu cît o faptă pare a implica mai multe virtuți, cu atît mai mult egoism se ascunde într-însa. Iubește-te pe tine însuți, iată o maximă pe care o accept. Viața este o afacere negustorească; să nu arunci banii pe fereastră, dar poți să plătești — asta o admit — pentru serviciile care ți se aduc și prin asta, omule, ți-ai îndeplinit toate îndatoririle față de aproapele tău, iată morala mea, dacă socoți că trebuie să existe neapărat una; deși, ți-o mărturisesc din experiență, socot că este chiar mult mai bine să nu-i plătești nimic aproapelui tău, ci să știi să-l silești ca el să te servească gratuit. Nu am nici un fel de idealuri și nici nu vreau să le am; n-am simțit niciodată nevoia de a le avea. În lumea înaltă se poate trăi atît de vesel, atît de plăcut și fără nici

un fel de idealuri... şi *en somme* *, sînt extrem de fericit că pot să mă descurc şi fără otravă. Mă gîndesc că dacă eram ceva *mai virtuos,* poate că nici n-aş fi reuşit să mă dispensez de ea, ca gugumanul ăla de filozof (vreun neamţ, fără îndoială). Nu, nu! viaţa poate să-i ofere omului încă atîtea lucruri frumoase! Îmi plac onorurile, rangurile, palatele, o mizăr mare la cărţi (grozave delicii îmi dă jocul de cărţi!). Dar mai ales, mai ales îmi plac femeile... Femeile în toate chipurile; îmi place chiar şi un pic de desfrînare mai discretă, mai pe ascuns, dar cît mai picantă, cît mai excentrică, chiar şi cu puţină perversiune, pentru variaţie... ha,ha,ha! Mă uit la faţa dumitale: cu cît dispreţ mă priveşti în clipa asta!

— Ai dreptate, răspunsei.

— Să zicem că ai şi dumneata dreptate; în orice caz, mai bine puţintică perversiune decît acid cianhidric — nu eşti de părere?

— Oricum, acidul cianhidric e de preferat.

— Te-am întrebat înadins: „Nu eşti de părere?" ca să mă desfăt cu răspunsul dumitale; îl cunoşteam dinainte. Ba nu, prietene, dacă doreşti cu adevărat binele semenilor, atunci urează-le tuturor oamenilor deştepţi un gust ca al meu, fie chiar şi ceva mai pervers; altminteri, omul deştept n-ar mai avea în curînd ce căuta pe lumea asta şi n-ar mai rămîne, oriunde te-ai întoarce, decît proşti. Ce noroc pe ei! De altfel, există şi acum o zicală: prost să fii, noroc să ai; şi trebuie să ştii, că nu poate fi nimic mai comod decît să trăieşti cu proştii şi să zici ca ei — e mai convenabil! Nu te uita că ţin la prejudecăţi şi respect anumite convenienţe, caut să-mi creez şi eu o situaţie; doar îmi dau seama că trăiesc într-o societate de netrebnici; dar atîta timp cît mă simt bine în sînul ei, am tot interesul să spun cum spun ceilalţi, să mă arăt că o apăr, dar la o adică voi fi cel dintîi care o va părăsi. Cunosc eu toate ideile voastre cele noi, deşi niciodată n-am avut de suferit din pricina lor, de altminteri, nici din vreun alt motiv! N-am avut niciodată mustrări de conştiinţă. Sînt de acord cu orice, numai să-mi fie mie bine, şi de-alde noi sînt puzderie. Şi într-adevăr ne simţim bine. Totul poate pieri pe lumea asta, numai noi n-o să pierim niciodată. Existăm de cînd lumea. Lumea întreagă ar putea să se prăbuşească, noi

* În general (fr.).

însă o să ieşim deasupra ca untdelemnul pe apă. De altfel, să te uiţi numai cîtă vitalitate e în oamenii de soiul meu. Noi, într-adevăr, sîntem de o vitalitate fenomenală ; nu te-a mirat niciodată acest lucru ? Va să zică, natura însăşi ne favorizează, he, he, he ! Eu ţin neapărat să trăiesc pînă la nouăzeci de ani. Nu-mi place moartea şi mă tem de ea. Dracu mai ştie cum va trebui să mor ! Dar ce să mai vorbim despre asta ! M-a influenţat, poftim, gîndul la filozoful acela care s-a otrăvit. La naiba cu filozofia ! *Buvons, mon cher !* Începusem parcă să vorbim despre fete drăguţe... Stai, încotro ?

— Plec, de altfel, şi dumneata trebuie să pleci...

— Ei, asta e ! Eu, ca să zic aşa, mi-am deschis sufletul în faţa dumitale, iar dumneata nu vrei să arăţi nici un pic de înţelegere pentru această grăitoare dovadă de prietenie ; he, he, he ! Nu prea observ porniri şi afecţiuni la dumneata, dragă poete. Mai stai, aş mai cere o sticlă...

— A treia ?

— Da, a treia. În ce priveşte virtutea, tînărul meu discipol (îmi dai voie să-ţi spun acest termen dulce ; de, cine ştie, poate că preceptele mele îţi vor fi cîndva de folos)... aşadar, în ce priveşte virtutea, dragul meu discipol, ţi-am mai spus : „cu cît virtutea este mai virtuoasă, cu atît mai mult egoism se ascunde într-însa". Aş vrea să-ţi povestesc în acest sens o anecdotă delicioasă : am iubit odată o fată şi am iubit-o aproape sincer. Ea a făcut multe sacrificii pentru mine...

— E poate fata aceea pe care ai jefuit-o ? îl întrerupsei brutal, nevoind să mă mai stăpînesc.

Prinţul tresări, se schimbă brusc la faţă şi-şi aţinti ochii injectaţi asupra mea ; privirea lui trăda nedumerire şi furie.

— Ia stai, îngăimă el ca pentru sine, stai, dă-mi voie să mă dumiresc. Într-adevăr, sînt beat şi-mi vine greu să înţeleg...

Tăcu şi continuă să mă înfrunte cu o privire iscoditoare plină de răutate, ţinîndu-mă de mînă, ca şi cum s-ar fi temut să nu plec. Eram convins că în clipa aceea căuta să-şi dea seama de unde cunosc eu această istorie, nu prea cunoscută altora, şi dacă n-o să rezulte din asta vreo primejdie pentru el ? A stat aşa cam un minut ; apoi, repede, se schimbă la faţă şi-i reapăru expresia ironică şi voioşia cheflie. Izbucni într-un hohot de rîs.

— Ha, ha, ha ! Zi-i Talleyrand, şi pace ! Ei da, stăteam în faţa ei, de parcă m-ar fi scuipat, cînd mi-a trîntit drept în ochi că am jefuit-o ! Şi ce mai ţipa, ce mai ocăra ! Era o femeie turbată rău şi... fără nici un frîu. Judecă şi dumneata : în primul rînd, că n-am jefuit-o, cum ai binevoit să te exprimi. Mi-a dat singură banii ei, aşa că banii au devenit ai mei. Să zicem, de pildă, că dumneata îmi faci cadou fracul dumitale cel mai bun (cu aceste vorbe el se uită la fracul meu, singurul pe care-l aveam şi care arăta destul de rău, şi pe care îl cususem cu vreo trei ani în urmă la croitorul Ivan Skorneaghin) ; eu îţi sînt nespus de recunoscător şi-l iau la purtat ; deodată, peste un an, te cerţi cu mine şi-mi ceri fracul înapoi, după ce l-am rupt purtîndu-l. Nu-i prea frumos ; de ce a mai fost nevoie să mi-l dăruieşti ? În al doilea rînd, cu toate că banii erau ai mei, i-aş fi restituit negreşit, dar trebuie să fii de acord şi dumneata : de unde puteam să scot peste noapte o asemenea sumă ? Şi, mai cu seamă, nu pot suferi pastoralele şi schillerismele, ţi-am mai spus-o ; ei ! uite, toate astea au fost pricina celor ce s-au întîmplat. Nici n-ai să mă crezi dacă ţi-aş spune ce poză, ce aere îşi luase ea strigînd că mi-i face cadou (de altfel, banii erau demult ai mei). Chiar mă apucase furia, dar mi-am revenit la timp şi am ştiut să judec cu destul calm, pentru că prezenţa de spirit niciodată nu mă părăseşte, raţionînd astfel : dacă-i dau banii, poate că o fac iremediabil nefericită. Aş fi lipsit-o de plăcerea de a rămîne profund nefericită *din cauza mea* şi de a mă blestema pentru asta tot restul vieţii. Crede-mă, dragă prietene, că nenorocirile de acest soi ascund în ele un fel de plăcere supremă de a fi pe deplin conştient că ai absolută dreptate, că eşti mărinimos şi că ai tot dreptul să arunci în obrazul celui ce te-a nedreptăţit cuvîntul de ticălos. Această voluptate a urii o găsim, de bună seamă, la cei cu firi schilleriene ; poate că ulterior femeia aceasta nu a avut ce mînca, în schimb, sînt convins, a fost fericită. N-am vrut s-o lipsesc de această fericire şi nu i-am mai trimis banii. Aşadar, principiul meu s-a justificat pe deplin : cu cît este mai mare şi mai izbitoare mărinimia omului, cu atît mai dezgustător este egoismul pe care îl ascunde... Nu se poate ca dumneata să nu înţelegi asta ! Dar... am impresia că ai vrut să mă înţepi, ha, ha, ha ! Ei, recunoaşte c-ai vrut să mă înţepi, nu-i aşa ? O, Talleyrand !

— Adio ! spusei ridicîndu-mă.

— O clipă ! Două cuvinte în încheiere, strigă el, schimbîndu-şi tonul respingător şi luînd o expresie gravă. Ascultă ce-am să-ţi spun la urmă ; din toate cîte ţi le-am spus aici, rezultă limpede şi neîndoios (cred că şi dumneata ai observat acest lucru), că eu nu las niciodată, pentru nimeni şi pentru nimic în lume, să-mi scape vreun prilej de a trage foloase... Îmi plac banii şi am nevoie de cît mai mulţi. Katerina Feodorovna are mulţi bani ; timp de zece ani tatăl ei a ţinut concesia băuturilor. Dispune de trei milioane şi aceste trei milioane îmi vor fi de mare folos. Alioşa şi Katia sînt o pereche potrivită ; amîndoi sînt de o prostie crasă, ceea ce-mi convine de minune. Iată de ce vreau neapărat să-i căsătoresc, şi cît mai degrabă. Peste vreo două-trei săptămîni, contesa şi Katia pleacă la ţară. Alioşa trebuie să le însoţească. Pregăteşte-o pe Natalia Nikolaevna, ca să nu avem nici un fel de pastorale, nici un fel de schillerisme şi să nu încerce a mă înfrunta. Sînt răzbunător şi rău ; ştiu să-mi apăr interesele. De ea nu mă tem ; totul, bineînţeles, se va face după cum vreau eu şi de aceea, dacă-ţi încredinţez acest avertisment, o fac numai şi numai spre binele ei. Ai grijă, dar, să nu intervină nici un soi de nerozii, iar ea să se poarte rezonabil. Altminteri, va fi rău, foarte rău de Natalia Nikolaevna. Ar trebui, de fapt, să-mi fie chiar recunoscătoare că n-am procedat faţă de dînsa cum ar fi trebuit după lege. Să ştii, dragă poete, că legile apără liniştea familiei ; ele îi asigură tatălui ascultarea fiului şi acei care îndeamnă copiii să se abată de la îndatoririle lor sfinte faţă de părinţi, aceia nu-s de loc menajaţi de lege. Trebuie să mai ştii, în sfîrşit, că eu am relaţii, pe cînd ea nu le are şi... cum de nu înţelegi ce i-aş putea face ? Dar n-am făcut-o, pentru că pînă în momentul de faţă s-a purtat cuminte. N-aveţi nici o grijă, în ultima jumătate de an, clipă de clipă, orice mişcare a lor a fost supravegheată de ochi atenţi, iar eu ştiam totul, pînă la cel mai mic amănunt. Iată de ce am aşteptat calm pînă cînd Alioşa o va părăsi singur, ceea ce aproape că s-a şi întîmplat ; între timp, el a avut un divertisment plăcut. Pe de altă parte, el mă consideră un tată plin de omenie, adică tocmai ceea ce am şi urmărit — ha, ha, ha ! Cînd mi-aduc aminte că mă apucasem să-i fac chiar şi complimente, atunci, în seara aceea, precum că ea a fost atît de mărinimoasă şi de dezinteresată,

nevrînd să se mărite cu el... dar aş fi vrut să văd, cum putea să se mărite ! În ce priveşte vizita mea de atunci, toate acestea le-am făcut pentru că era timpul să se pună capăt legăturii lor. Dar voiam să mă conving personal, la faţa locului... Ei, acum eşti mulţumit ? Sau ai mai vrea să ştii şi altceva ? Poate că ai mai vrea să ştii pentru ce te-am adus aici, de ce m-am izmenit atîta înaintea dumitale şi ţi-am dat reprezentaţia aceasta cu destăinuirile mele, cînd aş fi putut să-ţi spun totul pe şleau, fără destăinuiri, poate că vrei asta — da ?

— Da. Mi-am luat inima în dinţi şi l-am ascultat cu nesaţ. N-aş mai fi avut ce să-i răspund.

— Numai dintr-un singur motiv, dragă prietene ; am observat la dumneata ceva mai multă înţelepciune şi o vedere mai clară asupra lucrurilor decît la cei doi neghiobi ai noştri. S-ar putea să-ţi fi format dinainte o părere despre mine, ghicind sau presupunînd cine sînt ; dar am vrut să te scutesc de această osteneală hotărîndu-mă să-ţi arăt concret *cu cine* ai de-a face. Mare lucru e să te poţi convinge personal ! Înţelege-mă dar, *mon ami*. Acum ştii cu cine ai de-a face, dumneata o iubeşti şi, de aceea, sper că ai să faci uz de toată influenţa dumitale (căci ai asupra ei o mare influenţă), ca s-o scuteşti de *unele* neplăceri. Altminteri, te asigur, s-ar putea să aibă neplăceri şi te asigur, iarăşi, că e vorba de neplăceri destul de serioase. Şi, în sfîrşit, un al treilea motiv al sincerităţilor mele faţă de dumneata a fost... (dumneata ai ghicit-o foarte bine, dragul meu), da, că într-adevăr am vrut să-mi bat joc niţeluş de toată afacerea asta, şi chiar în faţa dumitale...

— Şi ţi-ai atins scopul, rostii tremurînd de indignare. Sînt de acord că nu ţi-ai fi putut exprima mai bine întreaga ură, tot dispreţul faţă de mine şi faţă de noi toţi, decît făcînd aceste confidenţe. Pe dumneata nu numai că nu te-a încercat nici o teamă la gîndul că destăinuirile acestea te-ar putea compromite în ochii *mei*, dar nici măcar nu ţi-a fost ruşine de mine... Într-adevăr, semeni aidoma cu nebunul în pelerină. Nici măcar nu m-ai socotit om.

— Ai ghicit, tînărul meu prieten, spuse el sculîndu-se, ai ghicit totul, nu degeaba eşti scriitor. Sper să ne despărţim prieteneşte. *Bruderschaft*, firește, n-o să mai bem ?

— Eşti beat şi acesta e singurul motiv pentru care nu-ţi răspund aşa cum ai merita...

— Iarăşi o figură de stil eliptică, ai evitat să spui totul aşa cum ar fi trebuit — ha, ha, ha! După cum am înţeles, nu-mi permiţi să achit consumaţia şi pentru dumneata...

— Nici o grijă, mi-o achit eu.

— Nici nu mă îndoiesc. Şi pare-se că nici nu avem de mers în aceeaşi direcţie.

— Nu merg cu dumneata.

— Adio, dragul meu poet. Sper că m-ai înţeles...

Prinţul ieşi, cu paşi oarecum nesiguri şi fără a-şi mai întoarce capul spre mine. Lacheul îl urcă în caleaşcă, iar eu pornii pe drumul meu spre casă. Trecuse de ora două. Ploua şi era întuneric beznă...

PARTEA A PATRA

CAPITOLUL I

Nu voi încerca să descriu aici exasperarea mea. Deşi mă puteam aştepta la orice, totuşi am fost uluit ; ca şi cum prinţul mi s-ar fi înfăţişat cu totul pe neaşteptate în toată monstruozitatea sa. De altfel, ţin minte că simţămintele mele erau confuze, de parcă aş fi fost izbit, strivit şi o presimţire sumbră, tot mai apăsătoare, îmi rodea inima : mi-era teamă pentru Natasa. Îmi dădeam seama că o aşteaptă multe suferinţe şi căutam un mijloc să le abat pe cît posibil din calea ei, uşurîndu-i cît de cît ultimele clipe dinaintea deznodămîntului. Cu privire la deznodămînt nu mai aveam nici o îndoială. Se apropia şi nu era greu de ghicit cum va fi el !

Nici nu mi-am dat seama cum am ajuns acasă, deşi mă plouase tot drumul. Era pe la trei dimineaţa. De-abia am bătut la uşă, că se auzi îndată un geamăt şi uşa se deschise fulgerător, ca şi cum Nelli nu s-ar fi culcat nici o clipă, ci ar fi stat tot timpul lîngă prag pîndind venirea mea. Lumînarea era aprinsă. M-am uitat la chipul fetei şi m-am îngrozit ; era de nerecunoscut : ochii ei, cu văpăi bolnăvicioase, mă priveau aiuriţi, ca şi cum m-ar fi văzut pentru întîia oară. Avea febră mare.

— Nelli, ce-i cu tine, eşti bolnavă ? o întrebai aplecîndu-mă spre ea şi îmbrăţişînd-o.

Ea mi se cuibări înfrigurată la piept, ca şi cum i-ar fi fost frică, şi începu să vorbească repede, dar cu vocea între-

tăiată, de parcă numai atîta aşteptase — să-mi poată povesti. Dar vorbele ei îmi părură stranii şi fără şir ; n-am înţeles nimic. Delira.

M-am grăbit s-o culc în pat. Dar ea se smulgea mereu pentru a se arunca iar la pieptul meu, înfricoşată, ca şi cum m-ar fi implorat s-o apăr de cineva nevăzut ; şi chiar după ce am culcat-o în aşternut, îmi ţinu mîna strîns, de-ai fi zis că se teme să nu plec cumva iarăşi. Eram atît de impresionat şi aveam nervii atît de zdruncinaţi, încît, văzînd-o în halul acesta, am izbucnit în plîns. Eu însumi eram bolnav. Zărindu-mi lacrimile, mă fixă lung cu o privire încordată, fără să se mişte, silindu-se, probabil, să priceapă, să-şi dea seama de ceva. Se vedea însă că-i trebuie un mare efort pentru asta. În cele din urmă, faţa i se lumină de un gînd nou ; de obicei, după o criză puternică de epilepsie, un timp oarecare nu reuşea să-şi adune gîndurile şi să pronunţe cuvintele clar. La fel se întîmplă şi acum ; căznindu-se să-mi spună ceva şi dîndu-şi seama că n-o înţeleg, îşi întinse mînuţa şi începu să-mi şteargă lacrimile, apoi mă cuprinse pe după gît, mă atrase spre ea şi mă sărută.

Era limpede : în lipsa mea avusese un nou acces de epilepsie şi aceasta se întîmplase chiar în timp ce stătea lîngă uşă. După criză, n-a putut probabil să-şi revină mult timp. În asemenea clipe, realitatea se confundă cu delirul şi i s-o fi năzărit ceva groaznic, înspăimîntător. În acelaşi timp, ea simţea vag în subconştientul său că trebuie să mă întorc din clipă în clipă şi că voi bate în uşă ; iată de ce, întinsă chiar lîngă pragul uşii, îmi aşteptase reîntoarcerea inconştient, dar cu o sensibilitate crescută, şi la prima bătaie se ridicase de jos.

„Dar de ce s-o fi dus pînă la uşă ?“ m-am întrebat eu şi abia atunci am constatat surprins că era îmbrăcată în scurteicuţă (de curînd îi cumpărasem o scurteicuţă de la vechea mea cunoştină, băbuţa aceea precupeaţă, care-mi dădea uneori marfă pe datorie şi care venise anume pentru asta la mine acasă) ; prin urmare, se pregătise să iasă şi probabil că tocmai în momentul cînd da să deschidă uşa o surprinsese accesul de epilepsie. Unde vroia să se ducă oare ? Nu cumva se afla şi atunci în delir ?

Febra nu ceda, aşa că în curînd îşi pierdu iar cunoştinţa şi începu să delireze. De cînd se afla la mine, i se întîm-

plase de două ori să aibă asemenea crize, dar de fiecare dată ele se terminaseră cu bine ; acum însă părea să aibă congestie. Am stat la căpătîiul ei cam o jumătate de oră, apoi am tras lîngă divanul ei cîteva scaune și m-am întins pe ele, așa îmbrăcat cum eram, ca să mă pot trezi mai repede în cazul cînd m-ar chema. Lumînarea am lăsat-o să ardă. Și de multe ori am tot privit-o pe Nelli înainte de a reuși în cele din urmă să adorm. Era palidă, buzele i se răsfrîngeau arse de febră și însîngerate, se lovise probabil în cădere, iar expresia de spaimă și de chin dăinuia pe feţișoara ei chiar și în timpul somnului. Hotărîi ca a doua zi să chem cît mai devreme doctorul, dacă starea ei n-avea să se schimbe înspre bine. Mi-era teamă să nu fie congestie.

„Să știi că a speriat-o prințul !" îmi fulgeră prin minte și mă cutremurai, aducîndu-mi aminte de ceea ce-mi povestise el despre femeia care-i zvîrlise în obraz propriii ei bani.

CAPITOLUL II

...Trecură două săptămîni. Nelli începu să se întremeze. Nu avusese congestie, totuși starea ei era încă destul de îngrijorătoare. A putut părăsi patul abia pe la sfîrșitul lui aprilie, într-o zi însorită și caldă. Era în Săptămîna Patimilor.

Sărmana făptură ! Nu mă simt în stare să-mi continuu povestirea în ordinea în care mi-o propusesem. A trecut mult timp de atunci pînă în momentul cînd încep să notez întîmplările acestea din trecut, dar simt o dureroasă strîngere de inimă ori de cîte ori îmi amintesc de fața ei palidă, trasă, de căutătura stăruitoare și adîncă a ochilor ei negri cînd se întîmpla să rămînem numai noi doi ; Nelli mă privea lung din patul ei de suferință, ca și cum m-ar fi îmbiat să ghicesc ce-i în cugetul ei ; văzînd însă că nu-i descifram gîndurile și rătăceam în aceeași nedumerire, schița încet, ca pentru sine, un zîmbet anume și-și întindea blînd mînuța fierbinte, cu degetele firave, către mine. Acum toate aparțin trecutului, îmi sînt prea binecunoscute și totuși nici pînă astăzi n-aș putea spune că am dezlegat întreaga taină a acelei micuțe inimi bolnave, chinuite și istovite de umilințe.

Simt că am să mă abat de la firul povestirii mele, dar în clipa aceasta n-aş vrea să mă gîndesc decît la micuţa Nelli. Ciudat : acum, cînd zac singur pe patul acesta de spital, părăsit de toţi acei pe care i-am iubit cîndva atît de mult, acum, cînd uneori cîte o trăsătură aproape neînsemnată de pe acea vreme, trăsătură ce pe atunci trecea cu totul neobservată şi pe care o dădeam repede uitării, îmi revine în minte, ea capătă pe neaşteptate pentru cugetul meu o cu totul altă semnificaţie, o semnificaţie de ansamblu şi care îmi explică azi ceea ce pînă mai adineauri nu reuşisem să înţeleg.

În următoarele patru zile eu şi cu doctorul am fost tare îngrijoraţi, dar în cea de-a cincea zi el m-a tras deoparte şi mi-a spus că n-avem de ce să ne temem, fiindcă negreşit Nelli se va face bine. Era acelaşi doctor, bătrînul holtei, vechea mea cunoştinţă, omul acela bun şi cam caraghios pe care îl chemasem şi cu prilejul primei îmbolnăviri a fetiţei şi care o impresionase atît de mult cu ordinul Stanislaw, uriaş, atîrnat de gît.

— Prin urmare, n-are de ce să ne mai fie teamă ! izbucnii eu fericit.

— Da, acum se va însănătoşi, dar pe urmă, foarte curînd, fata o să moară.

— Cum ? O să moară ? ! De ce ? ! strigai, uluit de verdictul său categoric.

— Da, va muri negreşit, ba încă foarte curînd. Pacienta are endocardită şi orice condiţii nefavorabile o vor doborî din nou. Poate că şi atunci se va însănătoşi, dar după aceea iar se va îmbolnăvi şi în cele din urmă o s-o pierdem.

— Şi nu există nici o posibilitate de salvare ? Nu, nu se poate !

— Totuşi, aşa se va întîmpla. Numai dacă ar fi să se evite aceste condiţii nefavorabile, numai dacă ar avea asigurată o viaţă tihnită şi fără supărări, asigurîndu-i-se cît mai multe bucurii, numai aşa pacienta ar putea fi ferită un timp oarecare de deznodămîntul fatal ce-o aşteaptă ; ba s-au întîmplat chiar şi cazuri... cu totul excepţionale, desigur, neprevăzute... anormale, ciudate... ce mai ! într-un cuvînt, pacienta ar putea fi chiar salvată pentru o vreme mai îndelungată, să zicem, prin intervenţia unui concurs foarte favorabil de împrejurări binefăcătoare, însă ca să existe o salvare sigură, definitivă, o însănătoşire radicală — asta niciodată.

— Dumnezeule mare, ce-i de făcut atunci ?

— Urmați-mi întocmai prescripțiile, asigurați-i o viață liniștită și respectați cu stricteță tratamentul cu prafurile pe care le-am prescris. Am observat că tînăra este capricioasă, are o fire schimbăcioasă, inegală, e chiar ironică ; nu-i place de loc să înghită cu regularitate prafurile ; uite, chiar adineauri, iar m-a refuzat categoric.

— Ai dreptate, doctore. Este, într-adevăr, cam ciudată. Mie mi se pare însă că toate acestea se datorează nervozității pe care i-o provoacă boala. Ieri, de pildă, a fost foarte cuminte și ascultătoare ; în schimb, astăzi, cînd i-am dat doctoria, a împins ca din greșeală lingura, și doctoria s-a vărsat. Iar cînd am vrut să dizolv un nou praf, mi-a smuls cutia din mînă, a trîntit-o jos și a izbucnit în lacrimi... Mi se pare însă că a plîns nu din cauză că era silită să înghită doctoria, adăugai îngîndurat.

— Hm ! Ce grad de surescitare ! Nenorocirile și suferințele prin care a trecut (îi povestisem doctorului deschis multe din povestea Nelliei, care-l impresionaseră puternic) au lăsat urme adînci și de aci i se trage boala. Deocamdată, singurul mijloc este să ia regulat prafurile și ea trebuie să facă asta. Mă duc să încerc din nou, poate o conving că e datoare să se supună prescripțiilor medicale... adică, îndeobște... să ia aceste prafuri.

Am ieșit amîndoi din bucătărie (unde avusese loc discuția) și doctorul s-a apropiat din nou de patul suferindei. Se pare însă că Nelli auzise conversația noastră, căci băgai de seamă că sta cu capul ridicat, trăgînd cu urechea la noi. Am observat acest lucru prin ușa întredeschisă, fiindcă de îndată ce ne-am apropiat de dînsa, ștrengărița s-a ascuns din nou sub plapumă, privindu-ne cu un zîmbet ironic. Biata fetiță slăbise mult în cele patru zile ; ochii i se înfundaseră în orbite, iar febra se menținea. Cu atît mai stranii păreau zîmbetul ei șăgalnic și privirea jucăușă a ochilor strălucitori care îl mirau într-atîta pe doctor, neamțul cel mai bun la inimă dintre toți nemții Petersburgului.

Grav, dar încercînd să-i vorbească blînd, cît mai blînd, pe un ton aproape dezmierdător și cald, el îi explică necesitatea și efectul binefăcător al prafurilor, deci și obligația fiecărui bolnav de a le înghiți. Nelli ridicase capul de pe pernă, dar brusc, pasămite printr-o mișcare aparent cu totul invo-

luntară a mîinii, atinse lingura și doctoria se vărsă iar pe dușumea. Eram însă convins că o făcuse dinadins.

— Este o imprudență regretabilă, rosti calm bătrînelul, deși bănui că ai făcut-o dinadins, ceea ce nu este de loc lăudabil. Dar... greșeala se poate repara, vom dizolva un alt praf.

Nelli îi rîse drept în nas.

Doctorul clătină dojenitor din cap.

— Nu-i frumos, spuse el, dizolvînd un nou praf, nu-i de loc frumos.

— Să nu vă supărați pe mine, răspunse Nelli încercînd zadarnic să-și stăpînească rîsul, am să le iau negreșit... Dumneavoastră mă iubiți?

— Dacă o să te porți frumos, am să te iubesc mult.

— Mult?

— Mult.

— Dar acum nu mă iubiți?

— Ba te iubesc și acum.

— Și o să mă sărutați, dacă o să vreau și eu să vă sărut?

— Da, numai dacă ai să meriți.

Aci Nelli iarăși nu se putu stăpîni și din nou rîse.

— Pacienta are o fire veselă, acum însă toate astea nu-s decît nervi și capricii, îmi șopti doctorul cu un aer grav.

— Bine, dacă vreți, am să înghit și prafurile, făgădui deodată Nelli cu glăsciorul ei slab, dar cînd am să cresc mare... o să mă luați de nevastă?

Se pare că noua ei ștrengărie o încînta nespus, căci avea ochi de jăratic, iar buzele-i tremurau de rîs în așteptarea răspunsului pe care i-l va da doctorul, rămas oarecum surprins.

— Te iau... răspunse el, zîmbind la rîndu-i fără să vrea, la auzul noului capriciu, te iau, dacă ai să fii o fată bună și binecrescută, dacă ai să fii ascultătoare și ai să...

— ...și am să înghit prafuri? îi sfîrși gîndul Nelli.

— Oho! Desigur, dacă ai să iei prafuri. Are o inimă bună, îmi șopti el iarăși. E o fată de treabă și deșteaptă, dar totuși... măritiș... hm, ciudat capriciu...

El îi pregăti și-i dădu iarăși un praf. De data aceasta însă, fata nu mai încercă să recurgă la vreun șiretlic, ci pur și simplu împinse de jos în sus lingura și doctoria se vărsă drept pe fața și pe plastronul bietului bătrîn. Nelli rîse zgomotos, dar nu mai era rîsul naiv și zglobiu de mai înainte.

Fața ei avea acum o crispare crudă și rea. În tot timpul acesta, se ferise parcă de privirea mea, uitîndu-se numai la doctor, cu o expresie ironică, prin care răzbătea totuși oarecare neliniște, așteptînd să vadă ce va face acum acest bătrînel „caraghios".

— Ei, iarăși... Ce nenorocire ! Bine... putem dizolva alt praf, hotărî domol bătrînul ștergîndu-și cu batista fața și plastronul.

Gestul acesta însă o uimi pe Nelli. Se așteptase la mînia noastră, crezuse că va fi certată, dojenită și poate, în mod inconștient, nici nu căutase în clipa aceea altceva decît un motiv de a izbucni în plîns, ca într-un acces de isterie și de a arunca iarăși prafurile pe jos, așa cum o mai făcuse adineauri, ba chiar să spargă ceva de necaz și astfel să-și potolească inimioara capricioasă și chinuită. Asemenea capricii se întîmplă să le aibă nu numai bolnavii și nu numai cei în situația lui Nelli. De cîte ori nu mă plimbasem eu însumi încolo și încoace prin odaie, cu dorința inconștientă ca să răsară cineva cît mai repede și să mă jignească, ori să-mi spună barem o vorbă care să poată fi socotită drept jignire, pentru ca să-mi descarc mai repede inima. Femeile însă, cînd își descarcă inima astfel, încep să plîngă cu lacrimi sincere, iar cele mai sensibile dintre ele ajung pînă la crize de isterie. E un lucru obișnuit și foarte frecvent, mai ales cînd inima omului e încercată de o durere pe care nimeni n-o cunoaște și pe care el ar vrea — dar nu e cu putință — s-o poată împărtăși cuiva.

Dezarmată de bunătatea îngerească a bătrînelului pe care-l jignise și de răbdarea cu care el se apucase să dizolve un al treilea praf, fără să-i fi adresat măcar o vorbă de dojană, Nelli se cuminți. Surîsul ei ironic dispăru, obrajii i se împurpurară, ochii i se umeziră ; mă privi o clipă pe furiș, apoi își întoarse repede capul. Doctorul îi întinse medicamentul. Cuminte și sfioasă, bău doctoria, apoi apucă mîna roșie și durdulie a doctorului și i se uită drept în ochi.

— Sînteți... supărat... că sînt așa de rea... începu ea, dar nu-și sfîrși gîndul, ci se vîrî repede sub plapumă, se acoperi pînă peste cap și izbucni într-un plîns isteric.

— O ! copila mea, nu plînge... lasă, nu-i nimic... Nervii sînt de vină ; bea mai bine puțină apă.

Dar Nelli nu-l asculta.

— Liniștește-te... hai, nu te mai necăji, continuă el, gata să izbucnească la rîndul lui în plîns, deoarece era o fire foarte sensibilă ; te iert și am să te iau și de nevastă, dacă ai să fii cuminte, dacă o să te porți ca o fată de treabă... și ai să...

— Înghiți la prafuri ! se auzi de sub plapumă, o dată cu o cascadă de rîs zglobiu, ca un clinchet de clopoțel, nervos, întrerupt de sughițuri, un rîs pe care-l cunoșteam atît de bine.

— Ce copil bun și recunoscător, rosti doctorul, solemn, aproape cu lacrimi în ochi. Sărmană fată !

Din ziua aceea, între doctor și Nelli se statornici o simpatie curioasă și neobișnuită ; în schimb, cu mine ea deveni mai rezervată, mai nervoasă și mai irascibilă. Nu știam cum să-mi explic această schimbare, cu atît mai mult cu cît intervenise oarecum brusc. În primele zile ale bolii fusese foarte apropiată și duioasă față de mine ; părea că nu se mai satură să mă privească, nu mă lăsa o clipă să plec de lîngă dînsa, îmi strîngea mereu mîna cu mînuța ei fierbinte și mă silea să stau lîngă dînsa, iar dacă băga de seamă că sînt posomorît și neliniștit, încerca să mă distreze, glumea, se lua cu mine la joacă și-mi zîmbea învingîndu-și propriile ei suferințe. Nu-mi îngăduia să lucrez noaptea sau să stau de veghe lîngă ea și se întrista ori de cîte ori nu voiam s-o ascult. O găseam cîteodată foarte îngrijorată ; în asemenea clipe, se apuca să mă întrebe și să mă descoasă căutînd să afle pricina întristării mele și să știe la ce anume mă gîndesc ; lucru ciudat însă, de cîte ori venea vorba despre Natașa, amuțea îndată sau schimba vorba. Părea că evită să vorbească despre ea și acest lucru mă uimea profund. Se bucura mult cînd mă întorceam acasă. Cînd însă îmi luam pălăria pregătindu-mă să plec, privirea ei redevenea tristă și oarecum stranie și mă petrecea cu un fel de mustrare în ochi.

În a patra zi a bolii ei petrecusem toată seara, pînă după miezul nopții, la Natașa. Aveam multe să ne spunem. Plecînd însă de acasă, îi promisesem Nelliei să mă întorc repede, după cum de altfel chiar avusesem de gînd. Trebuind să rămîn la Natașa în chip aproape neprevăzut, atît de tîrziu, eram totuși liniștit în ceea ce o privea pe Nelli, deoarece n-o lăsasem singură. Rămăsese cu ea Alexandra Semionovna, care aflase de la Masloboev — fiindcă Masloboev trecuse pentru o clipă pe la mine — că Nelli era bolnavă și că mă descurc cu greu

singur. Doamne și ce se mai agită buna Alexandra Semionovna!

— Va să zică n-o să mai vină la noi la masă!... Of, cerule! Și e singur-singurel, sărmanul. Uite, acum e momentul să-i dovedim cît ținem la dînsul. Un prilej rar, pe care nu trebuie să-l pierdem.

Nu trecu mult, că se și înființă la mine, aducînd cu dînsa, într-o birjă, o boccea doldora de lucruri. De cum intră în casă, îmi declară că ea nu mai pleacă de la mine și că a venit să mă ajute. Își dezlegă bocceaua, scoase din ea tot felul de siropuri și dulcețuri pentru bolnavă, apoi pui fripți și o găină pentru eventualitatea în care avea să-i meargă mai bine, apoi mere pentru copt, portocale și dulcețuri scăzute de Kiev (dacă doctorul o să-i permită), în sfîrșit, rufărie, cearceafuri, șervețele, cămăși de damă, pansamente și comprese ca pentru un spital întreg.

— Avem de toate, îmi spuse ea pe fugă, repede-repede, de parcă ar fi fost grăbită să plece undeva; că dumneata... ești holtei. Nu prea ai cine știe ce lucruri. Așa că dă-mi voie mie... De altfel, și Filipp Filippîci mi-a poruncit să vin. Ei, ce facem acum?... Da, iute-iute! Va să zică, ce-avem de făcut? Fata cum se simte? Nu aiurează? Uite, nu e bine de loc așa, trebuie să-i îndrept perna, ca să stea cu capul mai jos; știi ceva... n-ar fi mai bine să-i dăm o pernă de piele? Perna de piele e mai răcoroasă. Vai, da ce proastă sînt! Nu mi-a trecut prin cap să aduc una de-acasă. Mă duc eu acum s-o aduc... N-ar trebui să fac focul? Lasă, ți-o trimit pe bătrînica mea. O cunoscută de-a mea. Mi se pare că n-ai nici femeie care să te servească... Ei, ce-ar mai fi de făcut? Astea ce sînt? Buruieni... Doctorul le-a prescris? Probabil că pentru ceai pectoral. Fac, fac îndată și focul.

Am căutat s-o liniștesc și a rămas foarte surprinsă, ba chiar întristată, că nu prea avea cine știe ce multă treabă la mine. Cu toate astea, nu se prea descurajă. Pe dată se și împrieteni cu Nelli și mi-a fost de mare ajutor în tot timpul bolii fetiței; venea pe la noi aproape zilnic și apărea totdeauna cu o mină de parcă, nu știu cum, dispăruse ceva și trebuia găsit cît mai repede. Și nu uita niciodată să adauge că așa i-a poruncit chiar Filipp Filippîci. Lui Nelli i-a plăcut mult Alexandra Semionovna. S-au îndrăgit ca două surori și cred că nu greșesc cînd spun că în multe privințe Alexan-

dra Semionovna era şi ea un copil, ca şi Nelli. Îi povestea fel de fel de istorioare, o făcea să rîdă, încît, după plecarea ei, Nelli se plictisea. Cînd a apărut pentru întîia oară la noi, bolnava a rămas oarecum surprinsă : ghicind însă de îndată cu ce scop venise musafira aceasta nepoftită, ca de obicei, se încruntă, devenind tăcută şi rezervată.

— De ce a venit la noi ? mă întrebă apoi cu o mutrişoară nemulţumită, după ce Alexandra Semionovna plecă acasă.

— Ca să te ajute, Nelli, şi să aibă grijă de tine.

— Păi, cum aşa, pentru ce ? Doar nu i-am făcut nici un bine...

— Oamenii buni la inimă nu aşteaptă să li se facă mai întîi lor binele, Nelli. Le place să-l facă ei şi să ajute celor care au nevoie de ajutor. Crede-mă, Nelli, pe lume sînt foarte mulţi oameni buni la inimă. Nenorocirea ta e că nu ţi-a fost dat să întîlneşti asemenea făpturi, mai ales cînd ai fi avut cea mai mare nevoie de sprijinul lor.

Nelli tăcu ; mă depărtai puţin de ea. Cam după un sfert de oră însă, mă chemă cu vocea slăbuţă, îmi ceru să-i dau apă şi deodată mă îmbrăţişă tare, ghemuindu-se la pieptul meu, pentru ca mult timp să mă ţină aşa şi să mă strîngă în braţe. A doua zi, cînd veni Alexandra Semionovna, ea o întîmpină cu un zîmbet voios şi cald, dar ruşinîndu-se parcă şi rămînînd sfioasă în prezenţa ei.

CAPITOLUL III

Zăbovisem la Natalia toată seara. M-am întors acasă tîrziu. Nelli dormea. Alexandra Semionovna ar fi vrut şi ea să se culce, dar nu se îndurase s-o lase pe bolnavă singură şi aşteptase venirea mea. Îndată ce mă ivii, începu să-mi povestească în şoapte grăbite, că la început Nelli a fost foarte veselă şi a rîs mult, dar mai pe urmă s-a întristat şi, văzînd că nu mă mai întorc, a stat tăcută şi îngîndurată. „Apoi începu să se plîngă de dureri de cap, după care izbucni în hohote de plîns, încît nici nu ştiam ce să mă fac cu ea, adăugă Alexandra Semionovna. A început la o vreme să mă iscodească despre Natalia Nikolaevna, dar n-am ştiut ce să-i

spun ; după aceea nu m-a mai întrebat nimic, ci a tot plîns, pînă cînd a adormit istovită. Ei, rămîi cu bine, Ivan Petrovici ; am observat totuşi că şi-a mai revenit, acum trebuie să mă întorc şi eu acasă, că aşa mi-a poruncit Filipp Filippîci. Trebuie să-ţi mărturisesc că de data asta mi-a dat drumul numai pentru două ore, dar eu, chibzuindu-mă, mi-am zis să rămîn mai mult. Dar nu face nimic, nu-mi duce grija ; n-are să îndrăznească el să se mînie... Afară dacă... ah, Doamne, Dumnezeule, dragă Ivan Petrovici, ce să mă fac ? mereu vine acasă beat în ultimul timp. E tare ocupat cu nu ştiu ce treburi ; nici nu vorbeşte cu mine, se frămîntă, îşi bate capul cu o treabă foarte importantă ; îmi dau bine seama de asta ; dar serile tot beat vine... Cînd mă gîndesc, uite, că s-o fi întors acuma acasă şi că n-are cine să-l ajute să se culce în pat, nu ştiu cum îmi vine... Şi acum, plec, plec. Rămîi cu bine ! Adio, Ivan Petrovici. M-am uitat aici prin cărţile dumitale ; o, cîte cărţi ai şi-mi închipui că în toate sînt lucruri înţelepte ; cînd mă gîndesc că eu, proasta de mine, n-am citit niciodată o carte... Ei, şi acum, pe mîine..."

A doua zi însă Nelli se trezi tristă şi posomorîtă şi aproape că nici nu voi să-mi răspundă. Nu-mi adresă nici un cuvînt, nici o întrebare, ca şi cum ar fi fost supărată pe mine. I-am surprins numai cîteva priviri, pe care mi le arunca pe furiş ; privirile acelea ascundeau parcă o durere tăinuită şi totuşi lăsau să răzbată prin păienjenişul lor un fel de gingăşie pe care n-o observam atunci cînd mă privea drept în faţă. Era tocmai ziua cînd se petrecuse scena cu doctoria şi cu bătrînul doctor ; nu mai ştiam ce să cred.

Faţă de mine, Nelli se schimbase cu desăvîrşire. Ciudăţeniile ei, capriciile, ba uneori aproape ura faţă de mine, toate acestea continuară pînă în ziua cînd copila plecă din casa mea, pînă la catastrofa care a fost deznodămîntul întregii noastre legături. Dar despre asta voi vorbi mai tîrziu.

Se întîmpla totuşi uneori ca ea să fie iarăşi prietenoasă, dar aceasta nu dura decît cel mult o oră. În acele clipe ai fi zis că gingăşiile-i sporesc ; de cele mai multe ori, însă, în asemenea clipe, plîngea amarnic. Dar şi orele acelea treceau repede, o înlănţuiau iarăşi tristeţile, mă privea din nou cu duşmănie sau se apuca să facă nazuri şi să aibă năstruşnicii ca atunci, faţă de doctor ; ori deodată, observînd că

nu-mi place vreo strengărie de-a ei, se pornea pe hohote de rîs, pentru ca, pînă la urmă, s-o termine tot în lacrimi.

O dată s-a certat chiar şi cu Alexandra Semionovna, spunînd că nu mai vrea să primească nimic de la dînsa. Iar cînd am început s-o dojenesc faţă de Alexandra Semionovna, ea se aprinse, şi timp de două zile nu-mi vorbi de loc, refuză medicamentele, ba nu vroi nici măcar să bea ori să mănînce şi numai bătrînul doctor izbuti cu mare greutate s-o convingă şi s-o potolească.

Am spus mai înainte că între ea şi doctor, din ziua aceea memorabilă cu doctoria, se statornicise o simpatie surprinzătoare. Nelli se ataşase foarte mult de dînsul şi totdeauna îl întîmpina cu un zîmbet vesel, oricît de tristă ar fi fost înainte de venirea lui. La rîndul său, bătrînelul începu să ne viziteze zilnic, ba uneori şi de cîte două ori pe zi, chiar şi după ce Nelli s-a dat jos din pat şi a început să-şi recapete puterile văzînd cu ochii. Părea că-l vrăjise într-atît, încît moşneguţul nu mai era în stare să trăiască o singură zi fără s-o vadă şi fără să-i audă rîsul, glumele, de multe ori extrem de amuzante, pe care şi le permitea faţă de dînsul. El îi aducea cărţi cu poze, bineînţeles, foarte instructive. Într-o zi, i-a adus o carte anume cumpărată pentru ea. O copleşea cu dulciuri şi bomboane, în cutiuţe frumoase. În astfel de cazuri, el îşi făcea de obicei intrarea cu un aer solemn, încît Nelli ghicea îndată că iar vine cu daruri. Doctorul însă nu-i arăta cadoul, ci doar zîmbea şiret, aşezîndu-se lîngă Nelli, şi se pornea pe aluzii, spunînd că dacă o anumită tînără a ştiut să se poarte bine şi să-şi merite în lipsa lui toată stima, acelei tinere domnişoare i se cuvine o răsplată frumoasă. Înşirînd toate acestea, el o privea cu atîta sinceră şi naivă bunătate, încît Nelli, deşi făcea haz de vorbele bătrînelului, radia totuşi de o profundă şi caldă afecţiune. În cele din urmă, doctorul se ridica solemn de pe scaun, scotea cutia cu bomboane şi i-o înmîna, adăugînd negreşit: „Scumpei mele viitoare soţii". Cred că în acele clipe el se simţea chiar mai fericit decît Nelli.

Apoi începeau conversaţiile obişnuite; de fiecare dată, cu toată gravitatea şi puterea lui de convingere, o povăţuia să-şi păzească sănătatea, dîndu-i fel de fel de sfaturi medicale.

— Grija cea mai mare trebuie s-o ai pentru sănătatea ta, o dădăcea el pe un ton dăscălitor, asta în primul rînd şi mai

ales pentru ca să trăiești mult, iar, în al doilea rînd, pentru ca să fii întotdeauna sănătoasă, ajungînd astfel fericită în viață. Dacă ai cumva, draga mea copilă, supărări, uită-le sau mai bine caută să nu te gîndești la ele. Iar dacă n-ai nici un fel de supărări, atunci... cu atît mai mult, lasă-le păcatelor și caută de te gîndește numai la lucruri plăcute... la ceva mai vesel și mai distractiv...

— Dar la ce anume vesel și distractiv să mă gîndesc? îl întreba atunci Nelli.

Aci doctorul nu mai știa ce să răspundă.

— Să zicem... la vreo joacă nevinovată, potrivită vîrstei dumitale sau la altceva... bunăoară... așa ceva... să zicem...

— Dar eu nu vreau să mă joc; nu-mi place să mă joc, răspundea Nelli. Mai degrabă îmi place să port rochii noi.

— Rochii noi! Hm... Ei, asta începe să nu mai fie prea bine. Omul trebuie să se mulțumească în toate cu o viață modestă. Totuși... poate că... ți-ar fi îngăduit să-ți placă și rochiile noi.

— Ai să-mi faci multe rochii noi, cînd o să mă mărit cu dumneata?

— Ce idee! exclamă doctorul, încruntîndu-se fără să vrea. Nelli zîmbea șiret, ba o dată, uitînd de rezerva ce și-o impusese, mă privi chiar și pe mine zîmbind. La urma urmei... am să-ți fac o rochie, dacă ai să te porți cum trebuie și ai s-o meriți, adăugă doctorul.

— Dar și după ce mă mărit cu dumneata va trebui să iau în fiecare zi prafuri?

— Ei bine, atunci s-ar putea să nu mai fie nevoie să iei prafuri chiar în fiecare zi, se îndură doctorul, începînd iarăși să zîmbească.

Nelli rîdea în hohote. Bătrînul rîdea și el și mai încîntat de atîta drăgălășenie și voie bună.

— E foarte isteață! spunea apoi către mine. Se observă totuși la ea oarecari înclinări spre capricii și apoi nervii aceștia așa de nestatornici...

Doctorul avea dreptate. Nu puteam să-mi dau seama ce se petrece cu ea. Aproape că nici nu mai vroia să-mi vorbească, de parcă aș fi fost vinovat cu ceva. Asta mă durea. Ba la un moment dat m-am și supărat și o zi întreagă n-am mai vorbit cu ea; a doua zi însă, mi s-a făcut rușine. Nelli plîngea des,

iar eu nu știam cum s-o liniștesc. Totuși într-o zi ea și-a întrerupt tăcerea.

Mă întorsesem acasă pe înserat și, intrînd pe ușă, observai că ascunde repede sub pernă o carte. Era romanul meu, pe care-l luase în lipsa mea de pe masă, ca să-l citească. „Dar de ce l-o fi ascunzînd? Parcă s-ar rușina", gîndii eu, prefăcîndu-mă a nu fi observat nimic. După un sfert de oră, profitînd de faptul că ieșisem pentru ceva în bucătărie, ea sări repede din pat și puse cartea la locul ei; întorcîndu-mă, am găsit cartea pe masă. Cîteva clipe mai tîrziu, Nelli mă strigă; vocea ei trăda emoție. De patru zile nu-mi vorbise nimic.

— Azi ai să te duci... iar la Natașa? mă întrebă cu vocea sugrumată.

— Da, Nelli; trebuie s-o văd neapărat azi.

Ea tăcu un timp.

— O iubești... mult? mă întrebă apoi iarăși cu vocea stinsă.

— Da, Nelli, mult.

— Și eu o iubesc, adăugă încet. Apoi se așternu iar tăcerea.

— Vreau să mă duc la ea, să stau la dînsa, reluă Nelli uitîndu-se sfioasă la mine.

— Asta nu se poate, Nelli, răspunsei eu, oarecum mirat. Nu te simți bine la mine?

— Dar de ce să nu se poată? și se aprinse la față. Mă îndemni doar să mă duc să stau la tatăl ei, dar acolo nu vreau eu să mă duc. Natașa... are servitoare?

— Firește.

— Să-i dea drumul servitoarei, am s-o servesc eu. Fac toate treburile și nu-i cer să-mi plătească. Am s-o iubesc mult și am să-i gătesc mîncare, să-i spui așa, cînd te duci diseară la dînsa.

— De unde le mai scornești și tu toate astea, Nelli? Păi cum îți închipui tu că Natașa ar accepta să te ia ca bucătăreasă? Ea te-ar putea lua la dînsa ca pe o egală, ca pe o soră mai mică.

— Nu, așa nu vreau, ca pe-o egală. Nu vreau...

— Dar de ce?

Tăcea. Buzele-i tremurau; era gata să izbucnească în plîns.

— Acela pe care-l iubește ea are s-o părăsească și are să plece, nu-i așa? mă descusu apoi.

— Dar de unde știi tu asta, Nelli? întrebai mirat.

— Chiar dumneata mi-ai spus-o; și apoi, alaltăieri, cînd a venit pe la noi soțul Alexandrei Semionovna, l-am întrebat și pe el și mi-a spus tot.

— Zici că Masloboev a fost alaltăieri dimineață pe aici?

— A fost, răspunse ea, plecîndu-și privirea.

— Și de ce nu mi-ai spus că a trecut pe la noi?

— Așa...

Reflectai un minut. Dumnezeu știe ce mai caută aici și Masloboev ăsta, cu misterele lui. Ce-o fi însemnînd toate astea? Ar fi trebuit să stau puțin de vorbă cu el.

— Dar ce-ți pasă ție, Nelli, dacă are s-o părăsească?

— Păi, dumneata o iubești mult, răspunse Nelli cu ochii în pămînt. Și dacă o iubești, înseamnă că ai să te însori cu ea, cînd celălalt o să plece.

— Nu, Nelli, ea nu mă iubește așa cum o iubesc eu și, de altfel, eu... Nu, Nelli, asta nu se va întîmpla niciodată.

— V-aș fi servit pe amîndoi ca o slujnică, iar voi ați fi trăit fericiți, șopti ea fără să se uite la mine.

„Ce-i cu ea, Dumnezeule, ce-o fi cu ea?!" mă întrebai, profund zguduit. Nelli tăcu și toată seara nu mai scoase o vorbă. Iar după ce am plecat, izbucni în plîns și a plîns, după cum mi-a povestit Alexandra Semionovna, pînă tîrziu, adormind în lacrimi. Iar noaptea avu un somn agitat.

Începînd din ziua aceea, Nelli se posomorî și mai mult, devenind și mai tăcută; nu-mi mai adresa nici un cuvînt. Este adevărat că o surprinsesem de două-trei ori aruncîndu-mi pe furiș priviri pline de duioșie. Dar asta ținea tot atît de puțin ca și clipele care provocau acele momente de duioșie; și ca o reacție la ele, pe zi ce trecea, Nelli era tot mai posacă, chiar și față de doctor, mirat de schimbarea care intervenise în firea ei. Între timp, ea se întremase aproape complet și doctorul îi permisese în sfîrșit să facă scurte plimbări în aer liber. Afară era cald și frumos. Eram în Săptămîna Patimilor care anul acela se nimerise să cadă foarte tîrziu. Am plecat de acasă dis-de-dimineață. Trebuia să mă duc neapărat la Natașa, dar îmi propusesem în schimb să mă întorc mai devreme, ca s-o iau pe Nelli la plimbare. Deocamdată însă o lăsasem singură.

Cum aș putea să redau lovitura grea care avea să mă aștepte la întoarcere? Mă grăbeam să fiu cît mai repede acasă. Ajung în fața ușii și văd cheia vîrîtă în broască, dar pe dinafară. Intru: nimeni! Rămăsei înmărmurit. Pe masă, o hîrtiuță pe care erau scrise cu creionul, cu litere mari, neregulate, aceste rînduri

„Am plecat de la dumneata și nu mă mai întorc niciodată. Dar te iubesc mult.

A dumitale credincioasă, Nelli."

Am scos un strigăt de groază și m-am repezit afară în stradă.

CAPITOLUL IV

Nici n-am ajuns bine în stradă, nici n-am apucat să-mi adun gîndurile ca să-mi dau seama de ceea ce aveam de făcut, cînd văd oprind deodată în fața porții noastre o trăsură din care coboară Alexandra Semionovna, ținînd-o strîns de mînă pe Nelli, ca și cum s-ar fi temut să n-o ia din nou la fugă. Am alergat într-acolo.

— Nelli, ce-i cu tine? strigai, unde ai fost și pentru ce?!

— Stai, stai, nu te grăbi, Ivan Petrovici; să mergem mai repede în casă și acolo o să afli totul, ciripi Alexandra Semionovna. Ce-am să-ți povestesc eu, Ivan Petrovici, îmi șopti ea pe drum, abia trăgîndu-și sufletul, o să pici din pod, nu altceva... Dar să mergem mai repede sus și o să afli tot.

I se cunoștea pe față că avea noutăți foarte importante.

— Du-te, Nelli, tu du-te și culcă-te puțin, o îndemnă ea după ce intrarăm în casă, că ești tare obosită; nu e de glumă să alergi atîta, slăbită cum ești după boală; hai, culcă-te, drăguțo, culcă-te! Iar noi o să trecem nițeluș dincolo, la bucătărie, s-o lăsăm să adoarmă liniștită. Și Alexandra Semionovna îmi făcu un semn cu ochiul s-o urmez în bucătărie.

Nelli însă nu se culcă. Se așeză pe divan și-și acoperi fața cu mîinile.

Am trecut în bucătărie și Alexandra Semionovna mi-a povestit pe scurt ce se întîmplase ; mai tîrziu am aflat și mai multe amănunte. Iată cum se petrecuseră lucrurile :

Plecînd de la mine cu vreo două ore înainte de a mă reîntoarce și lăsîndu-mi un bilețel, Nelli se dusese în fugă, mai întîi la bătrînul doctor, a cărui adresă o aflase de mai înainte. Doctorul mi-a povestit că rămăsese înlemnit cînd a văzut-o intrînd la dînsul și că nici nu-i venea să-și creadă ochilor cît timp ea a stat acolo.

„De fapt, nici acum nu-mi vine a crede, adăugă el încheindu-și povestirea ; și n-am să cred niciodată." Și totuși, Nelli fusese la dînsul. Omul stătea liniștit în cabinetul său, pe fotoliu, în halat și-și sorbea cafeaua de dimineață. Deodată, se pomeni cu ea în cameră, sărindu-i de gît, înainte ca el să-și fi dat seama ce se întîmplă. Plîngea, îl îmbrățișa și-l săruta, îi săruta mîinile și-i spunea vorbe fără șir, aproape de neînțeles, prin care părea că-l roagă s-o ia la dînsul ; îi spunea că nu vrea și nu poate să mai stea la mine, că de aceea a și plecat ; că-i vine greu ; că de azi înainte ea n-o să mai rîdă niciodată de el și n-o să-i mai vorbească despre rochii noi, că are să se poarte bine și are să învețe, are să învețe „să-i spele și să-i calce plastroanele" (probabil că tot discursul acesta și-l pregătise pe drum, sau poate chiar mai înainte) și că, în sfîrșit, va fi ascultătoare și va înghiți în fiecare zi orice fel de prafuri. Iar dacă a spus atunci că vrea să se mărite cu el, de fapt ea a glumit fiindcă nici nu se gîndește la așa ceva. Bătrînul neamț fusese atît de uluit, încît rămăsese pînă la urmă cu gura căscată, iar țigara de foi, uitată în mîna ridicată, se stinsese cu totul.

— *Mademoiselle,* bolborosi el într-un tîrziu, recăpătîndu-și anevoie graiul. *Mademoiselle,* după cîte am înțeles, dumneata îmi ceri să-ți acord azil la mine. Dar asta e cu neputință ! Vezi doar că duc o viață modestă, că n-am cine știe ce venituri... Și apoi, așa, deodată, fără să fi chibzuit... E îngrozitor ! De altfel, după cum văd, ai fugit de-acasă. Ceea ce, poftim ! nu e deloc frumos și nici permis. În afară de asta, după cum bine știi, eu ți-am dat voie să te plimbi numai cîte puțin, în zile senine, și sub supravegherea binefăcătorului dumitale ; cînd colo, dumneata îl părăsești și alergi la mine, în loc să ai grijă și... și... să iei doctorii. Ei, și la urma urmei... la urma urmei, nu mai înțeleg nimic...

Nelli însă nu l-a lăsat să termine. A început din nou să plîngă şi să se roage de el, totuşi asta nu-i ajută la nimic. Bătrînul se mira din ce în ce mai mult şi înţelegea din ce în ce mai puţin. În cele din urmă, Nelli l-a scutit de orice strădanie. „O, doamne!" strigă ea şi fugi din cameră. „Am fost bolnav toată ziua aceea, mai spuse doctorul, încheindu-şi povestirea, şi pentru noapte am luat un decoct..."

De la doctor, Nelli alergase la Masloboievi. Se înarmase şi cu adresa lor ; deşi cu multă greutate, totuşi nimeri şi la ei. Masloboev era acasă. Alexandra Semionovna îşi plesni uluită mîinile cînd auzi că Nelli îi roagă s-o primească la dînşii. La întrebările lor de ce vrea să plece şi de ce nu-i mai place la mine, Nelli nu răspunse nimic. Se prăbuşi plîngînd pe un scaun. „Of ! cum mai plîngea, plîngea şi se zbuciuma atît de amarnic, îmi povesti Alexandra Semionovna, încît mi-am închipuit că o să se prăpădească!" Nelli îi ruga s-o ia fată în casă sau măcar bucătăreasă, spunîndu-le că o să mănture pe jos şi o să înveţe să spele rufe. (Punea foarte multe speranţe, pare-se, în ştiinţa aceasta a spălatului rufelor, considerînd-o probabil argumentul cel mai atrăgător pentru a-i convinge s-o primească.) Alexandra Semionovna fusese de părere s-o primească pînă cînd se vor lămuri lucrurile şi îmi vor da şi mie de ştire. Dar Filipp Filipîci se împotrivise cu îndărătnicie şi-i poruncise să plece numaidecît cu fugara la mine. Pe drum, Alexandra Semionovna a îmbrăţişat-o, a sărutat-o şi a mîngîiat-o, ceea ce-i stîrnise şi mai avan lacrimile. Văzînd-o în halul acela de frămîntare, o podidise şi pe Alexandra Semionovna plînsul. Şi uite aşa, plînseseră amîndouă tot drumul.

— Dar spune-mi, Nelli, de ce, de ce nu vrei să stai la el ? Se poartă rău cu tine ? o întreba Alexandra Semionovna printre lacrimi.

— Nu, nu se poartă rău...

— Atunci, de ce ?

— Aşa, nu vreau să stau la el... nu pot... Sînt rea cu el tot timpul. Iar el e bun... iar la voi n-am să fiu rea, am să lucrez, îngînă ea printre suspine.

— Dar de ce eşti atît de rea cu el ?...

— Aşa...

— Şi atîta am putut scoate de la dînsa tot drumul. Un singur cuvînt : „aşa", încheie Alexandra Semionovna, şter-

gîndu-şi lacrimile. Ce-o fi avînd, sărmana? Boala copiilor să fie? Dumneata ce crezi, Ivan Petrovici?

Am intrat din nou în odaie. Am găsit-o pe Nelli culcată cu faţa îngropată în pernă şi plîngînd. M-am lăsat în genunchi lîngă ea, i-am luat mîinile şi am început să i le sărut. Ea şi le smulse şi se porni să plîngă şi mai amar, cu sughiţuri. Nu ştiam ce să fac şi ce să-i spun. În clipa aceea intră bătrînul Ihmenev.

— Am venit la tine, Ivan, cu o treabă. Bună ziua! spuse el, uitîndu-se la noi, mirat că mă vede în genunchi. Bătrînul fusese cam bolnav în ultima vreme. Arăta slăbit şi palid, dar vrînd să dea celor din jur impresia că puţin îi pasă sau, poate, sfidînd pe cine ştie cine, încerca să-şi desconsidere cu totul boala, nu asculta nici de îndemnurile Annei Andreevna, nu rămînea la pat, ci continua să umble după treburile lui.

— Vă zic la revedere deocamdată, spuse Alexandra Semionovna, după ce îl privi ţintă pe bătrîn, Filipp Filippîci mi-a poruncit să mă întorc cît mai repede acasă. Avem şi noi nişică treabă. Iar mai pe seară am să vin iarăşi să stau un ceas-două cu voi.

— Cine-i femeia asta? mă întrebă şoptit bătrînul, deşi se vedea cît de colo că-i era gîndul în altă parte. L-am lămurit.

— Hm... Am venit la tine, Ivan, cu o chestiune...

Ştiam de ce venise. Şi chiar mă aşteptam la vizita lui. Venea să vorbească cu mine şi cu Nelli şi să-mi ceară să le-o dau lor. Anna Andreevna se învoise în cele din urmă s-o primească pe biata orfană. Schimbarea aceasta intervenise la ea în urma conversaţiilor noastre tainice; izbutisem s-o conving, arătîndu-i că prezenţa acestei orfane, a cărei mamă fusese de asemenea blestemată de tatăl ei, avea, poate, să-l influenţeze pe bătrîn şi să reuşească a-i schimba gîndurile. Îi înfăţişasem planul meu în culori atît de vii, încît, de la un timp, începuse să stăruie chiar ea pe lîngă Ihmenev ca s-o aducă în casă pe orfană. Iar bătrînul se apucase zelos de treaba asta; mai întîi, pentru că vroia să-i facă o plăcere Annei Andreevna şi în al doilea rînd, fiindcă mai avea şi el socotelile lui nemărturisite... Dar toate astea le voi explica amănunţit mai tîrziu...

V-am spus mai înainte că încă de la prima lui vizită, Nelli era departe de a-l îndrăgi. Pe urmă mai observasem chiar şi un fel de ură în ochii ei, ori de cîte ori auzea despre

Ihmenev. De cum intră, bătrînul vorbi fără ocol. Merse de-a dreptul la Nelli, care rămăsese culcată în pat, cu fața ascunsă în perne, și, luîndu-i mîna, o întrebă dacă n-ar vrea să vină la ei, să stea cu dînșii și să le fie ca o fiică.

— Am avut o fată la care am ținut ca la ochii din cap, încheie bătrînul, dar acum ea nu mai e lîngă mine. A murit. N-ai vrea tu să-i iei locul în casa mea și... în inima mea?

În ochii lui secătuiți de febră sclipiră lacrimile.

— Nu, nu vreau, răspunse Nelli fără să-și ridice capul.

— Dar de ce, copila mea? Că doar n-ai pe nimeni și Ivan nu te poate ține mereu lîngă dînsul, pe cîtă vreme la noi ai să te simți ca la tine acasă.

— Nu vreau, fiindcă dumneata ești rău. Da, rău, rău! adăugă înălțîndu-și capul și așezîndu-se în fața bătrînului pe pat. Și eu oi fi rea, mai rea decît ceilalți, dar dumneata ești mai rău decît mine!... Spunînd asta, Nelli se îngălbeni, ochii îi sclipiră, pînă și buzele tremurînde îi păliră, crispîndu-se ca sub puterea unei emoții zguduitoare. Bătrînul o privea nedumerit.

— Da, mai rău decît mine, pentru că nu vrei să-ți ierți fiica, ci vrei mai degrabă s-o uiți de tot, iar pentru asta chemi în casa dumitale alt copil; cum ar putea cineva să-și uite de copilul lui? Parcă ce... dumneata ai să mă iubești? De îndată ce ai să te uiți la mine ai să-ți aduci aminte că sînt o fetiță străină și că dumneata ai avut o fată pe care ai uitat-o, fiindcă ești crud. Iar eu nu vreau să stau la niște oameni cruzi, nu vreau, nu vreau!... Nelli își înghiți lacrimile și mă privi pe furiș.

— Poimîine e Învierea Domnului, toți se sărută și se îmbrățișează, toți se împacă, toți își iartă unii altora greșelile... Eu știu asta... Numai dumneata, singur dumneata... Uuuu, om crud ce ești! Du-te! Pleacă de aici!

Nelli izbucni în plîns. Se pare că tot discursul acesta și-l pregătise de mult și-l învățase anume pentru cazul în care bătrînul i-ar cere să meargă la dînșii. Ihmenev rămase uluit și alb ca varul la față, cu o expresie de adîncă suferință.

— Și de ce, mă rog, pentru ce toată lumea își bate atîta capul cu mine? Nu vreau, nu vreau! strigă deodată Nelli, atîtată la culme, mai bine mă duc să cerșesc!

— Nelli, ce-i cu tine? Nelli, drăguța mea! rostii fără să vreau, însă cu asta înteții și mai tare focul.

— Da, mai bine umblu pe străzi și cerșesc decît să rămîn aici, strigă ea printre sughițuri de plîns. Și mămica mea a cerșit, iar înainte de moarte mi-a spus chiar ea: „Rămîi săracă și mai bine să cerșești decît..." Nu-i rușine să cerșești, că nu cerșesc de la un singur om, ci de la toți, iar toți nu sînt unul singur; de la un singur om ar fi rușinos, dar de la toți nu e; așa mi-a spus mie o cerșetoare; că doar sînt mică, n-am de unde să iau. Am să cer de la toți. Aici însă nu mai vreau, nu vreau, nu vreau; sînt mai rea decît toți; uitați-vă cît de rea sînt!

Și Nelli apucă deodată ceașca de pe masă și o trînti de podea.

— Uite că s-a spart! adăugă apoi cu un aer victorios și sfidător, înfruntîndu-mă. Și nu-s decît două cești, am s-o sparg și pe cealaltă... Să vedem atunci din ce o să mai bei ceai?

Era ca turbată și parcă-i citeai pe față plăcerea de a fi astfel; își dădea parcă seama că este rușinos și urît ceea ce face, dar în același timp căuta să se întărîte singură, pornită spre gesturi și mai urîte.

— Ai grijă, e bolnavă rău, Vanea, să știi de la mine, îmi vorbi bătrînul, sau... nu mai înțeleg nici eu ce-i cu copila asta. Rămîi cu bine... Adio!

Își luă șapca și-mi strînse mîna în tăcere. Era zdrobit; Nelli îl jignise adînc; mă cuprinse indignarea.

— Cum ai putut să fii atît de crudă cu el, Nelli? i-am strigat, după ce rămaserăm singuri. Cum de nu ți-a fost rușine?! Acum văd și eu, într-adevăr, că ai o inimă rea, ești rea, Nelli! Și așa cum eram, cu capul gol, alergai după bătrîn. Voiam să-l conduc barem pînă la poartă și să-i spun cîteva cuvinte de mîngîiere. Dar coborînd scările, aveam mereu înaintea ochilor fața Nelliei, care pălise groaznic din pricina mustrărilor mele.

Curînd îl ajunsei din urmă pe bătrîn.

— Sărmana copilă a fost prea mult umilită și-și are durerile ei, crede-mă, Ivan; rău am făcut că m-am apucat să-i vorbesc despre ceea ce mă doare pe mine, clătină el din cap, cu un zîmbet amar. I-am zgîndărit doar rana. Se spune că sătulul nu-l crede pe cel flămînd; eu aș mai zice, măi Va-

nea, că nici flămîndul nu-i crede întotdeauna pe alţi flămînzi. Aşadar, dragul meu, adio.

Am mai încercat să aduc vorba şi despre alte lucruri, dar bătrînul a dat din mînă deznădăjduit.

— Lasă, nu mai căuta să mă consolezi ; vezi, ai grijă mai bine ca fetiţa să nu fugă de la tine ; mi se pare că doar atîta aşteaptă, adăugă dînsul cu un fel de resentiment şi se depărtă cu paşi grăbiţi, izbind cu bastonul în pavaj.

Nici nu bănuise cît de profetice aveau să-i fie vorbele.

Vă închipuiţi starea mea sufletească, la întoarcere, cînd iarăşi n-am găsit-o acasă pe Nelli ! Am căutat-o în antreu, pe scară, am strigat-o, am bătut şi pe la vecini întrebînd de ea ; nu-mi venea să cred şi nu puteam să-mi închipui că fugise iarăşi. Cum ar fi putut s-o facă ? Nu exista decît o singură poartă, iar ca să iasă ar fi trebuit să treacă pe lîngă noi, în timp ce discutam cu bătrînul. Curînd însă, spre dezolarea mea, îmi dădui seama că se putuse ascunde undeva pe scară şi aşteptase acolo pînă am trecut eu înapoi în casă, pentru ca după aceea să plece neobservată. În orice caz, n-avea cum să fie prea departe.

Îngrijorat la culme, am ieşit iarăşi în grabă, ca s-o caut, lăsînd pentru orice eventualitate uşa descuiată.

M-am dus mai întîi la Masloboev. Dar nu erau acasă nici el, nici Alexandra Semionovna. Le-am lăsat un bilețel, prin care îi anunţam despre noua nenorocire întîmplată şi-i rugam să-mi comunice îndată dacă Nelli vine cumva la ei ; apoi m-am dus la doctor. Dar nici doctorul nu era acasă ; slujnica lui mi-a spus totuşi, că afară de prima oară, Nelli nu mai trecuse pe acolo. Ce era să fac ? M-am dus la Bubnova şi am aflat de la nevasta meşterului dricar că gazda ei fusese reţinută încă din ajun la poliţie şi că pe Nelli *de atunci* n-a mai văzut-o nimeni pe acolo. Frînt de oboseală, am alergat din nou la Masloboev. Aceeaşi situaţie. Nu se întorseseră încă. Bilețelul meu îi aştepta pe masă. Nu ştiam ce să mai fac.

Cu inima zdrobită mă întorceam spre casă, seara tîrziu. Ar fi trebuit să fiu în seara aceea la Nataşa ; mă chemase încă de dimineaţă. Nu mîncasem nimic toată ziua ; gîndul la purtarea Nelliei mă umplea de revoltă şi de mîhnire. „Ce să însemne asta ? mă întrebam. Vreo complicaţie a bolii de care suferă ? O fi cumva nebună sau pe cale să înnebunească?

Ah, Dumnezeule, dar unde poate fi acum şi cum s-o mai găsesc ?"

În aceeaşi clipă o zăresc la cîţiva paşi de mine, pe podul V. Stătea lipită de un felinar şi nu mă vedea. Primul gînd mi-a fost să alerg spre ea, dar apoi rămăsei locului. „Ce-o fi căutînd aici ?" mă întrebam nedumerit încredinţat că de data aceasta n-am s-o mai pierd din ochi, căci eram hotărît să aştept şi să observ totul. Trecură vreo zece minute ; ea continua să stea lipită de felinar, uitîndu-se după trecători. În cele din urmă, se ivi un bătrînel bine îmbrăcat şi Nelli se apropie de el ; fără să se oprească, bătrînelul scoase ceva din buzunar şi-i întinse. Ea se înclină, mulţumindu-i. E greu de redat ce-am simţit în clipa aceea. Inima mi se strînse de durere, ca şi cum deodată ceva scump şi drag mie, ceva ce-am alintat şi dezmierdat, fusese acoperit de ruşine şi pîngărit sub propriii mei ochi, în clipa aceea. Mă podidiră lacrimile.

Da, o plîngeam pe Nelli, pe biata Nelli, deşi totodată eram indignat la culme. Nu se dusese să cerşească pentru că ar fi fost împinsă de nevoie ; nu fusese nici părăsită, nici aruncată în voia întîmplării ; nu pentru că fusese nevoită să fugă de nişte oameni răi, care ar fi persecutat-o, ci fugea de prietenii ei care o iubeau şi o răsfăţau. Ca şi cum ar fi vrut să uluiască sau să sperie pe cineva cu faptele sale ; ca şi cum ar fi ţinut să se laude în faţa cuiva cu ieşirile ei ! Ceva misterios se plămădea în sufletul ei... Da, bătrînul Ihmenev avusese dreptate ; ea purta în suflet adînci umilinţe, rănile nu i se cicatrizaseră şi căuta parcă înadins să şi le zgîndăre şi mai mult prin purtarea ei enigmatică, prin neîncrederea ei faţă de noi toţi ; parcă simţea plăcere să-şi scormonească durerile — era un soi anume de *egoism al suferinţei,* dacă i se poate spune astfel. Răscolirea aceasta a propriilor chinuri, voluptatea pe care o procură o înţelegeam foarte bine ! Era voluptatea atîtor umiliţi şi obidiţi, a atîtor prigoniţi ai soartei care-şi dau seama de nedreptatea ei. Dar de ce fel de nedreptate s-ar fi putut plînge Nelli din partea noastră ? Dimpotrivă, ea parcă ar fi vrut să ne uimească şi să ne sperie prin capriciile şi absurdităţile sale, de ai fi zis că, fără doar şi poate, ţine să se laude cu ele în faţa noastră... Dar nu ! Iată, acum, bunăoară, ea e sigură că nimeni dintre noi n-o vede cerşind. Era posibil oare să găsească vreo voluptate

în starea asta? Pentru ce ar avea altminteri nevoie să cerşească, pentru ce i-ar trebui ei bani?

Primind mila bătrînului, copila părăsi podul şi se apropie de ferestrele puternic luminate ale unui magazin. Acolo îşi număra cîştigul; stăteam la vreo zece paşi de ea. Avea destui bani în pumn; se vede că cerşise încă de dimineaţă. Cu banii strînşi în mînă, trecu strada şi intră într-o prăvălie de mărunţişuri. M-am luat după dînsa şi, apropiindu-mă, m-am uitat prin uşa deschisă a prăvăliei; ce avea de gînd?

Am văzut cum a pus banii pe tejghea şi negustorul i-a întins o ceaşcă, o ceaşcă simplă de ceai, care semăna mult cu aceea pe care o spărsese acasă, chipurile, ca să ne demonstreze mie şi lui Ihmenev cît e dînsa de rea. Ceaşca costa, hai să zicem, vreo cincisprezece copeici, poate chiar mai puţin. Negustorul o înveli într-o hîrtiuţă, o legă cu o sfoară şi i-o întinse Nelliei, care ieşi repede din prăvălie, cu un aer mulţumit.

— Nelli! o strigai eu cînd ajunse în dreptul meu, Nelli!

Tresări, întoarse capul spre mine, scăpă pachetul şi ceaşca se sparse. Era palidă; dar cercetîndu-mă, se încredinţă că văzusem şi ştiu totul, ceea ce o făcu să roşească; roşeaţa aceea trăda o ruşine chinuitoare, de nesuportat. Am luat-o de mînă şi am dus-o acasă; nu ne aflam departe. Pe drum, n-am rostit nici unul o vorbă. Ajungînd acasă, m-am aşezat pe scaun; Nelli rămăsese în picioare, în faţa mea, palidă, sfioasă, tăcută, cu ochii plecaţi. Nu mai avea putere să se uite la mine.

— Nelli, ai cerşit?

— Da! şopti ea lăsîndu-şi capul şi mai jos.

— Ai vrut să aduni bani ca să cumperi ceaşca spartă de dimineaţă?

— Da...

— Păi, ţi-am spus eu ceva pentru ceaşca aia, te-am certat eu în vreun fel? Nu-ţi dai seama tu, Nelli, cîtă răutate, cît egoism ascunde fapta ta? Crezi că e frumos ceea ce ai făcut? Nu simţi de loc ruşine? Se poate să...

— Ba mi-e ruşine... spuse ea în şoaptă şi o lacrimă i se prelinse pe obraz.

— Ţi-e ruşine... repetai după dînsa. Nelli, dragul meu copil, dacă am greşit cu ceva faţă de tine, iartă-mă şi hai să ne împăcăm.

Ea mă privi în ochi, izbucni în lacrimi și mi se aruncă la piept. În clipa aceea intră, ca o furtună, Alexandra Semionovna.

— Ce?! S-a întors? Iar? Ah, Nelli, Nelli, ce-i cu tine? În sfîrșit, bine cel puțin că ești acasă... Unde ai găsit-o, Ivan Petrovici?

I-am făcut semn cu ochiul să nu mă mai întrebe nimic și ea a înțeles îndată. Apoi mi-am luat cu duioșie rămas bun de la Nelli, care continua să plîngă și am rugat-o pe buna Alexandra Semionovna s-o vegheze, pînă cînd mă întorc eu; după aceea am alergat la Natașa. Întîrziasem și eram grăbit.

În seara aceea se hotăra soarta noastră; aveam multe de discutat, și totuși am găsit timp să aduc vorba și despre Nelli, înșirîndu-i Natașei cele cîte se petrecuseră, fără să omit nici un amănunt. Povestirea mea o impresionă profund.

— Știi ce cred eu, Vanea, spuse ea după un timp, mi se pare că fata te iubește.

— Ce? cum ai spus?! întrebai cu surprindere.

— Da, ăsta este un început de dragoste, de dragoste de femeie...

— Ce spui tu, Natașa, cum se poate?! Dar e un copil încă!

— Un copil care împlinește însă curînd paisprezece ani. Înverșunarea asta a ei vine de acolo că tu nu-i înțelegi dragostea. De altfel, poate că ea însăși nu-și dă prea bine seama ce se petrece cu dînsa; o înverșunare, e adevărat, foarte copilărească, dar în același timp reală și chinuitoare. Principalul e că este geloasă pe mine. Tu mă iubești atît, încît probabil că și acasă ești preocupat, vorbești și te gîndești numai la mine, și din pricina asta îi acorzi ei prea puțină atenție. Și-a dat seama de asta și o doare. Poate că ar vrea să stea de vorbă cu tine, simte nevoia să-și deschidă inima, dar nu știe cum, se rușinează, nu înțelege nici ea ce se întîmplă cu dînsa, tot așteaptă un prilej; tu însă, în loc să te grăbești a-i oferi acel prilej, te depărtezi de dînsa. Alergi la mine, dispari și, chiar cînd era bolnavă, o lăsai zile întregi singură. De aceea plînge; îi lipsești tu și, ceea ce e mai dureros pentru dînsa, nici nu observi toate astea. Uite și acum, într-o clipă ca asta, ai lăsat-o singură, ca să vii la mine. O să vezi că mîine iar va fi bolnavă. Cum de ai putut s-o lași singură? Întoarce-te la ea cît mai repede...

— N-aș fi lăsat-o singură, dar...

— E adevărat, chiar eu te-am rugat să vii. Însă acum du-te.

— Mă duc, bineînțeles, dar nu cred nimic din toate cîte mi-ai spus.

— Pentru că nu seamănă cu ceea ce li se întîmplă altora. Gîndește-te la toată istoria ei, mai gîndește-te puțin și ai să mă crezi atunci. N-a crescut ca toți copiii, ca noi, de pildă...

M-am întors, totuși, destul de tîrziu. Alexandra Semionovna mi-a spus că în seara aceea Nelli iarăși plînsese mult și „iarăși a adormit plîngînd", ca data trecută. „Acum însă eu am să plec, Ivan Petrovici, că așa mi-a poruncit Filipp Filippîci. M-așteaptă sărăcuțul de el."

I-am mulțumit și m-am așezat la căpătîiul Nelliei. Simțeam o apăsare grea la gîndul că am putut s-o las singură în asemenea clipe. Și mult timp, pînă tîrziu noaptea, am stat astfel lîngă dînsa, copleșit de gînduri...

Au fost zile de grea cumpănă.

Dar să vă povestesc mai întîi ce s-a întîmplat în acele două săptămîni.

CAPITOLUL V

După seara aceea de pomină pentru mine, pe care am petrecut-o cu prințul la restaurantul B., cîteva zile la rînd m-a stăpînit continuu teama pentru Natașa. „Ce să însemne amenințările afurisitului ăsta de prinț și cum o fi vrînd să se răzbune?" mă tot întrebam, făcînd fel de fel de presupuneri. În cele din urmă, am ajuns la concluzia că amenințările lui nu erau o nimica toată și nici fanfaronadă și că, într-adevăr, atîta timp cît Natașa mai era cu Alioșa, prințul i-ar putea pricinui multe neplăceri. E meschin, răzbunător, rău și calculat, mă gîndeam. Era greu de închipuit că ar putea uita jignirea care i s-a adus și că n-o să folosească vreun prilej de răzbunare. În orice caz, el îmi indicase un punct precis de orientare, exprimîndu-se destul de limpede asupra lui; pretindea categoric o ruptură între cei doi și aștepta ca eu s-o pregătesc pe Natașa pentru o despărțire

apropiată, dar să acționez în așa fel, încît să se evite orice „scene, pastorale și schillerisme". Firește, ceea ce-l preocupa mai ales era ca Alioșa să fie mulțumit de dînsul și să continue a-l considera un tată iubitor ; îi trebuia asta, îndeosebi pentru ca mai tîrziu să poată pune mîna mai ușor pe averea Katiei. Așadar, urma ca eu s-o pregătesc sufletește pe Natașa în vederea despărțirii apropiate. Am observat însă la dînsa o schimbare neobișnuită ; nu mai era sinceră față de mine ca altădată ; ba mai mult, părea că uneori o încearcă chiar neîncrederea. Consolările mele mai mult o chinuiau ; iar întrebările aveau darul de a o sîcîi din ce în ce mai mult și chiar o supărau. Stăteam uneori la ea și o priveam. Se plimba cu mîinile încrucișate la piept prin cameră, de la un capăt la altul, posomorîtă, palidă, ca într-o uitare, de parcă nici n-aș fi fost de față. Iar de se întîmpla să-mi arunce, cînd și cînd, vreo privire (de cele mai multe ori se ferea chiar și de privirile mele), fața ei exprima nerăbdare și necaz și-și întorcea repede capul. Îmi dădeam seama că poate, în acele clipe, meditează asupra vreunui plan al ei de despărțire, într-un viitor apropiat, și oare era cu putință să se gîndească la asta fără durere și fără amărăciune ? De altfel, eram convins că ea se și hotărîse la o ruptură cu Alioșa. Și totuși adînca ei disperare mă chinuia și mă speria. Uneori, nemaiavînd curajul de a-i vorbi și de a o îmbărbăta, așteptam înfricoșat deznodămîntul.

Cît privește atitudinea ei aspră și distantă față de mine, firește că mă îngrijora și mă chinuia, totuși eram sigur de inima Natașei mele : vedeam că-i este greu și că suferă mult. Așa că orice intervenție dinafară n-o putea decît enerva și nemulțumi. În asemenea împrejurări, mai ales intervențiile celor mai apropiați, ale prietenilor care ne cunosc tainele, ni se par deosebit de inoportune. Mai știam însă că, în cele din urmă, Natașa va veni din nou la mine și va căuta să-și afle în inima mea alinare.

Bineînțeles că despre convorbirea mea cu prințul nu-i spusesem nimic ; ar fi însemnat să-i provoc alte frămîntări și necazuri. I-am pomenit doar în treacăt că fusesem cu el la contesă și mă încredințasem că e un mare ticălos. Și nici ea nu m-a mai întrebat nimic altceva, ceea ce mi-a convenit, firește ; în schimb, a ascultat cu nesaț tot ce i-am povestit despre întrevederea mea cu Katia. Dar după ce am terminat,

iarăşi n-a spus nimic nici despre Katia; doar s-a îmbujorat la faţă şi aproape toată ziua a fost deosebit de emoţionată. Nu i-am ascuns nimic din constatările mele despre Katia şi i-am mărturisit pe faţă că şi asupra mea a produs o impresie excelentă. De altminteri, ce rost ar fi avut să i-o ascund? Ar fi ghicit ea şi aşa totul, şi, desigur, s-ar fi supărat pe mine din pricina asta. De aceea am căutat înadins să-i povestesc totul cît mai amănunţit, anticipînd oricare dintre eventualele ei întrebări, cu atît mai mult, cu cît, în situaţia în care se afla, i-ar fi venit foarte greu să mă descoasă; într-adevăr, oare e uşor ca, sub masca indiferenţei, să cauţi a afla calităţile rivalei tale?

Presupuneam că e străină de faptul că Alioşa, din porunca şi hotărîrea prinţului, trebuia să le însoţească pe contesă şi pe Katia la ţară şi nu ştiam cum să i-o spun mai pe ocolite, ca să îndulcesc efectul unei lovituri atît de dure. De aceea, am fost surprins la culme, cînd de la primele mele cuvinte Nataşa mă opri, prevenindu-mă că n-am de ce să încerc *a o consola,* deoarece de cinci zile ea ştie totul.

— Doamne! exclamai eu, cine ţi-a spus?

— Alioşa.

— Cum?! Ţi-a şi spus-o?

— Da. Şi m-am hotărît definitiv, Vanea, adăugă ea cu un aer de nerăbdare care mă avertiza limpede să nu mai continuu această discuţie.

Alioşa o vizita destul de des pe Nataşa, dar de fiecare dată nu sta mai mult de cîteva clipe; o singură dată a zăbovit cîteva ore; asta însă a fost în lipsa mea. Intra de obicei trist, o privea sfielnic şi duios, iar Nataşa îl întîmpina cu atîta drăgălăşenie şi gingăşie, încît de îndată îl făcea să uite totul şi să se înveselească. De altfel, începuse să vină foarte des şi pe la mine, apărea aproape zilnic. Este adevărat că se chinuia mult, dar n-ar fi fost nici un moment în stare să rămînă singur, cu durerea lui, ci mereu alerga să-şi caute alinarea la mine.

Dar ce-aş fi putut să-i spun? Îmi reproşa că sînt rece, indiferent, ba chiar că sînt îndîrjit împotriva lui; se căina, suspina şi pe urmă pleca la Katia, unde, fără îndoială, îşi găsea alinarea.

Chiar în ziua în care Nataşa îmi spusese că ştie totul despre plecarea lui (era cam la o săptămînă după discuţia mea

cu prințul), Alioșa sosi în fugă la mine ; mă îmbrățișă, disperat, își lipi capul de pieptul meu și izbucni în plîns ca un copil. Tăceam și așteptam să-mi spună ceva.

— Sînt un nemernic, un ticălos, Vanea, începu el într-un tîrziu, scapă-mă de mine însumi ! Nu plîng pentru că sînt josnic și ticălos, ci pentru că din pricina mea Natașa va fi nefericită. Pentru că o las pradă nefericirii... Vanea, dragul meu, spune-mi, hotărăște tu pentru mine, pe cine iubesc mai mult : pe Katia sau pe Natașa ?

— Așa ceva n-aș putea să hotărăsc, Alioșa, îi răspunsei. Tu trebuie să știi mai bine decît mine...

— Nu-i vorba de asta, Vanea, nu asta vreau să spun ; că doar nu-s atît de prost să-ți cer așa ceva ; adevărul este că nici eu însumi nu pot să-mi dau seama. Mă întreb și nu sînt în stare să-mi răspund. Pe cînd tu vezi lucrurile mai obiectiv și poate că înțelegi mai mult decît mine.... Să admitem că nu înțelegi, dar spune-mi cel puțin cum ți se pare ?

— Impresia mea este că tu o iubești mai mult pe Katia.

— Așa ți se pare ? Nu, nu este adevărat ! N-ai ghicit ! O iubesc nespus pe Natașa. Și n-aș putea s-o părăsesc niciodată, pentru nimic în lume ; am spus-o și Katiei și ea este cu totul de acord cu mine. De ce taci ? Uite, văd că zîmbești. Oh, Vanea, tu n-ai vrut niciodată să-mi alini suferința, ori de cîte ori mi-a fost greu, așa cum mi-e acum... Adio !

Și tot în fugă, așa cum intrase, ieși din cameră, spre surprinderea Nelliei, pe care o impresionă nemaipomenit convorbirea noastră, ascultată de ea în tăcere. Încă bolnavă pe atunci, Nelli nu părăsise patul și mai lua doctorii. Alioșa nu i-a adresat niciodată un singur cuvînt și în timpul vizitelor sale aproape că nici nu-i da atenție.

Peste două ore el reapăru și am rămas mirat, văzînd expresia de fericire de pe chipul său. Se repezi iarăși la mine, îmbrățișîndu-mă :

— Gata ! strigă el, am rezolvat toate nedumeririle. De la dumneata m-am dus de-a dreptul la Natașa ; eram amărît și simțeam nevoia să fiu lîngă dînsa. Intrînd la ea, am căzut în genunchi, sărutîndu-i picioarele ; simțeam nevoia să fac asta ; dacă n-o făceam, aș fi murit de durere. Ea m-a îmbrățișat fără să scoată o vorbă și a izbucnit în lacrimi. Atunci i-am spus deschis că pe Katia o iubesc mai mult decît pe dînsa...

— Şi ce ţi-a răspuns?

— N-a răspuns nimic, dar nu înceta să mă mîngîie şi să mă consoleze, pe mine, cel care i-o spusesem! Ea ştie să consoleze, Ivan Petrovici! O, de data asta i-am destăinuit toată durerea, toată amărăciunea mea, nu i-am ascuns nimic. I-am spus drept că pe Katia o iubesc mult, dar oricît aş iubi-o şi pe oricine aş iubi, n-aş putea să exist, aş muri fără dînsa, fără Natalia. Da, Vanea, nici o zi n-aş putea trăi fără ea, asta o simt, da, da! Şi de aceea ne-am hotărît să ne cununăm imediat; întrucît însă pînă la plecarea mea acest lucru nu e cu putinţă, deoarece sîntem în postul mare şi n-o să ne cunune nimeni, a rămas s-o facem după întoarcerea mea, pe la întîi iunie. Tata are să consimtă, nici nu mă îndoiesc. Cît despre Katia, ce să-i faci! Că doar nu pot trăi fără Natalia... Ne cununăm şi plecăm amîndoi acolo unde e Katia...

Sărmana Natalia! Cum s-o fi simţit ea în timp ce alina suspinele acestui băieţaş, nevoită să-i asculte mărturisirile şi să născocească pentru acest egoist naiv, pentru tihna lui sufletească, o poveste cu apropiata lor căsătorie. Într-adevăr, pentru cîteva zile Alioşa se linişti. De altfel, alerga la Natalia, tocmai fiindcă inima lui nevolnică nu era destul de tare ca să îndure singură durerea. Şi totuşi, cînd se apropie sorocul despărţirii, neliniştile îi reînviară, începu iarăşi să se căineze şi să alerge din nou la mine, ca să-şi plîngă durerea. În ultima vreme se ataşase atît de mult de Natalia, încît nu era în stare s-o lase singură nici măcar o zi, necum o lună şi jumătate. Era pe deplin convins, pînă în ultima clipă, că, de fapt, n-o părăseşte decît pentru o lună şi jumătate şi că după întoarcerea lui se vor căsători. Natalia însă îşi dădea prea bine seama că soarta ei se va schimba radical, că Alioşa nu se va mai întoarce niciodată la dînsa şi că aşa trebuie să se întîmple.

Iată că sosi, în sfîrşit, şi ziua despărţirii. Natalia era bolnavă; palidă, cu privirea înfrigurată, cu buzele arse, vorbea din cînd în cînd singură, îmi arunca din cînd în cînd cîte o privire scurtă şi pătrunzătoare, nu plîngea, nu-mi răspundea la întrebări, ci doar tresărea ca frunza pe ram cînd auzea vocea sonoră a lui Alioşa care venea s-o vadă. Atunci se îmbujora toată şi se grăbea să-i iasă în întîmpinare; îl îmbrăţişa febril, îl săruta, rîdea... Alioşa o privea încordat,

uneori o întreba neliniştit dacă e sănătoasă şi încerca s-o liniştească, încredinţînd-o că nu pleacă pentru mult timp şi că la întoarcerea lui se vor căsători. Nataşa se străduia din răsputeri să se stăpînească şi să-şi înăbuşe lacrimile. În faţa lui nu plîngea.

Într-o zi, Alioşa îi spuse că ar trebui să-i lase nişte bani pentru timpul cît el va lipsi şi că în privinţa asta să nu aibă nici o grijă, deoarece tatăl lui, prinţul, i-a promis mulţi bani de drum. Nataşa se încruntă. Dar după ce am rămas singuri, eu i-am spus că are la mine *o sută cincizeci de ruble* pentru orice eventualitate. Nu m-a întrebat de unde. Asta a fost cu două zile înainte de plecarea lui Alioşa şi în ajunul celei dintîi, dar totodată a unicei şi ultimei întîlniri dintre Nataşa şi Katia. Aceasta din urmă îi trimisese prin Alioşa un bileţel, prin care o ruga să-i îngăduie s-o viziteze a doua zi; îmi scrisese totodată şi mie, stăruind să fiu de faţă la întîlnirea lor.

Hotărîsem să fiu negreşit pe la douăsprezece (ora fixată de Katia) la Nataşa, neţinînd seama de nici o piedică; căci piedici şi griji aveam destule. Fără să mai vorbesc de Nelli, în ultimul timp aveam multă bătaie de cap şi cu Ihmenevii.

Grijile acestea începuseră cu vreo săptămînă în urmă. Anna Andreevna trimisese într-o dimineaţă după mine, insistînd să las totul la o parte şi să vin neîntîrziat pînă la ea, pentru o chestiune foarte importantă, care nu îngăduie amînare. Am găsit-o singură; umbla prin cameră, cuprinsă de nelinişte şi frică, aşteptînd cu înfrigurare reîntoarcerea lui Nikolai Sergheici. Ca de obicei, la început n-am reuşit să aflu despre ce e vorba şi de ce era atît de speriată, cu toate că orice clipă, se înţelege, era acum preţioasă. În sfîrşit, după multe mustrări amare, cu totul nepotrivite momentului, că „de ce nu vin pe la ei şi-i las singuri în nenorocirea lor", încît „numai Dumnezeu ştie ce se mai petrece fără mine", ea îmi mărturisi că în ultimele trei zile Nikolai Sergheici era atît de tulburat, încît „nici nu-i chip să-ţi spun".

— Nu-l mai recunosc de fel, îngînă ea, parcă-i în friguri; noaptea, pe furiş, se roagă în genunchi la icoană, vorbeşte prin somn, iar cînd e treaz parcă-i cu minţile aiurea; ieri, la masă, cînd să mîncăm ciorba, nu găsea lingura de lîngă farfurie; de-l întrebi ceva, îţi răspunde anapoda. Dispare mereu „cică după treburi se duce", „trebuie să stau

de vorbă cu avocatul", îmi spune; chiar astăzi, s-a încuiat de dimineaţă în birou: „trebuie, zice, să scriu o hîrtie importantă în legătură cu procesul". Ce hîrtie o mai fi şi aia, mi-am zis, pe care îi fi vrînd s-o scrii, cînd nici lingura din faţa ta n-o vezi? M-am uitat totuşi pe gaura cheii; stătea la birou, scria ceva, iar din ochi îi şiroiau lacrimile. Ce fel de hîrtie o fi aia? mă perpeleam eu; că doar hîrtiile de afaceri nu se scriu aşa! Sau poate că i se sfîşie inima după Ihmenevka; va să zică, s-a dus Ihmenevka noastră! Frămîntîndu-mi astfel mintea, deodată îl văd că sare în sus şi izbeşte cu condeiul în masă; roşu la faţă, cu fulgere în ochi, îşi ia şapca şi vine la mine. „Mă-ntorc îndată, Anna Andreevna." De cum l-am văzut plecat, m-am şi dus la masa lui de scris; e plină de hîrtii în legătură cu procesul nostru şi nu-mi dă voie nici să mă ating de ele. L-am rugat de atîtea ori „Lasă-mă să ridic măcar o dată hîrtiile astea, ca să şterg praful". Da de unde, ţipă, strigă; s-a făcut tare nervos aici, la Petersburg, şi se supără din te miri ce. Şi cum îţi spuneam, m-am apropiat de masă să caut foaia pe care scrisese el adineauri, căci ştiam bine că n-a luat-o cu dînsul, ci a vîrît-o sub alte hîrtii cînd s-a ridicat de la masă. Ei, poftim, dragă Ivan Petrovici, uite ce am găsit, citeşte şi dumneata!

Îmi întinse o foaie de hîrtie de corespondenţă, scrisă numai pe jumătate, dar cu atîtea ştersături, încît pe alocuri nici nu era chip de deslușit ceva.

Bietul bătrîn! Chiar de la primele rînduri, ghiceai lesne ce şi cui scria. Se adresa Natașei, scumpei lui Natașa. Începutul era cald şi duios; îi scria că o iartă şi o cheamă să se întoarcă acasă. Scrisoarea era greu de descifrat în întregime, fiind scrisă sub impulsul unei emoţii puternice, cu numeroase ştersături. Se cunoştea însă că sentimentul cald care-l determinase să pună mîna pe condei şi să aştearnă primele rînduri pline de duioşie cedase curînd locul unei alte porniri, deoarece, puţin mai departe, bătrînul o dojenea, îi descria necruţător crima pe care o săvîrşise, îi imputa mînios încăpăţînarea, o învinuia că e neîndurătoare, că nici măcar o singură dată nu s-a gîndit la vina ei faţă de părinţi. Iar, pentru mîndria sa, o ameninţa că o va pedepsi blestemînd-o, şi încheia cerîndu-i să se întoarcă numaidecît supusă acasă, şi atunci, numai atunci, după o viaţă nouă, pilduitoare şi

plină de ascultare „în sînul familiei" poate „ne vom hotărî să te iertăm", scria el. Pasămite pornirea lui, mărinimoasă inițial, o socotise după cele cîteva rînduri de la început drept un semn de slăbiciune, se rușină de ea și, în sfîrșit, simțind chinurile mîndriei jignite, bătrînul ajunsese la o răbufnire a mîniei și la amenințări. Anna Andreevna rămăsese în fața mea cu mîinile împreunate și aștepta temătoare ce am să-i spun după citirea scrisorii.

I-am împărtășit tot ce înțelesesem din scrisoare, anume că bătrînul nu mai putea trăi fără Natașa și că un lucru reieșea limpede : că trebuie să se ajungă neapărat la împăcarea lor, dar că totul depinde încă de împrejurări. Am mai adăugat totodată că, după părerea mea, rezultatul nefavorabil al procesului l-a mîhnit și l-a zguduit profund, fără a mai vorbi de amorul lui propriu profund rănit prin faptul că triumfase prințul și de indignarea pe care o simțise la aflarea sentinței date în procesul său. De obicei, în astfel de clipe, sufletul omului are nevoie de compătimire și era firesc să-i fugă și lui gîndul acum la făptura cea mai dragă de pe lume. În sfîrșit, îl impresionase din cale afară și faptul, pe care-l aflase probabil (deoarece urmărește atent și știe totul despre Natașa) că Alioșa urmează s-o părăsească în curînd. Putea să-și dea seama cît de greu îi era Natașei și, judecînd după propria-i stare sufletească, desigur, ghicise cît de mult îi lipsea acum mîngîierea. Și totuși, nu reușise să se învingă, socotindu-se jignit și umilit de propria lui copilă. Socotise, probabil, că ar fi trebuit să vină ea la dînsul, ori că nici nu se gîndește la părinți și nici nu simte nevoia împăcării cu ei. Cred că așa judecase el, am încheiat eu, și tocmai de aceea abandonase scrisoarea ; nu este exclus ca din toate acestea să mai rezulte și alte jigniri ce se vor resimți, poate, mai dureros decît primele și cine știe dacă însăși împăcarea nu se va amîna pentru mult timp de aci încolo...

Bătrîna plîngea, ascultîndu-mă. Și abia după ce i-am amintit că trebuie să mă duc la Natașa și că am întîrziat, își reveni, spunîndu-mi că a uitat să-mi vorbească tocmai de lucrul *cel mai important:* pe cînd încercase să tragă scrisoarea de sub teancul celorlalte hîrtii, răsturnase din nebăgare de seamă călimara plină peste ea. Într-adevăr, un colț al scrisorii era pătat și bătrînica se temea grozav ca, după semnul petei aceleia, Nikolai Sergheici să nu afle că în lipsa

lui i-a cotrobăit cineva prin hîrtii şi că Anna Andreevna a citit scrisoarea. Teama ei era întemeiată — numai faptul că noi îi cunoşteam taina l-ar fi putut face, de necaz şi de ruşine, să rămînă mai departe înverşunat împotriva Natașei şi să se încăpăţîneze din mîndrie a n-o ierta.

Cumpănind însă bine, am convins-o pe bătrînă să nu fie îngrijorată. Ihmenev se sculase de la masa de scris atît de tulburat, încît, fără îndoială, nici nu mai ţine minte amănuntele ; o să creadă, probabil, că a pătat singur scrisoarea, într-o clipă de care uitase. Reuşind să-i potolesc astfel zbuciumul, aşezarăm cu grijă scrisoarea la locul ei şi totodată mă hotărîi ca la plecare să-i vorbesc Annei Andreevna mai serios despre Nelli. Mă gîndeam la sărmana orfană, a cărei mamă fusese şi ea blestemată de tatăl ei, şi speram că Nikolai Sergheici, aflînd povestea tristă, tragică a vieţii şi a morţii acestei fiinţe, se va înduioşa şi în inima lui se vor deştepta sentimente mărinimoase. Totul era propice, sufletul lui era pregătit pentru asta ; dorul de fiică-sa biruia mîndria şi amorul propriu jignit. Nu era nevoie decît de un impuls, de un ultim prilej favorabil şi prilejul acesta putea fi oferit de Nelli. Bătrîna m-a ascultat cu multă luare-aminte, şi faţa ei s-a însufleţit de speranţă şi bucurie. Se şi apucă să mă dojenească pentru că nu-i spusesem asta mai demult. Şi începu să mă întrebe nerăbdătoare despre Nelli, sfîrşind prin a făgădui solemn că de data aceasta chiar ea se va ruga de bătrîn s-o ia la ei pe orfană. O îndrăgise sincer pe Nelli, regreta că fetiţa e bolnavă, voia să ştie cît mai multe despre dînsa şi mă sili să-i duc un borcan de dulceaţă, pe care se şi grăbi să-l aducă din cămară ; veni şi cu cinci ruble, crezînd că poate nu am bani de doctor, iar cînd îi refuzai, de-abia se potoli, mîngîindu-se cu gîndul că Nelli, de bună seamă, are nevoie de ceva rochiţe şi rufărie, aşa că i-ar putea fi de folos barem cu asta ; drept urmare, se apucă să scotocească fără zăbavă prin scrin, scoţînd de acolo toate rochiile ei şi alegîndu-le pe acelea pe care le-ar fi putut dărui „orfanei".

Apoi m-am dus la Natașa. Urcînd ultimele trepte, care, după cum am mai spus, erau în spirală, am deslușit la uşa sa un om, care tocmai se pregătise parcă să bată, dar auzindu-mi paşii, se opri. În sfîrşit, după oarecari ezitări, necunoscutul renunţă cu desăvîrşire la intenţia sa şi începu să

coboare scara. Pe penultima platformă, ne pomenirăm față în față și închipuiți-vă mirarea mea, cînd l-am recunoscut pe bătrînul Ihmenev! Pe scara aceea era întuneric și ziua. Nikolai Sergheici se lipi de perete, ca să mă lase să trec și am reținut lucirea ciudată a ochilor care mă examinau atent. Mi se păru că roșise cumplit; în orice caz, părea grozav de stingherit și de încurcat.

— Ia te uită, tu ești, Vanea! exclamă el cu un glas nesigur, am fost la un conțopist... știi, tot cu procesul meu... cică s-ar fi mutat nu demult... pe aici, pe undeva... dar mi se pare că am greșit eu. Pe cît se vede, nu stă în casa asta. Cu bine! și coborî repede.

Mă hotărîi să nu-i spun deocamdată nimic Natașei despre această întîlnire, dar să-i povestesc neapărat totul, după ce va rămîne singură, după plecarea lui Alioșa. Acum era prea necăjită, încît chiar dacă ar fi reușit să înțeleagă și să pătrundă sensul adînc al întîmplării, n-ar fi fost în stare s-o simtă și să-i acorde aceeași importanță ca mai tîrziu, în ceasul de supremă durere și deznădejde. În orice caz, acum nu era de loc momentul potrivit unei asemenea destăinuiri.

De fapt, aș fi putut să trec în ziua aceea pe la Ihmenevi, ba la un moment dat m-am și simțit îndemnat s-o fac, dar am renunțat totuși. Socoteam că bătrînului îi va veni greu să mă vadă; ba și-ar fi putut închipui că mă grăbisem să-l vizitez în urma întîlnirii noastre. Nu m-am dus la Ihmenevi decît a treia zi; l-am găsit pe bătrîn abătut, cu toate acestea m-a întîmpinat cu destulă dezinvoltură, cel puțin în aparență, și nu mi-a vorbit decît despre treburi.

— Unde urcai, întrebă deodată, cînd te-am întîlnit, ți-aduci aminte, acolo, sus; ia stai, cînd a fost asta, acum trei zile, nu-i așa? Exact. Și luă un aer oarecum indiferent, ferindu-și în același timp privirile.

— Am un prieten în casa aceea, îi răspunsei, ferindu-mi, la rîndul meu, privirea.

— Aha! Și eu îl căutam pe conțopistul meu, pe Astafiev; mi s-a spus că stă acolo... dar trebuie să fi fost o greșeală la mijloc... Ei, și uite așa, cum îți spuneam, în procesul meu, cei de la senat au hotărît... etc., etc.

Îl vedeam cum se face roșu la față, începînd să-mi vorbească despre *proces*.

I-am destăinuit totul, chiar în ziua aceea, Annei Andreevna, ca să se bucure, dar am rugat-o, printre altele, să nu se uite cu înţeles în ochii lui, nici să nu ofteze ori să facă vreo aluzie şi, într-un cuvînt, să nu lase în nici un caz a se înţelege că ea ştie despre acest ultim gest al bătrînului. Sărmana era atît de mirată şi de fericită, încît la început nici nu-i veni să-şi creadă urechilor. La rîndul ei, îmi istorisi că i-a făcut unele aluzii lui Nikolai Sergheici privitor la orfană, dar că el n-a răspuns nimic, deşi altădată se rugase singur de ea s-o primească. Hotărîrăm pe loc amîndoi ca în ziua următoare să-i ceară direct, fără nici un fel de ocolişuri sau aluzii, consimţămîntul pentru aducerea fetei. A doua zi însă trecurăm prin clipe de mare spaimă şi emoţie.

În dimineaţa aceea Ihmenev se întîlnise cu funcţionarul care se ocupa de procesul lui. Funcţionarul i-a spus că-l văzuse pe prinţ şi că acesta, deşi consideră că Ihmenevka a trecut în proprietatea lui, totuşi, *„dat fiind unele împrejurări de ordin familial"*, se hotărîse să-l recompenseze pe bătrîn, dîndu-i o sumă de zece mii de ruble. De la funcţionar bătrînul veni aproape în fugă la mine, revoltat la culme. Ochii îi scăpărau de furie. Mă rugă, nu ştiu de ce, să ies, ca să stăm de vorbă pe scară şi-mi ceru insistent să mă duc neîntîrziat la prinţ şi să-i transmit provocarea sa la duel. Eram atît de uluit, încît un timp n-am fost în stare să articulez un cuvînt. Am încercat apoi să-l determin să renunţe la acest gînd. Bătrînul însă se înfurie şi mai tare şi i se făcu rău. M-am repezit în casă, ca să-i aduc un pahar cu apă, dar cînd m-am întors nu l-am mai găsit. Plecase.

A doua zi m-am dus la el, dar nu l-am găsit acasă ; plecase iarăşi ; a lipsit trei zile de-a rîndul.

Abia a treia zi am aflat totul. De la mine, Nikolai Sergheici pornise direct la prinţ şi, negăsindu-l acasă, îi lăsase un bileţel, în care îi scria că aflase intenţiile prinţului de la acel funcţionar, că se consideră jignit de moarte, că pe prinţ îl socoate un mizerabil şi, ca atare, îl provoacă la duel, prevenindu-l totodată să nu încerce a se eschiva, căci altminteri va fi expus oprobriului public.

Anna Andreevna mi-a istorisit că bătrînul s-a întors acasă extrem de tulburat şi atît de zdruncinat, încît a căzut la pat. Faţă de dînsa se arătă blînd şi duios, dar mereu zgîrcit şi scurt în răspunsuri ; se vedea că tot timpul se afla într-o aş-

teptare înfrigurată. În dimineaţa următoare, sosi prin poştă o scrisoare; citind-o, bătrînul scoase un strigăt şi-şi puse mîinile în cap. Anna Andreevna înlemni de groază. El îşi înşfăcă pălăria şi bastonul şi plecă valvîrtej de acasă.

Scrisoarea era de la prinţ. În fraze scurte, reci şi politicoase, îi comunica lui Ihmenev că nu e obligat să dea nimănui socoteală pentru nişte vorbe aruncate unui funcţionar. Că el, deşi îi pare rău de Ihmenev pentru pierderea procesului, cu tot regretul, nu crede că partea care a pierdut ar avea dreptul de a-şi provoca din răzbunare adversarul la duel. Cît priveşte „oprobriul public" cu care este ameninţat, prinţul îl ruga pe Ihmenev să nu aibă nici o grijă: nu poate şi nici n-ar putea primi nici un fel de insultă publică, deoarece scrisoarea lui va fi înaintată imediat forurilor în drept, iar poliţia, prevenită, desigur, va fi în stare să ia măsurile cuvenite pentru asigurarea ordinii şi liniştii.

Cu scrisoarea în mînă, Ihmenev pornise glonţ la prinţ. Nu-l găsi însă nici de astă dată acasă, totuşi reuşi să afle de la un servitor că s-ar putea să fie la ora aceea la contele N. Fără a sta prea mult pe gînduri, el alergă la conte. Portarul de la intrare l-a oprit abia în momentul cînd urca scara. Peste măsură de furios, bătrînul l-a lovit cu bastonul. A fost îndată înhăţat, scos afară şi predat poliţiştilor care l-au condus la comisariat. Despre toate cele întîmplate i se raportă contelui. Prinţul, care era de faţă, îi explică libidinosului bătrîn că e vorba de Ihmenev, tatăl acelei Natalia Nikolaevna despre care-i mai vorbise el *(în treburi de-astea* prinţul îl mai servise de vreo cîteva ori pe conte); bătrînul potentat făcu mare haz şi schimbînd mînia în iertare, dădu dispoziţie ca Ihmenev să fie eliberat; nu i s-a dat însă drumul decît a treia zi, punîndu-i-se totodată în vedere (probabil, tot din porunca prinţului) că fusese iertat de conte numai la rugămintea prinţului.

Bătrînul Ihmenev ajunse acasă aproape ieşit din minţi, se prăbuşi pe pat şi timp de o oră zăcu înţepenit; apoi îşi reveni şi, spre groaza Annei Andreevna, declară solemn că îşi blestemă fiica pentru *totdeauna* şi-i refuză binecuvîntarea părintească.

Anna Andreevna era îngrozită; totuşi trebuia să-l ajute; aproape fără să înţeleagă ce se petrece cu dînsa, l-a îngrijit toată ziua şi toată noaptea, punîndu-i pe frunte comprese de

oţet şi pungi cu gheaţă. Bătrînul avea febră şi aiura. Am plecat de la ei abia pe la ora trei după miezul nopţii. Dar în dimineaţa următoare Ihmenev se ridică din pat şi chiar în aceeaşi zi veni la mine ca s-o ia pe Nelli la ei pentru totdeauna. Dar despre scena dintre el şi Nelli v-am povestit ceva mai înainte; această scenă l-a zguduit profund. Întorcîndu-se acasă, Nikolai Sergheici căzu bolnav la pat. Toate acestea se petrecură în Vinerea Patimilor, în ziua pentru care fusese fixată întrevederea dintre Katia şi Natașa, adică în ajunul plecării Katiei şi a lui Alioşa din Petersburg. Am fost şi eu de faţă la întîlnirea aceea; a avut loc dimineaţa, înainte de vizita bătrînului la mine şi înainte de întîia încercare a Nelliei de a fugi de la mine.

CAPITOLUL VI

Alioşa sosi cu o oră înainte de întîlnire, ca s-o prevină pe Natașa. Eu am ajuns acolo exact în clipa cînd trăsura Katiei oprise la poartă. Pe Katia o însoţea bătrîna ei guvernantă franţuzoaică; după nenumărate rugăminţi şi nesfîrşite ezitări, guvernanta consimţise în cele din urmă s-o însoţească, ba chiar s-o lase să urce la Natașa, fără ea, dar neapărat însoţită de Alioşa, dînsa urmînd s-o aştepte în trăsură. Văzîndu-mă, Katia mă strigă şi, fără a coborî, mă rugă să-l chem pe Alioşa. Am găsit-o pe Natașa în lacrimi; plîngeau amîndoi — şi Alioşa, şi ea. Aflînd de venirea Katiei, Natașa se ridică de pe scaun, îşi şterse lacrimile şi, adînc emoţionată, se opri în faţa uşii. În dimineaţa aceea era îmbrăcată în alb. Se pieptănase lins, legîndu-şi părul castaniu într-un coc strîns la ceafă. Totdeauna mi-a plăcut s-o văd pieptănată astfel. Văzîndu-mă că am rămas cu dînsa, mă rugă să ies şi eu în întîmpinarea oaspeţilor.

— N-am reuşit să vin pînă acuma la Natașa, îmi spunea Katia în timp ce urcam. Eram mereu supravegheată şi a trebuit să mă rog două săptămîni încheiate de *madame* Albert, ca s-o înduplec. Dar nici dumneata, Ivan Petrovici, n-ai mai trecut pe la mine! Eu n-am putut să-ţi scriu, îmi lipsea şi

dispoziţia pentru asta, pentru că într-o scrisoare nu poţi spune prea multe lucruri. Şi totuşi, simţeam nevoia să te văd... Doamne, cum îmi bate inima...

— Scara e cam înaltă, explicai eu.

— Da... şi scara... Ce zici, Natașa n-o să fie supărată pe mine ?

— Cum îţi închipui aşa ceva, de ce să fie supărată ?

— Da... firește, pentru ce s-ar supăra ? Ei, dar o să văd îndată ; de ce mai întreb şi eu ?...

O sprijineam de braţ. Pălise şi părea chiar speriată. La ultima cotitură a scării, se opri să răsufle, mă privi, apoi urcă hotărîtă ultimele trepte.

În faţa uşii se opri din nou şi-mi spuse în şoaptă : „Gata, intru şi-i spun că am atîta încredere în ea, încît m-am hotărît să vin la dînsa fără nici o teamă... De altfel, de ce-oi fi vorbind atîta, doar sînt convinsă că Natașa e o fiinţă dintre cele mai nobile. Nu-i aşa ?"

Păşi înăuntru sfioasă, ca o vinovată, şi privi ţintă la Natașa, care-i zîmbi în aceeaşi clipă. Văzîndu-i zîmbetul, Katia merse repede la dînsa, îi cuprinse mîinile şi-o sărută pe buze. Apoi, fără să-i fi adresat o vorbă, cu un aer grav, aproape sever, se întoarse spre Alioşa şi-l rugă să ne lase singuri pentru o jumătate de oră.

— Nu te supăra, Alioşa, adăugă dînsa, dar am de discutat mai mult cu Natașa în legătură cu o chestiune serioasă de mare importanţă ; sînt lucruri pe care tu nu trebuie să le auzi. Aşadar, fii cuminte şi du-te. Iar dumneata, Ivan Petrovici, rămîi. Trebuie să auzi tot ce-o să ne spunem.

— Să stăm jos, o rugă ea pe Natașa, după ce Alioşa ieşi ; uite, eu am să mă aşez aici, în faţa dumitale. Aş vrea mai întîi să te privesc puţin.

Katia luă loc în faţa Natașei şi, cîteva clipe, o privi cu luare-aminte. Fără să vrea, Natașa zîmbi din nou.

— Te-am mai văzut în fotografie, spuse Katia, mi-a arătat Alioşa o poză.

— Şi, semăn cu cea din fotografie ?

— Eşti mai bine, răspunse Katia, convinsă şi gravă. De altfel, mi-am închipuit eu că în realitate eşti mult mai bine.

— Adevărat ? Iar eu nu pot să mă satur privindu-te. Cît eşti de drăguţă !

— Vai ! Nici n-aş îndrăzni să mă compar... scumpa mea ! spuse Katia apucînd cu mîna ei tremurătoare mîna Nataşei şi amîndouă tăcură iar, privindu-se reciproc cu priviri cercetătoare. Uite ce-i, îngerul meu, reluă Katia, n-avem la dispoziţie decît o jumătate de oră ; *madame* Albert cu greu s-a învoit şi pentru atît, iar noi avem multe de discutat... Eu vreau... trebuie... dar mai bine să te întreb de-a dreptul : îl iubeşti mult pe Alioşa ?

— Mult.

— Dacă e aşa... dacă-l iubeşti mult-mult pe Alioşa... atunci... înseamnă că ţii şi la fericirea lui... şopti ea sfioasă.

— Da, vreau să fie fericit...

— Adevărat... dar uite care este întrebarea : îl pot eu oare face fericit ? Oare am dreptul să mă întreb astfel, de vreme ce ţi-l iau... Dar dacă ţi se pare — şi asta o vom hotărî noi acum — că alături de dumneata ar fi mai fericit, atunci... atunci...

— Lucrul acesta e hotărît, draga mea Katia, doar vezi şi dumneata că totul e hotărît, răspunse Natasa, rostind încet aceste cuvinte şi lăsîndu-şi capul în piept. Se vedea că-i vine greu să continue discuţia.

Katia se pregătise, pare-se, pentru o explicaţie lungă, pentru a lămuri care din ele îl va face mai fericit pe Alioşa şi deci care din ele trebuie să cedeze. Dar din răspunsul Nataşei înţelese îndată că totul fusese de mult hotărît şi nu mai aveau despre ce să discute. Cu buzele ei drăgălaşe întredeschise, sta acum nedumerită şi tristă şi, continuînd să-i ţină mîna într-a ei, o privea pe Natasa.

— Dar dumneata... îl iubeşti mult ? o întrebă Natasa deodată.

— Mult ; uite, şi am mai vrut să te întreb ceva, şi mai ales pentru asta am venit ; spune-mi de ce anume îl iubeşti.

— Nu ştiu, răspunse Natasa, dar în răspunsul ei vibră o nerăbdare amară.

— Îl crezi deştept ? mai întrebă Katia.

— Nu, îl iubesc aşa, fără să ştiu de ce...

— Şi eu la fel ! Şi parcă mi-e şi puţin milă de el.

— Şi mie la fel, răspunse Natasa.

— Ce-i de făcut acum cu el ? Cum de-a putut să te părăsească pentru mine, nu-nţeleg, zău ! exclamă Katia. Uite, acum, după ce te-am văzut, îţi spun drept că nu mai înţe-

leg ! Nataşa nu răspunse, ţinîndu-şi mai departe ochii plecaţi. Mai tăcu şi Katia un răstimp, apoi, deodată, se ridică de pe scaun şi o îmbrăţişă. Şi aşa îmbrăţişate izbucniră în plîns. Katia se aşeză pe braţul fotoliului Nataşei, continuînd s-o ţină îmbrăţişată şi începu să-i sărute mîinile.

— Dacă ai şti cît de mult te iubesc ! îngînă ea printre lacrimi. Să ne iubim ca nişte surori, să ne scriem mereu... iar eu am să te iubesc totdeauna... Am să te iubesc mult, mult, mult de tot am să te iubesc...

— Alioşa ţi-a vorbit ceva despre cununia noastră, care ar fi în iunie ? întrebă Nataşa.

— Mi-a pomenit. Spunea că şi dumneata eşti de acord. Asta probabil numai *aşa,* ca să-l consolezi, nu ?

— Firește.

— Aşa mi-am închipuit şi eu : am să-l iubesc mult, Nataşa, şi am să-ţi scriu totul despre noi. Se pare că în curînd o să devină soţul meu ; cam către asta merg lucrurile. Şi ei toţi îmi spun la fel. Nataşecika, draga mea, cred că acum... ai să te întorci acasă, la părinţi, nu-i aşa ?

Nataşa nu-i răspunse, dar o sărută în tăcere.

— Fiţi fericiţi ! le ură ea...

— Şi... şi... dumneata... şi dumneata la fel, îngăimă Katia. În aceeaşi clipă uşa se deschise şi intră Alioşa. Nu mai putea, nu se mai simţise în stare să aştepte o jumătate de oră, dar găsindu-le îmbrăţişate şi plînse, istovit de suferinţă, chinuit, se prăbuşi în genunchi la picioarele lor.

— Dar tu de ce plîngi ? făcu Nataşa. Pentru că te desparţi de mine ? Păi doar nu pentru mult timp ! În iunie te-ntorci, nu-i aşa ?

— Şi o să vă cununaţi atunci, se grăbi să adauge Katia, tot spre a-l mîngîia pe Alioşa.

— Dar nu pot, nu pot să te las nici pentru o singură zi, Nataşa. Am să mor fără tine... Nici nu ştii, cît de scumpă mi-ai devenit acum ! Mai ales acum !...

— Atunci, uite ce să faci, găsi Nataşa soluţia, înviorîndu-se deodată. Pe cît am înţeles, contesa vrea să rămînă cîteva zile la Moscova, nu-i aşa ?

— Întocmai, aproape o săptămînă, se grăbi Katia.

— O săptămînă ! O, atunci e foarte bine ; mîine tu le însoţeşti pînă la Moscova, pentru asta nu-ţi trebuie mai mult de o zi, şi imediat te întorci aici. Cînd va veni vremea ple-

cării lor din Moscova, ne luăm rămas bun pentru o lună întreagă și tu te întorci la Moscova să le însoțești mai departe.

— Minunat!... strigă încîntată Katia, schimbînd priviri pline de înțeles cu Natașa. Și o să fiți împreună patru zile în plus...

Cum aș putea descrie încîntarea lui Alioșa, la auzul acelui proiect? Se potoli dintr-o dată, ca prin farmec. Fața-i radia de bucurie; o îmbrățișa pe Natașa, săruta mîinile Katiei, mă cuprindea pe mine pe după umeri. Natașa îl învălui într-un zîmbet trist, dar Katia nu mai putu rezista. Îmi aruncă o privire aprinsă, scînteietoare, o îmbrățișă pe Natașa și se ridică de pe scaun ca să plece. În aceeași clipă, ca un făcut, intră feciorul trimis de guvernantă, s-o roage să termine vizita mai repede, întrucît jumătatea de oră trecuse.

Natașa se ridică în picioare. Stăteau față în față ținîndu-se de mîini și silindu-se parcă să-și spună din priviri tot ce aveau pe suflet.

— Probabil că n-o să ne mai vedem niciodată, rosti Katia.

— Niciodată, Katia, răspunse Natașa.

— Să ne luăm rămas bun, așadar. Se îmbrățișară. Și să nu mă blestemi, șopti grăbită Katia, cît despre mine... totdeauna... te rog să fii sigură... că el va fi fericit... Să mergem, Alioșa, condu-mă! spuse după aceea repede, apucîndu-l de mînă.

— Vanea! îmi vorbi Natașa tulburată și istovită, după plecarea lor. Du-te și tu cu ei... și să nu te întorci! Alioșa va mai sta cu mine pînă diseară, la ora opt, cînd va trebui să plece. Pe urmă am să rămîn singură, poți veni pe la nouă. Te rog, vino!

Seara pe la nouă am lăsat-o pe Nelli (era după întîmplarea cu ceașca spartă) cu Alexandra Semionovna și m-am dus la Natașa. Era singură și mă aștepta nerăbdătoare. Mavra aduse samovarul, Natașa îmi turnă ceai, se așeză pe divan și mă rugă să stau lîngă dînsa.

— Acum totul s-a sfîrșit, rosti ea privindu-mă țintă. N-am să uit niciodată privirea aceea.

— Iată că s-a terminat și cu dragostea noastră... Șase luni de viață! Tot ce mi-a fost dat pentru o viață întreagă, adăugă ea strîngîndu-mi mîna cu putere. Mîna-i ardea. Am rugat-o să se îmbrace mai gros și să stea culcată pe pat.

— Îndată, Vanea, îndată, bunul meu prieten. Lasă-mă să-ţi mai vorbesc, să-mi mai aduc aminte cîte puţin... mă simt zdrobită... Mîine pe la zece îl văd pentru ultima oară... *ultima !...*

— Natașa, cred că ai febră, curînd o să înceapă frisoanele ; ar fi mai bine să te cruţi...

— Nu-i nimic. Şi uite aşa, te aşteptam acum, Vanea, în jumătatea asta de oră de cînd a plecat el şi, ce crezi, la ce gîndeam, ce mă întrebam ? M-am întrebat aşa : oare l-am iubit cu adevărat, sau nu, şi ce a însemnat dragostea aceasta a noastră ? Îţi vine să rîzi, probabil, Vanea, că abia acum îmi pun o asemenea întrebare !

— Nu te frămînta atîta, Natașa...

— Şi să mai vezi ceva, Vanea, am ajuns la concluzia că nu l-am iubit niciodată ca pe un egal, aşa cum în mod obişnuit iubeşte femeia un bărbat. Ci l-am iubit ca... aproape ca o mamă. De fapt, mi se pare chiar că nici nu există pe lume o dragoste în care amîndoi să se iubească de la egal la egal, tu ce crezi ?

O priveam îngrijorat, de teamă să nu fi intrat în delir. Părea că o putere nevăzută pune stăpînire pe ea ; simţea o nevoie imperioasă de a vorbi ; cuvintele ei păreau uneori fără nici o legătură între ele, ba nici nu erau cîteodată pronunţate ca lumea. Mă cuprinse teama.

— El a fost al meu, continuă ea. Aproape de la prima întîlnire cu dînsul am avut dorinţa nestăvilită să-mi aparţină, să fie *al meu,* cît mai repede posibil *al meu,* să nu se uite la nimeni, să nu ştie de nimeni, de nimeni în afară de mine, numai de mine... Bine a spus Katia adineauri : îl iubeam, ca şi cum mereu mi-ar fi fost milă de el... Simţeam întotdeauna o dorinţă de neînfrînt, mistuitoare, cînd rămîneam numai eu singură, să-l ştiu tare fericit întotdeauna. Ori de cîte ori îl priveam (tu doar îi cunoşti expresia feţei, Vanea) mă simţeam adînc răscolită ; o asemenea expresie a feţei *nu are nimeni,* iar rîsul lui îmi da fiori... Crede-mă !...

— Ascultă, Natașa...

— Uite, toată lumea spunea, mă întrerupse ea, şi mi-ai spus-o şi tu, că e lipsit de caracter şi... şi că nici nu-i prea deştept, e ca un copil. Ei, tocmai asta îmi plăcea la el mai mult decît orice... Mă crezi ? Nu ştiu, ce-i drept, dacă l-am iubit chiar numai pentru atît ; l-am iubit pur şi simplu aşa

cum era, în întregime, ba poate că nici nu l-aș fi iubit așa, dacă ar fi fost altfel, mai deștept, ori dacă ar fi avut un caracter mai format. Știi, Vanea, îți mărturisesc un lucru: ți-aduci aminte că mă certasem cu el acum vreo trei luni, cînd se dusese la aia pe care o chema Minna mi se pare... Am aflat, l-am urmărit și... vrei să mă crezi? m-a durut grozav, dar în același timp parcă mi-a și plăcut... nu știu de ce... poate numai gîndul că și el, ca un om *matur*, la fel ca și alți oameni *maturi* care se duc la femei frumoase, s-a dus la Minna! Ah... ce plăcere mi-a făcut atunci să mă cert cu el și pe urmă să-l iert... O, dragul de el!

Mă privi în ochi și rîse într-un fel straniu. Apoi căzu iar pe gînduri, copleșită de amintiri. Și multă vreme rămase așa, cu zîmbetul acela pe buze, retrăindu-și parcă trecutul.

— Îmi plăcea grozav să-l iert, Vanea, continuă ea, știi, cînd mă lăsa singură, umblam prin cameră, mă zbuciumam, plîngeam și totuși uneori mă gîndeam că... cu cît este el mai vinovat față de mine, poate, cu atît e mai bine... Da! Știi, mereu mi se părea că am de-a face cu un băiețaș care-și pune capul pe genunchii mei și adoarme, iar eu îl dezmierd, îi dezmierd părul... mi-l închipuiam așa întotdeauna cînd nu era cu mine... Ascultă, Vanea, adăugă deodată, ce ființă încîntătoare e Katia!

Am avut impresia că ea caută înadins să-și zgîndăre rana, simțind parcă nevoia de-a face asta, nevoia de a fi disperată, chinuită... Acest lucru se întîmplă deseori inimilor care au suferit o pierdere dureroasă!

— Mi se pare că ea l-ar putea face fericit, adăugă. Katia e o fată cu caracter și vorbește cu multă convingere, iar față de el este atît de gravă și de serioasă, și nu discută decît despre lucruri înțelepte, ca un om cu adevărat matur. Și cînd te uiți la dînsa, e încă o copilă! Draga de ea!... O... Lasă-i să fie fericiți! Lasă... lasă... lasă! Deodată, strunele frămîntatului ei suflet plesniră, și un val de lacrimi și de hohote de plîns o înecară. Aproape o jumătate de oră nu izbuti să-și revină, să se calmeze cît de cît...

O, Natașa, înger scump! Chiar în seara aceea, cu toată durerea ei, a găsit într-însa destule puteri să se intereseze și de necazurile mele, după ce eu — văzînd-o puțin mai liniștită, sau, mai bine zis, obosită, dorind s-o mai distrez — i-am povestit despre Nelli... Ne-am despărțit tîrziu de tot. Am aș-

teptat pînă cînd a furat-o somnul şi la plecare am rugat-o pe Mavra să vegheze toată noaptea la căpătîiul stăpînei sale bolnave.

— Ah, de s-ar termina, de s-ar termina odată ! îmi ziceam întorcîndu-mă acasă, de s-ar termina mai repede toate frămîntările astea ! Oricum, dar să se termine odată !

A doua zi, exact la ora zece, eram la ea. O dată cu mine sosi şi Alioşa... ca să-şi ia rămas bun. N-am să povestesc şi nici n-aş vrea să-mi aduc aminte de scena aceea. Natașa parcă-şi jurase să braveze, să pară mai veselă şi mai nepăsătoare, însă nu reuşi. Îl îmbrăţişă febril, pătimaş. Vorbi cu el puţin, dar îl privea fără să-şi ia ochii de la el ; era o privire sfîşietoare, aproape înnebunită. Sorbea cu nesaţ orice cuvînt rostit de el, deşi părea că nu înţelege nimic din ceea ce îi spunea. Mi-aduc aminte că Alioşa o ruga să-l ierte, să-i ierte şi dragostea şi toate supărările pe care i le pricinuise cît timp fuseseră împreună, să treacă peste trădările sale, peste dragostea lui pentru Katia, peste plecarea aceasta... Vorbea fără şir, înecîndu-se în lacrimi. Din cînd în cînd, încerca s-o consoleze, spunîndu-i că pleacă numai pentru o lună sau cel mult pentru cinci săptămîni, că la vară o să se întoarcă, şi atunci se vor cununa, că tatăl lui o să-şi dea şi el consimţămîntul şi, în sfîrşit — ceea ce era mai important — că, bineînţeles, poimîine el se va întoarce de la Moscova şi vor petrece atunci împreună patru zile încheiate, aşa că, de fapt, nu se despart decît pentru o zi...

Ciudat însă, părea într-adevăr convins de ceea ce spune şi că poimîine va fi neapărat înapoi de la Moscova... Atunci de plîngea şi se chinuia atît ?

În sfîrşit, bătu ora unsprezece. Cu greu am reuşit să-l conving că trebuie să plece. Trenul de Moscova pleca exact la douăsprezece. Nu mai avea decît o oră. Natașa mi-a povestit pe urmă că ea nici nu-şi poate aduce aminte cum l-a privit pentru ultima oară. Îmi amintesc că, petrecîndu-l, l-a binecuvîntat cu semnul crucii, l-a sărutat şi, acoperindu-şi faţa cu mîinile, a fugit după aceea înapoi în cameră. A trebuit să-l însoţesc pe Alioşa pînă la trăsură, căci altminteri negreşit s-ar fi întors şi n-ar mai fi coborît nici în ruptul capului.

— Toată speranţa mea e în tine, îmi spuse el în timp ce coboram scara. Vanea, dragă prietene, sînt vinovat faţă de tine şi niciodată n-am putut să-ţi merit cu adevărat dragostea.

dar te rog să-mi fii pînă la capăt ca un frate ; să o iubeşti, să n-o părăseşti, scrie-mi totul, scrie-mi cît mai amănunţit şi cu litere mărunte, cît mai mărunte, ca să încapă mult. Poimîine sînt înapoi, asta negreşit, negreşit ! Dar pe urmă, după ce plec, să-mi scrii !

L-am urcat în trăsură.

— La revedere, pe poimîine ! îmi strigă depărtîndu-se. Asta negreşit !

M-am întors sus cu inima strînsă. Nataşa stătea în mijlocul camerei, cu mîinile încrucişate la piept ; mă privi cu nedumerire, ca şi cum nu m-ar fi recunoscut. Părul îi alunecase într-o parte ; privirea îi era tulbure şi rătăcită. Mavra sta ca pierdută în prag, privind-o îngrozită.

Ochii Nataşei scînteiară :

— A ! tu eşti ! Tu ! strigă ea la mine. Numai tu singur ai rămas acum. Tu, care l-ai urît ! Tu, care niciodată n-ai putut să-i ierţi că mi-era drag... Şi acum, iată-te, eşti iar cu mine ! Ce vrei ? Ai venit iar *să mă consolezi* ? Să mă îndemni iar să mă întorc la tata, care m-a părăsit şi m-a blestemat ? Bănuiam asta încă de ieri, încă de acum două luni !... Nu vreau, nu vreau ! Îi blestem şi eu pe ei !... Pleacă, nu pot să te mai văd ! Pleacă !

Mi-am dat seama că era surescitată la culme şi că prezenţa mea trezeşte în ea o mînie vecină cu nebunia, mi-am dat seama, de asemenea, că aşa trebuie să fie şi am socotit că e mai bine să ies. M-am aşezat pe scară, pe treapta cea mai de sus şi am aşteptat acolo. Din cînd în cînd mă ridicam, deschideam uşa, o strigam pe Mavra şi întrebam ce face Nataşa ; Mavra plîngea.

Trecu astfel vreo oră şi jumătate. E greu de redat prin ce am trecut în acele clipe. Inima mi se chircea, zvîrcolindu-se într-o durere fără margini. Deodată uşa se deschise şi Nataşa năvăli spre scară, îmbrăcată cu pelerina şi cu pălăria pe cap. Se mişca în neştire, iar mai tîrziu mi-a mărturisit că nici nu-şi dădea seama ce face şi cu ce gînd ieşise.

N-am mai apucat să mă ascund undeva. Zărindu-mă, ea se opri locului, încremenită. „Mi-am adus aminte deodată, îmi spunea ea mai tîrziu, că fusesem în stare, nebună cum eram atunci, să te alung cu atîta cruzime, pe tine, prietenul meu, fratele meu, salvatorul meu. Şi cînd am văzut că tu, sărmanul de tine, după ce te jignisem, veghezi pe scara mea, că n-ai

plecat și aștepți să te chem la mine, o ! Doamne, dacă ai ști, Vanea, ce-am simțit atunci ! Parcă m-a lovit cineva cu un cuțit în inimă..."

— Vanea ! Vanea ! murmură ea, întinzîndu-mi mîinile, ești aici !... și căzu în brațele mele.

Am dus-o pe sus în cameră. Leșinase. „Ce să fac ? mă întrebam. Va urma negreșit o criză !"

Luai hotărîrea să mă reped după doctor. Boala trebuia prevenită. Cu trăsura, aș fi putut ajunge repede ; bătrînul neamț stătea de obicei pînă pe la două acasă. Am rugat-o pe Mavra să n-o slăbească o clipă din ochi și să n-o lase să plece nicăieri, iar eu m-am repezit după doctor. Dumnezeu m-a ajutat : dacă mai întîrziam puțin, nu-l mai găseam pe bătrîn. Am dat de el jos, în stradă, tocmai cînd ieșea din casă. L-am urcat, spre uimirea lui, în trăsura mea și-am zorit spre casa Natașei.

Da, Dumnezeu m-a ajutat ! În jumătatea de oră cît am lipsit, se petrecuseră la Natașa lucruri care ar fi putut fără doar și poate s-o omoare, dacă nu apucam să ajungem la vreme doctorul și cu mine. Nu trecuse nici un sfert de oră după plecarea mea, cînd apăru prințul. Și-i condusese pe ai lui la gară și venise direct de acolo. Era, probabil, o vizită dinainte plănuită. Natașa mi-a povestit mai tîrziu că în primele clipe nici nu s-a mirat văzîndu-l. „Mi se tulburase mintea", adăugă ea.

Prințul se așeză în fața ei, privind-o blînd și compătimitor.

— Drăguța mea, i se adresă el, oftînd, înțeleg durerea dumitale. Mi-am putut închipui cît de grea îți va fi această clipă și de aceea am socotit de datoria mea să trec să te văd. Mîngîie-te, dacă poți, cel puțin la gîndul că, renunțînd la Alioșa, l-ai făcut totuși fericit. Dar e limpede că dumneata înțelegi foarte bine acest lucru, de vreme ce te-ai hotărît la un asemenea sacrificiu...

„Stăteam și ascultam, îmi povestea Natașa, dar îți spun drept că la început nici nu-l înțelegeam prea bine. Țin minte doar că mă uitam țintă la el. Prințul îmi luă mîna și o strînse într-a lui. Părea că asta-i face o deosebită plăcere. Eu eram însă atît de absentă, încît nici nu m-am gîndit să mi-o retrag."

— Dumneata ai înțeles, urmă el, că, devenind soția lui Alioșa, s-ar fi putut ca mai tîrziu el să înceapă a te urî și

ai avut în dumneata destulă nobilă mîndrie, pentru ca, dîndu-ţi seama de acest lucru, să te hotărăşti... Dar n-am venit acum ca să te laud. Am vrut numai să-ţi spun că niciodată şi nicăieri n-ai să întîlneşti un prieten mai bun decît mine. Îmi pare rău de dumneata şi te compătimesc. A trebuit să iau parte, fără să vreau, la toată istoria asta, deşi nu-mi făceam decît datoria. Cu inima dumitale minunată vei înţelege situaţia în care mă aflam şi mă vei ierta... Pentru că, te rog să mă crezi, mie mi-a fost şi mai greu decît dumitale!

— Ajunge, prinţe, îl întrerupse Natasa, vă rog să mă scutiţi...

— Plec negreşit, plec îndată, răspunse el, dar să ştii că te iubesc ca pe fiica mea şi te rog să-mi dai voie să te vizitez din cînd în cînd. Consideră-mă drept tatăl dumitale şi îngăduie-mi să-ţi fiu de folos.

— N-am nevoie de nimic, lăsaţi-mă, i-o reteză Natasa.

— Ştiu că eşti mîndră... dar îţi vorbesc sincer şi din adîncul inimii. Ce ai de gînd să faci acum, să te împaci cu părinţii? N-ar fi rău, numai că tatăl dumitale este un om nedrept, mîndru şi despotic; scuză-mă, dar aşa este. La voi în casă n-ai să întîmpini acum altceva decît reproşuri şi noi suferinţe... Socot deci că dumneata va trebui să-ţi faci o situaţie independentă; aşa că e o datorie a mea, o datorie sfîntă, să te am în grijă şi să te ajut. Alioşa m-a implorat să nu te las singură, să-ţi fiu prieten. Dar mai există şi în afară de mine oameni care-ţi sînt profund devotaţi. Poate că ai să-mi îngădui, bunăoară, să ţi-l prezint pe contele N. Are un suflet minunat, e o rudă a noastră, ba chiar aş putea spune unul din binefăcătorii familiei noastre; el a făcut mult pentru Alioşa, iar Alioşa îl respectă şi îl iubeşte. E un om cu o excelentă situaţie şi cu multă trecere, un bătrînel pe care dumneata, ca domnişoară, ai putea să-l primeşti. Am avut prilejul pînă acum să-i vorbesc despre dumneata. El ar putea aranja să-ţi găsească, dacă vrei, un loc foarte bun pe undeva... la vreuna din rubedeniile sale. I-am explicat eu mai demult, deschis, toată afacerea *noastră* şi a fost atît de cuprins de un nobil sentiment de bunătate, încît chiar el mă roagă acum să-i ofer posibilitatea de a se prezenta cît mai repede dumitale. Omul acesta ştie să aprecieze frumuseţea şi, crede-mă, este un bătrîn darnic şi respectabil, în stare să respecte demnitatea; nu demult, el a avut o atitudine deosebit de frumoasă faţă de

tatăl dumitale care s-a aflat la un moment dat într-o încurcătură.

Natașa izbucni ca săgetată. În clipa aceea începu să-l priceapă.

— Lasă-mă, pleacă imediat ! strigă ea.

— Nu uita însă, draga mea, un lucru ; contele i-ar putea fi de folos și tatălui dumitale...

— Tatăl meu nu va primi niciodată nimic de la voi. Dar ai să mă lași odată în pace, sau nu ? ! îi strigă încă o dată Natașa.

— Ah, Doamne, cît ești de nerăbdătoare și lipsită de încredere ! Prin ce am meritat acest tratament din partea dumitale ? rosti prințul, uitîndu-se cu oarecare neliniște în jur. În orice caz, ai să-mi dai voie, adăugă el după aceea scoțînd din buzunar un pachet voluminos, ai să-mi dai voie să-ți încredințez această mărturie a simpatiei mele și mai cu seamă a contelui N. care m-a îndemnat prin sfatul său. Aci, în pachet, se află zece mii de ruble. Așteaptă, sufletul meu, se grăbi el, văzînd-o pe Natașa că se ridică indignată de pe scaun ; ascultă cu răbdare tot ce am să-ți spun : știi că tatăl dumitale a pierdut procesul cu mine, încît aceste zece mii de ruble vor servi drept o despăgubire, care...

— Ieși afară ! țipă Natașa. Afară cu toți banii ăștia ! Văd acum toate intențiile dumitale, om josnic, nemernic ce ești !

Prințul se ridică palid de furie.

Venise, probabil, cu gîndul să sondeze terenul, să afle care e situația și sconta, probabil, efectul acelor bani asupra Natașei, părăsită de toată lumea și lipsită de orice mijloc de existență... Josnic și brutal cum era, nu o singură dată îl servise în treburi de acest soi pe bătrînul și libidinosul conte N. Pe Natașa însă o ura și dîndu-și seama că planul nu i-a reușit, schimbă numaidecît tonul, zorindu-se cu o răutăcioasă bucurie s-o jignească, pentru ca cel puțin să nu plece fără nici o satisfacție personală.

— O, dar ceea ce faci acum, draga mea, nu-i de loc frumos. De ce să te înfurii ? rosti el cu vocea tremurîndă, nerăbdător de a savura cît mai repede efectul ofensei pe care i-o pregătise. Da, nu e bine de loc. Eu îți ofer ocrotire, iar dumneata îți iei năsucul la purtare... și nici nu știi cît trebuie să-mi fii de recunoscătoare ; de mult aș fi putut să te trimit la casa de corecție, în calitate de tată al tînărului pe care dum-

neata l-ai corupt şi l-ai jecmănit, totuşi n-am făcut-o... he, he, he, he !...

Tocmai în clipa aceea intrarăm noi. Auzind din bucătărie voci, l-am oprit pentru o clipă pe doctor şi am ascultat ultima frază a prinţului, urmată apoi de rîsul dezgustător al acestuia şi de strigătul disperat al Natașei : „O, Doamne, Dumnezeule !" În aceeaşi clipă, am deschis uşa şi m-am repezit la prinţ.

Scuipîndu-l în faţă, l-am lovit din toate puterile mele peste obraz. A vrut să sară la mine, dar văzînd că sîntem doi, a rupt-o la fugă, fără a uita însă să-şi ia de pe masă pachetul cu bani. Da, avusese grijă să nu uite asta ; am văzut-o cu ochii mei. Am aruncat după el cu făcăleţul, pe care pusesem mîna din bucătărie... Întorcîndu-mă iute în cameră, îl găsii pe doctor căznindu-se s-o liniştească pe Natașa, care se zbătea să se smulgă din mîinile lui, pradă unei puternice crize de nervi. A trecut mult pînă s-o putem linişti. Într-un tîrziu, izbutirăm s-o aşezăm în pat ; avea febră şi aiura.

— Doctore ! ce-i cu dînsa ? întrebai tremurînd de teamă.

— Aşteaptă, îmi răspunse, trebuie să o mai ţinem puţin sub observaţie, pe urmă o să ştim... dar, în general, trebuie să-ţi spun că e într-o stare gravă. Mă tem să nu facă congestie cerebrală... În orice caz, o să luăm măsuri...

Atunci lumina unui alt gînd îmi arătă o cale. Îl rugai pe doctor să rămînă cu Natașa vreo două-trei ore, cerîndu-i cuvîntul că n-are să se clintească de lîngă ea. Mi-a promis, iar eu am alergat acasă.

Nelli şedea într-un colţ, posomorîtă, neliniştită. Îmi aruncă o privire ciudată. Probabil că şi eu îi păream tare ciudat.

Am ridicat-o în braţe. M-am aşezat pe divan, am luat-o pe genunchii mei şi am sărutat-o cu căldură. Ea se aprinse la faţă.

— Nelli, îngerul meu ! îi spusei, vrei să fii salvatoarea noastră ? Vrei să ne salvezi pe toţi ?

Mă privea nedumerită.

— Nelli ! Acum, toată nădejdea mea e în tine ! Există pe lumea asta un tată ; l-ai văzut şi-l cunoşti ; el şi-a blestemat fiica şi a fost ieri aici ca să te roage să vii la el în locul fiicei sale. Acuma Natașa (pe care tu spuneai că o iubeşti) a fost părăsită de tînărul pentru care plecase de la tatăl ei. El este fiul prinţului care a venit, ţii tu minte, într-o seară la

mine şi te-a găsit pe tine singură, iar tu ai fugit de el şi pe urmă ai zăcut bolnavă la pat... îl ştii doar. E un om rău!

— Ştiu, răspunse Nelli tresărind şi sîngele îi pieri din obraji.

— Da, e un om rău. El o ura pe Natașa pentru că fiul lui, Alioșa, ar fi vrut să se însoare cu ea. Astăzi Alioșa a plecat, iar după plecarea lui, în mai puţin de o oră, tatăl său a venit la Natașa şi a jignit-o, ameninţînd-o s-o trimeată într-o casă de corecţie; şi-a bătut joc de ea. Înţelegi tu ce-ţi spun, Nelli?

Ochii negri ai fetiţei scăpărară, dar imediat ea coborî privirea.

— Înţeleg, şopti abia perceptibil.

— Acum Natașa e singură şi bolnavă; am lăsat-o în grija doctorului nostru şi am alergat la tine. Ascultă, Nelli, să mergem la tatăl Natașei; ştiu că tu nu-l suferi şi că n-ai vrut să te duci la el, dar acum hai să mergem amîndoi la el. O să intrăm la dînsul şi o să-i spun că vrei să stai la ei în locul fiicei lor, în locul Natașei. Bătrînul zace, cred, pentru că a blestemat-o pe Natașa şi pentru că tatăl lui Alioșa, sînt cîteva zile de atunci, l-a insultat profund şi pe el. Aşa că nici nu vrea să audă despre fiica lui acum, deşi o iubeşte. Nelli dragă, o iubeşte şi vrea să se împace cu ea; ştiu bine asta, ştiu totul! Aşa este, cum îţi spun! Mă auzi, Nelli?

— Aud, îngăimă ea tot în şoaptă. Îi vorbeam cu lacrimile şiroindu-mi pe obraz. Ea mă privea cu sfiiciune.

— Crezi ceea ce-ţi spun?

— Cred.

— Atunci, aşa să facem. Eu am să intru cu tine, am să te aşez pe un scaun şi ei au să te primească cu bucurie, au să te mîngîie şi au să înceapă să te întrebe. Atunci am să aduc vorba în aşa fel, ca să-i fac să te întrebe cum ai trăit tu înainte; adică despre mămica ta şi despre bunicul tău. Să le povesteşti, Nelli, totul, aşa cum mi-ai povestit şi mie. Istoriseşte-le de-a fir-a-păr, simplu şi deschis, totul, nu le ascunde nimic. Povesteşte-le cum a părăsit-o pe mămica ta omul acela rău, cum era pe moarte în subsolul Bubnovei, cum, împreună cu ea, ai rătăcit pe străzi cerşind; ce ţi-a spus şi ce te-a rugat ea înainte de a muri... Spune-le şi despre bunicul tău. Spune-le cum n-a vrut el s-o ierte pe mămica ta şi cum dînsa te-a trimis, simţind că se apropie ceasul morţii, să-l chemi. Cum dorea să vie, ca s-o ierte, dar el n-a

vrut... Şi cum pe urmă mămica ta a murit. Povesteşte-le totul, totul! Cînd ai să le spui toate astea, bătrînul le va simţi pînă-n adîncul inimii. Doar ştie şi el că Alioşa a părăsit-o azi pe Nataşa şi că ea a rămas umilită, batjocorită şi singură, fără nici un ajutor, fără nici o apărare, pradă batjocurii duşmanului ei. Le ştie el toate astea... Nelli! Salveaz-o pe Nataşa! Vrei să mergi cu mine, da?

— Da, răspunse ea răsuflînd întretăiat şi privindu-mă stăruitor şi fără să clipească, drept în ochi; era o privire în care se întrezărea parcă o imputare — am simţit-o pînă-n adîncul sufletului meu.

Dar nu puteam renunţa la ideea aceea. Îmi pusesem prea multă speranţă într-însa. Am luat-o pe Nelli de mînă şi am ieşit. Trecuse de ora două după-amiază. Se înnoura. În ultimul timp vremea fusese mereu călduroasă şi înăbuşitoare, dar acum — de undeva departe — se auzi bubuitul primului tunet de început de primăvară. Pe străzile prăfuite se porni în iureş vîntul.

Ne urcarăm într-o trăsură. Cît ţinu drumul, Nelli tăcu, măsurîndu-mă din cînd în cînd pe furiş, cu aceeaşi privire stranie şi enigmatică. Pieptu-i era frămîntat de emoţie şi, sprijinind-o în trăsură, îi simţeam în căuşul palmei bătăile inimii, de parcă ar fi vrut să-i spargă pieptul.

CAPITOLUL VII

Drumul mi s-a părut fără sfîrşit. Dar în cele din urmă am ajuns şi am intrat la bătrînii mei, cu inima strînsă. Nu ştiam cum voi ieşi din casa lor, însă ştiam că nu trebuie să ies de acolo decît după ce voi obţine împăcarea lor cu Nataşa şi iertarea Natašei.

Să fi fost ora trei şi ceva după-amiază. Bătrînii erau singuri, ca de obicei. Deprimat şi bolnav, Nikolai Sergheici stătea lungit în fotoliul lui adînc; era tras la faţă şi palid, legat la cap cu o basma. Alături, Anna Andreevna îi uda din cînd în cînd tîmplele cu oţet, şi-l cerceta mereu cu ochii plini de suferinţă, ca să vadă cum arată, ceea ce se pare că îl ne-

căjea pe bătrîn, ba chiar îl mînia. El continua să tacă, îndîrjit, iar dînsa nu cuteza să scoată o vorbă. Sosirea noastră neașteptată îi miră pe amîndoi. Nu știu de ce, dar Anna Andreevna se sperie văzîndu-mă cu Nelli și, în primele clipe, ne privi în așa fel, de parcă s-ar fi simțit vinovată cu ceva.

— V-am adus-o pe Nelli, le spusei eu intrînd. S-a răzgîndit și a cerut ea singură să vie la dumneavoastră. Primiți-o și iubiți-o...

Bătrînul căută bănuitor la mine și singură privirea aceea a fost de ajuns ca să ghicesc că el știe totul: că, adică, Natașa e acum singură, părăsită, poate chiar la batjocura stricăciunii oamenilor. Vedeam că ar fi vrut să afle cît mai repede taina de care era legată sosirea noastră și se uita întrebător cînd la mine, cînd la Nelli. Nelli tremura, strîngîndu-mi tot mai tare mîna, cu privirea plecată în pămînt; arunca numai din cînd în cînd împrejur cîte o căutătură speriată ca o mică sălbăticiune prinsă în cursă. Curînd însă Anna Andreevna își reveni, dumirindu-se; ea se repezi la Nelli, o sărută, o mîngîie, plînse chiar și o așeză cu duioșie lîngă dînsa, ținîndu-i mînuța în mîna ei. Nelli ridică spre ea o privire piezișă, mirată, plină de curiozitate.

După aceea, bătrîna nu mai știu însă ce să facă și, într-o naivă așteptare, nu-și mai luă ochii de la mine. Bătrînul încreți fruntea, ghicind parcă de ce o adusesem pe Nelli. Totuși, băgînd de seamă că observasem expresia lui de nemulțumire și încruntarea sa, își duse mîna la cap, spunînd scurt:

— Mă doare capul, Vanea.

Stăteam cu toții în tăcere, eu chibzuiam cum să încep. În odaie se întunecase; un nor negru și gros acoperi treptat cerul și se auzi iarăși un tunet îndepărtat.

— A început să tune cam devreme în primăvara asta, zise bătrînul. Uite, în treizeci și șapte, mi-aduc aminte că prin părțile noastre a tunat și mai devreme.

Anna Andreevna oftă.

— Să pun samovarul, ce spuneți? întrebă ea cu sfială; dar nimeni nu-i răspunse și bătrîna se întoarse iarăși către Nelli.

— Cum te cheamă, drăguța mea? o întrebă. Nelli își rosti cu vocea stinsă numele, apoi rămase și mai încurcată. Bătrînul o privi mai atent.

— Elena, va să zică? interveni înviorîndu-se bătrînica.

— Da, răspunse Nelli şi iar se aşternu tăcerea.

— Sora Praskovia Andreevna avea şi ea o nepoată pe care o chema Elena, îşi aminti Nikolai Sergheici, şi o strigau tot Nelli. Aşa parcă mi-a rămas mie în minte.

— Şi cum, tu n-ai nici rude, nici tată, nici mamă? întrebă iarăşi Anna Andreevna.

— N-am, şopti scurt şi speriată Nelli.

— Am auzit, am auzit. Şi demult a murit mămica ta?

— Nu demult.

— Draga de ea, e orfană, o căină bătrîna, privind-o compătimitor. Nikolai Sergheici bătea nervos cu degetele în masă.

— Mămica ta era venită de prin străinătate, nu-i aşa? Parcă aşa mi-ai spus, Ivan Petrovici? continua să iscodească bătrînica timid.

Nelli îmi aruncă o privire scurtă, cerîndu-mi parcă ajutorul. Respira greu, întretăiat.

— Mama ei, Anna Andreevna, începui eu, era fiica unui englez şi a unei rusoaice, încît se poate spune mai curînd că era rusoaică: Nelli însă s-a născut în străinătate.

— Cum aşa, maică-sa a plecat cu soţul ei în străinătate?

Nelli se aprinse toată la faţă. Bătrînica îşi dădu numaidecît seama că scăpase o vorbă nelalocul ei şi tresări sub privirea mînioasă a bătrînului. El o mai fixă sever cîteva clipe, apoi îşi întoarse faţa spre fereastră.

— Pe mamă-sa a înşelat-o un om nemernic şi rău, rosti el, adresîndu-se deodată Annei Andreevna. Femeia a plecat cu el de la tată-său şi i-a dat ibovnicului banii care erau ai tatălui ei; acela însă a pus mîna pe bani prin înşelăciune, a dus-o în străinătate, a jefuit-o şi pe urmă a părăsit-o. S-a găsit un om bun la inimă care n-a lăsat-o să piară şi a ajutat-o pînă la moartea lui. Iar după ce a murit el, acum doi ani, s-a întors din nou la tatăl ei. Parcă aşa îmi spuneai că a fost, Vanea, mi se adresă el răstit.

Nelli, peste măsură de agitată, se sculă de pe scaun şi porni spre uşă.

— Vino încoace, Nelli, o chemă bătrînul, întinzîndu-i în sfîrşit mîna. Stai aici, lîngă mine, uite aici, hai şezi! Se aplecă, o sărută pe frunte şi o mîngîie blînd pe căpşor. Nelli se înfioră toată... dar se stăpîni. Înduioşată, Anna Andreevna

se uita cu o rază de bucurie în priviri cum Nikolai Sergheici al ei o mîngîie în sfîrşit pe orfană.

— Eu ştiu, Nelli, că pe mămica ta a nenorocit-o un om rău, rău şi fără scrupule, dar mai ştiu că ea şi-a iubit tatăl şi l-a respectat, rosti sugrumat de emoţie bătrînul, continuînd s-o mîngîie pe cap, incapabil de a se stăpîni să nu ne arunce nouă în clipa aceea, astfel, o provocare. O uşoară roşeaţă îi învioră obrajii palizi; dar se străduia să ne ocolească privirile.

— Mămica îl iubea pe bunicul mai mult decît o iubea bunicul pe dînsa, preciză cu sfială, dar cu fermitate Nelli, ferindu-şi, la rîndul ei, ochii de noi toţi.

— Dar tu de unde ştii? se răsti bătrînul, iarăşi neputîndu-se stăpîni, aidoma unui copil şi ruşinîndu-se parcă singur de această izbucnire a sa.

— Ştiu, răspunse Nelli scurt, pentru că el n-a vrut s-o primească pe mămica şi... şi a alungat-o...

Am băgat de seamă că Nikolai Sergheici vru să răspundă ceva, să obiecteze, de pildă, că bătrînul nu şi-a mai primit fiica pentru că, de fapt, ea îşi meritase pedeapsa, dar se uită la noi şi amuţi.

— Şi unde locuiaţi cînd bunicul n-a vrut să vă primească? o descusu Anna Andreevna, care simţi deodată dorinţa îndărătnică de a continua discuţia tocmai în acest sens.

— Cînd am sosit aici, l-am căutat mult timp pe bunicul, răspunse Nelli, dar nu l-am mai putut găsi. Mămica mi-a spus atunci că bunicul fusese mai înainte tare bogat, că a vrut chiar să facă şi o fabrică, dar că pe urmă a sărăcit, pentru că omul acela cu care plecase mama îi luase toţi banii bunicului şi nu i-i mai dăduse înapoi. Mi-a spus-o chiar mama.

— Hm... făcu bătrînul.

— Şi mi-a mai spus, adăugă Nelli însufleţindu-se din ce în ce mai mult şi vrînd parcă să-i răspundă lui Nikolai Sergheici, deşi se adresa Annei Andreevna, mi-a spus că bunicul e tare supărat pe dînsa şi că numai ea e vinovată de toate astea în faţa lui, că nu mai are în lumea întreagă pe nimeni decît pe bunicul. Şi cînd îmi povestea, plîngea tot timpul... „El n-are să mă ierte, o auzeam, cînd ne întorceam noi în ţară, dar poate că, văzîndu-te pe tine, o să te îndrăgească şi pentru tine o să mă ierte şi pe mine.“ Ea mă iubea mult

şi cînd îmi spunea toate astea, mă îmbrăţişa şi mă săruta, dar se temea să se ducă la bunicul. Pe mine mă învăţa să mă rog pentru dînsul, se ruga şi ea şi mi-a mai povestit mămica multe, multe alte lucruri; cum fusese pe cînd trăise la bunicul şi cum ţinuse el la dînsa mai presus decît la orice pe lume. Cum îi cînta ea la pian şi-i citea cărţi seara, iar bunicul o săruta şi-i făcea cadouri... Multe cadouri, încît o dată chiar s-au certat din pricina asta; de o zi a mamei bunicul crezuse că mama nu ştie ce cadou are să-i aducă, dar mama aflase mai demult ce-i pregătise el. Căci mămica ar fi vrut să aibă cercei, iar bunicul îi spunea mereu că are să-i aducă o broşă, nu cercei; şi i-a adus totuşi cercei; însă cînd a văzut că mămica ştia că în pachetel sînt cercei, şi nu broşă, s-a supărat, că, adică, de ce a ştiut — şi o jumătate de zi n-a mai vorbit cu mămica; pe urmă însă, tot el a venit la ea s-o sărute şi i-a cerut iertare...

Nelli povesti toate astea cu atîta înflăcărare, încît pînă şi obrajii ei palizi, de bolnavă, se îmbujorară.

Aciuiată în ungherul ei de la subsol, îmbrăţişîndu-şi şi sărutîndu-şi fetiţa (de altfel, singura bucurie care-i mai rămăsese în viaţă), *mămica* ei stătuse, se vede, de multe ori de vorbă cu micuţa Nelli despre fericitele zile de altădată. Şi o plînsese fără a bănui ce răsunet vor stîrni vorbele ei în inima precoce a acestui copil bolnav şi extrem de sensibil.

Aci însă Nelli parcă-şi reveni, se uită bănuitoare în jur şi tăcu. Bătrînul se încruntă şi porni iar să bată darabana cu degetele în masă; Annei Andreevna îi picură din ochi o lacrimă pe care şi-o şterse tăcută cu batista.

— Mămica a sosit aici tare bolnavă, reluă Nelli cu glasul aproape stins. O durea pieptul. L-am căutat mult timp pe bunicul, fără să-l putem găsi; noi stăteam într-un ungher la subsol.

— Într-un ungher, aşa bolnavă cum era?! strigă Anna Andreevna.

— Da... într-un ungher... întări Nelli. Căci mămica era săracă. Şi-mi spunea, adăugă însufleţindu-se, că nu e păcat să fii sărac, ci-i păcat să fii bogat şi nedrept cu alţii... iar pe ea Dumnezeu o pedepseşte.

— Şi unde stăteaţi voi, pe Vasilievski? La Bubnova ceea? o iscodi bătrînul, întorcîndu-se însă către mine, parcă pentru

a arăta oarecare nepăsare în întrebarea lui. Iar întrebarea o pusese aşa, ca şi cum s-ar fi simţit jenat să tacă.

— Nu, nu acolo... Mai întîi pe Mesceanskaia, răspunse Nelli. Aveam acolo o încăpere tare întunecoasă şi umedă, urmă după o pauză, şi mămica s-a îmbolnăvit rău, dar pe atunci putea încă să umble. Eu îi spălam rufele şi ea nu mai contenea cu plînsul. Mai stăteau acolo şi o băbuţă, căpităneasa, şi un funcţionar bătrîn, care venea mereu beat şi în fiecare noapte ţipa şi făcea scandal. Mi-era tare frică de el. Mămica mă lua în pat lîngă dînsa, mă îmbrăţişa şi tremura toată, iar funcţionarul zbiera şi înjura. A vrut odată s-o omoare pe căpităneasă, care era tare bătrînă şi călca sprijinită în baston. Iar mamei i s-a făcut milă de ea şi a vrut s-o apere ; atunci funcţionarul a lovit-o pe mămica şi eu l-am lovit pe funcţionar...

Nelli se opri. Amintirile o tulburaseră, ochi îi scînteiau.

— Dumnezeule ! strigă Anna Andreevna, ascultînd cu multă luare-aminte povestirea Nelliei, care i se adresa mai ales ei.

— Atunci mămica a ieşit din casă, continuă Nelli, şi m-a luat şi pe mine cu dînsa. Era încă ziuă. Am cutreierat aşa pe străzi pînă seara, şi mămica tot plîngea, şi mergea ducîndu-mă de mînă. Obosisem tare ; nici nu mîncasem în ziua aceea. Mămica vorbea singură, iar mie îmi spunea mereu : „Să rămîi săracă, Nelli, iar după ce mor eu, să nu asculţi nimic din ce-o să-ţi spună alţii. Să nu te duci la nimeni ; să rămîi singură, săracă şi să munceşti, iar dacă n-ai să găseşti de lucru, mai bine să cerşeşti, dar la *ei* să nu te duci". Pe înserat, cînd traversam o stradă mare, dintr-o dată mama a început să strige : „Azorka ! Azorka !" şi, ca din pămînt, un cîine mare ogîrjit alergă la mămica scheunînd şi gudurîndu-se ; ea se sperie, se opri palidă, ţipă deodată şi se aruncă în genunchi la picioarele unui bătrîn înalt, care mergea sprijinit în baston şi privea numai în pămînt. Bătrînul acela înalt era bunicul şi era atît de slab şi de prost îmbrăcat... Atunci l-am văzut eu pentru întîia oară. Şi bunicul s-a speriat grozav, a pălit, văzînd-o pe mămica prăbuşindu-se la picioarele lui şi îmbrăţişîndu-i-le, dar pe urmă s-a smucit, a împins-o în lături, a izbit cu bastonul în pavaj şi s-a îndepărtat repede de noi. Azorka a mai rămas ; scheuna şi o lingea pe mămica pe obraz, pe urmă a fugit şi el după bu-

nicul, l-a apucat de pulpana paltonului şi l-a tras înapoi, însă bunicul l-a lovit cu bastonul. Azorka a alergat din nou la noi ; atunci, bunicul l-a strigat, iar cîinele a fugit după el, urlînd. Mămica zăcea jos, ca moartă. În jurul nostru se adunase lume multă, au venit şi poliţişti. Eu ţipam şi încercam s-o ridic. Pe urmă s-a ridicat singură, s-a uitat împrejur şi a venit după mine. Am dus-o acasă. Oamenii au rămas mult timp uitîndu-se în urma noastră şî clătinînd din cap...

Nelli se opri să răsufle şi să-şi mai adune puterile. Era foarte palidă, dar în privirea ei citeai hotărîre. Se vedea că e decisă, în sfîrşit, să spună *totul*. Căpătase în clipa aceea chiar un aer de sfidare.

— De, observă Nikolai Sergheici cu glasul nesigur şi cu un fel de enervare, de, mămica ta îşi jignise tatăl şi el a respins-o pe drept cuvînt...

— Şi mămica spunea la fel, reluă brusc Nelli, cînd mergeam spre casă ea-mi tot spunea : „Este bunicul tău, Nelli, şi eu sînt vinovată în faţa lui, iar el m-a blestemat pentru asta, de aceea Dumnezeu mă şi pedepseşte". În seara aceea şi-n zilele care urmară ea-mi repeta mereu asta. O spunea ca în neştire...

Bătrînul nu mai rosti nimic.

— Dar pe urmă, cum de v-aţi mutat într-altă locuinţă ? făcu Anna Andreevna, care nu contenea să plîngă încetişor.

— În noaptea aceea mămica s-a îmbolnăvit, iar căpităneasa descoperi pentru noi toţi ungherul de la Bubnova ; a treia zi, împreună cu căpităneasa, ne-am mutat acolo ; iar după ce ne-am mutat, mămica a căzut la pat şi trei săptămîni a zăcut aşa bolnavă, iar eu am îngrijit-o. Bani nu mai aveam de loc, ne ajuta cu cîte ceva căpităneasa şi Ivan Alexandrîci.

— Dricarul, gazda lor, spusei eu, lămurindu-i.

— Cînd s-a ridicat din pat şi a început să umble, mămica mi-a povestit şi despre Azorka.

Nelli se opri. Bătrînul era parcă bucuros de faptul că venise vorba despre Azorka.

— Ei, ce ţi-a povestit despre Azorka ? întrebă şi se aplecă şi mai mult în fotoliu, vrînd parcă să-şi ascundă şi mai bine faţa şi să privească în jos.

— Îmi tot vorbea despre bunicul, răspunse Nelli, şi cînd era bolnavă, şi cînd aiura, mereu despre el o auzeam pomenind. După ce a început să se însănătoşească, din nou mi-a povestit cum trăise ea mai înainte... şi atunci şi-a amintit şi despre Azorka ; odată, undeva afară din oraş, lîngă o apă, întîlnise nişte băieţi care-l duceau pe Azorka legat cu funia ca să-l înece ; mămica le-a dat bani şi l-a cumpărat de la ei. Bunicul, cînd l-a văzut, a rîs grozav de el. Numai că Azorka fugi de la ei. Mămica plîngea, iar bunicul, speriat, a făgăduit că dă o sută de ruble celui care i l-o aduce îndărăt. A treia zi l-au adus, iar bunicul a plătit suta de ruble ; de atunci l-a îndrăgit pe Azorka ; mămica însă îl iubea atît de mult, încît îl suia şi în pat. Tot ea mi-a spus că altădată Azorka umblase pe stradă cu nişte comedianţi, ştia să facă frumos, ducea în spinare o maimuţă, se pricepea să ţină între labe puşca şi ştia să facă multe alte lucruri... Iar cînd mămica a plecat de la bunicul, a rămas Azorka în loc ; oriunde se ducea, bunicul îl lua cu dînsul ; de aceea. cînd l-a văzut pe Azorka, mămica a înţeles că şi bunicul trebuie să fie pe-aproape...

Probabil că bătrînul se aşteptase să audă cu totul altceva despre Azorka şi iar începu să se încrunte. Nu mai puse nici o întrebare.

— Şi de atunci nu l-aţi mai văzut niciodată pe bunic? întrebă Anna Andreevna.

— Ba da, după ce mămica s-a făcut mai bine, l-am întîlnit eu o dată pe bunic. Mă duceam la prăvălie, după pîine ; cînd numai ce văd un om cu Azorka ; mă uit, şi-l recunosc pe bunicul. M-am dat la o parte şi m-am lipit de un zid. Însă bunicul s-a uitat la mine, s-a uitat lung şi era atît de înfricoşător, că m-am speriat de dînsul ; apoi a plecat mai departe. Azorka mă ţinuse minte, se vede, pentru că începu să sară în jurul meu şi să-mi lingă mîinile. M-am dus repede acasă, dar uitîndu-mă înapoi, am văzut că bunicul intrase în prăvălie. M-am gîndit atunci că o fi vrînd să întrebe de mine şi m-am speriat şi mai tare ; acasă, nu i-am spus mamei nimic, ca să nu se îmbolnăvească iar. A doua zi, nu m-am mai dus la prăvălie, sub cuvînt că mă doare capul, iar a treia zi n-am mai întîlnit pe nimeni, dar mi-a fost atît de frică, încît m-am dus şi m-am întors tot într-o fugă. A patra zi, însă, de-abia cotisem după colţ, că m-am întîlnit drept în faţă cu bunicul ; era şi Azorka cu el. Am rupt-o la fugă şi am apucat-o pe altă stradă. Vream să

intru în prăvălie pe cealaltă parte, însă acolo iar am dat de bunicul şi m-am speriat aşa tare, că m-am oprit ţintuită locului. S-a oprit şi bunicul în faţa mea şi iar m-a privit lung; pe urmă m-a mîngîiat pe cap, m-a luat de mînă şi m-a dus cu el, iar Azorka venea în urma noastră şi dădea din coadă. Atunci am văzut că bunicul nu se mai ţine drept, că, mergînd, se tot sprijină în baston şi că mîinile îi tremură într-una. M-a dus pînă la tarabagiul din colţ care vindea turtă dulce şi mere. Mi-a cumpărat un cocoşel de turtă dulce, şi un peştişor, şi o acadea, şi un măr, dar pe cînd scotea banii dintr-un portofel de piele, mîinile îi tremurau atît de tare, încît scăpă un pitac şi eu i-l ridicai de pe jos. El îmi dădu mie pitacul şi dulciurile, apoi, după ce mă mîngîie iarăşi pe cap, fără să-mi spună o vorbă, plecă.

Cînd m-am întors acasă, i-am povestit mămichii tot; şi cum la început îmi fusese frică de el, şi cum mă ascunsesem. Mai întîi mămica nu m-a crezut, dar pe urmă s-a bucurat atît de mult, încît toată seara mi-a pus fel de fel de întrebări, m-a sărutat şi a plîns, iar după ce i-am povestit totul, mi-a poruncit o dată pentru totdeauna să nu mă mai tem de el, căci dacă bunicul vine pe aici ca să mă vadă, înseamnă că mă iubeşte. Mi-a spus să fiu drăguţă cu dînsul şi să-i vorbesc. Iar a doua zi m-a trimis de dimineaţă pe stradă de cîteva ori, deşi îi spusesem că bunicul nu trece pe acolo decît pe înserat. Venea şi dînsa în urma mea, ascunzîndu-se după cîte un colţ; aşa a făcut şi-n ziua următoare, dar bunicul n-a venit; în zilele acelea a tot plouat şi mămica a răcit rău, pentru că ieşea să mă petreacă după poartă, aşa că iar căzu la pat.

Bunicul nu s-a mai arătat decît peste o săptămînă şi atunci mi-a cumpărat iar un peştişor, şi un măr, şi iar nu mi-a vorbit nimic. Dar cînd a plecat de lîngă mine, m-am luat tiptit după el, căci mă hotărîsem dinainte să aflu unde stă şi să-i spun mamei. Mergeam la oarecare depărtare în urmă, pe cealaltă parte a străzii, ca să nu mă vadă. Locuia foarte departe, dar nu acolo unde a stat el mai pe urmă şi unde a murit, ci pe strada Gorohovaia, tot într-o casă mare, la etajul al treilea. Am aflat toate astea şi m-am întors acasă tîrziu. Mămica era tare neliniştită, căci nu ştia ce s-a întîmplat cu mine. Cînd i-am povestit însă, s-a bucurat mult şi a vrut să se ducă la bunicul chiar a doua zi, pe urmă însă i-a fost frică să meargă şi aşa nu s-a putut hotărî trei zile în şir şi nu s-a dus. Pe

urmă m-a chemat și mi-a spus : uite ce e, Nelli, eu sînt acum bolnavă și nu pot umbla ; i-am scris bunicului tău o scrisoare ; du-te și dă-i-o. Să iei însă seama, Nelli, ce are să spună și ce are să facă, după ce o va citi ; tu îngenunchează în fața lui, sărută-l și roagă-l s-o ierte pe mămica ta... Și ce-a mai plîns mămica, și tot mă săruta, și mă binecuvînta de drum ; s-a închinat și lui Dumnezeu, și pe mine m-a pus în genunchi la icoană, și cu toate că era tare bolnavă, a ieșit și m-a petrecut pînă la poartă ; m-am uitat înapoi de vreo cîteva ori și am văzut-o tot acolo, uitîndu-se după mine...

Sosind la bunic, am deschis ușa, ușa nu era încuiată. L-am găsit la masă, mînca pîine cu cartofi ; Azorka stătea lîngă el, se uita cum mănîncă și da din coadă. Și locuința aceea avea ferestrele joase, întunecate, iar în cameră nu era decît o masă și un scaun. Bunicul sta singur. Cînd am intrat, s-a speriat atît de tare, că i-a pierit sîngele din obraz și a început să tremure. M-am speriat și eu și n-am putut să-i spun nimic, ci doar m-am apropiat și am pus scrisoarea pe masă. Cînd a văzut-o, s-a înfuriat, s-a ridicat în picioare, a înhățat bastonul cu o mînă și a vrut să mă lovească, dar n-a dat, ci numai m-a scos pe ușă afară și m-a îmbrîncit. Înainte de a apuca însă să cobor primele trepte, ușa s-a deschis din nou și el mi-a aruncat la picioare scrisoarea nedesfăcută. M-am întors acasă și i-am povestit totul mamei. De atunci, boala a doborît-o și mai rău pe mama.

CAPITOLUL VIII

În clipa aceea un tunet puternic cutremură văzduhul și primii stropi mari de ploaie loviră în geam. În cameră se făcu deodată întuneric. Speriată, bătrîna își făcu semnul crucii. Rămaserăm cu toții nemișcați și tăcuți.

— Trece repede, vesti bătrînul, uitîndu-se înspre ferestre ; apoi se sculă și se plimbă un timp prin cameră. Nelli îl urmărea cu o privire iscoditoare. Era într-o stare de tulburare bolnăvicioasă. Mi-am dat seama de acest lucru. Ea însă îmi ocolea privirea.

— Ei, și mai departe ? se interesă Nikolai Sergheici, reluîndu-și locul în fotoliu.

Nelli se uită speriată în jur.

— Şi nu l-ai mai văzut pe urmă de loc pe bunicul tău?

— Ba da, l-am văzut...

— Atunci, povesteşte-ne, drăguţă, spune-ne, o îndemnă Anna Andreevna.

— După aceea nu l-am mai văzut trei săptămîni, reluă Nelli, pînă a dat iarna şi a căzut zăpada. Cînd l-am întîlnit iarăşi, în acelaşi loc, m-am bucurat mult... deoarece mama era tare amărîtă că el nu mai apare. De cum l-am zărit, am fugit înadins pe cealaltă parte a străzii, ca să vadă că fug de dînsul. Uitîndu-mă însă înapoi, mi-am dat seama că el grăbise pasul după mine, iar mai pe urmă începu chiar să alerge, strigîndu-mă din urmă: „Nelli, Nelli!" Azorka fugea şi el. Mi s-a făcut milă şi m-am oprit. Bunicul s-a apropiat de mine, m-a luat de mînă şi am pornit cu el; cînd a văzut că plîng, s-a oprit, s-a uitat la mine, s-a aplecat şi m-a sărutat. Atunci i-a sărit în ochi că am ghetele rupte şi m-a întrebat dacă nu mai am altele. I-am spus repede că mămica nu are bani şi că gazda ne dă numai din milă cîte ceva de mîncare. Bunicul n-a zis nimic, dar m-a dus în piaţă, mi-a cumpărat nişte ghete şi m-a pus să le încalţ chiar acolo; pe urmă am mers cu el la Gorohovaia, dar înainte de asta a intrat cu mine într-o prăvălioară şi a cumpărat cozonac şi două bomboane, iar cînd am ajuns în camera lui mi-a spus să mănînc cozonacul şi s-a uitat cum mănînc, pe urmă mi-a dat şi bomboanele. Azorka şi-a suit labele pe masă şi a cerut şi el cozonac şi i-am dat şi lui, iar pe bunic l-a apucat rîsul. Pe urmă m-a aşezat lîngă dînsul, m-a mîngîiat pe cap şi m-a întrebat dacă am învăţat carte şî ce anume ştiu? I-am răspuns, iar el mi-a poruncit ca de îndată ce am să pot, să vin în fiecare zi pe la ora trei la dînsul, că are să mă înveţe el carte. Pe urmă mi-a spus să mă întorc cu spatele şi să mă uit pe fereastră, pînă cînd îmi spune el să mă întorc spre dînsul. Am stat aşa, dar o dată mi-am întors pe furiş capul şi am văzut că-şi desfăcuse perna la un colţ de jos, de unde a scos patru ruble. După ce le-a scos, a venit lîngă mine şi mi le-a dat. „Astea-s numai pentru tine". Am luat banii, dar pe urmă m-am gîndit puţin şi i-am spus: „Dacă sînt numai pentru mine, nu-i iau." Atunci bunicul s-a supărat şi mi-a zis: „Ia-i cum vrei, şi du-te". Am ieşit, dar de data asta nici măcar nu m-a sărutat.

Cînd m-am întors acasă, i-am povestit totul mamei. Ea se simţea din ce în ce mai rău. Pe la gazda noastră venea un student ca s-o îngrijească şi i-a spus să ia doctorii.

Mă duceam deseori la bunicul: aşa-mi poruncise mămica. Bunicul a cumpărat Noul Testament şi o carte de geografie şi a început să mă înveţe: uneori însă se apuca să-mi povestească de la dînsul ce fel de ţări există pe pămînt, şi ce fel de oameni trăiesc în ele, şi ce fel de mări sînt, şi ce a fost mai înainte vreme, şi cum Hristos ne-a iertat pe toţi. Îi plăcea mult cînd îi puneam întrebări: de aceea am început să-l întreb tot mai des şi el îmi povestea, şi despre Dumnezeu mi-a vorbit mult. Alteori, în loc să învăţăm, ne apucam să ne hîrjonim cu Azorka, fiindcă Azorka mă iubea mult; eu l-am învăţat să sară peste baston, şi bunicul făcea mare haz de asta şi mă dezmierda. Numai că bunicul rîdea destul de rar. Uneori vorbea mult, dar pe urmă amuţea deodată şi rămînea aşa, parcă ar fi adormit, însă ochii îi erau deschişi. Şi sta aşa pînă se înserа, iar pe înserat se făcea mai bătrîn şi înfricoşător... Uneori, cînd veneam pe la dînsul, se întîmpla să-l găsesc stînd îngîndurat pe scaunul lui, fără să audă ce se petrece în jur. Azorka moţăia şi el, culcat la picioarele bunicului. Aşteptam aşa cît aşteptam, apoi începeam să tuşesc dar bunicul nici nu întorcea capul. Atunci plecam. Acasă, mămica mă aştepta cu nerăbdare; ea stătea în pat, iar eu îi povesteam tot, tot, pînă se făcea noapte, îi povesteam într-una, iar ea asculta într-una despre bunicul: ce făcuse el în ziua aceea, şi ce-mi povestise, ce fel de istorioare, şi ce lecţii mi-a dat să învăţ. Iar cînd îi spuneam despre Azorka, precum că l-am învăţat să sară peste băţ şi că bunicul făcuse haz, atunci începea să rîdă şi ea şi rîdea mult timp, şi se bucura, şi iar mă punea să-i mai spun o dată; după aceea începea să se roage. — Şi mie un lucru nu-mi ieşea din cap: cum vine asta că ea îl iubeşte atît de mult pe bunicul, iar el n-o iubeşte de loc? Şi cînd m-am dus apoi la dînsul, i-am povestit înadins cît de mult îl iubeşte mămica. El m-a ascultat posomorît şi încruntat; m-a ascultat, dar nu a spus nici o vorbă. Atunci l-am întrebat că de ce mămica îl iubeşte atîta, încît mereu mă întreabă despre el, pe cînd dînsul niciodată nu mă întreabă nimic de ea. Atunci bunicul s-a supărat şi m-a dat afară din cameră: am stat puţin după uşă, pînă cînd el a deschis şi m-a chemat iar

înăuntru ; dar a fost tot timpul supărat şi n-a scos o vorbă. Cînd am început mai apoi să citim la religie, iarăşi l-am întrebat, de ce, dacă Isus Hristos a spus : iubiţi-vă unii pe alţii şi iertaţi greşelile greşiţilor voştri, el totuşi nu vrea s-o ierte pe mămica ? Atunci deodată a sărit şi a început să ţipe la mine, spunînd că mămica m-a învăţat să-i vorbesc aşa şi m-a dat iarăşi afară, spunîndu-mi că nici să nu mai îndrăznesc a-i călca pragul. Iar eu i-am răspuns că şi-aşa n-am să mai vin, şi am plecat... A doua zi, bunicul s-a mutat într-o altă locuinţă...

— V-am spus că ploaia o să treacă repede, uite că a şi stat, iese soarele... priveşte, Vanea, zise Nikolai Sergheici cu ochii spre fereastră.

Anna Andreevna îl privi extrem de nedumerită şi deodată ochii acestei bătrîne, supuse şi temătoare pînă atunci, scăpărară de indignare. O prinse în tăcere pe Nelli de mînă şi şi-o aşeză pe genunchi.

— Povesteşte-mi mie, îngeraşul meu, o rugă dînsa, că eu te ascult... Nu-i lua în seamă pe cei cu inima de piatră...

Dar nu isprăvi, căci o podidi plînsul. Nedumerită şi speriată, Nelli mă privi întrebător. Bătrînul înălţă din umeri, şi, în aceeaşi clipă, îşi întoarse faţa.

— Spune mai departe, Nelli, o îndemnai.

— Trei zile n-am mai fost pe la el, continuă ea : în timpul ăsta mama s-a simţit şi mai rău. Toţi banii ni se isprăviseră, nu mai aveam cu ce să cumpărăm doctorii şi nici de mîncare, pentru că şi gazdele noastre nu aveau nimic şi începuseră a ne scoate ochii că trăim pe socoteala lor. Aşa că în dimineaţa celei de-a treia zile m-am sculat şi am început să mă îmbarc. Mămica m-a întrebat unde mă duc. I-am spus : la bunicul, să-i cer bani şi ea s-a bucurat mult, pentru că îi povestisem totul, cum m-a alungat şi-i mai spusesem că de acum înainte nu vreau să mă mai duc la el, deşi plînsese şi mă rugase să mai merg. Cînd am ajuns la locuinţa lui, am aflat că se mutase şi m-am dus să-l caut la noua locuinţă. Ajungînd acolo, cînd el se pomeni cu mine înăuntru, sări de pe scaun, se repezi la mine şi bătu din picior furios ; i-am spus însă îndată că mămica-i tare bolnavă, că ne trebuie cincizeci de copeici pentru doctorii şi că n-avem nici ce mînca. Bunicul a ţipat la mine, m-a împins pe scară afară şi a încuiat uşa în urmă. Pe cînd mă îmbrîn-

cea însă, i-am spus c-o să mă așez pe scară și că n-o să mă mișc de acolo pînă cînd nu-mi dă bani. Așa am și făcut. După un timp, el crăpă ușa și, văzîndu-mă acolo, o închise iar. A trecut apoi mult, el a deschis iar, m-a văzut și iar a închis. Și tot așa de mai multe ori, deschidea și se uita la mine. Pînă cînd, în cele din urmă, a ieșit cu Azorka, a încuiat, a trecut pe lîngă mine fără să-mi spună un cuvînt măcar și s-a dus. Nici eu n-am scos nici o vorbă, ci am rămas așa și am stat pe scară pînă s-a întunecat.

— Draga de ea, strigă Anna Andreevna, păi nu ți-a fost frig să stai acolo pe scară.

— Eram cu șubița pe mine, răspunse Nelli.

— Ei și ce dacă erai cu șubița... mititica mea? Of, cît ai avut de suferit! Ei, și ce-a mai făcut bunicul tău?

Buzele fetiței începură să tremure, dar cu un efort extraordinar ea se stăpîni.

— Bunicul s-a întors după ce se lăsase întunericul nopții, iar cînd a urcat scara și a dat de mine, a strigat: „Cine e?" I-am spus că sînt eu. Mă crezuse, pesemne, de mult plecată. Văzînd însă că tot mai eram acolo, s-a mirat mult și mult timp a stat nemișcat în fața mea. Apoi deodată a izbit treptele cu bastonul, s-a repezit la ușă, a descuiat-o și peste cîteva clipe s-a întors cu niște bănuți de aramă, tot de cîte cinci copeici, și a aruncat cu ele în mine pe scară. „Na, ține, mi-a strigat, e tot ce mai am și spune-i maică-ti că o blestem!" apoi a închis ușa. Părăluțele acelea s-au împrăștiat pe scară. Am început să le adun pe întuneric, dar pasămite bunicul și-a dat seama că banii se împrăștiaseră care încotro și că pe întuneric îmi va fi greu să-i adun. Atunci a descuiat ușa, a scos o lumînare și la lumina ei i-am putut aduna repede. M-a ajutat și el, zicînd că trebuie să fie în total șaptezeci de copeici, și a plecat. Acasă, am dat banii mamei și i-am povestit totul; i s-a făcut și mai rău, iar eu am fost bolnavă toată noaptea și chiar a doua zi am avut fierbințeală, dar nu mă gîndeam decît la un singur lucru, pentru că eram tare supărată pe bunicul. Cînd mămica a adormit, am pornit pe stradă, spre locuința bunicului și înainte de a ajunge acolo m-am oprit pe pod. Tocmai atunci a trecut *acela*...

— Arhipov, lămurii eu, despre care v-am mai vorbit, Nikolai Sergheici ; cel care a venit la Bubnova cu negustorul şi a fost snopit în bătaie. Deci, Nelli atunci îl văzuse pentru prima dată... Continuă tu, Nelli.

— L-am oprit şi i-am cerut bani, i-am cerut o rublă. El s-a uitat la mine şi m-a întrebat : „O rublă ?“ „Da“, i-am răspuns. Atunci a rîs şi mi-a zis : „Hai cu mine !“ Nu ştiam ce să fac, să merg, ori nu, cînd am văzut că se apropie un bătrînel cu ochelari în ramă de aur ; mă auzise cum îi cerusem aceluia o rublă ; s-a aplecat spre mine şi m-a întrebat de ce vreau atîţia bani. I-am mărturisit că mămica e bolnavă şi că atîta-mi trebuie pentru doctorii. M-a întrebat unde stau. A notat într-un carnet şi mi-a dat o hîrtie de o rublă. *Acela* însă, cînd l-a zărit pe bătrînelul cu ochelari, s-a grăbit să plece şi nu m-a chemat să vin cu el. Am intrat apoi într-o prăvălioară şi am schimbat rubla în bani de aramă ; am înfăşurat treizeci de copeici într-o hîrtiuţă, şi le-am pus deoparte pentru mămica, iar şaptezeci de copeici nu le-am mai înfăşurat în hîrtiuţă, le-am ţinut strîns în mînă şi m-am dus cu ele la bunicul. Cînd am ajuns, am deschis uşa şi i-am zvîrlit din prag toţi bani care se rostogoliră pe duşumea.

— Poftim, ia-ţi banii ! i-am spus. Mămichii nu-i trebuie banii matale, pentru că o blestemi ; apoi am trîntit uşa şi am fugit.

Ochii fetiţei scăpărară şi cu un aer naiv provocator îl privi ţintă pe bătrîn.

— Bine i-ai făcut, aprobă Anna Andreevna, fără să se uite la Nikolai Sergheici şi o strînse la pieptul ei pe Nelli, aşa-i trebuia ! Bunicul tău a fost un om rău şi crud...

— Hm ! făcu Nikolai Sergheici.

— Ei şi, mai departe ? întrebă nerăbdătoare Anna Andreevna.

— Nu m-am mai dus de loc la bunicul şi nici el n-a mai trecut pe strada noastră, răspunse Nelli.

— Şi ce-aţi făcut tu şi mămica ta ? Of, sărmanele de voi !

— Mămica se simţea tot mai rău şi rareori mai putea să se dea jos din pat, spuse Nelli. Vocea îi tremură şi se frînse. Iar bani nu mai aveam, aşa că am început să umblu cu căpităneasa. Ea se ducea să cerşească pe la casele oamenilor sau oprea oameni de inimă pe stradă rugîndu-i s-o ajute ; din asta trăia. Mi-a spus că nu este cerşetoare, că are hîrtii în

care scrie că e căpitănească şi că a sărăcit. Hîrtiile acelea le arăta oamenilor şi pentru asta era miluită. Pe-atunci mi-a şi spus ea că nu-i ruşine să cerşeşti de la mulţi. Umblam împreună şi trăiam aşa, din cerşit. Curînd a aflat şi mama despre asta, pentru că ceilalţi chiriaşi au început să-i scoată ochii, spunîndu-i că este cerşetoare, iar Bubnova a venit şi i-a spus să mă dea mai bine la dînsa decît să mă lase să cerşesc. Bubnova mai venise şi altădată şi-i oferise bani, dar mămica n-a vrut să-i primească ; Bubnova zicea că de ce sîntem aşa de mîndre şi ne trimitea de mîncare. Cînd i-a spus însă despre mine, mămica a început să plîngă şi s-a speriat ; Bubnova era beată şi a ocărît-o. I-a zis că eu şi aşa sînt o cerşetoare, că umblu cu căpităneasa şi chiar în seara aceea a alungat-o pe căpitănească din casă. Cînd a aflat despre toate astea, mămica a plîns mult, pe urmă s-a dat jos din pat, s-a îmbrăcat, m-a luat de mînă şi am pornit împreună. Ivan Alexandrîci a vrut s-o oprească, dar ea nu l-a ascultat şi am plecat. Abia se ţinea pe picioare, mereu se aşeza jos, pe stradă, iar eu o sprijineam, să nu cadă. Spunea că vrea să se ducă la bunicul şi-mi cerea s-o conduc ; se lăsase noaptea. Deodată, am ajuns într-o stradă mare ; în faţa unei case se opreau cupeuri, ieşea multă lume de acolo, toate ferestrele erau luminate şi se auzea muzică. Mămica s-a oprit, m-a strîns la piept şi mi-a spus : „Nelli, să rămîi săracă toată viaţa, să rămîi săracă, dar să nu te duci la ei, oricine te-ar chema, oricine ar veni. Şi tu ai fi putut să fii acolo, între ei, bogată, cu rochii frumoase, dar nu vreau eu. Ei sînt răi şi cruzi, iar tu să asculţi de porunca mea : rămîi săracă, să munceşti şi să cerşeşti, iar dacă vine careva să te cheme, spune-i : nu vreau să merg la voi !..." Asta mi-a poruncit mămica, pe cînd era bolnavă, iar eu vreau s-o ascult cît oi trăi, adăugă Nelli cu vocea sugrumată de emoţie şi roşie la faţă ca para focului ; toată viaţa mea am să slujesc şi am să muncesc ; şi la voi tot pentru a sluji, pentru a munci am venit, nu vreau să stau la voi ca fiică...

— Ei, haide, haide, drăguţo ! bîlbîi bătrînica îmbrăţişînd-o. Că doar mămica ta era pe atunci bolnavă, cînd te povăţuia la toate astea.

— Ba era nebună, tăie scurt bătrînul.

— Fie și nebună ! se răsuci Nelli brusc către el ; chiar dacă era așa, ceea ce mi-a poruncit ea voi face toată viața. După ce mi-a spus toate astea a și leșinat acolo, pe stradă.

— Dumnezeule mare ! exclamă Anna Andreevna, așa bolnavă cum era, și în stradă iarna ?...

— Au vrut să ne ducă la poliție, dar un domn ne-a luat apărarea, m-a întrebat unde stăm, mi-a dat zece ruble și a poruncit vizitiului să o ducă pe mămica pînă acasă cu trăsura lui. După aceea mămica nu s-a mai sculat niciodată din pat, iar peste trei săptămîni a murit...

— Și tatăl ei... el ce-a făcut ? N-a mai iertat-o ? strigă Anna Andreevna.

— Nu, n-a iertat-o ! răspunse Nelli chinuindu-se să se stăpînească. Cu o săptămînă înainte de a muri, mă chemă lîngă dînsa și-mi spuse : „Nelli, du-te încă o dată la bunicul tău, pentru ultima oară, și roagă-l să vie la mine și să mă ierte ; spune-i că peste cîteva zile am să mor și că am să te las singură pe lume. Mai spune-i că mi-e greu să mor așa..." Și m-am dus. M-am dus, am bătut la ușă, bunicul a deschis, dar cînd m-a văzut a și vrut să închidă ; numai că eu m-am prins cu amîndouă mîinile de ușă și i-am strigat : „Mămica e pe moarte, te cheamă, vino !..." El însă m-a îmbrîncit și mi-a trîntit ușa în nas. M-am întors acasă, m-am culcat lîngă mămica, am îmbrățișat-o și nu i-am mai spus nimic... M-a îmbrățișat și ea și nu m-a mai întrebat nimic...

Aci, Nikolai Sergheici se sprijini greoi pe masă, apoi se sculă, dar după ce ne cuprinse pe noi toți într-o privire tulbure și ciudată, se lăsă iarăși în fotoliu, de parcă l-ar fi părăsit puterile cu desăvîrșire. Anna Andreevna nu se mai uită de loc la el, ci, plîngînd zdrobită, continua s-o strîngă în brațe pe Nelli...

— În ultima zi, înainte să moară, către seară, mămica m-a chemat lîngă dînsa, m-a luat de mînă și mi-a spus : „Astăzi am să mor, Nelli", a vrut să mai adauge ceva, dar n-a mai putut. Mă uitam la ea, iar dînsa parcă nici nu mă mai vedea, atîta doar că-mi strîngea cu putere mîna. Mi-am tras mîna încetișor și am ieșit în fugă din casă. Am alergat tot drumul cît mă țineau picioarele, ca să ajung cît mai repede la bunicul. Cînd m-a văzut, a sărit de pe scaun și s-a holbat la mine atît de speriat, încît toată fața i s-a îngălbenit și tremura tot. L-am apucat de mînă și i-am spus doar atît : „Moare !" De-

odată el începu să caute zăpăcit prin cameră, își luă bastonul și porni în goană după mine ; ieșise fără pălărie, deși afară era frig. M-am întors și i-am adus pălăria, i-am pus-o pe cap și am luat-o amîndoi la fugă. Pe drum îl tot grăbeam și îi spuneam să ia un birjar, pentru că mămica o să moară din clipă în clipă ; dar bunicul n-avea decît șapte copeici, toți banii lui. Oprea cîte un birjar, se tocmea, dar birjarii rîdeau de el, și rîdeau și de Azorka, fiindcă Azorka fugea și el după noi. Și am fugit tot așa mereu. Bunicul obosise și răsufla greu, dar încă zorea și alerga. Deodată căzu jos și-i alunecă pălăria de pe cap. L-am ridicat, i-am așezat pălăria pe cap, l-am luat de mînă și l-am dus așa după mine ; cînd am ajuns acasă, se înnoptase... iar mămica era moartă. Cînd a văzut-o, bunicul își frînse mîinile, începu să tremure, apoi rămase încremenit la căpătîiul ei, fără să scoată o vorbă. M-am apropiat de mămica mea moartă, l-am apucat pe bunic de mînă și i-am strigat : „Privește, om crud și rău ce ești, privește !... Uită-te la ea !“ Atunci bunicul a scos un strigăt și s-a prăbușit fără simțiri...

Nelli sări de la locul ei, se smulse din îmbrățișarea Annei Andreevna și rămase în mijlocul odăii, palidă, istovită și înspăimîntată. Dar Anna Andreevna se duse repede la ea, o luă iar în brațe și, ca într-o exaltare, rosti :

— Eu, eu am să-ți fiu de acum înainte mamă, Nelli, draga mea, iar tu vei fi ca și copilul meu ! Da, Nelli, să plecăm, să-i lăsăm pe toți, pe cei răi și cruzi ! Lasă-i să-și bată joc de oameni, că Dumnezeu, numai Dumnezeu o să-i socotească... Noi să plecăm amîndouă, Nelli, hai de aici, haide !...

Niciodată mai înainte ori după aceea n-am mai văzut-o într-o asemenea stare și nici nu mi-aș fi închipuit că ar putea vreodată să se tulbure într-atîta. Nikolai Sergheici tresări, se îndreptă în fotoliu, apoi se ridică și, cu vocea sugrumată, întrebă :

— Încotro, Anna Andreevna ?

— La ea, la fiica mea, la Natașa ! ripostă bătrîna, trăgînd-o pe Nelli după dînsa, spre ușă.

— Stai, așteaptă, așteaptă !...

— N-am ce să mai aștept, om rău și crud ce ești ! Am așteptat destul, a așteptat și ea destul, acum, adio !

Spunînd asta, bătrînica se întoarse, îl privi și-n clipa aceea rămase locului, încremenită : Nikolai Sergheici era lîngă dînsa

cu pălăria pe cap și încercînd grăbit cu brațele-i slăbite și tremurătoare să-și pună paltonul.

— Cum, și tu ? !... Vii și tu cu mine ? strigă ea împreunîndu-și rugător mîinile și privindu-l neîncrezătoare, ca și cum n-ar fi îndrăznit să creadă într-o asemenea fericire.

— Natașa ! Unde-i Natașa mea ? Unde-i ? ! Unde-i fata mea ? izbucni în sfîrșit din pieptul bătrînului. Dați-mi-o înapoi pe Natașa mea ! Unde-i ? Unde-i ? ! și apucînd bastonul pe care i-l întinsesem, se repezi spre ușă.

— A iertat-o ! A iertat-o ! exclamă Anna Andreevna.

Dar bătrînul nu mai apucă să ajungă pînă în prag. Brusc, ușa se deschise și în cameră năvăli Natașa, palidă, cu ochii scînteietori, ca în febră. Avea rochia mototolită și udă de ploaie. Basmaua cu care-și acoperise capul îi alunecase pe ceafă și în părul ei des sclipeau picături mari de ploaie. Intră, își văzu tatăl și cu un strigăt, întinzînd mîinile către el, se prăbuși în genunchi la picioarele lui.

CAPITOLUL IX

El însă o și cuprinsese în brațe !...

Ridicînd-o de jos, ca pe un copil, o duse în brațe și o așeză în fotoliul lui. Îngenunche în fața ei și-i săruta mîinile și picioarele. O săruta privind-o cu nesaț, de parcă nu-i venea să creadă că este iarăși lîngă el, că o vede și o aude iarăși pe ea, pe Natașa, fata lui ! Anna Andreevna, scăldată în lacrimi, o cuprinse și ea la rîndul ei, strîngîndu-i capul la pieptul său și rămase așa nemișcată, incapabilă să rostească un cuvînt.

— Scumpa mea !... Viața mea... Bucuria mea !... repeta bătrînul fără șir, ținînd-o de mîini și privindu-i ca un îndrăgostit fața palidă, trasă, însă tot frumoasă, și ochii înlăcrimați. Bucuria mea, copila mea ! repeta el și iar tăcea, măsurînd-o cu o încîntare de nespus. Cine, cine mi-a spus că a slăbit ? îngăimă el către noi, cu un zîmbet fugar, ca de copil, continuînd să stea în genunchi în fața ei. E puțin cam trasă la față, e drept, puțin cam palidă, dar uitați-vă la ea cît e de drăguță ! E chiar mai frumoasă decît înainte ! adăugă el, oprindu-se

fără să vrea, sugrumat de durere, de acea durere a bucuriei care îți răscolește sufletul.

— Dar scoală-te, tăticule ! Scoală-te odată, îl ruga Natașa, că doar și eu vreau să te sărut...

— O, draga de ea ! Auzi, auzi, Annușka, ce frumos mi-a cerut asta ? și o îmbrățișă încă o dată, tremurînd de emoție.

— Ba nu, Natașa, eu... eu trebuie să stau la picioarele tale pînă cînd, pînă cînd inima mea va auzi că m-ai iertat, pentru că niciodată, niciodată n-am să merit iertarea ta ! Te-am respins, te-am blestemat, auzi Natașa, te-am blestemat pe tine, și am putut să fac una ca asta !... Iar tu, tu, Natașa, ai putut crede că te-am blestemat... doar ai crezut, nu-i așa că ai crezut ? Nu, n-ar fi trebuit să crezi ! Nu trebuia să crezi nimic, să nu fi crezut de loc, inimioară crudă ce ești ! Și de ce n-ai venit la mine ? Că doar ai știut cum am să te primesc !... O, Natașa, doar ții minte cît de mult te-am iubit eu înainte ! Iar acum, în tot timpul ăsta, te iubeam de două ori pe atît, de o mie de ori mai mult decît înainte ! Sîngerînd, te-am iubit ! Mi-aș fi smuls sufletul, inima mi-aș fi smuls-o din piept, ca să ți-o arunc la picioare ! O, bucuria mea !

— Dar sărută-mă odată, nemilosule, pe buze, pe obraz, sărută-mă așa cum mă sărută mama ! bîigui Natașa cu vocea pierdută, plină de lacrimi de bucurie.

— Și ochișorii ! Și ochișorii ! Ții minte, ca altădată ? repeta bătrînul, după ce o îmbrățișă lung. O, Natașa, ne-ai visat tu vreodată ? Eu te visam aproape în fiecare noapte, și în fiecare noapte veneai la mine, și eu te plîngeam, iar o dată tu ai venit așa cum veneai (ții minte ?) cînd erai mică. Pe vremea cînd n-aveai decît zece anișori și abia începuseși să înveți la pian, ai venit într-o rochiță scurtă, cu niște pantofiori frumoși și cu mînuțele roșii... Annușka, ții minte, că avea pe atunci mînuțele cam roșii ? Da, și ai venit la mine în vis, mi-ai sărit pe genunchi și m-ai îmbrățișat... Și tu, și tu, fetiță rea ce ești ! ! Și tu ai putut crede că te-am blestemat, că n-am să te primesc dacă te întorci la mine... Ascultă, Natașa ! Eu am fost de multe ori la tine, maică-ta nici nu știa, și nimeni n-a știut, auzi ? Ba stăteam pe sub ferestrele tale, ba așteptam ceasuri întregi, undeva pe un trotuar în apropierea porții tale ! Doar-doar ai să ieși, ca să te văd măcar de departe ! Cîteodată seara, la fereastra ta ardea o lumînare ; de cîte ori n-am fost lîngă casa ta, ca să văd măcar lumînarea aceea, măcar umbra să

ți-o zăresc prin fereastră, ca să te binecuvîntez pe timpul nopții. Dar tu, tu m-ai binecuvîntat vreodată pentru noapte? La mine te-ai gîndit? Ți-a spus inimioara vreodată că mă aflu sub fereastra casei tale? Și de cîte ori iarna, tîrziu noaptea, n-am urcat scara și n-am așteptat în fața ușii, să aud cel puțin de acolo glăsciorul tău, să aud rîsul tău! Că te-am blestemat? Păi, nu mai mult decît aseară am urcat pînă la tine, ca să te iert, dar m-am întors pe urmă de la ușă... O, Natașa!

El se sculă, o ridică puțin din fotoliu și-o strînse cu putere la piept.

— Iat-o iarăși aici, lîngă inima mea! strigă copleșit. O, îți mulțumesc, Doamne, pentru tot, pentru tot, și pentru mînia, și pentru mila ta!... Și pentru soarele tău, care-și revarsă acum, după furtună, lumina asupra noastră! Pentru toată clipa asta, îți mulțumesc! O, las-să fim umiliți, las-să fim obidiți, dar acum sîntem iarăși împreună, și las-să se bucure acum acești oameni haini și trufași care ne-au umilit și ne-au obidit! Să dea ei cu piatra-n noi! Să nu-ți fie teamă, Natașa... Vom merge mînă-n mînă și am să le spun: aceasta-i fiica mea scumpă și iubită, un suflet nobil și neprihănit, copila mea dragă pe care voi ați obidit-o și ați umilit-o, dar pe care eu o iubesc și binecuvîntez în vecii vecilor!...

— Vanea! Vanea!... îngăimă pierdută Natașa, întinzîndu-mi mîna din brațele tatălui ei...

O, n-am să uit niciodată că și-a adus aminte și de mine în clipa aceea.

— Dar unde e Nelli? întrebă bătrînul uitîndu-se împrejur.

— Așa e, unde o fi? exclamă bătrînica. Drăguța de ea! Am uitat de tot de dînsa!

Nelli nu mai era în cameră; neobservată de nimeni, ea trecuse în dormitor. Ne-am dus cu toții acolo. Am găsit-o în colțul de după ușă, unde se ascunsese, speriată, de noi.

— Nelli, ce-i cu tine, copila mea? făcu bătrînul voind s-o îmbrățișeze. Dar ea se uită la el lung-lung...

— Mămica, unde e mămica mea? murmură ca de pe altă lume, unde-i, unde-i mămica mea? strigă încă o dată, întinzîndu-și mînuțele tremurătoare spre noi; și în clipa următoare scoase un țipăt îngrozitor, fața i se crispă și cuprinsă de-o criză cumplită, Nelli se prăbuși la pămînt...

EPILOG

ULTIMELE AMINTIRI

Era pe la mijlocul lunii iunie. O zi cu arşiţă şi zăpuşeală. Şederea în oraş devenea insuportabilă : peste tot — numai praf, var, reparaţii, pietre încinse, aer otrăvit... Deodată, ce fericire ! undeva, departe bubui un tunet ; treptat, cerul se întunecă, un spulber de vînt se abătu năvalnic gonind înainte-i nori de praf ; stropi răzleţi, mari, grei, căzură pe pămînt ; apoi, fără de veste, ca şi cum bagdadiile cerului s-ar fi desfăcut, un potop de ploaie se revărsă deasupra oraşului. La o jumătate de ceas după aceea, cînd soarele reapăru pe cer, am deschis fereastra odăiţei mele şi am sorbit cu plămînii obosiţi aerul curat şi răcoros de afară. De bucurie, eram gata să las condeiul, să renunţ la toate treburile, cu editor cu tot, şi să alerg cît mai repede la *ai noştri,* pe Vasilievski Ostrov. Oricît de mare însă era ispita, reuşii s-o alung şi cu un fel de înverşunare mă năpustii iarăşi asupra manuscrisului ; trebuia să termin neapărat ! Editorul îmi cerea lucrarea, altfel nu-mi dădea nici un ban. E drept că *acolo,* pe Vasilievski, eram aşteptat ; în schimb, seara voi fi liber, cu totul liber, ca vîntul ; seara aceea urma să mă răsplătească pentru ultimele două zile şi două nopţi în care izbutisem să scriu trei coli şi jumătate de tipar.

Şi, în sfîrşit, iată-mi lucrul terminat ; arunc condeiul cît colo şi mă ridic ; simt în spate şi în piept junghiuri, iar la tîmple — vîjîieli. Îmi dau seama că în clipa asta am nervii

cu totul zdruncinați, iar în urechi parcă-mi răsună ultimele cuvinte ale bătrînului meu doctor : „Hotărît lucru, nici un alt organism nu ar fi fost în stare să suporte o asemenea încordare, pentru că așa ceva este cu neputință !“ Și totuși, deocamdată, iată că-i cu putință ! Capul mi se învîrte ; de-abia mă țin picioarele ; dar o bucurie de nespus îmi năpădește inima. Povestirea e terminată și editorul meu, deși îi datorez cam mult, îmi va da totuși ceva, cînd o să aibă prada în mîinile sale ; îmi va da măcar vreo cincizeci de ruble — o sumă cum n-am mai văzut de mult ! Libertate și bani !... Fericit, mi-am pus pălăria pe cap, mi-am luat manuscrisul subsuoară și am pornit repede ca să-l pot prinde acasă pe scumpul nostru Alexandr Petrovici.

Îl găsesc pregătindu-se de plecare. La rîndu-i, de-abia terminase și el o operațiune, ce-i drept, neliterară, dar în schimb foarte rentabilă și, expediind, în sfîrșit, pe un samsaraș negricios, cu care stătuse vreo două ore pînă atunci în cabinetul său, îmi întinde prietenos mîna și, cu vocea lui obișnuită, simpatică și groasă, mă întreabă de sănătate. Alexandr Petrovici e un om tare de treabă și, fără nici o intenție de a glumi, pot spune că mă simt foarte îndatorat față de dînsul. Ce vină are el că în literatură n-a ajuns în viață decît *numai* editor ? El a înțeles din capul locului că literatura are nevoie de un editor și s-a apucat la timp de această îndeletnicire ; i se cuvine cinste și laudă, bineînțeles, ca editor...

Cu un zîmbet afabil, ia act că terminasem povestirea și că următorul număr al revistei sale este, în felul acesta, asigurat cu material pentru rubrica principală și se miră că izbutisem totuși să *isprăvesc* măcar ceva, îngăduindu-și să facă aici un spirit drăguț. Apoi merge la casa de fier, ca să-mi dea cele cincizeci de ruble făgăduite, întinzîndu-mi totodată tomul gros al unei reviste din tabăra adversă, din care îmi indică la rubrica de critică vreo cîteva rînduri, unde se vorbește și despre ultimul meu roman.

Mă uit : este un articol scris de „scriptolog“. Nu s-ar putea spune că mă înjura, dar nici laude nu-mi aducea. Așa că sînt foarte mulțumit. Printre altele numitul „scriptolog“ afirma despre scrierile mele că au în genere „un iz de sudoare“, vrînd adică să dea a înțelege prin asta că atît de mult lucrez și transpir la ele, atîta le refac și le prelucrez, că ți se face și greață.

Editorul şi cu mine facem mult haz. Îi destăinui că ultima mea nuvelă fusese scrisă în două nopţi, iar acum în două zile şi două nopţi aşternusem trei coli şi jumătate de tipar — dacă ar şti asta „scriptologul" care-mi reproşa prea multă migăleală şi moşmondeală !

— Şi totuşi, dumneata eşti singurul vinovat, Ivan Petrovici. De ce laşi să tărăgăneze treaba atît de mult, încît să fii nevoit pe urmă să lucrezi nopţile ?

Alexandr Petrovici, firește, este un om foarte simpatic, deşi are o anume meteahnă a lui ; îi place să-şi etaleze părerile literare tocmai în faţa acelora care — după cum cred că bănuieşte şi el — îl cunosc ca pe degete. Eu însă n-am nici un chef să discut cu dînsul probleme de literatură ; îmi iau banii şi pun mîna pe pălărie. Alexandr Petrovici pleacă şi el pe ostroave, la vila lui ; auzind că vreau să ajung pe Vasilievski, îmi oferă să mă ia în cupeu.

— Ştii că am un cupeu nou ? Nu l-ai văzut încă, nu-i aşa ? E tare drăguţ.

Coborîm spre ieşire. Cupeul, într-adevăr, este foarte drăguţ, iar Alexandr Petrovici, ca proaspăt proprietar, simte o deosebită plăcere, ba chiar şi oarecare nevoie sufletească, *să-şi conducă* cunoscuţii.

Pe drum, Alexandr Petrovici încearcă de cîteva ori să atace iarăşi probleme de literatură contemporană. Nu se sinchiseşte de mine şi repetă imperturbabil fel de fel de idei de împrumut, auzite cu puţin înainte de pe la careva dintre literaţii în cuvîntul cărora are deplină încredere şi ale căror păreri le respectă. I se întîmplă, de altfel, să respecte lucruri uluitoare. Dar i se mai întîmplă uneori să şi denatureze opiniile altora, ori să le plaseze cu totul anapoda, ajungînd în aprecierile sale la adevărate aberaţii. Stau, îl ascult în tăcere şi mă minunez de felurimea şi pretenţiozitatea pasiunilor omeneşti. „Ca să vezi cum e omul, mă gîndesc : în loc să-şi vadă de treburi şi să se mulţumească a face parale, te trezeşti că mai vrea şi glorie, glorie literară, glorie de eminent editor şi critic."

În clipa de faţă se străduieşte să-mi facă o expunere amănunţită a unei idei literare, pe care cu vreo trei zile înainte o auzise chiar de la mine şi împotriva căreia se ridicase, pentru ca acum să se dea drept autorul ei. Lui Alexandr Petrovici i se întîmplă însă cam des asemenea scă-

părți de memorie și toți cunoscuții știu de această slăbiciune nevinovată a sa. Ce fericit este acum, perorîndu-mi în cupeul *lui*; ce mulțumit e de soarta sa, și ce încîntat este! Poartă acum o conversație savantă în domeniul literaturii și am impresia că pînă și basul lui catifelat și agreabil are o rezonanță de erudiție. Încetul cu încetul, alunecă pe panta *liberalismului* și exprimă convingerea inocent sceptică cum că în literatura noastră și, în general, în toate literaturile, nu poate fi vorba de onestitate și modestie, ci numai de „bătăi și păruieli reciproce", mai ales în perioada cînd se fac abonamente la publicații. Îmi zic în sinea mea că Alexandr Petrovici ar fi dispus să considere pe oricare literat cinstit și sincer, tocmai pentru cinstea și sinceritatea lui, dacă nu chiar un imbecil, cel puțin un nătăfleț. Bineînțeles, o asemenea judecată nu putea fi decît rodul extremei inocențe a lui Alexandr Petrovici.

Eu însă nu-l mai ascult. Cobor din cupeul lui pe Vasilievski Ostrov și mă îndrept grăbit spre ai noștri. Iată, în sfîrșit, și strada a treisprezecea, iată și căsuța lor! Anna Andreevna, zărindu-mă, îmi face un semn dojenitor cu degetul, dă din mîini și cu un *ssst!* prelung îmi dă de înțeles că nu trebuie să fac zgomot.

— Nelli, sărăcuța de ea, abia acum a adormit! îmi șoptește grăbită, te rog să nu mi-o trezești! Tare-i slăbită, sărmana! Ne temem pentru dînsa. Doctorul zice că deocamdată n-ar fi nici o primejdie. Dar parcă poți afla ceva ca lumea de la doctorul ăsta *al dumitale!* Și nu ți-e rușine, Ivan Petrovici? Te-am așteptat, te-am așteptat atîta la masă... de două zile n-ai mai dat pe aici!...

— Păi, v-am spus doar, încă de alaltăieri, că două zile n-am să pot veni, îi răspund și eu în șoaptă Annei Andreevna. Trebuia să termin o lucrare...

— Totuși, ne făgăduiseși să iei masa astăzi cu noi! De ce n-ai venit? Nelli anume pentru asta s-a sculat din pat, draga de ea. Am așezat-o noi într-un fotoliu comod și am adus-o la masă: „Vreau, zice, să-l aștept pe Vanea cu voi împreună", și cînd colo, Vanea al nostru — ia-l de unde nu-i! Uite, e aproape șase! Unde mi-ai umblat? Încurcălume ce-mi ești! Atîta s-a necăjit, săraca, vai! de nici nu știam cum s-o mai împăcăm... Bine că a adormit. Nikolai Sergheici a ieșit în oraș; se întoarce la vremea ceaiului.

Așa că, uite, mă zbat singură acum... Cică o să capete o slujbă; dar cînd mă gîndesc, Ivan Petrovici, că postul pe care-or să i-l dea e tocmai la Perm, mi se strînge inima...

— Și Natașa unde-i?

— E în grădiniță, odorul mamii, în grădiniță! Du-te la dînsa... Nu prea e nici ea în apele ei. Nu mai înțeleg nimic... Of, Ivan Petrovici, de-ai ști cît mă doare sufletul! Tot zice că e veselă și mulțumită, dar nu-mi vine a crede... Du-te la dînsa, Vanea. Și să-mi spui pe urmă încetișor ce-i cu ea, m-auzi?

Eu însă n-o mai ascult ce zice și alerg într-un suflet în grădiniță. Grădinița de lîngă casă n-are decît vreo douăzeci și cinci de pași în lungime și cam tot pe atîta în lățime, și-i plină toată de verdeață; se înalță acolo trei copaci bătrîni și pletoși, cîțiva mesteceni tineri, cîteva tufe de liliac și de caprifoi; e un colț cu niște tufe de zmeură, două straturi de căpșuni; două cărărui înguste și întortocheate șerpuiesc de-a lungul și de-a latul grădiniței. Bătrînul e încîntat de ea și încearcă să ne încredințeze că în curînd va avea acolo și ciuperci. Mai prețios mi se părea însă faptul că Nelli îndrăgise această grădiniță și că sta ceasuri întregi în mijlocul ei, într-un fotoliu; Nelli e acum idolul casei. Dar iat-o și pe Natașa! Mă întîmpină bucuroasă, întinzîndu-mi mîna. Ce trasă și palidă e la față! Și dînsa deabia și-a revenit după boală...

— Ai terminat cu totul, Vanea? mă întreabă Natașa.

— Am și predat-o! Și sînt liber toată seara.

— Ei, slavă Domnului! Te-ai grăbit? Ai stricat multe foi?

— De, fără asta nu se poate! De altfel, n-a prea fost cazul. În momentele acestea de muncă în tensiune, nervii îmi sînt totdeauna încordați la maximum; judec mai limpede, simt mai intens și mai adînc, pînă și verbul devine mai docil sub pana mea și se execută fără șovăieli, încît rezultatul e mult mai bun ori de cîte ori lucrez încordat. Totul merge bine...

— Ah, Vanea, Vanea!

Bag de seamă că în ultima vreme pe Natașa o preocupă îndeaproape succesele mele literare și tot ce privește renumele meu de scriitor. Recitește tot ce am publicat în ultimul an; mă întreabă mereu despre planurile de viitor, se

interesează de orice critică a lucrărilor mele, o necăjesc opiniile unora dintre critici şi ţine cu orice preţ să-mi asigur o poziţie superioară în literatură. Dorinţa aceasta şi-o exprimă atît de hotărît şi de stăruitor, încît mă şi surprinde noua ei preocupare.

— Ai să-ţi iroseşti talentul, Vanea, îmi spune ea, un efort prea mare poate să te extenueze, afară de faptul că-ţi primejduieşti şi sănătatea. Ia exemplu de la S., care nu scrie decît o nuvelă la doi ani, iar N., în zece ani a scos doar un singur roman. [29] În schimb, cît de cizelate şi finisate sînt scrierile lor ! N-ai să întîlneşti la ei nici o neglijenţă.

— Da, ei au existenţa asigurată şi nu se angajează să scrie la termene fixe ; pe cîtă vreme eu... eu sînt o mîrţoagă de poştă ! Dar, la urma urmei, toate astea sînt fleacuri ! Să vorbim despre altceva, draga mea. Ce mai e nou ?

— Multe noutăţi. Mai întîi şi întîi am primit o scrisoare de la *el*...

— Alta ?

— Alta. Şi-mi întinse ultima scrisoare a lui Alioşa. Era a treia de la despărţirea lor. Prima i-o trimisese încă de la Moscova şi făcea impresia că a fost scrisă într-un fel de delir. O anunţa că împrejurările s-au nimerit în aşa fel, încît el nu poate în nici un caz să se întoarcă la Petersburg, după cum proiectaseră la despărţire. În cea de a doua, se grăbea să anunţe că va sosi în cîteva zile, ca să se cunune cît mai curînd cu Natalia, deoarece pentru el acest lucru e hotărît definitiv şi nimic în lume nu-l va împiedica să înfăptuiască ceea ce a hotărît. Totuşi, tonul scrisorii lăsa să se vadă limpede că e disperat, că influenţele străine apasă din plin asupra lui şi că nici el însuşi nu mai crede ceea ce spune. Mai scria, între altele, şi despre Katia, că ea este pentru dînsul o adevărată providenţă, fiind unica făptură care-i mai aduce sprijin şi alinare. Am deschis cu nerăbdare cea de *a treia* scrisoare.

Erau două file, acoperite în grabă cu un scris neciteţ, dezordonat, incoherent, pătate cu lacrimi şi cu cerneală. Alioşa începea prin a spune că se leapădă de Natalia şi o îndemna să-l uite. Se străduia să-i demonstreze că o căsătorie între ei ar fi imposibilă, influenţele străine, ostile sînt mai tari decît el şi că, în sfîrşit, aşa şi trebuia să se întîmple, deoarece şi el, şi Natalia ar fi nefericiţi împreună, căci nu se potrivesc unul cu altul. Dar aci nu mai rezista, şi, lăsînd la

o parte toate argumentele şi raţionamentele, fără a fi rupt şi aruncat prima parte a scrisorii, mărturisea în continuare că se simte ca un criminal în faţa Natașei, că e un om pierdut, incapabil de a se împotrivi voinţei tatălui său, care sosise şi el la ţară. Mai arăta că nu se simte în stare să-i zugrăvească întreaga-i suferinţă ; spunea, între altele că se simte în stare s-o facă fericită şi începea deodată să argumenteze cît de potriviţi sînt ei doi ; respingea cu înverşunare toate argumentele contrarii ale prinţului ; disperat, înfăţişa tabloul fericirii întregii lor vieţi, care i-ar fi aşteptat, dacă el s-ar fi căsătorit cu Natașa ; în sfîrşit, se căina pentru lipsa lui de curaj şi-şi lua rămas bun pentru totdeauna ! Scrisoarea trăda mult zbucium şi o adîncă frămîntare ; o scrisese, probabil, într-o stare de extremă deznădejde şi tortură sufletească. Mă podidiră lacrimile... Natașa îmi întinse şi o altă scrisoare, de la Katia. Sosise în acelaşi plic cu a lui Alioşa, dar lipită separat, într-un plic al ei. În cîteva rînduri, pe scurt, Katia o încredinţă că într-adevăr Alioşa suferă, că plînge într-una şi pare deznădăjduit, ba chiar e puţin bolnav, dar că *ea* veghează mereu lîngă dînsul şi că Alioşa va fi fericit. Totodată încerca s-o prevină pe Natașa să nu-şi închipuie cumva că Alioşa a putut să se consoleze atît de repede şi că durerea lui n-ar fi adevărată. „Nu te va uita niciodată, adăuga Katia, de altfel, nici n-ar putea să te uite vreodată, căci aşa-i firea lui ; el te iubeşte fără margini şi te va iubi întotdeauna, iar dacă se va întîmpla să înceteze cîndva a te iubi, a-ţi duce dorul atunci cînd amintirea îi va vorbi despre dumneata, voi înceta eu însămi să-l mai iubesc din pricina asta..."

I-am restituit Natașei cele două scrisori. Ne-am privit îndelung, fără să rostim o vorbă. La fel făcurerăm şi după citirea primelor două scrisori ale lui Alioşa ; de altfel, în general, acum evitam amîndoi să mai vorbim despre trecut, de parcă ne-am fi înţeles. Ea suferea nespus, vedeam asta limpede, dar nu vroia s-o arate nici chiar faţă de mine. După întoarcerea în casa părintească, zăcuse trei săptămîni, chinuită de o febră violentă, şi abia acum se mai întremase. Nu prea vorbeam nici despre schimbarea apropiată ce avea să intervină în viaţa noastră, cu toate că ştia foarte bine că bătrînul urmează să capete un post în altă parte şi curînd o să ne despărţim. Cu toate astea, Natașa era atît de

atentă şi de drăguţă cu mine, se interesa cu atîta grijă de tot ce mă privea, asculta cu atîta atenţie tot ce trebuia să-i povestesc în legătură cu mine, încît, la început, îmi venise destul de greu; mi se părea că ţine să mă recompenseze oarecum pentru trecut. Curînd însă, stinghereala aceasta îmi dispăru; am înţeles că era vorba de cu totul altceva, că *pur şi simplu* mă iubea, mă iubea nemărginit, că nu putea trăi fără mine şi fără să-mi poarte de grijă, că de aceea se şi ocupa de tot ceea ce mă privea personal. Şi mai cred că niciodată o soră nu şi-a iubit într-o asemenea măsură fratele, cum m-a iubit pe mine Natașa. Ştiam foarte bine că apropiata noastră despărţire o apăsa, că suferă; îşi dădea şi ea foarte bine seama că nici eu nu pot trăi fără dînsa; dar nu vorbeam despre asta, deşi discutam amănunţit despre evenimentele care se apropiau...

Am întrebat-o despre Nikolai Sergheici.

— Cred că se întoarce curînd, mi-a răspuns, ne-a promis că la ora ceaiului va fi acasă.

— Tot pentru post umblă?

— Da. De altfel, postul pare să-i fie asigurat; şi nu prea avea nevoie să meargă neapărat astăzi, adăugă ea îngîndurată, putea s-o facă şi mîine.

— Atunci, de ce a plecat?

— Din cauza scrisorii acesteia... E *bolnav* din pricina mea, adăugă Natașa după un răstimp, încît uneori îmi vine tare greu, Vanea. Am impresia că şi în vis numai pe mine mă vede. Sînt convinsă că afară de gîndul ce s-o fi petrecînd cu mine, ce m-o fi frămîntînd pe mine, nu-l mai preocupă nimic altceva. Resimte dureros orice umbră de îngîndurare sau de tristeţe pe care o observă la mine. Îmi dau seama cu cîtă stîngăcie se căzneşte uneori să se înfrîngă şi să ne facă să credem că nu se necăjeşte din pricina mea; şi-l vezi atunci cum încearcă să pară vesel, să rîdă şi să ne distreze. Mămica, şi ea, în asemenea clipe, parcă nu-i în toată firea şi doar nici dînsa nu crede în veselia lui, că mereu o aud oftînd... Tare-i neîndemînatică, sărmana... Nu cunoaşte ascunzişuri! adăugă Natașa rîzînd. Să-ţi spun, cînd a aflat tata că am primit scrisoarea asta, a făcut ce a făcut şi a găsit un pretext să dispară, ca să nu dea ochi cu mine... Îl iubesc mai mult decît pe mine însămi, mai mult decît pe oricine pe

lume, Vanea, adăugă ea plecîndu-şi privirea şi strîngîndu-mi mîna, mai mult chiar decît pe tine...

Am străbătut de două ori grădinţa, pînă cînd Nataşa începu din nou să vorbească.

— Azi a fost Masloboev pe la noi, mai trecuse el şi ieri, spuse ea.

— Da, în ultimul timp vă bate cam des pragul.

— Dar ştii de ce vine? Mămica are o încredere oarbă în el. Şi-l închipuie atoateştiutor (în privinţa legilor ăstora), încît poate aranja orice afacere. Ştii ce i-a căşunat acuma? În sinea ei, regretă mult şi o doare că n-am ajuns prinţesă. Gîndul acesta nu-i dă pace şi mi se pare că i l-a mărturisit lui Masloboev. Cu tata se teme să vorbească despre asta şi-şi închipuie că Masloboev ar putea s-o ajute cumva, pe temeiul legii. Mi se pare că Masloboev n-o contrazice, iar ea îl cinsteşte cu vin, adăugă Nataşa surîzînd.

— De la pişicherul ăsta poţi să te aştepţi la orice. Dar de unde ştii că e vorba despre aşa ceva?

— Păi, mama singură s-a dat de gol... făcînd unele aluzii...

— Şi Nelli cum se simte? o întrebai.

— Mă şi miram chiar, Vanea, că pînă acum n-ai întrebat nimic despre ea! mă dojeni Nataşa.

Nelli era idolul casei. Nataşa o îndrăgise mult şi Nelli îşi deschisese în sfîrşit inima cu desăvîrşire. Biata copilă! Nici nu se aşteptase să dea cîndva peste asemenea oameni la care să găsească atîta dragoste; vedeam cu bucurie cum inima ei înrăită se îmbuna, iar sufletul i se deschidea pentru noi toţi. Cu o înflăcărare aproape bolnăvicioasă răspunsese la dragostea cu care era înconjurată, lepădîndu-se de neîncrederea, de înverşunarea şi îndîrjirea ce-i umpluseră atîta vreme sufletul. De altfel, mai continuase încă mult timp să-şi ascundă lacrimile de împăcare ce-o podideau pînă cînd, în sfîrşit, ni s-a dăruit fără nici o reţinere. A îndrăgit-o întîi aprig pe Nataşa, apoi pe bătrîn. Iar eu îi devenisem atît de necesar, încît, dacă lipseam mai mult, boala ei se agrava. Ultima dată, cînd ne despărţirăm pentru două zile, ca să-mi pot termina, în cele din urmă, lucrul părăsit, care mă aştepta de atîta timp a trebuit să stau mult ca s-o conving... bineînţeles, pe ocolite. Nelli continua să se ruşineze a-şi manifesta prea făţiş, prea fără rezerve, sentimentele...

Starea sănătății ei însă ne îngrijora pe toți. Printr-o înțelegere tacită, rămăsese hotărît că ea va rămîne pentru totdeauna în casa lui Nikolai Sergheici, or, ziua plecării lor se apropia, și sănătatea fetei mergea din ce în ce mai prost. Se îmbolnăvise din ziua cînd venisem cu ea în casa bătrînilor, din ziua împăcării lor cu Natașa. De altfel, ce spun eu? Fusese întotdeauna bolnavă. Și boala i se agrava mereu, iar acum starea ei se înrăutățea cu o repeziciune înspăimîntătoare. N-aș putea defini exact natura maladiei de care suferea. Crizele de epilepsie se repetară mai des decît înainte, dar mai cu seamă o sleire totală a forțelor și o istovire a organismului ei aflat într-o continuă stare de febră și încordare o aduseseră în ultimele zile în asemenea hal, că nici nu mai putea să se scoale din pat. Ciudat, însă, cu cît boala o dobora mai mult cu atît ea devenea mai blîndă, cu sufletul mai deschis și mai caldă față de noi. În urmă cu trei zile, mi-a prins mîna, în timp ce treceam pe lîngă pătucul ei și m-a atras spre dînsa. Nu mai era nimeni în odaie. Fața îi dogorea (slăbise groaznic), ochii îi străluceau. S-a ridicat de pe pernă într-un elan nestăpînit spre mine și cînd m-am aplecat, m-a cuprins febril de gît cu brațele ei slăbuțe și negricioase și m-a sărutat tare, apoi mi-a cerut să vie Natașa; după ce a venit și Natașa, a rugat-o să stea puțin pe patul ei și să se uite la ea...

— Vreau și eu să te privesc, i-a spus. Te-am visat azinoapte și am să te visez și-n noaptea asta... Că te văd de multe ori în vis... în fiecare noapte...

Se vedea că ar fi vrut să spună ceea ce îi apăsa sufletul și se cerea mărturisit, dar nici ea probabil nu era lămurită asupra sentimentelor ei, și de aceea nu știa cum să și le exprime...

La Nikolai Sergheici ținea mai mult decît la toți, în afară de mine. Trebuie să spun că și bătrînul o iubea aproape la fel ca și pe Natașa. El se pricepea de minune s-o distreze și s-o facă să rîdă. De cum intra la ea în odaie, se porneau îndată pe șotii și rîsete. Fetița bolnavă se înveselea ca un copilaș, cocheta cu bătrînul, glumea cu el, îi povestea visuri de-ale ei, născocind mereu cîte ceva, îl silea să povestească și el, și Nikolai Sergheici era atît de fericit și de mulțumit uitîndu-se la „micuța lui fiică Nelli", încît, pe zi ce trecea, era tot mai încîntat de ea.

— Să ştiţi că Dumnezeu ne-a trimis-o, ca pe-o răsplată a suferinţelor noastre, îmi mărturisi el într-o zi, ieşind de la Nelli după ce a binecuvîntat-o, ca de obicei, pentru noapte.

În fiecare seară ne adunam cu toţii (Masloboev apărea şi el mai în toate serile) şi uneori nu lipsea nici bătrînul doctor care se ataşase mult de Ihmenevi ; o aduceam între noi şi pe Nelli şi o aşezam într-un fotoliu lîngă masa rotundă din sufragerie. Uşa spre balcon rămînea deschisă. Din odaie se vedea în întregime grădiniţa cea verde şi scăldată în razele amurgului. Mirosul de liliac înflorit şi de verdeaţă proaspătă inunda odaia. Nelli şedea în fotoliul ei, privindu-ne blînd pe toţi şi ascultînd conversaţia noastră. Uneori se înviora şi ea şi, pe nesimţite, spunea cîte ceva... În asemenea clipe însă, o ascultam foarte îngrijoraţi, deoarece în amintirile ei existau multe lucruri care o emoţionau profund. Atît Nataşa şi cu mine, cît şi Ihmenevii simţeam şi ne dădeam seama cît sîntem de vinovaţi faţă de ea pentru faptul că în ziua aceea *trebuise*, chinuită şi tremurînd toată, să ne povestească viaţa ei. Mai ales doctorul era întotdeauna împotriva reînvierii acestor amintiri şi de aceea ne căzneam pe cît era cu putinţă să evităm asemenea prilejuri. În atare ocazii, Nelli căuta să nu ne arate că observă străduinţele noastre şi se punea pe giumbuşlucuri cu doctorul sau cu Nikolai Sergheici.

Totuşi, starea ei se agrava continuu. Era din ce în ce mai impresionabilă. Inima îi bătea alandala. Doctorul îmi spuse chiar că oricînd ne putem aştepta la un deznodămînt fatal.

Nu le-am mai destăinuit acest lucru Ihmenevilor, ca să nu-i alarmez. Nikolai Sergheici era pe deplin încredinţat că Nelli se va face bine pînă la plecarea lor.

— Uite-l şi pe tata că s-a întors, spuse Nataşa auzindu-i glasul. Să mergem, Vanea !

Ca de obicei, de cum păşi pragul, Nikolai Sergheici începu să vorbească tare. Anna Andreevna însă fîlfîi din mîini atît de disperată, încît bătrînul amuţi şi, zărindu-ne pe mine şi pe Nataşa, începu să ne povestească grăbit, în şoaptă, despre rezultatul demersurilor lui ; locul pentru care umbla îi era definitiv asigurat şi asta îl făcea să se simtă foarte mulţumit.

— Peste două săptămîni am putea să plecăm, spuse frecîndu-şi mîinile şi privind-o pieziş, îngrijorat pe Nataşa. Ea-i răspunse printr-un zîmbet şi-l îmbrăţişă, încît neliniştea lui dispăru pe dată.

— Plecăm, plecăm, dragii mei, plecăm! se învioră el iarăşi. Ne doare însă, Vanea, că va trebui să ne despărţim de tine... (Notez că niciodată bătrînul nu mi-a propus să-i urmez, ceea ce, judecînd după firea lui, ar fi făcut-o neapărat... în alte împrejurări, adică dacă n-ar fi ştiut de dragostea mea pentru Natașa.)

— Ei, ce să-i faci, iubiţii mei, ce să-i faci! Mă doare asta, Vanea; dar de, schimbarea locului ne va mai înviora pe toţi. Schimbarea locului înseamnă schimbare *în toate!* adăugă el aruncînd încă o privire spre fiica lui.

Era convins de tot ceea ce spunea şi fericit în credinţa lui.

— Dar cu Nelli cum o să fie? întrebă Anna Andreevna.

— Cu Nelli? Ce să fie?... Drăguţa de ea e puţin bolnăvioară, dar pînă atunci o să se facă bine, firește. Chiar de pe acum se simte mult mai bine. Nu-i aşa, Vanea? îngăimă speriat parcă şi uitîndu-se îngrijorat la mine, ca şi cum numai eu i-aş fi putut alunga neliniştea.

— Cum se simte copila? A dormit bine? Nu i s-a întîmplat nimic? Nu cumva am trezit-o eu? Ştii ceva, Anna Andreevna, să scoatem cît mai repede masa pe terasă, să se aducă samovarul şi cînd vor veni ai noştri, ne aşezăm la masă cu toţii, cu Nelli împreună... Va fi minunat. Nu s-o fi trezit oare? Să mă duc la ea. Numai să mă uit... N-am s-o trezesc, n-ai nici o grijă! adăugă văzînd că Anna Andreevna încearcă iar să-l oprească.

Dar Nelli se trezise. La un sfert de oră după aceea, ca de obicei, luam cu toţii masa de seară în jurul samovarului.

Nelli fusese adusă în fotoliu. Veni şi doctorul, apoi şi Masloboev. El sosi cu un mare buchet de flori de liliac pentru Nelli, dar părea preocupat şi necăjit de ceva.

Masloboev venea aproape zilnic. Am spus de altminteri că toţi, dar mai ales Anna Andreevna, îl îndrăgiseră mult, dar niciodată nu fusese amintit între noi şi numele Alexandrei Semionovna; nu vorbea despre ea nici chiar Masloboev. Anna Andreevna, aflînd de la mine că Alexandra Semionovna n-a devenit încă soţia *legitimă* a lui Masloboev, decisese să n-o primească deocamdată în casa lor şi nici să amintească despre ea. Această dorinţă i se respecta de toată lumea, şi aci se vădea destul de limpede firea Annei Andreevna. Totuşi, cred că dacă n-ar fi avut-o pe Natașa şi mai ales dacă nu

s-ar fi întîmplat ceea ce se întîmplase cu dînsa, poate că nici Anna Andreevna n-ar fi fost chiar așa de exigentă.

În seara aceea Nelli era mai tristă ca de obicei și chiar îngrijorată. Ca și cum ar fi visat ceva urît și s-ar fi gîndit acum numai la arătarea din vis. Darul lui Masloboev însă îi stîrni o mare bucurie și privea cu multă plăcere florile așezate în fața ei, într-o vază.

— Și zi, îți plac mult florile, Nelli? o întrebă bătrînul. Ia stai! adăugă el cu însuflețire, uite, chiar mîine... dar las-că ai să vezi tu mîine!

— Îmi plac, răspunse Nelli, și mi-aduc aminte cum am întîmpinat-o o dată pe mămica mea cu flori. Mămica, o dată, pe cînd eram încă *acolo* (*acolo* însemna acum în străinătate), a fost foarte bolnavă o lună întreagă. Atunci eu și cu Heinrich ne-am înțeles ca de cum se va face sănătoasă și va ieși pentru întîia oară din camera sa, pe care n-o părăsise o lună întreagă, să umplem casa cu flori. Așa am și făcut. Mămica ne spusese de cu seară că a doua zi va ieși neapărat să ia micul dejun cu noi. Așa că eu și cu Heinrich ne-am sculat devreme de tot. El a adus multe-multe flori și amîndoi am împodobit toate odăile cu ghirlande și cu frunze verzi. Erau și iedere și alte frunze așa, late — nici nu știu cum se numesc — și încă altele, agățătoare și care se prind de orice, și flori albe, mari, și narcise, care îmi plac mie mai mult decît toate florile, și trandafiri erau. Niște trandafiri foarte frumoși, și multe-multe alte flori. Le-am agățat prin ghirlande și am așezat glastre peste tot. Mai erau și niște flori, cît niște copaci întregi, în căzi; pe acestea le-am așezat pe la colțuri și lîngă fotoliul mamei. Iar cînd mămica a ieșit, s-a minunat și s-a bucurat nespus. Și Heinrich a fost fericit... Țin minte foarte bine...

În seara aceea Nelli părea mai slăbită și mai agitată decît în alte dăți. Doctorul o privea îngrijorat. Ea însă avea chef de vorbă. Și mult timp, pînă s-a întunecat de-a binelea, ne-a povestit despre viața ei de *acolo*; noi n-am mai întrerupt-o. *Acolo*, ea împreună cu mămica ei și cu Heinrich călătoriseră mult, așa că amintirile îi răsăreau tot mai vii din memorie. Ne-a povestit emoționată despre cerul albastru, despre munții înalți cu zăpadă și cu ghețari, văzuți de ea în acele călătorii, despre cascade, apoi despre lacurile și văile din Italia, despre flori și copaci, despre țărani, cu îmbrăcă-

mintea și fețele lor brune, cu ochii lor negri; ne-a mai povestit despre diferite întîlniri și întîmplări pe care le avuseseră ei trei. Apoi despre orașe mari și despre palate, despre o biserică înaltă, cu turlă, care deodată se lumina toată în focuri multicolore; apoi despre un oraș însorit din sud, cu cerul albastru și cu marea azurie... Niciodată nu ne mai povestise Nelli amintirile ei cu atîtea amănunte. O ascultam cu atenția încordată. Cu toții știusem pînă atunci altfel de amintiri din viața ei — dintr-un oraș mohorît și neprietenos, cu atmosfera apăsătoare, înăbușitoare, cu aerul viciat, cu palate luxoase, dar mereu mînjite de noroi; cu un soare palid și cu oameni răi, aproape demenți, din partea cărora avuseseră atîta de suferit ea și mămica ei. Și în fața ochilor mei mai răsărise ca aievea imaginea lor din acel subsol murdar, cînd într-o seară umedă și sumbră, stînd îmbrățișate pe patul lor sărăcăcios, își amintiseră de trecut, pomenind amîndouă de răposatul Heinrich și vorbindu-și de minunile pe care le cunoscuseră în alte țări... Mi-am închipuit-o pe Nelli aducîndu-și aminte despre toate acestea, după ce se pomenise singură pe lume, fără mămica ei, cînd Bubnova prin bătăi și cruzime încerca să-i înfrîngă voința și s-o silească la fapte murdare...

Dar pînă la urmă, în seara aceea, Nelli se simți rău și o duserăm în camera ei. Bătrînul se sperie grozav și se burzului că o lăsaserăm să vorbească atîta. Avu o criză cu leșin. Lucrul se mai repetase de cîteva ori pînă atunci. Cînd se trezi, ceru stăruitor să mă vadă. Voia să-mi spună ceva între patru ochi. S-a rugat atîta, încît de data asta doctorul însuși insistă să-i îndeplinesc dorința și toți ceilalți ieșiră din odaie, rămînînd numai noi doi.

— Uite ce-i, Vanea, spuse Nelli, ei cred că am să plec cu dînșii; dar eu n-am să plec, pentru că nu pot, ci am să rămîn deocamdată la tine; asta am vrut să-ți spun, ca să știi.

Am încercat s-o conving, spunîndu-i că Ihmenevii o iubesc atît de tare, încît o consideră fiica lor; că toată lumea va regreta; că la mine o s-o ducă greu și că, deși o iubesc foarte mult, nu este nimic de făcut, așa că va trebui să ne despărțim.

— Nu, asta nu se poate! stărui Nelli, pentru că eu o văd deseori în vis pe mămica și ea-mi spune să nu plec cu ei, ci să rămîn aici; și-mi mai spune că am făcut un mare păcat,

lăsîndu-l pe bunicul singur, şi plînge într-una, cînd îmi spune asta. Aşa că vreau să rămîn aici, să am grijă de bunicul.

— Bine, dar bunicul tău e mort, Nelli, îi amintii eu surprins.

Ea se gîndi puţin şi mă privi fix.

— Povesteşte-mi, Vanea, încă o dată, cum a murit bunicul. Povesteşte-mi totul, aşa cum s-a petrecut, fără să-ţi scape ceva.

Dorinţa ei m-a mirat foarte, dar cu toate astea am început să-i povestesc amănunţit. Bănuiam că ori aiurează, ori, în cel mai bun caz, încă nu şi-a revenit cu totul din criză.

Nelli mă asculta atentă. Şi ţin minte că ochii ei negri, cu o strălucire bolnăvicioasă, febrilă, mă urmăreau avizi în tot timpul povestirii. În cameră se făcuse întuneric.

— Nu, Vanea, el n-a murit ! conchise ea hotărît, după ce ascultă totul şi se mai gîndi puţin. Mămica îmi vorbeşte deseori despre bunicul şi aseară, cînd eu i-am spus : „Păi, bunicul doar e mort", ea s-a amărît mult şi a plîns, încredinţîndu-mă că nu este adevărat ; că mie mi s-a spus numai aşa, dar că el de fapt umblă şi acum şi cerşeşte, „aşa cum cerşeam şi noi mai înainte, a adăugat mămica ; bunicul rătăceşte prin locurile acelea pe unde noi, eu şi cu tine, l-am întîlnit prima oară, cînd i-am căzut în genunchi la picioare, iar Azorka s-a bucurat că m-a recunoscut..."

— Dar n-a fost decît un vis, Nelli, un vis din pricina bolii tale, pentru că tu acuma eşti suferindă, îi spusei eu.

— M-am gîndit şi la asta, că nu-i decît un vis, răspunse Nelli, şi de aceea nici n-am mai spus nimănui. Numai ţie am vrut să-ţi povestesc. Dar astăzi, după ce am adormit, cînd tu nu mai veneai, l-am văzut în vis chiar pe bunicul meu. Şedea acolo în casa lui şi mă aştepta, şi era atît de înspăimîntător şi de slab şi mi-a spus că de două zile n-a mai mîncat nimic, şi nici lui Azorka nu i-a dat să mănînce, şi era supărat foc pe mine, că m-a şi dojenit. Mi-a mai spus că nu are de loc tabac şi că fără tabac nici nu poate trăi. Şi este adevărat, Vanea, că o dată, pe cînd trăia — asta era după ce murise mama, iar eu mă duceam pe la dînsul — mi-a vorbit chiar aşa. Pe atunci zăcea de moarte şi aproape că nu mai înţelegea nimic. Auzindu-l astăzi că-mi vorbeşte la fel, mi-am zis în gînd să mă duc la capul podului să cerşesc şi din banii adunaţi din mila trecătorilor să-i cumpăr pîine, cartofi

fierți și tabac. Și se făcea că stau așa, cerșind, și văd cum bunicul umblă prin apropiere, că mai așteaptă ce mai așteaptă un timp, apoi vine la mine, se uită cîți bani am adunat, și mi-i ia. Banii ăștia, zice, sînt pentru pîine, acum adună-mi pentru tabac. Eu adun, apoi el iar vine și-i ia de la mine. Dacă îi spun că și așa eu am să-i dau toți banii, fără să ascund nimic, îmi zice : „Nu, că tu mă furi ; și Bubnova mi-a spus că ești hoață, de aceea nici n-am să te iau niciodată la mine. Uite, lipsește un pitac, unde l-ai pus ?“ Mă podidesc lacrimile, că de ce nu mă crede, dar bunicul nu mă ascultă, ci strigă mereu la mine : „Mi-ai furat pitacul !“ Și parcă începe să mă bată chiar acolo, la capul podului, unde mă aflu și mă bate groaznic. Iar eu plîng mult... De aceea m-am și gîndit acum, Vanea, că el poate că n-a murit, ci rătăcește pe undeva și mă tot așteaptă la dînsul...

Am încercat s-o liniștesc și să-i alung negura acelor fantasme și, în cele din urmă, pare-mi-se, am reușit. Dar mi-a spus că se teme să adoarmă, ca să nu-i apară iarăși bunicul în somn. Apoi mă îmbrățișă tare...

— Și tot nu te pot părăsi, Vanea ! îmi mărturisi lipindu-și fețișoara de obrazul meu, chiar dacă nu mai e bunicul, eu tot nu vreau să mă despart de tine.

Toți ai casei se alarmaseră de ultima ei criză. I-am relatat în șoaptă doctorului toate nălucirile și visele ei și i-am cerut să-mi spună deschis ce crede.

— Nu se știe încă nimic, răspunse el chibzuind. Deocamdată am numai unele presupuneri, observ și cumpănesc, dar... încă nu se poate spune nimic. În general vorbind, vindecarea ei este exclusă. Va muri. Dar nu vreau să le-o spun, pentru că m-ai rugat dumneata ; îmi pare rău de copila asta și mîine vreau să-i fac un consult. S-ar putea ca, după consult, boala să ia o altă întorsătură. Îmi pare foarte rău de ea, ca de propriul meu copil... Ce fetiță scumpă și dragă ! Și ce inteligență vioaie !

Nikolai Sergheici era foarte îngrijorat.

— Uite la ce m-am gîndit eu, Vanea, mi se adresă el, Nelliei îi plac grozav florile. Știi ce-aș vrea ? Să-i aranjăm pentru mîine, cînd se va trezi, o primire cu flori, aidoma aceleia pe care o aranjase mămichii sale ea împreună cu Heinrich, după cum ne-a povestit astăzi... Era atît de emoționată, pe cînd ne povestea...

— Păi, tocmai asta-i, că era tare emoționată, răspunsei. Orice emoție poate fi primejdioasă pentru ea.

— Bine, dar emoțiile plăcute sînt cu totul altceva ! Crede-mă ce-ți spun, dragul meu, am destulă experiență, emoțiile plăcute nu fac rău ; dimpotrivă, ele ar putea să aibă un efect binefăcător pentru sănătate...

Într-un cuvînt, bătrînul era atît de entuziasmat de ideea sa, încît nu era chip să-l contrazici. M-am sfătuit și cu doctorul, dar mai înainte ca doctorul să-mi dea un răspuns, bătrînul a și pus mîna pe șapcă și a plecat să aranjeze totul.

— Uite ce este, îmi spuse la plecare, pe aici pe aproape există o seră ; o seră bogată. Grădinarii de acolo fac vînzări de flori la prețuri foarte convenabile !... Neobișnuit de convenabile !... Convinge-o pe Anna Andreevna, căci ar fi în stare să se supere că fac o astfel de cheltuială... Prin urmare... Ah, da ! și încă ceva, prietene, unde vrei să pleci ? Acum, că ai scăpat, că ți-ai terminat lucrarea, de ce te mai grăbești acasă ? Rămîi peste noapte la noi, ai să dormi în odăița de sus ; știi, ca pe vremuri. Și salteaua e a ta, și patul — toate sînt la locul lor, neatinse. Ai să dormi împărătește. Ei, ce zici ? Rămîi ! Mîine ne sculăm cu toții mai de dimineață, o să ne aducă florile, iar pînă la opt împodobim camera toată. O să ne ajute și Natașa ; că ea doar are mai mult gust în această privință decît noi amîndoi... ești de acord ? Rămîi la noi peste noapte ?

Hotărîi să rămîn să dorm la ei. Bătrînul aranjă totul. Doctorul și Masloboev își luară rămas bun și plecară. În casa Ihmenevilor toți se culcau devreme, pe la unsprezece. La plecare, l-am văzut pe Masloboev cam îngîndurat ; parcă ar fi vrut să-mi spună ceva, dar amînă pe altă dată. Dar după ce le-am urat noapte bună bătrînilor și m-am urcat în odăița de sus, spre surprinderea mea, l-am găsit acolo. Masloboev mă aștepta așezat lîngă măsuță și răsfoia o carte.

— M-am întors din drum, Vanea, pentru că e mai bine să-ți spun chiar acum. Șezi. De fapt, toată afacerea asta e atît de stupidă, încît mi-e mai mare ciuda...

— Dar ce s-a întîmplat ?

— Ticălosul ăla de prinț al tău m-a înfuriat îngrozitor acum două săptămîni și m-a scos din fire în asemenea hal, că mai sînt furios și acum.

— Ce-i, ce s-a întîmplat ? Mai ai legături cu el ?

— Poftim, ai şi sărit : „Ce-i, ce s-a întîmplat ?“, ca şi cum într-adevăr s-ar fi întîmplat cine ştie ce. Tu, măi Vanea, eşti leit Alexandra Semionovna a mea şi îndeobşte toate muierile astea nesuferite... pentru că realmente ele mă scot din sărite !... La primul cîrîit de cioară, le şi vezi sărind : „Ce-i, ce s-a întîmplat ?“

— Dar de ce te superi, omule ?

— Nu că mă supăr, nu mă supăr de loc. Orice treabă însă trebuie s-o priveşti cum e firesc, fără exagerări... Asta-i.

Masloboev tăcu un minut, continuînd parcă să fie supărat pe mine. Aşteptam să văd ce-o să-mi spună.

— Să vezi, reluă el în sfîrşit, am dat de o urmă... adică, la drept vorbind, nici n-am dat şi nici n-a fost vreo urmă, dar am avut impresia... Vreau să spun că anumite consideraţiuni m-au făcut să ajung la concluzia că Nelli... poate că... în sfîrşit, că Nelli ar fi copilul legitim al prinţului.

— Ce spui ? !

— Poftim, ai şi început să zbieri : „Ce spui !“ Pur şi simplu nu e chip să scoţi o vorbă faţă de oameni ca tine ! făcu el, dînd din mînă a lehamite. Ţi-am spus eu ceva precis, cap nesăbuit ce eşti ? Ţi-am spus eu clar că ea este fiica *legitimă dovedită* a prinţului ? Ţi-am spus eu aşa ceva ?

— Ascultă, dragul meu, îl întrerupsei, adînc tulburat. Te implor, nu striga, ci explică-te limpede şi precis. Te asigur, zău, că am să te înţeleg. Îţi dai tu seama cît e de important ceea ce-mi spui şi ce consecinţe...

— Cred şi eu, ce consecinţe ! Dar pe ce bază ? Unde-s probele ? Afacerile nu se fac aşa şi dacă ţi-o spun, nu ţi-o spun acum decît ca pe un secret. Am să-ţi explic mai pe urmă de ce anume am adus vorba despre asta. Aşa trebuie... Taci şi ascultă-mă şi să ştii că tot ce-ţi voi spune e un mare secret...

Să vezi cum a fost. Încă din iarnă, înainte de a fi murit Smith, cînd prinţul de-abia se întorsese de la Varşovia, el a început să dibuie ţele afacerii ăsteia. De fapt, el începuse cu mult mai înainte, încă de anul trecut. Dar pe atunci prinţul căuta un lucru, pe cînd acuma a început să caute cu totul altceva. Important este că omul pierduse la un moment dat firul din mînă. Trecuseră treisprezece ani de cînd se despărţise la Paris de fata lui Smith, părăsind-o, dar în toţi aceşti ani n-o slăbise din vedere, ştiind că trăieşte cu Heinrich, cel

despre care s-a vorbit astăzi, că o are pe Nelli și că este bolnavă. Într-un cuvînt, știa totul. Deodată însă, i-a scăpat firul printre degete. Asta s-a întîmplat, mi se pare, îndată după moartea lui Heinrich, cînd fata lui Smith a plecat la Petersburg. Bineînțeles că la Petersburg ar fi găsit-o repede, indiferent sub ce nume s-ar fi întors ea în Rusia; însă din nefericire pentru prinț, agenții lui din străinătate l-au înșelat, trimițîndu-i informații greșite și asigurîndu-l că locuiește într-un orășel pierdut din sudul Germaniei ; agenții greșiseră, de fapt, din cauza neglijenței lor ; o confundaseră cu o altă femeie. Confuzia a continuat cam un an, un an și ceva. După aceea prințul a fost cuprins de îndoieli ; unele semne îl făcuseră să-și dea seama că nu era vorba de ea și atunci, desigur, și-a pus întrebarea : unde să fie fata lui Smith ? Și-i trecu prin cap (bagă de seamă, fără nici un indiciu, cît de vag) că s-ar putea să fi ajuns la Petersburg. În timp ce în străinătate culegea informații pe o cale, aci a întreprins alte cercetări ; dar se vede treaba că nu vroia să recurgă la mijloace oficiale, așa că mi s-a adresat mie. Mă recomandase cineva să mă ocup de asemenea treburi, ca amator etc., etc...

Și uite așa a venit el la mine și mi-a explicat cum stau lucrurile ; mi-a explicat însă cam confuz, dracu să-l ia, tot prin aluzii și în doi peri. Mereu greșea, se repeta, faptele le descria cînd într-un fel, cînd într-altul... Dar firește, oricît ai încerca să ascunzi adevărul, chiar toate ițele n-ai cum să le ascunzi. Eu, bineînțeles, m-am arătat servil și naiv, într-un cuvînt, devotat pînă la slugărnicie ; dar după principiul pe care l-am adoptat o dată pentru totdeauna, pe de altă parte și după legea firii (pentru că aci e vorba de o lege a firii), m-am întrebat mai întîi și întîi : mi-o fi destăinuit oare adevăratul scop pe care-l urmărește acest prinț ? Iar în al doilea rînd : nu cumva în dosul scopului pe care a vrut el să mi-l arate, se ascunde și un altul, pe care nu vrea să mi-l mărturisească ? Pentru că, în acest din urmă caz, după cum și tu, nenișorule, poți pricepe cu capul tău de poet, el — ce mai încolo-încoace — mă fura : fiindcă un anumit scop, să zicem, ar fi putut justifica pretenții de o rublă pentru informația pe care i-aș fi dat-o, în timp ce aceeași informație folosită în alt scop putea justifica o recompensă de patru ori mai mare ; aș fi fost, așadar, un netot, dacă i-aș fi furnizat în

schimbul unei ruble o informație de patru ruble. Și uite așa, socotind și chibzuind mereu, am dibuit, treptat, unele urme ; cîte ceva am reușit să scot chiar de la el, cîte ceva de la alții, iar unele lucruri le-am dedus personal. Ai să mă întrebi, desigur, de ce anume am socotit că e cazul să procedez așa. Îți răspund : fie chiar și numai pentru că prințul mi s-a părut tare speriat și grăbit să afle ceea ce-mi cerea. Altminteri, după cum îmi prezentase lucrurile, n-ar fi fost cazul să se sperie atîta. Sedusese fata, o răpise de la tatăl ei, ea rămăsese însărcinată, iar el îi dăduse cu piciorul. Ei, și ce mare lucru ? O nostimă și plăcută aventură strengărească — atîta tot. Un om cum e prințul nu prea avea de ce să se teamă ! Și totuși, se temea... Ei, uite, de aici toată nedumerirea mea. Și să vezi, măi frate, că am dat de niște urme foarte interesante, între altele chiar prin Heinrich acela, el — bineînțeles — mort ; dar de la o vară a lui (care e acum căsătorită cu un franzelar de aici, din Petersburg), și care fusese tare îndrăgostită de Heinrich și a continuat să-l iubească vreo cincisprezece ani în șir, cu toate că reușise să facă cu acest Vater franzelar gras nici mai mult nici mai puțin decît opt copii ; uite, de la vara asta, zic, am izbutit, folosind fel de fel de tertipuri, să aflu ceva foarte important ; Heinrich, după obiceiul lui nemțesc, îi scria verișoară-si scrisori și ținea un jurnal intim, iar înainte de moarte i-a trimis franzelăresei o parte din hîrtiile lui. Proastă cum este, ea n-a știut să vadă nimic important în ele și nu a înțeles decît acele locuri unde se vorbea despre lună, despre *mein lieber Augustin* și despre Wieland, mi se pare. Eu însă am știut să culeg dintr-acele hîrtii informații prețioase și, datorită scrisorilor lui, să descopăr o altă urmă. Astfel, am aflat despre existența domnului Smith, despre capitalul sfeterisit de la el de fiică-sa și despre prinț, care pusese mîna pe capital ; iar în cele din urmă, printre fel de fel de exclamații, aluzii și alegorii, mi s-a înfățișat din acele scrisori și adevărul cel adevărat : adică, Vanea, să nu mă înțelegi greșit ! Nimic pozitiv. Prostul de Heinrich căuta să ascundă adevărul și nu folosea decît aluziile ; din aluziile astea însă, puse cap la cap și asociate cu toate cîte le mai știam, a prins să-mi sune-n auz o muzică cerească ; prințul, de fapt, fusese căsătorit cu fata lui Smith ! Unde, cum, cînd anume, în străinătate, sau aici — actele lipsesc. Nu se știe nimic. Îți închipui, frate Vanea,

că-mi smulgeam părul de necaz şi tot umblam şi căutam, zile şi nopţi de-a rîndul.

În sfîrşit, am dat de Smith. Şi, cînd colo, el moare. Nu apucasem nici măcar să-l văd cum arată la faţă. Întîmplarea face apoi să aflu într-o zi, cu prilejul unui caz care mă interesa, că pe Vasilievski Ostrov ar fi murit o femeie suspectă pentru mine. Mă interesez mai bine şi am impresia că dau de o urmă. Mă reped pe Vasilievski şi, ţii minte, tocmai atunci ne-am întîlnit noi. Multe lucruri mi-a fost dat să aflu atunci. Într-un cuvînt, m-a ajutat nespus în chestiunea asta şi Nelli...

— Ascultă, îl întrerupsei, crezi tu că Nelli ştie...

— Ce să ştie ?

— Că ea este fiica prinţului ?

— Păi şi tu ştii că ea este fiica prinţului, răspunse el privindu-mă cu o dojană răutăcioasă, ce rost mai au asemenea întrebări nelalocul lor, om neserios ce eşti ? Nu asta-i important, ci faptul că ea ştie nu numai că este fiica prinţului, dar şi că este fiica *legitimă* a prinţului, pricepi tu ?

— Nu se poate ! strigai.

— Tot aşa mi-am spus şi eu : „nu se poate", la început ; ba uneori şi acuma încerc să-mi spun „nu se poate" ! Adevărul este însă că *se poate* să fie întocmai şi, după toate probabilităţile, chiar şi *este* aşa.

— Stai, Masloboev, strigai eu, nu te pripi : mi se pare că ai început să cam exagerezi. Nelli nu numai că nu ştie, dar ea realmente este fiica nelegitimă a prinţului. Îţi închipui tu cumva, că mama ei, avînd ceva acte la mînă, ar fi putut suporta o viaţă ca aceea pe care a dus-o la Petersburg, ba pe deasupra să-şi mai lase şi copilul într-un asemenea hal de părăsire şi de mizerie ? Ce tot vorbeşti ? Aşa ceva nu se poate...

— M-am gîndit şi la asta, adică vreau să spun că şi în momentul de faţă stau şi mă gîndesc şi nu mă pot dumeri. Dar nu-i mai puţin adevărat că fata lui Smith, la drept vorbind, era o femeie de o rară nesăbuinţă, o zănatică. O femeie trăsnită rău. Gîndeşte-te şi tu la tot ce ştii despre dînsa şi cîntăreşte : nu este de domeniul romantismului toată chestia asta, cu prostiile cereşti duse la exces, ridicate la proporţii de nebunie ? De n-ar fi decît atît : chiar de la început, ea visează la ceva sublim, la un fel de rai cu îngeri pe pămînt, se îndră-

gostește nebună, crede în el ca în Dumnezeu și sînt convins că și-a pierdut apoi mințile nu pentru că el încetase de a o mai iubi, nici fiindcă o părăsise, ci pentru că se înșelase în privința lui, pentru că prințul *a fost capabil* s-o înșele și s-o părăsească ; a înnebunit pentru că îngerul ei se prăbușise în noroi, o scuipase, o umilise. Sufletul ei bezmetic și romantic n-a putut rezista acestei mutații. Unde mai pui, jignirea pe care a simțit-o ea ; îți dai tu seama ce jignire ? Îngrozită, și mai cu seamă, plină de mîndrie, s-a îndepărtat de el cu un dispreț nemărginit. A rupt toate legăturile, a distrus toate actele, a pus cruce banilor, uitînd că nu sînt ai ei, ci ai tatălui ei, și s-a lepădat de acești bani, ca de ceva murdar, pentru a-l umili astfel pe înșelător prin mărinimia ei, socotindu-l pentru totdeauna un fur, furul ei, certificîndu-și pentru tot restul vieții dreptul de a-l disprețui ; și-o fi spus totodată, probabil, că-i nedemn pentru dînsa de a se chema soția lui. La noi nu există divorț, dar ei, *de facto,* divorțaseră. Așadar, n-avea de ce să mai caute la el ajutor ! Adu-ți aminte ce spunea ea, nebuna, pe patul morții fetiței : să nu te duci la ei, muncește, chiar de o fi să te prăpădești nu te duce la ei, oricine *te-ar chema* (cu alte cuvinte, și în clipele acelea ea încă mai visa că o vor *chema* și deci va avea prilejul să se mai răzbune o dată pe cel ce va *chema,* aruncîndu-i în față tot disprețul. Într-un cuvînt, ea nu se hrănea cu pîine, ci cu visuri de răzbunare.) Multe lucruri am iscodit, măi frățioare, și de la Nelli, ba chiar și acum reușesc uneori să mai aflu cîte ceva. Firește, mama ei era bolnavă de oftică ; boala aceasta îl face pe om nervos și-l înveninează ; și totuși acum știu precis, am aflat asta de la o cuscră de-a Bubnovei, că i-a scris prințului, da, prințului, chiar prințului...

— I-a scris ? Și scrisoarea a ajuns la el ? strigai nerăbdător.

— Uite, tocmai asta încă n-am aflat-o : a ajuns, ori ba. Fata lui Smith se împrietenise cu această cumătră de-a Bubnovei (îți minte că am dat la Bubnova peste una boită rău, care acum e închisă la corecție). Uite, prin ea a vrut să trimită scrisoarea ; o scrisese și i-o și dăduse, dar pe urmă i-a luat-o înapoi ; asta s-a întîmplat cu vreo trei săptămîni înainte de a muri... E un fapt important. De vreme ce se hotărîse s-o trimită, indiferent dacă a luat-o sau nu înapoi, se prea poate să i-o fi trimis totuși prințului mai tîrziu, cu vreun

alt prilej. Aşadar, nu ştiu dacă a trimis sau nu scrisoarea ; dar există temeiuri să credem că mai curînd nu a trimis-o, pentru că, după cîte ştiu, prinţul a aflat *cu certitudine* că mama Nelliei se află la Petersburg şi unde anume locuieşte abia după moartea acesteia. Închipuie-ţi ce bucuros a fost el să afle acest lucru !

— Da, mi-aduc aminte că Alioşa mi-a vorbit despre o scrisoare care l-a bucurat mult, dar asta a fost nu prea demult, acum vreo două luni. Ei, şi spune mai departe, ce-ai făcut cu prinţul ?

— Ce era să fac ? Pricepe şi tu : în principiu, sînt pe deplin convins şi totuşi n-am nici o dovadă concretă, *nici una,* oricît m-am zbătut să aflu. E o situaţie dintre cele mai idioate ! Ar fi trebuit să-mi procur informaţii din străinătate, dar de unde ? Nu se ştie. Mi-am dat seama, bineînţeles, că voi avea de luptat, că l-aş putea doar speria prin aluzii, prefăcîndu-mă a şti mai mult decît ştiam în realitate...

— Ei, şi ?

— Nu s-a lăsat păcălit. Dar s-a speriat, şi încă atît de tare, încît sînt sigur că şi acum se mai teme. Am avut cîteva întîlniri ; să-l fi văzut ce frumos se purta cu mine, ca un mieluşel ! O dată, cică din prietenie, s-a apucat să-mi povestească singur. Era cam pe atunci cînd credea că ştiu *totul.* Frumos mi-a mai povestit, sincer, cu mult sentiment şi, bineînţeles, minţind în chipul cel mai nerušinat. Atunci mi-am dat seama în ce măsură se temea de mine. În faţa lui am făcut o bucată de vreme pe prostul, dîndu-i a înţelege totuşi că îl trag pe sfoară. Îl speriam, prefăcîndu-mă anume neîndemînatic ; îi spuneam grosolănii, ba începusem chiar să-l ameninţ — toate astea, bineînţeles, ca să mă ia drept un prost şi să lase să-i scape cîte ceva. A priceput însă, nemernicul ! O dată m-am prefăcut beat, dar nici aşa n-am reuşit, e şiret foc. Mă înţelegi, Vanea, aveam nevoie în primul rînd să aflu în ce măsură se teme de mine şi, în al doilea rînd, să-i arăt că ştiu mai mult decît ştiam în realitate...

— Ei, bine, şi rezultatul ?

— Egal cu zero. Trebuia să am dovezi, fapte, şi nu le aveam. Într-o privinţă, s-a dumirit totuşi : că aş putea să-i provoc un scandal. De fapt, el numai de scandal se temea, pentru că între timp începuse să aibă nişte legături în cercurile înalte. Ai auzit, cred, că vrea să se însoare ?

— Nu...

— La anul ! Anul trecut şi-a ales viitoarea logodnică ; una care pe atunci nu avea decît paisprezece ani, acum a împlinit cincisprezece ; mi se pare că poartă încă şorţuleţ, sărăcuţa de ea. Părinţii sînt fericiţi ! Îţi dai seama cît ar fi vrut el ca nevasta lui să moară ? Logodnica-i fiică de general, o fată cu bani mulţi, zestre mare ! Noi, frate Vanea, eu şi cu tine, niciodată n-o să ne căsătorim în felul ăsta... Un singur lucru însă n-am să-mi iert niciodată, strigă Masloboev izbind cu putere în masă : faptul că el, ticălosul, acum două săptămîni, m-a tras pe sfoară !

— Cum aşa ?

— Uite aşa. Am înţeles că el şi-a dat seama că n-am nici un fel de dovezi *concrete* şi, în sfîrşit, am simţit că cu cît voi tărăgăna mai mult afacerea cu atît îşi va da mai bine seama de neputinţa mea. Ei, şi atunci am acceptat să primesc de la el două mii de ruble.

— Ai luat două mii de ruble ? !

— În monezi de argint, Vanea, e adevărat, scrîşnind din dinţi, dar le-am luat. Îţi închipui tu, numai două mii pentru o afacere ca asta ! Şi, pe deasupra, i-am luat cu umilinţă. Stăteam în faţa lui, ca unul căruia i se scuipase în obraz ; şi el îmi zice : eu, Masloboev, pentru ostenelile dumitale de pînă acum încă nu te-am plătit (de fapt îmi plătise o sută cincizeci de ruble, după cum ne înţelesesem) ; de aceea, uite, fiindcă plec, ai aici două mii de ruble şi prin asta consider *toată afacerea noastră* definitiv lichidată. Bineînţeles, i-am răspuns : „Absolut lichidată, prinţe", dar nici nu m-am încumetat să-mi ridic privirea, ca să-i văd mutra, căci mi-am închipuit ce exprima ea în clipa aceea : „Ei, ce zici, ai căpătat mult ? Numai din bunătatea mea îţi dau banii ăştia, prostăvane !" Nici nu mai ţin minte cum am plecat de la dînsul !

— Dar e o ticăloşie ceea ce ai făcut, Masloboev ! strigai eu. La Nelli nu te-ai gîndit ?

— E puţin spus ticăloşie, e o crimă, o faptă mîrşavă... E o... o... dar nici nu găsesc cuvinte potrivite !...

— Dumnezeule ! Păi, el ar fi trebuit cel puţin s-o asigure pe Nelli !

— Ar fi trebuit, firește. Dar cum să-l oblig eu ? Să-l sperii ? Nu prea ai cu ce să-l sperii : doar i-am luat banii. Eu însumi m-am dat de gol în faţa lui că toată sperietura pe care

i-o pusesem la cale nu valora decît două mii de ruble în piese de argint, căci singur m-am taxat cu atîta ! Cum să-l mai sperii acum ?

— Şi cum, adică, e cu putinţă să fie cu desăvîrşire pierdută cauza Nelliei ? strigai aproape disperat.

— Nicidecum ! strigă cu foc Masloboev, înviorîndu-se iarăşi. Asta n-am să i-o iert ! Am să încerc o nouă investigaţie. Vanea, m-am şi hotărît ! Şi ce-i dacă am luat două mii de ruble ? Puţin îmi pasă ! I-am luat pentru umilirea mea, deoarece el, nemernicul, m-a tras pe sfoară, adică şi-a bătut joc de mine. M-a păcălit şi şi-a bătut joc ! Dar n-am să mă las batjocorit... Vanea, eu am să reiau acum firul de la început, de la Nelli. Din cîte mi-a fost dat să observ, am ajuns la convingerea că toată dezlegarea depinde de dînsa. Ea ştie *totul, totul*... A aflat de la maică-sa. Căci nu se poate să nu-i fi spus totul în clipele cînd se perpelea de durere. Doar n-avea cui să se plîngă şi în preajma ei nu era nimeni altcineva decît Nelli, aşa că probabil ei trebuie să-i fi spus. Poate că vom avea astfel norocul să dăm şi peste ceva acte, adăugă el încîntat, frecîndu-şi mîinile. Pricepi acuma, Vanea, de ce tot vin mereu pe aici ? În primul rînd, din prietenie faţă de tine, asta se înţelege de la sine ; dar vin mai ales ca s-o observ pe Nelli ; şi, în al treilea rînd, dragă prietene, vrei, nu vrei, va trebui să mă ajuţi, pentru că tu ai o mare înrîurire asupra fetiţei !...

— Te ajut, ţi-o jur, strigai eu, şi sper, Masloboev, că tu ai să te străduieşti în primul rînd pentru Nelli, pentru biata orfană nedreptăţită, nu numai pentru cîştigul tău...

— Ce-are a face pentru cîştigul cui am să mă străduiesc, omul lui Dumnezeu ? Treaba să fie făcută, asta-i important ! Firește, în primul rînd, voi lucra pentru orfană, e şi omeneşte aşa. Tu însă, Vaniuşa, să nu mi-o iei în nume de rău şi să nu mă condamni dacă o să am grijă puţin şi de mine. Sînt un om sărac şi nu-i dau voie să-şi bată joc de cei săraci. M-a lipsit de ceea ce mi se cuvenea, ba încă m-a tras şi pe sfoară, nemernicul. Vrei să spui cumva că trebuie să mă port cu mănuşi cu un asemenea ticălos ? *Morgen früh !*

Dar serbarea florilor pe care o pusesem noi la cale pentru a doua zi n-a mai avut loc. Nelli s-a simţit mai rău şi n-a mai fost în stare să iasă din cameră.

De altfel, nici n-a mai ieşit vreodată.

A murit la vreo două săptămîni după asta. În cele două săptămîni de agonie, nu şi-a mai revenit aproape de loc, dar vedeniile ei ciudate n-au părăsit-o nici o clipă. Parcă i se întunecase mintea. Pînă în clipa morţii, a fost ferm convinsă că bunicul o cheamă la dînsul şi e supărat pe ea că întîrzie să vină. Zicea că bate furios din baston în pămînt şi o trimite să cerşească de la oameni buni pentru pîine şi pentru tabac. De multe ori plîngea prin somn şi, deşteptîndu-se, spunea că a văzut-o în vis pe mămica ei.

Din cînd în cînd însă, mintea parcă i se limpezea. Într-o zi am rămas singuri, numai noi doi; ea îmi prinse mîna cu mînuţa ei firavă şi încinsă de fierbinţeală.

— Vanea, îmi spuse, cînd am să mor, tu să te căsătoreşti cu Natasa!

Gîndul acesta, pare-se, o frămînta de mult şi fără încetare. I-am zîmbit în tăcere. Văzîndu-mă zîmbind, îmi zîmbi şi ea şi cu un aer ştrengăresc mă ameninţă cu degetul său subţire, apoi mă sărută.

Cu trei zile înainte de a muri, într-o seară minunată de vară, se rugă să fie ridicate storurile şi să se deschidă fereastra odăiţei sale. Fereastra dădea în grădiniţă; am văzut-o privind mult timp frunzişul des, soarele în amurg şi deodată i-a rugat pe ceilalţi să fim lăsaţi singuri.

— Vanea, îmi spuse cu o voce atît de slabă, că de-abia o auzeam. Am să mor curînd. Foarte curînd. Şi vreau să-ţi spun să nu mă uiţi. Am să-ţi las amintirea asta (şi-mi arătă un medalion care-i atîrna la gît, împreună cu o cruciuliţă). Mi l-a lăsat mămica mea, înainte de a muri. Cînd am să mor, tu să scoţi medalionul, să-l iei şi să citeşti ce scrie acolo. Am să le spun tuturor astăzi ca să-ţi dea ţie, numai ţie, medalionul. Şi cînd ai să citeşti ce scrie acolo, du-te la *el* şi spune-i că eu am murit, *dar nu l-am iertat*. Şi mai spune-i că nu demult am citit Evanghelia. Acolo scrie: „Iertaţi-i pe duşmanii voştri". Am citit, şi totuşi *pe el* nu l-am iertat, pentru că ultimul cuvînt pe care l-am auzit de la mămica mea, înainte de moarte, cînd mai putea încă să vorbească, a fost acesta: *„Îl blestem"*. Uite, Vanea, aşa *îl blestem* şi eu; şi nu pentru mine, ci pentru mămica mea îl blestem... Să-i spui cum a murit mămica şi cum am rămas eu singură la Bubnova; povesteşte-i cum m-ai găsit tu la Bubnova, povesteşte-i tot, tot

și spune-i că aș fi vrut mai curînd să rămîn la Bubnova decît să merg la dînsul...

Spunînd astea, Nelli păli, ochii îi luciră și inima începu să-i bată atît de repede, încît se lăsă istovită pe pernă și timp de cîteva minute nu mai fu în stare să scoată o vorbă.

— Cheamă-i, Vanea, spuse ea în sfîrșit, cu vocea stinsă, vreau să-mi iau adio de la toți. Adio, Vanea !...

Și mă îmbrățișă tare, pentru ultima oară. Toți ai casei veniră la patul ei. Bătrînul nu putea să priceapă că Nelli e pe moarte ; nu-i intra în cap așa ceva. Și pînă în ultimul moment a tot sperat și a susținut că ea se va face bine neapărat. Slăbise de îngrijorare și rămînea zile și nopți întregi la căpătîiul bolnavei. Ultimele nopți n-a mai închis ochii nici o clipă. Căuta să-i îndeplinească și cea mai mică, cea mai neînsemnată dorință, iar după ce se întorcea la noi, în camera de alături, îl podidea plînsul și vărsa lacrimi amare. Apoi, numaidecît, speranța își revărsa iar apele peste sufletul lui și iar începea să ne asigure că Nelli se va vindeca. Îi umpluse odaia cu flori. Într-o zi, îi adusese un buchet imens de trandafiri minunați, albi și roșii, pentru care avusese de umblat mult. Toate acestea pe Nelli o mișcau nespus. Nețărmurita dragoste pe care i-o arăta fiecare dintre noi îi umplea inima de fericire. În seara aceea, în seara cînd a vrut să-și ia adio de la toți, bătrînul a refuzat în ruptul capului să-și ia adio de la ea. Nelli îi zîmbi și toată seara se străduí să pară veselă, a glumit cu el și chiar a rîs... Am plecat fiecare de la dînsa cu speranțe aproape renăscute, dar a doua zi copila nu mai putu să vorbească. Peste alte două zile, se stinse.

Mi-aduc aminte cum îi împodobea bătrînul sicriul cu flori și cu cîtă disperare îi privea fețișoara trasă, zîmbetul încremenit, mînuțele încrucișate pe piept. O plîngea ca pe copilul lui. Natașa și cu mine și toți ceilalți încercam să-l consolăm pe cît se putea, dar el tot neconsolat rămînea, iar după înmormîntarea Nelliei căzu greu bolnav.

Anna Andreevna mi-a încredințat medalionul pe care-l desprinsese de pe gîtul Nelliei. Acolo, în medalion am găsit scrisoarea mamei Nelliei adresată prințului. Am citit-o chiar în ziua morții fetei. Mama ei îl blestema pe prinț, îi scria că nu poate să-l ierte, îi descria ultimii ani ai vieții sale și toate grozăviile care o așteaptă pe Nelli și-l implora să facă măcar ceva pentru copil. „Este copilul dumitale, fiica *dumitale* și

dumneata ştii asta, ştii că este fiica dumitale *adevărată.* I-am spus să meargă la dumneata, după ce voi muri, şi să-ţi înmîneze această scrisoare. Dacă n-ai s-o respingi de data aceasta pe Nelli, poate că *acolo* am să te iert şi în ziua judecăţii de apoi am să cad în genunchi în faţa Domnului şi am să-l rog să-ţi ierte păcatele. Nelli cunoaşte conţinutul scrisorii mele ; i-am citit-o ; i-am explicat totul, ea ştie *totul, totul...*"

Dar Nelli nu îndeplinise testamentul mamei sale ; cu toate că ştia tot, nu se dusese la prinţ şi murise neîmpăcată.

După ce ne-am întors de la înmormîntare, eu şi cu Nataşa ne-am dus în grădină. Era o zi frumoasă, caldă şi scînteietoare. Peste o săptămînă, ei urmau să plece. Nataşa mă învălui într-o privire lungă şi ciudată.

— Vanea, spuse ea, Vanea, spune-mi, n-a fost decît un vis, nu-i aşa ?

— Ce anume ? întrebai eu.

— Totul, totul, răspunse ea, tot ce s-a petrecut în anul acesta din urmă. Ah, Vanea, pentru ce oare ţi-am spulberat fericirea ?

Şi am citit în ochii ei :

„Ce fericiţi puteam fi împreună, toată viaţa !"

AMINTIRI DIN CASA MORŢILOR

PARTEA ÎNTÎI

INTRODUCERE

Pe îndepărtatele meleaguri ale Siberiei, în mijlocul stepelor, printre munţi şi păduri de netrecut, întîlneşti din loc în loc cîte un orăşel cu o mie, cel mult două mii de locuitori, durat numai din lemn, cu cîte două biserici — una în mijlocul oraşului, cealaltă la cimitir — aşezări nu prea arătoase, ce seamănă mai mult cu satele mai răsărite din împrejurimile Moscovei decît cu un oraş adevărat. De obicei, ele sînt îndestul asigurate cu ispravnici, zapcii, cu toată liota de subofiţeri. Cu tot frigul, slujbele la stat ţin de cald în Siberia. Locuitorii sînt nişte oameni aşezaţi, fără nici un fel de pretenţii liberale ; rînduielile sînt vechi, adînc înrădăcinate şi consfinţite de veacuri. Funcţionarii care pe bună dreptate ţin locul nobilimii siberiene inexistente sînt fie de prin partea locului, siberieni de baştină, fie veniţi din Rusia, îndeosebi din cele două capitale, atraşi de sporurile speciale la leafă, cu îndoite îndemnizaţii de deplasare şi de ispititoare speranţe de viitor. Dintre ei, cei care ştiu să dezlege secretul vieţii rămîn mai întotdeauna în Siberia şi prind bucuroşi rădăcini pe aceste meleaguri. Cu timpul, belşugul roadelor dulci pe care le culeg îi răsplăteşte cu prisosinţă. Alţii însă, oameni uşuratici şi care nu se pricep a dezlega această taină a vieţii, încep curînd să se plictisească şi să se întrebe cu amărăciune pentru ce au venit aici. Aşteaptă nerăbdători să se scurgă cei trei ani, cît sînt obligaţi după lege să rămînă aici, pentru ca imediat după

împlinirea termenului legiuit să-şi ceară mutarea şi să se întoarcă acasă, hulind Siberia şi bătîndu-şi joc de ea. Nu au însă dreptate, căci nu numai sub raportul avantajelor pe care le oferă slujba la stat aici, dar şi din multe alte puncte de vedere, în Siberia se poate trăi minunat. Clima e admirabilă ; sînt foarte mulţi negustori cu dare de mînă şi primitori ; printre localnicii de alte neamuri se găsesc aşijderi destui oameni foarte înstăriţi ; domnişoarele înfloresc ca nişte boboci de trandafir, şi sînt de o neînchipuită moralitate. Vînatul dă buzna pe străzi şi numai că nu se izbeşte de puşca vînătorului. Şampania curge gîrlă, icrele sînt delicioase, recoltele îmbelşugate... Într-un cuvînt, e un pămînt binecuvîntat, pe care însă trebuie să ştii să-l foloseşti, şi, ce-i drept, în Siberia mulţi se pricep să-l folosească.

Într-unul din orăşelele acestea, pline de voie bună şi mulţumire de sine, cu locuitori simpatici — un orăşel care mi-a lăsat o amintire neştearsă, l-am întîlnit pe Alexandr Petrovici Goreancikov. Descendent al unei familii de nobili, moşieri din Rusia centrală, fusese osîndit la muncă silnică de gradul al doilea pentru că îşi omorîse nevasta. După ispăşirea pedepsei de zece ani la ocnă, îşi ducea traiul cuminte şi nebăgat în seamă printre coloniştii din orăşelul K. Era trecut, de fapt, în registrul de locuitori ai unei plăşi din apropiere, dar stătea în oraş, unde-şi putea cîştiga într-un fel existenţa, dînd meditaţii copiilor. Prin oraşele Siberiei pot fi văzuţi adeseori meditatori dintre coloniştii deportaţi. Sînt primiţi cu bunăvoinţă şi predau mai ales limba franceză, atît de trebuincioasă în viaţă, şi de care, fără ei, în colţurile acestea îndepărtate ale Siberiei oamenii n-ar fi avut habar. Pe Alexandr Petrovici l-am întîlnit întîia oară în casa primitoare a onorabilului Ivan Ivanîci Gvozdikov, vechi şi merituos slujbaş, părinte a cinci fiice de diferite vîrste, în care îşi pusese mari speranţe. Fetele luau de patru ori pe săptămînă lecţii de la Alexandr Petrovici, care era plătit cu treizeci de copeici lecţia. Înfăţişarea lui îmi atrase luarea-aminte. Era un om slab şi neobişnuit de palid, mic, pirpiriu, încă destul de tînăr ; să fi avut cel mult treizeci şi cinci de ani. Umbla totdeauna foarte curat îmbrăcat, în haină de croială europeană. Cînd îi vorbeai, te privea fix, foarte atent, îţi asculta fiecare cuvînt cu o politeţe severă, căutînd parcă să-i pătrundă tot tîlcul adînc, ca şi cum întrebarea dumitale l-ar fi pus în faţa unei

enigme ce se cerea dezlegată, sau ai fi urmărit să-i smulgi o taină ; în cele din urmă, îţi răspundea scurt şi precis, dar îşi cîntărea cu atîta grijă fiecare vorbă, încît, la un moment dat, simţeai o jenă inexplicabilă şi te grăbeai tu însuţi să pui capăt discuţiei. L-am întrebat cu acest prilej pe Ivan Ivanîci ce ştie despre Goreancikov şi am aflat că duce o viaţă austeră, ireproşabilă şi că altminteri el, Ivan Ivanîci, nu i-ar fi încredinţat educaţia fiicelor sale ; dar că, în general, e un om ursuz, care fuge de lume, că-i foarte învăţat, citeşte mult, dar e scump la vorbă, încît e aproape cu neputinţă să-l provoci la o discuţie. Unii susţineau că e pur şi simplu nebun, grăbindu-se totuşi să adauge că aceasta n-ar fi, de fapt, cine ştie ce meteahnă şi că mulţi dintre cetăţenii de vază ai oraşului ar fi oricînd dispuşi să-l ajute şi să-l sprijine, ba chiar că el ar putea fi de folos scriind petiţii ş.a.m.d. Se credea că are o sumedenie de rude în Rusia, printre care unii erau, poate, oameni influenţi ; toţi ştiau însă că, din clipa deportării, întrerupsese definitiv orice legături cu neamurile, că, într-un cuvînt, îşi făcea singur un rău. De altfel, toată lumea la noi cunoştea povestea vieţii acestui om ; se ştia că-şi omorîse nevasta din gelozie, chiar în primul an de căsnicie şi că se denunţase el însuşi, dîndu-se pe mîna justiţiei, ceea ce-i uşurase mult pedeapsa. Astfel de fapte sînt privite întotdeauna ca adevărate năpaste vrednice de milă. Şi totuşi, acest om ciudat se ţinea mereu departe de lume şi nu se arăta decît atunci cînd trebuia să se ducă la vreo lecţie.

La început, nu-mi atrăsese atenţia în mod deosebit ; mai tîrziu, fără să-mi dau seama de ce, l-am privit însă cu mai multă luare-aminte ; avea în el ceva enigmatic. Dar era cu neputinţă să intri în vorbă cu el. Răspundea, ce-i drept, la orice întrebare de-a mea, de parcă aceasta i-ar fi fost cea dintîi datorie, dar răspunsurile lui mă stînjeneau oarecum şi-mi era penibil să-mi continuu întrebările ; de altfel, convorbirile de acest soi aduceau întotdeauna pe chipul lui o expresie de suferinţă şi istovire. Îmi amintesc că într-o minunată seară de vară am ieşit împreună de la Ivan Ivanîci. Îmi trecu deodată prin minte să-l invit la mine să fumăm o ţigară. Mi-ar fi greu să descriu spaima ce i se întipări în clipa aceea pe obraz ; îşi pierdu cu desăvîrşire cumpătul, bîigui zăpăcit cîteva cuvinte fără legătură şi, deodată, după ce îmi aruncă o privire încărcată de mînie, o rupse la fugă în di-

recția opusă. Am rămas uimit. De atunci, de cîte ori mă întîlnea, părea că-l încearcă un fel de teamă. Eu însă nu m-am dat bătut ; ceva mă atrăgea la el, încît după o lună mă înființai, cu totul pe neașteptate, acasă la dînsul. Am procedat, firește, fără tact și nechibzuit. Locuia la marginea orașului, în casa unei bătrîne tîrgovețe, a cărei fiică, bolnavă de tuberculoză, avea un copil din flori, o fetiță de zece ani, zburdalnică și drăgălașă. În clipa în care am intrat pe ușă, Alexandr Petrovici tocmai o învăța să citească. Cînd mă văzu, se tulbură la culme, de parcă l-aș fi prins asupra cine știe cărei fapte nedemne. Zăpăcit, se ridică în grabă și rămase nemișcat, privindu-mă țintă. În sfîrșit, ne așezarăm. Îmi urmărea bănuitor privirile, ca și cum s-ar fi așteptat să surprindă în ele un anume gînd tăinuit. Mi-am dat seama numaidecît că era un om extrem de bănuitor. Mă privea cu ostilitate, de parcă ar fi vrut să-mi spună : „Dar nu mai pleci odată ?“ Am încercat să intru în vorbă cu el, povestindu-i despre orășelul nostru, punîndu-l la curent cu ultimele noutăți, dar el se eschiva cu încăpățînare de la orice discuție, zîmbind cu răutate și mărginindu-se la răspunsuri monosilabice ; constatai cu acest prilej că nu era la curent nici măcar cu noutățile cele mai banale din oraș, cunoscute de toată lumea, și că nu avea nici măcar dorința să le afle. Îi vorbii apoi de ținutul nostru, de nevoile lui ; mă asculta în tăcere, uitîndu-se fix în ochii mei cu o privire atît de ciudată, încît mi se făcu parcă rușine de toată convorbirea aceasta ; și totuși, era cît pe-aci să-l scot din rezerva lui ostilă, oferindu-i teancul de cărți și reviste, încă netăiate, pe care le ridicasem chiar atunci de la poștă. Le învălui într-o privire lacomă, dar își schimbă pe dată gîndul și refuză să le rețină, sub cuvînt că n-are vreme de citit. În sfîrșit, îmi luai rămas bun și, cum mă văzui afară, simții că mi se ia o piatră de pe inimă. Îmi dădeam seama, rușinat, că a fost o nerozie din partea mea să dau buzna peste un om care își propusese să se țină cît mai departe de lume. Dar faptul era consumat. Băgasem de seamă că avea prea puține cărți — prin urmare, nu era adevărat că citea mult. Și totuși, în vreo două rînduri, trecînd cu trăsura foarte tîrziu prin fața locuinței lui, văzusem ferestrele luminate. Ce-l făcea, oare, să vegheze pînă aproape de ziuă ? Nu cumva scria ? Și dacă era așa, ce anume ?

Împrejurările mă siliră să lipsesc din oraș aproape trei luni de zile. Întorcîndu-mă acasă abia în iarnă, aflai că Alexandr Petrovici murise și că nici în ceasul din urmă nu voise să cheme un doctor. Lumea din oraș îl și uitase aproape. Odaia în care locuise era goală. Făcui numaidecît cunoștință cu gazda lui, cu gîndul să aflu de la ea cu ce se ocupa chiriașul și dacă nu cumva scria. Pentru două grivne ea îmi aduse un coș plin de hîrtii rămase de la răposatul și-mi mărturisi că rupsese două caiete. Era o femeie posacă, tăcută, și n-am izbutit să aflu prea multe de la ea. N-a fost în stare să-mi spună cine știe ce lucruri noi despre chiriașul ei. Din răspunsurile ei reieșea că acesta nu lucra aproape nimic și că luni de-a rîndul i se întîmpla să nu-și arunce ochii pe o carte ori să ia în mînă condeiul ; în schimb, se plimba toată noaptea în lung și în lat prin odaie, frămîntat de gînduri ; cîteodată vorbea cu glas tare. O îndrăgise mult pe nepoata ei, Katia, mai ales după ce află cum o cheamă ; în ziua de Sfînta Katerina se ducea să facă parastas pentru pomenirea sufletului cuiva. Vizitele îl iritau, așa că nu primea pe nimeni ; din casă nu ieșea decît atunci cînd se ducea să dea lecții ; pînă și la gazda lui se uita posomorît și încruntat, cînd, o dată pe săptămînă, aceasta venea să-i deretice prin odaie ; în cei trei ani cît stătuse cu chirie la ea, nu schimbaseră aproape nici o vorbă. O întrebai pe Katia dacă-și amintea de dascălul ei. Mă privi tăcută și, întorcîndu-și fața la perete, izbucni în plîns. Va să zică, omul acesta știuse să se facă iubit cel puțin de un suflet de copil.

Am luat vraful de hîrtii cu mine și toată ziua aceea am petrecut-o cercetîndu-le. Cea mai mare parte din ele erau cu totul lipsite de interes : niște hîrtii fără însemnătate sau caiete cu exerciții de caligrafie ale elevilor. La urmă, îmi căzu în mînă un caiet destul de gros cu o bună parte din pagini acoperite cu o scriere măruntă. Cine știe cînd și în ce împrejurări fusese aruncat de către autor și dat uitării ! Era o descriere, foarte incoherentă, a celor zece ani petrecuți de Alexandr Petrovici la ocnă. Uneori, această descriere era întreruptă de o altă povestire, de niște amintiri ciudate, înfiorătoare, scrise la repezeală în rînduri neregulate, febrile, ca sub imperiul unei constrîngeri. Recitii de cîteva ori aceste crîmpeie și rămăsei aproape convins că ele fuseseră scrise într-o clipă de nebunie. În schimb, însemnările ocnașului,

„Scene din Casa morților", cum le numește el însuși la un moment dat în manuscrisul său, nu mi-au părut cu totul lipsite de interes. O lume cu desăvîrșire nouă, necunoscută pînă atunci, ciudățenia anumitor fapte, în sfîrșit, o serie de observații și reflecții originale asupra acestei lumi de oameni decăzuți m-au captivat și am citit unele pasaje cu cel mai viu interes. Posibil să mă fi înșelat. Ca să mă verific, aleg pentru început două-trei capitole din aceste însemnări și le supun aprecierii cititorului...

I

CASA MORȚILOR

Temnița noastră se găsea în marginea unei cetăți, lîngă valul de centură. Dacă priveai prin crăpăturile gardului împrejmuitor, nădăjduind să răzbești cu ochiul în lumea dinafară, nu ți se arăta decît un petic de cer și un val de pămînt acoperit cu buruieni, pe a cărui creastă se plimbau santinelele zi și noapte, înainte și înapoi, în pas măsurat, și te încerca gîndul că vor trece ani după ani și te vei întoarce mereu la cîte o crăpătură din gard și vei vedea același val, aceleași santinele și același petic de cer — nu cerul de deasupra temniței, ci cu totul alt cer, îndepărtat, liber.

Închipuiți-vă o curte mare, lungă de două sute de pași și lată de o sută cincizeci, împrejmuită de un gard în formă de hexagon neregulat, făcut din pari înalți, strîns lipiți între ei, înfipți adînc în pămînt, ascuțiți la vîrf și prinși cu grinzi transversale — îngrăditura dinafară a temniței. Într-o parte a acestui gard e tăiată o poartă solidă, veșnic închisă, păzită zi și noapte de santinele, și care nu se deschide decît atunci cînd ocnașii sînt duși la lucru. Dincolo de poartă e lumină, libertate : oameni ca toți oamenii. Dar dincoace de poartă, îți imaginai această lume ca pe nu știu ce basm irealizabil. Nu tot astfel se înfățișa lumea dinlăuntru — lumea noastră, cu totul aparte ; ea își avea obiceiurile, portul și legile ei ciudate : era o casă a morților vii, cu o viață cum nu se poate

închipui, oamenii fiind altfel decît toţi ceilalţi. Acest colţ de lume am de gînd să-l descriu.

Cînd pătrunzi în curte, dai cu ochii de cîteva clădiri. De o parte şi de alta se întind două şiruri de bărăci de lemn cu un singur cat, făcute din trunchiuri cioplite : sînt cazărmile ocnaşilor. Aici stau închişi deţinuţii, împărţiţi în mai multe categorii. În fundul curţii se mai vede o clădire — bucătăria, alcătuită din două încăperi, iar ceva mai departe se află o altă clădire care adăposteşte sub acelaşi acoperiş pivniţele, hambarele şi magaziile. La mijloc curtea e goală, alcătuind un teren drept şi destul de mare. Este locul de adunare al ocnaşilor aşezaţi în coloane. Apelul se face de trei ori pe zi : dimineaţa, la prînz şi seara, uneori şi peste zi, dacă temnicerii intră deodată la bănuială ori, nefiind îndeajuns de pricepuţi la numărat, li se năzare ceva. Între gard şi clădiri rămîne, de jur împrejur, un spaţiu liber destul de mare, unde unii ocnaşi mai ursuzi şi mai retraşi obişnuiesc să se plimbe în ceasurile cînd nu se lucrează, feriţi de privirile celorlalţi şi măcinîndu-şi în singurătate gîndurile amare. De cîte ori îi întîlneam în aceste plimbări, îmi plăcea să le observ feţele posomorîte, stigmatizate şi încercam să ghicesc gîndurile ce-i frămîntă. Aşa, de pildă, unul îşi făcuse o adevărată îndeletnicire din a număra, în timpul plimbărilor, parii gardului. Erau cu totul vreo mie cinci sute ; îi numărase de nu ştiu cîte ori şi-i avea în seamă ca într-un inventar. Fiecare par înseamnă o zi de trudă în temniţă ; în fiecare zi scădea de la numărătoare cîte un par şi în felul acesta avea socoteala exactă a zilelor de muncă silnică ce-i mai rămîneau de făcut pînă la împlinirea termenului de osîndă. Se simţea cu adevărat fericit cînd ajungea să scadă ultimul par al unei porţiuni din cele şase laturi ale gardului. Avea de aşteptat încă mulţi ani, dar în temniţă ai timp destul ca să te înveţi cu răbdarea. Într-o zi, mi-a fost dat să văd cum îşi ia rămas bun de la fraţii lui de suferinţă un ocnaş care-şi ispăşise pedeapsa şi urma să fie pus în libertate. Fusese osîndit la douăzeci de ani de muncă silnică. Unii dintre ocnaşi îşi aminteau că-l văzuseră intrînd tînăr, nepăsător, absolut departe cu gîndul şi de crima pe care o făptuise, şi de pedeapsa ce avea de ispăşit. Acum părăsea temniţa un moşneag cu părul alb, cu chipul trist şi întunecat. Făcu în tăcere înconjurul celor şase cazărmi, trecu apoi prin fiecare din ele. Intra, se închina

în fața icoanelor, apoi făcea o adîncă plecăciune înaintea tovarășilor săi întru nenorocire, rugîndu-i să nu-l pomenească de rău. Îmi amintesc de asemenea că într-o seară a fost chemat la poarta de intrare un deținut care fusese pe vremuri țăran înstărit undeva prin Siberia. Cu șase luni mai înainte primise vestea că fosta lui nevastă s-a remăritat, lucru care-l îndurerase peste măsură. În seara aceea ea venise la temniță și-l chemase ca să-i dea ceva de pomană. Au stat de vorbă cîteva minute, au plîns amîndoi și s-au despărțit ca să nu se mai întîlnească niciodată. I-am văzut fața cînd se întorcea la cazarmă. Într-adevăr, aici era o bună școală a răbdării.

Cînd începea să se însereze, toți deținuții intrau în cazărmi, ușile se încuiau și nu se mai putea ieși decît a doua zi dimineața. Îmi era întotdeauna peste măsură de greu să părăsesc curtea pentru a reintra în cazarmă. Închipuiți-vă o încăpere lungă, scundă, înăbușitoare, abia luminată de cîteva lumînări de seu, care răspîndeau un miros greu, sufocant. Nici acum nu sînt în stare să înțeleg cum de am putut rezista acolo zece ani și să mai supraviețuiesc. Ocupam pe priciul comun din dormitorul nostru trei scînduri: atît era locul de care mă puteam folosi. Pe același prici se înghesuiau treizeci de oameni. Iarna, ușile se închideau foarte devreme: trebuiau să treacă cel puțin patru ore pînă ce lumea se potolea și toți adormeau. Pînă atunci însă — zgomot, larmă, hohote de rîs, ocări, zornăit de lanțuri, aer greu și înăbușitor, îmbîcsit de fum și exalații pestilențiale, capete rase și chipuri stigmatizate, veșminte zdrențuroase, în sfîrșit, omul degradat și batjocorit pînă în ultimul hal... Da, multe mai e în stare să îndure omul! E o ființă care se obișnuiește cu orice și înclin să cred că este definiția cea mai potrivită omului.

Eram cu toții vreo două sute cincizeci de oameni. Numărul acesta rămînea mereu aproape constant. Unii își sfîrșeau pedeapsa și plecau, alții mureau; în locul lor veneau noi osîndiți. Și ce lume pestriță! Se găseau aici fel de fel de oameni. Cred că nu era gubernie sau ținut din Rusia care să nu fi fost reprezentat aici. Își aveau reprezentanții și celelalte naționalități, printre aceștia erau și cîțiva munteni din Caucaz. Toată omenirea aceasta fusese categorisită după gravitatea faptelor săvîrșite și, deci, după numărul de ani căpătați ca pedeapsă. Îmi închipui, de asemenea, că nu era gen

de crimă care să nu fi fost prezent aici. Grosul, categoria de bază a populației acesteia de întemnițați îl formau cei condamnați la ocnă și deportare (la ocnă *tare,* cum ziceau cu multă candoare deținuții) civili ; aceștia erau criminali condamnați și la degradare civică, izgoniți pentru totdeauna din societate și al căror chip însemnat cu fierul avea să rămînă pentru totdeauna ca un stigmat al acestei repudieri. Toți aceștia fuseseră trimiși la muncă silnică pe termene de la opt pînă la doisprezece ani și, după ce își ispășeau pedeapsa, erau repartizați prin așezările siberiene ca deportați-coloniști. O altă categorie o alcătuiau deținuții militari, care nu erau condamnați și la degradare civică, rămînînd în privința aceasta în situația celor din unitățile disciplinare ale armatei rusești. Erau trimiși aici pentru termene scurte ; după ispășirea pedepsei, se întorceau ca soldați la batalioanele de linie din Siberia de unde veniseră. Mulți dintre ei erau aduși curînd înapoi, pentru alte infracțiuni, mai grave, de data aceasta însă nu pentru un timp scurt, ci pentru cel puțin douăzeci de ani. Categoria aceasta se numea „statornică", și totuși osîndiții ce făceau parte din ea nu erau condamnați la degradare civică deplină. Mai era apoi o categorie destul de numeroasă, alcătuită din cei mai primejdioși infractori, majoritatea proveniți din rîndurile armatei și care se numea „secția specială". Aci se trimiteau osîndiți din toate colțurile Rusiei. Ei înșiși se socoteau condamnați pe viață, neștiind termenul muncii silnice pe care trebuiau să o execute. Regulamentul impunea să li se dea de lucru cantitativ de două și chiar de trei ori mai mult decît celorlalți. Categoria aceasta de criminali era ținută aici provizoriu, pînă la organizarea în Siberia a unor ocne speciale, cu muncă deosebit de grea. „Voi sînteți pe termen, le spuneau ei celorlalți ocnași, pe noi însă ocna ne mănîncă." Mai tîrziu am auzit spunîndu-se că această secție a fost desființată. Afară de aceasta, în cetatea noastră a fost desființat și regimul interior civil și introdus un regim unic, cel al unităților militare disciplinare. A fost schimbată, de bună seamă, în mod corespunzător și administrația. Descriu aici, prin urmare, stările de fapt dinainte vreme, stări actualmente dispărute în negura timpurilor.

Da, e mult de atunci ; acum îmi pare că totul n-a fost decît un vis. Mi-aduc aminte clipa cînd am fost adus în temniță, într-o seară mohorîtă de decembrie. Ocnașii se întorceau

de la lucru, pregătindu-se pentru numărătoare. Un subofiţer mustăcios mi-a deschis, în sfîrşit, poarta acestei case ciudate, în care aveam să mă chinuiesc atîţia ani, să îndur atîtea încercări, pe care nu mi le-aş fi putut imagina cît de cît, dacă nu le-aş fi trăit aievea. Aşa, de pildă, mi-aş fi putut oare închipui vreodată chinul groaznic, insuportabil, de a nu putea rămîne singur măcar o clipă, vreme de zece ani? La muncă, dus între paznici; în cazarmă, însoţit cu alţi două sute de ocnaşi; niciodată singur, niciodată tu cu tine însuţi! De altfel, nu era lucrul cel mai greu cu care trebuia să mă obişnuiesc!

Se aflau aici ucigaşi ocazionali şi ucigaşi de meserie, tîlhari şi şefi de bande tîlhăreşti, hoţi de buzunare şi vagabonzi versaţi în a şterpeli bani picaţi din senin sau de-ale mîncării. Mai erau şi unii despre care cu greu ţi-ai fi putut da seama cum de nimeriseră într-un asemenea loc. Şi totuşi, fiecare îşi avea povestea lui tulbure şi apăsătoare ca mahmureala după o beţie grea. Ocnaşii vorbeau foarte puţin de trecutul lor; nu numai că nu le plăcea să şi-l povestească, dar căutau, pare-se, nici să nu se mai gîndească la ce-a fost. Am cunoscut printre ei ucigaşi atît de veseli şi nepăsători, încît ai fi pus rămăşag că niciodată conştiinţa nu le fusese tulburată de remuşcări. Întîlneai însă şi chipuri mohorîte, aproape totdeauna taciturne. În general, se întîmpla rareori ca vreunul să-şi povestească viaţa şi nici curiozitatea în privinţa aceasta nu avea trecere aici, nu intra, ca să zicem aşa, în „obiceiul pămîntului"; doar cînd şi cînd vedeai pe careva că începe, neavînd ce face, să-şi depene amintirile în faţa unui vecin care îl asculta. Nimeni, la drept vorbind, nu-şi putea uimi vecinul. „Ştim noi ceva carte", spuneau ei ades, cu un aer ciudat de superioritate şi mîndrie. Ţin minte că într-o zi, un tîlhar, îmbătîndu-se (deţinuţii găseau posibilitatea uneori să se îmbete şi la ocnă), se apucă să povestească cum omorîse un copil de cinci ani: îl atrăsese mai întîi cu o jucărie, apoi îl dusese într-o şură şi îl înjunghiase acolo. Toată cazarma, care pînă atunci se veselise de glumele lui, zbieră la el într-un glas şi palavragiul indiscret fu nevoit să tacă; şi nu de indignare s-au răstit la el ocnaşii, ci pentru că *nu trebuia* să vorbească *despre asta;* pentru că nu se obişnuia să se vorbească *despre asta.* Ar fi cazul să amintim că oamenii aceştia aveau într-adevăr o brumă de învăţătură în sensul

cel mai concret al cuvîntului. Cel puțin jumătate dintre ei știau să scrie și să citească. În ce alt loc din Rusia, unde poporul rus se adună în mase, s-ar putea desprinde un grup compact de două sute cincizeci de oameni, dintre care jumătate să fie știutori de carte? Am auzit mai tîrziu spunîndu-se cu multă convingere, pe baza unor date asemănătoare, că știința de carte e o nenorocire pentru popor. Eroare: cauzele nenorocirilor sale trebuie căutate cu totul în altă parte, deși s-ar cuveni să recunoaștem că știința de carte dezvoltă în popor o încredere excesivă în puterile lui. Dar lucrul acesta e departe de a constitui o tară. Secțiile se deosebeau prin îmbrăcăminte: una avea vestonul jumătate negru, jumătate cenușiu, și pantalonii cu un crac negru, iar celălalt cenușiu. Într-o zi, pe cînd ne aflam la lucru, o fetiță care vindea colaci se apropie de ocnași, mă privi o vreme, apoi începu să rîdă cu hohote: „Vai, ce urît e! exclamă ea. Nu s-a ajuns stofă cenușie și stofă neagră nici pe-atîta!" Unii aveau haina în întregime din stofă cenușie și numai mînecile negre. Capetele erau de asemenea rase în diferite chipuri: unii aveau capul ras pe jumătate de-a lungul craniului, de la frunte spre ceafă, alții de-a latul, de la o ureche la alta.

Se putea observa numaidecît, de la cea dintîi privire mai atentă, ceva comun ce reunea într-o familie ciudată mulțimea aceasta de oameni atît de diferiți; pînă și indivizii cu personalitatea cea mai pronunțată, mai ieșiți din comun, care, fără voia lor, se impuneau celorlalți, pînă și aceștia căutau să se adapteze spiritului specific întregii ocne. În general, însă, aș putea spune că, în afară de unele rare excepții de oameni veseli și nepăsători din fire, care tocmai prin aceasta își atrăgeau disprețul mulțimii celorlalți, toți deținuții erau ursuzi, invidioși, extrem de vanitoși, lăudăroși, prezumțioși, susceptibili și formaliști din cale afară. Capacitatea de a nu te mira de nimic fusese ridicată aici la rang de mare virtute. Toți sufereau de o boală ciudată: îi muncea mereu gîndul cum să se comporte și ce anume ținută să adopte față de ceilalți. De multe ori, atitudinea cea mai arogantă făcea repede loc unei comportări neînchipuit de lașe. Erau, totuși, printre ei și cîțiva oameni de mare voință, stăpîni pe faptele lor; aceștia se purtau simplu și modest: fără izmeneli, fasoane sau țîfne. Curios însă că și printre oamenii aceștia cu o individualitate într-adevăr puternică, unii sufereau de o vani-

tate excesivă, aproape bolnăvicioasă. În general, vanitatea şi poza erau aici pe primul plan. Cea mai mare parte a deţinuţilor erau perverşi şi ticăloşi la culme. Intrigile şi bîrfelile se ţineau lanţ : viaţa în dormitoare era un adevărat infern. Dar nimeni n-ar fi îndrăznit să se ridice împotriva regulamentului uzual interior şi împotriva obiceiurilor înrădăcinate ale temniţei : toată lumea se supunea fără crîcnire. Părea că unele individualităţi net remarcabile, firi ca de cremene, nu se vor lăsa frînte şi totuşi, cu preţul unor grele eforturi, se plecau negreşit în cele din urmă. Veneau în temniţă şi indivizi care în libertate îşi făcuseră de cap, întrecînd orice limite imaginabile, şi care, mînaţi de o pornire neînfrînată, de o adevărată furie, săvîrşiseră crime abominabile, fără să-şi dea seama de ce o fac, ca în delir, într-o clipă de întunecare a minţii, de multe ori dintr-un orgoliu împins dincolo de orice închipuire. Dar toţi aceştia erau domoliţi pe dată şi în scurt timp puşi la respect, cu toate că unii dintre ei, înainte de a fi ajuns la ocnă, terorizaseră ţinuturi întregi. De îndată ce se pomeneau între aceste ziduri, osîndiţii nou-veniţi îşi dădeau numaidecît seama că aici nu aveau pe cine uimi, încît se înfrînau pe loc şi, resemnîndu-se pe nesimţite, se adaptau tonului general al cazărmii. Acest ton general se vădea în afişarea unei demnităţi personale cu totul aparte, care stăpînea pe fiecare deţinut, ca şi cum calitatea de ocnaş, de osîndit i-ar fi conferit fiecăruia un titlu de mare distincţie. Nici un semn de ruşine ori de căinţă. Se mai putea observa, ce-i drept, o împăcare exterioară, o atitudine oficială, ca să zicem aşa, un fel de resemnare filozofică. „Sîntem nişte oameni pierduţi, ziceau ei, şi dacă n-am ştiut preţul libertatea, n-avem decît să ne întindem acum spinările pe *uliţa verde* [1], să stăm smirna la numărătoare." „N-ai vrut să asculţi de tată şi de mamă, ascultă acum ce zice darabana !" „De bine-ţi plesnea bîrdihanul, dă-i acuma cu ciocanul !" Vorbele acestea erau repetate deseori în chip de precepte, aşa cum ai rosti nişte zicale şi proverbe obişnuite, dar niciodată în mod serios, ci cu totul desprinse de adînca lor semnificaţie concretă. Nu erau decît vorbe goale, fără nici un ecou lăuntric. E puţin probabil ca vreunul măcar să se fi recunoscut în sinea lui vinovat de o faptă nelegiuită. Să fi încercat numai careva dinafară să-i reproşeze deţinutului nelegiuirile făptuite, să-l ocărască pentru ele (deşi nu-i stă rusului în fire

să scoată ochii unui condamnat, amintindu-i de crima lui), că înjurăturile cu care ar fi ripostat acesta n-ar fi conținut multă vreme. Și ce pricepuți mai erau cu toții la înjurat! Sudălmile lor, savant dozate și etajate, purtau amprenta unei elaborări științifice „sui generis"; după metoda lor subtilă, ades artistică, jignitor era nu atît cuvîntul, cît sensul care i se atribuia; accentul umilitor cădea pe tîlcul ascuns al vorbei, pe intenția în sine, pe ideea cuprinsă în înjurătură, ceea ce vădea un rafinament deosebit și de aceea părea mult mai usturător. Certurile lor nesfîrșite contribuiau în și mai mare măsură la desăvîrșirea acestei științe. Dat fiind că nu lucrau decît sub constrîngere, erau cu toții puturoși, și, prin urmare, se perverteau. Cei ce nu fuseseră încă pervertiți de mai înainte se perverteau foarte curînd aici, în temniță. Laolaltă îi adunase numai întîmplarea. Unii față de alții rămîneau cu totul străini.

„Trei perechi de încălțări a rupt dracul pînă să ne strîngă la un loc!" ziceau ei. Intrigile, bîrfelile, invidia, certurile erau preocuparea lor dintîi în această viață de iad. Nici cea mai dezmățată țață n-ar fi fost în stare să-și dea într-atîta drumul la gură, cum o făceau unii dintre ucigașii aceștia spurcați la vorbă. Țin să precizez, totuși, că se găseau printre ei și oameni de caracter, cu o voință nestrămutată, obișnuiți în viață să urnească munții din loc și să poruncească. Fără să-și dea seama, toți ceilalți arătau față de ei semne de mare respect; la rîndul lor, aceștia, cu toate că țineau mult la prestigiul lor, nu căutau să și-l impună nimănui, nu se amestecau în certuri, aveau o purtare plină de demnitate; erau oameni cu judecată și aproape totdeauna supuși și ascultători față de șefi, nu din spirit de disciplină sau dintr-un imbold de conștiinciozitate față de îndatoririle lor, ci printr-un fel de înțelegere tacită cu aceștia, ca o recunoaștere a avantajelor reciproce ce ar avea și unii, și alții de pe urma unei asemenea atitudini. De altfel, față de ei se proceda totdeauna cu multă prudență. Îmi aduc aminte că într-o zi unul din deținuții aceștia, un om hotărît și neînfricat, cunoscut șefilor prin pornirile lui de fiară, fu osîndit pentru o abatere oarecare la bătaia cu nuiele. Era vară; nu se lucra. Maiorul-ajutor de comandant, șeful direct al temniței, venise la corpul de gardă, care se afla lîngă poarta cea mare, ca să asiste personal la aplicarea pedepsei. Acest maior era o piază-rea

pentru deținuți ; băgase atîta frică în ei, încît tremurau înaintea lui. Crud și aspru pînă la nesimțire, „sărea la oameni ca o fiară", cum spuneau ei. Se temeau mai cu seamă de privirea lui tăioasă și pătrunzătoare ca de rîs, căreia era cu neputință să-i scape ceva. Vedea, ca să zicem așa, și prin scoarța pămîntului, fără să privească. Chiar din clipa cînd pășea în incinta temniței, știa ce se petrece la celălalt capăt al curții. Ocnașii îi ziceau „Fiară-vede-tot". Avea însă un sistem greșit și un fel de a se purta ce părea de-a dreptul o nesocotință, căci faptele sale, de o răutate feroce, nu făceau altceva decît să întărîte niște oameni și așa îndeajuns de înrăiți și gata de orice ; și dacă n-ar fi fost comandantul, om de omenie și cu scaun la cap, care mai domolea din cînd în cînd zelul sălbatic al maiorului, acesta ar fi pricinuit, desigur, mari nenorociri prin administrația sa nesăbuită. Nu înțeleg cum de a reușit totuși să scape teafăr de acolo și să treacă în retragere viu-nevătămat, după ce, nu-i vorbă, încăpuse mai întîi pe mîinile organelor judiciare.

Cînd se pomeni chemat, deținutul îngălbeni. Cu alte prilejuri de acest fel, se culca supus și tăcut la pămînt, își primea fără a crîcni pedeapsa, după care se ridica de jos, se scutura ca un cîine tăvălit, îndurînd necazul cu o resemnare demnă de un filozof. De altfel, cu el se proceda, pare-se, întotdeauna cu multă prudență. De astă dată însă, nu se știe de ce, se socotea nevinovat. Îngălbeni și, profitînd de neatenția escortei, ascunse în mînecă un cuțit de cizmărie. Era cu desăvîrșire interzis deținuților să aibă la ei cuțite și orice scule ascuțite. De aceea se făceau des percheziții inopinate, severe și minuțioase, urmate de pedepse aspre în caz de abatere ; întrucît e însă foarte greu să găsești la hoț un lucru pe care el a hotărît să-l dosească cu tot dinadinsul, iar pe de altă parte, cuțitele și sculele fiind absolut indispensabile deținuților, ele nu dispăreau niciodată din temniță ; dacă erau, totuși, găsite și confiscate cu ocazia percheziților, ocnașii își procurau imediat altele în loc. Toți deținuții se repeziră la gard și, cu inima strînsă, priveau prin crăpăturile dintre bîrne. Știau că de astă dată Petrov nu se va lăsa bătut, ceea ce însemna sfîrșitul maiorului. Dar întîmplarea a vrut ca în clipa hotărîtoare maiorul să se urce în trăsură și să plece, încredințînd comanda execuției unui alt ofițer. „Dumnezeu l-a avut în pază !" spuneau mai tîrziu ocnașii. În ce-l privește pe Petrov,

își îndură pedeapsa cu calmul lui obișnuit : cum plecase maiorul, mînia i se stinsese. Pînă la un anumit punct, deținutul e supus și ascultător, dar resemnarea lui are margini, peste care nu e bine să se treacă. Și fiindcă veni vorba : nimic nu e mai ciudat decît vîrtejul acestor izbucniri de furie și nesupunere. Adeseori, un om rabdă în tăcere ani de-a rîndul, îndură resemnat cele mai crunte pedepse, și deodată îl vezi răbufnind dintr-o nimica toată, pentru te miri ce, încît rămîi uluit și te întrebi de mai e în toate mințile ; căci ceea ce face el atunci pare cu adevărat o nebunie.

Am spus mai înainte că timp de mai mulți ani n-am observat la oamenii aceștia nici cel mai mic semn de căință, nici cea mai mică mustrare de cuget sau părere de rău pentru crima comisă și că cea mai mare parte din ocnași se credeau în sinea lor întrutotul îndreptățiți de a săvîrși faptele pentru care purtau osînda. E o realitate. Desigur, orgoliul stupid, pildele rele, lăudăroșenia și o falsă rușine erau tot atîtea cauze care contribuiau la acest lucru. Pe de altă parte, cine s-ar încumeta să afirme cu cugetul curat că a pătruns adîncurile acestor inimi pornite spre rău și că a reușit să discearnă ce zace în ele, ferit cu strășnicie de orice privire indiscretă ? S-ar părea de neconceput ca în decursul atîtor ani să nu mi se fi oferit un prilej oarecare de a surprinde cît de cît exteriorizîndu-se, de a întrezări, de a intui măcar un singur semn de frămîntare, de regret sau de suferință morală. Și totuși, așa este : n-am observat nimic asemănător, dar absolut nimic. Da, e foarte greu, se pare, să înțelegi o faptă criminală, judecînd-o numai din anumite puncte de vedere, pe baza unei concepții prestabilite, căci filozofia unei asemenea fapte e cu mult mai dificilă decît s-ar crede. E limpede însă că nici temnițele, nici ocnele, nici sistemul muncii silnice nu-l corijează pe criminal ; aceste pedepse nu pot decît să-l facă să sufere și asigură societatea împotriva unor noi tentative din partea răufăcătorului de a-i tulbura liniștea. Temnița și munca silnică cea mai grea nu fac decît să dezvolte în criminal o ură profundă, setea de plăceri oprite și o groaznică nepăsare față de tot ce se petrece în jur. Pe de altă parte, sînt convins că și faimosul sistem penitenciar celular nu atinge decît un scop aparent, fals și iluzoriu. El stoarce din criminal toată vlaga și energia, îi zdruncină și-i răvășește sufletul, sădind în el spaima, pentru ca apoi să înfățișeze societății

o mumie, o zdreanță morală, un semidement în chip de model de corijare și căință. Ucigașul răsculat împotriva societății o urăște, desigur ; el se crede aproape totdeauna în dreptul lui s-o facă și să considere societatea singura vinovată. Pe de altă parte, prin pedeapsa îndurată, el se consideră despovărat, purificat, ca să zicem așa, cu datoria plătită față de societate. Dar lucrurile ar mai putea fi privite și din alte puncte de vedere, care să ducă aproape la totala absolvire a criminalului de orice vină. Și totuși, există infracțiuni care, indiferent de aceste puncte de vedere posibile, atît de variate și deosebite, lucru care nu va putea fi contestat de nimeni, rămîn oricînd și oriunde, sub orice legislație, tot nelegiuiri și vor fi privite ca atare cît timp omul va fi încă om. Numai în temniță mi-a fost dat să aud povestindu-se cu un nestăpînit hohot de rîs copilăresc faptele cele mai groaznice și cele mai monstruoase, crimele cele mai înfiorătoare. N-am să-l uit niciodată pe un paricid, fost dvorean și ofițer. Pentru tatăl lui, om de șaizeci de ani, fusese o adevărată nenorocire : un fiu risipitor, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Dusese o viață destrăbălată, se înglodase în datorii. Bătrînul încercase să-l cumințească, ferindu-l din calea pierzaniei. El însă, știind că tatăl său are o casă și o moșioară și socotind că are și bani ascunși, și-a ucis părintele, ca să intre mai repede în posesia drepturilor succesorale. Crima a fost descoperită abia peste o lună. În răstimp, ucigașul, care avusese de altfel grijă să anunțe poliția că tatăl său a dispărut, își petrecea vremea într-o neîntreruptă beție și desfrînare. Pînă la urmă, în lipsa lui de acasă, poliția a găsit cadavrul bătrînului în canalul de scurgere, acoperit cu scînduri, care străbătea curtea. Capul alb, despărțit de trup, era așezat pe o pernă. Nici pînă în ultimul moment ucigașul nu a mărturisit nimic în fața judecății. Condamnat la douăzeci de ani muncă silnică, cu pierderea gradului și a titlului nobiliar, fu trimis la ocnă în Siberia. Tot timpul cît a stat aci, în aceeași cazarmă, nu l-am văzut decît vesel și bine dispus. Era omul cel mai zăpăcit, mai ușuratic și nechibzuit din cîți am întîlnit în viața mea, cu toate că nu era de loc prost. N-am văzut la el niciodată cine știe ce semne de cruzime bestială. Ceilalți ocnași îl disprețuiau, nu pentru fapta pe care o săvîrșise și de care nu se vorbea niciodată, ci fiindcă era un zărghit și nu știa cum să se poarte. În pălăvrăgelile lui își aducea uneori aminte de

tatăl lui. Într-o zi, lăudîndu-se cu constituţia lui robustă, îmi povesti că e ceva ereditar şi că tot neamul lui se bucura de o sănătate excelentă, apoi adăugă : „Uite, *tatăl meu,* de pildă, pînă în clipa morţii n-a fost niciodată bolnav". O insensibilitate mai înfiorătoare, mai animalică decît aceasta este, bineînţeles, imposibilă. E ceva cu totul anormal : vreo deficienţă constituţională, organică, o monstruozitate fizică şi morală necunoscută încă de ştiinţă, şi nu pur şi simplu o crimă. Ideea unei asemenea crime mi se părea atît de absurdă, încît nu-mi venea să cred în realitatea ei. Şi totuşi, oamenii din oraşul lui, care cunoşteau bine cazul, mi-au povestit amănunţit cum s-au petrecut lucrurile. Faptele erau atît de grăitoare, încît nu lăsau loc îndoielii.

Deţinuţii l-au auzit o dată ţipînd în somn : „Ţine-l ! Ţine-l ! Taie-i capul ! Capul ! Capul !..."

Aproape toţi deţinuţii vorbeau în somn, aiurînd şi strigînd cuvinte cu glas tare. Înjurături, vorbe de ocară, expresii hoţeşti, cuţite, topoare, alcătuiau limbajul care se proiecta cel mai des în visele lor tulburi. „Sîntem stîlciţi în bătaie, spuneau ei ; ne-au vătămat pe dinăuntru, de-aia zbierăm în somn."

Munca de osîndă, cazonă, nu era o îndeletnicire, ci o povară odioasă ; deţinuţii îşi îndeplineau corvoada rînduită, ori lucrau în silă numărul de ceasuri impus de regulament, apoi se întorceau în temniţă. Ocnaşii urau această muncă. Dacă n-ar fi avut şi o îndeletnicire proprie, căreia să i se dedice cu toată rîvna, punîndu-şi la contribuţie priceperea şi iscusinţa, omul n-ar fi putut suporta anii grei de osîndă. Altminteri, cum ar fi putut toţi oamenii aceştia înzestraţi din fire, cu o bogată experienţă de viaţă şi cu o nemărginită sete de a trăi, smulşi cu forţa din sînul societăţii, din mediul lor obişnuit, şi îngrămădiţi la un loc, ca o turmă, cum ar fi putut ei să se acomodeze aici cît mai firesc posibil şi mai corespunzător condiţiilor existente, de bunăvoie şi din proprie dorinţă ? O viaţă de trîndăvie ar fi dezvoltat într-înşii porniri şi apucături criminale, de care habar n-au avut înainte. Omul nu poate trăi fără muncă şi fără un rost al lui, legitim şi firesc : se degradează şi devine fiară. De aceea, fiecare ocnaş, dintr-o pornire firească de a-şi satisface o cerinţă vitală şi din instinct de conservare, îşi înjgheba acolo un meşteşug,

o îndeletnicire oarecare. Vara, să zicem, cît e ziua de lungă, era ocupat la muncă silnică, iar nopţile erau atît de scurte, încît de-abia apuca să doarmă. În schimb, iarna, de cum începea să se însereze, deţinutul, conform regulamentului, trebuia să fie închis în cazarmă. Ce să facă omul în serile lungi, încărcate de monotonie şi plictiseală ? Şi atunci, aproape toate cazărmile, călcînd opreliştea, se transformau într-un uriaş atelier. De fapt, munca, îndeletnicirea ca atare, nu era interzisă ; deţinuţii nu aveau însă voie să aibă asupra lor nici un fel de scule, fără de care orice îndeletnicire devine cu neputinţă. Se lucra pe ascuns şi administraţia închidea, pare-se, ochii. Mulţi dintre deţinuţi intrau în temniţă fără să ştie ce să facă cu cele zece degete ; învăţau însă cu vremea un meşteşug oarecare de la camarazii lor şi, o dată eliberaţi, deveneau meşteşugari foarte buni : cizmari, pantofari, croitori, tîmplari, lăcătuşi şi poleitori. Evreul Isai Bumstein era giuvaergiu, dar se mai îndeletnicea şi cu cămătăria. Toată lumea lucra şi cîştiga ceva parale. Comenzile veneau din oraş. Banul e aici un fel de întrupare sunătoare a libertăţii şi are valoare înzecită pentru un om cu totul lipsit de libertate. Cei cîţiva gologani pe care îi simte zăngănindu-i în buzunar îi mai alină cumva nenorocirea în care se află, chiar şi atunci cînd nu-i poate cheltui efectiv. Poţi însă oricînd şi oriunde să-ţi risipeşti banul, cu atît mai mult cu cît fructul oprit e îndoit de atrăgător. Şi-apoi, rachiul nu lipsea nici din temniţă. Fumatul era de asemenea interzis categoric, dar toată lumea fuma. Banii şi tutunul îi fereau pe ocnaşi de scorbut şi de alte boli, după cum munca îi ferea de degradare totală şi de nelegiuiri : fără muncă s-ar fi devorat unii pe alţii, ca nişte păianjeni închişi într-un borcan. Şi cu toate astea, atît lucrul în cazarmă, cît şi deţinerea de bani se urmăreau şi se pedepseau. De multe ori, noaptea, cînd nu te aşteptai, se făceau controale severe, confiscîndu-se tot ce nu era îngăduit de lege. Oricît de ingenios erau ascunşi banii, se întîmpla adesea să fie descoperiţi. Era una din cauzele pentru care ocnaşii nu căutau să-i păstreze, dîndu-i cu uşurinţă pe băutură, ceea ce explica şi stăruinţa cu care se introducea rachiul în temniţă. Pe lîngă faptul că li se confisca tot avutul, cei prinşi cu abateri la percheziţii mai erau supuşi şi la o cruntă bătaie cu nuiele.

Dar imediat după control, ocnaşii îşi făceau rost de alte scule şi lucrurile reintrau pe făgaşul lor obişnuit. Pe de o parte, administraţia ştia de toate acestea, pe de altă parte, deţinuţii suportau pedepsele fără să crîcnească, deşi starea aceasta de lucruri semăna mult cu viaţa unor oameni ce s-ar fi stabilit pe Vezuviu.

Cine nu ştia nici o meserie se îndeletnicea cu altceva. Genurile de ocupaţii şi de afaceri erau destul de variate şi originale. Unii îşi omorau timpul făcînd pe precupeţii : cumpărau şi vindeau nişte lucruri pe care nimeni din lumea de afară nu s-ar fi gîndit vreodată să le considere drept obiecte, necum să le cumpere ori să le vîndă. Dar ocna era săracă, şi de aceea foarte practică şi inventivă în afaceri. Cea mai neînsemnată cîrpă îşi avea preţul ei şi putea sluji la ceva. Tot din pricina sărăciei, şi banul avea cu totul altă valoare decît pentru lumea de afară. O muncă grea şi istovitoare, care cerea adesea multă iscusinţă, se plătea doar cu cîteva copeici. Unii practicau cu destul succes cămătăria. Deţinutul risipitor ori ruinat îşi ducea la cămătar puţinele lucruri mai de preţ pe care le avea şi căpăta pe ele cîţiva bănuţi de aramă cu o dobîndă exagerată. Dacă nu le scotea în ziua hotărîtă, cămătarul vindea pe loc şi fără nici o milă obiectul amanetat ; cămătăria era o afacere atît de rentabilă, încît se dădeau împrumuturi şi pe efectele statului : pe rufărie, pe încălţăminte şi pe alte lucruri de care un deţinut are nevoie în orice moment. Dar cu aceste amaneturi se putea întîmpla ca afacerea să ia şi o altă întorsătură, surprinzătoare, dar nu şi imprevizibilă : după ce primea banii, proprietarul lucrurilor amanetate se ducea fără multă vorbă să-l caute pe subofiţerul care avea supravegherea permanentă a temniţei şi îl denunţa pe cămătar că a luat amanet efecte cazone ; lucrurile erau imediat luate şi restituite denunţătorului, fără a se mai raporta cazul şi administraţiei superioare. Curios e însă că niciodată în asemenea cazuri nu se isca între cei doi vreo ceartă ; cămătarul restituia, tăcut şi mohorît, lucrurile cerute, de parcă s-ar fi aşteptat să se întîmple întocmai aşa. Poate că în sinea lui recunoştea că în locul celuilalt ar fi procedat la fel. Şi dacă se pornea uneori pe înjurături, n-o făcea cu vrăjmăşie şi ură, ci mai mult pentru ca întîmplarea să nu pară cu totul lipsită de însemnătate, de parcă aşa ar fi cerut-o momentul şi situaţia.

În general, se fura aici ca în codru ; furau unul de la altul. Aproape fiecare deţinut avea dreptul să aibă lădiţa lui, închisă cu lacăt, în care îşi păstra efectele primite de la stat ; dar încuietorile nu prea erau aici de mare folos. Oricine îşi poate închipui, cred, ce hoţi îndemînatici se aflau printre noi. Mie, un deţinut care îmi era foarte devotat (o spun fără nici o exagerare) mi-a furat biblia, singura carte îngăduită în temniţă ; în aceeaşi zi, mi-a mărturisit totul, şi nu pentru că ar fi avut remuşcări, ci fiindcă i se făcuse milă văzîndu-mă că o tot caut în zadar. Erau printre deţinuţi şi unii aşa-zişi „cîrciumari", care vindeau rachiu şi se îmbogăţeau curînd de pe urma acestei îndeletniciri. Voi avea prilejul să vorbesc mai departe în amănunt despre aceasta, fiindcă era o îndeletnicire care se făcea în condiţii cu adevărat ciudate. Mulţi dintre deţinuţi fuseseră aduşi aici pentru contrabandă, de aceea nu-i de loc de mirare că, în ciuda controlului sever şi a supravegherii stricte a celor ce intrau şi ieşeau pe poarta temniţei, unii reuşeau totuşi să introducă pe ascuns şi băutură. Şi fiindcă veni vorba : contrabanda e şi ea o infracţiune cu aspecte foarte curioase. Cine şi-ar putea închipui, de pildă, că uneori banul prezintă pentru contrabandist o importanţă secundară ? Şi cu toate astea, aşa e. Contrabandistul lucrează din pasiune, din vocaţie. În felul lui e un artist. El riscă totul, se expune la cele mai grave primejdii, îşi pune la contribuţie toată şiretenia de care e capabil, acţionează rapid şi inventiv, reuşind să se descurce în cele mai dificile situaţii, ba de multe ori ingeniozitatea lui poartă pecetea unei adevărate inspiraţii. E o patimă tot atît de puternică ca şi aceea a cărţilor de joc. Am cunoscut la ocnă un deţinut, o namilă de om, dar care cred că era omul cel mai blînd din lume şi atît de liniştit şi de supus, încît, cunoscîndu-l, oricine s-ar fi întrebat cum de-a ajuns la ocnă. Avea o fire atît de blajină şi de prietenoasă, încît în tot timpul cît a stat în temniţă nu s-a certat cu nimeni. Băştinaş din regiunile de graniţă ale Rusiei apusene, fusese osîndit la muncă silnică pentru contrabandă şi, bineînţeles, nu putuse rezista ispitei de a aduce prin contrabandă rachiu în temniţă. De cîte ori n-a fost pedepsit pentru asta şi numai el ştia ce frică-i era de bătaie ! De altfel, transportul propriu-zis, cu care se îndeletnicea el, nu-i aducea cine ştie ce folos ; de

îmbogățit, se îmbogățea patronul-cîrciumar, pe cînd el, bietul caraghios, făcea artă pentru artă. De cîte ori era pedepsit, plîngea ca o muiere și se jura pe toți sfinții că nu va mai face contrabandă. Își ținea un timp jurămîntul, înfrîngîndu-și pasiunea cu strășnicie, uneori rezista chiar și o lună întreagă, dar în cele din urmă nu mai putea și o lua de la capăt... Și uite așa, datorită acestor contrabandiști pasionați, rachiul nu lipsea niciodată din temniță.

Și, în sfîrșit, un alt mijloc de pricopseală, care, fără să-i îmbogățească pe deținuți, le aducea totuși foloase constante și totdeauna binevenite, era pomana. Clasele de sus ale societății noastre nici nu bănuiesc grija de care se bucură acești „năpăstuiți" din partea negustorilor, a tîrgoveților și a norodului nostru în general. Pomana venea aproape neîncetat și de obicei ocnașii erau miluiți cu pîine, franzeluțe, colaci și cîteodată — mult mai rar, firește — cu bani. Fără aceste pomeni, în multe locuri viața osîndiților și mai ales a celor din prevenție, care au un regim de hrană mult mai aspru, ar fi fost de neîndurat. Pomana se împărțea cu pioșie, egal, între toți deținuții. Dacă n-ajungeau pentru toți, colacii se tăiau în două, de multe ori chiar în șase bucăți și fiecare ocnaș își primea partea lui. Îmi amintesc de cea dintîi pomană — un bănuț pe care l-am primit și eu. — Aceasta s-a întîmplat curînd după venirea mea. Într-o zi, mă întorceam de la munca de dimineață, singur, urmat de un paznic; pe drum îmi ieșiră în cale o femeie cu fiica ei, o fetiță de zece ani, drăguță ca un îngeraș. Le mai văzusem o dată. Femeia era văduva unui soldat care, tînăr încă, fusese trimis în judecată și, îmbolnăvindu-se, a murit în spital, pe cînd mă aflam și eu acolo, internat în pavilionul deținuților. Plîngeau amarnic cînd au venit amîndouă să-l vadă pentru cea din urmă oară. Cînd mă zări acum, fetița se înroși și șopti cîteva cuvinte mamei sale, care se opri, scotoci într-o legăturică și, scoțînd un ban de un sfert de copeică, îl dădu fiicei. Fetița mă ajunse din urmă în fuga mare și, ieșindu-mi în față, strigă: „Ține, sărmane năpăstuit, ia copeica asta în numele lui Cristos". Am luat bănuțul pe care ea mi l-a vîrît în mînă și fetița s-a întors fericită lîngă mama ei. Am păstrat pe urmă multă vreme copeicuța aceea.

II

PRIMELE IMPRESII

Prima lună şi, în general, perioada de început a vieţii mele de ocnaş mi-au rămas şi acum încă vii în amintire. Anii următori ai osîndei mi se înfăţişează în contururi mult mai şterse. Un şir întreg de ani s-au destrămat în negura vremii, contopindu-se într-o singură impresie apăsătoare şi nu mi-a rămas din truda lor istovitoare decît o senzaţie dureroasă de chin, de monotonie, de asfixiere lentă.

Dar tot ce am văzut şi am simţit în primele zile de temniţă pare că s-a petrecut ieri. Şi e firesc să fie aşa.

Îmi aduc foarte bine aminte că, de la cel dintîi pas făcut în această viaţă nouă, m-a mirat mai cu seamă faptul de a nu fi găsit aici nimic neînchipuit, nimic extraordinar sau, mai bine zis, neaşteptat. Toate acestea parcă le mai văzusem şi înainte în închipuire, în drum spre Siberia, cînd încercam să întrezăresc viaţa ce-mi fusese hărăzită de aci încolo. Curînd însă, un noian de fapte din cele mai monstruoase şi de lucruri ciudat de surprinzătoare mă întîmpinară la tot pasul. Şi abia mai tîrziu, după ce am mai stat multă vreme în temniţă, mi-a fost dat să înţeleg toată ciudăţenia, tot ineditul, tot ce avea să fie neaşteptat într-o asemenea existenţă şi, într-adevăr, am avut de ce să mă minunez. De altfel, acest sentiment de uimire l-am mai încercat de nenumărate ori în decursul îndelungatei mele întemniţări ; mărturisesc că nu m-am putut împăca niciodată, şi nici nu m-am putut obişnui cu acest fel de viaţă.

Primul contact cu ocna îmi trezi un dezgust de neînvins şi totuşi, lucru ciudat, viaţa de aici mi se păru mult mai uşoară decît mi-o închipuisem pe drum. Întemniţaţii, deşi ţinuţi în lanţuri, umblau liberi prin temniţă, înjurau, cîntau, lucrau pentru ei, fumau din pipe, ba unii (foarte puţini, de altfel) îşi îngăduiau să şi bea, iar alţii să stea noaptea la joc de cărţi. Munca nu mi se părea peste măsură de grea, cum îmi închipuisem că trebuie să fie munca *de ocnă,* şi de abia mult mai tîrziu mi-am dat seama că e muncă *de ocnă* — nu atît din cauză că e grea şi fără sfîrşit, ci mai ales pentru că e o muncă *impusă,* obligatorie, silnică. Ţăranul munceşte, fără

îndoială, mai mult decît ocnaşul, munceşte uneori şi noaptea, mai cu seamă în timpul verii, se oboseşte însă spre folosul lui; eforturile lui au un ţel raţional, astfel că îndură totul mai uşor decît osînditul care execută o muncă anevoioasă, silită, de pe urma căreia nu se alege cu nimic. Într-o zi, mi-a trecut prin minte ideea că dacă s-ar urmări strivirea completă a personalităţii omului, distrugerea lui totală, sancţionarea lui cu pedeapsa cea mai cumplită, de care pînă şi ucigaşul cel mai înverşunat să se cutremure, îngrozindu-se numai la gîndul că ar putea să se abată asupra lui, ar fi de ajuns ca acesta să fie pus la o muncă cu desăvîrşire inutilă şi absurdă. Munca silnică în forma ei actuală de corvoadă, chiar dacă e neinteresantă şi plictisitoare pentru ocnaş, totuşi, ca proces de muncă, îşi are raţiunea ei, o justificare practică; el face cărămizi, sapă pămîntul, tencuieşte, zideşte — toate acestea au un sens oarecare, au un rost. De multe ori, deţinutul se simte atras de ceea ce face, vrea să lucreze cu mai multă îndemînare, mai cu spor, cît mai bine. Dar dacă-l sileşti, de pildă, să verse apa dintr-o cadă în alta şi înapoi, să piseze nisip ori să care pămînt dintr-un loc într-altul şi înapoi — şi aşa la nesfîrşit — sînt sigur că după cîteva zile el îşi va face seama de disperare, ori va săvîrşi cine ştie ce alte crime, preferînd să îndure mai bine pedeapsa cu moartea, decît să o ducă aşa mai departe. Astfel va scăpa de umilinţă, de ruşine şi chin. Bineînţeles, o asemenea pedeapsă ar avea mai degrabă un caracter de tortură, de răzbunare şi ar fi cu totul lipsită de sens, deoarece nu şi-ar atinge ţelul, fiind străină de menirea ei. Întrucît însă o doză de supliciu, de stupiditate, de umilinţă şi ruşine există negreşit în orice muncă impusă prin constrîngere, munca silnică de ocnă apare şi ea incomparabil mai chinuitoare decît orice muncă liberă, tocmai prin faptul că e impusă.

Fusesem adus în temniţă în timpul iernii, în decembrie, şi nu aveam încă idee de muncile de vară, care, după cum m-am convins pe urmă, erau cu mult mai grele decît cele de iarnă. Iarna, în fortăreaţa noastră nu prea se efectuau lucrări publice importante. Deţinuţii roboteau prin diferite locuri: unii desfăceau nişte şlepuri vechi pe malul Irtîşului, alţii îşi căutau de treabă prin ateliere, curăţau zăpada îngrămădită de viscol în jurul edificiilor publice, ardeau ori

măcinau alabastru și așa mai departe. Cum ziua era foarte scurtă, lucrul se termina devreme și toată lumea se întorcea în temniță, unde nu mai era nimic de făcut, fiecare lucrînd pentru sine. Dar numai o treime din ocnași aveau vreo îndeletnicire ; ceilalți leneveau, umblau brambura prin cazărmi, înjurau, bîrfeau, băgau intrigi, se îmbătau dacă aveau ceva parale sau se așezau la joc și pierdeau pînă și ultima cămașă, și toate astea le făceau din plictiseală și trîndăvie, din lipsă de ocupație. Am înțeles mai tîrziu că viața de temniță, pe lîngă chinul privațiunii de libertate, al muncii silnice etc., mai ascunde și o altă suferință, care e mult mai chinuitoare și mai insuportabilă decît toate celelalte. Mă gîndesc la *convietuirea în comun silită*. Convietuire în comun întîlnești, desigur, și în alte locuri, dar nicăieri nu-i atît de cumplită ca într-o temniță ; căci nu oricine este dispus să se resemneze la un trai comun cu indivizii care populează de obicei temnițele. Sînt pe deplin încredințat că orice întemnițat, poate chiar fără să-și dea seama, a simțit acest chin.

Nici hrana ocnașilor nu mi s-a părut neîndestulătoare. Deținuții mă asigurau că în batalioanele disciplinare din Rusia europeană mîncarea nu-i nici pe departe atît de bună ca aici. Nu mă încumet să judec, fiindcă n-am trecut prin ele. De altfel, mulți dintre noi aveam posibilitatea să ne procurăm hrană pe cont propriu. Carnea de vită costa o jumătate de copeică livra, vara trei copeici. Dar numai cei ce aveau bani în permanență își îngăduiau să mănînce pe cont propriu ; cea mai mare parte din ocnași se mulțumeau cu hrana de la cazan. De fapt, laudele lor se refereau mai mult la pîine și erau mulțumiți mai ales de faptul că pîinea se elibera într-o cantitate globală pe întreaga cazarmă și nu la cîntar, pe cap de om, în rații individuale. Un asemenea sistem i-ar fi îngrozit, fiindcă cel puțin o treime din oameni ar fi rămas flămînzi ; dar așa era destulă pentru toată lumea. Pîinea noastră într-adevăr era foarte gustoasă, lucru care se știa chiar și în oraș : aceasta datorită faptului că temnița avea cuptoare foarte bune. Cît despre ciorba de varză acră, fiartă într-un cazan imens și dreasă cu puțin arpacaș, n-avea nici un gust, mai ales în zilele de lucru, cînd era zeamă lungă, aproape apă chioară. M-a îngrozit mai cu seamă numărul impresionant de gîndaci care pluteau în ea. Ocnașii, însă, nu se prea sinchiseau de acest lucru.

Primele trei zile nu m-am dus la lucru ; așa se proceda cu toți noii sosiți : erau lăsați să se odihnească după oboseala drumului. Totuși, chiar a doua zi a trebuit să ies din temniță ca să mi se schimbe cătușele. Lanțurile în care fusesem adus nu erau reglementare ; făcute din inele, scoteau un clinchet ușor și deținuții le ziceau „zurgălăi" ; se purtau pe dinafară, peste pantaloni. Lanțurile temniței, adaptate pentru muncă, nu erau făcute din inele, ci din vergele aproape de grosimea degetului, unite între ele prin trei inele și se purtau sub pantaloni. Inelul mijlociu era prins cu o curea de brîul încins peste cămașă.

Țin minte cea dintîi dimineață pe care am petrecut-o în temniță. Bătăi mărunte de tobă la corpul de gardă, situat lîngă poarta de intrare, vestiră deșteptarea, iar după vreo zece minute subofițerul de serviciu făcu ocolul curții, descuind ușile cazărmilor. Deținuții începură să se trezească. La lumina slabă a unei lumînări de seu, ei se ridicau tremurînd de frig de pe priciuri. Cei mai mulți, tăcuți și morocănoși, căscau și se întindeau, încreținduși frunțile însemnate cu fierul. Unii se închinau, alții schimbau primele cuvinte de harță. Duhoarea era înăbușitoare. Îndată ce se deschise ușa, năvăli în cazarmă aerul curat și rece de afară, rostogolindu-se în valuri aburinde. Deținuții se îngrămădiră în jurul căldărilor pline unii după alții ; luau cu o cană apă în gură și se spălau pe față și pe mîini. Apa era adusă de cu seară de îngrijitor, pe care deținuții, conform regulamentului, îl alegeau dintre ei și care făcea curățenia în dormitor ; pentru asta el era scutit de muncă. Datoria lui era să măture, să spele priciurile și dușumelele, să scoată hîrdăul de peste noapte și să aducă în cele două căldări apă de spălat pentru dimineață și de băut pentru restul zilei. Pentru cana de apă, una singură în toată cazarma, firește, se iscă imediat ceartă.

— Un-te bagi, frunte crestată ? se răsti un deținut ursuz la înfățișare, înalt, oacheș și deșirat, cu niște gurguie ciudate pe țeasta-i rasă, îmbrîncind pe un alt ocnaș, scund și îndesat, vesel și roșcovan. Ai răbdare !

— Lasă gura ! Știi că ai haz ? La răbdare trebuie și tutun. Dă-te tu la o parte ! Ce te-ai înfipt ca o sperietoare în fața mea ? Ba nu, zău, fraților, uitați-vă la el că n-are nici un faraponstîc !

Cuvîntul „faraponstîc" își făcu efectul: mulți izbucniră în rîs; tocmai ceea ce dorea, probabil, grăsunul roșcovan, care făcea, după cît se pare, pe bufonul în cazarmă. Celălalt ocnaș îl privi cu un dispreț nemărginit.

— Vacă încălțată! mormăi el ca pentru sine. Ian te uită ce-i priesc colacii din temniță! Nu mai poate de fudulie că de Ignat aduce doișpe purcei.

— Da tu ce pasăre măiastră mi-ești, mă rog?

— Iac-așa, o pasăre!

— Și ce fel, mă rog?

— De care habar n-ai tu.

— Și care-i felul de pasăre de care n-am eu habar?

— Păi, acela de care-ți vorbesc!

— Ei hai, zi-i pe nume!

Și se proțăpiră unul în fața celuilalt, țintindu-se cu privirea. Cu pumnii strînși, grăsunul aștepta răspunsul, gata să sară la bătaie. Eram sigur că se vor încăiera. Totul era aici nou pentru mine și priveam această scenă cu multă curiozitate. Mai pe urmă am aflat însă că astfel de scene erau frecvente și cu desăvîrșire nevinovate; se petreceau aproape ca într-o comedie, mai mult ca o distracție, spre hazul tuturor; rareori se întîmpla să degenereze în bătaie. Toate astea erau îndeajuns de caracteristice și oglindeau unele aspecte specifice ale moravurilor din temniță.

Deținutul înalt și oacheș rămase liniștit și plin de demnitate. Simțea că privirile tuturor erau ațintite asupra lui și că toată lumea aștepta să vadă cum se va descurca: iese cu obrazul curat și triumfător, sau se face de rîs prin răspunsul său; trebuia, prin urmare, să spună răspicat ce fel de pasăre era el. Își privi adversarul cu cel mai adînc dispreț, cu o căutătură zvîrlită peste umăr, ca să fie cît mai jignitoare, și, țintindu-l ca pe o gînganie, răspunse rar și deslușit:

— Ca-gan!

Că era, adică, pasărea cagan. O puternică explozie de rîs fu răsplata binemeritată a isteției lunganului, care știu să născocească pe loc un nume nemaiauzit de pasăre.

— Ba ești un ticălos, nu cagan! urlă grăsunul, furios că fusese bătut pe toată linia.

Întrucît cearta amenința, totuși, să ia o întorsătură gravă, ceilalți intervenira numaidecît ca să-i domolească pe cei doi zurbagii.

— Ce v-aţi aprins aşa, mă ! zbieră la ei toată cazarma.

— Decît să vă răţoiţi ca nişte gugumani, mai bine v-aţi lua de beregată, strigă careva dintr-un colţ.

— Da, da, vezi să nu se-ncaiere ! veni imediat un răspuns. Ce mai, sîntem nişte flăcăi straşnici şi nu ne dăm în lături cînd e vorba să ţinem piept şapte împotriva unuia...

— Amîndoi n-au pereche ! Pe unul îl mănîncă ocna pentru un codru de pîine, celălalt, un viteaz de oale smîntînite, a încasat-o pentru o oală de chişleag furată de la o muiere.

— Ei haide, lăsaţi gălăgia ! zbieră supraveghetorul invalid, a cărui singură menire era să vegheze la păstrarea ordinii şi a liniştii din cazarmă şi de aceea dormea într-un colţ, pe un pat anume.

— Atenţie, băieţi ! S-a trezit Nevalid Petrovici ! Loc la apă scumpului nostru frăţior, Nevalid Petrovici !

— Care frăţior, bă ? !... Ai băut cu mine măcar de o rublă, ca să ai obraz să-mi spui frate ? ! mormăi invalidul trăgîndu-şi mantaua pe umeri.

Se lumina de ziuă şi se apropia ora apelului ; bucătăria era plină de oameni. Deţinuţii, îmbrăcaţi în cojoace scurte, încinşi, cu căciuli în două culori pe cap, se îmbulzeau la pîinea pe care o împărţea unul dintre bucătari. Aceştia din urmă erau aleşi dintre deţinuţi, cîte doi de fiecare bucătărie. Tot ei aveau în păstrare şi cuţitul, unul singur pentru toată bucătăria şi care slujea la tăiatul pîinii şi al cărnii.

În jurul meselor şi prin colţuri se îngrămădiseră ocnaşii gata echipaţi de lucru. Unii dintre ei aveau în faţă cîte o strachină cu cvas în care înmuiau bucăţi de pîine şi le înfulecau cu poftă.

Era o larmă de nesuferit. Numai cîţiva şedeau de vorbă cuminte şi liniştit, retraşi pe la colţuri în grupuri mici.

— Bună dimineaţa şi poftă bună, moş Antonîci ! zise un tînăr deţinut, aşezîndu-se alături de un ocnaş bătrîn, încruntat şi ştirb.

— Să zicem că-i bună, dacă nu-ţi arde cumva de glumă, mormăi celălalt fără să-şi ridice privirea, morfolind îmbucătura de pîine între gingiile văduvite de dinţi.

— Şi eu care credeam că ai murit, Antonîci, zău...

— Aştept să mori tu mai întîi ; după aia, oi vedea eu ce am de făcut...

Mă așezai lîngă ei. În dreapta mea, doi ocnași discutau gravi și cu gesturi măsurate, străduindu-se vizibil să-și păstreze toată prestanța unul în fața celuilalt.

— Pe mine n-are cum să mă fure, nu s-a născut încă omul, zise unul ; mai curînd de mine însumi m-aș teme, ca nu cumva să mă împingă păcatul să pun mîna pe ceva.

— Nici eu nu mă las cu una, cu două : o dată îl pocnesc drept la mir.

— Ce să-l mai pocnești ! Tot un ocnaș oropsit ca și noi, se știe. Numai dînsa te jupoaie pînă la piele, și nici măcar bogdaproste nu-ți spune... M-a costat o groază de parale. Mai deunăzi, numai ce o văd că vine să mă caute. Ce mă fac acum cu ea ? Mă rugai de Fedea-călăul, avea pe atunci o căsuță la marginea orașului, o cumpărase de la Solomonka-ovreiul, ăla de s-a spînzurat pe urmă...

— Îl știu eu. L-am avut aici crîșmar, acum trei ani, îl porecliseră Grișka-Crîșmă tulbure. Știu...

— Uite că nu știi ; Crîșmă tulbure e altul.

— Nu mai spune ! Multe mai știi tu ! Dacă-i pe-așa, ți-aduc la martori cîți vrei.

— Tu să-mi aduci, mă ? Păi, de unde-mi pici ? Știi tu cine sînt eu, mă ? !

— Te știu cine-mi ești, d-aia te-am și mardit de atîtea ori și, zău așa, fără să mă laud vreodată.

— Tu m-ai bătut pe mine ? Ehei, nene, încă nu s-a născut omul care să fi pus mîna pe mine, iar ăl de-a încercat-o zace cumințel în pămînt.

— Ciumă neagră ce ești !

— Ba tu ești lepră siberiană !

— Crăpa-ți-ar țeasta de sabie turcească !...

Și cearta se porni.

— Gata, v-ați și luat, mintoșilor ! În lumea largă n-ați știut să vă faceți un rost ; ați dat aici de pîine pe daiboj și vă vine a zburda... se auziră glasuri din toate părțile.

Și cei doi trebuiră să se astîmpere. De obicei, așa sfîrșeau pînă și cele mai violente certuri. Săreau ceilalți și-i despărțeau numaidecît. Oricine putea să dea din gură și să se bată „cu vorba" după pofta inimii. Era și un prilej de petrecere pentru toată lumea. Bătaia însă nu era îngăduită decît, poate, în împrejurări cu totul excepționale. De cum ajunge întîmplarea

la urechile maiorului, încep cercetările ; vine maiorul personal, într-un cuvînt, e vai și amar de toată lumea ; de aceea, încăierările erau evitate cu grijă. De altfel, și adversarii se ciondăneau mai mult de hazul lumii, ca să le treacă vremea și să-și mai ascută limba. O dată atrași într-o asemenea ceartă, se lăsau de obicei antrenați, se înflăcărau, se înverșunau și-i vedeai la un moment dat gata-gata să sară unul la altul ; dar numai atît : ajunși la acest punct, adversarii puneau brusc capăt încăierării verbale și se despărțeau numaidecît. La început, toate astea m-au mirat peste măsură. Am redat înadins aici ca model un schimb de cuvinte dintre cele mai obișnuite între ocnași. De unde era să-mi închipui pe atunci că ar fi în stare cineva să înjure și să se certe numai de plăcere, pentru a petrece, găsind în asta prilej de distracție, de exercițiu plăcut, de delectare ! Totuși, nu trebuie să uităm că de multe ori e vorba aici și de un anumit orgoliu. Dialecticianul bun de gură și meșter la înjurături se bucura de mare stimă. Aproape că-l aplaudau ca pe un actor.

Chiar cu o seară înainte, băgasem de seamă că mulți se uitau cam chiorîș la mine. Ba am surprins și cîteva priviri întunecate. Alții, dimpotrivă, se învîrteau în jurul meu, bănuind că, poate, am bani ; căutau să intre în vorbă cu mine, sfătuindu-mă cum să-mi port lanțurile noi ca să nu mă doară ; îmi găsiră imediat, cu bani, bineînțeles, o lădiță cu cheie, în care să-mi ascund lucrurile primite de la administrație și puțina rufărie ce-mi fusese îngăduit s-o aduc cu mine. Dar tot ei, chiar a doua zi, mi-o furară și băură banii după ce-o vîndură. Unul dintre ei îmi deveni mai tîrziu foarte devotat, ceea ce nu-l împiedica să mă fure ori de cîte ori avea prilejul. O făcea fără nici o jenă sau rușine, aproape inconștient, supunîndu-se parcă unei obligații și nici măcar n-aveai cum să te superi pe el pentru asta.

Între altele, am aflat de la ei că puteam avea ceaiul meu și am fost povățuit să-mi cumpăr un ceainic ; pentru început, îmi găsiră unul cu împrumut ; îmi fu recomandat și un bucătar, care, pentru treizeci de copeici pe lună, putea să-mi gătească orice fel de mîncare, dacă, bineînțeles, îmi cumpăram cele de trebuință și aveam de gînd să mănînc pe cont propriu... Se grăbiră, firește, să-mi ceară și bani cu împrumut : aproape fiecare veni în ziua aceea de două-trei ori să se împrumute cu cîțiva gologani.

Foştii dvoreni ajunşi la ocnă erau priviţi cu duşmănie de ceilalţi osîndiţi.

Cu toate că erau condamnaţi şi la degradare civică, şi puşi pe picior de absolută egalitate cu toţi ocnaşii, aceştia nu voiau să-i recunoască de camarazi. Şi nici măcar n-o făceau conştient, dintr-o pornire trecută cît de cît prin ciurul judecăţii, ci absolut inconştient şi sincer. Noi continuam să rămînem pentru ei nobili, cu toate că de cele mai multe ori, chiar ei îşi băteau joc de decăderea noastră.

— Acum s-a zis! Gata! Fost-ai lele cît ai fost... şi alte amabilităţi de soiul acesta.

Suferinţele noastre, pe care ne străduiam cît era cu putinţă să le ascundem, le procurau o vădită plăcere. Acest lucru îl simţeam la început mai ales la muncă, unde puterile noastre se dovedeau mult mai slabe şi contribuţia noastră la efortul comun mult mai scăzută decît a celorlalţi. Nimic nu e mai greu decît să-ţi cîştigi încrederea unei mase de oameni (mai cu seamă de felul acesteia), să te faci iubit de ea.

În temniţa noastră erau şi cîţiva osîndiţi dintre foştii dvoreni. Mai întîi, cinci polonezi despre care voi mai avea prilejul să vorbesc mai amănunţit. Ocnaşii nu puteau să-i sufere, mai mult chiar decît pe cei proveniţi din rîndurile dvorenilor ruşi. Polonezii (mă refer numai la osîndiţii politici) care adoptaseră o atitudine de rezervă, excesiv de politicoasă, şi de aceea foarte jignitoare, evitau pe cît posibil să intre în vorbă cu ei şi reuşeau anevoie să-şi ascundă dezgustul pentru tovărăşia lor. Ocnaşii îşi dădeau seama foarte bine de acest lucru şi căutau să le răspundă cu aceeaşi monedă.

A fost nevoie aproape de doi ani ca să cîştig bunăvoinţa unora dintre camarazii mei de temniţă. Dar cei mai mulţi dintre ei mă îndrăgiră foarte curînd, hotărînd că sînt „un om de treabă".

Din tagma dvorenilor ruşi erau patru deţinuţi, şi cu mine — cinci. Unul din ei se dovedi a fi o făptură josnică şi mîrşavă, în ultimul hal de decădere, un copoi şi un delator notoriu. Auzisem despre acest condamnat încă înainte de a ajunge la ocnă şi chiar din primele zile am căutat să evit orice relaţii cu el. Al doilea era paricidul de care am vorbit mai înainte. Al treilea se numea Akim Akimîci, un om sucit, cum rar întîlneşti. Figura lui mi-a rămas deosebit de viu întipărită în minte. Era înalt şi uscăţiv, cam sărac cu duhul, cu desăvîrşire agra-

mat, dar moralist la culme și grozav de pedant în toate. Ocnașii îl luau peste picior ; din cauza firii lui cîrcotașe de om pisălog, cei mai mulți însă preferau să nu aibă de-a face cu el. De cum intrase în temniță, se pusese cu ei pe picior de egalitate, simțindu-se ca între ai lui ; se certa și chiar se încăiera cu ei. Era de o cinste fenomenală. Cum vedea o nedreptate, sărea și se amesteca numaidecît, deși afacerea nu-l privea cîtuși de puțin. Era, de altfel, de o naivitate aproape copilărească ; în certurile lui cu ocnașii, de pildă, se apuca să-i mustre că sînt hoți și încerca să-i convingă cu toată seriozitatea să nu mai fure. Servise ca praporgic în Caucaz. Mă apropiai de el din prima zi și-mi povesti numaidecît istoria lui. Începuse ca iuncher într-un regiment de infanterie ; după ani de zile de așteptare, îi venise, în sfîrșit, înaintarea la gradul de ofițer și i se încredințase comanda unui mic fort în munți. Un prinț muntean din rîndurile populației pașnice din vecinătate dăduse foc acestei fortărețe și încercase un atac de noapte, care însă nu-i reușise. Akim Akimîci se prefăcu a nu bănui cine-i adevăratul făptaș și dădu vina pe niște munteni rqsculați. Cam la o lună după aceea, îl invită pe prinț la o masă prietenească. Prințul yeni călare, fără a bănui că i se întinde o cursă. Akim Akimîci își scoase în careu garnizoana și îi făcu în fața soldaților o morală strașnică pentru purtarea lui nedemnă și criminală, demonstrîndu-i că e rușinos să pună foc cetăților ; totodată îi dădu lămuriri și îndrumări amănunțite de cum trebuie să se poarte pe viitor un prinț pașnic și supus, iar drept încheiere îl împușcă pe loc ; apoi raportă cazul superiorilor săi cu toate amănuntele de rigoare. Pentru toate astea, Akim Akimîci fu trimis în judecată și condamnat la moarte, dar în cele din urmă pedeapsa capitală i-a fost comutată în doisprezece ani muncă silnică de gradul doi în ocnele din Siberia. Își dădea seama și recunoștea că procedase ilegal ; îmi mărturisi că știa foarte bine și înainte de a-l împușca pe prinț că acesta trebuia să fie judecat de un tribunal instituit după lege, fiindcă era pașnic, și totuși părea că nici pînă acum nu se dumerise încă deplin asupra sensului adevărat al vinovăției lui.

— Îmi dăduse foc cetății, ce trebuia să fac ? Să-i spun bogdaproste ? îmi răspundea el la toate obiecțiile mele.

Cu toate că își cam băteau joc de ciudățeniile lui Akim Akimîci, ocnașii îl respectau pentru faptul că era foarte ordonat și priceput la toate.

Într-adevăr, nu exista meserie la care Akim Akimîci să nu facă față. Era și tîmplar, și cizmar, și pantofar, și vopsitor, și poleitor în bronz, și lăcătuș, și pe toate le învățase în temniță. Foarte îndemînatic, era de ajuns să vadă un lucru ca să-l facă întocmai, numaidecît. Meșterea de asemenea fel de fel de cutiuțe, coșulețe, felinare de carton, jucării, și le vindea în oraș. Cu banii cîștigați își cumpăra schimburi de rufe ; își procurase o pernă mai moale și o salteluță. Nimerisem în aceeași cazarmă cu el și mi-a fost de mare folos în primele zile de detenție.

Înainte de a porni la lucru, ocnașii se rînduiau în două șiruri în fața corpului de gardă ; de jur împrejurul lor se postau soldații de escortă cu armele încărcate. Venea apoi un ofițer de geniu, însoțit de un diriginte de lucrări și cîțiva gradați din trupele de geniu, supraveghetori de lucrări. Dirigintele făcea repartiția pe grupe de lucru și le trimitea pe rînd la muncă.

Am nimerit în grupa care lucra la atelier. Era o clădire scundă de piatră, zidită în mijlocul unei curți lungi, plină de materiale. Aveam mai multe secții : fierărie, lăcătușerie, tîmplărie, vopsitorie și altele. Akim Akimîci lucra la vopsitorie : fierbea uleiul, freca culorile și vopsea mese și alte obiecte de mobilier, dîndu-le o față ca de nuc.

Așteptînd să mi se schimbe lanțurile, îi împărtășii lui Akim Akimîci primele mele impresii din temniță.

— Da, zise el, nu prea-i înghit pe nobili, și mai ales pe cei politici ; să-i sugrume, nu altceva ; și nu-i de mirare. Mai întîi că sînteți altfel de oameni și nu semănați de loc cu ei, și, în al doilea rînd, ei toți au fost ori iobagi, ori soldați în oștire. Spune și dumneata, cum ar putea să vă iubească ? Aici viața e aspră și grea, ai să vezi. Dar în unitățile disciplinare din Rusia e și mai grea. Ne-au spus-o cei veniți de acolo ; ei sînt fericiți că au fost mutați în temnița noastră, ca și cum ar fi nimerit din iad în rai. Și nu pentru că munca ar fi mai grea ; se zice că acolo, la osîndiții de gradul întîi, nici administrația nu-i tocmai aceeași, nu-s toți militari și se poartă puțin mai altfel decît la noi. Cică acolo deținutul ar putea să-și înjghebe un cămin și să stea în căsuță separată. Așa mi s-a spus, că n-am fost acolo... Nu-i pune în uniformă și nici nu-i rade pe cap ; deși eu unul cred că uniforma și căpățîna rasă nu e lucru tocmai rău ; e mai multă ordine așa,

e și mai plăcut la vedere. Numai că, vezi mata, lor nu le este pe plac. Și cum să le fie, cînd aici e un adevărat turn al lui Babel : unul e cantonist[2], altul cerchez, al treilea sectant, al patrulea mujic pravoslavnic care și-a lăsat la țară familia și copilașii, altul e ovrei, sau țigan, sau nici el nu mai știe ce e, și, vor, nu vor, toți trebuie să stea laolaltă, obligatoriu, în bună înțelegere, să mănînce din aceeași strachină, să doarmă în rînd, cot la cot, pe aceleași scînduri. Și ce viață de cîine, nici cel mai mic lucru nu-l poți face după vrerea ta ; o bucățică mai mult, și nici aia nu poți s-o înghiți decît pe ascuns ; orice bănuț trebuie să ți-l dosești în ciubotă ; ce să mai vorbim, fără să vrei, îți trec prin cap fel de fel de năzbîtii.

Toate astea le știam și eu. Aș fi vrut, însă, ca Akim Akimîci să-mi spună cîte ceva și despre maiorul nostru. Iar el nu s-a ferit să-mi împărtășească tot ce știa și credea și ține minte că impresia pe care mi-a lăsat-o povestirea lui nu a fost cîtuși de puțin plăcută.

Mi-a fost dat să trăiesc doi ani sub atotputernicia acestui ofițer. M-am putut convinge că tot ce-mi povestise despre el Akim Akimîci era purul adevăr, cu singura deosebire că impresia realității e întotdeauna mai puternică decît cea lăsată de descrierea cuiva. Era într-adevăr un personaj sinistru și aceasta numai pentru că un om cu firea lui fusese învestit cu putere aproape nemărginită de a dispune de viața a două sute de suflete. Propriu-zis, nu era decît un om rău și samavolnic și nimic altceva. Îi trata pe deținuți ca pe niște dușmani firești ai lui și asta era poate cea dintîi și principala lui greșeală. Nu era lipsit de oarecare calități, dar totul la el, pînă și laturile pozitive, căpătau un aspect diform, monstruos. Rău și veșnic pornit, se năpustea ca un nebun în cazarmă, uneori și în miez de noapte, și dacă vedea un deținut adormit cu fața în sus ori pe partea stîngă, îl punea a doua zi la pedeapsă : „Să dormi pe partea dreaptă, adică, așa cum am poruncit eu". Ocnașii îl urau și se temeau de el ca de ciumă. Avea fața veșnic congestionată, răutăcioasă. Toată lumea știa că maiorul se afla sub influența tiranică a ordonanței sale, Fedka, că își iubea cîinele mai mult decît pe cei din juru-i și că era să înnebunească atunci cînd Trezorka s-a îmbolnăvit ; se zice că plîngea cu lacrimi amare, cum n-ar fi plîns poate nici la căpătîiul fiului său. Alungase cu mare scandal pe doctorul veterinar, pe care,

după obiceiul lui, era gata să-l ia la bătaie. Aflînd de la ordonanță că printre deținuți se află unul priceput în doftoricirea animalelor, trimise numaidecît să-l cheme.

— Scapă-l ! Te răsplătesc cum nici n-ai visat, dacă mi-l vindeci pe Trezorka.

Omul nostru, un țăran siberian isteț și hîtru, un veterinar cu adevărat foarte priceput, dar înainte de toate un mujic din cale afară de șiret, povestea mai tîrziu, după ce această poveste fu uitată, cum se petrecuseră lucrurile la maior.

— Mă uit la Trezorka : zace culcat pe divan, cu capul pe o pernă albă ; bag numaidecît de seamă că are aprindere de plămîni și că dacă i-aș lua sînge, s-ar înzdrăveni ; dar mi-am zis : Ce-ar fi să-l las să crape ? Nu, blagorodnicia voastră, zic, acuma degeaba, m-ați chemat prea tîrziu ; de vedeam cîinele ieri ori alaltăieri, îl puneam eu pe picioare, dar acum n-am ce să-i mai fac, nu mai scapă...

Și s-a prăpădit Trezorka.

Mi s-a povestit într-o zi cum un ocnaș a sărit să-l omoare pe maior. Acest ocnaș stătuse ani de-a rîndul liniștit, blînd, cuminte ; era tăcut și retras și nu vorbea aproape cu nimeni ; lumea îl socotea sărac cu duhul și scrîntit întru Cristos, căci în ultimul an mai ales își petrecuse tot timpul liber citind biblia. Noaptea, după ce toată lumea adormea, el se scula, aprindea o lumînare de ceară, se urca pe cuptor, deschidea cartea și citea pînă-n zori. Într-o zi, ieși din rînd și declară subofițerului că nu vrea să mai iasă la lucru. I se raportă maiorului ; acesta se înfurie și sosi numaidecît la cazarmă. Ocnașul se năpusti asupră-i ca să-l izbească în cap cu o cărămidă, pe care o pregătise dinainte, dar nu-l nimeri. Fu legat, judecat și pedepsit cu bătaia. Toate astea se petrecură cu o repeziciune uluitoare. După trei zile nenorocitul muri în spital. Înainte de a-și da sufletul, mărturisi că nu purta pică nimănui, dar dorise din tot sufletul să îndure cea mai grea suferință ; și nici măcar nu aparținea vreunei secte rascolnice ! Deținuții îi păstrară o amintire plină de respect.

În sfîrșit, mi se schimbară lanțurile. Între timp, în atelier apărură una după alta cîteva vînzătoare de colaci. Unele din ele erau copilițe nevîrstnice încă. Cît erau mici, veneau să vîndă colacii pe care-i coceau mamele lor. Veneau ele și cînd erau mai răsărite, dar fără panerașele cu colaci ; era un drum pe care unele din ele îl apucau inevitabil. Altele erau

femei în toată firea. Un colăcel costa un bănuț și deținuții le cumpărau de obicei pe toate.

Am observat cum un ocnaș-dulgher cărunt, dar cu fața rumenă și zîmbitoare, începu să se lege de vînzătoarele de colaci. Înainte ca ele să-și facă apariția, își pusese la gît o basma roșie. O femeiușcă grasă, ciupită de vărsat, își lăsă coșul pe tejgheaua dulgherului și intrară în vorbă.

— N-ai mai venit ieri acolo ! începu ocnașul cu un zîmbet de satisfacție.

— Ba eu am fost, da mi-ai tras clapa, îi întoarse vorba femeia.

— Ne-au dus de acolo, altminteri nu lipseam noi... Deunăzi toate fetele voastre și-au făcut drum pe la mine.

— Ei, chiar toate !

— Dacă-ți spun, Mariașka a fost, Havroșka a fost, Cekunda a fost, Dvugroșovaia [3] a fost...

— Ia spune-mi, îl întrebai pe Akim Akimîci, e oare cu putință ?...

— Se mai întîmplă și de-astea, îmi răspunse el plecîndu-și ochii, căci era rușinos nevoie-mare.

Se întîmplau, desigur, și de-astea, însă foarte rar, căci trebuiau învinse piedici și greutăți nenumărate. Era mult mai simplu și se găseau mai mulți amatori de a-și risipi banii pe băutură, bunăoară, cu toate că povara vieții de temniță cerea fie și o umbră de mîngîiere. Cel ce voia să se întîlnească cu o femeie trebuia să hotărască locul, ora, să se înțeleagă dinainte, să caute singurătatea, lucru deosebit de greu, să-și asigure complicitatea paznicilor, ceea ce era și mai greu, și să risipească relativ mulți bani, bineînțeles în raport cu condițiile temniței. Și totuși, în decursul anilor ce urmară, mi-a fost dat să fiu martor și al unor astfel de scene de dragoste. Mi-aduc aminte că într-o zi de vară lucram trei oameni într-o șură mare pe malul Irtîșului și întrețineam focul la un cuptor de ars cărămidă ; soldații de pază erau niște oameni foarte de treabă. Deodată apărură două „fîșnețe", cum le zic ocnașii.

— Unde mi-ați zăbovit atîta ? La alde Zverkov, ai ? le întrebă ocnașul la care veniseră ele și care le aștepta de mult.

— Nici pomeneală ! Nu mă rabdă pe mine locul, fii pe pace, răspunse mucalită una din ele.

„Fîşneaţa“ era Cekunda, după mine, o tîrîtură fără seamăn pe lume ; pe cealaltă o chema Dvugroşovaia şi arăta în aşa hal, încît nu se află pană s-o poată zugrăvi.

— E multişor de cînd nu ne-am mai văzut, urmă berbantul, adresîndu-se acesteia din urmă ; ai mai slăbit, pe cît mi se pare ?

— Se prea poate. Înainte eram rotofeie, iar acum nu ştiu ce-o fi cu mine, de parc-aş fi înghiţit un ac.

— Vă tot ţineţi după ostaşi, ai ?

— Ian te uită ce mai scornesc gurile rele ! Ei, şi la urma urmei, ce dacă ? Îmi plac ostaşii, că-s plini de draci !

— Mai daţi-i încolo de ostaşi şi drăgostiţi-vă cu noi. Că nici noi nu sîntem de lepădat. Avem şi părăluţe...

Pentru ca imaginea idilei să fie mai completă, vă sfătuiesc să vi-l închipuiţi pe acest crai cu capul ras, cu picioarele în lanţuri, îmbrăcat în veşminte vărgate şi cu paznic la doi paşi...

Îmi luai rămas bun de la Akim Akimîci şi aflînd că mă puteam întoarce la temniţă, plecai însoţit de un soldat. Deţinuţii răspîndiţi prin diferite locuri de muncă începură să se întoarcă. Cei dintîi se întorc ocnaşii cărora li se dă o normă anume, precizîndu-li-se dinainte ce şi cît au de îndeplinit. De altfel, e singurul mijloc de a-i face să lucreze cu rîvnă. Normele erau uneori uriaşe şi totuşi treaba se făcea îndoit mai repede decît dacă acelaşi om era pus să lucreze pînă la sfîrşitul zilei de muncă. Cum îşi isprăvea norma, deţinutul era liber şi putea să plece la cazarmă.

Sala de mese, care servea totodată şi de bucătărie, era comună. Care cum venea se aşeza şi mînca, pentru că încăperea era mică şi toţi deodată nici n-ar fi încăput. Gustai din ciorba de varză acră, dar, nedeprins încă, n-am putut s-o mănînc şi mi-am făcut ceai. Mă aşezai la capătul mesei alături de un ocnaş fost pe vremuri şi el dvorean, ca şi mine.

Deţinuţii intrau şi ieşeau. Loc era încă de ajuns, căci nu se întorseseră toţi. Un grup de vreo cinci oameni se aşezară separat, la masa cea mare. Bucătarul puse în faţa lor două castroane de ciorbă şi o strachină plină cu peşte prăjit. Sărbătoreau, probabil, vreun eveniment fericit şi comandaseră bucate pe socoteala lor. Din cînd în cînd ne aruncau cîte-o privire piezişă. Apoi veni unul din polonezi şi se aşeză lîngă noi.

— N-am fost pe-acasă, dar ştiu tot ce se întîmplă, strigă

un ocnaș înalt, intrînd pe ușă și învăluindu-i pe cei din sală cu o privire.

Era un bărbat de aproape cincizeci de ani, uscățiv și vînjos. Avea fața vioaie de om glumeț și vesel. Mai cu seamă buza de jos, cărnoasă, puțin răsfrîntă, îi dădea un aer tare mucalit.

— Ei, cum v-ați mai odihnit ? Ce-ați amuțit cu toții ? Noroc și voie bună, frați voronejeni ! adăugă el așezîndu-se lîngă cei ce se ospătau. Poftă bună ! Bucuroși de oaspeți ?

— Ai cam scrîntit-o, nu sîntem din Voronej.

— Te pomenești că sînteți din Tambov ?

— Nici din Tambov. Vezi-ți de drum. Aici n-o să-ți meargă, nenișorule. Încearcă-ți norocul în altă parte, la vreun bogătan.

— Ce să spun, măi fraților, îmi ghiorăie mațele în burtă cum orăcăie broaștele în baltă. Și unde stă, mă rog, bogătanul ăla ?

— Du-te la Gazin, el e bogătan.

— Gazin chefuiește astăzi : a luat-o razna, își bea toți banii.

— Are pe puțin douăzeci de ruble, se amestecă în vorbă un alt ocnaș. Să tot fii crîșmar.

— Va să zică, nu mă primiți, ai ? Bine, să mîncăm atunci ce ne dă statul.

— De ce nu te duci să ceri ceai, uite, la boierii de colo !

— Unde vedeți voi aici boieri ? Sînt de-o seamă cu noi acum, rosti cu glas posomorît un ocnaș ghemuit într-un colț și care nu scosese o vorbă pînă atunci.

— Or c-aș mai bea un ceai, da mi-e nu știu cum să cer. Avem și noi ambițul nostru, rosti ocnașul cu buza răsfrîntă, uitîndu-se mucalit la noi.

— Dacă dorești, poftim, îi zisei, făcîndu-i un semn cu mîna spre ceainic.

— Doresc, cum să nu doresc ? primi el apropiindu-se de masa noastră.

— Ia priviți-l ! Acasă, în libertate, mînca numai ciorbă de varză acră și aici, în temniță, poftește ceai ; a prins omul gust de băutură boierească, mormăi deținutul cu fața posomorîtă.

— Da ce, aici nu se obișnuiește să bei ceai ? îl întrebai eu, dar omul nu mă socoti vrednic de răspuns.

— Uite că au sosit și colacii. Faceți barem cinste și cu un colac.

Într-adevăr, un tînăr deținut aducea o mulțime de colaci înșirați pe o sfoară, pe care-i vindea în cazarmă. Pentru zece colaci vînduți negustoreasa îi dădea și lui unul și ăsta-i era cîștigul.

— Colaci, hai la colăcei! strigă el, intrînd în bucătărie. Colaci calzi de Moscova! I-aș hali eu, neiculiță, și de unul singur, dar îmi crapă buza dup-un sfanț. Hai, băieți, că-s pe terminate. Ăi de-ați avut o mamă...

Acest apel la dragostea de mamă înveseli pe toată lumea și cîțiva îi făcură safteaua.

— Ce ziceți, fraților, îi dădea el zor cu gura, are s-o pățească Gazin de data asta! Zău așa! S-a apucat de chef tocmai acum, cînd Fiara-vede-tot poate să pice în orice clipă.

— N-aibi grijă, mi ți-l ascund ei. E beat turtă?

— Și încă cum! E furios și se leagă de ceilalți.

— Iarăși o să mănînce papară...

— De cine-i vorba? îl întrebai pe polonez, vecinul meu.

— De Gazin; e un deținut care face aici negoț cu rachiu. Cum cîștigă ceva bani, îi bea pînă la cea din urmă copeică. E rău și crud ca o fiară. De fapt, cînd e treaz stă liniștit și nu se leagă de nimeni, dar cînd e beat, își dă arama pe față: se năpustește ca un turbat la tine cu cuțitul ridicat, pînă cînd ceilalți pun mîna pe el și îl potolesc.

— Și cum fac?

— Tabără deodată asupră-i vreo zece oameni dintre cei mai voinici și-l bat fără milă, pînă ce-l doboară la pămînt. După ce rămîne lat și pe jumătate mort în bătaie, îl culcă pe prici și-l învelesc cu cojocul.

— Da dacă-l omoară?

— Altul și-ar lăsa pielea, el însă nu. E zdravăn, mai tare decît toți ceilalți. Are o sănătate de fier, așa că a doua zi după bătaie se scoală de parcă nimic n-ar fi fost.

— Spune-mi, te rog, continuai eu să-l descos pe polonez, uite, oamenii aceștia consumă și ei mîncare comandată după gustul și pe banii lor, dar nu știu de ce am impresia că se uită chiorîș și cu invidie la mine pentru că beau ceai aici. De ce oare?

— Nu din pricina ceaiului. Pur și simplu te urăsc pentru că ești boier și nu le semeni lor. Mulți dintre ei ar fi bucuroși

dacă le-ai da prilejul să se lege de dumneata, să te jignească și să te umilească. Ai să mai ai multe neplăceri. Pentru noi viața de aici e un adevărat iad. Mai grea decît pentru oricare altul. Îți trebuie multă nepăsare ca să te poți obișnui cu toate astea. Vei avea de întîmpinat încă multe neplăceri și vei auzi mereu cuvinte de ocară și de vrăjmășie din pricina regimului special de mîncare și a ceaiului, cu toate că foarte mulți dintre ei își au mîncarea lor, separată, ba unii beau zilnic și ceai. Dar ei sînt în dreptul lor — le este îngăduit, pe cînd nouă — nu.

Cu aceste cuvinte se ridică și plecă de la masă. Nu trecură nici cîteva minute și cuvintele lui se adeveriră întocmai...

III

PRIMELE IMPRESII

Abia plecă M-ki[4] (polonezul cu care stătusem de vorbă), că Gazin, amețit de băutură, dădu buzna în bucătărie.

Apariția unui ocnaș beat, în plină zi de lucru, cînd toată lumea trebuie să iasă la muncă, cu un comandant prea bine cunoscut ca aspru și neîndurător, care putea să sosească în cazarmă dintr-o clipă în alta, sub ochii scrutători ai subofițerului, care, nelipsit din temniță, supraveghea orice mișcare, fără a mai vorbi de paznici și santinele, într-un cuvînt, cu toată severitatea regimului de ocnă, apariția aceasta îmi tulbură cu desăvîrșire părerea ce abia reușisem să mi-o fac despre viața de ocnaș. Mi-a trebuit încă multă vreme pînă să mă dumiresc și să încep a înțelege toate aceste fapte și multe altele, care mi s-au părut atît de stranii în primele zile de ocnă.

Spuneam că fiecare ocnaș își avea îndeletnicirea lui personală și că această îndeletnicire era pentru el o cerință firească, imperioasă, a vieții de ocnă. În afară de aceasta, ocnașul ține la bani, prețuindu-i mai presus de orice, poate în egală măsură cu libertatea, și simte o mare mîngîiere cînd aude sunîndu-i în buzunar cîteva monede. Cînd n-are bani, îl copleșește tristețea, neliniștea, deznădejdea și-atunci e în stare să fure, să facă cine știe ce ticăloșie, numai să poată pune mîna pe ei. Oricum, cu toată însemnătatea pe care i-o atribuie ocnașii, banul nu rămîne multă vreme în buzunarul fericitului

posesor. Mai întîi, pentru că i-ar fi foarte greu să-l păstreze : fie că i se ia, fie că i se fură. Dacă se întîmplă ca, la percheziţiile sale neaşteptate, maiorul să descopere vreun ban, ascuns cu cine ştie ce migală, îl şi confiscă pe loc. Se prea poate să fi întrebuinţat aceşti bani la îmbunătăţirea hranei deţinuţilor ; în orice caz, toţi banii găsiţi asupra ocnaşilor îi erau aduşi lui. Dar de cele mai multe ori banii erau furaţi. De încredere nici nu putea fi vorba. Totuşi, mai tîrziu se găsi un mijloc sigur de păstrare. Un bătrîn sectant, de curînd venit la ocnă, de undeva din sloboziile de lîngă Starodubie [5], fostele Vetkovţî, deveni curînd depozitarul de nădejde al banilor ocnaşilor. Nu mă rabdă inima să nu spun cîteva cuvinte despre el, chiar de-o fi să mă depărtez puţin de firul povestirii.

Era un bătrînel de vreo şaizeci de ani, mic de stat şi cărunt. Îmi atrase de la început luarea-aminte, căci nu semăna întru nimic cu ceilalţi deţinuţi : avea o privire atît de liniştită şi de blîndă, încît, îmi aduc aminte, îmi făcea o nespusă plăcere să mă uit în ochii lui limpezi şi luminoşi, încercuiţi de zbîrcituri mărunte. Stam adesea de vorbă cu el şi trebuie să spun că rar mi-a fost dat să mai întîlnesc un om mai bun şi mai blajin. Fusese osîndit la muncă silnică pentru o grea nelegiuire. Printre sectanţii din Starodubie începură să se ivească cazuri tot mai dese de convertire de la credinţa de rit vechi la legea ortodoxă cea nouă. Guvernul îi încuraja prin toate mijloacele şi se străduia din răsputeri să determine şi pe ceilalţi să treacă la religia oficială. Bătrînul împreună cu alţi cîţiva fanatici hotărîră „să apere credinţa", aşa cum spunea el. Cînd în tîrgul lor se zidi o biserică nouă pentru cei reuniţi într-o singură credinţă, îi puseră foc. Învinuit de instigare, a fost osîndit la muncă silnică. Om cu stare, priceput în ale negoţului, îşi părăsi cu toată seninătatea casa, nevasta şi copiii şi porni cu fermitate pe drumul surghiunului, încredinţat, în orbirea lui, că îndură „martiriul pentru credinţă". După ce trăiai în preajma lui cîtva timp, îţi puneai fără să vrei întrebarea : cum şi ce fel de răzvrătit putea să fie acest omuleţ bun şi blînd ca un copil ? Am adus de cîteva ori vorba „despre credinţă". Nu-l clinteai cu nimic : rămînea ferm în convingeri, dar niciodată n-am observat în răspunsurile sau obiecţiile lui vreo urmă de răutate sau de ură. Şi totuşi, dăduse foc unei biserici, lucru pe care îl mărturisea fără înconjur. S-ar părea că, potrivit concepţiilor lui, atît fapta pe care o săvîrşise, cît şi „mar-

tiriul" pe care-l îndura, trebuiau să apară în mintea lui ca o pildă strălucită, vrednică de laudă, şi cu toate acestea, nu lăsa să se vadă nici un semn de mîndrie sau îngîmfare. Mai erau printre noi şi alţi ocnaşi care ţineau de vechile rînduieli bisericeşti, cea mai mare parte siberieni, oameni cu mintea ageră, şireţi, bucheri şi tipicari, şi în felul lor dialecticieni neîntrecuţi, dar înfumuraţi, încrezuţi, perfizi şi intoleranţi la culme. Bătrînul era cu totul altfel de om. Deşi poate-i întrecea în tipicărie şi bucherească, se ferea de orice discuţie de acest fel. Altminteri, era comunicativ din fire, totdeauna vesel, mereu gata la haz, dar nu în felul grosolan şi cinic al celorlalţi ocnaşi, ci cu multă voie bună şi seninătate; rîsul suna la el naiv şi copilăresc, într-o desăvîrşită armonie cu părul lui încărunţit. S-ar putea să mă înşel, dar sînt şi azi încredinţat că pe om ţi-l dezvăluie rîsul, şi dacă rîsul unui necunoscut îţi place, nu mai încape îndoială că e om cumsecade. Bătrînul îşi cîştigase pe de-a întregul respectul ocnaşilor şi nu căuta să se mîndrească cu aceasta cîtuşi de puţin. Deţinuţii îi ziceau „moşule" şi nu-l supărau niciodată — fapt grăitor, după care mi-am putut da seama cîtă influenţă putea să aibă acest om asupra coreligionarilor săi. Cu toată puterea de stăpînire şi hotărîrea cu care îşi îndura calvarul în temniţă, sufletul lui tăinuia neîndoielnic o tristeţe adîncă, fără leac. Dormeam în aceeaşi cazarmă cu el. Într-o noapte, trezindu-mă pe la orele trei, auzii un oftat prelung şi înăbuşit. Bătrînul şedea pe sobă (chiar în locul unde altădată se rugase ocnaşul care sărise să-l omoare pe maior) şi citea din cartea lui de rugăciuni scrisă de mînă pe nişte foi de hîrtie. Îl auzeam şoptind printre lacrimi: „Doamne, nu mă lăsa! Doamne, dă-mi putere! Bieţii mei copilaşi! Dragii mei copilaşi! N-am să vă mai văd niciodată!" Mi-e cu neputinţă să redau în cuvinte tristeţea amară care m-a cuprins în clipa aceea. Şi uite aşa, ca de la sine, se făcu că toţi deţinuţii începură încetul cu încetul să-i încredinţeze bătrînului banii lor spre păstrare. În temniţă se fura fără ruşine; furau aproape toţi. Dar din capul locului toată lumea se pătrunse de convingerea că bătrînul n-ar fura, orice s-ar întîmpla. Ştiau toţi că ascunde banii undeva într-un loc tainic, pe care n-ar putea nimeni să-l descopere. Mai tîrziu, bătrînul ne dezvălui, mie şi unora dintre polonezi, secretul ascunzătorii. Una din grinzile transversale de bază ale podelei avea un nod

neted, greu de observat, dar care putea fi scos și pus la loc în chip de dop ; înlăuntrul grinzii, sub ciot, se căscase o adîncitură. În gaura aceasta bătrînul ascundea banii, punea la loc ciotul și nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i caute acolo.

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră. Mă oprisem la întrebarea : de ce nu fac banii prea mulți purici în buzunarele ocnașului ? Răspunsul e simplu : faptul că sînt greu de păstrat se știe ; trebuie să mai pui însă la socoteală și viața apăsătoare de temniță ! Prin însăși firea lui, ocnașul e atît de dornic de libertate, iar prin starea lui socială e o ființă atît de nepăsătoare, dezordonată și zăpăcită, încît nu-i de mirare că-l apucă deodată un dor nestăpînit de a „pune la bătaie totul", de a se dezlănțui în voie, ca să-și stingă aleanul fie și pentru o clipă, uitînd de necazuri și de mizerie în chef și băutură. E ciudat să vezi pe cîte unul că-și frînge spinarea luni de-a rîndul, lucrînd neîntrerupt și hrănindu-se cu gîndul la cheful cel mare, pentru ca, o dată momentul sosit, să cheltuiască într-o singură zi tot cîștigul adunat cu atîta trudă, dar absolut tot, pînă la ultimul bănuț, iar apoi să înceapă din nou aceeași trudă cu și mai multă caznă, pînă la un nou chef, așteptat iarăși luni și luni de zile. Unora le plăcea să se înnoiască, mai ales cu veșminte mai puțin obișnuite, deosebite ca croială, de pildă, cu pantaloni negri, sau podiovci și cojoace siberiene. Deținuții aveau o mare slăbiciune și pentru cămășile de stambă, ca și pentru centurile cu paftale de alamă. Se găteau de obicei în zilele de sărbătoare și fericitul ținea neapărat să treacă împăunîndu-se prin toate cazărmile ca să se arate. Mulțumirea de a te simți bine îmbrăcat atingea la ei naivitatea copilărească, după cum și în multe alte privințe ocnașii erau ca niște copii mai vîrstnici. Ce-i drept, toate aceste splendori se făceau nevăzute în scurt timp, ba uneori chiar în seara zilei în care fuseseră îmbrăcate, ca și cînd nici n-ar fi fost, căci proprietarii lor, puși pe chef, n-aveau încotro și trebuiau să se despartă de ele, amanetîndu-le sau vînzîndu-le pe o nimica toată. Cheful era pregătit din timp și pe îndelete. Toate preparativele trebuiau terminate pînă la o zi sorocită, neapărat o zi de sărbătoare bisericească sau ziua onomastică a celui care urma să facă cheful. În ziua cu pricina, ocnașul în sărbătoare se scula dis-de-dimineață, aprindea o lumînare în fața icoanei și se ruga ; apoi se îmbrăca și poruncea să i se aducă masa, pentru care cumpăra din timp carne, pește și se găteau pelmeni siberieni.

De îndată ce i se aduceau toate bunătăţile, se şi punea pe mîncat, înfulecînd şi îndopîndu-se porceşte, aproape totdeauna singur ; rareori se întîmpla ca un ocnaş să-şi poftească camarazii la ospăţ. Mai apoi apărea şi băutura : sărbătoritul se îmbăta peste măsură şi pornea beat, clătinîndu-se şi împleticindu-se, prin toate cazărmile penitenciarului, ca să-l vadă toţi că e beat, că „face chef", ca toată lumea să se pătrundă de respect faţă de el. Pretutindeni, în orice parte, în orice colţ al ţării, oamenii din popor manifestă întotdeauna un fel de simpatie pentru chefliu ; aici, la ocnă, însă, omul care petrece, „chefliul", se bucură în clipele acelea de un respect general, din partea tuturor ocnaşilor, căci cheful căpăta aici o aureolă aristocratică, fiind socotit un semn de boierie. De îndată ce se simţea afumat, ocnaşul îşi tocmea neapărat şi muzică. Aveam printre noi un prăpădit de polonez, vechi dezertor, mic de statură, urît şi pipernicit, dar care cînta binişor din vioară, de altfel, singura lui avere. Cum n-avea nici o meserie, se angaja să-i întovărăşească pe cei ce petreceau, cîntîndu-le jocuri şi cîntece de veselie. Avea obligaţia să-şi însoţească patronul din cazarmă în cazarmă, trăgînd din arcuş cît mai tare cu putinţă. Uneori pe chipul lui se putea citi dezgustul şi oboseala, dar la strigătul : „Cîntă, că de-aia te-am plătit !" începea din nou să scîrţîie, repetînd la nesfîrşit aceleaşi şi aceleaşi melodii. Cînd se pornea pe chefuit, deţinutul putea fi sigur dinainte că dacă avea să se îmbete prea din cale afară, ceilalţi vor avea grijă de el, îl vor culca la timp şi vor şti în orice caz să-l ascundă undeva, la adăpost de privirile comandantului, dacă întîmplarea l-ar fi adus tocmai atunci, şi că vor face aceasta cu totul dezinteresat. La rîndul lor, subofiţerul şi paznicii ce vegheau la menţinerea ordinii puteau să-şi caute în linişte de treburi : beţivul n-ar fi putut provoca nici o dezordine. Îl supraveghea întreaga cazarmă şi, la cea mai mică încercare de neorînduială ori de revoltă, ocnaşii singuri l-ar fi potolit pe dată, iar la nevoie chiar l-ar fi legat. De aceea, personalul de pază inferior al penitenciarului închidea ochii la aceste fapte, ştiind prea bine că dacă n-ar îngădui băutura şi chefurile oarecum inofensive, ar fi poate şi mai rău. Dar de unde făceau deţinuţii rost de băutură ?

Făceau rost de ea chiar în închisoare, cumpărînd-o de la „crîşmari", cum îi porecliseră ocnaşii pe cei ce se îndeletniceau cu acest negoţ. În temniţă erau mai mulţi crîşmari care-şi făceau fără întrerupere negoţul destul de prosper, cu toate că

băutorii şi „chefliii" erau rari, căci un chef costa mulţi bani, iar ocnaşul îşi cîştigă greu banul. Negoţul începea, se desfăşura şi se încheia într-un chip destul de original. Deţinutul care n-avea nici o meserie şi nu voia nici să muncească (se găseau şi asemenea indivizi), dar era totuşi lacom de bani, ba ţinea chiar să se şi îmbogăţească cît mai repede, şi avea ceva bani pentru început, se hotăra să se facă negustor de băutură, îndeletnicire îndrăzneaţă, care cerea multă prudenţă şi comporta riscuri mari. Pe lîngă faptul că-şi punea spinarea în joc, negustorul risca să piardă dintr-o dată şi marfa, şi capitalul. Piedicile acestea nu-l făceau însă să dea îndărăt. La început, aşa-zisul crîşmar are puţini bani, şi de aceea primul transport clandestin de rachiu îl face singur şi, bineînţeles, desface marfa în condiţii foarte avantajoase. La fel procedează şi a doua, şi a treia oară şi, dacă nu e descoperit, comerţul lui înfloreşte şi abia atunci ajunge să-şi înjghebe un negoţ adevărat, pe baze solide : devine întreprinzător capitalist, lucrează prin agenţi şi ajutoare, riscă din ce în ce mai puţin şi, în schimb, cîştigă din ce în ce mai mult. Agenţii şi ajutoarele îşi asumă pentru el riscul.

Temniţa e întotdeauna plină de oameni fără o lăscaie în buzunar, lefteriţi la jocuri de noroc sau după vreun chef zdravăn, zdrenţuroşi şi prăpădiţi ; nu au nici o meserie, dar nu-s lipsiţi de îndrăzneală şi dibăcie. Singura lor avuţie neîntinată încă e spinarea care le mai poate servi la ceva ; şi iată că, ajunşi la grea ananghie, ei se hotărăsc să-şi pună în joc acest ultim capital : se duc la crîşmar şi se oferă să-i transporte rachiul în cazarmă. De obicei, crîşmarul dispune de mai mulţi lucrători din aceştia. Undeva, în afara închisorii, crîşmarul îşi are oamenii lui : o fostă cătană, vreun tîrgoveţ, sau vreo muieruşcă ; aceştia, pentru un cîştig destul de mic, de altfel, cumpără rachiu cu banii crîşmarului şi îl ascund într-o tainiţă, aproape de locul unde lucrează deţinuţii. Furnizorul crede, firește, că-i de datoria lui să guste zdravăn din băutură, înlocuind fără milă cu apă cantitatea băută, dar ocnaşul n-are vreme de tocmeală, şi-apoi nici nu se cuvine să fie prea mofturos ; el trebuie să se socotească fericit că nu şi-a pierdut toţi banii şi să ia băutura aşa cum e. Ocnaşul care s-a tocmit să transporte rachiul şi căruia crîşmarul i-a arătat locul de întîlnire cu furnizorul aduce cîteva maţe de bou, bine spălate dinainte şi păstrate pline cu apă, ca să nu se usuce. După

ce-au fost umplute cu rachiu, aducătorul înfăşoară băşicile pe trup, pe cît se poate în locurile cele mai ferite ; în asta stă toată dibăcia şi isteţimea hoţească a contrabandistului. Onoarea lui e în joc. Trebuie să înşele şi escorta, şi corpul de gardă, şi le înşală. Dacă aducătorul e destul de şiret, soldatul de pază (care uneori e un recrut) n-are cum să-l dibuie. Totul e prevăzut şi pregătit dinainte, pînă în cele mai mici amănunte ; e binecunoscută firea paznicului, ca şi clipa şi locul întîlnirii. Dacă ocnaşul e bunăoară sobar şi trebuie să se urce pe sobă, e limpede că soldatul nu se va urca după el să vadă ce face. Cînd se apropie de închisoare, îşi pregăteşte pentru orice eventualitate un ban de cincisprezece sau douăzeci de copeici şi aşteaptă în faţa porţii pe caporalul de schimb, care cercetează şi scotoceşte peste tot pe fiecare ocnaş cînd acesta se întoarce în temniţă, pentru ca abia după aceea să-i dea drumul pe poartă. Aducătorul se bizuie de obicei pe faptul că-i va fi ruşine caporalului să-l cerceteze în unele locuri. Dar dacă totuşi caporalul e mai şiret decît el şi îl caută tocmai acolo unde nu trebuie şi dă peste rachiu, bietul contrabandist nu mai are decît o singură cale de scăpare ; îi strecoară pe furiş banul în palmă şi adeseori rachiul ajunge astfel cu bine în mîinile crîşmarului. Alteori, însă, stratagema nu izbuteşte şi atunci intră în joc ultimul capital al contrabandistului — spinarea. Cazul e raportat maiorului, capitalul este supus unei execuţii nemiloase cu vergile, iar rachiul e confiscat. Contrabandistul suportă pedeapsa fără să-l dea în vileag pe patron, bineînţeles, nu pentru că i-ar fi ruşine s-o facă, de asta nici vorbă nu poate fi, ci fiindcă nu i-ar folosi la nimic : bătaia tot o mănîncă ; singura mîngîiere ar fi că şi patronul şi-ar încasa porţia ; dar de acesta va mai avea nevoie şi de aci înainte, cu toate că pentru spinarea-i crestată pînă la sînge nu capătă de la capitalist nici o despăgubire. În general, pîra şi denunţurile sînt în floare. Denunţătorul nu păţeşte însă nimic, nici cel mai mărunt neajuns ; nici gînd de revoltă ori de indignare din partea cuiva : nu e în spiritul şi nici în obiceiul ocnei. Nimeni nu-l desconsideră, nu-l ocoleşte din această pricină, ceilalţi continuă să rămînă prieteni cu el, astfel încît dacă cineva ar încerca să arate toată mîrşăvia denunţului, nimeni nu l-ar înţelege. Fostul dvorean despre care am vorbit, făptură josnică şi desfrînată, cu care am rupt orice relaţii, era prieten cu Fedka, ordonanţa maiorului, şi-i povestea tot

ce se petrece în cazarmă ; ordonanța se grăbea, bineînțeles, să transmită maiorului tot ce auzea de la el. Cei mai mulți știau acest lucru, și totuși nimănui nu i-ar fi trecut prin gînd să-i ceară socoteală ori măcar să-l certe pentru asta.

Dar ne-am cam depărtat de subiect. Se întîmpla, desigur, ca băutura să ajungă cu bine în temniță ; negustorul îl răsplătea pe aducător și-și făcea socotelile ; scăzînd pierderile și adăugînd toate cheltuielile, constata că marfa îl costase pînă acum destul de scump ; de aceea, pentru ca profitul să fie cît mai mare, mai boteza o dată rachiul, aproape îndoindu-l cu apă ; acum totul era gata și n-avea decît să-și aștepte cumpărătorii. Și iată că, în cea dintîi zi de sărbătoare, uneori chiar și în cursul săptămînii, nu întîrzie să se ivească mușteriul : e unul din ocnașii care a lucrat din răsputeri, spetindu-se ca un animal de povară, luni de-a rîndul, ca să strîngă copeică cu copeică o sumă pe care s-o arunce apoi pe băutură într-o singură zi, anume aleasă și hotărîtă dinainte. Cu mult înainte de a fi sosit aievea, această zi de chef i-a stăpînit visurile, i-a hrănit speranțele și i-a însuflețit închipuirea în ceasurile grele de muncă, și această bucurie visată l-a întărit, îndulcindu-i viața amărîtă de ocnă. Dar iată că zorile acestei zile, de mult așteptată, se ivesc în cele din urmă ; își simte banii sunînd în buzunar ; nu i-a furat și nu i-a confiscat nimeni : e liber să și-i cheltuiască, și deci îi duce la crîșmar. Acesta îi dă la început rachiu aproape curat, adică botezat numai de două ori ; dar, pe măsură ce conținutul sticlei scade, i se adaugă apă. Ocnașul plătește o ceașcă de rachiu de cinci sau de șase ori mai scump decît într-o crîșmă din tîrg. Oricine își poate prin urmare închipui cîte cești îi trebuie și, mai ales, cît trebuie să cheltuiască ocnașul pînă să se îmbete ! Dezobișnuit însă de băutură, slăbit de eforturi și de privațiunile pe care singur și le-a impus pentru a strînge banii de chef, el se amețește destul de ușor și de obicei continuă să bea pînă își cheltuiește toți banii. Și atunci pune la bătaie tot ce mai are : mai întîi lucrurile cele noi, cu care se mîndrise atîta cu un ceas înainte, pe urmă toate vechiturile lui, iar la sfîrșit și efectele statului, căci cîrciumarul e și cămătar totodată. După ce și-a băut astfel pînă și cea din urmă cămașă, bețivul se culcă și se trezește a doua zi cu capul greu, buimac. Zadarnic îl roagă pe crîșmar să-i dea pe datorie fie și o înghițitură de rachiu ca să se dreagă. Tristă și amărîtă îi este mahmureala de după beție

și, resemnat, în aceeași zi chiar, se apucă iar de lucru. După aceea, vreme de cîteva luni trudește din greu, cu amintirea frumoasei zile de chef ce s-a stins ca o scînteie în bezna trecutului ; încetul cu încetul, mai prinde inimă și începe să viseze la o altă zi, o zi asemănătoare, care e încă departe, dar care odată și odată va veni neapărat.

Cît despre cîrciumar, după ce a cîștigat o sumă frumușică (vreo cîteva zeci de ruble), mai comandă un transport important de rachiu, pe care însă îl lasă nebotezat, căci îl păstrează pentru sine ; destul cu negoțul, e timpul să se mai dezmorțească și el ! Și se încinge un chef de pomină ; cu mîncare, băutură și muzică. Mă rog, omul dispune de fonduri serioase, care-i permit să-și cîștige îngăduința binevoitoare a personalului de pază inferior. Cheful ține uneori cîteva zile în șir. Dar, cum e și firesc, stocul de rachiu are și el un sfîrșit, și atunci chefliul se duce să bea pe la alți cîrciumari, care s-au pregătit și-l așteaptă ; își continuă deci chiolhanul, de data asta ca muștеriu al celorlalți cîrciumari, pînă își bea și ultima copeică. Oricît i-ar purta de grijă ocnașii, se-ntîmplă totuși ca cel care chefuiește să fie surprins de ochiul sever al ofițerului comandant de gardă sau chiar de către maior. Atunci bețivul e adus la corpul de gardă ; i se iau toți banii, dacă i-au mai rămas ceva prin buzunare, și este supus execuției cu vergile. După ce își revine, ocnașul se ridică, se scutură ca un cîine tăvălit, se întoarce în cazarmă și după cîteva zile își reia negoțul.

Unii dintre cheflii, cei care dispun de mai mulți bani, se arată dornici și de aventuri galante. În schimbul unei sume mai rotunjoare, însoțiți de un soldat care s-a lăsat ispitit de un bacșiș gras, reușesc să se strecoare afară din temniță și în loc să pornească la lucru, se îndreaptă spre un cartier mărginaș al tîrgului. Aici, într-o căsuță mai dosnică, se încinge o adevărată orgie, la care se cheltuiesc bani grei. Banii ocnașului nu-s mai răi decît ai altuia la asemenea petreceri, iar escorta este dinainte aleasă dintre oamenii pricepuți la organizarea chiolhanurilor. Adesea soldații aceștia sînt viitori candidați la ocnă. Aceste chefuri în afara temniței rămîn ascunse și ținute în mare secret față de toată lumea. De altfel, sînt și foarte rare, căci costă prea scump, iar amatorii de aventuri galante recurg de obicei la alte mijloace, cu totul lipsite de primejdii.

Chiar în primele zile de ocnă, un tînăr deținut, un flăcăiaș

chipeş de-ţi era mai mare dragul să-l priveşti, mi-a atras în mod deosebit atenţia. Îl chema Sirotkin şi era o făptură ciudată în multe privinţe. M-a impresionat mai ales frumuseţea chipului său. Nu părea să aibă mai mult de douăzeci şi trei de ani. Era deţinut la secţia specială, adică pe timp nelimitat, ceea ce însemna că a fost socotit un infractor militar dintre cei mai primejdioşi. Blînd şi liniştit din fire, vorbea puţin şi rîdea rareori. Avea ochi albaştri, trăsăturile feţei regulate, pielea curată, gingaşă, părul blond. Nici capul pe jumătate ras chilug nu-l sluţise, atît de bine făcut era. Meserie nu avea, dar de bani îşi făcea rost, cîte puţin ce-i drept, dar aproape regulat. Se vedea cît de colo că era leneş şi se purta foarte neîngrijit. Uneori, cînd se mai găsea cîte cineva să-l îmbrace mai curăţel, ba chiar să-i mai dăruiască şi o cămaşă roşie, să-l fi văzut pe Sirotkin cît de mulţumit era şi ce mîndru se plimba prin cazărmi, ca să-l bage în seamă toată lumea. Nu bea, cărţi nu juca şi nu se certa aproape niciodată cu ceilalţi ocnaşi. Îi plăcea să se plimbe în dosul cazărmilor, totdeauna cu mîinile în buzunar, cuminte, mereu îngîndurat. La ce se gîndea, nimeni n-ar fi putut spune. Dacă-l strigai din curiozitate, ori îl întrebai ceva din întîmplare, răspundea pe dată, respectuos, cu totul altfel decît ceilalţi deţinuţi, dar era totdeauna scump la vorbă şi te privea drept în ochi, cu nevinovăţia unui copil de zece ani. Cînd avea bani, nu-i cheltuia pe lucruri de care ar fi avut neapărată nevoie, pe încălţăminte nouă, sau ca să-şi repare cel puţin vestonul zdrenţuit, ci îşi cumpăra un colăcel sau turtă dulce şi le mînca fericit ca un copil. „Vai de tine, flăcăiaşule, îl compătimeau uneori deţinuţii, că tare neajutorat mai eşti !" În timpul liber umbla teleleu prin dormitoare ; toţi ceilalţi îşi vedeau de treabă, fiecare cu îndeletnicirea lui, numai el n-avea ce face şi se plimba cu mîinile în buzunar. Dacă cineva încerca să facă glume pe seama lui, ori să-l ia în zeflemea (se-ntîmpla deseori ca ceilalţi să-şi bată joc de el şi de camarazii lui), făcea stînga împrejur, fără să rostească o vorbă, şi pleca. Dacă gluma era prea usturătoare, se ruşina. Mă întrebam adesea cum de-a ajuns la ocnă această făptură liniştită şi inofensivă ? Odată zăceam bolnav la spital, în salonul deţinuţilor. Se nimerise ca Sirotkin să fie internat şi el şi zăcea într-un pat alăturat. Într-o seară, pe cînd stăteam de vorbă, se însufleţi pe neaşteptate şi îmi povesti cum l-au luat la cătănie, cum l-a petrecut maică-sa plîngînd şi ce mizerii a

trebuit să îndure ca soldat ; nu se putuse împăca cu această viaţă, căci toată lumea era aspră şi se mînia pentru nimic, iar superiorii se arătau aproape totdeauna nemulţumiţi de el...

— Şi unde-ai încurcat-o ? Pentru ce te-au trimis aici ? Şi încă la secţia specială... nenorocitul de tine !

— Ce să-ţi spun, Alexandr Petrovici. N-am stat decît un an la batalion ; iar aici m-au adus fiindcă l-am omorît pe Grigori Petrovici, comandantul meu de companie.

— Am auzit de asta, Sirotkin, dar nu-mi venea a crede. Va să zică-i adevărat. Ai omorît un om !

— Aşa a fost să fie, Alexandr Petrovici. Prea mi se făcuse silă de toate.

— Dar ceilalţi recruţi cum îndură ? La început e greu, firește, dar încet-încet se obişnuieşte omul şi, la urmă, îl vezi că iese un ostaş de ispravă. Te-a răsfăţat, se vede, maică-ta prea mult ; te-a ţinut numai cu lăptic şi turtă dulce pînă la optsprezece ani.

— Mama, ce-i drept, mă iubea mult. Cînd am plecat recrut, s-a îmbolnăvit şi am auzit că nu s-a mai pus pe picioare... Şi tare mi s-a urît la urmă cu militărîa asta !... Comandantul mă luase la ochi : mă pedepsea într-una. Şi de ce ? Eram supus, ascultător, nu supăram pe nimeni, nu beam, nu mă luam după nimeni, căci e rău cînd cineva începe să se înhăiteze cu alţii, Alexandr Petrovici. Toţi cei din jurul meu erau nişte oameni cruzi şi răi — nici cui să te jelui n-aveai. Mă ascundeam uneori prin cîte un ungher şi abia acolo îmi plîngeam amarul. Într-o noapte eram de santinelă. Bătea un vînt de toamnă rece şi era atît de întuneric, că nu se vedea nimic la doi paşi. Şi mi se făcu deodată lehamite de toate ! Lăsai arma la picior, scosei baioneta şi o pusei alături ; mă descălţai de cizma dreaptă, îmi proptii ţeava puştii în piept şi cu degetul cel mare de la picior apăsai pe trăgaci. Puşca, nimica ; mă uit eu să văd ce are, curăţ bine tigăiţa detunătorului, o umplu iar cu pulbere nouă, mai teşesc şi potrivesc bine cremenea, şi-mi proptesc iar ţeava în piept. Şi ce crezi ? Pulberea s-a aprins, dar încărcătura n-a luat foc. Cum vine asta ? mă gîndesc. Mă încalţ, pun baioneta la armă şi încep să mă plimb cu puşca pe umăr. Şi uite, atunci am hotărît să fac treaba asta : ori ce-ar fi, să scap de cătănie ! După o jumătate de ceas vine comandantul să-şi facă rondul. Îl văd că vine drept spre mine : „Aşa se stă în post ?“ Iau arma în

mîini şi bag în el baioneta pînă în vîrful ţevii. Patru mii de verste am făcut pe jos şi am nimerit aici la ocnă în secţia asta specială...

Nu mintea. Altfel nu l-ar fi trimis chiar la secţia specială. Crimele obişnuite se pedepseau mult mai uşor. De altfel, Sirotkin era singurul dintre ocnaşii osîndiţi fără termen care avea un chip atît de plăcut; toţi ceilalţi (şi erau în situaţia lui vreo cincisprezece cu totul) aveau o înfăţişare foarte ciudată: clăpăugi, hidoşi, unii chiar încărunţiţi înainte de vreme; numai doi sau trei dintre ei mai arătau a oameni. Dacă împrejurările îmi vor îngădui, voi căuta să revin cu mai multe amănunte asupra acestui grup de ocnaşi. Sirotkin se împrietenise după cît se pare cu Gazin, namila aceea de om pe care la începutul acestui capitol l-am văzut năvălind beat în bucătărie, parcă anume ca să-mi încurce firul impresiilor ce începusem să-mi fac despre viaţa din ocnă.

Gazin acesta era un om înfiorător. Băga spaima în toţi numai prin simpla lui înfăţişare. Întotdeauna am avut senzaţia că nu putea fi pe lume o făptură mai crudă, mai monstruoasă. Avusesem prilejul să-l văd la Tobolsk pe faimosul tîlhar şi ucigaş Kamenev: mai tîrziu, în arestul preventiv, am dat ochi cu fiorosul asasin Sokolov. Dar nici unul dintre ei nu mi-a provocat un dezgust mai profund decît acest Gazin. Uneori, privindu-l, mi se părea că am în faţă un păianjen uriaş de mărimea unui om. Era tătar de origine şi puternic, de nu-l întrecea nici un ocnaş; înalt de stat, de o constituţie atletică, cu capul diform şi disproporţionat de mare, umbla puţin adus din spate şi te privea pe sub sprîncene. În ocnă umblau pe socoteala lui zvonuri dintre cele mai ciudate; se spunea că era dezertor din armată, dar cei mai mulţi pretindeau, nu ştiu cît de întemeiat, că evadase din Nercinsk [6] şi că fusese de mai multe ori deportat în Siberia, dar totdeauna izbutise să fugă, schimbîndu-şi de fiecare dată numele, pentru ca în cele din urmă să nimerească în temniţa noastră, la secţia specială. Se mai spunea despre el că omorîse din plăcere copilaşi, pe care îi atrăgea în locuri ferite; acolo, după ce îl îngrozea pe bietul micuţ şi îl chinuia cu o cruzime neînchipuită, îmbătîndu-se de frica şi înfiorarea lui, îl înjunghia bestial, încet, cu deliciu, cu o voluptate sadică. Se prea poate ca toate acestea să nu fi fost decît născociri iscate de impresia groaznică pe care o făcea în general asupra tuturor; ce-i drept, se potriveau

însă cu fizionomia și înfățișarea lui și de aceea păreau verosimile. Și cu toate acestea, cînd era treaz, Gazin avea o purtare foarte cuviincioasă. Nu făcea nici un rău, nu se certa cu nimeni, se ferea de gîlcevi, rămînea tăcut și dispreţuitor, ca și cum s-ar fi socotit superior tuturor celorlalți. Gesturile lui erau măsurate, potolite, pline de hotărîre. Privirea nu-i era lipsită de inteligență ; oricum, se vedea că este un om șiret ; dar toată înfățișarea lui era aspră și batjocoritoare și de pe față ori din zîmbetul lui nu dispărea niciodată o expresie de orgoliu și de cruzime. Făcea negoț cu rachiu și dintre toți cîrciumarii ocnei el era cel mai bogat. De vreo două ori pe an se îmbăta și el și abia atunci își dezvăluia firea sălbatică și crudă. După ce se amețea încetul cu încetul, se lega la început ba de unul, ba de altul, bătîndu-și joc de oameni cu vorbe grele, pregătite parcă dinainte, pentru ca la urmă, după ce se îmbăta zdravăn, să fie cuprins de o adevărată furie și să sară la ei cu cuțitul. Atunci ocnașii, care-i cunoșteau puterea de taur, fugeau de el și căutau să se ascundă, căci se năpustea asupra oricui i-ar fi ieșit în cale. Găsiseră totuși un mijloc prin care putea fi stăpînit. Se adunau vreo zece oameni din cazarma lui, se aruncau toți deodată asupră-i și începeau să-l lovească din toată puterea cu pumnul în burtă, în piept, la plex, în inimă, pînă ce-l lăsau lat. Oricare altul ar fi murit de pe urma atîtor lovituri, dar Gazin scăpa întotdeauna. După ce-l făceau să cadă în nesimțire, îl înfășurau în scurta lui și-l zvîrleau pe patul de scînduri, „să-și mistuie beția !“ cu alte cuvinte. Și într-adevăr, a doua zi se scula aproape complet sănătos și pornea la lucru, tăcut și posomorît. Și de cîte ori se îmbăta Gazin astfel, ocnașii știau cum are să sfîrșească pentru el ziua. Și el știa, dar nu se putea stăpîni să nu bea. Așa au trecut cîțiva ani. De la o vreme încoace, băgară însă de seamă că începe să se mai domolească. Tot mai des se plîngea de dureri și se ducea la spital ; slăbea și-și pierdea din puterea lui de taur. „În sfîrșit, i-au slăbit și lui balamalele“, își spuneau între ei ocnașii.

În ziua aceea, Gazin a intrat în bucătărie însoțit de polonezul prăpădit care știa să cînte din vioară și pe care cheflii îl angajau ca să dea petrecerii lor mai multă strălucire. Se opri în mijlocul sălii, tăcut, cercetîndu-i unul cîte unul pe cei din față cu privirea. Nimeni nu scoase o vorbă. În sfîrșit, ochii lui se opriră asupra mea și a ocnașului cu care beam

ceai. Zîmbi răutăcios, batjocoritor şi, cu o expresie de satisfacţie în ochi, ca după un gînd viclean, veni clătinîndu-se înspre masa noastră.

— Ia spuneţi-mi (vorbea ruseşte), din ce venituri tăinuite hălăduiţi aici, îmbuibîndu-vă cu ceaiuri şi alte alea ?

Schimbai o privire cu vecinul meu, înţelegînd că cel mai bun lucru era să tăcem şi să nu-i răspundem nimic. Cea mai mică contrazicere l-ar fi înfuriat imediat.

— Vra să zică, aveţi bani ? îşi urmă el interogatoriul. Bani cu duiumul, ai ? Păi, pentru asta aţi venit la ocnă, ca să vă desfătaţi cu ceaiuri ? Pentru asta aţi venit, mă ? Răspundeţi, fire-aţi ai dracului să fiţi !...

Văzînd însă că sîntem hotăriţi să tăcem şi să nu-l luăm în seamă, se făcu roşu-vînăt la faţă, şi începu să tremure de furie. La doi paşi se afla o tavă uriaşă şi grea pe care se punea pîinea tăiată pentru hrana ocnaşilor la prînz sau seara. Era atît de mare, încît încăpea pe ea pîine destulă pentru a sătura jumătate din întreaga ocnă. În clipa aceea tava era goală. Gazin o prinse cu amîndouă mîinile şi o ridică deasupra capetelor noastre. Încă o clipă şi ne-ar fi zdrobit, desigur, ţestele. Cu toate că omorul, ori fie şi numai tentativa de omor ar fi atras asupra întregii ocne chinuri nemăsurate, astfel încît numai gîndul la cercetările, interogatoriile şi percheziţiile ce se porneau, urmate de o înăsprire a regimului general, îi făcea pe ocnaşi să evite cu orice preţ a cădea în asemenea extreme, cu toate astea, zic, acum toţi tăceau, încremeniţi într-o aşteptare iscoditoare. Nici un cuvînt nu porni în apărarea noastră, nici un strigăt nu se ridică împotriva lui Gazin — atît de mare era ura ocnaşilor împotriva domnilor ! Se vede că se desfătau grozav văzîndu-ne într-o asemenea primejdie. Dar o întîmplare fericită puse brusc capăt acestei scene care putea avea urmări tragice. În momentul cînd Gazin era gata să abată pe capetele noastre uriaşa tăblie, se auzi un glas din tindă :

— Gazin ! Ţi-au furat rachiul !...

Acesta trînti tăblia jos şi se repezi ca un nebun afară din bucătărie.

— Din voia Domnului au scăpat ! îşi spuseră ocnaşii. Şi mult timp după aceea vorbiră de cele întîmplate, repetînd mereu aceste cuvinte.

N-am aflat niciodată dacă într-adevăr i se furase rachiul, sau dacă această veste, aruncată în momentul cel mai critic, n-a fost o născocire inspirată de dorința cuiva de a ne scăpa de la pieire.

În seara aceea, pe întuneric, înainte de închiderea cazărmii, m-am plimbat mult de-a lungul gardului și o tristețe amară îmi năpădi sufletul; niciodată după aceea, în tot timpul cît am stat la ocnă, nu m-am simțit mai deprimat ca în acele clipe. Cea dintîi zi de osîndă e totdeauna cea mai grea, fie într-o temniță oarecare, într-o fortăreață, fie la ocnă cu regim de muncă silnică... Dar îmi aduc aminte că mai ales un gînd nu mi-a dat pace, un gînd care mai apoi, în lungile zile și nopți de ocnă m-a obsedat mereu; ascundea în el o chestiune oarecum irezolvabilă, căreia atunci eu personal nu i-am putut găsi răspunsul și care pentru mine a rămas irezolvabilă și pînă astăzi: ce inegalitate de tratament comportă aplicarea invariabilă a uneia și aceleiași pedepse pentru aceeași formă de infracțiune! Cert este, că o crimă nu se poate asemui cu alta, nici măcar cu oarecare aproximație. Să luăm, bunăoară, doi ucigași: și unul și celălalt au omorît cîte un om; împrejurările în care au fost săvîrșite aceste omoruri au fost judicios cîntărite, fără să se omită vreun amănunt, și într-un caz și în celălalt se impune a se aplica aproape aceeași pedeapsă. Și totuși, ce deosebire e între cele două crime, ce prăpastie se cască între felul cum au fost ele săvîrșite! Unul, de pildă, omoară pentru o nimica toată, pentru o ceapă: a ieșit la drumul mare, a înjunghiat pe un biet țăran și n-a găsit la el decît o ceapă... „Ia te uită, tătuță! M-ai trimis la jaf la drumul mare: am răpus un țăran, dar n-am găsit la el decît o ceapă". „Tacă-ți fleanca, nerodule! O ceapă-i o copeică! O sută de inși răpuși îs o sută de cepe, și gata rubla!" O legendă de la ocnă. Altul omoară pentru a scăpa de un tiran libidinos, logodnica, sora sau fiica. Unul ucide apărîndu-și libertatea, viața lui de vagabond, aproape mort de foame, încolțit fiind de o ceată întreagă de copoi, în timp ce altul înjunghie prunci și copii numai din plăcerea criminală de a înjunghia, de a simți prelingîndu-se pe mîini sîngele lor cald, de a se îmbăta de spaima și cumplita lor înfiorare, de tremurul și ultimele zvîcniri ale trupșorului sfîrtecat de cuțit. Ei bine, pe amîndoi îi așteaptă aceeași pedeapsă!

Şi unul şi celălalt vor fi osîndiţi la muncă silnică. Firește, există deosebiri în ce privește termenele, durata pedepsei aplicate. Deosebirile acestea sînt însă relativ puține pe lîngă varietatea aceluiaşi gen de crimă care se săvîrşeşte în mii de chipuri, diferă de la om la om, prezentînd nenumărate forme particulare. Cîte firi, atîtea deosebiri. Să zicem că punerea într-un acord oarecare, anihilarea acestor deosebiri este imposibilă, că este o problemă de nedezlegat, ca un fel de cuadratură a cercului în materie de penalitate, să zicem că ar fi aşa ! Dar şi în cazul cînd o asemenea inegalitate nici n-ar exista, trebuie să ne gîndim totuşi şi la o altă deosebire, la aceea a efectelor pedepsei, consecinţelor ei... Îl vezi pe cîte unul cum se stinge la ocnă pe încetul, ca o lumînare, în timp ce un altul nici n-ar fi crezut, înainte de a intra la ocnă, că poate exista pe lume o viaţă atît de distractivă, un club atît de nostim cu nişte camarazi atît de grozavi, toţi unul şi unul. Da, se găsesc în temniţă şi oameni de soiul acesta. Iată, bunăoară, un om cult, om de conştiinţă, cu mintea limpede, un suflet plin de simţire. Durerea inimii lui, remuşcarea şi zbuciumul lăuntric îl rod, îl consumă infinit mai mult decît pedeapsa pe care o îndură. Sentinţa pe care şi-a dat-o el însuşi e mult mai aspră şi mai necruţătoare decît a oricărei legiuiri, chiar şi a celei mai neînduplecate. Şi iată-l cot la cot cu un altul, care în tot timpul cît îşi ispăşeşte pedeapsa nu s-a gîndit măcar o dată la crima pe care a săvîrşit-o. Ba se şi crede nevinovată. Sînt şi din aceia care recurg voit la crimă şi o săvîrşesc numai ca să fie trimişi la ocnă, scăpînd astfel de o viaţă mult mai grea în libertate. Acolo trăia în ultimul hal de umilire şi degradare, mereu flămînd, căci niciodată nu putea să mănînce pe foamea lui, trudind din greu la stăpîn, de dimineaţa şi pînă-n seară. La temniţă munca-i mai uşoară, capătă o pîine cum nici n-a mai văzut şi mănîncă pe săturate ; în zilele de sărbătoare i se dă carne, mai capătă şi pomană din afară, lucrînd seara, are posibilitatea să cîştige şi un ban. Dar societatea de care se bucură acolo ? Numai oameni pricepuţi şi şmecheri, trecuţi prin ciur şi dîrmon, atotştiutori şi descurcăreţi în toate. Îi priveşte cu mirare şi respect, căci nu i-a mai fost dat să vadă asemenea oameni ; pentru el, aceştia alcătuiesc societatea cea mai aleasă din lume. E cu putinţă oare ca osînda să aibă acelaşi efect

asupra acestor doi indivizi atît de deosebiți unul de altul? Pedeapsa va fi oare deopotrivă simțită de amîndoi?

Dar ce rost are să ne frămîntăm cu probleme ce n-au dezlegare! Bate toba și e timpul să intrăm în cazărmi.

IV

PRIMELE IMPRESII

Se mai făcu o dată numărătoarea, ultima din ziua aceea. După acest control de seară, ușile cazărmilor se încuiau, fiecare cu lacăte deosebite, și ocnașii rămîneau închiși sub pază pînă-n zori.

Numărătoarea o făcea un subofițer ajutat de doi soldați. Cîteodată asista și ofițerul de serviciu, iar ocnașii erau înșiruați în curte. De cele mai multe ori însă, această ceremonie se făcea într-un cadru mai familiar, în cazarmă. Așa s-au petrecut lucrurile și de data aceasta. Soldații se încurcau și greșeau socoteala, numărau din nou, plecau și se întorceau iarăși să mai numere o dată. În sfîrșit, se încredințară bieții de ei că nu lipsește nici unul și încuiară ușile. În dormitor ne aflam cu totul vreo treizeci de deținuți, înghesuiți unul lîngă altul pe un prici comun de scînduri. Era încă devreme și fiecare își căuta de lucru pînă la culcare.

În afară de supraveghetorul invalid de care am mai amintit și care dormea cu noi în cazarmă, reprezentînd peste noapte administrația temniței, în fiecare cazarmă mai era cîte un șef de dormitor, mai-marele celorlalți, ales de însuși maiorul comandant, bineînțeles, dintre deținuții cu bune purtări. Se întîmpla însă deseori ca acești șefi să fie prinși la rîndul lor cu abateri mai grave; atunci erau supuși la bătaia cu vergile, degradați și scoși din șefie și numaidecît înlocuiți cu alții, mai destoinici. Șeful nostru era Akim Akimîci, care, spre surprinderea mea, își permitea uneori chiar să se răstească la deținuți. Dar ei nu prea îl băgau în seamă, ba de multe ori îl luau peste picior. Invalidul-supraveghetor era mai deștept: nu se vîra în treburile noastre și evita să se amestece în certurile dintre deținuți, iar dacă se întîmpla să deschidă

gura, o făcea mai mult de mîntuială, numai ca să arate că-şi împlineşte o datorie. Se ţinea deoparte, tăcut, pe patul lui, cîrpăcindu-şi cizmele scîlciate. Deţinuţii nu-l luau aproape deloc în seamă.

În această primă zi de ocnă, am băgat de seamă un lucru pe care observaţiile ulterioare mi l-au confirmat, încredinţîndu-mă că nu greşisem de loc, şi anume : toţi aceia care nu erau ocnaşi, dar aveau de-a face cu ei — începînd cu escorta, cu paznicii, şi cu slujbaşii administraţiei — adoptaseră faţă de osîndiţi o atitudine exagerată de atenţie suspicioasă, de parcă s-ar fi temut în fiecare clipă ca nu cumva vreunul să sară la ei cu cuţitul în mînă. Dar şi mai curios mi s-a părut faptul că deţinuţii, dîndu-şi seama de spaima pe care o trezesc, prindeau curaj şi se arătau mai îndrăzneţi şi mai obraznici. De fapt, pentru ocnaşi, cel mai bun şef e cel ce nu se teme de ei. În general însă, în ciuda îndrăznelii lor, ocnaşii sînt cu mult mai mulţumiţi cînd sînt trataţi cu încredere. Ba e singura cale, poate, pe care li s-ar mai putea cîştiga simpatia. Se întîmplă cîteodată, deşi rar de tot, ca vreunul din comandanţi să intre în cazarmă neînsoţit de gardă. Ei bine, nici nu vă puteţi închipui cu cîtă mirare se uitau la vizitator şi ce mult cîştiga el în ochii lor. Un asemenea vizitator neînfricat impune întotdeauna mare respect şi chiar dacă ar fi fost să se întîmple atunci ceva rău, în nici un caz n-ar fi avut loc în prezenţa lui.

Spaima pe care o încearcă toţi ceilalţi în preajma ocnaşilor e aceeaşi pretutindeni, oriunde există ocnaşi, şi totuşi, n-aş şti să spun de unde izvorăşte. Firesc, ea este întrucîtva justificată, dacă ne gîndim la impresia pe care o produce osînditul, tîlhar sau asasin notoriu, începînd cu înfăţişarea lui ; în afară de aceasta, pe măsură ce se apropie de temniţă, omul simte că mulţimea de indivizi de acolo nu s-a adunat de bunăvoie şi că nici o măsură, oricîtă străduinţă s-ar depune, n-ar putea cu nici un chip să transforme în cadavru un om viu : el îşi păstrează simţirea, setea de răzbunare şi de viaţă, pasiunile şi necesităţile, precum şi dorinţa de a şi le îndeplini. Şi cu toate acestea, sînt ferm convins că n-ai de ce să te îngrozeşti în faţa unui ocnaş. Un om nu se aruncă cu una, cu două asupra semenului său cu jungherul în mînă şi oricum, dacă posibilitatea unei primejdii nu este exclusă, dacă această primejdie s-a tradus vreodată în fapt într-un caz

oarecare izolat, asemenea cazuri sînt atît de rare, încît pot fi socotite ca inexistente. Nu mă refer aici, bineînțeles, decît la deținuții condamnați, care au păşit în stadiul executării pedepsei şi dintre care mulți se simt aproape fericiți că şi-au găsit în sfîrşit un culcuş şi un rost în temniță (într-atîta viața cea nouă poate părea frumoasă !) dispuşi, prin urmare, să trăiască liniştiți şi supuşi ; iar pe cei turbulenți, care se întrec cu măsura, îi pun ceilalți ocnaşi cu botul pe labe. Osînditul, oricît de îndrăzneț şi nesupus ar fi, se teme de tot ce-l înconjoară în temniță. Alta e situația deținutului în prevenție, a cărui soartă n-a fost încă hotărîtă. Numai gîndul că a doua zi va fi judecat şi condamnat la bătaie cu varga şi imediat după aceea trimis să-şi execute pedeapsa îl împinge să se arunce asupra cuiva, fără motiv anume ; săvîrşind o nouă infracțiune, se deschid noi cercetări şi formalități, vremea trece, pedeapsa e mereu amînată şi se depărtează în timp. Aici o asemenea faptă îşi are mobilul ei, urmăreşte un țel precis : acela „de a-şi schimba soarta" cu orice preț şi cît mai degrabă. În această ordine de idei îmi amintesc chiar de un caz psihologic foarte ciudat, care s-a întîmplat cu unul din ocna noastră.

Printre condamnații militari se găsea un fost soldat, judecat şi trimis la muncă silnică pe doi ani, fără degradare civică, un palavragiu şi un lăudăros fără pereche, dar şi un mare fricos. De felul lor, soldații ruşi nu sînt nici fricoşi, nici lăudăroşi. Şi dacă dai totuşi peste vreunul fanfaron, e neapărat un caz excepțional, căci soldatul nostru n-are vreme de asemenea isprăvi, chiar şi atunci cînd i-ar arde de asta, şi respectivul se dovedeşte a fi negreşit un laş şi un puturos. Dutov (acesta era numele deținutului de care vorbesc) îşi execută în sfîrşit pedeapsa şi intră din nou într-un batalion de linie. Dar este ştiut că toți cei care au fost trimişi în temniță ca să se îndrepte, se viciază şi mai mult, astfel încît după două sau trei săptămîni de libertate nimeresc iar în puşcărie, de data asta însă nu pentru scurtă vreme, ci pentru cincisprezece sau douăzeci de ani, ca pensionari „permanenți".

Aşa s-a întîmplat şi cu Dutov. După vreo trei săptămîni de la punerea lui în libertate, a comis un furt prin efracție, la care, cu prilejul cercetărilor, s-a mai adăugat o comportare turbulentă şi acte de ultraj. Fu dat în judecată şi condamnat la bătaia cu vergile. Dar ca un fricos ce era, cuprins de

groaza apropiatei pedepse, se năpusti cu un cuțit în mînă asupra ofițerului de gardă care tocmai intrase în închisoare, în ajunul zilei fixate pentru a fi trecut între cele două șiruri de soldați înarmați cu vergi. Își dădea, bineînțeles, seama că fapta aceasta îi înrăutățea mult situația, riscînd să primească un număr mult mai mare de ani de muncă silnică. Și totuși o săvîrși, mînat de un singur gînd : acela de a amîna pentru cîteva zile, pentru cîteva ceasuri cel puțin, cumplita clipă în care urma să-și îndure pedeapsa. Era atît de laș, încît nici nu-l atinse pe ofițer cu cuțitul, ci făcu totul numai de formă, numai ca să se încarce cu o nouă infracțiune, pentru care să înceapă o nouă procedură de instrucție și de judecată.

Clipa dinaintea pedepsei e, desigur, groaznică pentru cel osîndit să îndure bătaia și am avut prilejul să văd destui condamnați în ajunul acestei zile de supliciu. Îi întîlneam de obicei la spital, cînd mă îmbolnăveam, lucru ce mi se întîmpla deseori. Toți condamnații din întreaga Rusie știu că oamenii care le arată cea mai mare compătimire sînt doctorii ; aceștia nu fac niciodată vreo deosebire între deținuți și oamenii liberi, cum se observă în atitudinea tuturor celorlalți, cu excepția doar a oamenilor simpli din popor. Niciodată un om din popor nu-l va înfiera pe un condamnat, oricît de înfiorătoare i-ar fi fapta, iertîndu-l, fiindcă știe că suferă îndeajuns pentru ea. Și cred că nu-i întîmplător faptul că tot poporul din întreaga Rusie socoate crima adevărată năpastă și pe ucigaș un năpăstuit. E o definiție profund semnificativă. Și e cu atît mai plină de tîlc, cu cît pornește din subconștient, spontan, instinctiv. Or, doctorii sînt adesea singura salvare pentru deținuți, mai ales atunci cînd îi așteaptă o pedeapsă corporală... Condamnatul își face socoteala și se știe aproximativ cînd îi va veni sorocul pentru executarea sentinței ; ca să scape, cere să fie dus la spital și reușește să amîne cu cîteva zile momentul cumplitei execuții. Cînd iese din spital e sigur că a doua zi nu va scăpa de această grea încercare și trăiește ceasuri de tulburare neînchipuită. Unii, e drept, caută din mîndrie să-și ascundă frămîntarea, dar străduința lor stîngace de a se arăta nepăsători nu-i poate înșela pe camarazii lor, care știu și înțeleg prea bine ce-au pe suflet și păstrează o tăcere gravă, plină de compătimire și omenie.

Am cunoscut un deținut tînăr, fost soldat, osîndit pentru omor, care trebuia să sufere pedeapsa bătăii cu cel mai mare număr îngăduit de lovituri cu vergile. Nemaifiind în stare să-și învingă frica, în ajun se hotărî să bea o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun. Și fiindcă veni vorba de rachiu : oricare deținut condamnat la bătaia cu vergile păstrează la el pentru clipa hotărîtoare o sticlă de rachiu pregătită din timp și obținută cu mari sacrificii bănești ; vreme de șase luni se lipsește și de lucrurile cele mai necesare, numai ca să bea un sfert de litru de rachiu înainte de a fi dus la bătaie. Deținuții sînt convinși că un om beat își suportă mai ușor pedeapsa și nu simte cu atîta ascuțime loviturile de bici sau de vargă. Dar să revenim la povestea tînărului nostru. Bietul băiat căzu bolnav îndată ce goli sticla de rachiu ; începu să verse și să scuipe sînge și fu trimis la spital aproape fără cunoștință. Vărsăturile îi răvășiră într-atîta pieptul, încît peste cîteva zile se vădiră simptomele unei forme acute de ftizie, care îl topi în cîteva luni. Doctorii care l-au îngrijit n-au cunoscut niciodată pricina bolii.

Vorbind despre lipsa de curaj, atît de frecventă printre deținuții supuși la pedepse corporale, trebuie să adaug că sînt și cazuri cînd într-o asemenea situație ei dau dovadă de un curaj fără margini. Îmi amintesc de cîteva exemple de neînfricare dîrză, vecină cu nesimțirea, exemple mai puțin rare decît s-ar crede. Mi-a rămas întipărită în minte mai ales întîlnirea la spital cu unul dintre cei mai temuți criminali. Într-o frumoasă zi de vară, se răspîndi prin saloanele deținuților zvonul că fiorosul ucigaș Orlov va fi supus în seara aceea la pedeapsa bătăii și că, după execuție, va fi internat în spital. Deținuții bolnavi erau convinși toți pînă la unul că pedeapsa va fi deosebit de crudă. Toată lumea părea emoționată și eu însumi, trebuie să recunosc, așteptam cu nespusă curiozitate ivirea acestui tîlhar celebru, pe seama căruia se povesteau lucruri de neînchipuit. Era un asasin cum rareori se întîlnesc, în stare să omoare cu mult sînge rece bătrîni și copii ; un om înzestrat cu o formidabilă putere de voință și plin de cea mai orgolioasă conștiință a forței lui. Mărturisise un șir întreg de omoruri și fusese condamnat la forma cea mai gravă a pedepsei corporale — bătaia cu bățul, aplicată de două rînduri lungi de soldați înșiruți față în față formînd un culoar. Fu adus abia către seară ; se întunecase și lumi-

nile fuseseră aprinse. Orlov era galben ca ceara, aproape leşinat, cu părul negru şi des încîlcit. Spatele îl avea umflat, învineţit şi plin de sînge. Deţinuţii îl îngrijiră toată noaptea : îi schimbau prosoapele ude, îl întorceau cînd pe o parte, cînd pe alta, îi dădeau doctorii, îl ungeau cu alifie, într-un cuvînt, avură pentru el cea mai stăruitoare grijă, ca pentru cea mai apropiată rudă ori pentru un nepreţuit binefăcător. A doua zi, îşi veni pe deplin în simţiri şi, spre marea mea mirare făcu de două sau de trei ori înconjurul salonului : îl aduseseră în spital zdrobit şi cu desăvîrşire sleit de puteri. Primise dintr-o dată mai bine de jumătate din loviturile la care fusese osîndit, căci doctorul ordonase întreruperea bătăii abia după ce se convinsese că, dacă se mai continuă executarea pedepsei, Orlov moare sigur sub lovituri. Era mic de statură, slab şi istovit de o îndelungată şedere în prevenţie. Cine a avut prilejul să vadă deţinuţi aflaţi mult timp în prevenţie îşi va aduce totdeauna aminte de chipul lor palid, supt, şi de privirile lor înfrigurate. Cu toate acestea, Orlov se înzdrăvenea cu repeziciune. O forţă lăuntrică extraordinară îi ajuta, probabil, organismul să se restabilească văzînd cu ochii. Şi într-adevăr, nu era un om ca oricare altul.

Din curiozitate, căutai să-l cunosc mai îndeaproape şi timp de o săptămînă îl observai cu luare-aminte. Aş putea spune cu toată siguranţa că în viaţa mea n-am întîlnit un om cu o fire mai dîrză şi mai tenace, cu o voinţă mai hotărîtă. Văzusem la Tobolsk o celebritate de acelaşi soi, un vechi şef de bandă de tîlhari. Acela însă era o adevărată fiară ; numai văzîndu-i chipul, fără să fi ştiut cine e, ghiceai că ai înaintea ta o fiinţă monstruoasă. Ceea ce mă îngrozise la el era insensibilitatea sufletească. Bruta covîrşea într-atîta orice însuşire spirituală, încît oricine îşi dădea seama pe dată, de la prima vedere, că pentru el numai plăcerile trupeşti, senzuale contau în viaţă. Sînt convins însă că acel Korenev — căci aşa îl chema pe tîlhar — s-ar fi pierdut şi el cu firea şi ar fi tremurat de frică în faţa unei asemenea pedepse, cu toate că era în stare să ucidă fără să clipească. Orlov avea cu totul altă fire. Era întruchiparea deplină a izbînzii voinţei asupra trupului. Se vedea cît de colo că omul acesta, cu dispreţul lui faţă de orice suplicii şi pedepse, ştie să se stăpînească, să dispună nelimitat de energia, de forţele şi de acţiunile lui şi că nu se teme de nimic pe lume. Se simţea în el o nesecată

vitalitate, o dorință de făptuire, de răzbunare, o voință neîndoplecată întru realizarea țelului propus. Mă uimea îndeosebi înfățișarea lui mîndră, orgolioasă, felul cum privea totul, ca de pe culmea unei superiorități inegalabile, fără a avea totuși aerul omului încrezut și fudul, totul fiind la el firesc. Cred că nu exista în lume o ființă care să-i fi impus numai prin autoritatea sa. Privea totul cu un calm desăvîrșit, de parcă nimic nu l-ar fi putut uimi. Era pe deplin conștient că ceilalți ocnași îi poartă respect, dar nu-și făcea din aceasta un titlu de glorie sau un motiv de îngîmfare. Și doar vanitatea și înfumurarea sînt trăsături nelipsite oricărui ocnaș, fără nici o excepție. Orlov era deștept și de o sinceritate surprinzătoare, departe însă de a fi flecar. La întrebările mele a răspuns fără înconjur, mărturisind că așteaptă cu nerăbdare să-și vindece rănile, ca să execute și restul pedepsei pe care o mai avea de îndurat și că la început i-a fost teamă că n-o să reziste. „Acum, spuse el făcîndu-mi cu ochiul, treaba e ca și terminată. De îndată ce încasez și restul de lovituri, o să mă trimeată cu primul convoi la Nercinsk, și pe drum îmi iau valea ! Fug, orice s-ar întîmpla ! Numai de mi s-ar vindeca mai degrabă spinarea !“ Și în următoarele cinci zile cît am mai stat împreună, îl vedeam arzînd de nerăbdare să părăsească spitalul. Cîteodată era vesel și pornit pe glume. Am încercat să-l provoc la destăinuiri în legătură cu viața și aventurile lui. Își încrunta ușurel sprîncenele, dar răspundea totdeauna deschis la întrebările mele. Cînd își dădu seama însă că încercam să-i pătrund în suflet și să răscolesc în el o urmă de căință, mă privi cu atîta trufie și dispreț, de parcă s-ar fi convins deodată că are de-a face cu un biet copilandru, necopt la minte și naiv, cu care nu merită să stai de vorbă despre lucruri ce nu pot fi înțelese decît de cei mari. Ba chiar am citit pe chipul lui și un soi de compătimire. După cîteva clipe însă izbucni într-un hohot de rîs sincer, fără nici o umbră de ironie, și nu mă îndoiesc că și după ce a rămas singur, a mai rîs cu multă poftă, ba și mai tîrziu probabil, de cîte ori își aducea aminte de cuvintele mele. Nemaiavînd răbdare să aștepte pînă-și vor da medicii avizul, ceru în cele din urmă să i se facă ieșirea din spital, cu toate că rănile de pe spinare nu erau încă vindecate. Cum mă simțeam și eu mult mai bine, cerui de asemenea ieșirea din spital și drumul înapoi îl făcurăm împreună : pe mine m-au dus în tem-

niță, iar pe el la corpul de gardă, de unde fusese adus. La despărțire îmi strînse mîna, ceea ce din partea lui era un semn de mare încredere. Înclin să cred însă că a făcut-o mai mult pentru că în clipa aceea era foarte mulțumit de sine însuși. Căci în fond nici nu se putea ca el să nu mă disprețuiască, socotindu-mă o ființă slabă, resemnată și supusă, vrednică de milă și inferioară lui în toate privințele. A doua zi fu scos pentru a-și primi și restul de pedeapsă.

După ce se încuiară ușile cazărmii, ea căpătă o cu totul altă înfățișare ; semăna acum cu o casă de locuit, cu un interior de locuință omenească. De-abia atunci, într-o ambianță mai intimă, mai casnică, reușii să-mi cunosc camarazii mai îndeaproape ; în timpul zilei, paznicii, subofițerii, ori alți reprezentanți ai administrației puteau să se ivească în orice clipă, așa că oamenii se țineau puțin mai altfel, rămînînd mereu într-o atitudine încordată de neliniște, așteptare. Dar în clipa cînd cazarma fu încuiată, fiecare se așeză la locul lui și-și văzu de treburi. Cazarma se lumină deodată într-un chip neașteptat : fiecare ocnaș își avea lumînarea lui, înfiptă de obicei într-un sfeșnic mic de lemn. Unii își reparau încălțămintea, alții coseau la cîte o haină. Aerul pestilențial devenea din ce în ce mai înăbușitor. Cîțiva trîndavi se traseră într-un colț și se așezară pe vine în jurul unui țol ros, la o partidă de cărți. Aproape în fiecare cazarmă era cîte un deținut care avea un asemenea țol, un sfeșnic cu lumînare și o pereche de cărți soioase. Toate acestea la un loc purtau denumirea de „maidan". Patronul primea din partea jucătorilor remiză, vreo cincisprezece copeici pe noapte ; asta-i era meseria. Se juca de obicei banc, trei foițe și alte jocuri de noroc. Fiecare jucător își așeza înainte o grămăjoară de bănuți de aramă, tot ce avea în buzunar, și nu se ridica decît atunci cînd nu mai avea nici un gologan, ori cînd îi scutura pe toți ceilalți de parale. Jocul se prelungea pînă noaptea tîrziu ; uneori îi apuca ziua și se întîmpla să-l sfîrșească tocmai în clipa cînd începeau să se deschidă ușile. În dormitorul nostru, ca și în toate celelalte cazărmi de altfel, se găseau întotdeauna cîțiva pîrliți ruinați de joc și băutură, sau pur și simplu pîrliți din născare. Zic „din născare" și insist cu osebire asupra acestei expresii. Într-adevăr, există în rîndurile poporului nostru și vor exista în orice condiții și împrejurări, unele firi ciudate : oameni blînzi, potoliți și adesea destul de

harnici, dar a căror soartă e să rămînă mereu săraci lipiți pămîntului. Toată viața, ei trag, cum s-ar zice, mîța de coadă, se zbat în mizerie, sînt copleșiți de necazuri și ghinioane, le e teamă și de umbra lor și veșnic se află la cheremul cuiva, mai ales al chefliilor și al pricopsiților îmbogățiți fără trudă, peste noapte. Orice străduință, orice încercare de a răzbi e zadarnică ; nu se aleg decît cu amărăciunea și ponoasele, ca și cum s-ar fi născut numai și numai pentru a-i sluji pe alții, trăgîndu-și zilele în umbra altora ; le este sortit să facă numai ceea ce gîndesc alții, să asculte de porunca și vrerea altora ; sînt meniți să joace cum li se cîntă. Nici o împrejurare, nici chiar cea mai neașteptată nu-i poate îmbogăți, pîrliți sînt și pîrliți vor rămîne în veci de veci. Am întîlnit oameni de felul acesta nu numai în rîndurile poporului, ci în toate societățile și păturile sociale, în toate grupările, asociațiile, chiar și în lumea literaților. Îi găsești în orice temniță, în orice cazarmă, și e de ajuns să se înjghebe un maidan, ca să răsară imediat și cîte un pîrlit dintr-ăștia pentru diferite servicii. Nici un maidan nu se putea de altfel lipsi de un asemenea slujitor. Era de obicei angajat de toți jucătorii pentru o noapte întreagă în schimbul a cinci copeici cel mult. Atribuția lui principală era să stea de pază în tindă, la ușă, adesea pe un ger de treizeci de grade, în întuneric, vreme de șase ori șapte ceasuri, atent la cel mai mic zgomot de pași. Maiorul sau ofițerii de gardă își făceau de multe ori rondul în puterea nopții, apăreau pe neașteptate în dormitoare și surprindeau pe jucători și pe meșteșugari, atrași fiind de lumina lumînărilor ce răzbătea în curte. Cînd se auzea zgomotul cheii scrîșnind în broască, era prea tîrziu ca oamenii să se mai împrăștie prin culcușuri. Întrucît după asemenea dovadă de neatenție straja mînca o mamă de bătaie de la întregul maidan, surprizele acestea se iscau foarte rar. Cinci copeici era o leafă de batjocură chiar și în temniță, încît, în cazul acesta, ca și în altele asemănătoare, pretențiile și asprimea patronilor m-au mirat totdeauna. „Ai primit bani, ține-te de treabă !" era un argument care nu admitea nici un fel de replică. Pentru cîțiva gologani, patronul storcea tot ce putea de la nenorocitul al cărui binefăcător se mai și socotea pe deasupra. Am mai putut observa cu acest prilej cum un chefliu, un bețivan ce nu șovăia să-și risipească banii fără nici o socoteală, îl trăgea pe sfoară fără rușine pe acest sluji-

tor de Doamne-ajută, ciupindu-i sărmanului cîteva parale din puținul ce-avea de primit, lucru constatat, de altfel, nu numai la ocnă și nu numai la maidane.

Așadar, toată lumea s-a apucat de lucru, fiecare în meseria lui; în afară de jucători, dacă mai trîndăveau alți vreo cinci deținuți, dar și aceștia s-au culcat imediat. Pe priciul uriaș, locul meu era lîngă ușă. De cealaltă parte a priciului, cap la cap cu mine dormea Akim Akimîci. Pînă pe la ora zece sau unsprezece, a lucrat la un lampion colorat, pe care i-l comandase cineva din oraș și pentru care avea să fie bine plătit. Era neîntrecut în lucruri de soiul acesta, pe care le făcea cu multă migală și răbdare, meșterind metodic și neîntrerupt. După ce-și isprăvi treaba, strînse totul cu grijă, își desfăcu pătura, se închină cu evlavie, se culcă liniștit, cuminte, și adormi ca un om cu sufletul împăcat. Ducea, pare-se, cumințenia și stăruința în buna rînduială pînă la cel mai meschin pedantism; ca toți oamenii obtuzi, mărginiți, se credea, probabil, foarte deștept. Chiar din prima zi nu mi-a plăcut, deși mi-amintesc că mi-a dat mult de gîndit în această primă zi; m-a mirat mai ales faptul că un om cu firea lui ajunsese la ocnă, în loc să izbîndească și să prospere în lumea largă. Dar despre Akim Akimîci vom mai avea prilejul să stăm de vorbă mai departe.

Aș vrea să-i descriu aici pe scurt pe toți cei ce dormeau într-o cazarmă cu mine. Îmi fusese dat să trăiesc în mijlocul lor ani de-a rîndul și toți cei ce mă înconjurau aveau să-mi întovărășească fiecare clipă. E lesne de înțeles, așadar, curiozitatea nestăpînită cu care-l cercetam pe fiecare. În stînga mea dormea un grup de munteni din Caucaz, aproape toți trimiși aici pentru tîlhării, osîndiți fiind la pedepse diferite. Grupul era alcătuit din doi lezghini, un cerchez și trei tătari din Daghestan. Cerchezul se arăta a fi un om ursuz, posac; nu vorbea aproape cu nimeni și arunca în juru-i căutături încruntate, cu ochii scăpărînd de ură nestăpînită și cu un zîmbet batjocoritor pe buze, plin de răutate și venin. Unul din lezghini era un om înaintat în vîrstă, cu un nas subțire, coroiat; toată înfățișarea lui îl trăda pe tîlharul îmbătrînit în rele. În schimb, celălalt, Nura, mi-a făcut chiar de la început cea mai plăcută, cea mai îmbucurătoare impresie. Mijlociu la trup, destul de tînăr încă, de constituție herculeană,

cu părul blond și ochii albaștri, avea un nas cîrn și trăsăturile feței ca de fetișcană finlandeză ; ca toți călăreții, avea picioarele cabrate. Tot corpul lui era plin de cicatrice : urme de gloanțe și lovituri de baionetă. Acasă la el, în Caucaz, ducea o viață pașnică, dar pleca mereu la muntenii vecini, cu care se înhăita în incursiuni războinice împotriva rușilor. Aici, la ocnă, toată lumea îl îndrăgise din pricina firii lui vesele și deschise. Lucra fără să crîcnească, totdeauna potolit și senin, deși de multe ori murdăria și ticăloșia ce domneau printre deținuți îl revoltau : furtul, șarlatania, beția îi trezeau dezgustul ori îl scoteau pur și simplu din fire ; într-un cuvînt, nu putea suferi tot ce-i părea necinstit ; dar nu se certa cu nimeni, mulțumindu-se să întoarcă indignat capul. În tot timpul cît a stat la ocnă, n-a furat nimic și n-a făcut nici un rău nimănui. Era foarte credincios. Își făcea regulat și cu multă evlavie rugăciunile, ținea ca un fanatic zilele de post dinaintea marilor sărbători mahomedane și-și petrecea nopți întregi în veghe și rugăciuni. Toată lumea îl iubea și-l socotea omul cel mai cinstit din lume : „Nura e un leu", ziceau ocnașii. Și așa cu porecla aceasta de „leu" a rămas pînă la sfîrșit. Era pe deplin încredințat că după ispășirea pedepsei va fi trimis înapoi acasă, în Caucaz ; la drept vorbind, nu trăia decît cu acest singur gînd. Nu știu de ce, dar sînt convins că ar fi murit, dacă într-o zi i s-ar fi luat această speranță. Îl remarcai chiar din prima zi. De altfel, era cu neputință să nu-ți atragă luarea-aminte fața lui blîndă și cinstită, în mijlocul atîtor chipuri posomorîte, înrăite și batjocoritoare. Mă aflam în temniță abia de o jumătate de ceas, cînd îl văzui că trece pe lîngă mine și mă bate încetișor pe umăr, zîmbindu-mi prietenos. Nu pricepui numaidecît ce voia să spună, căci vorbea stîlcit rusește ; dar, după cîtva timp, se ivi din nou și cu același zîmbet binevoitor mă bătu iarăși pe umăr. Apoi își repeta gestul ori de cîte ori trebuia să treacă pe lîngă mine sau poate-și făcea înadins drum pentru asta. Și așa trei zile în șir. După cum am priceput mai tîrziu, gestul lui voia să însemne că-i era milă de mine, și că înțelegea cît de grea trebuie să-mi pară osînda în primele zile ; voia să-mi arate prietenia lui, să mă încredințeze că mă pot bizui oricînd pe sprijinul lui. Bunul și naivul meu Nura !

Cei trei tătari daghestanezi erau frați : doi din ei bărbați în toată firea, pe cînd cel mai mic, Alei, n-avea decît două-

zeci şi doi de ani, dar arăta şi mai tînăr. Locul lui pe prici era lîngă mine. Faţa lui frumoasă şi deschisă, inteligentă şi totodată plină de o bunătate naivă, aproape copilărească, îmi cîştigă inima de la început şi eram nespus de fericit că soarta mi-l hărăzise pe el ca vecin şi nu pe altcineva. Tot sufletul i se citea pe chipul lui frumos, ba, aş putea spune, chiar neasemuit de frumos. Zîmbetul încrezător avea atîta nevinovăţie, ochii lui mari, negri-catifelaţi, erau atît de mîngîietori, atît de buni şi înţelegători, încît simţeam totdeauna o plăcere deosebită să-l privesc şi asta mă uşura în clipele de amărăciune şi de chinuitoare deznădejde. Credeţi-mă, nu exagerez de loc. Într-o zi, pe cînd erau acasă în sat la ei, fratele cel mai mare (avea cinci fraţi mai mari, dintre care doi lucrau într-o exploatare din Siberia), îi poruncise scurt să-şi ia sabia, să încalece şi să-i urmeze. Respectul pentru cei mai în vîrstă e atît de mare în familiile de munteni, încît tînărul Alei nu îndrăzni, ba nici nu se gîndi să mai întrebe încotro pornesc ; iar ceilalţi nu găsiră cu cale să-i împărtăşească ţinta expediţiei. Porneau la jaf, urmînd să iasă la drumul mare, să pîndească trecerea caravanei unui negustor armean bogat şi s-o jefuiască. Lucrurile se petrecură întocmai : uciseră mai întîi străjile însoţitoare, îl răpuseră apoi pe armean şi după aceea jefuiră în voie toată marfa pe care o transporta. Curînd însă totul fu descoperit ; cei şase fraţi fură ridicaţi, judecaţi şi condamnaţi la muncă silnică în Siberia. Tribunalul se arătă mai indulgent doar faţă de Alei şi-l osîndi numai la patru ani. Fraţii lui îl iubeau foarte mult, cu o dragoste mai mult părintească decît frăţească. El era singura lor mîngîiere în temniţă : de obicei posomorîţi şi trişti, frunţile li se descreţeau cînd se uitau la el, iar cînd îi vorbeau (lucru rar, de altfel, căci îl socoteau un copil căruia nu-i poţi adresa un cuvînt serios), chipul lor se lumina de un zîmbet plin de blîndeţe şi căldură şi îmi venea uşor să ghicesc că-i spuneau ceva hazliu, ca unui copil neştiutor, cel puţin judecînd după zîmbetul lor îngăduitor şi după privirile semnificative pe care le schimbau la auzul răspunsurilor lui. El abia de îndrăznea să deschidă cel dintîi vorba, atît de mult îi respecta. Cum a putut oare acest flăcăiaş să-şi păstreze aici, la ocnă, inima curată şi cinstită, să rămînă bun şi simţitor şi să nu se înăsprească, să nu se ticăloşească şi el în anii aceştia cît şi-a îndurat pedeapsa ? Era însă înzestrat cu o fire din cale afară

de armonioasă, dintr-o bucată, în ciuda gingăşiei şi blîndeţii aparente. Mai tîrziu mi-a fost dat să-l cunosc bine şi foarte îndeaproape. Era cuminte şi neprihănit ca o fată mare şi la orice faptă urîtă, murdară, ruşinoasă, nedreaptă, la orice silnicie, în ochii lui se aprindea o strălucire de mînie care-i făcea parcă şi mai frumoşi. Deşi nu era dintre cei ce se lasă umiliţi fără a da răspunsul cuvenit, se ferea totuşi de gîlcevi şi certuri. Nu s-a certat niciodată cu nimeni şi toată lumea îl iubea şi-l răsfăţa. La început se arăta numai binevoitor cu mine, pe urmă, treptat, ne împrietenirăm ; cîteva luni i-au fost de ajuns să înveţe să vorbească foarte bine rusește, lucru pe care fraţii lui nu izbutiră să-l facă nici pînă la plecarea din ocnă. Mi-a făcut impresia unui băiat foarte inteligent, extrem de modest, delicat şi frămîntat de diferite probleme. De altfel, aş vrea să precizez de la început că, după convingerea mea, Alei nu era un om de rînd şi-mi aduc aminte de întîlnirea cu el ca de una dintre cele mai frumoase din viaţa mea. Există firi atît de armonioase, înzestrate de Dumnezeu cu atîta frumuseţe, încît ţi se pare absurd pînă şi gîndul că ar putea vreodată să se schimbe în rău, să se degradeze. Eşti sigur de ei şi nu te încearcă teama pentru viitorul lor. Sînt şi azi cu desăvîrşire liniştit pentru Alei. Pe unde o mai fi acum ?

Într-o seară — trecuse destul de mult timp de la venirea mea în temniţă — stăteam culcat pe patul meu de scînduri, lăsîndu-mă pradă gîndurilor amare. Alei, veşnic activ şi harnic, nu lucra nimic în seara aceea, cu toate că era prea devreme pentru culcare. Era o zi de sărbătoare musulmană şi ei nu lucrau. Stătea şi el culcat cu mîinile sub ceafă, furat de gînduri. Deodată, mă întrebă :

— Îţi vine tare greu ?

Îl privii cu luare-aminte, căci mi se păruse ciudată întrebarea aceasta directă a lui Alei, totdeauna foarte delicat, foarte prudent şi plin de simţire ; dar, uitîndu-mă la el cu şi mai mare atenţie, citii pe chipul lui atîta tristeţe, atîta suferinţă, trezită poate din amintirile ce-i năvăleau în suflet, încît pricepui numaidecît că şi el era deznădăjduit în acea clipă. Îi împărtăşii presupunerea mea. Oftă adînc, zîmbind cu amărăciune. Îmi plăcea zîmbetul lui totdeauna cald şi blînd, care-i descoperea două şiruri de dinţi albi, de-o frumuseţe fără cusur, ce-ar fi putut stîrni invidia celei mai frumoase femei din lume.

— Ia spune-mi, Alei, ţi-e gîndul la ai tăi, acasă ? Cum se prăznuieşte sărbătoarea aceasta la voi, în Daghestan ? O fi frumos pe-acolo ?

— Da, se învioră el şi ochii prinseră a i se însenina. Cum de mi-ai ghicit gîndul ?

— Ei, n-a fost chiar atît de greu. E mai bine acolo decît aici, ai ?

— Ah, de ce vorbeşti aşa ?

— Ce de flori frumoase cresc în părţile voastre ; acum trebuie să fie acolo raiul pe pămînt...

— Taci ! Taci ! Te rog !

Era peste măsură de tulburat.

— Ascultă, Alei, ai şi surori ?

— Da, am şi o soră ; dar de ce mă întrebi asta ?

— Trebuie să fie foarte frumoasă, dacă îţi seamănă.

— Nici pe departe n-aduce cu mine ! E atît de frumoasă, că nu-şi are pereche în tot Daghestanul. Sînt încredinţat că n-ai mai văzut o fată ca ea. Şi mama era tare frumoasă.

— Te-a iubit mult ?

— Biata mama ! Cred că s-a stins de amărăciune, atît de mult mă iubea. Eram odorul ei. Mă iubea mai mult decît pe sora mea, mai mult decît pe toţi ceilalţi... Azi-noapte am văzut-o în vis, se căina şi mă plîngea.

Tăcu, şi-n seara aceea nu mai rosti nici un cuvînt. Dar de atunci căuta mereu să intre în vorbă cu mine, cu toate că, din respect — şi nu ştiu de ce mi-l purta — nu îndrăznea niciodată să deschidă el vorba cel dintîi. În schimb, se simţea fericit dacă începeam eu discuţia. Îl întrebam de Caucaz, de viaţa lui de acolo. Fraţii nu-l opreau să stea de vorbă cu mine, ba îmi vine a crede că le făcea chiar plăcere. Cînd băgară de seamă cît îmi e de drag Alei, deveniră parcă şi ei mai binevoitori faţă de mine.

Alei mă ajuta de multe ori la lucru. În cazarmă făcea tot ce-i sta în putinţă ca să-mi fie de folos şi să-mi uşureze truda ; în străduinţa lui nu era nici slugărnicie, nici nădejde într-un folos personal oarecare, ci numai gîndul prieteniei şi al iubirii pe care nu şi-l ascundea niciodată. Avea aplicaţii pentru diferite meşteşuguri ; învăţase cu uşurinţă să coasă rufe, să repare încălţămintea, iar mai tîrziu şi-a însuşit destul

de bine şi meşteşugul tîmplăriei, atît cît se putea învăţa în temniţă. Fraţii îl lăudau şi erau mîndri de el.

— Ascultă, Alei, îl întrebai într-o zi, de ce nu înveţi să scrii şi să citeşti rusește? Asta ţi-ar putea fi de mare folos mai tîrziu, aici, în Siberia.

— Aş vrea, dar cine să mă înveţe?

— Sînt aici destui ştiutori de carte. Dacă vrei, te învăţ eu.

— Oh, învaţă-mă, te rog mult, zise Alei, ridicîndu-se fericit în capul oaselor. Şi îşi împreună mîinile, privindu-mă cu ochi rugători.

Ne apucarăm de lucru chiar a doua zi. Aveam cu mine o traducere rusească a Noului testament, singura carte îngăduită în temniţă. După această carte, fără abecedar, Alei învăţă să citească foarte bine în cîteva săptămîni. După trei luni era în stare să înţeleagă pe deplin slova cărţilor. Învăţa cu rîvnă, cu pasiune.

Într-o zi, citirăm împreună întreaga predică de pe munte. Băgai de seamă că unele fraze le citea cu o emoţie deosebită.

Îl întrebai atunci dacă i-a plăcut ceea ce citise.

El mă privi pe furiş şi roşeaţa îi acoperi obrajii.

— O, da, Isa e un proroc. Isa a rostit cuvîntul lui Dumnezeu. Cît de frumos o spune!

— Şi ce anume îţi place cel mai mult?

— E acolo un loc în care se spune: „Iertaţi, iubiţi, nu nedreptăţiţi pe nimeni, iubiţi şi pe vrăjmaşii voştri". Ce frumoase-s vorbele astea!

Se întoarse apoi spre fraţii lui, care ascultau convorbirea noastră, şi începu să le spună ceva cu însufleţire. Stătură mult timp de vorbă; cei mari dădeau din cap, încuviinţînd grav spusele celui mic; pe urmă se întoarseră către mine şi cu un zîmbet cu adevărat musulman, un zîmbet grav şi binevoitor (care îmi place atît de mult, îmi place mai ales măreţia lui gravă), mă încredinţară că Isa a fost un mare proroc, că a săvîrşit minuni nemaiauzite, că a făurit o pasăre din lut şi suflînd asupră-i i-a dat viaţă, şi, astfel însufleţită, pasărea a zburat... Şi întocmai aşa stătea scris şi în cărţile lor. Lăudîndu-mi-l astfel pe Isus, erau încredinţaţi că-mi fac mare plăcere, iar Alei nu-şi mai încăpea în piele de fericire văzînd că fraţii lui îmi arată atîta bunăvoinţă şi că au găsit cu cale să-mi facă plăcere.

Lecţiile de scris s-au desfăşurat cu acelaşi succes. Alei îşi făcu rost de hîrtie (n-a vrut în ruptul capului să mă lase să fac eu această cheltuială), condei, peniţe şi cerneală şi în mai puţin de două luni învăţă să scrie admirabil. Fraţii lui rămaseră uimiţi. Mîndria şi mulţumirea lor nu mai cunoşteau margini ; nu ştiau cum să-mi mai arate recunoştinţa. La muncă, dacă se întîmpla să fim împreună, se întreceau care mai de care să mă ajute, făcîndu-şi din asta o adevărată bucurie. Nu mai vorbesc de Alei, care îmi purta o dragoste poate la fel de mare ca şi fraţilor lui. N-am să uit niciodată ziua cînd urma să părăsească temniţa. Mă duse în dosul cazărmii, se aruncă la pieptul meu şi începu să plîngă. Niciodată pînă atunci nu mă îmbrăţişase şi nu plînsese încă în faţa mea „Ai făcut atîta pentru mine, îmi zicea printre lacrimi, cît n-ar fi fost în stare să facă nici mama, nici tatăl meu : ai făcut om din mine, Dumnezeu o să te răsplătească pentru asta, iar eu n-am să te uit niciodată..."

Unde o fi acum bunul, dragul, scumpul meu Alei ?...

În afară de grupul acesta de cerchezi, mai era în cazarma noastră şi un grup destul de numeros de polonezi, care alcătuiau o familie aparte, ce se ţinea cu totul separată de ceilalţi ocnaşi. Am spus în altă parte că din pricina atitudinii lor intolerante, pline de desconsiderare şi de vrăjmăşie faţă de ocnaşii ruşi osîndiţi pentru crime de drept comun, erau la rîndul lor urîţi de toată lumea. Erau cu toţii şase inşi cu firi ciudate, istovite, bolnăvicioase. Printre ei se aflau şi oameni culţi ; despre aceştia am însă de gînd să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo. De la ei mă împrumutam în ultimii ani de ocnă cu cîte o carte. Cea dintîi carte mi-a lăsat o impresie puternică, ciudată, adîncă. Am să vorbesc mai tîrziu despre aceste impresii, care mi-au părut cu totul neobişnuite. Eu le consider extrem de ciudate şi îmi închipui că pentru mulţi vor părea cu totul de neînţeles. Nu poţi judeca unele lucruri dacă n-ai avut prilejul să le cunoşti tu însuţi. E suficient să spun că privaţiunile spirituale sînt infinit mai greu de îndurat decît cea mai groaznică suferinţă fizică. Adus în temniţă, omul din popor se pomeneşte în lumea lui, ba poate chiar într-o lume mai evoluată. A pierdut, desigur, mult, îndepărtîndu-se de locul în care s-a născut şi de ai săi, dar lumea

din juru-i e aceeași, mediul rămîne aproape neschimbat. Un om cult, osîndit de lege la aceeași pedeapsă ca și omul din popor, are adesea incomparabil mai mult de pierdut decît cel din urmă. El trebuie să-și înăbușe toate cerințele, să renunțe la toate deprinderile, să treacă într-un mediu nepotrivit pentru el, să se obișnuiască a respira altfel de aer... E ca peștele zvîrlit pe nisip... Și de multe ori pedeapsa pe care o îndură, una și aceeași pentru toți după concepția legii, e mult mai chinuitoare și mai crudă pentru el decît pentru toți ceilalți. Și lucrul acesta e adevărat... chiar dacă ar fi vorba numai de deprinderile materiale la care e nevoit să renunțe.

Polonezii alcătuiau însă o lume aparte, un grup omogen de șase oameni care se țineau tot timpul împreună. Dintre toți ocnașii din cazarma noastră, ei prinseseră drag numai de un evreu, și asta poate numai pentru că acesta îi distra. De altminteri, pe evreu îl iubeau și ceilalți deținuți, deși toată lumea, fără nici o excepție, își bătea joc de el. Era singurul om care mă făcea să rîd cu hohote și chiar azi îmi vine să rîd de cîte ori mi-l amintesc. Privindu-l, mă gîndeam la Iankel, personajul zugrăvit de Gogol în *Taras Bulba* și care, dezbrăcîndu-se ca să se culce lîngă evreica lui într-un fel de cufăr, semăna foarte mult cu un pui de găină jumulit de pene. Isai Fomici semăna și el ca două picături de apă cu un astfel de pui de găină. Era om în vîrstă, de vreo cincizeci de ani, slab, pipernicit și pe cît de șiret pe atît de mărginit. Era obraznic și înfipt, dar cu toate acestea din cale afară de fricos. Fața și gîtul îi erau brăzdate de zbîrcituri și cute. Pe frunte și pe obraji purta stigmatele osîndei. Nu mi-am putut da niciodată seama cum putuse să suporte șaizeci de lovituri de bici. Fusese condamnat pentru omucidere. Avea la el o rețetă medicală, pe care i-o dăduseră niște mușterii de-ai lui, îndată după aplicarea pedepsei. Cu rețeta aceasta ar fi putut obține o alifie miraculoasă, care în două săptămîni ar fi făcut să-i dispară urmele arsurilor infamante. El însă nu îndrăznea să întrebuințeze leacul la ocnă și aștepta să treacă cei doisprezece ani de muncă silnică, ca după ce va fi trimis în colonie, undeva în Siberia, să pună în aplicare binecuvîntata rețetă. „Altfel n-aș putea să mă mai însor, îmi mărturisi el într-o zi,

şi trebuie neapărat să mă însor." Devenirăm buni prieteni. Era veşnic bine dispus şi glumele lui nu mai aveau sfîrşit. În temniţă n-o ducea tocmai greu. Argintar de meserie, oamenii din oraş, care n-aveau nici un giuvaergiu, îl încărcau cu comenzi, datorită cărui fapt scăpa lesne de munca grea de ocnă. Făcea şi cămătărie, împrumutînd cu dobînzi mari bani ocnaşilor. Fusese adus în temniţă înaintea mea şi unul dintre polonezi îmi povesti cu lux de amănunte apariţia lui în cazarmă. E o poveste foarte hazlie, pe care o rezerv pentru mai tîrziu ; de altfel, voi avea în cursul istorisirii mele destule prilejuri să mai vorbesc despre Isai Fomici.

Restul efectivului cazărmii noastre îl formau patru bătrîni habotnici, adepţi ai credinţei de rit vechi, printre care se număra şi bătrînul din sloboziile de la Starodubie ; doi sau trei ucraineni veşnic încruntaţi, un ocnaş tînăr, de vreo douăzeci şi trei de ani, cu obrazul mic cît pumnul şi un nas subţirel şi ascuţit, care apucase să comită opt omoruri ; apoi o bandă de falsificatori de bani, dintre care unul îl făcea pe măscăriciul cazărmii ; în sfîrşit, cîţiva indivizi ursuzi, cu chipuri mohorîte, pe care capetele rase îi făceau şi mai respingători, veşnic tăcuţi şi roşi de invidie, care se uitau cu ură la tot ce-i înconjura, şi aveau să privească aşa pe sub sprîncene, tăcuţi, încruntaţi şi duşmănoşi, probabil, ani de-a rîndul — pînă li s-o împlini sorocul pedepsei. Întregul tablou mi se înfăţişă instantaneu, la o privire fugară, chiar în cea dintîi seară nefericită a noii mele vieţi ce avea să înceapă în temniţă ; mi se dezvălui într-o sumbră defilare, prin fumul greu şi înecăcios, într-un vacarm de glasuri, sfîşiat de exclamaţii cinice, de sudălmi şi ocări scîrnave însoţite de zornăit de lanţuri, de blesteme şi hohote de rîs sălbatic. Mă întinsei pe scîndurile goale, punîndu-mi sub cap haina (n-aveam încă pernă) şi mă învelii cu cojocul ; dar mult timp încă nu am putut să adorm, cu toate că eram frînt de oboseală şi zdrobit de avalanşa de impresii neaşteptate, monstruoase şi uluitoare din această primă zi a vieţii mele de ocnaş. Şi doar abia păşisem în viaţa aceasta nouă. Mă aşteptau încă multe înainte şi viitorul urma să-mi dezvăluie lucruri pe care nici pe departe nu le-aş fi putut bănui...

V

PRIMA LUNĂ

A patra zi după venirea mea la ocnă, primii ordinul să ies la muncă. Îmi aduc foarte bine aminte de această primă zi de lucru, cu toate că în cursul ei nu mi s-a întîmplat nimic extraordinar, bineînțeles abstracție făcînd de atîtea schimbări din cale afară de nefirești intervenite în viața mea, schimbări legate de situația nouă în care m-am pomenit. Trăiam însă cele dintîi impresii și continuam să observ cu lăcomie și să înregistrez totul. Aceste trei zile le-am petrecut într-o necontenită și grea frămîntare. „Iată-mă, deci, la capătul peregrinărilor mele : sînt la ocnă ! îmi repetam fără încetare ; iată-mi azilul pentru mulți ani, adăpostul în care va trebui să-mi duc zilele timp îndelungat și în care pășesc cu atîta neîncredere, cu o senzație adînc bolnăvicioasă, cu inima strînsă și cu sufletul îndoit... Mai știi, poate că după ce se vor scurge acești ani îndelungați și va trebui să-l părăsesc, îl voi plînge și-l voi regreta amar !..." adăugam eu de fiecare dată, cu un sentiment ciudat din care nu lipsea și un dram din acea bucurie răutăcioasă care la un moment dat se transformă într-o cerință chinuitoare ; stăpînit de ea, omul își zgîndăre mereu rana, voind parcă să se îmbete cu propria-i suferință, ca și cum conștiința unei nenorociri copleșitoare ar constitui totodată și un izvor de voluptate. Gîndul că s-ar putea vreodată să mă încerce un cît de palid regret al locului acestuia mă îngrozea peste măsură : presimțeam încă de pe atunci monstruoasa treaptă de adaptabilitate pînă la care poate coborî omul cu capacitatea lui de a se obișnui cu orice. Dar toate acestea urmau să vină cu timpul ; deocamdată, realitatea din jurul meu mi se părea potrivnică, înspăimîntătoare, și chiar dacă nu era în întregime așa, eu cel puțin o vedeam ca atare. Curiozitatea sălbatică cu care mă cercetau frații mei de suferință, ocnașii, asprimea lor sporită față de un novice din tagma boierească, picat ca din cer în mijlocul lor, asprime ce ajungea uneori pînă la ură — toate acestea mă chinuiau atît de mult, încît începusem eu însumi să aștept cu nerăbdare să fiu scos la lucru, ca să-mi dau dintr-o dată seama de întreaga măsură a nenorocirii mele, să încep

a duce aceeași viață ca și ei toți, să mă contopesc în făgașul lor comun. Erau, bineînțeles, și multe lucruri care mi-au scăpat atunci din vedere ; mai mult, n-am băgat de seamă unele ce se cereau văzute chiar din prima clipă : în stihia vrăjmășiei oarbe nu știusem încă să întrezăresc și licăririle încurajatoare ale unor bucurii ulterioare. De altfel, cele cîteva chipuri pline de bunăvoință și simpatie, pe care le-am întîlnit încă în aceste trei zile, mi-au dat mult curaj chiar de la început. Cel mai cumsecade s-a arătat față de mine Akim Akimîci. Printre fețele posomorîte și ursuze ale celorlalți ocnași izbutii totuși să observ și cîteva plăcute și vesele. „Oameni răi întîlnești pretutindeni, iar printre cei răi se găsesc și oameni buni, îmi zisei în chip de consolare. Cine știe, poate că cei de aici nu sînt chiar în cine știe ce mare măsură mai răi decît *ceilalți* care *au rămas* dincolo de zidurile temniței." Tot gîndindu-mă la aceste lucruri, clătinam din cap a îndoială, și totuși, o Doamne ! nici măcar nu bănuiam cîtă dreptate am avut atunci !

Iată, de pildă, un om pe care am ajuns să-l cunosc bine abia după ce s-a scurs un șir întreg de ani, cu toate că mi-a stat în preajmă aproape de la început și pînă la sfîrșitul osîndei mele. Îl chema Sușilov. Aducînd vorba despre ocnașii care *nu sînt mai răi* decît ceilalți, mi-am amintit de îndată de el, fără să vreau. Pentru cei cîțiva bănuți pe care puteam să-i dau, îmi făcea diferite servicii gospodărești. Aveam și un alt ajutor, unul Osip, pe care Akim Akimîci mi-l recomandase chiar de la început, spunîndu-mi că pentru treizeci de copeici pe lună acest ocnaș putea să gătească zilnic mîncare anume pentru mine, dacă cea cazonă mă va dezgusta peste măsură și dacă am, firește, bani ca să mănînc pe socoteala mea. Osip era unul din cei patru bucătari aleși dintre întemnițați ; oricine putea să primească și să renunțe de bunăvoie la această îndeletnicire. Bucătarii nu erau trimiși la muncă ; rămîneau în cazarmă să coacă pîine și să fiarbă ciorba de varză acră. Li se spunea la feminin „bucătărese", dar nu în bătaie de joc — mai ales că erau în general aleși oamenii cei mai de treabă și, pe cît era posibil, cei mai cinstiți — ci mai mult în glumă, astfel încît nu se supărau de loc. Osip era ales aproape de fiecare dată și de cîțiva ani în șir îndeplinea funcția de „bucătăreasă". Nu părăsea această îndeletnicire decît atunci cînd se plictisea peste mă-

sură şi îi venea cheful să introducă clandestin rachiu în cazarmă. Cu toate că fusese osîndit la muncă silnică pentru contrabandă, era de o cinste şi de o bunătate rară. Am pomenit mai sus de flăcăul acesta înalt şi voinic, dar teribil de fricos, mai ales cînd era vorba de bătaia cu vergile ; liniştit din fire, răbdător, blajin cu toată lumea, nu se certa cu nimeni *niciodată ;* dar, în ciuda laşităţii sale, pentru nimic în lume nu s-ar fi împotrivit ispitei de a aduce rachiu, numai şi numai de dragul îndeletnicirii, din pasiune pentru contrabandă. Ca toţi ceilalţi bucătari, făcea şi el negoţ de rachiu, dar nu pe picior mare ca Gazin, fiindcă nu avea curajul să rişte prea mult, să pună totul la bătaie. M-am înţeles totdeauna foarte bine cu acest Osip. În ce priveşte posibilitatea de a avea hrană pe cont propriu, nu era nevoie de cine ştie ce fonduri. Cred că nu greşesc afirmînd că nu cheltuiam mai mult de o rublă pe lună, bineînţeles în afară de pîinea cazonă care mi se dădea în cazarmă ; ba uneori, cînd foamea-mi dădea ghes, mă încumetam să mănînc şi ciorba de varză acră a ocnaşilor, cu tot dezgustul ce-l simţeam, deşi mai tîrziu m-am obişnuit destul de bine şi cu ea. Cumpăram de obicei o livră de carne pe zi, care mă costa o jumătate de copeică. Cumpărăturile le făcea un invalid din cei puşi pe la fiecare cazarmă să supravegheze ordinea în dormitoare şi care îşi luaseră de bunăvoie sarcina să se ducă zilnic în piaţa tîrgului, treabă pentru care nu primeau nici o plată, ci numai din cînd în cînd cîte un mic dar. O făceau mai mult pentru tihna lor, căci altminteri nu le-ar fi fost cu putinţă să trăiască în bună înţelegere cu ocnaşii. Aduceau tutun, ceai, carne, colaci, în sfîrşit, tot ce trebuia, în afară de rachiu. Pentru asta nici nu-i ruga nimeni, deşi se lăsau adesea cinstiţi cu cîte o duşcă. Ani de-a rîndul Osip îmi găti mereu acelaşi fel de mîncare — o bucată de carne friptă. Cum o pregătea, e o altă chestiune care, de altfel, nici nu prea interesează. Ciudat e însă că în tot acest răstimp n-am schimbat între noi aproape nici două vorbe. Dinspre partea mea, am încercat adesea să intru în vorbă cu el, dar pe cît se pare nu era în stare să întreţină o convorbire ; nu ştia decît să zîmbească şi să răspundă *da* sau *nu,* şi nici un cuvînt mai mult. Namila aceasta de om cu o minte ca de copil făcea o impresie bizară.

Spuneam că, afară de serviciile lui Osip, mă bucuram şi de ajutorul lui Suşilov. Nu-l chemasem şi nici nu-l căutasem. M-am pomenit deodată că-mi face şi el diferite servicii, dar cînd şi cum anume s-a întîmplat asta, n-aş putea să precizez. Începu cu spălatul rufelor. Îndărătul cazărmilor fusese săpată anume o groapă mare, în jurul căreia ocnaşii îşi spălau rufele în albii cazone. Suşilov făcea ce făcea, doar o găsi prilej să-mi fie de folos: ba îmi ducea vestonul la reparat, ba alerga în căutarea vreunui lucru de care aveam nevoie, îmi pregătea ceaiul, îmi ungea cizmele de patru ori pe lună. Toate acestea le făcea cu multă rîvnă, străduindu-se din răsputeri, ca şi cum ar fi avut de îndeplinit cine ştie ce sarcini de seamă; într-un cuvînt, îşi legase soarta de a mea şi se amesteca în tot ce mă privea. N-ar fi spus în ruptul capului: „Ai atîtea cămăşi... Vestonul ţi s-a rupt", ci: „*Avem* atîtea cămăşi... *Ni* s-a rupt vestonul". Nu avea altă preocupare decît aceea de a-mi purta mie de grijă, şi-mi vine să cred că îşi făcuse din asta un fel de menire în viaţă. Cum nu cunoştea nici o meserie, tot cîştigul lui se reducea la cei cîţiva gologani primiţi de la mine, şi totuşi se arăta totdeauna mulţumit. Simţea nevoia să slujească pe cineva şi, pare-se, mă alesese pe mine, fiindcă mă găsea mai bun decît ceilalţi, atît la inimă cît şi la plată. Făcea parte din categoria oamenilor care nu se pot pricopsi niciodată, care nici nu ştiu măcar de ce să se apuce ca să-şi găsească un rost, din cei care se angajau la noi să păzească „maidanul", veghind toată noaptea în frig, în tindă, cu urechea ciulită la cel mai mic zgomot ce ar fi vestit venirea maiorului — serviciu ingrat pentru care nu primeau decît cinci copeici, iar de se întîmpla să fie surprinşi, nu numai că pierdeau şi acest cîştig mizer, dar mai plăteau cu spinarea lor lipsa de atenţie. Am mai pomenit despre ei. Ceea ce-i caracterizează pe toţi oamenii aceştia, ca o trăsătură comună, este renunţarea deplină la personalitatea lor în faţa oricui, oriunde şi oricînd, mulţumindu-se ca în acţiunile comune să joace totdeauna roluri nici măcar de mîna a doua, ci de mîna a treia. Aşa sînt ei de la naştere. Suşilov era un biet omuleţ pricăjit, neajutorat, veşnic supus şi umil, cu înfăţişarea de cîine bătut şi prigonit, deşi nimeni din cazarma noastră n-ar fi ridicat mîna asupra lui; avea probabil aerul acesta de cînd venise pe lume. Nu ştiu de ce, dar totdeauna mi-a inspirat milă. De cîte ori pri-

virea mi se oprea asupra lui, mă simțeam cuprins de acest simțământ, pe care, dacă m-ar fi întrebat cineva, n-aș fi reușit să-l explic. Nu puteam sta de vorbă nici cu el, fiindcă nici el nu știa să lege o convorbire și orice încercare în acest sens îl costa eforturi uriașe; dar se însuflețea îndată ce, pentru a pune capăt convorbirii, îl rugam să-mi facă un serviciu oarecare. De altfel, nu mi-a trebuit mult să mă conving că însărcinările acestea îi făceau cu adevărat o mare plăcere. Nu era nici înalt, nici scund, nici frumos, nici urît, nici prost, nici deștept, nici tînăr, nici bătrîn; avea obrazul puțin ciupit de vărsat și părul blond, mai mult blond decît castaniu. Era greu să spui ceva precis despre omul acesta, în afara unui singur lucru: după cum am bănuit, făcea parte din categoria oamenilor de teapa lui Sirotkin, și asta tot din cauza nevolniciei lui. Uneori, deținuții își băteau joc de el, fiindcă *se schimbase* pe drum în convoiul cu care venise în Siberia, pentru o cămașă roșie și o rublă de argint. Toți rîdeau nu de faptul că se schimbase, ci de suma mizeră pentru care se vînduse. A te schimba însemna a face schimb de nume, de identitate cu un alt deținut și, prin urmare, și schimb de situații, adică schimb de pedepse. Oricît de ciudat ar părea, e întru totul adevărat; încă pe vremea mea, obiceiul acesta, consfințit de vreme și îmbrăcat în anumite forme, era în floare în convoiurile de condamnați ce luau drumul Siberiei. La început, nu mi-a venit să cred, dar în cele din urmă a trebuit să mă plec în fața realității de netăgăduit.

Lucrurile se petrec cam în felul următor: un convoi de condamnați pornește spre Siberia, printre ei sînt condamnați de toate categoriile: la muncă silnică, la exploatări, ori la deportare în vreo colonie oarecare. Merg toți laolaltă. Pe drum, în gubernia Perm, de pildă, un deportat dorește să-și schimbe soarta cu a altuia. Să zicem că unul pe care îl cheamă Mihailov, osîndit la muncă silnică pentru omor sau pentru altă crimă grea, găsește că nu prea îi convine să înfunde ocna pentru un șir lung de ani. Cum e șiret și descurcăreț, știe ce-i rămîne de făcut: caută în convoi un frate de suferință mai neajutorat și mai sărac cu duhul, a cărui pedeapsă să fie mai mică, cîțiva ani de mină, deportare, sau tot muncă silnică, dar pe termen mai scurt. Îl găsește în cele din urmă pe un Sușilov, rîndaș la vreo curte, trimis numai în deportare în colonii. A străbătut pe jos o mie cinci sute

de verste fără o copeică în buzunar, pentru că așa-i, se vede, rînduit, ca un Suşilov să nu poată avea niciodată bani; e obosit, sleit de puteri, nu mănîncă decît ce i se dă de la cazan, fără a avea putinţă să guste măcar o dată din bunătăţile ce-l îmbie la tot pasul; nu are decît hainele de ocnaş şi se istoveşte tot slugărind pe la alţii pentru cîţiva gologani. Mihailov intră în vorbă cu Suşilov, se împrieteneşte cu el şi-i cîştigă încrederea; pe urmă, la un popas mai lung, îl cinsteşte cu băuturică şi, în sfîrşit, îi propune să-şi schimbe soarta unul cu altul: „Pe mine, Mihailov, mă trimite la ocnă, adică nu tocmai la ocnă, ci într-o «secţie specială»; ei, şi dacă-i specială, asta, care va să zică, tot e mai bună decît ocna obişnuită". Chiar pe vremea cînd încă mai exista, secţia aceasta specială era învăluită în mister: nu se ştia prea bine nici ce este şi nici unde se află. Nici chiar autorităţile, inclusiv cele din Petersburg, nu prea aveau idee cam ce reprezintă de fapt. Era un colţişor pierdut într-unul din ungherele cele mai depărtate din fundul Siberiei şi cu oameni atît de puţini (pe vremea mea să tot fi fost vreo şaptezeci, nu mai mult), încît era destul de greu să dai de el în pustietatea aceea fără margini.

Am întîlnit mai tîrziu oameni care stătuseră cu serviciul ani de-a rîndul în Siberia şi cunoşteau destul de bine această parte a ţării, şi totuşi, auzeau pentru întîia oară de la mine de existenţa secţiei speciale. În codul legilor nu găseşti decît şase rînduri privitoare la acest aşezămînt: „Se înfiinţează pe lîngă temniţa cutare o secţie specială pentru infractorii cei mai primejdioşi, pînă la înfiinţarea în Siberia a unor ocne de muncă silnică supragrea." Nici chiar deţinuţii din această secţie specială nu ştiau dacă sînt trimişi acolo pe viaţă ori numai pentru un anumit timp. Termenul nu era precizat căci în hotărîre nu se spunea decît atît: pînă la înfiinţarea unor ocne de muncă supragrea, ceea ce însemna că „ocna îi mănîncă". Deci, nu-i de mirare că nu numai Suşilov, dar nimeni din convoi nu ştia acest lucru şi nici chiar Mihailov însuşi, care şi-o fi închipuit cam ce poate fi această secţie specială, judecînd doar după crima lui deosebit de grea, pentru care pătimise pînă acum vreo trei sau patru mii de lovituri, trecut prin „uliţa verde". Prin urmare, nu-i era greu de ghicit că locul unde îl trimiteau nu putea să fie prea atrăgător. Or, Suşilov era condamnat numai la deportare;

ce şi-ar fi putut dori mai mult Mihailov? „Nu vrei să facem schimb?" Ameţit de băutură, Suşilov, suflet naiv, plin de recunoştinţă faţă de Mihailov, care se arătase atît de bun cu el, nu se îndură să-l refuze. A auzit, de altfel, vorbindu-se printre ocnaşi că asemenea schimburi se obişnuiesc, că mulţi au şi făcut acest lucru şi ca atare n-ar fi nimic neobişnuit sau ciudat. În cele din urmă, cad la învoială; folosindu-se de extraordinara naivitate a lui Suşilov, Mihailov, un om fără scrupule, îi cumpără numele pentru o cămaşă roşie şi o rublă de argint, pe care i le dă faţă de martori. A doua zi, Suşilov îşi vine-n simţiri, dar e tratat din nou şi trebuie să bea, n-are încotro; apoi i se duce pe băutură şi rubla, iar după aceea şi cămaşa roşie. Pe urmă, cînd se dezmeticeşte de-a binelea, chiar dacă ar vrea, nu mai poate da înapoi: trebuie să restituie banii, dar de unde să ia Suşilov o rublă? Şi dacă nu dă banii, ceilalţi îl vor sili s-o facă; comunitatea ocnaşilor e neînduplecată în această privinţă. Ş-apoi, ţi-ai dat cuvîntul, trebuie să-ţi ţii făgăduiala — comunitatea veghează cu străşnicie şi la asta. Altminteri, vai şi amar. Nu-ţi dă pace în ruptul capului: să te mănînce de viu, nu alta; te omoară în bătăi, în orice caz, bagă spaima în tine.

Într-adevăr, e de ajuns ca o singură dată, într-un singur caz, comunitatea să-şi arate îngăduinţa faţă de cel ce nu-şi ţine cuvîntul, şi-atunci s-a zis cu obiceiul schimbului de nume. Ce temeinicie poate avea o înţelegere şi cine-ar mai respecta-o, dacă, după ce ai bătut palma şi ai luat banii, poţi să nu-ţi îndeplineşti făgăduiala? Într-un cuvînt, aici e vorba de o treabă comună tuturor ocnaşilor, care-i priveşte pe toţi, şi de aceea, în astfel de împrejurări, comunitatea e neîndurătoare. În cele din urmă, Suşilov îşi dă seama că nu mai poate înduplecа pe nimeni, că nu mai poate da înapoi, că nu-i rămîne decît să accepte. Înţelegerea e adusă la cunoştinţa întregului convoi, avîndu-se, bineînţeles, grijă să se dea cîte un plocon cui se cuvine; acelora, firesc, le este totuna cine se duce la dracu-n praznic: Mihailov, ori Suşilov. O dată cinstiţi, îşi ţin gura. La cel dintîi popas, cînd se face apelul şi este strigat Mihailov, răspunde Suşilov: prezent! iar cînd e strigat Suşilov, răspunde Mihailov: prezent! şi treaba-i gata. De aici încolo chestiunea e închisă. La Tobolsk se face repartizarea condamnaţilor pe direcţii şi locuri de destinaţie. „Mihailov" e trimis în colonie, iar „Suşilov" e dus sub escortă

puternică la ocnă, cu specificarea „pentru secția specială". Să se plîngă, să se împotrivească ? Cine l-ar crede ? Cîți ani ar trebui să treacă pînă să se lămurească lucrurile ? Și cine știe ce-ar mai păți și pentru asta ! Ș-apoi, de unde să ia martori ? Toți ar nega, chiar dacă ar fi găsiți. Și iată cum Susîlov, pentru o rublă de argint și-o cămașă roșie, a ajuns în secția specială.

Deținuții își băteau joc de el, dar nu pentru că făcuse schimb (deși, în general, cei ce schimbă o muncă ușoară cu una mai grea sînt priviți cu mult dispreț pentru nerozia lor), ci fiindcă se vînduse atît de prostește, pe un preț de nimica, pentru o cămașă roșie și o rublă. Aceste schimburi se fac de obicei pentru sume mari, în raport cu situația, bineînțeles. Uneori se ajunge chiar la cîteva zeci de ruble. Dar Susîlov era atît de neajutorat și nevolnic, atît de lipsit de orice personalitate, încît nimănui nu-i ardea să-l ia în seamă și nici măcar să-și bată joc de el cu tot dinadinsul.

Prietenia dintre mine și Susîlov s-a închegat pe nesimțite și dăinuia de ani de zile. Se atașase mult de mine, de altfel, și eu mă obișnuisem să-l am în preajmă. Într-o zi — niciodată n-am să-mi iert asta — deși îi dădusem cu puțin înainte niște bani, el nu-mi îndeplini nu știu ce rugăminte, și atunci avui cruzimea să-i spun : „Vezi Susîlov, bani știi să ceri, da treabă nu faci". Susîlov tăcu și se grăbi să facă ceea ce îl rugasem, dar se întristă pe dată. Trecură două zile. N-aș fi crezut să-l mîhnească atît de mult ceea ce-i spusesem. Știam că un deținut, anume Anton Vasiliev, îi tot cerea să-și plătească o mică datorie ce avea la el. Susîlov n-avea probabil bani de loc și nu îndrăznea să-mi ceară. A treia zi, îi spun : „Susîlov, poate vrei să-ți dau ceva bani ca să-ți plătești datoria față de Anton Vasiliev ? Iată, ține-i !" Ședeam pe scîndurile patului, iar Susîlov stătea în picioare în fața priciului. După cît se pare, propunerea mea, cît și faptul că-mi adusesem aminte de nevoia în care se afla, l-au mirat grozav, cu atît mai mult cu cît, după socoteala lui, luase destui bani de la mine și la mai mulți nu putea nădăjdui. Privi banii pe care i-i întinsesem, pe urmă se uită în ochii mei, apoi se întoarse brusc și plecă, spre marea mea surprindere. Ieșii după el și-l găsii ascuns îndărătul cazărmii. Stătea în picioare, cu fruntea sprijinită de brațul lipit de gard. „Ce-i cu tine, Susîlov ?" îl întrebai. El nu-mi

răspunse, şi constat uimit că-i gata să plîngă. „Dumneata, Alexandr Petrovici... făcu el cu glas înăbuşit, ferindu-se să mă privească, crezi că eu... pentru bani... dar... eu... ei, da ce să mai vorbim!" Spunînd acestea, se întoarse brusc şi se lipi iarăşi de gard, aproape izbindu-şi fruntea, şi izbucni în hohote de plîns. Vedeam pentru întîia oară în temniţă un om plîngînd. Cu greu am reuşit să-l liniştesc şi, cu toate că de atunci mi-a purtat de grijă cu şi mai multă rîvnă, dacă mai poate fi vorba de comparaţie, îmi dădui seama după unele semne aproape imperceptibile că inima n-avea să-mi ierte niciodată mustrarea ce-i făcusem. Şi cu toate că mulţi îşi băteau joc de el, îl sîcîiau ori de cîte ori se ivea prilejul, îl înjurau, el nu se simţea jignit, nu se supăra şi rămînea mai departe bun prieten cu ei. Da, e foarte greu să cunoşti un om, chiar şi după ce ai trăit ani şi ani de-a rîndul în tovărăşia lui!

Iată de ce, la început, temniţa nu mi s-a înfăţişat în lumina ei adevărată, aşa cum aveam s-o văd mai tîrziu. Şi iată de ce spuneam adineauri că, deşi înregistram totul atent, cu un fel de aviditate, multe lucruri îmi scăpaseră sau nu izbutisem să le sesizez, deşi se petreceau chiar sub ochii mei, ba, poate, le şi percepeam pe atunci înţelegîndu-le în mod cu totul greşit, de unde şi impresia penibilă, deprimantă, neînchipuit de tristă ce mi-o lăsau. La aceasta a contribuit mult şi întîlnirea mea cu A-v, deţinutul adus în temniţă cu puţin înaintea mea şi care îmi făcuse o impresie deosebit de dureroasă chiar din primele zile. Ştiam, de altfel, încă înainte de a ajunge la locul destinaţiei, că îl voi întîlni acolo. El mi-a otrăvit cele dintîi zile de viaţă la ocnă, şi aşa destul de amare, îndurerîndu-mi sufletul cu o nouă suferinţă. Nu pot să trec sub tăcere cazul lui.

Era cel mai dezgustător exemplu de descompunere morală, de înjosire şi ticăloşie la care poate ajunge un om; vedeai la el pînă la ce punct se poate şterge într-un suflet secătuit orice urmă de simţ moral, şi aceasta fără şovăială, fără căinţă. A-v era un tînăr dintr-o familie de nobili; am mai pomenit despre el în treacăt, cînd am spus că-i şoptea la ureche maiorului tot ce se petrece în temniţă şi că legase prietenie cu Fedka, ordonanţa acestuia. Dar iată pe scurt povestea lui: după o ceartă cu părinţii îngroziţi de viaţa destrăbălată pe care o ducea, lăsă baltă studiile începute la Moscova, ajunse la Petersburg, dornic de o viaţă uşoară şi de

petreceri. Văzu însă aici că spre a-şi satisface nestăpînita poftă de plăceri josnice, senzuale, prin localurile de noapte şi lupanarele metropolei, are nevoie de bani. Pentru a şi-i procura, recurse la un mijloc mîrşav : ticlui un denunţ fals şi încasînd o recompensă în bani, vîndu viaţa a zece oameni. Curînd însă fu demascat : denunţase oameni nevinovaţi şi înşelase pe alţii, fapte pentru care fu osîndit la zece ani muncă silnică în Siberia. Viaţa lui de abia începea ; s-ar fi părut că această groaznică lovitură trebuia să-l dezmeticească, să-i provoace o reacţie sufletească, să trezească în el dorinţa de a se împotrivi decăderii, un proces de conştiinţă, un reviriment ; îşi primi însă noua soartă fără cea mai mică strîngere de inimă, fără silă, fără măcar un singur impuls de revoltă morală, fără a se îngrozi de nimic, în afară, poate, de munca la care avea să fie pus ; singurul lui regret era că se despărţea pentru totdeauna de o viaţă de chefuri şi desfrîu. Ba i se păru, pasămite, că situaţia de ocnaş îl dezleagă şi de ultimele pripoane, îl scuteşte de orice scrupule şi-i înlesneşte calea spre orice mîrşăvii şi ticăloşii. „Dacă-i vorba să fiu ocnaş, apoi să fiu ; n-am de ce să mă sinchisesc şi nici nu mi-e ruşine de nimic." Acesta era, literalmente, convingerea lui. Mi-aduc aminte de această făptură dezgustătoare ca de un fenomen neobişnuit. Vreme de cîţiva ani am trăit în mijlocul tîlharilor, al ucigaşilor, al ticăloşilor şi al desfrînaţilor, dar n-am întîlnit în viaţa mea la nimeni un asemenea hal de decădere morală, de perversitate şi cinism, de josnicie neruşinată. Printre noi se găsea un paricid de obîrşie nobilă — am mai vorbit despre el — dar m-am putut încredinţa în dese rînduri, după unele trăsături şi manifestări că era mult mai nobil şi mai omenos decît acest A-v. În tot timpul osîndei mele nu l-am socotit altceva decît o halcă de carne, înzestrată cu dinţi şi cu o poftă nestăpînită de cele mai bestiale plăceri trupeşti, pentru a căror împlinire era în stare să înjunghie, să sugrume, în sfîrşit, să omoare şi să facă orice, cu o singură condiţie : să nu se afle nimic de fapta lui. Nu exagerez de loc, căci am avut timp să-l observ şi să-l studiez temeinic pe A-v şi am recunoscut în el cea mai abjectă întruchipare a omului stăpînit numai de latura animalică a fiinţei sale, de pornirile lui trupeşti, nezăgăzuite de nici o opreliştе izvorîtă din forul său interior, de nici un resort moral, de nici o lege. O, cît mă scîrbea zîmbetul lui veşnic batjocoritor ! Era un monstru, un

Quasimodo moral. Şi cînd mă gîndesc că nu era lipsit de şiretenie, deşteptăciune şi frumuseţe, de o oarecare spoială de cultură, precum şi de alte însuşiri... Dar, nu ! Mai bine focul, ciuma, foametea, oricare altă urgie, decît să admiţi prezenţa unui astfel de om în societate ! Am spus că în temniţă totul ajunsese la o asemenea treaptă de înticăloşire, încît pîra, denunţurile înfloreau ca o podoabă firească a mizeriei, fără nici o opoziţie din partea ocnaşilor. Dimpotrivă, erau cu toţii în bune raporturi cu A-v şi se arătau mult mai prietenoşi cu el decît cu noi. Iar faptul că avea trecere la beţivul de maior le impunea şi îl ridica în ochii lor.

Izbutise să-l convingă pe maior că se pricepe să facă portrete (pe ocnaşi îi asigura că a fost locotenent într-un regiment de gardă imperială) ; de aci ordinul să fie trimis zilnic să lucreze acasă la maior, ca să-i facă, bineînţeles, portretul. Cu acest prilej se împrietenise cu Fedka, ordonanţa care avea o influenţă nemărginită asupra stăpînului său şi, în consecinţă, asupra ocnei întregi. Din îndemnul maiorului, A-v ne spiona pe noi toţi, ceea ce nu-l împiedica pe maior, cînd era beat, să-l pălmuiască şi tot el să-l facă pe A-v spion şi denunţător. Adesea, după asemenea molestări, maiorul se aşeza pe scaun şi-i cerea să continue portretul. Se pare că maiorul nostru credea cu adevărat că A-v e un pictor de mare talent, cel puţin de talia lui Briullov[7], despre care auzise şi el, dar asta nu-l împiedica să se considere în drept să-l păruiască, pentru că : „poţi să fii şi pictor, chiar Briullov în persoană, de vreme ce acum eşti ocnaş şi eu îţi sînt şef, fac cu tine ce vreau". Între altele, îl punea pe A-v să-i tragă cizmele, să scoată din dormitor felurite vase, şi toate acestea convins fiind că are de-a face cu un mare pictor. Lucrul la portret se prelungea fără sfîrşit şi se împlinise anul de cînd fusese început. În cele din urmă, maiorul începu să-şi dea seama că e păcălit şi, după ce se încredinţă că portretul nu numai că nu se apropia de sfîrşit, dar că, dimpotrivă, pe zi ce trece seamănă tot mai puţin cu el, se înfurie, îi trase o bătaie zdravănă pictorului şi îl trimise înapoi în temniţă, cu poruncă straşnică să fie scos la muncă grea. A-v regreta amarnic zilele acestea de trîndăvie, cu bunătăţile rămase de la masa boierului şi cu toate plăcerile pe care şi le punea la cale împreună cu Fedka în bucătăria maiorului. Fapt e că, o dată cu alungarea lui A-v, maiorul încetă să-l mai perse-

cute pe bietul M., un deținut pe care A-v îl pîra necontenit pentru un motiv pe care-l voi arăta îndată. La venirea lui A-v, acest M. se ținea izolat. Era tare abătut, se uita cu groază și scîrbă la ceilalți deținuți, neizbutind să observe la ei și acele trăsături care l-ar fi făcut să-i privească cu mai multă înțelegere și să nu se izoleze de ei. Deținuții îi răspundeau cu aceeași monedă. În general, în temniță, situația unor oameni cu firea lui M. este îngrozitoare. M. nu cunoștea cauza condamnării lui A-v, care, ghicind cu cine are de-a face, se grăbi să-l asigure că a fost condamnat pentru o cu totul altă faptă, și anume pentru o faptă similară aceleia săvîrșite de M. Acesta din urmă era fericit că-și găsise un prieten și un tovarăș. Avu grijă de el și îl consolă în primele zile de temniță, închipuindu-și cît de greu îi vine și cît suferă ; îi dădu ultimii săi bani, își împărți cu el hrana și lucrurile. Dar A-v, chiar de la început, prinse ură pe el pentru că era nobil și generos, pentru că vorbea cu groază de orice ticăloșie, pentru că era cu totul deosebit și superior lui și, cu cel dintîi prilej, îi relată maiorului tot ce-i povestise M. despre viața din temniță și despre maior. Acesta îl luă la ochi pe M. și îl supuse unei persecuții sistematice, care, dacă n-ar fi fost temperată de comandant, l-ar fi împins probabil la vreun act de disperare. Cît despre A-v, acesta nu numai că nu se tulbură de faptul că între timp M. aflase de mîrșăvia lui, ci dimpotrivă, se întîlnea cu plăcere cu el și-l privea batjocoritor. Se vedea cît de colo că e încîntat. Însuși M. mi-a atras de cîteva ori atenția asupra acestui fapt. Mai tîrziu, făptura aceasta dezgustătoare fugi în tovărășia unui alt ocnaș și a unui soldat din escortă, dar despre această evadare voi povesti mai tîrziu. La început, îmi tot da tîrcoale, crezînd poate că nu-i cunosc antecedentele. Repet, omul acesta mi-a otrăvit cele dintîi zile de temniță, adăugînd și mai multă amărăciune la starea mea și așa disperată. Mă îngrozea ticăloșia și josnicia în care fusesem aruncat, în mijlocul căreia nimerisem. Aveam impresia că totul aici e deopotrivă de josnic și înticăloșit. Dar mă înșelasem judecîndu-i pe toți după A-v. În afară de clipele cînd rămîneam întins pe patul meu de scînduri, primele trei zile le-am petrecut rătăcind de colo pînă colo. La îndemnul lui Akim Akimîci, încredințai unui deținut mai de nădejde pînza pe care o primisem de la administrație, ca să-mi facă vreo cîteva cămăși, bineînțeles, cu plată

(cîteva copeici cămaşa); apoi, tot după sfatul lui Akim Akimîci, îmi procurai o saltea de pîslă, îmbrăcată în pînză (era cît o plăcintă de subţire şi se putea împături ca o scoarţă) şi o pernă de lînă aspră şi prea tare pentru cine nu era obişnuit cu ea. Akim Akimîci se făcu luntre şi punte să-mi găsească toate lucrurile de care aveam nevoie şi-mi cusu cu mîna lui o plapumă din bucăţele de postav tăiate din pantaloni şi haine ce nu mai puteau fi purtate şi pe care le cumpărasem de la alţi deţinuţi. După ce o purta un anumit timp şi era dată la reformă, îmbrăcămintea statului devenea proprietatea deţinutului, care o vindea numaidecît, fiindcă, oricît de veche ar fi, o haină tot mai poate avea un preţ. Lucrul acesta mă mira nespus, mai ales în primele zile cînd s-a produs primul meu contact cu poporul. Nu ştiu cum s-a făcut, dar deodată m-am pomenit făcînd parte din poporul de jos, un ocnaş ca şi ceilalţi. Obiceiurile, gîndurile, părerile şi deprinderile lor au devenit încetul cu încetul şi ale mele, cel puţin după formă, după lege, ca să zic aşa, căci în fond nu le puteam împărtăşi. Eram uimit, nedumerit, de parcă niciodată n-aş fi bănuit ori auzit vorbindu-se de ele, deşi de fapt fusesem avertizat şi ştiam la ce să mă aştept. Realitatea îţi produce însă o impresie cu totul diferită de cele citite sau auzite. Bunăoară, mi-aş fi putut închipui vreodată că zdrenţele acestea, de fapt bune numai de aruncat la gunoi, mai pot avea un preţ? Şi totuşi, plapuma mea, lucrată numai din petice soioase, nu lăsa în privinţa asta nici o îndoială! Nici nu vă puteţi închipui cît era de prost postavul întrebuinţat pentru îmbrăcămintea ocnaşilor; aducea oarecum cu postavul gros, cenuşiu, fabricat pentru uniformele soldăţeşti, dar, de îndată ce era purtat cîtăva vreme, se rărea şi se subţia, transformîndu-se într-un fel de pînză de sac. Un rînd de haine trebuia să ţină un an încheiat, lucru absolut imposibil. Deţinutul munceşte, cară poveri grele, încît postavul se învecheşte, se roade foarte repede. Cojoacele trebuiau purtate trei ani; în acest răstimp slujeau şi ca veşmînt, şi ca saltea, şi ca plapumă. Ce-i drept, erau trainice, dar spre sfîrşitul celui de-al treilea an cele mai multe trebuiau cîrpite cu petice de pînză. Dar oricît de uzate ar fi fost, după ce-şi împlineau sorocul, mulţi le vindeau cam cu patruzeci de copeici bucata. Cele păstrate mai bine se ridicau şi pînă la şai-

zeci-şaptezeci de copeici, sumă neînchipuit de mare în condiţiile ocnei.

Banul, după cum am mai spus, avea o valoare extraordinară în temniţă, o putere colosală. E lucru neîndoielnic că deţinutul care dispune de ceva bani suferă de zeci de ori mai puţin decît cel ce n-are nimic, deşi capătă şi acesta de la stat tot ce i se cuvine. „De vreme ce statul îi dă totul, ce nevoie ar mai avea de bani?" ziceau şefii noştri. Cu toate acestea, repet, dacă ocnaşii ar fi fost cu totul lipsiţi de posibilitatea de a avea un ban al lor — ori şi-ar fi pierdut minţile, ori ar fi murit ca muştele (deşi erau asiguraţi cu toate cele trebuincioase), ori, în sfîrşit, ar fi făptuit cine ştie ce crime nemaiauzite, unii de urît şi disperare, alţii ca să fie executaţi sau desfiinţaţi într-un fel oarecare şi deci ca „să-şi schimbe soarta", cum obişnuiau ei să spună (un fel de expresie tehnică de-a lor). Iar faptul că ocnaşul care a cîştigat cu atîta trudă, aproape cu preţul sîngelui, cîteva copeici, recurgînd adesea la nenumărate şiretlicuri, ba mergînd, şi nu o dată, pînă la furt şi înşelăciune, risipeşte totuşi aceşti bani de multe ori în mod absurd, cu o nesocotinţă copilărească, nu înseamnă cîtuşi de puţin că nu cunoaşte valoarea banului, aşa cum s-ar putea crede. Ocnaşul e lacom de bani; e atît de lacom, încît pentru ei îşi pierde minţile; şi dacă îi aruncă la chef cu atîta uşurinţă, o face ca să poată avea ceva ce socoate el că e mai presus decît banul. Ce pune el mai presus de ban? Libertatea, sau ceva care măcar să-i semene — un vis de libertate. Căci toţi ocnaşii sînt nişte visători. Voi avea prilejul mai departe să revin asupra acestei chestiuni cu mai multe amănunte; deocamdată, fiindcă veni vorba, mă mărginesc să amintesc că am văzut condamnaţi la *douăzeci de ani* muncă silnică spunînd calm şi cu multă convingere: „După ce-o da Dumnezeu să-mi sfîrşesc pedeapsa, am să..." Însuşi cuvîntul „deţinut" indică un om lipsit de dreptul de a voi; de aceea, risipindu-şi banii, omul acesta are sentimentul că *face ce vrea*. În ciuda stigmatelor de pe faţă şi a lanţurilor de la picioare, în ciuda îngrăditurii împrejmuitoare care-i ascunde lumea liberă şi-l închide ca într-o cuşcă, întocmai ca pe-o fiară, el tot îşi mai poate procura băutură, adică o plăcere cu străşnicie interzisă, sau chiar şi bucuria de a petrece uneori în tovărăşia unei femei; ba alteori (deşi nu totdeauna) reuşeşte să-i mituiască pe paznici sau chiar pe subofiţer, fă-

cîndu-i să închidă ochii asupra acestor abateri de la regulamente și disciplină ; poate chiar — și acest lucru îl încîntă cel mai mult — să se grozăvească față de ei, adică să le arate celorlalți camarazi de-ai lui și să se încredințeze și pe el însuși *măcar pentru o vreme,* că e mai tare și mai liber decît s-ar părea, că, într-un cuvînt, poate să tragă un chef, să facă tămbălău, să-și dea aere și să arate, mă rog, că el *poate* să facă toate astea, *că asta e voia lui,* creîndu-și iluzii pe care un ocnaș sărac nu-și poate permite luxul să le aibă. Și fiindcă am ajuns aici, cred că numai astfel se poate explica, chiar și la deținuții care nu sînt beți, înclinarea spre bravadă, spre laudă de sine, înclinarea naivă, dacă nu chiar comică, de a-și etala personalitatea, înfățișînd-o cu un nimb de măreție, fie chiar și imaginară. În sfîrșit, toate petrecerile acestea își au riscul lor, îl expun pe ocnaș la urmări destul de grave, dîndu-i deci sentimentul cel puțin al unui simulacru de viață, o iluzie fie și aproximativă a libertății. Și ce n-ar da omul pentru a se simți liber ? Care milionar, cu șreangul petrecut pe gît, nu și-ar da toate milioanele pentru o gură de aer ?

Șefii se miră uneori văzînd pe cîte unul din deținuții lor, care ani de-a rîndul a avut o purtare atît de cuminte, ba chiar exemplară, încît a fost pus mai mare peste ocnași, cum își iese deodată din balamale și, absolut fără nici o pricină, de parcă ar fi intrat diavolul într-însul, începe să-și facă de cap ; se îmbată, face gălăgie, scandal, devine chiar insolent față de superiori sau se dedă la acte de violență, mergînd pînă la crimă — omoară pe cineva, comite un viol sau săvîrșește cine știe ce altă nelegiuire. Te uiți la el, și te cuprinde mirarea. Iar dacă stai să te gîndești mai bine, poate că pricina acestei izbucniri, la care nu te-ai fi așteptat de la un om anume, stă tocmai în nevoia ascunsă a firii lui chinuite de a-și da frîu liber într-un fel de spasm, într-un fel de încercare instinctivă de a-și regăsi eul năruit, într-o dorință năvalnică de a-și afirma personalitatea umilită și care, punînd stăpînire pe întreaga lui ființă, crește năprasnic pînă la mînie, pînă la furie, pînă la demență, pînă la paroxism. Poate că tocmai așa se întîmplă cu un om înmormîntat de viu, cînd se trezește și începe să dea deznădăjduit cu pumnii în pereții sicriului, cînd încearcă să înlăture capacul, să-l spargă, cu toate că, dacă ar sta să judece, și-ar da seama că orice

străduință e zadarnică. Dar, vai, judecata nu are de data aceasta nici un cuvînt și rămîne străină de pornirea aceasta spasmodică. Nu trebuie să uităm apoi că aproape orice fel de manifestare de voință a ocnașului, orice afirmare a individualității lui e socotită drept infracțiune și e reprimată cu strășnicie ; de aceea, o dată dezlănțuit, de ce s-ar mai stăpîni ? De aici încolo puțin îi pasă de ceea ce se va întîmpla : urmările vor fi aceleași. Dacă-i chef — chef să fie ; dacă-i vorba de risc, atunci să rîște din plin, pînă la moarte de om. Primul pas e greu ! După ce se îmbată însă și o ia razna, n-ai cum să-l mai oprești. Iată de ce e cu mult mai bine să nu-l scoți din răbdări. Și e mai bine pentru toată lumea.

Da, dar cum s-ar putea ajunge la asta ?

VI

PRIMA LUNĂ

La intrarea în temniță, dispuneam de ceva bani ; asupra mea luasem însă foarte puțini, de teamă să nu-mi fie confiscați. În afară de asta, aveam ascunse cîteva ruble în scoarțele Evangheliei, singura carte pe care o puteam lua cu mine, alta nefiind îngăduită în temniță. Această Evanghelie cu banii în scoarțe îmi fusese dăruită la Tobolsk de cei ce de zeci de ani trăiau surghiuniți în Siberia [8] și se obișnuiseră de mult să vadă în orice „năpăstuit" un frate. Sînt în Siberia oameni care și-au făcut un crez al vieții din ajutorarea frățească a acestor „năpăstuiți" ; îi înconjoară cu dragoste și grijă, ca și cum ar fi copiii lor ; compătimirea ce o nutresc e cu desăvîrșire dezinteresată, sfîntă. Nu mă pot stăpîni să nu povestesc aici în cîteva cuvinte una din aceste întîlniri, care mi s-a întipărit în mod deosebit în minte.

În orașul în care se afla temnița noastră, locuia o văduvă, Nastasia Ivanovna. Firește, nimeni dintre noi, cît timp am stat închiși, n-a avut prilejul s-o cunoască personal. Părea că nu are altă țintă în viață decît aceea de a veni în ajutorul surghiuniților și mai ales al ocnașilor. I se întîmplase oare vreo nenorocire în familie, sau poate o ființă scumpă ei îndu-

rase cîndva o pedeapsă la fel cu a noastră ? Nu se ştie ; părea însă că cea mai mare fericire pentru dînsa era să facă tot ce-i stătea în putinţă ca să ne mai uşureze soarta ; nu cine ştie ce mare lucru, firește, căci era foarte săracă. Dar noi toţi care eram închişi în temniţă simţeam că avem dincolo de ziduri un prieten devotat. Între altele, ne comunica adesea veşti de care simţeam mare nevoie. Cînd am ieşit din temniţă pentru a mă stabili în altă localitate, am avut prilejul să trec pe la ea acasă şi s-o cunosc personal. Locuia la marginea oraşului, la o rudă apropiată. Nu era nici tînără, nici bătrînă, nici frumoasă, nici urîtă ; ar fi fost greu de spus dacă era sau nu deşteaptă ori cultă. Oricine însă îşi putea da imediat seama din gesturile şi atitudinea ei că e un suflet nesfîrşit de bun, plin de rîvna de a ajuta, de a alina durerea, de a face ceva pe placul omului. Citeai această bunătate în privirea ei blîndă şi mîngîietoare. Am petrecut o seară întreagă în casa ei, împreună cu un alt fost ocnaş. Ne privea în faţă, rîdea cînd rîdeam şi noi, era şi ea de aceeaşi părere cu noi în tot ce am fi spus ; se frămînta şi-şi dădea toată silinţa să ne poată ospăta cu ce avea. Ne oferi ceai, gustări şi dulciuri, şi cred că dacă ar fi avut norocul să aibă mii de ruble chiar, s-ar fi bucurat numai şi numai pentru faptul că banii aceştia i-ar fi dat putinţa să ne vină şi mai mult în ajutor şi să uşureze mai mult soarta fraţilor noştri, rămaşi în temniţă. La despărţire, ne dărui fiecăruia ca amintire cîte o tabacheră ; le lucrase ea însăşi, Dumnezeu ştie cum, din carton şi hîrtie colorată, hîrtie din aceea care se întrebuinţează la legatul cărţilor de aritmetică (poate că, într-adevăr, pentru lipitul tabacherei a fost folosită o carte de aritmetică), iar pe margini, de jur împrejur, le împodobise cu hîrtie aurie, pentru care, probabil, cutreierase anume prăvăliile. „Fumaţi, aşa că tabacherele astea vă vor fi poate de folos", ne zise ea cu sfială, cerîndu-ne parcă iertare că ne dădea numai atît... Unii susţin (am citit şi am auzit asta) că şi dragostea cea mai fierbinte de aproapele tău e în acelaşi timp şi o dovadă de mare egoism. Niciodată nu voi putea pricepe ce fel de egoism ascundea atitudinea acestei femei !

Cu toate că atunci cînd am intrat în temniţă n-aveam cine ştie ce bani asupră-mi, nu mă puteam supăra pe ocnaşii care în primele zile după venirea mea se prezentau cu cea mai mare nevinovăţie să-mi ceară un împrumut şi care nu se sfiau

să mai vină iarăşi şi iarăşi, chiar după ce mă înşelaseră o dată, ba chiar de mai multe ori. Mărturisesc însă că ceea ce mă supăra mai mult era că toţi aceşti oameni, cu şiretenia lor copilărească, mă luau drept un naiv şi-şi băteau joc de mine tocmai fiindcă îi împrumutam cu bani pentru a nu ştiu cîta oară. Erau de bună seamă încredinţaţi că mă pot duce de nas cu şiretlicurile şi minciunile lor şi sînt convins că dacă, dimpotrivă, nu cedam din primul moment, ci-i alungam cît colo, m-ar fi respectat poate mai mult, şi totuşi, oricîtă ciudă aveam pe ei, nu mă simţeam în stare să-i refuz. Necazul meu era cu atît mai mare, cu cît din primele zile mă frămîntam la gîndul atitudinii pe care o aveam de adoptat în temniţă şi al comportării mele faţă de aceşti oameni. Simţeam şi-mi dădeam foarte bine seama că era o lume cu totul nouă pentru mine, că mă afundam în bezna necunoscutului şi că era cu neputinţă să trăieşti ani de-a rîndul bîjbîind în întuneric. Trebuia să cumpănesc, să mă pregătesc sufleteşte. Mă hotărîi să fiu drept, după cum mi-e firea, şi să procedez aşa cum aveau să-mi poruncească simţirea şi judecata. Pe de altă parte, îmi dădeam seama că toate acestea nu sînt decît nişte aforisme, iar realitatea e cu totul alta, plină de neprevăzut.

Astfel, deşi necazurile şi grijile mărunte de a-mi orîndui viaţa în cazarmă — griji de care am mai vorbit şi pe care mi le-a uşurat într-o oarecare măsură Akim Akimîci — au avut darul să-mi risipească cît de cît gîndurile negre, mă chinuia o groaznică tristeţe, ce-mi otrăvea sufletul clipă de clipă. E o „Casă a morţii" îmi ziceam de cum se înnopta, privind uneori din pridvorul cazărmii la ocnaşii care, întorşi de la muncă, rătăceau ca nişte umbre prin curtea temniţei, ducîndu-se pînă la bucătărie şi înapoi. Cercetîndu-le mai cu luare-aminte mişcările, înfăţişarea, căutam să-mi dau seama ce fel de oameni erau, ce caractere şi obiceiuri aveau. Iar ei se perindau pe dinaintea mea fie posomoriţi, cu fruntea încruntată, fie veseli peste măsură (aceste două aspecte sînt cele mai frecvente, fiind caracteristice pentru ocnă) ; unii se luau la ceartă şi se înjurau, alţii stăteau pur şi simplu la taifas, ori vedeai pe cîte unul cum se plimbă singuratic, dus pe gînduri, cu pas rar şi apăsat ; o parte din ei arătau obosiţi, cu privirea pierdută în gol, dar cei mai mulţi îşi luau un aer de superioritate provocătoare (chiar şi aici), cu căciula pe-o ureche şi cojocul zvîrlit

pe umăr, plimbîndu-şi în jur, cu o sfidare obraznică, ochii şireţi şi batjocoritori.

„Iată-mi sălaşul, iată lumea mea de acum, mă gîndeam eu, lume în care, vrînd-nevrînd, trebuie să trăiesc..." Am tot încercat să-l descos pe Akim Akimîci, în tovărăşia căruia îmi plăcea să-mi beau ceaiul ca să-mi uit de singurătate, sperînd să aflu de la el cîte ceva despre aceşti oameni. În treacăt fie zis, ceaiul în aceste zile dintîi a fost aproape singura mea hrană. Akim Akimîci era oricînd dornic de această băutură şi chiar el aţîţa focul la micul nostru samovar de tinichea, caraghios la înfăţişare şi rudimentar, lucrat în temniţă şi împrumutat de la M.

Akim Akimîci îşi sorbea de obicei ceaiul din pahar (avea şi un pahar) tăcut şi tacticos, după care îmi mulţumea, apucîndu-se numaidecît să-mi meşterească plapuma. Nu era însă în stare să-mi stingă curiozitatea şi nici n-a priceput vreodată rostul dorinţei mele de a cunoaşte firea oamenilor ce ne înconjurau ; în timp ce mă asculta, pe buze îi flutura un zîmbet viclean, zîmbet pe care-l am şi acum înaintea ochilor. „Nu, mă gîndeam, trebuie să ajung singur să le cunosc pe toate cîte sînt aici şi să le încerc pe propria mea piele, fără a recurge la alţii."

În cea de-a patra zi, ocnaşii se înşirară dis-de-dimineaţă pe două rînduri în curtea din faţa corpului de gardă, aproape de poarta cea mare ; întocmai ca atunci cînd mă duseseră să-mi schimb lanţurile. Atît în faţa cît şi în spatele lor se postară soldaţii cu puştile încărcate şi cu baionetele la armă.

Soldatul are dreptul să tragă atunci cînd vreun ocnaş încearcă să fugă, în schimb răspunde dacă a tras nu într-un caz de forţă majoră ; acelaşi lucru se întîmplă şi cînd e vorba de o răzvrătire făţişă a deţinuţilor ; dar cine ar cuteza să fugă aşa, în văzul tuturor ?

Îşi făcu apariţia un ofiţer de geniu întovărăşit de dirigintele de lucrări şi de subofiţerii şi soldaţii din trupele de geniu însărcinaţi să supravegheze munca ocnaşilor. Se făcu apelul : cei dintîi plecară ocnaşii care lucrau în atelierul de croitorie ; aceştia coseau îmbrăcămintea şi rufăria pentru nevoile temniţei, astfel încît şefii din trupele de geniu n-aveau nici un amestec. Apoi porniră ceilalţi ocnaşi spre diferite ateliere, pînă le ajunse rîndul celor repartizaţi la salahorie obişnuită. Eram şi eu printre aceşti ultimi douăzeci. În spatele ce-

tăţii, pe rîul îngheţat, se aflau două şlepuri ale statului, care nu erau bune de nimic şi trebuiau desfăcute, ca să nu se risipească scîndurile în zadar. La drept vorbind, mare pricopseală nu se alegea din vechitura asta de material aproape putred, mai ales că în oraş lemnele de foc se vindeau pe un preţ de nimic, iar cît vedeai cu ochii, dincolo, pe culmi, pădurile se întindeau la nesfîrşit.

Ne trimiteau la munca aceasta numai ca să nu stăm cu mîinile în sîn. Asta o ştiau toţi ocnaşii, de aceea porneau la lucru fără tragere de inimă, aproape în silă. Cu totul altfel se întîmpla cînd munca era cu rost, folositoare, şi mai cu seamă atunci cînd era hotărît dinainte cît anume e de făcut. Atunci oamenii se însufleţeau şi, măcar că nu se alegeau cu nimic de pe urma muncii lor, am văzut deţinuţi care se străduiau din răsputeri să-şi îndeplinească norma cît mai repede şi cît mai bine ; era parcă în joc ambiţia fiecăruia. Iar într-o muncă de felul celei amintite mai sus, care se executa mai mult de formă decît dintr-o necesitate, nu ni se arăta cît aveam de lucrat, aşa încît trebuia să muncim pînă bătea toba, vestind întoarcerea la cazarmă, la unsprezece ceasuri de dimineaţă.

Era o zi călduţă, ceţoasă, aproape să înceapă a se topi zăpada. Întreg grupul nostru porni spre rîu, dincolo de zidurile temniţei, zornăind uşor din lanţuri, care, deşi ascunse sub veşminte, scoteau la fiecare pas un sunet ascuţit, metalic. Vreo doi-trei ocnaşi se desprinseră ca să aducă uneltele de la magazie. Mergeam în rînd cu ceilalţi şi mă simţeam parcă însufleţit de dorinţa de a vedea şi afla despre ce fel de muncă e vorba. Ce înseamnă munca silnică de ocnaş, şi cum aveam să muncesc pentru întîia oară în viaţa mea ?

Îmi amintesc pînă şi cele mai mici amănunte. Pe drum am întîlnit un tîrgoveţ cu bărbuţă, care, văzîndu-ne, se opri şi-şi vîrî mîna în buzunar. Un deţinut se desprinse numaidecît din convoi, îşi scoase căciula din cap şi primi pomana — cinci copeici — apoi intră în rînd. După ce se închină făcînd semnul crucii, tîrgoveţul îşi văzu mai departe de drum. Cele cinci copeici fură cheltuite în aceeaşi dimineaţă pe colaci, care se împărţiră egal între ocnaşi.

În grupul nostru, unii din ocnaşi erau scumpi la vorbă şi posomoriţi, alţii nepăsători şi vlăguiţi ; cîţiva sporovăiau alene între ei, abia articulînd cuvintele. Unul părea tare vesel, fericit chiar — nu se ştie de ce anume. Cînta şi juca pe marginea

drumului, făcînd să-i răsune lanţurile la fiecare săritură; era acelaşi ocnaş scund şi îndesat care în ziua sosirii mele se certase cu un altul pentru apa de spălat, pe motivul că acela îndrăznise să susţină sus şi tare, într-un mod cu totul absurd, că ar fi pasărea cagan... Flăcăul acesta bine dispus se numea Skuratov. În cele din urmă, începu să cînte cît îl ţinea gura un cîntec vesel, al cărui refren mi-a rămas în minte:

Fără mine mă-nsurară
Că eram plecat la moară...

Nu-i lipsea decît balalaica.

Dar veselia lui zurlie avu bineînţeles darul să stîrnească indignarea celorlalţi, ba unii se simţiră aproape jigniţi.

— Ian auzi-l cum urlă! făcu unul cu dojană în glas, deşi aceasta nu-l privea cîtuşi de puţin.

— Un singur cîntec avea lupul sireacu, dar şi pe acela i l-a furat tuleacu! adăugă un altul, care după grai părea să fie ucrainean.

— Ei şi ce-i dacă sînt de prin părţile Tulei, i-o tăie pe dată Skuratov: că n-oi fi ca ăla din Poltava care s-a înecat cu o găluşcă...

— Auzi vorbă! Da tu ce-mi făceai? Din opincă ciorbă acră crăpai.

— Şi acum i-a umplut dracu burta cu ghiulele! adăugă un al treilea.

— La drept vorbind, fraţilor, eu sînt om dilicat, zise Skuratov, adresîndu-se tuturor şi nimănui în mod special, însoţindu-şi vorbele cu un oftat plin de căinţă. De cînd mama m-a făcut, am păscut (adică crescut — Skuratov stîlcea intenţionat cuvintele) numai cu miere şi plăcinte; fraţii mei şi astăzi sînt negustori cu faimă la Moscova, oameni cu dare de mînă; ţin prăvălie în hală, stau la tejghea, învîrt nişte afaceri pe cinste, şi le merge din plin.

— Dar tu, rogu-te, ce-nvîrteai?

— Fiecare după puterile lui. Să mă fi văzut cînd mi-a picat saftea două sute de...

— ...de ruble? Nu mai spune, sări un deţinut, care, de uimire, tresărise la auzul unei asemenea sume.

— Nu, omule, nu de ruble-i vorba, ci de două sute vergi pe spate. Luka, hei, Luka!

— Care Luka ? Mi-or fi zicînd alţii pe nume, nu zic ba, da pentru tine sînt Luka Kuzmici, răspunse plictisit un ocnaş pirpiriu, cu nasul ascuţit.

— Ei bine, fie şi Luka Kuzmici, naiba să te ia...

— Apăi nici aşa, oi fi eu pentru careva şi Luka Kuzmici, da pe tine te poftesc să-mi zice „nene".

— Dracu să te ia cu „nene" al tău cu tot ! Nici nu merită să-mi bat gura degeaba ! Şi uite aşa fuse, fraţilor, că nu m-au lăsat să fac mulţi pureci la Moscova ; mi-au numărat cincisprezece lovituri de bici şi mi-au făcut vînt de acolo ; şi atunci...

— Şi pentru ce te-au trimis la ocnă ? îi luă vorba din gură unul care-i asculta cu luare-aminte povestea.

— Păi, de băut să nu bei, de jucat să nu joci, călugărie, nu alta... Şi aşa, fraţilor, la Moscova nu mi-a fost dat să mă chivernisesc cum se cuvine. Şi ce-am mai tînjit după aşa ceva — s-ajung şi eu om cu stare. Atîta mi-am dorit-o, că nici nu pot să v-o spun.

Cîţiva pufniră în rîs. Skuratov făcea parte, se vede, din categoria acelor glumeţi voluntari, mai bine zis măscărici, care se simt obligaţi să-şi înveselească camarazii încruntaţi şi care, bineînţeles, nu primeau pentru asta decît ocări. Aparţinea, adică, acelui tip original şi interesant de oameni, despre care voi mai avea prilejul să vorbesc.

— Ia uitaţi-vă la el, ce mai fante ! S-a înţolit în zibelină ! zise Luka Kuzmici. Numai pe haină scoţi vreo sută de ruble.

Skuratov purta de fapt un cojocel de oaie ponosit ca vai de lume, petic peste petic. Cu un aer nepăsător, îl cercetă de sus pînă jos.

— În schimb. am cap, fraţilor, care face toate paralele, răspunse el. Cînd mi-am luat rămas bun de la Moscova, aceasta mi-a fost mîngîierea : că-mi venea şi capul cu mine... Adio, Moscovă ! Îţi mulţumesc pentru chelfăneală, pentru viaţa slobodă, că strașnică porţie mi-ai tras ! Iar de cojocul meu n-ai ce te lega, omule, că doar nu ţi l-am vîrît sub ochi...

— Aşa, va să zică, numai capul vrei să ţi-l văd ?

— Măcar de-ar fi al lui ! Da şi pe ăsta l-a căpătat de pomană ! se amestecă din nou în vorbă Luka Kuzmici. L-au miluit la Tiumen, cînd a trecut cu convoiul pe acolo.

— Ascultă, Skuratov, ai avut vreo meserie la viaţa ta ?

— El și meserie ? Era colea un biet cizmar ; bătea pingele după ce le șterpelea de la alții, făcu unul din ocnașii posomorîți. Asta-i era meseria.

— M-am apucat eu și de meserie, zise Skuratov, fără să ia seama la batjocura usturătoare din cuvintele celuilalt ; am încercat să fac ciubote, da n-am ajuns să tălpuiesc decît o singură pereche.

— Și-ai găsit mușteriu ?

— S-a nimerit unul, din ăia fără frică de Dumnezeu și rușine de oameni ! Trebuie că asta i-a fost pedeapsa celui de sus : le-a cumpărat.

Toți cei de față începură să rîdă în hohote.

— Am mai încercat o dată să lucrez și aici, în temniță, urmă Skuratov imperturbabil. Am pus căpute la cizmele lui Stepan Pomorțev, porucicul.

— Și-a fost mulțumit ?

— Nu, fraților, n-a fost de loc mulțumit. M-a-njurat de mama focului, să-mi ajungă pe toată viața. Ba mi-a dat și un picior în spate. Tare rău s-a supărat pe mine. Of ! Păcătoasă viață !

Bărbățelul Aku-ulinei
Iată iese-n bătătură...

slobozi el o strigătură și cu un chiot voios se porni pe țopăială.

— Ce pramatie ! bombăni ucraineanul care mergea alături de mine, măsurîndu-l cu răutate și dispreț.

— Un netrebnic ! Un om de nimic ! îl categorisi un altul, pe un ton grav și hotărît.

Nu pricepeam de ce se arătau atît de supărați pe Skuratov, deși în primele zile băgasem de seamă că ocnașii care încercau să facă haz cu glumele lor erau disprețuiți. Mînia ucraineanului și a celorlalți o puneam pe seama vreunei animozități personale ; mă înșelam însă. Îi purtau pică din pricină că Skuratov nu-și lua și el aerul acela grav și demn, ce ajungea pînă la pedanterie, și de care se molipsiseră toți întemnițații, într-un cuvînt, pentru că-l socoteau, după propria lor expresie, „un om de nimic". Pe de altă parte, nu toți cei „cu haz" erau tratați cu aceeași asprime și luați în batjocură, ca de pildă Skuratov și alții de teapa lui. După cum era și

omul : cei buni la inimă şi naivi se alegeau doar cu ocări şi umilinţă. Faptul aceasta mă mira. În schimb, erau unii din categoria celor veseli, atît de colţoşi, încît nu se lăsau luaţi în tărbacă cu una, cu două şi de îndată se luau la harţă cu oricine, cucerindu-şi astfel respectul. Se afla chiar în grupul nostru unul din aceşti colţoşi, în fond un om cît se poate de plăcut şi vesel, aşa cum l-am cunoscut abia mai tîrziu ; era un flăcău înalt şi chipeş, cu o aluniţă mare pe obraz ; avea ceva hazliu în înfăţişare, iar pe lîngă frumuseţe, trăsăturile-i vădeau şi o agerime a minţii. Toţi îl porecliseră „pionierul", din pricină că provenea dintr-o unitate de pionieri ; acum era deţinut în secţia specială. Cu privire la el am să revin mai tîrziu.

De altfel, nu toţi cei „serioşi" se arătau chiar atît de porniţi ca ţăranul ucrainean veşnic mîniat cînd îi vedea pe ceilalţi rîzînd. Erau în ocnă şi cîţiva oameni care rîvneau la întîietate, fie pentru că se socoteau mai îndemînatici la lucru, fie pentru că se credeau mai deştepţi, mai isteţi, mai cumpăniţi şi mai înţelepţi decît toţi ceilalţi. Mulţi din ei se arătau într-adevăr cu scaun la cap şi atît de perseverenţi, încît îşi atingeau ţelul, adică îşi creau un renume şi exercitau o puternică înrîurire morală asupra celorlalţi ocnaşi. De cele mai multe ori, celebrităţile acestea se duşmăneau între ele de moarte şi fiecare, la rîndul lui, avea nenumăraţi vrăjmaşi. Îi priveau pe ceilalţi ocnaşi cu un aer de superioritate oarecum îngăduitoare, plin de demnitate, şi nu iscau niciodată certuri fără rost. Bine văzuţi de administraţie, în timpul lucrului erau un fel de „şefi" peste ceilalţi ; nici unuia dintre ei nu i-ar fi trecut vreodată prin gînd să caute gîlceavă pentru nişte glume sau cîntece ; nu-şi pierdeau vremea cu asemenea fleacuri. Oamenii din această categorie s-au purtat cu mine cît se poate de frumos în tot timpul cît mi-am făcut osînda, deşi se ţineau la distanţă şi erau cam zgîrciţi la vorbă. Despre ei voi avea de spus mai multe cu alt prilej.

Ajunserăm la povîrniş. Jos, în albia rîului, se zărea şlepul putred, prins între gheţuri, pe care trebuia să-l desfacem. Dincolo de rîu, cît vedeai cu ochii, se întindea stepa pustie şi tristă, pierzîndu-se într-o ceaţă albăstrie. Mă aşteptam să-i văd pe toţi apucîndu-se cu rîvnă de lucru, dar nici vorbă de asta. Cîţiva se aşezară pe nişte buşteni lăsaţi de ape pe mal ; cei mai mulţi îşi scoaseră din carîmbul cizmei tabacherele

cu tutun de prin partea locului (care se vindea la piață în foi, netăiat, cîte trei copeici livra) și pipele de lemn cu țeavă scurtă, cioplite grosolan chiar în ocnă, și și le aprinseră, în vreme ce soldații făcură cerc în jurul nostru, pregătindu-se cu un aer plictisit să ne păzească.

— Cui i-o fi trăsnit prin cap să ne pună la desfăcut șlepul? mormăi ca pentru sine un ocnaș. O fi ducînd lipsă de surcele?

— Ălora de nu se tem de noi, ălora le-a trăsnit, îi întoarse vorba altul.

— Încotro s-or fi ducînd oamenii ăia? se minună cel dintîi după un răstimp, fără a lua în seamă, bineînțeles, răspunsul la întrebarea lui. Arăta acum cu degetul în depărtare, spre un grup de țărani ce mergeau în șir prin zăpada încă neumblată. Toți ocnașii întoarseră capul alene într-acolo și de plictiseală începură să facă tot felul de glume pe socoteala lor. Unul din țărani, ultimul din șir, mergea bălăbănindu-se într-un chip foarte caraghios, cu brațele depărtate de trup, cu capul plecat într-o parte; purta o căciulă lunguiață și turtită ca o plăcintă. Silueta i se desprindea lămurit pe albul zăpezii.

— Ian te uită cum s-o înțolit neica Frățîn Petrovici! băgă de seamă unul dintr-ai noștri, căutînd să imite vorba țărănească.

Ciudat lucru, dar ocnașii, deși cei mai mulți erau de la țară, îi priveau pe țărani oarecum de sus.

— Îhî, ăl din urmă îi mai dihai, fraților, ai zice că sădește napi.

— O fi tartorul mintoșilor, și plin de bani, zise un al treilea.

Toți rîseră tărăgănat, cam fără chef. Între timp se ivi o vînzătoare de colaci; era o femeiușcă vioaie și dezghețată.

Ocnașii cumpărară cîțiva colaci din pomana de cinci copeici dată de tîrgoveț cu bărbuță, apoi îi împărțiră frățește între ei.

Flăcăul care vindea colaci în temniță alese vreo douăzeci de bucăți și începu să se tocmească plin de zel cu femeia, ca să-i mai scadă din preț. Ea nu se învoia în ruptul capului.

— Bine, bine, da din aia nu-mi dai?

— Care aia?

— D-apăi din ce nu se înfruptă șoarecii.

— Lua-te-ar ciuma ! îl ocărî femeia, pornindu-se pe rîs. În cele din urmă apăru subofiţerul care supraveghea lucrările, cu o nuia în mînă.

— Ei, v-a găsit odihna acum ! La lucru !

— Apăi arată-ne ce trebuie să facem şi cît anume, Ivan Matveici, zise unul dintre „şefi", ridicîndu-se fără grabă.

— Da la plecare de ce n-aţi întrebat ? De desfăcut şlepul, asta aveţi de făcut.

Ocnaşii se sculară unul cîte unul şi începură să coboare spre rîu, înaintînd agale, abia tîrîndu-şi picioarele. Se iviră numaidecît printre ei cîţiva „organizatori", cel puţin cu vorba. S-a hotărît să nu se lucreze alandala şi să se desfacă cu grijă bîrnele din fund şi cele laterale, bătute în cuie de lemn — muncă grea şi obositoare.

— Întîi şi întîi, să dăm buşteanul ăsta la o parte ! Puneţi umărul, băieţi ! strigă unul care nu era nici „organizator", nici „şef", ci simplu lucrător — un tînăr la locul lui şi fără ifose, care nu rostise nici un cuvînt pînă atunci ; el se aplecă şi dădu să apuce cu amîndouă mîinile un buştean gros, crezînd că ceilalţi o să-l ajute. Dar nici unul nu sări la chemarea lui.

— Încearcă de vezi ! N-ai să-l ridici cît îi lumea şi pămîntul şi chiar de-ar veni moş Martin, bunică-tu, tot nu l-ar urni din loc, mormăi unul printre dinţi.

— Bine, fraţilor, da de unde s-o-ncepem ? Eu, drept să vă spun, nu mai ştiu... zise oarecum nedumerit cel care o luase înaintea tuturor, dînd drumul buşteanului şi îndreptîndu-se din şale.

— Te-a apucat hărnicia ! Oricît ai lucra, tot nu-i dai de capăt.

— Uită-te la el, nu s-ar pricepe să dea grăunţe la trei găini deodată şi sare să fie cel dintîi... Caraghiosul !

— Staţi, fraţilor, ce vă legaţi de mine, am spus aşa într-o doară... se apără el umil, cerîndu-şi parcă iertare.

— Vă ţineţi de taclale ? ! Credeţi cumva că v-au trimis aici aşa, de florile mărului, ca să-mi staţi cu mîinile-n sîn ? Ori poate să vă pun la murat ? strigă din nou subofiţerul, privind nedumerit la cei douăzeci de oameni care nu ştiau de unde să-nceapă. Apucaţi-vă odată de treabă ! Mişcă !

— Graba strică treaba, Ivan Matveici.

— De-aia stai ?... Auzi, Saveliev. Palavragiu Petrovici ! Cu tine vorbesc : ce-ai rămas cu ochii holbaţi ?... Îi scoţi la mezat ?... Puneţi mîna odată, vă zic !

— Ce-aş putea face de unul singur ?

— Arată-ne ce anume şi cît trebuie să facem, Ivan Matveici.

— V-am mai spus o dată. Desfaceţi şlepul şi pe urmă puteţi pleca acasă. Ci, începeţi odată !

Ocnaşii se apucară, în sfîrşit, de treabă dar fără vlagă şi îndemînare, mai mult în silă. Îţi făcea rău să priveşti acest grup de lucrători zdraveni, tot unul şi unul, care păreau să nu ştie de unde şi cum să înceapă. Şi nici n-apucară bine să scoată cea dintîi şi cea mai mică bîrnă, că se şi rupse. „S-a frînt singură", ziceau ei ca să se dezvinovăţească în faţa subofiţerului. Era limpede că în chipul acesta n-aveau să ajungă prea departe şi că ar fi trebuit să se fi apucat altminteri. Dar cum anume ? De unde s-o ia ? Deţinuţii se porniră să-şi dea cu părerea toţi deodată şi în cele din urmă ajunseră la ocări, cearta ameninţînd să ia forme mai grave... Subofiţerul ridică din nou glasul, rotind nuiaua între degete, dar bîrnele se frîngeau una după alta. Abia atunci băgară de seamă că n-au destule securi şi că le lipsesc anumite scule. Doi ocnaşi însoţiţi de paznici fură trimişi în fortăreaţă să aducă cele de trebuinţă ; pînă la întoarcerea lor, ceilalţi se aşezară pe marginea şlepului, cu aceeaşi nepăsare, îşi scoaseră pipele şi începură să fumeze.

În cele din urmă, subofiţerul scuipă scîrbit.

— Ce să zic, nu prea se lipeşte munca de voi... Ce oameni ! Ce oameni !... bombăni el, şi dînd cu mîna a lehamite, porni spre fortăreaţă, tot răsucind nuiaua între degete.

Un ceas mai tîrziu îşi făcu apariţia dirigintele de lucrări. După ce ascultă în linişte părerile ocnaşilor, declară că trebuiau scoase încă patru bîrne aşezate de-a curmezişul, dar în aşa fel, ca să nu se mai rupă, ci să rămînă întregi, după care să se desfacă o porţiune din şlep pînă la un anumit loc ; apoi oamenii să se întoarcă la cazarmă. Lucrul nu era tocmai uşor, şi totuşi, Dumnezeule, cu ce rîvnă se apucară ocnaşii ! Unde dispăruse lenea, şovăiala lor de adineauri ? Puseră mîna pe securi şi, în scurtă vreme, cuiele de lemn fură scoase cu îndemînare. Cei care n-aveau securi, vîrau nişte prăjini groase pe sub bîrne şi, prin apăsarea a douăzeci de braţe, le

desfăceau una cîte una, ca niște adevărați meșteri plini de voie bună. Spre marea mea mirare, bîrnele rămîneau întregi și aproape nevătămate. Treaba mergea strună. Ai fi zis că tuturor acestor oameni li s-a luminat mintea ca prin farmec. Nu se mai auzeau nici vorbe de prisos, nici ocări, fiecare știa ce trebuia să spună și să facă, unde să se așeze și ce sfaturi să dea. Cu o jumătate de ceas înainte de a începe să bată toba, treaba era isprăvită și ocnașii se îndreptară spre cazarmă istoviți, dar cu mulțumirea că au putut să cîștige fie și o jumătate de ceas din vremea hotărîtă pentru muncă de către administrație. În ceea ce mă privește, am băgat de seamă un lucru foarte ciudat : oriunde mă repezeam să dau o mînă de ajutor, oricît mă străduiam să fiu de folos, nicăieri nu mi-am găsit locul, pe toți îi stînjeneam la lucru, nimeni n-avea nevoie de mine și care mai de care mă alunga, răstindu-se la mine cu asprime, ba chiar și cu ocări.

Cel din urmă deținut, un biet nenorocit și pe deasupra un lucrător prost, care n-ar fi cutezat să ridice glasul în fața celorlalți ocnași, mult mai pricepuți și mai îndemînateci decît el, se simțea în drept să mă umilească, să mă dea la o parte, dacă mă nimeream lîngă el, pe motivul că-l încurcam în treabă. În sfîrșit, unul mai țîfnos îmi spuse brutal, pe față :

— Ce te vîri peste tot ? Șterge-o de aici ! Încurci lumea la treabă.

— Nu te băga unde nu-ți fierbe oala ! adăugă numaidecît un altul.

— De ager ce ești, mai bine ai umbla după pomană ! Nu-i de nasul tău aici !

Nu-mi rămînea altceva de făcut decît să mă dau la o parte. Dar nici să stau cu mîinile în sîn cînd toți ceilalți lucrau, nu-mi venea la socoteală. Cînd însă, neavînd încotro, m-am lăsat păgubaș și m-am așezat la un capăt al șlepului, începură să zbiere revoltați :

— Ia priviți ce ajutor ne-au mai trimis ! Ce să faci cu unul ca ăsta ? ! Nu e bun de nimic !

Toate astea, aveau, bineînțeles, un tîlc : se simțeau fericiți că pot să-și bată joc de un fost boiernaș și nu lăsau să le scape prilejul.

E, prin urmare, lesne de înțeles de ce chiar de la început, din clipa cînd am intrat în temniță, mă chinuia, cum am mai

spus înainte, gîndul: dacă am să mă pot vreodată împăca cu camenii aceştia şi ce atitudine trebuia să iau faţă de ei. Presimţeam că neajunsuri din acestea aveau să mi se mai întîmple, şi nu numai o dată. Cu toate acestea, eram hotărît să nu-mi schimb întru nimic felul de a fi. Ştiam că planul meu de comportare asupra căruia meditasem între timp, n-ar fi putut da greş. Hotărîsem să am o atitudine cît se poate de firească şi de independentă, fără să arăt vreodată că aş dori să mă apropii de ei, dar nici să-i resping, dacă vreunul ar fi încercat să se apropie de mine; niciînd să nu arăt că mă tem de ameninţările sau de ura lor, prefăcîndu-mă, pe cît îmi va fi cu putinţă, că nu le bag în seamă. Mi-am pus în gînd să nu renunţ în unele privinţe la punctul meu de vedere şi să nu cedez, tolerîndu-le anumite obiceiuri şi deprinderi, într-un cuvînt, să nu fac nici un pas pentru a le cîştiga prietenia. Bănuiam că m-ar fi dispreţuit dacă m-aş fi purtat altfel.

După concepţia lor (de lucrul acesta aveam să mă conving mai tîrziu), eu trebuia să-mi apăr cu orice preţ faţă de ei pînă şi obîrşia mea nobilă, cu alte cuvinte, să fac pe răsfăţatul, să-mi dau ifose, să-i consider inferiori mie, să fac nazuri oricînd şi oriunde, să dispreţuiesc munca. Aşa înţelegeau ei că trebuie să se poarte un nobil. Pe faţă, bineînţeles, m-ar fi înjurat pentru asta, dar în sinea lor mi-ar fi purtat respect. Din păcate, rolul acesta nu mi se potrivea; n-am fost niciodată un nobil în sensul în care-l înţelegeau ei; în schimb, m-am jurat să nu fac nici un fel de compromis în privinţa felului meu de a gîndi, sau a culturii asimilate. Dacă m-aş fi apucat să-i linguşesc ca să le intru în voie, să mă declar de acord cu ei în toate, să-mi deschid sufletul şi să mă dau pe brazdă, încuviinţînd diferitele lor „însuşiri", numai şi numai pentru a le cîştiga îngăduinţa — ei şi-ar fi închipuit numaidecît că o fac din teamă sau laşitate, şi în consecinţă m-ar fi tratat cu dispreţ. A-v nu putea servi drept exemplu: era omul maiorului şi asta-i făcea să se teamă de el. Pe de altă parte, nici să mă închid într-o amabilitate îngheţată şi inaccesibilă, ca polonezii, nu voiam. Acum îmi dădeam perfect de bine seama că oamenii aceştia au prins ciudă pe mine pentru că am vrut să muncesc cot la cot cu ei, în loc să-mi dau ifose şi să mă tînguiesc. Deşi nu mă îndoiam nici o clipă

că mai tîrziu vor fi siliți să-și schimbe părerea despre mine, nu-mi dădea pace gîndul că în clipa de față ei ar fi poate îndreptățiți să mă dispreţuiască, crezînd că în timpul lucrului am vrut să le intru pe sub piele.

În amurg, după munca de după-masă, cînd mă întorceam spre cazarmă, obosit și amărît, mă simţii cuprins de o tristeţe adîncă. „Cîte mii de zile ca aceasta mă așteaptă de aci încolo ! Toate la fel, mereu aceleași, neschimbate ! mă gîndeam eu. Cînd se lăsă noaptea, mut de durere, m-am strecurat în spatele cazărmii, purtîndu-mi pașii singuratici de-a lungul îngrăditurii, cînd deodată îl zării pe Tărcuș venind glonț spre mine.

Tărcuș era cîinele temniței, căci fiecare temniță își are cîinele ei, după cum orice companie, orice baterie de artilerie și orice escadron și-l au pe-al lor. Trăia aici de foarte multă vreme, era un cîine de pripas, așa încît fiecare îi era stăpîn, și se hrănea cu resturile de la bucătărie. Era un cîine mare, de curte, negru cu pete albe, nu prea bătrîn, cu ochii cuminți și o coadă stufoasă. Nimeni nu-l băga în seamă, nimeni nu-l mîngîia.

Chiar în prima zi l-am mîngîiat dîndu-i din mînă o bucată de pîine. A stat cuminte sub mîngîierea mîinii mele, privindu-mă cu ochi blînzi și dînd din coadă în semn de mulţumire. În seara aceea, fiindcă nu mă văzuse de mai multă vreme, pe mine, cel dintîi căruia, după atîția ani, îi trecuse prin minte să-l mîngîie, porni să mă caute pretutindeni și, descoperindu-mă în spatele cazărmii, îmi veni în goana mare în întîmpinare, lătrînd și schelălăind de bucurie. Nu știu ce s-a petrecut atunci cu mine, dar începui să-l strîng, să-i sărut botul, lipindu-i capul de pieptul meu ; animalul îmi puse labele pe umeri și mă linse pe obraji. „Iată prietenul pe care mi-l trimite soarta !“ mă gîndii, și de atunci, în această perioadă de început, nespus de apăsătoare și de tristă, ori de cîte ori mă întorceam de la muncă, înainte de orice, mă îndreptam grăbit în spatele cazărmii, în tovărășia lui Tărcuș, care sărea înaintea mea lătrînd de bucurie ; îi apucam capul între mîini și-l sărutam de nenumărate ori ; o senzație de caldă moleșeală, dar și de chinuitoare amărăciune totodată îmi strîngea inima. Mi-aduc aminte că începusem să simt și o plăcere, ca și cum mi-aș fi făcut un titlu de mîndrie din

acest chin al meu, la gîndul că nu-mi mai rămăsese în lume decît o singură ființă în stare să mă iubească, o ființă dragă și apropiată, un adevărat prieten, singurul prieten, credinciosul meu cîine Tărcuș.

VII

CUNOȘTINȚE NOI. PETROV

Dar timpul trecea și, încetul cu încetul, începui să mă includ în făgașul vieții mele noi. Tot ce se petrecea zilnic sub ochii mei nu mă mai îndurera atît; într-un cuvînt, temnița, cu toate întîmplările, cu oamenii și obiceiurile ei, îmi deveniră cotidian obișnuite. Îmi era cu neputință să mă împac cu viața aceasta, dar trebuia s-o accept așa cum era. Căutam să smulg din mine neliniștea ce mă chinuia, să ascund cît mai adînc, în străfundul sufletului, tot necazul și toate amărăciunile. Nu mai rătăceam prin temniță pierdut și nu-mi mai dădeam pe față tristețea care mă copleșea.

Asprimea sălbatică a ocnașilor se mai domolise; nu mă mai priveau ca mai-nainte cu aceeași curiozitate voit ostentativă și aproape cinică; se obișnuiseră, de bună seamă, și ei cu mine, spre marea mea bucurie. Mă plimbam prin cazarmă ca la mine acasă, îmi cunoșteam bine culcușul pentru noapte și ajunsesem, pare-se, să mă obișnuiesc chiar cu unele lucruri la care altădată mă gîndisem cu scîrbă. Regulat, în fiecare săptămînă, mă duceam să-mi rad o jumătate de cap. Sîmbăta, în ceasurile de odihnă, eram chemați rînd pe rînd la corpul de gardă (cei ce rămîneau nerași aveau de pătimit); bărbierii batalionului ne frecau fără milă pe cap cu apă rece și săpun și ne rădeau cu bricele lor neascuțite; numai cînd mă gîndesc la cazna asta mă trec fiorii. Am găsit însă foarte curînd leacul: Akim Akimîci mă duse la un deținut din secția militară, care, pentru o copeică, rădea pe orice ocnaș cu briciul lui personal; aceasta-i era meseria, de pe urma căreia se alegea cu un cîștig. Avea mulți mușterii printre ocnași, care, deși nu erau tocmai obișnuiți cu răsfățul, ar fi dat oricît, numai să scape de bărbierii oficiali.

Bărbierul ocnaș era poreclit „maiorul" ; n-am aflat niciodată de ce anume i se dăduse această poreclă și n-aș putea spune cu ce anume aducea a maior adevărat. Acum, cînd scriu aceste rînduri, îl văd ca alevea pe acest „maior" : era un flăcău înalt și uscățiv, veșnic tăcut și cam prostălău de felul lui ; mereu preocupat numai și numai de meșteșugul său, așa încît oricînd îl puteai vedea cu o curea în mînă, pe care ascuțea zi și noapte cu multă dibăcie un brici peste măsură de uzat ; părea că acest meșteșug devenise unica țintă a existenței sale. Era într-adevăr în culmea fericirii cînd își vedea briciul ascuțit și cînd îi venea cîte un mușteriu ; săpunul îi era totdeauna cald, și mîna ușoară, catifelată. Dibăcia lui îi procura o plăcere nespusă, iar plata de o copeică o lua cu nepăsare, de parcă l-ar fi interesat în primul rînd arta și nu cîștigul. Într-o zi, A-v a pățit-o urît pe cînd îi pîra maiorului pe ocnași : avu imprudența de a-l numi pe frizerul-ocnaș cu porecla lui de „maior". Adevăratul maior se făcu foc și pară, și sări ca un turbat la jignirea adusă : „Știi tu, ticălosule, ce înseamnă un maior ? strigă el cu spume la gură, scuturîndu-l pe A-v după obicei. Îți dai seama ce e un maior ? Cum ai îndrăznit să dai în fața mea numele de «maior» unui nemernic de ocnaș !" Numai un om ca A-v se putea înțelege cu un astfel de individ.

Din cea dintîi zi a vieții mele la ocnă, a început să mă frămînte gîndul libertății. Devenise pentru mine o îndeletnicire preferată aceea de a număra de mii și mii de ori, în fel și chip, zilele ce-mi rămîneau de trăit în temniță. Nu mai eram în stare să mă gîndesc la nimic altceva și sînt convins că orice om lipsit o vreme de libertate procedează la fel. Nu pot să spun dacă și ceilalți ocnași își numărau zilele de osîndă în felul în care mi le număram eu pe ale mele, dar nesocotința de-a dreptul uluitoare cu care își făceau tot felul de speranțe m-a uimit peste măsură, chiar din cea dintîi clipă. Nădejdea unui osîndit, a unui om lipsit de libertate, se deosebește cu totul de a celorlalți muritori. Cei din urmă oameni care se bucură de libertate nutresc și ei speranțe (pot nădăjdui la o îmbunătățire a soartei, la împlinirea unor proiecte de viitor), dar în același timp trăiesc, se zbat, acționează ; viața adevărată îi îmbie, tîrîndu-i în vîrtejul ei. Cu totul altfel se petrec lucrurile cu un osîndit. Trăiește și el, ca să zicem așa, dar o viață de muncă silnică, de ocnă ; orice

ar fi acel ocnaș și oricare ar fi termenul de osîndă, el nu poate, nu este în stare, în mod instinctiv, să-și accepte soarta ca pe o realitate, ca pe ceva definitiv, ca pe o părticică din viața adevărată. El nu simte decît un lucru : că nu-i *acasă la el,* fiind în această împrejurare un fel de musafir. În închipuirea lui, douăzeci de ani de osîndă să tot fie cel mult vreo doi ani. E încredințat că la cincizeci și cinci de ani, după ce-și va fi sfîrșit pedeapsa, va fi tot atît de tînăr și de vioi ca acum, la treizeci și cinci. „Mai am încă înainte multe zile de trăit", își zice el și alungă din minte orice îndoială sau gînduri amare ce nu-i dau pace. Chiar și cei osîndiți la muncă silnică pe viață, cei de la secția specială, tot mai speră uneori că într-o bună zi, cine știe, sosește poate o hîrtie de la Petersburg : „Transferați pe cutare la minele din Nercinsk și hotărîți-i termenul de eliberare". Ceva mai grozav ca asta, mai dătător de speranțe nici că ar putea exista : întîi pentru că pînă la Nercinsk face aproape șase luni, și viața în convoi e mult mai ușoară decît cea din temniță. Pe urmă, la Nercinsk își va împlini pedeapsa, iar după aceea... Și cînd te gîndești că asemenea socoteli își făceau mulți, pînă și bătrîni cu părul cărunt !

În închisoarea din Tobolsk am văzut oameni legați cu lanțuri de zid ; stăteau așa ferecați cu un lanț lung de vreo doi metri, alături de un fel de pat de campanie. De obicei, pedeapsa aceasta se dădea pentru vreo nelegiuire din cale afară de cumplită, săvîrșită după deportarea în Siberia. Rămîn așa cîte cinci, ba uneori și cîte zece ani. Cea mai mare parte a acestor osîndiți e recrutată dintre tîlhari. Unul singur mi s-a părut a fi mai subțire ; pe vremuri fusese în armată ; vorbea plin de smerenie și puțin sîsîit, iar pe față i se așternea un zîmbet mieros. Ne arătă lanțul, împărtășindu-ne care e cea mai prielnică poziție pentru a dormi mai comod. Cine știe ce pramatie de om se ascundea sub această mască ! Toți acești osîndiți sînt de obicei foarte supuși ; mai mult decît atît, par a fi chiar mulțumiți de soarta lor. Asta nu-i împiedică, totuși, să dorească cu ardoare să treacă mai repede termenul cît trebuie să stea legați de zid. La ce bun ? se pune întrebarea. Iată de ce : fiindcă împlinindu-și sorocul, el va ieși din celula umedă, înăbușitoare, cu tavanul scund de cărămidă și i se va da voie să facă cîțiva pași prin curtea temniței și... atît... Dincolo de zidurile închisorii nu va mai fi niciodată

lăsat să iasă. El știe că cei care au scăpat de lanț rămîn pe veci în temniță, că pînă în clipa morții vor purta cătușe. Știe, și cu toate acestea ar vrea grozav să sfîrșească o dată cu pedeapsa care-l ține în lanț. Fără această dorință, ar fi putut oare rezista și rămîne teafăr la minte cinci sau șase ani legat de zid? Cum ar fi fost în stare să-și îndure chinul pînă la capăt?

Îmi dădeam seama că numai munca mă poate salva, întări, păstrîndu-mi sănătatea trupească, în vreme ce neliniștea veșnică, încordarea nervoasă și aerul închis din cazarmă nu puteau să mă ducă decît la ruină. „Să respir cît mai des aerul proaspăt de afară, să mă obosesc zilnic cît mai mult, să mă deprind cu poveri grele — iată ce trebuie să fac ca să rămîn teafăr", gîndeam eu. Și nu m-am înșelat: munca și continua mișcare mi-au fost de mare folos. Vedeam cu groază cum unul din frații mei de suferință, dvorean și el, se topea ca o lumînare[9]. Și totuși, cînd venise cu mine în temniță, era tînăr, frumos, voinic; a ieșit cu sănătatea complet zdruncinată; părea o epavă — un bătrîn cu capul nins; picioarele de-abia îl mai țineau, o apăsare grea în piept îi tăia respirația; se îmbolnăvise de astm. „Nu, îmi ziceam privindu-l, vreau să trăiesc și voi trăi." Dragostea de muncă atrase asupră-mi disprețul și batjocura celorlalți ocnași. Căutam să nu le iau în seamă și porneam bucuros la o muncă oarecare, de pildă, să ard și să pisez alabastru. Această muncă, cea dintîi la care am fost pus, e destul de ușoară.

Șefii noștri din trupele de geniu făceau tot ce le sta în putință ca să ușureze munca dvorenilor, ceea ce propriu-zis nu era o simplă îngăduință, ci un act de dreptate. Ar fi fost cel puțin ciudat să ceri aceeași cantitate de muncă, același efort unui om nedeprins cu munca fizică, nu tocmai puternic, care n-a lucrat niciodată cu brațele. Dar „răsfățul" acesta se practica pe ascuns, căci eram supravegheați cu toată asprimea. Cum la tot pasul te izbeai de munca grea, și dvorenii erau puși, firește, în fața unei poveri îndoite față de ceilalți lucrători.

De obicei trei-patru oameni erau trimiși să piseze alabastru; pentru munca aceasta se alegeau bătrînii și neputincioșii; noi, bineînțeles, ne număram printre aceștia; ne mai însoțea, în schimb, cîte un lucrător deplin valid, care se pricepea bine la treaba asta. Timp de cîțiva ani de-a rîndul l-am

avut pe unul care se numea Almazov ; era un om în vîrstă, uscăţiv şi negricios, cu o fire aspră, tăcută şi greoaie. Ne dispreţuia total, dar era atît de zgîrcit la vorbă, încît nu-şi da cel puţin osteneala să ne dojenească.

Şopronul sub care se ardea şi se pisa alabastrul era construit pe malul pustiu şi abrupt al rîului. Iarna, pe vreme de ceaţă mai ales, te cuprindea o nemărginită tristeţe cînd priveai albia rîului şi ţărmul de dincolo ce se iţea tulbure în depărtare. Stăruia ceva sfîşietor, exasperant, în această privelişte sălbatică şi mută. Dar senzaţia era şi mai chinuitoare în bătaia soarelui, cînd razele-i strălucitoare scăldau cîmpia albă, nesfîrşită ; ai fi vrut să-ţi iei zborul undeva departe, în stepa ce începea de pe celălalt ţărm şi se întindea spre miazăzi, asemenea unui covor neîntrerupt, cale de vreo mie cinci sute de verste.

De obicei, Almazov îşi vedea de treabă în linişte, cu neschimbata-i înfăţişare aspră şi ursuză, în timp ce noi ne simţeam parcă ruşinaţi că nu-l putem ajuta aşa cum ar fi trebuit ; cît despre el, se descurca aproape totdeauna singur, fără să ne ceară vreun sprijin, ca şi cum ar fi vrut să ne facă cu tot dinadinsul să înţelegem situaţia umilitoare în care ne aflam faţă de el şi să ne căim de zădărnicia străduinţelor noastre. Iar în ce priveşte munca, nu aveam, de fapt, altceva de făcut decît să încingem cuptorul în care urma să ardă alabastrul, pe care tot noi îl îngrămădeam cu lopeţile.

În ziua următoare, după ce alabastrul era ars bine de tot, trebuia să-l descărcăm. Fiecare avea cîte un pisălog greu ; după ce ne umpleam lada, un fel de piuă de lemn, începeam să pisăm. Era o îndeletnicire cît se poate de plăcută. Alabastrul fărîmicios se transforma curînd într-o pulbere albă şi scînteietoare. Cît de uşor, cît de bine se fărîma alabastrul ! Ridicam ciocanele grele şi le lăsam să cadă cu îndemînare, stîrnind o larmă de ţi-era mai mare dragul. Cu cît creştea oboseala, cu atît simţeam şi un fel de uşurare ; obrajii mi se roşeau, sîngele începea să curgă mai repede prin vine. Almazov ne privea atunci cu mai multă blîndeţe şi îngăduinţă, aşa cum te uiţi la nişte copii neştiutori : îşi fuma pipa cu un aer binevoitor, dar nu se putea stăpîni să nu bombăne ori de cîte ori simţea nevoia să-şi descarce năduful. De altfel, aşa se purta el cu toată lumea, şi poate că în adîncul sufletului era un om foarte cumsecade.

Mă foloseau şi la altă muncă : aceea de a învîrti roata strungului. Era o roată mare şi grea şi trebuia să mă opintesc din răsputeri ca s-o urnesc din loc, mai ales cînd lucrătorul (din atelierele de geniu) avea de modelat dintr-un copac întreg un stîlp de scară ori un picior de masă pentru mobilierul vreunui slujbaş la stat. Cum un singur om nu putea face faţă, eram trimişi de obicei doi ocnaşi, eu şi cu B., tot dintre dvoreni. Vreme de mai mulţi ani această îndeletnicire ne-a revenit nouă, ori de cîte ori era ceva de strunjit. B. era un om firav şi aproape total lipsit de forţă fizică, tînăr încă, dar suferind de piept. Fusese adus la ocnă cu un an înaintea mea, împreună cu alţi doi tovarăşi de ai lui. Unul era un biet bătrîn, care zi şi noapte înălţa rugi lui Dumnezeu (ocnaşii îl respectau profund pentru asta) şi care se prăpădi în timp ce-mi făceam osînda ; celălalt, în floarea vîrstei, plin de prospeţime, voinic şi îndrăzneţ, cu chipul îmbujorat, îl purtase în spinare pe tovarăşul său B., sleit de puteri, pe cînd, de la un popas la altul, convoiul trebuia să străbată nu mai puţin de şapte sute de verste. Îi lega o prietenie într-adevăr vrednică de admiraţie. B. era un om instruit, de o cultură aleasă, cu un suflet nobil şi generos, dar iritabil şi dezechilibrat din pricina bolii. Învîrteam amîndoi la roată şi această îndeletnicire ne satisfăcea pe deplin. Mie, cel puţin, îmi plăcea foarte mult, fiind totodată şi un bun exerciţiu fizic.

Dar mai mult îmi plăcea să rînesc zăpada după viscolele cele mari de iarnă, care se abăteau destul de des pe acele meleaguri. Cînd viscolul sufla cu îndîrjire o zi şi o noapte fără încetare, casele erau îngropate în zăpadă pînă în dreptul ferestrelor, iar unele chiar în întregime. De cum înceta viscolul şi răsărea, strălucitor, soarele, venea poruncă să tăiem nămeţii deblocînd edificiile publice şi să curăţim de zăpadă căile de acces spre instituţii. Eram trimişi în grupuri, cîte-odată toţi ocnaşii deodată. Fiecare primea cîte o lopată şi ni se indica o porţiune de loc pe care trebuia s-o curăţim, uneori atît de mare, încît te întrebai cum aveam să prididim. Toţi porneau însă cu voie bună şi hărnicie la treabă. Zăpada proaspătă, încă afînată, sau abia îngheţată la suprafaţă, se lua uşor cu lopata, iar bulgării mari se risipeau în jur într-o pulbere scînteietoare. Lopata se afunda adînc în nămeţii albi-argintii, scăldaţi în razele soarelui. Ocnaşii se înveseleau ori de cîte ori erau trimişi la curăţat zăpada ; aerul rece şi

mișcarea îi însufleteau. Erau cu toții mai voioși, mai bine dispuși ; răsunau rîsete, țipete, glume. Aruncau unul într-altul cu bulgări, spre supărarea celor cumpătați și posomorîți, certați cu rîsul și veselia, astfel încît de cele mai multe ori voioșia generală se sfîrșea în ocări.

Treptat, cercul meu de cunoștințe se lărgi, cu toate că niciodată nu mă gîndisem să-mi fac prieteni ; eram veșnic neliniștit, trist și neîncrezător. Dar prieteniile s-au închegat de la sine. Printre primii care au început să mă viziteze a fost deținutul Petrov. Am spus „să mă viziteze" și stărui asupra cuvîntului. Ținea de secția specială, din cea mai îndepărtată cazarmă. La drept vorbind, cu el nu era vorba de vreo legătură de prietenie, căci nu era și nici nu putea fi nimic comun între noi. Cu toate acestea, chiar de la început, Petrov crezu de datoria lui să vină aproape în fiecare zi în cazarma noastră ca să mă vadă, sau mă oprea în orele de repaus, cînd rătăceam în spatele cazărmii, la adăpost de privirile celorlalți. La început, stăruința lui mă indispunea, pentru ca mai apoi să-mi dau seama că de fapt vizitele lui îmi fac mare plăcere, cu toate că de felul lui nu era un om tocmai prietenos sau comunicativ. Omul acesta mic de statură, dar bine legat, sprinten și îndemînatic, cu obrazul palid și pometii repeziți în afară, avea ceva deosebit de atrăgător, cu privirea ageră, îndrăzneață, și dinții sănătoși, asemenea unui șirag de mărgele mărunte și albe. Molfăia veșnic între buze un ghemotoc de tutun pisat (lucru pe care îl obișnuiesc mulți ocnași). Arăta mult mai tînăr decît era ; la prima vedere, nu i se putea da mai mult de treizeci de ani, și de fapt avea patruzeci în cap. Îmi vorbea fără sfială, în modul cel mai firesc, tratîndu-mă pe picior de egalitate, adică pe cît se poate de prevenitor și de corect. Dacă, de pildă, băga de seamă că vreau să rămîn singur, stătea de vorbă cu mine două minute, apoi pleca ; îmi mulțumea totdeauna pentru bunăvoința ce-i arătam, lucru pe care nu-l făcea cu nimeni. Trebuie să adaug că aceste legături nu s-au schimbat niciodată, ci au rămas ani de-a rîndul aceleași ca în primele zile și aproape că n-au devenit mai intime, cu toate că-mi era într-adevăr foarte devotat. Pînă acum n-am izbutit să mă dumiresc ce anume voia de la mine și de ce venea zilnic să mă vadă : deși mai tîrziu mi-a șterpelit cîte ceva, a făcut-o însă *ca din întîmplare ;* în schimb,

nu mi-a cerut aproape niciodată bani, ceea ce însemna că nu venea mînat de un interes material.

Nu știu de ce am avut totdeauna impresia că acest om nu trăia în aceeași temniță cu mine, ci într-o altă casă, undeva, în oraș, la mare depărtare, și nu venea la temniță decît în trecere, ca să afle vești, să vadă ce fac, într-un cuvînt, să se intereseze de felul cum o ducem cu toții. Era mereu grăbit, de parcă s-ar fi despărțit cu cîteva clipe înainte de cineva care a rămas să-l aștepte, ori ar fi întrerupt o treabă importantă, ce nu suferea amînare. Și totuși, niciodată nu era agitat sau nerăbdător. Privirea lui ușor îndrăzneață și batjocoritoare era ciudat de fixă : privea în depărtare, pe deasupra lucrurilor, de parcă s-ar fi străduit să descifreze ceva ce s-ar fi aflat dincolo de ele. Părea veșnic distrat, cu gîndul aiurea. De multe ori mă întrebam unde se duce Petrov după ce se desparte de mine. Cine-l aștepta cu atîta nerăbdare ? Am constatat însă că, plecînd de la mine, el se îndrepta cu pas grăbit undeva spre cazarmă sau spre bucătărie și, o dată ajuns acolo, se așeza lîngă cei ce stăteau la taifas ; îi asculta cu luare-aminte, uneori se amesteca și el în vorbă, înflăcărîndu-se, pentru ca deodată să se oprească brusc și să rămînă tăcut. Dar fie că vorbea, fie că tăcea, pe chipul lui citeai că are treabă altundeva și că-l așteaptă cineva pentru niște chestiuni importante. Ciudat e însă că niciodată n-avea nimic de făcut și, în afară de munca reglementară de ocnaș, trîndăvea tot timpul ; de altfel, nu cunoștea nici o meserie și aproape niciodată n-avea bani, fără ca acest lucru să-l mîhnească întrucîtva.

Și despre ce-mi vorbea ? Tot ce-mi spunea era straniu ca însăși firea lui. Dacă mă vedea, de pildă, plimbîndu-mă singur în spatele cazărmii, făcea stînga-mprejur și-mi ieșea în întîmpinare. Umbla totdeauna grăbit, pleca brusc, și chiar atunci cînd se apropia cu pas liniștit, aveai impresia că a venit alergînd spre tine.

— Bună ziua !

— Bună să-ți fie inima !

— Nu cumva te stînjenesc ?

— Cîtuși de puțin.

— Țineam să te întreb ceva în privința lui Napoleon.[10] Nu-i așa că e rudă cu cel din 1812 ? (Petrov era fiu de soldat, știa să scrie și să citească.)

— Întocmai.

— Se spune că-i președinte. Ce fel de președinte? Și unde?

Întrebările lui erau totdeauna scurte, pripite, de parcă ar fi vrut să afle cît mai repede ceea ce dorea.

Îi explicai ce fel și unde era președinte Napoleon și adăugai că era cu putință să ajungă și împărat.

— Cum așa?

Îi explicai mai departe, pe cît îmi stătea în putință, și Petrov mă asculta cu luare-aminte, cu urechea plecată spre mine, înțelegînd de îndată tot ce-i spusesem.

— Hm!... Alexandr Petrovici, aș vrea să te mai întreb ceva: dacă există maimuțe care au mîini pînă la gleznă și sînt mari cît cel mai înalt om.

— Da, există.

— Și ce fel de maimuțe sînt astea?

Îi spusei tot ce știam despre maimuțe.

— Și unde trăiesc?

— În țările calde, și mai ales în insula Sumatra.

— Asta-i în America, parcă? Se zice că acolo oamenii umblă cu capul în jos.

— Nu tocmai. Vorbești, probabil, de antipozi.

I-am explicat ce era America și ce sînt antipozii. El mă ascultă foarte atent de parcă numai chestiunea antipozilor l-ar fi adus la mine.

— Aha! Da uite, am citit anul trecut într-o carte povestea contesei de la Vallière. Mi-a adus-o Arefiev de la aghiotantul comandantului. E adevărată, ori a născocit-o cineva? A scris-o unul, Dumas.

— E negreșit o poveste închipuită.

— Ei, te las cu bine! Îți mulțumesc.

Și Petrov se făcea nevăzut. Cam așa se desfășurau, aproape fără excepție, toate discuțiile noastre.

Întrucît ciudățenia acestor relații îmi stîrnise mirarea, am căutat să aflu mai multe despre el. Cînd află de această legătură, M. crezu de datoria lui să mă pună în gardă. Îmi spuse că mulți ocnași îl înspăimîntaseră, mai ales la început, în primele zile, dar nici unul, nici chiar Gazin, nu-i păruse mai primejdios decît Petrov.

— E cel mai îndîrjit și cel mai primejdios dintre toți ocnașii, îmi spuse M. Ar fi în stare de orice: nimic nu-l

oprește cînd e vorba de o toană. Vîră cuțitul și în dumneata, dacă i se năzare ; uite, vezi, din senin, o să te înjunghie fără șovăire, fără pic de căință. Îmi face impresia că nu e în toate mințile.

Mărturisirea aceasta îmi stîrni curiozitatea, dar M. nu mai știu să-mi spună de ce vedea astfel lucrurile. Și, ciudat ! Am trăit cîțiva ani în șir în tovărășia acestui om, am stat cu el de vorbă aproape în fiecare zi ; se atașase sincer de mine (deși nu știu de ce anume), și, în tot acest răstimp, cu toate că a avut o comportare absolut corectă, cumpănită, și n-a făptuit nimic înspăimîntător, ori de cîte ori îl priveam sau stăteam de vorbă cu el, mă încredințam mai mult că M. are dreptate, că e, poate, omul cel mai hotărît și cel mai temerar din întreaga temniță, un om în stare de orice. De unde anume venea această impresie ? Nu puteam să-mi explic.

Trebuie să menționez, de altfel, că acest Petrov era tocmai ocnașul care, urmînd să fie pedepsit cu bătaia pentru nu știu ce abatere, își pusese în gînd să-l omoare pe maior ; am arătat cum acesta din urmă plecase din cazarmă cu o clipă înainte de execuție, „scăpînd ca prin minune", după cum spuneau ocnașii. O dată, în timpul serviciului militar — înainte de a fi osîndit la muncă silnică — colonelul îl lovise la instrucție. Cred că mai fusese bătut în viața lui, dar ocara de atunci n-a putut-o înghiți și nici una, nici două, își înjunghie colonelul, ziua nămiaza mare, în fața batalionului. Nu cunosc toate amănuntele acestei întîmplări, fiindcă el nu mi-a povestit-o niciodată. Bineînțeles, răbufnirile acestea, în care instinctele răzbeau la suprafață și se dezlănțuiau cu toată puterea, erau, din fericire, destul de rare. În general, se arăta a fi un om cu scaun la cap și chiar liniștit. Patimile lui intense, puternice, mocneau ascunse, întocmai ca jăraticul sub cenușă. Niciodată n-am observat la el măcar o umbră de orgoliu sau de îngîmfare, ca la alți ocnași. Se certa rareori, în schimb nici prietenie nu legase cu nimeni, în afară doar de Sirotkin, la care venea numai atunci cînd avea nevoie de el. Într-o zi, mi-a fost totuși dat să-l văd înfuriat din cale afară. Îl supărase cineva, refuzînd să-i dea un obiect pe care i-l ceruse. Cearta se iscase cu un ocnaș dintre condamnații civili, pe nume Vasili Antonov, un om voinic, adevărat atlet, cunoscut de toată lumea pentru firea lui brutală, arțăgoasă și batjocoritoare și care, pe deasupra, nu era cîtuși de puțin

fricos. Zbierară ei cît zbierară şi-mi venea să cred că cearta se va sfîrşi ca toate celelalte, cu cîţiva pumni, căci, în treacăt fie zis, uneori — ce-i drept, foarte rar — Petrov sărea la bătaie şi înjura ca cel mai deşucheat dintre ocnaşi. Cînd colo, lucrurile luară cu totul altă întorsătură. Petrov se îngălbeni la faţă, buzele i se învineţiră şi începură să-i tremure, răsuflarea îi deveni gîfîitoare. Se ridică în picioare şi încet, înfiorător de încet, cu pas de pisică (vara îi plăcea să umble desculţ), se apropie de Antonov. În aceeaşi clipă, larma se potoli şi o linişte de moarte se lăsă asupra cazărmii, de-ai fi auzit şi zborul muştei. Fiecare aştepta să vadă ce are să se întîmple. Antonov sări în întîmpinarea adversarului; era desfigurat la faţă. N-am fost în stare să suport această scenă şi am ieşit. Mă aşteptam ca înainte de a ajunge la scară să aud strigătul unui înjunghiat, dar nu se întîmplă nimic. Şi de data asta lucrurile s-au potolit de la sine. Nici n-apucă bine Petrov să se apropie de Antonov, că acesta îi aruncă în faţă obiectul cu pricina (o zdreanţă murdară, o vechitură de obială). După două minute, Antonov o luă bineînţeles de la capăt cu înjurăturile, răţoindu-se la Petrov mai mult ca să-şi potolească mînia şi să le arate celorlalţi că nu-i fusese frică. Dar lui Petrov nu-i mai păsa de ocări; nici nu se sinchisi de ele. Ce importanţă mai aveau înjurăturile, de vreme ce el cîştigase partida şi acum era mulţumit că dobîndise obiectul rîvnit? După un sfert de ceas, îl văzui plimbîndu-se ca de obicei prin cazarmă, cu aerul unui om fără nici o treabă, căutînd tovărăşie şi trăgînd cu urechea, doar-doar o auzi niscaiva noutăţi. Părea că orice îl ispiteşte, dar, orice-ar fi auzit, tot nepăsător rămînea şi umbla de colo pînă colo, fără nici o ţintă. L-ai fi putut asemui cu un lucrător, un lucrător priceput, care, dacă ar pune mîna pe ceva, treaba ar merge strună; cum însă nu i s-a dat nimic de lucru, stă şi lîncezeşte în aşteptare, jucîndu-se cu nişte copii. Nu pricepeam cum de mai rămîne în temniţă şi nu încearcă să evadeze. N-ar fi şovăit, fără îndoială, dacă l-ar fi răscolit o dorinţă puternică. Oamenii ca Petrov se supun raţiunii atîta timp cît nu se cuibăreşte în ei o patimă. De îndată ce năzuiesc la ceva, nu există nici o stavilă în calea lor. Sînt încredinţat că ar fi putut să evadeze cu uşurinţă, că ar fi putut să înşele pe toată lumea şi că ar fi fost în stare să stea săptămîni întregi nemîncat, ascuns într-o pădure ori prin

stufărişul de lîngă malul unui rîu. Dar toate acestea nu-i trecuseră încă prin minte, şi de aceea nici *nu le dorise cu pasiune*. Nu m-a izbit la el nici excesul de chibzuinţă sau de bun-simţ. Aceşti oameni se nasc dominaţi de o idee, care-i urmăreşte ca o obsesie toată viaţa, îmbrîncindu-i în dreapta şi-n stînga, fără ca ei să-şi dea seama. Rătăcesc astfel pînă ce îşi găsesc o îndeletnicire, o treabă pe placul inimii lor ; atunci să-i vezi : nu-şi mai fac nici o socoteală şi judecata limpede nu mai are nici un cuvînt de spus. Mă miram uneori că un om care şi-a omorît colonelul numai fiindcă acesta îl bătuse, se lăsa fără nici o împotrivire biciuit în temniţă. Căci era bătut ori de cîte ori îl prindeau că aduce rachiu în cazarmă ; ca toţi ocnaşii care n-aveau o meserie, făcea şi el contrabandă de rachiu. Dar şi atunci se părea că se lasă biciuit de bunăvoie, ca şi cum recunoştea că-i vinovat şi că-şi merită pedeapsa : altfel nu s-ar fi lăsat nici mort. Mare mi-a fost mirarea cînd am constatat că mă fură, cu toată afecţiunea lui pentru mine. Patima aceasta îl apuca din cînd în cînd. El mi-a furat biblia, pe care i-o încredinţasem s-o ducă cuiva. N-avea de făcut decît cîţiva paşi ; pe drum însă, găsi un cumpărător, căruia îi vîndu cartea şi cu banii trase un chef zdravăn ! Îmi închipui că în ziua aceea simţea o mare nevoie să se îmbete şi, cînd voia ceva, dorinţa *trebuia* să i se împlinească. Un om ca Petrov era în stare să omoare pe un semen al lui pentru douăzeci şi cinci de copeici, numai ca să-şi facă cheful cu o litră de rachiu ; în altă împrejurare, n-ar fi luat în seamă sute de mii de ruble. Chiar în seara aceea îmi mărturisi furtul, dar fără nici un semn de căinţă ori de frămîntare, nepăsător la culme, de parcă ar fi fost vorba de un lucru cît se poate de obişnuit. Am încercat să-l dojenesc cum se cuvenea, cu atît mai mult cu cît îmi părea rău de biblie. El mă ascultă foarte liniştit, fără vreun semn de enervare; fu de aceeaşi părere cu mine că biblia e o carte cît se poate de folositoare, îi păru şi lui rău că n-o mai avem, dar nu-şi făcu nici un fel de mustrare pentru faptul că mi-o furase ; mă privea cu atîta siguranţă şi încredere în sine, încît găsii de prisos să-l mai cert. Mă lăsase să-l dojenesc, fiindcă îşi dădea probabil seama că nu se putea altfel, că era vrednic de mustrări pentru fapta pe care o săvîrşise şi că, prin urmare, „lasă-l să mă certe ca să-şi verse năduful" ; dar în adîncul sufletului rămînea încredinţat că toate acestea erau numai

fleacuri, de care un om în toată firea nici nu se cuvine să vorbească. Îmi vine să cred că mă socotea un copil, aproape un prunc care nu pricepe încă rostul unor lucruri simple din lume. Dacă mă apucam să vorbesc cu el altceva decît despre știință și cărți, îmi răspundea, ce-i drept, dar numai așa, din bună cuviință și de obicei foarte pe scurt. Mă întrebam deseori ce-l îndemna să-mi ceară lămuririle acestea cărturărești. Din cînd în cînd, în timpul convorbirii, îl cercetam cu coada ochiului, bănuindu-l că vrea să-și bată joc de mine, dar nici pomeneală : mă asculta de obicei atent, cu multă luare-aminte, deși uneori părea distrat, spre marea mea supărare.

Întrebările lui erau totdeauna clare și precise, în schimb, răspunsurile ce i le dădeam păreau că nu-l preocupă cîtuși de puțin, ba le primea chiar cu indiferență, cu gîndul aiurea... Îmi vine să cred că nu-și mai bătea capul cu mine, socotindu-mă naiv, un om care, spre deosebire de ceilați, în afară de cărți nu știe nimic altceva, nu e în stare să înțeleagă nici cel mai simplu lucru și, ca atare, nu merită osteneala de a sta la discuții cu el.

Eram totuși convins, și nu fără mirare, că ține la mine. Mă lua drept un neisprăvit, necopt la minte, sau poate simțea față de mine acea compătimire pe care de obicei o resimte instinctiv cel mai tare față de cel slab. Nu știu prea bine... Cred însă că așa mă socotea. Cu toate că acest sentiment de compătimire nu-l împiedica să mă fure, sînt încredințat că, furîndu-mă, îi era milă de mine. „Ce nevolnic, ce neputincios, se gîndea, poate, în clipa cînd mă jefuia, nu știe să-și păstreze nici ce-i al lui !" Poate că mă iubea tocmai din această pricină. Într-o zi, îmi spuse așa, pe negîndite : „ești un om bun și inimos" și „atît de neștiutor și de cumsecade, atît de încrezător, încît mi-e milă de dumneata".

— Să nu mi-o iei în nume de rău, Alexandr Petrovici, adăugă el după cîteva clipe, ți-o spun din inimă, pentru că țin la dumneata.

Se întîmplă uneori în viață ca asemenea oameni să se dezvăluie dintr-o dată, arătîndu-și întreaga lor forță, în momente de grea cumpănă, de cotitură, sau într-o mare acțiune de masă, găsindu-și astfel făgașul lor firesc de activitate. Nu sînt oameni ai cuvîntului înflăcărat și n-ar putea să stea în fruntea sau în capul unei acțiuni ; dar ei sînt adevărații făptași, ei dau semnalul de pornire. De obicei, pornesc simplu,

fără strigăte de luptă și sînt primii care se aruncă împotriva obstacolului principal, fără șovăire, fără teamă, înfruntînd focul și baionetele, iar toți ceilalți îi urmează aproape orbește, năvalnic, pînă la ultima baricadă, unde, de cele mai multe ori, își plătesc îndrăzneala cu viața. Nu cred că Petrov va sfîrși cu bine ; la un moment dat, se va termina cu el, și dacă mai supraviețuiește pînă azi, înseamnă că nu i s-a ivit încă prilejul. Deși, cine știe ! Poate că va trăi pînă la adînci bătrînețe și va muri liniștit, după ce va fi rătăcit prin lume fără nici o noimă. Cred însă că M. avea dreptate spunînd că acest Petrov era cel mai decis și temerar om din întreaga ocnă.

VIII

OAMENI TEMERARI. LUKA

A vorbi despre oamenii temerari nu e atît de simplu și de ușor. În temniță, ca și pretutindeni, de altfel, sînt foarte rari. Dacă îi judeci după înfățișare, par fioroși ; unde mai pui că auzi atîtea pe socoteala lor, încît, fără să vrei, îți vine să-i ocolești. Un sentiment nelămurit mă îndemna chiar de la început să mă feresc de asemenea oameni. În cele din urmă însă, mi-am schimbat felul de a vedea, chiar cînd era vorba de ucigașii cei mai temuți. Unii, deși n-au ucis niciodată, sînt mai fioroși decît cei care au fost condamnați pentru cinci sau zece omoruri. Iar despre unele crime nici nu știi ce să crezi, atît de ciudate și de încîlcite par împrejurările în care au fost făptuite. Afirm acest lucru, deoarece de multe ori nelegiuirile săvîrșite la noi de oamenii din popor sînt urmarea unor pricini cu adevărat foarte ciudate. Se întîlnește, de pildă, și chiar destul de des, următorul tip de ucigaș : să zicem un țăran legat de pămînt, un iobag de la curte, un tîrgoveț sau un soldat, în orice caz un om care, pînă la săvîrșirea crimei, a fost cum nici că se poate mai liniștit și mai cuminte. Soarta lui e amară, dar o îndură fără să crîcnească. Deodată însă, ajunge parcă la capătul răbdării ; nu mai e stăpîn pe sine și împlîntă cuțitul în pieptul asupritorului și al

vrăjmaşului său. De aici însă începe ciudăţenia : o vreme, îşi pierde orice măsură ; şi-a ucis mai întîi asupritorul, vrăjmaşul ; e o nelegiuire, dar o înţelegi, cauza e vizibilă ; mai tîrziu, el nu-şi mai omoară însă vrăjmaşii, ci pe oricine, pe primul venit ; omoară numai din plăcerea de a omorî, înjunghie pentru un cuvînt nesocotit, pentru o privire, pentru un moft, ori numai din trufie, ca să facă pe grozavul : „Păzea, piei din calea mea, nu vezi cine trece ? !" şi zici că-i cuprins de beţie, de delir. O dată ce a depăşit limita îngăduită, nu mai are nimic sfînt pe lume şi se îmbată de propria-i ticăloşie ; parcă o forţă nevăzută îl mînă să sară peste toate opreliştile şi zăgazurile ridicate de legi şi de autorităţi, pentru a se îmbăta cu cea mai neîngrădită şi deşănţată libertate, a se îmbăta cu acea înfiorare de groază a inimii, pe care e de neconceput să n-o fi simţit faţă de el însuşi. Şi aceasta cu atît mai mult, cu cît ştie că-l aşteaptă o pedeapsă cumplită. E aidoma omului care se apleacă din înălţimea unui turn deasupra prăpastiei ce i se cască la picioare şi care-l ameţeşte în aşa măsură, încît ar prefera să se arunce cu capul în jos cît mai repede, numai şi numai ca să sfîrşească odată.

Şi toate acestea se pot întîmpla pînă şi cu oamenii cei mai potoliţi, mai puţin ieşiţi din comun. Ba, unii dintre ei, cuprinşi de acest delir sinistru, simt nevoia de a-şi etala persoana, bravînd şi grozăvindu-se cu faptele lor nesăbuite. Cu cît mai şters şi mai nevolnic era înainte, cu atît mai ispitit este să-şi dea ifose şi s-o facă pe grozavul ca să bage spaima în alţii. Spaima aceasta îl desfată ; îl încîntă chiar şi dezgustul pe care îl provoacă, şi de cele mai multe ori un asemenea „temerar" aşteaptă să-i vină pedeapsa cît mai grabnic ; arde de nerăbdare *să i se hotărască* odată soarta, fiindcă-i este peste putinţă să mai îndure povara acestei temerităţi în care s-a angajat. Lucru ciudat însă — această stare de spirit, acest joc ţine pînă începe ispăşirea pedepsei ; o dată ajuns aici, dispare fără urmă ; ai zice că e un fel de termen fatal, statornicit prin nişte rînduieli prestabilite. Omul nostru se potoleşte dintr-o dată, devine iar mic şi supus, o cîrpă. În timp ce i se aplică pedeapsa cu bătaia, începe să se vaiete, să ceară iertare norodului. Cînd e adus în temniţă, nici nu-ţi vine a crede că o creatură atît de jalnică, atît de slabă, de nevolnică, a omorît la viaţa lui cinci-şase oameni !

De bună seamă că în temniță nu toți se potolesc cît ai bate din palme. Unii își mai păstrează încă ifosele, mai încearcă să braveze : „Sînt eu cum sînt, da șase suflete tot am trimis pe lumea cealaltă". Sfîrșește însă întotdeauna prin a se supune. Din cînd în cînd, o mai ia razna : îi face plăcere să-și amintească de vechea-i neînfrînare, de acel strașnic chef pe care și l-a îngăduit o singură dată în viață, pe vremea cînd era atît de temut ; grozav îi place să găsească vreun nătăfleț în fața căruia să se fandosească, să-și dea aere, povestindu-i isprăvile din trecut și căutînd să ascundă, bineînțeles, dorința ce-l stăpînește de a uimi pe cei din jur cu faima de care s-a bucurat cîndva : „Ca să vedeți ce om am fost eu !"

Și cu ce subtilă iscusință, cu cîtă prudență își maschează amorul propriu ! Cu ce prefăcută și leneșă nepăsare își povestește pățaniile ! Din glasul lui, din cel mai mărunt cuvințel, răzbate o lăudăroșenie bine ticluită. Și te cuprinde mirarea : de unde-a învățat oare toate acestea ?

Într-o seară nesfîrșit de lungă și de tristă, din primele zile de osîndă, pe cînd lîncezeam pe prici, mi-a fost dat să aud o asemenea poveste și, în naivitatea mea, l-am luat pe povestitor drept un mare nelegiuit, un om grozav, cu o voință de fier ; și asta pe vremea cînd numai că nu-mi băteam joc de Petrov. Povestitorul, Luka Kuzmici, îi făcuse *de petrecanie* unui maior, și nu dintr-o pricină anume, ci pentru că așa i se năzărise. Acest Luka Kuzmici era tînărul prizărit și firav, cu nasul ascuțit, din cazarma noastră, ucraineanul despre care am pomenit înainte. Era de fapt rus de obîrșie, dar locul de baștină i-a fost undeva prin părțile de miazăzi și provenea din iobagii de la conac. Zăcea în firea lui un neastîmpăr țepos și provocator, vorba proverbului : „Mîța blîndă zgîrie rău". E uimitor cum deținuții simt instinctiv cît prețuiește fiecare om. Pe el nu prea îl aveau la inimă sau, cum se zice la ocnă, „nu prea-l înghițeau". Era din cale afară de înfumurat.

În seara aceea stătea tolănit pe laviță și cosea o cămașă. Asta-i era meseria, să coasă rufe. Alături de el ședea un flăcău înalt de statură și îndesat, pe nume Kobîlin, tare mărginit și greu de cap, în schimb, bun la suflet și săritor. Cum erau vecini de pat, Luka se ciorovăia deseori cu el și, în general, îl cam lua de sus, cu un aer zeflemitor și despotic,

lucru pe care, în naivitatea lui, Kobîlin nu-l băga în seamă. În seara aceea, împletea la un ciorap de lînă şi-l asculta pe Luka cu o jumătate de ureche. Luka vorbea tare, răspicat. Ţinea să-l audă toată lumea, deşi se prefăcea că nu-i povesteşte decît lui Kobîlin.

— Vezi tu, frate, m-au luat de prin meleagurile mele, începu el tot împungînd cu acul, şi m-au trimis în oraşul Ci-v — pentru vagabondaj, care va să zică.

— E mult de atunci? întrebă Kobîlin.

— Cînd s-o coace mazărea, se împlineşte anul. Ei bine, de cum am ajuns la Ci-v, m-au băgat la răcoare. Şi ce să vezi: în jurul meu stăteau vreo zece oameni, toţi ucraineni de-ăia voinici, zdraveni, adevăraţi tauri. Da tare nevolnici: hrana era proastă, maiorul îşi făcea mendrele şi hachiţele cu ei, cum îi trăsnea dumnealui, iar ei — nimic. Trecu o zi, trecură două, atît cît să bag eu în seamă că flăcăii mei mi-s fricoşi. „Vă temeţi de un nătărău ca ăsta", îi zădărăsc eu. „Du-te tu de-i cere socoteală, dacă-ţi dă mîna!" mă luară ei peste picior. N-am mai crîcnit... Era acolo o matahală de ucrainean să te prăpădeşti de rîs, adăugă povestitorul lăsîndu-l baltă pe Kobîlin şi adresîndu-se celorlalţi. Povestea cum îl judecaseră la tribunal, ce spusese judecătorilor, şi se tînguia de mai mare jalea: „Am copii, am nevastă!" Era o namilă de om cu părul încărunţit. „Eu, zice, îi tot dădeam înainte: nu, nu şi nu! Iar el, blestematul, tot mîzgălea şi mîzgălea ceva pe hîrtie. Apăi, ce-mi zic, lua-te-ar dracu, să crăpi odată, s-ajung să-ţi văd leşul! Iar el tot mîzgălea înainte, cînd deodată deschide pliscul!..." Ia, dă-mi altă aţă, Vasea, că asta-i putredă.

— Ia-o pe-asta, e din tîrg, răspunse Vasea, dîndu-i altă aţă.

— A noastră de la atelier e mai bună. Deunăzi l-am trimis pe Nevalid să-mi caute, şi nu ştiu de la ce otravă de muiere a cumpărat-o, că nu-i bună de nimic! făcu Luka, ridicînd acul în dreptul luminii ca să vîre aţa.

— De la cumătră-sa, vezi bine.

— Aha, de la cumătră-sa!

— Da cu maiorul cum a rămas? făcu Kobîlin, care fusese uitat cu desăvîrşire.

Luka atîta aştepta. Nu-şi urmă, totuşi, povestea numai-decît, de parcă nici n-auzise întrebarea lui Kobîlin. Potrivi

agale firul de aţă, apoi, tot aşa, agale, îşi ghemui picioarele sub el şi abia după aceea începu :

— Pînă la urmă, i-am înşurubat atît de straşnic pe bieţii ucraineni, că a doua zi ce să vezi ? Au cerut să vină maiorul. În dimineaţa aceea împrumutasem un şiş de la vecinul meu şi-l dosisem bine, căci cine ştie ce-avea să se mai întîmple. Maiorul era foc şi pară. Cum îl văd că vine, le zic : Hai, mocofanilor, curaj, nu vă lăsaţi ! Pe dracu ! Li se muiaseră picioarele de frică şi tremurau ca varga ! Maiorul dă buzna, beat criţă. „Ce-i cu voi ? Cine a-ndrăznit ? Aici eu sînt ţar şi Dumnezeu !“ Numai ce-l auzii spunînd că el e ţar şi Dumnezeu, că şi păşii înainte cu cuţitul ascuns în mîneca hainei.

„Blagorodnicia voastră, zic eu pe cînd mă apropiam din ce în ce, asta nu se poate, blagorodnicia voastră, să fii ţarul şi Dumnezeul nostru.“

„Aha, va să zică tu-mi eşti ăla, strigă maiorul, tu eşti căpetenia răsculaţilor ?“

„Nu, fac eu (şi mă tot apropiam de el), nu, blagorodnicia voastră, după cum ştie fiecare şi după cum ştie şi domnia-ta, Dumnezeul nostru cel atotputernic şi atoatevăzător este unul singur în ceruri, zic eu. Şi ţarul nostru e tot unul singur, pus peste noi toţi din voia Celui de sus. El e monarhul nostru, blagorodnicia voastră, iar domnia-ta eşti deocamdată numai maior şi ai ajuns comandant prin bunăvoinţa ţarului şi mulţumită vredniciei dumitale.“

„Cum ? Cum ? Cum ? ?“... horcăia maiorul, nevenindu-i să-şi creadă urechilor.

„Uite aşa“, zic eu ; şi unde nu mă năpustesc asupră-i şi-i înfig cuţitul drept în pîntec, pînă-n plăsele. Straşnică lovitură ! Pe dată s-a şi rostogolit pe jos, zvîrlind din picioare. Am aruncat cuţitul cît colo.

„Haide, mocofanilor, zic, ridicaţi-l acum de pe duşumea !“

Aici mă simt dator să dau o lămurire. Asemenea expresii ca „sînt ţar şi Dumnezeu“, precum şi altele de felul acesta se întrebuinţau din păcate foarte des pe vremuri de către unii comandanţi. Trebuie să recunosc însă că numărul acestora s-a micşorat şi se prea poate ca asemenea comandanţi să fi dispărut cu desăvîrşire. Mai trebuie să adaug că cei ce abuzează de asemenea expresii sînt mai ales comandanţii proveniţi din gradele inferioare. Titlul de ofiţer îi zăpăceşte.

După ani de trudă cu raniţa în spate, se pomenesc deodată ofiţeri, comandanţi de unităţi, într-un cuvînt, oameni cu situaţie înaltă, ceea ce, din lipsă de obişnuinţă şi în beţia celei dintîi înaintări, îi face să-şi piardă capul, înţelegînd într-un mod exagerat puterea şi importanţa persoanei lor, bineînţeles faţă de gradele subordonate. În faţa superiorilor, în schimb, sînt de o slugărnicie cu totul nelalocul ei, ba chiar de-a dreptul dezgustătoare. Cei mai ticăloşi dintre ei se grăbesc să-şi prevină şefii că le-au fost cîndva subalterni şi cu toate că acum au ajuns ofiţeri „îşi cunosc lungul nasului". Faţă de cei mai mici se poartă însă ca nişte stăpîni cu puteri nelimitate. Astăzi nu cred să se mai găsească vreunul care să ţipe : „Sînt ţar şi Dumnezeu !" Cu toate acestea — trebuie s-o spunem — nimic nu-i îndîrjeşte mai rău pe deţinuţi, şi, în general, gradele inferioare, decît asemenea ieşiri ale celor puşi să-i comande. Cinismul omului îmbătat de puterea cu care este învestit, folosirea abuzivă a acesteia la adăpostul unei impunităţi ce şi-o arogă nejustificat, stîrnesc ură în sufletul celui mai supus dintre oameni, scoţîndu-l din fire pînă şi pe cel mai răbdător. Din fericire, toate acestea se petreceau odinioară, în vremuri demult apuse ; dar şi atunci autoritatea superioară pedepsea cu asprime pe cei vinovaţi de asemenea abuzuri. În această privinţă cunosc pilde nenumărate.

De altfel, o atitudine arogantă şi dispreţuitoare, ca şi indiferenţa plină de sfidare, în general, nu poate să nu-i îndîrjească pe cei aflaţi într-o situaţie inferioară. Cei ce se amăgesc cu gîndul că deţinutul se mulţumeşte cu o hrană bună şi o întreţinere conformă prevederilor regulamentului, se înşală amarnic. Oricît de decăzut ar fi, omul pretinde — măcar în mod inconştient, instinctiv — să-i fie respectată demnitatea lui de om. Condamnatul ştie foarte bine că trebuie să-şi ispăşească pedeapsa, că este un proscris şi, în consecinţă, îşi cunoaşte locul faţă de reprezentanţii autorităţii ; în schimb, nici un fel de stigmate, nici un fel de lanţuri sau cătuşe nu-l vor face să uite că înainte de toate e om. Şi dat fiind că este cu adevărat om, trebuie tratat omeneşte. O, Doamne ! Ce nu poţi obţine printr-o purtare *umană* ! Pînă şi nevrednicului care a pierdut demult harul divin îi poţi reda simţămîntul de om. Tocmai faţă de asemenea „năpăstuiţi" se cere înţelegere şi omenie. E singura lor mîngîiere,

singura portiță de salvare. Am avut prilejul să întîlnesc asemenea comandanți cu sufletul bun și generos și am putut constata ce înrîurire binefăcătoare aveau asupra bieților umiliți. Nu rosteau decît cîteva cuvinte, dar blîndețea din glas îi înălța sufletește. Se bucurau ca niște copii și, aidoma copiilor, sufletul li se umplea de dragoste curată. Trebuie precizat un lucru însă, nu mai puțin ciudat: nu le place ca șefii să fie prea familiari și *prea* buni cu ei. Ei ar dori să poarte respect șefilor și se simt oarecum împiedicați s-o facă. Deținuților le place, bunăoară, ca șeful lor să aibă cît mai multe decorații, să fie impozant, să se bucure de protecția unui superior de vază, să fie și sever, și grav, și drept, și, în orice împrejurări, să-și păstreze demnitatea. Întemnițații preferă, respectă mai mult și chiar țin la asemenea șef! Și-a păstrat, va să zică, și demnitatea lui de șef, și nici pe ei nu i-a umilit; înseamnă că totul a decurs cum se cuvine și frumos.

. . . . . .

— Te-or fi aiurit în bătaie pentru isprava asta! observă liniștit Kobîlin.

— De! M-au bătut, într-adevăr, pînă m-au lăsat lat. Alei, ia, dă-mi foarfecele! Da ce, fraților, în astă seară nu se face maidan?

— Sîntem lefteri după cheful de deunăzi, lămuri Vasea. Dacă nu ne dădeam bănișorii pe rachiu, poate că se făcea.

— Dacă!... La Moscova pentru un „dacă" îți dă o sută de ruble, zise Luka.

— Dar ție cît ți-au dat, Luka, pentru isprava ta? făcu iarăși Kobîlin.

— Mi-au dat o sută și cinci bețe, drăguțule. Zău, fraților, ce să vă spun, mult n-a lipsit și m-ar fi trimis pe lumea ailaltă, urmă Luka, lăsîndu-l din nou în părăsire pe Kobîlin și adresîndu-se celorlalți. Cînd mi-a sosit sorocul să primesc cele o sută și cinci lovituri, m-au dus cu tot alaiul. Pînă atunci nu gustasem încă din bătaie. Lumea dăduse buzna. Se strînsese tot orașul să vadă cum o să fie pedepsit tîlharul, ucigașul, care va să zică. N-am cuvinte să spun cît îi de proastă lumea. Timoșka, gîdele, mă dezbrăcă, mă întinse cu fața în jos, apoi strigă: „Țin-te bine, că te ard!" Aștept să văd ce-o să fie! Cînd mi-a ars una, mi s-a făcut a țipa, deschid eu gura, dau să țip, da degeaba, nu iese nimic. Îmi pierise, care va să zică, piuitul. Cînd mi-a ars a doua, poate

nici n-o să credeți, da n-am apucat s-aud cum numără „*doi*". Cînd mi-am venit în simțiri, aud că numără șaptesprezece. M-au ridicat după aceea, fraților, de vreo patru ori de pe scîndură, ca să-mi trag sufletul cîte o jumătate de ceas, și m-au stropit cu apă. Mă uitam la toți cu ochii holbați și-mi ziceam : „Aici îmi las ciolanele !"

— Și nu ți le-ai lăsat ? întrebă naiv Kobîlin.

Luka îl măsură cu o privire plină de dispreț ; ceilalți pufniră în rîs.

— Mare dobitoc !

— E cam șubred la tavan, zise Luka, cu un fel de părere de rău că s-a putut înjosi acceptînd să stea de vorbă cu un asemenea neisprăvit.

— Slab de minte, întări la rîndu-i Vasea.

Cu toate că Luka omorîse șase oameni, nimeni din temniță nu i-a știut vreodată de frică, deși jinduia poate din tot sufletul să treacă drept un om fioros...

IX

ISAI FOMICI. BAIA. POVESTEA LUI BAKLUȘIN

Se apropia Crăciunul. Ocnașii îl așteptau cu un aer aproape solemn și numai privindu-i, mă pomenii și eu așteptîndu-mă la ceva neobișnuit. Cu patru zile înainte de sărbători ne-au dus la baie. Pe vremea cînd am fost la ocnă, mai ales în primii ani, deținuții erau rareori duși la baie. Toți se pregăteau plini de voie bună pentru acest eveniment ; trebuia să pornim după-amiază, scăpînd astfel de o jumătate de zi de lucru. Cu acest prilej, cel mai fericit și mai plin de însuflețire din toată cazarma noastră era Isai Fomici Bumștein, evreul despre care am mai pomenit în cuprinsul acestei povestiri. Îi plăcea să facă baie de aburi pînă amețea, pînă cădea aproape în nesimțire : de cîte ori răscolesc prin noianul amintirilor de demult, îmi vine în minte baia de la ocnă (vrednică a nu fi nicicînd dată uitării !) și cel dintîi chip ce-mi răsare în față e al fericitului și neuitatului Isai Fomici, fratele meu de suferință. Doamne, ce hazliu, ce caraghios

mai era şi omul ăsta ! L-am mai zugrăvit eu în cîteva cuvinte : un omuleţ ca la vreo cincizeci de ani, cu faţa zbîrcită ca o smochină, pe care fierul roşu îşi lăsase înfiorătoarele lui stigmate, cu trup firav, alb şi pipernicit, numai piele şi oase. Chipul lui radia o bucurie nesfîrşită, un fel de beatitudine. S-ar fi zis că nu-i părea cîtuşi de puţin rău că fusese osîndit la muncă silnică. Cum era giuvaergiu de meserie şi altul nu exista în localitate, avea totdeauna de lucru pe la oamenii înstăriţi sau la funcţionărimea sus-pusă. De bine, de rău, munca tot îi era răsplătită şi nu numai că nu ducea lipsă de nimic, ci s-ar putea spune că trăia *în belşug,* însă banii nu-i cheltuia, ci-i aduna, ba îi mai şi împrumuta cu camătă pe toţi ocnaşii. Avea un savomar, o saltea bună, ceşti, un tacîm complet de masă. Evreii din oraş îl ajutau şi-l protejau cu orice prilej.

În fiecare sîmbătă se ducea sub pază la sinagogă (lucru îngăduit de regulament) ; într-un cuvînt, trăia ca în sînul lui Avram, ceea ce nu-l împiedica să aştepte cu nerăbdare să-şi sfîrşească pedeapsa — doisprezece ani de muncă silnică — ca „să se însoare". Era în el un amestec aproape comic de naivitate dusă pînă la prostie, de îndrăzneală şi viclenie, de sinceritate şi sfială, de lăudăroşenie şi insolenţă totodată. Îmi părea ciudat însă că ocnaşii nu-şi băteau niciodată joc de el, ci făceau doar haz pe seama lui, ca să-şi mai înece amarul. Isai Fomici era într-adevăr un veşnic prilej de petrecere şi de haz pentru toată lumea : „N-avem decît un Isai Fomici, nu cumva să vă atingeţi de el", ziceau ocnaşii, şi tocmai fiindcă şi el îşi dădea seama ce însemna pentru ei, nu-şi mai încăpea în piele de mîndrie, spre marea veselie a celorlalţi. Cînd l-au adus în temniţă (aceasta s-a întîmplat înainte de venirea mea, dar mi s-a povestit totul), a avut loc o scenă nemaipomenit de nostimă.

Într-o seară, după lucru, se răspîndi zvonul că a sosit în temniţă un evreu pe care îl rad la corpul de gardă şi că are să fie adus numaidecît în cazarmă. Cum nu se afla încă nici un evreu printre ocnaşi, toţi îl aşteptau cu nerăbdare şi, de cum se ivi în prag, făcură cerc în jurul lui. Subofiţerul de serviciu îl întovărăşi şi-i arătă locul unde avea să doarmă. Isai Fomici avea cu el un sac plin de lucruri aduse de acasă, în afară de rufăria dată de administraţie. Îşi puse sacul alături, se aşeză pe patul de scînduri, îşi ghemui picioarele sub

el și multă vreme nu îndrăzni să-și ridice ochii. Cei din jur chicoteau pe-nfundate, făcînd tot felul de glume pe socoteala noului venit. Deodată, un tînăr deținut își făcu loc cu coatele prin mulțime și se apropie de el, ținînd în mînă o pereche de pantaloni vechi de vară, murdari și numai zdrențe, și niște obiele tot atît de rupte. Se așeză alături de Isai Fomici și-l bătu pe umăr :

— Ei, prietene, s-au împlinit șase ani de cînd tot te aștept. Ia zi, ce-mi dai pe marfa asta ?

Și-i vîrî zdrențele sub nas.

Isai Fomici, care la început se arătase atît de sfios, încît nu îndrăznise să ridice măcar ochii asupra mulțimii de oameni batjocoritori, cu fețele schimonosite și înfiorătoare, ce făcuse roată în juru-i, și nu izbutise de spaimă să rostească pînă atunci o vorbă, de cum zări lucrurile ce i se ofereau în gaj, tresări și începu să le pipăie cu multă atenție, apropiindu-le de lumină. Toți așteptau nerăbdători să audă ce are să spună.

— Ce zici, dai pe ele o rublă de argint ? Merită, zău ! urmă flăcăul, făcîndu-i cu ochiul lui Isai Fomici.

— O rublă de argint, nu. Da șapte copeici, fie.

Erau primele cuvinte pe care Isai Fomici le rostea în temniță și ocnașii izbucniră în hohote de rîs.

— Șapte, zici ? Treacă de la mine ! Dă-le-ncoa ! Ai avut noroc, zău așa ! Da bagă de seamă, să-mi păzești lucrurile, că răspunzi cu capul pentru ele. Ne-am înțeles ?

— Și cu trei dobîndă, înseamnă că ai să-mi dai înapoi zece copeici, încheie evreul cu tremur în glas și, în timp ce-și vîra mîna în buzunar, ca să scoată cele șapte copeici, îi privi cu teamă și neîncredere pe cei din jur. Oricît de mare i-ar fi fost frica, afacerea nu trebuia scăpată din mînă.

— Cum adică, trei copeici... pe an ?

— Nu, nu pe an... pe lună.

— Da hapsîn mai ești, zău așa ! Și cum îți zice pe nume, zgîrie-brînză ?

— Isai Fomiț, răspunse celălalt, peltic.

— Ehei, Isai Fomici, o să ajungi departe ! Și acum, rămîi cu bine.

Isai Fomici mai cercetă o dată zdreanța pentru care împrumutase șapte copeici, o păturși și o vîrî cu grijă în sac. Ocnașii se prăpădeau de rîs.

De altfel, toţi din temniţă îl iubeau şi, cu toate că nu era unul care să nu fi împrumutat bani de la el, nimeni nu-l jignea şi nu-i făcea nici un neajuns. Cît despre el, era bun ca pîinea caldă şi blînd ca un pui de găină ; dacă-şi mai lua uneori nasul la purtare, profitînd de faptul că ceilalţi erau binevoitori faţă de el, o făcea cu atîta nevinovăţie şi haz, încît nimeni nu i-o lua în nume de rău.

Luka îl cam lua uneori peste picior pe Isai Fomici, dar o făcea fără răutate, mai mult în glumă, aşa cum te-ai amuza cu un căţeluş, cu un papagal ori cu vreo dihanie dresată. Isai Fomici ştia acest lucru şi nu se supăra cîtuşi de puţin, întorcîndu-i întotdeauna vorba cu multă isteţime.

— Bagă de seamă, să nu-ţi dau una de ai să mă ţii minte toată viaţa !

— Dacă tu-mi dai una, eu am să-ţi dau zece, răspundea băţos, făcîndu-şi curaj, Isai Fomici.

— Rîiosule !

— Şi ce dacă-s rîios, ce-ţi pasă !

— Nespălatule !

— Las să fiu nespălat ; nespălat, dar bogat ! Bine că am gologani.

— L-ai vîndut pe Cristos.

— Mă rog, dacă spui matale.

— Aşa ! Foarte bine, Isai Fomici, bravo ! Ia lăsaţi omul în pace ! Nu-l avem decît pe el, strigau ocnaşii tăvălindu-se de rîs.

— Ei, ascultă, au să te mîie în Siberia cu cnutul.

— Da parcă acum unde mă aflu ?

— Au să te trimită şi mai departe.

— Nu e şi acolo un Dumnezeu ?

— Şi dacă e, ce ?

— Atunci, nu-i totuna ? Dacă-i Dumnezeu şi sînt parale — e bine peste tot.

— Grozav mai e şi Isai Fomici ăsta ! Nu se dă bătut cu una, cu două ! strigau ocnaşii din toate părţile.

Deşi îşi dădea seama că-şi bat joc de el, Isai Fomici nu-şi pierdea cumpătul şi se ţinea tare ; în general, laudele celor din jur îl bucurau nespus şi cu glas surprinzător de subţire începea să cînte, de răsuna întreaga cazarmă, pe o melodie anostă şi caraghioasă, un cîntec fără cuvinte — la, la, la, la, la ! — singurul, de altfel, pe care l-a cîntat tot timpul cît

a stat în temniță. Mai tîrziu, după ce m-a cunoscut mai îndeaproape, a căutat să mă convingă, sub jurămînt, că e același cîntec, aceeași melodie pe care au cîntat-o cîndva cei șase sute de mii de evrei, de la mic la mare, în timp ce traversau Marea Roșie, și că i s-a poruncit fiecărui evreu s-o cînte în clipe de triumf, de victorie asupra vrăjmașului.

Vineri seară, în fiecare ajun de sîmbătă, ocnașii din alte cazărmi veneau la noi ca să-l vadă pe Isai Fomici cum își întîmpină sărbătoarea. Era de o vanitate și de o lăudăroșenie atît de nevinovată, încît pînă și această curiozitate a tuturor îi făcea plăcere. Își aranja cu meticulozitate și cu o gravitate căutată măsuța lui minusculă așezată într-un colț, deschidea cartea, aprindea două lumînări și, bolborosind niște cuvinte tainice, se acoperea cu un fel de învelitoare de lînă vărgată, pe care o păstra cu o grijă deosebită în fundul cufărului. Își lega la mîini niște curele, iar pe cap, în dreptul frunții, prindea cu o fîșie de pînză o cutioară de lemn, încît părea un corn caraghios crescut în frunte, și își începea rugăciunea. Citea cu glas tînguios, țipa, scuipa, se rotea pe loc în stînga și-n dreapta, făcea gesturi vehemente și comice. De fapt, ritualul rugăciunii, în care nimic n-ar fi trebuit să fie ciudat sau hazliu, devenea caraghios numai prin felul cum îl etala Isai Fomici și prin aerele pe care și le dădea în fața noastră. Ba își punea brusc mîinile în cap și începea să citească printre hohote de plîns ; plînsul se înteța din ce în ce, pentru ca, în cele din urmă, ajuns la capătul puterilor, el să-și plece cu un urlet peste carte capul încununat cu filacteră ; ba izbucnea în toiul bocetelor deznădăjduite în adevărate hohote de rîs, pornind apoi o litanie cu glasul solemn, înduioșat și apoi sugrumat, ca și cum ar fi fost copleșit de o mare fericire. „Ia te uită ce se mai răscolește !", ziceau ocnașii. L-am întrebat într-o zi pe Isai Fomici ce însemnau aceste bocete și de ce trece brusc de la deznădejde la bucurie și fericire. Lui Isai Fomici îi plăceau întrebările acestea, mai ales cînd i le puneam eu. Îmi explică numaidecît că plînsul și bocetele i le smulgea gîndul la pierderea Ierusalimului și că legea poruncește să plîngi cît mai tare și să te bați cu pumnii în piept. Dar în mijlocul celei mai deznădăjduite dureri, el, Isai Fomici, *„trebuia"* să-și aducă *„dintr-o dată"* aminte (acest *„dintr-o dată"* e tot o poruncă a legii) că profeții au făgăduit evreilor întoarcerea la Ierusalim, și atunci el trebuia să-și

arate întreaga bucurie, să cînte, să rîdă şi să se roage cu glasul înecat de emoţie, cu chipul iluminat de cea mai nobilă fericire. Trecerea aceasta *dintr-o dată* de la o stare la alta şi mai ales obligaţia necondiţionată de a o săvîrşi îi plăceau cel mai mult. Isai Fomici vedea în aceasta o figură ingenioasă şi-mi explică cu o bucurie ce-i scînteia în priviri tîlcul şi rostul complicatului rit.

Într-o seară, pe cînd se ruga cu multă însufleţire, se întîmplă să intre maiorul, urmat de ofiţerul comandant al corpului de gardă şi de cîţiva soldaţi. Toţi deţinuţii încremeniseră în poziţie de drepţi lîngă prici, numai Isai Fomici îşi continua strigătele şi gesturile. Ştia că are voie să se roage în legea lui, că nimeni n-avea dreptul să-l oprească şi că strigînd chiar şi faţă de maior, nici o primejdie nu-l ameninţa. Dar ceea ce-l încînta peste măsură era dreptul ce-l avea de a se da astfel în spectacol în faţa şefului şi de a face pe grozavul faţă de noi. Maiorul se opri la un pas de el; Isai Fomici întoarse spatele măsuţei şi, drept sub nasul maiorului, începu să rostească cuvintele sacre ale solemnei profeţii, agitîndu-şi teribil braţele. Deoarece, potrivit ritualului, faţa trebuia să-i exprime cea mai deplină fericire şi simţăminte nobile, el se conformă imediat, îngustîndu-şi într-un fel cu totul deosebit ochii, rîzînd şi dînd din cap înspre maior. La început, acesta rămase foarte mirat, pe urmă pufni în rîs şi, făcîndu-l pe faţă nerod, plecă, în timp ce Isai Fomici îşi înteţea strigătele. Un ceas mai tîrziu, la masă, îl întrebai ce-ar fi făcut dacă, în prostia lui, maiorul s-ar fi înfuriat pe el.

— Care maior?

— Cum, care maior? Ce, nu l-ai văzut pe maior?

— Nu.

— S-a oprit la un pas de dumneata şi te-a privit drept în ochi.

Isai Fomici se apucă însă să mă asigure cu toată seriozitatea că nu văzuse nici un maior, că în clipa cînd îşi face rugăciunea, el cade într-un fel de extaz, încît nici nu vede, nici nu aude ce se petrece în juru-i.

Îl văd parcă aievea pe Isai Fomici cum a doua zi, sîmbătă, rătăcea prin toată temniţa, fără să facă nimic, aşa cum îi poruncea legea sfîntă. Ce întîmplări ciudate îmi povestea atunci, după ce se întorcea de la casa lui de rugăciuni; cîte ştiri şi zvonuri din Petersburg n-aducea el, asigurîndu-mă că

le-a aflat de la evreii lui din oraș, care, la rîndul lor, le deîineau direct de la sursă.

Dar, destul cît am vorbit despre Isai Fomici.

În tot orașul nu existau decît două băi publice. Cea dintîi, ținută de un evreu și destinată persoanelor de vază și cu dare de mînă, era împărțită în cabine ce costau o jumătate de rublă. Cealaltă, veche, murdară, neîncăpătoare, era pentru toată lumea ; acolo ne-a dus și pe noi. Era un soare cu dinți ; deținuții se bucurau că vor fi scoși din cazarmă și duși prin oraș. Glumele și hohotele de rîs nu mai conteniră tot drumul. Ne escorta un pluton întreg de soldați cu puștile încărcate, stîrnind senzație prin tot orașul. O dată ajunși la baie, fiindcă n-am fi încăput toți deodată, am fost împărțiți în două grupuri ; unul aștepta în tindă, pe cînd celălalt se spăla. Baia era însă atît de strîmtă, încît era de mirare cum puteau încăpea în ea și atîția. Petrov se ținu tot timpul pe lîngă mine ; căuta să mă ajute, cu toate că nu-l rugasem de fel. O dată cu el se oferi să mă ajute și un alt deținut de la secția specială. Îl chema Baklușin. Mi-aduc aminte de acest ocnaș, pe care ceilalți îl porecliseră „pionierul", ca de unul dintre cei mai simpatici și veseli deținuți ; și într-adevăr așa era. Ne împrietenisem oarecum. Petrov mă ajută la dezbrăcat, pentru că, nefiind obișnuit încă, îmi trebuia mult timp pentru astă, iar în sală era aproape tot atît de frig ca afară. Deținutul novice se descurcă cu greu singur la dezbrăcat, dacă n-a prins încă șiretlicul operației, căci treaba asta cere multă îndemînare, e o adevărată artă. Mai întîi trebuie să știe cum să-și desfacă repede apărătoarele de sub lanțuri. Aceste apărătoare sînt niște fîșii de piele, lungi de vreo cincisprezece centimetri, și se leagă peste nădragi în locul unde glezna e cuprinsă de belciugul lanțurilor. O pereche de apărătoare costă șaizeci de copeici, și totuși, orice ocnaș face tot ce-i stă în putință ca să și le procure, deoarece fără ele n-ar putea umbla. Inelul nu e tocmai pe măsura gleznei, ci mai larg, cam cu un deget : în timpul mersului, fierul lovește și roade carnea atît de tare, încît, într-o singură zi, deținutul s-ar alege cu răni la picioare. Dar apărătoarele încă nu-i mare lucru să le scoți : mai anevoios e cu nădragii : ca să-i scoți de sub lanțuri, trebuie să recurgi la o adevărată stratagemă. După ce ai dat jos, să zicem, cracul stîng, trebuie să-l strecori între inel și picior ; după ce ți-ai eliberat astfel piciorul,

cracul e trecut îndărăt pe sub acelaşi inel şi apoi pe sub inelul celuilalt picior, şi în cele din urmă tras încă o dată înapoi. Aceeaşi poveste se repetă şi cînd îmbraci rufăria curată. Unui novice îi vine greu să priceapă totul dintr-o dată. Prima oară operaţia aceasta complicată mi-a fost arătată la Tobolsk de deţinutul Korenev, un vechi şef de bandă, care făcuse pînă atunci cinci ani prins în lanţ. Cu timpul, ocnaşii se deprind şi se dezbracă fără prea mare bătaie de cap. Dădui cîteva copeici lui Petrov să cumpere săpun şi burete, cu care să-mi frec trupul. E drept că fiecare ocnaş căpăta o bucată de săpun, dar nu era mai mare decît un ban de aramă de două copeici şi nici mai gros decît o feliuţă de brînză ce se dă la gustare seara în casele oamenilor de „stare mijlocie". Săpunul se vindea chiar acolo, la intrare, în tinda băii, împreună cu *sbiten* [11] -ul, pîinea albă şi apa clocotită. Potrivit înţelegerii dintre proprietarul băii şi administraţia temniţei, ocnaşul nu avea dreptul decît la un singur ciubăraş de apă fierbinte. Cei care voiau să se spele cu mai multă apă, puteau să cumpere cu două copeici ciubăraşul, pe care proprietarul i-l da printr-o ferestruică amenajată în peretele dinspre tindă. După ce mă dezbrăcă, văzînd că îmi vine greu să merg cu lanţurile în picioarele goale, Petrov mă luă de braţ. „Trage-le în sus, pe pulpă, îmi zise el, ţinîndu-mă de subsuori ca o dădacă. Ia seama aici, pînă trecem pragul". Îmi era ruşine şi aş fi vrut să-l încredinţez că pot să merg şi singur, dar tot nu m-ar fi crezut. Se purta cu mine de parcă aş fi fost un copil neajutorat pe care toţi trebuie să-l aibă în grijă. Comportarea lui Petrov nu era cîtuşi de puţin slugarnică, mai ales slugarnică nu era. Dacă l-aş fi umilit cumva, ar fi ştiut, desigur, să-mi răspundă cum s-ar fi cuvenit. Nu-i făgăduisem niciodată bani pentru serviciile sale şi nici el nu-mi ceruse nimic. Atunci, de ce oare mă ajuta şi-mi purta de grijă?

Cînd se deschise uşa şi intrarăm în baia propriu-zisă, avui impresia că am nimerit în iad. Închipuiţi-vă o încăpere lungă de doisprezece paşi şi tot atît de largă, în care sînt înghesuiţi cam o sută de oameni deodată sau cel puţin optzeci, căci eram cu toţii aproape două sute şi ne îmbăiaseră numai în două serii. Aburii amestecaţi cu fum ne orbeau: murdăria şi înghesuiala erau atît de mari, că nu mai ştiam unde să punem piciorul. Mă dădui înapoi îngrozit, cu gîndul să mă las păgubaş, dar Petrov îmi dădu ghes şi pătrunserăm înăuntru. Cu

mare greutate am răzbit pînă la băncile de scînduri, strecurîndu-ne printre oamenii aşezaţi pe jos, rugîndu-i să se ferească pînă trecem mai departe. Dar toate băncile erau înţesate. Petrov mă povăţui să-mi cumpăr un loc şi începu numaidecît tocmeala cu un ocnaş care se aşezase lîngă fereastră. Pentru o copeică, acesta se învoi să-mi cedeze locul şi după ce îşi primi de la Petrov banul, pe care acesta, prevăzător, îl pregătise dinainte, se vîrî sub bancă, chiar sub locul meu, în întuneric ; răzbătea de acolo un miros greu de mucegai, iar pe podea se formase un strat de noroi lipicios, gros de un deget. Dar şi locurile de sub bănci erau înţesate de oameni.

În toată încăperea, chiar şi pe jos, nu mai era loc, nici cît un lat de palmă, care să nu fi fost ocupat de oameni ce se spălau cu apă din ciubăraşe. Cei ce stăteau în picioare se spălau ţinînd ciubăraşul într-o mînă ; apa murdară se scurgea de pe trupuri şi cădea peste capetele rase ale celor ghemuiţi sub ei. Pe laviţe şi pe treptele care duceau la ele se înghesuiau alţii, puzderia de oameni care se spălau chirciţi, ghemuiţi, lipiţi unul de altul. De fapt, spălatul lor se reducea la o operaţie foarte simplă. Oamenii din popor nu prea au obiceiul să se spele cu apă şi săpun ; le place să stea în aburii fierbinţi şi apoi îşi toarnă pe cap şi pe corp apă rece : asta-i toată baia lor. Pe laviţe vedeai ridicîndu-se şi coborînd vreo cincizeci de măturici ; după ce se expuneau la abur fierbinte, se loveau cu ele, pînă ameţeau. Aburii se îngroşau mereu şi aerul devenea tot mai încins, încît, la un moment dat, avui senzaţia că mă aflu în dogoarea unui cuptor. Gloata aceasta striga, zbiera, şuiera şi hohotea în zornăitul aprig a o sută de lanţuri în continuă frămîntare...

Cei ce voiau să treacă dintr-un loc într-altul îşi încurcau lanţurile cu ale celorlalţi, le izbeau de capetele celor ghemuiţi mai jos, cădeau şi înjurau, tîrînd în cădere şi pe cei cu lanţurile prinse de ale lor. Şiroaie murdare se scurgeau de pretutindeni. Toţi păreau cuprinşi de neastîmpărul unei voioşii febrile, agitate ; ţipetele se amestecau cu plescăitul apei şi cu fîşîitul aburilor. În dreptul ferestrei prin care se primea apa era o larmă şi o învălmăşeală de nedescris. Apa fierbinte din ciubăraşele celor ce se întorceau la locurile lor se revărsa peste capetele celor ce şedeau pe podele. Din cînd în cînd, prin ferestruică sau prin deschizătura uşii apărea

fața mustăcioasă a soldatului cu arma în mînă, veghind să nu se întîmple vreo neorînduială. Capetele rase ale ocnașilor și trupurile lor înroșite de aburi păreau și mai hîde. Pe spinările parcă însîngerate se zăreau cicatricile mai vechi sau mai noi ale loviturilor de vargă sau de băț, care acum păreau proaspete. Înfiorătoare cicatrici ! Numai privindu-le, simțeam cum mă trec fiori. Un nou val de aburi fierbinți înecă încăperea într-un nor des, dogorîtor, stîrnind o nouă explozie de strigăte și hohote asurzitoare. Prin ceața deasă, ochiul întrezărea o forfotă de spinări schilodite, de capete rase, de picioare și brațe închircite, iar ca o încununare a acestei priveliști de iad răsună chiotul nebun al lui Isai Fomici, care, cocoțat pe lavița cea mai de sus, se șfichiuia cu măturicea pînă îi venea amețeală și zbiera cît îl ținea gura, ca un apucat, de parcă nu s-ar mai fi putut sătura de aburi. Tocmise, pentru o copeică, pe cineva să-l șfichiuiască ; dar acesta, răzbit, aruncă cît colo maldărul de rămurele și dădu fuga jos să se răcorească cu apă rece. Isai Fomici nu se lăsă cu una, cu două : chemă pe un altul și apoi pe un altul ; în împrejurările acestea, banul nu conta, așa încît schimbă pînă la cinci oameni. „Straşnic mai ține la abur Isai Fomici. Să-ți fie de bine, Isai Fomici !“ îi strigau cei de jos. În clipa aceea el simțea că le e superior, că i-a întrecut pe toți ; cuprins de o bucurie frenetică, își relua triumfător cîntecul : la, la, la, la, la, acoperind cu glasu-i țipător larma din baie. Atunci mi-a trecut prin minte că dacă ne va fi sortit cumva să nimerim vreodată cu toții în iad, era de ajuns să ne privim acum în baie, ca să știm cum aveam să arătăm acolo. Nu mă putui opri să nu-mi împărtășesc impresia lui Petrov, care își roti privirea jur-împrejur și nu-mi răspunse nimic.

Am vrut să-i închiriez un loc alături, dar el se ghemui la picioarele mele, încredințîndu-mă că se simte foarte bine și acolo. În acest timp, Bakluşin ne cumpăra apă caldă și o aducea de cîte ori aveam nevoie. Petrov îmi aduse la cunoștință că are de gînd să mă săpunească din cap pînă-n picioare și să mă spele „ca să fiți curățel lună“, și mă îndemnă să trec sus la abur tare și să mă las opărit puțin cu măturicea din rămurele de stejar. Îmi lipsi însă curajul, așa că mă lăsai numai spălat bine, cu apă și săpun, pe tot trupul. „Acum să vă spăl *picioruşele*“, făcu el ca încheiere. Voiam să-i răspund că mă puteam spăla și singur, dar, ca să nu-l

supăr, mă lăsai în voia lui. Diminutivul *picioruşe*, pe care-l întrebuinţa, nu ascundea în el nimic slugarnic; Petrov nu putea să zică altfel, fiindcă, în mentalitatea lui, ceilalţi oameni aveau picioare, pe cînd eu aveam, încă, doar „picioruşe".

După ce mă îmbăie cu acelaşi ceremonial, adică ţinîndu-mă de subsuori şi ferindu-mă la orice pas, de parcă aş fi fost de porţelan, mă duse în odaia de alături; mă ajută să mă îmbrac şi cînd văzu că nu mai am nevoie de nici un ajutor, fugi înapoi la baie, ca să se spele şi el, la rîndul lui.

După ce ne-am întors la cazarmă, i-am oferit un pahar de ceai. Nu mă refuză; îl sorbi în linişte şi-mi mulţumi. Mă gîndii că ar fi nimerit să-i fac cinste cu o cinzeacă de rachiu. Se afla la îndemînă chiar în cazarmă. Petrov se bucură grozav, dădu de dusca băutura, îşi drese glasul şi îmi declară că acum se simte nespus de înviorat; apoi se îndreptă grăbit spre bucătărie, de parcă fără prezenţa lui acolo treaba nu se putea urni din loc.

Locul îi fu luat de un altul, dornic să stea de vorbă cu mine; era Bakluşin, „pionierul", pe care îl invitasem încă de la baie să bea cu mine un pahar de ceai.

N-am întîlnit om mai plăcut ca Bakluşin. Şi nu era dintre aceia care să se lase călcaţi pe coadă; ba dimpotrivă, nu trecea cu vederea nimic şi nimănui şi nu ierta pe nimeni niciodată; se lua deseori la harţă cu ceilalţi, şi-l supăra mai ales cînd se amesteca cineva în treburile lui. Pe scurt, ştia să se impună. Nu rămînea însă multă vreme certat şi, pe cît se pare, toţi ocnaşii îl iubeau. Oriunde se ducea, era binevenit. Era cunoscut şi în oraş, unde toţi îl socoteau omul cel mai plăcut din lume, totdeauna bine dispus. Era un vlăjgan cam de vreo treizeci de ani, cu faţa deschisă şi hotărîtă, destul de frumoasă, şi cu un neg mare lîngă nas. Imita pe oricine întîlnea în cale şi se schimonosea atît de caraghios, încît cei din jurul lui se tăvăleau de rîs. Era glumeţ, dar, spre deosebire de alţii ca el, nu se lăsa intimidat de cei ce disprefuiau veselia şi gluma, aşa încît nimeni n-ar fi cutezat să-i spună „om de nimic". Clocotea de viaţă şi de energie. Din prima clipă ne-am simţit apropiaţi şi-mi povesti viaţa lui de ostaş; întîi fusese copil de trupă, pe urmă soldat într-un regiment de pionieri, unde superiorii îl apreciaseră mult şi-l iubiseră, lucru cu care se mîndrea nespus, cu atît mai mult cu cît îi şi plăcea să se laude. Mă întrebă cu acest prilej o mulţime de

lucruri despre Petersburg. Citise şi vreo cîteva cărţi. Cînd veni să bea ceaiul cu mine, stîrni în cîteva clipe voia bună în toată cazarma, povestind cu mult haz cum îşi bătuse joc, dimineaţa, porucicul Ş. de maior. După aceea, se aşează lîngă mine şi, cu un aer satisfăcut, mă înştiinţă că, pe cît se pare, de sărbători va avea loc un spectacol ; era vorba de o reprezentaţie teatrală pe care deţinuţii voiau s-o dea în temniţă. Actorii se şi găsiseră, iar decorurile se pregăteau pe îndelete. Cîţiva binevoitori din oraş făgăduiseră să împrumute obiecte de îmbrăcăminte pentru costumele bărbăteşti şi femeieşti. Cu ajutorul unei ordonanţe sperau să facă rost şi de o uniformă de ofiţer, cu fireturi şi găitane. Se temeau numai ca nu cumva maiorul să interzică serbarea, cum mai făcuse şi anul trecut. Se întîmplase ca tocmai de Crăciun să piardă la cărţi, şi, colac peste pupăză, mai fuseseră şi nişte abateri în temniţă, aşa încît, furios la culme, oprise totul. Anul acesta poate n-avea să le mai pună piedici. Se vedea cît colo că această chestiune îl preocupa mult şi părea foarte agitat. Era evident că el este unul din iniţiatorii spectacolului şi mi-a propus chiar atunci să mă duc la reprezentaţie. Îmi plăcea înflăcărarea şi bucuria sinceră care se citea în ochii lui cînd vorbea de teatrul lor. Din vorbă în vorbă, ajunserăm şi la lucruri ce ne stăteau pe suflet şi, între altele, el îmi povesti că nu fusese tot timpul numai la Petersburg ; pentru nişte abateri fusese trimis în oraşul R..., într-un batalion de garnizoană, unde avea gradul de subofiţer.

— De acolo am fost adus aici, adăugă Bakluşin.

— Şi pentru ce anume ? îl întrebai.

— Pentru ce ? Nici n-ai să mă crezi, Alexandr Petrovici, dacă ţi-aş spune pentru ce. Pentru că mă îndrăgostisem.

— Haida de ! Nimeni n-a fost încă trimis la ocnă pentru aşa ceva, răspunsei eu rîzînd.

— Ce-i drept, urmă Bakluşin, am ucis din pricina asta un neamţ, cu un foc de revolver, dar zău, nu înţeleg, cum de m-au osîndit la muncă silnică pentru un neamţ ? Judecă şi dumneata.

— Şi totuşi, cum s-au petrecut lucrurile ?

— E o poveste tare caraghioasă, Alexandr Petrovici.

— Aşa cum e, mă interesează. Dă-i drumul.

— Ei, dacă-i pe aşa, ascultă aici...

Şi ascultai povestea unui omor; departe de a fi caraghioasă, cum spunea el, povestea aceasta mi s-a părut, dimpotrivă, destul de ciudată...

— Lucrurile s-au petrecut precum urmează, începu Baklușin. Fusesem trimis la R. — oraş mare şi frumos, numai că-i ticsit cu nemţi. Eram încă tînăr, bine văzut de superiori, purtam chipiul pe-o ureche şi făceam cu ochiul nemţoaicelor. Într-un cuvînt, îmi petreceam vremea de minune. Una, Luiza, îmi căzu cu tronc. Stătea împreună cu mătuşă-sa şi erau amîndouă spălătorese de rufărie fină. Bătrîna era o zgripţuroaică, dar avea o căsuţă şi duceau o viaţă îndestulată. La început, m-am mulţumit să trec prin faţa ferestrelor, dar mai apoi făcui cunoştinţă şi mă împrietenii cu fata. Luiza ştia foarte bine rusește, doar atît că vorbea cu un „r" din gît; asta o făcea şi mai drăgălaşă; n-am mai întîlnit fată ca ea. Mi se aprinseseră rău călcîiele şi o strîngeam în braţe tot mai cu foc; ea nu se lăsa şi mă tot domolea: „Fii cuminte, Saşa, vreau să rămîn curată, să-ţi fiu soţie vrednică!" Şi iar se cuibărea în braţele mele şi mă mîngîia, rîzînd cu un glăscior limpede ca un clinchet de clopoţel... Era curăţică şi îngrijită cum n-am văzut alta, şi chiar ea a adus vorba despre căsătorie. Cum să nu-ţi doreşti o nevastă ca ea! Eram hotărît şi mă pregăteam să ies la raport la colonel... Iată însă că Luiza nu mai vine la întîlnire, o dată, de două ori, de trei ori... Îi trimit o scrisoare... Nu-mi răspunde... Ce să fac? îmi zic. Chiar de m-a dus pînă acum de nas, nimic n-ar fi putut-o împiedica să-mi răspundă la scrisoare şi să mai vină măcar o dată la întîlnire. Dar ea nu ştia să mintă; rupsese dintr-o dată legătura şi-atît. Se băgase pe fir mătuşă-sa, era limpede. Pînă atunci, nu îndrăznisem să mă duc la mătuşa acasă şi, cu toate că ea începuse să bănuiască ceva, noi continuam să ne întîlnim pe ascuns. Îmi venea să-mi iau lumea în cap! Îi trimisei încă o scrisoare, cea din urmă, în care îi spuneam: „Dacă nu vii, mă duc eu la mătuşă-ta". De teamă să n-o fac, veni. Izbucni în lacrimi şi-mi povesti că un neamţ pe nume Schultz, o rudă a lor de departe, ceasornicar de meserie, om în vîrstă, dar bogat, venise s-o ceară în căsătorie, „ca să mă fericească, zice, şi pe mine, şi nici el să nu rămînă holtei pînă la adînci bătrîneţi; căci mă iubeşte, zice, şi de mult avea de gînd să mă ceară de nevastă, dar tot amîna şi nu se putea hotărî să deschidă vorba. Vezi tu, Saşa,

el e bogat, zice, și mă poate face fericită ; vrei tu să mă lipsești de această fericire ?“ O privesc în ochi ; plînge, mă strînge în brațe, mă sărută... De, îmi zic, poate că are dreptate ! Ce scofală pentru ea să-și lege viața de un soldat, cu tot gradul meu de subofițer ? „Bine, Luiza, fie și așa, zic. Adio, Dumnezeu să te aibă în pază ! N-am dreptul să te lipsesc de fericirea ta. Dar cum arată logodnicul tău, e frumos ?“ „Da de unde, zice, e bătrîior și are un nas lung.“ Și izbucni în rîs. Ne despărțirăm ; ce să-i faci, îmi zisei, așa a fost să-mi fie soarta ! A doua zi, trec prin fața prăvăliei lui Schultz (chiar ea îmi spusese strada pe care locuia). Mă uit prin geam ; neamțul lucra la masa lui, la un ceasornic. Avea vreo patruzeci și cinci de ani, un nas coroiat, ochii bulbucați și purta o haină lungă, cu guler drept. Scuipai de scîrbă cînd îl văzui. Am vrut să-i sparg geamurile... Dar la ce bun ? mă gîndii... Nu mai e nimic de făcut, toate s-au sfîrșit... Am ajuns la cazarmă în toiul nopții, m-am întins pe pat și, nici n-ai să mă crezi, Alexandr Petrovici, am plîns ca un copil.

Trece o zi, trec două, trei... Pe Luiza n-am mai văzut-o... Aflu totuși de la o cumătră bătrînă de a lor, tot spălătoreasă, la care se ducea cîteodată Luiza, că neamțul aflase de dragostea noastră și de aia se grăbise s-o pețească ; altminteri, ar mai fi așteptat vreo doi ani. O pusese, cică, pe Luiza să jure că n-are să mă mai vadă ; că pînă una, alta însă le ține în șah și pe ea, și pe mătușă-sa, dîndu-le adică, să priceapă, că ar putea să-și mai schimbe gîndul, că nu-i încă definitiv hotărît ; îmi mai spuse că pentru poimîine, pentru duminică, adică, le invitase la el să bea cafeaua împreună și că alții n-or să mai fie, decît un bătrîn, o rudă de-a lui, care fusese odată negustor bogat, dar sărăcise de tot și slujea acum ca supraveghetor la un depozit de băuturi. Cînd aflai că în duminica asta ei aveau să pună poate totul la cale, mă cuprinse o ciudă, de nu mă mai putui stăpîni. Toată ziua aceea și în ziua următoare mă gîndii numai la asta. Îmi venea să-l sfîșii pe neamț.

Duminică dimineața nu luasem încă nici o hotărîre ; dar după ce se sfîrși liturghia la biserică, sării din pat, îmi luai mantaua pe mine și pornii întins la prăvălia neamțului. Știam că o să-i găsesc pe toți acolo. De ce mă duceam la neamț și ce voiam să-i spun, nici pînă astăzi nu știu. Vîrîi în buzunar, așa ca să fie, o rablă de pistol, cu care mă jucam

pe cînd eram băieţandru, învăţînd să trag, şi care nu era bun de nimic. Îl încărcai totuşi, cu gîndul că dacă neamţul o să vrea să mă dea afară din casă, ori o să se poarte necuviincios, să-l scot din buzunar şi să-l bag puţin în sperieţi. Iată-mă acolo. În atelier nu era nimeni ; se aflau cu toţii în odaia din fund. Slujnicei îi dăduse, se vede, drumul. Străbat prăvălia, dau să intru în odaia din fund, dar cîrligul era pus. Inima-mi bătea să-mi spargă pieptul ; mă opresc şi ascult ; vorbeau nemţeşte. Era o uşă veche, închisă cu cîrlig ; o izbesc cu piciorul şi se deschide. Arunc o privire : masa era pusă. Pe masă se afla o cutie de cafea, o maşină de spirt cu un ibric pe ea, şi nişte pişcoturi, iar alături, pe o altă tavă, o garafă cu rachiu, scrumbie, salam şi o sticlă cu vin. Luiza şi mătuşa ei, amîndouă îmbrăcate ca de sărbătoare, şedeau pe divan. În faţa lor, pe scaun, şedea logodnicul, sclivisit, în frac şi cu guler înalt. Mai la o parte şedea, tăcut, un alt neamţ, bătrîn, gras, cu părul alb. Cînd mă ivii, Luiza se îngălbeni. Mătuşa ei sări din loc, dar se lăsă iar să cadă pe divan. Neamţul se încruntă. Se ridică supărat şi-mi ieşi înainte : „Ce poftești dumneata ?“

Eram gata să dau înapoi, dar mă cuprinse mînia.

„Cum ce poftesc ? Vezi bine, să mă primeşti şi să mă cinsteşti cu rachiu, că doar am venit în vizită la dumneata.“

Neamţul se gîndi o clipă şi-mi spuse : „Poftim, ia loc“.

Mă aşezai pe un scaun.

„Ei, nu-mi torni un pahar de rachiu ?“ „Uite rachiul ; bea, te rog.“ „Mie să-mi dai rachiu bun“, zic, simţind că-mi sare mustarul. „E un rachiu foarte bun.“

Fierbeam de ciudă că mă ia aşa, de sus, şi că mă măsoară din cap pînă-n picioare, mai ales de faţă cu Luiza. Dădui pe gît paharul şi zisei : „Ascultă, neamţule, prea mă iei nu ştiu cum. Mai dă-te pe brazdă, că eu cu gînd de prietenie am venit la dumneata“. „Prieten nu-ţi pot fi, zice, căci nu eşti decît soldat.“

Atunci mi-am ieşit din fire. „A, porc de cîine ce-mi eşti ! Ştii tu, bă, cîrnăţarule, că în clipa asta pot face din tine tot ce-mi place ? Uite, vrei să-ţi găuresc scăfîrlia cu pistolul ?“ Am scos pistolul din buzunar, m-am sculat şi i-am lipit ţeava de tîmplă. Femeile să moară de frică, dar nu îndrăzneau să crîcnească ; cît despre bătrîn, îngălbenise şi tremura ca varga.

Neamţul rămase uluit, dar îşi veni numaidecît în fire. „Nu

mi-e frică de dumneata, zice, şi te rog, dacă eşti om binecrescut, să pui de îndată capăt acestei glume proaste ; să ştii însă că de speriat n-ai să mă sperii, căci nu mi-e frică de dumneata." „Ba minţi, zic, ţi-e frică ! Nu văd eu cum stai ?" Şi într-adevăr, stătea neclintit şi nu cuteza să-şi mişte cît de cît capul sub pistol. „Nu, zise el, n-ai să îndrăzneşti." „Şi de ce crezi, mă rog, că n-am să îndrăznesc ?" „Pentru că ţi-e interzis şi ai să fii aspru pedepsit."

Naiba să-l ia de neamţ tîmpit ! Dacă nu mă aţîţa într-atîta, trăia şi azi ; totul s-a întîmplat numai din pricina încăpăţînării lui. „Şi zici că n-am să îndrăznesc ?" „Nu !" „N-am să îndrăznesc ?" „N-ai să îndrăzneşti s-o faci..." „Aşa ? Ţine atunci, cîrnăţarule !" Şi am tras drept în ţeastă. Căzu mort de pe scaun, în timp ce ăilalţi începură să ţipe.

Bag pistolul în buzunar şi o şterg, iar cînd ajung la cazarmă, îl arunc lîngă poartă în bălării.

Intru în cazarmă, mă întind pe pat şi mă gîndesc : or să vină numaidecît să mă ridice. Trece un ceas, trec două — nu vine nimeni să mă aresteze. Gîndurile amare şi triste nu-mi dădeau pace şi către seară simt că nu mai pot sta aşa : trebuia s-o văd numaidecît pe Luiza. Trec prin dreptul casei ceasornicarului. Văd acolo buluc de lume, poliţie. Mă duc la cumătra cea bătrînă şi o rog s-o cheme pe Luiza. Nu trecu decît o clipă şi veni fuga-fuguţa, se aruncă la pieptul meu şi ţin-te plîns. „E vina mea, îmi zice, că am ascultat de mătuşa." Îmi povesti apoi că după cele întîmplate, mătuşa ei se întorsese acasă cu spaima-n oase şi căzuse bolnavă la pat ; hotărîse să nu spună nimănui ce ştia şi o sfătuise şi pe nepoată să tacă, atît de frică-i era.

„Lasă-i să facă ce vor. Nimeni nu ne-a văzut acolo, zice. Ceasornicarul i-a dat drumul slujnicei de teamă, căci dacă ar fi aflat că vrea să se însoare, i-ar fi scos ochii. Şi nici lucrătorii nu erau în atelier, pe toţi îi trimisese de acasă. El singur şi-a pregătit cafeaua şi gustările. Cît despre ruda lui, bătrînul ăla o viaţă întreagă n-a deschis gura, aşa că o să tacă şi-acum. Cînd a văzut ce-a văzut, şi-a luat pălăria şi a plecat cel dintîi fără să scoată o vorbă."

S-a întîmplat întocmai aşa cum prevăzuse mătuşă-sa. Timp de două săptămîni nu s-au atins de mine, nimeni nu bănuia nimic. Mă crezi sau nu, Alexandr Petrovici, niciodată în viaţa mea n-am fost mai fericit ca în aste două săptămîni. Mă întîl-

neam cu Luiza în fiecare zi. Şi dacă ai şti cît ne apropiasem unul de altul în aceste zile !

Îmi zicea cu lacrimi în ochi : „Plec cu tine oriunde or să te ducă ; las totul şi te urmez". Mi se sfîşia inima de mila ei ; îmi venea să-mi pun capăt zilelor. După două săptămîni, însă, m-au arestat. Bătrînul şi mătuşa se înţeleseseră să mă denunţe...

— Dar, ia stai, îl întrerupsei eu pe Bakluşin, pentru ce-ai făcut tu puteai fi osîndit la zece, cel mult la doisprezece ani de temniţă — asta era pedeapsa cea mai mare ce ţi-o puteau da pentru o faptă de drept comun, ori pe dumneata văd că te-au trimis aici, la secţia specială. Cum vine asta ?

— Asta-i altă mîncare de peşte, zise Bakluşin. Cînd m-au dus în faţa judecăţii, vine un căpitan şi se apucă să mă frece şi să mă muştruluiască, de-mi mergeau fulgii. Nu m-am mai putut stăpîni şi i-am strigat : „Ce-ţi veni de mă înjuri aşa, mă, ticălosule ? Unde crezi că te afli ? Ori nu vezi tablele împărăteşti cu pravila cea mare ?" Ei, şi atunci lucrurile s-au încîlcit, pas de le mai descurcă ; am fost trimis în altă judecată, după altă rînduială, şi pentru toate cîte am păcătuit m-au osîndit la patru mii de lovituri de vergea şi la muncă silnică pe timp nelimitat şi iată-mă-s aici, la secţia specială. Iar cînd m-au scos ca să-mi încasez pedeapsa cu bătaia, l-au scos şi pe căpitan : pe mine, ca să mă treacă prin „uliţa verde", pe el, ca să-l degradeze şi să-l trimită în Caucaz ca simplu soldat. La revedere, Alexandr Petrovici. Nu uita să vii la reprezentaţia noastră.

X

CRĂCIUNUL

Sosiră şi sărbătorile. Încă din ajun ocnaşii nu mai ieşiră la corvezi. S-au dus numai cei ce lucrau în ateliere şi la croitorie ; ceilalţi, deşi li se încredinţase cîte o treabă şi fuseseră trimişi prin diferite locuri, se întoarseră curînd unul cîte unul, sau în grupuri răzleţe ; după masă însă, nimeni nu mai părăsi cazarma. De altfel, chiar în cursul dimineţii

cea mai mare parte din ei umblaseră după ale lor : unii ca să se aprovizioneze cu rachiu şi să se îngrijească de noi transporturi, alţii se învoiseră ca să-şi vadă cumetrii şi cumetrele de prin oraş, ori ca să-şi adune banii pentru lucrările făcute mai demult ; Bakluşin şi deţinuţii care dădeau spectacolul se duseseră pe la cunoscuţi de-ai lor, cei mai mulţi ordonanţe ofiţereşti, ca să împrumute îmbrăcămintea de care aveau nevoie pentru costume. Mulţi umblau grăbiţi şi preocupaţi, numai fiindcă îi vedeau pe alţii grăbiţi şi preocupaţi, şi cu toate că nici unul dintre ei n-avea de primit nimic de nicăieri, păreau că aşteaptă şi ei să primească de la cineva bani ; într-un cuvînt, toată lumea părea că aşteaptă de la ziua de mîine o schimbare, ceva neobişnuit. Către seară, paznicii invalizi, care plecaseră în tîrg după cumpărături şi diferite comisioane pentru ocnaşi, aduseră tot felul de bunătăţi : carne, purcei de lapte, gîşte. Mulţi deţinuţi, chiar şi dintre cei mai modeşti şi economicoşi, care tot anul strîngeau ban cu ban, copeică cu copeică, socotiră de datoria lor să-şi dezlege pentru o zi ca aceasta băierile pungii lor sărăcăcioase şi s-o sărbătorească aşa cum se cuvine. Era o zi mare pentru ocnaşi, o sărbătoare recunoscută de lege, la care aveau un drept netăgăduit : în ziua aceea ocnaşul nu putea fi scos la lucru, şi astfel de zile erau numai trei pe an.

Cine ştie cîte amintiri tulburătoare se redeşteptau în sufletele bieţilor proscrişi în ajunul acestei sărbători ! Încă din copilărie oamenii din popor păstrează vie amintirea marilor sărbători. În aceste zile, tot omul lasă la o parte treburile şi grijile obişnuite ca să se reculeagă şi să se odihnească în sînul familiei. La ocnă, aceste momente prilejuiau aduceri aminte pline de alean şi de gînduri amare. Respectul ocnaşilor pentru această sărbătoare lua un aspect solemn, ce se transmitea şi ţinutei lor : chefliii erau foarte rari, aproape toată lumea îşi lua o înfăţişare gravă, toţi se aflau în treabă, deşi mulţi n-aveau nimic de făcut. Chiar şi cei cîţiva beţivani sau trîndavi căutau să arate cît mai demni... Rîsul pierise de parcă ar fi fost interzis. Un fel de susceptibilitate bănuitoare, un fel de intoleranţă stăpînea temniţa şi dacă cineva încerca să tulbure nota generală, chiar şi fără să vrea, era pus numaidecît la punct în strigăte şi ocări ; se supărau, de parcă omul ar fi vrut cu tot dinadinsul să-şi bată joc de sărbătoare. Purtarea ocnaşilor era admirabilă, înduioşătoare chiar. Pe lîngă evlavia

sădită din copilărie în sufletul lor, ei simţeau instinctiv că, cinstind cum se cuvine această sărbătoare, se apropie oarecum de lumea dinafară, că nu sînt cu desăvîrşire uitaţi de soartă şi izgoniţi din rîndul oamenilor, de vreme ce şi în temniţă le este dat să împărtăşească o bucurie a tuturor. Lucrul acesta îl simţeau din adîncul inimii, ceea ce se putea observa de la cea dintîi privire, şi era lesne de înţeles.

Akim Akimîci făcuse şi el pregătiri mari pentru sărbătoare. Amintiri de familie nu avea, deoarece, orfan, crescuse într-o casă străină şi la vîrsta de cincisprezece ani păşise în viaţă. Nici de bucurii nu prea avusese parte, căci trăise o viaţă searbădă, monotonă, de teamă să nu calce îndatoririle ce-i erau impuse. Nu era nici prea bisericos din fire, fiindcă se pare că excesul de cumînţenie înăbuşise în el toate celelalte însuşiri şi daruri omeneşti, toate patimile şi pornirile, bune sau rele. Se pregătea, deci, să sărbătorească Crăciunul fără tulburare şi emoţii : nu-l întrista nici o amintire înduioşătoare ; i se oferea însă prilejul să-şi împlinească cu grijă minuţioasă datoria, cinstind o sărbătoare mare, a tuturor, şi respectînd o datină din moşi-strămoşi. De altfel, nici nu-i plăcea să despice firul în patru. Semnificaţia unui lucru nu-i frămîntase niciodată creierul ; în schimb, era suficient să i se dea un ordin, ca să-l ducă la îndeplinire cu o extraordinară meticulozitate. Dacă chiar a doua zi i s-ar fi poruncit să facă tocmai contrariul, s-ar fi supus fără să crîcnească şi, cu aceeaşi rîvnă şi meticulozitate, ar fi executat tocmai opusul celor ce făcuse în ajun. O dată în viaţa lui, o singură dată numai, încercase să facă şi el aşa cum îl tăiase capul, şi nimerise la ocnă. Această lecţie n-avea s-o uite nicicînd. Deşi nu i-a fost dat să înţeleagă vreodată cu ce se făcuse vinovat, se alesese, în schimb, din păţania lui, cu o învăţătură dureroasă, întruchipată într-o regulă de conduită salutară : de a nu gîndi niciodată şi în nici un fel de împrejurare, fiindcă „a gîndi nu era treaba lui", cum îşi spuneau între ei ocnaşii. Din devotament orbesc faţă de datină, anticipa cinstirea acestei zile şi privea cu un fel de respect pînă şi purcelul de lapte umplut cu tocătură, fript chiar de el (căci se pricepea şi la asta), ca şi cum n-ar fi fost un purcel de lapte ca oricare altul, pe care-l poţi cumpăra şi frige oricînd, ci un purcel mai acătării, un purcel de Crăciun. Poate că fusese obişnuit încă din copilărie să vadă pe masă, într-o zi ca aceasta, un purcel de lapte, şi de atunci rămăsese încre-

dinţat că purcelul e un fel de mîncare ce nu poate lipsi într-o zi ca aceasta, şi sînt convins că dacă i s-ar fi întîmplat o singură dată, într-o asemenea împrejurare, să nu mănînce purcel fript, gîndul că nu şi-a îndeplinit cum se cuvine datoria faţă de o datină nu i-ar mai fi dat, probabil, pace toată viaţa. Pînă în ziua aceea, purtase un veston şi nişte pantaloni care, cu toate peticele îngrijit aplicate, ajunseseră în ultimul hal de jerpeleală. Dar în fundul cufărului, echipamentul lui nounouţ, primit cu patru luni mai înainte şi neatins, era păstrat cu sfinţenie, ca să poată apărea înnoit de Crăciun şi numai gîndul la asta îi procura o deosebită plăcere. Lucrurile se petrecură întocmai. Încă de cu seară şi-a scos din cufăr îmbrăcămintea, o despături, o privi cu luare-aminte, o netezi, o scutură şi suflă pînă şi ultimul firicel de praf sau de aţă, şi, după ce s-a convins că totul e în ordine, o încercă. Hainele îi veneau foarte bine : aveau o croială îngrijită, surtucul se încheia la gît, gulerul era drept şi tare şi îi ţinea bărbia mai ridicată ca de obicei ; mijlocul uşor marcat amintea de vechea uniformă pe care o purtase odinioară ; Akim Akimîci zîmbi mulţumit, rotindu-se mîndru în faţa oglinjoarei lui, pe care o împodobise mai demult, plin de grijă, cu o ramă aurie. Numai o copcă de la haină nu părea să fie la locul ei ; nu-i scăpă din vedere şi se hotărî s-o schimbe ; după ce sfîrşi, încercă din nou haina şi constată că totul era în ordine şi că-i venea de minune. Împături lucrurile la loc şi, pe deplin mulţumit şi împăcat cu sine, le închise în ladă pînă a doua zi. Era ras în cap destul de îngrijit, dar după un examen mai atent în oglindă, Akim Akimîci ajunse la concluzia că pe alocuri mai trebuiau tunse nişte firicele de păr mai răsărite decît celelalte şi numaidecît se grăbi să dea fuga la „maior", ca să-l radă cum trebuie şi reglementar. Desigur, nimeni nu l-ar fi controlat a doua zi, dar Akim Akimîci nu se dădu înapoi nici de la asta, pentru a avea conştiinţa datoriei împlinite faţă de această zi mare.

Încă din copilărie se întipărise în mintea lui veneraţia faţă de orice nasture, petliţă sau epolet ; cugetul lui era legat de acest semn exterior al îndatoririi indiscutabile, pe care-l păstra în inima sa, drept icoana celei mai desăvîrşite eleganţe spre care poate năzui un om îngrijit. După ce rîndui astfel toate, porunci, în calitate de şef în cazarmă, să se aducă fîn şi să fie risipit pe duşumea, lucru ce se făcu şi în cele-

lalte cazărmi. Nu știu de ce se așterne fîn pe jos în ajun de Crăciun. O dată isprăvite toate pregătirile, Akim Akimîci își făcu rugăciunea de seară, se întinse în culcușul lui și căzu într-un somn adînc și liniștit, ca de copil, ca să se trezească a doua zi cît mai de dimineață. La fel făcură toți ceilalți ocnași : căutară să se culce mult mai devreme ca de obicei. Ocupațiile de fiecare seară fură lăsate la o parte ; de joc de cărți nici vorbă nu putea fi, „maidanele" rămaseră fără mușterii. Toată lumea era în așteptarea dimineții următoare.

Și iată că sosi și această dimineață mult așteptată. Foarte devreme, înainte de a se lumina de ziuă, începu să bată toba și ușile cazărmilor se deschiseră. Subofițerul intră să facă numărătoarea ocnașilor și le ură sărbători fericite. Glasuri blînde și prietenoase îi răspunseră tot cu urări. După ce-și spuseră în grabă rugăciunea, Akim Akimîci, ca și mulți alții care aveau gîște și purcei la fript, plecară la bucătărie ca să vadă în ce chip le fuseseră pregătite bunătățile. Prin ferestrele mici ale cazărmii, căptușite cu flori de chiciură și zăpadă, se zărea pălălaia focului aprins din vreme în amîndouă bucătăriile ; toate cele șase cuptoare erau bine încinse. Prin curte, pe întuneric, ocnași cu cojoacele zvîrlite pe umeri, sau trase pe mîneci zoreau spre ele. Cîțiva, dintre cei mai nerăbdători, foarte puțini de altfel, avuseseră timp să dea ochi și cu crîșmarii. În general însă, umblau și se țineau cuminți, potoliți și neobișnuit de cuviincioși. Nu se mai auzeau certurile și ocările obișnuite. Fiecare își dădea seama că e o zi mare, o mare sărbătoare. Unii apucaseră să treacă și prin alte cazărmi, ca să-și felicite cunoștințele. Deosebeai la ei un simțămînt ce aducea a prietenie. În treacăt fie zis, la ocnași simțul prieteniei aproape că nu există ; nu mă gîndesc la o prietenie generală, nici vorbă de aceasta, dar nici măcar de una restrînsă, de o apropiere între doi deținuți. Nu prea am întîlnit cazuri de acest fel la noi și, trebuie să recunoaștem, e o trăsătură neobișnuită, pe care n-o întîlnești în lumea dinafară. În relațiile dintre ei, toți ocnașii noștri, cu foarte rare excepții, erau reci, rezervați, ursuzi ; era o comportare recunoscută și adoptată o dată pentru totdeauna și pentru toți, fără putință de schimbare ; cum s-ar zice, se îndătinase. Am ieșit și eu din cazarmă ; începea să se crape de ziuă ; stelele palide se stingeau și un văl străveziu și albicios de ceață înghețată se înălța deasupra îngrăditurii. Dîre groase

de fum urcau încolăcindu-se din hogeacurile cuptoarelor. Mai mulți deținuți cu care mă întîlnii îmi urară cu multă bunăvoință sărbători fericite. Le-am mulțumit, felicitîndu-i și eu, la rîndu-mi. Pînă atunci, unii dintre ei nu schimbaseră nici o vorbă cu mine, deși eram de o lună cu ei în temniță.

Lîngă bucătărie mă ajunse din urmă un ocnaș din cazarma militară, cu cojocul pe umeri. Mă zărise din mijlocul curții și începu să strige : „Alexandr Petrovici ! Alexandr Petrovici !" Zorea și el să ajungă mai repede la bucătărie. Mă oprii să-l aștept. Era un flăcău tînăr, cu fața rotundă, cu ochii blînzi, de obicei atît de tăcut, încît, de cînd venisem în temniță nu-mi adresase nici un cuvînt și nu-mi dăduse nici o atenție. De altfel, nici nu știam cum îl cheamă. Mă ajunse într-un suflet, se opri în fața mea și mă privi zîmbind oarecum prostește, cu aerul unui om în culmea fericirii.

— Ei, ce s-a întîmplat ? îl întrebai eu uimit, văzînd că se uită la mine cu ochi mari și nu scoate o vorbă.

— Ce să se-ntîmple ! Azi e sărbătoare... bîigui el în cele din urmă și, dîndu-și seama că nu mai are nimic a-mi spune, mă părăsi pe dată ca să-și vadă de treburi la bucătărie.

Trebuie să adaug că de atunci nu ne-am mai întîlnit aproape niciodată și că n-am mai schimbat cu el o vorbă pînă la ieșirea mea din temniță.

La bucătărie, ocnașii se îmbulzeau emoționați în jurul cuptoarelor. Fiecare își supraveghea bunătățile, în timp ce bucătarii găteau mîncarea de cazan a temniței, deoarece în ziua aceea se suna mult mai devreme pentru masă. Nimeni nu se atingea de mîncăruri, deși tuturor le dădea ghes foamea și ispita era mare, dar se respecta rînduiala : mai întîi trebuia să vină preotul și abia după aceea se cădea să fie gustate bucatele. Nici nu se luminase încă bine de ziuă, că și începu să se audă glasul caporalului de la poarta de intrare : „Bucătarii !" Aceste strigăte nu conteniră două ceasuri în șir. Bucătarii erau chemați să primească pomana pentru ocnași, adusă din toate colțurile tîrgului, în cantități impresionante : colaci, pîini albe, plăcințele, brînzoaice, găluști, clătite și alte bunătăți. Cred că nu era gospodină în casele de negustori sau tîrgoveți din tot orașul care să nu fi trimis „năpăstuiților" ceva de-ale mîncării de sfintele sărbători. Printre aceste daruri erau unele, și nu puține, mai bogate, ca bunăoară cozonacii, din partea unor oameni cu dare de mînă ; erau

și altele, sărăcăcioase : un colăcel de o copeică sau vreo două lipii negre de-abia mînjite cu smîntînă, darul săracului către sărac, din puținul ce-l avea. Totul era primit cu aceeași recunoștință, fără să se facă deosebire între daruri sau între cei ce le făceau. Primind darurile, ocnașii își scoteau căciula din cap, făceau o plecăciune, rosteau cuvinte de mulțumire și de urare și apoi le duceau la bucătărie. Cînd se adunară grămezi mari de pîine, fură chemați șefii de cazarmă, care împărțiră totul în mod egal pe cazărmi, fără ceartă, fără supărare, cinstit, frățește. Partea ce revenea cazărmii noastre fu dusă și împărțită acolo, la noi. Împărțeala o făcu Akim Akimîci, ajutat de un alt deținut, dînd cu mîna lor fiecăruia ce i se cuvenea. Toți erau mulțumiți, nimeni nu se plîngea, nu se auzea nici un cuvînt de protest sau de invidie, pentru că nimănui nu i-ar fi trecut prin gînd să bănuiască în asemenea clipe că ar putea fi cineva nedreptățit. După ce-și isprăvi treburile la bucătărie, Akim Akimîci se îmbrăcă grav și tacticos, își încheie cu mișcări măsurate toate copcile de la haină, fără să uite vreuna ; așa îmbrăcat în haine curate, începu să-și facă rugăciunea, care ținu destul de mult. Se închinară și se rugară și alți deținuți, mai mult oameni în vîrstă. Tinerii mai că nu se închinau ; chiar și în zilele de sărbătoare abia de vedeai pe cîte unul că-și face cu un gest grăbit semnul crucii, în timp ce se dădea jos din pat. După ce își sfîrși rugăciunea, Akim Akimîci se apropie de mine, cu un aer oarecum solemn, ca să mă felicite și să-mi ureze cele de cuviință. L-am invitat să ia ceaiul cu mine, iar el m-a poftit să gust din purcelul lui. Nu trecu mult și veni și Petrov să mă vadă și să-mi facă urările lui. Părea puțin băut ; venise în goana mare, dar nu-mi spuse aproape nimic ; rămase nemișcat în fața mea cîteva clipe, de parcă ar fi așteptat ceva, apoi se întoarse și plecă iar la bucătărie.

Între timp, în cazarma secției militare se făceau pregătirile pentru primirea preotului. Această cazarmă se deosebea întrucîtva de celelalte ; priciurile erau înșirate de-a lungul pereților și nu în mijlocul sălii, ca la noi, așa încît era singura încăpere cu un spațiu liber mai mare la mijloc. E posibil să fi fost anume rînduită astfel, ca, la nevoie, să poată fi adunați acolo toți deținuții. În mijlocul sălii fusese așezată o măsuță acoperită cu un prosop curat, pe care se afla icoana cu o candelă aprinsă în fața ei. Apoi veni preotul cu crucea

și căldărușa. După ce își făcu rugăciunile și cîntările în fața icoanei, se întoarse cu fața către ocnași, care veniră unul după altul să sărute crucea. După aceea, preotul trecu prin fiecare cazarmă, stropind în dreapta și-n stînga cu agheasmă ; cînd ajunse la bucătărie, binecuvîntă și lăudă pîinea temniței, căreia-i mersese vestea de bună ce era : ocnașii își arătară pe dată dorința să-i trimită acasă cu un invalid două pîini calde. Conduseră crucea cu aceeași evlavie cu care o primiseră. Aproape imediat sosiră maiorul și comandantul. Comandantul era iubit și chiar respectat de ocnași. Trecu prin fiecare cazarmă, urmat de maior, felicitîndu-i pe ocnași ; intră și în bucătărie și gustă din ciorba de la cazan. În ziua aceea era foarte bună : pentru fiecare deținut se dăduse aproape cîte o livră de carne ; în afară de asta, mai primeau și cîte o porție bună de cașă gătită cu untură din belșug. După ce-l conduse pe comandant pînă la poartă, maiorul porunci să se servească mîncarea. Deținuții căutau să nu-l privească în ochi, căci nu puteau suferi privirea-i răutăcioasă, iscoditoare, pe care și-o arunca și acum pe sub ochelari la dreapta și la stînga, doar-doar va surprinde vreo abatere.

Toată lumea se așeză la masă. Purcelul de lapte al lui Akim Akimîci era fript admirabil. Dar curios lucru, pe care nici acum nu mi-l pot explica : nu trecuseră nici cinci minute de la plecarea maiorului, și mulți oameni erau cu chef, deși în fața lui nici unul nu păruse băut. Veselia și roșeața acoperiră fețele ; apărură ca din pămînt și balalaicile. Micul polonez se și ținea pe urmele unui chefliu care-l plătise pentru toată ziua să-i cînte numai jocuri îndrăcite. Glasurile deveneau tot mai stridente, vorba tot mai aprinsă și mai gălăgioasă. Totuși, masa se sfîrși în bună rînduială. Toată lumea era sătulă și mulțumită. Cei mai mulți dintre oamenii mai bătrîni și mai așezați se duseră numaidecît să se culce, ceea ce făcu și Akim Akimîci, socotind, pare-se, că așa se cuvine într-o zi de mare sărbătoare : să te culci îndată după masă. După ce moțăi cîteva minute, bătrînul sectant din Starodubie se urcă pe cuptor și își deschise cartea de rugăciuni : se rugă toată ziua, fără întrerupere, pînă pe înserat. Privelиștea „nerușinării", cum zicea el, îi făcea silă. Cerchezii se uitau din prag nedumeriți și curioși, cu dezgust, parcă, la această lume beată. Mă întîlnii cu Nura : „Aman, aman, îmi zise el într-o pornire de cuvioasă indignare, clăti-

nînd din cap. Uf, aman ! Alah o să se supere !" Isai Fomici aprinse într-un colţ un capăt de lumînare şi începu să lucreze cu trufie şi încăpăţînare, voind probabil să arate că în ziua aceea nu-i pentru el nici o sărbătoare. Ici-colo, prin unghere, începeau jocurile de cărţi. De invalizi ocnaşii nu se temeau, dar se puseră străji ca nu cumva să se ivească pe neaşteptate subofiţerul ; el însă închidea ochii. Ofiţerul de gardă îşi făcu rondul de vreo trei ori în ziua aceea. Dar ocnaşii beţi se ascundeau numaidecît şi cărţile dispăreau ca prin farmec ; de altfel, pînă şi el părea dispus să nu ia seama la abaterile şi neorînduielile mai mărunte. Într-o zi ca aceasta, un om beat nu era cine ştie ce abatere. Veselia se întetea şi chefliii erau din ce în ce mai mulţi. Nu întîrziară să se iste şi certuri. Cei mai mulţi rămîneau însă treji, aşa că avea cine să-i păzească pe beţivi. În schimb, cei porniţi pe chef beau în neştire. Gazin se simţea ca peştele în apă : se plimba mulţumit pe lîngă prici sub care îşi depozitase rezerva de rachiu, dinainte pregătită şi ţinută sub zăpadă în dosul cazărmii, într-un loc tainic ; rîdea cu şiretenie cînd vedea îmbulzindu-se muşteriii. El nu pusese strop în gură, aşa că era treaz. Avea de gînd să se îmbete abia la sfîrşitul sărbătorii, în ultima zi de Crăciun, după ce va fi golit mai întîi buzunarele deţinuţilor. Cazărmile răsunau de cîntece, dar beţia devenea tot mai tristă şi amarnică, aşa încît cîntecele se sfîrşeau în lacrimi. Mulţi se plimbau ţanţoşi, cu cojoacele pe umeri, şi ciupeau satisfăcuţi corzile balalaicilor făcute de mîna lor. În cazarma secţiei speciale se înjghebase şi un cor de şapte-opt oameni. Cîntau frumos, cu acompaniament de chitare şi balalaici. Cîntece cu adevărat populare răsunau rar. Îmi amintesc numai de unul singur, cîntat cu multă voioşie :

Tinerică dolofană,
La ospăţ m-am dus aseară...

într-o variantă nouă, pe care n-o mai auzisem pînă atunci ; şi anume, la sfîrşitul cîntecului se adăugaseră cîteva versuri :

Tinerică dolofană,
Am muncit din greu aseară ;
Lingurile le-am spălat,
Lăturile-n borş le-am turnat,

Am ras jegul uşilor
Am dat gust plăcintelor.

Se cîntau mai ales cîntecele zise „de ocnă", binecunoscute, de altfel. Într-unul din ele, „Altădată...", foarte hazliu, se povesteşte cum omul, după o viaţă liberă ca de boier, petrecută în chefuri şi desfătări, a nimerit la ocnă ; cum altădată mînca „blamanje" şi bea „şimpanie", iar acum :

Din strachina cu zeamă lungă
Mănînc de-mi pîrîie-n urechi...

Am auzit şi un alt cîntec foarte cunoscut :

Vesel mi-am trăit pe vremuri veacu,
C-am avut şi bănişori de-ajuns...
Capitalul mi s-a dus la dracu,
Iară eu în temniţă-am ajuns...

şi aşa mai departe. (Aici însă cuvîntul capital se pronunţa „copital" prin asemănare cu verbul „copiti", adică a pune la chimir.) Nu lipseau nici cîntecele triste. Unul, destul de cunoscut, era un autentic cîntec de ocnă :

Iată, soarele răsare,
Tobele bat deşteptarea —
Şefu-n uşă că apare,
Şi-ncepe numărătoarea...

După zidurile groase
E pitită-a noastră soartă ;
Dumnezeu n-o să ne lase —
El de grijă-aici ne poartă...
ş.a.m.d.

Un alt cîntec suna şi mai trist ; avea, de altfel, o melodie foartă frumoasă, cuvintele însă erau de un sentimentalism prea dulceag şi destul de agramat compuse, probabil de un deţinut. Îmi amintesc doar cîteva strofe :

N-o să-mi vadă ochii ţara-n care
Măicuţa-mea m-a alăptat ;
Acum la chinurile-amare
Pe veci de veci sînt condamnat.

Pe-acasă cucuveaua cîntă,
Şi plin de jale-i al ei cînt.
Inima mi se frămîntă
Vai, cît de departe sînt...

Cîntecul acesta se cînta deseori la noi în cazarmă, dar nu în cor. Vedeai pe cîte unul cum, după ce îşi sfîrşea lucrul, ieşea afară şi se aşeza în prag, pierdut pe gînduri, cu bărbia proptită în palmă ; pe urmă se pornea să cînte cu glas subţire, tînguitor. Ţi se rupea inima ascultîndu-l. Aveam în temniţă oameni cu voci destul de frumoase.

Se lăsa înserarea. Dorurile şi aleanul, amărăciunea şi durerea răzbăteau neostoite prin ceaţa ameţitoare a beţiei şi petrecerii. Ocnaşul care cu un ceas mai înainte se prăpădea de rîs acum plîngea într-un colţ, beat mort. Unii şi apucaseră să se încaiere de cîteva ori. Alţii, palizi, ţinîndu-se cu greu pe picioare, umblau arţăgoşi prin cazarmă, căutînd ceartă. Cei trişti la beţie căutau zadarnic un suflet în faţa căruia să-şi descarce inima şi să-şi plîngă soarta cu lacrimi amare de beţivan. Toată această lume sărmană voise să petreacă în veselie şi voie bună o zi de mare sărbătoare, dar, Dumnezeule ! ce tristă şi apăsătoare se arătă pînă la urmă această zi, aproape pentru toţi. Fiecare o petrecuse cu deznădejdea omului înşelat de speranţe.

Petrov mai veni de vreo două ori să mă vadă ; băuse foarte puţin şi era aproape cu totul treaz. Pînă în ultima clipă aştepta parcă se se întîmple ceva, ceva neobişnuit, solemn şi hazliu la culme. N-o spunea, dar i se citea în ochi. Umbla neobosit din cazarmă în cazarmă... Dar nimic deosebit nu se întîmplă, în afară de beţia tîmpă care-i ameţise pe toţi, îmboldindu-i la înjurături, la certuri, la nebunii. Sirotkin rătăcea şi el fără nici un rost prin cazărmi, frumuşel, curăţel ca totdeauna, şi părea că aşteaptă şi el, naiv şi liniştit, să se întîmple ceva deosebit.

Treptat, privelişte deveni de nesuferit, dezgustătoare. Multe lucruri îţi provocau desigur rîsul, dar eu, drept să spun, simţeam că mă înăbuş ; mă deprima acest spectacol şi mi-era atît de milă de toţi oamenii aceştia, încît o tristeţe amară îmi năpădi sufletul. Iată, bunăoară, între doi ocnaşi s-a încins o discuţie şi nu se dumiresc care dintre ei să facă

cinste. Se vedea că s-au întins de mult la vorbă și că se și certaseră din pricina asta. Mai ales unul dintre ei îi purta pică celuilalt pentru o veche socoteală, numai de el știută. Se tînguia și se silea cu limba împleticită să dovedească prietenului său de beție că l-a nedreptățit și l-a păcălit în urmă cu un an, de cîșlegi, cînd a vîndut un cojoc și nu i-a spus cît anume a primit pe el. Și mai era ceva, se pare... Cel care se jeluia era un om înalt, vînjos, potolit din fire și nicidecum prost, dar cînd se îmbăta, își căuta prieteni și se ținea după om ca scaiul, ca să-și verse amarul. Pe cît se pare, și cearta, și pretențiile lui nu aveau alt țel decît acela de a găsi prilejul pentru o și mai trainică împăcare. Celălalt era un om scund și îndesat, cu fața rotundă, șiret ca o vulpe. Deși băuse, pare-se, mai mult decît prietenul său, se arăta mai puțin amețit. Era un individ care știa ce vrea și printre ocnași trecea drept un om cu stare ; se vedea cît de colo că nu-i convenea să-și întărîte prietenul cel expansiv și, de aceea, îl duse la crîșmar ; prietenul susținea sus și tare că el îi datorează niște bani și deci trebuie să-l cinstească, „dacă mai are, bineînțeles, cît de cît obraz".

Crîșmarul, respectuos cu cel ce plătește și disprețuitor oarecum cu prietenul expansiv, care bea pe socoteala altuia, ia o ceașcă și o umple cu rachiu.

— Nu, Stiopka, tu trebuie să faci cinste, spune prietenul cel expansiv, văzînd că a reușit, ești dator s-o faci.

— Ia mai lasă-mă-n pace ; îmi bat gura de pomană cu tine, răspunde Stiopka.

— Ba nu-i așa, Stiopka, nu se lasă celălalt, luînd ceașca pe care i-o întindea crîșmarul, zău că-mi ești dator ; dacă tăgăduiești, n-ai pic de rușine ; ia te uită cum îți mai fug ochii, parcă i-ai avea de împrumut. Ticălosule ! Așa să știi, Stiopka. Ești un ticălos și jumătate.

— Mai tacă-ți fleanca, bre omule ! Ce atîta vorbărie fără rost ? Bea-ți mai bine rachiul. Dacă vezi că-ți face cinste, ce mai aștepți, îi zise crîșmarul prietenului expansiv ; că doar n-am să stau la cheremul tău pînă mîine.

— Îl beau, n-ai grijă, ce te rățoiești așa ? Sănătate și noroc de sfintele sărbători, Stepan Dorofeici ! adăugă el politicos și cu o ușoară plecăciune, adresîndu-se lui Stiopka, pe care cu o clipă mai înainte îl făcuse ticălos. Să trăiești o

sută de ani de aici înainte ; cîți au mai fost pînă acu, nu-i mai punem la socoteală.

Bău, își drese glasul mulțumit și se șterse la gură.

— Straşnic mai ţineam eu la băutură, mă fraţilor, cînd eram mai tînăr ! zise el mîndru și grav, adresîndu-se parcă tuturor și nimănui anume, dar se vede că mi-am mîncat mălaiul. Îți mulțumesc, Stepan Dorofeici !

— N-ai pentru ce.

— Dar să știi, Stiopa, că n-am isprăvit încă vorba noastră. În ochii mei te-ai dovedit mare ticălos, dar lasă-mă să-ți spun că...

— Și eu, uite ce am să-ți spun, beţivanule, îl întrerupse deodată Stiopka, pierzîndu-și răbdarea. Ascultă și ia bine seama : împărțim lumea pe din două, juma-juma, asta-i jumătatea ta, cealaltă-i a mea ; umblă sănătos și să nu mai dai ochi cu mine. Mi s-a făcut lehamite !

— Va să zică, nu vrei să-mi dai banii ?

— Care bani, mă beţivane ?

— Ei lasă, că pe lumea cealaltă ai să alergi tu după mine să mi-i dai, da să știi că ai să-ți pierzi vremea ! Bănișorii noștri sînt cîștigați cu trudă grea, în sudoarea frunții, cu mîinile bătătorite de muncă. O să plătești scump pe lumea cealaltă pentru bănuții ce mi-ai păpat.

— Du-te dracului !

— Ia nu mă mai drăcui, că...

— Haide, șterge-o !

— Ticălosule !

— Puşcăriaşule !

Și se porniră iar pe ceartă și gîlceavă, iar ocările se ţinură lanț, mai abitir decît înainte de a se cinsti.

Mai încolo, doi prieteni așezați pe prici stau de vorbă : unul e înalt, voinic, mușchiulos, cu fața ca de măcelar, roșie aprinsă. Numai că nu-i dau lacrimile de emoție. Celălalt, slăbuț, subțirel, cu nasul lung, din care stă parcă mereu gata să picure ceva, cu ochii mici ca de purcel, plecați în jos. E un om frecat prin lume și cu știință de carte ; a fost pe vremuri conțopist și-și tratează prietenul cam de sus, lucru care nu-i tocmai pe placul celuilalt, deși n-o arată. Au băut împreună toată ziua.

— Cînd îţi spun că m-a atins ! strigă voinicul muşchiulos, scuturîndu-şi de umăr camaradul cu mîna stîngă.

„Atins" vrea să însemne la el „lovit". Prietenul cel voinic şi muşchiulos, fost subofiţer, îşi pizmuieşte în adîncul sufletului prietenul sfrijit pentru vorba-i meşteşugită ; de aceea, fiecare se străduieşte să găsească vorbe cît mai alese.

— Să ştii însă că nici tu n-ai dreptate... începu grav şi sentenţios conţopistul, fără să-şi ridice ochii la prietenul său şi privind plin de importanţă la duşumea.

— M-a atins, n-auzi ? urmează celălalt, scuturîndu-l şi mai şi de umăr. Numai pe tine te am pe lume, auzi tu ? Aşa că numai ţie-ţi spun : m-a atins !

— Şi eu îţi spun că o dezvinovăţire atît de şubredă, dragă prietene, nu poate decît să te facă de rîs ! îl contrazice politicos conţopistul cu glasu-i domol şi subţire ; trebuie să recunoşti şi tu, prietene dragă, că beţia nu ţi se trage decît de la propria-ţi nestatornicie...

Prietenul cel voinic şi muşchiulos se dă puţin înapoi, clătinîndu-se, se uită cu ochi tulburi la conţopist, care pare vizibil mulţumit de cuvintele lui, şi deodată îl izbeşte cu pumnul lui zdravăn drept în obraz. În felul acesta ia sfîrşit prietenia lor de o zi întreagă. Prietenul cel drag se rostogoleşte în nesimţire sub prici.

Dar iată că apare în cazarmă un cunoscut de-al meu, de la secţia specială, un flăcău vesel şi nepăsător, care nu e tocmai prost, deşi cam simplu la înfăţişare, un mucalit şi jumătate, glumeţ şi zeflemitor, fără a fi şi răutăcios. E cel care, în ziua cînd fusesem adus în temniţă, căuta în bucătărie un bogătan, susţinea că are „ambiţ" şi băuse în cele din urmă o cană de ceai cu mine. E un om ca de vreo patruzeci de ani, cu buze cărnoase şi un nas gros şi borcănat. Are în mînă o balalaică şi-i ciupeşte uşurel strunele. În urma lui se ţine ca o umbră un ocnaş micuţ, cu cap mare, pe care abia de-l cunoşteam, un om nebăgat în seamă. Era cam ciudat din fire, neîncrezător, veşnic tăcut şi posomorît ; lucra în atelierul de croitorie şi stătea de obicei deoparte, fără să lege prietenii. Acum însă, beat fiind, se ţinea scai de Varlamov, neliniştit şi tulburat peste măsură, dînd din mîini şi izbind cu pumnii în pereţi şi în priciuri, gata-gata să izbucnească în plîns. Varlamov nu-i acorda nici o atenţie, ca şi cum nu i-ar fi

stat în preajmă. Curios e că pînă atunci cei doi oameni nu fuseseră aproape niciodată împreună ; nu se potriveau nici ca îndeletnicire, şi nici ca fire. Şi osînda o aveau de categorii deosebite, şi nici nu şi-o ispăşeau în aceeaşi cazarmă. Ocnaşul cel mic de stat se numea Bulkin.

Cum dădu ochii cu mine, Varlamov zîmbi. Şedeam pe prici, la locul meu de lîngă sobă. Se opri la cîţiva paşi, rămase o clipă pe gînduri, ca apoi s-o pornească cu pas şovăielnic, bălăbănindu-se cînd într-o parte, cînd în alta ; se postă în faţa mea, într-o poză teatrală şi, atingînd uşor coardele balalaicii, începu să cînte bătînd tactul cu piciorul :

Cu obrajii rumeiori
Cîntă draga pînă-n zori,
Ca o păsărea ;
Fustă de atlaz că are,
Cu şiret la cingătoare,
Fetişoara mea...

Acest cîntec avu darul să-l scoată din fire pe Bulkin, care începu să dea din mîini şi să ţipe, întorcîndu-se către cei din sală :

— Minte, fraţilor, minte cu neruşinare ! Tot ce spune e minciună ; nu-i nimic adevărat !

— Bătrîne Alexandr Petrovici, toată cinstea şi consideraţia, zise vesel Varlamov, făcînd o plecăciune şi privindu-mă cu ochi şireţi, gata să mă sărute. Era cam afumat.

Vorba : „Bătrîne cutare..." însoţită de cuvinte de respect, se obişnuieşte să se spună în popor, prin toată Siberia, în semn de cinste, de respect, ba şi cu o nuanţă măgulitoare cîteodată, chiar şi atunci cînd e adresată unui tînăr de douăzeci de ani.

— Ei bine, Varlamov, ce mai faci ?

— Aşa şi aşa ! Nici tu laie, nici bălaie. Numai că cine-i bucuros de sărbătoare, trage la măsea de dimineaţă. Să-mi fie cu iertăciune !

Varlamov le spuse toate astea cu glas tărăgănat.

— Minte, minte iarăşi ! strigă Bulkin lovind cu pumnul în scîndurile priciului, deznădăjduit la culme.

Dar Varlamov părea că se jurase să nu-l bage în seamă, spre hazul tuturor, căci Bulkin se ţinea de el şi nu-l slăbise

o clipă încă de dimineaţă, numai şi numai pentru că îi intrase în cap că Varlamov „minte şi tot ce spune e minciună". Îl urmărea pas cu pas, se lega de orice cuvînt spus de el, frîngîndu-şi mîinile, izbind cu pumnii în pereţi, în lemnăria priciurilor, chinuit de gîndul ce-i intrase în cap, şi anume că tot ce spune Varlamov e minciună ! Dacă ar mai fi avut păr pe cap, şi l-ar fi smuls, desigur, în nemărginita lui durere şi amărăciune. Îţi venea să crezi că el avea să răspundă de toate faptele lui Varlamov, că orice vină a acestuia cădea de-a dreptul asupră-i. Culmea era însă că acesta nu-i dădea nici o atenţie lui Bulkin, de parcă nici nu l-ar fi văzut.

— Minte ! Minte ! Minte ! Nimic nu-i adevărat !... strigă Bulkin.

— Şi ce-ţi pasă ţie ? îl întrebau rîzînd ocnaşii.

— Voiam să-ţi spun, Alexandr Petrovici, că în tinereţe eram un băiat foarte chipeş şi fetele se prăpădeau după mine... începu Varlamov, nitam-nisam.

— Minte ! Iarăşi minte ! îl întrerupse Bulkin cu un ţipăt ascuţit.

Ocnaşii rîdeau în hohote.

— Şi ce mă mai fuduleam în faţa lor ! Aveam o cămaşă roşie şi pantaloni de catifea ; mă întindeam pe divan ca un conte de Butelcă, beat criţă ; mă rog — tot ce pofteşti !

— Minte ! încheie cu hotărîre Bulkin.

— Moştenisem de la taică-meu o casă de zid cu două caturi. În doi ani cele două caturi s-au dus pe băutură, nu mi-a rămas decît o poartă fără stîlpi. Ce să-i faci ! Banii-s ca porumbeii, vin şi se duc.

— Minte ! i-o tăie Bulkin şi mai hotărît.

— Deunăzi, după ce-am ajuns aci, am trimis o scrisorică, numai miere şi zahăr, neamurilor, să-mi facă rost de ceva bani. Ei zic că n-am vrut să ascult de părinţi, că am făcut toate după capul meu. Au trecut şapte anişori de atunci.

— Şi n-ai primit nici un răspuns ? îl întrebai zîmbind.

— Nimic, dădu el din cap rîzînd, apropiindu-şi din ce în ce nasul de obrazul meu. Am aici o iubită, Alexandr Petrovici...

— Nu mai spune !

— Onufriev zicea adineauri : „O fi a mea ciupită de vărsat şi slută foc, dar are rochii multe, pe cînd a ta e frumoasă de pică, da umblă cu cerşitul".

— Şi e adevărat ?

— Că-i cerşetoare e drept ! răspunse el, strîmbîndu-se a rîs ; toată lumea începu să rîdă în hohote. Toţi ştiau că e încurcat cu o cerşetoare, căreia în cele şase luni nu-i dăruise decît zece copeici.

— Ei bine, şi ce vrei cu mine ? îl întrebai în cele din urmă, doar-doar oi scăpa cumva de el.

Tăcu, mă privi cu ochi blînzi şi rosti duios :

— N-ai avea bunăvoinţă cu acest prilej să-mi dai de-o cinzeacă ? Azi n-am băut decît ceai, cît a fost ziua de lungă, adăugă el înduioşat, luînd banii pe care i-i dădeam ; şi să vezi, Alexandr Petrovici, am băut atîta ceai din ăsta, că mi s-a urcat fierbinţeala la cap, şi simt că fac broaşte în burtă...

În timp ce Varlamov lua banii din mîna mea, chinurile sufleteşti ale lui Bulkin nu mai cunoşteau margini. Se frămînta şi dădea din mîini ca un nebun ; numai că nu plîngea.

— Oameni buni ! zbieră el către toţi ceilalţi, ieşindu-şi din fire. Uitaţi-vă la el — minte de îngheaţă apele ! Tot ce spune e numai şi numai minciună. Numai minciună !

— Da ce te doare pe tine, nesăbuitule ? ! îi strigau ocnaşii miraţi de-atîta zbucium şi furie zadarnică.

— Nu-i dau voie să mintă ! strigă cu hotărîre Bulkin, cu ochi scînteietori, lovind din răsputeri cu pumnii în scînduri. Nu vreau să mintă !

Toată lumea se prăpădea de rîs. După ce luă banii, Varlamov îmi făcu o plecăciune şi se grăbi, strîmbîndu-se în toate chipurile, să se ducă la crîşmar. Abia atunci păru că-l vede pe Bulkin pentru prima oară.

— Să mergem ! îi zise el, oprindu-se în prag, ca şi cînd ar fi avut nevoie de el cu adevărat pentru cine ştie ce treburi importante. Zbîrciogule ! mai adăugă el cu dispreţ, lăsîndu-l să treacă înainte pe bietul Bulkin şi se depărtă zdrăngănind din balalaică...

Dar ce rost mai are să descriu toată lărmuiala asta ! În sfîrşit, se termină şi această zi tulbure şi înăbuşitoare. Ocnaşii adormiră pe priciuri, cuprinşi de un somn greu. Vorbeau şi aiurau în somn parcă mai mult ca în alte nopţi. Ici-colo cîte unii mai vegheau pe la „maidane". Sărbătoarea, aşteptată îndelung şi cu atîta nerăbdare, a trecut. Mîine reîncepe şirul nesfîrşit de zile monotone, zile de muncă silnică...

XI

REPREZENTAȚIA

În seara celei de a treia zile de Crăciun avu loc prima reprezentație a teatrului nostru. Pregătirile, de bună seamă anevoioase și obositoare, au fost făcute de actori, care-și luaseră totul asupra lor, așa încît noi toți ceilalți ocnași nu știam nici în ce stadiu se află și nici ce anume avea să se reprezinte. În ultimele trei zile, pe cînd ieșiseră la lucru, actorii căutaseră în fel și chip să facă rost de costumele necesare. De cîte ori mă întîlneam cu Bakluşin, pocnea din degete de mulțumire, dar tăcea chitic. Pe de altă parte, se pare că și maiorul se afla în toane mai bune. E îndoielnic dacă știa sau nu ceva despre acest teatru ; și dacă știa, fie că-și dăduse aprobarea, fie că preferase să închidă ochii asupra acestei inițiative a deținuților, avu grijă, firește, să sugereze că totul trebuie să se petreacă într-o ordine desăvîrșită. Înclin să cred că știa ; nu se putea să nu fi aflat de reprezentație, dar nu voia să se amestece, fiindcă își dădea seama că, dacă o interzicea, totul ar fi mers anapoda : deținuții s-ar fi ținut de năzbîtii, s-ar fi îmbătat, încît era poate mai bine să aibă o ocupație. De fapt, presupun că așa trebuie să se fi gîndit maiorul, fiindcă ar fi fost judecata cea mai firească, mai logică și mai sănătoasă. Ba am putea spune chiar că dacă deținuții n-ar fi avut de sărbători această reprezentație sau vreo altă îndeletnicire asemănătoare, însăși administrația temniței ar fi trebuit să ia inițiativa unei asemenea reprezentații sau îndeletniciri. Cum însă maiorul nostru se distingea printr-un mod de a gîndi total deosebit de cel al tuturor oamenilor, adică printr-o judecată exact de-a-ndoaselea, cred că-mi încarc sufletul cu un mare păcat, numai presupunînd că el știuse de reprezentație și o încuviințase. Nu-i stătea în fire. Un om ca el se simte mereu îmboldit să lovească, să oprime, să strivească, să-l lipsească pe semen de ceva, să-l priveze de un drept, într-un cuvînt, să-și înscăuneze pretutindeni rînduiala. Așa îl cunoștea tot orașul. Puțin îi păsa că aceste îngrădiri ar fi putut stîrni împotriviri din cele mai nedorite ! La ce bun ar mai fi existat pedepsele, dacă nu s-ar fi ivit neascultarea și abaterea (așa judecă indivizii

de felul maiorului nostru), iar ticăloşii de ocnaşi nu merită altceva decît să li se aplice constant şi cu strictețe litera legii — atît şi nimic mai mult! Aceşti indivizi, care suferă de orbul găinilor, nevolnici executori ai legii, nu înţeleg şi nici nu sînt în stare să înţeleagă că o aplicare oarbă a legii, fără grijă de a-i pricepe spiritul, nu poate duce decît la dezordine şi numai la dezordine a dus întotdeauna. „Fac aşa cum stă scris în lege, mai mult ce vreţi?" spun ei şi se miră sincer atunci cînd li se pretinde să facă uz de bun simţ şi de judecată sănătoasă în îndeplinirea legii. Cît despre judecata sănătoasă, multora dintre ei li se pare cu totul de prisos, un lux inutil, inadmisibil, o îngrădire nesuferită.

Oricum, plutonierul major nu se împotrivi cînd fu vorba să se înceapă pregătirile pentru această serbare, şi ocnaşii nu aveau nevoie de mai mult. Aş putea să adaug cu toată convingerea că dacă în timpul sărbătorilor nu s-au ivit neorînduieli, nu s-a iscat nici o ceartă mai gravă, n-a fost nici un caz de furt în temniţă, totul se datora simţămîntului de recunoştinţă al ocnaşilor pentru faptul că li s-a îngăduit această serbare. Sub ochii mei, deţinuţii îşi domoleau camarazii care se cam întrecuseră cu măsura la băutură, căutau să pună capăt certurilor, numai de teamă că nu li se va da voie să joace teatru. Plutonierul major ceruse ocnaşilor să-şi dea cuvîntul de cinste că totul se va petrece în linişte şi că oamenii se vor purta cuviincios. Deţinuţii se învoiseră cu bucurie şi căutară să-şi ţină cuvîntul cu sfinţenie; se simţeau măguliţi peste măsură de acest fapt. În treacăt fie zis, administraţia n-avea nimic de suferit sau de pierdut, dacă-şi dădea aprobarea. Reprezentaţia nu cerea nici un fel de măsuri administrative speciale; scena improvizată se ridica şi se dădea jos cel mult într-un sfert de oră. Spectacolul avea să ţină un ceas şi jumătate şi dacă pe neaşteptate ar fi venit un ordin de sus ca reprezentanţia să nu mai aibă loc, totul ar fi reintrat într-o clipă în normal. Costumele erau ascunse în cuferele ocnaşilor. Dar înainte de a arăta cum fusese organizată reprezentanţia şi ce fel de costume aveau actorii, aş vrea să spun cîteva cuvinte despre afiş, adică despre programul reprezentaţiei.

De fapt, nu exista un afiş scris. Numai pentru cea de-a doua şi a treia reprezentaţie, Bakluşin făcuse unul anume pentru domnii ofiţeri şi pentru musafirii cei mai de seamă

care ne-au onorat cu prezența lor. Aceștia erau : ofițerul de gardă și chiar ofițerul de serviciu pe garnizoană și, în sfîrșit, ofițerul de geniu ; și tocmai în cinstea acestor oaspeți aleși fusese scris afișul. Credeau că teatrului nostru de temniță îi va merge faima pînă în cel mai îndepărtat colț al fortăreței, ba chiar și în oraș, cu atît mai mult, că în localitate nu exista teatru : se spunea că s-ar fi înjghebat cîndva o trupă de amatori, dar numai pentru o singură reprezentație, după care își încheiase existența. Ocnașii se bucurau ca niște copii de cel mai mic succes al teatrului nostru, ba se și lăudau cu el. „Cine știe, își ziceau ei, poate că au să afle și cei mari și or să vină și ei să vadă de ce sînt în stare ocnașii. Nu-i vorba de vreun spectacol soldățesc oarecare, cu momîi caraghioase, cu luntri plutitoare, cu urși și țapi. La noi, niște actori adevărați joacă comedii boierești ; teatru ca ăsta nici în oraș nu găsești ; cică la generalul Abrosimov s-ar fi dat o reprezentanție și o să se mai dea una, dar poate numai costumele să fie mai dihai ca ale noastre, dar în privința *snoavelor* mai rămîne de văzut, căci cu ai noștri să nu te pui ! Te pomenești că află și guvernatorul și — mai știi de unde sare iepurele ? — poate că vine și el să vadă. Că doar nu-i nici un teatru în tot orașul..."

Într-un cuvînt, după primul succes, imaginația ocnașilor prinsese aripi și ajungea pînă acolo, încît unii își dădeau cu părerea că s-ar putea să le vină și vreo răsplată bănească, ba poate chiar și o reducere a pedepsei, deși chiar ei, trezindu-se pe dată la realitate, făceau haz de propriile lor presupuneri naive. Erau ca niște copii, de a căror judecată și comportare nu se deosebeau cu nimic, deși unii dintre ei aveau peste patruzeci de ani.

Cunoșteam în linii mari programul reprezentației pregătite, cu toate că nu exista un afiș. Prima piesă se intitula : *Filatka și Miroșka — rivali* [12]. Aproape cu o săptămînă înainte de spectacol, Baklușin se lăuda în fața mea că rolul lui Filatka, pe care-l juca el, n-avea să aibă seamăn nici pe scenele din *Sanct*-Petersburg. Se plimba prin cazărmi, lăudîndu-se necontenit și peste măsură, deși o făcea cu toată naivitatea și fără pic de îngîmfare, ba din cînd în cînd spunea și cîte ceva „ca la tiatru", adică din rolul pe care avea să-l joace, spre marea veselie a tuturor ocnașilor, care rîdeau și cînd avea, și cînd nu prea avea haz ceea ce se apuca el să impro-

vizeze. Trebuie să recunosc, de altfel, că deținuții au știut și cu acest prilej să se stăpînească și să-și păstreze demnitatea : se minunau și se entuziasmau de poantele lui Bakluşin numai cei tineri, cu caşul la gură, care nu se pătrunseseră încă de știința de a nu-și pierde cumpătul la orice s-ar fi întîmplat. Dintre cei vîrstnici, numai deținuții cu autoritate consacrată, cu prestigiu de nezdruncinat, își îngăduiau să se manifeste în voie, fără teamă de a și-l știrbi, și să-și exprime deschis simțămintele, oricare ar fi fost ele, chiar și dintre cele mai naive (acestea din urmă fiind socotite, după etica ocnei, necuviincioase și înjositoare.) Toți ceilalți ascultau în liniște zvonurile și discuțiile despre teatru, fără a le judeca sau contrazice, dar silindu-se pe cît puteau să pară nepăsători și să privească oarecum de sus pe cei ce puneau la cale reprezentația. Abia în ajun și mai ales în ziua reprezentației începură toți să se intereseze și să întrebe : cum merg lucrurile și ce fac camarazii lor ? dar maiorul ce zice ? o să iasă oare atît de bine ca acum doi ani ? și așa mai departe. Bakluşin mă asigura că toți actorii se potriveau de minune rolurilor, fiecare era „la locul lui" și că aveau și cortină. Rolul logodnicei lui Filatka avea să-l joace Sirotkin ; „Să vezi ce bine îi stă îmbrăcat femeiește", zicea el făcînd cu ochiul și plesnind din limbă. Cucoana cea mărinimoasă va avea rochie cu volănașe, manteluță și umbrelă, pe cînd boierul cel mărinimos va apare în haine ofițerești cu găitane și cu cravașă în mînă.

Urma apoi cea de-a doua piesă, cu conținut dramatic, care avea ca titlu „Kedril-gămanul". Acest titlu îmi păru foarte ciudat, dar la toate întrebările mele nu mi s-a dat nici un răspuns, astfel că nu mă putui dumiri decît asupra unui singur lucru : că piesa nu era tipărită, era o copie după un manuscris aparținînd unui fost subofițer din oraș, care pe vremuri jucase probabil un rol în piesă la vreo serbare ostășească. Există, într-adevăr, în orașele și guberniile noastre îndepărtate asemenea piese, ticluite nu se știe cînd și nici de cine, ele sînt, după cum îmi închipui, cu totul necunoscute și n-au văzut niciodată lumina tiparului, dar într-o anumită parte a Rusiei sînt nelipsite din repertoriul teatrului popular.

Și fiindcă veni vorba de „teatru popular", poate că n-ar fi de loc rău ca cercetătorii noștri să studieze mai amănunțit și mai aprofundat decît pînă acum teatrul popular, care

există, fiinţează şi poate că nu-i atît de neînsemnat pe cît s-ar crede. Nu-mi închipui ca tot ce am văzut în teatrul nostru de temniţă să fi fost numai rodul născocirii şi străduinţei ocnaşilor noştri. Pentru aceasta e nevoie de continuitate, de tradiţie, de procedee şi concepţii stabilite cu vremea, bine cristalizate şi transmise din generaţie în generaţie, potrivit tradiţiei create. Ele trebuiesc căutate printre soldaţi, printre lucrătorii din fabrici în oraşele industriale şi chiar printre tîrgoveţii din unele orăşele şi tîrguri necunoscute. Aceste tradiţii s-au păstrat şi prin sate şi capitale de gubernii, în mijlocul slugilor de la conacurile şi curţile boiereşti. Ba aş crede mai degrabă că cele mai multe din aceste piese vechi s-au răspîndit în copii variate prin toată Rusia, numai datorită slugilor de pe la moşii. Unii dintre marii moşieri de altădată sau boierii moscoviţi îşi aveau teatrele lor, cu artişti iobagi. De aici purcede arta noastră dramatică populară a cărei existenţă nu poate fi tăgăduită. Cît despre „Kedril-gămanul", cu toate străduinţele mele, n-am putut afla nimic, afară doar că vin dracii pe scenă şi-l duc pe Kedril în iad. Dar ce-i cu acest nume Kedril ? Ce semnificaţie are ? Şi de ce Kedril şi nu Kiril ? Subiectul şi acţiunea să fi fost de origine rusească, ori străină ? Nimeni n-a putut să mi-o spună. Spectacolul urma să se încheie cu o „pantomimă în acompaniament de muzică". Toate acestea păreau să fie foarte atrăgătoare. Actorii, cu totul vreo cincisprezece inşi, erau băieţi vioi, sprinteni şi plini de îndrăzneală. O duceau într-o forfotă, făceau repetiţii, uneori în dosul cazărmii, ca să nu fie văzuţi, căci pregăteau totul în mare taină. Într-un cuvînt, voiau să ne uimească prin ceva cu totul neaşteptat şi nemaipomenit.

În zilele de lucru, cazarma se închidea foarte devreme, cum se însera. De crăciun s-a făcut excepţie : zăvoarele s-au pus la uşi abia la ora nouă. Cauza acestei abateri de la regula obişnuită era teatrul. În tot cursul sărbătorilor, în fiecare seară, se duceau cîţiva oameni la ofiţerul de gardă cu rugămintea umilă „să îngăduie reprezentaţia şi să nu închidă prea devreme porţile temniţei", adăugînd că mai fusese reprezentaţie şi în ajun şi nu se întîmplase nici o neorînduială. Ofiţerul de gardă îşi făcea imediat următoarea socoteală : într-adevăr, în ajun nu se întîmplase nici o neorînduială şi faptul că ocnaşii se legau prin cuvînt că nu se va

întîmpla nimic nici astăzi, era cea mai bună garanție că va fi ordine deplină, căci ei înșiși se însărcinau să vegheze asupra menținerii ei ; pe de altă parte, dacă ar interzice reprezentația, te pomenești că blestemații ăștia (ocnași, de !) ar fi în stare, anume ca să se răzbune, să facă cine știe ce poznă sau năzbîtie, care putea vîrî în încurcătură pe ofițerul de gardă. Și, în sfîrșit, un ultim argument : noaptea, serviciul de gardă era monoton și plictisitor ; or așa avea posibilitatea să asiste la un spectacol dat nu de soldați, ci de ocnași, oameni foarte ciudați și hazlii ; avea să vadă într-adevăr ceva neobișnuit, cu atît mai mult că era și în drept, ca ofițer de gardă, să asiste la reprezentație.

În cazul cînd ar trece rondul și ar întreba : „Unde-i ofițerul de gardă ?" i s-ar răspunde foarte simplu : „S-a dus prin temniță să facă numărătoarea ocnașilor și să închidă cazărmile", cea mai bună explicație și, totodată, cea mai îndreptățită justificare. Iată de ce ofițerii de gardă îngăduiră spectacolul în fiecare seară, în tot timpul sărbătorilor și cazărmile se închiseră abia la ceasurile nouă. Ocnașii știau dinainte că din partea corpului de gardă nu aveau să întîmpine nici o piedică și în această privință erau liniștiți.

Pe la ora șase, Petrov veni să mă ia și ne duserăm împreună la reprezentație. Din cazarma noastră merseră aproape toți, în afară de bătrînul rascolnic din ținutul Cernigovului și de grupul de polonezi. Aceștia din urmă se hotărîră în sfîrșit să vadă spectacolul abia în ultima zi, la patru ianuarie, cînd s-a dat cea din urmă reprezentație, și numai după ce primiră numeroase asigurări că totul e foarte interesant, distractiv și de fel primejdios. Rezerva și disprețul polonezilor nu-i supărară pe deținuți, care îi primiră foarte politicos și le oferiră locurile cele mai bune. Pentru cerchezi și mai cu seamă pentru Isai Fomici, spectacolul a fost o adevărată desfătare. Isai Fomici dădu de fiecare dată cîte trei copeici, iar în ultima seară puse pe farfurie zece copeici și mulțumirea și plăcerea i se citeau pe față. Se luase hotărîrea ca fiecare spectator să dea cît vrea. Banii adunați urmau să fie întrebuințați pentru acoperirea cheltuielilor și „de un rachiuaș, ca să mai prindă actorii curaj". Petrov susținea că pe mine, oricît de plin ar fi teatrul, au să mă lase să ocup unul din locurile din față, mai întîi fiindcă eram mai avut decît alții și probabil că aveam să dau o sumă mai mare, și-apoi, fiindcă

mă pricepeam în ale teatrului mai mult ca oricare dintre ei. Se întîmplă întocmai cum prevăzuse el. Dar să descriu mai întîi sala de reprezentație și scena.

Cazarma secției militare, care fusese transformată în sală de spectacol, era lungă de cincisprezece pași. Din curte urcarăm cîteva trepte spre un fel de cerdac, intrarăm apoi într-o tindă și de aici în sală. După cum am mai spus, această cazarmă fusese clădită puțin altfel decît celelalte : priciurile erau lipite de pereți, lăsînd destul loc liber la mijloc. Prima jumătate a sălii, cea dinspre tindă, era rezervată spectatorilor ; cealaltă, pînă la peretele din fund, care comunica și cu cazarma vecină, alcătuia scena. Ceea ce mă surprinse de cum intrai fu cortina, care tăia sala în două, de-a curmezișul, între cei doi pereți laterali, acoperind spațiul dintre priciuri pe o distanță de aproape zece pași. O cortină era aici un lux care te putea uimi cu adevărat : unde mai pui că era și pictată în culori de ulei, înfățișînd copaci, boschete, lacuri și stele. Fusese făcută din fîșii de pînză veche și nouă primite în dar, din cămăși, obiele, toate cusute cap la cap, și alcătuind o perdea uriașă ; unul din colțuri, unde nu ajunsese pînza, era din hîrtie, cerșită foaie cu foaie prin cancelarii pe la diferite autorități și instituții. Zugravii noștri, printre care se distingea mai ales A-v, pe care toți îl porecliseră „Briullov", o pictaseră peste tot cu atîta iscusință, încît producea o impresie formidabilă. Atîta lux descreți frunțile ocnașilor și-i înveseli chiar și pe cei mai posomorîți și mai pretențioși, care, o dată spectacolul început, se dovediră tot atît de copilărești ca și cei mai entuziaști și nerăbdători dintre ei. Toți erau mulțumiți și păreau că încearcă un sentiment de mare satisfacție, de mîndrie chiar. Sala era luminată cu cîteva lumînări de seu tăiate în două. În fața cortinei erau așezate două bănci, aduse de la bucătărie, iar și mai în față, vreo trei-patru scaune împrumutate din odaia subofițerilor. Scaunele erau rezervate ofițerilor, în cazul că ar fi venit la spectacol. Pe bănci luau loc subofițerii, furierii, diriginții de lucrări și alți șefi mai mari și mai mici ai ocnașilor, care n-aveau grade ofițerești și care ar fi dorit să vadă spectacolul ; și într-adevăr, spectatorii din afară nu lipsiră ; în unele seri veneau mai puțini, în altele mai mulți, dar la cea din urmă reprezentație nu se mai putea găsi un loc pe bănci. Înapoia băncilor se înghesuiau în picioare ocnașii, cu capetele descoperite

din respect pentru musafiri, în vestoane sau în cojoace, cu toate că în sală era o căldură înăbuşitoare. Spaţiul destinat deţinuţilor era, firește, prea neîncăpător pentru atîta lume; oamenii stăteau grămădiţi unul în spatele celuilalt, mai ales în rîndurile din urmă; erau ocupate şi paturile, şi spaţiul între aşa-zisele culise; ba unii se duseseră în cazarma vecină şi de acolo, prin uşa din fund, din dosul scenei, priveau spectacolul. În prima jumătate a sălii, destinată publicului, înghesuiala era de nedescris şi se putea asemui doar cu aceea pe care o văzusem la baie. Uşa dinspre tindă rămase deschisă; în tindă era un ger de peste douăzeci de grade, dar oamenii stăteau şi acolo buluc. Pe mine şi pe Petrov ne lăsară să trecem în rîndurile din faţă, lîngă bănci, de unde se vedea mult mai bine ca din fundul sălii. Ca unul care mai fusesem la teatru şi prin alte părţi, eram socotit cunoscător; ocnaşii îl văzuseră de mai multe ori pe Bakluşin sfătuindu-se cu mine şi arătîndu-mi semne de respect, şi găseau firesc să mi se dea un loc de cinste. Aparent, deţinuţii sînt foarte intoleranţi şi obraznici, dar manifestările acestea sînt superficiale, nu le stau în fire. La lucru, mă luau, ce-i drept, peste picior, dar aceasta fiindcă mă arătam neîndemînatic. Almazov putea să ne dispreţuiască pe noi, domnii, şi să se mîndrească cu iscusinţa de care dădea dovadă la arderea alabastrului. Dar şi bătaia de joc şi mizeriile pe care ni le făceau uneori aveau un alt substrat: noi toţi fusesem cîndva domni, aparţinusem clasei foştilor lor stăpîni, cărora nu prea aveau de ce să le păstreze o bună amintire. Dar aici, la teatru, aceiaşi oameni îmi făceau loc, înţelegînd că în de-alde astea eram mai priceput decît ei. Pînă şi cei mai porniţi împotriva mea ar fi vrut acum să mă audă lăudîndu-i pentru teatrul lor şi-mi făceau loc să trec fără să se socotească jigniţi ori înjosiţi. La baza acestei aprecieri stau impresiile mele de atunci şi chiar atunci am înţeles — şi-mi amintesc bine de acest lucru — că în felul cum apreciau faptele şi cum le judecau nu intra nici un pic de umilinţă, ci dimpotrivă, un simţămînt autentic de demnitate personală. Trăsătura cea mai de seamă şi cea mai pronunţată a firii poporului nostru este un puternic simţ al dreptăţii şi o nestinsă sete de dreptate. A-l face pe cocoşul, a se înfige şi a se proţăpi înaintea tuturora, oriunde şi *cu orice preţ*, pe merit sau mai ales pe nemerit, îi este străin omului nostru din popor. E destul să înlături

învelișul, crusta, și să cercetezi miezul cu mai multă luare-aminte, mai îndeaproape, fără idei preconcepute și prejudecăți, și vei găsi în popor însușiri pe care nu le-ai bănuit niciodată. Poporul nu prea are ce învăța de la înțelepții noștri, dimpotrivă, afirm categoric, că aceștia ar avea încă multe de învățat de la popor.

Pe cînd ne pregăteam să mergem la reprezentație, Petrov îmi spusese, în naivitatea lui, că au să mă lase să trec în față pentru că aveam să dau probabil mai mulți bani. Nu exista preț fix ; fiecare dădea cît îl lăsa inima și cît îl ținea punga. Aproape toți puseră un ban în farfurie cînd se începu cheta. Și chiar dacă mi-au îngăduit să trec în față întrucîtva și pentru că aveam să dau poate mai mult decît alții, nu era și aceasta un semn de adevărat bun simț ? „Ești mai avut ca mine, treci prin urmare în rîndul întîi. Aici toți sîntem deopotrivă, e drept, dar tu plătești mai mult, un spectator ca tine are altă trecere în ochii actorilor, așa încît treci în rîndul întîi ; n-am intrat aici pe bani, ci pe bază de respect și ne vom categorisi noi înșine după o dreaptă rînduială !" Cîtă nobilă mîndrie, cîtă demnitate personală se ascunde în această judecată ! Nu respect față de ban, ci față de personalitatea omului. La noi, în temniță, avuția, banul nu se bucurau de cine știe ce mare cinste, mai ales dacă priveai masa deținuților ca pe un tot, ca pe un ansamblu, ca pe un grup aparte. Și chiar dacă-i trec în revistă, unul după altul, nu-mi amintesc să se fi umilit vreunul pentru bani. Cerșetorii nu lipseau și chiar eu le-am căzut victimă, dar o făceau mai mult din șmecherie decît din aviditate, iar actele lor purtau o puternică amprentă de umor și naivitate. Nu știu dacă mă exprim clar... Să revenim însă la teatru. Așadar...

Înainte de ridicarea cortinei, sala prezenta un tablou de o ciudată însuflețire. Mai întîi, mulțimea aceea de oameni îngrămădiți, înghesuiți din toate părțile, așteptînd nerăbdători, cu chipul aprins de bucurie, începutul reprezentației. În ultimele rînduri, oamenii își aduseseră de la bucătărie bușteni pe care îi rezemaseră de zid, ca să se poată ridica ceva mai sus ; stăteau aproape de două ceasuri în poziția aceasta extrem de incomodă, cu amîndouă mîinile sprijinite de umerii celor din față, și totuși, nespus de mulțumiți de ingeniozitatea și de locurile lor. Alții se cocoțaseră pe pervazul îngust al sobei și rămăseseră așa nemișcați tot timpul

spectacolului, găsindu-şi proptea în cei din faţa lor. Pe de lături, pe priciuri şi în spatele muzicanţilor, se îngrămădeau alţii, şi aceştea erau locurile cele mai bune. Cinci ocnaşi, cei mai norocoşi, se întinseseră sus pe cuptor, de unde priveau de mai mare dragul ; se simţeau în culmea fericirii. De cealaltă parte, pe pervazurile ferestrelor, se aciuaseră întîrziaţii, care nu-şi putuseră găsi locuri mai bune. Fiecare se ţinea însă cuviincios, fără a face gălăgie, căci voia să apară într-o lumină cît mai bună în faţa oaspeţilor şi a domnilor. Pe chipurile lor înfierbîntate şi scăldate în sudoare din pricina căldurii înăbuşitoare, se putea citi cea mai copilărească nerăbdare. Ce licăriri ciudate de bucurie naivă, de plăcere curată luminau feţele brăzdate de cute aspre şi de semnele adînci ale stigmatelor, privirile abia cu o clipă înainte posomorîte şi întunecate, ochii în care în alte împrejurări s-au aprins străfulgerări cumplite ! Din partea dreaptă, de unde mă aflam eu, capetele lor descoperite mi se arătau rase în întregime.

Dar iată că dinspre scenă se auziră zgomote de paşi grăbiţi, de forfotă şi de glasuri înăbuşite. Trebuia să se ridice cortina. Deodată orchestra începu să cînte. Orchestra aceasta merită puţină atenţie. Sus, pe marginea priciurilor, chiar lîngă scenă, erau înşiraţi cei opt muzicanţi ai orchestrei, alcătuită din două viori (una proprietatea unui ocnaş, cealaltă împrumutată din oraş ; cît despre muzicanţi, au fost găsiţi printre ai noştri), trei balalaici făcute chiar la noi, două ghitare şi o tamburină ce ţinea loc de contrabas. Viorile ţiuiau şi scîrţîiau, ghitarele nu făceau două parale, în schimb balalaicile n-aveau pereche. Agilitatea degetelor artiştilor ar fi făcut cinste celui mai îndemînatic scamator. Se cîntau numai cîntece de joc ; la pasajele mai vioaie, cîntăreţii băteau cu degetele în lemnul balalaicii, subliniind astfel tonul ; alegerea bucăţilor, execuţia, iscusita folosire a instrumentelor, caracterul interpretării — totul purta pecetea unei originalităţi inimitabile şi era rodul pasiunii artistice a acestor deţinuţi. Unul dintre ghitarişti cînta şi el cu foc ; era odrasla de nobil care-şi omorîse tatăl. Cît despre tamburină, aceasta făcea adevărate minuni ; mînuitorul ei ba o învîrtea pe deget, ba îşi freca degetul mare de pielea bine întinsă, scoţînd zgomote dese, sacadate, seci şi limpezi, ce se rostogoleau deodată într-un ropot de sunete scurte şi săltăreţe, ca să se reverse apoi ca

o cascadă jucăușă. Două armonici completau orchestra. Trebuie să mărturisesc că pînă atunci nu avusesem idee și nici nu mi se oferise prilejul să-mi dau seama ce rezultat pot da instrumentele populare, atît de simple ; și rămăsei încremenit ; armonia, preciziunea execuției, dar mai ales interpretarea, felul cum era dezvăluit conținutul motivelor, erau de-a dreptul uluitoare. Abia atunci mi-a fost dat să înțeleg pentru întîia oară taina avîntului năvalnic și nesfîrșit de pătimaș al nu mai puțin năvalnicelor și pătimașelor cîntece de joc rusești. În sfîrșit, se ridică cortina. Se produse o rumoare generală : toți se cumpăniră de pe un picior pe celălalt ; cei din fund se ridicară pe vîrfuri ; unul alunecă de pe bușteanul pe care se cocoțase ; toți pînă la unul căscară gura și făcură ochi mari și o tăcere adîncă se așternu în sală... Reprezentația începu.

Lîngă mine stătea Alei, în grupul fraților săi și al celorlalți cerchezi. Teatrul le plăcu atît de mult, încît nu pierdură nici un spectacol. Mi-a fost dat să observ, și nu o dată, că toți musulmanii, fie ei tătari sau nu, sînt mari amatori de spectacole. Lîngă ei se strecurase Isai Fomici, care, o dată cu ridicarea cortinei, era numai ochi și urechi ; pe față i se putea citi nerăbdarea cu care așteaptă minunile și plăcerile ce aveau să urmeze. Ar fi fost păcat să fie înșelat în așteptările lui. Chipul drag al lui Alei se lumina în văpaia unei bucurii atît de copilărești, atît de sincere, încît mă înveseleam și eu numai privindu-l ; fără să vreau, de cîte ori un gest sau un cuvînt hazliu al vreunui actor stîrnea rîsul tuturor, întorceam capul să văd ce face. El nici nu mă observa, absorbit cu totul de cele ce se petreceau pe scenă. Nu departe, în stînga mea, stătea un ocnaș în vîrstă, un om totdeauna nemulțumit, ursuz și certăreț. Nu-i scăpase nici lui veselia copilărească a lui Alei și-l văzui de mai multe ori privindu-l pe furiș și zîmbind, atîta bucurie radia chipul fericit al tînărului, căruia, nu se știe de ce, el îi zicea totdeauna „Alei Semionîci".

Spectacolul începu cu *Filatka și Miroșka*. Filatka (Baklușin) era într-adevăr admirabil. Ocnașul își juca rolul neînchipuit de bine. Se vedea că-și chibzuise fiecare frază, fiecare mișcare. Știa să imprime fiecărui cuvînt sau gest, oricît de neînsemnat, sensul și semnificația absolut corespunzătoare rolului. Adăugați la această înțeleaptă străduință și o veselie neprefăcută, sinceră și spontană, și ați fi fost și dumneavoastră de acord că Baklușin era un actor înnăscut, un actor de

mare talent. Am văzut de mai multe ori „Filatka" pe scenele din Moscova şi Petersburg, dar mărturisesc că actorii din cele două capitale erau mult inferiori lui Baklușin. Nu reușeau să pară altceva decît niște „peizani" * şi nicidecum niște mujici ruşi adevăraţi ; se vedea cale de o poştă că vor cu orice preţ să facă pe mujicul. În afară de aceasta, Baklușin era îmboldit şi de rivalitatea cu un alt ocnaş talentat : se aflase că în cea de-a doua piesă rolul lui Kedril avea să-l joace ocnaşul Poţeikin, pe care, nu ştiu de ce, toţi îl socoteau mai talentat, mai bun actor decît Baklușin, care din pricina aceasta suferea ca un copil. De cîte ori nu venise la mine în ultimele zile să-şi descarce sufletul ! Cu două ceasuri înainte de spectacol tremura ca într-o criză de friguri. Cînd lumea izbucnea în hohote de rîs şi striga : Bravo, Baklușin ! Foarte bine ! — faţa i se lumina de fericire şi ochii îi scînteiau de adevărată inspiraţie. Scena sărutărilor dintre Miroşka şi Filatka, cînd acesta din urmă striga : „Şterge-te la gură !", în timp ce se ştergea şi el, fu nespus de hazlie. Toată lumea rîdea în hohote. Pe mine mă atrăgeau mai mult spectatorii ; aici mi se arătau în adevărata lor lumină : toate frunţile se descreţiseră, iar bucuria îi cuprinsese pe toţi. Strigătele de încuviinţare şi de satisfacţie nu mai conteneau. Îl vedeai deodată pe cîte unul cum îşi înghiontește vecinul, ca să-i împărtăşească impresia acelei clipe, fără să-şi ia ochii de la scenă şi fără să ia aminte cine stă alături de el. Un altul, la o scenă hazlie, se întoarce deodată spre ceilalţi, învăluindu-i într-o privire încîntată, de parcă ar fi vrut să-i îndemne la rîs, şi apoi, cu un gest al mîinii plin de subînţelesuri, îşi îndreaptă repede privirea spre scenă. Un altul îşi pocneşte degetele, plescăie cu limba de emoţie şi nu poate sta locului ; cum n-are unde s-o pornească, nu-i rămîne altceva de făcut decît să se salte de pe un picior pe altul. Spre sfîrşitul piesei, veselia atinse culmea. Nu exagerez şi nu adaug nimic de la mine. Închipuiţi-vă temniţa, lanţurile, captivitatea, anii lungi de osîndă ce-i mai aşteaptă, viaţa searbădă, ştearsă şi monotonă ca picăturile de ploaie mărunte în zilele posomorîte de toamnă, şi deodată îngăduinţa dată tuturor acestor năpăstuiţi şi oropsiţi de a se reîntoarce la viaţă, de a ieşi din amorţeală, de a petrece un ceas veselindu-se în voie şi uitînd de coş-

* De la *paysan*, în lb. fr. ; aici, în sens de ţăran reprezentat idilic, fals.

marul înfiorător ce-i înconjoară, de a-şi înjgheba o adevărată reprezentaţie de teatru — şi încă ce reprezentaţie ! —cum nu s-a mai pomenit în oraşul acesta, spre fala şi cinstea tuturor ocnaşilor, „ca să se ştie, adică, cine sînt ei !" Îi distra absolut totul, dar mai ales costumele. Li se părea curios să-i vadă, bunăoară, pe Vanka Otpetîi, pe Neţvetaiev, ori pe Bakluşin îmbrăcaţi altfel de cum erau obişnuiţi să-i vadă de ani şi ani. „E un ocnaş, un ocnaş adevărat, îi zăngăne cătuşele cînd umblă, şi uite-l cum se plimbă acum în surtuc, cu pălărie rotundă, cu pelerină, ca un orăşan. Şi-a pus mustăţi şi păr fals. Uite-l, cum scoate o batistă roşie din buzunar şi-şi face vînt ca un boier, ba nici n-ai zice că nu-i boier sadea !" Toată lumea e cuprinsă de entuziasm. „Boierul cel mărinimos" apare în uniformă de aghiotant, cam ponositĕ, nu-i vorbă, cu epoleţi şi chipiu cu cocardă şi produce o impresie extraordinară. Rolul acesta fusese disputat de doi pretendenţi care rîvneau la costum şi din a cărui pricină — cine-ar crede-o ? — se certaseră ca nişte copii : amîndoi ţineau morţiş să apară în uniformă de ofiţer cu găitane ! Au trebuit să intervină ceilalţi actori ca să-i despartă şi să hotărască cu majoritate de voturi ca rolul să-i fie încredinţat lui Neţvetaiev, nu fiindcă ar fi fost mai chipeş decît celălalt sau pentru că ar fi adus mai mult a boier, ci fiindcă reuşise să-i convingă pe toţi că îşi va face apariţia cu un baston şi-l va roti între degete şi va împunge cu el şi va trage linii pe pămînt, că pînă şi un boier şi un filfizon vor rămîne paf, lucru pe care Vanka Otpetîi zadarnic ar încerca să-l facă, pentru că n-a văzut în viaţa lui boieri adevăraţi. Şi într-adevăr, cînd Neţvetaiev intră în scenă cu nevasta lui, nu făcu altceva decît să învîrtească în mînă bastonul în fel şi chip şi să schiţeze cu el pe pămînt fel de fel de linii, crezînd probabil că sînt cele mai netăgăduite semne de boierie, şic şi eleganţă. În copilărie, pe cînd era un biet puşti, o slugă boierească, şi alerga desculţ prin curte cu diferite porunci, îl uluise pasămite îndemînarea cu care vreun boier îşi rotea bastonul între degete : această impresie lăsase în mintea lui o urmă atît de adîncă, încît nici pînă acum, la treizeci de ani, n-o uitase, şi o socotea tocmai bună ca să-şi uluiască fraţii de temniţă. Neţvetaiev era atît de prins de gesturile lui, încît nu mai vedea pe nimeni ; vorbea fără să-şi ridice ochii, urmărind fără încetare vîrful bastonului. „Cucoana

cea mărinimoasă" era și ea în felul ei foarte nostimă : apăru într-o rochie de marchizet, veche și uzată, mai mult o zdreanță, cu gîtul și brațele goale, cu fața sulemenită, cu o scufie de noapte din percal pe cap, cu panglicuțe legate sub bărbie, cu umbrela într-o mînă, în cealaltă cu un evantai de hîrtie mîzgălită, cu care își făcea vînt mereu. Apariția ei stîrni o explozie de rîs și cum hohotele nu se mai potoleau, nici cucoana nu se mai putu stăpîni și rîse și ea din toată inima. Rolul cucoanei îl juca deținutul Ivanov. Sirotkin, deghizat în fată, era foarte drăguț. Cupletele fură și ele primite cu aplauze. Într-un cuvînt, piesa se bucură de un succes deplin și toți se declarară mulțumiți. Nu se rosti nici un cuvînt de critică : de altfel, nici nu și-ar fi avut rostul.

Răsuna pentru a doua oară uvertura „Iatac, ietăcelul meu" și cortina se ridică din nou. Se juca „Kedril-gămanul". Kedril e un fel de Don Juan : cel puțin așa s-ar părea, judecînd după final, cînd dracii înșfacă și pe stăpîn și pe slugă și-i tîrăsc în iad. Se juca un act întreg, dar se vedea cît de colo că nu-i decît un fragment, căci începutul și sfîrșitul lipseau. Fără cap și fără coadă, textul n-avea aproape nici o noimă. Acțiunea se petrecea în Rusia, într-un han oarecare.

Hangiul introduce în odaie un domn îmbrăcat într-o manta de uniformă și cu pălărie rotundă turtită. În urma lor intră sluga boierului, Kedril, cu un geamantan și o găină friptă învelită în hîrtie albastră. Poartă o haină scurtă și o șapcă de lacheu. E un mîncău fără seamăn. Rolul era jucat de ocnașul Poțeikin, rivalul lui Baklușin, în vreme ce Ivanov, același care jucase și în rolul cucoanei mărinimoase din prima piesă, îl făcea pe boierul. Hangiul, Nețvetaiev, îi atrage boierului atenția că odaia e bîntuită de draci, după care pleacă. Boierul, sumbru și îngrijorat, mormăie pentru sine că știe mai de mult de asta și-i poruncește lui Kedril să despacheteze lucrurile și să pregătească masa de seară. Kedril e un găman și un fricos. Cînd aude de draci, pălește și tremură ca varga. Ar vrea să spele putina, dar se teme de stăpîn ; și îl răzbește și foamea. E lacom, prost, viclean în felul lui, și laș. Își înșală stăpînul la fiecare pas, dar și se teme grozav de el. În tipul acesta remarcabil de slugă, credincioasă în felul său, găsești o vagă și îndepărtată rudenie cu Leporello. Poțeikin se dovedi într-adevăr a fi un actor de real talent, mai mare poate decît Baklușin. Bineînțeles că

a doua zi, cînd l-am întîlnit pe Baklușin, nu i-am spus în față părerea mea, căci asta l-ar fi întristat peste măsură. Nici ocnașul care îl făcea pe boierul nu juca rău. E adevărat că tot ce spunea el nu prea avea noimă, dar știa să rostească vorbele rar și limpede, cu mișcări și gesturi potrivite. În timp ce Kedril scotocește prin geamantan, boierul se plimbă în lung și-n lat și face mărturisirea că în seara aceea se sfîrșește viața lui pe pămînt. Kedril trage cu urechea, se strîmbă și-i înveselește pe spectatori cu mimica și cu vorbele rostite pentru sine. Nu-l încearcă nici o milă de stăpînul lui; dar a auzit vorbindu-se de draci și ar vrea să știe cum sînt, pornindu-se pe tot felul de întrebări și presupusuri. În sfîrșit, boierul îi spune că într-o zi, aflîndu-se în primejdie de moarte, a cerut ajutor iadului; dracii l-au ajutat și l-au scăpat, dar că acum s-a împlinit sorocul învoielii și chiar în seara aceea dracii aveau să vie să-i ceară sufletul, după cum fusese înțelegerea. Pe Kedril îl trec fiorii și începe să tremure; stăpînul lui însă nu-și pierde cumpătul și-i poruncește să-i pregătească cina. Cînd aude de mîncare, Kedril își mai revine și uită de spaimă; despachetează găina, gustă din ea, scoate și o sticlă de vin și trage la repezeală o duște bună. Publicul se prăpădește de rîs. Dar se aude o ușă scîrțîind, vîntul izbește în obloane; Kedril, cuprins de spaimă, bagă în gură, fără să-și dea seama ce face, o bucată zdravănă de găină, pe care nici n-o poate mesteca de mare ce e. Lumea rîde din nou. „Gata?" întreabă stăpînul, care străbate odaia în lung și-n lat. „Îndată, îndată, domnule... s-o mai potrivesc puțin..." răspunde Kedril și, așezîndu-se singur la masă, se apucă să înfulece de zor din mîncarea boierului. Publicului îi place grozav șiretenia și repeziciunea cu care lucrează sluga și faptul că boierul e tras pe sfoară. Trebuie să recunoaștem, de altfel, că Potțeikin era într-adevăr admirabil. Cuvintele „Îndată îndată, domnule, s-o mai potrivesc puțin" le spunea cu adevărată măiestrie. Se așază la masă, începe să mănînce cu lăcomie și, la fiecare pas al stăpînului, tresare de spaimă să nu i se descopere matrapazlîcurile; de cîte ori boierul întoarce puțin capul, el se ascunde sub masă, trăgînd și găina după el. După ce-și mai potolește foamea, își aduce aminte și de stăpîn. „Da bine, Kedril, n-ai mai isprăvit?" strigă boierul. „Gata!" răspunde voios Kedril, care de-abia atunci bagă de seamă că pentru stăpînul său n-a

mai rămas aproape nimic. Pe farfurie nu se mai vedea decît un rest de picior de găină.

Boierul, posomorît și îngîndurat, nu observă nimic și se așază la masă, iar Kedril, cu șervetul în mînă, rămîne în picioare la spatele lui. Fiecare cuvînt, fiecare gest, fiecare mișcare a slugii, care se întoarce cu fața către public, arătînd mucalit spre stăpîn, stîrnesc printre spectatori hohote de rîs. În clipa cînd boierul începe să mănînce, apar dracii. De aici nu mai înțelegi nimic, căci dracii n-au în ei nimic drăcesc, dar nici omenesc; ușa se deschide și intră o fantomă îmbrăcată în alb, cu o lanternă cu lumînarea aprinsă în loc de cap; apoi apare altă fantomă, tot cu o lanternă cu făclie în chip de cap și cu o coasă în mînă. Pentru ce sînt în alb, ce caută aici coasa și ce rost au aceste lanterne aprinse, cînd e vorba de niște draci, nimeni n-ar fi putut s-o explice. De altfel, nimeni nu-și bătea capul cu asta. Înseamnă că așa trebuie să fie. Stăpînul se arată curajos în fața stafiilor și le spune că e gata, că pot să-l ia. Iar Kedril, fricos ca un iepure, se ascunde sub masă; cu toată frica, nu uită să ia însă sticla cu el. Dracii se fac nevăzuți; Kedril iese din ascunzătoare, dar în clipa cînd stăpînul se așază din nou la masă, năvălesc deodată în odaie trei draci, îl apucă pe boier de guler și de brațe să-l ducă cu ei în iad. „Kedril, scapă-mă!" țipă el. Dar Kedril are altceva de făcut: de data asta a luat și sticla, și farfuria și pîinea și s-a ascuns sub masă. Iată-l în sfîrșit singur; dracii s-au făcut nevăzuți, cu stăpîn cu tot. El scoate capul, privește în juru-i și... un zîmbet îi luminează fața. Face cu ochiul și cu o mutră mucalită se așază în locul stăpînului, șoptind către public, aparte:

— Așa. Acum sînt singur... fără stăpîn!...

Toată lumea rîde de faptul că a rămas fără stăpîn; dar el mai are ceva de spus, și tot pe șoptite, de parcă ar mărturisi o taină, zice, făcînd vesel cu ochiul:

— Pe boier l-au umflat dracii!...

Entuziasmul spectatorilor nu mai are margini. În sală e un adevărat delir. Știrea aceasta confidențială că pe boier l-au umflat dracii a fost rostită cu o expresie atît de comică și cu o strîmbătură atît de batjocoritoare, încît era cu neputință ca cineva să nu aplaude. Dar fericirea lui Kedril nu ține mult. Abia a apucat să-și toarne vin în pahar, și chiar în clipa cînd să-l dea de dușcă, se ivesc iarăși dracii, care se

furişează pe la spate şi-l înhaţă de guler. Kedril strigă ca din gură de şarpe, dar de frică nici nu îndrăzneşte să întoarcă capul. Ar vrea el să se apere, dar pas de poţi : mîinile îi sînt încărcate cu sticla şi cu paharul de care nu vrea să se despartă. Cu ochii cît cepele şi cu gura căscată de spaimă, rămîne o clipă cu faţa la public ; are o înfăţişare de fricos atît de caraghioasă, încît ar fi putut servi cu succes ca model pentru un tablou. În cele din urmă e tîrît afară : el se zbate, dă din mîini şi din picioare, cu degetele înţepenite pe sticlă şi pe pahar şi ţipă într-una. Ţipetele lui se mai aud şi de afară, de dincolo de culise. Cortina cade. Toată lumea rîde în hohote. Toată lumea e mulţumită... Orchestra porneşte cîntecul Kamarinskaia. Melodia se înfiripează lin, abia perceptibil, creşte treptat în intensitate şi putere, ritmul devine tot mai vioi şi săltăreţ şi se revarsă într-un iureş frenetic, subliniat pe alocuri cu lovituri seci în cutia balalaicilor... Era Kamarinskaia în toată amploarea elementelor de ritm şi tonalitate, desfăşurate într-o cadenţă uluitoare şi i-ar fi prins bine, cred, lui Glinka, să fi auzit-o măcar o dată întîmplător cîntată la noi în temniţă. Pantomima începe. E acompaniată de aceeaşi Kamarinskaia pînă la sfîrşit. Scena înfăţişează interiorul unei izbe : morarul drege într-un colţ nişte hamuri, în celălalt colţ morăriţa toarce lînă. Sirotkin joacă rolul femeii, Neţvetaiev rolul morarului.

Trebuie să spun că decorurile noastre erau foarte sărace. În această piesă, ca şi în cele precedente, spectatorul completa mai mult cu închipuirea decorul sumar, abia schiţat, de pe scenă. În loc de perete, în fundul scenei se zărea un covor ori o pătură ; la dreapta nişte paravane zdrenţuite, în vreme ce la stînga, unde nu mai avuseseră ce să pună, se zăreau stinghiile priciurilor. Dar spectatorii nu erau de fel pretenţioşi şi nu se dădeau înapoi să întregească cu închipuirea lor tot ce lipsea, mai ales că în această privinţă deţinuţii sînt în general la înălţime : „Zici că-i grădină ? Grădină să fie ! Odaie ? Fie şi odaie ! Izbă ? Izbă, ce mai !" Sirotkin în straie femeieşti arată ca o muieruşcă tînără şi năbădăioasă, drăguţă foc. Printre spectatori se aud aprecieri şi laude în acest sens. Morarul îşi isprăveşte treburile, îşi ia căciula şi biciul, se apropie de femeie şi-i arată prin semne că trebuie să plece, dar dacă în lipsa lui va primi pe careva în casă, vai şi-amar... şi-i arată biciul. Femeia as-

cultă şi dă din cap că a înţeles. Se vede că biciul a mai mîngîiat-o ; îşi cam face de cap muieruşca noastră. Bărbatul iese. Nici nu se închide bine uşa în urma lui, că nevasta îl şi ameninţă cu pumnul. Dar se aude o bătaie în uşă : intră un vecin, morar şi el, pe cît se pare. E un ţăran bărbos, cu caftan. Aduce în dar o basma roşie. Femeia rîde, şi cînd s-o sărute vecinul, se aud iar bătăi în uşă. Ce să facă ? Îl ascunde sub masă şi se aşază repede la locul ei, cu furca în brîu. Apare un alt admirator ; un furier în uniformă militară. Pînă aici pantomima se desfăşoară fără cusur, gesturile sînt corecte şi corespund întocmai acţiunii. Te cuprinde mirarea văzînd cum aceşti actori improvizaţi îşi interpretează cu atîta iscusinţă rolurile de o clipă şi fără să vrei te gîndeşti : cîte forţe şi talente se irosesc zadarnic la noi în Rusia, prin temniţe, într-o viaţă de mizerie ! Dar ocnaşul care juca rolul furierului probabil că mai văzuse teatru undeva, pe vreo scenă de provincie sau la vreo curte boierească şi şi-a zis că actorii noştri, toţi pînă la unul, nu-şi cunosc meseria, că umblă şi se mişcă pe scenă nu aşa cum ar trebui. Şi iată-l, deci, intrînd în scenă aidoma vechilor eroi clasici din piesele de odinioară : face un pas mare şi, mai înainte de a-şi trage celălalt picior, se opreşte un pic, îşi saltă capul pe spate, aruncă o privire mîndră în jur şi iar mai face un pas. Dacă acest soi de umblet pare caraghios la eroii antici, cu atît mai ridicol apare el într-o scenă comică, jucată de un furier oarecare. Dar publicul nostru era încredinţat probabil că aşa se cuvine şi acceptă umbletul ţeapăn al lunganului, fără să-l ia în răspăr. Nici n-apucă furierul să ajungă în mijlocul scenei că se şi auzi o nouă bătaie în uşă ; morăriţa îşi pierde capul. Unde să-l ascundă şi pe acesta ? În cufărul mare, care din fericire e deschis. Furierul se ascunde în ladă ; muieruşca lasă să cadă capacul. De data aceasta apare un musafir cu totul neobişnuit ; e un îndrăgostit ca toţi ceilalţi, dar ciudat la înfăţişare. E un brahman în toată puterea cuvîntului. Întrarea lui în scenă stîrneşte hohote de rîs. Brahmanul nu e altul decît ocnaşul Koşkin, care îşi joacă rolul admirabil. La chip seamănă într-adevăr cu un brahman. Îşi arată prin gesturi dragostea înfocată pentru morăriţă : ridică braţele spre cer, apoi şi le duce la piept şi la inimă. Dar, în toiul acestor efuziuni focoase, se aude o bătaie puternică în uşă. După lovituri nu mai încape îndoială că e stăpînul casei.

Morăriţa îngrozită se zăpăceşte cu totul, brahmanul aleargă înnebunit prin odaie, implorînd-o să-l ascundă. Ea îl împinge după dulap şi, uitînd să deschidă uşa, buimacă de tot, se aşază la tors ; toarce şi toarce, fără să ia firul în mînă, fără să ridice fusul de jos şi fără să audă bătăile în uşă din ce în ce mai insistente. Sirotkin redă foarte bine spaima şi zăpăceala ei. În cele din urmă, morarul, cu o lovitură de picior, scoate uşa din ţîţîni şi se duce întins la nevastă, cu biciul în mînă. A stat la pîndă şi a văzut tot ; îi arată femeii prin semne că are trei ibovnici ascunşi în casă. Apoi începe să-i caute. Îl găseşte întîi pe vecin, pe care îl dă în brînci afară. Furierul, îngrozit, ar vrea să fugă, ridică cu capul capacul cufărului şi se dă singur de gol. Morarul îi arde cîteva bice şi de data aceasta furierul îndrăgostit nu mai calcă atît de ţanţoş. Mai rămîne brahmanul, pe care bărbatul îl caută multă vreme ; în sfîrşit, îl găseşte în colţul de după dulap, îi face o plecăciune şi apoi îl tîrăşte de barbă pînă în mijlocul scenei. Brahmanul încearcă să se apere şi strigă : „Blestematule ! Blestematule !“ (singurele cuvinte din toată pantomima), dar bărbatul necruţător îi trage şi lui o bătaie zdravănă. Văzînd că-i vine rîndul, femeia leapădă fusul, aruncă furca deoparte şi fuge din odaie ; scăunaşul se răstoarnă... Ocnaşii se prăpădesc de rîs.

Alei, fără să-şi întoarcă capul, mă zgîlţîie şi strigă :

— Uite, uite la brahman ! Şi nu mai poate de rîs.

Cortina cade. Începe o altă scenetă...

Dar nu e cazul să le descriu pe toate. Au mai fost încă două sau trei ; toate foarte hazlii şi antrenante. Nu le-or fi compus ocnaşii înşişi, dar fiecare adăugase negreşit cîte ceva de la el. Aproape fiecare actor improviza pe loc, mai adăugînd ceva nou, original, încît de fiecare dată acelaşi actor îşi juca rolul puţin altfel decît în ajun. Ultima pantomimă de un gen cu totul fantastic se încheia cu un dans tot atît de fantastic. Îngropăciunea unui mort. Brahmanul înconjurat de slugi numeroase execută tot felul de gesturi cabalistice şi de descîntece deasupra mortului, dar fără nici un folos. Cînd deodată se aude un strigăt : „Soarele în amurg !“ Mortul se scoală şi toţi sar şi joacă de bucurie. Brahmanul se prinde cu el în pereche dar nu dansează ca toţi ceilalţi, ci într-altfel, ca un brahman. Cu aceasta se încheie spectacolul, pînă a doua zi. Ai noştri pleacă veseli, încîntaţi, lăudînd pe ac-

tori și mulțumind plutonierului major. Nu se mai aud vorbe de ocară ; nu se mai iscă nici o gîlceavă. Toată lumea e neobișnuit de mulțumită, s-ar putea spune chiar fericită, și, spre deosebire de alte dăți, toți adorm cu sufletele aproape senine : liniștiți, împăcați. Și cînd te gîndești, prin ce mare minune ? Ce se întîmplase, de s-a produs această schimbare bruscă ? Și să nu credeți că-i vorba de o închipuire a minții mele visătoare. E realitatea pură, adevărul cel mai adevărat. Doar o clipă din noianul timpului ce se scurge atît de greu în ocnă li se îngăduise bieților oameni să trăiască mai omenește, mai în voie, să petreacă și să se bucure ca toată lumea, cum îi e dat omului, să se smulgă pentru un ceas măcar din viața aceea de neagră mizerie — și iată-i schimbați, renăscuți sufletește, fie chiar și pentru această clipă... E noapte tîrziu. Tresar și mă trezesc brusc : bătrînul e tot la rugăciune, sus pe cuptor, și se va ruga așa pînă în zori. Lîngă mine, Alei doarme somn lin. Îmi reamintesc că și în timp ce se pregătea de culcare rîdea cu hohote, vorbind cu frații lui de tot ce văzuse, și, fără să vreau, mă uit încîntat la fața lui senină ca de copil. Încetîncet îmi aduc aminte de toate : această ultimă zi, sărbătorile, luna ce s-a scurs... Ridic speriat capul și privesc în lumina pîlpîitoare a lumînării groase de seu șirurile camarazilor mei adormiți. Văd chipurile lor palide și supte, așternuturile din zdrențe, toată sărăcia și mizeria din jur. Mă uit cu stăruitoare luare-aminte, vrînd parcă să mă încredințez că toate acestea nu sînt continuarea unui vis cumplit, ci însăși realitatea. Dar cine a spus că-i vis ? E realitatea cea mai adevărată : iată, se aude un geamăt ; cineva se răsucește în așternut cu zăngănit de lanțuri. Altul tresare și începe să bolborosească vorbe fără șir, în vreme ce bătrînul se roagă pe cuptor. Se roagă pentru toți „creștinii pravoslavnici" și în tăcerea nopții aud șoapta lui deslușită, rostită cu glas smerit și blînd, învăluit într-un oftat prelung : „Doamne Isuse Cristoase, miluiește-ne pre noi !..."

„Doar n-am să stau aici o veșnicie, ci numai cîțiva ani !" Îmi zic în gînd și iarăși las să-mi cadă capul pe pernă.

Sfîrșitul părții întîi

PARTEA A DOUA

I

SPITALUL

Curînd după sărbători m-am îmbolnăvit şi a trebuit să fiu internat în spitalul nostru militar, care se afla în altă parte, într-un corp separat, cam la o jumătate de verstă de temniţă. Era o clădire lungă, cu un singur cat, spoită în galben. În fiecare vară, cînd sosea vremea reparaţiilor anuale, zidurile ei înghiţeau cantităţi uriaşe de ocru, doar-doar aveau să se înnoiască. În curtea cea mare se aflau alte clădiri mai mici: locuinţele personalului medical, birourile administraţiei şi dependinţele spitalului. Clădirea principală era destinată însă exclusiv bolnavilor. Existau mai multe saloane, dar pentru deţinuţi fuseseră rezervate numai două, totdeauna pline, mai ales vara, cînd din pricina numărului prea mare de bolnavi se mai adăugau paturi, reducîndu-se pe cît posibil intervalele dintre ele. Aceste saloane erau ticsite cu tot felul de „năpăstuiţi". În afară de ocnaşii din temniţa noastră, erau trimişi aici tot soiul de infractori militari, ţinuţi în prevenţie, în curs de judecată sau definitiv condamnaţi, ori în transferare la diferite închisori; erau aduşi aici şi bolnavii de prin unităţile disciplinare — instituţie ciudată, unde soldaţii nesupuşi sau cei vinovaţi de diferite abateri de la disciplină erau trimişi spre îndreptare, şi de unde, după un an sau doi, ieşeau de obicei definitiv viciaţi, nişte hoţi şi nişte pungaşi incorigibili.

Ocnaşii care se simţeau bolnavi se anunţau la apelul de dimineaţă. Subofiţerul îi nota într-o condică şi-i trimitea sub escortă la infirmerie. Aici medicul temniţei examina pe toţi bolnavii trimişi de unităţi şi pe care îl găsea cu adevărat bolnav îl înscria pentru spital. Am fost reţinut şi eu printre cei bolnavi şi pe la unu după-amiază, cînd toţi ai noştri porniră la lucru, mă îndreptai spre spital. De obicei, deţinutul bolnav lua cu el, după cum îi da mîna, bani şi pîine (fiindcă în ziua aceea la spital nu căpăta hrană), o pipă mică, un săculeţ de tutun, amnar şi iască. Pe acestea din urmă avea grijă să le ascundă în tureatca cizmei. Păşii în curtea spitalului plin de curiozitate şi de interes pentru acest nou aspect al vieţii de ocnaş, încă necunoscut mie.

Ziua era caldă, mohorîtă, apăsătoare, o zi din acelea în care mai ales unele instituţii, ca de pildă spitalul, capătă un aspect deosebit de prozaic, de trist şi respingător. Intrai, escortat de soldat, în sala de primire, în care se aflau două băi de aramă şi unde mai aşteptau şi alţi doi deţinuţi bolnavi, însoţiţi de paznici. Felcerul, care nu întîrzie să apară, ne cîntări alene din ochi cu o privire de om învestit cu putere şi se duse, parcă şi mai alene, să raporteze medicului de serviciu. Acesta se ivi numaidecît; ne examină atent şi grav, purtîndu-se cu multă bunăvoinţă, şi ne eliberă cîte o „foaie de suferinţă", în care trecu numele fiecăruia. Diagnosticul definitiv, evoluţia bolii, tratamentul etc. căzdeau mai departe în sarcina medicului-şef al celor două saloane speciale cu deţinuţi bolnavi. Auzisem de la deţinuţi că medicii se poartă foarte bine cu ei, „ca nişte adevăraţi părinţi". Aşa-mi spuseseră cînd îi întrebasem înainte de a pleca la spital. Hainele şi rufele cu care am venit ne-au fost luate şi ni se dădu îmbrăcăminte de spital, la care se adăugară şi nişte ciorapi lungi, papuci, tichie, şi cîte un halat gros de postav cenuşiu, căptuşit cu un fel de pînză sau muşama neînchipuit de murdar. Ne conduseră apoi în saloanele deţinuţilor, care se aflau la capătul unui coridor lung. Curăţenia exterioară nu lăsa de loc de dorit, totul părea că sclipeşte; cel puţin aşa mi se înfăţişau mie lucrurile după mizeria din temniţa noastră. Ceilalţi doi, deţinuţi în prevenţie, intrară în salonul din partea stîngă a coridorului, iar eu am fost condus spre cel din dreapta. În faţa uşii, închisă cu zăvor, vegheau o santinelă cu puşca la picior şi un planton. Sergentul

(din garda spitalului) porunci să fiu lăsat să trec și deodată mă găsii în mijlocul unei săli lungi și înguste ; de o parte și de cealaltă, de-a lungul celor doi pereți, se înșirau paturile, douăzeci și două cu totul. Trei sau patru din ele erau goale. Paturile erau de lemn, vopsite în verde, adică din acelea prea bine cunoscute oricui la noi în Rusia, cărora le-a fost, probabil, sortit să fie totdeauna întesate cu ploșnițe. Alesei un pat liber în colț, pe partea luminată de ferestre.

După cum am mai spus, erau aici și ocnași din temnița noastră. Cu unii dintre ei mai stătusem de vorbă, iar alții mă cunoșteau în orice caz din vedere. Majoritatea erau însă dintre cei aflați încă în curs de judecată sau veniți din unitatea disciplinară.

Bolnavi mai grav, care să zacă fără a se putea da jos din pat, nu prea erau : cei mai mulți, întremați sau ușor bolnavi, ședeau pe pat, ori se plimbau prin salon, printre cele două rînduri de paturi între care era destul loc. Întrucît focul ardea în sobă toată ziua, aerul din salon era înăbușitor, încărcat de mirosul specific care domnește în orice spital, de emanații dezgustătoare, amestecate cu mirosul pătrunzător al doctoriilor. Patul meu era acoperit cu o învelitoare vărgată. O dădui la o parte : sub ea se afla o pătură căptușită cu un fel de pînză, iar salteaua era acoperită cu un cearșaf de pînză groasă, de o culoare cam îndoielnică. Pe măsuța de lîngă pat se aflau o cană și un castron de metal, ascunse pentru mai multă curățenie sub un șervet îngust, ce-mi fu dat în păstrare. Măsuța mai avea un raft, în care bolnavii care beau ceai își puneau ceainicele, ulcioarele pentru cvas și altele, dar acești fericiți nu prea erau mulți la număr. Pipele și chiselele de tutun, căci aproape toți fumau, chiar și cei care sufereau de piept, erau pitite sub saltea. Nici doctorul, nici supraveghetorii sau îngrijitorii nu căutau niciodată printre lucrurile ocnașilor, iar de se-ntîmpla să surprindă pe careva cu pipa în gură, se făceau că nu văd. De altfel, și bolnavii erau foarte prevăzători și fumau totdeauna la gura sobei. În paturi își îngăduiau să fumeze numai noaptea, cînd nimeni nu venea să-i tulbure, în afară de ofițerul comandant al corpului de gardă, care, făcîndu-și rondul, trecea uneori și prin saloane.

Nu mai zăcusem pînă atunci niciodată în vreun spital, și tot ce mă înconjura îmi păru nou. Băgai de seamă că ivirea mea stîrni curiozitatea cîtorva deținuți. Auziseră vor-

bindu-se de mine şi mă priveau cu acea stăruinţă iscoditoare, ba chiar şi cu aerul de superioritate cu care e întîmpinat la şcoală un elev nou sau un petiţionar în sălile de primire ale autorităţilor. Patul vecin, la dreapta mea, era ocupat de un deţinut în prevenţie, fost pisar, fiu nelegitim al unui căpitan în retragere. Fusese amestecat într-o afacere cu bani falşi: izbutise să intre în spital şi zăcea acolo de aproape un an, deşi după înfăţişare părea pe deplin sănătos; ştiuse totuşi să-i facă pe doctori să creadă că suferă de anevrism şi într-adevăr, pe cît se pare, îşi atinsese scopul, căci scăpă şi de bătaie şi de muncă silnică, iar în cele din urmă, cam după un an de zăcere, fu trimis la un spital din T-k, unde-i era asigurată îngrijirea şi supravegherea permanentă.

Era un tînăr voinic, de vreo douăzeci şi opt de ani, mare pişicher şi chiţibuşar în tălmăcirea legilor: nu era nici lipsit de inteligenţă şi isteţime, dar se deosebea mai ales prin încrederea în sine, prin obrăznicie şi ambiţie şi izbutise să se convingă pe el însuşi că e omul cel mai cinstit şi cel mai drept din lume, neprihănit ca un mieluşel; şi aşa a rămas, cu această convingere, pentru totdeauna. El intră cel dintîi în vorbă cu mine, mă descusu cu multă curiozitate şi îmi dezvălui imediat unele amănunte privitoare la moravurile şi rînduielile spitalului. Bineînţeles, întîi şi întîi îmi aduse la cunoştinţă că era fiu de căpitan. Ţinea mult să mă facă să cred că era de neam nobil sau cel puţin că aparţinea unei familii de „domni". După el veni lîngă mine un bolnav din unitatea disciplinară şi începu să-mi spună că el cunoştea pe foarte mulţi din dvorenii deportaţi prin Siberia, şi, ca să mă încredinţez de spusele lui, îmi înşiră o mulţime de nume. Era de ajuns să te uiţi însă mai cu luare-aminte la chipul acestui soldat cărunt, ca să-ţi dai imediat seama că minţea cu neruşinare. Îl chema Cekunov. Căuta să se dea bine pe lîngă mine, cu gîndul, probabil, că am bani. Zărind pachetul cu ceai şi zahăr pe care-l adusesem, se grăbi să-mi ofere serviciile lui: să-mi găsească un ceainic, şi să-mi pună de ceai. M-ki îmi făgăduise să mi-l trimită pe al său a doua zi, printr-un deţinut care lucra la spital. Dar Cekunov avu grijă să-mi procure îndată tot ce-mi trebuia. Găsi un ceaunaş, în care puse apă la fiert şi pregăti ceaiul, făcu rost şi de o căniţă, într-un cuvînt, se arătă atît de îndatoritor şi dovedi atîta rîvnă, încît unul din bolnavii din apropiere lăsă să-i

scape cîteva observații batjocoritoare pe seama lui. Bolnavul acesta se numea Ustianțev. Avea patul față în față cu al meu și suferea de oftică. Era soldatul osîndit la bătaia cu vergile, despre care am mai amintit, și care de teama loviturilor băuse o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun, provocîndu-și singur o boală atît de gravă. Tăcuse pînă atunci, întins în pat și respirînd greu, privindu-mă însă cu luare-aminte și urmărindu-l din ochi pe Cekunov, a cărui slugărnicie îl scotea din fire. Seriozitatea prea gravă și indignarea lui plină de venin păreau puțin cam comice în raport cu ceea ce le provocase. În cele din urmă, nu se mai putu stăpîni :

— Ia te uită, slugoiul ! E fericit că și-a găsit un stăpîn ! zise el cu glas înăbușit și întretăiat de slăbiciune. După toate semnele, nu mai avea mult de trăit.

Cekunov, îndîrjit, întoarse capul :

— Adică cine-i slugoi ? se oțărî el, privindu-l pe Ustianțev cu dispreț.

— Tu ești slugoi ! răspunse celălalt cu atîta siguranță, de parcă ar fi avut tot dreptul să-l mustruluiască pe Cekunov, sau era de datoria lui s-o facă.

— Eu, slugoi ?

— Păi, cine altul ? Auzitără-ți, oameni buni, nu-i vine să-și creadă urechilor ! Îl face pe miratul !

— Și ce-ți pasă ? Nu vezi că dumnealui nu știe să se descurce singur ? Nu-i deprins fără slugă, firește. De ce nu i-aș da o mînă de ajutor, botosule !

— Cine-i botos ?

— Tu ești botos.

— Eu ? Botos ?

— Tu !...

— Rîde ciob de oală spartă ! Chipeșul ! Păi dacă eu mi-s botos, tu ești frumos ca un cioroi...

— Zi-i botos și pace ! Nu vezi că te-a pedepsit Dumnezeu ? Stai colea cuminte și așteaptă-ți ceasul... Ce ți-e și cu omul ăsta ! Nu și-ar vedea de treaba lui ! Tot se bagă unde nu-i fierbe oala.

— Ba eu mai bine aș muri decît să mă ploconesc. Nici taică-meu nu s-a ploconit niciodată, și pe mine m-a învățat la fel. Eu... eu...

N-ar fi contenit, dar un acces puternic de tuse îl chinui cîteva clipe, după care scuipă sînge. O sudoare rece, sleită, îi broboni fruntea îngustă. Dacă tusea nu l-ar fi împiedicat să vorbească, ar mai fi avut încă multe de spus: se vedea după ochi că era pus rău pe ceartă; dar așa, dădea numai din mîini a neputință. Pînă la urmă, Cekunov uită cu totul de el.

Am simțit că ofticosul era mai pornit împotriva mea decît împotriva lui Cekunov. Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-l acuze și să-l disprețuiască pe cel ce ar fi venit să mă ajute pentru cîțiva gologani. Toți știau că Cekunov îmi face aceste servicii pentru bani. Oamenii din popor nu sînt niciodată susceptibili la asemenea lucruri și le iau ca atare, intuind fără greș adevăratul mobil al acțiunilor. Lui Ustianțev nu-i plăcuse persoana mea, după cum nu-i plăcea nici faptul că aveam ceaiul meu și că, deși în lanțuri, nu mă lăsasem de boierie și nu mă putusem lipsi de servitor; de fapt, nu-mi trebuiau serviciile nimănui și Cekunov mi se băgase în suflet cu de-a sila. Adevărul era că întotdeauna căutam să-mi fac totul singur, tocmai ca să nu par boieros, un rîzgîiat crescut în puf. Ba îmi făcusem din asta și un fel de ambiție a mea personală, dacă e să spunem lucrurilor pe nume. Și totuși, nu știu cum se face că mereu mă trezeam cu diverși binevoitori, gata să mă servească, de a căror stăruință nu eram în stare să mă feresc niciodată, căci nu știam cum să-i refuz; pînă la urmă, mi se impuneau și-mi porunceau, astfel încît din stăpîn deveneam slugă, deși pentru cei din jur apăream ca un boier sadea care nu se poate lipsi de slugi. Toate acestea mă necăjeau nespus. Dar Ustianțev era ofticos, și, ca atare, foarte irascibil. Ceilalți bolnavi păstrau însă o atitudine rezervată, cu o vădită nuanță de superioritate. De altfel, erau preocupați cu toții de un eveniment cu totul excepțional, după cum înțelesei din convorbirile lor: în seara aceea, un deținut urma să fie adus la spital direct de la executarea pedepsei corporale cu vergile. Îl așteptau cu multă curiozitate, deși, pe cît se spunea, pedeapsa nu era atît de grea: numai cinci sute de lovituri.

Treptat, începui să mă familiarizez cu noul meu mediu. După cît mi-a fost dat să observ aici, bolnavi cu adevărat erau cei cîțiva care sufereau de scorbut și de boală de ochi — boli foarte răspîndite prin partea locului — de friguri, de

oftică şi de tot felul de răni şi buboaie. Spre deosebire de celelalte saloane, unde bolnavii erau împărţiţi după felul bolii, aici, în salonul deţinuţilor, toţi bolnavii erau îngrămădiţi la un loc, chiar şi venericii. Am spus bolnavi *cu adevărat,* fiindcă mai erau aici şi ocnaşi veniţi *numai aşa,* „ca să se odihnească". Doctorii nu-i dădeau afară, ci dimpotrivă, îi primeau cu multă îngăduinţă, de milă, mai ales cînd aveau paturi libere. Viaţa în temniţă, în aresturile de pe lîngă corpurile de gardă, era atît de aspră în comparaţie cu aceea de la spital, încît, cu tot aerul înăbuşitor şi imposibilitatea de a ieşi din pavilionul păzit cu stricteţe de santinele, mulţi deţinuţi preferau să stea mereu culcaţi. Ba unora le făcea chiar plăcere să zacă la spital; amatorii acestui fel de viaţă se găseau mai ales prin unităţile disciplinare. Am cercetat cu luare-aminte pe fiecare nou camarad în parte şi îmi aduc aminte că încă atunci mi-a atras în mod deosebit atenţia un deţinut din temniţa noastră, bolnav şi el de oftică, ajuns în ultimul stadiu de epuizare, pe moarte, şi al cărui pat se afla aproape de cel al lui Ustianţev, şi deci tot faţă în faţă cu al meu. Îl chema Mihailov; cu două săptămîni înainte îl mai zărisem în temniţă; şi atunci era rău bolnav şi avea nevoie de îngrijiri serioase, dar dintr-o încăpăţînare absurdă răbdă şi se ţinu tare pînă în preajma sărbătorilor, cînd se hotărî să se ducă la spital; în mai puţin de o lună de zile muri de ftizie, topindu-se ca lumînarea. M-a surprins acum chipul lui extrem de schimbat: îl văzusem printre primii la intrarea mea în temniţă şi nu ştiu de ce încă atunci îmi atrăsese atenţia. Lîngă el zăcea un soldat de la unitatea disciplinară, un bătrîn prăpădit şi de-o murdărie dezgustătoare... Dar n-am să mă apuc aici să-i înşir pe toţi bolnavii din salon... Mi-am adus aminte acum şi despre acest bătrînel numai pentru că îmi produsese atunci de asemeni oarecare impresie şi într-un minut izbutise să-mi ofere o imagine destul de completă despre unele particularităţi ale salonului nostru de ocnaşi. Avea un guturai teribil. Strănuta continuu şi timp de o săptămînă a strănutat mereu, chiar şi în somn, într-un fel de rafale de cîte cinci-şase strănuturi repetînd invariabil de fiecare dată: „Doamne, ce pacoste pe capul meu!" În momentul cînd mi-a atras atenţia pentru prima oară, şedea în capul oaselor pe patul său şi trăgea cu înverşunare în nări tabac dintr-un pachetel de hîrtie, ca să

i se curețe nările cît mai bine și să scape cît de cît de aceste asalturi de strănutat. Strănuta într-o batistă de stambă, proprietate personală, în carouri, spălată de vre-o sută de ori cel puțin și decolorată în ultimul grad ; nasul lui mic se încreța atunci într-un chip cu totul neobișnuit, adunîndu-se în mici și nenumărate zbîrcituri, iar cîteva rămășițe înegrite de dinți uzați apăreau pe niște gingii roșii, băloase. Scăpînd de un acces de strănuturi, desfăcea imediat batista, cercetînd atent mucozitățile adunate din gros și imediat o ștergea de halatul său cenușiu, încît totul se lipea de țesătura lui aspră, iar batista rămînea doar umedă. Așa a procedat toată săptămîna. Această grijă avară de a-și cruța propria-i batistă în dauna halatului eliberat de spital nu stîrnea nici un protest din partea bolnavilor, deși nu era exclus ca vreunul din ei să fie nevoit la un moment dat să îmbrace acest halat după bătrîn. Dar poporul nostru simplu, într-un chip aproape ciudat, se arăta prea puțin dezgustat în această privință. Pe mine însă m-a îngrețoșat atît de mult acest lucru în clipa aceea, încît m-am apucat involuntar, cu suspiciune și scîrbă, să examinez halatul de pe mine. Abia atunci mi-am dat seama că acest halat demult îmi atrăgea atenția printr-un miros puternic ; apucase să se încălzească pe trupul meu și mirosul devenea din ce în ce mai ascuțit, un miros de medicamente, de plasture, de cataplasme, și, cum mi s-a părut, de un fel de puroi, ceea ce n-ar fi fost de mirare, dacă ani de zile la rînd fusese purtat de o mulțime de bolnavi. Căptușeala de pînză de pe spatele halatului poate că mai era spălată uneori : n-aș putea însă garanta. În orice caz, în starea în care îl primisem, această căptușeală era îmbibată de felurite lichide, diverse poțiuni neplăcute, de prișnițe etc. De altfel, în salonul condamnaților deseori erau internați cei pedepsiți la bătaia cu vergile și veniți cu spatele sfîrtecat : aceștia erau tratați mai ales cu alifii și prișnițe : de aceea, halatul care se îmbrăca direct pe cămașa udă se îmbiba cu toate astea, pătrunzîndu-se de jegul și mirosurile lor. Tot timpul cît am stat la ocnă în decursul acestor ani, și întrucît mi s-a întîmplat de mai multe ori (destul de des) să fiu internat în spital, de fiecare dată îmbrăcam cu scîrbă și teamă halatul respectiv. Mă îngrețoșa mai ales faptul că uneori găseam în aceste halate păduchi, mari și curios de grași. Deți-

nuții îi executau cu o plăcere aproape voluptoasă ; iar cînd sub apăsarea unghiei butucănoase a vînătorului lighioana executată plesnea cu pocnet suculent, pe fața călăului se oglindea imensa satisfacție pe care o încerca. Erau în mare prigoană la noi și ploșnițele, împotriva cărora uneori se ridica întregul salon într-o adevărată campanie de nimicire, în cîte o seară lungă și plicticoasă de iarnă.

Aparent, în afară de aerul greu și înăbușitor, salonul arăta destul de curat, dar cercetîndu-l mai în amănunt, prin locurile ferite de priviri, curățenia lăsa mult de dorit. Bolnavii se obișnuiseră, ba socoteau ei înșiși că așa e firesc să fie ; de altfel, nici rînduielile pavilionului nu prea îndemnau la curățenie. Dar despre rînduieli voi vorbi mai încolo...

În momentul cînd Cekunov îmi aduse ceaiul (îl fiersese din apa ce se aducea în salon pentru o zi întreagă și care, nu știu cum, din cauza aerului stricat, probabil, se altera foarte repede) ușa se deschise cu zgomot și soldatul care îndurase pedeapsa cu vergile fu adus sub pază puternică. Vedeam pentru întîia oară un om pedepsit cu bătaia. În zilele ce se scurseră au mai fost aduși și alții, dintre care unii nu se mai țineau pe picioare (atît de crunt fuseseră bătuți) și de fiecare dată evenimentul provoca destulă animație în rîndurile bolnavilor din salon. Nenorociții erau întîmpinați de obicei cu o seriozitate gravă ; privirile tuturor, expresia feței erau încordate. De altfel, importanța pe care o dădeau noului sosit depindea în mare măsură și de gravitatea infracțiunii săvîrșite și, deci, de numărul loviturilor primite. Osîndiții cei mai crunt bătuți și care se făcuseră vestiți ca mari tîlhari se bucurau de mai multă atenție și de un respect mai mare decît un biet dezertor, cum era de pildă, tînărul recrut pe care îl aduseră în acel moment. Oricum însă, indiferent de caz, nimeni nu lăsa să-i scape nici prea multe semne sau vorbe de compătimire, și nici vreo observație prea răutăcioasă. Îl îngrijeau în tăcere pe bietul nenorocit și-l ajutau, mai cu seamă dacă nu se putea descurca singur, fără ajutorul cuiva. Felcerii știau că-și lasă bolnavii pe mîini pricepute. Leacul cel mai obișnuit era să se întindă pe spatele celui bătut o cămașă sau un cearșaf muiat în apă rece ; trebuiau de asemenea scoase din răni, cu mare băgare de seamă, țepele rămase din bețele frînte pe spinarea osînditului. Această din urmă operație era foarte dureroasă pen-

tru cel în cauză. Şi totuşi, o suporta cu o răbdare care mă uimea. Am văzut nenumăraţi ocnaşi bătuţi, adesea stîlciţi în modul cel mai înfiorător; ei bine, nu-mi aduc aminte să-l fi auzit pe vreunul scoţînd un geamăt. Suferinţa le e atît de mare, încît li se schimbă parcă toată înfăţişarea: faţa foarte trasă, suptă se acoperă cu o paloare înspăimîntătoare, ochii ard ca în friguri, privirea e rătăcită, buzele tremură atît de tare, încît de multe ori sărmanul încearcă să-şi stăpînească tremurul muşcîndu-şi-le cu dinţii pînă la sînge. Soldatul care fusese adus avea douăzeci şi trei de ani; era un om voinic, frumos la chip, bine făcut, înalt, cu pielea oacheşă. Spinarea îi fusese crunt biciuită. Era dezbrăcat pînă la brîu, iar umerii înveliţi într-un cerşeaf ud, care-l făcea să tremure din toate încheieturile, ca de friguri; aproape un ceas şi jumătate nu făcu altceva decît să se plimbe de la un capăt la celălalt al salonului. Mă uitai la faţa lui: părea că nu se gîndeşte la nimic în momentul acela; ochii îi licăreau de o lucire ciudată, sălbatică, şi cu greu se opreau asupra vreunui lucru. Mi se păru că priveşte ţintă ceainicul meu încă fierbinte; aburi calzi urcau din ceaşca plină; bietul om tremura, clănţănind din dinţi. I-am oferit să bea. Se opri brusc; se întoarse cu faţa spre mine, fără să spună o vorbă, luă ceaşca de ceai şi bău fără zahăr, în picioare, cu înghiţituri grăbite, aproape pe nerăsuflate, silindu-se parcă să nu se uite la mine. După ce bău, puse ceaşca la loc şi, fără ca cel puţin să-mi facă vreun semn din cap, îşi reluă iarăşi plimbarea de-a lungul salonului. Nu-i ardea lui acum de vorbe sau de politeţuri! Cît priveşte pe ceilalţi deţinuţi, se înţeleseseră parcă să nu intre la început în vorbă cu recrutul pedepsit; dimpotrivă, după ce-i dădură primele ajutoare, se făcură că nu-l mai bagă în seamă, gîndindu-se poate că e mai bine să-l lase în pace şi să nu-l plictisească cu întrebările şi „compătimirea lor" ceea ce-i convenea, se pare, mult în acele clipe.

Se lăsa întunericul, aşa că se aprinse lampa. Cîţiva bolnavi aveau sfeşnicele lor cu lumînări. După vizita de seară a doctorului veni ofiţerul de gardă, numără bolnavii şi încuie uşa salonului, după ce pusese să se aducă hîrdăul de noapte... Aflai cu mare mirare că acest hîrdău rămînea în salon pînă a doua zi, deşi privata era la doi paşi de uşă. Aşa era obiceiul. Ziua, deţinuţii bolnavi mai puteau ieşi pentru o

clipă pînă acolo, dar noaptea sub nici un motiv. Salonul pentru ocnaşi nu seamănă întru nimic cu un salon obişnuit şi osînditul bolnav trebuia să-şi poarte povara pedepsei chiar şi în timpul bolii. De la cine pornise întîi această rînduială — nu ştiu; ştiu numai că nicăieri şi niciodată n-a ieşit mai vădit la iveală esenţa formalismului, demonstrîndu-i pe deplin inutilitatea. Nu de la doctori venea, firește. Repet: deţinuţii aveau numai cuvinte de laudă pentru doctorii lor, îi iubeau şi-i stimau şi-i socoteau adevăraţi binefăcători. Doctorii găseau pentru fiecare cîte un cuvînt bun de mîngîiere, şi deţinutul repudiat de toţi ştia să preţuiască acest lucru şi le rămînea recunoscător, pentru că vedea că o fac dintr-o pornire sinceră de omenie. Ar fi putut să se poarte şi altfel; nimeni nu s-ar fi gîndit să-i tragă pe doctori la răspundere pentru că se poartă aspru, brutal şi fără omenie cu bolnavii. Erau deci buni şi înţelegători dintr-un sentiment uman, din îndemnul cald al inimii. Cine altul putea şti mai bine decît ei ce nevoie are un bolnav, oricine ar fi el, ocnaş sau om liber, să respire, bunăoară, un aer cel puţin tot atît de curat ca şi oricare alt suferind, fie el şi un personaj sus-pus, de pe cea mai înaltă treaptă socială. Bolnavii din celelalte saloane sau convalescenţii erau liberi să se plimbe prin coridoare, să facă mişcare, să respire un aer mai puţin stătut şi înecăcios ca duhoarea din salonul nostru, totdeauna otrăvit de miasme.

E lesne de închipuit cît de infect ajungea aerul şi aşa împuţit şi greţos, în salonul nostru, noaptea, cînd se introducea acest vas; pe măsură ce creştea căldura şi datorită necesităţii repetate a unor bolnavi de a alerga la hîrdău, duhoarea ajungea de-a dreptul de nesuferit. Dacă am spus adineauri că deţinutul bolnav îşi purta mai departe povara pedepsei şi în timpul bolii, nu mi-a trecut o clipă prin gînd şi nici acum nu cred că şi măsura aceasta a fost rînduită tot ca o pedeapsă. Ar fi din parte-mi o calomnie stupidă. Pedepsirea unui bolnav nu şi-ar avea nici o justificare. Or, dacă aşa stau lucrurile, e de presupus că administraţia a fost împinsă de motive foarte grave să recurgă la această măsură, cu urmări atît de dăunătoare. Care să fie motivele? Dar curios e că tocmai necesitatea acestei măsuri nu-şi găsea nici o explicaţie, după cum cu totul de neînţeles păreau şi numeroase alte măsuri, a căror explicaţie scapă oricărei pre-

supuneri. Atunci, de ce cruzimea aceasta cu totul inutilă? Deținutul ar putea să se prefacă bolnav și, ajungînd la spital, să înșele buna credință a doctorilor, iar noaptea să iasă la privată și de acolo să se facă nevăzut, la adăpostul întunericului? Să fim serioși. E o presupunere atît de absurdă, că nici n-ai cum s-o demonstrezi. Unde să fugă? Cum să fugă? Îmbrăcat cu ce? Ziua bolnavii sînt lăsați să iasă cîte unul; de ce nu s-ar proceda la fel și noaptea? În fața ușii stă permanent de strajă o santinelă cu arma încărcată. Privata e la doi pași de el: și totuși, bolnavul e însoțit pînă acolo de planton, care nu-l pierde o clipă din ochi. Privata n-are decît o fereastră dublă și gratii de fier. Afară, sub fereastră, patrulează noaptea o altă santinelă. Ca să sară pe fereastră, ar trebui să spargă rama și să forțeze gratiile. Dar cine îl lasă s-o facă? Să zicem că l-ar ucide mai întîi pe planton, înainte ca acesta să strige după ajutor. Admițînd chiar și inepția asta, va mai trebui totuși să forțeze fereastra și gratiile. Notați însă, că în imediata apropiere a santinelei dorm supraveghetorii salonului, iar la vreo zece pași, în fața celuilalt salon pentru deținuți, stă de strajă o altă santinelă, cu un alt planton lîngă el și cu supraveghetorii respectivi în apropiere. Și unde ar putea să fugă deținutul numai în ciorapi, halat și tichie de spital, pe vremea aceasta de iarnă? Iar dacă e așa, dacă primejdia e atît de neînsemnată (personal, susțin că e de fapt inexistentă), atunci pentru ce sînt atît de oropsiți bolnavii, cînd unii dintre ei își trăiesc, poate, ultimele zile, ultimele ceasuri, cînd aerul curat le este și mai necesar decît celor sănătoși? Pentru ce? N-am putut înțelege niciodată...

Și totuși, de vreme ce a răsunat o dată întrebarea aceasta „Pentru ce?" și fiindcă veni vorba, nu mă rabdă inima să nu dau în vileag și o altă nedumerire, care îmi revine mereu în amintire și care ani de-a rîndul nu mi-a dat pace, stăruind mereu sub ochii mei ca un fapt cu totul inexplicabil, aș spune, pur și simplu enigmatic; oricît mi-am bătut capul, n-am putut găsi un răspuns cît de cît satisfăcător. Nu pot să nu mă opresc asupra acestui lucru, înainte de a-mi urma povestirea. Este vorba de lanțurile acelea oribile de care ocnașul nu se poate despărți niciodată, oricît ar fi de bolnav. Oameni sleiți de puteri, cu plămînii aproape mîncați de oftică, pînă și aceste epave omenești din care nu mai trăiau

decît ochii, erau ţinuţi în lanţuri: i-am văzut stingîndu-se cu picioarele încătuşate. Şi totuşi, lumea părea că se obişnuise: vedea în asta ceva statornicit de vreme, inerent şi de neînlăturat. Cred că nimeni nu şi-a pus această problemă, dacă în toţi aceşti ani nici chiar doctorii nu s-au gîndit măcar o dată să intervină la comandament pentru descătuşarea picioarelor celor bolnavi în stare gravă sau cel puţin ale ofticoşilor pe moarte. Să zicem că lanţurile nu sînt tocmai grele, nu cîntăresc mai mult de opt pînă la douăsprezece livre. Pentru un om sănătos nu e cine ştie ce povară de nesuportat. Deşi mi se spunea că după cîţiva ani picioarele ocnaşilor încătuşaţi încep să se usuce; slăbesc şi se vlăguiesc. Nu ştiu dacă e adevărat, dar nu este de loc exclus şi îmi vine s-o cred! O greutate, oricît de mică ar fi, chiar numai de zece livre, dacă e prinsă de picior atîrnînd continuu, sporeşte greutatea piciorului în chip anormal şi, după un timp mai îndelungat, poate să aibă consecinţe vătămătoare... Să zicem, totuşi, că pentru un ocnaş sănătos n-ar însemna încă cine ştie ce mare povară. Dar oare e acelaşi lucru pentru un ocnaş bolnav? Să zicem că şi pentru un bolnav obişnuit n-ar fi prea greu. Pentru ocnaşii grav bolnavi însă, pentru ofticoşi, ale căror mîini şi picioare oricum se usucă, încît şi un fir de pai devine o povară, repet, e oare acelaşi lucru? Dacă autorităţile spitaliceşti ar cere uşurarea cel puţin a ofticoşilor şi încă ar fi un mare bine, vă asigur... Mi se va obiecta, poate, că ocnaşii sînt nişte răufăcători nevrednici de milă şi binefacere; mă întreb însă, ce rost mai are să îngreunezi pedeapsa aceluia care şi aşa a fost însemnat de mîna Domnului? Totuşi, nu-mi vine să cred că această povară avea drept scop numai pedepsirea vinovatului. Tuberculoşii sînt scutiţi de pedeapsă corporală chiar prin lege. Prin urmare, aici nu poate fi vorba decît de o măsură importantă, tainică, dictată de consideraţiuni superioare, preventive. Dar care? N-am putut înţelege niciodată. Doar n-o să-şi închipuie cineva în mod serios că un ofticos ar fi în stare să fugă. Cui i-ar trece prin gînd una ca asta, mai ales cînd boala a ajuns într-un stadiu avansat? Iar ca să zici că cineva ar putea să se prefacă bolnav de tuberculoză, ca să-i înşele pe doctori şi apoi să fugă, ar fi o naivitate. Oftica e o boală cu simptome prea evidente şi precise şi care nu se poate simula. Dar chestiunea se poate pune

şi altfel : singurul rost al lanţurilor este oare acela de a-l împiedica pe ocnaş să fugă ? Nicidecum. Lanţurile sînt, pe cît se pare, un semn de stigmatizare, de ruşine şi de ocară, un mijloc de strivire fizică şi morală. Lanţurile nu pot împiedica pe nimeni şi nicicînd să evadeze. Ocnaşul cel mai neîndemînatic, cel mai nepriceput, va şti cum să le taie cu pila, să le zdrobească niturile cu o piatră, fără prea multă greutate. Prin urmare, ca măsură preventivă lanţurile la picioare n-au nici un rost ; iar dacă-i aşa, dacă se pun pe picioarele ocnaşilor numai ca pedeapsă pentru nelegiuirile lor, întreb încă o dată : ce rost mai are să pedepseşti un muribund ?

Şi uite, acum, cînd scriu aceste rînduri, îmi apare aievea înaintea ochilor chipul unui bolnav pe moarte, al unui oficos, al acelui Mihailov care avea patul faţă-n faţă cu al meu, nu departe de Ustianţev, şi care s-a stins, îmi aduc aminte, a patra zi după intrarea mea în spital. Şi dacă am adus acum vorba de oficoşi, n-am făcut-o, poate, decît reluînd fără voie firul gîndurilor ce mă frămîntaseră atunci, sub impresia acestei morţi. Îl cunoşteam prea puţin pe Mihailov. Era un tînăr de cel mult douăzeci şi cinci de ani, înalt, subţire, plăcut la chip. Era ţinut la secţia specială ; îl vedeai veşnic tăcut şi trist ; era o tăcere ciudată, cuminte, potolită, o tristeţe blîndă, liniştită. Ai fi zis că „se usucă" în ocnă, cum obişnuiau să spună ocnaşii cînd vorbeau totdeauna cu mult drag de el. Mi-aduc aminte numai că avea ochi foarte frumoşi şi nu ştiu, zău, de ce amintirea lui mi s-a păstrat atît de vie şi-mi revine în memorie cu atîta limpezime. S-a stins pe la ora trei după-amiază, într-o zi geroasă, senină. Soarele străpungea cu raze piezişe, scînteietoare, geamurile verzui, îngheţate ; un potop de lumină scălda obrajii nenorocitului, care nu-şi mai dădea seama de nimic. A avut un sfîrşit chinuitor care a ţinut cîteva ceasuri. Încă de dimineaţă i se tulburaseră ochii şi nu mai cunoştea pe nici unul din camarazii ce se apropiau de el. Cei din jur ar fi vrut să-i uşureze cumva suferinţa ; vedeau că se simte rău de tot : respira greu, din adînc, cu horcăieli ; coşul pieptului îi sălta sus, parcă n-ar fi avut destul aer. La început, zvîrli plapuma şi cearceaful deoparte, apoi încercă să-şi smulgă şi cămaşa, şi ea o povară chinuitoare. Îl ajutară să şi-o lepede de tot. Era groaznic să-i vezi trupul lung, deşirat, cu mîinile şi picioarele descărnate, cu burta suptă, cu pieptul bombat, pe care coas-

tele se conturau desluşit, ca la un schelet. Pe tot corpul lui nu mai rămăseseră decît o cruciuliţă de lemn legată de un talisman, cusut în pînză, şi lanţurile, din care ar fi putut acum să-şi tragă uşor picioarele. Cu o jumătate de ceas înainte de a muri, orice zgomot amuţi, toţi vorbeau în şoaptă. Cei ce erau nevoiţi să se deplaseze păşeau în vîrful picioarelor. Oamenii vorbeau puţin, despre lucruri neînsemnate, cotidiene, şi doar din cînd în cînd se uitau pe furiş spre muribund, care horcăia din ce în ce mai tare şi mai greu. Deodată, ridică o mînă şi cu mişcări nesigure îşi pipăi talismanul de la piept şi încercă să şi-l smulgă ca şi cum şi asta l-ar fi apăsat ca o grea povară. Îi scoaseră de la gît şi crucea cu talismanul. După vreo zece minute se linişti pentru totdeauna. Bătură în uşă şi dădură de veste santinelei. Intră un supraveghetor, aruncă spre mort o privire tîmpă şi plecă să-l caute pe felcer. Acesta, un om încă tînăr şi foarte de treabă, poate prea mult preocupat de înfăţişarea lui, de altfel destul de chipeşă, veni în grabă : se apropie de cadavru cu paşi mari, stîrnind ecouri surde în liniştea sălii, cu un aer voit degajat, studiat parcă dinainte şi anume pentru acest caz, apucă braţul mortului şi-i pipăi pulsul, apoi dădu din mînă a neputinţă şi plecă. Se duseră să dea de ştire comandantului de gardă : deţinutul era un infractor grav de la secţia specială, încît şi constatarea decesului trebuia făcută cu un ceremonial deosebit. În vreme ce aşteptam să vină cineva din garda spitalului, un ocnaş spuse în şoaptă că n-ar fi rău să închidem ochii mortului. Un altul îl ascultă grav, se apropie tăcut de Mihailov şi-i închise ochii. Zărind pe pernă crucea pe care i-o scoseseră de la gît, o luă în mînă, o examină şi o atîrnă la loc pe gîtul mortului, făcîndu-şi semnul crucii. Chipul mortului căpăta treptat rigiditatea cadaverică ; gura era întredeschisă şi lăsa să se vadă printre buzele subţiri, lipite de gingii, două şiruri de dinţi albi, sănătoşi, sclipind în soare. Intră subofiţerul de gardă, încins cu sabie şi cu coiful pe cap, însoţit de doi paznici. Se apropie, încetinind din ce în ce pasul, uitîndu-se nedumerit, cu coada ochiului, spre deţinuţii ce rămăseseă muţi la locurile lor şi-l sfredeleau cu ochi întunecaţi. La un pas de mort se opri scurt, ţintuit parcă locului de o teamă neobişnuită. Cadavrul gol, descărnat, în lanţuri, îl impresionase ; desprinse cureluşa de sub bărbie, îşi scoase coiful, lucru pe care nu era obligat să-l

facă, şi, cu un gest larg, îşi făcu semnul crucii. Era un om aspru la chip, încărunţit în slujba ostăşească. Mi-aduc aminte că lîngă el se afla în acel moment Cekunov, şi el bătrîn cu părul alb. Acesta nu-l slăbea din ochi pe subofiţer şi-i urmărea mişcările cu o ciudată luare-aminte. Privirile lor se încrucişară şi atunci băgai de seamă că buza de jos a lui Cekunov începe să tremure. O stranie crispare îi schimonosi gura şi printre dinţii rînjiţi scăpă ca din întîmplare, cu un semn din cap, arătînd spre mort:

— A avut şi el o mamă!

Şi se depărtă.

Mi-aduc aminte că vorbele acestea m-au cutremurat... De ce le rostise şi cum îi trecuse prin minte s-o facă? Dar iată că veniră să scoată cadavrul: îl ridicară cu pat cu tot; se auzi foşnetul paielor şi zgomotul strident al lanţurilor ce atinseră duşumeaua. Cineva le ridică. Trupul fu scos afară şi deodată toţi începură să vorbească cu glas tare. În coridor subofiţerul strigă să fie chemat fierarul. După regulament, mortului trebuia să i se scoată cătuşele.

Dar văd că m-am depărtat de subiect...

II

URMARE

Doctorii vizitau saloanele dimineaţa pe la orele unsprezece. Se iveau toţi deodată, însoţindu-l pe medicul-şef; cu un ceas şi jumătate mai înainte îşi făcea vizita medicul salonului. La salonul nostru era pe atunci un doctor tînăr, foarte priceput, totdeauna blînd şi binevoitor; deţinuţii ţineau foarte mult la el şi nu-i găseau decît un singur cusur: „prea e sfios". Într-adevăr, nu prea era vorbăreţ; dimpotrivă, părea timid şi numai că nu roşea cînd vorbea cu noi: schimba regimul alimentar aşa cum i-o cereau bolnavii şi ai fi zis că e gata să le prescrie şi doctoriile pe care i le-ar fi cerut. Nu mai încape îndoială, era bun ca pîinea caldă. Trebuie să recunoaştem că mulţi doctori în Rusia se bucură de dragostea şi respectul oamenilor din popor şi aceasta pe bună dreptate, după cîte am putut să-mi dau seama. Ştiu

că vorbele mele ar putea să pară paradoxale, mai ales dacă ne gîndim la neîncrederea pe care o arată oamenii din popor față de medicină și față de leacurile străine. Chiar și atunci cînd suferă de o boală grea, omul simplu preferă să se caute ani de-a rîndul la vreo doftoroaie ori să ia acasă leacuri bă-bești (care nici ele nu sînt de lepădat), decît să-l vadă un doctor ori să intre în spital. În afară de fenomenul extrem de important, care nu are nimic comun cu medicina, și anume neîncrederea generală a omului simplu față de tot ce poartă amprenta formalismului oficial și a administrației de stat, poporul e îngrozit și prevenit împotriva spitalelor de tot felul de povești cutremurătoare, de scorneli dintre cele mai absurde, deși uneori nu tocmai lipsite de temei. Dar ceea ce-l îngrozește mai mult este rînduiala nemțească din spitale, oamenii străini care stau în preajmă în timpul bolii, asprimea regimului alimentar, poveștile despre severitatea neînduplecată a felcerilor și a doctorilor, despre autopsia și disecarea cadavrelor și așa mai departe. Și apoi, se mai gîndește : cum să se lase lecuit de domni, căci pentru poporul de jos medicii tot domni sînt. Dar o dată ce ajunge să-i cunoască (afară de unele excepții foarte rare), neîncrederea și toate temerile dispar încetul cu încetul, spre cinstea medicilor noștri, mai ales a celor tineri, care, după părerea mea, știu, în marea lor majoritate, să-și atragă respectul, ba chiar și dragostea poporului. Afirm acest lucru pe baza experienței mele personale, după cele văzute și constatate în atîtea rînduri și în diferite locuri, și n-am nici un motiv să cred că în restul țării lucrurile s-ar petrece altminteri. Se întîmplă, nimic de zis, ca undeva, într-un fund de țară, doctorii să se lase mituiți, să ia șperțuri, să tragă foloase personale din administrarea spitalelor, neglijîndu-și aproape cu totul bolnavii, ba uneori să-și uite cu desăvîrșire meseria. Tot ce se poate ; dar aici vorbesc de cei ce alcătuiesc marea majoritate, sau mai bine zis de acel spirit, de acel curent din zilele noastre, care se afirmă tot mai puternic pe tărîmul medicinei. Cît despre renegații, trădătorii cauzei, lupii strecurați în stînă, în ciuda încercării lor de a se dezvinovăți și justifica, acuzînd, cu comoditate, *mediul* corupt și dizolvant ale cărui victime ar fi și ei, la rîndul lor, vor rămîne de-a pururi vinovați, mai ales dacă au ajuns să-și piardă și simțul omeniei. Căci omenia, blîndețea, înțele-

gerea și dragostea frățească față de bolnav sînt adesea mai eficace decît doctoriile cele mai bune. Ar fi timpul să punem capăt scîncetelor resemnate, să ne scuturăm de apatie, să încetăm a mai arunca vina numai și numai pe mediu și pe influența lui nefastă. E drept că mediul în care ne complacem să vegetăm exercită adesea o influență demoralizatoare în unele privințe, dar de aici mai e mult pînă la demobilizarea totală ; se mai întîmplă, totuși, și nu arareori, să vezi cîte o pramatie, un șmecher fără pereche, speculînd acest argument pentru a-și acoperi sau justifica nimicnicia sau slăbiciunea, ba uneori chiar și cîte o ticăloșie, mai ales cînd e meșter să dea din gură sau s-o aducă bine din condei. Dar văd că iarăși m-am depărtat de subiect : am vrut numai să spun că poporul de jos se arată ostil și neîncrezător mai mult față de administrația spitalelor, decît față de medici. Cînd ajunge să-i cunoască, își schimbă de îndată atitudinea față de ei și renunță treptat la cele mai multe din ideile sale preconcepute în legătură cu ei.

În multe privințe, atmosfera care domnește în spitalele noastre nu corespunde aproape de loc mentalității poporului, și rînduielile statornicite, departe de a-i putea cîștiga încrederea și stima, continuă să rămînă străine și oarecum dușmănoase felului de a fi al omului nostru de rînd. Cel puțin aceasta este impresia cu care am rămas după cele cîte mi-a fost dat să constat prin propriile mele observații.

Medicul salonului nostru zăbovea de obicei la patul fiecărui bolnav, îl întreba ce are, îl asculta foarte atent, îl examina, apoi îi prescria doctorii și rația alimentară. Uneori constata că pretinsul bolnav n-avea nimic, dar deținutul venise să se odihnească, să mai scape de muncă și să doarmă pe-o saltea într-o odaie caldă, în loc să se chinuiască pe scîndura goală într-o sală umedă a corpului de gardă, în care sînt înghesuiți pînă la refuz o mulțime de deținuți palizi și trași la față. (Totdeauna și pretutindeni în Rusia, cei ținuți în prevenție au fețele palide și supte, ceea ce înseamnă că întreținerea lor și starea sufletească sînt mai de plîns decît ale celor judecați și osîndiți). În asemenea cazuri doctorul nostru, fără să-și piardă cumpătul, nota în fișa pretinsului bolnav că suferă de o *febris catarhalis* * oarecare

* Febră cataralâ (lat.)

şi-l lăsa să stea în spital uneori şi cîte-o săptămînă. Toată lumea făcea mare haz de această *febris catarhalis*, fiindcă se ştia că e o denumire convenţională, stabilită printr-un fel de înţelegere tacită între doctor şi bolnav pentru o boală simulată: „junghiuri de ocazie", cum obişnuiau să-i spună ocnaşii, traducînd pe limba lor termenul *febris catarhalis*. Uneori, bolnavul închipuit abuza de bunătatea şi bunăvoinţa doctorului şi zăcea în spital pînă cînd îl alungau cu forţa. Să-l fi văzut atunci pe doctorul nostru de salon: încurcat de încăpăţînarea ocnaşului, era nespus de stînjenit şi nu se îndura să-i spună făţiş că e timpul să se facă sănătos şi să ceară bilet de ieşire, deşi ar fi fost în drept să-l gonească pe dată şi fără nici un fel de cruţare, scriind pe foaia de observaţie de la capătul patului: *Sanat est* *. El încerca însă la început să-l facă să înţeleagă prin aluzii, pe urmă numai că nu se ruga de el: „N-ar fi timpul să pleci, ce zici? Acum eşti pe deplin sănătos; nu prea avem nici locuri..." şi aşa mai departe, pînă cînd închipuitul bolnav se simţea şi el ruşinat şi îşi cerea ieşirea din spital. Medicul-şef, deşi şi el un om bun, un suflet cinstit şi înţelegător (era şi el foarte iubit de bolnavi), era totuşi mult mai sever şi mai hotărît decît medicul de salon şi la nevoie, după împrejurări, ştia să fie de o severitate neînduplecată, care impunea în mod deosebit şi cu care îşi cîştigase un mare respect în ochii bolnavilor. Venea întotdeauna însoţit de toţi medicii spitalului, imediat după vizita medicului de salon, şi se oprea în dreptul fiecărui bolnav, mai ales cînd era vorba de o boală grea. Pentru fiecare găsea cîte un cuvînt de îmbărbătare, pornit din inimă, lăsînd totdeauna în urma lui o impresie excelentă. Pe cei veniţi cu „junghiuri de ocazie" nu-i respingea niciodată şi nu-i trimitea înapoi; dacă vreunul se încăpăţîna să rămînă prea mult, nota numaidecît pe foaie „Bun pentru ieşire", zicîndu-i blînd, dar hotărît: „De, frăţioare, te-ai odihnit destul, acum du-te, toate au o măsură, ai şi tu obraz". Leneşii care voiau să se sustragă de la lucru, mai ales în zilele de vară, sau acei care urmau să îndure pedeapsa cu bătaia se încăpăţînau de obicei să mai rămînă la spital. Mi-aduc aminte că o dată a fost necesar să se recurgă la mijloace aspre, chiar drastice,

* Vindecat (lat.).

ca să-l silească pe unul din aceştia să plece. Venise cu o boală de ochi; pleoapele îi erau roşii şi se plîngea de înţepături insuportabile. L-au îngrijit în fel şi chip, i-au pus cataplasme, lipitori, picături tari; totul era, însă, în zadar: boala nu se vindeca şi ochii rămîneau roşii. Cazul păru suspect; inflamaţia nici nu creştea, dar nici nu da înapoi. În cele din urmă, doctorii şi-au dat seama că au de-a face cu o simulaţie şi că ocnaşul îşi provoca înadins boala. Deţinuţii ştiau toţi încă dinainte că nu era la mijloc decît o înşelăciune, dar el nu voia să mărturisească nimic. Bolnavul era un flăcău voinic şi destul de chipeş şi cu toate astea, din capul locului produsese asupra tuturor o impresie neplăcută; se ţinea veşnic încruntat şi mohorît, era ursuz şi încuiat, nu vorbea cu nimeni, nu se apropia de nimeni şi se uita chiorîş şi bănuitor, de parcă toată lumea l-ar fi duşmănit.

Mi-aduc aminte că unii nu se dădeau îndărăt să creadă că ar fi fost în stare să facă cine ştie ce năzbîtie. Era soldat, săvîrşise o serie de furturi, fusese prins, arestat şi osîndit la o mie de lovituri şi acum trebuia să-şi ispăşească pedeapsa, ca apoi să fie trimis într-o unitate disciplinară. Ca să amîne clipa aplicării acestei pedepse, osînditul recurge uneori, cum am mai spus, la cele mai uluitoare soluţii: în ajun de execuţie, cînd nu-i mai rămîne nici o speranţă să scape de cele o mie de lovituri, numai ce-l vezi că sare şi împlîntă un cuţit în pîntecele şefului ori înjunghie un ocnaş, ca să fie trimis iar în judecată, izbutind astfel să-şi amîne pedeapsa cu o lună sau două şi, deci, să-şi ajungă ţelul de moment. Puţin îi pasă că după trecerea acestui răgaz de o lună sau două va avea de suportat o pedeapsă de două sau de trei ori mai grea; acum el nu se gîndeşte decît la un singur lucru: să întîrzie clipa cea groaznică măcar cu cîteva zile, orice s-ar întîmpla mai apoi — într-atît se pierd cu firea aceşti nenorociţi. Mulţi din salonul nostru se temeau ca noul venit să nu devină primejdios şi în deznădejdea lui să nu omoare peste noapte pe vreunul dintre bolnavi. Dar totul s-a mărginit la bănuieli şi şoapte, fără să se ia vreo măsură de precauţie; nu s-au ferit nici cei care aveau paturile lîngă el. Unii observaseră însă că noaptea el se freacă la ochi cu var cojit din tencuială şi cu încă ceva, ca dimineaţa, la ora vizitei doctorului, să fie roşii. Văzînd că n-are încotro, medicul-şef îl ameninţă că o să încerce să-l vindece cu „urzici". Cînd

o boală de ochi se încăpățînează să nu dea înapoi la nici un tratament, doctorii, după ce au folosit toate mijloacele științifice, se hotărăsc să recurgă la un tratament drastic și extrem de dureros ca să-i salveze bolnavului vederea, îi aplică „urzici", ca la cai. Dar, bietul de el, nici această amenințare nu i-a adus vindecarea. Ori era prea îndărătnic, ori prea laș, căci de fapt suferința pricinuită de „urzici" nu era cu mult mai mică decît cea provocată de bătaia cu vergile.

Și atunci, îi aplicară „tratamentul", care constă în următoarea operație : unul îl apucă pe bolnav cu amîndouă mîinile de pielea de la ceafă, pe care o trage cît mai tare ; în piele se face o tăietură lungă și largă, prin care se trece o fîșie de tifon lată de un deget ; în fiecare zi, la un ceas anumit, fîșia este trasă înainte și-napoi, ca să sfîșie din nou pielița prinsă, astfel ca rana să fie mereu deschisă și să supureze. Nenorocitul îndură cu încăpățînare cîteva zile în șir și acest chin, care-i pricinuia dureri cumplite, și abia atunci se învoi să-și ceară ieșirea din spital. Într-o singură zi ochii i se vindecară pe deplin și, de îndată ce se vindecă și rana de la ceafă, fu trimis la corpul de gardă, de unde a doua zi urma să fie scos spre a fi trecut prin „ulița verde", ca să-și încaseze pedeapsa de o mie de lovituri de vergi.

E grea, desigur, clipa dinaintea ispășirii pedepsei ; e atît de grea, încît poate păcătuiesc spunînd că teama pe care o încearcă cel condamnat e o dovadă de slăbiciune sau de lașitate. Trebuie să fie teribil de grea, de vreme ce, numai ca s-o amîne, oamenii se expun la o pedeapsă de două și de trei ori mai aspră. Am amintit aici și de unii care se grăbeau să-și ceară singuri ieșirea din spital, mai înainte chiar ca rănile pricinuite de prima serie de lovituri să fi fost vindecate, numai ca să-și împlinească odată osînda și să scape pentru totdeauna de această situație, căci viața la corpul de gardă e mult mai grea decît viața de ocnă. Pe lîngă deosebirile de caracter, hotărîrea și curajul unora își găsesc explicația și în deprinderea cu bătaia și cu pedepsele în general.

Cei care au fost bătuți în repetate rînduri sînt întrucîtva călîți și sufletește, și trupește : au mai multă putere de voință, spatele le este mai rezistent și, la urma urmei, primesc loviturile cu mai mult scepticism : socotesc bătaia ca un neajuns trecător, de care nu se tem. În general, așa stau lucrurile. Un ocnaș, dintre cei deținuți la secția specială, un calmuc bote-

zat, poreclit de ceilalți deținuți Alexandru sau Alexandra, un omuleț ciudat, mare pișicher, îndrăzneț nevoie mare, dar și bun la suflet, îmi povesti cum îndurase patru mii de lovituri. Vorbea întotdeauna de această pedeapsă în glumă, rîzînd, dar îmi mărturisi că de n-ar fi fost crescut încă de copil în bătăi — spatele îi era veșnic brăzdat de urme de lovituri noi — n-ar fi fost în stare să-și îndure pedeapsa. Pe cînd îmi povestea, el binecuvînta parcă creșterea primită în șuierături de bici.

— Mă băteau pentru cel mai mic lucru, Alexandr Petrovici, îmi mărturisi el într-o seară, pe cînd stăteam de vorbă pe patul meu, lîngă foc ; m-au bătut fără nici o pricină cincisprezece ani la rînd, cel puțin de cînd mi-aduc aminte, de mai multe ori pe zi, numai cine nu voia nu mă bătea : astfel că, pînă la urmă, m-am obișnuit cu bătaia.

Cum ajunsese în armată, n-aș ști să spun ; poate că mi-a povestit și asta, dar în orice caz, fusese veșnic fugar și vagabond. Mi-aduc aminte numai ce mi-a spus de spaima pe care a simțit-o cînd a aflat că e osîndit la patru mii de lovituri, pentru că își omorîse comandantul.

— Știam că o să fiu aspru pedepsit și îmi ziceam că oricît de obișnuit aș fi cu bătaia, de data asta nu mai scap — patru mii de lovituri nu-i glumă ! Unde mai pui că toți șefii în păr mă luaseră la ochi și erau porniți rău împotriva mea, să mă mănînce de viu, nu alta ! Știam eu, cum să nu știu, că or să mă bată fără milă și că nu scap cu viață. Pe unde să scot cămașa ? Am încercat mai întîi să mă botez, cu gîndul că poate mă vor ierta ; e drept că ai noștri mi-au spus că n-o să-mi fie de nici un folos și că n-au să mă ierte, eu însă mi-am zis să încerc totuși, cine știe, poate că de un botezat au să aibă mai multă milă. Da de unde : de botezat, m-au botezat și la sfîntul botez mi-au dat numele de Alexandru, dar de vergi tot n-am scăpat ; măcar de una să mă fi iertat — ți-ai găsit ! Crede-mă, m-am simțit tare jignit. Așa, vra să zică, merge pe păcăleală ? Bine ! Atunci să vă arăt eu ce-i aia păcăleală. Și ce crezi, Alexandr Petrovici, le-am făcut-o, tot eu i-am dus de nas ! Mă pricepeam al naibii să-l fac pe mortul : adică nu să mă fac că am murit, ci numai că trag să mor și-s cît pe ce să-mi dau sufletul. Am fost dus în fața batalionului ; m-au trecut ei o dată — am primit o mie de lovituri ; spatele îmi ardea de urlam ca din gură de șarpe ;

m-au trecut și a doua oară — încă o mie de lovituri. Și ce-mi zic : „Mă curăț, s-a zis cu mine !" ; m-au năucit, picioarele mi se muiaseră de nu mă mai țineau ; mă prăvălesc eu la pămînt, dau ochii peste cap ca la mort, obrazul mi se învinețește, fac spumă la gură și rămîn fără suflare. Doctorul mă cercetează : „S-a zis cu el, spune, e pe ducă". M-au dus repede la spital și acolo, cît ai zice pește, mi-am și venit în fire. După aceea m-au mai scos de două ori. Mamă, ce furioși erau ! Dar tot i-am păcălit de fiecare dată ; la capătul celei de a treia mii de lovituri mă prăbușesc iar mort ; în schimb, la a patra mie, fiecare lovitură era ca un cuțit înfipt drept în inimă, una făcea cît trei, așa de tare mă croiau ! Se îndîrjiseră rău de tot. Ce să spun, groaznică și afurisită a fost această mie din urmă (naiba s-o ia !) : era cît toate celelalte trei la un loc și dacă n-aș fi făcut-o pe mortul înainte de a fi luat sfîrșit — mai rămăseseră încă vreo două sute de lovituri, cred că m-ar fi dat gata cu adevărat. Dar nu m-am lăsat și iar m-am prăbușit, prefăcîndu-mă mort și s-a prins și de astă dată : m-au crezut, ce să facă, dacă și doctorul era convins ; iar cele două sute care au mai rămas puteau să mi le tragă după aceea cît puteau, și chiar au lovit, nu glumă, cu sete, cu înverșunare : dar degeaba, n-au mai putut să-mi vină de hac. Și de ce n-au putut ? pentru că sînt deprins cu bătaia din copilărie, fiindcă am crescut numai în bice și lovituri. De-aia am scăpat cu zile și trăiesc și astăzi.

Multă bătaie am înghițit eu în viața mea ! își încheie el povestea, căzînd pe gînduri, de parcă ar fi încercat să-și aducă aminte și să numere în gînd de cîte ori a fost bătut. Ce mai, n-ai cum să le numeri pe toate, adăugă el după un răstimp, întrerupînd tăcerea ce se așternuse ; prea au fost multe, nici nu există atîtea numere.

Mă privi drept în ochi și începu să rîdă atît de sincer și de naiv, încît n-am putut să nu-i zîmbesc și eu.

— Știi, Alexandr Petrovici, și acum, noaptea, cînd visez, nu văd decît bătaie, alte vise nu mi se arată.

Într-adevăr, vorbea des în somn și urla, iar ceilalți îl scuturau de umeri ca să-l trezească : „Ce naiba zbieri așa ? !" Era un omuleț de vreo patruzeci și cinci de ani, scund și îndesat, sprinten și vioi, care trăia în bună înțelegere cu toată lumea, deși îi plăcea să pună mîna pe tot ce nu era al lui, fapt pentru care mînca adeseori bătaie. Dar care dintre ocnași nu

fusese prins cu furtișaguri și nu mîncase bătaie pentru asemenea isprăvi ?

Un lucru aș vrea să mai adaug : m-a mirat întotdeauna lipsa oricărui resentiment, îngăduința, ba aș zice chiar bunătatea extraordinară cu care toți acești oameni de nenumărate ori stîlciți în bătaie vorbeau despre felul cum au fost bătuți și despre cei ce i-au bătut. În povestirile lor, care de multe ori îmi pricinuiau bătăi de inimă, nu se simțea nici umbră de ură sau de necaz. Rîdeau din toată inima, ca niște copii. Afirmînd acest lucru, caut să mă verific printr-o comparație și mă gîndesc la M-ki, bunăoară, care mi-a povestit și el cum a fost bătut ; dat fiind că nu aparținea tagmei nobiliare, fusese condamnat la cinci sute de lovituri. Aflasem aceasta de la alții și l-am întrebat dacă era adevărat și cum s-au petrecut lucrurile. Mi-a răspuns scurt, fără să mă privească, roșind, pradă unei dureri lăuntrice ; după cîteva clipe, își ridică privirea și i-am văzut ochii scînteind de mînie și ură, iar buzele tremurînd de indignare. Îmi dădui seama că n-avea să uite niciodată această pagină din trecutul vieții lui. Ai noștri însă, aproape toți (se poate să fi existat și excepții), priveau lucrurile cu totul altfel. E cu neputință, mă gîndeam uneori, ca ei să se recunoască într-atît de vinovați, încît să considere justificată pedeapsa și să o accepte ca fiind deplin meritată ; mai ales că nu greșiseră față de ai lor, ci numai față de autorități. Cea mai mare parte din ei nu se considerau întru nimic vinovați. Am mai spus că n-am observat să fi dat semne de căință sau remușcare nici cînd săvîrșiseră o crimă față de oameni de-o seamă cu ei, darămite cînd era vorba de crime săvîrșite împotriva reprezentanților autorității. Uneori aveam impresia că în aceste din urmă cazuri ei priveau lucrurile în felul lor, printr-o prismă cu totul aparte, sub aspectul lor practic sau faptic, dacă se poate spune așa. Totul era pus pe seama destinului, pe ceea ce este dat să i se întîmple omului, pe inevitabilitatea faptului în sine, și aceasta fără să se gîndească, fără să judece, instinctiv, inconștient, în virtutea unei credințe oarecare. Deținutul se crede totdeauna îndreptățit cînd e vorba de o infracțiune săvîrșită împotriva autorităților, încît, din acest punct de vedere, nu-și pune nici o problemă ; pe de altă parte, însă, e conștient că autoritățile privesc cu alți ochi crima lui, găsindu-l vinovat ; îl pedepsesc, el îndură pedeapsa și, prin urmare, sînt chit. Între ei se dă o luptă. Delicventul

ştie prea bine că în această luptă judecata obştei, a oamenilor simpli din mediul lui îi ţine partea, căci poporul de jos nu-l va condamna niciodată definitiv — şi aceasta o ştie — ci, dimpotrivă, de cele mai multe ori îl va scoate basma curată, în afară de cazul cînd nelegiuirea a fost săvîrşită împotriva alor săi, împotriva celor din mediul lui, împotriva oamenilor din popor. Conştiinţa-i este liniştită, de aci şi tăria lui : împăcat cu sine însuşi, n-are chinuri sufleteşti, şi aceasta e principalul. Simte pămîntul neclintit sub picioare şi de aceea nu urăşte, ci acceptă cu resemnare ceea ce i se întîmplă, ca un fapt inevitabil, mîngîindu-se cu gîndul că nu e nici cel dintîi şi nici cel de pe urmă care suferă şi că aşa va fi încă multă vreme, în lupta surdă, pasivă, dar cu atît mai îndîrjită, ce s-a iscat în curgerea vremii. Care soldat îl urăşte pe turcul cu care se războieşte ? Şi cu toate acestea, turcul trage în el, îl loveşte cu sabia, îl taie cu iataganul.

De altfel, nu toţi îşi povesteau amarul cu nepăsare şi sînge rece. Cînd venea, bunăoară, vorba de porucicul Jerebeatnikov, se simţea cum glasurile se umpleau deodată de o mînie surdă, stăpînită. Despre acest porucic Jerebeatnikov auzisem încă în primele zile, cînd am intrat în spital, bineînţeles din povestirile deţinuţilor. L-am văzut mai tîrziu o singură dată, pe cînd lua comanda gărzii în temniţă. Era un om de vreo treizeci de ani, înalt, voinic şi gras, cu obrajii roşii şi plini, cu dinţii albi şi-un rîs tunător, vrednic de Nozdriov [13]. De la prima vedere, ghiceai cît de gol era pe dinăuntru. Simţea o adevărată plăcere să dea pedepse şi să privească bătaia cu vergile atunci cînd îi venea rîndul să supravegheze executarea pedepsei. Mă grăbesc să adaug că pe porucicul Jerebeatnikov l-am considerat încă de atunci ca pe un monstru între monştri ; de altfel, tot aşa îl socoteau şi deţinuţii. În vremurile de odinioară, într-un trecut nu prea îndepărtat — „...deşi prea veche nu e amintita întîmplare, şi totuşi azi aproape nu-ţi vine să mai dai crezare" [14] — se mai găseau, nu-i vorbă, şi alţi executori îndrăciţi, oameni meticuloşi, cărora le plăcea să-şi facă trista lor datorie cu zel şi cu sîrguinţă. În majoritatea cazurilor însă, toate acestea se desfăşurau simplu, fără patimă. Porucicul nostru era însă un maestru, un virtuoz rafinat în materie de pedeapsă corporală. Era un pasionat al artei de a tortura, pe care o exercita numai de dragul ei, ca pe o artă pentru artă. Savura orice moment palpitant al execuţiei şi,

aidoma unui patrician îmbuibat, pervers și depravat, din timpurile Imperiului Roman, se deda la născocirile cele mai subtile și mai rafinate, pentru a-și dezmorți cît de cît sufletul înecat în grăsime și a-l face să tresară la gîdilitura plăcerii. Un ocnaș e dus să-și primească pedeapsa, la a cărei executare asistă Jerebeatnikov ; o singură privire aruncată spre cele două șiruri de soldați cu bețele în mînă îi e suficientă ca să se simtă cuprins de un elan înviorător. Trece satisfăcut prin fața rîndurilor și atrage atenția soldaților să-și facă fiecare conștiincios datoria, cu tot zelul, că altminteri... Și bieții soldați știu ce vrea să însemne acest *altminteri*. Dar iată că e adus și infractorul ; dacă nu avusese pînă atunci prilejul să-l cunoască pe Jerebeatnikov și nici nu auzise bine ce fel de om este, acesta îi joacă, bunăoară, următoarea festă (bineînțeles, nu-i decît una din nenumăratele lui născociri, căci în privința asta este de o inventivitate inepuizabilă). Orice deținut, în clipa cînd e dezbrăcat pînă la brîu și subofițerii îi leagă mîinile de patul puștii ca să-l tragă apoi după ei prin toată ulița verde — orice deținut, zic, conform unui obicei statornicit, începe să se roage cu glas tînguitor și jalnic de ofițerul însărcinat cu aducerea la îndeplinire a pedepsei corporale să fie mai îndurător și să nu pună să-l bată prea tare.

— Blagorodnicia voastră, strigă nenorocitul, aveți milă, fiți îndurător și nu mă lăsați pierzaniei ; cîte zile oi avea am să mă rog lui Dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră. Fie-vă milă...

Jerebeatnikov atîta așteaptă ; suspendă pe dată execuția și, arătîndu-se mișcat, începe cu deținutul următorul dialog emoționant :

— Dragul meu, zice el, ce vrei să-ți fac ? Nu eu, legea te pedepsește !

— Blagorodnicia voastră, totul vă stă în putință, fie-vă milă !

— Crezi poate că nu mi-este ? Crezi poate că-mi face plăcere să te văd stîlcit în bătaie ? Doar sînt și eu om. Spune, sînt om sau nu ?

— Firește că sînteți, blagorodnicia voastră ! Cine nu știe că dumneavoastră sînteți părintele nostru, și noi copiii dumneavoastră ! Fiți pentru mine ca un adevărat părinte ! strigă ocnașul, în sufletul căruia nădejdea începe să mijească.

— Dar, dragă prietene, judecă tu singur, că doar ai destulă minte ca să-ți dai seama : știu prea bine că omenia-mi dictează să-ți arăt milă și îndurare, ție, păcătosul...

— Întocmai așa precum spuneți, blagorodnicia voastră !

— Da, trebuie să fiu îndurător cu tine, oricît ai fi de păcătos. Dar aci nu hotărăsc eu, ci legea ! Legea te pedepsește. Ia gîndește-te : îmi slujesc țara și pe Dumnezeu. Înseamnă să-mi iau pe suflet un mare păcat, neîndeplinind întocmai porunca legii. Gîndește-te și la asta !

— Blagorodnicia voastră !...

— Ei, dar fie ce-o fi ! Am s-o fac de mila ta ! Știu că săvîrșesc un păcat, dar înseamnă că așa a fost să fie... De data asta, te pedepsesc mai ușor... Da nu cumva îți fac astfel vreun rău ? Mi-ai muiat inima, te pedepsesc mai ușor, iar tu, cu nădejdea că și altă dată ai să scapi ușor, mai faci un pas greșit... Și atunci, cum rămîne ? Îmi încarc eu sufletul ?...

— Blagorodnicia voastră ! Neam de neamul meu... am să las cu limbă de moarte... Jur ca în fața lui Dumnezeu...

— Bine, bine ! Da juri că de azi înainte ai să te porți cum trebuie ?

— Să mă trăsnească Dumnezeu, să n-am parte pe lumea ailaltă...

— Nu jura, că-i păcat ! Te cred și pe cuvînt. Îți dai cuvîntul ?

— Blagorodnicia voastră ! ! !

— Bine, ascultă, dar să știi că te iert numai pentru că m-ai înduioșat cu lacrimile tale de orfan ; ești orfan ; nu-i așa?

— Orfan de tată și de mamă, blagorodnicia voastră, singur pe lume...

— Ei bine, numai de dragul lacrimilor tale de orfan mi s-a muiat inima ; dar ia seama : să fie pentru ultima oară... Luați-l, adăugă el cu glas atît de blînd, încît bietul ocnaș nu știe cum să-i mulțumească lui Dumnezeu că a dat peste un om atît de milos.

Dar iată că groaznica procesiune pornește, toboșarul bate toba de zor, cele dintîi bețe se ridică în aer, abătîndu-se asupra nenorocitului.

— Dă-i, zbiară Jerebeatnikov. Arde-l ! Dă-i ! Dă-i ! Mai tare ! Și mai tare ! Croiește-l, arde-l ! Așa, așa ; încă, încă, mai tare ! Trăsni-l-ar de orfan și ticălos !

Și soldații izbesc din răsputeri, așa încît nenorocitul începe să vadă stele verzi și să strige ca din gură de șarpe. Iar Jerebeatnikov aleargă după el de-a lungul frontului și rîde în hohote, proptindu-și mîinile în șale, rîde de se prăpădește, rîde ținîndu-se de burtă, că nici să se îndrepte nu mai poate de atîta rîs, și pînă la urmă ți-e mai mare mila de el. Și se bucură, bietul, și se desfată, și atîta doar că din cînd în cînd se mai întrerupe din rîs și strigă :

— Dă-i, dă-i ! Croiește-l pe ticălos, arde-l pe orfan !

Mai născocea și altele ; vine rîndul unui deținut să fie scos la pedeapsă ; acesta încearcă să-l înduplece și, ca de obicei, îl roagă pe locotenent să aibă milă de el. De astă dată Jerebeatnikov nu se mai preface, nu face pe milosul, și-i vorbește deschis :

— Să știi, iubitule, că am să te pedepsesc cum scrie la carte, pentru că meriți o pedeapsă aspră. O singură ușurare aș putea să-ți fac : n-am să te leg de patul puștii. Ai să mergi singur, dar după o rînduială nouă : o rupi la fugă pînă la capătul frontului ! Ce-i drept, loviturile o să cadă ca grindina, dar cel puțin scapi mai repede. Ce zici ? Încerci ?

Deținutul îl ascultă nedumerit și cu neîncredere, și se gîndește : „Cine știe, poate că-i mai bine așa, o iau la goană și-mi scurtez chinul cel puțin de cinci ori : și-apoi, mai știi, poate că n-o să mă nimerească toate bețele !"

— Bine, blagorodnicia voastră, mă-ncumet.

— Ne-am înțeles, hai, dă-i drumul ! Atenție, nu căscați gura ! strigă el către soldați, știind, de altfel, foarte bine că nici o lovitură nu va cruța spinarea năpăstuitului ; soldatul știe foarte bine ce-l așteaptă dacă nimerește pe-alături. Cel pedepsit pornește în goană prin „ulița verde", dar nu face nici cincisprezece pași, căci loviturile se abat fulgerător și cu toată puterea, ca un ropot de bătăi de tobă pe biata-i spinare și nenorocitul se prăbușește urlînd de groază, de parcă i s-ar fi tăiat picioarele.

— Nu, blagorodnicia voastră, mai bine să meargă așa cum scrie la carte, zice el, ridicîndu-se de jos, galben la față și speriat, în timp ce Jerebeatnikov, care știe dinainte ce o să se întîmple și că lucrurile au să ajungă aici, face un haz teribil și se prăpădește de rîs.

Dar cine ar putea să zugrăvească întreaga urgie a născocirilor lui, la care recurgea ca să se distreze şi tot ce se povestea la noi despre el ? !

Cu totul altfel, cu alt ton şi cu alte accente se vorbea de porucicul Smekalov, care ţinuse locul de comandant înainte de a fi numit actualul nostru maior. De Jerebeatnikov se vorbea cu destulă nepăsare, fără ură deosebită, dar şi fără admiraţie ; nu-l lăuda nimeni, ci dimpotrivă, toţi îşi arătau disprețul faţă de el, ba şi cu un amestec de scîrbă chiar. În vreme ce de Smekalov îşi aduceau aminte cu plăcere şi cu multă însufleţire. Nu era un pasionat al pedepselor corporale şi nici măcar un amator de asemenea spectacole : n-avea nimic din firea lui Jerebeatnikov. Şi totuşi nu se dădea în lături, nu şovăia cîtuşi de puţin să aplice pedeapsa cu bătaia ; dar tocmai aici e partea curioasă : pînă şi de bătaia venită din partea lui îşi aduceau aminte cu un fel de duioşie, într-atîta ştiuse el să-şi atragă simpatia deţinuţilor. Dar cum ? Cărui fapt i se datoreşte această popularitate ? E drept că oamenii noştri, ca şi întreg poporul rus, poate, sînt gata pentru o vorbă bună să uite toate mizeriile şi chinurile îndurate pînă atunci ; relev acest lucru ca pe un simplu fapt, fără a căuta să-i adîncesc de data aceasta înţelesul. Prin urmare, nu era greu să-ţi cîştigi dragostea acestor oameni şi să te bucuri de o oarecare popularitate printre ei. Dar porucicul Smekalov îşi cîştigase o popularitate cu totul neobişnuită, încît ocnaşii vorbeau aproape cu duioşie pînă şi despre felul cum îi pedepsea. „Era bun ca un părinte", îi auzeai uneori spunînd cu un oftat plin de regret, comparînd pe fostul lor comandant provizoriu cu actualul maior. „Ce om de inimă !"

Era un om simplu, poate chiar bun în felul lui. Se întîmplă totuşi ca unii şefi să fie şi buni, şi miloşi, generoşi chiar, şi cu toate astea să nu se bucure de prea mare simpatie, ba cîte unul din ei ajunge ţinta glumelor şi a zeflemelelor. Adevărul este că Smekalov ştiuse să se poarte în aşa fel, încît toţi ocnaşii îl socoteau ca pe unul de-ai lor ; mare lucru e să ştii să te porţi astfel sau, mai bine zis, să ai acest dar înnăscut, de care cei ce-l posedă nu-şi dau seama niciodată. Ciudat lucru : există printre oamenii aceştia unii de o răutate vădită, şi totuşi se bucură de o mare popularitate. N-am găsit decît o singură explicaţie a acestui fapt curios : nu resimt nici un

fel de repulsie, scîrbă sau dispreț față de mulțimea ce o au sub puterea lor ! Nu-și iau aere de domnișori crescuți în saloane, nu fac caz de superioritatea lor boierească, ci dimpotrivă, au în ei ceva din firea poporului, un iz popular, cu care s-au născut și care nu-i scapă omului din popor. Ce nu-l în stare să facă el de dragul acestui iz atît de scump lui ! E gata să se lipsească de omul cel mai blînd, cel mai cumsecade, să-l schimbe pe unul hain și aspru, numai pentru că acesta din urmă miroase a talpa țării. Iar dacă se întîmplă să fie și un om cu adevărat bun, în felul lui, bineînțeles, vă închipuiți, desigur, cît de neprețuit devine ! Porucicul Smekalov, cum am spus, pedepsea uneori cu destulă asprime, dar o făcea în așa fel, încît ocnașii nu numai că nu-i păstrau nici un pic de ură, ci dimpotrivă, își aminteau cu mult haz și nespusă veselie acum, în vremea mea, cînd totul aparținea trecutului, de șotiile sale din timpul ispășirii pedepselor corporale. De fapt, nici nu era vorba de cine știe ce șotii, căci nu prea dădea dovadă de fantezie. Totul se reducea la o singură glumă, pe care a repetat-o întocmai un an întreg și al cărei farmec consta poate tocmai în faptul că era una și aceeași. Și cîtă simplitate naivă se vădea în toate acestea ! Lucrurile se petreceau cam în felul următor : După ce era adus deținutul vinovat de vreo abatere gravă, Smekalov venea și el la locul de adunare din curte, unde se executau de obicei pedepsele, ca să asiste personal la ceremonie. Cuprindea, zîmbind, într-o privire toată adunarea, făcea cîteva glume, îl întreba pe deținut cîte ceva cu totul în afară de preocuparea acelei clipe, despre viața lui de acasă, ori de cea din temniță, și nu cu vreun gînd anume sau pentru motive de circumstanță, ca să se arate un șef grijuliu, ci numai așa — *pentru că voia cu tot dinadinsul să afle aceste lucruri.* I se aduceau un scaun și vergile cu care urma să fie bătut vinovatul ; Smekalov se așeza pe scaun și-și aprindea pipa. Avea o pipă lungă-lungă. Deținutul începea să-l roage... „Ce mai... să nu pierdem vremea degeaba, întinde-te colo, frățioare, și să începem..." Ocnașul ofta și se culca la pămînt. „Ian ascultă, scumpule, știi să spui versetul cutare pe de rost ?" „Cum să nu știu, blagorodnicia voastră, sîntem doar creștini, l-am învățat încă din copilărie." „Ia spune-l." Și deținutul știa ce verset trebuia să spună și mai știa ce va urma cînd îl va spune, căci gluma asta se repetase cel puțin de vreo treizeci de ori pînă atunci și cu alți de-

ţinuţi pedepsiţi. De altfel, Smekalov ştia şi el că ocnaşul e la curent cu ceea ce va urma, după cum ştia că pînă şi soldaţii ce stăteau cu vergile ridicate deasupra nenorocitului sînt şi ei la curent cu acest lucru, cel puţin din auzite, şi totuşi, repeta gluma mereu şi mereu, atît de mult îi plăcea, poate fiindcă el o născocise, poate din orgoliu de autor. Ocnaşul începea să spună versetul, soldaţii stăteau nemişcaţi, iar Smekalov îşi lăsa şi el pipa deoparte, se apleca încordat înainte şi cu mîna ridicată aştepta să audă un anumit cuvînt.

Cel supus la pedeapsă spunea mai departe, ajungea la versetul „facă-se voia ta, precum în cer aşa şi pe pămînt" şi rostea, în sfîrşit, cuvîntul: *„pămînt"*. Porucicul atît aştepta. „Stai!" striga el înflăcărîndu-se deodată şi, în aceeaşi clipă, cu un gest marţial, îi poruncea în rimă omului cu varga ridicată: „Croieşte-l cu o nuia!" Apoi către ceilalţi: „Şi voi, rînd pe rînd!"

Şi se strîmba de rîs. Soldaţii din juru-i zîmbeau: zîmbea şi cel ce primea porunca, osînditul schiţa şi el un zîmbet, deşi la cuvîntul *„croieşte-l"* varga şuiera în aer, pentru ca în clipa următoare să cresteze ca un brici spinarea vinovatului. Şi ce haz şi bucurie pe Smekalov: se bucura de faptul că el este acela care a născocit toate acestea, că el, cu mintea lui, a găsit şi a ticluit rime atît de potrivite ca „voia ta — nuia" şi „pămînt — pe rînd". Smekalov pleca mulţumit, ca şi osînditul, de altfel, care era mulţumit de el însuşi şi de purtarea locotenentului, încît îl vedeai peste o jumătate de ceas povestind tuturor celor din temniţă cum şi de data aceasta, pentru a treizeci şi una oară, s-a repetat aceeaşi glumă a lui Smekalov. „Ce mai vorbă, e grozav! Mare mucalit!"

Ba, uneori deosebeai în amintirile lor despre acest porucic de treabă şi oarecare accente de manilovism [15]. Numai ce îl auzeai pe cîte unul:

— De multe ori, cînd porneam la lucru — şi chipul povestitorului se lumina de un zîmbet fericit — îl zăream la fereastră în halat, cu samovarul în faţă, cu pipa în gură. Îmi scoteam căciula, să-i dau bună ziua: „Încotro, Axionov? ?" „La lucru, Mihail Vasilici, dar mai întîi să dau o raită pe la atelier." Clătina din cap şi-ţi zîmbea. Ce suflet, ce om! Pîinea lui Dumnezeu!

— Om ca el mai rar! mai adăuga careva dintre ascultători.

III

URMARE *

Am pomenit aici de pedepse, precum şi de feluriţii executori ai acestor curioase îndatoriri, pentru că, de fapt, abia în spital mi-am putut forma o idee mai mult sau mai puţin clară despre toate aceste lucruri. Pînă atunci le cunoşteam numai din auzite. În cele două saloane ale noastre erau internaţi deţinuţii în prevenţie pedepsiţi cu bătaia din toate batalioanele, aresturile şi celelalte unităţi militare din oraşul nostru şi din întreaga regiune. În perioada aceasta de început, cînd nu lăsam să-mi scape nimic din ceea ce se petrecea în jurul meu şi observam ciudatele rînduieli cu o nepotolită curiozitate şi cu multă luare-aminte, toţi oamenii aceştia aduşi de sub vergi sau pregătindu-se să le îndure îmi produceau, fireşte, o impresie deosebit de puternică. Eram tulburat, zăpăcit, speriat. Ţin minte cu cîtă nerăbdare căutam să pătrund sensul tuturor celor ce se întîmplă, să prind cît mai multe amănunte în legătură cu ele ; ascultam avid cele ce se povesteau şi se discutau în această privinţă, puneam fel de fel de întrebări, căutam răspunsuri şi soluţii. Între altele, voiam să cunosc neapărat toate gradele de osîndă şi felurile de pedepse, toate modurile de aplicare a acestora şi variatele nuanţe şi procedee de executare, precum şi ce spuneau deţinuţii înşişi despre toate astea ; încercam să-mi închipui starea sufletească a celor duşi la aplicarea pedepsei corporale. Am spus că se întîmplă rareori ca un deţinut să rămînă calm înainte de pedeapsă, chiar dacă a mai fost bătut şi în alte rînduri. O spaimă teribilă, de ordin pur fizic, năprasnică şi de neînvins pune stăpînire pe osîndit, copleşindu-i întreaga fiinţă morală.

Dar şi mai tîrziu, în tot lungul anilor de ocnă, am urmărit, fără voia mea, comportarea acelor deţinuţi care, după ce li se vindecau rănile pricinuite de prima serie de lovituri, urmau să iasă din spital, pentru a suporta şi restul pedepsei. Întreruperile de felul acesta sau împărţirea pedepsei în două sau mai multe reprize sînt de obicei făcute la intervenţia medicu-

* Tot ce scriu aici despre pedepse corporale şi execuţii se referă la vremea mea. Azi cred că lucrurile s-au schimbat şi continuă să se mai schimbe (n.a.).

lui, care ia parte la executarea ei. Dacă numărul loviturilor fixate prin sentință e prea mare și se crede că condamnatul n-o să-l poate îndura, se împarte în două sau în trei, după aprecierea doctorului; în timpul execuției, acesta din urmă trebuie să spună dacă deținutul e în stare să-și suporte întreaga pedeapsă, ori, dimpotrivă, continuarea execuției i-ar primejdui viața. Cinci sute, o mie, și chiar o mie cinci sute de lovituri se aplică de obicei dintr-o dată; dar, dacă e vorba de două sau trei mii, atunci pedeapsa se împarte în două sau în trei. Cei cu spinarea vindecată, și care urmau să mai suporte un rest de pedeapsă, în ziua cînd ieșeau din spital și în ajun, erau tăcuți, posomorîți. Păreau loviți de un fel de opacitate mintală și deveneau extrem de distrați. Nu intrau în vorbă cu nimeni, stăteau retrași, îngînduraţi; ceea ce era mai curios, însă, nici ceilalți deținuți nu-i întrebau niciodată nimic pe cei aflați într-o asemenea situație și evitau, la rîndul lor, să aducă vorba despre acest subiect. Nici un cuvînt de compătimire sau de consolare nu era pronunțat, lucru considerat de ei absolut de prisos. Toți ceilalți căutau să nu-i bage în seamă și purtarea aceasta cred că-i singura nimerită.

Erau și excepții, ca de pildă, deținutul Orlov, de care am mai vorbit. După prima serie de lovituri, se necăjea numai pentru că nu i se vindecă mai repede spinarea, ca să poată cere ieșirea din spital și apoi, după ce își va fi îndeplinit și cealaltă jumătate a pedepsei, să fie trimis cu primul convoi spre locul de deportare, iar în drum să evadeze. Dar acesta era stăpînit de un anumit scop și cine știe ce-i mai trecea prin minte? Avea o fire înflăcărată și o vitalitate extraordinară. Era fericit, surescitat, deși se străduia să n-o arate. Înainte de a fi primit prima jumătate din lovituri, îi intrase în cap că vor să-l dea gata și că nu va scăpa viu din bătaie. Pe vremea cînd era încă sub anchetă, auzise vorbindu-se de unele măsuri ale autorităților și se împăcase cu gîndul morții. Dar după ce primi jumătate din pedeapsă, prinse curaj. Intră în spital stîlcit groaznic, mai mult mort decît viu; n-am mai văzut răni atît de înspăimîntătoare; cu toate acestea, își reveni repede, căci inima-i era plină de bucurie, pe care i-o dăduse nădejdea că va rămîne în viață, că zvonurile erau neîntemeiate, de vreme ce rămăsese încă viu, ba chiar și pedeapsa fusese anume întreruptă ca să nu moară; și iată că, după atîta deținere în prevenție și sub anchetă, începea să-i încolțească în

cap gîndul la un drum care avea să-i înlesnească evadarea ; iar după aceea veneau libertatea, largul cîmpiilor, pădurile... După două zile de la ieşirea din spital, veni să-şi dea sufletul pe acelaşi pat care-l găzduise la început ; cealaltă jumătate a pedepsei îl dăduse gata. Dar despre acest Orlov am mai vorbit la începutul povestirii mele.

Totuşi, absolut toţi aceşti deţinuţi, care treceau prin momente de grea frămîntare şi nelinişte în ultimele zile şi nopţi înainte de ispăşirea pedepsei, o dată scoşi la caznă, o îndurau cu multă bărbăţie, chiar şi cei fricoşi. Rareori mi s-a întîmplat să-i aud gemînd chiar în prima noapte după ce erau aduşi, adesea într-o stare extrem de gravă ; da, în general, oamenii din popor ştiu să rabde şi să îndure cu multă tărie durerea. Am întrebat pe foarte mulţi ce simt. Aş fi vrut să ştiu mai exact cît de mare le este durerea şi cu ce altă suferinţă s-ar putea asemui ? N-aş putea spune pentru ce anume voiam neapărat să aflu acest lucru. Ştiu numai că nu întrebam din simplă curiozitate. Repet, eram tulburat, zguduit. Dar, pe oricine aş fi întrebat, nimeni nu-mi putea da un răspuns care să mă mulţumească. „Arde ca focul", iată tot ce-am izbutit să obţin drept răspuns şi toate răspunsurile sunau la fel. Arde, frige şi atît. Încercai să-l întreb şi pe M., cu care devenisem între timp mai apropiat. „E foarte dureros, îmi răspunse el, ai senzaţia că îţi arde tot spatele, de parcă ţi-l pîrjoleşte la un foc puternic." Oeci, acelaşi răspuns din partea tuturor. Cu acest prilej, ţin bine minte, am făcut o foarte curioasă constatare, în a cărei temeinicie nu stărui, dar în sprijinul căreia pledează părerea unanimă a tuturor ocnaşilor, şi anume că bătaia cu nuiaua este cea mai grea pedeapsă din cîte se aplică la noi. Ar putea să pară absurd, de necrezut, şi totuşi, cinci sute de lovituri de nuia, patru sute chiar, sînt de ajuns ca să omoare un om ; iar cînd numărul trece de cinci sute, moartea e aproape sigură. Omul cel mai voinic nu e în stare să îndure o mie de lovituri dintr-o dată. Pe cînd cinci sute lovituri de băţ se pot suporta fără nici o primejdie pentru viaţă. La o mie de beţe rezistă chiar şi un om cu constituţia obişnuită. Iar un om mai voinic şi vînjos rezistă şi la două mii de lovituri de băţ. Nu mai vorbim de cei cu constituţia robustă, care pot suporta şi mai mult. Toţi deţinuţii erau de acord că bătaia cu nuiaua era mult mai groaznică decît aceea cu băţul. „Nuiaua ustură şi te arde, ziceau ei, suferi

mai mult. Loviturile de nuia sînt mult mai chinuitoare, firește, decît cele de băț. Ele irită mai tare nervii, îi ascut la maximum, răvășesc și zdruncină întreg sistemul nervos. Nu știu cum e acum, dar odinioară, într-un trecut nu tocmai îndepărtat, se găseau gentlemeni cărora posibilitatea de a-și biciui victima le procura o senzație care aducea mult cu practicile marchizului de Sade și ale Madeleinei Brinvilliers. [16] Cred că această senzație conține ceva ce le dă acestor gentlemeni un fior de plăcere și de durere totodată. Unii oameni sînt setoși de sînge ca și tigrii. Cel ce s-a înfruptat o dată din puterea de a pune stăpînire nemărginită asupra cărnii, a sîngelui și a spiritului unui semen al său, al fratelui său întru legea lui Cristos, cel ce a încercat o dată, zic, această putere și posibilitatea deplină de a umili, prin cea mai intensă umilință, o altă făptură croită după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, acela niciodată nu va mai putea fi stăpîn pe pornirile lui.

Tirania e o deprindere ; ea manifestă tendințe constante de a se dezvolta tot mai mult și în cele din urmă devine o boală. Afirm că cel mai bun om din lume se poate înrăi și abrutiza astfel, grație unei deprinderi, încît să nu-l mai poți deosebi de o fiară. Sîngele și puterea îmbată ; duc la cruzime și desfrîu ; mintea și simțirea omului ajung să accepte și la urmă să guste lucruri din cele mai nefirești. Omul și cetățeanul pier pentru totdeauna din ființa tiranului și atunci revenirea la demnitatea omenească, la pocăință, la învierea morală îi este aproape cu neputință. Afară de aceasta, puterea samavolniciei și a arbitrariului constituie o ispită ; e molipsitoare pentru lumea din jur. Societatea care acceptă nepăsătoare fenomenul este ea însăși atinsă în temeliile ei. Într-un cuvînt, dreptul îngăduit unui om de a folosi pedepse corporale față de semenii săi constituie una din plăgile societății zilelor noastre, e unul din mijloacele cele mai sigure pentru a nimici în sînul ei germenii oricărei încercări de manifestare a spiritului civic și o cauză determinantă, care duce inevitabil spre descompunerea ei totală.

Societatea disprețuiește pe călăul de meserie, dar nu și pe călăul gentleman. E drept că în ultimul timp a început să circule și o părere contrarie, însă numai în cărți și în mod cu totul abstract. Dar și cei ce au emis-o n-au reușit încă cu toții să-și înăbușe în ei această nevoie de a domina. Pînă și oricare fabricant, oricare antreprenor trebuie să simtă negreșit o satisfacție iritant de exaltată la gîndul că lucrătorul lui de-

pinde uneori numai de el, cu totul, cu întreaga-i familie. Sînt încredinţat că aşa este ; nu-i chiar atît de uşor pentru o generaţie să se desprindă de tot ce zace sădit în ea din moşi-strămoşi ; nu-i prea vine omului să renunţe la ceea ce i-a intrat în sînge, la ceea ce i-a fost transmis, ca să zicem aşa, o dată cu laptele supt la sînul mamei. În general, nu prea există transformări miraculoase : schimbările se fac cu încetul. Nu e de ajuns să-ţi recunoşti vina, păcatul, nu e nici pe departe de ajuns ; trebuie să evoluezi, să te dezbari de el cu desăvîrşire. Or, asta nu se poate face cît ai bate din palme.

Am adus vorba despre călău. Porniri de călău găseşti în germene aproape în fiecare om din zilele noastre. Dar pornirile animalice nu se dezvoltă uniform, la fiecare om. Cînd se întîmplă, totuşi, la vreunul, ca în dezvoltarea lor, aceste porniri să covîrşească şi să înăbuşe toate celelalte însuşiri, omul se transformă într-o fiară, într-un monstru înspăimîntător. Există două feluri de călăi : călăi benevoli şi călăi din obligaţie sau de meserie. Ca factură morală, călăul benevol e în toate privinţele infinit mai detestabil şi mai josnic decît călăul plătit ; şi totuşi, numai la auzul numelui acestuia din urmă, poporul simte scîrbă amestecată cu groază, e cuprins de o spaimă de neînţeles, aproape mistică. Cum se explică această spaimă aproape mistică faţă de unul şi o totală nepăsare, sau chiar îngăduinţă faţă de celălalt ? Cunosc cazuri ciudate de oameni onorabili, chiar cinstiţi şi buni, bine văzuţi în societate şi care nu puteau suferi totuşi ca cel bătut să nu urle, să nu se roage să fie cruţat. Aşa e obiceiul ; se consideră necesar şi cuviincios totodată ca cel pedepsit să urle şi să ceară iertare şi cînd s-a întîmplat o dată că victima n-a vrut să ţipe, executorul, pe care-l cunoşteam şi care în alte privinţe şi împrejurări mi s-a părut bun şi cumsecade, a considerat aceasta drept o jignire personală. Intenţionase să aplice o bătaie uşoară, dar neauzind implorarea obişnuită : „Blagorodnicia voastră, fie-vă milă ! Nu mă omorîţi ! Toată viaţa mea am să mă rog lui Dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră“ şi altele, s-a înfuriat şi a mai adăogat de la dînsul încă vreo cincizeci de lovituri, numai ca să-l facă pe bietul nenorocit să ţipe şi să se roage de el şi, într-adevăr, şi-a ajuns scopul. „Nu se poate altfel, e semn de obrăznicie“, îmi explică el foarte serios şi grav.

Cît despre călăul de meserie, care lucrează de nevoie, din poruncă, supus fiind, se ştie că e un condamnat la ocnă şi deportare, îngăduit să fie călău, în care scop îşi face ucenicia pe lîngă alt călău mai bătrîn şi, după ce învaţă cele de trebuinţă, rămîne în această calitate pentru totdeauna pe lîngă temniţă, unde îşi are odaia lui aparte şi chiar o mică gospodărioară personală, atît numai că e şi el ţinut mereu sub pază.

Omul nu e o maşină ; şi cu toate că loveşte la poruncă, din obligaţie, călăul se aprinde şi el uneori şi se înverşunează ; dar şi atunci cînd dă cu o vădită plăcere, el nu-şi urăşte victima. Străduinţa lui e stimulată de nevoia de a-şi dovedi dibăcia, ştiinţa şi arta de a lovi ; e aţîţată de ambiţie şi vanitate. Zelul lui e al omului care vrea să-şi arate măiestria. Afară de asta, el ştie foarte bine că e un repudiat, că pretutindeni e privit cu scîrbă şi groază, lucru ce nu se poate să nu aibă înrîurire asupră-i, să nu-i întărîte pornirile de fiară. Pînă şi copiii ştiu că un astfel de om „s-a lepădat şi de maică-sa, şi de taică-său". Lucru ciudat : toţi călăii pe care i-am cunoscut erau oameni destul de deştepţi şi capabili, pricepuţi şi descurcăreţi, foarte ambiţioşi şi de o mîndrie extraordinară. Să fi fost mîndria aceasta o reacţie firească la oprobriul general care-i înconjura, sau era alimentată de conştiinţa spaimei pe care o inspirau victimei lor şi a puterii pe care o aveau asupra ei, n-aş putea-o spune. Poate că însuşi cadrul solemn şi oarecum pompos în care se înfăţişează ei publicului, la locul caznei, le sporeşte orgoliul.

Am avut la un moment dat prilejul să întîlnesc şi să observ mai de aproape pe un călău. Era un om de vreo patruzeci de ani, potrivit la statură, uscăţiv şi vînjos, cu faţa destul de plăcută şi inteligentă, cu părul numai inele. Se arăta întotdeauna foarte calm şi plin de demnitate; se ţinea ca un domn — aşezat la vorbă, răspundea la întrebări scurt, chibzuit şi chiar amabil, dar cu un aer de bunăvoinţă trufaşă, de parcă ar fi vrut să-şi arate superioritatea. Ofiţerii de gardă intrau adesea cu el în vorbă şi, după cîte am putut observa, cred că n-aş greşi spunînd că o făceau cu oarecare respect. El îşi dădea seama de aceasta şi în faţa şefilor devenea şi mai politicos, şi mai rezervat şi mai plin de simţul propriei sale demnităţi. Cu cît cei mai mari se arătau mai binevoitori, cu atît părea el mai puţin docil, şi cu toate că nu ieşea din cadrul unei politeţi reverenţioase, sînt încredinţat că în clipa aceea

se socotea mult superior şefului cu care stătea de vorbă. Aşa cel puţin i se citea pe faţă. Se întîmpla uneori să fie trimis sub pază, vara, cînd era prea cald, înarmat cu o prăjină lungă şi subţire, ca să omoare cîinii din oraş. În orăşelul acesta erau foarte mulţi cîini vagabonzi, rătăciţi pe uliţi, care se înmulţeau uimitor şi constituiau o adevărată primejdie în lunile de căldură caniculară. În urma hotărîrii autorităţilor, călăul era însărcinat să-i nimicească. Dar nici această îndeletnicire degradantă nu părea să-i zdruncine demnitatea şi să-l înjosească. Trebuia să-l vezi cu cîtă prestanţă străbătea străzile în tovărăşia soldatului de pază, istovit de atîta umblet, îngrozind femeile şi copiii cu căutătura lui aspră, şi cu cîtă superioritate calmă privea trecătorii ce-i ieşeau în cale.

În general, călăii o duc bine : au bani, mănîncă şi beau bine. Bani capătă sub formă de mită. Condamnatul civil supus la pedeapsă corporală face tot posibilul ca să-i strecoare în mînă o sumă de bani. Cînd au de-a face însă cu osîndiţi mai înstăriţi, ei fixează singuri plata, după punga clientului ; uneori ajung să pretindă şi treizeci de ruble sau chiar mai mult. Iar de la cei foarte bogaţi se tocmesc să scoată cît mai mult. Călăul n-are dreptul să cruţe victima ; ar însemna ca el însuşi să-şi pună spinarea în joc ; dar, cînd e vorba de bani, îşi ia obligaţia să nu lovească prea tare. Toţi acceptă condiţiile pe care le pune el, căci altminteri îi bate fără milă, în mod barbar, fiindcă totul stă în puterea lui. Se întîmplă uneori ca el să ceară o sumă prea mare chiar şi unui osîndit sărac ; atunci toate rudele nenorocitului se pun în mişcare ; se tocmesc, se milogesc, imploră şi vai şi amar dacă nu-l mulţumesc pe călău. În astfel de împrejurări, teama pe care o inspiră îi este de mare ajutor.

Cîte grozăvii nu circulă pe seama călăilor ! Ocnaşii mă asigurau că un călău îşi poate omorî victima dintr-o singură lovitură. Mai întîi, unde şi cînd s-a putut verifica acest lucru ? Dar, mai ştii, o fi şi aşa. Prea îmi vorbeau cu convingere ca să nu fi fost nimic adevărat în spusele lor. Însuşi călăul mă încredinţă că poate să facă asta. Se spunea de asemenea că putea lovi din toate puterile, fără ca cel pedepsit să simtă durerea şi fără ca loviturile să-i lase urme. De altfel, despre toate aceste tertipuri şi subtilităţi există destule relatări. Dar şi atunci cînd călăul primeşte bani ca să nu lovească prea tare, cea dintîi lovitură se abate năprasnic. Aşa e obice-

iul. Celelalte lovituri le dă mai slab, mai ales cînd e bine plătit. Prima lovitură însă — indiferent de faptul că a fost plătit sau nu — e a lui. Nu știu de ce procedează astfel. Poate ca să-l obișnuiască pe osîndit cu loviturile următoare, care vor părea mai puțin dureroase, tocmai fiindcă cea dintîi a fost mai grea, ori ca să-l îngrozească, să-l zăpăcească, să știe cu cine are de-a face, mă rog, ca să-și arate măiestria și priceperea ? ! Oricum, înainte de execuție, călăul se află într-o stare de surescitare vădită, e conștient de puterea lui, se simte stăpîn cu drepturi nemărginite ; în clipa aceea devine un actor, care inspiră mulțimii admirație și groază, și, desigur, încearcă o deosebită plăcere cînd strigă victimei : „Tin-te bine, că te ard !" cuvinte înfiorătoare, devenite sacramental obligatorii în asemenea cazuri, ca un avertisment fatal al primei lovituri. E greu să-și închipuie cineva pînă la ce grad poate fi schilodită natura omenească.

Și multe lucruri de acest fel mi-a fost dat să aud de la deținuții bolnavi în perioada de început a intrării mele în spital. Toate povestirile acestea, spuse ba de unul, ba de altul, ne mai smulgeau pentru o vreme din plictiseala zilelor lungi de ședere în pat, atît de triste și asemănătoare între ele. Un prilej de înviorare mai aveam noi dimineața, cînd doctorii făceau vizita bolnavilor și, în scurt timp după aceea, cînd se aducea masa de prînz. Cum își poate oricine închipui, mîncarea constituia o preocupare însuflețitoare în plictiseala și monotonia vieții de spital. Porțiile și felurile de mîncare variau după felul bolii ; unora li se dădea numai supă cu niște crupe ; altora coleașă de făină de secară sau altfel de terci ; altora, în sfîrșit, griș cu lapte, mîncare de altminteri foarte căutată. De atîta zăcere și inactivitate, ocnașii se moleșeau și căpătau poftă de mîncare. Convalescenții și cei aproape întremați primeau cîte o bucată de rasol de vacă sau „de bou", după cum se spunea acolo. Cei mai bine hrăniți erau bolnavii de scorbut : primeau rasol de vacă cu ceapă și hrean și uneori o gură de rachiu. Pîinea, de asemenea, varia după boala fiecăruia, neagră sau albă, bine prăjită. Modul acesta oficial, plin de subtilitate și savantlîc, de a fixa doza și de a împărți porțiile îi înveselea totdeauna pe bolnavi. Firește, unii bolnavi nu puteau lua nimic. În schimb, cei ce aveau poftă de mîncare mîncau ce voiau. Unii schimbau felurile între ei, încît o mîncare potrivită pentru o anumită boală era consumată de unul

bolnav de cu totul altă boală. Cei ce erau supuşi la o dietă strictă cumpărau porţiile bolnavilor de scorbut, beau cvas, bere de spital, cumpărîndu-le de la cei cărora le erau prescrise. Unii consumau şi cîte două porţii. Porţiile se vindeau şi se revindeau pe bani. O porţie de rasol costa destul de scump : o bancnotă de cinci copeici. Dacă în salonul nostru n-avea nimeni de vînzare porţii de carne, paznicii plecau să caute în celălalt salon pentru deţinuţi, şi dacă nici acolo nu găseau, erau rugaţi să încerce în saloanele „libere", cum li se spunea celor ale militarilor. Totdeauna se găseau amatori să-şi vîndă porţia de mîncare. Lipsa de bani era, firește, generală, dar cei ce dispuneau de ceva parale trimiteau să li se cumpere pîine albă, gustări şi chiar delicatesuri din tîrg. Paznicii făceau aceste servicii cu totul dezinteresat.

Orele cele mai nesuferite erau cele de după-amiază ; unii, neavînd ce face, dormeau, alţii, de plictiseală, se aşezau la taifas, se certau, ori începeau să-şi povestească diferite întîmplări din viaţă. Dacă nu erau aduşi între timp noi bolnavi, plictiseala devenea şi mai chinuitoare. Sosirea unui bolnav nou aducea în salon o oarecare animaţie, mai ales cînd nu-l cunoştea nimeni. Îl cercetau cu luare-aminte, îl întrebau de unde vine şi ce faptă a săvîrşit. Un interes deosebit stîrneau în astfel de cazuri cei aflaţi în transferare ; ei aveau totdeauna ceva de povestit ; bineînţeles, nu despre chestiunile lor personale, intime, despre care nici nu încerca nimeni să-i descoasă, afară de cazul cînd omul se apuca să-şi descarce singur sufletul ; vorbeau despre lucruri legate direct de lumea dinafară : de unde vin ? cu cine au mers ? cum e drumul ? unde-i duce ? şi aşa mai departe. Îmboldit parcă de spusele noului venit, cîte unul dintre ai noştri începea şi el să-şi aducă aminte de păţaniile sale şi ţin-te vorbă : despre peripeţiile drumului, despre punctele de transfer, despre călăi şi şefi de eşaloane. Tot către seară apăreau şi cei pedepsiţi cu bătaia. Sosirea acestora producea totdeauna, după cum am mai spus, o impresie puternică. Cum însă nu în orice zi se iveau asemenea cazuri, plictiseala se întrona atotstăpînitoare în întreg salonul şi aveai impresia că toţi oamenii aceştia s-au scîrbit de mult unii de alţii şi nu se mai pot vedea în ochi ; ba ici, colo se iscau şi certuri serioase.

De aceea, aducerea vreunui nebun care trebuia să fie pus la încercare de doctori trezea mare interes. Uneori cei în pre-

venţie care urmau să-şi primească pedeapsa cu bătaia se prefăceau nebuni numai ca să scape. În scurt timp, se dădeau însă ei singuri de gol, sau mai bine zis, se hotărau s-o întoarcă, şi după ce îşi făceau de cap două-trei zile, se cuminţeau brusc şi cu faţa întunecată îşi cereau ieşirea din spital. Nici ocnaşii, nici doctorii nu-i mustrau pentru vicleniile lor şi nici nu căutau să le amintească de năzbîtiile şi maimuţărelile făcute; omul îşi lua în tăcere hîrtia, ceilalţi îl conduceau în tăcere pînă la uşă şi peste două-trei zile se întorcea cu spinarea însîngerată. De altfel, asemenea cazuri erau rare. În schimb, ivirea unui nebun adevărat adus ca să fie pus la încercare, era o nenorocire pentru întregul salon. E drept că cei ce rîdeau, ţipau, jucau şi cîntau erau primiţi la început cu multă veselie. „Ăsta o să aibă haz!" ziceau ei, privindu-l pe bietul om cum se strîmbă şi se schimonoseşte. Dar mie mi-a fost întotdeauna nespus de greu să-i privesc pe aceşti nenorociţi. În general, n-am putut niciodată să mă uit fără emoţie la un nebun.

De altfel, nu trecea mult şi strîmbăturile şi agitaţia necontenită a nebunului începeau să plictisească pe toată lumea şi în cîteva zile reuşea să-i scoată pe toţi din sărite. Pe unul l-au ţinut aşa trei săptămîni în salonul nostru, în care timp ne adusese într-un hal de nervozitate de ne venea pur şi simplu să ne luăm lumea-n cap. Întîmplarea a făcut ca tot pe vremea aceea să mai fie adus încă unul, care m-a îndurerat peste măsură. Toate acestea s-au petrecut în cel de-al treilea an al deţinerii mele la ocnă.

În primul an, sau, mai precis, în cele dintîi luni, m-au dus la muncă cu un grup de sobari care lucrau la o fabrică de cărămidă, la o depărtare de două verste de temniţă; reparau cuptoarele în care urma să fie arsă cărămida în timpul verii; eu îi ajutam la căratul materialelor. În dimineaţa aceea, M-ki şi B. îmi făcură cunoştinţă cu subofiţerul Ostrojski, supraveghetorul cărămidăriei. Era un polonez în vîrstă — avea şaizeci de ani cel puţin — înalt, slab, plăcut la chip şi foarte impunător. Venise demult în Siberia şi cu toate că se trăgea din rîndul oamenilor de jos — era unul din soldaţii răzvrătiţi la 1830 — M-ki şi B. ţineau mult la el. Citea şi răscitea o biblie catolică. Am stat atunci de vorbă cu el mai îndelung: avea vorba blîndă, înţeleaptă şi plină de simţire şi un fel de a povesti foarte plăcut; privirea-i era deschisă şi caldă. Un timp apoi nu

l-am mai văzut ; se spunea că se află sub anchetă, dar pentru ce anume — nu știu. Și iată că după doi ani mi-a fost dat să-l revăd : l-au adus în salonul nostru, căci își pierduse mințile. Intră țipînd, schimonosindu-se și rîzînd în hohote și imediat începu să țopăie prin salon cu cele mai indecente gesturi și strîmbături. Deținuții erau bucuroși de această distracție neașteptată, pe mine însă privelișteа m-a întristat profund... După trei zile nu știam ce să mai facem : se certa, se bătea, țipa, începea să cînte în toiul nopții ; în fiecare clipă ne pomeneam cu vreo năzbîtie atît de dezgustătoare, încît ni se făcea greață. Nu se temea de nimeni. Au încercat să-l pună în cămașa de forță, dar așa aveam și mai mult de furcă cu el, deși, cînd era liber, sărea la ceartă și bătaie aproape cu toți. În cursul celor trei săptămîni, tot salonul l-a rugat de mai multe ori pe medicul-șef să-l mute în alt salon. Dar nu treceau nici două zile și bolnavii de acolo obțineau mutarea lui îndărăt la noi. Și fiindcă pe vremea aceea aveam doi nebuni printre noi, amîndoi certăreți și gălăgioși, cele două saloane se distrau tot schimbîndu-și nebunii. De fiecare dată, cel nou venit se dovedea mai rău decît predecesorul său. În sfîrșit, toată lumea respiră ușurată cînd amîndoi fură ridicați și transportați nu se știe unde...

Mi-aduc aminte, de asemenea, de un nebun foarte ciudat. Tot atunci, vara, a fost adus într-o zi un deținut în prevenție, un vlăjgan de aproape patruzeci și cinci de ani, cu fața ciupită de vărsat, cu ochii roșii, mici și umflați, mohorît la înfățișare. I se dădu un pat lîngă mine. Se dovedi a fi foarte liniștit, nu vorbea cu nimeni și părea mereu adîncit în gînduri. Cînd se înnoptă, începu să-mi vorbească și-mi povesti așa, într-o doară, cu aerul unui om care dezvăluie o mare taină, că ar fi trebuit să primească două mii de lovituri de băț, dar că acest lucru nu se va întîmpla, deoarece fata colonelului G. a intervenit pentru el. Mă uitai la el cu surprindere și-mi exprimai gîndul că, în astfel de împrejurări, fiica unui colonel nu-i putea fi de nici un ajutor. Încă nu bănuiam cu cine am de-a face, fiindcă fusese adus la spital ca un bolnav oarecare și nu ca unul care și-a pierdut mințile. Îl întrebai atunci de ce boală suferă ; îmi răspunse că nu știe de ce l-au trimis la spital, dar că e pe deplin sănătos și că fata colonelului s-a îndrăgostit de el ; cu două săptămîni mai înainte trecuse în trăsură prin fața corpului

de gardă și, văzîndu-l la fereastra cu gratii, se îndrăgostise de la cea dintîi privire și de atunci găsise prilejul, sub diferite motive, să vină de trei ori la corpul de gardă : o dată cu tatăl ei, sub cuvînt că vrea să-și vadă fratele, care era ofițer de serviciu ; a doua oară cu mama ei, ca să dea de pomană arestaților, și, trecînd prin fața ușii lui, îi șoptise la ureche că-l iubește și că îl va scoate din temniță. Părea ciudat să-l vezi cu ce lux de amănunte subtile îmi înșira el toată povestea aceasta absurdă, născocită, desigur, de sărmana lui minte tulburată. Credea cu sfințenie că va scăpa de pedeapsă. Vorbea calm și cu multă siguranță despre dragostea pătimașă a domnișoarei pentru el și, pe lîngă faptul că povestea în sine era atît de ciudată, părea cu totul absurd să auzi din gura unui om în vîrstă de aproape cincizeci de ani, cu o față atît de ștearsă, de amărîtă și chiar slută, o istorie romanțioasă despre o tînără domnișoară îndrăgostită de el. Ciudat ! În ce stare l-a adus pe acest om sfios teama de pedeapsă ! Poate că zărise într-adevăr pe cineva printre gratiile ferestruicii și nebunia iscată de teama care mocnea în creieru-i tulbure își găsise deodată o cale de ieșire, o formă. Nenorocitul soldat care, fără îndoială, nu se gîndise de cînd era la vreo domnișoară, născocise deodată un roman întreg, agățîndu-se instinctiv de acest pai, ca unul care se îneacă. L-am ascultat în liniște și le-am împărtășit și celorlalți deținuți cele auzite. Cînd ceilalți au încercat însă să-l descoasă, el s-a ferecat în tăcere. A doua zi, doctorul l-a examinat îndelung și, fiindcă n-a găsit la el nimic, iar nenorocitul mărturisea că nu e bolnav, i s-a dat bilet de ieșire din spital. Cînd am aflat noi că doctorul i-a scris pe fișă „Sanat est", medicii ieșiseră din salon, și era prea tîrziu să-i mai aducem la cunoștință boala de care suferea ocnașul. Nici noi, la urma urmei, nu știam ce are. Vina era a administrației, care îl trimisese fără să arate pricina pentru care găsise de cuviință să fie dus la spital. Cert este că intervenise aici o neglijență. Sau poate chiar și cei ce l-au trimis nu erau siguri că au de-a face cu un nebun și au făcut-o pentru un control mai riguros. Fapt e că după două zile bietul nenorocit fu trimis să-și ispășească pedeapsa. Această întorsătură se pare că îl impresionă nespus : nu-i venea să creadă pînă în clipa din urmă și tot nădăjduia că are să fie iertat ; cînd se văzu tîrît în fața batalionului, în-

cepu să strige „ajutor!". De data aceasta, îl duseră în alt salon, fiindcă în sala noastră nu mai era nici un pat. M-am interesat de soarta lui și am aflat că în cele opt zile cît a rămas la spital n-a mai scos nici o vorbă, a fost trist și abătut... Pe urmă, după ce i s-au vindecat rănile de pe spinare, a fost dus nu se știe unde. Eu, unul, n-am mai auzit nimic de el.

Cît privește tratamentul și leacurile în general, pe cît am putut observa, cei ce nu sufereau de vreo boală grea nu țineau seama de sfaturile medicilor și nu luau nici un fel de doctorie, pe cînd toți acei care erau cu adevărat bolnavi, și mai cu seamă toți bolnavii grav, urmau cu stricteță prescripțiile doctorilor, înghițeau conștiincios poțiunile și hapurile ce li se dădeau și în general le plăcea să se doftoricească, dar leacurile lor preferate erau tot soiul de remedii externe. Ventuzele, lipitorile, cataplasmele, sîngerările, în care poporul are o încredere oarbă, se bucurau de mare trecere la bolnavii spitalului nostru, fiind acceptate imediat și, aș spune, chiar nu fără oarecare plăcere.

Mi s-a părut curios să observ cu acest prilej cum aceiași oameni care îndurau fără să crîcnească dureri nemaipomenite pricinuite de bețe și de nuiele se văitau, scrîșneau și gemeau cînd li se puneau niște biete ventuze. Să fi fost alintare de oameni greu încercați de viață și care voiau să se răsfețe puțin, ca niște copii, sau glumă pe seama micilor zgîrieturi ce li se făceau pe spinările sfîrtecate de nenumărate bătăi grele? Nu știu ce să cred. E drept însă că ventuzele noastre nu erau cum sînt cele obișnuite. Aparatul cu care se făceau fulgerător tăieturile îl stricase sau îl pierduse felcerul demult, așa încît nu-i rămăsese decît să se folosească de bisturiu. Pentru o ventuză trebuiau făcute vreo douăsprezece tăieturi; de obicei nu sînt dureroase, căci aparatul, printr-o apăsare rapidă, lasă douăsprezece crestături deodată. Cu bisturiul însă e altceva; cu el se taie mai încet și carnea se înfioară, resimțind viu durerea; întrucît pentru zece ventuze, de pildă, trebuiau făcute vreo sută douăzeci de tăieturi, întreaga operație apărea, bineînțeles, destul de dureroasă. Am fost nevoit la un moment dat s-o încerc și eu; într-adevăr, mi s-a părut dureroasă și foarte plicticoasă, și totuși, n-am simțit dureri atît de mari, încît să nu-mi pot stăpîni gemetele. Ba îți venea să și rîzi cîteodată,

văzînd pe cîte unul, o namilă de om, cum se strîmbă, se tînguie şi se zvîrcoleşte. E ca şi cînd — de-ar fi să încercăm o comparaţie — ai vedea cum un om hotărît, stăpîn pe el şi calm în faţa unui lucru important şi grav, venind acasă, devine mofturos şi se supără pentru toate fleacurile, pentru că s-a întîrziat cu masa, face nazuri la mîncare, strigă şi se leagă de toţi şi de toate; nimic nu-l mulţumeşte, toate îl supără, toate îi stau împotrivă, toţi îl necăjesc şi-l chinuie, într-un cuvînt — nu mai poate de bine, cum se spune despre asemenea domnişori, care se întîlnesc şi printre oamenii simpli; cu atît mai mult, în promiscuitatea tovărăşiei silite din temniţa noastră. De multe ori, ocnaşii glumeau şi îşi băteau joc de un asemenea rîzgîiat, ba auzeai pe cîte unul că începe să-l şi înjure; şi, curios, acesta tăcea numaidecît, de-ai fi zis că nu aştepta decît atîta ca să-şi contenească văicărelile. Ustianţev, în special, nu putea suferi mofturile acestea şi niciodată nu lăsa să-i scape prilejul de a-i face de două parale pe zevzeci. De altfel, îi plăcea grozav să se gîlcevească şi mereu se lua la harţă cu cîte cineva. Era pentru el o adevărată desfătare, un fel de necesitate iscată de boală şi, de altfel, şi de mintea lui obtuză. La început, îţi arunca o privire severă, fixă; apoi începea să te mustre cu glas liniştit, convins că e neapărat de datoria lui să te probozească. Îşi vîra nasul în toate, ca şi cum ar fi fost anume pus să vegheze asupra ordinei şi moralei obşteşti.

— Se bagă unde nu-i fierbe oala, ziceau deţinuţii rîzînd. Se fereau de cearta cu el, ca să-l cruţe, şi doar cîteodată mai făceau cîte o glumă pe socoteala lui.

— Foc şi pară scoate pe nări! Nici cu trei tulumbe nu-l stingi.

— Şi ce-ai vrea, mă rog, să fac? Să-i cînt nărodului în strună? Nu vezi ce se mai izmeneşte, de parcă l-ar căsăpi careva. Ai intrat în horă, trebuie să joci.

— Da tu ce nevoie ai să te amesteci?

— Auziţi, fraţilor? îi întrerupse un ocnaş. Ventuzele-s floare la ureche; am gustat din ele, da tot urecheala îndelungată e cea mai păcătoasă durere.

Toţi izbucniră în rîs.

— Ai păţit-o?

— Ba bine că nu! Şi încă cum am păţit-o!

— De aia ţi-s urechile aşa clăpăuge.

Deținutul care vorbea, Șapkin, avea într-adevăr niște urechi ca verzele, mari și rășchirate. Vagabondul ăsta, tînăr încă, potolit și cuminte, vorbea totdeauna cu o seriozitate sub care se ascundea umorul, și mare era veselia tuturor cînd se apuca să povestească ceva.

— De un' să știu eu că te-au tras de urechi, netotule? Și ce-mi pasă mie că te-au tras de urechi? se porni din nou Ustiantev, întorcîndu-se către Șapkin, deși acesta nu i se adresase lui anume.

Însă Șapkin nu-i dădea nici o atenție.

— Și cine te-a tras de urechi? întrebă unul.

— Ispravnicul, naiba să-l ia! Era pe cînd umblam hoinar prin țară. Tocmai ajunsesem la K., eu și cu încă unul, Efim — alt nume n-avea, hoinar și el ca mine. Pe drum, dădusem o lovitură la un țăran din Tolmina, un cătun căruia-i zice așa. Intrăm noi în oraș și tragem cu ochiul în dreapta și în stînga, poate că ne pică ceva învîrteală, și apoi s-o ștergem. La cîmp, se știe, ești liber ca pasărea, pe cîtă vreme în oraș nu prea era de noi. Pentru început, intrarăm într-o crîșmă, ca să mai prindem puteri. Ne așezăm la o măsuță și ne uităm împrejur. Deodată văd că se apropie de noi un coate-goale, îmbrăcat în haine nemțești zdrențuite. Vorbim de una, de alta. „Aș vrea să vă întreb, dacă nu vă e cu supărare, zice el la urmă, aveți cu voi acte de identitate în regulă?“ „Nu, n-avem acte“, zicem noi. „Așa, va să zică. Uite că nici noi n-avem. Mai am cu mine doi fîrtați, zice, care stau și ei cu gazda la generalul Cucu *. Și dacă nu vă e cu supărare, zice, ne-am păpat toate capitalurile și nu mai avem nici o para chioară — pot îndrăzni să vă cer să faceți cinste cu o juma' de rachiu?“ „Cu dragă inimă, zicem noi. Și cinstim împreună.“

Din vorbă în vorbă, ne-au vîndut și nouă pontul pentru o lovitură pe care se pregăteau s-o dea ei la casa unui bogătaș din marginea orașului; cică avea casa plină doldora cu lucruri de preț. Ne hotărîrăm să-l călcăm chiar în noaptea ceea. Dar, în clipa cînd să dăm lovitura, ne prinde poliția pe cîțesicinci și ne duce la secție și pe urmă la ispravnic. „Lăsați că văd eu cum stau lucrurile“, zice șeful. Trage din

* Adică la pădure, unde cîntă cucul. Vrea să spună că și ei sînt vagabonzi (n.a.).

pipă, bea dintr-o ceaşcă de ceai; un om voinic, cu favoriţi. Mai erau acolo încă trei vagabonzi aduşi tot atunci. Caraghioşi mai sînt, măi fraţilor, toţi vagabonzii ăştia: nimic nu ţin minte, poţi să-i dai cu bîta în cap, el tot îţi răspunde că nu ştie nimic, că a uitat tot. Şeful poliţiei se întoarce spre mine şi mă întreabă răstit:

„Cine eşti?" Răspund şi eu ca toţi ceilalţi:

„Nu-mi aduc aminte de nimic, înălţimea voastră, am uitat tot." „Aşteaptă, zice el, aflăm noi numaidecît cine eşti; parcă te-am mai văzut undeva", şi tot se uita la mine cu nişte ochi de uliu. Eu, săracul de mine, ştiam bine că nu dădusem ochi cu el de cînd sînt pe lume.

Îl întreabă pe celălalt:

„Tu cine eşti?" „Spală-putină, înălţimea voastră!" „Aşa te cheamă: Spală-putină?" „Chiar aşa, Spală-putină, înălţimea voastră." „Va să zică, Spală-putină. Da tu?" făcu el către cel de-al treilea. „Şi eu laolaltă cu el, înălţimea voastră. „Dar cum te cheamă?" „Păi, aşa mă cheamă, înălţimea voastră. Şi eu laolaltă cu el." „Cine ţi-a zis aşa, nătăraule?" „Nişte oameni cumsecade, înălţimea voastră, că doar mai sînt şi oameni cumsecade pe lumea asta, înălţimea voastră. „Şi cine-s oamenii ăştia cumsecade?" „I-am cam uitat, înălţime, iertaţi-mă". „I-ai uitat pe toţi, chiar pe toţi?" „Chiar pe toţi, înălţimea voastră." „Dar părinţi n-ai avut: tată, mamă? De ei îţi mai aduci aminte?" „Trebuie că am avut şi eu părinţi, înălţime, dar şi pe ei i-am cam uitat; poate să fi avut, nu zic ba, înălţimea voastră." „Şi unde ai stat pînă acum?" „În pădure, înălţimea voastră." „Numai în pădure?" „Numai în pădure." „Şi iarna?" „Nu ştiu cum o fi iarna, înălţime." „Şi tu? Pe tine cum te cheamă?" „Secure, înălţimea voastră." „Dar pe tine?" „Ascute-nu-căsca, înălţime." „Dar pe tine?" „Ascute-fără-frică, înălţimea voastră." „Şi nici unul nu-şi mai aduce aminte de nimic?" zice el, şi nu mai poate de rîs; ceilalţi se strîmbă şi ei a rîs tot privindu-l. Dar asta nu se întîmplă totdeauna; cîteodată te izbeşte cu pumnul în falcă, de-ţi aduni măselele de pe jos; sînt oameni bine hrăniţi şi voinici.

„Duceţi-i la temniţă, porunci el, am să văd eu mai tîrziu ce hram poartă. Tu mai stai", se întoarse el iar către mine. „Treci colo, la masa aceea!" Mă uit, văd o masă, hîrtie, condei, cerneală. Mă întreb: „Ce-o fi vrînd cu mine?" „Stai jos, strigă el; ia condeiul şi scrie!" Şi numaidecît începe să

mă tragă de ureche. Mă uit la el ca dracul la popă: „Nu știu să scriu, înălțimea voastră." „Scrie!" „Fie-vă milă de mine, înălțimea voastră!" „Scrie cum știi!" zice și tot mă trage de ureche, apoi deodată mi-o răsucește, de văd stele verzi. Ce să vă mai spun, fraților, mai bine mi-ar fi tras trei sute de vergi la spinare decît cazna asta.

„Scrie, îți spun..."

Și așa o ținea într-una.

— Era nebun? Că altminteri ce voia?

— Ba era zdravăn cum nu se mai poate. Dar să vedeți ce se întîmplase. Cu cîteva săptămîni înainte, un funcționaraș din T. pusese mîna pe niște bani ai statului și se făcuse nevăzut: avea și el o podoabă de urechi ca ale mele — mari și clăpăuge. S-a dat de veste la toate posturile de poliție. Se vede că potriveala asta de semne cu urechile îl făcu să mă bănuiască și de aceea m-a pus la încercare, ca să vadă dacă știu să scriu și cum scriu.

— Ceasul ăl rău, flăcăule! Și te-a durut?

— Dacă-ți spun! Mă durea cumplit.

Toată lumea izbucni în rîs.

— Ei bine, și-ai scris?...

— Da de unde! Cum era să scriu? Am început să plimb condeiul pe hîrtie, de la un cap la altul și l-am plimbat așa pînă s-a plictisit și dumnealui. E drept că mi-a tras el și cîteva palme zdravene, dar la urmă m-a lăsat să plec, la temniță, bineînțeles.

— Da tu știi, sau nu știi să scrii?

— Am știut cîndva, dar de cînd a început lumea să scrie cu condeie, am uitat de tot.

Și așa, cu povești sau, mai bine zis, cu trăncăneli de acest fel ne treceam vremea. Doamne, ce plictiseală! Zilele erau lungi, înăbușitoare, mereu aceleași, atît de mult semănau una cu alta. Dacă aș fi avut cel puțin o carte! Și, cu toate astea, mă duceam ades la spital, mai ales la început, fie că eram bolnav, fie pentru a mă odihni, numai ca să mai scap de temniță. Acolo era o atmosferă de neîndurat, mult mai apăsătoare ca în spital, mai ales din punct de vedere moral. Mereu aceeași ură și invidie, aceleași certuri și încăierări, aceeași pornire dușmănoasă împotriva noastră, a celor ce eram socotiți boieri, aceleași chipuri răutăcioase, amenințătoare! Pe cînd aici, la spital, nu se făcea deosebire între

oameni, toţi se socoteau egali şi se simţeau între prieteni. Orele cele mai triste şi mai apăsătoare erau pe înserate, la lumina palidă a lumînărilor, şi pe la începutul nopţii. Toţi se culcă devreme. O lumină slabă veghează singuratică la un capăt al salonului, lîngă uşă, iar în fund, în colţul nostru — domneşte întunericul. Aerul se îmbîcseşte repede, devine înăbuşitor. Uneori, vezi pe cîte unul dintre bolnavi, pe care nu l-a furat somnul, sculîndu-se şi rămînînd nemişcat pe marginea patului cîte o oră şi jumătate, dus pe gînduri, cu capul, acoperit cu boneta, lăsat în piept. Te uiţi la el poate chiar un ceas întreg şi încerci să ghiceşti : la ce se gîndeşte oare ? Şi aceasta, tot ca să-ţi omori cumva timpul. Sau începi să visezi, să-ţi aduci aminte de ce a fost. Închipuirea îţi reînvie trecutul în tablouri fără sfîrşit ; ici-colo răsar în aceste amintiri amănunte la care în alte împrejurări poate nu te-ai fi gîndit niciodată, sau nu le-ai fi retrăit cu aceeaşi intensitate ca acum. Sau îţi întorci privirile în viitor şi încerci să te vezi ieşind din temniţă. Încotro îţi vei îndrepta paşii ? Şi cînd se va întîmpla aceasta ? Te vei întoarce oare vreodată pe meleagurile de unde ai plecat ? Şi tot gîndindu-te aşa, nădejdea ţi se înfiripă din nou în suflet... Alteori te apuci pur şi simplu să numeri : unu, doi, trei şi tot aşa înainte, ca să poţi adormi mai curînd. Ajungeam uneori pînă la trei mii, fără să-mi vină somnul. Auzi pe careva răsucindu-se neliniştit în aşternut. Dincolo, Ustianţev se luptă gîfîind cu un acces de tuse putredă de ofticos, urmată de un geamăt slab şi o vorbă chinuită, mereu aceeaşi de fiecare dată : „Doamne, mult am păcătuit !“ Şi ciudat mai răsună glasul lui istovit, tînguitor, în liniştea netulburată a nopţii. Sau, deodată, de undeva, dintr-un colţ învăluit în întuneric, prinzi o şoaptă : se vede că nici cei de acolo n-au somn şi stau de vorbă pe şoptite, întinşi în paturi. Uite aşa, unul începe să spună vreo întîmplare din viaţa lui, apoi îşi povesteşte toată viaţa ; îşi aduce aminte de trecut, de anii de pribegie, de tot ce a fost, de nevastă, de copii, de rînduielile de altădată. Şi chiar din şoapta lui îndepărtată ghiceşti că nimic din tot ce povesteşte el nu se va mai întoarce, toate sînt de-a pururi pierdute pentru el, iar povestitorul însuşi e ca un codru de pîine care, o dată tăiat, la loc nu se mai lipeşte. Celălalt ascultă. Nu se aude decît o şoaptă stăpînită, monotonă, neîntreruptă, ca susurul unui pîrăiaş ce abia răz-

boste din depărtare... Mi-aduc aminte că o dată, într-o noapte nesfîrşită de iarnă, am auzit o poveste care la început mi-a părut un vis tulbure, chinuitor, de parcă aş fi zăcut cuprins de fierbinţeala unui acces violent de friguri şi toate cele auzite nu fuseseră decît rodul aiurelii unui creier răvăşit de febră.

IV

BĂRBATUL AKULINEI

(Povestirea unui ocnaş)

Era aproape de miezul nopţii, trecuse de unsprezece. Furat de somn pe nesimţite, adormisem de-a binelea, cînd deodată mă pomenii trezindu-mă brusc... Lumina slabă şi opacă a lămpii de noapte de la uşă abia reuşea să destrame întunericul. Toată lumea dormea. Adormise şi Ustianţev şi în liniştea nopţii se auzea cît de greu îi vine să respire şi cum îi horcăie în gîtlej flegma la fiecare răsuflare chinuită. De pe coridor răsună deodată zgomotul surd al unor paşi grei care se apropiau. Era schimbul de noapte al santinelelor. Se auzi o izbitură de pat de puşcă în podea. Uşa se deschise şi caporalul începu să numere bolnavii, călcînd uşor printre paturi. După cîteva clipe ieşi, închise iarăşi uşa, schimbă santinela şi cu aceiaşi paşi grei caraula se îndepărtă. Liniştea învălui iarăşi totul.

De-abia atunci băgai de seamă că doi deţinuţi din imediata mea apropiere, în stînga patului meu, nu dormeau, ci vorbeau în şoaptă. Se întîmplă uneori ca doi bolnavi care zac alături şi care n-au schimbat un cuvînt zile de-a rîndul, săptămîni şi chiar luni întregi, să intre deodată în vorbă în puterea nopţii şi unul din ei, mînat de un imbold lăuntric, să înceapă a-i povesti celuilalt tot trecutul lui.

Vorbeau probabil de multă vreme. Nu apucasem să aud începutul şi nici acum nu prindeam toate cuvintele ; treptat însă m-am obişnuit cu şoaptele lor şi am prins firul povestirii. Somnul îmi trecuse : ce puteam face altceva decît să ascult ? Unul povestea cu însufleţire, culcat într-o rînă, cu

capul săltat de pe pernă, cu gîtul întins spre vecinul lui de pat. Îl simţeai frămîntat, chinuit de nevoia de a se destăinui.

Celălalt îl asculta ridicat în capul oaselor, cu picioarele vîrîte sub plapomă, mohorît şi nepăsător, şi mormăia din cînd în cînd cîte un cuvînt de încuviinţare, în semn de înţelegere sau mai mult aşa, de formă, şi trăgea mereu tabac pe nas dintr-o tabacheră de corn. Era soldatul Cerevin, dintr-o unitate disciplinară, un om de vreo cincizeci de ani, ursuz şi pedant, un prost încrezut cu pretenţii de înţelept. Povestitorul, Şişkov, în vîrstă de aproape treizeci de ani, era un ocnaş de-al nostru, civil, care lucra la atelierul de croitorie. Pînă în clipa aceea nu-mi atrăsese cu nimic atenţia ; de altfel, nici după aceea şi nici în tot restul detenţiunii mele la ocnă n-am simţit vreodată îndemnul de a-l cunoaşte mai îndeaproape. Era un om de nimic şi cam zărghit. Stătea uneori săptămîni întregi tăcut, posomorît, retras, şi deodată, ca un apucat, se amesteca în cine ştie ce afacere care nu-l privea, bîrfea şi ducea vorbe, se aprindea şi se încăpăţîna pentru fleacuri, umbla din cazarmă în cazarmă, clevetind şi băgînd intrigi, se frămînta şi îşi ieşea din fire. Totul sfîrşea cu o bătaie zdravănă, după care se potolea brusc şi redevenea tăcut şi ursuz. Era şi netrebnic, şi fricos, de aceea toată lumea îl lua cam de sus şi îl dispreţuia. Mic de statură, uscăţiv, avea ochi neastîmpăraţi, care se potoleau uneori într-o îngîndurare tîmpă. De se întîmpla să povestească ceva, se însufleţea numaidecît, începea să dea agitat din mîini şi, cu totul neaşteptat, se întrerupea, ca să treacă la altceva, se pierdea în amănunte şi în cele din urmă uita despre ce începuse să vorbească. Se lua la harţă deseori şi de obicei scornea tot felul de pricini, găsindu-l pe om vinovat de te miri ce ; punea atîta patimă în aceste certuri, încît uneori izbucnea în lacrimi. Cînta destul de bine din balalaică şi se vedea că-i place să cînte, iar în zilele de sărbătoare se avînta şi la joc, dînd dovadă de multă pricepere, mai ales cînd era îndemnat de ceilalţi... Se lăsa convins uşor să facă un lucru... şi nu pentru că era un om supus, ci fiindcă era dornic de a cîştiga prietenia celorlalţi şi, de dragul acestei prietenii, era gata să facă orice, numai să fie pe placul camarazilor.

Un timp nu pricepui nimic din ceea ce voia să spună Şişkov. Mi se păru întîi că se abate mereu de la firul povestirii în amănunte lăturalnice, sărind de la una la alta, fără nici o

legătură. Poate băgase de seamă că lui Cerevin puțin îi pasă de ceea ce îl frămîntă și nu-l asculta cu destulă luare-aminte ; totuși, căuta parcă să se convingă pe el însuși de contrariu și ar fi fost, desigur, tare mîhnit, dacă i s-ar fi dovedit că nu-i cum crede el.

— ...Cînd ieșea în piață, istorisea el, toată lumea îl cinstea și-i da bună ziua. Bogătan, de !

— Făcea negoț, zici ?

— Negoț. Tîrgușorul nostru era el cam prăpădit ; lume nevoiașă și, mai ales prin mahalale — sărăcie lucie. Muierile cărau apă de la rîu, spetindu-se pînă sus pe malul înalt, ca să-și ude grădinile, se istoveau trudind din greu o vară întreagă și cînd venea toamna de-abia n-aveau cu ce să fiarbă o ciorbă de zarzavat. Lume de izbeliște, ce mai ! El însă avea o sfoară de pămînt frumușică, pe care o lucra cu argați tocmiți ; ținea trei ; avea și o prisacă de la care vindea miere ; mai făcea și negoț cu vite ; ce mai, pentru locurile noastre era cineva, om răsărit. Numai că era tare bătrîn — șaptezeci de ani bătuți, avea și părul cărunt și i se îngreuiaseră oasele, de nu-l mai țineau balamalele. Cînd ieșea în piață în șuba lui de vulpi, toată lumea se înghesuia cu respect, om cu vază, ce mai ! — „Bună ziua, Ankudim Trofimîci !“ — „Bună să-ți fie inima.“ Stătea de vorbă cu oricine. „Să trăiești ani mulți, Ankudim Trofimîci !“ „Ce mai faci ?“ întreba el. „Apoi ce să fac, nu mai pot de bine. Dar dumneata, tăicuțule ?“ „Deh, trăim și noi pentru păcatele noastre, ca să facem umbră pămîntului !“ „Ba să trăiești mulți ani, Ankudim Trofimîci !“ Nu se codea să stea de vorbă cu oricine îi ieșea în cale, iar cînd spunea ceva — fiecare vorbă ce-o rostea atîrna cît un galben. Om cu știință de carte, priceput, tot din cărți sfinte citea. O punea pe baba să se așeze în fața lui : „Șezi aici, bătrîno, și ia aminte la ce ți-oi citi !“ și începea să-i tălmăcească. Bătrîna, Maria Stepanovna, nu era chiar atît de bătrînă ; era nevasta lui de-a doua ; se însurase cu ea ca să aibă copii, căci de la nevasta dintîi nu-i rămăsese nici unul ; acum avea doi flăcăi, nevîrstnici încă ; pe cel mai mic, Vasea, l-a făcut la șaizeci de ani, și o fată, Akulka, cea mai mare, de optsprezece ani.

— Nevastă-ta, adică ?

— Stai să-ți spun. Întîi și întîi Filka Morozov a făcut-o boacănă de tot. Îi spune lui Ankudim : „Ies din tovărășie,

zice, dă-mi cele patru sute de ruble ale mele, nu-ți sînt slugă, nu vreau să mai fac negoț cu tine și nici pe Akulka ta, zice, nu vreau s-o iau de nevastă. Îmi arde să petrec. Acum, după ce mi-au murit părinții, vreau să-mi beau, zice, toți banii, apoi mă năimesc pentru altul să mă duc ostaș, iar după zece ani mă întorc felmareșal!" Ankudim îi dă toți banii, socoteală cinstită pînă la o para; împărțeală, adică, pentru că negoțul îl făcuse în tovărășie cu tatăl lui Filka. „Ești un om pierdut", îi zice el. „Încă nu se știe dacă sînt ori nu un om pierdut, dar cu tine, boșorogule, știu că n-am să ajung departe. Ești un zgîrie-brînză, tremuri și pentru doi bănuți. Ai fi în stare să-ți mănînci și de sub unghie. Eu scuip pe toate astea. Știu că degeaba aduni și îngrămădești, că tot praful se alege. Eu am ambiț, zice. Iar pe Akulka ta să știi că n-o iau de nevastă: și așa, zice, m-am culcat cu ea..." „Cum îndrăznești, zice bătrînul, să faci de ocară pe un părinte cinstit, pe o fată cinstită? Cînd te-ai culcat cu ea, slănină de șarpe, sînge de știucă ce ești?" îi strigă Ankudim, tremurînd de mînie... Chiar Filka mi-a povestit mai tîrziu toate astea. „Nu numai că nu-ți iau fata de nevastă, dar am să fac în așa fel, încît să n-o ia nimeni, nici chiar Nikita Grigorici, fiindcă nu e fată cinstită. Trăiesc cu ea din toamna trecută. N-aș mai lua-o de nevastă acum pentru nimic în lume. Uite, încearcă să-mi dai acum orice ai vrea, tot nu mă învoiesc s-o iau..."

Și se puse flăcăul nostru pe chef, de se crucea lumea în tîrg. Și-a găsit niște tovarăși de băutură și a ridicat un tărăboi, de tot tîrgul era numai vuiet și larmă și chiote. A ținut-o așa, într-o beție neîntreruptă, trei luni în șir, pînă a risipit tot ce avea. „Cînd oi sfîrși banii, zicea, vînd casa, vînd tot, beau tot și pe urmă, ori mă năimesc în oaste pentru altul, ori pornesc hoinar prin lume!" Umbla beat de dimineața pînă seara, se plimba într-o trăsură cu doi cai cu zurgălăi, și ce-l mai iubeau fetele! Grozav! Era bun de gură.

— Fusese cu ea în dragoste, vra să zică?

— Stai să-ți spun. Tocmai îngropasem pe tata; mama cocea turtă dulce pentru dugheana lui Ankudim; eu tot pentru el munceam și așa ne țineam zilele, dar o duceam ca vai de lume. Aveam un petic de pămînt dincolo de pădure, mai semănam ceva grîne, dar după moartea tatii l-am lăsat în

paragină, pentru că pe acea vreme mă cam dedasem la bătură. Storceam bani de la maică-mea cu bătaia...

— Rău ai făcut că ai bătut-o. Mare păcat!

— Cîteodată nu mă trezeam din beţie de dimineaţa pînă seara. Casa mai era cum era, mă rog, veche şi dărăpănată, dar era a noastră. Da înăuntru — pustiu, sufla vîntul — n-aveam nici de unele. Crăpam de foame; cîteodată zile de-a rîndul n-aveam ce pune în gură. Maică-mea bodogănea într-una, bocea şi se văicărea; mie însă puţin îmi păsa. Mă ţineam scai de Filka Morozov; umblam cu el de dimineaţă şi pînă tîrziu seara. „Cîntă-mi din ghitară, îmi zicea el, şi joacă în faţa mea, iar eu, aşa culcat, o să arunc în tine cu bani, că doar îs omul cel mai bogat." Nu ştia ce să mai scornească. Dar de lucru furat nu se atingea: „Nu sînt hoţ, zicea, eu mi-s om cinstit..."

„Hai, băieţi, să ungem cu dohot poarta Akulkăi, fiindcă nu vreau s-o ia de nevastă Nikita Grigorici. Am boală să i-o fac şi pe-asta", zice. Bătrînul ar fi vrut de mult s-o dea pe Akulka după Nikita Grigorici; era un om cam bătrîior, văduv, cu ochelari pe nas. Făcea şi el negoţ. Cînd auzi Nikita Grigorici că se vorbeşte de rău pe socoteala fetei, spuse bătrînului: „Prea mare ruşine pe capul meu, Ankudim Trofimîci; şi-apoi, nu mai vreau să mă însor; mi-a trecut vremea".

Şi ne-am dus de-am mînjit cu păcură poarta Akulkăi. Ce-au mai bătut-o atunci cei de acasă... Maria Stepanovna ţipa: „Îţi mănînc zilele!" Iar bătrînul: „Altădată, pe vremea cinstiţilor patriarhi, zice, i-aş fi dat foc pe rug, azi, însă, toate în lume sînt stricăciune şi putregai!" Nu era zi ca vecinii să n-o audă pe Akulka ţipînd ca din gură de şarpe, aşa o băteau; în fiecare zi o snopeau, din zori şi pînă-n noapte. Iar Filka stiga în piaţă, ca să-l audă toată lumea: „Fainâ fată e Akulka, bună de petrecere. Mîndră-mi eşti, dalbă eşti, spune-mi, dar, pe cine iubeşti!..." Apoi se întorcea către mine: „Le-am făcut una bună, de-au să mă pomenească toată viaţa".

Într-o zi mă întîlnesc cu Akulka; se ducea cu căldările la apă. Îi strig: „Bună ziua, Akulina Kudimovna! Dacă nu ţi-e cu supărare, fainâ eşti, gătită eşti, spune-mi drept cu cine trăieşti!" I-am zis-o! Numai ce s-a uitat la mine cu ochii ei mari; era trasă la faţă şi slabă ca o scîndură. S-a uitat la mine cu ochi mari, iar maică-sa crezu că stă de vorbă cu

mine și-i strigă din prag : „De ce stai de vorbă cu el, neruşinato !“ Şi iar a bătut-o ; o ţinea uneori cîte un ceas în bătaie. „Te omor, striga, că nu te mai recunosc de fiică“.

— Era o stricată, care vra să zică.

— Stai să auzi, bădie. Ţinîndu-ne mereu aşa de chefuri cu banii lui Filka, într-o zi, după ce mă culcasem, văd pe mama că vine şi-mi spune : „De dormit îţi arde, ticălosule, trîntorule ?“ Şi dă-i cu gura. Apoi îmi spune : „Ia-o de nevastă pe Akulka. Sînt buroşi s-o dea acum şi după unul ca tine. Dau trei sute de ruble bani gheaţă şi ce-o mai fi şi zestre.“ Iar eu zic : „Cum s-o iau aşa, cînd toată lumea ştie că nu-i cinstită ?“ „Prostule, cununia ascunde tot ; e chiar mai bine dacă o să se simtă toată viaţa vinovată faţă de tine. Banii ăştia ne-ar pica tocmai bine ; am şi vorbit cu Maria Stepanovna ; nu zice ba, am putea cădea la înţelegere.“ „Să-mi lepede, zic, aici pe masă, numaidecît douăzeci de carboave şi atunci o iau de nevastă !“ Mă crezi ori ba, dar pînă în ziua căsătoriei am umblat tot timpul beat. Iar Filka Morozov nu-mi da pace : „Am să-ţi rup oasele, zice, logodnic ticălos al Akulinei ce eşti, numai să vreau, că mă culc noapte de noapte cu ea !“ Iar eu îi spun : „Minţi, porc de cîine ce eşti !“ Mă făcu de rîs în faţa lumii în plină stradă. Alerg turbat acasă. „Nu mă însor, zic, dacă nu-mi pune în palmă numaidecît încă cincizeci de carboave !“

— Şi se învoiau s-o dea după tine ?

— După mine ? De ce nu ! Nu eram nişte terchea-berchea ; am fost casă de gospodari cinstiţi. Tatăl meu sărăcise abia către sfîrşitul vieţii, cînd un foc năprasnic i-a mistuit tot avutul ; fusese mult mai bogat decît Ankudim. „Sînteţi nişte coate-goale“, zice Ankudim. „Nu ţi-a fost de ajuns, se vede, că ţi-au feştelit poarta cu dohot“, îi răspund eu. Iar el de colo : „Ce, ai venit aici să-ţi baţi joc de noi ? Ia nu mai face pe grozavul ! Dovedeşte că e necinstită... Gura lumii-i slobodă. Nu vrei — n-ai decît, pe-aici ţi-e drumul ! Dar să-mi dai banii înapoi...“ Atunci eu şi cu Filka ne hotărîrăm să-i trimitem bătrînului pe Mitri Bîkov, să-i spună că am să-l fac de rîsul lumii. Pînă în ziua căsătoriei am umblat beat mort. M-am trezit abia cînd veni vremea să mă duc la cununie. Ne-am întors de la biserică, ne-am aşezat la masă ; unchiul Mitrofan Stepanîci zise : „Afacerea, chiar dacă nu e tocmai cinstită, dar e trainică şi cu bine sfîrşită“. Bătrînul Anku-

din se îmbătase şi plîngea ; lacrimile îi curgeau în barbă. Eu însă, frate dragă, uite ce-am făcut ; mai înainte de a pleca la biserică, am ascuns un harapnic în buzunar şi mi-am pus în gînd să-i trag din prima zi o bătaie de pomină Akulkăi, ca să ştie ce înseamnă măritiş cu fetia pierdută, să afle şi toată lumea că eu, chiar dacă am luat-o aşa, nu sînt un prost...

— Bine ai făcut ! Să înveţe minte, vra să zică, şi să se simtă...

— Stai să vezi că nu-i chiar aşa. Prin părţile noastre e un obicei că, îndată după slujba de la biserică, tinerii să intre în odaia lor, în vreme ce nuntaşii beau şi petrec la masa întinsă. Rămăsei singur cu Akulka ; şedea albă ca varul, n-avea nici pic de sînge în obraji, tăcea şi tremura ca varga. Avea un păr moale şi bălai ca inul. Ochii mari, limpezi. Tăcea aproape întotdeauna ; n-o auzeai niciodată, ai fi zis că-i mută. Ciudată fiinţă... Şi ce crezi, bădie dragă : mi-am pregătit şi harapnicul, l-am pus alături lîngă pat, şi cînd colo a ieşit în faţa mea cu nimic vinovată, era fată mare.

— Ce spui !

— Crede-mă, o fată cinstită dintr-o casă de oameni cinstiţi. Şi pentru ce, frate, pentru ce îndurase ea atîta amar de suferinţă ? De ce o umpluse de noroi şi o făcuse de batjocură lumii ticălosul ăla de Filka Morozov ?

— Asta aşa e.

— Atunci m-am dat jos din pat şi-am îngenunchiat în faţa ei, împreunîndu-mi mîinile ca pentru rugăciune : „Iartă-mă, Akulina Kudimovna, zic, iartă-mă că am fost atît de prost ca să cred toate bîrfelile lumii. Iartă-mă că m-am purtat ca un nemernic." Se ridicase în genunchi în pat şi mă privea ; îmi puse amîndouă mîinile pe umeri şi începu să rîdă, şi cu toate astea lacrimile îi curgeau de-a lungul obrajilor ; plîngea şi rîdea în acelaşi timp... Ieşii din odaie şi strigai ca să mă audă toţi nuntaşii : „Mare mincinos şi ticălos e Filka Morozov ; dacă-l întîlnesc, nu scapă viu din mîna mea !" Bătrînii nu mai ştiau ce să spună de bucurie ; mama Akulinei era gata să cadă la picioarele fetei, să-i ceară iertare, iar bătrînul zise : „Numai să fi ştiut şi să fi cunoscut toate astea, scumpă copilă, şi nu te-am fi dat după un bărbat ca ăsta..."

Să ne fi văzut cum eram îmbrăcaţi în cea dintîi duminică după căsătorie, cînd am ieşit de la biserică ; eu în caftan de postav bun, cu căciulă de blană şi nădragi de catifea ; ea în-

tr-o scurteică de blană de iepure, nouă-nouță, cu basma de mătase pe cap ; eram cum nu se poate mai potriviți și ne ședea grozav de bine unul lîngă altul ! Toată lumea se uita la noi. Eu eram un flăcău destul de chipeș și nici Akulinuşka mea nu era de lepădat ; chiar dacă nu pica de frumoasă, dar nici cusur nu-i găseai ; era o fată frumușică tare...

— S-au întors lucrurile în bine, vra să zică.

— Ascultă mai departe. A doua zi după căsătorie, mă fac nevăzut dintre oaspeți și, cam afumat de băutură, o iau la goană pe uliță, strigînd : „Unde-i nemernicul ăla de Filka Morozov ; să pun numai mîna pe el, nenorocitul !" Țipam ca un nebun prin tîrg. Mi se urcase la cap și toată mahmureala de dinainte de nuntă, căci trei oameni cu greu au putut să mă aducă înapoi acasă, după ce m-au prins lîngă casa lui Vlasov. Toată lumea vorbea în oraș numai despre asta. Fetele îşi şopteau, cînd se întîlneau în tîrg : „Ce ziceți, fetelor, ce ziceți, deșteptelor ? Akulka a fost fată cinstită !" După cîteva zile mă întîlnesc cu Filka Morozov, care îmi strigă în plină stradă : „Vinde-mi-o, zice, pe nevastă-ta, ca să ai cu ce bea. Uite, la noi soldatul Iaşka pentru asta s-a însurat : nu s-a culcat niciodată cu femeia lui, dar are cu ce să se îmbete trei ani în şir !" Îi răspund : „Ești un ticălos !" „Și tu, un prost, îmi zice. Te-ai cununat beat. Parcă puteai tu să-ți dai seama ce și cum este ?" Ajung acasă și încep să strig : „M-ați însurat pe cînd eram beat." Mama sare cu gura la mine. „Nu, măicuțo, zic, matale ai urechile astupate cu aur. Cheam-o-ncoa pe Akulka !" Și unde mi ți-am luat-o, măi frate, la refec. Vreo două ceasuri am tot bătut-o, pînă ce-am căzut și eu frînt de oboseală. Trei săptămîni nu s-a mai dat jos din pat.

— Deh, ce să-i faci, rosti Cerevin, flegmatic cînd nu le bați, femeile... da ce, ai prins-o cu ibovnicul ?

— Nu, n-am prins-o. Să vezi ceva... Eu, ca să spun cinstit, nici n-aveam de ce s-o învinuiesc, zise Șișkov după un răstimp, de parcă i-a trebuit să facă o sforțare ca să rostească aceste vorbe. Dar tare m-a durut văzînd cum toată lumea își bate joc de mine. Și asta numai din pricina lui Filka. „Nevastă-ta e făcută ca s-o privească alții." Într-o zi, ne cheamă la el cu mai mulți musafiri și ce crezi că găsește să spună : „Dumnealui, zice, are o soțioară bună, drăguță, cuminte, respectuoasă, fără nici un cusur ; să vedeți ce gospodar

e dumnealui acum ! Dar ai uitat, prietene, cum i-ai mînjit poarta cu dohot ?" Cum şedeam beat, îmi pune mîna în păr şi mă trage spre podea : „Haide, joacă, bărbat al Akulkăi ; eu am să te trag de păr, şi tu să joci, ca să-mi faci cheful !" „Eşti un ticălos !" strig eu. Iar el de colo : „Am să vin în casa ta cu toată ceata şi în faţa ta îi trag Akulkăi o mamă de bătaie prin părţile moi cît mi-o plăcea". Ai să mă crezi ? O lună întreagă n-am mai îndrăznit să ies din casă, atît îmi era de frică să nu vină cumva la mine să-mi batjocorească nevasta. Şi uite, de atunci am început s-o bat...

— Ce rost avea s-o baţi ? Poţi să legi mîinile cuiva, dar limba n-ai cum să i-o ţii. Nici prea multă bătaie nu e bună. Pedepseşte-o, învaţ-o, dar la urmă spune-i şi o vorbă bună. Pentru asta-i făcută femeia.

Şişkov rămase cîteva clipe pe gînduri.

— ...La început, de necaz şi supărare, reluă el, iar pe urmă m-am deprins şi am luat-o ca un obicei ; erau zile cînd o băteam de dimineaţă pînă seara pentru nimic : ba că nu s-a sculat cînd vream eu, ba că n-a călcat cum trebuia. Dacă n-o băteam, începeam să mă plictisesc. De multe ori o vedeam cum rămîne nemişcată pe scaunul ei de lîngă fereastră, cu ochii aţintiţi în geam, mereu tăcută, şi pe obraji îi curgeau lacrimi... Mă cuprindea mila cînd o vedeam aşa plîngînd, dar tot o băteam. Biata mama răbda cît răbda şi iar încerca să mă cumînţească : „Eşti un nemernic, zice, nu mai ştii ce faci ; ocna o să te mănînce !" „Să taci, strig, şi nimeni să nu mai spună o vorbă, că fac moarte de om ; m-aţi însurat legat la ochi, m-aţi îmbrobodit !" La început, bătrînul Ankudim a încercat şi el să mă domolească şi a venit de cîteva ori la mine : „Bagă-ţi minţile în cap, flăcăule ! Să nu crezi că nu se găseşte ac şi de cojocul tău ; şi pentru asta este o lege !" Dar la urmă s-a lăsat păgubaş. Cît despre Maria Stepanovna, se făcuse blîndă de tot. Într-o zi, veni la noi şi-mi spuse plîngînd : „Să nu-ţi fie cu bănat, Ivan Semionîci ; e-un fleac, dar rugămintea-i mare. Îndură-te şi las-o să se bucure de lumina soarelui. Şi-mi trîntește o plecăciune pînă la pămînt. Îmblînzeşte-ţi inima, zice, şi iart-o ! Oamenii răi i-au scos vorbe de ocară, dar tu ştii că ai luat-o cinstită..." Şi iar mi se ploconeşte pînă la pămînt. Eu mă ţin tare şi-l fac pe grozavul : „Să n-aud vorbă ! Ce vreau, aia fac şi puţin îmi pasă de voi

toţi, pentru că nu mai ştiu ce e cu mine ; cît despre Filka Morozov, e cel mai bun şi mai drag prieten al meu !"

— Te înhăitaseşi, vra să zică, iar cu el ?

— Da de unde ! Cine se mai putea apropia de el ? Se beţivise rău de tot. După ce îşi risipise toţi banii şi tot avutul în chefuri, se năimise să meargă la oaste în locul fiului unui bogătan din tîrg. La noi, cînd un flăcău se hotărăşte să se ducă în locul altuia, se face un fel de stăpîn în casa acestuia şi trebuie să fie ţinut ca pe palme pînă în clipa în care e chemat. Capătă la plecare întreaga sumă cu care s-a învoit, dar pînă atunci trăieşte în casa gospodarului, cîteodată şase luni în şir ; şi cum îşi mai bate joc el de familia acestuia, cîte trăsnăi nu-i vin în cap, să scoţi icoanele afară, nu alta ! Că ce zice el : Am primit, care va să zică, să fiu cătană în locul feciorului dumitale, cu alte cuvinte, sînt binefăcătorul vostru şi trebuie să-mi daţi respectul cuvenit şi ascultare, altminteri îmi iau vorba înapoi. Şi uite aşa, făcîndu-şi de cap, Filka a întors pe dos casa gospodarului ; se culca cu fata lui, îl trăgea pe bătrîn de barbă în fiecare zi, după-masă ; în sfîrşit, făcea tot ce-i trecea prin minte. Trebuia să i se fiarbă apă pentru baie în fiecare zi şi aburul să fie amestecat cu abur de rachiu, iar femeile aveau datoria să-l ducă mai mult pe braţe pînă la baie, ţinîndu-l de subţiori. Cînd se întorcea acasă după chef, se oprea în mijlocul uliţei şi începea să ţipe : „Nu vreau să intru pe poartă, daţi gardul jos !" Astfel că bieţii oameni trebuiau să strice gardul, numai ca să-i facă loc să intre. În sfîrşit, veni şi ziua plecării ; îl dezmeticiră, îl pregătiră de drum şi porniră cu alai spre cazarmă. Lumea se înghesuia pe stradă ca la urs : „Îl duc la cătănie pe Filka Morozov !" El dă bineţe tuturor, în dreapta şi-n stînga. Deodată, se iveşte Akulka, dinspre grădină. Cum o zăreşte Filka, numai ce strigă : „Opreşte !" Sări jos din căruţă şi se închină în faţa ei pînă la pămînt : „Suflet blînd şi drag, garofiţa mea, te-am iubit doi ani, acum sînt dus cu lăutari la cătănie. Iartă-mă, zice, fată cinstită din oameni cinstiţi, că sînt un mare ticălos, eu sînt vinovat de toate nenorocirile tale !" Şi făcu din nou o plecăciune adîncă înaintea ei. La început, Akulka păru speriată, dar pe urmă se închină şi ea înaintea lui cu o plecăciune adîncă şi-i spuse : „Iartă-mă şi tu, flăcăule, dar eu nu-ţi port nici o supărare". Mă întorc acasă numaidecît. Intru în casă îndată după ea : „Ce-ai spus, neam de căţea

ce eşti ?" Iar ea, uite, n-ai să mă crezi, poate, îmi răspunde privindu-mă drept în ochi : „Îl iubesc acuma, zice, mai mult decît lumina ochilor !"

— I-auzi !

— În ziua aceea n-am mai scos o vorbă... Doar spre seară i-am spus : „Akulka, să ştii că te omor !" N-am închis ochii toată noaptea ; nu mai puteam de sete şi am ieşit în tindă să beau cvas ; se crăpa de ziuă... Mă întorc în casă şi zic : „Akulka, scoală să mergem la cîmp". De mult mă tot pregăteam să mă duc să-mi văd ogorul şi mama ştia de asta. „Bine faci, zise ea, e vremea secerişului, iar omul nostru am auzit că zace bolnav de două zile." Înhămai caii la căruţă fără să spun o vorbă. Cînd ieşi din tîrguşorul nostru, dai într-o pădure de vreo cincisprezece verste şi cum se termină pădurea, vine şi ogorul nostru. După vreo trei verste de drum prin pădure, opresc caii. „Dă-te jos, Akulina, zic, ţi-a sunat ceasul !" Ea mă priveşte îngrozită, se dă jos încet şi se opreşte drept în faţa mea. „Mi s-a făcut lehamite de tine, fă-ţi rugăciunea !" Şi o înşfac de păr — avea nişte cozi groase şi lungi ; mi le încolăcesc pe braţ, o răsucesc cu spatele spre mine, o cuprind ţinînd-o strîns între genunchi, scoţ cuţitul, îi dau capul pe spate şi, hîrşt, îi tai gîtul. Ea ţipă, sîngele ţîşneşte şuvoi ; arunc cuţitul, o iau în braţe, o întind la pămînt şi încep să urlu şi să plîng cît mă ţine gura. Eu urlu, ea ţipă, se zbate ; sîngele curge din ce în ce mai tare, mă stropeşte pe obraz, îmi scaldă mîinile, sîngele ei. Mă apucă groaza ; o las jos, las şi cal, şi căruţă şi o iau la fugă, gonind ca un nebun pînă acasă ; mă strecor prin fundul curţilor şi mă ascund într-un bordei de lut vechi şi părăsit, pe care îl foloseam altădată ca baie ; pînă noaptea tîrziu am stat acolo, pitit sub laviţă.

— Dar Akulka ?

— S-a sculat, se vede, de jos, şi a pornit spre casă. Au găsit-o mai tîrziu la vreo sută de paşi de locul unde o înjunghiasem.

— N-ai înjunghiat-o cum trebuie, va să zică.

— Păi... Şişkov se opri o clipă.

— Da, făcu Cerevin, e acolo o vînă, dacă n-o tai dintr-o dată, omul se zbate şi, oricît sînge ar curge, nu moare.

— Păi, a murit. Au găsit-o către seară, moartă. Au dat de ştire cui trebuia ; au început să mă caute şi m-au găsit

peste noapte în baia cea veche... Intru în al patrulea an de cînd sînt aici, adăugă el după un răstimp.

— De... Treaba asta, firește, e așa, că dacă nu le bați, n-ai făcut nimic, rosti calm și povățuitor Cerevin, scoțîndu-și din nou tabachera ; și începu să tragă tabac, încet, cu mișcări chibzuite, fără grabă. Pe de altă parte, mă uit la tine, flăcăule, și, după cele ce mi-ai spus și cîte ai făcut, eu așa chitesc, că ești om fără minte. Și eu, uite, mi-am prins într-o zi nevasta cu ibovnicul. Mi ți-am dus-o frumușel în șură ; am dezlegat cureaua de la frîu și am pus-o în două : „Cui i-ai jurat credință, spune, cui i-ai jurat credință în sfînta biserică, ai ?“ Măi, și cînd mi ți-am luat-o la bătaie, și am bătut-o, pînă cînd am auzit-o că strigă : „Picioarele am să ți le spăl și apa din lighean am s-o beau“. O chema Avdotia.

V

VARA

Dar iată că a sosit și luna aprilie ; se apropie săptămîna mare. Încetul cu încetul se pornesc muncile de vară. Din zi în zi soarele e tot mai cald și mai scînteietor ; un suflu primăvăratic adie în văzduh, aţîţînd organismul. Zilele frumoase și însorite îl tulbură pînă și pe ocnașul ferecat în lanțuri, trezesc în el dorinți vagi și nădejdi, un alean nelămurit. Într-o zi cu soare strălucitor dorul de libertate îl chinuie mai mult ca în zilele mohorîte de toamnă sau de iarnă. Și acest lucru se observă la toți deținuții. Ei par a se bucura că a sosit primăvara, dar totodată se lasă parcă pradă neliniștei, nerăbdării agitației.

Am observat că în temniță certurile sînt mai frecvente și mai pătimașe primăvara. Gălăgia și ocările sporesc ; neînțelegerile se iscă mai des. Și totuși, în ceasurile de muncă, surprinzi adesea cîte o privire îngîndurată, pierdută în zări albastre, undeva departe, dincolo de Irtîș, unde începe stepa nesfîrșită, pe o întindere de o mie cinci sute de verste, libera stepă kirghiză ; ori auzi un oftat profund din adîncul pieptului, de parcă aerul liber și îndepărtat l-ar ispiti pe om să-l

soarbă din plin, pentru a-şi uşura sufletul obijduit, încătuşat. „Eh !" exclamă în cele din urmă deţinutul şi, deodată, smulgîndu-se parcă din legănarea unui vis şi a îngîndurării, pune mîna pe lopată ori înşfacă stivuşoara de cărămizi pe care trebuie s-o care dintr-un loc într-altul. După o clipă, uită de această senzaţie fugară şi începe să rîdă ori să înjure, după cum îi este firea ; ori se aşterne pe muncă cu o înverşunare neobişnuită, străduindu-se din răsputeri şi fără nici un rost să-şi împlinească lucrul fixat pentru acea zi, de parcă ar vrea ca prin greutatea muncii şi prin oboseala fizică să înăbuşe ceva ce-l roade pe dinăuntru, îl apasă şi îl mistuie. Sînt cu toţii oameni voinici, în floarea vîrstei, plini de forţă şi vigoare... Şi ce grele sînt lanţurile pe o vreme ca asta ! Nici gînd să fac aici poezie, şi totuşi, nu mă îndoiesc de adevărul celor spuse. În anotimpul cald, sub soarele strălucitor, cînd simţi în tot sufletul, în toată fiinţa, cum renaşte în juru-ţi, cu o putere de negrăit, întreaga fire, temniţa zăvorîtă, asprimea paznicilor şi tirania unei voinţe străine devin parcă şi mai apăsătoare. Şi apoi, primăvara, o dată cu cele dintîi ciripeli de ciocîrlii, în Siberia şi în întreaga Rusie, hoinarii apucă drumul pribegiei ; fug creştinii din închisori şi se ascund prin păduri. Scăpaţi de apăsarea ucigătoare a hrubei, după ce au îndurat judecăţi şi canoane, trudă, lanţuri şi bătaie, ei pornesc să colinde drumurile, la întîmplare, încotro li se pare viaţa mai atrăgătoare şi mai lesnicioasă ; beau şi mănîncă ce găsesc, ce dă Dumnezeu, fără cine ştie ce griji, fără mohoreala temniţei şi dorul chinuitor de libertate, şi noaptea dorm liniştiţi în pădure ori pe cîmp, ca păsările cerului, şoptind noapte bună numai stelelor ce scînteiază sub ochiul Celui de sus. Să fim bine înţeleşi : viaţa de vagabond are şi părţi neplăcute. Uneori, slujba aceasta la „generalul Cucu" e foarte grea, căci e legată de lipsuri, de foame şi oboseală. Adesea vagabondul nu găseşte zile de-a rîndul o coajă de pîine să-şi astîmpere foamea, este nevoit să se ferească şi să se ascundă de toată lumea, ba chiar să fure, să jefuiască şi să ucidă. „Colonistul e ca un copil, tot ce vede îl îmbie", se spune de obicei în Siberia. Acelaşi lucru e valabil pentru vagabonzi, ba chiar într-o măsură mai mare şi mai îndreptăţit. Rar se întîmplă ca vagabondul să nu fie tîlhar, dar hoţ e aproape totdeauna, bineînţeles, mai mult de nevoie decît din vocaţie. Există şi vagabonzi înveteraţi, in-

corigibili. Sînt unii care fug chiar şi după ce şi-au ispăşit pedeapsa şi au fost trecuţi în situaţia de colonişti. S-ar părea că omul ar trebui să se bucure de starea lui cea nouă şi să fie mulţumit că-şi cîştigă pîinea de toate zilele în linişte. Ţi-ai găsit ! O putere nevăzută îl cheamă mereu şi îl îmbie s-o ia din loc. Încotro ? Nici el nu ştie, dar lasă totul şi pe-aci ţi-e drumul. Viaţa prin păduri, groaznică şi mizerabilă, dar liberă şi aventuroasă, are pentru cei care au gustat o dată din ea un farmec misterios ; o putere tainică îi ispiteşte mereu şi-i atrage ca o vrajă irezistibilă ; vezi cu surprindere pe cîte unul, om liniştit, aşezat, care prin firea şi purtarea lui de pînă atunci făgăduia să devină un bun şi priceput gospodar, cum o ia razna pe drumul pribegiei. Altul se şi însoară, are copii, trăieşte ani de-a rîndul în acelaşi loc, şi, într-o bună zi, pe nepusă masă, se face nevăzut ; îşi părăseşte nevasta şi copiii, spre marea nedumerire a familiei şi a tuturor oamenilor din volostia în care fusese înscris.

Am văzut în temniţă un astfel de fugar. Nu săvîrşise cine ştie ce crime grave, în orice caz mie nu mi-a ajuns nimic la ureche, dar toată viaţa hoinărise, bătuse toate drumurile. Fusese şi la graniţa de miazăzi a imperiului, şi dincolo de Dunăre, şi prin stepa kirghiză, şi în Siberia orientală, şi prin Caucaz — într-un cuvînt, cutreierase întreaga ţară. Cine ştie, în alte împrejurări, omul acesta, cu marea lui patimă pentru călătorii, ar fi devenit, poate, un Robinson Crusoe.

Am aflat aceste amănunte de la alţi ocnaşi, fiindcă aici, la ocnă, nu-i plăcea să stea de vorbă cu nimeni şi nu rostea un cuvînt decît atunci cînd vedea că n-are încotro. Era un om mărunţel, de vreo cincizeci de ani, foarte cuminte şi potolit, cu faţa liniştită, lipsită de orice expresie, aproape tîmpă. Îi plăcea să se încălzească la soare, îngînînd de obicei un cîntec fără cuvinte, atît de încet, că nici de la cinci paşi nu-l auzeai. Trăsăturile feţei păreau că-i înlemniseră o dată pentru totdeauna ; mînca puţin şi numai pîine ; nu cumpăra niciodată colaci ori rachiu ; dar poate că nici n-a avut vreodată bani la el şi, chiar să-i fi avut, nici n-ar fi ştiut să-i numere. Nimic nu-l tulbura ; orice s-ar fi întîmplat, el nu-şi ieşea din fire. Cîteodată îl vedeam hrănind cu mîna lui cîinii din curtea temniţei, lucru pe care nimeni altul nu-l făcea. De altfel, rusului în general nu-i place să hrănească cîini. Se spunea că fusese însurat de două ori şi că avea şi copii, nu se ştie pe

unde... Pentru ce fusese osîndit la temniță, n-am aflat niciodată. Ai noștri credeau că într-o zi va evada, dar fie că nu-i venise ceasul, fie că-i trecuse vremea — cine știe? — continua să-și ducă zilele cuminte, potolit, contemplînd parcă mediul ciudat în mijlocul căruia trăia. Și totuși, nu se putea ști nimic sigur, deși era limpede că o încercare de evadare n-avea pentru el nici un sens, căci ce-ar fi putut cîștiga fugind de acolo unde se afla?

Dar, văzută în ansamblu, viața în pădure, viața de hoinar e un adevărat rai pe lîngă aceea din temniță. E și firesc să fie așa, întrucît lucrurile se înțeleg de la sine și nu suferă nici o comparație. O fi grea soarta vagabondului, dar cel puțin el și-a ales-o. Iată de ce oricare deținut, din orice închisoare și în orice parte a Rusiei s-ar afla, se simte neliniștit o dată cu cel dintîi zîmbet al soarelui de primăvară și-l cuprinde un dor de ducă irezistibil. Desigur, nu oricine își pune în gînd să fugă negreșit; dimpotrivă, s-ar putea afirma cu certitudine că de teama piedicilor, a greutăților și a osîndei mult mai aspre, abia unul dintr-o sută dacă se hotărăște la aceasta; ceilalți nouăzeci și nouă se mulțumesc doar să viseze la posibilitatea unei evadări, gîndindu-se cum ar putea s-o facă și unde ar fi mai bine să se ducă; numai gîndul că ar exista totuși o posibilitate de a scăpa de ocnă, însăși dorința aceasta, aparent realizabilă și plină de o speranță luminoasă, constituie o supapă salvatoare, un reazim dătător de tărie și rezistență. Unii se consolau doar cu amintirea evadărilor încercate altădată... Vorbesc aici de ocnașii condamnați prin sentințe definitive. Cele mai frecvente cazuri de evadări se observă la cei aflați încă în stadiul deținerii preventive, asupra cărora nu s-a dat încă o hotărîre definitivă. Cei condamnați definitiv pe termen mărginit nu se hotărăsc să fugă decît poate numai la început. După ce a ispășit doi-trei ani din pedeapsa la care a fost condamnat, ocnașul începe să prețuiască timpul executat și își face socoteala că e mult mai bine pentru el să-și termine după lege pedeapsa la muncă silnică și să fie trimis pe urmă în libertate ca orice colonist, decît să ia asupră-și riscurile unei evadări, care, în caz că nu izbutește, îl va duce la pieire. Doar în aceste cazuri nereușita e foarte posibilă. Abia dacă unul din zece izbutește să-și *schimbe soarta*. Dintre cei cu condamnări definitive, se mai încumetă poate să riște o evadare numai cei condamnați pe termene

prea lungi. Cincisprezece, douăzeci de ani par o veşnicie şi osînditul, în aceste cazuri, e dispus oricînd să rîvnească la o schimbare a soartei sale, chiar dacă a executat şi zece ani din pedeapsă. Pe de altă parte, şi stigmatele cu care sînt înfieraţi ocnaşii îi opresc pe mulţi să rişte o evadare. A-ţi *schimba soarta* e un termen tehnic. Dacă e prins în clipa cînd încearcă să fugă, ocnaşul răspunde la interogatoriu că a vrut „să-şi schimbe soarta". Această expresie, oarecum livrească, se potriveşte întocmai în cazul de faţă, căci oglindeşte perfect motivul determinant al acţiunilor făptaşului. Nici un fugar, la urma urmei, nu-şi închipuie că, evadînd, va deveni cu totul liber, fiindcă ştie că acest lucru e aproape cu neputinţă ; tot ce nădăjduieşte el e să fie trimis undeva, în altă parte, sau, în cazul cel mai bun, în colonie, ori să fie judecat din nou pentru altă infracţiune săvîrşită în timpul vagabondării — într-un cuvînt, să fie trimis oriunde, dar să scape de temniţa în care a fost închis şi care pentru el a devenit un iad insuportabil. Dacă aceşti fugari nu-şi găsesc în timpul verii un adăpost mai sigur în care să-şi petreacă iarna, dacă, de pildă, nu au norocul să dea peste un tăinuitor, care pentru ceva bani găzduieşte oameni certaţi cu legea ; dacă, în sfîrşit, nu-şi fac rost, fie şi prin asasinat, de un act de identitate care să le îngăduie a se stabili oriunde legal — tot ei, o dată cu venirea toamnei, dacă n-au fost identificaţi şi prinşi între timp, se prezintă de bunăvoie în oraşe şi tîrguri, grupuri-grupuri, ca să fie băgaţi ca vagabonzi prin aresturi şi închisori, pentru vremea grea de iarnă, sperînd că la vară vor izbuti din nou s-o ia razna.

Suflul răscolitor al primăverii m-a atins cu aripa lui şi pe mine. Priveam cu nesaţ, prin crăpăturile gardului înalt de pari, cum încolţea şi creştea iarba pe povîrnişul valului, cum albastrul cerului îndepărtat devenea tot mai intens, mai profund ; mi-aduc aminte că rămîneam aşa uneori vreme îndelungată, cu capul lipit de gard, într-o contemplare nesfîrşită, neobosită. Dorul şi neliniştea sporeau din zi în zi, temniţa îmi devenea tot mai nesuferită. Vrăjmăşia pe care mi-o arătau necontenit, în toţi anii aceştia de început, ceilalţi ocnaşi, pentru că eram din tagma domnilor, ajunsese insuportabilă, îmi otrăvea viaţa. Din pricina ei, numai ca să scap de această ură generală, nesfîrşită, chinuitoare şi parcă mereu nepotolită, ceream de multe ori, în primii ani de ocnă, să fiu

trimis la spital, chiar şi fără să fiu bolnav cu adevărat. „Păsări de pradă — iată ce sînteţi voi, boierii ; din pricina voastră n-avem un loc sub soare !“ ne spuneau ocnaşii, şi cum îi mai invidiam pe cei din popor, nou veniţi în temniţa noastră, văzînd că în scurt timp după ce au păşit pragul cazărmii se împrieteneau cu toată lumea. De aceea, chiar şi mirajul primăverii, mirajul libertăţii, bucuria întregii firi trezeau în mine o stare de profundă tristeţe şi surescitare sîcîitoare. Spre sfîrşitul postului Paştilor, în săptămîna a şasea mi se pare, mi-a venit rîndul, împreună cu alţii, să mă împărtăşesc. Toţi întemniţaţii fuseseră împărţiţi în şapte grupuri, după numărul săptămînilor din post, în vederea împărtăşaniei. Fiecare grup era alcătuit din cel puţin treizeci de oameni. Săptămîna de post a fost pentru mine un moment de mare destindere. Eram scutiţi de munci. De două sau cîteodată de trei ori pe zi ne duceam la biserică, la o oarecare depărtare de temniţă. De multă vreme nu mai fusesem la biserică. Slujba bisericească din postul mare, cu care eram deprins încă din copilărie şi o cunoşteam din casa părintească, rugăciunile grave şi solemne, îngenuncherile şi mătăniile trezeau în mine un trecut îndepărtat, foarte îndepărtat, reînviind amintiri uitate din anii de copilărie, şi, ţin minte, mă simţeam foarte fericit cînd porneam dimineaţa spre lăcaşul Domnului, călcînd pe drumul îngheţat peste noapte, sub paza unei escorte de soldaţi cu puştile încărcate. Soldaţii, e drept, nu intrau în biserică. Înăuntru, noi ne îngrămădeam imediat lîngă uşă, pe locul cel din urmă, astfel că n-auzeam decît glasul adînc al diaconului şi zăream din cînd în cînd, din spatele mulţimii, patrafirul negru ori capul chel al preotului. Îmi aminteam cum în copilărie priveam spre mulţimea norodului îngrămădit la uşă, care făcea loc cu umilă smerenie cînd zărea un epolet cu fire de aur, pe vreun boier burduhănos sau vreo cuconiţă împopoţonată, dar cucernică nevoie mare, grăbindu-se să se posteze în rîndul din faţă şi gata să se certe cu oricine pentru acest loc. Şi îmi părea că acolo, în pronaosul bisericii, oamenii se roagă într-altfel decît cei din faţă, mai cu smerenie şi cu ardoare, închinîndu-se pînă la pămînt, mai plini de supunere şi de umilinţă.

Acum stăteam şi eu acolo, în mijlocul acelei mulţimi, ba nu, nu în mijlocul ei, căci noi eram în lanţuri şi stigmatizaţi ; lumea se ferea de noi, ne privea cu teamă parcă, unul şi altul

ne mai da de pomană, și-mi aduc aminte că aceasta îmi provoca o senzație ciudată : o nebănuit de stranie plăcere și o satisfacție și mai stranie, de o ascuțime cu totul deosebită. „Dacă-i așa, n-au decît !“ îmi ziceam. Ocnașii se rugau cu multă cucernicie și fiecare din ei ținea să-și dea negreșit obolul sărăcăcios, dăruindu-și copeica trudnică și mizeră pentru o lumînare sau pentru cutia milelor. „Și eu sînt om, își zicea, poate, fiecare, întinzînd banul, în fața lui Dumnezeu toți sînt deopotrivă...“ Ne împărtășirăm după slujba ceasului al șaselea. Cînd preotul, cu potirul în mînă, rosti cuvintele : „Precum pe tîlharul, care a venit la tine, l-ai primit, așa mă primește și pe mine...“ aproape toți se prăbușiră în genunchi, în zăngănit de lanțuri, socotind, poate, că aceste cuvinte sînt rostite anume pentru ei.

În sfîrșit, veni și săptămîna luminată. Administrația pregăti pentru noi cîte un ou și cîte o felie de cozonac. Din oraș veniră iarăși pomeni multe. Ca și la Crăciun, urmară : vizita preotului cu crucea, vizita șefilor, ciorba grasă cu carne, beția și trîndăveala, cu singura deosebire că acum ne puteam plimba prin curte, încălzindu-ne la soare. Totul părea mai luminos și ne mișcam mai în voie decît iarna și, totuși, ne simțeam mult mai triști. Ziua lungă de vară, care și așa pare nesfîrșită, devenea insuportabilă de sărbători. În zilele de lucru, ne luam cu treaba și timpul trecea mai repede.

Muncile de vară erau într-adevăr cu mult mai grele decît cele din timpul iernii. Se lucra îndeosebi la șantiere de construcții. Ocnașii săpau pămîntul, așezau cărămizi ori făceau reparații de lăcătușerie, tîmplărie și zugrăveală la clădirile publice. Alții lucrau la cărămidărie, unde se pare că era munca cea mai grea. Cărămidăria se afla la o depărtare de patru verste de temniță. Zilnic, în tot cursul verii, la ora șase dimineața, pleca într-acolo cîte un convoi de cincizeci de oameni. Se alegeau de obicei ocnașii care, neștiind nici o meserie, nu erau folosiți prin ateliere. Își luau cu ei pîinea pentru amiază, ca să nu mai facă încă un drum de peste opt verste, dus și întors, iar masa de prînz o luau abia seara, cînd se întorceau la temniță. Partea de muncă ce o avea de îndeplinit zilnic fiecare era atît de mare, încît numai lucrînd toată ziua, și aproape fără întrerupere, izbutea, cu chiu, cu vai, să și-o termine. Mai întîi, fiecare trebuia să sape și să-și scoată cantitatea necesară de argilă de sub mal, să care apă

ca s-o ude, s-o amestece şi s-o frămînte cu picioarele în groapă şi, în sfîrşit, să facă un număr neînchipuit de mare de cărămizi — două sute, sau chiar două sute cincizeci de bucăţi. Eu n-am fost decît de două ori la cărămidărie. Cei ce lucrau acolo se întorceau seara tîrziu, frînţi de oboseală şi tot bodogăneau, mustrîndu-i pe ceilalţi că au lăsat munca cea mai grea numai pe seama lor. Poate că în aceste mustrări găseau un fel de consolare. Şi totuşi, unora le plăcea această muncă, mai întîi fiindcă puteau ieşi din oraş, într-un loc deschis, plăcut, pe malul Irtîşului. Aveai cel puţin o privelişte cu care să-ţi bucuri ochiul, nu ca între zidurile cetăţii. Apoi puteai să fumezi în voie şi să te întinzi pe iarbă o jumătate de ceas în tihnă deplină.

Pe mine mă trimiteau, ca şi înainte, să lucrez la atelier, ori să pisez alabastru, ori, cel mult, să car cărămizi la vreo construcţie. În această din urmă îndeletnicire a trebuit să car odată, timp de două luni, cărămizi de pe malul Irtîşului la o depărtare de aproape o sută patruzeci de metri pînă la cazarma cea nouă în construcţie şi să străbat şanţul şi valul fortăreţei, mai înainte de a ajunge la locul de depozitare. Contrar aşteptărilor mele, ocupaţia aceasta mi-a plăcut, cu toate că de fiecare dată frînghia îmi rodea umerii. Dar îmi plăcea, fiindcă simţeam că munca asta îmi întăreşte muşchii şi devin tot mai rezistent. La început, nu puteam să duc mai mult de opt cărămizi dintr-o dată — fiecare avea o greutate de aproape douăsprezece livre. Treptat, am ajuns să duc douăsprezece pînă la cincisprezece cărămizi, lucru care mă bucura foarte mult. Ca să poţi suporta toate mizeriile acestei vieţi blestemate de ocnă e nevoie nu numai de tărie sufletească, ci şi de o mare rezistenţă fizică.

Iar eu eram hotărît să mai trăiesc şi după ocnă...

Îmi plăcea să car la cărămizi, nu numai fiindcă această muncă mă întărea trupeşte, ci fiindcă aveam astfel prilejul să mai stau pe malul Irtîşului. Aduc mereu vorba despre acest mal, pentru că era singurul loc de unde puteai vedea în voie un colţ din lumea de necuprins, de unde puteai scruta depărtările limpezi şi curate, stepa liberă şi neumblată, a cărei pustietate îmi producea întotdeauna o ciudată impresie. Numai aici, pe mal, puteai să întorci spatele fortăreţei şi să n-o mai vezi. Toate celelalte locuri de muncă ale noastre se aflau ori în incinta fortăreţei, ori în imediata ei vecinătate.

Fortăreața aceasta și mai ales unele clădiri din incinta ei îmi deveniră nesuferite chiar din prima zi. Casa maiorului nostru îmi părea un loc blestemat, odios, și o priveam cu ură de fiecare dată cînd treceam prin fața ei. Pe cînd acolo, la malul rîului, puteai să uiți de toate și să te lași nestingherit în voia gîndurilor. Priveai adîncul zărilor largi și depărtările de necuprins, pustii, cu aceeași uitare de sine cu care întemnițatul privește lumea liberă de afară prin ferestruica zăbrelită a închisorii sale. Toate îmi erau plăcute și dragi în acest colț de lume : și soarele strălucitor în nesfîrșitul cerului albastru, și cîntecul îndepărtat al kirghizului ce răsuna dincolo, pe celălalt țărm. Îți aținteai privirea și numai într-un tîrziu abia de izbuteai să descoperi și biata iurtă afumată a vreunui baiguș oarecare ; vezi un firicel de fum albastru ce se destramă în văzduh și fata kirghiză ce-și mînă la pășune cei doi berbeci. O lume primitivă, săracă, dar liberă. Surprinzi și urmărești zborul unei păsări ce spintecă aerul limpede ; o urmărești mult timp, fără s-o scapi din ochi ; o vezi cum se lasă brusc în jos, atingînd o clipă apa, pentru ca apoi să se înalțe și să se piardă în zări și iarăși să se ivească aidoma unui punct abia vizibil. Pînă și o biată floricică palidă pe care am găsit-o într-o văgăună a țărmului stîncos, o dată cu ivirea primăverii, îmi atrase dureros atenția. Amărăciunea și jalea acestui prim an de ocnă au fost de nedescris, înfiorător de chinuitoare. Din pricina acestei stări, în primul an de ocnă mi-au scăpat multe din cele ce se petreceau în juru-mi. Închideam ochii, căci nu mai voiam să văd nimic. Printre tovarășii mei de ocnă, în general oameni răi și insuportabili, în mijlocul cărora trăiam, nu reușeam să observ și pe cei buni, în stare să simtă și să gîndească, cu toată crusta respingătoare ce-i acoperea pe dinafară. Printre cuvintele pline de venin de care aveam parte, lăsam să treacă neobservată și cîte o vorbă bună, cu atît mai scumpă, cu cît era rostită fără vreun gînd ascuns și pornea adesea de-a dreptul din inima unui om care suferise și îndurase, poate, mai mult decît mine. Dar la ce bun să mai vorbesc despre toate acestea ? Eram bucuros de oboseala muncii, căci așa puteam nădăjdui, cel puțin, să am un somn odihnitor. Vara, la noi, somnul era un chin, mai insuportabil aproape decît iarna. Serile, ce-i drept, erau uneori foarte plăcute. Soarele, care dogorise toată ziua curtea temniței, cobora în sfîrșit spre asfințit. Aerul se răcorea și apoi se lăsa

noaptea, aproape rece (relativ, firește) ca toate nopțile în stepă. Înainte de a fi închiși în cazarmă, ocnașii se plimbau pîlcuri-pîlcuri prin curte. Grosul însă era adunat, ca de obicei, la bucătărie. Acolo se discutau probleme arzătoare ale vieții de ocnă, fel de fel de fapte și întîmplări, sau vreun zvon care ajunsese să pătrundă pînă aici, adesea cu totul absurd, dar care trezea totdeauna un interes extraordinar la acești oameni izolați de restul lumii ; așa, de pildă, se răspîndea deodată zvonul că maiorul va fi dat afară. Ocnașii sînt creduli ca niște copii ; își dădeau seama că zvonul acesta nu poate fi adevărat, că cel ce l-a stîrnit e Kvasov, un mincinos fără pereche, căruia toată lumea hotărîse de mult să nu-i mai dea crezare, și totuși se agățau cu foc de această știre, o întorceau pe față și pe dos, făcînd tot felul de presupuneri și înșelîndu-se pe ei înșiși, pentru ca, în cele din urmă, să se rușineze, să nu mai poată de necaz și să se înfurie că fuseseră atît de naivi, încît să se lase amăgiți de Kvasov.

— Dar cine o să îndrăznească să-l dea afară ? strigă un ocnaș. Să n-aveți grijă, e tare, nu se dă el bătut.

— S-or mai găsi și alții, mai ceva decît el, se aprinde deodată un flăcău bătăios și deștept, care trecuse, se vede, prin multe și care se dădea în vînt după discuții de tot felul, fiind veșnic de altă părere decît cei cu care vorbea.

— Corb la corb nu scoate ochii ! strecoară mohorît, ca pentru sine, un al treilea, om în vîrstă, cu părul încărunțit, care-și soarbe într-un colț ciorba de varză murată.

— Nu cumva crezi că cei mari o să te întrebe pe tine ce să facă : să-l dea afară pe maior, ori ba ? adaugă sceptic un al patrulea, ciupind ușor strunele balalaicii.

— Și de ce nu, mă rog ? se înfurie al doilea, dacă toată lumea asta necăjită se plînge ; și ar trebui s-o spunem cu toții, dacă o să ne întrebe. Numai că la noi nu-i tocmai așa : de țipat, țipă toți în păr, dar cînd e să se facă treabă, toți dau îndărăt, nu mai suflă unul.

— Dar tu cum credeai ? îl lămurește ocnașul cu balalaică. Unde te trezești aici ? Nu sîntem la pușcărie, în fundul ocnei ?

— Mai deunăzi, urmează vorbărețul cel bătăios, fără să ia seama la ce i se răspunde, rămăsese un pic de făină pe fundul lăzii ; o răzuie, o scutură, o mătură și-o adună ; ei, cît să fi fost ? Ia, acolo, o nimica toată ; băieții, hai că s-o vîndă. Ți-ai găsit ! i-a și ajuns la urechi ; a pălăvrăgit zevzecul de

magazioner ; şi unde mi ţi-o ia frumuşel, făina, şi ţi-o trece, neică, la economii — pricepi ? Păi, dreptate-i asta ?

— Şi cui vrei să te plîngi ?

— Cui ? Levizorului ăl de-o să vie curînd.

— Ce levizor ? Care levizor ?

— Asta aşa e, fraţilor, curînd vine aici un revizor, întăreşte un ocnaş tînăr, dezgheţat, cu ştiinţă de carte, fost furier, care citise cîndva *Ducesa de la Vallière*, ori aşa ceva. E glumeţ şi vesel, dar fiindcă e om umblat şi cunoaşte multe lucruri, ocnaşii îl respectă. Făcîndu-se că nu observă impresia pe care o produc vorbele lui despre revizor şi fără a ţine seama de curiozitatea generală, aţîţată prin această veste, o luă din loc şi se duse la bucătar să-i ceară un ficăţel. Bucătarii noştri vindeau cîteodată asemenea lucruri ; cumpărau, de pildă, un ficat întreg cu banii lor, pe care-l frigeau, îl tăiau apoi în bucăţele şi îl vindeau aşa ocnaşilor.

— De cît vrei : de-o juma de copeică sau de una întreagă ? întrebă bucătarul.

— Taie-mi de una întreagă, să crape pizmaşii de ciudă ! răspunse ocnaşul. Un general, fraţilor, un general care vine anume din Petersburg ca să cerceteze întreaga Siberie. Aşa, să ştiţi. Am auzit-o din gura ordonanţelor comandantului.

Vestea stîrneşte o emoţie extraordinară. Timp de un sfert de oră nu se discută decît cine poate să fie generalul, ce fel de general e şi dacă e mai mare în grad decît generalii de pe aici. Ocnaşilor le place grozav să discute despre ranguri, funcţii, grade, şefi, despre cine e mai mare, care pe care poate să-l pună cu botul pe labe, care din ei poate să-i facă pe toţi ceilalţi să stea sluj în faţa lui şi în faţa cui, la rîndu-i, stă smirna ; şi se ceartă, şi se înjură din pricina acestor generali, ba uneori ajung şi la bătaie. Unii se vor întreba, poate : ce-i îndemna să pună atîta patimă într-o chestiune ca asta ? Dacă ne gîndim însă că aici gradul de pricepere, de cunoaştere a lumii, importanţa pe care a avut-o omul în societate înainte de a fi fost adus în temniţă se măsoară după capacitatea de a deţine cît mai multe informaţii despre şefi şi generali, răspunsul se impune de la sine. În general, discuţiile despre şefi, superiori şi personajele sus-puse din ierarhia administrativă erau considerate la noi în temniţă ca fiind cele mai importante şi mai „subţiri".

— Va să zică, e adevărat că-l scoate pe maior, zise Kvasov,

un omuleț roșcovan, repezit și cam nătîng. El stîrnise zvonul despre maior.

— Nici o grijă ; știe el cum să-i ungă ! rostește cu glas apăsat bătrînul cel ursuz, isprăvindu-și ciorba de varză acră.

— Să știți că așa o să se întîmple, zice un altul, îi unge. Are de unde, că doar a furat destul ! A fost comandant de batalion încă înainte de a veni aici. Mai acum vreo cîtăva vreme voia să se însoare cu fata protopopului.

— Da uite că nu s-a însurat : i-au dat pașaportul ; e prea sărac pentru ei. Halal ginere ! N-are decît hainele de pe el. Anul trecut, de Paști, a pierdut la cărți tot ce-a avut. Mi-a spus Fedka.

— De, lupu-și schimbă părul, dar năravul ba.

— Ce să spun, mă fraților, nu-i bine să te însori cînd ești sărac : noaptea-i scurtă, iar necazurile... Am fost și eu însurat ! se amestecă în vorbă Skuratov.

— Păi sigur ! Chiar de tine era vorba, îl ia peste picior fostul furier. Iar tu, Kvasov, ești prost dacă crezi că un general ca ăsta o să se lase uns de un maior și că un coșcogea general o să fie trimis tocmai din Petersburg anume ca să-l controleze pe maiorul nostru !

— Și ce, dacă-i general crezi că n-o să ia bani ? spuse sceptic cineva din mulțime.

— N-o să ia, firește, iar dacă ia, trebuie să i se dea din gros, nu glumă. Altfel nu primește.

— Asta-i ! Mă rog, după grad !

— Ciupește el și generalul de unde poate, declară categoric Kvasov.

— I-ai dat tu vreodată, de ești atît de sigur ? îl întrebă cu dispreț Baklușin, care tocmai intră. Ai văzut cel puțin un general la viața ta ?

— Și dacă am văzut ?

— Minți !

— Minte tu, dacă-ți dă mîna !

— Băieți, dacă a văzut el în viața lui un general, să spună pe care ! Hai, dă-i drumul, că eu îi cunosc pe toți.

— L-am văzut pe generalul Zibert, răspunse Kvasov cam șovăielnic.

— Zibert ? Nu există general cu numele ăsta. Se vede că ți-a gîdilat puțin spatele cu nuiaua cînd era încă locotenent-colonel, iar ție, de frică, ți s-a părut că-i general.

— Ascultați-mă pe mine, fraților, strigă Skuratov, că sînt om însurat. Era cu adevăratelea la Moscova un general pe care-l chema Zibert, neamț după nume, dar era rus de-al nostru pravoslavnic. Se spovedea la preotul rusesc în fiecare an în postul Sîntămăriei și tot bea, mă fraților, la apă ca o rață, cîte patruzeci de pahare cu apă de rîu în fiece zi. Cică, asta îl lecuia de nu știu ce boală : mi-a spus-o camerdinerul lui.

— Și n-a făcut broaște în burtă ? întrebă mucalit ocnașul cu balalaica.

— Ia mai lăsați gluma ! Aici e vorba de lucruri serioase și ei se țin de... Adică, ce fel de levizor vine, oameni buni ? găsi momentul să se amestece și bătrînul ocnaș Martînov, care pe vremuri făcuse armată la husari și care, în ciuda vîrstei înaintate, era veșnic plin de neastîmpăr.

— Vedeți-vă de treabă ! Niște minciuni gogonate ! își dă cu părerea un neîncrezător. Și cum le mai scornesc, și le mai potrivesc ! Prostii.

— Nu, nu sînt prostii ! intervine sentențios Kulikov, care pînă atunci urmărise tăcut și grav toată conversația. E un om de vreo cincizeci de ani, cumpănit la vorbă și arătos la chip. E conștient de acest lucru și asta îi dă un aer de trufașă superioritate. Are în vinele lui ceva sînge țigănesc, e de meserie veterinar, cîștigă în oraș parale bune lecuind caii și în temniță face negoț cu rachiu. E om deștept, umblat, trecut prin ciur și dîrmon. Își drămuiește cu atîta grijă cuvintele, de parcă ar lăsa să-i scape din gură nestemate.

— E adevărul adevărat, fraților, urmează el, tacticos, am auzit vorbindu-se încă săptămîna trecută că un general cu funcție de seamă vine în inspecție prin Siberia. O să-i ungă și lui careva osia, firește, dar nu maiorul nostru : n-are obraz și n-o să îndrăznească nici să i se arate în ochi. Și-apoi, nici generalii nu-s toți pe un calapod. Unul e într-un fel, altul e într-altfel. S-o știți însă de la mine : maiorul n-o să se clintească de la locul lui. Pe noi nu ne întreabă nimeni, iar ăi mari n-o să se ducă să pîrască pe unul dintre ai lor. Revizorul se va abate și pe la temniță, va arunca o privire ici-colo și pe-aci ți-e drumul, iar din raport se va vedea că toate sînt în bună rînduială.

— Așa e. Da maiorul a sfeclit-o : prea o ia de dimineață cu băutura ; cînd îl cauți, e beat turtă.

— Cică la noapte îi mai aduce o butie, îl auzii pe Feldka.

— Reaua nărăvire n-are lecuire. Parcă-i întîiaşi dată cînd l-aţi văzut beat ?

— Oricum, ar fi prea din cale-afară ca nici generalul să nu-l ia la rost ! Pînă cînd o să i se rabde toate potlogăriile ? ! bodogăneau ocnaşii între ei.

Vestea că în curînd trebuie să sosească un revizor se răspîndeşte ca fulgerul prin întreaga temniţă. Ocnaşii forfotesc prin curte, transmiţîndu-şi-o nerăbdători unul altuia. Unii îşi păstrează cumpătul, afundîndu-se într-o tăcere gravă, ca să-şi dea astfel importanţă. Alţii rămîn indiferenţi. În pragul uşilor s-au aşezat cei cu balalaicile, în vreme ce alţii stau de vorbă grupuri-grupuri. Unii încearcă să cînte, dar pretutindeni se simte tulburare şi însufleţire.

La ora nouă se făcea numărătoarea, intram în cazărmi şi se trăgeau zăvoarele la uşi. Nopţile erau scurte. Deşteptarea suna la cinci dimineaţa, şi totuşi nimeni nu putea să adoarmă înainte de unsprezece, fiindcă pînă la acea oră forfota, cu discuţiile şi taifasurile în cazarmă nu mai conteneau, ba uneori se înjghebau şi maidanuri, ca în timpul iernii. Căldura era înăbuşitoare. Cu toate că prin fereastra deschisă pătrundea răcoarea nopţii, ocnaşii se foiau în paturi, neputîndu-şi găsi liniştea necesară pentru odihna aşteptată după truda zilei. Puricii mişunau miriade ; nici iarna nu le ducem lipsa, dar cînd se desprimăvărează, se înmulţesc în număr neînchipuit ; auzisem despre asta mai înainte, dar n-am crezut pînă nu i-am simţit pe propria-mi piele. Şi cu cît vara era mai înaintată, cu cît se încălzea vremea, cu atît le sporea numărul şi înverşunarea. E drept că pînă şi cu puricii te poţi obişnui, m-am convins din proprie experienţă, dar cu preţul unor încercări indescriptibile. Cîteodată te aduceau într-un asemenea hal, încît cădeai într-o stare de prostraţie şi de epuizare ca după o criză de febră, şi simţeai că nu dormi, ci zaci într-un fel de toropeală. În sfîrşit, spre ziuă, cînd se mai potoleau şi puricii, obosiţi şi ei, pesemne, de atîta zel, şi izbuteai şi tu să adormi în răcoarea dimineţii somnul cel mai dulce, iată că se auzea duruitul neînduplecat al tobei şi suna deşteptarea. Ascultai, îţi trăgeai cojocul pe cap şi începeai să blestemi fiecare lovitură de ciocănel, numărîndu-le parcă, iar prin somn ţi se furişa în creier gîndul de neîndurat că aşa va fi şi mîine, şi poimîine, şi încă ani de-a rîndul, pînă în clipa eliberării. Şi atunci

te străfulgera și un alt gînd : dar cînd va veni în sfîrșit această libertate și unde-i ea ? Trebuia însă să te scoli ; începea forfota obișnuită a zilei... Ocnașii se îmbrăcau, se grăbeau să pornească la lucru. E drept că mai era rost de o oră de somn și la amiază.

Zvonurile despre revizor începură să se adeverească. Pe zi ce trecea, ele deveneau tot mai precise și, în sfîrșit, toată lumea află absolut sigur că un general, un mare slujbaș al statului, venea din Petersburg ca să facă o inspecție prin întreaga Siberie și că se și află la Tobolsk. Fiecare zi aducea o veste nouă ; știrile veneau din oraș ; se spunea că toată lumea e speriată, că se iau măsuri urgente ca totul să pară în bună rînduială. Mai-marii orașului pregăteau o recepție, baluri și tot felul de serbări. Convoiuri de ocnași erau scoși să curețe și să niveleze străzile fortăreței, să vopsească stîlpii și gardurile, să spoiască și să repare tot ce se putea zări, tot ce sărea în ochi. Ai noștri înțelegeau foarte bine rostul acestor străduințe și comentariile lor deveneau din ce în ce mai aprinse și mai îndrăznețe. Închipuirea lor, cel puțin, nu mai cunoștea margini. Se pregăteau chiar să-și arate nemulțumirile cînd generalul va întreba de hrană și de întreținere, lucru care nu-i împiedica să se certe și să se ocărască între ei mai departe. Maiorul se perpelea ca pe jăratic. Tot mai des apărea acum prin temniță, tot mai furios răsuna glasul lui prin cazărmi, tot mai năprasnic se năpustea asupra deținuților pentru orice fleac, tot mai mulți oameni trimitea la corpul de gardă ca să fie pedepsiți și veghea cu strășnicie ca în întreaga temniță să fie curățenie și bună rînduială. Ca un făcut, tocmai în această perioadă se petrecu un fapt, care, contrar așteptărilor, nu numai că nu-l scoase din sărite, cum s-ar fi întîmplat altă dată, ci, dimpotrivă, îi prilejui o mare satisfacție. Unul din ocnași îl izbi pe un altul cu o sulă în piept, chiar în dreptul inimii.

Vinovatul se numea Lomov : cel lovit era cunoscut la noi cu numele de Gavrilka, un vagabond înveterat. Nu știu dacă mai avea și alt nume ; noi l-am cunoscut numai cu acesta.

Lomov se trăgea dintr-o familie de țărani înstăriți din gubernia T., județul K. Toți membrii familiei, un frate cu cei trei feciori ai săi și un alt frate fără copii, trăiau împreună în aceeași gospodărie. Era o familie de chiaburi despre care se vorbea în toată gubernia că au un capital de trei sute de mii de ruble numerar pus deoparte. Lucrau pămîntul, tăbă-

ceau piei, făceau negoţ, dar îndeletnicirea lor cea mai bănoasă era cămătăria, tăinuirea de răufăcători şi de lucruri de furat şi multe alte matrapazlîcuri. Jumătate din ţăranii judeţului le datorau bani şi se aflau la cheremul lor. Treceau drept oameni pricepuţi şi deştepţi, dar de la o vreme începu să li se urce la cap şi să-i mănînce trufia şi îngîmfarea, mai cu seamă după ce un mare slujbaş din acea regiune, poposind o dată la ei şi cunoscîndu-l pe bătrîn, îl îndrăgise atît de mult pentru priceperea şi iscusinţa lui în afaceri, încît trăgea la ei de cîte ori se abătea prin partea locului. Închipuindu-şi că acum puteau să-şi facă de cap, începură să se încurce din ce în ce în tot felul de afaceri necurate şi necinstite. Toată lumea cîrtea împotriva lor, toţi ar fi vrut să-i vadă pierind la sute de stînjeni sub pămînt, dar îndrăzneala şi îngîmfarea lor n-aveau margini. De ispravnicii şi dregătorii judeţeni nu mai ţineau socoteală. Dar în cele din urmă tot şi-au frînt gîtul. Ciudat era însă că pierzania li s-a tras nu pentru fărădelegile lor sau pentru crimele lor tăinuite, ci pentru un lucru de care, de fapt, nu erau de loc vinovaţi.

La vreo zece verste de sat aveau o bucată de pămînt, cu o tîrlă mare, unde locuiau toamna şase lucrători kirghizi pe care îi robiseră de multă vreme. Într-o zi, toţi kirghizii fură găsiţi morţi, căsăpiţi cu jungherul. Se începură cercetările, care ţinură mult timp şi în cursul cărora se descoperiră o mulţime de lucruri necurate. Lomovii fură învinuiţi că-şi omorîseră lucrătorii. După cum spuneau ei şi o ştia şi toată temniţa, fuseseră bănuiţi că le datorau o grămadă de parale kirghizilor şi, cum erau foarte zgîrciţi şi răi platnici, deşi bogaţi, toată lumea îi bănuia că îi omorîseră pe cei şase lucrători, ca să scape de ei şi astfel să nu le mai dea nici un ban. Cu prilejul cercetărilor şi cu apărarea cheltuiră bani, nu glumă, aşa încît averea lor se topi ca şi cum nici n-ar fi fost. Bătrînul muri. Doi dintre feciori fură trimişi prin diferite închisori. Unul din fii şi cu unchiul fură osîndiţi la cîte doisprezece ani de muncă silnică şi nimeriseră în temniţa noastră. Şi totuşi, erau cu desăvîrşire nevinovaţi de moartea celor şase kirghizi.

Între timp fu adus la noi Gavrilka, cunoscut de toată lumea ca un vagabond şi un pungaş de meserie, altminteri băiat vioi şi foarte vesel, şi care susţinea că el făptuise nelegiuirea. Nu ştiu dacă el mărturisise sau nu acest lucru, dar toţi ocnaşii erau convinşi că îi ucisese pe kirghizi. Pe alde Lomov, Ga-

vrilka îi cunoscuse încă de cînd umbla prin lume hoinar și fără căpătîi. Fusese osîndit la temniță pentru puțină vreme, ca soldat dezertor și vagabond. Pe kirghizi îi înjunghiase împreună cu alți trei vagabonzi, în credința că vor avea ce jefui din tîrlă.

Nu știu de ce, dar ocnașii nu prea îi sufereau pe cei doi Lomovi. Unul din ei, nepotul, era un flăcău voinic, deștept și prietenos, dar unchiul lui, cel care-l împunsese pe Gavrilka cu sula, era un om mărginit, urîcios și cam într-o ureche. Se certase cu mulți dintre ocnași și încasase destulă bătaie de la ei. Pe Gavrilka, în schimb, întreaga temniță îl iubea din pricina firii lui deschise, vesele și prietenoase. Lomovii știau că el era făptașul crimei pentru care fuseseră osîndiți, dar n-au deschis niciodată vorba despre lucrul acesta ; se fereau chiar să dea ochi cu el, iar Gavrilka nici nu-i băga în seamă. Și deodată se iscă cearta între Lomov-unchiul și Gavrilka, din pricina unei slute de muieri. Gavrilka se tot lăuda cu succesele lui de lîngă ea ; țăranul fu cuprins de gelozie și într-o bună zi îi înfipse sula în piept.

Cu toate că își pierduseră averea cu judecățile, Lomovii duceau în temniță o viață mai lesnicioasă. Aveau probabil bani, căci își cumpăraseră un samovar și beau totdeauna ceai. Maiorul știa, se vede, de toate acestea, îi ura pe cei doi Lomovi și nu pierdea nici un prilej ca să le facă tot felul de mizerii. Era limpede că le purta sîmbetele și nu aștepta decît momentul să le vie de hac. Lomovii ziceau că maiorul vrea să stoarcă astfel ceva parale de la ei. Dar ei nici gînd n-aveau să-i dea ceva.

E drept că dacă lui Lomov-unchiul i-ar fi scăpat mîna și ar fi împuns cu sula puțin mai adînc în pieptul lui Gavrilka, l-ar fi omorît. Din fericire, totul s-a mărginit la o mică zgîrietură. Cazul fu adus la cunoștința maiorului. Țin minte cu cîtă grabă a sosit și a intrat gîfîind, dar vădit mulțumit, în cazarma noastră. A vorbit surprinzător de blînd și de frumos cu Gavrilka, parcă ar fi vorbit cu propriul lui fiu.

— Ce zici, flăcăule, ai să poți să te duci singur la spital, ori e nevoie să te ducă cineva ? Ba, e mai bine, cred, să te trimitem cu brișca. Înhămați calul la brișcă ! porunci el, aferat, unui subofițer.

— Da n-am nimic, înălțimea voastră. Abia de m-a zgîriat, înălțimea voastră.

— Habar n-ai, dragul meu, habar n-ai ce primejdie te paşte. Te-a lovit unde-i mai rău, ai să vezi... E locul cel mai primejdios, chiar sub inimă te-a atins, banditul! Şi tu, aşteaptă numai să vezi ce-ai să păţeşti! urlă el către Lomov. Te învăţ eu minte!... Marş, la corpul de gardă!

Şi se ţinu de făgăduială. Lomov fu dat în judecată; deşi rana era uşoară, premeditarea era vădită şi i se spori pedeapsa cu încă cîţiva ani, la care se adăugară şi o mie de lovituri cu varga. Maiorul nu-şi mai încăpea în piele de încîntare...

În sfîrşit, veni şi revizorul.

A doua zi după sosirea lui în oraş, veni să facă inspecţie în temniţă. Se nimerise să fie sărbătoare. De cîteva zile, toate erau în bună rînduială, curate şi ţinute cu îngrijire. Ocnaşii erau proaspăt raşi. Hainele le aveau albe şi curate. Conform regulamentului, vara purtam bluză şi pantaloni albi de pînză. Fiecare avea cusut în spate un cerc negru de opt centimetri diametru. Vreme de un ceas li se făcuse instrucţia cum trebuiau să răspundă, dacă înaltul demnitar ar fi binevoit să le spună bună ziua. Se făcuseră şi repetiţii. Maiorul părea că-şi pierduse capul. Cu un ceas înainte de sosirea revizorului, toţi ocnaşii stăteau drepţi la locurile lor, nemişcaţi ca nişte statui, cu mîna la vipuşcă. În sfîrşit, pe la ora unu după-amiază, revizorul îşi făcu intrarea. Era un general cu înfăţişarea foarte impunătoare, atît de impunătoare, încît inima oricărui şef de administraţie din Siberia apuseană trebuia să tresară de spaimă numai văzîndu-l. Intră cu un aer măreţ, aspru, urmat de o suită de generali, colonei cu diferite însărcinări în oraş, şi de şefii de autorităţi din localitate. Mai era cu ei şi un civil înalt şi chipeş, în frac şi în pantofi, sosit, probabil, tot din Petersburg şi care se ţinea foarte degajat şi independent. Din cînd în cînd, generalul i se adresa plin de consideraţie. Acest fapt atrase atenţia ocnaşilor, trezindu-le la maximum curiozitatea: un civil care se bucură de atîta cinste din partea unui general sus-pus! După aceea s-a aflat şi numele, şi funcţia civilului, dar faptul în sine prilejui multe şi felurite comentarii.

Maiorul, gătit ca de paradă, cu guler portocaliu, încins strîns, cu ochii injectaţi, cu faţa stacojie, se pare că nu prea făcu bună impresie generalului. Din respect pentru înaltul oaspe, îşi scosese ochelarii şi rămînînd la distanţă respectuoasă, drept ca o lumînare, aştepta încordat prilejul să poată fi de folos, gata să alerge la primul semn al excelenţei-sale.

Dar zelul lui arzător se pierdu în zadar : nimeni n-avu nevoie de serviciile lui. Generalul străbătu în liniște cazărmile, aruncă în treacăt o privire prin bucătărie și gustă, se pare, și din ciorba de varză. I s-a spus că printre ocnași se află și un dvorean, arătîndu-i-se spre mine și explicîndu-i-se că făcusem cutare și cutare lucru.

— A-a ! răspunse generalul. Și acum ce fel de purtări are ?

— Pînă în prezent, satisfăcătoare, excelență, satisfăcătoare.

Generalul făcu un semn din cap și peste vreo două minute părăsi temnița. Ocnașii fură surprinși, orbiți, uluiți și totuși rămaseră cu o mare îndoială și nedumerire în suflet. Era limpede că de o plîngere împotriva maiorului nici nu putea fi vorba. De altfel, maiorul era sigur în această privință.

VI

DOBITOACELE DIN TEMNIȚĂ

Cumpărarea Murgului prilejui în curînd deținuților o preocupare și o distracție mult mai plăcută ca înalta vizită a importantului personaj. Pentru nevoile gospodăriei, la cărat apă, gunoaie și altele, temnița avea un cal. Calul era dat în seama unui ocnaș care-l îngrijea și umbla cu el la lucru, bineînțeles sub pază, cînd trebuia să iasă afară din curtea temniței. Avea de lucru berechet și dimineața, și seara. Murgul își ducea serviciul în temniță de multă vreme. Era un cal foarte bun, dar îmbătrînise și se cam jigărise de la o vreme. Într-o bună zi, chiar în preajma lui Sînpetru, Murgul, după ce trase în fața bucătăriei sacaua de seară cu apă de băut, se prăbuși și muri după cîteva minute. Moartea lui întristă pe toată lumea. Ocnașii se adunară în juru-i, dădură din cap cu părere de rău, pomeniră ce cal bun era, judecară și chibzuiră cam din ce pricină a murit. Cei ce-și făcuseră oștirea la cavalerie, veterinarii, apoi țiganii și alții dovediră cu acest prilej multă pricepere și cunoștințe extraordinare despre cai, ba se luară și la ceartă din pricina asta ; dar toate acestea nu-l înviară pe bietul Murg. Zăcea nemișcat cu burta umflată și care cum venea se credea pasămite dator s-o împungă cu degetul. Ra-

portară maiorului cele ce se întîmplaseră din voia Domnului și el hotărî să se cumpere numaidecît alt cal.

În ziua de Sînpetru, după ce ieși lumea din biserici, cînd toți ai noștri erau adunați în curtea temniței, începură să vină kirghizii, țiganii, geambașii, tîrgoveții cu cai de vînzare. Cum era și firesc, grija de a se alege un cal bun a fost dată în seama ocnașilor, fiindcă se găseau printre ei adevărați cunoscători și i-ar fi venit greu, chiar și celui mai iscusit geambaș, să tragă pe sfoară două sute cincizeci de oameni care s-au frecat toată viața lor tocmai de astfel de treburi.

Ocnașii așteptau cu nerăbdare ivirea fiecărui cal și erau veseli ca niște copii. Îi bucura mai ales gîndul că puteau cumpăra un cal ca toți oamenii liberi, ca și cum l-ar fi tocmit *pentru ei*, și l-ar fi plătit din buzunarul *lor*, fiind în drept s-o facă, și lucrul acesta îi măgulea grozav. Trei cai trecură prin proba severă a ocnașilor fără să corespundă și să placă și abia la al patrulea tocmeala fu încheiată. Geambașii introduși în curte se uitau cu mirare și cu un fel de sfială în jurul lor și din cînd în cînd mai trăgeau cu coada ochiului spre soldații de pază ce-i întovărășeau. O gloată de două sute de oameni rași pe cap, înfierați pe frunte, cu lanțuri la picioare, adunați în casa lor, în cuibul lor de ocnași, unde nu pătrundea nimeni, impunea un anumit respect. Ai noștri se întreceau care mai de care, folosind tot felul de tertipuri, ca să afle însușirile și năravurile dobitocului. Îl cercetau cu luare-aminte, îl căutau la dinți, în ochi, în nări etc., îl pipăiau peste tot cu o meticulozitate și grijă de parcă bunăstarea întregii temnițe atîrna de cumpărarea animalului. Cît despre cerchezi, aceia chiar săreau pe cal; cu ochii scînteind, turuiau ceva foarte aprins pre limba lor neînțeleasă, arătîndu-și dinții albi și subliniindu-și expresiv, cu mimica vioaie a feței lor oacheșe, cu nasul coroiat, aprecierile făcute pe seama calului. În acest timp vedeai pe cîte unul din ruși că nu-și ia ochii de pe fețele lor, urmărind cu atenție încordată orice mișcare a buzelor, cu toate că nu pricepea nici o boabă în limba lor, orice gest, orice grimasă, expresia ochilor fiecăruia, silindu-se să ghicească din discuția lor ce părere au despre cal: era bun sau nu? Pentru un ochi străin, dinafară, s-ar fi părut poate ciudată această atenție crispată, pătimașă din partea unui ocnaș, și încă a unui ocnaș foarte șters, prăpădit chiar, care în mod obișnuit nu îndrăznește să scoată o vorbă chiar în

fața camarazilor săi cei mai apropiați. Ce-i pasă lui, ce importanță are pentru el dacă se cumpără un cal ori altul ; parcă și-l cumpăra pentru el, parcă într-adevăr nu-i era de loc totuna care din acești cai va fi cumpărat pentru sacaua temniței ?

În afară de cerchezi, cei care aveau cuvînt greu și puteau să-și dea cu părerea erau țiganii și foștii geambași. Aici avu loc chiar și un fel de luptă, un fel de întrecere cavalerească între doi ocnași — țiganul Kulikov, vechi geambaș și hoț de cai, și un veterinar de meserie, un țăran siberian fără carte, foarte isteț, de curînd venit în temniță, dar care în acest scurt timp izbutise să-și atragă toți mușteriii lui Kulikov din oraș.

Trebuie să spunem că veterinarii practicieni, fără nici o școală, din temnița noastră, erau foarte prețuiți în oraș și că nu numai tîrgoveții sau negustorii, dar și slujbași de vază ai orașului apelau la priceperea lor cînd li se îmbolnăveau caii, cu toate că în oraș existau cîțiva veterinari cu școală. Pînă la venirea lui Iolkin, țăranul siberian, Kulikov avea foarte mulți mușterii de la care primea, bineînțeles, recompense în bani. Îl făcea pe grozavul, ducea lumea de nas, mințea și înșela cu nerușinare, știind mult mai puțin decît ar fi vrut să pară. Datorită acestor venituri, trecea drept un aristocrat printre ceilalți ocnași din temniță. Era un om deștept, îndrăzneț și hotărît, cu mare experiență de viață, căci umblase mult și trecuse, cum s-ar zice, prin ciur și prin dîrmon. Scump la vorbă, nu-și dădea cu părerea decît în cazuri grave, importante. Toate acestea impuneau celorlalți ocnași, care, fără să-și dea seama, îi purtau respect, îl ascultau cu atenție și nu-l contraziceau. Superficial și ușuratic din fire, dispunea totuși de o nemăsurată energie, fiind foarte activ în tot ce întreprindea. Nu mai era de mult tînăr, dar chipeș tot rămăsese. Față de noi, boierii, se purta politicos, păstrînd o atitudine plină de demnitate. Sînt convins că dacă l-ai fi îmbrăcat bine și l-ai fi dus într-un club din capitală, prezentîndu-l drept conte, ar fi știut să se descurce foarte bine ; ar fi susținut o partidă de *whist*, s-ar fi priceput să întrețină o conversație fără multă vorbărie, dar plasînd la locul cuvenit o vorbă și abținîndu-se cînd se cuvine, încît nimeni nu și-ar fi dat seama o seară întreagă că acest conte nu e decît un biet vagabond. O spun cu toată seriozitatea și fără să exagerez : era descurcăreț, deștept

şi ager la minte ; unde mai pui că omul avea şi nişte maniere pline de distincţie şi eleganţă. Văzuse probabil multe la viaţa lui. De altfel, trecutul lui rămăsese o taină pentru toată lumea. Era deţinut în secţia specială. Venirea la ocnă a lui Iolkin, un ţăran în vîrstă de vreo cincizeci de ani, dintre cei de lege veche, simplu de tot, dar foarte isteţ, a însemnat începutul declinului faimei de veterinar neîntrecut a lui Kulikov. În mai puţin de două luni îi suflă acestuia toţi mușteriii din oraş. Siberianul izbutise să lecuiască, şi încă foarte repede, pînă şi caii cu care Kulikov renunţase să-şi mai bată capul. Vindeca şi pe acei de care veterinarii oraşului nici nu mai voiau să se ocupe, socotindu-i pierduţi. Ţăranul acesta ajunsese la ocnă pentru că încercase împreună cu alţii să falsifice bani. Ce-i trebuise să se bage într-o afacere ca asta, cred că nici el n-ar fi fost în stare să spună. De cîte ori venea vorba, Iolkin îşi bătea joc cu plăcere de el însuşi, povestind cum le-a trebuit să strice trei piese bune de aur ca să poată scoate una falsă. Kulikov se simţi jignit de succesele profesionale ale concurentului său ; pînă şi faima lui de pînă atunci printre deţinuţi începuse parcă să pălească. El, care avea o întreţinută în mahalaua oraşului, purta podiovcă de catifea, inel de argint, cercel la ureche şi cizme cu carîmbii răsfrînţi, se văzu deodată silit, din lipsă de fonduri, să se facă negustor de rachiu. De aceea, la cumpărarea calului, toată lumea se aştepta la o ceartă teribilă sau poate şi la o bătaie în toată regula. Toţi erau curioşi să vadă ce se va întîmpla şi se împărţiseră în două tabere. Cei mai înflăcăraţi, anticipînd desfăşurarea ciocnirii, începură ostilităţile, schimbînd între ei invective şi ocări. Chipul şiret al lui Iolkin se încreţi într-un zîmbet batjocoritor. Dar lucrurile se petrecură altfel de cum era de aşteptat : Kulikov evită cearta şi recurse la o stratagemă inteligentă, care-i permise să iasă basma curată din această dispută. Se arătă de la început foarte îngăduitor şi concesiv, ascultă calm părerea şi observaţiile critice ale rivalului său, pînă în clipa cînd, prinzîndu-l cu o observaţie riscată, îi veni apa la moară şi îi arătă cu modestie, dar cu multă siguranţă, că greşeşte şi, înainte ca Iolkin să fi avut timpul să se dezmeticească şi să-şi repare greşeala, îi arătă unde şi în ce anume punct greşise. Într-un cuvînt, Iolkin se pomeni pus în încurcătură într-un chip neaşteptat şi cu multă îndemînare şi, în

ciuda superiorității lui evidente, partida lui Kulikov a rămas și ea mulțumită.

— Ați văzut, măi fraților, că nu-i chiar atît de ușor să-l prinzi cu mîța-n sac, că doar își cunoaște meseria ! ziceau unii.

— Ba Iolkin e mai priceput ! adăugau alții, dar o spuneau fără nici o pornire de ceartă. Și cele două partide continuară pe un ton împăciuitor.

— O fi și priceput, nu zic, dar mai cu seamă are mînă ușoară ! Încolo, nici Kulikov nu-i mai prejos, se pricepe la dobitoace.

— Se pricepe !

— Ce mai vorbă !

În sfîrșit, noul Murguț fu ales și cumpărat. Era un căluț minunat, tînăr, voinic, foarte arătos chiar și, mai ales, sprinten și vioi. Asta ca înfățișare, căci în toate celelalte privințe era fără nici un cusur. Începu tocmeala : geambașul cerea treizeci de ruble, ai noștri nu voiau să dea decît douăzeci și cinci. Se tocmiră îndelung și cu patimă, cu înverșunare ; mai lăsa unul, mai puneau ceilalți. La urmă îi podidi și pe ei rîsul.

— Dar ce atîta tocmeală, parcă am da din buzunarul nostru ? strigară unii.

— Să ne fie milă de vistierie ? strigau alții.

— Oricum, fraților, sînt banii noștri ai tuturor...

— Ai tuturor ! Mare-i grădina lui Dumnezeu...

În cele din urmă, tîrgul se încheie la douăzeci și opt de ruble. Raportară maiorului și calul fu cumpărat. Se aduse numaidecît pîine și sare și după această gustare noul Murg fu introdus cu mare alai în curtea temniței. Nu cred să fi fost ocnaș care să nu-l fi mîngîiat pe coamă ori pe bot. În aceeași zi, Murgul fu înhămat și trimis cu sacaua să aducă apă ; toți ocnașii îl priveau cu luare-aminte cum trage la saca.

Sacagiul nostru, ocnașul Roman, își privea căluțul cu vădită satisfacție. Era un țăran în vîrstă de aproape cincizeci de ani, tăcut și grav, ca mai toți vizitiii ruși pe care tovărășia cailor îi face într-adevăr mai gravi și mai tăcuți. Roman era un om blajin, liniștit, scump la vorbă, dar binevoitor cu toată lumea ; trăgea mereu tabac dintr-o tabacheră de o formă neobișnuită ; nici nu se mai ținea minte de cînd i se dăduseră în grijă caii închisorii. Acesta era al treilea cal pe care îl îngrijea de cînd se afla în temniță. Se statornicise la noi cre-

dința că temniței noastre i se potrivesc numai caii murgi, culoare care ar aduce, chipurile, noroc casei. De altfel, aceasta era și părerea lui Roman. Nimeni n-ar fi cumpărat în ruptul capului un cal șarg, bunăoară. Funcția de sacagiu îi era încredințată tot atît de statornic și de către toți lui Roman și nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i conteste vreodată acest drept dinainte stabilit. Cînd a murit Murgul, nimeni nu s-a gîndit să-l învinovățească pe Roman că nu-l îngrijise cum trebuie, nici chiar maiorul ; așa a vrut Dumnezeu, și pace bună ; cît despre Roman, era un vizitiu foarte priceput. Calul cel murg deveni în curînd favoritul tuturor. Oricît de aspri și de nepăsători erau ocnașii din fire, tot veneau din cînd în cînd să-l mîngîie.

Uneori, cînd Roman, de-abia întors cu sacaua de la rîu, închidea poarta cea mare pe care i-o deschisese subofițerul și Murgul rămînea locului să-și aștepte stăpînul, tot răsucindu-și capul după el, se întîmpla ca acesta să-i strige : „Hai, pleacă singur !" și Murgul pornea domol și se oprea în fața bucătăriei, așteptînd ca bucătarii și rîndașii să vină să ia apă cu căldările.

— Deștept cal, Murguțul nostru ! ziceau ocnașii. A tras sacaua singur taman unde trebuie ! Ascultă de om.

— Așa-i ; dobitoc, dar tot înțelege și ascultă.

— Tare cuminte cal. Halal de el !

Murgul scutura din cap și scotea un fornăit scurt și puternic, de parcă ar fi înțeles și i-ar fi plăcut vorbele ce se rosteau pe seama lui. Și totdeauna se găsea cineva care să-i aducă o bucățică de pîine cu sare. După ce mînca, Murgul scutura iarăși din cap, voind parcă a spune : „Te cunosc ! Te cunosc ! Și eu sînt un cal bun, și tu ești un om de treabă !"

Îmi plăcea și mie să-i dau Murgului pîine. Îmi era drag botul lui frumos și mă bucuram cînd îi simțeam în podul palmei buzele moi și calde ce apucau darul cu lăcomie.

În general, ocnașilor noștri le erau dragi dobitoacele și dacă li s-ar fi îngăduit, ar fi umplut probabil curtea temniței cu păsări și animale de casă. Și cînd te gîndești, ce altă îndeletnicire, dacă nu tocmai aceasta, ar putea cel mai mult să îmblînzească și să înnobileze firea lor aspră și sălbatică ? Dar nu le era îngăduit. Nu permitea nici regulamentul, și nici loc nu prea era.

Şi totuşi, pe vremea mea, se aciuaseră întîmplător şi cîteva dobitoace. În afară de Murgu, temniţa mai avea cîini, gîşte, un ţap cu numele de Vaska, ba într-o vreme şi un vultur.

Un pensionar permanent al temniţei, după cum am spus mai înainte, era Tărcuş, un cîine blînd şi cuminte, cu care legasem prietenie la cataramă. Cum însă oamenii din popor socot cîinele un dobitoc spurcat, care nu merită atenţie, nimeni nu-l băga în seamă. Oploşit nu se ştie cînd şi în ce împrejurări, cîinele vieţuia singuratic în temniţă, dormea prin curte, mînca resturile ce i se aruncau de la bucătărie, fără a stîrni din partea cuiva un interes deosebit, dar îi cunoştea pe toţi din temniţă şi-i socotea pe toţi stăpîni. Cînd se întorceau ocnaşii de la muncă şi se auzea strigătul : „Caporal !" — da fuga la poartă şi primea bucuros fiecare grup, dînd din coadă, privindu-l drept în ochi pe fiecare cum intra, aşteptînd parcă o mîngîiere ; dar vreme de cîţiva ani, toate încercările lui de a-şi atrage bunăvoinţa ocnaşilor rămaseră zadarnice ; nimeni, afară de mine, nu-l mîngîia. De aceea mă iubea mai mult ca pe ceilalţi. Apoi apăru într-o zi, nu se ştie cum, şi un alt cîine, Bălanu. Pe cel de-al treilea, Bondocu. l-am adus eu într-o zi, la întoarcerea de la lucru ; încă nici nu făcuse ochi.

Bălanu era un cîine foarte ciudat. Îl călcase, se vede, o căruţă şi avea şira spinării îndoită în jos de la mijloc, încît dacă îl vedeai de departe fugind, părea că aleargă două vietăţi albe lipite una de alta. În afară de asta, era jigărit, cu ochii urduroşi, cu coada pleşuvă mereu vîrîtă între picioare. Nedreptăţit de soartă, se resemnase, probabil, să-şi îndure cuminte şartul. Nu lătra şi nu mîrîia la nimeni, de parcă ar fi fost din parte-i o îndrăzneală prea mare. Se hrănea din resturile aruncate prin dosul cazărmilor şi dacă cineva se apropia de el, se culca numaidecît pe spate, ca şi cum ar fi zis : „Fă din mine orice vrei, n-am de gînd să mă împotrivesc". Şi orice ocnaş în astfel de cazuri se simţea parcă obligat să-l izbească cu botul cizmei. „Javră ticăloasă !" ziceau ei cu dispreţ. Dar bietul Bălan nu îndrăznea nici măcar să schelălăiască, iar dacă lovitura era prea tare, scotea un urlet jalnic, înăbuşit. Întocmai aşa se răsturna cu labele în sus şi în faţa lui Tărcuş ori a celorlalţi cîini, cînd ieşea să mai hoinărească afară pe cîmp. Cînd vedea că vreun dulău e gata

să se repeadă la el, se rostogolea pe spate și aștepta supus cu labele în aer. Cîinilor le place umilința și supunerea ce le-o arată semenii lor. Fiorosul dulău se potolea numaidecît, se oprea îngîndurat în fața semenului său doborît la pămînt ce-i dădea semne de supunere atît de categorice, apoi începea tacticos să-l miroasă pe toate părțile. Oare ce putea să gîndească Bălanu în clipa aceea? „Dar dacă mă înșfacă tîlharul?" își spunea poate tremurînd de spaimă. După ce-l mirosea pretutindeni, dulăul îl lăsa în pace, negăsind probabil la el nimic care să-l atragă. Bălanu sărea numaidecît pe labe și pornea șontîc-șontîc pe urma haitei de cîini risipiți în goană după vreo cățea. Și cu toate că știa prea bine că n-are nici o șansă să facă cunoștință mai îndeaproape cu această fîșneață, nu putea renunța la plăcerea de a goni puțin în urma celorlalți adoratori — oricum, era o consolare în nesfîrșitul noian de nenorociri ce-l copleșeau.

Problema demnității și onoarei nu și-o mai pusese probabil de mult. Cu nădejdea în viitor pierdută, se lupta doar să aibă totdeauna burta plină, lucru de care era pe deplin conștient. Odată am încercat să-l mîngîi; a fost pentru el ceva atît de nou și de neașteptat, încît se trînti numaidecît la pămînt pe cele patru labe și începu să scheaune de bucurie. Îmi era milă de el și îl mîngîiam deseori. Drept recunoștință, de cîte ori mă vedea, începea încă de departe să schelălăiască plîngător și jalnic și să se gudure. Trist i-a fost, de altfel, și sfîrșitul: într-o zi fu sfîșiat de zăvozi în șanțul din spatele temniței.

Bondocu avea cu totul altă fire. Nu știu de ce-l adusesem în temniță, dintr-un atelier unde se născuse; îmi plăcea să-i dau de mîncare și să-l văd crescînd. Tărcuș îl luă îndată sub ocrotirea lui și dormeau împreună. Cînd cățelul mai crescu, îl lăsa să-l muște de urechi, să-l tragă de păr; se hîrjonea cu el, așa cum se hîrjonesc toți cîinii mari cu țîncii. Lucru ciudat, însă, Bondocu nu creștea aproape de loc în înălțime, ci mai mult în lungime și grosime. Avea un păr lățos de culoare cenușie, ca al șobolanilor, o ureche îi sta dreaptă, cealaltă atîrna într-o parte. Fire aprinsă și neastîmpărată, ca mai toți cîinii tineri, lătra de bucurie cînd își vedea stăpînul și-mi sărea în piept să mă lingă pe obraz, fără a căuta să-și ascundă nici toate celelalte manifestări ale emoției nestăpînite: „important e să se vadă bucuria, cît despre cerințele

bunei-cuviințe — mai dă-le-ncolo !“ Oriunde m-aș fi găsit, la strigătul „Bondocu !“ venea numaidecît ; răsărea ca din pămînt și alerga spre mine cu o însuflețire gălăgioasă, rostogolindu-se pe drum ca o minge. Îl iubeam foarte mult. Părea că soarta îi hărăzise numai bucurii și mulțumire pe pămînt ; dar într-o zi ocnașul Neustroiev, care lucra pantofărie de damă și tăbăcea piei, îi acordă o atenție neobișnuită. Păru străfulgerat de un gînd tainic, căci îl strigă numaidecît pe Bondocu, îi pipăi cu interes pielea și îl tăvăli binevoitor pe pămînt. Cîinele, care nu bănuia nimic, scheuna de bucurie, dar a doua zi nu-l mai văzui. Îl căutai multă vreme : în zadar însă, intrase parcă în pămînt. Abia după două săptămîni aflai ce se petrecuse. Pielea lui Bondocu îi plăcuse lui Neustroiev, care-l jupuise ca să îmblănească niște cizmulițe de catifea comandate de nevasta unui judecător. Mi le arătă cînd au fost gata ; într-adevăr, blana dinăuntru era minunată. Bietul Bondocu !

Mulți ocnași se îndeletniceau la noi cu tăbăcitul pieilor și uneori aduceau în temniță cîini vagabonzi cu blana frumoasă, care îndată după aceea se făceau nevăzuți. Pe unii pur și simplu îi furau, ba cîteodată îi și cumpărau. Mi-aduc aminte că într-o zi zării în dosul bucătăriei doi ocnași foarte preocupați, sfătuindu-se și punînd ceva la cale. Unul din ei ținea de zgardă un cîine mare, frumos, de rasă foarte bună. Un ticălos de lacheu îl furase probabil de la stăpînul său și-l vînduse ocnașilor pentru treizeci de copeici. Aceștia se pregăteau să-l spînzure. Pe urmă, operația era simplă : îl jupuiau și-i aruncau hoitul în groapa de gunoaie din fundul curții, care în zilele călduroase de vară răspîndea o duhoare nesuferită, fiindcă era rareori curățată. Bietul animal părea că înțelege ce-l așteaptă. Ne privea cu ochi neliniștiți, întrebători, pe fiecare la rînd, și numai din cînd în cînd îndrăznea să dea din coada-i stufoasă, vîrîtă între picioare, voind parcă să ne îmblînzească prin acest semn de încredere ce ni-l arăta. Mă grăbii să plec, iar cei doi își făcură bineînțeles în voie isprava.

Gîștele se pripășiseră și ele întîmplător în temniță. Cine le crescuse și ale cui erau, nu știu, dar un timp dăduseră ocnașilor nenumărate prilejuri de mare haz și își cîștigaseră o faimă chiar și în oraș. Crescuseră în temniță, la bucătărie. Cînd bobocii se făcură mari, prinseră obiceiul să-i însoțească

pe ocnași la lucru. Cum auzeau duruitul tobei, în vreme ce întreaga ocnă se îndrepta spre poartă, gîștele se repezeau în goana mare, bătînd din aripi și gîgîind strident, săreau una după alta pragul înalt al porții și tot cîrdul se aduna fără greș pe flancul drept, așteptînd formarea coloanelor. Se alăturau de obicei coloanei mai mari și, în timp ce ocnașii lucrau, ele păsteau undeva prin apropiere. Cînd coloana pornea înapoi spre temniță, se întorceau și ele. Prin cetate se răspîndi zvonul că un cîrd de gîște îi însoțește întotdeauna pe deținuți la lucru. „Uite, trec ocnașii cu gîștele lor!" ziceau trecătorii. „Cum naiba le-ați învățat?" ne întrebau unii. „Țineți pentru gîște!" făcea altul băgînd mîna în buzunar ca să le dea de pomană. Dar cu tot devotamentul lor neîndoielnic, gîștele fură sacrificate fără milă în cinstea nu știu cărui sfîrșit de post.

În schimb, nimeni nu s-ar fi gîndit să-l taie pe țapul Vaska, dacă n-ar fi intervenit o împrejurare cu totul nefericită. Nici despre el n-aș putea să spun de unde și cum se pripășise în temniță; fapt e că într-o bună zi ne pomenirăm în curte cu un ied drăguț, alb, foarte vioi. Curînd îl îndrăgiră toți și deveni pentru ocnași un izvor de mîngîiere și distracție. Pentru a justifica ținerea lui în temniță, ocnașii argumentaseră că e bine să-i țină tovărășie calului în grajd. În realitate însă, el se învîrtea tot timpul prin bucătărie, iar mai tîrziu prin toată temnița. Era plin de grație, zburdalnic și neastîmpărat. Venea cînd îl chemai, sărea pe bănci și pe mese, se lupta cu ocnașii și era totdeauna voios și hazliu. Într-o seară, după ce-i mai crescuseră coarnele, lezghinul Babai, care stătea pe treptele cerdacului cazărmii, în mijlocul altor ocnași, se prinse la luptă cu el. Își ciocniră un timp frunțile, distracția favorită a deținuților, cînd deodată Vaska sări pe treapta cea mai de sus a scării și, în clipa cînd Babai se întoarse cu spatele, se ridică deodată pe picioarele dinapoi, își lipi picioarele dinainte de piept, apoi și le răsfrînse fulgerător și-l izbi pe lezghin cu copitele în ceafă, din toate puterile, încît acesta se rostogoli jos, spre marea bucurie a tuturor și mai ales a lui însuși. Într-adevăr, îl iubeam foarte mult pe Vaska al nostru. Cînd ajunse la vîrsta bărbăției, după lungi și judicioase dezbateri ale întregii ocne, se hotărî să i se facă lui Vaska o anumită operație, în care veterinarii noștri erau meșteri neîntrecuți. „Altfel pute prea tare a țap", ziceau de-

ţinuţii. De atunci, Vaska începu să se îngraşe într-un chip uluitor. Ce-i drept, era şi hrănit fără socoteală. Se făcu un ţap mare, frumos, cu coarne minunate, şi neobişnuit de gras. Luase şi el obiceiul să ne întovărăşească totdeauna la lucru, spre marele haz al ocnaşilor şi al trecătorilor, căci toată lumea îl cunoştea pe Vaska. Uneori, dacă lucrau pe malul rîului, ocnaşii tăiau crenguţe de salcie şi culegeau flori de prin poieni ca să-l gătească pe Vaska ; îi împleteau flori şi frunze între coarne şi-i împodobeau spatele cu jerbe. La întoarcere, Vaska pornea ca de obicei, în fruntea convoiului, gătit şi ţanţoş, iar ai noştri veneau în urma lui, mulţumiţi şi mîndri că-i atît de frumos. Atît de drag le era ţapul, încît unii se întrebau ca nişte copii dacă n-ar fi şi mai frumos cu coarnele poleite, plan care trezi de asemenea discuţii lungi şi aprinse, fără a fi vreodată înfăptuit. Mi-aduc aminte că îl întrebai cu acest prilej pe Akim Akimîci, care era cel mai bun argintar din temniţă după Isai Fomici, dacă într-adevăr se puteau polei coarnele ţapului. El privi cu luare-aminte coarnele lui Vaska, chibzui o clipă şi-mi spuse că „se poate face, dar nu ţine mult şi nu-i de nici un folos". Şi cu aceasta, discuţia se încheie. Şi poate că Vaska ar fi trăit încă mulţi ani în temniţă şi ar fi murit de năduf dacă, într-o zi, întorcîndu-se de la lucru în fruntea ocnaşilor, împodobit cu crengi şi jerbe de flori, n-ar fi dat ochi cu el maiorul, care tocmai trecea în trăsură.

— Opreşte ! urlă acesta. Al cui e ţapul ?

I se răspunse.

— Cum, un ţap în temniţă, şi asta fără voia mea ? Subofiţer !...

Se înfăţişă subofiţerul, care primi poruncă aspră să-l taie numaidecît, să-l jupoaie şi să-i vîndă pielea în tîrg ; banii cîştigaţi să-i verse în casieria temniţei, iar carnea s-o predea la bucătărie pentru ciorba ocnaşilor. Oamenii se necăjiră, se sfătuiră cum să dreagă lucrurile, le părea rău de ţap, dar nimeni nu îndrăzni să iasă din porunca maiorului. Îl tăiară pe Vaska lîngă groapa de lături. Un ocnaş cumpără toată carnea cu o rublă şi jumătate şi o vîndu apoi la cîntar celorlalţi pentru friptură, care a fost foarte gustoasă. Cu banii se cumpără pîine albă pentru toată lumea.

Am avut un timp în temniţă şi un vultur de stepă, de neam pitic. Îl adusese unul din ocnaşi, care îl găsise rănit şi

sleit de puteri. Toată ocna se strînsese în juru-i ; nu putea să zboare, aripa dreaptă îi atîrna într-o parte, frîntă, şi un picior era scrîntit. Privea cu ochi sălbatici mulţimea curioasă şi căsca ameninţător ciocul încovoiat, hotărît să-şi apere viaţa pînă la ultima picătură de sînge. Cînd lumea se împrăştie, după ce-l privise îndeajuns, pasărea schiloadă porni, sărind în piciorul cel zdravăn şi bătînd dintr-o aripă, să se ascundă în colţul cel mai dosnic din temniţă, se ghemui sub gard şi rămase acolo nemişcată. În cele trei luni cît sălăşlui în temniţă, n-a ieşit niciodată din ascunzătoare. La început, oamenii se duceau să-l privească şi asmuţeau pe Tărcuş împotriva lui. Cîinele se arunca înainte-i cu furie, dar se temea să se apropie prea mult, spre marea veselie a ocnaşilor. „Sălbăticiune, de ! ziceau ei. Nu se lasă batjocorită !" Pe urmă Tărcuş îi dibui partea slabă şi începu să-l muşte de aripa bolnavă ; nu-i mai era teamă şi o necăjea mult pe biata pasăre. Vulturul se apăra din răsputeri cu ciocul şi cu ghearele, ghemuindu-se şi mai mult în colţul lui, şi, cu o înfăţişare mîndră şi sălbatică, asemeni unui rege rănit, privea ţintă mulţimea curioasă ce venea să-l vadă. Cu timpul, lumea începu să se plictisească şi nu se mai interesă de el ; şi cu toate acestea, în fiecare zi se putea vedea lîngă el o strachină cu apă şi bucăţi de carne proaspătă. Se vede că cineva îi purta totuşi de grijă. La început, vreme de cîteva zile, vulturul nu vru să mănînce nimic ; în cele din urmă, se hotărî să primească hrana ce i se dădea, dar niciodată n-o lua din mîna cuiva şi nici nu mînca de faţă cu oamenii. Avui prilejul de cîteva ori să-l observ de departe. Cînd nu zărea pe nimeni şi se credea singur, îndrăznea să iasă din ascunzătoare şi începea să şchiopăteze pe lîngă zid vreo doisprezece paşi, apoi se întorcea şi pornea din nou pe acelaşi drum, ca şi cum ar fi făcut un antrenament necesar. De îndată ce mă vedea, căuta să se ascundă numaidecît în colţul lui, sărind şi şchiopătînd : cu capul dat pe spate, cu ciocul desfăcut şi penele zburlite, se pregătea de luptă. Nimic nu putea să-l îmblînzească, nici nu se lăsa mîngîiat, se zbătea lovind cu ciocul şi aripa ; n-a vrut niciodată să-mi ia din mînă bucata de carne şi tot timpul cît stăteam lîngă el nu-şi lua din ochii mei privirea-i sălbatică, ţintuitoare. Singuratic, rău şi neînduplecat, îşi aştepta moartea neîncrezîndu-se în nimeni şi neîngăduind apropierea nimănui. În cele din urmă, ocnaşii îşi

aduseră aminte de vultur şi, cu toate că timp de două luni nu se mai ocupaseră de el de loc, dintr-o dată îi cuprinse mila şi o neobişnuită înţelegere. Se auziră glasuri că vulturului trebuie să i se dea drumul, să fie scos afară, în cîmp. „Chiar dacă se prăpădeşte acolo, cel puţin să moară liber", ziceau unii.

— Sfînt lucru, o pasăre liberă, aspră şi neatîrnată ; nu se împacă ea cu temniţa, adăugau alţii.

— Nu-i ca noi, zise unul.

— Asta-i bună ! Vulturul e pasăre zburătoare, pe cînd noi, care va să zică, sîntem oameni.

— Vulturul, prieteni, e regele pădurilor... începu Skuratov, dar de data aceasta nimeni nu-l mai ascultă. Într-o după-amiază, cînd toba vesti plecarea la lucru, cineva luă vulturul, îi strînse cu mîna ciocul, fiindcă încerca să se apere cu înverşunare, şi-l scoase din temniţă. Ajunseră la val. Cei doisprezece ocnaşi care alcătuiau convoiul erau curioşi să vadă ce va face şi încotro are să pornească vulturul. Lucru ciudat : feţele lor exprimau o mare mulţumire şi aşteptau momentul acesta cu atîta nerăbdare, de parcă ei înşişi erau pe cale să-şi recapete libertatea.

— Bre, ce pasăre pidosnică : vrei să-i faci bine şi ea îţi sfîşie mîna ! zicea ocnaşul care o ducea, uitîndu-se cu un fel de admiraţie la neîmblînzita sălbăticiune.

— Hai, dă-i drumul, Mikitka !

— Care va să zică, dumnealui nu-i arde de glumă. Vrea să fie liber şi pace, liber de-adevăratelea.

Vulturul fu aruncat de pe val în stepă. Era o zi de toamnă tîrzie, mohorîtă şi rece. Vîntul sufla peste stepa pustie şi se tînguia prin tufele de iarbă gălbuie şi uscată. Pasărea o porni drept înainte, bătînd din aripa frîntă, grăbindu-se parcă să scape de noi şi de privirile noastre. Ocnaşii îi urmăreau atenţi şi curioşi capul ce răsărea din cînd în cînd printre buruieni, depărtîndu-se cu repeziciune.

— Ia te uită ! zise gînditor unul.

— Nici n-a întors capul, adăugă altul. O singură dată nu l-a întors, îi dă înainte !

— Dar tu ce-ai crezut : că o să se întoarcă să-ţi mulţumească ? îl ironiză al treilea.

— Ehei, ce ţi-e şi cu libertatea asta !... Acu s-a simţit liber !

— Mare lucru e să te ştii liber.

— Nici nu se mai vede, fraţilor...

— Ei, hai! ce mai zăboviţi? Înainte, marş! se auzi comanda escortei şi toţi porniră la muncă, tăcuţi, cu paşi tîrşiţi.

VII

PLÎNGEREA

Înainte de a începe acest capitol, editorul amintirilor decedatului Alexandr Petrovici Goreancikov se simte dator să dea cititorilor următoarea lămurire:

În primul capitol al *Amintirilor din Casa morţilor*, se menţionează în cîteva cuvinte cazul unui paricid, nobil de origină. Între altele, el era citat ca o ilustrare a nesimţirii cu care ocnaşii vorbesc uneori de nelegiuirile pe care le-au săvîrşit. Se mai spune, de asemeni, că, în faţa judecăţii, ucigaşul nu voise să mărturisească nimic, dar că, după relatările tuturor celor ce cunoşteau faptele în amănunt, vinovăţia lui nu mai putea fi pusă la îndoială.

Aceiaşi oameni i-au povestit autorului *Amintirilor* că ucigaşul era un desfrînat şi un risipitor, care se înglodase în datorii pînă în gît şi-şi omorîse tatăl ca să pună cît mai degrabă mîna pe avere. De altfel, tot oraşul în care îşi avea slujba ucigaşul relata în acelaşi fel întreaga întîmplare. Asupra acestui din urmă fapt, editorul *Amintirilor* dispune de informaţii destul de precise şi temeinice. În sfîrşit, se mai spunea acolo că ucigaşul, chiar în temniţă fiind, se arătase totdeauna foarte vesel şi bine dispus; că era cel mai neastîmpărat, zăpăcit şi neserios dintre osîndiţi, deşi nu părea de loc prost şi că niciodată autorul *Amintirilor* nu băgase de seamă la el vreo înclinaţie deosebită spre cruzime. Şi imediat după aceea observă că el, bineînţeles, nu l-a crezut niciodată vinovat de această crimă.

Acum cîteva zile, editorul *Amintirilor din Casa morţilor* a primit din Siberia ştirea că osînditul s-a dovedit a fi nevinovat şi că îndurase cei zece ani de muncă silnică în zadar, nevinovăţia lui fiind acum constatată şi recunoscută oficial,

pe cale judiciară. Adevăraţii ucigaşi fuseseră prinşi şi mărturisiseră totul, iar nenorocitul osîndit pe nedrept fusese pus în libertate. Adevărul celor cuprinse în această ştire este în afară de orice îndoială pentru editor...

Fără comentarii. E şi de prisos, credem, a se mai adăuga ceva. La ce bun să mai stăruim asupra grozăviei pe care o ascunde faptul în sine, şi anume că viaţa unui tînăr a fost zdrobită în urma unei învinuiri atît de cumplite. Faptele sînt prea grăitoare.

Ne gîndim totuşi că, dacă a fost cu putinţă să se întîmple un asemenea fapt, însăşi posibilitatea aceasta adaugă povestirii noastre ceva nou şi neaşteptat, care vine să întregească imaginea Casei morţilor cu o trăsătură deosebit de vie şi plină de tîlc.

Şi acum, să ne urmăm istorisirea.

Am spus că, în cele din urmă, mă obişnuisem cu viaţa de temniţă ; dar acest „în cele din urmă" se împlinise cu greu, în suferinţi chinuitoare şi prea cu încetul. Într-adevăr, îmi trebui un an întreg pînă să mă obişnuiesc şi acest an îl voi socoti totdeauna cel mai groaznic din viaţa mea. De aceea mi s-a întipărit atît de viu în minte, pînă în cele mai mici amănunte. Cred că aş putea oricînd să reconstitui în memorie, pas cu pas, fiecare clipă din acest an al vieţii mele.

Am mai spus, iarăşi, că nici ceilalţi ocnaşi nu se puteau deprinde cu această viaţă. Mi-aduc aminte cum mă întrebam atunci, în primul an, dacă într-adevăr erau atît de potoliţi pe cît păreau. Mă preocupase mult chestiunea aceasta. Am arătat, se pare, că aici toţi ocnaşii nu se simţeau nici pe departe cum s-ar simţi omul într-o aşezare a lui, oricare ar fi ea ; trăiau de pe o zi pe alta, de parcă se aflau într-un han, într-un cantonament sau la un popas. Chiar şi oamenii trimişi aici pentru toată viaţa tînjeau fără încetare, ori, chinuiţi de neastîmpăr, se frămîntau necontenit, fără rost, şi fiecare din ei visa la ceva ce nu avea să se îndeplinească niciodată. Această veşnică nelinişte, acoperită de un val de tăcere, dar nespus de grăitoare, această nădejde plină de patimă şi de nerăbdare, care se trăda uneori fără voie şi era atît de departe de realitate, încît ţinea mai mult de domeniul delirului, toate acestea te uimeau, şi pe bună dreptate, căci erau prezente pînă şi în minţile unor oameni cu

înclinații și preocupări pur practice. Asemenea trăsături dădeau o notă de ciudățenie într-atît de neobișnuită locului acestuia, încît constituiau trăsătura lui specifică dominantă. Păşind pragul temniței simțeai de la primii pași că dincolo de zidurile ei nu mai putea exista ceva asemănător. Aici toată lumea visa ; faptul îți sărea în ochi de la început, și se făcea resimțit dureros, pentru că tocmai această visare neîntreruptă îi făcea pe cei mai mulți ocnași să pară ursuzi, posomorîți, cu fața întunecată, bolnăvicioasă chiar. Aproape toți erau tăcuți și mohorîți ; nu le plăcea să-și dezvăluie gîndurile tainice. De aceea disprețuiau sinceritatea și efuziunile sentimentale. Cu cît nădejdile erau mai greu de împlinit și cu cît ocnașul visător ajungea să-și mărturisească lui însuși neputința de a le împlini vreodată, cu atît mai multă încăpățînare se agăța de ele, cu atît mai vîrtos și le închidea în adîncul sufletului, fără să poată renunța vreodată la ele. În sinea lor, unii se simțeau poate rușinați. Rusului îi stă în fire să judece temeinic lucrurile, să se judece și pe el însuși fără cruțare, bătîndu-și joc în gînd el cel dintîi de nesăbuința lui... Poate că tocmai veșnica și tainica nemulțumire de sine era pricina că oamenii aceștia se arătau atît de neîngăduitori în relațiile lor zilnice, atît de neînduplecați și batjocoritori unii față de alții. Și dacă unul mai naiv ori mai nerăbdător rostea cu glas tare ceea ce gîndeau cu toții în ascuns și păstrau ca pe o taină de nemărturisit și se apuca să viseze și să-și facă planuri de viitor, era numaidecît luat la rost, repezit, batjocorit ; și-mi vine să cred că cei mai zeloși prigonitori erau tocmai cei ce în visările și în nădejdile lor merseseră poate cu mult mai departe. Cei naivi și mai săraci cu duhul, după cum am spus, erau socotiți proști și priviți cu dispreț. În general, ocnașii erau atît de ursuzi și de ambițioși, încît ajungeau să-l disprețuiască pe omul blajin și lipsit de ambiție. În afară de acești cîțiva flecari, naivi și prostănaci, toți ceilalți ocnași, adică cei tăcuți, se împărțeau în buni și în răi, în senini și posomorîți. Cei răi și posomorîți erau cei mai numeroși ; dacă din întîmplare se aflau și printre ei flecari din fire, apoi erau de obicei niște bîrfitori și invidioși nesuferiți, niște urîcioși, care se amestecau mereu în treburile altora, cu toate că, în ceea ce-i privea, se fereau să-și dezvăluie cuiva sufletul ori gîndurile ascunse. Lucrul acesta nu se obișnuia și nu se cuvenea s-o facă nimeni. Cît despre cei buni, de altfel prea puțini

la număr, erau oameni potoliți, care își ascundeau visările, tocmai fiindcă aveau mai multă încredere în realizarea lor, fiindcă nutreau mai multe speranțe decît ocnașii posomoriți. Dar mai era, cred, aici în temniță și un alt soi de oameni: deznădăjduiți, de felul bătrînului din Starodubie, bunăoară; aceștia erau însă cei mai puțini.

În ciuda înfățișării liniștite a bătrînului (am mai vorbit despre el), unele semne mă îndreptățeau să cred că se afla într-o stare sufletească înfiorătoare. Avea însă o scăpare, o mîngîiere: rugăciunea și conștiința martiriului său. Ocnașul smintit care se scrîntise citind mereu la texte din biblie și de care spuneam că a sărit la maior să-l doboare cu o cărămidă era și el probabil un deznădăjduit ce-și pierduse și ultima speranță; cum însă omul nu poate trăi fără speranță, el își aflase scăparea în martiriul la care se expunea de bunăvoie și pe care-l provocase în chip cu totul artificial. La interogatoriu, mărturisi că se năpustise asupra maiorului fără nici un pic de ură, numai ca să poată primi cununa muceniției. Cine ar putea spune ce complicat proces psihologic se petrecuse în sufletul lui? Nici un om nu poate trăi fără un țel oarecare și toți rîvnesc să-și ajungă țelul. Omul neînsuflețit de nici un țel, de nici o speranță, se preschimbă adesea într-un monstru... Țelul ce-i însuflețea pe toți deținuții noștri era să iasă din temniță și să-și recapete libertatea.

Văd că m-am apucat să-i împart pe deținuții din temnița noastră în diferite categorii, după felul lor de a fi; dar e oare cu putință? În raport cu toate concluziile gîndirii abstracte, fie și cele mai subtile, realitatea ni se înfățișează într-o infinită diversitate și nu îngăduie clasificări nete și categorice. Realitatea tinde mereu spre îmbucătățire, spre o nesfîrșită varietate. Fiecare dintre noi își avea o viață a lui personală, oarecum deosebită de a celorlalți, și nu numai sub aspectul ei oficial, ci pe lîngă și în afară de viața oficială a temniței, o viață personală interioară, intimă.

Dar, cum am mai spus, la începutul osîndei n-am putut și nici n-aș fi știut să pătrund în adîncurile acestei vieți lăuntrice, și de aceea toate manifestările ei exterioare îmi răneau sufletul și-l umpleau de o tristețe nespusă. Aveam uneori momente cînd începeam să-i urăsc pe acești nenorociți ce sufereau ca și mine. Mai mult, îi invidiam și îmi blestemam soarta. Îi invidiam, fiindcă se aflau între ai lor, fiindcă

se puteau înțelege, cu toate că de fapt această comunitate născută în lovituri de bici și în bătăi, această viață laolaltă, silită, le era și lor tot atît de nesuferită și fiecare se străduia să rămînă cît mai retras și să se închidă în găoacea lui. Repet, această invidie, pe care o simțeam în clipele de înverșunare, își avea oarecum temeiurile ei. Într-adevăr, n-au de loc dreptate toți cei care susțin că unui dvorean, unui om cult etc. îi vine tot atît de greu la munca silnică și în temniță ca și oricărui mujic închis acolo și că nu îndură mai mult decît acesta. O asemenea părere există, am avut prilejul s-o aud de repetate ori în ultima vreme și chiar am citit ceva în acest sens. În fond, ideea e justă și umană. Și unul, și celălalt, și nobilul, și mujicul, sînt oameni ; toți sîntem oameni. Dar ideea aceasta e prea abstractă. Cei ce o preconizează pierd din vedere o mulțime de condiții concrete, care nu pot fi înțelese decît în contact direct cu realitatea. Nu vreau să zic prin aceasta că nobilul și omul cult ar avea simțirea mai fină, că ar fi mai sensibili, mai evoluați. Nu. Departe de mine acest gînd. Sufletul omului, gradul lui de sensibilitate și receptivitate n-ai cum să le măsori, n-ai cum să le aduci la un numitor comun. Aici nu pot exista nici tipare, nici calapoade. Nici chiar învățătura și gradul de cultură nu pot servi drept criterii de apreciere. Sînt gata cel dintîi să adeveresc că printre martirii aceștia, veniți din mediul cel mai înapoiat, cel mai oropsit, am întîlnit trăsături sufletești de cea mai mare subtilitate. Astfel, în temnița noastră erau oameni pe care îi cunoșteam de ani de zile, dar pe care îi socoteam fiare și-i disprețuiam ca atare. Deodată însă, cu totul neașteptat, se întîmpla nu știu cum ca, printr-o izbucnire spontană de o clipă, sufletele lor să se dezvăluie și, fără să-și dea ei înșiși seama, să reverse atîta bogăție de simțire și de umanitate, o atît de adîncă înțelegere a suferințelor altora, pe lîngă conștiința propriei lor suferințe, încît aveai senzația că ți s-a smuls o pînză de pe ochi și la început nici nu-ți venea să crezi tot ce ai văzut și ai auzit. După cum se poate întîmpla ca lucrurile să se petreacă tocmai pe dos : erudiția cea mai bogată se complace uneori într-o convietuire surprinzătoare cu atîta barbarie și cu atîta cinism, încît îți provoacă dezgustul ; și oricît de bun și îngăduitor ai fi, oricît de robit ai fi unor anumite prejudecăți, tot nu găsești în inima ta cuvînt de scuză sau de justificare.

Nu mă refer nici la schimbarea obiceiurilor şi deprinderilor, nici la felul de viaţă radical răsturnat al fiecăruia, nici la hrană şi la atîtea alte lucruri cu totul neobişnuite, care sînt mult mai chinuitoare pentru unul din păturile de sus, decît pentru omul din popor, care de multe ori crapă de foame în libertate, în vreme ce la temniţă are cel puţin posibilitatea să se sature. Nu despre asta este vorba. Să admitem că un om dotat cu oarecare putere de voinţă şi tărie de caracter ar putea învinge uşor toate aceste dificultăţi şi nimicuri, deşi schimbarea deprinderilor, ca să vorbim drept, nu-i de loc un lucru atît de uşor şi nici de prea mică însemnătate. Există însă în starea ocnaşului neajunsuri atît de grozave, încît în faţa lor pălesc toate celelalte mizerii şi omul nu mai ia seama nici la murdărie, nici la înghesuiala promiscuităţii, nici la hrana insuficientă şi greţoasă. Pînă şi cel mai răzgîiat cuconaş, „băiatul mamei crescut în puf", după o zi de muncă în sudoarea frunţii, aşa cum n-a lucrat în viaţa lui cînd era în libertate, va înfuleca şi pîine neagră şi ciorbă cu gîndaci. Cu asta te mai poţi obişnui, după cum spune un cîntec hazliu despre un fost cuconaş care a nimerit la ocnă :

Din strachina cu zeamă lungă
Mănînc de-mi pîrîie-n urechi...

Nu. Nu de asta e vorba. Lucrul cel mai de seamă e că două ceasuri după intrarea în temniţă oricare nou-venit devine la fel cu toţi ceilalţi, se simte *la el acasă,* egal în drepturi cu toţi ceilalţi fraţi ai lui de temniţă. E înţeles de fiecare şi la rîndul lui îi înţelege pe toţi, toţi îl recunosc şi-l socotesc *de-al lor.* Cu totul altfel stau lucrurile cînd e vorba de un *domn,* de un nobil. Oricît de drept, de bun şi înţelept ar fi, toţi la un loc îl vor urî şi-l vor dispreţui ani de-a rîndul, nu-l vor putea înţelege şi, mai ales, nu-l vor crede. Nu va fi nici prietenul, nici camaradul lor şi, dacă în cele din urmă va ajunge cu timpul să scape de ocări şi persecuţii, pentru ei va rămîne însă tot un străin şi va îndura totdeauna, cu amărăciune, o tristă singurătate şi o viaţă izolată de a lor. Această înstrăinare, acest gol din juru-i se cască uneori şi fără vreun gînd rău din partea ocnaşilor, şi fără ca ei să-şi dea seama de asta. Nu e dintr-ai lor şi atît. Nimic nu e mai îngrozitor decît să trăieşti într-o lume străină de tine. Ţăranul din

Taganrog, strămutat în portul Petropavlovski, va găsi îndată şi acolo alţi ţărani ruşi asemenea lui, cu care se va înţelege şi va putea trăi în tovărăşie ; în mai puţin de două ceasuri se vor lega şi vor duce traiul liniştiţi, laolaltă, în aceeaşi izbă ori în acelaşi bordei. Nu la fel se întîmplă şi cu domnii. O prăpastie adîncă îi desparte de popor ; aceasta apare *limpede* mai cu seamă atunci cînd vreunul dintre *domni,* prin forţa unor împrejurări din afară, îşi pierde pe neaşteptate poziţia şi drepturile şi devine şi el un om simplu din popor. Altminteri, poţi sta şi o viaţă întreagă în preajma oamenilor din popor, poţi avea zilnic legături de serviciu, de pildă, în cadrul unor relaţii convenţionale de ordin administrativ, sau chiar să întreţii legături simple de prietenie, ori să manifeşti faţă de ei o grijă paternă şi să apari mereu ca un binefăcător, şi asta ani de-a rîndul, chiar şi patruzeci în şir, şi tot n-ai să ajungi să pătrunzi esenţa adevărată a relaţiilor lor. Tot ce va părea că ştii nu va fi decît o iluzie optică, o amăgire şi nimic mai mult. Sînt sigur că toţi cei ce vor citi aceste rînduri, dar absolut toţi, vor spune că exagerez. Sînt însă încredinţat că nu greşesc, că observaţia mea e îndreptăţită. Ştiu lucrul acesta nu din cărţi, nu din teorie pe baza unor speculaţiuni abstracte, ci din propriile mele observaţii asupra realităţii, din contactul direct cu viaţa, din cunoaşterea nemijlocită a faptelor, trăite şi gîndite de mine, observaţii şi concluzii pe care le-am putut verifica temeinic timp îndelungat. Poate cîndva, mai tîrziu, toată lumea se va convinge de adevărul spuselor mele şi de dreptatea mea.

Chiar de la început întîmplările veniră să-mi confirme pas cu pas observaţiile, exercitînd asupra mea o înrîurire bolnăvicioasă ; deosebit de dureros mi se resimţeau mai ales nervii, şi aşa destul de zdruncinaţi. În acea vară, cea dintîi de la intrarea mea la ocnă, îmi trecui timpul rătăcind tăcut şi singuratic prin temniţă. Am mai spus că mă aflam într-o stare sufletească ce nu-mi îngăduia să-i văd şi să-i deosebesc pe ocnaşii care m-ar fi putut iubi şi care, mai tîrziu, s-au apropiat într-adevăr de mine şi m-au iubit, cu toate că raporturile noastre n-au fost niciodată de adevărată prietenie, ca între oameni care nu se simt cu nimic deosebiţi şi îngrădiţi unii faţă de alţii. Erau acolo oameni proveniţi din nobilime, deci cei mai indicaţi să-mi fie prieteni, dar această prietenie nu era în stare să-mi ia de pe suflet toată povara.

Aș fi vrut să nu mai văd pe nimeni. Dar unde puteam să mă ascund ?

Iată, de pildă, o întîmplare, din atîtea altele, care mă făcu să-mi dau mai bine seama încă de la început de ciudata izolare, singurătate și înstrăinare în care mă aflam în temniță. Chiar în vara aceea, într-o zi cu soare dogorîtor de august, pe la unu după-amiază, vreme în care de obicei toată lumea se odihnea înainte de reînceperea lucrului, ocnașii se ridicară deodată ca un singur om și se înșirară în front în curtea temniței. Nu știam încă nimic de ceea ce urma să se întîmple. În perioada aceea de început eram uneori atît de adîncit în gîndurile mele, încît aproape că nici nu observam ce se petrece în juru-mi și îmi scăpase cu totul că de trei zile ocnașii erau într-o fierbere înăbușită. Poate că frămîntarea începuse și mai de mult, cum am înțeles abia mai tîrziu, cînd mi-am adus aminte de anumite crîmpeie din convorbirile lor, și mai ales de izbucnirile lor de nemulțumire din ce în ce mai dese și mai nestăpînite, de încruntarea și de privirile întunecate tot mai bătătoare la ochi și mai cu seamă de înverșunarea generală care se observa printre ei în ultima vreme. Căutam să-mi explic toate acestea prin faptul că în timpul verii munca era obositoare și zilele păreau lungi și plictisitoare, ispita nostalgică a visărilor îi îndemna și mai stăruitor spre libertate, spre liniștea pădurilor, iar nopțile erau atît de scurte, încît oamenii nu se puteau odihni îndeajuns. Poate că toate acestea se adunaseră laolaltă pentru a duce la o explozie, dar pretextul care a prilejuit izbucnirea exploziei a fost hrana.

De cîteva zile, ocnașii își manifestau cu glas tare nemulțumirea, discutau aprinși prin cazărmi și făceau gălăgie, mai ales cînd se adunau la masă, la bucătărie, la amiază și seara ; încercară să schimbe pe unul dintre bucătari, dar tot așa de repede îl alungară pe cel nou și-l aduseră înapoi pe cel vechi. Într-un cuvînt, starea de spirit era destul de încordată.

— Ne spetim aici, și ei ne umflă cu ciorbă de burtă, numai apă chioară, începea să mormăie careva la bucătărie.

— Comandă-ți și tu niște șnițele pane, dacă nu-ți place ciorba de burtă, îl zădărî un altul.

— Ba eu, fraților, să spun drept, mă dau în vînt după ciorba de burtă, zicea un al treilea. E fainâ !

— O fi ea cum spui, dar cînd te îndoapă numai cu burtă de vacă îţi mai vine să zici că-i fainâ ?

— Aşa e, ar trebui să ne dea ceva carne, zise un al patrulea — ne istovim acolo la cărămidărie ; şi, cînd ţi-ai isprăvit în sfîrşit lucrul, te apucă o foame, de parcă îţi sfîşie măruntaiele. Cu ciorbă de burtă nu te poţi sătura, nu ţine de saţ.

— Şi dacă nu-i de burtă, e de bojoci.

— Chiar aşa, zău, numai burtă şi bojoci. Asta-i mîncare ! ? Unde-i dreptatea ?

— Ce mai vorbă, mîncarea-i proastă de tot.

— Altfel cum şi-ar umple buzunarele ?

— Asta nu-i treaba ta.

— Cum adică nu-i treaba mea, cînd de burta mea e vorba ? Ar trebui să facem cu toţii o plîngere şi o să vedeţi cum se vor schimba lucrurile.

— O plîngere, zici ?

— Da. Să ieşim cu toţii şi să spunem ce avem pe suflet.

— Văleu, nenorocitule, se vede că nu ţi-a fost destul cîtă bătaie ai mîncat pentru plîngerile astea.

— Aşa-i, adăugă morocănos un altul care nu scosese o vorbă pînă atunci. Uşor de zis, dar greu de făcut. Ce ai să spui, mă rog, cînd ieşi cu plîngerea înainte ? Ei, hai, zi, căposule !

— Am eu ce spune. Dacă ies toţi, spun şi eu o dată cu toată lumea. Că, adicătelea, crăpăm de foame. Unii mănîncă dintr-al lor, dar cei săraci se ţin numai cu mîncarea de la cazan.

— Nu mai poţi de ciudă, invidiosule ! Ţi se aprind ochii după bunul altuia.

— Nu te zgîi la îmbucătura altuia, ci fă-ţi mai bine rost de a ta.

— Am să-mi fac !... În privinţa asta nu mă las nici pînă mi-or ieşi peri albi. Care va să zică, eşti bogat, de vrei să stai cu mîinile încrucişate !

— Bogat nevoie mare : n-am nici de-un drob de sare.

— Ba nu, zău, fraţilor, pînă cînd o să îndurăm batjocura asta ? Ne jupoaie de vii. Ce mai stăm ?

— Dar tu ce-ai crezut, că aici o să-ţi pice totul mură în gură ? Ai uitat că eşti la ocnă ?

— Vra să zică, tot e adevărat că pe spinarea poporului huzurește boierimea : poporenii cu ponoasele, iar boierii cu foloasele.

— Asta e. Ați văzut cum s-a îngrășat al nostru ? Și-a cumpărat și o pereche de cai suri.

— Nici să bea nu-i place, ai ? zise în batjocură un ocnaș.

— S-a luat la bătaie acum cîteva zile cu veterinarul, de la un joc de cărți.

— Au jucat toată noaptea. Pe al nostru, cică, două ceasuri l-a ținut în pumni. Așa zicea Fedka.

— De-aia trebuie să mîncăm ciorbă de varză acră cu burtă de vacă.

— Bă, da tare proști mai sînteți ! Ați uitat cine sîntem și în ce loc ne aflăm ? Cum să ieșim și cui să ne plîngem ?

— Uite așa, să ieșim cu toții să vedem ce-o să zică și nu ne lăsăm în ruptul capului !

— Ce să zică ? Crezi că stă de vorbă cu noi ? Îți repede un pumn în gură, de n-ai să știi de unde să-ți aduni măselele, și cu asta isprăvește vorba.

— Ne mai trimite și în judecată...

Într-un cuvînt, ocna era în mare fierbere. Hrana, ce-i drept, era din cale-afară de proastă în perioada aceea, și apoi, toate cîte mocneau de mult se adunaseră la un loc. Cauza principală era însă exasperarea generală, durerea ascunsă, chinuitoare.

Ocnașii cîrtesc și sînt răzvrătiți din fire, dar se întîmplă rareori să se revolte în masă, ori în grup mai compact, fiindcă nu se pot înțelege niciodată între ei. Fiecare își dădea seama de asta : iată de ce totul sfîrșea, în asemenea cazuri, mai mult cu vorbe goale, ceartă și gîlceavă, decît cu treabă adevărată. Și totuși, de astă dată, frămîntarea nu trecu fără urmări. Grupuri de oameni se adunau prin curte și în cazărmi, discutau și înjurau, amintindu-și cu ură de toată administrarea cîinească a maiorului, scormonind toate ascunzișurile vieții lui. Unii se necăjeau și se frămîntau mai mult decît toți. În astfel de treburi se ivesc întotdeauna organizatori și capi. Capii unor asemenea acțiuni, cum era formularea orală a unei plîngeri ca în cazul de față, sînt în general niște oameni foarte interesanți, și nu numai în temniță, ci în orice artel, detașament etc. Aici avem de-a face cu un tip de om cu totul aparte, dar pretutindeni același. Toți sînt înflăcărați,

însetați de dreptate și pătrunși de credința sinceră, naivă că dreptatea e posibilă, că înfăptuirea ei este neîndoielnică și, mai ales, că poate fi obținută neîntîrziat. Nu sînt mai proști decît alții, ba unii din ei se dovedesc a fi chiar foarte deștepți, dar sînt prea înflăcărați și nestăpîniți ca să poată fi șireți, chibzuiți și prevăzători. În astfel de cazuri, chiar dacă întîlnești oameni care se pricep să călăuzească mulțimea și să obțină cîștig de cauză, aceștia fac parte dintr-un alt tip de căpetenii, de conducători firești ai poporului, oameni, de altfel, foarte rari la noi. Capii și instigatorii de proteste, despre care vorbesc acum, pierd însă aproape totdeauna partida și îngroașă apoi rîndurile celor osîndiți la temniță și la ocnă. O pierd din pricina prea marii lor înflăcărări, dar datorită aceleiași înflăcărări exercită o influență extraordinară asupra mulțimii, în fruntea căreia se pun și care îi urmează cu avînt. Înflăcărarea lor pătimașă și clocotul de nobilă indignare îi atrag pe toți, și la urmă se iau după ei pînă și cei mai nehotărîți. Încrederea lor oarbă în izbîndă cucerește chiar și spiritele cele mai sceptice, cu toate că, de multe ori, această încredere e clădită pe temeiuri atît de șubrede, atît de copilărești, încît stai și te întrebi nedumerit cum a putut cineva să-i urmeze. E hotărîtor aici, cred, mai ales faptul că ei pornesc cei dintîi la luptă și merg fără nici o teamă. Se aruncă înainte orbește, ca niște tauri cu coarnele ațintite în jos, de multe ori fără a avea o viziune clară a situației și a împrejurărilor, fără acea fărîmă de prudență pe care o impun obligatoriu asemenea acțiuni, fără acel iezuitism practic, datorită căruia chiar și un om josnic și murdar izbutește deseori să-și ajungă scopul și să iasă alb din butoiul cu negreală. Aceștia își frîng însă întotdeauna gîtul. În viața de toate zilele sînt oameni morocănoși, acri, supărăcioși și intoleranți. Dar de cele mai multe ori sînt și foarte mărginiți, ceea ce constituie de fapt, într-o măsură oarecare, izvorul tăriei lor. E mai supărător însă faptul că în loc să meargă drept la țintă, ei se năpustesc de multe ori pieziș; în loc s-o urmărească de aproape, se agață de amănunte. De aici li se trage și pierzania. Dar ei sînt înțeleși și apropiați de mase și în asta stă marea lor forță... Aș mai vrea să spun în cîteva cuvinte ce înseamnă în limbajul ocnei *o plîngere*.

. . . . . .

Aveam printre noi în temniță și cîțiva oameni condamnați tocmai pentru plîngeri. Și ei erau cei ce se agitau cel mai mult, și mai ales unul, Martînov, fost husar, iute, neastîmpărat și bănuitor, foarte cinstit și drept, de altfel. Mai era unul, Vasili Antonov, care se înfierbînta la rece cu o ușurință extraordinară, sfidîndu-i pe cei din jur cu o privire provocatoare și cu un zîmbet sarcastic plin de trufie, altminteri om ager la minte și foarte cinstit și drept și el. N-are nici un rost să-i înșir pe toți. Petrov era numai ochi și urechi și tot timpul trecea de la un grup la altul, fără să spună o vorbă, dar se vedea că e tare tulburat și sări primul din cazarmă, cînd începu să se formeze frontul în curte.

Speriat, subofițerul care la noi îndeplinea funcția de plutonier-major apăru numaidecît. Înșirați în front, ocnașii îi cerură politicos să spună maiorului că osîndiții voiau să-i vorbească și să-l roage anumite lucruri. În urma subofițerului veniră și toți invalizii-paznici, care se înșirară în fața ocnașilor. Solia încredințată subofițerului era atît de neașteptată, încît îl îngrozi pe acesta peste măsură. În același timp, nici nu îndrăznea să nu raporteze maiorului cele întîmplate. În primul rînd, pentru motivul că, dacă s-a ridicat ocna cu nemulțumiri, de aici puteau să iasă cine știe ce lucruri grave. În general, autoritățile noastre intrau în mare panică ori de cîte ori era vorba de vreo tulburare la ocnă. În al doilea rînd, pentru că și în cazul cînd ocnașii s-ar fi răzgîndit și s-ar fi împrăștiat în liniște, el, subofițerul, era oricum dator să raporteze.

Palid și tremurînd de frică, se duse grăbit la maior, fără să încerce să-i potolească pe ocnași. Își dădea bine seama că acum nici n-ar fi stat de vorbă cu el.

Fără să știu ce se petrece, intrai și eu în rînd. Toate amănuntele acestea le aflai abia mai tîrziu. Crezusem că era vorba de un apel, dar cînd observai că lipsesc soldații care făceau de obicei numărătoarea, rămăsei mirat și mă uitai în juru-mi nedumerit. Chipurile ocnașilor erau tulburate și iritate. Unii chiar păliseră. În general, toți erau preocupați și tăcuți, gîndindu-se probabil la ceea ce aveau de spus maiorului și la ce-o să iasă din asta. Băgai de seamă că mulți mă priviră cu mirare, dar întoarseră capul fără a spune o vorbă. Li se păruse probabil ciudat că intrasem în rînd cu ei într-o chestiune ca asta. Nu le venea să creadă că aș pu-

tea și eu să mă alătur plîngerii lor. Curînd însă, aproape toți cei din jurul meu întoarseră ochii din nou spre mine cu un aer întrebător.

— Ce cauți aici? mă întrebă răstit și aspru Vasili Antonov, care se afla ceva mai departe de mine și care pînă atunci nu mi se adresase decît *cu dumneavoastră*, totdeauna foarte politicos.

Îl privii nedumerit, căutînd să-mi dau seama ce însemnau toate acestea și începînd să bănui că în temniță se petrece ceva neobișnuit.

— Ei da, ce rost are să stai aici? Du-te-n cazarmă, îmi zise un tînăr ocnaș militar, pe care nu-l cunoșteam și care îmi părea un om foarte potolit. Treaba asta nu te privește.

— Am văzut că se formează frontul, răspunsei eu, și am crezut că se face numărătoarea.

— Se bagă și el unde nu-i fierbe oala, strigă un osîndit.

— Păsări de pradă, spuse altul.

— Prinde-muște! adăugă al treilea cu un dispreț nemărginit. Această nouă poreclă stîrni hazul tuturor.

— Se are bine cu cei de la bucătărie, mai adăugă și un altul.

— Ăștia o duc bine oriunde ar fi. Stă la temniță, dar mănîncă colaci și-și cumpără purcei de lapte. Dacă mănînci din banii tăi, ce te bagi?

— Aici nu-i de dumneata, îmi zise Kulikov, apropiindu-se hotărît de mine; mă luă de mînă și mă scoase din rînd.

Și el era palid la față; ochii negri îi scînteiau; își muș-case buza de jos. Nu era dintre acei care așteptau calmi ivirea maiorului. Îmi plăcea mult să-l privesc pe Kulikov în astfel de împrejurări, vreau să zic în clipa cînd avea prilejul să arate ce poate. Poza mult, dar făcea și treabă. Îmi vine să cred că și la moarte s-ar fi dus cu o oarecare eleganță și bravură. Acum, cînd toată lumea mă tutuia și mă ocăra, el se purta cu mine și mai politicos, dar cuvintele lui erau deosebit de hotărîte, aș putea spune, chiar de o insistență trufașă, care nu admitea nici o obiecție.

— Ne-am adunat aci pentru ceea ce ne doare pe noi, Alexandr Petrovici, dumneata n-ai ce să te amesteci. Du-te undeva și așteaptă să se termine... Uite, ai dumitale sînt cu toții la bucătărie, du-te acolo.

— ...Unde şi-a înţărcat dracul copiii ! a strigat careva.

Prin fereastra deschisă îi zării într-adevăr pe polonezii noştri la bucătărie ; de altfel, avui impresia că mai erau acolo şi alţii. Contrariat, mă îndreptai spre bucătărie. O explozie de rîsete, ocări şi huiduieli (ce înlocuiau în temniţă fluierăturile) mă însoţi din urmă.

— Cu noi nu i-a fost pe plac !... Huo ! Du-te învîrtindu-te !

Pînă atunci nu fusesem jignit mai dureros în temniţă şi de aceea mi-a fost tare greu să îndur ocara. Nimerisem prost : spiritele erau prea agitate. În tinda bucătăriei mă întîlnii cu T-ki [17], un tînăr nobil fără prea multă cultură, dar generos şi integru şi un mare admirator al lui B. Era singurul dintre nobili pe care ocnaşii îl deosebeau de ceilalţi şi aproape că-l iubeau. Era curajos, hotărît şi înzestrat cu o forţă fizică impresionantă, şi toate acestea le simţeai oarecum şi în gesturile lui.

— Ce-i cu dumneata, Goreancikov ? îmi strigă el : intră înăuntru !

— Dar ce se întîmplă acolo ?

— Vor să facă plîngere, nu ştiai ? N-au nici o şansă de izbîndă, firește, cine să-i dea crezare ocnaşului ? Vor căuta să descopere capii şi dacă ne amestecăm cu ei, ne vor învinui de instigare la răzvrătire. Adu-ţi aminte pentru ce-am fost condamnaţi şi trimişi aici ! Ei se vor alege numai cu o bătaie zdravănă şi atît, dar pe noi au să ne trimită în judecată. Maiorul ne urăşte şi ar fi bucuros să găsească un motiv ca să ne ducă la pierzanie. În felul acesta s-ar justifica şi pentru abuzurile şi matrapazlîcurile lui şi ar ieşi basma curată.

— Şi-apoi, ocnaşii n-au să ne cruţe nici ei ; vor da toată vina pe noi, adăugă M-ki, pe cînd intram în bucătărie.

— Nici o grijă în privinţa asta, ne vor denunţa fără nici o milă, zise T-ki.

În afară de cei cîţiva nobili, se mai aflau în bucătărie şi alţii, cu totul vreo treizeci de ocnaşi. Toţi aceştia se abţinură de a lua parte la plîngerea celorlalţi — unii de frică, alţii încredinţaţi că orice plîngere este zadarnică, fiind sortită dinainte eşecului. Era aici şi Akim Akimîci — vrăjmaş declarat şi firesc al oricăror plîngeri şi proteste, bune numai să tulbure disciplina şi cursul normal al rînduielilor. Aştepta în tăcere şi foarte liniştit sfîrşitul acestei afaceri, al cărei deznodămînt nu-l îngrijora cîtuşi de puţin, fiind pe deplin

încredințat de izbînda inevitabilă a ordinii și a voinței autorității constituite. Era aici și Isai Fomici, care, cuprins de o mare nedumerire, stătea cam plouat și asculta cu teamă și încordare tot ce vorbeam noi. Părea nespus de îngrijorat. Erau aici și toți polonezii, oameni din popor, care se alăturară și ei nobililor de neamul lor. Erau și cîțiva ruși, firi mai sfioase, oameni tăcuți și nevolnici, care nu îndrăzniseră să iasă împreună cu ceilalți și așteptau amărîți sfîrșitul acestei istorii. Mai erau și cîțiva ocnași ursuzi și veșnic încruntați, oameni foarte hotărîți, de altfel, și neînfricați, dar care rămăseseră în bucătărie din încăpățînare, fiind convinși că toată afacerea asta cu plîngerea este prostie curată și nu va aduce nimic bun, ci doar noi necazuri. Avui impresia, totuși, că nu se simțeau tocmai la largul lor în acele clipe, căci nu mai aveau în priviri siguranța obișnuită. Deși n-aveau nici o îndoială despre urmările reclamației — și desfășurarea evenimentelor avea să le confirme previziunile — se simțeau totuși ca niște înstrăinați care s-au desprins de comunitate, ca și cum și-ar fi trădat camarazii, lăsîndu-i pe mîna maiorului. Îl zării aici și pe Iolkin, șiretul țăran siberian, trimis la muncă silnică pentru falsificare de bani și care îi luase lui Kulikov toată clientela veterinară din oraș. Mai era și bătrînul cucernic din Starodubie. Bucătarii rămăseseră toți pînă la unul la locurile lor, socotind, probabil, că, prin funcția ce o îndeplineau, făceau și ei parte din administrație și ca atare nu le-ar fi stat bine să se ridice împotriva ei.

— Bine, dar în afară de cei de aici, toată ocna s-a dus acolo, încercai eu să obiectez nehotărît, adresîndu-mă lui M-ki.

— Nu ne privește, mormăi B.

— Pentru noi ar fi fost mult mai rău dacă i-am fi urmat.

— Riscul nostru, dacă ieșeam, ar fi fost de o sută de ori mai mare în comparație cu al lor. *Je haïs ces brigands* *. Îți închipui cumva că plîngerea lor va avea vreun rezultat? Ce rost are să te bagi într-o tîmpenie evidentă!

— N-o să iasă nimic din toată afacerea asta, zise îndărătnic un bătrîn morocănos.

Almazov, care era și el de față, se grăbi să-i țină isonul.

* Îi urăsc pe acești tîlhari (fr.).

— Ba o să iasă, că pe vreo cincizeci dintre ei o să-i treacă prin ulița verde.

— A sosit maiorul! strigă cineva și toată lumea se repezi lacomă spre ferestre.

Maiorul năvăli ca o furtună, furios, roșu la față, cu niște ochi răi, care parcă împungeau de sub ochelari. Se opri hotărît, fără să rostească o vorbă, în fața frontului. În asemenea împrejurări avea într-adevăr curaj și nu se pierdea cu firea. Ce-i drept, aproape totdeauna era beat. Pînă și chipiul lui slinos cu bandă portocalie și epoleții de argint înnegriți aveau ceva sinistru în clipa aceea. Era însoțit de furierul Diatlov, un personaj foarte important, care era, de fapt, adevăratul administrator al temniței fiindcă el le învîrtea pe toate, avînd o mare influență asupra maiorului; era un băiat deștept, șmecher, care-și cunoștea interesul: nu era om rău și de aceea ocnașii erau mulțumiți de el. În urma lor, întovărășit numai de trei sau patru soldați, venea și subofițerul, care înghițise, se vede, o săpuneală strașnică și se aștepta probabil, la una și mai cumplită. Deținuții, care rămaseseră cu capetele descoperite, se pare încă de cînd plecase subofițerul să-l cheme pe maior, își îndreptară ținuta, se cumpăniră de pe un picior pe altul și rămaseră nemișcați, așteptînd cu încordare cel dintîi cuvînt sau mai bine zis cel dintîi zbierăt al comandantului. lor.

Nu trebuiră să aștepte prea mult. La cel de-al doilea cuvînt, maiorul începu să strige cît îl ținea gura; aproape ca un turbat. Îl vedeam de la fereastră, alergînd prin fața șirului de ocnași, repezindu-se în ei, interogîndu-i. Din cauza distanței prea mari, nu puteam auzi nici întrebările lui, nici răspunsurile ocnașilor. Îi auzeam doar țipetele mai stridente:

— Răzvrătiților!... Vă mănînc spinarea!... Instigatorii!... Tu ești instigatorul! Tu ești!... sări el la unul.

N-auzirăm răspunsul. Dar după cîteva clipe îl văzurăm pe ocnaș ieșind din rînduri și îndreptîndu-se spre corpul de gardă... După el porni altul, apoi altul...

— Vă trimit pe toți în judecată! Vă arăt eu... Dar acolo, la bucătărie, cine e? răcni el, zărindu-ne prin ferestrele deschise. Toată lumea încoace! Aduceți-i pe toți!

Furierul Diatlov se îndreptă spre bucătărie. Cînd auzi că noi n-avem de făcut nici o plîngere, se întoarse numaidecît şi raportă maiorului.

— Va să zică, n-au de făcut nici o plîngere! rosti el, coborînd glasul cu două tonuri, cu vădită bucurie. Să vină, totuşi, aduceţi-i şi pe ei!

Ieşirăm cu toţii. Simţeam că ni se face ruşine; toţi, de altfel, mergeam cu frunţile plecate.

— A, Prokofiev! Şi Iolkin; şi tu, Almazov... Haide, veniţi încoace şi înşiraţi-vă aici, ne zise maiorul, repezit dar cu glas ceva mai blînd, privindu-ne binevoitor. Şi tu eşti aici, M-ki... Scrie numele fiecăruia! Diatlov, să-i treci pe toţi într-o listă: de o parte pe cei mulţumiţi şi de cealaltă pe cei nemulţumiţi; pe toţi pînă la unul. Şi să-mi prezinţi mie lista... Vă trimit pe toţi în judecată! Tîlharilor!

Ameninţarea cu lista îşi făcu efectul.

— Sîntem mulţumiţi! se auzi, deşi cam nehotărît, un glas morocănos din rîndurile celor nemulţumiţi.

— Aha, mulţumiţi! Cine e mulţumit? Cei mulţumiţi să iasă înainte.

— Mulţumiţi, mulţumiţi! se auziră şi alte cîteva glasuri.

— Sînteţi mulţumiţi, va să zică! Înseamnă că aţi fost îndemnaţi? Înseamnă că sînt printre voi instigatori, răzvrătiţi? Cu atît mai rău pentru ei!...

— Dumnezeule, ce înseamnă asta? se auzi un glas în mulţime.

— Care-i ăla? Cine-a strigat? zbieră maiorul, repezindu-se spre partea de unde răsunase glasul. Rastorguev, tu ai strigat? La corpul de gardă!

Rastorguev, un băiat tînăr, înalt şi puhav la faţă, ieşi din rînd şi porni încet spre corpul de gardă. Nu strigase el, dar fiindcă maiorul îl indicase pe el, nu îndrăzni să-l contrazică.

— V-aţi îngrăşat şi vă vine să zburdaţi! urlă în urma lui maiorul... Ia te uită ce fund a făcut, în trei zile nu-i dai ocol. Vă dibui eu pe toţi! Să iasă înainte cei ce nu se plîng!

— Noi nu ne plîngem, înălţimea voastră! răsunară în silă cîteva glasuri înăbuşite: ceilalţi tăceau cu încăpăţînare. Maiorul atîta aştepta: găsise mijlocul să descurce lucrurile cît mai în grabă şi să termine pe cît se poate prin bună înţelegere.

— Aha, acum *nimeni* nu se mai plînge ! hotărî el grăbit. Am văzut eu cum stau lucrurile... Ştiam asta... Instigatorii sînt de vină ! Vezi că printre ei trebuie să fie instigatori, urmă el către Diatlov : caută să mi-i identifici. Îi aranjez eu... Şi-acum... Acum e timpul să porniţi la lucru. Toboşar, plecarea !

Asistă personal la formarea şi plecarea convoaielor. Ocnaşii porniră abătuţi şi muţi spre locurile de muncă, dar bucuroşi cel puţin că pot scăpa din ochii lui, depărtîndu-se cît mai repede. După plecarea convoaielor, maiorul se duse la corpul de gardă ca să-i „aranjeze" pe „instigatori", dar se pare că n-a fost prea crud cu ei. Ba se grăbi chiar să termine totul cît mai repede. Unul din cei pedepsiţi ar fi cerut, cică, iertare şi el l-a iertat numaidecît. Era limpede că maiorul se simţea alarmat, dacă nu chiar speriat de cele întîmplate. Oricum, în asemenea împrejurări o reclamaţie e un lucru spinos. Şi, cu toate că în cazul de faţă, plîngerea ocnaşilor nu putea fi socotită drept o reclamaţie, pentru că nu fusese făcută vreunui şef superior, ci maiorului însuşi, totuşi, faptul în sine era foarte neplăcut.

Ceea ce-l contraria mai cu seamă era faptul că protestul avusese un caracter general, că ocnaşii se răzvrătiseră în masă. „Instigatorii" fură imediat eliberaţi. De asemeni, şi hrana, începînd chiar de a doua zi, se îmbunătăţi considerabil. Dar această îmbunătăţire nu ţinu mult timp. Maiorul începu să vină acum mai des în temniţă şi de fiecare dată găsea prilej de a pedepsi cîte o neorînduială sau abatere. Subofiţerul nostru umbla îngrijorat şi zăpăcit şi parcă tot nu-şi putea veni în fire, atît de mult îl uluiseră cele întîmplate. Cît despre ocnaşi, mult timp după aceea nu se putură potoli ; nu se mai frămîntau ca înainte, e drept, dar se vedea că rămăseseră adînc tulburaţi şi oarecum derutaţi. Unii umblau tot timpul tăcuţi şi cu ochii în pămînt ; alţii din cînd în cînd aduceau vorba bodogănind morocănos despre cele întîmplate. Mulţi îşi băteau joc de ei înşişi, voind parcă să se pedepsească pentru neghiobia de care dăduseră dovadă.

— Na-ţi-o frîntă că ţi-am dres-o ! zice unul.

— Culegi ce-ai semănat.

— Unde-i şoarecele care a vrut să lege clopoţelul de coada pisicii ?

— Ce mai, pe alde noi numai cu bătaia ne înveți minte. Eu zic că am avut încă noroc că nu ne-a luat pe toți la rînd.

— Iar eu zic că-i mai bine să te gîndești mai mult și să trăncănești mai puțin, că-i mai sănătos! se oțărăște înciudat un altul.

— Dar tu ce ești, dascăl, de mă-nveți pe mine, mă?

— Păi, dacă văd că nu știi să-ți ții gura, te învăț, ce să fac.

— Dar cine ești tu, mă?

— Pînă una, alta, tot mai sînt om, da tu...

— Porc de cîine, asta ești...

— Ba tu ești...

— Ia lăsați gălăgia! De ceartă vă arde acum? se auziră glasuri din toate părțile.

În aceeași seară, adică în seara zilei cînd cu plîngerea, mă întîlnii cu Petrov în dosul cazărmilor, după ce ne întorsesem de la muncă. Mă căuta. Apropiindu-se, mormăi două-trei cuvinte de neînțeles, mai mult exclamații, dar tăcu numaidecît și porni îngîndurat alături de mine. Întîmplările din ziua aceea îmi apăsau greu pe suflet și crezui că Petrov avea să-mi dea vreo lămurire.

— Ia spune, Petrov, îl întrebai, ai voștri nu sînt supărați pe noi?

— Cine să fie supărat? îmi zise el, parcă trezindu-se din somn.

— Ocnașii, împotriva noastră... a dvorenilor.

— Dar pentru ce să se supere?

— Pentru că n-am ieșit împreună cu ei să facem plîngere.

— Ce nevoie aveați să vă plîngeți? îmi răspunse el, silindu-se parcă să înțeleagă ceea ce spuneam, doar nu mîncați de la cazan.

— Bine, frate, dar sînt și dintre ai voștri care nu mănîncă de la cazan, și cu toate astea au mers alături de voi. Tot așa trebuia să facem și noi... că doar sîntem de-o seamă.

— Ei asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi? întrebă el nedumerit.

Îl privii: nu mă înțelegea și nu pricepuse ce voiam să-i spun. Eu, în schimb, l-am înțeles foarte bine. Abia acum, pentru întîia oară, un gînd nedeslușit ce mi se cuibărise mai demult în minte, revenind tot mai insistent, iar în ultima vreme amenințînd să devină o obsesie, se lămuri pe deplin;

abia acum începui să-mi dau seama de ceea ce pînă atunci îmi părea că intuiesc cu greu în raporturile mele cu ocnaşii. Am înţeles deodată că nicicînd ei nu mă vor primi în comunitatea lor, chiar dacă aş avea şi zece condamnări, chiar dacă aş fi osîndit pe viaţă sau trimis la secţia specială. Dar ceea ce n-am să uit niciodată este expresia feţei lui Petrov din clipa aceea. Întrebarea lui: „Ei asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi?" trăda atîta naivitate nedisimulată, o mirare atît de sinceră, încît mă întrebai dacă nu cumva ascunde o urmă de batjocură, un sîmbure de răutate, o ironie. Nici gînd, bineînţeles. Pur şi simplu nu eram de-al lor şi atîta tot. Tu mergi pe drumul tău, iar noi ni-l vom urma pe-al nostru; tu vezi-ţi de treburile tale, iar noi de-ale noastre.

Aş fi jurat poate că după răzvrătire au să ne facă zile fripte şi că viaţa pentru noi va deveni un iad. Şi totuşi, nimic din toate acestea nu s-a întîmplat; n-am auzit nici un cuvînt de dojană, nici o aluzie măcar, şi nici vrăjmăşia lor nu crescu din pricina aceasta. Continuau să ne sîcîie, cum ne sîcîiau şi mai înainte, la orice prilej, şi nimic mai mult. De altfel, nu se arătară supăraţi nici pe aceia care nu voiseră să-i susţină şi rămăseseră ascunşi în bucătărie, după cum nu le purtau pică nici celor ce strigaseră cei dintîi că n-au nici o nemulţumire. Nimeni, dar absolut nimeni nu pomeni o vorbă despre nimic, şi mai ales acest din urmă lucru nu l-am putut înţelege niciodată.

VIII

PRIETENII

Mai apropiat mă simţeam, firește, de cei de seama mea, adică de „dvoreni", şi îndeosebi la început. Dar dintre cei trei foşti dvoreni ruşi care se aflau în temniţa noastră — Akim Akimîci, iscoada A-v şi cel condamnat pentru paricid — nu întreţineam relaţii şi nu stăteam de vorbă decît cu Akim Akimîci. Drept să spun, şi tovărăşia lui o căutam numai la mare ananghie, ca să zic aşa, cînd apăsarea singurătăţii amare şi lîncezeala ucigătoare deveneau de neîndurat

și nici nu întrezăream vreo posibilitate de a mă apropia de altcineva.

În capitolul precedent am încercat să-i împart pe ocnași pe categorii; acum însă, după ce mi-am amintit de Akim Akimîci, cred că aș putea să mai adaug o categorie la cele arătate acolo. E adevărat că numai el făcea parte din această categorie — a ocnașilor cu desăvîrșire impasibili, indiferenți. Firește că n-am avut ocnași cu desăvîrșire indiferenți, adică din aceia cărora să le fie totuna dacă trăiesc în libertate, ori în temniță, și nici nu cred să existe asemenea oameni. Și totuși, Akim Akimîci părea că face excepție. De altfel, și felul cum se instalase în cazarmă, pe-ndelete, părea să arate că e pregătit să rămînă acolo o viață întreagă; tot ce avea în jurul lui, începînd cu salteaua, pernele și bruma de gospodărie ce și-o înjghebase — vesela și ustensilele — erau așezate într-o rînduială temeinică, durabilă, menită să-l ajute a înfrunta mult timp curgerea vremii. Nici urmă de provizorat, de popas, de așezare vremelnică. Urma să mai stea încă mulți ani în temniță, dar mă bate gîndul că nici nu i-a trecut vreodată prin minte să-și închipuie clipa eliberării. Bănuiesc, de altfel, că și împăcarea cu realitatea izvorîse nu din vrerea inimii lui, ci din același spirit de subordonare, propriu firii lui, ceea ce pentru el era totuna.

Omul acesta bun și de treabă mi-a fost la început de mare ajutor cu sfaturile lui și cu unele mici servicii; și totuși, tovărășia lui, trebuie s-o mărturisesc, îmi părea cîteodată atît de searbădă și de monotonă, încît îmi agrava starea de adîncă deprimare în care mă cufundam. Și cînd te gîndești că-i căutam tovărășia tocmai pentru ca să mai alung puțin deznădejdea din suflet! Simțeam nevoia să aud o vorbă vie, fie chiar plină de fiere și de sarcasm, vorbe trăsnite, de om care și-a pierdut orice răbdare, sau un scrîșnet, un cuvînt de ură, și tot am fi putut poate să ne mai descărcăm puțin inima, revoltîndu-ne împreună împotriva soartei bicisnice; dar el tăcea, și-și încheia în liniște lampioanele, ori povestea ce paradă strașnică avuseseră în anul cutare, și cine era comandant de divizie, și ce mulțumit rămăsese acesta, și cum unele plutoane ieșiseră din aliniere, și așa mai departe. Și toate acestea le spunea cu glas mol-

com şi rar, cu glas monoton ca picurul apei în burlan. Nu se însufleţea nici cel puţin cînd îmi povestea că, pentru nu ştiu ce isprăvi în operaţiunile din Caucaz, fusese decorat cu ordinul „Sf. Ana" cu spade. Numai glasul îi devenea mai grav şi mai impunător; îl cobora cu un ton, iar cînd rostea cuvintele „Sfînta Ana" părea că le învăluie într-un nimb de taină, apoi timp de cîteva minute rămînea nemişcat, într-o tăcere solemnă... În acest prim an aveam clipe stupide cînd mă pomeneam (aşa, din senin) că încep aproape să-l urăsc pe Akim Akimîci, fără să ştiu de ce, şi îmi blestemam soarta că fusesem aşezat pe priciuri cap la cap cu el. Dar nu trecea mult şi în ceasul următor mă mustram în gînd pentru pornirea mea.

De altfel, toate acestea mi s-au întîmplat numai în primul an; cu încetul am ajuns să mă împac cu firea lui Akim Akimîci şi mi se făcu ruşine de pornirile mele de pînă atunci. În orice caz, nu-mi aduc aminte să ne fi certat vreodată pe faţă.

În afară de aceşti trei dvoreni ruşi, pe vremea mea mai erau acolo încă opt. Cu unii dintre ei legasem cunoştinţă mai strînsă şi mă împrietenisem chiar, dar nu cu toţi. Cei mai interesanţi din ei erau însă, nu ştiu cum, cam ciudaţi şi din cale-afară de intoleranţi. Cu doi din aceştia am fost nevoit în cele din urmă să evit a mai vorbi. Numai trei erau intelectuali în adevăratul înţeles al cuvîntului; B-ki [18], M-ki şi bătrînul Z-ki [19] fost cîndva profesor de matematici, om de treabă şi bun, dar cu multe ciudăţenii şi, cu toată învăţătura lui, se pare, cu un orizont intelectual foarte mărginit. Cu totul altfel erau M-ki şi B-ki. Foarte bine m-am înţeles din capul locului cu M-ki: nu m-am certat niciodată cu el, îi purtam un mare respect, dar nu l-am putut iubi niciodată şi nici n-am ajuns să mă ataşez de el cu adevărat. Era un om extrem de neîncrezător şi foarte îndîrjit, însă perfect stăpîn pe sine. Or, tocmai această prea desăvîrşită stăpînire de sine avea darul să indispună pe oricine venea în contact cu el, căci simţea imediat că nu e omul care să-şi dezvăluie vreodată sufletul. Dar poate că greşesc judecîndu-l astfel. În orice caz, era o fire nobilă şi hotărîtă. Atitudinea lui de rezervă circumspectă şi abilitatea cam iezuitică pe care o manifesta în relaţiile cu oamenii lăsau să se întrevadă o tendinţă ascunsă de scepticism profund. Şi poate că marea lui

dramă și suferință era tocmai această dedublare sufletească, această luptă continuă între luciditatea necruțătoare a unui scepticism descumpănitor și credința nestrămutată în temeinicia unor anumite convingeri personale și nădejdi neîmplinite. De altfel, nici extraordinara lui putere de stăpînire și nici îndemînarea cu care știa să-și echilibreze raporturile cu cei din jur nu-l putură opri să nutrească o ură neîmpăcată față de B-ki și, prin forța lucrurilor, și față de prietenul său, T-ki.

B-ki era un om suferind, predispus la ftizie și, din această cauză, irascibil și nervos, dar, în fond, de o mare blîndețe și generozitate. Nervozitatea lui bolnăvicioasă îl făcea intolerant și capricios. N-am putut suporta caracterul lui imposibil și am căutat să-l evit, deși n-am încetat să-l iubesc, în timp ce pe M-ki nu l-am iubit niciodată, cu toate că nu m-am certat niciodată cu el. Rupînd orice legături cu B-ki, a trebuit să le rup și cu T-ki, acel tînăr de care am vorbit în capitolul precedent în legătură cu plîngerea ocnașilor. Am făcut-o cu multă părere de rău, căci T-ki, deși fără studii, era un om bun la inimă, plin de îndrăzneală și curaj ; într-un cuvînt, era un tînăr foarte simpatic. Îl iubea și-l respecta atît de mult pe B-ki și avea atîta admirație pentru el, încît toți cei care nu se arătau de acord, ori se certau cu prietenul lui, îi deveneau dușmani. Tot din cauza asta a rupt, se pare, și prietenia cu M-ki, deși a rezistat un timp destul de îndelungat. De altfel, toți oamenii aceștia erau cu moralul serios zdruncinat, înveninați la culme, nervoși și bănuitori. Era și explicabil : pentru ei, ocna era și mai de neîndurat decît pentru noi, căci se aflau într-o situație cu mult mai grea decît a noastră. Fuseseră smulși din sînul poporului lor și aduși departe de pămîntul natal. Unii erau condamnați pe termene lungi, de zece, doisprezece ani, dar pentru ei nenorocirea pornea din faptul că îi judecau pe ocnași prin prisma unei idei preconcepute, nevrînd să vadă în cei din jurul lor decît niște monștri, niște fiare ; nu erau în stare, ba refuzau chiar să descopere în sufletul acestor oameni fie și o singură trăsătură pozitivă, o fărîmă de bunătate, de omenie. Și faptul acesta își avea explicația lui : prin forța lucrurilor, printr-un concurs de împrejurări vitrege, ei au fost împinși să adopte acest punct de vedere ne-

fericit. Desigur că viața în temniță însemna pentru ei un supliciu. Cu cerchezii, cu tătarii sau cu Isai Fomici se purtau blînd și prevenitor, în schimb, se fereau cu dezgust de orice apropiere cu ceilalți ocnași. Numai bătrînul sectant din Starodubie le cîștigase stima. E remarcabil, de altfel, că nici unul dintre ocnași, în tot timpul cît am stat la temniță, n-a găsit de cuviință să se agațe de originea lor, nici de credința lor, nici de felul lor de a gîndi, ceea ce oamenii noștri din popor o fac uneori față de străini, cu precădere față de nemți; totuși așa ceva se întîmplă foarte rar. De altfel, nemții sînt doar luați în bășcălie, atîta tot: neamțul îi apare rusului din popor, profund comic. Dar cu străinii din temnița noastră ocnașii se purtau chiar cu respect, cu mai mult respect decît cu noi, rușii, și nu-i *sîcîiau* cîtuși de puțin. Însă aceștia, pare-se, nu voiau niciodată să observe acest lucru și să-l ia în considerație.

Adusesem vorba de T-ki. Cînd au fost trimiși de la întîiul loc de deportare spre a fi transferați în temnița noastră, aproape că-l purtase tot timpul în brațe pe B-ki care, slab și sleit de puteri, nu era în stare să reziste la mers nici o jumătate de etapă. Fuseseră deportați mai întîi la U-gorsk, unde se simțeau mult mai bine decît în temnița noastră. Dar se apucaseră acolo să întrețină corespondență, foarte inofensivă, de altfel, cu deportații dintr-un alt oraș și pentru acest lucru s-a găsit cu cale ca tustrei să fie transferați aici, mai sub ochii autorităților superioare. Cel de al treilea era Z-ki. Pînă la sosirea lor, M-ki fusese singur. Cît trebuie să fi suferit în cel dintîi an de surghiun!

Z-ki era bătrînul care tot timpul făcea rugăciuni și de care am mai pomenit la începutul acestei istorisiri. Toți condamnații noștri politici erau oameni tineri, prea tineri chiar; numai Z-ki trecuse de cincizeci de ani. Era, firește, un om cinstit, dar puțin cam ciudat. Ceilalți doi, B-ki și T-ki, nu-l puteau suferi și aproape că nu stăteau de vorbă cu el, socotindu-l încăpățînat și cam sucit. Nu știu dacă și în ce măsură aveau dreptate. Cred însă că într-o temniță — ca în orice alt loc unde oamenii sînt siliți să stea grămadă — ajungi mai lesne să te certi și chiar să te urăști decît în libertate. Cauzele sînt multiple. De altfel, și Z-ki era cam redus și, poate, chiar nesuferit. Nu se înțelegea cu nici unul dintre frații lui de suferință. Eu personal, cu toate că n-am avut

nimic de împărțit cu acest om, nu simțeam nici o dorință de a mă apropia de el. Se pare că își cunoștea bine domeniul de specialitate, matematica. Îmi aduc aminte că se tot căznea să-mi explice, într-o rusească stîlcită, un sistem de astronomie original, născocit de el. Mi s-a spus că scrisese chiar și o carte cu acest subiect, de care însă cercul oamenilor de știință își bătuse joc. Eu cred că era puțin scrîntit la minte. Zile întregi se ruga în genunchi, ceea ce îi atrase stima întregii ocne, și se bucură de această stimă a ocnașilor pînă în clipa morții. A murit sub ochii mei, în spitalul temniței, răpus de o boală grea. Simpatia și respectul ocnașilor și le cîștigase, de altfel, încă din prima zi, de cum pășise în temniță, în urma unei ciocniri cu maiorul nostru. Străbătuseră uriașa distanță de la U-gorsk și pînă la fortăreața noastră, fără să fi fost tunși sau rași, încît părul și barba le crescuseră ca la niște sălbatici ; cînd îi văzu în halul acesta, maiorul se înfurie din pricina încălcării flagrante a regulamentului și începu să urle ca un apucat, cu toate că ei nu aveau nici o vină.

— Uitați-vă la ei cum arată ! zbieră el. Ca niște vagabonzi, ca niște tîlhari !

Z-ki, care nu prea înțelegea bine rușește, crezu că-i întreabă dacă nu cumva sînt tîlhari sau vagabonzi și răspunse :

— Sîntem deținuți politici, nu vagabonzi.

— Cu-um ? Mai ești și obraznic ? urlă maiorul. La corpul de gardă ! O sută de bețe, imediat, chiar acum !

Bătrînul își primi pedeapsa ; se culcă cu fața la pămînt, fără să se împotrivească, și mușcîndu-și mîna cu dinții, îndură loviturile fără să geamă, nemișcat și îndărătnic. B-ki și T-ki fură introduși între timp în temniță. M-ki, care îi aștepta la poartă, se aruncă de gîtul lor, deși nu-i mai văzuse niciodată pînă atunci. Indignați de purtarea maiorului, îi povestiră scena crîncenă ce se petrecuse cu cîteva clipe mai înainte. M-ki îmi spuse mai tîrziu că nu-și putuse găsi locul la auzul celor întîmplate. „Nici nu mai știam ce-i cu mine ; eram indignat și tremuram ca într-un acces de febră. Îl așteptam pe Z-ki la poartă, pe unde urma să intre, după ce avea să-și primească pedeapsa la corpul de gardă. Deodată portița se deschise : Z-ki trecu pe lîngă mine cu fața palidă, cu buzele învinețite, crispate de un tremur abia stăpînit,

străbătu, fără să vadă pe nimeni, mulțimea de ocnași adunați în curte la auzul că a fost pedepsit cu bătaia un nobil; intră în cazarmă, se opri lîngă priciul ce-i fusese indicat și, fără să rostească o vorbă, îngenunchie și începu să se roage. Ocnașii rămaseră uluiți și totodată înduioșați peste măsură. „Cînd l-am văzut pe bătrînul acesta cu părul alb, care își lăsase în țară nevasta și copiii, spunea M-ki, cînd l-am văzut îngenunchind și rugîndu-se, după pedeapsa aceea rușinoasă și umilitoare, m-am repezit afară din cazarmă și două ceasuri am umblat năuc, de parcă eram beat..." De atunci, ocnașii s-au pătruns de un respect extraordinar față de Z-ki și-i arătau multă bunăvoință; le plăcuse mai ales faptul că nu scosese nici un geamăt în timpul pedepsei corporale.

Respectul adevărului impune totuși o precizare importantă: atitudinea administrației din Siberia în general față de întemnițații și deportații dvoreni, oricine ar fi fost ei, ruși ori polonezi, nu poate fi judecată numai după acest singur exemplu. Din cazul relatat aici reiese că poți întîlni adesea un om crud și rău și că, dacă acesta se nimerește a fi comandantul unei temniți și în această calitate prinde necaz pe un osîndit, soarta bietului om nu e de loc de invidiat. Trebuie să recunoaștem însă că în Siberia, comandanții superiori, care dau tonul și determină atitudinea șefilor direcți ai temnițelor și a subordonaților acestora, sînt foarte prudenți față de condamnații dvoreni și în unele cazuri manifestă chiar tendința de a fi mai îngăduitori decît față de ceilalți ocnași din popor. Pricina e lesne de înțeles: mai întîi, că toți acești comandanți sînt și ei dvoreni, și apoi, s-au întîmplat cazuri cînd unii dvoreni nu acceptau să se lase bătuți și se năpusteau asupra călăilor, ceea ce ducea la urmări îngrozitoare; în sfîrșit — și cred că aici trebuie căutată cauza principală — e multă vreme de atunci, treizeci și cinci de ani pe puțin, a fost trimis în Siberia un mare număr de dvoreni surghiuniți, care au știut să se impună prin purtarea și ținuta lor în întreaga Siberie, astfel încît autoritățile fură nevoite să adopte o atitudine corespunzătoare; supunîndu-se acestei uzanțe, șefii ocnelor din timpul meu priveau și ei pe nobilii-infractori dintr-o anumită categorie cu alți ochi decît pe ceilalți. Comandanții mai mici se purtau după cum vedeau că se poartă șefii lor ierarhici, căutînd să se adapteze acestui fel de a privi lucrurile. De altfel, mulți dintre ei, oameni măr-

giniți la minte, criticau în sinea lor dispozițiile celor mari și ar fi fost tare fericiți să li se permită să se poarte după cum îi tăia capul. Dar nu prea li se îngăduia așa ceva. Aș avea motive temeinice să cred acest lucru și iată de ce: gradul al doilea de muncă silnică, în care mă găseam eu și care cuprindea ocnași iobagi, supuși autorităților militare, era mult mai aspru decît gradul întîi (minele) sau cel de al treilea (munca în fabrică). Era mai aspru nu numai pentru dvoreni, dar și pentru toți ceilalți ocnași, fiindcă administrația și structura lor era aici de tip militar, amintind foarte mult sistemul de organizare și regimul unităților disciplinare militare din Rusia centrală. Comandanții militari erau mai severi, regulamentul și rînduielile mult mai aspre decît la celelalte categorii; condamnații erau ținuți totdeauna cu lanțurile la picioare, veșnic închiși sau sub escortă — măsuri care nu se respectau cu atîta strictețe și în celelalte categorii de temnițe, cel puțin după spusele ocnașilor, și fără îndoială că printre ei erau mulți care cunoșteau foarte bine stările de acolo. Ar fi plecat toți bucuroși la munca în mine, pe care însăși legea o considera ca fiind cea mai grea pedeapsă. Cît despre unitățile disciplinare, toți acei ce trecuseră prin ele vorbeau cu groază și ne încredințau că în toată Rusia nu există loc de pedeapsă mai greu și că Siberia e un rai față de chinurile și mizeria din aceste fortărețe ale unităților disciplinare.

Prin urmare, dacă și în acest loc cu regim militar din cele mai stricte, sub ochii guvernatorului general, și în ciuda primejdiei permanente (au existat cazuri) de a vedea unele persoane dinafară, cu funcții oficiale, informînd în orice moment, fie din răutate, fie din exces de zel funcționăresc, pe cine trebuia cum că anumite categorii de infractori se bucură de îngăduința condamnabilă a cutăror comandanți lipsiți de simțul răspunderii, dacă și în aceste condiții, zic, deținuții de origină nobilă erau priviți cu mai multă bunăvoință decît ceilalți ocnași, înseamnă că ei se bucurau de un regim și mai favorabil în cazul cînd făceau parte din categoriile întîi și a treia. Prin urmare, ținînd seama de locul în care mă aflam, eram în măsură să judec situația din întreaga Siberie. Cunoșteam tot ce se petrece în Siberia, iar povestirile auzite de la ocnașii din categoria întîi și a treia îmi confirmau concluziile. Într-adevăr, față de noi, dvorenii, autoritățile locale

arătau mai multă grijă și prudență. Nu ne bucuram de nici o favoare în ce privește regimul de muncă și întreținere: aceeași muncă silnică, aceleași lanțuri și lacăte. Într-un cuvînt, aceeași asprime ca și pentru ceilalți ocnași. De altfel, nici n-aveau cum să ne ușureze situația. Știu că în trecutul nu tocmai îndepărtat, dar apus pentru totdeauna, au existat în acest tîrg atîția denunțători și intriganți care se pîrau și își săpau unii altora groapa, încît orice șef sau comandant se ferea să le dea apă la moară. Și ce putea fi mai grav pe vremea aceea decît un denunț cu învinuirea de îngăduință și favoare față de o anumită categorie de infractori? De aceea, fiecare își păzea pielea și noi eram trataţi la fel cu toți ceilalți, excepție făcîndu-se într-o oarecare măsură în privința pedepselor corporale. Ce-i drept, cu mare plăcere ne-ar fi aplicat ei și bătaia cu vergile, dacă am fi meritat-o, adică dacă ne-am fi făcut vinovați cu ceva. O cerea conștiincioasa împlinire a datoriei de slujbaș și egalitatea ocnașilor sub raportul aplicării pedepselor corporale. Dar așa, pe degeaba, cu ușurință, nu ne-ar fi bătut, lucru ce se întîmpla, bineînțeles, cu ocnașii din popor, mai cu seamă cînd aveau de-a face cu comandanți subalterni dornici cu orice prilej și cu orice preț să-și impună autoritatea. Am mai aflat că, auzind de întîmplarea cu Z-ki, comandantul temniței noastre s-a făcut foc pe maior și i-a poruncit cu străşnicie să nu-și mai facă de cap. Așa spunea toată lumea. Se mai spunea la noi că pînă și guvernatorul general, care îndeobște se bizuia pe maior și chiar ținea întrucîtva la el ca la un executant conștiincios al ordinelor sale și om capabil, aflînd de povestea cu pricina, l-ar fi mustrat. Și maiorul nostru și-a băgat-o bine în cap. Mult ar fi dat el să poată pune mîna pe M-ki, pe care îl ura din pricina denunțurilor lui A-v, dar nu s-a încumetat să-l bată, deși căuta mereu prilejul și niciodată nu-l scăpa din ochi. Întîmplarea cu Z-ki a făcut ocolul întregului oraș și opinia publică era împotriva maiorului; mulți i-o reproșau în față, unii chiar cu vorbe mai puțin plăcute.

Mi-amintesc acum de prima mea întîlnire cu maiorul. Încă de la Tobolsk ne băgaseră în sperieți poveștile despre maior, pe mine și pe încă un dvorean, cu care am păşit o dată pragul temniței. Despre caracterul odios al acestui om ne vorbiseră deportații nobili cu mare vechime în osîndă — douăzeci și cinci de ani — care se aflau pe atunci acolo

şi care ne-au întîmpinat cu multă simpatie, întreţinînd legături cu noi în tot timpul şederii noastre la închisoarea de tranzit; şi, prevenindu-ne în ce priveşte viitorul nostru şef, ne-au făgăduit totodată să facă tot ce le va sta în putinţă, prin intervenţiile cunoştinţelor lor, ca să fim cruţaţi de persecuţii. Într-adevăr, cele trei fiice ale guvernatorului general, care tocmai sosiseră din Rusia în vizită la tatăl lor, primiră din partea lor scrisori şi, pare-se, reuşiră să-l convingă a întreprinde ceva în favoarea noastră. Dar ce putea face guvernatorul? Se mărgini să-i spună maiorului să se poarte mai cu luare-aminte cu cîţiva deţinuţi faţă de care duritatea nu-i de nici un folos. Pe la ceasurile trei după-amiază ajunserăm la destinaţie, adică în acel oraş. Escorta care ne însoţea, pe mine şi pe celălalt ocnaş nobil de origină, ne conduse de-a dreptul în faţa tiranului şi stăpînului nostru. În aşteptarea lui, rămaserăm în antreu. Între timp, trimiseră să-l caute prin temniţă pe subofiţer. Nu sosi bine acesta, că se ivi în uşă şi maiorul. Faţa lui congestionată, buboasă şi rea ne făcu o impresie apăsătoare: parcă era un păianjen care se repede din colţul lui de pîndă asupra bietei muşte prinse în plasă.

— Cum te cheamă? se răsti el la celălalt ocnaş. Vorbea scurt, răspicat şi aspru, voind, probabil, să ne bage în sperieţi chiar de la început.

— Cutare.

— Dar pe tine? continuă el, ţintuindu-mă cu privirea prin ochelari.

— Cutare, îmi spusei şi eu numele.

— Subofiţer! Bagă-i imediat în temniţă; să-i radă la corpul de gardă, după regulamentul civil... jumătate de cap, şi mîine să li se schimbe lanţurile! Ce fel de mantale sînt astea? De unde le aveţi? ne întrebă el deodată, observînd halatele noastre cenuşii cu cercuri galbene cusute la spate, pe care le primisem la Tobolsk şi în care ne înfăţişaserăm măriei sale. O fi vreo uniformă nouă! Negreşit, e o uniformă nouă... în proiect acolo... la Petersburg... mormăia el răsucindu-ne cînd pe unul, cînd pe celălalt. N-au nimic asupra lor? întrebă deodată pe jandarmul care ne escortase.

— Numai lucruri de îmbrăcăminte personală, înălţimea voastră, răspunse acesta, luînd poziţie şi tresărind. Toată lumea îi ştia de frică.

— Se reţine totul. Li se lasă numai rufăria albă, cea colorată se reţine. Lucrurile reţinute se vînd la licitaţie, şi banii realizaţi intră în casa temniţei. Ocnaşul n-are bunuri personale, urmă el privindu-ne cu asprime. Băgaţi de seamă, să vă purtaţi frumos! Să n-aud plîngeri! Aitfel... pedeapsa vă aşteaptă! Pentru cea mai mică abatere — bătaia cu vergile!...

Mă simţeam strivit şi toată seara am fost aproape bolnav din pricina acestei primiri, la care se mai adăogă şi impresia pe care mi-o făcuse dintru început viaţa de temniţă, dar am mai vorbit de toate acestea.

Spuneam că nu se făceau nici un fel de înlesniri şi excepţii de la regimul general de muncă. Nimeni nu şi-ar fi luat răspunderea unei asemenea abateri de la regulament, şi totuşi, la un moment dat, se încercă, ce-i drept o singură dată numai, să ni se facă o înlesnire, mie şi lui B-ki, trimiţîndu-ne timp de trei luni să lucrăm la cancelaria geniştilor. Toate astea se făcură neoficial, din iniţiativa comandantului tehnic şi întrucîtva camuflat, adică toţi acei ce trebuiau să ştie erau încunoştiinţaţi, dar închideau ochii. Aceasta s-a petrecut în scurtul interval de timp cînd l-am avut comandant la lucrări pe locotenent-colonelul G-kov. Omul acesta părea că ne-a fost trimis de providenţă; n-a rămas la noi decît prea puţin, vreo şase luni, dacă nu mă înşel, sau poate şi mai puţin, după care s-a întors în Rusia, lăsînd o amintire neştearsă în inimile tuturor ocnaşilor. Ca să zici că îl iubeau, ar fi prea puţin, pur şi simplu îl adorau, dacă se poate folosi aici acest cuvînt. Cum a făcut-o, n-aş putea spune, dar ştiu că le-a cucerit din primul moment inimile.

„E ca un adevărat părinte!" repetau într-una ocnaşii, în tot timpul cît l-au avut ca şef de lucrări. Era, se pare, un chefliu şi un petrecăreţ fără pereche. Mic de statură, cu privirea îndrăzneaţă, sfidătoare; faţă de ocnaşi era blînd şi prietenos şi-i iubea într-adevăr ca un părinte. De ce-i iubea atîta, n-aş şti să spun, dar de cîte ori întîlnea un deţinut, nu putea să nu-i spună o vorbă bună, să nu facă o glumă, să nu facă puţin haz cu el, şi, lucru foarte important, toate acestea cu o spontaneitate atît de firească, fără urmă de aer protector, de superioritate sau de îngăduinţă care să însemne cît de cît o bunăvoinţă de şef, de comandant. Părea a fi unul de-al lor, un camarad, un prieten. Şi, cu tot democratismul său

instinctiv, deținuții nu și-au permis niciodată față de el vreo familiaritate sau lipsă de respect. Dimpotrivă. Deținutul se lumina la față de îndată ce-l zărea pe comandant, își scotea căciula și zîmbea numai ce-l vedea ca să se apropie. Iar dacă se întîmpla să-i spună și o vorbă, fericirea lui nu mai cunoștea margini. Unii oameni au un dar extraordinar de a se face iubiți și populari.

Avea o înfățișare falnică, călca apăsat, hotărît.

„Un vultur", ziceau ocnașii, vorbind despre el. N-avea cum să le ușureze soarta, fiindcă nu era decît șeful lucrărilor de șantier, care, sub toți comandanții, se efectuau după un anumit tipic, conform rînduielilor stabilite o dată pentru totdeauna. Dar dacă se întîmpla să treacă pe la vreun șantier și vedea că detașamentul și-a isprăvit lucrul, și-a împlinit sarcina zilei, îi lăsa pe ocnași să se întoarcă la cazarmă mai înainte de a fi răsunat bătaia tobei. Deținuții îl iubeau pentru încrederea ce le-o arăta, pentru că nu avea susceptibilități meschine și pretenții absurde, nu se enerva la orice fleac de nimic, împroșcîndu-i cu vorbe jignitoare, ca ceilalți șefi. Cred că dacă s-ar fi întîmplat să piardă o mie de ruble, cel ce le-ar fi găsit, chiar și hoțul cel mai nărăvit din temnița noastră, i le-ar fi dat înapoi. Sînt convins de aceasta. Cîtă dragoste și simpatie arătară ocnașii cînd aflară că se certase cu nesuferitul de maior ! Asta s-a întîmplat la o lună după sosirea lui. Maiorul îi fusese pe vremuri camarad de regiment. Se întîlniră acum, după o lungă despărțire. Ca vechi prieteni, de bucurie, se puseră pe niște chefuri fără sfîrșit. Dar prietenia lor se destrămă brusc. Se certară, și G-kov deveni vrăjmașul de moarte al maiorului. Se spunea că ar fi avut loc și o bătaie, ceea ce n-ar fi fost de mirare, pentru că maiorului i se mai întîmplase să aibă scandaluri cu bătaie. Aflînd de asta, ocnașii nu mai puteau de bucurie : „Ce i se vîră-n suflet Ochilă-Scormonilă ? Ăla e un vultur, pe cînd al nostru..." și aci mai adăugau cîte o vorbă prea puțin măgulitoare pentru maior. Erau tare curioși să afle cine ieșise învingător din această încăierare și care din cei doi mîncase bătaie. Ba îmi vine să cred că dacă acest zvon s-ar fi dovedit neîntemeiat (și nu-i exclus să fi fost așa), ocnașii ar fi încercat o mare dezamăgire. „Ce mai vorbă, trebuie să-l fi scărmănat comandantul, ziceau ei, că de mic e mic, da-i voinic ; auziți, cică

ălălalt s-a ascuns sub pat de frică." Curînd însă G-kov a plecat de la noi, spre marea tristeţe a ocnaşilor.

Comandanţii genişti erau toţi oameni cumsecade; se schimbară în trei sau patru rînduri pe vremea mea. „Dar n-o să mai avem unul ca ăsta, ziceau deţinuţii. Vultur, curat vultur şi un ocrotitor."

Şi uite, acest G-kov ţinea foarte mult la noi, dvorenii, şi spre sfîrşitul şederii sale, ne trimitea din cînd în cînd pe mine şi pe B-ki la cancelarie, iar după ce plecă am început să lucrăm acolo destul de regulat. Printre genişti erau oameni care ne simpatizau mult (dar mai ales unul). În cancelarie ne puneau să copiem diferite hîrtii, încît ni se îmbunătăţise şi scrisul, cînd veni deodată un ordin de sus să fim trimişi înapoi la munca reglementară de mai înainte; avusese cineva grijă să ne denunţe! De altfel, nu ne-a părut rău de loc, pentru că lucrul la cancelarie începuse să ne plictisească. După aceea, doi ani la rînd am umblat cu B-ki aproape nedespărţiţi la aceleaşi munci, de obicei prin ateliere. Vorbeam adeseori de nădejdile şi credinţele noastre. B-ki era un om admirabil, dar avea nişte idei şi convingeri foarte ciudate, cu totul neobişnuite. Se întîmplă adesea la unii indivizi din categoria oamenilor foarte inteligenţi să-şi facă nişte idei şi concepţii cu totul paradoxale. Dar din pricina suferinţelor îndurate pentru ele, din pricina nenumăratelor sacrificii grele făcute în viaţă pentru a le apăra şi a le păstra, orice încercare de a-i convinge să renunţe la ele este peste măsură de dureroasă şi chiar fără rost.

B-ki reacţiona dureros la orice obiecţie şi-mi răspundea totdeauna cu mult venin în glas. Cine ştie, poate că în unele privinţe avea mai multă dreptate decît mine, dar în cele din urmă ne văzurăm nevoiţi să ne despărţim, lucru pe care l-am făcut cu durere în suflet; se stabilise între noi o comuniune sufletească la care îi vine greu omului să renunţe, mai ales în asemenea situaţii.

Cu anii, M-ki devenea din ce în ce mai trist şi mai posomorît. Îl rodea, se vede, deznădejdea. La venirea mea şi în primii mei ani de temniţă, era mai comunicativ, îşi deschidea mai des sufletul faţă de noi. Pe vremea cînd păşeam pragul temniţei, el intra în al treilea an de osîndă. La început se interesa mult de cele ce se întîmplaseră în lume între timp, căci, stînd închis, nu mai ştia nimic din ce se

petrecuse afară ; mă întreba, mă asculta, se frămînta. Dar la urmă, cu trecerea anilor, toate acestea pierdură pentru el orice interes, începu să-şi tăinuiască durerile în adîncul inimii, retrăgîndu-se tot mai mult în el însuşi, fără să lase putinţa să i se ghicească gîndurile. Cărbunii încinşi se acopereau cu cenuşă. Devenea din ce în ce mai îndîrjit şi mai răutăcios. *„Je haïs ces brigands !"* îmi spunea el adesea, uitîndu-se cu ură la ocnaşi, pe care eu începusem acum să-i cunosc mai bine ; dar nici un argument de-al meu în favoarea lor nu l-ar fi scos dintr-ale sale, atît de înverşunat era. Pur şi simplu, nu pricepea ce-i spuneam ; cîteodată părea să încuviinţeze vorbele mele, probabil, fiindcă mă asculta distrat, dar a doua zi o lua de la început : *„Je haïs ces brigands !"* Vorbeam cu el adeseori franţuzeşte, ceea ce-l făcu pe unul din supraveghetorii noştri de la lucrări, soldatul genist Dranişnikov, datorită cine ştie cărei întortocheri ascunse a creierului său, să ne poreclească „doftorii". M-ki se mai însufleţea numai cînd îşi amintea de maică-sa.

— E bătrînă şi bolnavă, îmi zicea el, şi mă iubeşte ca pe ochii din cap. Mă întreb dacă mai trăieşte. Cît o fi suferit la gîndul că am fost bătut cu vergile...

Nefiind dvorean, M-ki, înainte de a fi deportat, fusese supus la pedeapsa corporală. Vorbind despre asta, se uita în altă parte şi scrîşnea din dinţi. În ultimul timp îl vedeam tot mai des plimbîndu-se de unul singur. Într-o zi, pe la douăsprezece, fu chemat la comandant, care îl primi cu un zîmbet vesel :

— Ei, bine, M-ki, ce-ai visat azi-noapte ? întrebă comandantul.

„Am tresărit, ne povestea mai tîrziu M-ki, de parcă mi-a străpuns inima cu vorba asta."

— Am visat că mi-a venit o scrisoare de la mama, răspunse el.

— Mai mult, gîndeşte-te la ceva mai mult, strigă comandantul. Eşti liber ! Mama dumitale a făcut o petiţie... şi rugămintea i-a fost ascultată. Uite-i scrisoarea şi iată şi ordinul de a te pune în libertate. Poţi să pleci din temniţă chiar acum.

Se întoarse în mijlocul nostru palid, aproape nevenindu-i să creadă în vestea primită. Îl felicitarăm cu toţii. Ne strînse mîinile cu mîna lui rece, tremurîndă. Veniră şi mulţi

alţi ocnaşi să-l felicite şi cu toţii erau bucuroşi de norocul lui.

Rămase să-şi împlinească termenul de deportare în oraşul nostru, unde după un timp căpătă o slujbă. Venea des pe la temniţă şi ne aducea diferite ştiri, cînd îi sta în putinţă. Îl interesau îndeosebi veştile politice.

Dintre ceilalţi patru, afară, va să zică, de M-ki, T-ki, B-ki şi Z-ki, doi erau tineri de tot, osîndiţi pe termene scurte ; oameni fără şcoală, dar cinstiţi, simpli şi cumsecade. Al treilea, A-ciukovski, era simpluţ de tot şi nu trezea nici un interes, în timp ce al patrulea, B-m, om în vîrstă, ne făcea cea mai proastă impresie. Nu ştiu prin ce împrejurare a putut să nimerească în această categorie de infractori şi, de altfel, nici el nu se recunoştea vinovat de nimic. Era un om cu apucături grosolane, o fire meschină de mic-burghez, cu atitudini de băcan îmbogăţit din înşelăciuni la cîntar şi ciupeli la rest. Cu desăvîrşire incult, nu se interesa decît de meşteşugul lui. Era zugrav, dar un zugrav excepţional, admirabil. Curînd şefii aflară de priceperea lui şi acum tot oraşul îl cerea pe B-m să zugrăvească pereţii şi tavanele. În doi ani, zugrăvi aproape toate locuinţele marilor slujbaşi din clădirile statului. Mulţumiţi, aceştia îl răsplăteau cu bani, încît omul n-o ducea tocmai rău. Dar lucrul principal e că, împreună cu el, se duceau să lucreze, ca ajutoare, şi alţi trei camarazi, dintre care doi îi prinseseră foarte bine meşteşugul ; ba unul dintre ei, T-jevski, începu să zugrăvească tot atît de bine ca şi el. Maiorul nostru, care locuia şi el tot într-o casă a statului, îl chemă la rîndul lui pe B-m şi-i porunci să-i zugrăvească pereţii şi tavanul. Acesta, firește, se întrecu pe sine ; nici apartamentul guvernatorului general nu se putea compara cu al maiorului. Casa era cu un singur cat, cam veche şi dărăpănată, cu un aspect destul de jalnic, iar pe dinăuntru era zugrăvită ca un palat ; maiorul nu mai putea de bucurie. Spunea adesea, oricui se nimerea, frecîndu-şi mîinile cu satisfacţie, că are de gînd să se însoare. „Cum să nu mă însor, cînd am o casă ca asta ?“ adăuga el foarte serios. Era din ce în ce mai mulţumit de B-m şi, pe lîngă el, şi de cei ce-l ajutau. Zugrăvitul casei ţinu o lună. În acest timp, maiorul îşi schimbă cu totul părerea despre ai noştri şi în-

cepu chiar să-i ia sub protecţia sa pe toţi osîndiţii politici. Ajunse pînă acolo, încît într-o zi trimise să-l cheme pe Z-ki.

— Z-ki, zise el, te-am jignit, am pus să te bată fără vină, ştiu asta. Îmi pare rău. Înţelegi? Eu, eu recunosc că am greşit!

Z-ki răspunse că-l înţelege foarte bine.

— Înţelegi tu că *eu*, şeful tău, te-am chemat să-ţi spun asta şi să-ţi cer iertare? Îţi dai tu seama ce înseamnă asta? Ce eşti *tu* pentru mine? Un vierme! Şi nici atît: eşti ocnaş! Iar eu, prin graţia lui Dumnezeu,* sînt maior. Maior, înţelegi tu?

Z-ki răspunse că o înţelege şi pe asta.

— Ei bine, vreau să mă împac cu tine. Dar îţi dai seama de fapta mea? Eşti tu în stare s-o simţi şi s-o preţuieşti cum se cuvine? Gîndeşte-te: eu, eu, maior... ş.a.m.d.

Z-ki însuşi mi-a povestit întreaga scenă. Va să zică, tot mai exista o urmă de simţire omenească în făptura acestui beţivan trăsnit. Dacă ţinem seama de concepţiile şi de gradul lui de cultură, fără îndoială că o asemenea faptă era cu totul vrednică de atenţie. Dar poate că şi starea de ebrietate în care se găsea în acel moment contribuise în bună parte la o astfel de hotărîre.

Maiorul nu-şi văzu visul cu ochii; nu se mai căsători, deşi fusese hotărît să-şi caute o nevastă îndată ce casa avea să fie gata. În loc de însurătoare, nimeri pe banca acuzaţilor şi primi ordin să demisioneze. Se dezgropară şi alte păcate mai vechi: mai înainte fusese şeful poliţiei din oraş... Această lovitură îi veni pe neaşteptate. Cînd auziră vestea, ocnaşii nu-şi mai încăpură în piele de bucurie. Pentru ei a fost o adevărată sărbătoare, un triumf! Se zice că maiorul plîngea ca o muiere, vărsînd şiroaie de lacrimi. Dar n-a avut încotro. A trebuit să-şi dea demisia, să vîndă cei doi cai suri, şi apoi tot ce mai avea, pentru ca pînă la urmă să ajungă chiar în mare mizerie. Îl întîlneam uneori după aceea, în nişte haine civile ponosite, pe cap cu o şapcă cu cocardă; le arunca ocnaşilor priviri încruntate. Dar autoritatea lui dispăruse o dată cu uniforma. În uniformă, era

* Expresia aceasta — o redau întocmai — putea fi auzită odinioară nu numai din gura maiorului nostru: mulţi comandanţi mărunţi o foloseau pe vremea mea, mai ales cei proveniţi din grade inferioare (n.a.).

zeu, despot, spaima tuturor. Acum însă, în surtucul lui civil, își pierduse nu numai toată prestanța, dar și ținuta de om cu oarecare demnitate ; aducea cu un lacheu. Extraordinar, ce mult poate depinde ținuta unor asemenea oameni de haina pe care o poartă.

IX

EVADAREA

Scurt timp după demiterea maiorului nostru, în temniță surveniră schimbări radicale. Munca silnică fu desființată și, în locul ocnei, luă ființă o temniță militară a departamentului de război, după modelul unităților disciplinare din întreaga Rusie. Drept urmare, nu se mai aduceau deținuți din categoria a doua, condamnați de gradul al doilea la ocnă și deportare, ci numai osîndiți de instanțele militare, cu alte cuvinte oameni care au fost condamnați și la degradare civică, soldați ca toți ceilalți, dar care, fiind condamnați, erau încarcerați pe termene relativ scurte (șase ani cel mult), iar după ispășirea pedepsei reintrau în batalioanele lor ca simpli soldați, ca și mai înainte. Ce-i drept, recidiviștii veneau și acum cu condamnări la douăzeci de ani de temniță. Și înainte de această schimbare avuseserăm o secție pentru deținuți militari, dar aceștia erau ținuți laolaltă cu noi, pentru că nu exista un alt loc disponibil. Acum, însă, toată temnița se transformase în închisoare militară. Bineînțeles, ocnașii civili care se aflau acolo dinainte, adevărații ocnași, lipsiți de toate drepturile civile, însemnați cu fierul roșu și cu capul ras pe jumătate, fuseseră lăsați în temniță pînă la împlinirea termenului pedepsei ; dat fiind însă că alții noi nu mai veneau, iar cei vechi, pe măsură ce-și împlineau pedeapsa, erau puși în libertate, însemna că după zece ani n-avea să mai rămînă în temniță nici un condamnat la ocnă.

Secția specială a fost menținută și primea din cînd în cînd noi condamnați pentru crime deosebit de grave, trimiși aici de departamentul de război, pînă la înființarea în Si-

beria a unei ocne cu un regim de muncă silnică supragrea. În fond, felul nostru de viaţă nu se schimbă întru nimic: întreţinerea şi munca erau aceleaşi ca şi mai înainte, ba chiar şi rînduielile rămăseseră aproape aceleaşi, atîta doar că şefii erau alţii, iar aparatul administrativ devenise mai complicat. Fusese numit un ofiţer superior în funcţia de comandant al companiei, avînd sub ordinele lui alţi patru ofiţeri care făceau de gardă cu rîndul. Paznicii-invalizi fură şi ei înlocuiţi cu doisprezece subofiţeri şi un plutonier-magazioner. Ocnaşii fură împărţiţi în grupe de cîte zece oameni şi dintre ei se aleseră caporali, bineînţeles, nominal, fără a li se atribui efectiv şi gradul respectiv; cum se şi cuvenea, Akim Akimîci era şi el printre cei aleşi. Dar toată instituţia aceasta nouă şi toată temniţa, cu şefii, gradaţii şi deţinuţii ei, rămaseră ca şi înainte sub ordinele directe ale comandantului fortăreţei. Cam la asta s-au redus de fapt toate schimbările. Bineînţeles, la început, ocnaşii se tulburară grozav: se adunau grupuri-grupuri şi ascultau curioşi veştile noi, comentau, discutau, căutînd să ghicească firea noilor şefi, dar cînd băgară de seamă că, de fapt, toate rămăseseră ca mai înainte, se potoliră, şi viaţa îşi reluă cursul ei obişnuit. Important era însă că scăpasem cel puţin de maior. Toată lumea respiră uşurată şi se simţi oarecum mai înviorată. Expresia de veşnică teamă pieri din ochii şi de pe feţele ocnaşilor; fiecare ştia acum că la nevoie avea dreptul să se plîngă şefului şi că numai din greşeală se putea întîmpla ca un nevinovat să fie pedepsit în locul celui vinovat. Chiar şi rachiul continua să fie adus ca şi mai înainte, cu toate că în loc de paznici-invalizi aveam acum gradaţi. Toţi aceştia se dovediră a fi oameni cumsecade, înţelegători şi îngăduitori, care îşi dădeau seama de situaţia lor. E drept că, la început, se mai găsea cîte unul lipsit de experienţă care voia să se arate mare şi tare, crezînd că ar putea să se poarte cu deţinuţii ca în armată, dar curînd se dumeriră şi ei cum stau lucrurile. Iar celor care erau mai grei de cap, avură grija să le deschidă ochii înşişi ocnaşii. Se întîmplaseră şi cîteva ciocniri mai grave, cu deznodămînt neaşteptat. Ocnaşii ispiteau cu băutura pe respectivul subofiţer, îl îmbătau, apoi, cînd îşi venea în fire, îl lămureau în aşa chip ca să poată înţelege că, de vreme ce băuse cu ei, trebuia să-şi bage minţile în cap... Pînă la

urmă, subofiţerii renunţară la încercarea lor de a lupta împotriva obiceiurilor statornicite în ocnă şi priveau cu nepăsare, sau, mai bine zis, se făceau că nu observă cum se introduce şi se vinde rachiul în temniţă. Mai mult, ca şi vechii paznici, se duceau şi ei la tîrg şi aduceau osîndiţilor pîine albă, carne şi, în sfîrşit, tot ce trebuia şi putea fi adus fără vreun neajuns. Ce rost au avut toate schimbările acestea, pentru ce a fost nevoie să se instituie aici o unitate disciplinară — n-am putut pricepe niciodată. Totul s-a petrecut pe la sfîrşitul termenului meu de ocnă. Vreo doi ani a mai trebuit însă să stau sub regimul noilor rînduieli.

Ar trebui oare să descriu în aceste rînduri toată viaţa mea de aici, toţi anii petrecuţi în temniţă? Cred că nu. Dacă m-aş apuca să înşir tot ce-am văzut şi am îndurat de-a lungul acestor ani, ar însemna să scriu un număr de capitole de două, de trei, sau de patru ori mai mare decît cele scrise pînă acum. Dar o astfel de povestire ar deveni, fără voia mea, monotonă, şi deci obositoare. Tot ce-aş mai putea povesti şi-ar găsi corespondentul într-o variantă sau alta a capitolelor precedente, mai cu seamă dacă din cele relatate pînă acum cititorul a reuşit să-şi facă o idee cît de cît clară asupra vieţii osîndiţilor de gradul al doilea. Cedînd unui îndemn lăuntric, am vrut să înfăţişez temniţa şi viaţa mea de acolo într-o descriere expresivă şi edificatoare. Nu ştiu dacă am reuşit s-o fac. În orice caz, nu sînt eu cel mai indicat să mă pronunţ în privinţa aceasta. Cred, însă, că ar trebui s-o sfîrşesc aici. Unde mai pui că aducerile aminte din acest trecut îndepărtat au darul dureros de a răscoli cîteodată tăciunii ce mai mocnesc sub spuza vremii. De altfel, cred că nici n-aş putea să-mi mai aduc aminte de tot ce mi-a fost dat să văd acolo. Ultimii ani, nu ştiu cum, mi s-au şters din minte. Sînt convins că multe lucruri le-am uitat cu desăvîrşire. Mi-aduc aminte, de pildă, că aceşti ani, cu nimic deosebiţi unul de altul, s-au scurs încet, trist, că zilele îmi păreau lungi şi monotone ca picurul apei de pe acoperiş în timpul ploilor de toamnă. Mi-aduc aminte, de asemeni, că numai o dorinţă arzătoare a reînvierii, a renaşterii, speranţa într-o viaţă nouă îmi dădeau puteri să rabd, să nu cad pradă deznădejdii. Îmi strînsei deci voinţa în chingile hotărîrii de a rezista cu orice preţ: număram zilele, una după alta, şi cu toate că mai rămîneau încă o

mie în care trebuia să sufăr, eram fericit a doua zi că puteam să mai scad una, că aveam mai puțin de socotit, zicîndu-mi că au rămas nouă sute nouăzeci și nouă din o mie. Mi-aduc aminte, iarăși, că, deși aveam în jurul meu sute de alți frați de suferință, mă istoveam într-o singurătate înfiorătoare, care cu timpul mi-a devenit scumpă. Cu sufletul stingher, în mijlocul acestei mulțimi de ocnași, îmi revedeam în gînd, pas cu pas, viața pe care am trăit-o, îmi analizam trecutul, îmi cîntăream concepțiile și faptele pînă în cele mai mici amănunte și mă judecam singur cu toată asprimea ; de multe ori chiar îmi binecuvîntam destinul că îmi dăruise această singurătate, fără de care nici nu m-aș fi supus unei judecăți severe și nici nu m-aș fi încumetat să întreprind o asemenea revizuire totală a vieții mele de pînă atunci. Ce nădejdi încolțiră atunci în inima mea ! Eram hotărît, îmi făgăduiam, îmi juram că nu vor mai fi în viața mea de aci înainte nici greșeli și nici căderi de felul acelora pe care le avusesem. Îmi schițai pentru viitor programul unei vieți noi, hotărît să-l urmez întocmai. O credință oarbă, renăscută, îmi spunea că voi îndeplini, că puteam să îndeplinesc tot ce îmi propuneam. Așteptam cu încăpățînare, apelam cu patimă la libertatea ce avea să vină... Voiam să-mi încerc din nou puterile, într-o nouă luptă. Uneori mă cuprindea o nerăbdare febrilă... Acum însă, îmi vine dureros de greu să-mi mai aduc aminte de frămîntarea mea de atunci... Bineînțeles, toate acestea sînt lucruri prea personale, care nu pot avea importanță decît pentru mine... Dar le-am scris fiindcă mă gîndesc că oricine mă va putea înțelege, pentru că oricine ar simți la fel dacă i s-ar întîmpla să-l lovească nenorocul de a fi trimis în temniță, în floarea vîrstei și în deplinătatea puterilor.

Dar să lăsăm asta !... Poate că ar fi mai bine să mai povestesc ceva pentru a nu încheia prea brusc însemnările mele.

Uite, chiar acum mi-a trecut prin minte că poate va fi cineva curios să mă întrebe : era situația de așa natură, încît nimeni să nu poată fugi din temniță și în toți anii aceștia n-a evadat chiar nimeni de acolo ? Am spus că deținutul care a îndurat doi-trei ani de temniță începe să prețuiască anii făcuți și, fără să vrea, ajunge la socoteala că e mai bine să-și îndure pedeapsa pînă la capăt, fără altă bătaie de cap

cu noi riscuri și belele, ca să devină la urmă om liber într-o colonie oarecare. Dar socoteala aceasta și-o fac de obicei numai deținuții cu pedepse de cîțiva ani ; cei condamnați pe termen lung sînt mai dispuși să încerce... La noi nu prea am avut însă asemenea cazuri. Care să fi fost explicația, nu știu : fie din pricină că erau tare fricoși ocnașii, fie pentru că supravegherea și paza erau prea severe, fie din cauză că localitatea însăși nu oferea în multe privințe condiții mai prielnice pentru asta (orașul era așezat în mijlocul stepei) ? E greu de spus. Cred mai degrabă că fiecare din aceste cauze luate în parte dădea de gîndit, influențînd hotărîrea, iar toate la un loc constituiau o piedică serioasă. Într-adevăr, era foarte greu să poți fugi din temnița noastră. Cu toate acestea, s-a făcut și pe vremea mea aici o încercare de evadare : doi ocnași, și încă dintre infractorii cei mai gravi, s-au hotărît să riște...

După demiterea maiorului, A-v (iscoada lui printre ocnași) rămase singur, fără protector. Tînăr încă, firea lui abia începea să se contureze și să se așeze în făgașul vîrstei. În general, era un om îndrăzneț, hotărît și cu mintea foarte ageră. Ar fi urmat probabil să se ocupe cu tot felul de matrapazlîcuri, dacă ar fi fost pus în libertate, dar nu s-ar mai fi lăsat prins atît de prosteşte ca prima dată, pentru a nimeri tocmai la ocnă. Deocamdată făcea pare-se exerciții asidue ca să deprindă meșteșugul de a confecționa buletine de identitate false. Cel puțin așa reieșea din discuțiile deținuților. Se spunea că făcuse încercări de acest fel încă de cînd umbla prin bucătăria maiorului și că de pe urma lor se alesese cu un cîștig frumușel. Într-un cuvînt : acest om ar fi fost în stare, cred, să facă orice pentru a-și schimba odată soarta. Am avut prilejul să-i cunosc sufletul și să-l văd în toată hidoșenia ; cinismul lui, care mergea pînă la cea mai nerușinată insolență, pînă la bătaia de joc rece, calculată, era dezgustător. Îmi vine să cred că dacă în momentul cînd i-ar fi venit pofta, de pildă, să bea o cinzeacă de rachiu, și n-ar fi găsit alt mijloc s-o aibă decît ucigînd un om, n-ar fi șovăit o clipă s-o facă, dacă ar fi fost sigur că nu se va afla. La ocnă mai învățase să fie chibzuit și calculat. Asupra lui își îndreptase atenția Kulikov de la secția specială, pentru ca mai tîrziu să evadeze împreună.

De Kulikov am mai vorbit. Trecuse de mult de vîrsta tinereţii, dar era un om plin de viaţă, de energie şi de putere, înarmat cu nenumărate şi variate cunoştinţe din diverse domenii practice. Se simţea plin de forţă şi voia să mai trăiască ; oameni ca el rămîn dornici de viaţă pînă la adînci bătrîneţi. Şi dacă ar fi fost să mă mir că nimeni din temniţa noastră nu încearcă să fugă, în primul rînd m-aş fi mirat de Kulikov. Dar Kulikov se hotărîse. Care din amîndoi avea mai multă înrîurire asupra celuilalt, Kulikov ori A-v, n-aş putea spune, cert este însă că şi unul, şi celălalt erau oameni hotărîţi, gata la orice, şi foarte potriviţi pentru o astfel de acţiune. Aşa se face, dar, că se împrieteniră.

Kulikov se bizuia, se vede, pe dibăcia lui A-v, care trebuia să pregătească actele de identitate. A-v era dvorean, făcea parte din lumea bună, şi asta făgăduia mai multă variaţie în viitoarele aventuri ; principalul era să ajungă în Rusia. Cine ştie cum s-au înţeles şi ce planuri şi-au făurit ; de un lucru puteam fi sigur, însă, că speranţele lor depăşeau cu mult cadrul obişnuitelor hoinăreli prin Siberia. Kulikov, care avea un talent actoricesc înnăscut, putea să joace tot felul de roluri în viaţă şi să se bizuie pe însuşirile lui, în orice caz era încredinţat că viaţa de evadat îi va oferi multă variaţie. Temniţa era apăsătoare, de neîndurat pentru oamenii cu o personalitate atît de puternică. Se înţeleseră deci să fugă împreună.

Dar, în condiţiile închisorii noastre, o evadare fără complicitatea unui soldat de pază era dinainte sortită eşecului. Trebuiau, în prealabil, să cîştige de partea lor pe unul din soldaţii care îi escortau în mod obişnuit. Printre soldaţii unui batalion din cele încazarmate în fortăreaţă se găsea un polonez în vîrstă, om brav, serios şi, desigur, vrednic de o soartă mai bună. Venise în Siberia ca tînăr soldat ; mînat de dorul locurilor natale, dezertase. Fu prins, pedepsit şi ţinut doi ani într-o unitate disciplinară. Reîntors la regiment, se resemnă şi îşi făcu serviciul cu o rîvnă deosebită. Pentru zelul său i se dădu gradul de caporal. Era un om ambiţios, cu multă încredere în forţele lui şi conştient de propria-i valoare. De altfel, vorbea şi se purta ca omul care-şi cunoaşte preţul. L-am zărit şi eu de cîteva ori printre soldaţii care ne păzeau ; de altminteri, şi polonezii îmi vorbiseră de el. Aveam impresia că dorul lui de acasă se preschimbase

într-o ură surdă, neîmpăcată. Era vădit că nu s-ar fi dat înapoi de la nimic, şi Kulikov nu greşise alegîndu-l tovarăş de fugă. Îl chema Koller. Se sfătuiră, deci, şi hotărîră ziua. Ne aflam în iunie, în toiul căldurilor. Clima oraşului nostru era constantă, mai ales vara, lucru foarte prielnic hoinarului. Plecarea direct din fortăreaţă era cu neputinţă, căci tot oraşul e situat pe o colină, într-un loc deschis, iar brîul de păduri ce-l înconjoară se află la o mare depărtare. Cei doi erau obligaţi să-şi schimbe mai întîi înfăţişarea, îmbrăcînd haine civile obişnuite şi pentru asta trebuiau să ajungă într-una din mahalalele oraşului, unde Kulikov avea ascunzătoarea lui şi-şi punea la cale petrecerile tăinuite. Nu se ştie dacă binevoitorii lui de aici ştiură să păstreze pînă la capăt secretul. E de presupus că da, deşi desfăşurarea ulterioară n-a confirmat acest lucru şi chestiunea a rămas oarecum nelămurită. În acel an, o fată cu purtări îndoielnice, plăcută la înfăţişare, poreclită Vanka-Tanka şi care locuia la un capăt al mahalalei, îşi începuse activitatea ce-i promitea un viitor strălucit şi care în cele din urmă a şi fost încununată de succes, după cum a dovedit-o timpul. I se mai zicea şi „Foc şi Pară". Se pare că nici ea nu fusese străină de toată afacerea asta. Aproape un an, Kulikov cheltuise pentru ea sume însemnate. În dimineaţa zilei sorocite, cînd se alcătuiră detaşamentele de lucru, cei doi manevrară în aşa fel, încît să fie trimişi ca ajutoare împreună cu deţinutul Şilkin, meşter zidar şi sobar, care avea de tencuit cazărmile goale ale unităţilor plecate în tabără. A-v şi Kulikov trebuiau să ajute la căratul materialelor. Koller potrivi lucrurile să fie ales el ca paznic însoţitor; deoarece pentru trei ocnaşi regulamentul prevedea însă doi soldaţi de pază, i se încredinţă şi un recrut tînăr pe care să-l înveţe, în calitatea lui de caporal, cum se escortează deţinuţii. Mare înrîurire trebuie să fi cîştigat cei doi fugari asupra lui Koller, de vreme ce se hotărîse să-i urmeze, el, om serios, cuminte şi chibzuit, după ce făcuse atîţia ani de armată, dintre care ultimii cu mult succes, bucurîndu-se de încrederea comandanţilor.

Ajunseră la cazărmi pe la ora şase dimineaţa. Erau cu desăvîrşire singuri. După ce lucrară aproape un ceas, Kulikov şi A-v îi spuseră lui Şilkin că se duc la atelier să vadă pe cineva şi să ia şi nişte unelte de care aveau nevoie. Trebuiau

să fie isteți și să-i spună totul cu glasul cel mai firesc. Șilkin era moscovit, sobar de meserie, pipernicit și uscățiv la înfățișare, cam tăcut, dar foarte șiret și ager la minte. Acest om care ar fi putut să-și petreacă toată viața în jiletcă și halat, după moda moscovită, ajunsese, printr-un capriciu al soartei și după multe peregrinări, în temnița noastră cu o condamnare pe viață, în rîndul celor mai fioroși infractori militari, la secția specială. Ce făcuse ca să merite o pedeapsă atît de grea, nu știu; dar n-am observat la el niciodată semne de cine știe ce mare nemulțumire; era totdeauna foarte liniștit și numai din cînd în cînd se îmbăta ca un birjar, dar și atunci se purta cu multă cuminție. Fugarii noștri, firește, nu-i împărtășiseră taina, dar trebuiau să fie cu băgare de seamă, pentru că meșterul era grozav de ager. Kulikov îi făcu semn cu ochiul cum că, adică, s-ar duce să aducă rachiul pe care îl aveau ascuns în atelier din ajun, lucru care-l mișcă pe Șilkin; nu avu nici un fel de bănuială și rămase singur cu recrutul, în vreme ce Kulikov, A-v și Koller se îndreptară spre locul fixat în mahalaua orașului.

Trecu o jumătate de ceas; cei plecați nu se mai întorceau. Șilkin rămase pe gînduri și deodată îl cuprinse bănuiala, căci trecuse în viața lui prin ciur și prin dîrmon. Își aduse aminte că Kulikov părea într-o dispoziție cam neobișnuită, că de vreo două ori parcă-i șoptise ceva lui A-v, în orice caz, îi făcuse semn cu ochiul, asta o văzuse bine. Observase și la Koller ceva neobișnuit: ce rost avea, de pildă, ca înainte de a pleca să-l dădăcească atîta pe recrut ce să facă și cum să se poarte în lipsa lui?! Într-un cuvînt, cu cît Șilkin își verifica mai mult impresiile, cu atît bănuielile îi sporeau. Între timp vremea trecea, cei trei nu se mai întorceau; neliniștea lui ajunse la culme. Își dădea seama de primejdia ce-l paște; bănuielile administrației puteau să cadă și asupra lui. Aveau să creadă că fusese înțeles cu ei și că-i lăsase să plece, cunoscîndu-le planul; dacă mai întîrzia să dea și de veste, aceste bănuieli puteau să prindă și mai mult temei. N-avea timp de pierdut. Își mai aduse aminte că între Kulikov și A-v se legase în ultimul timp o strînsă prietenie, că erau mereu împreună, că se tot depărtau de ceilalți, plimbîndu-se prin dosul cazărmii, că mereu aveau să-și șoptească ceva, de parcă s-ar fi sfătuit. Își aduse aminte în cele din urmă că și atunci îl încercase un gînd de bănuială, cum

că ei... Privi spre soldatul de pază ; acesta, rezemat de puşcă, căsca şi se scobea în nas cu cea mai nevinovată nepăsare, aşa încît Şilkin socoti că nu face să-şi mai piardă timpul împărtăşindu-i bănuiala lui, ci pur şi simplu îi spuse să meargă cu el pînă la atelier. Voia să întrebe mai întîi dacă trecuseră pe acolo cei trei din echipa lui. Nimeni nu-i văzuse. Şilkin nu mai avu nici o îndoială : „Dacă s-ar fi dus în vreo mahala să bea şi să petreacă, cum mai făcuse de multe ori Kulikov, n-avea nici un rost să se ascundă şi mi-ar fi spus, că nu era cine ştie ce mare lucru, chibzuia în gînd Şilkin. Dar nu, aici e altceva." Şilkin se hotărî şi, fără să se mai întoarcă la cazarma unde lucra, porni întins spre temniţă.

Ajunse acolo abia pe la ora nouă ; se înfăţişă plutonierului-major şi-i spuse cum stau lucrurile. Acesta rămase trăsnit, ba la început nu-i veni să creadă. Bineînţeles că Şilkin i le spuse toate acestea numai ca pe o părere a lui, ca pe o bănuială. Plutonierul-major alergă imediat la maior ; maiorul se repezi şi el fără multă zăbavă pînă la comandant. După un sfert de oră fură luate toate măsurile de trebuinţă şi se făcu un raport guvernatorului general. Era vorba de nişte ocnaşi de mîna întîi, criminali cunoscuţi, şi evadarea lor putea atrage aspre mustrări de la Petersburg. Pe bună dreptate ori nu, A-v figura printre condamnaţii politici ; Kulikov era osîndit la muncă silnică fără termen şi trimis la secţia specială, deci, arhidelicvent, ba şi militar pe deasupra. Nu se mai întîmplase să evadeze vreunul de la secţia specială. Îşi aduseră aminte cu acest prilej că, după regulament, doi paznici sau cel puţin unul trebuie să însoţească pe fiecare din deţinuţii de la secţia specială, cînd se duce la lucru. Această regulă fusese încălcată, astfel încît fiecare îşi avea partea lui de vină şi trebuiau să se aştepte la mari neplăceri. Se trimiseră numaidecît curieri în toate plăşile, în toate tîrgurile din jur, ca să dea de veste autorităţilor locale despre fuga celor doi ocnaşi, precum şi semnalmentele lor. Potere de cazaci porniră să-i caute. Se expediară adrese speciale în toate judeţele şi în toate guberniile vecine... Ce să mai spun, mare tulburare şi spaimă pe capul şefilor.

Cu totul altfel de tulburare domnea în temniţă. Pe măsură ce se întorceau de la lucru, ocnaşii aflau vestea cea mare, care umbla din gură în gură ; fiecare o primea cu o profundă

şi tainică bucurie. Inimile ocnaşilor tresăriră ca la o chemare scumpă...

Pe lîngă faptul că această întîmplare împrăştiase deodată monotonia apăsătoare a zilelor nesfîrşite din temniţă şi răscolise furnicarul, era vorba în primul rînd de o evadare, o evadare ce-şi găsea răsunet şi încuviinţare în toate sufletele, făcînd să vibreze coarde de multă vreme amuţite ; un fel de nădejde, de îndrăzneală tulbura toate inimile, îndemnîndu-le să creadă în putinţa unei schimbări a soartei. „Iată că unii au putut să fugă ! De ce, adică, n-am putea şi noi ?..." Şi fiecare, muncit de acest gînd, se simţea alt om, prindea curaj şi se uita la ceilalţi cu un aer provocator. Toţi ocnaşii luară o înfăţişare mîndră şi-i priveau pe subofiţeri cu un fel de superioritate. Cum îşi poate oricine închipui, toţi şefii se iviră numaidecît. Comandantul nu întîrzie nici el. Ai noştri îi priveau cutezător, aş spune chiar cu oarecare dispreţ, păstrînd o tăcere gravă, care părea că trădează gîndul tuturor : „Ne pricepem şi noi la cîte ceva !" Toată lumea se aştepta, bineînţeles, la vizita şefilor. Nimeni nu se îndoia de asemeni că se vor face şi percheziţii minuţioase ; de aceea ascunseră dinainte totul, ştiind cît sînt de grozavi şefii, cînd le vine la cap mintea de pe urmă. S-a întîmplat întocmai cum prevăzuseră ocnaşii : se făcu un tărăboi mare, toate fură întoarse pe dos, căutară şi scotociră peste tot şi, cum era şi de aşteptat, nu găsiră nimic. La muncile de după-amiază oamenii fură scoşi sub escortă îndoită. Seara, ofiţerii şi subofiţerii de gardă veneau aproape în fiecare minut ; numărătoarea se făcu o dată mai mult ca de obicei şi, tot ca de obicei, în vreo două rînduri se greşi. Din pricina aceasta se produse o nouă zăpăceală : toţi ocnaşii fură scoşi în curte, în front, şi se mai făcu o dată numărătoarea. După aceea ne mai numărară încă o dată şi prin cazărmi... Într-un cuvînt, a fost o harababură nemaipomenită.

Dar ocnaşilor puţin le păsa de toate acestea. Se ţineau şi priveau cu multă siguranţă şi, după cum e şi firesc în astfel de împrejurări, întreaga seară păstrară o ordine şi o disciplină desăvîrşită : „N-aveţi de ce vă lega, adică, totul e în ordine".

Pe de altă parte, şefii se întrebau, firește, dacă nu cumva printre ocnaşi se aflau şi unii complici ai fugarilor, şi puseră

să fie supravegheaţi şi să se spioneze orice convorbire a ocnaşilor, spre marele haz al acestora. „Ehei, treburile astea nu se fac cu martori şi complici!“ ziceau ei. „Ţi-ai găsit cine să lase urme: om, nu glumă, Kulikov ăsta, darămite A-v — nici dracu nu le mai dă de capăt! Au lucrat, vorba aceea, ca la carte. Ce mai, oameni trecuţi prin ciur şi dîrmon! Ăştia se strecoară pe unde n-ai crede!“ Pe scurt, faima lui Kulikov şi a lui A-v crescuse nemăsurat: toţi se mîndreau cu ei. Se simţea de pe acum că isprava lor va rămîne în amintirea ocnaşilor pînă la cea mai depărtată generaţie, supraviețuind, poate, ocnei însăşi.

— Cutezători oameni! ziceau unii.

— Cine spunea că de aici nu se poate fugi?... Uite că s-a putut, au fugit băieţii! adăugau alţii.

— Au fugit! Au fugit! îi îngîna cu severitate un al treilea. Dar ce fel de oameni au fugit? Te compari tu cu ei?

În orice altă împrejurare, ocnaşul căruia i se adresau aceste cuvinte ar fi răspuns imediat cum s-ar fi cuvenit, ca să-şi apere onoarea, dar acum tăcu mîlc. „Ce-i drept, nu-s toţi ca A-v, sau Kulikov; întîi trebuie să arăţi ce poţi, şi pe urmă...“

— Chiar aşa, măi fraţilor, de ce stăm noi aici? rupse iar tăcerea un ocnaş care şedea liniştit lîngă fereastra bucătăriei, cu obrazul proptit în podul palmei; vorbea cu glas tărăgănat, puţin cîntat, cuprins parcă de un nemărginit alean, dar cu un simţămînt ascuns de mare mulţumire. Ce sîntem noi, ce facem aici? Trăim fără să trăim şi sîntem morţi fără să murim... Vai de capul nostru!

— La naiba! Nu te poţi lepăda de temniţă ca de o cizmă veche; ai aruncat-o din picior, şi gata! Ce te văicăreşti aşa?

— Dar Kulikov, cum?... nu-l răbdă inima şi se amestecă un flăcău tînăr, înflăcărat şi, cum s-ar zice, cu caşul încă la gură.

— Kulikov! se oţărî un altul, privindu-l chiorîş pe flăcăiaş. Ehei, Kulikov! ca şi cum ar fi spus cîţi alde Kulikov găseşti pe lumea asta?

— Da nici cu A-v nu mi-i ruşine...

— D-apoi cum?! Ăsta îl duce de nas şi pe Kulikov, numai să vrea. E dat naibii.

— Or fi ajuns departe? Tare aş vrea, măi fraţilor, să ştiu cam unde au răzbit pînă acum.

Aici discuţia deveni şi mai aprinsă, mergînd la mare amănunt: cît de departe au ajuns evadaţii? Şi ce direcţie au apucat? şi în ce parte ar fi fost mai bine să fi fugit? care-i volostia cea mai apropiată? Se găsiră, printre ocnaşi, cunoscători ai împrejurimilor. Toţi îi ascultau cu luare-aminte. Cînd veni vorba de locuitorii de prin satele vecine, cu toţii fură de părere că nu sînt oameni săritori şi de nădejde. Apropierea oraşului i-a cam stricat; nu le-ar da ajutor fugarilor pentru nimic în lume; dimpotrivă, i-ar prinde, ca să-i dea pe mîna autorităţilor.

— E păcătos ţăranul prin părţile astea! Măi, ce ţăran păcătos!

— Aşa-i. Rău şi colţos. Să nu te dai pe mîna lui.

— Siberianul e omul dracului! Pentru o nimica toată îţi pune gheara-n gît!

— Lasă că nici ai noştri...

— Fireşte, care pe care, mai încape vorbă? Nici cu ai noştri nu-i bine de glumit.

— Om trăi şi om vedea; de aflat, tot o să aflăm noi ceva.

— Crezi că au să-i prindă?

— Nu se lasă ei prinşi în ruptul capului! strigă unul mai îndîrjit, izbind zdravăn cu pumnul în masă.

— De, cum le-o fi norocul.

— Ei bine, fraţilor, zise Skuratov, dacă eu aş încerca să fug vreodată, cred că nu m-ar prinde nimeni.

— Pe tine, mă?

Şi toată lumea începu să rîdă în hohote; unii se făceau că nici nu vor să-l asculte. Dar Skuratov avea mîncărime la limbă.

— Nici dracu nu m-ar prinde, urmă el hotărît. Stau şi mă gîndesc cîteodată şi mă mir eu însumi de ceea ce aş fi în stare să fac: m-aş ascunde şi în gaură de şarpe şi tot nu m-aş lăsa prins.

— Halal! Dar ce te faci cînd te-o răzbi foamea? Să vezi cum mi te mai duci întins să ceri un codru de pîine de la primul ţăran.

Alte hohote de rîs.

— Pentru un codru de pîine? Asta să i-o spui lui mutu!

— Ia, nu mai face pe grozavul. Parcă nu ştim noi pentru

ce v-au adus aici, pe tine şi pe moş-tu Vasea ; v-aţi apucat să omorîţi moartea vacilor *.

Hohotele de rîs se înteţiră. Ocnaşii posaci se uitau cu şi mai multă indignare.

— Minciuni ! urlă Skuratov cît îl ţinu gura, scorneli de ale lui Mikitka, că el ne-a scos vorbe de-astea ; şi barem să fi pomenit de mine, dar el despre Vaska a spus-o, iar pe mine m-au amestecat în ciorbă alte guri sparte. Eu sînt de fel din Moscova şi umblu hoinar de cînd eram de-o şchioapă. Ţin minte că, încă pe atunci, dascălul se tot căznea să mă înveţe carte, mă trăgea de ureche şi-mi spunea : „Zi după mine: «Mărire ţie, Doamne, că nemărginită este mila ta...»" şi aşa mai departe. Iar eu îndrugam după el. Din copilărie mă îndeletniceam cu de-alde astea...

Un nou val de rîsete îi acoperi vorbele, spre deplina mulţumire a lui Skuratov, care ţinea să-l facă pe caraghiosul temniţei. Curînd însă îl părăsiră şi se întoarseră la convorbirea serioasă. Vorbeau mai cu seamă bătrînii şi cei pricepuţi în astfel de treburi. Ocnaşii mai tineri, ori mai tăcuţi din fire, ascultau plini de admiraţie pentru ştiinţa lor şi întindeau gîtul ca să nu le scape nici o vorbă ; o mulţime de lume se adunase la bucătărie ; bineînţeles, printre noi nu se afla nici un subofiţer. În prezenţa lor nu s-ar fi vorbit atît de deschis. Printre cei ce ascultau cu nesaţ îmi atrase atenţia mai ales un ţăran scund, cu pometii ieşiţi în afară, cu o înfăţişare de altfel foarte comică. Îl chema Memetka ; nu ştia aproape de loc ruseşte şi nu pricepea mai nimic din tot ce vorbeau ceilalţi, dar se înghesuia şi el în mulţime şi asculta cu luare-aminte, cu un fel de voluptate, numai ochi şi urechi.

— Ei, ce zici, Memetka, iakşi ** ? se agăţă de el într-o doară Skuratov, căruia nimeni nu-i mai dădea nici o atenţie.

— Iakşi ! uh, iakşi ! îngînă Memetka înviorat, scuturîndu-şi căpăţîna în semn de încuviinţare. Iakşi !

— N-au să-i prindă ? Iok ?

— Iok ! Iok ! Şi Memetka da mereu din cap, de data aceasta gesticulînd cu aprindere.

* Cu alte cuvinte, au omorît un moş ori o babă bănuiţi de a fi făcut farmece din pricina cărora mureau vitele. Aveam şi noi în temniţă un astfel de ucigaş (n.a.).

** Bine (în lb. tătară).

— Care va să zică, bate şaua, să priceapă iapa, hai?
— Aşa, aşa, iakşi, răspundea Memetka.
— Ei, dacă spui tu, iakşi să fie!

Şi Skuratov îi dădu una peste căciulă, de i-o îndesă pînă peste ochi, apoi ieşi plin de voie bună din bucătărie, lăsîndu-l pe Memetka nedumerit.

O săptămînă întreagă disciplina fu neînchipuit de aspră în temniţă; se vorbea de cercetări amănunţite prin împrejurimi. Nu ştiu cum se făcea, dar ocnaşii aflau totdeauna ce măsuri lua administraţia pentru prinderea fugarilor. În zilele dintîi, veştile păreau cu totul prielnice pentru aceştia: le pierise orice urmă. Ocnaşii rîdeau pe înfundate, în bătaie de joc, fiind cu desăvîrşire liniştiţi în ce priveşte soarta lor.

— N-au să le dea de urmă, să vedeţi că n-au să-i prindă, ziceau ei cu satisfacţie.

— Ia-i de unde nu-s! Au luat-o la sănătoasa!

— Adio şi n-am cuvinte! Aşteaptă-mă oricînd, că mă-ntorc curînd!

Se ştia că toţi ţăranii din împrejurimi erau în picioare şi scotoceau prin locurile cele mai ascunse, prin păduri şi prin văgăuni.

— Prostii! ziceau ai noştri batjocoritori. Or fi avînd ei un om de nădejde la care s-au ascuns.

— Negreşit! Doar nu-s din cei care pornesc la întîmplare, înainte de a-şi fi netezit drumul.

Presupunerile mergeau şi mai departe: unii îşi dădeau cu părerea că poate fugarii stau ascunşi undeva prin oraş, în vreo pivniţă, aşteptînd să treacă alarma şi să le mai crească părul. N-aveau decît să rămînă aşa, ascunşi, o jumătate de an, sau chiar un an încheiat, după care puteau s-o ia din loc şi să plece în linişte mai departe...

Într-un cuvînt, ocnaşii erau vădit dispuşi să vadă lucrurile acestea într-o aureolă cam romantică. Cînd, deodată, la vreo opt zile după evadare, se răspîndi zvonul că s-a dat de urma fugarilor. Bineînţeles, un asemenea zvon absurd fu întîmpinat cu tot dispreţul; dar spre seară zvonul se confirmă. Ocnaşii începură să dea semne de nelinişte.

A doua zi de dimineaţă, se spunea în oraş că fugarii fuseseră prinşi şi că aveau să fie aduşi la temniţă. După-amiază se dădură şi unele amănunte: fuseseră prinşi într-un cătun, la şaptezeci de verste de oraş.

În sfîrşit, veni şi o ştire precisă. Plutonierul-major, întorcîndu-se de la maior, anunţă fără ezitare că evadaţii urmează să fie aduşi la corpul de gardă chiar în seara aceea. Fuseseră prinşi, nu mai încăpea nici o îndoială. Ar fi greu de redat impresia pe care o produse ocnaşilor această ştire ; mai întîi se înfuriară, pe urmă îi cuprinse un fel de tristeţe apăsătoare. Curînd însă băgai de seamă că parcă le veni din nou pofta de zeflemea. Dar de data aceasta îşi băteau joc nu de urmăritori, ci de fugarii ghinionişti. La început, o făcură numai cîţiva, apoi numărul lor spori ; rămîneau mereu îngîndurati doar ocnaşii mai aşezaţi şi mai cu scaun la cap, pe care batjocurile nu-i puteau scoate dintr-ale lor. Priveau cu dispreţ mulţimea nesocotită şi îşi frămîntau gîndurile în tăcere.

Ce să zic, pe cît fuseseră de slăviţi înainte Kulikov şi A-v, pe atît de beşteliţi erau acum. Ocnaşii îşi băteau joc de cei prinşi cu satisfacţia unor ranchiunoşi, ca şi cînd ar fi îndurat o mare jignire şi umilire din partea lor. Iar în semn de dispreţ nemărginit lansară în cele din urmă vorba că fugarii n-au putut rezista foamei şi s-au dus într-un cătun să ceară pîine ţăranilor. Era cea mai umilitoare vorbă care se putea spune despre un evadat. De altfel, nici una din presupunerile făcute nu se adeveri ulterior. Evadaţii fuseseră urmăriţi pas cu pas şi descoperiţi ; ei se afundară atunci în pădure, dar pădurea fu încercuită din toate părţile. Văzînd că nu mai au nici un mijloc de scăpare, fugarii hotărîră să se predea. N-aveau altceva mai bun de făcut.

Seara, cînd evadaţii fură aduşi legaţi de mîini şi de picioare, între jandarmi, toţi ocnaşii se repeziră pe la garduri să vadă ce-o să se întîmple cu ei. Dar nu zăriră decît trăsura maiorului şi pe-a comandantului, care aşteptau la corpul de gardă. Evadaţii fură băgaţi la „secret", încătuşaţi, şi a doua zi li se întocmiră actele de trimitere în judecată. Batjocura şi dispreţul camarazilor încetară de la sine, cînd se aflară amănuntele : toţi ştiau acuma că fugarii fuseseră siliţi să se predea, fiindcă erau împresuraţi din toate părţile. Din acest moment, ocnaşii arătară din nou multă simpatie faţă de soarta fugarilor, urmărind desfăşurarea procesului.

— O să le ardă cîte o mie de bice, ziceau unii.

— O mie ! Îi omoară în bătăi, îşi dădeau cu părerea alţii.

— A-v capătă poate numai o mie, dar celălalt nu mai scapă, că doar e de la specială.

Dar se înşelară şi unii, şi alţii. A-v se alese numai cu cinci sute de lovituri ; judecătorii ţinuseră seama de faptul că se purtase bine pînă atunci şi că era la prima lui abatere. Kulikov primi, se pare, vreo mie cinci sute de lovituri. Atît pedeapsa, cît şi executarea ei, fu îndeajuns de uşoară. Şi A-v şi Kulikov erau oameni deştepţi şi nu căutară să amestece pe nimeni în afacerea lor ; mărturisiră că fugiseră direct din fortăreaţă, fără să mai treacă şi pe la altcineva. Cel mai mult îmi păru rău de bietul Koller. Pierduse totul, pînă şi cea din urmă nădejde : căpătă o pedeapsă mai aspră decît toţi, două mii de lovituri, şi fu trimis ca deţinut undeva în altă temniţă. A-v fu bătut uşor, cu milă ; îl ajutară mult şi doctorii. Dar continua să facă pe grozavul şi nu înceta să se laude că acum e gata la orice, că nu-i mai e teamă de nimic şi că va face o ispravă şi mai grozavă. Kulikov rămase acelaşi om potolit şi de treabă şi, după ce-şi primi pedeapsa, se reîntoarse în temniţă, ca şi cum între timp nu s-ar fi întîmplat nimic. Dar ocnaşii nu-l mai priveau cu aceiaşi ochi, cu toate că el nu se schimbase întru nimic, ştiind să se impună ca şi înainte prin cunoştinţele şi priceperea lui ; ei însă nu-i mai purtau acelaşi respect şi vorbeau cu el cu mai multă familiaritate. Într-un cuvînt, de la această evadare neizbutită, faima lui Kulikov scăzu mult în ochii deţinuţilor. Ce mult înseamnă pentru oameni succesul...

X

IEŞIREA DIN OCNĂ

Toate acestea s-au întîmplat în ultimul an al vieţii mele de ocnă. Anul cel din urmă mi-a rămas tot atît de bine întipărit în minte ca şi cel dintîi ; mai cu seamă mi-au rămas vii în memorie ultimele luni. Dar să lăsăm aceste amănunte la o parte. Voi spune numai că în acel an, cu toată nerăbdarea mea de a-mi sfîrşi cît mai repede pedeapsa, viaţa în ocnă mi s-a părut mult mai uşoară decît în toţi anii precedenţi. În primul rînd, pentru că aveam acum mulţi prieteni şi multe cunoştinţe printre ocnaşi, care ajunseseră la convingerea că

sînt un om cumsecade. Mulţi dintre ei îmi erau prieteni credincioşi şi mă iubeau cu adevărat.

Pionierul, petrecîndu-ne pe mine şi pe camaradul meu, la ieşirea din temniţă, numai că nu plîngea şi, în luna care a urmat după eliberare, venea aproape în fiecare zi să ne vadă în camera ce ne fusese dată ca locuinţă provizorie în atenansele unei clădiri publice. Şi totuşi, au fost şi unele făpturi aspre, uricioase, care nu mi-au adresat nici un cuvînt pînă la sfîrşit, numai ei ştiu din ce pricină, şi de care nu m-am putut apropia niciodată. Părea că ne desparte, ca să zic aşa, un zid de netrecut.

În acest din urmă an m-am bucurat în general de un regim mai blînd decît în toţi anii precedenţi ai detenţiunii mele. Am găsit printre militarii din oraş unele cunoştinţe, chiar vechi colegi de şcoală, cu care am reînnodat legăturile. Prin intermediul şi cu ajutorul lor puteam să primesc bani, să scriu familiei şi să obţin cărţile de care aveam nevoie. Ani de-a rîndul nu mai citisem o carte şi nu ştiu dacă îşi poate cineva închipui bucuria ciudată şi emoţia ce mă cuprinse în clipa cînd se ivi ocazia să-mi arunc ochii pe cea dintîi carte în temniţă. Mi-aduc aminte că am început s-o citesc seara, după ce fură zăvorîte uşile cazărmii, şi că n-am lăsat-o din mînă toată noaptea, pînă în revărsatul zorilor. Era un număr dintr-o revistă, care mi-a părut atunci un mesaj din altă lume ; existenţa mea trecută îmi răsări deodată limpede şi viu în faţa ochilor şi, după cele citite, încercam să-mi dau seama cît de mult rămăsesem în urma vieţii şi dacă cei de acolo apucaseră să înainteze departe în lipsa mea ; încercam să le ghicesc frămîntările, să aflu ce probleme îi preocupă. Mă agăţam de fiecare cuvînt, încercînd să pătrund cu grijă înţelesul slovelor ; citeam printre rînduri, mă străduiam să găsesc deslușirea tainică şi părerile asupra trecutului care-mi era cunoscut ; căutam urme cu privire la tot ce ne frămîntase şi ne preocupase pe vremea mea ; şi cît de trist am fost cînd a trebuit să-mi mărturisesc că eram străin de viaţa cea nouă, că nu mai aveam o legătură vie cu societatea ! Trebuia să înnod această legătură, să fac cunoştinţă cu noua generaţie. Mă năpusteam avid mai ales asupra articolelor semnate de vreo cunoştinţă, de un om care-mi fusese cîndva apropiat... Dar cele mai multe nume îmi erau necunoscute ; alţi oşteni intraseră în luptă ; eram

dornic să-i cunosc pe toți și mă simțeam deznădăjduit că aveam la îndemînă atît de puține cărți și că îmi era atît de greu să mi le procur. Mai înainte, pe vremea vechiului maior, era cu neputință să strecori o carte în temniță. Dacă se găsea vreuna la percheziție, ar fi urmat o ploaie de întrebări : cum ai primit-o, de unde, de la cine ? Ai, va să zică, legături ascunse cu cei din afară ?... Și ce-aș fi putut răspunde la asemenea întrebări ? De aceea, trăind fără cărți, mă închideam tot mai mult în mine însumi, punîndu-mi întrebări, cărora trebuia să le găsesc dezlegarea și al căror înțeles mă chinuia cumplit cîteodată... Nu-i atît de ușor să redai toate acestea.

Intrasem în temniță iarna și tot iarna urma să fiu pus în libertate, în aceeași zi a lunii respective. Cu cîtă nerăbdare așteptam venirea iernii, cu cîtă mulțumire vedeam că vara e pe sfîrșite, că frunzele copacilor se îngălbenesc și că se vestejește iarba pe cîmp. Dar iată că trecu și vara ; începu să șuiere apoi vîntul de toamnă și cei dintîi fulgi căzură legănîndu-se... Sosise, în sfîrșit, această iarnă, atît de mult așteptată ! Presimțind libertatea, inima îmi bătea surd, neliniștit. Lucru ciudat însă : cu cît trecea vremea, cu cît se apropia termenul eliberării, cu atît deveneam mai potolit și mai răbdător. Iar în ultimele cîteva zile ce-mi mai rămaseră de făcut ocnă, m-am surprins pur și simplu minunîndu-mă : mi s-a părut că am devenit calm și indiferent pentru ceea ce urma să vină și mă învinuiam de nepăsare și nesimțire. Mulți ocnași pe care îi întîlneam în curte, după ce ne întorceam de la lucru, veneau să stea de vorbă cu mine și să mă felicite.

— Curînd, curînd, că doar cît a mai rămas, ai să scapi și dumneata de aici, Alexandr Petrovici, și ai să ne lași singuri pe noi, bicisnicii.

— Dar dumneata, Martînov, mai ai încă mult de așteptat ? îl întrebai.

— Eu ? Ehei, încă șapte ani de chin...

Oftă, se opri, privind cu ochi tulburi în depărtări, de parcă ar fi vrut să dezlege taina zilelor viitoare... Da, mulți ocnași mă fericeau sincer, din toată inima. Mi se părea chiar că toată lumea era acum mai binevoitoare și mai prietenoasă față de mine. Începusem să mă desprind din mijlocul lor, nu mai aparțineam lumii din care făceau parte, și-și luau

rămas bun de la mine. K-cinski, un tînăr nobil polonez, blînd și liniștit din fire, se plimba deseori, ca și mine, prin curtea temniței. Nădăjduia să-și păstreze sănătatea, făcînd cît mai multă mișcare în aer curat, drept compensare a nopților înăbușitoare din cazarmă.

— Aștept cu nerăbdare punerea dumitale în libertate, îmi zise el într-o zi, cu zîmbetul pe buze, pe cînd ne plimbam împreună. Cînd vei părăsi temnița, *voi ști atunci* că-mi mai rămîne doar un singur an de ocnă și apoi scap și eu.

Aș vrea să spun aici, în treacăt, că din pricina izolării și a lipsei unui contact permanent cu viața dinafară, închipuirea noastră exaltată ne arăta libertatea mult mai liberă decît este ea în realitatea de toate zilele. Ocnașii înclină întotdeauna să exagereze conținutul adevărat al libertății de dincolo de zidurile închisorii și aceasta se întîmplă negreșit oricărui deținut. Ordonanța zdrențuroasă a unui ofițer ne părea un rege, un ideal al omului liber, în comparație cu ocnașul, pentru că n-avea lanțuri la picioare, nu era ras în cap și umbla fără paznic după el.

În ajunul eliberării mele, în amurg, făcui pentru cea din urmă oară ocolul gardului de pari din jurul temniței. De cîte mii de ori mă învîrtisem de-a lungul acestui gard în cei zece ani de osîndă!

În cel dintîi an, rătăceam prin dosul cazărmilor, singur și deznădăjduit... Îmi adusei aminte cum număram cîte mii de zile aveam de trăit aici. Doamne, ce mult e de-atunci! Uite, în acest ungher tînjise bietul vultur captiv; aci mă întîmpina adesea Petrov. De altfel, nici acum nu mă lăsa singur: mă căuta pretutindeni și, ghicindu-mi parcă gîndurile, se plimba tăcut alături de mine, mirîndu-se în sinea lui, Dumnezeu știe de ce. Îmi luam în gînd bun rămas de la grinzile negre ale cazărmii. Ce mohorîte mi s-au părut atunci aceste grinzi cioplite, care au îmbătrînit pasă-mi-te și ele între timp, dar eu nu mai eram în stare să-mi dau seama de acest lucru. Cîtă tinerețe, cîtă putere irosită se înmormînta istovindu-se între aceste ziduri! Căci trebuie s-o spun deschis: toți acești oameni erau poate cei mai înzestrați și cei mai puternici din sînul poporului nostru. Și uite că s-au pierdut fără folos atîtea forțe, în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Și din vina cui?

Mă întrebam atunci și mă întreb și acum: cine, cine-i de vină?

A doua zi dis-de-dimineață, mai-nainte ca ocnașii să fi fost rînduiți pentru plecarea la lucru, intrai prin toate cazărmile, ca să-mi iau rămas bun de la toți. Multe mîini aspre și bătătorite mi se întinseră cu bunăvoință. Unii, dar nu mulți, îmi strîngeau mîna ca unui camarad de-al lor, majoritatea însă își dădeau foarte bine seama că din ziua aceea voi deveni alt om, cu totul deosebit de ei. Știau că aveam cunoștințe în oraș, că de aici mă voi duce la niște *domni* și că mă voi așeza în rînd cu ei, ca un egal al lor. Își dădeau seama de lucrul acesta și, deși strîngerea lor de mînă era caldă și binevoitoare, nu mă mai socoteau de-al lor, ci devenisem pentru ei un domn. Alții îmi întorceau spatele, nevrînd să răspundă salutului meu de bun-rămas. Unii mă priveau aproape cu un fel de ură.

Toba începu să bată și ocnașii porniră la lucru, iar eu rămăsei singur în cazarmă. Sușilov se sculase înaintea tuturor și se străduise să-mi pregătească, pentru cea din urmă oară, ceaiul. Bietul Sușilov! Începu să plîngă cînd îi dăruii hainele, rufăria, curelele pentru lanțuri și cîțiva bănuți.

— Nu pentru asta, nu pentru asta! bolborosea el, abia stăpînindu-și tremurul convulsiv al buzelor, mi-e greu să mă despart de dumneata, Alexandr Petrovici. Ce mă fac aici fără dumneata?

Îmi luai rămas bun și de la Akim Akimîci.

— În curînd îți vine și dumitale rîndul să pleci, îi zisei.

— Mai am de stat aici încă multă vreme, îngînă el strîngîndu-mi mîna.

Mă aruncai de gîtul lui și ne îmbrățișarăm.

După zece minute de la plecarea ocnașilor, eu și camaradul meu părăsirăm temnița, în care n-aveam să ne mai întoarcem niciodată. Ne duseră la fierărie, ca să ni se scoată lanțurile, dar nu mai eram urmați de paznici înarmați; ne însoțea un subofițer. În atelierul unității de geniu tot niște ocnași de ai noștri ne frînseră lanțurile. Așteptai să-l descătușeze mai întîi pe camaradul meu, apoi mă apropiai și eu de nicovală. Fierarii mă întoarseră cu spatele spre ei, mă apucară de picior și-l puseră pe nicovală... Se agitau, voind să facă totul cît mai bine.

— Nitul, întoarce nitul mai întîi ! porunci meșterul fierar. Pune-l așa, bine !... Acum lovește cu ciocanul...

Lanțurile căzură. Le ridicai de jos... Voiam să le țin puțin în mînă, să le privesc pentru ultima oară. Parcă nu-mi venea să cred că abia acum o clipă îmi aîrnaseră de picioare.

— Ei, gata ! Să fie cu noroc. Drum bun ! îmi urară ocnașii cu glasurile lor aspre, grave, dar vădit mulțumite și pline de voie bună.

Da, să fie cu noroc ! Libertate, viață nouă, învierea din morți...

Neasemuită clipă !

PREZENTĂRI ŞI COMENTARII
DATE BIBLIOGRAFICE
NOTE EXPLICATIVE

UMILIȚI ȘI OBIDIȚI

Romanul *Umiliți și obidiți* a apărut pentru întîia oară în șapte numere consecutive ale revistei *Vremea*, din ianuarie pînă în iulie 1861, purtînd subtitlul *Din însemnările unui scriitor ratat* și însoțit fiind de o dedicație către fratele scriitorului, Mihail Mihailovici Dostoievski. În același an, romanul a mai apărut și într-o ediție de sine stătătoare, cu modificări destul de substanțiale față de varianta inițială, autorul renunțînd mai ales la unele episoade melodramatice. Ulterior, autorul s-a limitat mai mult la îmbunătățiri de ordin stilistic. După a treia ediție, romanul a fost inclus și în volumul al doilea al *Operelor complete* din 1865—1866. Ultima ediție din timpul vieții scriitorului apare în 1879; ea stă, de regulă, la temelia reeditărilor.

Unii cercetători au emis părerea după care intenția lui Dostoievski de a elabora romanul se conturase încă în Siberia, la Semipalatinsk; drept dovadă, ei citează mărturisirea cuprinsă în scrisoarea din 3 noiembrie 1857 către Mihail Mihailovici: „Voi scrie un roman din viața petersburgheză, în genul *Oamenilor sărmani* (dar ideea lui e mai bună decît în *Oameni sărmani*)" (*Scrisori*, vol. II, p. 586). Aici Dostoievski face aluzie la *Umiliți și obidiți*. Proiectul a fost realizat însă abia în 1860—1861, și atunci în foarte scurt timp, pentru ca primele capitole să poată fi incluse în revista nou-înființată *Vremea*. Ritmul intens al elaborării și urmările sale, sînt de altfel, sugerate chiar în textul cărții:

„...Scriu mereu la roman, deşi nu prea merge, mi-a secat inspiraţia ! Să scriu aşa, la nimereală, cine ştie, poate c-ar ieşi la fel de interesant, însă n-aş vrea să compromit o idee frumoasă. E una din ideile cele mai scumpe mie. Totuşi, romanul trebuie predat la termen." (Partea întîi, cap. XV, p. 95).

Atunci cînd poetul şi criticul Apollon Grigoriev a învinuit redacţia de a-i fi impus lui Dostoievski un ritm de muncă insuportabil şi cu efecte dăunătoare, într-o autocritică devenită celebră autorul şi-a asumat întreaga răspundere pentru activitatea sa de „foiletonist" : „Dacă am scris un roman-foileton (şi recunosc întru totul acest lucru), vinovat sînt eu şi numai eu. Aşa am scris întreaga mea viaţă, aşa am scris tot ceea ce am publicat, excepţie făcînd romanul *Oameni sărmani* şi cîteva capitole din *Casa morţilor*. În activitatea mea literară s-a întîmplat adesea ca începutul unui capitol de roman sau de nuvelă să fie la tipografie, la cules, iar sfîrşitul să se mai afle încă în capul meu, trebuind însă *neapărat* să fie scris pînă a doua zi. Obişnuit să lucrez în felul acesta, am făcut la fel şi cu *Umiliţi şi obidiţi*, de astă dată nesilit de nimeni, ci din propria mea vrere. Noua revistă, la succesul căreia ţineam mai mult ca la orice, avea nevoie de un roman, şi eu i-am propus un roman în patru părţi... Iată ceea ce ştiam cu certitudine cînd am început să scriu : 1) că deşi romanul nu va fi o reuşită, el va conţine multă poezie ; 2) că va avea două-trei pasaje înflăcărate şi izbutite ; 3) că cei doi eroi mai importanţi vor fi redaţi întru totul veridic şi *chiar* artistic. Această convingere mi-a fost de ajuns. A ieşit o operă sălbatecă, dar cu vreo cincizeci de pagini de care mă mîndresc." (Revista *Epoha*, 1864, nr. 9, pp. 51—52).

Umiliţi şi obidiţi, primul roman scris de Dostoievski după întoarcerea sa din detenţiune şi exil, într-un fel primul său roman propriu-zis, prolog al celor cinci mari capodopere al căror şir avea să fie în curînd inaugurat prin *Crimă şi pedeapsă*, reprezintă totodată o revenire îmbogăţită la întîia sa scriere, aceea care-i adusese recunoaşterea cititorilor şi aprecierile atît de elogioase ale lui Bielinski, o revenire adică, pe spirala istoriei şi a evoluţiei individuale, la *Oameni sărmani*. Ivan Petrovici, povestitorul care ne relatează toate aceste noi peripeţii petersburgheze la persoana întîi (după cum la persoana întîi se vor confesa atîţia alţi naratori dostoievskieni, pînă la „adolescentul" Arkadi Dol-

goruki), este un alter-ego al lui Dostoievski de odinioară. Prima sa carte, atît de viu primită și comentată în familia Ihmenev, de Nelli sau de Masloboev, este identică cu *Oameni sărmani*; iar părerile entuziaste ale „criticului B." cu privire la roman reproduc atitudinea pe care o avusese la vremea sa Vissarion Bielinski față de opera de debut a lui Dostoievski, și pe care acesta avea s-o descrie mai tîrziu în *Amintiri de demult* din *Jurnalul unui scriitor* (1877, ianuarie, cap. 2); autobiografice sînt și opiniile lui Ivan Petrovici cu privire la munca scriitorului (vezi *Epilogul* romanului *Umiliți și obidiți)* sau relațiile dintre el și editorul său, în care poate fi recunoscut A. A. Kraievski.

S-ar părea că acțiunea romanului începe din timpul apariției *Oamenilor sărmani*, deci în 1846, și se termină curînd după moartea lui Bielinski, adică în 1848; romancierul nu a urmat totuși o cronologie strictă, și, plasîndu-și acțiunea în anii patruzeci, nu s-a sfiit să amintească pe parcurs de romanul lui Turgheniev *În ajun*, publicat în 1860, sau de reformele guvernamentale, datînd și ele dintr-o perioadă mai tîrzie decît acțiunea propriuzisă. În ciuda acestor inadvertențe istorice, intenția autorului de a rememora și „cita" fapte petrecute aievea în propria sa activitate literară este evidentă. Ea se realizează, îndeosebi, prin personajul naratorului, căruia i se atribuie cînd trăsăturile autorului, cînd cele ale eroilor săi (el seamănă, de pildă, cu Makar Devușkin din *Oameni sărmani*, dar și cu visătorul din *Nopți albe*); este de asemeni semnificativă reluarea expresă în roman a cîtorva episoade din scrieri anterioare, ca de exemplu din nuvela *Inimă slabă*, din „romanul sentimental" *Nopți albe*, sau din „istoria unei femei" — *Netoșka Nezvanova*.

Punînd evoluția scriitorului-raznocinet Ivan Petrovici în strînsă legătură cu activitatea lui Bielinski, romancierul se opune, de pe acum, în subtext, fostului său dascăl, preconizînd o atitudine filantropică, de dragoste și înțelegere pasivă față de cei umiliți și obidiți, nu de luptă hotărîtă și necruțătoare împotriva asupritorilor acestora. Avem de-a face aici cu începutul schimbării atitudinii lui Dostoievski față de Bielinski, cu începutul opoziției, ce se va înăspri în viitor. Romanul de față păstrează totuși urmele vizibile ale stimei față de Bielinski și față de amintirea sa. Dezacordul cu ideile democrat-revoluționare este afirmat încă indirect, prin „pozitivarea" pasivității naratorului sau a bătrînului Ihmenev,

care, în cele din urmă, acceptă și el suferința cu resemnare și smerenie. O expresie directă a prejudecăților lui Dostoievski, în curs de acumulare, o constituie însă parodierea unor concepții socialist-utopice, apropiate celor profesate de grupul Petrașevski, căruia el însuși i se alăturase cîndva ; sînt lămuritoare în acest sens referirile polemice (Partea III, cap. II) la cercul „utopiștilor", căruia îi aparțin Liovinka și Borinka (numele celor doi participanți la cercul. Repetilov, din piesa lui Griboedov *Prea multă minte strică !*) ca și exclamațiile, pe cît de entuziaste, pe atît de absurde, ale lui Alioșa Valkovski la adresa lui Bezmîghin (asemănătoare și ele entuziasmului manifestat în amintita piesă de Repetilov în fața „geniului" lui Udușiev). Atribuind simpatiile față de cercurile „progresiste" tocmai lui Alioșa Valkovski și insinuînd în continuare apropierea dintre egoismul zoologic profesat de prințul Piotr Alexandrovici Valkovski și concepțiile democrat-revoluționare, în speță de viziunea lui Cernîșevski asupra „egoismului rațional", Dostoievski pășește pe drumul confundării voite a „burghezismului" cu spiritul revoluționar, fundamentează grava confuzie de adrese ce se va face din plin simțită în viitoarele sale romane și în special în *Demonii*.

Umiliți și obidiți reprezintă una din verigile de legătură dintre prima etapă de creație a romancierului și operele sale capitale. Tema sa principală, definită în chiar titlul cărții, fusese pentru întîia oară atacată, și încă într-un mod strălucit, în povestea nefericitului cuplu din *Oameni sărmani* ; ea va fi reluată și aprofundată în istoria familiei Marmeladov din *Crimă și pedeapsă*, în descrierea efectelor degradante ale banului în *Adolescentul*, sau în cutremurătoarea istorie a familiei Sneghirev din *Frații Karamazov*. Ambele subiecte ale romanului de față — cel principal, înfățișînd destinul familiei Ihmenev și eșecul Natașei în tentativa de a cuceri și păstra dragostea lui Alioșa Valkovski, și cel secundar, dedicat sărmanei Nelli, și chiar istoria personajului de legătură dintre aceste două „linii" epice, istoria scriitorului Ivan Petrovici, condamnat la sărăcie, această lentă agonie materială — ne introduc în universul vast și deprimant al celor umiliți și obidiți, în „subteranele" marelui oraș pe cale de a deveni metropolă capitalistă, cu masele sale paupere, mizere, înfometate, temîndu-se de ceea ce le va aduce ziua de mîine. În „infernul" petersburghez, Ivan Petrovici este călăuzit de Masloboev ca

un nou Vergiliu al unui alt Dante, iar prin intermediul lor cititorul ajunge să cunoască tainițele cele mai cumplite ale orașului capitalist modern.

Despre *Orașele mari*, Engels scrisese în *Situația clasei muncitoare din Anglia* cuvinte ce se potrivesc în chip halucinant Petersburgului dostoievskian, din *Crimă și pedeapsă*, dar și din *Umiliți și obidiți*: „Casele sînt locuite din pivniță pînă în pod, sînt murdare pe dinafară și pe dinăuntru și au un asemenea aspect, încît nimeni n-ar vrea să locuiască în ele. Dar asta încă nu este nimic față de locuințele din curțile înguste și ulicioarele dintre străzi, în care se intră prin ganguri acoperite și unde murdăria și dărăpănarea întrec orice închipuire; nu există aproape nici un geam întreg, zidurile se surpă, canaturile ușilor și ferestrelor sînt stricate și desprinse, ușile sînt cîrpite rudimentar cu scînduri vechi sau lipsesc cu totul: aici, în cartierul acesta de hoți, nici nu este nevoie de uși, fiindcă nu e nimic de furat. Grămezi de gunoi și cenușă zac peste tot, iar lăturile vărsate în fața ușilor se adună în băltoace împuțite. Aici locuiesc cei mai săraci dintre săraci, muncitorii cei mai prost plătiți, de-a valma cu hoți, pungași și victime ale prostituției..." (Karl Marx, Friedrich Engels — Opere, vol. 2, Ed. Pol. 1962, p. 276). Generalizînd nenumărate observații de acest fel, se pune un diagnostic exact lumii dominate de spiritul terifiant al prințului Valkovski: „Indiferența brutală, nepăsarea cu care fiecare se izolează în cercul intereselor sale particulare te izbesc în mod cu atît mai respingător și mai jignitor, cu cît numărul acestor indivizi înghesuiți într-un spațiu restrîns este mai mare; și pretutindeni această izolare a individului, acest egoism nemărginit este principiul de bază al societății actuale, nicăieri ele nu se manifestă atît de fățiș, atît de nerușinat, atît de conștient ca aici, în învălmășeala marelui oraș. Dizolvarea omenirii în monade, avînd fiecare un principiu de viață deosebit, o lume a atomilor, este împinsă aici pînă la paroxism." (Op. cit., p. 273).

Între cele două subiecte paralele ale romanului există o legătură profundă, de repetabilitate: dacă Natașa ar fi rămas amanta lui Alioșa Valkovski, și i-ar fi născut o fiică, aceasta din urmă ar fi putut ușor ajunge în situația disperată a Nelliei, condamnată la cele mai cumplite chinuri de propriul ei părinte, prințul Valkovski. Nenorocirea familiei Ihmenev repetă nenorocirea familiei Smith,

dar, în viziunea romancierului, ușor sentimentală, deznodămîntul fatal a putut fi evitat grație înțelegerii pe care bătrînul Nikolai Sergheici Ihmenev a manifestat-o față de „păcătoasa" lui Natașa, cu prilejul reîntoarcerii ei acasă, înțelegere pe care bătrînul Smith n-o avusese, împingîndu-și fiica și nepoata în mizerie.

Ihmenev-tatăl, personaj memorabil al romanului, seamănă întrucîtva cu „bătrînii" lui Pușkin — Dubrovski, Griniov și Belkin — după cum nu întîmplător poartă Nelli numele eroinei dickensiene din *Magazinul de antichități*, iar Piotr Valkovski e apropiat oarecum de Vautrin al lui Balzac. ***Umiliți și obidiți*** este considerat, în genere, romanul cel mai „livresc" al lui Dostoievski, trădînd influențele evidente ale lui Dickens, Eugène Sue, E. T. A. Hoffmann, George Sand, Schiller. „Roman-foileton", el este apropiat ca structură de cărțile atît de răspîndite pe vremea aceea ale lui Eugène Sue, și cercetătorilor nu le-a fost greu să desprindă similitudini de situație și de intrigă și atmosferă dintre *Misterele Parisului* și aceste noi „mistere petersburgheze". Ei au desprins totodată legăturile dintre „sărmanii" lui Dickens și cei pe care îi cunoaștem prin intermediul lui Dostoievski, sau dintre problemele pe care le are de înfruntat Natașa Ihmeneva și peripețiile descrise de George Sand. Emanciparea femeii și piedicile puse în calea ei preocupau pe mulți scriitori ai vremii, și dacă Liza Kalitina *(Un cuib de nobili)* a fost obligată de Turgheniev să se retragă la mănăstire pentru a-și spăla păcatul de a se fi îndrăgostit de un bărbat însurat, Dostoievski nu i-a reproșat Natașei Ihmeneva cutezanța de a fi plecat din casa părintească și de a fi acceptat rolul de amantă a becisnicului Alioșa.

Reluînd „ecouri" multiple din literatura universală sau rusă, prelungind într-un sens identic sau într-unul polemic observațiile predecesorilor săi, sau ale unor cărți scrise cu puțin timp înainte de către autori contemporani lui, Dostoievski a imprimat personajelor cărții spiritul său propriu, le-a integrat într-o ascendență literară originală, unică. Mîndra și hotărîta Nelli este urmașa în linie dreaptă a Netoșkăi Nezvanova, și, cu timpul, va răsări din răzvrătirea ei (mai hotărîtă decît a celorlalți obidiți, lipsită de smerenie creștinească) impunătoarea figură a Nastasiei Filippovna, simbol al unor noi umilințe *(Idiotul)*. Nelli este bolnavă de epilepsie, maladie de care suferise romancierul însuși, de care vor fi atinși atîția dintre viitorii săi eroi, iubiți sau detestați, ca prințul

Mîșkin, „mîntuitorul" celor suferinzi, sau lacheul Smerdeakov, ucigașul fără scrupule al lui Feodor Karamazov. Ea face parte din galeria celebrelor portrete de copii, înscriindu-se în tabloul suferințelor îndurate de aceștia, care l-a obsedat toată viața pe Dostoievski și l-a făcut să-i împrumute lui Ivan Karamazov teribilele sale argumente de răzvrătire ateistă. Ivan Karamazov nu va accepta lumea ale cărei temelii au fost stropite de sîngele nevinovat al micilor martiri, el nu-i va putea ierta pe călăii copiilor, după cum nici Nelli nu-l poate absolvi pe ucigașul mamei sale, pe propriul ei ucigaș, prințul Valkovski.

Romanul *Umiliți și obidiți* este construit pe o urîașă antiteză. De o parte se află toți cei ce îndură fără vină chinurile; de cealaltă parte — cei vinovați de a le fi pricinuit suferințele. Exponentul simbolic al acestei sfere mefistofelice, purtătorul de cuvînt al Răului în veșnica sa înfruntare cu Binele, reprezentantul celor lipsiți de suflet, de inimă, de gînduri simple și duioase, de înțelegere și milă pentru oameni, este prințul Piotr Alexandrovici Valkovski.

„Nu cumva ți se pare că lumea-i făcută numai pentru dumneata?" Întrebării adresate domnului Proharcin (în povestirea cu același titlu, publicată în 1846) îi răspunde, brutal și categoric, prințul Valkovski: „Nu este absurditate numai propria mea persoană, eu însumi. Totul e făcut pentru mine și lumea toată numai pentru mine există." (Partea III, cap. X) În capitolul central al romanului *Umiliți și obidiți*, într-una din cele mai viguroase scene ale întregii creații dostoievskiene premergătoare marilor romane, Valkovski îl invită pe adversarul său principal, scriitorul Ivan Petrovici, la restaurant, loc al atîtor destăinuiri viitoare (frații Alioșa și Ivan Karamazov vor avea prilejul „să se cunoască mai îndeaproape" la restaurantul *Metropol*, prilej pentru formidabila „răzvrătire" a lui Ivan și lecturarea celebrei „sale" nuvele *Marele Inchizitor*!) și pe parcursul monologului său, întrerupt doar cînd și cînd de interlocutor, i se dezvăluie acestuia în toată goliciunea sa hidoasă. Cuvintele din urmă nu corespund doar unui fel de a vorbi, convențional, ci unei imagini concrete: prințul povestește cazul funcționarului nebun de la Paris, care se dezbrăca în pielea goală, se învăluia într-o pelerină largă și lungă, și, cu o mină foarte gravă, își desfăcea pelerina în fața cîte unui trecător — bărbat, femeie ori copil, iar apoi trecea pe

lîngă spectatorul său uluit ca umbra din *Hamlet*. Nebunul este chiar Valkovski (și va fi, în continuare, „omul din subterană", Svidrigailov din *Crimă și pedeapsă*, Ippolit Terentiev din *Idiotul*) dornic să-și bată joc de oameni, resimțind o voluptate cu totul aparte de pe vremea smulgerii neașteptate a propriei sale măști. Prințul urăște naivitățile („pastorale și schillerisme" !), dar se preface pentru un timp că le admiră, în discuțiile ipocrite cu Natașa Ihmeneva de pildă, sau cîntă în strună vreunui „Schiller d-ăștia veșnic june", pentru a-și scoate apoi pe neașteptate masca înaintea lui și a trînti o grimasă hîdă, a-i arăta limba exact în clipa cînd, mai puțin ca oricînd, se putea aștepta la așa ceva. Eroul „neeroic" al *Însemnărilor din subterană* va scoate tot așa limba către edificiul de cleștar, pentru că „frumosul și sublimul" — lozinca iluministă, schilleriană, a adversarilor săi, ca și a adversarilor lui Valkovski — Ivan Petrovici și Natașa Ihmeneva — îi provoacă din principiu o strîmbătură nerespectuoasă. Deși, ca un adevărat dedublat, într-un colț ascuns al ființei sale, jinduiește după o clădire căreia să nu-ți vină a-i arăta limba, năzuință pe care cu trei ani în urmă prințul Valkovski n-o resimțise.

Piotr Alexandrovici nu este un dedublat, ci un cinic mascat, ceea ce înseamnă cu totul altceva. N-are idealuri și nu vrea să le aibă, n-a simțit niciodată nevoia de a le avea. Morala o consideră un joc de societate, inventat din comoditate și pentru plăcerea de a o nesocoti. El seamănă leit contesei din propria lui istorioară — aparent virtuoasă, severă, inaccesibilă, de fapt o întruchipare a desfrîului, de la care și marchizul de Sade ar fi avut ce învăța — femeia care nu cunoaște voluptate mai adîncă decît aceea de a călca în picioare și de a terfeli tot ce propovăduia în public. Valkovski înțelege viața ca și fosta lui amantă : pe vremuri își snopise țăranii în bătaie, sau omorîse pe bărbatul unei „adorabile păstorițe" seduse de el ; în ultimul timp făcuse însă pe mironositul, nenorocind în continuare pe oricine îi ieșea în cale : pe bătrînul Ihmenev, pe Natașa, pe micuța Nelli... Și aceasta nu numai în virtutea unui individualism pragmatic, ci ca urmare a filozofiei sale de viață, formulată ostentativ la capătul amintitei discuții : „...la baza tuturor virtuților omenești zace egoismul cel mai feroce. Și cu cît o faptă pare a implica mai multe virtuți, cu atît mai mult egoismul se ascunde într-însa.

Iubește-te pe tine însuți — iată singura maximă pe care o recunosc în viață."

Denunțînd această viziune, Dostoievski țintea în „egoismul rațional" al democraților revoluționari, în speță în tratatul lui Cernîșevski *Principiul antropologic în filozofie*, apărut cu puțin înainte (1860) și furtunos controversat. Lucrarea lui Cernîșevski a fost violent atacată, de pe poziții retrograde, de către P. Iurkevici și apoi Katkov (redactorul revistei *Russki Vestnik*, în care Dostoievski avea să-și publice majoritatea romanelor sale), și apărat de Antonovici în articolul *Filozofi de două tipuri*, și mai apoi de însuși Cernîșevski în *Frumuseți polemice*. Capitolul 10 al celei de a treia părți apare în *Vremea* înaintea publicării articolului din urmă, dar materialul lui Antonovici îi era cunoscut lui Dostoievski. Intenția sa polemică la adresa lui Cernîșevski el și-o trădează, de altfel, atunci cînd introduce în perorația lui Valkovski un citat, dat între ghilimete, indicînd, deci, sursa respectivei concepții („cu cît virtutea este mai virtuoasă, cu atît mai mult egoism se ascunde într-însa"). Ca în atîtea viitoare ocazii, romancierul a greșit și aci adresa: „egoismul rațional", acordîndu-se perfect cu slujirea altruistă a umanității, exprima tocmai năzuința spre o îmbinare armonioasă a intereselor personale și obștești. În Piotr Alexandrovici nu aveau cum să se recunoască Cernîșevski, Antonovici sau Pisarev; dintre gînditorii timpului, acest drept, de loc onorabil, îl putea revendica mai degrabă Max Stirner!

După exemplul burghezului gentilom, Valkovski este stirnerian fără s-o știe. Coincidențele frapează imediat pe oricine citește cartea lui Stirner *Unicul și proprietatea sa* (Leipzig, 1845); nimic mai simplu decît să alături pe două coloane cîteva fragmente, și identitatea iese la iveală. Tînărul hegelian s-a ridicat, se știe, împotriva învățătorului său și a întregii filozofii clasice germane, opunînd principiului general — individualul, necesității — libertatea, ideii — persoana concretă, obștei — Unicul. Reacția era tipic mic-burgheză și prevestea starea de spirit haotică, anarhică, absurdă a atomului sărit de pe orice orbită. După opinia lui Stirner, ideile abstracte, idealurile, toate sînt himere, singura certitudine o constituie omul concret — nu mijloc, ci scop suprem, realitate existențială unică, lipsită de vreo menire

în afara ei însăși. Nimic nu rezumă mai lapidar solipsismul și individualismul radical profesat de Stirner, aberanta și anihilanta sa construcție, decît maxima introductivă a cărții sale, reluată sfidător și în finalul ei: „Mi-am întemeiat cauza pe neant."

Acest moto este identic cu al lui Valkovski, cu al omului din subterană, cu al acelor eroi din viitoarele romane dostoievskiene, care consideră că totul le este permis. Supunîndu-l pe „sfîntul Max" unei necruțătoare critici în *Ideologia germană*, întemeietorii marxismului au demonstrat cît de bine se împacă, în viziunea lui Stirner, anarhica revoltă cu parvenitismul: „Filozofia revoltei, care ne-a fost aici prezentată în antiteze proaste și flori retorice ofilite, nu e, în ultimă instanță, decît o apologie flecară a parvenitismului (*parvenu*, parvenit, om care s-a ridicat, om care se revoltă). Orice om care se revoltă are în față, cu prilejul «faptei» sale «egoiste», un existent special, deasupra căruia tinde să se înalțe fără să-i pese de relațiile generale. El caută să se detașeze de existent numai în măsura în care acesta este o cătușă, altfel el caută mai degrabă să și-l însușească." (Marx-Engels *Ideologia germană*, E.P.L.P., 1956, p. 414). Acest diagnostic i se potrivește de minune prințului Valkovski, care dorește să-și consolideze situația în cadrul ordinii existente, să acapareze prin căsătoria fiului său cu Katia „milionul" acesteia, plan ce-i va reuși, deoarece și Alioșa știe că „în zilele noastre, prințul prinților este Rotschild"! (Motiv care și el va fi reluat de Ganecika Ivolghin în *Idiotul* și de Arkașa Dolgoruki în *Adolescentul.)*

Valkovski deschide șirul imoraliștilor „supraoameni", care vor dori cu toții să semene cu Iuliu Cezar, cu Napoleon, cu Rotschild, să se detașeze adică de masa informă și neglijabilă a milioanelor, tocmai în virtutea milioanelor pe care le posedă, sau a unei forțe pe care o presupun infinită; de cele mai multe ori însă, romancierul va reduce figurile lor la dimensiunile parvenitului meschin sau ale nihilistului smintit. Valkovski este Călăul, iar Ivan Petrovici, bătrînul Ihmenev, Natașa și Nelli — Jertfele. Opoziția absolută este încă puternic influențată de estetica romantismului european. Am amintit de Schiller, George Sand, Dickens și Sue; am putea, în continuare, face trimiteri la Victor Hugo sau Byron. *Umiliți și obidiți* este printre cărțile realiste ale lui Dostoievski una dintre cele mai romantice, mai sentimentale, înrudită sub

acest raport cu prima perioadă de creație, „iluministă", a povestitorului.

„Schilleriană" este întreaga galerie a umiliților, pe care ne-o înfățișează romancierul, în sensul atribuit în acele decenii termenului, hotărît umanist, dar nu lipsit de naivitate. Ei sînt buni, înțelegători, inimoși, tandri, se încred în semenii lor, au un suflet larg, larg pînă la neîmpotrivire, la nehotărîre; ei știu să îndure, nu însă și să lupte. Natașa Ihmeneva, ca și Ivan Petrovici, sînt „inimi slabe", predestinate parcă a fi jertfe și a-și asuma în chip smerit destinul crunt și nemeritat. Prin intermediul lor, în creația dostoievskiană se intonează, deși încă în surdină, muzica dragostei și a patimilor creștinești. Egoismului valkovskian, generator de suferințe, Natașa îi opune „egoismul suferinței", care, dacă nu poate fi identificat cu viitorul cult al suferinței întru Cristos, îl prefigurează cu precizie, iar chipul blînd și înțelegător al lui Ivan Petrovici începe de pe acum să semene, în tentativele sale, pe cît de oneste pe atît de neputincioase, de a îmblînzi ferocitatea și de a-i împăca pe adversari, cu viitoarele eforturi disperate și derizorii ale prințului Lev Nikolaievici Mîșkin și ale bunului, mult prea bunului Alioșa Feodorovici Karamazov.

Obsesiva împărțire a omenirii în sadici și mazochiști, în Karamazovi (după Feodor Karamazov, desigur) și Karataievi (simbol al neîmpotrivirii la rău în romanul lui Lev Tolstoi *Război și pace*), împărțire pe care o vor ilustra viitoarele construcții epice, o resimțim limpede încă în romanul de față, în opoziția dintre Valkovski și Natașa, Valkovski și bătrînul Ihmenev, Valkovski și Ivan Petrovici.

Ambiguă, sub acest raport, apare figura lui Alioșa Valkovski, egoist și „bun" în același timp, demn urmaș al tatălui său, dar și înrudit îndeaproape cu „inimile slabe", amplificînd suferința din jurul său tocmai din cauza acestei slăbiciuni. Alioșa pendulează permanent între cei doi poli ai romanului, între universul părintelui și cel al iubitei sale. El este incapabil de a lua hotărîri ferme, iar atunci cînd ia hotărîri nu le poate duce pînă la capăt, nu-și poate rămîne credincios nici lui însuși, nici celor de care se crede legat. Incapacitatea sa de a alege între cele două femei iubite — temă ale cărei variațiuni le vom reîntîlni în raporturile prințului Mîșkin cu Nastasia Filippovna și Aglaia Ivanovna și

ale lui Dmitri Karamazov cu Gruşenka şi Katerina Ivanovna — înceţoşează într-o anumită măsură implicaţiile sociale ale conflictului, le tocește ascuţişul. Aceasta, deoarece motivul „milionului", cauză iniţială şi esenţială a renunţării la Natasa în favoarea Katiei, este eclipsat pe parcurs de o efectivă nehotărîre sufletească, izvorîtă din bunătatea eroului şi accentuată în plus de calităţile intime ale Katiei. Aşadar, conflictul intim îl înmoaie pe cel social şi această inconsecvenţă se datorește sentimentalismului căruia romanul îi mai este tributar şi care apare cu deosebită evidenţă în „înţelegerea" excesivă, vecină cu simpatia nedisimulată — şi, din punctul de vedere al cititorului, nejustificată — faţă de Alioşa Valkovski.

După cum se vede, influenţa esteticii romantice are, în structura cărţii, diverse consecinţe. Acestei estetici i se datoresc desfăşurarea palpitantă a intrigii, trecerile neaşteptate dintr-un plan într-altul, „misterele" ce planează îndelung asupra situaţiilor (a faptului, de pildă, că Nelli este fiica prinţului Valkovski), stilul nervos şi antrenant al naraţiunii, care vor fi toate valorificate — la un nivel net superior — în viitoarele „romane-drame", apropiate adesea de tipul romanului de aventură, al romanului poliţist; ea se face simţită şi în predilecţia autorului pentru contrastele alb-negru, pentru opoziţiile tranşante, accentuate pînă la limita extremă, dintre Bine şi Rău, Înger şi Demon.

Concesiile schematice şi sentimentaliste din *Umiliţi şi obidiţi* limitează stringenţa social-istorică şi efectul estetic al cărţii: pe parcurs, autorul îşi îndulceşte acuzarea, atît el cît şi cei mai pozitivi dintre eroii săi se opresc în faţa unor verdicte clare şi neiertătoare. Este exact ceea ce în studiul său *Oameni năpăstuiţi* Nikolai Dobroliubov a intuit a fi carenţa de bază a romanului. „Ce anume provoacă toate aceste relaţii omeneşti sălbatice şi uluitor de stranii? Unde sînt rădăcinile acestei nepotriviri de neînţeles între ceea ce ar trebui să fie, după o ordine firească şi raţională, şi ceea ce se petrece în realitate?" (N. A. Dobroliubov, *Opere alese*, vol. II, E.L.U., Bucureşti, 1964, p. 383). În cartea lui Dostoievski răspunsul la aceste întrebări rămîne în suspensie. „Cînd este vorba însă de marile talente, scria Dobroliubov, însuşi actul de creaţie este atît de pătruns de întreaga semnificaţie a adevărului vieţii, încît uneori simpla zugrăvire de către scriitor a faptelor şi a relaţiilor dintre oameni ne oferă în mod spontan

rezolvarea lor. Talentul d-lui Dostoievski nu este atît de mare şi, ca urmare, povestirile lui mai cer adăugiri şi comentarii. Totuşi, problema el o pune şi nici un cititor nu mai poate ignora această întrebare, după ce i-a citit povestirile. Însăşi atmosfera fiecărei povestiri, mohorîtă, tristă, bolnăvicioasă, îţi trezeşte această întrebare enervantă şi provoacă un fel de suferinţă nervoasă..." (Op. cit., pp. 377—378).

În atmosfera supraîncălzită a înfruntărilor ideologice din anii situaţiei revoluţionare, criticul democrat a fost tentat să supraliciteze neajunsurile cărţii, să nu-i surprindă toate calităţile reale. Cititorul de astăzi va judeca romanul mai puţin aspru, dar, probabil, şi cu mai puţină înflăcărare decît, de pildă, Oscar Wilde, atras anume de o serie de elemente ce nouă ni se par a fi îndoielnice ; el îşi va echilibra judecăţile de valoare, conform unei stări de fapt obiective, va citi *Umiliţi şi obidiţi* cu interesul şi simpatia pe care această carte le merită pe deplin, dar îşi va păstra entuziasmul pentru a-l dărui operelor făurite de neasemuitul maestru în perioada desăvîrşirii sale artistice, inaugurată, de altfel, de lucrarea imediat următoare, *Amintiri din casa morţilor*. Romanul *Umiliţi şi obidiţi* a fost publicat în limba română în traducerea lui Al. Iacobescu, ed. „Cugetarea", 1925. În 1957 a apărut traducerea semnată de N. Gane, Editura „Cartea Rusă", Bucureşti.

1. (p. 10) *Hoffmann* Ernst Theodor Amadeus (1776—1822) — v. nota la vol. 2 al prezentei ediţii, p. 636.

2. (p. 10) *Gavarni* — pe numele său adevărat Sulpice-Guillaume Chevalier (1804—1866) cunoscut grafician francez, ilustrator de cărţi.

3. (p. 12) *Saphir* Moritz Gottlieb (1795—1858) — scriitor umorist german.

4. (p. 12) *Dorfbarbier (Bărbierul sătesc)* — Ziar ce apărea la Leipzig, la jumătatea secolului al XIX-lea.

5. (p. 20) *„...fermecătoarea poveste a lui Alfons şi a Dalindei"* — *Alfons şi Dalinda sau magia artei şi a naturii* — povestire moralizatoare apărută în revista lui N. Novikov *Detskoe citenie dlia serdţa i razuma (Lecturi de inimă şi minte pentru copii)* în 1787.

6. (p. 32) *„B. s-a bucurat ca un copil"* — autorul se referă la criticul democrat-revoluționar rus V. G. Bielinski (1811—1848).

7. (p. 33) *Sumarokov*, Alexandr Petrovici (1717—1777) — reprezentant al așa numitului clasicism nobiliar din secolul al XVIII-lea. Cea mai importantă parte a moștenirii sale literare o constituie piesele de teatru, dintre care putem menționa *Horev*, *Sinav și Truvor*, *Dmitri Impostorul*, *Tutorele* ș.a.

8. (p. 35) *„...ca în «Roslavlev», să zicem, sau în «Iuri Miloslavski»"* — autorul se referă la romanele istorice *Roslavlev sau rușii în 1812* (apărut în 1831), respectiv *Iuri Miloslavski sau rușii în 1612* (apărut în 1829) de M. N. Zagoskin (1789—1852).

9. (p. 36) *„Mă rog, că Alexandru Machedon e un erou... dar de ce să se fărîme... scaunele ?"* — replică din comedia lui Gogol, *Revizorul* (actul întîi, scena întîi) în sensul necesității prevenirii unor exagerări, a unor acte nejustificate.

10. (p. 36) *„Eliberarea Moscovei"* — v. nota la vol. 2 al prezentei ediții, p. 681.

11. (p. 38) *„...de parcă aș fi Alnaskar"* — autorul face probabil aluzie la micimanul în retragere Alnaskarov, care visa onoruri și glorie, erou al comediei *Castele în Spania*, de dramaturgul N. Hmelnițki (1789—1845).

12. (p. 38) *„Am citit eu despre de-alde astea în Abbaddonna"* — *Abbaddonna*, povestire romantică de N. A. Polevoi (1796—1846), scriitor, ziarist și istoric ; în domeniul esteticii — adept al romantismului, pe care-l lega de ideea caracterului popular și al specificului național al literaturii ruse.

13. (p. 39) *„...care scriau la S e v e r n î i T r u t e n"* — denumire ironică (în traducere : *Trîntorul Nordului*) dată de Dostoievski revistei *Albina Nordului*, (v. notele la vol. 1 al prezentei ediții, pp. 561 și 580).

14. (p. 39) *„...bani depuși la Muntele de Pietate"* — în Rusia țaristă Muntele de Pietate servea și drept casă de depuneri.

15. (p. 77) *Alexei Mihailovici* (1645—1676) — țar al Rusiei.

16. (p. 77) *Karamzin*, Nikolai Mihailovici (1766—1826), scriitor, critic, ziarist și istoric (v. nota din vol. 2 al prezentei ediții, pp. 683—684).

17. (p. 90) *„Vijelia a stat; drumu-i iar luminat..."* — fragment din poezia *Clopoțelul* de I. P. Polonski (1819—1898), autor a numeroase romanțe și elegii. Poezia *Clopoțelul* a apărut pentru prima oară în revista *Sovremennik* în iulie 1854.

18. (p. 102) *„...aidoma micimanului din piesa lui Gogol"* — autorul se referă la micimanul Dîrka, despre a cărui poftă de rîs povestește locotenentul Jevakin, personaj din piesa *Căsătoria* de Gogol.

19. (p. 104) *„...mai curînd să se dărîme Lisabona"* — referire la îngrozitorul cutremur din 1755 care a distrus aproape în întregime orașul Lisabona.

20. (p. 142) *„...cu amiralul Ceainski"* — expresie în jargonul chefliilor, folosită pentru „a bea ceai".

21. (p. 142) *„...apoi dau pe gît o berizovka... o zornaia.. o pomerançevaia..."* — diverse varietăți de băuturi spirtoase.

22. (p. 147) *„Je prends mon bien où je le trouve"* — dicton îndrăgit de Molière. Aici, în sensul de: „profit cînd și unde pot".

23. (p. 226) *„...vin excelent, de la Eliseev"* — Eliseev, renumit magazin de delicatese în Petersburg.

24. (p. 238) *„Copilăria și adolescența"* — primele romane ale lui Lev Tolstoi, apărute în revista *Sovremennik* în perioada 1852—1854.

25. (p. 261) *„...asupra reformelor în curs de înfăptuire..."* — este vorba de reforma țărănească din 1861, an în care apare și cartea lui Dostoievski.

26. (p. 274) *„...mantale pierdute, revizori, ofițeri încrezuți, funcționari, vremuri apuse și viață de rascolnici; vă cunosc, cunosc această literatură"* — aluzii la temele și eroii literaturii „școlii naturale", al cărei întemeietor este considerat Gogol.

27. (p. 279) *„...de a ști să se mulțumească în viață cu rolul de personaj secundar..."* — aluzie la romanul *În ajun* de Turghe-

niev ; unul din eroii acestui roman, Bersevev, spune: „Iar mie mi se pare că tot sensul vieții noastre constă în a te situa pe locul al doilea".

28. (p. 288) *„...însuși marchizul de Sade ar fi avut ce învăța de la dînsa"* — Marchizul Donatien de Sade (1740—1814), scriitor francez, autorul unor romane erotice. Personajele sale sînt adesea dominate de plăcerea de a provoca suferințe.

29. (p. 373) *„la exemplu de la S., care nu scrie decît o nuvelă la doi ani, iar N., în zece ani, a scos doar un singur roman"* — se face probabil aluzie la *Lev Tolstoi*, care și-a publicat primele două romane autobiografice într-un răstimp de doi ani (v. nota 24) și la *Goncearov*, care a scris romanul *Oblomov* din anul 1849 pînă în 1859.

AMINTIRI DIN CASA MORȚILOR

Amintirile din Casa morților au început să apară în ziarul *Russki Mir* în toamna anului 1860. La 1 septembrie 1860 au văzut lumina tiparului introducerea și capitolul I apoi, după o pauză ale cărei motive ne sînt necunoscute, introducerea, capitolul I (din nou) și capitolul II (4 ianuarie 1861), urmate de capitolele III (11 ianuarie 1861) și IV (25 ianuarie 1861). În ciuda anunțului „va urma", publicarea *Amintirilor* s-a întrerupt aci. De altfel, apariția celui de al doilea capitol a întîmpinat unele obstrucții din partea președintelui Comitetului de Cenzură din Petersburg; la obiecția acestuia că ocna e descrisă ca o pedeapsă insuficient de aspră pentru criminali, autorul și-a întărit ideea inițială potrivit căreia „ocna nu va înceta să fie un supliciu moral, o instituție care, în mod inevitabil, pedepsește crima" (*Scrisori*, vol. I, pp. 299—300), scriind la capitol o scurtă completare, care începe astfel: „Într-un cuvînt, un chin îngrozitor, un chin în toată puterea cuvîntului domnea în ocnă, fără nici o rază de speranță"; în urma avizului favorabil obținut din partea Direcției generale pentru problemele presei, n-a mai fost nevoie de această completare.

Textul integral al lucrării a fost publicat pentru întîia oară în revista *Vremea*; primele capitole, cu mențiunea „Reproducem din *Russki Mir* aceste patru capitole care par a servi drept un fel de introducere la *Amintiri din Casa morților*, pentru acei dintre cititorii noștri care nu cunosc încă lucrarea. Vom continua

publicarea *Amintirilor* îndată după apariţia integrală a romanului *Umiliţi şi obidiţi*" — în aprilie 1861; iar continuarea cărţii — în lunile septembrie, octombrie, noiembrie ale anului 1861, şi ianuarie, februarie, martie, mai, decembrie ale lui 1862. Capitolul VIII din partea a doua *(Prietenii)* n-a fost admis de cenzură să apară, după cum îi venea rîndul, în numărul din mai 1862, publicarea sa fiind amînată pînă în decembrie; acest capitol a fost omis şi din ediţia *Amintirilor* în volum separat, din 1862, iar după ce a figurat în ediţia din 1865 şi în primul volum al *Operelor complete* din acelaşi an, a dispărut din nou, din motive astăzi necunoscute, poate în urma unor noi obiecţii din partea cenzurii, din ediţia apărută în 1875, ultima din timpul vieţii scriitorului, şi care se ia de obicei drept bază a reeditărilor.

Scrisorile lui Dostoievski reprezintă o sursă esenţială de informare pentru reconstituirea genezei acestei cărţi. La două săptămîni după ieşirea sa din detenţiune, la 22 februarie 1854, el trimite din Omsk prima scrisoare amănunţită fratelui său Mihail, în care descrie plecarea cu ani în urmă din Petersburg, drumul pînă în adîncul Siberiei, condiţiile groaznice de trai pe care le-a îndurat ca ocnaş, şi anume ca ocnaş din rîndul clasei privilegiate, pe care tocmai din această cauză deţinuţii din popor îl priveau cu antipatie. „«Păsări de pradă — iată ce sînteţi voi, boierii; din pricina voastră n-avem un loc sub soare. Înainte ai fost boier, ai înşelat norodul, iar acum ai ajuns cel de pe urmă, ai ajuns de-o seamă cu noi, ocnaşii» — iată cîntecul care mi-a sunat în urechi timp de patru ani." (*Scrisori*, vol. I, p. 136). Şi totuşi, scriitorul îşi mărturiseşte în continuare satisfacţia pentru uriaşa experienţă acumulată în aceşti ani de surghiun: „Crede-mă, sînt caractere profunde, tari, minunate, şi cît de fericit eram să descopăr aur curat, sub crusta grosolană care-l acoperea." (Idem, p. 138.) „Ce galerie de tipuri populare, de caractere am adus cu mine de la ocnă! M-am amestecat cu ei şi de aceea îi cunosc, se pare, temeinic. (...) În genere, pentru mine vremea nu s-a irosit. Dacă n-am reuşit să cunosc Rusia, am reuşit, în schimb, să cunosc bine poporul rus, şi încă atît de bine, cum nu cred să-l cunoască mulţi." (Idem, p. 139.)

La 18 ianuarie 1859 Dostoievski îi comunică lui A. N. Maikov că pe cînd se afla la ocnă a elaborat „în cap" o nuvelă amplă, dar de aproape doi ani, de cînd a părăsit puşcăria, „n-a putut scrie" (Idem, p. 166). În acelaşi an, el îşi anunţă fratele şi prietenii că lucrează la „un roman mare", format din cîteva „episoade

diferite unul de altul și de sine stătătoare", un roman despre „aventurile unui personaj". Prima parte a acestui roman, scris în ciornă, a fost, se pare, distrusă (*Scrisori*, vol. I, pp. 184, 221; vol. II, pp. 585—586). Autorul se hotărăște să elaboreze, mai întîi, *Visul unchiului* și *Stepancikovo și locuitorii săi*, și numai după terminarea acestui roman, subintitulat *Din însemnările unui necunoscut*, purcede la elaborarea de mult proiectatei sale cărți. La 11 octombrie 1859 el îi comunică fratelui său că intenționează să publice *Amintirile din Casa morților*: „Să nu crezi, dragă Mișa, că mi-am luat nasul la purtare și că-mi dau ifose cu această «*Casă a morților*» a mea, cerînd 200 ruble. Departe de mine acest gînd. Dar îmi dau perfect de bine seama de curiozitatea pe care a stîrnit-o și de *importanța* acestei lucrări, și nu vreau să pierd ceea ce mi se cuvine pe bună dreptate." (*Scrisori*, vol. I, p. 236).

Pe lîngă aceste mărturii personale și *Caietul siberian* al scriitorului, cuprinzînd expresii populare, zicale, folosite mai tîrziu atît în *Amintiri* cît și în alte opere, cercetătorii dispun de relatările unor oameni apropiați lui Dostoievski în timpul detențiunii și după eliberare; P. K. Martianov confirmă faptul că scriitorul a lucrat la *Casa morților* chiar pe cînd era întemnițat; medicul-șef al spitalului închisorii, T. I. Troițki, arată că Dostoievski a început să scrie în spital, cu permisiunea sa, primele capitole aflîndu-se mult timp în păstrarea infirmierului-șef al spitalului; A. E. Vranghel, prietenul autorului la Semipalatinsk, l-a văzut în timp ce lucra la cartea sa. Se poate conchide, așadar, că *Amintirile* au cunoscut o îndelungată perioadă de gestație, ceea ce a și permis definitiva lor așternere pe hîrtie într-un termen foarte scurt.

Amintirile din Casa morților se singularizează în creația lui Dostoievski prin structura lor, deosebită și de scrierile anterioare, și de marile romane ce vor urma. Compozițional, această carte a fost recunoscută de către exegeți drept „intermediară", situată între „poezie" și „adevăr" — mărturie subiectivă și narațiune obiectivă. Ea este evident autobiografică, bizuindu-se pe documentarea exactă a martorului ocular, documentare ale cărei urme nici nu dorește să le disimuleze; dar este și artă autentică, rod al fanteziei creatoare, în stare să transfigureze faptul brut în perlă a conștiinței. În literatura rusă a timpului, formele acestea laxe de exprimare, realizînd osmoza vie a veridicității reporterice-ști cu generalizările temerare, proprii imaginației artistice des-

cătușate, au fost frecvente — dovadă *Povestirile din Sevastopol* ale lui Lev Tolstoi sau *Amintiri și cugetări*, impunătoarea frescă creată de Herzen, în egală măsură autobiografie individuală și a secolului. Dostoievski dorea să convingă cititorul asupra autenticului relatării, ținea mult să nu înceţoşeze realitatea faptică printr-o doză prea mare de inventivitate, și de aceea a și renunțat la obișnuita sa manieră de expunere „dramatică", la construirea unor conflicte palpitante, care puteau părea neverosimile, optînd pentru curgerea lină, prin excelență „epică" a întîmplării, pentru dramatismul lăuntric al documentului. Cu alte cuvinte, Dostoievski a scris o „carte" pe care o vom putea cu greu include în vreunul dintre compartimentele clasice ale teoriei literaturii, o „carte" situată la răscrucea genurilor și a speciilor, în care cele mai extraordinare întîmplări ni se relatează calm și aparent impasibil, cu aerul omului privat de capacitatea de a se mai minuna de ceva, deși tocmai această detașare obiectivă — dintotdeauna proprie povestitorilor — în raport cu lucruri de care nicicum nu te poți distanța, împrumută reconstituirilor epice un neobișnuit fior liric. „Cartea" aceasta se înscrie organic într-o filiație literară marcată printr-o deosebită gravitate, preocupată întotdeauna de întrebările fundamentale ale condiției umane ; ea este primul document al literaturii ruse privind ocnele și viața deportaților. *„Amintirile din Casa morților* au atras atenția publicului ca o imagine fidelă a vieții ocnașilor, pe care nimeni nu a zugrăvit-o concret pînă atunci" scria autorul în 1863 (Idem, pp. 333—334), inaugurînd o tradiție pe care o va relua Cehov în însemnările sale din Insula Sahalin și în jurnalul intim al aceleiași revelatorii călătorii în Extremul Orient ; ea este concepută într-un spirit consecvent realist, străin sentimentalismelor și concesiilor romantice pe care le întîlnim în descrierile pe aceeași temă la Victor Hugo, Eugène Sue și chiar Balzac, și pe care nici Dostoievski nu le-a evitat, cum am văzut, în romanul său elaborat concomitent și publicat puțin înaintea *Amintirilor din Casa morților.*

Natura „intermediară" a acestei opere dostoievskiene o trădează și figura naratorului, Alexandr Petrovici Goreancikov. Introducîndu-l pe acesta în povestire, pe baza unui binecunoscut și des utilizat procedeu epic, autorul îl apropie și-l distanțează pe cititor de faptele descrise, le acordă acestora un plus de autenticitate față de un oarecare subiect romanesc, dar și maschează

totodată caracterul, de fapt autobiografic, al experienței. Aflăm despre Goreancikov că se trăgea dintr-o familie de nobili, că avea cam 35 de ani, și că a petrecut zece ani la ocnă, pentru vina de a-și fi omorît, din gelozie, nevasta. Aceasta este motivarea inițială a condamnării, dar meritä reținut faptul că asupra ei nu se mai revine niciodată pe parcursul povestirii ; dimpotrivă, în capitolul al doilea cititorului i se sugerează că Goreancikov fusese trimis la ocnă din motive politice, fapt la care se face aluzie în repetate rînduri și în continuare. Referirile la influența pozitivă a deținuților decembriști asupra administrației siberiene, la întîlnirea avută cu soțiile decembriștilor (Dostoievski însuși le întîlnise pe soțiile lui Muraviov, Annenkov și Fonvizin la Tobolsk), relatările binevoitoare — în ciuda divergențelor de convingeri — despre deținuții polonezi, ca și o serie de alte detalii evident autobiografice ale cărții au făcut ca ea să fie considerată ca mărturie nemijlocită a unuia dintre deținuții politici ai ocnelor siberiene, ceea ce a și contribuit considerabil la succesul ei în cercurile progresiste ale vremii. De altfel, după mărturia criticului Orest Miller, scriitorul însuși i-a destăinuit că în *Amintiri* a povestit propria sa viață și viața foștilor săi tovarăși de ocnă, folosind nume fictive. Faptul că în anturajul lui Alexandr Petrovici Goreancikov se numără destul de puțini deținuți politici nu constituie un argument împotriva rolului său de alter-ego al scriitorului : se știe că participanții grupului Petrașevski au fost dispersați în diferite închisori siberiene, spre deosebire de decembriști, care au rămas laolaltă.

Înlocuirea propriei persoane cu figura unui narator plăsmuit este motivată în mare măsură și de imixtiunile cenzurei țariste, deosebit de riguroase în perioada situației revoluționare și ulterior, în activitatea publicistică. Fostul deținut, rămas sub supravegherea odioasei Secții a V-a pînă aproape de moarte, a trebuit să ia și alte măsuri de precauție, pentru a nu periclita apariția cărții. Printre acestea se înscriu, de pildă, declarațiile repetate de pe parcursul expunerii, potrivit cărora grozăviile relatate aparțin unui trecut demult apus : „stări demult dispărute în negura vremurilor", „din fericire, toate acestea se petreceau odinioară, în vremuri imemorabile" etc. Împrejurarea că majoritatea deținuților din popor prezentați sînt foști soldați, hoți, falsificatori de bani, contrabandiști, tîlhari, și nu țăranii iobagi, răzvrătiți îm-

potriva asupririi moșierești — care constituiau, de fapt, cea mai numeroasă categorie a deținuților în ocnele țariste — se explică și ea parțial prin aceleași motive ; autorul ocolește redarea formelor violente și de masă ale luptei de clasă dintre țărănime și moșieri, și din cauza prejudecăților sale împăciuitoriste, în curs de formare, dar și pentru că asemenea descrieri ar fi putut ușor fi calificate drept instigatoare, în anii de vîrf ai acestor lupte (1860—1861).

Dacă autorul nu acordă atenție antagonismului social dintre asupriți și asupritori, el surprinde, în schimb, cîteva fațete psihologice ale acestei opoziții. Una dintre temele principale ale întregii cărți, o adevărată obsesie a lui Goreancikov — fiindcă îl obsedase ca atare pe Dostoievski — este răceala, neîncrederea, dușmănia cu care oamenii de rînd îi privesc, chiar și la ocnă, pe cei cîțiva deținuți de proveniență nobiliară. Înstrăinarea acestor „aleși" de marea masă a întemnițaților este reluată iar și iar, în formulări tot mai categorice, pînă la mărturisirea conclusivă, de principiu, aproape de final (Partea II, cap. VII) : un *domn* nu va fi niciodată recunoscut de ceilalți ocnași ca fiind „de-al lor", el va fi urît și disprețuit ani de-a rîndul, nu va avea prieteni și camarazi, va continua să rămînă mereu un străin, despărțit printr-o „prăpastie adîncă de popor, trăind surghiunit în mijlocul poporului."

Convingerea aceasta, pe care Dostoievski și-a format-o, probabil, printr-o grea experiență personală, surprinde pe de o parte efectele psihologice reale ale unei înstrăinări sociale, pe care autorul o socotește tragică, dar față de care ia hotărît partea poporului ; pe de altă parte, receptarea acestei rupturi îl duce pe scriitor la viziunea „gliei strămoșești", la ideea unei iluzorii și în cele din urmă reacționare „reîntoarceri" la popor — concepție antiintelectuală, situată la antipodul soluțiilor preconizate de cei mai luminoși gînditori ai epocii. În *Amintiri* sînt prezente doar premisele acestei false soluții, mult mai accentuate în articolele scrise de Dostoievski după întoarcerea sa la Petersburg, și dezvoltate în romanele de mai tîrziu. *Crimă și pedeapsă* va fi încheiată printr-un epilog, care îl va transpune pe cititor într-o nouă „Casă a morților". Condamnat la opt ani muncă silnică cu deportare, pentru uciderea bătrînei cămătărese și a Lizavetei, Raskolnikov va percepe aceeași „prăpastie înfiorătoare, de nestră-

bătut, care-l despărțea de toți oamenii aceia"; va fi disprețuit, batjocorit și urît de criminalii cei mai fioroși, care vor voi chiar, la un moment dat, „să-l omoare ca pe un ateu". Necredința va fi o nouă motivare a dezbinării celor „două națiuni deosebite", presupusa înstrăinare de popor a revoluționarilor — inclusiv a deportaților politici polonezi, asupra cărora se revine iar — fiind motivată prin înstrăinarea lor de Dumnezeu. Acest element lipsește încă din *Amintiri*, cu toate că renașterea la o viață nouă și „învierea din morți", speranță ce-l însoțește pe Goreancikov în momentul despărțirii sale de locul îndelungatei detențiuni, prefigurează renașterea treptată, „învierea lui Lazăr" pe care, în cele din urmă, prin sprijinul Soniei Marmeladova o va dobîndi Rodion Raskolnikov. O prefigurează, de altfel, și unele scene ale *Amintirilor* în care se aud intonațiile dragostei creștinești, de genul pasajului în care Alei, băiatul daghestanez pur, nepătat, delicat, cinstit, care-și păstrează și la ocnă inima curată și plină de simțire, îi amintește povestitorului cuvintele lui Isus: „Iertați, iubiți, nu nedreptățiți pe nimeni, iubiți și pe vrăjmașii voștri".

Din cei aproape 250 de ocnași, reprezentanți ai tuturor guberniilor și naționalităților imperiului rus, pe care a avut prilejul să-i cunoască, împărtășindu-le soarta, Goreancikov-Dostoievski ne înfățișează un mare număr de personaje, în majoritatea lor oameni simpli. Unii dintre ei sînt cu totul pașnici; între aceștia facem cunoștința bătrînului sectant din Starodubie, „moșul", purtînd în suflet o tristețe fără leac, sau a lui Akim Akimîci — fostul sublocotenent din Caucaz, care și-a asumat singur dreptul de a-l judeca și executa pe prințul muntean vinovat de a fi incendiat o cetate pașnică — personaj naiv și sfios, cu desăvîrșire impasibil și neputincios să priceapă pentru ce a fost condamnat la doisprezece ani muncă silnică; din aceeași categorie mai fac parte giuvaergiul și cămătarul Isai Fomici Bumștein, vestit printre ocnași pentru cît timp poate rezista în baia de aburi, și așteptînd să se însoare la sfîrșitul condamnării sale de douăzeci de ani; Baklușin, care a ucis pe un neamț bogat, noul pretendent la mîna logodnicei sale Luiza, numai pentru că victima crezuse că rivalului i-ar lipsi curajul de a-l ucide; paricidul despre care în primul capitol naratorul notează cu înfrigurare că își pomenea tatăl cu o deplină liniște sufletească, dar despre care aflăm ulte-

rior, în urma rectificării făcute de „editorul amintirilor decedatului Alexandr Petrovici Goreancikov" că îndurase zece ani de muncă silnică pe temeiul unor învinuiri false, pînă cînd adevăraţii ucigaşi fuseseră prinşi şi mărturisiseră totul (acest cutremurător caz avea să-i inspire lui Dostoievski povestea lui Dmitri Karamazov, fals paricid şi el, osîndit în locul lui Smerdeakov); sau Lomovii, învinuiţi şi ei pe nedrept de a-şi fi ucis slugile, şi ştiind că Gavrîlka, aflat printre ei la ocnă, pentru o altă crimă, este adevăratul făptaş.

Se întîlnesc apoi printre ocnaşi fiinţe lipsite de orice scrupul, criminali de profesie sau oameni care pentru satisfacerea dorinţelor lor sînt gata să sfîşie şi să ucidă. A-v, adică Aristov, este prototipul real al lui Svidrigailov (tot literar, de vreme ce posteritatea îl cunoaşte doar din transpunerea artistului). Chiar dacă această legătură „de sînge" n-ar fi fost descifrată de către istoricii literari, familia sa tipologică s-ar fi lăsat lesne stabilită. Un tînăr provenit dintr-o familie de nobili (ca Stavroghin) şi mînat de o nestăpînită poftă de plăceri josnice (ca Svidrigailov), ticluieşte un denunţ fals prin care vinde, în schimbul unei recompense băneşti, viaţa a zece oameni (cum ar fi procedat, dacă i s-ar fi oferit posibilitatea, Smerdeakov), şi, drept urmare, ajunge la ocnă, unde continuă să fie cu desăvîrşire lipsit de remuşcări (ca Verhovenski-junior, în toate împrejurările existenţei sale găunoase). Acest dezgustător exemplu de descompunere, înjosire şi ticăloşie, fără simţ moral, fără căinţă, cinic şi pervers, o bucată de carne înzestrată cu dinţi şi pofte bestiale, în stare pentru împlinirea lor să înjunghie, să sugrume, să omoare, cu singura condiţie de a nu fi descoperit, este îndeaproape înrudit cu cei mai odioşi soli tîrzii ai „subteranei" dostoievskiene.

Acest „Quasimodo moral" nu este unicul emisar autorizat al Morţii printre paşnicii, ba chiar simpaticii tîlhari, desfrînaţi şi ucigaşi surprinşi în letopiseţul acelor vremi de suferinţă. Un altul este Gazin, tătarul crud, monstruos, despre care se spune că atrăgea în locuri ferite copilaşi, şi, desfătîndu-se cu spaima lor, îi înjunghia apoi cu o voluptate sadică (necinstirea copilelor, uciderea lor morală care le împinge la sinucidere reapare în portretul lui Svidrigailov şi Stavroghin); Gazin e văzut de povestitor ca un „păianjen uriaş de mărimea unui om" motivul păianjenului revenind şi el în caracterizarea lui Svidrigailov.

Petrov, deținutul care îl vizitează adesea pe povestitor, antrenîndu-l în discuții, este și el un ocnaș dintre cei mai îndîrjiți și primejdioși, capabil de a săvîrși un omor pentru 25 de copeici. El se supune rațiunii, atîta timp cît nu se cuibărește în el vreo patimă ; de îndată însă ce dorește ceva, nici o stavilă nu-i mai stă în cale. Principiul volițional este dominanta ființei sale ; de aceea nu e întîmplător faptul că tocmai el readuce în discuția eroilor dostoievskieni — înaintea lui Rodion Raskolnikov — tema napoleoniană. Acest motiv apăruse în creația lui Dostoievski pentru întîia oară încă în *Domnul Proharcin*. Semion Ivanovici Proharcin, muribundul pe care toată lumea îl crede lipit pămîntului, în vreme ce el agonisise tainic o avere frumușică (nu un milion, cum se crede la descoperirea tezaurului — sic ! — dar oricum 2.497 ruble) este primul erou dostoievskian pe care interlocutorul său îl compară un moment cu Napoleon — în intenție antitetic, ca doi poli ce se exclud, surprinzînd o efectivă năzuință „napoleoniană" (sau „rotschildiană") la acest tipic reprezentant al „oamenilor sărmani" petersburghezi. Aceeași năzuință se deslușește în neînfricarea lui Petrov.

Voința ca forță motrice absolută a comportării o conturează Petrov, dar o desăvîrșește figura lui Orlov. Celebrul tîlhar, în stare și el să înjunghie cu sînge rece bătrîni și copii, nu este un laș ; dimpotrivă, e un om înzestrat cu o hotărîre teribilă și cu conștiința voinței sale de nebiruit. Orlov este mîndru, orgolios, trufaș, pentru că se știe superior celorlalți ocnași, pentru că suportă pedepse pe care nici un alt deținut nu le-ar suporta, pentru că se știe posesorul unor nelimitate energii sufletești. „Supraom" nu din rîndul demonilor nobili ai romantismului, ci al „bestiilor blonde" în curs de constituire, el își folosește forța, într-adevăr ieșită din comun, ca să-și afirme singularitatea prin foc și sînge, indiferent de numărul celor ce se cer jertfiți pentru aceasta. Fire nevăzute îl leagă pe Orlov de Raskolnikov, iar apoi de Stavroghin și Ivan Karamazov, care vor încerca și ei să realizeze, pe un plan sublimat, firește, năzuința de loc sublimă a „supraomului".

Încercînd să-i împartă pe deținuți în cîteva categorii, naratorul știe că această operație, pentru că e abstractă, este de fapt derizorie ; realitatea este infinit mai nuanțată, fiecare personaj își are caracterul său propriu, prea puțin asemănător cu al celorlalți. Sușilov, care în drum spre ocnă își schimbase identitatea

cu a altui deținut cu o condamnare mult mai grea, numai pentru o cămașă roșie și o rublă de argint, nu poate fi confundat cu alți ocnași care s-au învoit să facă un atare schimb nefavorabil, iar un oarecare Alexandr îi relatează naratorului internat în spitalul militar al pușcăriei modul său singular de a suporta patru mii de lovituri de bici, pe care, dacă din timp în timp nu s-ar fi prefăcut mort, nu le-ar fi putut îndura. Crimele au o diversitate extraordinară — ne spune autorul — ca și efectele sufletești ale condamnărilor suferite pe baza lor. O dovadă grăitoare a acestei irepetabilități este povestea ocnașului Șișkov (Partea II, cap. IV, *Bărbatul Akulinei*), o nuvelă de sine stătătoare de mare profunzime psihologică, care și cititorilor le apare asemenea unui vis tulbure, chinuitor, rod al delirului unui creier răvășit de febră. Cîte patimi și porniri antinomice se înfruntă în sufletul sărmanei Akulka, batjocorită de Filka Morozov, pe care nu încetează totuși să-l iubească, și în sufletul lui Șișkov, care începe s-o snopească în bătăi după ce se convinge de nevinovăția ei, și care, pînă la urmă, o și ucide bestial, într-o răzvrătire ancestrală și tenebroasă, nestăvilită, a simțurilor.

Un loc de seamă îl rezervă narațiunea ofițerilor, cărora le-a fost încredințată soarta tuturor acestor nenorociți, fără drept de apel. Cîteodată ei au noroc, cînd pentru scurt timp ajung pe mîna unui locotenent-colonel G-kov sau locotenent Smekalov, vrednici de stimă, deși nu sînt nici ei în stare să îmbunătățească simțitor destinul ocnașilor ; de regulă, stăpîni absoluți peste viața lor mizeră și moartea care îi pîndește la tot pasul sînt fiare asemănătoare maiorului — „mereu îmboldit să lovească, să-l oprime pe om, să-l strivească" — sau locotenentului Jerebeatnikov, „un monstru între monștri", un „virtuoz rafinat al pedepsei corporale", înscenînd cu ocazia fiecărei execuții comedia unui părinte îndurător, pentru ca apoi, cu plăcerea sadicului, să-i supună pe condamnați torturilor celor mai aspre. Sînt inserate în text meditații remarcabile despre călăi, despre stima de care se bucură în societatea modernă călăul-gentleman (spre deosebire de gîdele ordinar), despre felul în care instinctele josnice pun stăpînire pe sufletul unui ins aparent respectabil, sau despre geneza tiranului și a tiraniei („Tirania e o deprindere ; ea manifestă tendințe constante de a se dezvolta tot mai mult și în cele din urmă devine o boală. (...) Sîngele și puterea îmbată ; duc la cruzime și desfrîu ; mintea și simțirea omului ajung să accepte și la urmă să guste

lucruri dintre cele mai nefireşti. Omul şi cetăţeanul pier pentru totdeauna din fiinţa tiranului şi atunci revenirea la demnitatea omenească, la pocăinţă, la învierea morală este aproape cu neputinţă." (Partea II, cap. III) — reflexii pe care un Mîşkin, Stavroghin sau Ivan Karamazov le vor reproduce în termeni apropiaţi (denunţînd sau denunţîndu-se), iar un Svidrigailov sau Smerdeakov le vor transpune fidel în practică. Ideile de acest fel sînt întruchipate, cum am văzut, în caractere cu o identitate precisă şi trăsături distincte, atît de exact singularizate, încît le recunoaştem imediat dublurile, din marile romane, halucinant de asemănătoare şi totuşi de fiecare dată diferite.

„Casa morţilor" Dostoievski o descrie cît se poate de concret, formulînd totodată pe marginea detaliilor palpabile păreri care să le întregească semnificaţia. Sînt înfăţişate diversele munci, mai grele şi mai uşoare, pe care le prestează deţinuţii, şi exprimată o idee de o mare profunzime asupra muncii şi asupra consecinţelor ucigătoare ale inutilităţii ei. „Omul nu poate trăi fără muncă şi fără un rost al lui, legitim şi firesc ; se degradează şi devine fiară" — citim în chiar primul capitol al *Amintirilor*, opinie completată de Dostoievski în capitolul următor printr-o notaţie remarcabilă : „...dacă s-ar urmări strivirea completă a personalităţii umane, distrugerea sa totală, pedepsirea cu pedeapsa cea mai cumplită (...) ar fi de ajuns ca omul să fie pus la o muncă cu desăvîrşire inutilă şi absurdă", să verse de pildă apa dintr-o cadă într-alta şi înapoi... „Metoda" a fost, după cum se ştie, pusă cu minuţiozitate în practică, mult mai tîrziu, în închisorile şi lagărele fasciste. Meditaţiile citate mai înainte despre tiranie întregesc descrierea detaliată a pedepselor corporale, a bătăii cu băţul şi cea mai chinuitoare, cu nuiaua, trecerea condamnatului prin „uliţa verde". Iar înfăţişarea reprezentaţiei de teatru cu piesele *Filatka şi Miroşka — rivali* şi *Kedril-gămanul*, în care rolul lui Filatka e interpretat cu mult talent de Bakluşin, autorul o încheie cu exclamaţia atît de caracteristică spiritului cărţii întregi : „Te cuprinde mirarea văzînd cum aceşti actori improvizaţi îşi interpretează cu atîta dibăcie rolurile de-o clipă şi fără să vrei te gîndeşti : cîte forţe şi talente se irosesc zadarnic la noi, în Rusia, prin temniţe, într-o viaţă de mizerie !" (Partea I, cap. XI.)

Cuvintele acestea corespund laitmotivului tragic al cărţii, despre şoimul cu aripile frînte, şi sînt reluate în celebra şi atît

de frecvent citata mărturisire finală a *Amintirilor*, expresia sinceră și zguduitoare a stării sufletești în care Goreancikov-Dostoievski se afla la părăsirea locului său de detențiune: „Cîtă tinerețe, cîtă putere irosită se înmormînta, istovindu-se, între aceste ziduri! Căci trebuie s-o spun deschis: toți acești oameni erau poate cei mai înzestrați și cei mai puternici din sînul poporului nostru. Și uite că s-au irosit fără folos atîtea forțe, în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Și din vina cui?" (Partea II, cap. X.) În literatura rusă, întrebarea devenise tradițională. Herzen își intitulase cunoscuta-i povestire *Cine-i de vină?*, Ostrovski avea să-și scrie piesa sub titlul *Vinovați fără vină*, iar Cernîșevski își desăvîrșește la sfîrșitul anului 1862 și începutul lui 1863, întemnițat în fortăreața Petropavlovsk, romanul *Ce-i de făcut?* atît de vehement combătut de Dostoievski (chiar în *Amintiri* există o referire polemică la adresa teoriei „egoismului rațional", fundamentată încă în *Principiul antropologic în filozofie*, iar apoi dezvoltată în roman), dar cu care, fără voia lui, îl înfrățea de fapt această disperată exclamație.

Dostoievski nu știa, evident, nici cine este vinovat de suferințele poporului rus, nici ce-i de făcut pentru a-l scăpa de suferințe. *Amintirile din Casa morților* nu sînt marcate încă de adîncul pesimism al viitoarelor scrieri, de neîncrederea față de om, care va prinde în curînd viață în *Însemnările din subterană*, nici de concepțiile creștine, care consideră resemnarea drept unicul refugiu al omului în mijlocul unei vieți de suferință! Și totuși, un analist atent ar putea deslușì primele lor semne și în cartea de față. *Amintirile* sînt deci și ele o lucrare de legătură și de trecere spre etapa finală și cea mai importantă a creației dostoievskiene. Înainte să fi fost deportat, Feodor Mihailovici descrisese fie reprezentanți ai intelectualității nobiliare și mic-burgheze, fie plebea umilită și obidită a metropolei, „inimi slabe" de tipul lui Devușkin, Goliadkin, Proharcin, Șumkov; la ocnă el descoperă poporul autentic, supus celor mai cumplite suferințe și capabil să le înfrunte cu îndîrjire, descoperă inimile tari și neînfricate, pe care nici foamea, nici biciul și nici surghiunul nu le pot înfrînge. Ulterior, în *Jurnalul unui scriitor* el va lua în derîdere teoria influenței mediului asupra criminalului, respingînd prejudecăți sociologist-vulgare, dar totodată și concepțiile deterministe în ansamblul lor; deși deocamdată Dostoievski mai este conștient de motivările reale

ale „crimei și pedepsei", pe care le sugerează limpede în cîteva ocazii, fără a le putea detalia, din nou din motive de cenzură, viziunea sa religios-fatalistă începe să se contureze chiar de pe acum, în capitolul în care sînt descrise, de pildă, tipurile întîlnite în spital ș.a.

În ansamblu, *Amintiri din Casa morților* rămîne una dintre mărturiile cele mai obiective și mai realiste ale scriitorului, străbătută de un autentic suflu popular, prea puțin umbrită de ideile preconcepute ce se vor accentua în viitoarele sale romane, un adevărat act de acuzare la adresa unei societăți nedrepte, înzestrată cu un monstruos și bine pus la punct mecanism de împilare.

Iată și motivul principal al succesului de care această carte a lui Dostoievski s-a bucurat printre contemporani. La sfîrșitul anului 1861, Turgheniev îi scria lui Dostoievski de la Paris: „Îți mulțumesc din suflet pentru cele două numere din *Vremea* pe care mi le-ai trimis. Le citesc cu mare plăcere. În special *Amintirile din Casa morților*. Tabloul cu *baia* e de-a dreptul dantesc, iar în caracterizările pe care le faci diverselor personaje (de pildă, Petrov) e multă subtilitate și adevăr." *(F. M. Dostoievski și I. S. Turgheniev, Corespondență,* „Academia", 1928, p. 30.)

La 17 februarie 1854, după două zile de la eliberarea lui Dostoievski de la ocnă, Herzen îi scria la Londra redactorului jurnalului *The English Republic* aceste rînduri semnificative: „...de fapt, există numai două probleme cu adevărat importante:

chestiunea socială

chestiunea rusă

și, în esență, aceste două probleme se reduc la una singură" (A. I. Herzen, *Opere în 30 de volume,* vol. V, p. 177). În lumina acestei opinii exprimate de gînditorul revoluționar-democrat apare cît se poate de justificată părerea sa excelentă de mai tîrziu despre cartea lui Dostoievski, asemuită din nou frescei dantești și creației lui Michelangelo: „...Și apoi, nu trebuie să uităm că această epocă

epoca avîntului social dinaintea reformei țărănești ne-a lăsat drept moștenire o carte cumplită, un fel de *carmen horrendum* * care va trona întotdeauna pe frontispiciul întunecatei domnii a lui

* Cîntec de groază.

Nicolae, aducînd cu celebra inscripție de pe poarta infernului lui Dante: e vorba de «Casa morților» a lui Dostoievski, această narațiune copleșitoare, pe care, scriind-o, creionînd cu mîna încătușată figurile camarazilor săi ocnași, nici autorul însuși n-a bănuit că va crea din caracterele și moravurile unei închisori din Siberia frescе *à la* Bounarotti" (*Idem*, vol. XVIII, p. 258).

Criticul democrat D. I. Pisarev i-a consacrat cărții lui Dostoievski un important articol, intitulat *Cei prăbușiți și cei ce se prăbușesc* (1866). „...A vorbi în vremea noastră despre demnitatea umană a ocnașilor nu numai că este necesar, ci chiar primejdios în oarecare măsură" (*Dostoievski în critica rusă*, Goslitizdat, 1956, p. 156) remarca autorul căruia i-a fost dat nu o dată să guste din primejdia unor atari luări de poziție.

Merită citată și mărturia de mai tîrziu a lui Lev Tolstoi dintr-o scrisoare adresată lui Strahov (la 26 septembrie 1880): „Zilele trecute am fost cam bolnav și am citit *Casa morților*. Uitasem multe din ea și acum, recitind-o, pot spune că nu cunosc o carte mai bună din întreaga literatură nouă, inclusiv opera lui Pușkin. Nu atît tonul, cît punctul de vedere este uluitor: sinceritate, naturalețe, bunătate creștinească. Frumoasă carte, plină de învățăminte. M-am delectat ieri toată ziua cu ea, cum nu m-am mai delectat de multă vreme. Dacă-l vei vedea pe Dostoievski, transmite-i că mi-e drag." (F. M. Dostoievski, *Opere complete*, vol. I, S.P.B., 1883, p. 67).

Amintiri din Casa morților a fost, se știe, una dintre cărțile des citate în scrierile lui Friedrich Nietzsche. *Amurgul idolilor* conține celebra mărturisire a influenței lui Dostoievski asupra filozofului, citată de obicei fragmentar, în afara contextului care exaltă tipul criminalului, cu o trimitere semnificativă, din temelii „nedostoievskiene", la Napoleon. Din economie de spațiu, vom cita doar esențialul: „Societatea, domesticita, mediocra, castrata noastră societate, este aceea în care omul naturii, venind din munți sau din aventurile mării, degenerează în mod necesar în criminal. Sau aproape necesar: căci există cazuri, cînd un asemenea om se dovedește mai puternic decît societatea: corsicanul Napoleon este cel mai celebru exemplu. În problema de față, importantă este mărturia lui Dostoievski, în treacăt fie spus, singurul psiholog de la care am avut ceva de învățat: el face parte din cele mai fericite întîmplări din viața mea, mai mult chiar decît descoperirea lui Stendhal. Acest om *profund*, care avea înzecită dreptate cînd

îi aprecia ca neînsemnați pe nemții superficiali, i-a perceput cu totul altfel decît s-ar fi așteptat chiar el însuși, pe ocnașii din Siberia, în mijlocul cărora a trăit multă vreme, și pentru care nu mai exista o cale întoarsă spre societate — aproximativ ca fiind ciopliți din lemnul cel mai bun, mai tare și mai scump care crește pe pămînt rusesc." (*Nietzsche's Werke*, Leipzig 1906, vol. VIII, p. 158.)

Voința de putere, opera postumă a lui Nietzsche înmulțește tot pe marginea *Amintirilor*, argumentele în favoarea unei concepții anticreștine și imorale, străină lui Feodor Mihailovici: „Criminalii în mijlocul cărora a trăit Dostoievski la închisoare erau toți, fără excepție, natui neînfrînte — nu sînt ei de o sută de ori mai valoroși decît un Crist «frînt»?" (*Nietzsche's Werke*, Leipzig 1911, vol. XV, p. 313). „Nu fără temei spunea Dostoievski despre deținuții respectivelor pușcării siberiene că ar constitui partea cea mai puternică și mai de preț a poporului rus. Dacă la noi criminalul e o plantă prost hrănită și pipernicită, acest lucru nu face cinste raporturilor noastre sociale; în timpul Renașterii, criminalul prosperase și-și dobîndise un anume soi de virtute, virtute în stil *Renaissance*, bineînțeles, *virtù*, o virtute amorală." (Idem, vol. XVI, p. 188). Patosul invocării repetate a *Casei morților* — de altfel, singura lucrare a lui Dostoievski citată concret — e pe deplin explicat de aforismul nr. 788 din aceeași carte postumă: „*Redarea conștiinței împăcate omului rău* — asta să fi fost osteneala mea involuntară? Și anume, omului rău în măsura în care el este *omul puternic?* (Aprecierea lui *Dostoievski* asupra criminalilor din închisori trebuie citată aici)." (Idem, vol. XVI, p. 222).

Pentru cel ce abordează fără prejudecăți textele invocate subiectivismul lor este evident. Nietzsche a asimilat tendențios opera dostoievskiană, într-o rigidă acordare cu propriile sale poziții. Etica autentic dostoievskiană el a respins-o printre rînduri, înălțînd osanale de fapt unui autor substituit comentatorului. Prejudecata identității celor doi o inaugurează, la nivelul unor sugestii, Nietzsche însuși. El pare a nu înțelege sau a nu dori să înțeleagă faptul elementar — limpede chiar și pe baza *Amintirilor* și mai ales a romanelor ulterioare — că reabilitarea urmărită de Dostoievski privește exclusiv pe criminalii care de fapt nu sînt și pentru că nu sînt criminali — sub raport etic și sufletesc — și că ea rămîne absolut de neconceput față de un Aristov sau Gazin. Binele și răul sînt pentru creștinul Dostoievski imperative categorice ale comportării, și, surprinzînd legătura sau interdependența

lor dialectică, el continuă să urmărească scrupulos delimitarea lor finală. Criminalul apare în ochii lui nu de o sută de ori mai valoros decît un Crist „frînt", ci valoros tocmai fiindcă se poate treptat transfigura într-un asemenea Crist ; el nu dorește de fel să restituie omului rău și puternic conștiința împăcată, ci dimpotrivă, să-i trezească conștiința încărcată, adică să-i redea calitatea de om bun, deci slab ! Atributele religioase ale moralității dostoievskiene reprezintă pentru noi principala ei scădere, acest lucru nu schimbă însă cu nimic incompatibilitatea structurală a întregului eșafodaj cu imoralismul Anticristului german. Numai cei care-l substituie pe Dostoievski lui Raskolnikov, Stavroghin sau Ivan Karamazov pot susține, în continuare, identitatea lui cu Nietzsche. Dimpotrivă, cercetătorul care interpretează atitudinea romancierului față de eroii săi subterani ca fiind orientată în spiritul dedublării pro și contra, finalmente străbătută de un ascuțit tăiș polemic, nu poate să nu extindă în egală măsură patosul acestei polemici și asupra lui Nietzsche.

Identificarea lui Feodor cu Friedrich, pe temelii iraționaliste și imoraliste, o găsim în cărțile lui Lev Șestov *Revelațiile Morții* (partea întîi : *Lupta împotriva evidențelor* — Dostoievski) și *Filozofia tragediei. Dostoievski și Nietzsche*. În spiritul întregii istoriografii iraționaliste asupra lui Dostoievski, Șestov subapreciază total operele premergătoare *Însemnărilor din subterană*, deci și cele două scrieri incluse în volumul de față. *Umiliți și obidiți*, afirmă el, reprezintă o ultimă încercare de a recîștiga vechile poziții iluminist-umanitariste, pozițiile din *Oameni sărmani*, de pe vremea prieteniei cu Bielinski, dar prințul Valkovski îl înfrînge pe Ivan Petrovici, pe „Schiller", orice încredere în „ideal", și deschide calea „unei filozofii cu totul deosebite, adevărata filozofie a surghiunului, a disperării, filozofia omului din subterană" (Léon Chestov : *La Philosophie de la Tragédie*, Paris, 1926, p. 31). *„Amintirile din Casa morților* și *Însemnările din subterană* sînt izvorul din care decurg toate celelalte opere ale lui Dostoievski. Marile romane : *Crimă și pedeapsă, Idiotul, Demonii, Frații Karamazov* nu formează decît o suită de vaste comentarii la aceste două opere. Este permanent o aceeași confruntare între vederea naturală și acei ochi supranaturali, primiți în dar din partea Îngerului Morții." (Léon Chestov : *Les Révélations de la Mort*, Paris, 1923, pp. 70—71). Practic însă, pe parcursul demonstrației, această opinie este susținută doar în raport cu *Însemnările din subterană*, nu și în legă-

tură cu *Amintirile din Casa morților*, în care Șestov este obligat să recunoască o operă încă neatinsă de deznădejde, ci, dimpotrivă, plină de speranță calmă, de încredere în oameni și în viitor. Sau, pentru a-i folosi limbajul îndrăgit: Îngerul Morții l-a vizitat pe Dostoievski nu în umbra eșafodului, nici la ocnă, ci doar după eliberare, după ce romancierul a perceput libertatea ca pe o nouă „Casă a morților", mai rea și mai definitivă decît aceea din străfundurile Siberiei.

Acest punct de vedere îl susține și un alt reprezentant al filozofiei iraționaliste ruse, Nikolai Berdiaev, în cartea sa *Spiritul lui Dostoievski: „Însemnările din subterană* împart în două perioade opera lui Dostoievski. Pînă la ele, Dostoievski nu era decît un psiholog, original fără îndoială, și în același timp un umanitarist, compătimind «oamenii sărmani», «umiliții și obidiții», eroii *Casei morților. Însemnările din subterană* inaugurează geniala dialectică a lui Dostoievski. El încetează de a mai fi pur și simplu un psiholog, pentru a deveni un metafizician, care urmărește pînă la capăt tragedia spiritului uman." (Nicolas Berdiaeff: *L'Esprit de Dostoievski*, Paris, 1947, pp. 27—28).

În mod indirect, toate aceste opinii confirmă realismul *Amintirilor din Casa morților.*

Amintirile din Casa morților au fost traduse pentru prima oară în românește în anul 1912, cu un *Cuvînt înainte* semnat *T.A.*, numele autorului fiind ulterior stabilit prin informație indirectă a fi *Tudor Arghezi.* Volumul a apărut în „Biblioteca frumoasă" sub îngrijirea lui Tudor Arghezi și A. Buzescu. Ulterior, cartea este editată și de Editura Alcalay. În 1944 întîlnim o nouă ediție în traducerea lui Al. Iacobescu, Editura Cioflec. În aceeași traducere cartea apăruse și în colecția „Romanele celebre" (1926). Ultimele ediții datează din anii 1960 („Biblioteca pentru toți" traducerea lui Nicolae Gane, prefața de S. Damian) și 1963 (Editura pentru literatură universală, ed. a II-a, în aceeași traducere).

Citățm cîteva fragmente semnificative din prefața primei ediții, aparținînd lui *T.A.*:

„Încă de la titlu, cartea lui e un suspin de suferință și acest suspin se va strecura în sufletul cititorilor din toate scrierile viitoarele ale lui Dostoievski." (...) „Vinovăția lui purcede, ca toate relele omenești, de la simțire și inteligență. Îndată ce trec de nivelul comun și nemișcat, păstrător de năimoluri depuse cu timpul și sacre, acestea sînt pedepsite. Ca orice tînăr, Dostoievski a visat și gîn-

dit, ca orice om nou, încă neatins de falimentul scepticismului experimental, avea sentimentele expansive ale tinereții care în sociologia rusă iau numele de socialism, iar pe cîmpul de război se numesc vitejie. Însă Rusiei (țariste. — I.I.) *nu-i trebuiește tinerețea și vitejia gîndirii." (...) „Trimis cu lanțuri la picioare în acel mormînt de visuri, de puteri și de tinerețe ce-i Siberia, în care bărbați adesea folositori pier ca pietrele aruncate în ocean, el a putut să se întoarcă la suprafața întunericului, să răsară mai luminos și să arunce asupra Rusiei raza geniului pe care patria lui n-a știut să o merite decît printr-un sentiment de regret fără folos."*

1. (p. 410) *„Ulița verde"* — intervalul dintre cele două șiruri de soldați ținînd în mînă nuielele printre care treceau cei pedepsiți cu bătaia pentru a primi loviturile. La această pedeapsă erau supuși numai cei condamnați și la degradare civică.

2. (p. 431) *„...unul e cantonist..."* cantonist — fiu de colonist militar. Coloniile militare, care au existat în Rusia din timpuri străvechi, au fost reorganizate la începutul secolului al XIX-lea din ordinul țarului Alexandru I, în special în scopul reprimării mișcărilor țărănești.

3. (p. 433) *Havroșka* — nume derivat din substantivul *havronia* — purcea. *Dvugroșovaia* — nume cu semnificația „de doi bani".

4. (p. 437) *„Abia plecă M-ki..."* — este vorba de revoluționarul polonez Alexandru Mirecki, condamnat în 1846 la zece ani detențiune. Este pomenit și în povestirea *Mujicul Marei* (*Jurnalul scriitorului* pe 1876).

5. (p.438) *„din slobozиile de lîngă Starodubie"* — se au în vedere satele din gubernia Cernigov, în care sectanții de rit vechi s-au strămutat în secolul al XVIII-lea, fugind de persecuțiile guvernului.

6. (p. 448) *Nercinsk* — ocnă în regiunea Zabaikalie, cu un regim deosebit de aspru.

7. (p. 481) *Briullov*, Karl Pavlovici (1799—1852), pictor rus (v. nota la volumul 1 al prezentei ediții, p. 581).

8. (p. 486) *„...îmi fusese dăruită la Tobolsk de cei ce de zeci de ani trăiau surghiuniți în Siberia..."* — în drumul său spre Omsk, Dostoievski a întîlnit în orașul Tobolsk pe soțiile revoluționarilor

decembriști Muraviov, Annenkov și Fonvizin, care își urmau soții în deportare.

9. (p. 504) *„Vedeam cu groază cum unul din frații mei de suferință, dvorean și el, se topea ca o lumînare"* — Dostoievski se referă la unul din revoluționarii grupului Petrașevski, S. F. Durov, condamnat în același timp cu el.

10. (p. 508) *„Țineam să te întreb ceva în privința lui Napoleon"* este vorba de Napoleon al III-lea (1808—1873).

11. (p. 528) *„Sbiten"* — băutură preparată din miere cu mirodenii.

12. (p. 556) *„Filatka și Moroșka — rivali"* — vodevil al scriitorului rus P. G. Grigoriev, foarte popular în vremea aceea.

13. (p. 598) *„...un rîs tunător, vrednic de Nozdriov..."* — aluzie la unul din personajele romanului *Suflete moarte* de Gogol (1842).

14. (p. 598) *„...deși prea veche nu e amintita întîmplare, și totuși azi aproape nu-ți vine să mai dai crezare"* — citat din *Prea multă minte strică* de Griboedov (în românește de Adrian Maniu).

15. (p. 604) *„...și oarecare accente de manilovism"* — „manilovism", stare de spirit întruchipată de unul din personajele romanului *Suflete moarte*. În galeria tipurilor create de Gogol în acest roman, Manilov reprezintă sentimentalismul romanțios. În viziunea autorului, personajul este o caricatură a „sufletului frumos" *(die schöne Seele)* creat de romantism.

16. (p. 608) *Brinvilliers*, Marie Madeleine d'Aubray, *marquise de* (1630—1676), criminală celebră, care și-a otrăvit întreaga familie pentru a-i moșteni averea.

17. (p. 678) *„...mă întîlnii cu T-ki"* — *Szymon Tokarzewsky* (1823—1900) membru al unei organizații poloneze țărănești ce lupta pentru independența națională a Poloniei și pentru desființarea sistemului iobăgist, autor al cărții *Șapte ani de ocnă*.

18. (p. 686) *B-ki* — e vorba de revoluționarul polonez Józef Boguslawski.

19. (p. 686) *„...bătrînul Z-ki"* — Józef Zochowski (1800—1881), revoluționar polonez, condamnat la moarte pentru un discurs revoluționar ținut la Varșovia în 1848, condamnarea fiind ulterior comutată în deportare.

CUPRINS

UMILIȚI ȘI OBIDIȚI
Roman în patru părți cu epilog 5

AMINTIRI DIN CASA MORȚILOR . . . . . .
PREZENTĂRI ȘI COMENTARII. DATE BIBLIOGRAFICE. NOTE EXPLICATIVE 721

Redactor responsabil : MARIA BISTRIȚEANU
Tehnoredactor : VICTOR MAȘEK

Dat la cules 31.03.1967. Bun de tipar 10.07.1967. Apărut 1967. Tiraj 15.180. Broșate 12.090. Legate 3090. Hîrtie tipar înalt B mat de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 46,83. Coli tipar 47,5. A. nr. 5.152. C.Z. pentru bibliotecile mari 8 S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8 S—O=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 70 229 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România